DE NAVORSCHER.

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING
EN LETTERKUNDIG VERKEER,
TUSSCHEN ALLEN DIE IETS WETEN, IETS TE VRAGEN HEBBEN,
OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

Viresque acquirit eundo.

VEERTIENDE JAARGANG.

NIEUWE REEKS.
4e Jaargang.

Te AMSTERDAM, bij C. M. VAN GOGH.
1864.

DE NAVORSCHER.

EEN MIDDEL TOT GEDACHTENWISSELING
EN LETTERKUNDIG VERKEER,
TUSSCHEN ALLEN DIE IETS WETEN, IETS TE VRAGEN HEBBEN,
OF IETS KUNNEN OPLOSSEN.

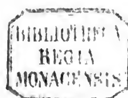
Viresque Acquirit Eundo.

VEERTIENDE JAARGANG.

NIEUWE REEKS.

4e. Jaargang.

TE AMSTERDAM, BIJ C. M. VAN GOGH.
1864.

Al gaande wint hij krachten.

Snelpersdruk van GEBR. BINGER.

GESCHIEDENIS.

Omwenteling van 1813 (vgl. XIII. bl. 298, 331, 367). De algemeene feestviering ter gelegenheid onzer verlossing van het fransche juk wekt van zelf op, om de geschiedenis dier dagen nog eens na te gaan en te onderzoeken, wat er al zoo in verschillende plaatsen is voorgevallen en door wie toen roemrijke daden van beleid en dapperheid zijn verrigt. Het is wel te betreuren, dat dit niet vroeger heeft plaats gehad, en dat b. v. op het groote volksfeest te 's Gravenhage geene eervolle onderscheiding aan de nagedachtenis dier braven is te beurt gevallen. Want, laat men het niet langer verbloemen, daden van moed en dapperheid waren op verre na toen niet algemeen, en dus verdienen de weinigen, die daarin uitblonken, te meer de vereering der nakomelingen. Opmerkelijk is het, dat het meestal kleinere plaatsen waren, die gewapenderhand hare vrijheid poogden te heroveren; terwijl de grootere, zoo als Leiden, de schrik om het hart sloeg, of men zich althans hoogst voorzigtig gedroeg, gelijk te Haarlem, gaf het onbeduidende Brielle een voorbeeld, dat eerbied inboezemt. Nergens in Holland, zoover mij bewust is, dan daar, hebben de inwoners, ofschoon slecht gewapend en onbedreven in den oorlog, de fransche bezetting stoutmoedig aangevallen, hun geschut vermeesterd en de manschap gevangen gemaakt, en dit in weerwil dat men te vergeefs uit 's Gravenhage en bij de engelsche vloot aanzoek om bijstand gedaan had. De naam van den maire der stad HEENEMAN en die van den magazijnmeester LUX, van den predikant PAUW, van NICOLAAS DEN BROEDER en eenige anderen verdienen in geheel Nederland met eere herdacht te worden, en in den Briel mogt waarlijk wel een eenvoudige gedenksteen hunne namen vereeuwigen.

Ook in het dorp Beijerland hebben de ingezetenen zich roem verworven door het overrompelen in den nacht van 20 op 30 november van eene fransche batterij van elf stukken aan de Buitensluis, maar de namen dier dappere mannen zoekt men in BOSSCHA's *Geschiedenis der omwenteling* te vergeefs; misschien zijn nog eenigen hunner in leven, in allen gevalle zullen hunne namen nog wel in die plaats bekend zijn, en het is te wenschen, dat zij der vergetelheid ontrukt worden.

Wat de overige provincien betreft, heeft men zich vooral te Groningen eenen eervollen naam verworven, en hebben daar de voorzaten manmoedig den bisschop van Munster afgekeerd, de nazaten hebben zich eervol met de Franschen gemeten. BOSSCHA doet hun regt wedervaren, maar misschien zou een meer gedetailleerd verhaal thans nog wel wenschelijk zijn.

Ook van sommige aanzienlijke steden ontbreken in gemeld werk alle berigten. Zou er te Zwol, Kampen, Delft, Leeuwarden en andere plaatsen niets merkwaardigs zijn voorgevallen? Zoo ja, waar kan men berigten daarover vinden? Zelfs nopens 's Gravenhage zijn nog vragen te doen. Is het waar, zoo als mij verzekerd is, dat velen uit de garde van den prefect zich zonder weerstand door hunne stadgenooten hebben laten ontwapenen? Is het waar, dat de fransche generaal BOUVIER DES ECLATS zich vooraf met den kolonel TULLINGH had verstaan om het dragen van oranje te 's Gravenhage oogluikend toe te laten? Wat is er bekend van den brand, die in het Korte Voorhout een der gebouwen van de fransche administratie, ik meen het hotel der prefectuur, in de asch leide? Wat is er in de omliggende dorpen Voorburg, Rijswijk, Voorschoten en elders gebeurd? Men ziet, er is nog zeer veel stof tot vragen. Mogten toch allen die daartoe in staat zijn, nu het nog tijd is, naauwkeurige mededeelingen doen; er schuilen zeker nog vele bijzonderheden in het duister.

P. R.

Omwenteling van 1813. Een Dordrechtenaar dezer dagen met belangstelling het *Gedenkstuk der Verlossing en Herstelling van Nederland in den jare* 1813, door A. B. LASTDRAGER, bekroond en uitgegeven door de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, weder opslaande, leest daarin, met betrekking tot zijn vaderstad, van den 24 nov. 1813 het volgende: »Trouweloos naderden evenwel, en niettegenstaande hunne belofte, de Franschen Dordrecht, op den 24sten, in den vroegen morgen, welke tot de levering (van 200,000 Francs) bepaald was; verdreven, na eenigen wederstand, de aan het Papendrechtsche Veer geplaatste en door de gemelde booten niet doelmatig genoeg ondersteunde manschappen. Na dezen aftogt plaatste de vijand zijn geschut aan het Veer, tegenover de stad, en ving een hevig bombardement, twee uren lang durende, op haar aan. In den beginne werd het vijandelijk vuur, door beide de gewapende vaartuigen, beantwoord, maar een derzelve afdeinzende, vattede het andere post

over het Veer, en schoot van tijd tot tijd terug, ofschoon met zoo weinig nut, dat der Franschen magt geene afbreuk leed, en het kruid en lood der onzen bijna geheel verbruikt geraakte. Nu klom de vrees in aller harten reeds hoog gestegen, ten top; men stelde zich de aanstaande ijselijkheden voor, zoo de Franschen de stad, na dezen wederstand, bemagtigden; de verwarring bekwam de overhand, en slechts ééne kardoes was nog maar overig in de boot, welke bijna alleen de stad beschermde. Zoo deze laatste nu ook nutteloos verschoten werd, dan!.... Doch neen! God zond, in dezen angst, een' man, die de rigting des geschuts beter kende. De heer MERKUS vroeg, en kreeg verlof, om het stuk op de Franschen aan te leggen en los te branden. Het thans zoo kostbare overschot van den voorraad werd ingeladen, een daar liggende koevoet er voor gestopt, en met dit schot, *zeven vijanden* te gelijk verdelgd. Nu meenden de Franschen, dat het den onzen eerst regt ernst werd. Zij verschrikten over een zoo wel bestuurd en moordend vuur. Het ophijschen der roode met wit doorstreepte Dordsche vlag, door hen voor de Britsche gehouden, deed hen de aankomst van engelsche hulpbenden vreezen, en zij vlugtten, na een verlies van ongeveer dertig hunner aan dooden en gekwetsten."

Bovengemelde vraagt, of gemelde heer MERKUS, aan wien Dordrecht, naast God, vooral zijne redding en verlossing dankt, nog in leven is; zoo niet, wanneer en waar die heer is overleden?

J. H. P.

Omwenteling van 1813. De naam van den bombardier, in de 3e zinsnede van het artikel dl. XIII. bl. 331 bedoeld, was TIMON CORNELIS OELKERS, toen en lange jaren daarna gewoond hebbende in de lange Poten te 's Gravenhage, hoek van de Bagijnestraat; zijnde eenige jaren geleden in zijne woning in de Hekkelaan overleden.

Voor zijn moedig gedrag te Woerden werd hij door Z. M. WILLEM I tot Broeder van den Nederlandschen Leeuw benoemd.

Hij had vroeger bij de rijdende artillerie gediend, en trad, ofschoon gehuwd, in 1830 bij dat wapen als vrijwilliger op; doch bleef, zoo ver ik mij herinner, bij het depôt te Amersfoort.

De heer CHAD, secretaris van het engelsch gezantschap, woonde in 1814 nagenoeg over de deur van OELKERS, maar ik twijfel er aan, of hij dit geweten heeft.

's Gravenhage. v. R.

Omwenteling van 1813. Ik herinner mij, dat zekere heer BOUSQUET (uit Delft?) zich, in de dagen van november 1813, te Amsterdam openlijk, met oranje-lint versierd, vertoonde, hetgeen veel invloed had op de ontwikkeling van den toenmaligen volksgeest. Ik heb dien heer over de Botermarkt, met oranje omhangen, in een rijtuig zien rijden, maar weet niet meer of het kort na den 15den van gezegde maand was. De zaak maakte destijds nog al éclat, doch het fijne er van ben ik kwijt. Wie komt mijn geheugen te hulp?

9 Januarij.

Omwenteling van 1813. De heer P. J. ANDRIESSEN verhaalt in een artikel »*November* 1813," geplaatst in het mengelwerk van het tijdschrift *de Nieuwe Recensent* voor 1863, XI. bl. 627, dat het voornemen van het volk om de woning van den graaf DE CELLES, op den 16den nov. 1813 te plunderen en den graaf voor die woning op te hangen, door een schranderen, maar m. i. in die dagen veel gewaagden vond van een *hoofdambtenaar, die bij het volk in groote achting stond*, werd verijdeld. BOSSCHA, VAN DER PALM en anderen zwijgen van dit voorval. Wat is hiervan? En wie was die hoofdambtenaar?

S. S. S.

Hendrick Zwaerdecroon en de invoering der koffijkultuur op Java (vgl. A. R.). Meermalen was er in dit tijdschrift sprake over het aandeel, dat deze gouverneur-generaal gehad zoude hebben aan het invoeren der koffijkultuur op Java. In het jaar 1726 werd door hem, als oud-gouverneur-generaal in rade van Indië een verzoek ingediend, strekkende tot verhooging van den prijs der koffij. In dat stuk zien wij welk aandeel hij daarin heeft gehad, en daar het niet onbelangrijk kan geacht worden dit meer van algemeene bekendheid te doen zijn, nemen wij daaruit het volgende over.

Na gedoleerd te hebben over de vermindering in prijs van de koffij, geleverd of te leveren aan de comp., vervolgt hij aldus:

„Nadien zulke posterieure verandering „en reductie omtrent 5 à 6 maanden na de „leverantie in geenen deele bij iemand was „voorzien en zulks nog te min, daar bij den „eisch van retouren voor het vaderland „Anno 1716, zelfs qualificatie wordt gegeven „tot verhooging van den bovengemelden eerst-„gestatueerden prijs; nadat bij de petitie van „anno 1708 alle benevolentie en gunst door „de Heeren Superioren was toegezegd voor „de geene die het hare tot de koffij kulture „mogten hebben gecontribueerd en dewijl „den bovengenoemden Oud Gouverneur zonder jactantie door de negotieboeken van

„Batavia vermeend te kunnen doceren niet „alleen dat den aanwasch van die boomen „in Jakatra onder zijne regering sedert „A°. 1718 eerst tot die florisance is op- „geklommen, als dezelve ten huidigen dage „zich laat aanzien, maar ook dat hij één „van de eerste uitvinders is geweest die „het overbrengen van Mochase koffijboom- „pjes van Malabaar naar Java ten tijde dat „hij te dier kuste in 1697 en 98 was com- „missaris, gepracticeert en in trein heeft „gebragt gehad, om in 's Comp^e. tuin te wor- „den voortgeplant; gelijk als in het vader- „land zal kunnen blijken, bij een aparten „brief, door Zal^r. den Heer Gouverneur- „Generaal JOAN VAN HOORN, aan de Hoog- „edele 17^en in anno 1708, van hier ge- „schreven" enz.

Gouverneur-Generaal en raden van Indie namen hierop het volgende besluit: „Is na „resumtie van het zelve verstaan ten ge- „valle van welgemelde Zijn Edelheid eeniger „mate af te wijken van het secreet besluit „over het verminderen van den prijs der „Jakatrasche koffijboonen op den 15 dezer „genomen en aan zijn Edelheid, doch zon- „der consequentie omtrent andere leveran- „ciers voor 21 pikols dier vrugten bereids „in anno passato geleverd, dit maal te laten „betalen den vorigen prijs van acht zware „of tien ligte stuivers per pond en zulks „wel uit aanmerking, dat zijn Edelheid niet „kan betwist worden de eere dat in zijne „regering het gewas dier vrugten op dezen „eilande tot den presenten overvloed is aan- „gegroeid enz."

Daar nu, volgens het schrijven van SAXO SYLVIUS (*Nav. Bijbl.* 1854, bl. XXXIV), uit een eigenhandigen brief van NICOLAAS WITSEN van den 17 september 1713 blijkt, dat deze reeds vóór vele jaren den generaal VAN HOORN had gepord om de koffij te doen cultiveren; en de gouverneur-generaal VAN HOORN deze hooge waardigheid bekleedde van 1704 tot 1711; terwijl men in het verzoek van den oud-gouverneur-generaal ZWAARDECROON, hierboven medegedeeld, leest, dat door hem reeds in 1697 en 1698, terwijl hij als commissaris op de kust van Malabar werkzaam was, koffijplanten van Mocha naar Batavia werden gezonden, om aldaar in 's comp. tuin te worden geplant, dan kan men — zonder in het minste te kort te doen aan de eere die NICOLAAS WITSEN toekomt, van den gouverneur-generaal VAN HOORN te hebben aangepord tot het doen cultiveren der koffij op Java — aan den oud-gouverneur-generaal HENDRICK ZWAARDECROON den lof niet onthouden, dat hij één der eersten is geweest, die deze zoo onschatbare plant op Java hebben ingevoerd, en gedurende zijn bestuur tot de cultuur der koffij zoo krachtig heeft medegewerkt, dat zij reeds in 1726 tot een belangrijken bloei was gestegen, zoo dat in dat jaar door de comp. hier te lande de aanmerkelijke hoeveelheid van 4,342,157 ℔ javakoffij kon verkocht worden.

Het geslacht Zoete de Laeke (vgl. XII. bl. 265, 292, 322; XIII. bl. 3, 129, 166, 196, 225, 322, 354). In de *Beschrijving van Heusden*, door JACOB VAN OUDENHOVEN, leest men, op blz. 53, 54 van de eerste uitgave: „Omtrent may [1574] wierde het commando over de militie tot Heusden ghegheven aen ANTONI GRENET, anders MUNS DE WERP [hierv., bl. 129, in aant. 3, vermeld], capiteyn over een Walsche compagnie, ende was dit de laetste Commandeur onder den koningh, die uyt kracht van de Pacificatie von Gent anno 1577 vertrock uyt dese stadt.

Alzoo de gheestelijkheydt hier niet en wilde contribueren tot onderhoudinge van de militie hier in guarnisoen liggende, wierde de voorschr. Commandeur met den burghemeester naer den bisschop van 's Hertogenbossche ghesonden, om te versoecken, dat de gheestelijcke neffens de wereltlijcke persoonen tot Heusden egael den last van de militie souden dragen, welcken last de burgerye alleen te lastigh viel."

JOOST VAN VILLERS werd in 1584 tot stadhouder van Utrecht aangesteld, op „commissie en instructie, den 11^den sept. des gemelden jaars gedagtekend [*Utr. Plakaatb.* I^e dl. bl. 156, 158]. VILLERS was toen veldmaarschalk over 't krygsvolk van den staat, beoosten de Maaze." *Tegenw. Staat van Utr*, 1^e dl. blz. 226.

Hiervoor, in aant. 15, dl. XIII, bl. 131, staat [drukfout]: dd. Nijm. 19 febr. 1587 stil. vet. „felldtmarschalck," enz., lees: dd. Nijm. 19 febr. 1584 stil. vet., reeds „felldtmarschalck," enz.

De hierv., dl. XIII. bl. 166, 167, vermelde JAN VAN LAKEN, schepen te Gend in 1484, en HENDRIK DE LE LAKE zullen tot het geslacht VAN LAKEN, waarvan DE L'ESPINOY, *Recherch.*, pp. 749, 750, [zie ook pp. 413, 466, 864, 870, 876, 958, 960, 962, 965, 967, 969, 974, 976, 978, 979, 983, 990, 995, 998, 1000] omstandig berigt geeft, behoord hebben, en niet tot dat van ZOETE. Dit geslacht VAN LAKEN voerde *d'or au saultoir endenté de gueulles à quatre sangsues de sable*, volgens DE L'ESP. pag. 750; en *d'or à saulteur de gueulles en* 4 *sansues de sable*, volgens *den Boomgaert der Wapenen*

Mr. ROLAND DE ZOETE wordt, bij DE L'ESPINOY, niet in 1492, maar in 1497, 1499, 1503, 1506, 1509, 1515, 1521, onder de

schepenen van Gend genoemd [1]). Mr. WILLEM ZOETE en ROLAND ZOETE, ridder, waren, de eerste in 1488, de andere in 1498, mede 's prinsen gemagtigden tot het vernieuwen van den magistraat te Gend, waar ROLAND ZOETE in 1508 deken van de wevers, en ADAM ZOETE, anders VAN LAKE, [2]) secretaris waren. Zie de L'ESPINOY, pp. 762, 780, 799; die voorts, pp. 376, 460, spreekt van de verwantschap van dit geslacht met die van DE PAPE en SERTHOMAS, en ANTHOINE ZOETE [in 1508, 13, 20, 24, 28, 31, 37], HENRY ZOETE [in 1553, 58, 61, 63, 65, 67, 69, 74, 77. 85, 86, 87, 88], ROGIER ZOETE [in 1576], JEAN ZOETE, *Escuier*, [in 1595], BARTHELEMY ZOETE, *Escuier*, [in 1605, 8, 10, 12, 14, 17], worden onder de schepenen, ontvangers en tresoriers van Gend vermeld.

Juffrouw MARIA DE SOETE, wed. wijlen Joncker CHARLES VAN DER HAEGEN, wordt genoemd in de *Utrechtsche Consultat. en Advis.* in zake de kwestie tusschen HIERONYM. VAN TUYL V. S., heer v. Bassevelde, Welland, enz., en JACOB MANMAECKER, kanunnik van Oudmunster te Utrecht, over de heerlijkheid van Cattendijck, I[e]. dl. bl. 381. Dat zij te Gend verblijf hield, blijkt uit hare geregtelijke verklaring. »voor schepenen van Gent gepasseert op den 21 febr. 1660."

»JAN WILLEMSZ ZOETE, Bailliu van [en mede Heerschap in] Vossemaer," wordt herhaaldelijk genoemd in de Acte van Condemnatie by den Hoog. Raade te Mechelen uitgegeev., over het gemaakte accoort tusschen HENDRIK, grave van Nassau als heer van Steenbergen, en de heerschappen van Vossemaar over hunne wederzijdsche limietscheidingen, den 15 sept. 1511; en in een uitspraak over dezelfde kwestie met den heer van Bergen op den Zoom, van 5 julij 1458; beide bij ERMERINS, *Zeeuwsche Oudheden* (*Vossemeer*), bl. 24, 153, 210; welke schrijver ook, in zijne *Beschr. van Zuidbevel.* 2 st. bl. 79, gewag maakt van eenen »NICOLAAS DE ZOUTE, Stedehouder van den Bailliu van Axel," in 1676.

Te 's Gravenhage is de naam DE ZOETE nog bekend. Zie *Nieuw Dagbl.* van 10 nov. 1863, n°. 265, onder de opgaven van den burgerlijken stand.

M°.

De achtkante boer (vgl. XII. bl. 234, 321, 358; XIII. bl. 34, 105, 138, 196, 228, 257). Dat deze beruchte persoon ook de wegen in het sticht van Utrecht onveilig gemaakt heeft, is mij niet bekend. Het door L—F—T. aangevoerde strookt volkomen met hetgeen verhaald wordt aangaande den bij ons bekenden PIET VAN DER ROEST, die in zijn tijd de schrik van Utrecht was. Het is der politie na lang sukkelen ten laatsten gelukt, hem door list in den strik te krijgen, want van zijne vlugheid bestond geen voorbeeld; bij lachte zijne vervolgers uit en geen water verhinderde zijn vlugt, dewijl hij als het ware daarin te huis was. »Sprong hij dikwijls van den straatweg op de voorbijvarende trekschuiten," zoo als L—F—T. zegt, dan is zulks een bewijs, dat dit tot later tijd dan die van den achtkanten boer behoort, daar die straatwegen eerst onder de regering van keizer NAPOLEON I zijn begonnen, terwijl het bovendien meer strookt met de bedrijven van onzen PIET, die veel later zijn handwerk begon te drijven.

U. C. KRAMM.

Begrafenis bij avond of bij nacht (vgl. XIII. bl. 234, 259, 322 en 353). Welligt is het overbodig hier nog op terug te komen, doch ik moet er nog bijvoegen, dat het genoemde gebruik niet van zulk eene oude dagteekening is, als vermeld wordt. Ik heb veelmalen begrafenissen bij fakkellicht te Utrecht gezien, en de laatste, die daar met groote pracht heeft plaats gehad, was die van den eenig overgebleven zoon van den bij ons zoo algemeen hooggeachten burgemeester, den heer mr. J. VAN DOELEN, naar ik gis, omstreeks 1820.

U. C. KRAMM.

Doodvonnis bij loting (vgl. XII. bl. 295, 327, 363; XIII. bl. 1, 68, 106, 195, 290). Wil men nog van een paar exemplaren gediend zijn, men vergelijke BRANDT, *Leven van de Ruiter*, bl. 361 en 409 (uitg. van 1699).

U. G. M. C. L.

J. C. Kock (vgl. XIII. bl. 365). J. C. DE KOCK, niet KOCK, geboren te Heusden, was broeder van den bekenden HENDRIK MERKUS baron DE KOCK, luit.-gouverneur-generaal van Nederl. Indië (1826—1830). Een zoon van gez. J. C. DE KOCK zou, zegt men, de fransche romanschrijver PAUL DE KOCK zijn.

†

---

1) LOUISA DE ZOETE, ROELAND en ELISAB. VAN VARNEWIJCK dr., wed. ADOLF VAN DEN HEETVELDE, hertrouwde met WILLEM HINCKAERT, [ANTHONYS Z., hoogschout (laagschout, volgens OUDENHOV.) te 's Hertogenbosch, en van ADRIANA VAN BALVEREN] hoogschout te 's Hertogenbosch, beschreven in de ridderschap van Veluwe, o. a in 1555, en in dat zelfde jaar gedeput. der landschap uit Nijmegen naar Brussel. D'ABLAING, *Veluwsche Jonkers*, bl. 3.

2) 't Komt mij aannemelijk voor, dat ZOETE den geslachtsnaam van LAKE bij den zijnen heeft aangenomen.

Mr. J. D. Meijer (vgl. XIII. bl. 367). De ouders van mr. JONAS DANIEL MEIJER woonden te Arnhem. 's Mans broeder mr. ABRAHAM D. MEIJER, de oudste advocaat te Amsterdam (sedert 1808), zal aan A. L. T. A. de verlangde inlichtingen kunnen geven.

Verheergewaden met een paar witte handschoenen (vgl. XIII. bl. 365). Niets eenvoudiger dan dat. De nieuwe leenman gaf, bij den aanvang van zijn leen, aan den leenheer een paar witte handschoenen, hetgeen oudtijds in *natura*, later veelal in geld werd voldaan. Men verheergewaadde met verschillende voorwerpen, met een paard, harnas, sporen, sperwer, enz. enz.

V. H.

Stoomschip van Blasco de Garay (vgl. VIII. bl. 33; IX. bl. 184). Onder den titel van »*Een Spaansche Bluf,*" schrijft DELTA in *Notes and Queries* (3d S. vol. I. p. 207):

»FINCHAM'S *History of Naval Architecture* (p. 277) bevat een verhaal, volgens beweren door T. GONZALEZ in 1825 uit officiële stukken geput, en vermeldende, hoe zekere BLASCO DE GARAY, een Spanjaard, ten jare 1543 en in de tegenwoordigheid van keizer KAREL V, een schip van 209 tonnenlast te Barcelona zou hebben weten voort te stuwen door middel van raderen, in beweging gebragt door stoom. Dit berigt werd (door den heer SCOTT RUSSELL) herhaald in een artikel over »Stoomvaart" in de 7de uitgave der *Encyclopaedia Britanica*, en, zonderling genoeg, in den juist verschenen achtsten druk op nieuw teruggegeven. Ondertusschen is het ongetwijfeld een praatje voor de vaak, dat reeds verscheidene jaren geleden als zoodanig werd ten toon gesteld. Toen namelijk, in het jaar 1857, de heer JOHN MACGREGOR zich te Simancas bevond, nam hij de éénige, voor zoover de spaansche ambtenaren wisten, nog aanwezige stukken, betrekking hebbende op de uitvinding van DE GARAY, in oogenschouw, en bevond, dat de beweegkracht bestaan had uit.... OSSEN!

»De brief van den heer MACGREGOR, gedagteekend januarij 1858, is openbaar gemaakt in BENNETT WOODCROFT'S *Abridgment of Specifications relating to Marine Propulsion*, 1858, part. II, pp. 105—6."

J. H. VAN LENNEP.

De heer van Enghien (vgl. A. R.). DE L'ESPINOY zegt in zijn *Recherche des antiquitez et noblesse de Flandres*, pag. 521, op het jaar 1365: »En ceste année fut decapité en la ville du Quesnoy le Seigneur d'Enghien, par la charge d'Albert Duc de Baviere, Comte de Hollande, pour soupçon qu'il eut que ledit seigneur d' Enghien auoit qnelque familiarité auec la Comtesse sa femme, pour lequel faict le seigneur de Namur et autres alliez dudit seigneur d'Enghien susciterent vne cruelle guerre, bruslant par tout où ils pouuoyent le pays dudit Duc."

Mo.

Gevolg van prins Willem II, bij zijn overtogt naar Engeland tot voltrekking van zijn huwelijk. In de *Archives de la Maison d' Orange-Nassau, par Mr. Groen van Prinsterer, deuxième Série, Tome III*, 1625—1642, vindt men op pag. 398 het antwoord van prins FREDERIK HENDRIK op een' brief van zijne gezanten in Engeland, betreffende het voorgenomen huwelijk tusschen zijn' zoon WILLEM II en MARIA, dochter van den engelschen koning KAREL I. In dit antwoord leest men reg. 2 v. o.: *J' adjouste ici par avance la liste des personnes qui l'accompagneront, comme vous me la demandés.*" Zoude iemand deze lijst ook in haar geheel kunnen opgeven, of anders mededeelen waar zij te vinden is?

N. N.

Gijsbrecht van Amstel in Pruisen (vgl. XIII. bl. 253). Uit de omstandigheid, dat 't kasteel Doornenburg door Gysbrecht gesticht zoû zijn en vroeger tot Pruisisch grondgebied behoort kan hebben, en een *Kleefsch* of althands een *Duitsch* leen geweest kan zijn, maakt SVINIAWA op, dat hieruit de legende van Gysbrechts vertrek naar Pruisen kan zijn ontstaan.

Ik heb, met betrekking tot die gissing, alleen aan te merken, dat SVINIAWA een voorval uit het begin der XIVe eeuw wil toelichten met behulp eener kaart van het hedendaagsch Europa. In het van hem aangehaalde komen bijna even veel dwaalbegrippen als woorden voor.

1e. Als Doornenburg een *Duitsch* leen was, zoû Gysbrecht Holland verlatende, niet gezegd hebben kunnen worden, naar een vreemd gewest te gaan; want dan was hy eenvoudig van 't eene Duitsche leen naar 't andere gereisd.

2e. Was er in Gysbrechts tijd geen ander *Pruisen* bekend, dan hetgeen SVINIAWA thands *Westpruisen* noemt, en konden evenmin zij, die later, als Vondel bv., de legende vermeldden, op het denkbeeld komen, dat men immer aan Kleefs- of Bergsland, of aan andere streken langs den Rijn, den naam van Pruisen geven zoû.

3e. Behoorden wel Brandenburg en andere Staten van den Keurvorst, die later den tytel van koning van Pruisen nam, tot Duitschland, maar juist Pruisen niet: — SVINIAWA

zie maar eene der onlangs herdrukte Haarlemmer couranten van 1813, ja zelfs couranten van veel later jaren, na, hij zal daarin twee geheel afzonderlijke rubrieken vinden, waarvan de eene luidt: *Duitschland en aangrenzende rijken*, de andere *Polen*, *Pruisen enz.*

J. VAN LENNEP.

[M°. verwijst naar VAN SPAEN, *Hist. der Heeren van Amstel, van Ysselstein en van Mynden*, op bl. 64, 66, 79—82.]

Generaal Rozecrans (vgl. XIII. bl. 298). Of er te Amsterdam nog leden zijner familie leven is mij niet bekend en evenmin wie zijne voorouders waren. Het onderstaande echter kan welligt, wat het laatste betreft, eenig licht verspreiden.

In den *Batavischen Romeijn*, door P. DE LANGE, Amst. 1661, bl. 249—250, leest men: »Daer de moedtwillighe onhebbelijckheydt ghepleeght wort, komt wel eens schielycke veranderingh. Langh hadden de Keijsersche, Koningsche, en andere soldaten, groote moetwil en gewelt gepleeght, de Luijden meer schattinghen afdwinghende, dan mooglijk was op te brengen, so dat alles omtrent Kleef, Gogh, Santen en andere plaatsen, bedorven wierdt, de burgers dorsten nauw buijten hun poorte komen, of wierden aangeranst of geplundert: maer in Lentemaendt, (1630?) heeft Colonel ROSENKRANS met sijn volck, bestaande in Sweeden en Deenen de stad Raterwaldt, leggende in Berghslandt bij Lennep, daer omtrent neghen hondert Keijsersche in laghen, overvallen, en vermeestert, slaende veele doodt, die van soo haestigh overval niet en droomden; en bequam een grooten buijt. Dit heeft niet weijnigh de moetwil ghetoomt, en de soldaten in hun legherplaets doen blijven."

In den *Gelderschen Volks-almanak* voor 1851, bl. 162, leest men: „Op den 4den Oct. 1664 was Bulkestein de schouwplaats van de echtverbintenis van ELISABETH VAN TUIJL, de dochter van den zoo even genoemden HENDRIK, met MAXIMILIAAN ROZEKRANS, kapitein van eene compagnie voetknechten binnen Maastricht. Zij had met open deuren plaats en bragt aan collecte niet minder dan 115 gulden op."

Nog kan ik mededeelen, dat alhier, te Vierlingsbeek, een jaar 10 of 12 geleden, is overleden eene officiersweduwe, wier stiefvader, die te Venloo woonde, was genoemd ... ROOSECRANTZ. Een zoon van dezen is, zoo ik meen, nog in leven en aldaar woonachtig. Welligt kan men bij hem informatie bekomen.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Uitvinding van het kompas (vgl. XIII. bl. 259, 321). NEPTUNUS kan in TIRABOSCHI, t. IV, een aantal fragmenten uit oude dichters lezen, die de ongerijmdheid aantoonen, van FLAVIO GIOJA voor den uitvinder van het kompas te houden. Misschien heeft er nooit een individu van dien naam bestaan. GUIOT DE PROVINS, fransch dichter, omstreeks 1200, geeft in een zijner gedichten de overtuigendste bewijzen van zijn bekendheid met de magneetnaald. GINGUENÉ haalt (*Hist. littér. de l'Italie*) de volgende plaats aan uit GUINIZZELLI (leefde omstreeks 1230):

In quelle parti sotto tramontana,
Sono li monti della calamita,
Che dan virtute all' aere
Di trarre il ferro; ma perché lontana,
Vole di simil pietra aver aita,
A far la adoperare,
E dirizzar so ago in ver la stella.

De toepassing van de magneetnaald op de scheepvaart was dien ouden dichters ook wel bekend, doch, zoo als het met alle nieuwigheden gaat, zij worden nooit spoedig in praktijk gebragt, en vóór het jaar 1403 vindt de spaansche geschiedschrijver PAPMANI het gebruik van 't kompas nergens bevestigd. HALLAM betreurt het, dat een geschiedschrijver als ROBERTSON stoutweg FLAVIO GIOJA nog voor den uitvinder houdt, na de talrijke nasporingen, die reeds het tegendeel hadden bewezen. (TIRABOSCHI, t. IV; HALLAM, *State of Europe, etc.*)

L—F—T.

S. Trip (vgl. XIII. bl. 364). In de geslachtlijst der famille TRIP bij FERWERDA, in de 5de generatie, wordt vermeld SCATO TRIP, zoon van JOSEPH en van BEERTA ELIZABETH GOCKINGA: hij huwde MARIA LANT, waarbij hij had drie zonen, als: JOSEPH, raadsheer te Groningen, HENDRIK JAN, kolonel en generaal majoor van de infanterie in dienst van den staat, HENDRIK RUDOLPH, eerst kapitein van de infanterie en in 1762 griffier te Breda. Deze alle waren gehuwd en hadden elk één zoon met den naam van SCATO; verder berigt vind ik aldaar niet; doch het zal een van die kleinzonen van den ouden SCATO geweest zijn, van wien ons COLLOT D' ESCURY in *Hollands Roem*, dl. VI, st. 2, bl. 457/8 mededeelt, dat hij als jeugdig krijgsman den doctoralen eeregraad in de wijsbegeerte verwierf en in krijgsgewaad zijne akademische verhandeling, *over de wetenschap van het werpen der bommen*, te Groningen in 1771 verdedigde, welke verhandeling de schrijver beschouwde als het begin van een meer

omvattend werk, waarop hij deed hopen, doch hetwelk niet verscheen; het werd waarschijnlijk veroorzaakt, doordien hij als ingenieur in dienst getreden, door den prins erfstadhouder naar Nijmegen tot den activen dienst geroepen, de theorie met de praktijk in het vak zal hebben moeten verwisselen. De door hem verdedigde verhandeling had tot opschrift: *Fundamenta scientiae jactus bombarum regendi.*

Mr. JAN TRIP, van wien het portret is, met en *zonder* de holl. verzen, komt voor in de genoemde geslachtlijst, de 4[de] generatie: hij was een zoon van JACOBUS en van MARGARITA MUNKER, geb. 31. oct. 1664, heer van Berkenrode, burgemeester, raad te Amst. 1707 en verv. bewindhebber der oostind. comp.; directeur van de Surinaamsche Societeit; medestichter van het Trippenhuis en Corvershof te Amst. Als curator der leidsche hoogeschool, 1728, wordt hij door SIEGENBEEK, *Geschied.* dier school vermeld, d. II *Toev. en bijl.* bl. 21; hij had gehuwd 1. MARGARITA CECILIA NEYS 1690, die stierf 1699; 2. ELISABETH TIELENS; hij stierf 4 oct. 1732.

V. D. N.

Willem I, prins van Oranje, door Jauregui gewond. Ik zou gaarne vernemen, van welken aard de wond geweest is, die JAUREGUI aan WILLEM I heeft toegebragt; alsmede wie den prins hebben behandeld, en hoe lang het geduurd heeft tot hij gansch genezen was. Of anders eene aanwijzing, waar ik een en ander, zoo mogelijk, in al de bijzonderheden kan te weten komen.

NEPTUNUS.

Ridder St. Joris. Waar kan men de geschiedenis van den *Ridder St. Joris* (EDUARD STUART) beknopt en naar waarheid vermeld vinden?

R. R. K.

St. Willebrord, Friesche Letterkunde. Zoude uw medewerker J. H. VAN LENNEP wel zoo goed willen zijn, mij te zeggen, of er nog soms in de nabijheid van Utrecht onder 't volk overleveringen of legenden van eenig belang, aangaande WILLEBRORD en zijne gezellen bewaard zijn gebleven? Toen ik verleden jaar in de buurt van Zeyst was, zoude ik het uwen berigtgever zoo gaarne mondeling hebben gevraagd.

Zoude hij tevens de vriendelijkheid willen hebben mij den titel op te geven van eene goede handleiding voor het Boerenfriesch? Ook zoude ik mij gaarne een goedkoop woordenboek voor die taal willen aanschaffen. Welligt kan hij mij tot het een en ander behulpzaam zijn. — W. C. in *Notes and Queries*, 3d. S. Vol. II. p. 388.

E. O. B. R.

Een middel om allen tevreden te stellen. Predikantsplaatsen op het eiland Walcheren. Onder het stadhouderlijke bestuur in ons vaderland, was de bezoldiging van heeren predikanten eene zaak, waarvan de regeling aan ed. mog. heeren staten van elk gewest was opgedragen.

Bij besluit der staten van Zeeland van den 7[den] april 1682 was vastgesteld, om door combinatiën van gemeenten het getal van predikanten in Zeeland te verminderen, en alzoo eenige tractementen uit te winnen.

Al dadelijk trof dit besluit de gemeenten Biggekerke en Meliskerke, waarbij bepaald werd, dat, bij versterf of vertrek van eenen der predikanten dier gemeenten, zij alsdan kerkelijk gecombineerd en door den overblijvenden leeraar bediend zouden worden. Hierdoor ontstond eene eerste combinatie op Walcheren, waarbij aan eene gemeente het behoud van eenen eigen predikant ontzegd werd.

Nu werd in nov. 1682 BERNARDUS HERINCKHUIJSEN, predikant van Meliskerke, naar Ameide en Tienhoven beroepen, werwaarts deze ook vertrok, zoodat nu de gemeente van Meliskerke, volgens genomen besluit der staten, kerkelijk met Biggekerke gecombineerd was, en door ABRAHAM HUDENBROEK, predikant aldaar, moest bediend worden. Door beide gemeenten werd met de classis van Walcheren ijverig gewerkt en herhaaldelijk bij de staten van Zeeland aangedrongen, dat het bewuste besluit ingetrokken en Meliskerke weder van eenen eigen leeraar voorzien mogte worden. Dan, de staten verijdelden alle aangewende pogingen en bleven, 23 febr. 1683, bij het vroeger genomen besluit. Er moest ten platten lande op Walcheren ten minsten één predikantstractement uitgewonnen worden. Desniettegenstaande bleef men ijverig werkzaam om voor beide gemeenten eenen vollen predikantsdienst te verwerven. De classis van Walcheren vaardigde daartoe in 1683 eene commissie af naar Z. H. den prins van Oranje, om door diens magtige tusschenkomst doel te treffen. Het vorstelijk antwoord gaf hoop aan die van Meliskerke om naar wensch te slagen. Maar dit en het volgende jaar verliep, en den 4[den] dec. 1684 overleed d[s]. ABRAHAM HUDENBROEK, zoodat nu ook Biggekerke vacant was. Middelerwijl was insgelijks door den dood van d[s]. VINCENTIUS OORTMAN de gemeente van

Serooskerke in sept. of oct. herderloos geworden en tot dusverre gebleven. Moeielijk viel het der classis van Walcheren om zoo langen tijd in de vacatuurbeurten van drie gemeenten op dit eiland te voorzien, hoezeer ook te Biggekerke en Meliskerke, als gecombineerd, slechts om de veertien dagen moest gepredikt worden. In weerwil van dit alles bleven de zaken ook het geheele jaar 1615 aanhangig.

Toen evenwel in febr. 1686 d^s. JOHANNES DUVELAER op zijn verzoek als predikant van Aagtekerke ontslagen en alzoo ook deze gemeente vacant werd, waren de vacatuurbeurten van vier gemeenten op Walcheren niet meer te vervullen, waarvan aan ed. mog. heeren staten van Zeeland werd kennis gegeven, met verzoek om in dezen nood toch tot een gunstig en helpend besluit te komen. En ziet, welk een slim, zonderling en algemeen bevredigend besluit door de staten werd genomen, waarmede tevens hun oogmerk om het tractement van éénen predikant uit te winnen, volkomen bereikt werd.

Den 8sten maart 1686 besloten ed. mog. staten van Zeeland aan elke der vier vacerende gemeenten op Walcheren, aan Serooskerke, Aagtekerke, Meliskerke en Biggekerke vrijheid te verleenen, om weder als vroeger eenen eigen predikant te beroepen, doch aldus, dat die vier predikanten bij provisie slechts het beloop der gagie van drie leeraars zouden genieten, met het gewoon augmentum en de huishuur, en wel met bepaling, dat, na de vervulling dezer vier plaatsen, de eerste predikant, die ten platten lande van Walcheren zoude beroepen en bevestigd worden, in dat viertal moest komen, om alsdan den predikant van Serooskerke tot genot van volle gagie te brengen, en vervolgens alzoo de predikanten van Aagtekerke, Meliskerke en Biggekerke, op welke wijze successivelijk door den laatst te beroepen predikant telkens één van de voornoemde opvolgende vier predikanten in het genot van de gewone en volle gagie moest gesteld worden.

Voorwaar, zulk een besluit mogt wel fijn gesponnen en doeltreffend genoemd worden! Al de partijen werden bevredigd; 's prinsen gunstige medewerking, zonder iemand te kwetsen, straalde duidelijk door; eene bijna vierjarige combinatie van Meliskerke met Biggekerke werd opgeheven; de classisbroederen kregen hunnen wensch, daar de vacatuurbeurten, bij onverwijlde beroepen, spoedig verminderden: en bij dit alles — de staten van Zeeland waren mede tevreden, en geen wonder, ook zij hadden hun oogmerk meesterlijk bereikt, dewijl alzoo de uitwinning van een predikantstractement op Walcheren duurzaam verzekerd was.

P. FRET.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Eikenhouten schoorsteen te Dordrecht. In de *Dordrechtsche Courant* van 14 nov. ll. leest men: »In deze dagen van herinnering mag het wel eenigzins passend beschouwd worden opmerkzaam te maken op een kunstproduct van vroegere dagen, afkomstig uit den Kloveniersdoelen te Dordrecht. Toen dit gebouw, eenige jaren geleden, publiek voor afbraak verkocht werd, bedong de stedelijke regering, als verkooperesse, het behoud van al wat eenigzins naar kunstproduct geleek en zich daarin bevond. Daaronder bevond zich de antieke schoorsteen in de groote zaal. Deze werd in het stedelijk magazijn ter bewaring nedergezet. Toen zich onlangs directeuren van het stedelijk museum aldaar tot de regering wendden, met verzoek om het eene meer passende plaats in een der lokalen van dat museum te geven, werd zulks volvaardig toegestaan. Thans staat het ontdaan van stof, vuil en verschillende verwlagen, en wij hebben voor ons een kunstproduct van vroegere eeuwen, er uit ziende, of het zoo uit de handen van den beeldhouwer kwam. Het is vervaardigd van eikenhout, met beeldhouwwerk *en haut relief*, zoo keurig en fijn, dat men niet alleen de uiterlijke vormen der strijders, maar zelfs de gemoedsbewegingen op hun gelaat wedergegeven ziet. Wij laten aan meer bevoegden over, uit te maken den tijd van oorsprong en den maker. Ons doel is alleen de zaak aan liefhebbers van kunst en oudheid mede te deelen. Gaarne voegen wij daar een woord van lof bij, aan den medebestuurder van het museum den heer A. J. LAMME, voor zijne opwekking en doelmatige voorschriften tot welslagen en en aan den bediende van het museum, J. VAN DIJL, voor de getrouwe uitvoering."

Is iemand der oudheidkundigen in staat eenige inlichting nopens den tijd van oorsprong en den maker in den *Navorscher* te geven?

J. H. P.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Locke te Utrecht (vgl. XIII. bl. 269, 340). Dat LOCKE te Utrecht heeft gewoond is door mij geenszins uit de lucht gegrepen, zoo als A. v. R. schijnt te onderstellen. Het is een overbekend feit; men raadplege slechts LOCKE's biografen (lord KING's *Life of Locke*, LE CLERC's *Life of Locke*), wier gezag in deze kwestie natuurlijk hooger staat, dan NIEUWENHUIS, *Woordenboek*. Voorts moet ik A. v. R. doen opmerken, dat wanneer men minder algemeen bekende levensbijzonderheden van beroemde vreemdelingen wil nasporen, men die niet in de meestal beknopte berigten van een ned. biogr. woordenb. moet zoeken.

Over LOCKE sprekende, zegt MACAULAY in zijn *Hist. of Engl.*:

»LOCKE was travelling on the continent for his health when he learned that he had been deprived of his home and of his bread without a trial or even a notice. The injustice with which he had been treated would have excused him if he had resorted to violent methods of redress. But he was not to be blinded by personal resentment: he augured no good from the schemes of those who had assembled at Amsterdam; and he quietly repaired to Utrecht, where, while his partners in misfortune were planning their own destruction, he employed himself in writing his celebrated *Letter on toleration*."

Er bestonden juist zeer gewigtige redenen, waarom LOCKE *niet* in Amsterdam of Rotterdam verblijf wilde houden, waar *wel* zijn mede-refugiés zich gevestigd hadden. (Van daar misschien de opgave van NIEUWENHUIS.)

Ik herhaal nog eens mijne vraag: 1°. Wat is er van dat verblijf van LOCKE in Utrecht bekend, 2°. waar was hij gehuisvest?

L—F—T.

Gedichten van Wouter Verhee (vgl. XIII. bl. 176, 220, 305, 338). Dat JAN VERHEE vermoedelijk met WIJNTJE PIETERSDOCHTER REIJNST gehuwd was, schijnt nader te blijken uit het *Puiaanteekenboek der Hervormde Gemeente te Amsterdam*. »22 Januarij 1594. »JAN JORIS REYNST, oud omtrent 33 jaren, »wonende in de Nes, geassisteerd met JAN »VERHEE, schepen dezer stad, en REYNST »PIETERS zijne zuster, ter eenre; en GEERTJEN »REMMEN, oud omtrent 24 jaren, woont op »het Water, geassisteerd met MARIETJE DIRKS, »haar moeder, en DIRK REMMEN, haar broe»der, ter andere zijde." — Volgens opgave van wijlen mr. Q. DE FLINES."

's Gravenhage. v. R.

Gedicht op Brandts Historie der Reformatie (vgl. XIII. bl. 47). R. zou mij zeer verpligten door de mededeeling van genoemd gedicht. G. M. C. L.

Gedichten van Susanna van Baerle (vgl. XIII. bl. 148). Een vers, door haar in januarij 1652 vervaardigd in antwoord op een gedicht van GEERAERDT BRANDT op haren geboortedag, vindt men in BRANDTS *Poezy*, dl. III. bl. 5 (uitg. v. 1725).

U. G. M. C. L.

[Dit gedicht is van SUSANNA VAN BAERLE, dochter van den hoogleeraar CASPAR VAN BAERLE, later met GERARD BRANDT gehuwd. In de vraag echter wordt gesproken van hare naamgenoot, de vrouw van CONSTANTIJN HUYGENS.]

Lied: Al is ons prinsje nog zoo klein (vgl. XIII. bl. 370). De vier eerste regels van gezegd lied, dat zeker ouder is dan van 1752, maar vermoedelijk van de kindschheid van WILLEM III dagteekent, luiden:

»Al is ons prinsje nog zoo klein,
»Alével zal hij stadhouder zijn.
»Al buigt de stam, al kraakt het riet,
»Alével treurt Oranje niet."

waarbij men, waarschijnlijk in later tijd, dan liet volgen:

»'t Is Oranje, 't blijft Oranje, toch Oranje (boven!"

9 Januarij.

Lied van 1799 (vgl. XIII. bl. 269, 336). Het is ons nog niet gebleken, dat het lied, naar hetwelk t. e. g. pl. gevraagd werd, uitgegegeven is. Wij maken daaruit op, dat het of niet gedrukt of, zoo het gedrukt mogt zijn, weinig bekend is. Wij laten het daarom volgen, naar het afschrift, dat wij, gelijk wij vroeger reeds berigtten, van den vrager ontvingen.

POT-POURRI SUR L'EXPEDITION DES ANGLO-RUSSES, AUX ORDRES DU DUC D'YORK.

1.

Air: *du cantique de St. Roch.*

Guillame un jour rêvant à la Hollande,
Se réveilla plein d'un noble courroux.
George, dit-il, mon espérance est grande.
J'en suis certain, la canaille est pour nous.
Envoyez vite
Troupes d'élite,
d'Orange ira
Diriger tout cela.

2.

Air : *Accourez tous, petits et grands.*

Le duc de Yorck levant le ton :
Je prends sur moi l'expédition,
Ignore't-on mon savoir faire?
On m'a vu, dans plus d'une affaire,
Montrer au fier républicain,
Ce que je vaux sur le terrain.

3.

Air : *De Joconde, etc.*

Mon fils! ne t'emportes donc pas:
Sur toi je me repose.
Qui pourroit sur un si bon choix
Faire la moindre glose.
Si tu fus battu quelquefois,
à Dunquerque, à Hondscoote,
C'est qu'à la guerre les faux pas
Nous jettent dans la crote.

4.

Air: *De Malbrouck.*

Qu'on équipe mes flottes!
Mironton, ton, ton, mirontaine,
Messieurs les sansculottes!
Vous en payerez les frais
Et tous les intérêts.
Les calculs en sont faits.
Mais j'ai de l'indulgence
Mironton, ton, ton, mirontaine,
Méritez ma clémence
En chassant les Français.

5.

Air : *O!*

Orangistes! ne pleurez plus,
Je viens vous rendre le dessus,
Biens, titres, rangs et cetera
Alléluia!

6.

Air: *Nous nous marierons dimanche.*

Vous le voyez bien,
J'ai pris comme rien
Le Texel et la flotte!
Que ce soit art
Ou bien hasard,
n'Importe!
Je vais en avant,
C'est là tout mon plan
Sans faute.
Je veux dans Alkmar
Entrer sans retard,
Ou j'enfonce la porte.

7.

Air: *Je suis Lindor, etc.*

J'y suis enfin, mais quel morne silence!
Que présumer d'un aussi froid accueil?
Que les Français y sont vus de bon oeil,
Et qu'on désire au plustôt notre absence.

8.

UN ESPION TOUT ESSOUFLÉ ACCOURT ET DIT A SON ALTESSE ROYALE.

Air : *d'Annette et Lubin, Ah Monseigneur! etc.*

Ah monseigneur, Ah monseigneur!
Je suis tout tremblant de frayeur.
Au Béverwick sont arrivés
Des soldats Français par milliers,
Qui jurent de nous désosser,
Nous croquer tous, ou nous noyer.

9.

Air: *A la façon de Barbarie, mon ami! etc.*

C'est bien cruel, en vérité!
De reculer si vite.
Des républicains sans pitié
Evitons la poursuite.
Pourtant, si nous nous retirons,
La faridondaine, la faridondon,
C'est pour attraper l'ennemi,
Biribi,
A la façon de Barbarie,
Mon amie.

10.

LE PRINCE D'ORANGE RÉPOND AU DUC D'YORCK.

Pourtant vous avez bien promis
A mon papa Guillaume,
De l'amener dans son pays,
Dormir un petit somme.
Et cependant nous en partons,
La faridondaine, la faridondon.
Après avoir bien reussi
Biribi,
A la façon de Barbarie,
Mon ami.

11.

Air: *Oui c'en est fait, je me marie!*

Oui c'en est fait, je me retire.
Fais, si tu veux, le fanfaron,
Je t'abandonne à ce délire,
Moi je retourne à la maison (*bis*).
d'Orange, mon frère!
Brune est en colère,
Il pourrait nous faire
Boire un coup à fond.
Prévenons l'orage
Par un doux message,
Parfois il est sage
D'être un peu poltron!

Un peu d'artifice,
Quelque sacrifice,
De ce précipice
Pourront nous tirer.
Cela me démonte,
J'en ai de la honte.
Mais tout à bon compte,
C'est prendre ou laisser.
Oui, c'en est fait, etc. etc.

12.

LETTRE DU GÉNÉRAL DUC D' YORCK AU GÉNÉRAL BRUNE.

Air: *du Confiteor!*

Général, j'envoye devant vous
Faire aveu de mon imprudence.
J'ai provoqué votre courroux.
Mais vous aurez de l'indulgence (*bis*)
Pour un Anglais (*bis*)
Si fier d' abord,
Qui vous dit son confitéor. (*bis*).

13.

Mea culpa, mea culpa,
Vous m'avez en votre puissance.
Je n' en serais pas réduit là,
Si j'avais eu moins de jactance (*bis*).
Qu'il est cruel (*bis*)
En pareil cas,
De dire son mea culpa (*bis*).

14.

LES PARLEMENTAIRES ANGLAIS AU GÉNÉRAL BRUNE.

Air:?

Général, nous en convenons,
Vos Français sont de vrais démons!
Ah s'il vous plaît, capitulons!

15.

Huit mille hommes nous vous rendrons,
Avec cent pièces de canons,
Et puis nous nous rembarquerons.

16.

RÉPONSE DU GÉNÉRAL FRANCAIS.

Air: *Allez vous en, gens de la noce!*

Allez vous en, mettre à la voile
Faites vos soldats, matelots,
En tentes n'usez plus de toile,
Ne guerroyez que sur les flots!
Qu'en avirons,
Vos mousquetons,
Ne change-t-on?
Allez vous en, etc.

17.

LE DUC D' YORCK AU PRINCE D' ORANGE, EN RATIFIANT LA CAPITULATION.

Air: *du ménuet d' Exaudet.*

J'obéis
Et je fuis:
Car je tremble
Qu'un vent contraire soufflant
Ne nous fixe au continent,
Pour y jeuner ensemble,
Et qu'alors,
Sans renforts
Et sans vivres,
Brune pour nous amuser,
Nous apprenne à jouer
Du fifre!
Du diable, si on m'attrappe
A remonter le Priape (=vaisseau Anglais)
Pour venir
Conquerir
La Hollande!
Si je mors à l'hameçon
Vraiment, je veux bien qu'on
Me pende!
J'obeis, etc, etc.

18.

PLAINTES DES ORANGISTES

Sur l'air: *de Madam Veto!* etc.

d' Yorck nous avait bien promis (*bis*)
De vaincre tous nos ennemis (*bis*);
Mais son coup à manqué,
Il a le nez cassé!
Au diable est sa parole,
Ah! le poltron (*bis*)
Au diable est sa parole,
Il a trop peur de canon.

Amsterdamsche predikanten (vgl. XIII. bl. 369). Ter beantwoording van de vraag, geteekend †, of er met betrekking tot de amsterdamsche predikanten (waarmede de vrager bedoeld zal hebben die der nederduitsche hervormde gemeente?) geen werk bestaat, waarin melding wordt gemaakt van hun levensloop, hunne geschriften enz. — dient, dat in 1732 in het licht is verschenen, in 1737 herdrukt en tot in 1792 vermeerderd, in dat laatstgenoemde jaar uitgegeven bij H. DIEDERICHS te Amsterdam: *Kerkelijk register der Predikanten, die sedert de kerkhervorming de Gereformeerde Nederduitsche Gemeenten te Amsterdam tot aan den jare* 1759 *bedient hebben. Behelzende hunne geboorten, studiën, standplaatsen, afsterven, nakomelingen, schriften en andere bijzonderheden. Ten dienste der Amsterdamsche kerke en hare liefhebberen opgestelt. Door* HENDRIK CROESE GERARDSZOON. *En na den dood van den auteur vervolgt tot in het jaar* 1792. Op dit thans zeldzaam voorkomend register verscheen in 1818 een *Vervolg* bij JOH. VAN DER HEIJ te Amsterdam, loopende tot 1818; waarop in 1861 bij H. W. MOOIJ te Amsterdam een tweede vervolg verschenen is, onder den titel: *Kerkelijk Register der Predikanten, die sedert* 1818 *tot* 1860 *de Nederduitsche Hervormde gemeente te Amsterdam gediend hebben, zamengesteld door Is. Prins, Pred. te Amsterdam.* In beide die vervolgen wordt aangevuld, wat in de vorige niet had

kunnen vermeld worden. In 1840 is door A. B. SAAKES te Amsterdam uitgegeven een naamlijst van al de predikanten, die tot dat jaar in de amsterdamsche gemeente gediend hebben, met een kort verslag van de vorming dier gemeente van 1566 tot 1578, waaraan toegevoegd is een naamlijst van de predikanten, die de waalsche en engelsche gemeente gediend hebben. Zij prijkt met het portret van JOHANNES COCHLINUS, die de eerste predikant te Amsterdam is geweest. E. A. P.

Daniel Jonctijs (vgl. XIII. bl. 368) schreef ook *„Rozalijns Oogjes"* in 8°. Alleen de hoofdtitel is mij bekend. Waar het is uitgegeven en wat de inhoud behelst weet al ligt een ander navorscher.

Utrecht. A. v. R.

[*Rozalijns Oochjes* behoort niet tot de proza- maar tot de dichtwerken van JONCTIJS.]

Daniel Jonctijs. Ik ben V. D. N. zeer verpligt wegens de aanduiding, die ik van hem ontving omtrent D. JONCTIJS. Nog meer zou hij mij aan zich verpligten als hij de moeite voor mij doen wilde, de werken, waarnaar ik gevraagd heb, op te geven, daar ik niet in het bezit ben van de door hem aangehaalde schrijvers, noch die vooreerst kan bekomen. Dit geldt ook mijne navrage omtrent M. M. LA FARGUE. Het geachte bestuur zal, hoop ik, dit exces mij eens veroorloven. NEPTUNUS.

Geschiedkundige aanmerkingen. Is de schrijver bekend van de *Geschiedkundige aanmerkingen op de geschiedkundige gedenkstukken* enz., door LODEWIJK BONAPARTE, uitgegeven te Deventer, bij V. SIGTENHORST, in 1820? I.

Memoires sur la cour de Louis Napoleon et sur la Hollande. Dit boek verscheen in 1828 als de eerste aflevering van „Mémoires contemporains," te Parijs, bij LADVOCAT. Kent men den auteur ook? I.

Aanhaling.

„Vaarwel mijn vaderland!
Het schip doorklieft de baren."

Wie kan mij opgave doen waar ik 't vers, hetwelk met deze twee regels begint, kan terugvinden, wie de maker is, en zoo 't slechts in manuscript bestaat, wie wil mij er dan aan helpen?

Utrecht. A. v. R.

Drukten de Elzevieren met „zilveren letters?" „Deze overlevering", zegt U. O. N. in *Notes and Queries* (2 nd. Ser. Vol. XI, p. 208), "is zóólang en zóó dikwijls door oude boekverzamelaars herhaald geworden, dat het bijna letterkundige ketterij schijnt daaraan te twijfelen. Onder het bladeren in eene reeks van plaatselijke couranten uit het begin der vorige eeuw, viel echter mijn oog op eene aankondiging, die (beter dan eenige bewijsvoering tegen de onwaarschijnlijkheid van het sprookje, of de opmerking, dat dorstige letterzetters spoedig genoeg zouden hebben uitgevonden, hoeveel m's Parijsch Romein er in een gallon, 4½ kan, bier gingen) wel in staat is de legende voor goed uit de wereld te helpen. De advertentie beschrijft een boekwerk als „fraai, met elzevier-letters, op hollandsch papier gedrukt." Eenige weken later wordt „*elzevier*," door eene druk- of schrijffout, „*zilveren*", en, vóórdat de fout verbeterd wordt, is de advertentie verdwenen."

E. O. B. R.

Prof. mr. Nicolaas Dedel. De hoogleeraar M. SIEGENBEEK, in zijne *Geschiedenis der leidsche hoogeschool*, IIde deel, bl. 113 en 114 van de *toevoegselen en bijlagen*, gewag makende van prof. NICOLAUS DEDEL, zegt, „naar het jaar en de plaats van wiens geboorte ik te vergeefs gezocht heb, werd in bloeimaand des jaars 1624, toen hij in den Haag de pleitkunst oefende, tot buitengewoon Hoogleeraar in de Regten aangesteld, en reeds in het begin des jaars 1626, tot gewoon hoogleeraar bevorderd." Prof. NICOLAAS DEDEL was geboren te Delft, den 26sten januarij 1597; hij was de vijfde zoon van mr. WILLEM JOOSTEN DEDEL, een der eerste bewindhebbers der oostind. compagnie te Delft, en van YDA BRUIJNSDR. VAN DER DUSSEN. NICOLAAS werd 17 mei 1616 student te Leiden. Hij huwde den 28 julij 1630 met MARIA VAN BLEISWIJCK, dochter van DIRCK EVERTSZ. VAN BLEISWIJCK, burgemeester enz. te Delft, en van GRIETJE GERRITSDR. VAN DER EYCK. Uit dit huwelijk zijn drie kinderen geboren, die alle jong en ongehuwd zijn gestorven. Van een jongeren broeder van dezen prof., NICOLAAS WILLEM genaamd, geb. 18 august. 1599 en griffier van den hoogen raad van Holland, Zeeland en Westfriesland, stamt de thans nog bloeiende familie DEDEL af. NICOLAAS DEDEL stierf 28 februarij 1646.

W. J. C. v. H.

Borger, Aan den Rijn. Mr. J. VAN LENNEP zegt in zijn uitgave van VONDEL dl. II, bl. 144, sprekende van het gedicht *Tot lof van St. Agnes*: „Het is mogelijk, dat wy hier te doen hebben met een gedicht, 't welk alleen door hem is nage-

zien en verbeterd geworden en waarin niet veel meer van het oorspronkelijke aanwezig is gebleven, dan in den beroemden lierzang »aan den Rijn" van BORGER." Is er inderdaad in laatstgenoemd gedicht zoo véél veranderd? Wie heeft dat gedaan? en kent men het ook nog, zoo als het uit de handen van BORGER is gekomen?

Oude nederlandsche gedichten. In het merkwaardige hofje, in 1540 door den ridder PIETER CLAESZ. PALING (wiens koperen grafzerk men in de Groote kerk vindt) en zijne vrouw JOSINA VAN FOREEST gesticht, waar hunne portretten en die van vele leden van hun geslacht, nevens eene heerlijk geschilderde triptique en andere merkwaardige voorwerpen aanwezig zijn en van waar ook de bourgondische schrijn van het Kon. Oudheidk. Genootschap herkomstig is, hangt ook in eikenhouten lijst een oud, op vele plaatsen haast onleesbaar, op perkament geschreven vers, dat eene schier uitgewischte afteekening eener graftombe omgeeft. De hoofdletters dragen de blijken van met goud en kleuren versierd te zijn geweest. De betrekkelijke waarde van den inhoud niet kunnende beoordeelen, zend ik het met groote inspanning gemaakte afschrift aan den in oude taal- en dichtkunde ervaren redacteur van den *Navorscher*, met verzoek het, van aanbelang geacht wordende, in dat tijdschrift op te nemen, de verloren woorden zoo mogelijk aan te vullen en de corrupte lezing te verbeteren.

C. W. B.

I.

Hier beghint een waerdighe spieghel daer een yghelic christē mēsche hē in spieghelē sal om wel te leuē ende die sondē te laten.

Kersten mensche die hier nu sijt
Slaet op u oghē wie ghi sijt.
Siet aen my beelt dat bid ick u;
Dat schone was is lelic nu.
Ick was een heer soe rijck soe groot,
Dat niemāt en was mijns ghenoot.
Nu bin ick ghewordē een arm katijf
Die wormē doir ridē al mȳ lijf.
Si en doen niet anders dan si eten ende knaghē
Al claechde ic al mijnē vriendē ende maghen,
Si en soudens dair om laten niet.
O here God wats mi ghesciet!
Mijn vriendē mȳ maghē al sonder waē
Si sijn mȳ al nu afghegaē
Mȳ goet mȳ schat mȳ wyf mȳ kint
Die en gheuē om mi niet een wint
Si latē mi alleē int graf,
Si en gheuē om mi niet een caf,
Si latē mi alleē v̄rottē
Onder die wormē ende die motte.
Och doē ic leefde in vreuchdē groot
Doē sorchde ic luttel al om die doot
Die mi soe iamerlick heeft ghehādelt
Ende in eeuwighe p..de ghewādelt.
Och mēsche nu spieghelt u an mi:
Dat ick nu bin wort ghi.
Dat mi is ghewordē sal u ghescien,
Wāt niemāt en mach der doot ōtvliē.
Dat ghi nu sijt plach ick te sijn.
Nie mēsche en leet soe grote pijn
Die der doot niet mach ghelijckē
Dat segt den armē ende den rijckē.
Och here God hoe is die mēsche alsoe blīt
Dat hi hē seluē niet en kent.
Wāt starflic is hi ende besōdicht sere.
Roept ghenade mēsche op onsen here.
Hoirt hi di suchtē ende kermē,
Hi sal dijns sekerlic ontfermē.
Ende sal dijn sondē vergheuē
Ende brenghē u ten eweghen leuen. Amen.

II.

Waer sijn sȳ voghelē ende honde
Sijn lecker spise tot sinē monde
Sijn cleder sijn schat sijn ghesteentē?
Men vint hier niet dan sijn ghebeentē.

Waer is sȳ ghe..vē crans
Daer hi mede rende andē dans?
Sȳn haer is wech, sȳ hooft is bloot
Dus cael maect hē die bittere doot.

Twie wormē sittē in sijn oghen.
Si etense wt hi moetet ghedoghen.
Sijn nose is verrot mit allen,
Sijn lippē syn hem ontuallen.

Waer sȳ die schone ioncfrouwen,
Die hi minde met groter trouwen,
Daer hi mede hadde ghenoecht eñ feeste?
Si versmadē hem nu als een beeste.

Waer sijn sijn pipers ende speelluden
Die ionckerē wellustighe cruden (?)
Die hem volchde mit grotē hopē?
Si sijn hem al nu afghelopen.

Waer sijn der ridders scharen,
Die met hem plaghē te varē
Ten tornoy ende te stryde?
Si wynckē op hem als een pryde.

Waer sijn die herē, die hoghe baroene,
Die hem dienden alst was te doene?
Si ghevē om hem nu min dan niet
Si latē hem leggē als gi allegaer nu wel siet.

III.

EEN SCHONE V̄MANĪGHE.

Karstē mesche nu staet bi.
Merct dit mēsche, dat rade ic di.
Die hier leit in het graft
Het was een here vā grot macht

Hi was soe machtich eñ soe rijc
Dat hē gheē heeř *en* was ghelijck.
Hy was keiser ende coninck mede.
Hij hadde meer lants, burghē ende stede
Dan enich here die mē nu vint.
Mer dus heeft hem die doot ghe...
Dat hi is ghewordē een vuyle....
Ende een onreyne stinckende....
Dusdanich suldi alle werden.
Den wech ten doot moeti terden.
Sidi rijck starck ende coene
Die doot en acht nijt een voene (?)
Si haet al wat dat haer ghenoecht:
Aldus heuet onse heer gheuoecht.
Mochtmē den doot mit ghelt ofcopen,
Dese keiser waer haer al ontlopen.
Hadde hi sinē scat moghe verd....
Men had hē wt stervē niet moge....
Merct waer si alle syn *ghevaren*
Die hier rijck ende machtich warē,
Die hier warē ooc in dit lant,
Die doot heefse al in haren hant
Ende elcken in sijn graf besloten:
Men vint dair niet dan beene ende cote.
Des vā hare liue isser ghebleuē.
Wie die dit horen moghē wel leuen.
Och mēsche, laet dyn houerdie wycken
Ende wilt op uwē starf dach eycken,
Eer v die doot te male verniele:
Het is oirbairlic an uwe siele.
Die om steruē niet en dencken
Dien sal de doot ten lestē crencken
Ende doē steruē sonder biecht ende testamēt
Ende sonder dat heylighe sacrament.
Doet penitenci, dat raeden wi:
Te tide soe wort ghi vā sonde vri.
Wāt ist dat ghi u tyt versuymet,
Ghi wert eindlic daer om verd....
Bidt gode dat hi u gheue respijt
U sondē te haetē in deser tijt. Amen
Ic rade u allē dat gi dair toe keert
Ende gi alle daghe steruē leert:
Wāt god en heeft ons niet te wetē gegeuē
Hoe lange dat wi sullen leuen.
Och hoe wijs is hi die gaert ende spaert
Teghen die lange hellevairt:
Wāt die doot comt haestelic mit gewout
Ende op ionck ende op out.
Dair om ist ons allē noot
Te coñē steruē als comt die doot.
Och het is een swaer verb....
Die al op sijn dootbedde sal....
Alle bliscap heeft een verganc
Dan dat mē hoirt de engelen clanc,
Ende alle vreucht heeft een eynde
Dan de bitter hellen ellende.

[Volgens de beschrijving van den heer C. W. B. staat op het blad perkament bovenaan het gedicht n°. 1. Het is geschreven op de wijze van proza. Wij meenen evenwel dat er geene reden bestaat om die voor den lezer lastige schrijfwijze hier te behouden en hebben met elk vers eene nieuwe regel begonnen. Daaronder n°. II in drie kolommen: op de eerste het 1e, 2e en 3e couplet, op de tweede het 4e, en daaronder eene antieke tombe, waarop een naakt lijk: aan het hoofdeneind eene keizerskroon. Op de derde kolom couplet 5, 6 en 7. Onder n°. II staat n°. III, insgelijks in drie kolommen. Aan de eene zijde van het opschrift staat: „*Leert* wel sterven", aan de andere zijde: „Schouet quaet." Aan het verlangen van den geachten inzender hebben wij voldaan voor zooverre dit ons mogelijk was. Er blijven echter enkele plaatsen over waar wij de ware lezing niet met zekerheid kunnen aanwijzen.]

KUNSTGESCHIEDENIS.

Schilderij van den toren van Babel (vgl. XIII. bl. 311). JAN MICKER of MIKEKER heeft den *Torenbouw van Babel* geschilderd; de opvatting er van is geheel vreemd, en ik heb den babelschen toren nooit zóó voorgesteld gezien, namelijk, dat de hellende wegen, die op pleinen uitloopen, alle met gebouwen zijn bezet, en de pleinen groote steden voorstellen, zoodat deze hemelhooge boog, wiens kruin ver boven de wolken uitsteekt, als het ware, eene verheven wereld of koningrijk uitmaakt, waarop zeker een millioen menschen zouden kunnen wonen, zoodat van deze bijbelgeschiedenis de bedoeling van den bouw naar de letter opgevat zijnde, zeker een juist tafereel door hem geleverd is. Met duizenden van beelden, zoowel op den voorgrond, als op den toren, is de schilderij eigenaardig gestoffeerd, en alles met poëtisch effectgevend licht bewerkt. Het stuk is in de breedte, op paneel, ruim 12 palmen breed, en hoog naar evenredigheid, en in mijn bezit geweest. Het heeft het aanzien als van werk van PIETER LASTMANS eersten tijd en is zeer verdienstlijk geschilderd; de toon, vooral wat de lucht betreft, wat koel van kleur. Deze voorstelling is zoo éénig en naar waarheid opgevat, dat alle andere bekende voorstellingen, in plaats van eenigen schijn van waarheid te hebben, daardoor geheel vervallen. Nu kan ik mij voorstellen, dat het deze schilderij kan geweest zijn, die door HOOFT gezien is, en dat hij, door het trotsche denkbeeld van den schilder getroffen, een bijschrift daarop heeft gemaakt. Is dit zoo, dan zou het, daar het, gelijk de heer LEENDERTZ stelt, waarschijnlijk nog vóór 1598 gemaakt is, aangaande den bloeitijd van den schilder meer licht geven, dan tot dusverre met eenige zekerheid gegeven is.

U. C. KRAMM.

Portret van Koning Willem I met den mantel (vgl. XI. bl. 174, 370; XIII. bl. 270, 342, 372). In de *Gedenkschriften van den Graaf van der Duyn van Maasdam, door Baron* C. F. SIRTEMA VAN GROVESTINS, 2de druk (Amst. 1857), bladz. 24, staat: »De oneenigheid tusschen den Koning en den Graaf van HOGENDORP dagteekende klaarblijkelijk van het jaar 1817, doch had, in waarheid, eene reeds veel vroegere dagteekening." En bl. 79: »De onmiddelijke aanleiding tot het beslissende feit, waardoor de heer VAN HOGENDORP genoopt werd, zijn ontslag als vice-president van den Raad van State in te dienen, en het kabinet te verlaten, werd te weeg gebragt door een willekeurig verbod, hem van wege den Koning gedaan, om eene Memorie in het licht te geven, die hij Z. M. in April 1816 aangeboden had. Dit geschrift handelde over de nationale schuld, de vereeniging van België en Holland, het finantiewezen van het Koningrijk. den nationalen voorspoed en den volksgeest." HOGENDORP (altijd volgens het aangehaalde boek) toefde echter nog eenigen tijd met het vragen, en de koning met het verleenen van het ontslag, totdat met het einde van september of october 1816 de zaak haar beslag kreeg en de graaf zich alleen tot de pligten als lid der tweede kamer bepaalde.

v. O.

Afbeelding eener bloeiende aloë americana, te Leiden in 1735 (vgl. XII. bl. 220; XIII. bl. 90). Op de vraag „wat mag de reden geweest zijn waarom men deze afbeelding deed vervaardigen?" kan ik toevallig antwoorden, dat zulks toen zeker niet voor het eerst geschiedde, want ik bezit eene zeer groote prent waarop is afgebeeld: *Aloë Americana. Heeft gebloeid in de Universiteyts-Kruyd-Hof tot Leiden, Anno* 1698, T. of F. VAN SWYNEN *fec.*, en ik heb den vervaardiger daarvan in mijn werk vermeld.

U. C. KRAMM.

Jan Victor (vgl. XIII. bl. 342). De vraag naar meer werken van JAN VICTOR dan die door IMMERZEEL zijn opgegeven zal wel overbodig wezen, omdat er dienaangaande grove dwalingen bestaan, die nu voor het eerst door mij zijn teregt gebragt. In 't kort kan tot inlichting dienen, dat alle historische schilderijen in den trant van RUBENS vervaardigd, op naam van JAN VICTOR voorkomende, niet door hem maar door VICTOR WOLFVORT zijn geschilderd, en dat alleen de schilderijen in den trant van REMBRANDT op den naam van JAN VICTOR vermeld, van hem of ook wel van JACOMO of LAURENS VICTOR kunnen zijn. Zie over deze de historische teregtwijzingen op al de VICTORS in het VIe deel van mijn werk, waar zij uitvoerig staan vermeld.

U. C. KRAMM.

Jan Victor. Zie over J. VICTOR het werk van W. BURGER, *Musées de la Hollande, musée de van der Hoop*, pag. 29 vgl. De schilderij van J. VICTOR in de collectie van J. J. DE BRUIJN stelde voor het afscheid van TOBIAS van zijne ouders (door meest alle de leerlingen van REMBRAND behandeld) op doek; hoog 19, breed 25 duim, oude maat, publiek verkocht in 1798 voor *f*1300 aan GILDEMEESTER, en op diens verkooping in 1800 voor *f*700.

C.

Jan van der Meer, landschapschilder. Wie kan bijzonderheden opgeven aangaande dezen schilder, in het St. Lucasgild te Haarlem aangenomen in 1684; niet te verwarren met J. VAN DER MEER *den jongen*, met JOHANNES VERMEER van Delft, en met J. VAN DER MEER van Utrecht of Schoonhoven, alle schilders der 17de eeuw? J. VAN DER MEER komt dikwijls voor als schilder van duingezigten bij Haarlem. In de beschrijving van den heer C. KRAMM is eenige verwarring van dezen schilder met de andere van dien naam; zonder opgave der bronnen, waaruit de geboorte- en sterfjaren geput zijn. Alleen op verkoopingen in Frankrijk in de vorige eeuw komen zeegevechten en batailles voor, die volgens den heer KRAMM door den schilder gemaakt zouden zijn, wat ik echter betwijfel; ik houd ze eerder voor het werk van J. B. VAN DER MEREN, insgelijks in het genoemde boekwerk van den heer KRAMM vermeld.

C.

Van der Meer. Is er een schilder VAN DER MEER bekend, die buurtjes of stadsgezigten der 17de eeuw geschilderd heeft, welke soms op hedendaagsche verkoopingen voorkomen, als het werk van J. VERMEER van Delft, ten onregte, naar mijn gevoelen?

C.

Beeld boven de Mariekerk te Utrecht. Dit gebouw der XIde eeuw is thans vervangen door dat van kunsten en wetenschappen op de Marieplaats. Op het dak boven het koor der kerk stond nog vóór eenige jaren het standbeeld van den stichter, keizer HENDRIK IV, met kroon en zwaard. Omstreeks het jaar 1780 werd het oude beeld door een nieuw vervangen; het oude, zegt men, dat nog bewaard wordt in de kapittelkamer van St. Pieter. De hoogte van het beeld zelve is mij onbekend; het zwaard was, meen ik, 1,30 el nederl.

lang. Dit is een tijd lang, niet zoo als oorspronkelijk het geval was, in de hand bevestigd geweest, maar hing op zijde. Naderhand, zeker 25 jaren geleden, is het op de oude plaats hersteld geweest. Door een opmerkelijk en fijn berekend effekt van de optica, scheen het beeld met dit zwaard den voorbijganger op militaire wijze te begroeten, wanneer men uit de Mariestraat kwam, langs de huizenrij tegen over de kerk (die dan ter regterhand stond) naar de Lijsbethstraat gaande. De punt van het zwaard scheen te zakken, en wanneer de voorbijganger, in de Lijsbethstraat gekomen, zich omkeerde en naar het beeld opzag, was die punt schijnbaar geheel afhellende. Teruggaande zag men het zwaard zich als 't ware weder opheffen. Duizenden onzer tijdgenooten hebben dit, met mij, zoo wel als het voorgeslacht, gezien en bewonderd. Zijn er meer zulke als 't ware *groetende beelden* bekend? en wie was de uitvinder?

A. L. T. A.

Dirk Raphaëls Camphuysen (vgl. XIII. bl. 372) wordt door alle biographen geciteerd als uitnemend landschapschilder, wiens zeldzame aanleg voor de schilderkunst zich vroegtijdig ontwikkelde en die met eene verwonderlijke getrouwheid de natuur wist terug te geven, zoo zelfs dat nog geen schilder hem daarin heeft overtroffen. Wel degelijk kan hij de schilder zijn van een stukje, dat op 't Museum Boymans geëxposeerd is, met den naam van den bekenden religieusen dichter in gulden letteren daaronder. In zijne jeugd toch werd hij tot kunstschilder opgeleid en waarom zou hij niet in zijne »jonkheid" iets kunnen geschilderd hebben wat hij op rijperen leeftijd zeker niet zou hebben bezongen. Eene goede biographie van dien uitstekenden schilder en dichter als C. was, zal L—F—T zeker wel van zijne verbazing doen terug komen. Ik beveel hem daartoe CHONIA's *Beeld van Kamphuizen* aan.

Utrecht. A. v. R.

TAALKUNDE.

Het »Zeebaer" „Calvaer Hayman" (vgl. XIII. bl. 373). Dezelfde vraag deed ik in mijn jaarboekje *Nehalennia* (dl. II. bl. 321). 't Geschiedde naar aanleiding van eene belofte, mij door mijnen sedert overleden vriend mr. S. DE WIND gedaan: »Voor den volgenden jaargang (van het genoemde *jaarboekje*) zend ik u eenige kleine opstellen, waaronder eene proeve ter verklaring van het zonderling berigt van REIJGERSBERGH over het „Zeebaer" of „Calvaer Hayman." Er blijven mij nog dubia hieromtrent over. Weet gij er wat van te zeggen? Of — laat *Nehalennia* er in den aanstaanden jaargang liever eerst eens naar vragen, en deel mij de antwoorden mede, eer ik u mijn geschrijf toezend."

Een volgend deel van mijne *Nehalennia* verscheen niet. Antwoorden werden mij niet toegezonden. Later vernam ik van mr. DE WIND, dat hij den »Calvaer" voor een schollevaar (Colymbris) hield, een vogel bij de zeelieden nog als weervoorspeller bekend. Met de namen »Zeebaer" en »Hayman" (als »Calvaer" eene verminking van »schollvaer" is) wist en weet ik nog geen raad. En zeker zal men er iets belangrijks over vinden in DE WINDS aanteekeningen op REIJGERSBERGH, die zich in de bibliotheek van het Zeeuwsche Genootschap bevinden.

De heer J. H. VAN LENNEP noemt in deze en andere aant. en vragen in hetzelfde n°. van den *Nav.* BOXHORN, *Chronyk van Zeelandt*. Intusschen zijn zijne aanhalingen uit de kronyk van REIJGERSBERGH, in het door hem over de geschiedenis van Zeeland uitgegeven werk in haar geheel opgenomen.

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Nederlandsche geldbenamingen (vgl. XIII. bl. 377). Nader onderrigt zal 9 JANUARIJ aantreffen bij SCHELTEMA, *Geschied.- en Letterk. Mengelw.*, dl. V, st. 2, bladz. 50 volg., en de aldaar aangehaalde, maar mij niet bekende *Geschiedkundige tafel van de oude munten* door W. WESTENDORP, geplaatst in het 2[de] stuk van het *Jaarboek van en voor de Provincie Groningen*.

v. O.

Nederlandsche geldbenamingen. In een boekje, getiteld: *Handleiding tot de kennis der Nederlandsche Munten*, welke sedert ruim drie eeuwen hier te lande zijn geslagen, gangbaar waren, en thans geheel ingetrokken, of buiten omloop zijn gesteld, alsmede over den oorsprong, de benaming, enz., uitgegeven te Amst. 1850, in 8°., nu verkrijgbaar voor 30 cent bij den boekverkooper E. H. TASSEMEIJER te Rott., vertrouw ik, dat de vraag van 9 JANUARIJ vollediger zal beantwoord worden bevonden, dan zulks door middel van den *Navorscher* kan geschieden.

V. D. N.

Spreekwoorden. »*To talk like a Dutch Uncle*" (vgl. III. bl. 61). Voor de tweede maal wordt in *Notes and Queries* (3 d. ser.

vol. III. p. 471) naar den oorsprong dezer spreekwijze, die te Birkenhead en te Liverpool zeer algemeen schijnt, onderzoek gedaan. Het bestuur van dat blad verklaart, dat zij ook te Londen en »hetgeen wij vroeger de Vereenigde Staten noemden," in zwang is: dat zij in bedreigenden zin moet worden opgevat, en het vooruitzigt aanbiedt, van een geduchte schrobbering, even als »*I'll comb your head for you*" (»Ik zal je haar wel eens uitkammen voor je!" = ons »Ik zal je de ooren wel eens wasschen!") en andere even uitgezochte en volkseigene uitdrukkingen.

»Ter verklaring van de spreekwijze: »*iemand aanspreken als een hollandsche oom*," moeten wij — zegt het bestuur verder — voor zooverre het woord »*uncle*" (oom) aangaat, naar de dagen van het klassieke Rome terugklimmen. De uitdrukking »*patruus*," eigenlijk »een oom," had ook de beteekenis van »een gestreng berisper," en, als bijvoegelijk naamwoord gebezigd, was »*patruus*" zooveel als »stroef, norsch, hard." Zoo brengt ons het »*I will talk to you like a dutch uncle*" plotseling terug tot het »*metuenter patruae verbera linguae*" (benaauwd voor de geesels der oomlijke tong) van HORATIUS *Od.* III, 12. Zie ook ERNESTI, in zijne *Clavis Ciceroniana*, op het woord.

Maar waarom *a* »*dutch*" *uncle* (een »*hollandsche*" oom)? Wij zouden hier kunnen antwoorden, dat »*dutch*" hier zooveel is als »duitsch". In het roomsche *Italië* had de betrekking van oomzegger of -zegster tot vaders- of moeders-broeder iets eigenaardigs, en gaf derhalve de spreekwijze »*Cauere in grembo al zio*" iets alleraangenaamst te kennen. Wat kon welkomer zijn, dan in den schoot van een oom te vallen?

»In het protestantsche Duitschland daarentegen stonden de zaken geheel anders. Aldaar nam de oom (zijnde maar een oom, en niets meer) nu en dan een klassiek karakter aan: dáár was hij een »*patruus*", een »streng berisper," en vandáár de zegswijze *a* »*dutch*" *uncle*, »*dutch*" voor *duitsch* gebezigd.

»Wij zouden in staat zijn nog andere uitleggingen, even diepzinnig, te leveren. Beschouwen wij echter ons onderwerp slechts oppervlakkig, dan kunnen wij hier volstaan met te doen opmerken, dat »*dutch*" in het Engelsch (wáárom weten wij niet, en zeer ten onregte dunkt ons) vaak wordt gebruikt, om iets van mindere gehalte, iets min degelijks, uit te drukken: zoo zegt men »*dutch*" *myrtle*, [»*hollandsche*" *mirt*"] voor zeker onkruid: »*dutch*" *pink* [»*hollandsch*" *rood*] voor een zekere grove verfstof: »*dutch*" *gold* voor klatergoud of spinsbek. Desgelijks »*dutch*" *uncle*.

Het is nogtans der opmerking waardig, dat de uitdrukking »*my uncle*", in vriendelijker zin, den Nederduitschers niet onbekend is. Immers zeggen ook *zij* niet: »mijn horlogie is bij *Jan-oom*, d. i. in den *lombard*?

»Who dwells at yonder three gold balls,
Where poverty so often calls,
Guarding her offerings in hir walls,
My uncle!"

[»Wie is 't, wiens deur zoo gluipt naar straat,
En de angstige armoê binnenlaat,
En digtvalt als haar goedje staat?
Wie? Janoom!"]

Tot zoover onze engelsche bentgenoot. — Wat ons betreft, het komt ons wel wat gezocht voor, de uitdrukking »*dutch*" *uncle* heel van 't heidensche Rome af te leiden. Niet, dat wij willen ontkennen, dat ook dáár de ooms dikwijs hunne minderheid van gezag door meerderheid van gezég (het waren maar *thii*, de ouders daarentegen *dii*) pleegden te handhaven, maar omdat voor een ieder, die weet wat in roomsche landen — en ook nog gedeeltelijk in ons protestantsche Nederland — het peetoomschap beteekent, de uitlegging der engelsche spreekwijze geen zweem van moeielijkheid zal opleveren. Volgens het canonieke regt traden de peten zóózeer als plaatsvervangers der ouders, bij mogelijk overlijden van deze, op, dat de huwelijken tusschen peten en petekinderen, ofschoon elkander in den bloede niet verwant, strengelijk verboden waren. Dit is nu wel bij ons protestanten het geval niet, maar de verpligtingen in aanmerking genomen, welke de peet bij den doop op zich laadt, *bestaat* er toch ook in Nederland eene betrekking van gezag en ontzag (laat ons het liefde en eerbied heeten) tusschen peet en petekind. Zoowel ten onzent als in Duitschland uit zich deze betrekking ook door het geven van pillegiften (*pupillegiften?*) en andere geschenken: in Nederland is het woord »oom" een eeretitel (men denke aan »*heer-oom*," aan »*geef een handje aan oome*"); een hollandsche jongen, om geld verlegen (en welke hollandsche jongen is dit niet op zijne beurt!), klopt schoorvoetend bij zijn peetoom aan, en krijgt, *na een geduchte les*, het gevraagde: een ander, niet zoo gelukkig, en toch ook in geldnood, verzet zijn goed in den lombard, en noemt deze toevlugt in behoefte vergoelijkenderwijze »*zijn oom*" (het engelsche »*my uncle*") of *Janoom*. In *Engeland* daarentegen, waar men wel »*godfathers*" en »*godmothers*" kent, maar zulk een innige betrekking als bij ons niet onderhoudt, kan de peetoomschap, op hol-

landsche wijze uitgeoefend, zeer ligt tot verwondering, en zoodoende, tot een spreekwoord aanleiding hebben gegeven. Daar is voor ons niets vreemds in.

En hoewel wij voorts, in dit geval, de verklaring van »*dutch*" met *duitsch* niet beamen, erkennen wij gaarne, dat dit woord vaak door de Engelschen gebruikt wordt om eene herkomst uit Duitschland aan te wijzen. Zoo zeggen zij »*dutch*" *quills* (»*hollandsche*" *penneschachten*,) »*dutch*" *toys*" (*hollandsch*" *speelgoed*) ofschoon een ieder weet, dat de veêren pen uit Noordduitschland en het kinderspeelgoed uit Neuremberg komt. En hoelang zal men aan den overkant nog spreken van »*dutch*" *yeast* (»*hollandsche*" *gest*), nu reeds meer dan eens door de engelsche beambten scheepsladingen daarvan als »bedorven en voor de gezondheid nadeelig" over boord zijn gegooid?? Hetzelfde is een en andermaal met „*hollandsche*" boter het geval geweest — die althans onbruikbaar werd gekeurd — schande zij over de hollandsche trouw!

J. H. VAN LENNEP.

Absolute naamvallen (vgl. XIII. bl. 318 en 345). De vraag van den heer VAN OOSTERZEE is, of bij de taalzuivering reeds behandeld is hetgeen hij kortheidshalve den *ablativus absolutus* noemt, waarvan hij het gebruik strijdig acht met onze taal. Daarop is geantwoord, dat die *ablativus absolutus* met der daad tegen onze taal strijdt, in de 17[de] eeuw uit de studie van het fransch en latijn is ingeslopen en bij HOOFT vooral, maar ook bij VONDEL van tijd tot tijd voorkomt, doch dat onze latere en hedendaagsche schrijftaal, met weinig uitzonderingen, daarvan bevrijd is gebleven.

Ik twijfel, of het antwoord geheel voldoende zij.

In de eerste plaats geloof ik niet, dat er tegenwoordig groote behoefte bestaat om te ijveren tegen het gebruik van een *casus absolutus* als door den heer VAN OOSTERZEE wordt bedoeld; zulke losse of absolute zeggingen, als door hem werden bijgebragt, hoe gebruikelijk anders ook in het fransch, worden bij onze goede schrijvers weinig of niet aangetroffen. De verkeerdheid van dergelijke zeggingen wordt dan ook door WEILAND in zijne *Nederduitsche Spraakkunst*, dl. 2 § 282, aangewezen. Dat wij in onze taal, intusschen, absolute naamvallen en losse zeggingen hebben, is, volgens BILDERDIJK, niet te ontkennen. Men zie zijne *Nederlandsche Spraakleer*, bl. 308, en zijne *Nieuwe taal- en dichtkundige Verscheidenheden*, dl. 3, bl. 97 volgg. Maar, en dit wenschte ik in de tweede plaats op te merken, een lossen ablativus of eigenlijk gezegd *ablativus absolutus* hebben wij in onze taal niet en zulke *ablativi* zijn, meen ik, bij HOOFT en VONDEL ook niet te vinden. Omtrent deze zaak is in de vorige eeuw tusschen voorname taalgeleerden een belangrijke strijd gevoerd. In zijne *Aanleiding tot de kennis van het verheven deel der nederduitsche sprake*, redewisseling XII §§ 27 en 28, had TEN KATE beweerd, dat de *ablativus absolutus* geheel strijdig was met ons taaleigen. Hij vond hevige tegenspraak bij B. HUYDECOPER, die echter door G. O. REIZIUS, de gebroeders M. en J. VAN LEEUWAARDEN en Z. H. ALEWIJN in het ongelijk werd gesteld. Men zie omtrent dien strijd HUYDECOPERS *Proeve van taal en dichtkunde*, de uitgave in 8[vo] van F. VAN LELYVELD, dl. 3, bl. 317 volgg., en het op bl. 325 voorkomend citaat van G. O. REIZIUS; voorts den brief van MATTHEUS VAN LEEUWAARDEN aan B. HUYDECOPER en diens antwoord daarop, met het naberigt van JUSTUS VAN LEEUWAARDEN, een en ander te vinden in het eerste deel der *Werken van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde* te Leiden, en eindelijk de verhandeling van Z. H. ALEWIJN in de *Nieuwe Bijdragen tot opbouw der vaderlandsche letterkunde*, dl. 2, bl. 341.

Ik geloof, dat de zaak van den *ablativus absolutus* volkomen is uitgemaakt en alleen nog maar een historisch belang heeft.

Bij de herlezing der stukken van dat litterarisch proces is mij in het oog gevallen, dat VAN LELYVELD of diens opvolger N. HINLÓPEN, in de noot op bl. 326 van HUYDECOPERS aangehaald werk, er dezen een verwijt van maakt, dat hij, in zijn brief aan M. VAN LEEUWAARDEN, ALEWIJNS verhandeling niet vermeld, veel minder deze wederlegd heeft. Dit verwijt komt mij evenwel niet gegrond voor, daar de bedoelde verhandeling is van 1766, terwijl de brief van HUYDECOPER in 1739 is geschreven. Deze brief is intusschen geplaatst in een werk, dat eerst in 1772 door de leidsche maatschappij is uitgegeven, en daar HUYDECOPER, die lid was dezer maatschappij, in de plaatsing de hand heeft gehad, komt het toch wel eenigzins vreemd voor, dat hij bij die gelegenheid de verhandeling van ALEWIJN niet ook ter toetse heeft gebragt. Maar HUYDECOPER was toen reeds 77 jaar oud; en gelijk in of omstreeks dien tijd zijn hooge ouderdom hem schijnt verhinderd te hebben de tweede uitgave (die in 8[vo]) zijner *Proeve van taal- en dichtkunde* zelf te bezorgen, kan dit ook de reden zijn geweest, dat hij aan het wederleggen van ALEWIJNS verhandeling niet heeft kunnen denken.

Haarlem. DIXI.

Horendrager (vgl. A. R.: XIII. bl. 318). De byzantijnsche keizer ANDRONICUS, ik weet niet de hoeveelste, kon de vrouwen zijner hovelingen en van anderen niet ongemoeid laten en om de mannen tevreden te stellen, had hij veelal de gewoonte, hun de vrije jagt in de keizerlijke bosschen te verleenen. De erkenning van dit regt werd aangeduid door het plaatsen van een hertekop boven de deur of in den gevel van het huis dat men bewoonde.

S. S.

Houten Christoffel. Achter op eene oude losse kaart van *Gallia* tot een atlas behoorende, is de beschrijving der *Afbeelding van Oud Gallia* gedrukt. Daarbij komt onder hunne manieren, wreedheden enz. voor: »inschelijks het slacht-offeren der Menschen, of met pijlen doorschooten, ofte aen een kruys gehecht, *ofte op een houte Christoffel* nevens Beesten verbrand" enz. Welke gedaante had toen *een houten Christoffel?* Moet men hier aan een *brits* denken, die voor ligte straffen bij de regtbanken nog in onzen tijd in gebruik was?

U. C. K.

Oorsprong van den naam Holland. Al wat er tot heden toe over den oorsprong van deze benaming is geschreven, geeft den navorscher geene bevrediging. *Holland bolland, holtland* schijnen wel verklaringen *a contrario* en tot nu toe heb ik geene betere gevonden. Daarom trof mij de aanhef van een verhaal in een duitsch tijdschrift, waarin eene oude, nog standhoudende gewoonte bij eene verloving wordt beschreven, zoo als die plaats heeft, in eene streek aan de Elve niet verre van Hamburg. Die aanhef luidt als volgt:

Aan den linker oever van de Benedenelve tusschen de bevaarbare stroomen Este en Schwinge ligt een buitengewoon vruchtbaar stuk gronds, het *Oude Land*. Goed onderhouden, stevige dijken beschutten het tegen de dikwijls wederkeerende stormvloeden der Noordzee, alsmede tegen de overstroomingen der kleinere rivieren, die het land in allerlei krommingen doorsnijden en langs welke zich eene bevolking in groote, digt bewoonde dorpen heeft neêrgezet, die in taal, zeden, gewoonten en huiselijke inrigting veel van hare naburen verschilt. Reeds de naam van deze merkwaardige landstreek, door de natuur zoo gezegend, getuigt voor haren hoogen ouderdom, en nog voorhanden overblijfsels van oude oorkonden en fragmenten van lang vergeten kronijken maken het hoogst waarschijnlijk, dat deze vruchtbare marschstreek aan den linker oever der Elve reeds vóór onze jaartelling ingedijkt en bewoond werd, toen het omliggende land nog woest lag en een chaos was van moerassen, poelen en schorren. Trotsch op de hooge oudheid hunner afkomst, noemen de bewoners van dit plekje zich nog heden *Altenländer*, of in het overal aan de Benedenelve gebruikelijke platduitsche taaleigen *Ohlländer*, terwijl zij de door hen bewoonde streek *dat Ohle Land* noemen.

Als het nu waar is, wat SMIDS uit SCRIVERIUS aanteekent, dat de Denen, Gothen en andere noordlanders de namen van *Holland* en *Zeeland* hebben meêgebragt, is het dan zoo onwaarschijnlijk, dat zij wegens de gelijksoortige gesteldheid van den bodem den hun bekenden naam ook aan dit land hebben gegeven, die door aspiratie in *Holland* is overgegaan, gesteld namelijk dat dat Elve-volkje toen reeds dien naam droeg, of dat ingedijkt land algemeen *Ohl land* heette.

SAXO SYLVIUS.

Holland. De afleiding van dezen naam, door SAXO SYLVIUS gegeven, is aardig gevonden, maar voor waar houd ik haar niet. Willen wij den oorsprong van een woord kennen, dan moeten wij, om zeker te gaan, eerst den oudsten vorm, waarin het voorkomt, opsporen. Vooral, indien dat woord een eigennaam is, want eigennamen zijn meer dan andere namen aan verbastering onderworpen. Nu wordt Holland in de oudste stukken waarin het voorkomt, *Holtland* geheeten. Die stukken zijn van de 10de en 11de eeuw. In dien tijd echter droeg nog slechts een klein gedeelte van hetgeen nu Holland heet dezen naam. Maar de graven van Holland breidden van tijd tot tijd hun gebied uit en het graafschap, hoewel het eigenlijke *Holland* in het einde slechts een klein deel daarvan uitmaakte, bleef zijnen naam behouden. Eerst was dat graafschap beperkt tot den omtrek van Dordrecht, nog in het begin der 11de eeuw eene moerassige streek met bosch bewassen. Is het nu niet zeer waarschijnlijk, dat dit bosch aan de landstreek haren naam gegeven heeft, met andere woorden, dat *Holtland*, (later Holland) niets anders is dan *Houtland?* Ieder weet dat de tweeklank *ou* meestal ontstaan is uit *al* of *ol* en dat men in sommige deelen van ons land bij de oude uitspraak gebleven is en b. v. niet *hout*, maar *holt* zegt. Ieder, die ooit in den Haarlemmer of Alkmaarder hout gewandeld heeft, weet ook, dat die *houten* bosschen zijn en kan daaruit afleiden, dat *hout* in vroegeren tijd ook *bosch* beteekend heeft.

Men heeft in vroegeren tijd in ons land een aantal namen van plaatsen gevonden,

door Denen en Noormannen, Wilten en Warnen, Anglen en Hunnen, en wie weet hoe veel andere volken daaraan gegeven, namen die dikwijls op hunne beurt weder voor het verblijf van die volken in ons land ten bewijze moesten strekken. Al die namen hebben echter of buiten twijfel of waarschijnlijk eenen anderen oorsprong. De namen Holland en Zeeland vooral, die eenvoudig de gesteldheid dier streken te kennen geven, zullen wel door geene vreemdelingen zijn medegebragt, ten minsten ik zou zeer goede historische bewijzen moeten hebben om het te gelooven.

P. L. Wz.

Bedem, Zydcrachten, Sceye. In de *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen*, Zesde deel, tweede stuk, 1862, bl. 183, las ik met veel genoegen het stukje, *de Engelschen voor Sluis ten jare* 1405, door J. H. VAN DALE; maar meer bijzonder troffen mijne aandacht de daarachter geplaatste aanteekeningen, die veel wetenswaardigs omtrent het geschut en wat daartoe behoort, uit dien tijd bevatten.

Maar vooral was het de aanteekening (9) op hetgeen men op blz. 186 leest: »Aan »den zeekant, van waar de eerste aanval »dreigde, was de doortogt van het Zwin, »door een geducht paalwerk, tusschen den »toren van Bourgondië en het kasteel dwars »in den vloed geslagen onmogelijk gemaakt." Hier toch leest men van de *materien van hout en ijzer*, daartoe gebezigd, van *schaarstokken*, *wangen*, *coolzwin*, *berghout*, *beting*, *boegspriet*, *vullinghouten*, *zaathouten*, behalve van *sparren*, *knieën*, *masten* enz.: alle woorden nu nog bij den scheepsbouw bekend.

Nu wenschte ik wel te weten, of die benamingen toen reeds bij den scheepsbouw in gebruik waren of eerst later zijn aangenomen. Zoo mede wat men moet verstaan onder *bedem*, *zydcrachten* en *sceye*.

LABORANTER.

In de lijn loopen. In eene akte tusschen de amersfoortsche burgerij en den bisschop van Utrecht in 1496 gesloten, komt onder anderen voor: »Item als hy (de bisschop) inquam, en heeft hy hem niet onderwonden eenige ballingen, uytgeweeckene of die der stadt verboden oft van keuren oft van breuckеn uyt der stadt waren, *metter lynden in te brengen* oft ingebrocht, oft hem onderwonden metter lynden ymant in te brengen, oft voor ymant gebeden ofte lynden gehadt, ende als hij in was met syn heeren ende gestoet, soe is die rayt hem volgende van den poort, processijs gewyse mitten ouden rayt ende die gilden met hoir wimpelen, hem achter aen die peerden nagevolght, tot in der kercken toe, enz." Hierop geven VAN HEUSSEN en VAN RIJN, *Utrechts bisdom* in 8°. II. bl. 68 in eene noot, de volgende verklaring: »Eer we van dezen brief scheiden, moeten wy een plaets of twee, die den Lezer misschien zouden belemmeren, zoo wij best konnen ter loops ophelderen: Voor eerst zouden die woorden, *zonder eenige ballinge, of uytgeweekene, metter lynde in te brengen*, eenige duysterheit schijnen te hebben. Dat de Bisschoppen en Vorsten, al van ouds, op den dag van hunne blijde inkomsten gewoon waren eenige uytgebannene, uytgewekene, of gekerkerde Borgers in hun gezelschap mede te nemen, en wederom in 't bezit van hun vaderlant, vrijheit, en burgerschap te stellen, zal misschien zoo vreemd niet voorkomen. Zoo schrijft de beruchte IVO, in een van zijne brieven: *Wat den klerk belangt, denwelken gy op den dag van uwe intrede, volgens het gebruyk van uwe stadt en op onze aanradinge, uyt den kerker verlost hebt*, enz. Zoo vindt men ook bij CHAPEAUVILLE dat als ERARDUS, bisschop van *Luyk*, zijne intreede deed, een groot getal van ballingen en misdadigers met een erbarmelijk gekerm om bermhertigheit en genade riepen; dat hij hun allen ook vergiffenis heeft gegeven, en hen als triomfgewijs in de stad deed trekken Onder anderen is deze gewoonte, rakende het verlossen der gevangenen, noch gebruykelijk te *Orleans*; ja zelfs in 't jaar 1522 bevestigt door een plakkaat van *Bordeaux*. Maar wat zullen dan de woorden *metter lynde* willen zeggen? Zoo moet dan vorder geweten worden, dat het aan alle uytgewekene en uytgebannene burgers niet geoorloft was met den nieuwen Vorst in de stad te komen. Zij wierden op de voorspraak van deze en gene vrienden naar dat ze het minder verbeurt hadden, en somwylen naar dat de stad het goedkeurde, door den Vorst benoemt; dan wierd' er als een kring gemaakt van een gespannen touw; en daar wierden de ballingen, aan dewelken het gemelde recht gegunt was, ingesloten. Zoo leest men bij W. HEDA, dat er te *Utrecht*, in de blijde inkomste van ZUEDERUS, als de ballingen naar gewoonte in een touw besloten, den nieuwen bisschop volgden, een groot oproer is gerezen; dat het touw gebroken en eenige ballingen gedoodt wierden enz. Dit touw, in 't Latijn *funiculus*, zal hier in 't Duytsch uytgedrukt staan door het woord *lynden*. Van dit inbrengen der ballingen, en van hun opsluyten in een touw of ten minste in een zeker afscheydzel, kan naarder bescheit gevonden worden bij JOHANNES NIDER, daar hij de verkiezing van RUDOLPHUS tot Roomsch keizer te passe brengt." Daar er veel mededeelingen over *in het*

touwtje, *lijntje* of *otje loopen* in den *Navorscher* gedaan zijn, die zeer uit een loopen, en ook volstrekt geen licht over den oorsprong van dit zoo oude spreekwoord *in het touwtje loopen* verspreiden, zoo meen ik dat al die berigten door de bovenstaande historische aanteekening zijn opgelost. Zoo dit gebruik thans nog bestond, de hemel beware ons! legio zouden er in het touwtje loopen tot spot, en ook tot medelijden van den toeschouwer. Verder blijkt duidelijk, dat onder de in de lijn meê te voeren personen geen gewone misdadigers, maar slechts dezulken worden begrepen, die zich tegen de kerk of den staat hadden vergrepen. Men vindt dat lijntje ook wel in zinnebeeldige voorstellingen ten tijde van het bestuur van den hertog van Alba in de Nederlanden, ja zelfs op titelprenten afgebeeld. Onder anderen herinner ik mij die voor de *Historie van Karel V, door* ALONSO DE ULLOA; Delft 1610, in f°., waar de keizer op den troon zit, hebbende aan zijn regterhand den paus en koning FRANS I van Frankrijk, en aan de linker drie andere vorsten *in de lijn*, die hij onder zijne voeten vasthoudt. De turksche keizer is er nog niet in, en ontvlugt dien toestand.

V. C. KRAMM.

Isekeepe, Berbice (vgl. XIII. bl. 373). Niet alleen wordt in Zeeuwsch-Vlaanderen, westelijk deel vaak gehoord: *'t Is naar Iesjekeep*, maar ook, en even vaak: 't *Is naar de Berrebiesjes*, beide met de gelijke beteekenis van: *'t Is weg*, *gebroken*, *verloren*, *dood*, of eenig zinverwant woord. In dr. A. DE JAGERS *Archief* (ik kan mij thans niet meer herinneren in welk deel) is deze zegswijze vroeger door mij ter sprake gebragt en toegelicht. *Iesjekeep* en *Berbice*, dit blijkt uit de zamenvoeging dier woorden duidelijk, doelen op onze koloniën van dien naam, thans het eigendom der Engelschen. Of de spreekwijs zinspeelt op het verloren gaan dier koloniën, dan of zij doelt op het gevaar (ziekten, schipbreuk, ja, den dood), waaraan zij zich blootstelden, die zich er heen begaven, durven wij niet beslissen. Het laatste komt ons het waarschijnlijkst voor. J. H. v. D.

Vorming van het meervoud. In het laatste nommer van den *Taalgids* beweert de heer BRILL, dat toen de naamvalsuitgangen der zelfstandige woorden verloren gingen, slechts *e* en *en* overbleven en dat men deze sedert dien tijd als kenteekenen van het meervoud begon te beschouwen. Verder, dat toen de *e* daartoe niet voldoende bleek te zijn, zich tusschen het naamwoord en den meervoudsuitgang andere klanken indrongen, die later achter dien uitgang kwamen te staan, en wel vooreerst de *n*, zoodat *en* in onze taal de algemeene meervoudsuitgang werd, vervolgens de *s*, bv. in *ridders*, *bloesems*, *degens*, en de *r*, bv. in *hoenre*, waarvoor wij nu met bijvoeging van *s* of *en*, *hoenders* of *hoenderen* zeggen, en dat eindelijk ook de *j* in *vlooijen* en *koeijen* (eigenlijk moest het *vlooje* en *koeje* zijn) een kenteeken van het meervoud is. Is dit wel waar? Zijn niet reeds van ouds de *s* en de *n* meervoudsuitgangen?

O. F. P.

Woorden op byzondere plaatsen in gebruik (vgl. XIII. blz. 374). Lijsten van eigenaardige woorden en uitdrukkingen, gelijk ons nu weder door den Heer J. KOUSEMAKER BZ. te Nisse, met betrekking tot Zuidbeveland geleverd werden, zijn voor den taalvorscher van groot belang, om dat hy door ze onderling te vergelijken tot een oplossing kan komen van de vraag, welke woorden, als vrij algemeen gebezigd, recht hebben om in een lijst van Nederlandsche woorden te worden opgenomen welke daarentegen, als geheel tot plaatselijk gebruik beperkt, of om dat zy louter als dialektvormen moeten worden beschouwd, uit zoodanige lijst behooren te worden geweerd.

By het doorloopen van dergelijke plaatselijke lijsten ben ik telkens tot de voor my verrassende uitkomst geraakt, dat een aantal woorden, die ik tot dien tijd als Amsterdamsche, als Kennemerlandsche of Westfriesche idiotismen had beschouwd, door den steller der lijst werden geacht byzonder eigen aan de door hem bewoonde streek te zijn. Een dergelijke uitkomst levert wederom de lijst op, door den Hr. KOUSEMAKER ingezonden. Immers wanneer ik by het ontleden daarvan een schifting in 't werk stel en er uitlicht al de woorden, die bloote dialektvormen zijn, al de bastertwoorden, en al de woorden, die elders ook in gebruik zijn, dan wordt het getal der eigentlijke idiotismen betrekkelijk onbeduidend. Tot de dialektvormen behooren, in de eerste plaats, al die woorden, waar de Zeeuw, even als de Londener, de aanvangletter *h* van weglaat, als: *handveger*, *hembdrok*, *hengst*, *huiverig* enz. voor welke hy *anveger*, *emdrok*, *ingst*, *uverig* enz. zegt: voorts, ten anderen, die, waarin hy de vokaal verwisselt of de konsonant versterkt of verzacht, als in *airen* voor *aarden*, *arzin* voor *azijn*, *besmossen* voor *besmoezen*, *op bezog* voor *op bezoek*, *faalje* voor *falie*, *ienkeld* voor *enkeld*, *inpot* voor *inktpot*, *kammenet* voor *kabinet*, *losse* voor *loods* enz.. Onder de bastertwoorden rangschik ik *kervé* ('t Fr. *corvée*), *kommeeren* en *petaten* (*patates*) die men van de Vlamingen heeft over-

genomen, voorts *stravaljé* (*travail*), *sikkeneurig* (van *chicaneur*) en andere, die wij te Amsterdam in volkomen dezelfde beteekenis als de Zeeuwen op Zuidbeveland bezigen, benevens *soebatten*, dat Maleisch is, en ofschoon te Amsterdam even gebruikelijk als in Zeeland, toch nimmer Nederduitsch worden zal. En even als met deze is 't nog met een veertigtal anderen. »Hy kan hier niet *aarden*" voor »niet gewoon worden" is een zeer algemeene uitdrukking. *Besmoezen* en *besmoezelen* beteekent by ons »bemorsen" even als in Z. B. de dialektvorm *besmossen*; *enkeld* (*ienkeld*) wordt evenzeer te Amsterdam als te Nisse in den zin van »zeldzaam" gebezigd; *breisel* zal zoo wel hier als daar »het gebreide" beteekenen en *deurgaan* »zich wegmaken." Reeds de oude Amsterdammer VONDEL schreef immers in zijn *Gysbreght*:

Nu al uw vyanden verbaest zijn doorgegaen.

Dit op, voor »dezen weg op," zegt men geloof ik 't heele Rijk door; en *gunt op* wordt althands in Holland genoeg gehoord: ja, 'k zoû 't woord *gunt*, dat by onze schrijvers herhaaldelijk voorkomt en in de spreektaal voortleeft, niet willen missen en acht het althands voor verkieslijk boven *'t genige*, »'t gunt" men ook wel hoort. *Drossen* voor »wegloopen" is mede echt Amsterdamsch. Men denke maar aan 't koeplet uit een bekend liedje:

Vier gebraaien ossen
Die nammen dienst als remplaçant
En gingen drossen
Van hier naar Engeland, enz.

Eeuwig en erfelijk is hier ter stede velen in den mond bestorven: *gedoente* voor »veel beweging" evenzeer.

Van een *wiewauer* (want het voorvoegsel *gele*, dat de Heer K. als een deel van 't woord schijnt te beschouwen, is een bloot adjektief) zal de volbloed Amsterdammer wel niet spreken, om dat hy in den regel elken vogel, wiens naam hy niet weet, *een vinkie* noemt; maar wel de bewoner van den duinkant. *Ginnegappen* en *gichelen* beteekenen by ons even als elders, »onophoudelijk (eigentlijk, »zonder genoegzame reden") lachen. »*De laghlievende leverschudder zal ongetwijfelt, naer ouwe gewoonte, buitenspoorigh* ginnegabben," schreef de Amsterdammer JACOB KOEMAN reeds in 1660: en een mijner bekenden, thands in hooge betrekking geplaatst, droeg in zijn jeugd den bynaam van *Giechel*, om dat hy zoo goed lachs was en er zulk een kluchtig geluid by maakte (immers *gichelen* is een klanknabootsend woord). »Aan *griezelementen* slaan" is een uitdrukking, die men overal hoort, en even zoo *gunter*, welk laatste men, zoo wel als 't straks besproken *gunt*, niet alleen uit den mond der lagere volksklasse, maar desgelijks, ja ik zou bijna zeggen voornamelijk, uit dien van deftige, onderwets opgevoede lieden zal hooren, en ik voor my zou, kwam 't zoo in 't *rijm* te pas, even min aarzelen *gunter* voor *ginter* als *bedurven* voor *bedorven* te schrijven. *Janken* is niet enkel te Nisse, maar, vrij algemeen, de naam, dien men aan het vervelend klaaggeluid der honden geeft. Wat *kittelsteen* voor *kiezelsteen* betreft, verwijs ik den Hr. K. naar de vertaling door den Amsterdammer wijlen J. NOMSZ van MOLIÈRES *Tartuffe* gemaakt, waar hy den huichelaar zeggen laat:

Natuur heeft my geen hart van kittelsteen *geschonken.*

Kluppel en *knuppel* wisselen in den mond des volks af als *wesp* en *weps*, *rusp* en *rups*, en 't een is precies even goed als 't ander. Een *krummelaar* en 't adject. *krummelig* hebben ten onzent gelijke ongunstige beteekenis als te Nisse of elders. »Zich *kwalijk* bevinden" voor »misselijk zijn", is ook hier een geijkte term. Met de uitdrukking »*wat let mij*, of ik geef u om de ooren," verstaat men hier hetzelfde als in Zuidbeveland. VONDEL in de voorrede van zijn Leeuwendalers spreekt reeds van »*pracht van leunen*" voor: »prachtige leuningen". Voor *mekken* zegt men elders *mikken*, doch meent er evenzeer »niet uitgezift tarwebrood" mede. »Wel *menschenkinderen!*" zoû ik haast uitroepen, »ik dacht niet dat wy met de Zuidbevelanders zoo veel uitdrukkingen gemeen hadden." — Immers »de *mier* aan" of »een *pik* op" of »tegen iemand hebben" is zoo echt Hollandsch als 't maar wezen kan, en daar schiet my, terwijl ik dit schrijf, een anecdote te binnen, die als voorbeeld kan worden bygebracht. Te Haarlem leefde voor ongeveer 50 à 60 jaren een echtpaar, dat eerlang zijn gouden bruiloft zoû vieren. Weinige dagen echter voor dit feest, komt de vrouw vrij onverwachts te sterven. Iedereen is met dit geval begaan en de predikant MANGER haast zich naar den weduwenaar, die tot zijn gemeente behoorde, ten einde den man te troosten; hy houdt hem een beweeglijke toespraak, waarin hy, als van zelf spreekt, zinspeelt op het byzonder treffende van het verlies onder zulke omstandigheden. „Och ja! Dominee!" zegt hierop de andere, „als men zoo vijftig jaren samen geleefd heeft, dan begint men eindelijk zoo.... eeuwig de *mier* aan mekaêr te krijgen, dat men maar te vrede moet zijn, als 't uit is." 't Was jammer van Dominees mooie toespraak, die in 't water gevallen was, en hy kon er de les uit trek

ken, dat men nooit iemand beklagen moet, voor dat men weet of hy beklaagd wil wezen.

Om nu tot de lijst terug te keeren — met van een jonge juffrouw te zeggen, dat zy *mottig* is, maakt men haar even min hier als te Nisse een kompliment: en de Hollandsche zoo wel als de Bevelandsche kinderen en kindermeiden roepen *pielen! pielen!* tegen de eendjes. *Poffen* voor „pochen" is thands hier veronderd; doch in zijn „Verovering van Grol" schreef VONDEL nog:

Met poffen, *bluesen*, *snorcken*,

gelijk hy ook elders, even als voor hem DATHEEN in zijn Psalmberijming, van *pofhunsen* praat; maar de vorm *boffen* is ten ontzent nog zeer in zwang: *Schobber* is, hier en overal, 't zelfde als „schavuit"; maar *schobberdebonk* bezigt men hier voornamelijk in de uitdrukking „voor *schobberdebonk* meêdoen" of „meêgaan", die vooral by 't spel gebezigd wordt, als iemand, die 't spel maar half verstaat, er toch deel aan neemt, of als iemand zich, met zwakker krachten, tot maat van een ander opwerpt: even zoo zegt men, dat hy „voor schobberdebonk meêvaart", van wien de schipper geen dienst of voordeel te wachten heeft. *Schoer* voor *schouder* is in ons Gewest even als in dat, waar de Heer K. woont, in gebruik, en de boeren dansen hier zoo goed *een Schotsche drie* (een *écossaise*) als tot zijnent. Een *smisse* was, meende ik de naam, die overal in 't land aan de „werkplaats van een smid" gegeven wordt. *Treiteren* voor „sarren" behoort schier op alle plaatsen in ons land tot de spreektaal, en van *teken* hebben in Holland of Gelderland de schapen even goed last als in Zeeland, gelijk *wennen* hier even onaangenaam zijn als daar. Eindelijk, men zal 't woord *zeker* op vele plaatsen in Noordholland *krek eender* hooren bezigen als op Noordbeveland.

Men ziet alzoo, dat na de gemaakte schifting, de eigentlijke idiotismen zich tot een gering getal bepalen, en dat het aantal betrekkelijk groot is van de woorden, die hoezeer door den Heer K. als zoodanig beschouwd, om dat zy misschien in de thans bestaande onvolledige woordenboeken niet voorkomen, toch als echt Nederduitsche mogen worden aangemerkt en in een vollediger woordenboek de plaats mogen innemen die hun toekomt. Het was dan ook voornamelijk met het oog daarop, dat ik de lijst analyzeerde; ik heb er half berouw van, dat ik zulks vroeger nog maar ten opzichte van een enkele gedaan heb; doch het is een arbeid waarvoor genoeg anderen even goed als ik, zoo niet beter, berekend zijn, en ik blijf hun, in 't algemeen belang, dergelijke schifting en vergelijking, dringend aanbevelen. J. VAN LENNEP.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Wapenboek van T. Amaulry (vgl. XIII. bl. 222). De opgegeven titel is de ware. Mijn exemplaar is gedrukt te Lyon, bij THOMAS AMAULRY, in 1722, en is, zoo als het „Avertissement enz." blijkt, eene „Nouv. édit. revue, corrig. et augm.," vervaardigd door iemand, „qui passe dans l'esprit de tous ceux qui le connoissent pour un des hommes de France, qui entendent le mieux le Blason." M°.

Van Zuylen van Vleuten. Er is in dit tijdschrift meermalen sprake geweest van onderscheidene takken der familie VAN ZUYLEN (zie o. a. XII. bl. 30, XIII. bl. 57 en 159), maar van den tak VAN ZUYLEN VAN VLEUTEN vond ik nog niets vermeld. En toch vindt men in het *Utrechts Placaat-Boek* dl. I bl. 279 melding gemaakt van GIJSBERT VAN ZUYLEN, die in 1506, als in huwelijk hebbende EELGIS ADRIAANSDR. UTENHAM, met *Vleuten* werd beleend. Hun zoon STEVEN wordt vermeld bij J. W. TE WATER, *Verbond der Edelen*, III. bl. 423. Weet iemand omtrent dien tak meer mede te deelen?

9 januarij.

Wapen der [amsterdamsche] familie de Witt. In het weekblad „*Notes and Queries*" (3d S. Vol. IV, p. 287) verlangt HERALD eene naauwkeurige opgave der kleur van het St. Catharina-rad op een veld van zilver, in het wapen der gemelde familie, welke, naar hij beweert, in de 17de eeuw te Amsterdam moet hebben geleefd. Evenzeer verlangt hij de mededeeling van het helmteeken en de wapenspreuk, door genoemd geslacht gevoerd.

Zeyst. J. H. VAN LENNEP.

Amsterdamsche familie de Witt. De amsterdamsche familie DE WITT, waartoe behoorden de raden JAN PIETERSZ. DE WITT in 1609, PIETER DE WITT in 1702, mr. JOAN DE WITT in 1721, mr. FRANCOIS DE WITT in 1743 en de later meer bekend geworden mr. JAN DE WITT in 1786, moet niet verward worden met de dordrechtsche familie van dien naam, waartoe de beroemde raadpensionaris behoorde. De beide familien voerden zeer verschillende wapens. Kan iemand ook de geslachtlijst van eerstgemelde familie bezorgen? †

Wapen en geslacht van Manmaker (vgl. XIII. bl. 57, 285, 347). SEGELIJN VAN ALVERINGEN [1]), zoon van SAMUEL, en van MARIA JAKOBA VAN DER AA [2]), en neef van JOSUA [3]), beide, heeren van Hofwegen in den Alblasserwaard, gaf in 1601 genoemde heerlijkheid over aan »mr. JACOB MANMAKER [4]), [raad in den raad van Brabant in den Haag], by wiens overlijden [1612] daer mede anno 1613 verlijdt is ENGELBRECHT MANMAKER, sijnen sone, daer moeder af was LOWIJSE VAN OYENBRUGGE, [dr. van ENGELBERT, edelman van Mechelen en commies van de finantien te Brussel, † 1611 te Delft, en van ANNA V. D. DORPE, mr. HIERONYMUS dr., raad van Vlaanderen] ende is nu heer van Hofwegen, JR. CHARLES VAN MANMAKER, daer mede verlijdt den 27 oct. 1643." OUDENHOV., *Beschrijv. van Z.-Holl.*, bl. 301, aangevuld met wat bij GOUTHOEVEN, op bl. 109, 164, te lezen staat. Vgl. TE WATER, *Verb.*, 3e st. bl. 201—203.

ADRIAAN MANMAKER, aangesteld tot »Thesaurier Generael der Oorloghen over den geheelen Lande ende Graefscepe van Zeelant," op lastbrief van prins WILLEM, gedagteekend den 20 oct. 1573 [5]), verwekte, bij KATH. VAN MARSELAER [6]), eene dochter, ANNA, vrouw van KAREL V. D. NOOT, gouverneur van Ostende en later van Sluis, † 13 Aug. 1614 [zie TE WATER a. p. 3e st. bl. 167, 168, en hierv. bl. 130], en een zoon, ADRIAAN, [wien DAMAS VAN BLIJENBURGH den *Areolus* I zijner *Veneres Blyenburgicae* opdroeg, hem noemende: »D. MANMAKERI, Quæstoris ærarij Zelandiæ meritissimi, Filium unicum"] ridder [van St. Michiel?], over wien men raadplege SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.*, 2e dl. 1e st. bl. 53, en de ald. aangeh. schrijv.; ook KOK, *Woordenb.*, i. v., ERMERINS a. p. *Vere*. 3e st. bl. 79—84, *Z.-Bevel.* 1e st. bl. 40, SMALLEG., *Cron.*, bl. 425, 430, 489, GOUTH., bl. 199. Hij verkreeg, vermoedelijk van ENGELBRECHT, mr. JAKOBS zoon b. g. [zijn vaders broeders zoon? zonder kinderen gestorven?] de heerlijkheid van Hofwegen, en was in 1609 gehuwd met MARIA VAN BERCHEM, PIETERS dr. [burgemr. van Tholen, 1599, 1600, 1602, 1603?] en van LIJSBETH RESEN, dr. van den rentmr. van ter Tholen [7]) [zoo noemt hem GOUTH op bl. 199], »welk huwelijk door GROTIUS en HEINSIUS (*Poëm.*, 14, 147) is bezongen [VOLLENHOV. en SCHOTEL, *Briev. v. Maria v. Reigersb.*, in 't register, op MANMAECKER]." Vermoedelijk sproten uit dit huwelijk,

a. CHARLES, die, als boven gezegd is, Hofwegen den 27sten oct. 1643 verhief; »commandeur et sergent-major de Berges s. l. Z. [8])", volgens LE CARPENT., *Hist. de Cambray*, pt. 3. pag. 731, die, pt. 3. pag. 396, ook zegt, dat hij bij zijne eerste vrouw, ANNA MARG. VAN CHANTRAINE *gez.* BROUCKSAULT [9]), JAKOBS dr., [boven bl. 347 gend.]

---

1) In de opdragt van den *Areol.* II der *Veneres Blyenburgicae* wordt van eenen SEVERINUS *ab* ALVERINGEN, *Domin. in Offweghen*, gewag gemaakt.

2) Zie *Geneal. de quelq. fam. des* P.-B. pp. 9, 10. Zij hertr. met den geleerden dortschen edelman DAMAS VAN BLIJENBURGH HEIMANSZ.

3) SAMUEL en JOSUA VAN ALVERINGEN behoorden tot de verbonden edelen. Zie over hen TE WATER, *Verb.*, 2e st. bl. 148—152; GOUTH., bl. 102, 111, 169, 200.

4) ADRIAAN VAN BLIJENBURGH droeg aan JACOBUS MANMAKER J. C. verscheidene gedichten op. *Poem.*, p. 46, 67, 91.

5) Bij ERMERINS, Z. O. *Vere*. 2e st. *byl.* 4 Z.— „In dorso stont geschreven. Op den XXen dach marty XVc, drien 't zeventich stylo Holland. heeft den Eersamen ADRIAEN MANMAKER gedenommineert in 't witte van dese Commissie, compareerende voor die van den Rade des Lants van Zeel., nameliek present wesende myn heer den Gouverneur Jonkh. CHARLES DE BOYSOT, naer presentatie ende lecture van de voorsz., syne Commissie, den behoorlicken Eedt gedaen enz." — Zie over hem ook ERMERINS a. p. *Vere* 3e st. bl. 69, 70

6) Dochter van ADRIAAN, kameraar van paus ADRIAAN VI, en KATH. SCHOYTE, ARNOUD dr. ridder, burgem. en schepen van Antwerp. Zie BUTKENS, *Troph.*, *Suppl.* t. 2. p. 93. ADRIAANS broeder WILLEM, heer van Opdorp, was gouvernr. van Ostia, en bevelhebber van de galeien van denzelfden paus tot het ontzet van Rhodus, en in den slag van Pavia.

7) Hare kwartieren staan op den lijksteen van haar broeders dochter, ISABELLA VAN BERCHEM [dr. van JACOB en van ELISAB. VAN SCHOUWEN], vrouw van WILLEM V. D. RYT, in de kerk van Westwesel, en zijn:

BERCHEM.	REESEN [met een hartschild van CORTENBACH]
RUYVEN.	NISPEN. [Zie *le Grand Théatre sacré de Brab.*, t. 2. pt. I. p. 210, pl. no. 3.]

In de *Hist. van de satisfactie der stad Goes*, leest men, bl. 181, 182, dat de landvoogd REQUESENS, op den 4den dec. des jaars 1573, „door eene bezendinge der Staaten van Zeeland, des konings zyde houdende, plechtig verwelkoomd werd." Die bezending bestond, behalve uit den heer van Serooskerke, wegens de edelen, o. a. uit „FRANÇOIS RESEN met zynen schoonzoon, wiens naam niet genoemd wordt [PIETER VAN BERCHEM?], wegens Tholen." FRANÇOIS RESEN was baljuw van Tholen in 1560 en 1579. en rentmeester der domeinen over Tholen, „welke ampten, — dus leest men in den *Tegenw. St. van Zeel.* dl. I bl. 110 — schoon doorgaans by een en den zelfden persoon bediend wordende, egter van den anderen onderscheiden zyn [vgl. BOXHORN op REIGERSB., I dl. bl. 442; SMALLEG. bl. 546]."

8) FAURE rept nog met een enkel woord van zijne nakomelingen, op pag. 227 van zijne *Hist. abr. de Berg. o. Z.*

9) De stamlijst van dit geslacht is bij LE CARPENTIER, FERWERDA en, gedeeltelijk, in de *Kron. v. h. Utr. Gen.* 1852, bl. 39 en volg.

twee kinderen had, ADRIAN [10]) en ALIX, en bij de tweede, BERGHINA VAN LEVIN, WILLEMS dr., zeven, waaronder EYTEL-FREDERIC, GUILLAUME, CHARLES [11]).

b. JACOB [12]), kanunnik van Oudmunster te Utrecht, wien ADRIAAN VAN TUYLL V. S., heer van Welland, enz., »de heerlijckheyt van Cattendijck, met het huys te Capelle, ende alle ap- en dependentiën van dien, gelegen in den Lande van ter Goes, paerden, koets ende calesse," bij testament vermaakte. *Utr. Consultat. en Adv.*, I. bl. 358 seqq.

Wat het geslacht RE-EN betreft, hiervan spreekt DE LA RUE, in zijn *Geletterd Zeel.*, op bl. 271 en volg. Hem werd de inzage vergund van een *Cort verhael van 't oude geslachte van* RESEN, *voornamentlyck dewelcke in Zeelant bekent geweest syn, enz.* [13]), waarin vermeld worden: »Heer PIETER 1 hadde getr. een edele Joncvrou van Bergen genaempt VAN DEN STEEN."

Heer PIETER 2 syn soon tr. Joncvr. MARGARIETA VOS VAN CORTENBACHT, gesproten uit de barons van Helmont [14]) waer by hy hadde 2 soonen als heer PIETER, en FRANCOIS [baljuw van Tholen in 1579].

Heer PIETER VAN RESEN 3. Dese seer geleert synde wert mede getelt onder de geleerde mannen van Zeeland." Zie verder over zijne ambten en bedieningen, DE LA RUE t. a. p.

SMALLEGANGE zegt niet [ten minsten niet op bl. 480 van zijne *Cron.*], dat dit geslacht gesproten was uit dat van ARKEL, doch: »Het geslacht RESEN is hier [in Middelburg] seer aensienelijk geweest, *eenig bloet* [door de vrouwen?] halende uit de doorluchtige Heeren van Arckel, gelijk men in de quartieringe van haer wapen siet. Sy voerden *een keper van silver beladen met drie leeuwshoofden van keel, op soodanigen veld, gequartiert met Arckel.* Voormaels hadden sy sich vermaegschapt met de edelen van BERCHEM, waer door de heeren MANNEMAKER ook hare neven waren." Zie verder genoemden schrijver, die eindigt met te zeggen: »Van welk geslacht tegenwoordig geen mans-oir meer overig is." — T. a. p. en bl., en op bl. 430, 549; ERMERINS, a. p. *Tholen*, bl. 150, 149, 154.

M°.

[10]) JOSEPH VAN APPELDOORN [alias APPELTORN] tot de Poll, kapitein, † 28 dec. 1665, nam, 1663, in 2de huwelijk, JOHANNA SOPHIE FRENCK, HERMAN en ANNA VAN LAWICK dr., wede. ADRIAAN MANDEMAKER [bovengenoemd?]. Zie D'ABLAING, *Veluwsche Jonkers*, bl. 241.

[11]) V. D. N. zal, bij nader onderzoek, bevinden, dat CARPENTIER in dezen niet van onnaauwkeurigheid te beschuldigen is.

[12]) De „Heer VAN MANMAAKER" en „Jonker JACOB VAN MANMAAKER," waren den 13den oct. 1632 te Asperen tegenwoordig op de lijkstatie van RUTGER WESSEL V. D. BOETZELAAR, volgens BEECKMANS *Beschrijv. van Asperen*, bl. 257.

[13]) 't Was hem afgestaan door mr. CORNELIS V. D. BRANDE, ridder baronet, hr. van Cleverskerke [wiens overoudgrootvader JAN PIETERSE V. D. BRANDE, wegens Tholen gecommitt. raad van Zeel., getr. was met de dochter van den zeeuwschen geleerde PIETER RESEN], en „uit authentyke stukken, het geslagt der RESENS betreffende, getrokken." Zie zijn werk op bl. 272 in de aant., en over J. P. V. D. BRANDE, ook SCHELTEMA t. a. p. in voce.

[14]) De staml. van CORTENB. is bij STEINEN, *Westph. Gesch.*, I. p. 1240; vgl. FAHNE, *Köln., Jül. Geschl*, I. p. 69, II. p. 24, TE WATER, a. p. 2e st. bl. 325 3e st. bl. 506.

Wapen en geslacht van Manmaker. SUSANNA HOEFNAGEL, geb. 28 oct. 1561, echtgenoot van den bekenden CHRISTIAAN HUYGENS, had o. a. een broeder DANIEL HOEFNAGEL, die tot vrouw had JACOBA MANMAKERS.

W. J. C. v. H.

Geslacht van Dongen (vgl. XIII. bl. 218, 252, 283, 319). De gissing van MENNO aangaande de onbekende wapens n°s. 7 en 8 komt mij voor juist te zijn. Onder n°. 7 is nog even zigtbaar A . SE . . en wat het verschil in kleuren bij n°. 8 aangaat, dit is geen reden om dit wapen niet voor dat van het geslacht SCHELE te houden, daar er op dit wapenbord in andere wapens ook fouten in de kleuren voorkomen. — Wat n°. 3 aangaat hieronder staat B . . . . NHEM wat mij nog onbekend is.

Wat de wapens van LOOSEKAAT (beter LOSECAET), GRUIJS en TE NANSON (beter TOE NANSUM) aangaat, die zijn aldus, LOSECAET: van azuur, beladen met een gegolfde fasce van goud, waarover een croissant van zilver. Ik gaf in mijne vraag naar dit geslacht (*Navorscher* XIII omslag van n°. 3) dit wapen foutief op.

GRUIJS, een en hetzelfde geslacht als POLMAN GRUIJS, gedeeld. Regts op azuur een zilveren toren met drie spitsen, waarop drie gouden windvanen. In den toren een zwart valhek. Links op sabel een halve gouden arend, uitkomende uit de deelingslijn.

TOE NANSUM: een links rijdende ruiter, op dit wapenbord van goud op sabel, doch volgens andere afbeeldingen van sabel op goud. Dit laatste komt mij juister voor. Zou dit geslacht ook afstammen van het oude geslacht ADDINGA van Westerwolde, dat denzelfden ruiter, doch van goud op azuur, voerde? Dat de familie RIPPERDA, die een gouden ruiter op sabel had, daarvan afstamde is uit eene overlevering bekend.

H v. I.

Pieter Kies, burgemeester van Haarlem in 1572 en vervolgens, was gehuwd met BREGJE RAMP, ook PROOSTEN genoemd, van

welke HOOFT in zijne vaderlandsche geschiedenis met veel lof gewag maakt. Wie waren hare ouders?

C. P.

Van Sommerlatte (vgl. XIII. bl. 126, 159). De SOMMERLATTEN werden in de Duitsche Orde opgenomen. Zie VENATOR, *Vom Teutschen Ritter-Orden*, pag. 502; ASTOR'S *Anenprobe*, pag. 73.

Onder de *Namen der Hanau Münzenb. vasallen aus der deduct. weg. der von Carben u. darinne befindl. lehns reversen zum beweis des alters der geschlechten*, staat ook die van „VON SOMERLADEN", en onder de *obersächsischen geschlechten*, die van „SOMMERLAT". Zie ASTOR, a. pl. pag. 397, 405, die voorts, pag. 407, voor de schrijvers, welke over den saksischen adel spreken, verwijst naar GEORG CHRISTOPH KREYSIGS *histor. bibliothec von Obersachsen*, S. 303—384.

HELLBACH noemt [in zijn *Adelslexic.*] „SOMMERLAT, SOMMERLATTE: ein sehr altes schon im 13ten Jahrh. in Thüringen und im Braunschweigischen in Ansehen gestandenes Geschlecht," en verwijst naar KÖNIG, *Adelhist. d. Chursächsisch. Geschlechte*, I. p. 909—920; ZEDLER, *Universal-Lexic.*, 38. Bd. p. 703—6; GAUHE, *Adelslexic.*, I. p. 1733 [in mijn exempl., II. p. 2359]; VON MEDING, *Nachr. von adl. Wappen*, I. N. 812.

ESTOR geeft [t. a. pl. pag. 380] het wapen aldus: „Dis altadeliche wapen ist eine Französische lilie im rothen schilde. Aus dem golden gekrönten adelichen turnirshelme wachsen 3. silberne und 3. rothe straussfedern wechselsweise in die höhe. Die helmdeken hingegen sind roth und silbern."

M°.

Wapen gevraagd (vgl. XIII. bl. 280, 350). Ik vermoed dat n°. 6 zal zijn: TER HELLE. Op een wapenbord, in mijn bezit, komen de kwartieren 2, 4 en 8 in dezelfde volgorde voor als hier. Onder n°. 6 staat TER HELLE. Dat wapen is van goud, beladen met een croissant van keel, vergezeld van drie zespuntige sterren, 2 en chef en 1 en pointe, mede van keel.

H. v. I.

Afstammelingen van Fil. v. Marnix v. S. Aldeg. (vgl. A. R.; XIII. bl. 189, 219, 254 en 350.) Bladz. 254 van dit deel zegt W. J. C. v. H., dat PLITTERSDORF, BLITTERSDORF zal moeten zijn. Ik volgde FAHNE, die PLITTERSDORF heeft. Onder beide namen komt dit geslacht voor: zie o. a. GAUHE'S en HELLBACH'S *Adels-Lexic.* — Stommel of Stommeln ligt bij Keulen, Hochstaden of Hochsteden, voormalig graafschap, met slot van dien naam, tusschen Rhijn en Niers of Nerse.

M°.

Van Schouwen (vgl. XIII. bl. 281, 349). In de kerk van Woest- of Westwesel [Zuidbrabant], ziet men, op een lijksteen met opschrift, een, met 8 stamdeelen omzet, ruitvormig, door de wapens van VAN DER BYT en VAN BERCHEM gedeeld schild.

Opschrift:

Cy gist noble dame Isabelle de Berchem dame d'Endegeest Vosmeir etc[a] vefve de messire Gvillavme van Riede seignevr de Wvest weesel Westdoorn &c[a]. trespassa l'an 1674 le 7 Ianvier.

Prie Dieu povr l'ame.

Stamdeelen:

BERCHEM	SCHOVWEN
BEESEN	SANTHORST
RVIIVEN	ENDEGEEST
NISPEN	SWAENENBŌR. [1])

Het kwartierschild van SCHOUWEN vertoont in rood een regtstaanden gouden of zilveren dolfijn. Vermoedelijk is dit geslacht uit den stam van BRUXELLES, die in blaauw een regtstaanden gouden dolfijn heeft.

M°.

Geslachten de la Fontaine-dit-Wicart, enz. (vgl. XIII. bl. 188, 284, 380). In de onder mij berustende genealogie van de familie DE LA FONTAINE staat bij den bedoelden PHILIPPE geen jaartal, maar zijn kleinzoon JEAN D'ORVILLE werd geboren 23 aug. 1659. De overige vragen van N. N. kan ik niet beantwoorden.

W. J. C. v. H.

Alva en Aylva. Uit eene aanschrijving van den hertog van Alva aan het kapittel van Ste Marie te Utrecht van 11 mei 1568, uitgevaardigd te Brussel, blijkt, dat hij zich betitelde: »Don FERNANDO ALU»AREZ VAN TOLEDO, hertoch van Alua, Lieu»tenant Gouverneur ende Capitein gene»rael". Zijne eigenhandige naamteekening was geschreven: „F. A. DUC DALUA", waarvóór drie (voor mij onleesbare) pennetrekken. Het oorspronkelijke berust op 't archief der oud roomsche clerezij te Utrecht

---

[1]) Zie *Le Grand Théatre sacré de Brabant*, t. II. pt. I. pag. 210. pl. No. 3. — Het geslacht v. D. BYT [RIEDE, RYEDE], uit het markgraafschap van Antwerpen, aan T'SERAERTS, LIERE, e. a., door huwelijk vermaagschapt, bezat, behalve de genoemde heerlijkheden, ook Broechem, Oeleghem, enz. De prachtige graftombe van WILLEM V. D. B. en zijne vrouw JUDITH VAN AESWIJN was vroeger in S. Geertruids-kerk te Bergen op Zoom aanwezig.

en is afgedrukt met facsimile der handteekening in het tijdschrift van VAN DER MONDE 1837 bl. 266. Ik meen dat hij door het volk genaamd werd DUCDALF? of hoe anders? In Friesland noemde men den heer VAN AYLVA gemeenlijk VAN ALUWA. Bestond er eenige stamverwantschap tusschen beide familiën?

Alva en Aylva. De overeenkomst van deze namen is geheel toevallig. FERNANDO ALVAREZ VAN TOLEDO was hertog van Alba. De Spanjaarden spreken de *b* als *v* uit. In het schrift blijft meestal, niet altijd echter, de *b* behouden. Men sprak dus altijd uit *Alva*, en schreef ook somtijds zoo. *Duc d'Alva* werd in den mond van ons volk *Ducdalf*. De vrager kan dien naam bij schrijvers uit het laatst der 16de en het begin der 17de eeuw dikwijls zoo geschreven vinden. AYLVA daarentegen is een naam van frieschen oorsprong. De namen der aanzienlijke friesche geslachten zijn alle gevormd van voornamen. Zoo b. v. GALAMA van GALE, HARINXMA van HARING, GOSLIGA van GOSLIK. Op dezelfde wijze is ALEWA, ook wel ALUWA of AYLVA, gevormd van ALEF, een naam, door uitwerping der *d* en verplaatsing der liquida *l*, ontstaan uit ADOLF.

P. L. Wz.

Geslacht Ruykhaver of Ruychaver (vgl. XIII. bl. 347). Eene geslachtlijst van deze familie weet ik niet aan te wijzen, en naardien de heer VAN DER SCHAAFF bekend is met hetgeen *Nav.* III. bl. 370, ook door mij, is medegedeeld, wil ik thans alleen daar nog bijvoegen, dat NICOLAUS en WILHELMUS RUYCHAVER broeders waren, hetgeen blijkt uit het door hen geschrevene, in en omstreeks 1600, in het album van eerstgenoemden, waarbij zij zich teekenden RUYCHAVER, niet RUYKHAVER; ook ziet men in dat album het wapen van R. met vier kwartieren, regts 1 RUYCHAVER, 2 OUD SCHOTEN of VAN SCHOTEN (van lazuur, met een vogel (reiger?) de hals achterover gekeerd en een degen schuin in het bovenlijf gestoken, alles van zilver), links 3 VAN DER LAEN, 4 BOELENS. Zie over dit album de *Beschrijving van Leyden*, door mr. DAN. VAN ALPHEN, dl. III. *Aanhangsel* bl. 27*.

NICOLAUS en WILHELMUS waren alzoo zonen van MAERTEN en van ALYD VAN DER LAEN, gehuwd 23 oct. 1570 te Hillegom; MAERTEN was een zoon van WILLEM (den watergeus van 1572, die tot de verdedigers van Haarlem behoorde) en van GEERTRUID VAN OUD SCHOTEN PAULUS dr., MAERTEN, geb. 1544, werd burgemeester te Haarlem, alwaar dit geslacht inzonderheid bloeide, zoo als blijkt uit de regeringslijsten van die stad, alwaar voorkomen, onder meer anderen, GERARD RUYCHAVER, kerkmeester 1579 tot 1584, thesaurier 1580, en deken van de oud-schuttersdoelen, 1600.

NICOLAAS, hoofdofficier, hoogheemraad van Rijnland 1581 tot 1597.

JACOB, luitenant, lid v. d. krijgsraad 1586, kapitein 1587.

MAERTEN, hoogheemraad v. Rijnland 1606 tot 1614, gecommitteerd raad 1611 tot 1617.

PIETER, klerk 1613, secretaris 1615, commissaris v. h. collegie van de kleine zaken.

WILLEM, kapt., lid v. d. krijgsraad ten Cloveniers Doele 1618, hoogheemraad v. Rijnland 1627 tot 1637.

Voorts worden ook nog genoemd:

JACOB RUYCHAVER, gouverneur der kust van Guinea omstreeks 1620.

GERARD PIETERSZ., die voor het vaderland gebleven is.

Mr. NICOLAAS, raadsheer in den hoogen raad v. Holl., Zeel., Westvr., wordt beëedigd 13 febr. 1614, had gehuwd CORNELIA VAN DER EICK, zij stierf 18 dec. 1614, hij stierf 14 julij 1620, beide zijn begraven te 's Gravenhage.

Behalve de reeds vroeger opgenoemde schrijvers over dit geslacht, zie men BOR, *Ned. Hist.*, XIde boek bladz. 310 en volg.; HOOFT Xde boek, bl. 404 en volg.; COLLOT D'ESCURY, *Holl. Roem*, dl. II. 142; VAN GRONINGEN, *Gesch. d. Watergeuzen*, bl. 287 tot 293 en *aanteek.* bl. 470/1; TIMARETEN, *Verzam. v. Gedenkstukken*, dl. II. bl. 41 en 57.

De naam van RUYCHAVER is nog in aanwezen, doch of die personen van het haarlemsche geslacht afkomstig zijn en zulks kunnen aantoonen, is mij niet bekend.

V. D. N.

Jan Evertsen. Op het schip *Batavia*, kapitein FRANCOIS PELSAERT, op reis naar Oostindië verongelukt in 1628 of 1629, waarvan het verhaal in 1647 is uitgekomen bij JAN JANSZ. te Amsterdam, komt een JAN EVERTSEN voor. Het kan, volgens het *Leven der Evertsen* van DE JONGE, de latere lt.-adm. niet zijn, noch zijn vader de kapitein. Was het een van hetzelfde geslacht of eenvoudig een JAN, zoon van EVERT? Is dat uit te maken?

Utrecht. Dr. BROERS

Rilland. Uit het in 1524 gesloten huwelijk van GERARD IJSEBRANT, ridder van *Jeruzalem*, heer van Moere, Willemaers en Meulenackers, met CATHARINA NUIJT, sproot eene dochter voort, genaamd MARIA, die genoemd wordt »dame de Rillant." Zij

stierf ongehuwd te Antwerpen, hare heerlijkheid nalatende aan haren neef JAN HAUWEEL, schildknaap, zoon van GERARDINA DE MUNCK of DE MUNINCK en CHRISTIAAN HAUWEEL, en kleinzoon van CATHARINA IJSEBRANT en JACOB DE MUNCK, schildknaap, schout der stad Hulst en later groot-baljuw van 't land van Beveren, overl. 19 nov. 1549.

Kwam MARIA IJSEBRANT aan de heerlijkheid Rilland [in Zuidbeveland?] door haren vader, door hare moeder, door erfenis of door aankoop? Wie weet nog meer heeren of vrouwen van Rilland in Zuidbeveland op te noemen dan SMALLEGANGE geeft op blz. 709.

Terneuzen. F. CALAND.

Signet van Luther. S. C. M. JEDER verhaalt in zijne *Geschiedkundige Verscheidenheden*, bl. 206 der hollandsche vertaling, »dat LUTHER in zijn signet voerde een lang»werpig kruis met twee rozen en het om»schrift, *des Christens hart op rozen gaat,* »*als 't midden onder 't kruishout staat.*" Vindt men hiervan ook bij vroegere schrijvers gewag gemaakt? †

Isaac da Costa in de 18e eeuw. In een satyrisch werk, getiteld: »*The Connoisseur,* »by mr. TOWN, *Critic and Censor-general,*" waarvan de 2e ed. te Londen is verschenen in 1777, vind ik in het 4e dl. blz. 210 onder meer naar een nieuw model opgestelde fictieve grafschriften, het volgende zeer curieuse: »Here lies ISAAC DA-COSTA, a con»vert from Judaism, aged 64. He was born »and christened in his sixty-first year, and »died in the true Faith in the third year »of his age."

Weet iemand of dit een bekend persoon is geweest en, zoo ja, of er eenige verwantschap kan bestaan hebben tusschen dezen bekeerling en de voorouders van den nederlandschen dichter van dien naam?

R. N.

Geslacht Hooft (vgl. XIII. bl. 346, 378). WILLEM JANSZOON HOOFT wordt door den drost HOOFT genoemd als zijn overgrootvader, zie zijne *Nederl. Historie*, bl. 996; hij komt ook alzoo voor in de *geslachtlijst* van P. C. HOOFT, reeds vroeger door mij vermeld in den *Navorscher*, dl. X. bl. 266, en te vinden in het *Taal-, Dicht-* en *Letterk.-Magazijn* van G. BRENDER à BRANDIS, dl. I. bl. 57—60.

Een zoon van dezen PIETER WILLEMSZOON vestigde zich te Amsterdam, en had o.a.:

CORNELIS PIETERSZOON, die de oudste was, geb. in 1547, en gest. 1626, schepen in 1582, burgem. in 1588.

WILLEM PIETERSZOON was de derde zoon, deze huwde 1578 GEERTRUID HAAK en stierf 18 nov. 1605. Uit dezen tak was afkomstig burgemeester HENDRIK HOOFT DANIELSZ., zoo als duidelijk is aangewezen, en waardoor tevens beleefdelijk aan mijnen wensch in den *Navorscher* t. a. p. is voldaan,

JAN PIETERSZOON was de vijfde zoon en dus hij, eveneens als zijne overige broeders, een oom van den drost. Of hij een zoon gehad heeft, PIETER JANSZOON genaamd, blijkt niet uit genoemde *Geslachtlijst*, doch hij huwde 1579 GEERTRUY LONS, zoodat een zoon van hen in 1606 geen dertig jaren oud zal geweest zijn.

Ook van den drost wordt geen broeder met den naam van JAN vermeld, zoodat de bij WAGENAAR vermelde JAN CORNELISZOON behoorde tot den tak van CORNELIS WILLEMSZOON een broeder van de grootvader van den drost.

Hoeveel ook in den *Navorscher*, dl. XII en XIII, reeds over het geslacht QUEKEL gezegd is, schijnt het nog onbekend te zijn wie IDA QUEKEL geweest, en wanneer zij met WILLEMSZ. HOOFT gehuwd is.

Van de *Kluchten* van W. D. HOOFT zijn ook, behalve de reeds opgenoemde, nog uitgaven van *Jan Saly* in 1633 in 4°.; van *Stijve Piet* in 1645, 4°.; van *Andrea de Piere de Peerdekoper*, in 1634, 4°.; alle bij DIRK CORNELISZ. HOUTHAAK verschenen; zie *Naaml. d. Nederl. Tooneelspeldigteren*, Amst. 1727, bl. 43, en VAN DER MARCK, *Nederduitsche Tooneelspellen*, 1774, bl. 16 en 27.

V. D. N.

Le Leu de Wilhem (vgl. XIII. bl. 220, 349), Ook mij is geen genealogie van dit geslacht bekend, doch ik vind dienaangaande aangeteekend, hetgeen ik wil mededeelen.

Het geslacht LE LEU DE WILHEM bezat sedert A°. 1096 in Artois en Cambresis vele heerlijkheden en goederen.

GEORGE van dien naam verliet Doornik bij den aanvang der godsdiensttwisten, wanneer hij met vijf zijner broeders gebannen werd; zij lieten hunne goederen aan de confiscatie den 22sten december 1565, doch trachtten die terug te bekomen na de pacificatie van Gent in 1576. — GEORGE huwde GILLIETTE VAN OPALSENS JANSD. en van JEANNE L'EMPEREUR D'OPPYCK, waarbij hij 6 zonen zonde gehad hebben, onder welke:

1. JACQUES, die naar Engeland trok, en huwde *a.* MARGUERITE DE ZEGRE en *b.* MARIA DUYTS; bij de eerste had hij:

TIMOTHÉE, geb. 26 nov. 1565 te Londen; deze werd heer van Borgerie en Finges les Courtrai; bij de tweede vrouw:

MICHEL, geb. 27 sept. 1587, huwde te Delft in 1614 ANNA DE RECHTERE, en stierf, zijnde raad en schepen te 's Gravenhage

(sedert 1618, overl. 1646. Zie DE RIEMER, *Beschrijving van 's Gravenhage*).

2. DAVID, geb. 15 mei 1588 te Hamburg, oefende zich o. a. te Leiden, te Saumur, te Thouars, deed vele reizen ook naar de Levant, doch keerde naar Holland, en werd 1631 raad van prins FREDERIK HENDRIK, in 1634 raadsheer in het hof van Brabant, en in 1640 surintendant over Staats-Brabant, en stierf, na drie prinsen getrouw gediend te hebben, den 27 januarij 1658; hij had gehuwd CONSTANTIA HUYGENS, de zuster van CONSTANTIJN, bij welke hij had drie dochters en één zoon; zij stierf 1 dec. 1667. Hun zoon

MAURITS vergezelde zijn oom HUYGENS in 1665 naar Oranje, werd aldaar doctor in de regten in 1666; in 1671 ging hij met VAN HAREN naar Zweden, werd 1673 buitengewoon gezant aldaar; ook was hij raad in het hof van Brabant, en werd in 1674 benoemd tot raadsheer in het hof van Holland; hij huwde 1683 de oudste dochter van mr. TIMMERS, burgemeester enz. te Rotterdam.

(NB. Op de vroedschapslijsten van Rotterdam komt voor mr. PAUL SEBASTIAN LE LEU DE WILHEM, van 1731 tot 1759; van 1743 tot 1747 was hij ook dijkgraaf.)

3. PAULUS, geb. 21 febr. 1581 te Hamburg, huwde 26 aug. 1614 te Amst. SARA DE HAZE, geb. 16 januarij 1692; hun zoon

DAVID, geb. 1628, huwde 19 dec. 1662 HILLEGONDA VAN BEUNINGEN DIRKSD., zuster van den ambassadeur, geb. 1632; hij stierf 1707, was presid. schepen en ontvanger der stad Amsterdam; hun zoon mr. COENRAAD, geb. 25 dec. 1667, huwde 12 april 1701 MARGARETHA SOMER, dochter van BERNARDUS en van MARGARETHA DE RUYTER, hij werd secretaris van Amsterdam 1685, en stierf 26 dec. 1732.

De zoon van dezen, mr. DAVID, geb. 17 oct. 1705, werd schepen 1732; een andere zoon BERNARDUS, geb. april 1713, werd schepen 1739.

4. SUSANNA, denkelijk eene dochter van GEORGE, geb. 1595, van Hamburg, huwde 8 junij 1621 met ADRIAAN NOIROT, van Brugge; zij stierf 24 julij 1680.

Voorts zie men LE CARPENTIER, *Histoire de Cambray*, inzonderheid dl. II, pag. 159—161 en 1071, over de oude herkomst, de goederen en het wapen van dit geslacht, zoo van LE LEU als van WILHEM, later BILHEM genoemd.

Ook bij FERWERDA, *Geslachtk. Wb.* zie men in de genealogiën van BERCK, SIX, VAN ZYPESTEIN, personen van dit geslacht vermeld, als:

SUSANNA LE LEU DE WILHEM, vr. v. CONSTANTIJN CORNELIS, heer van Abcoude en Baambrug, huwde JACOB VAN BERCK te Utrecht; zij was zijne derde vrouw. Zij hadden kinderen. Hij stierf 24 julij 1762.

JEANNE LE LEU, gezegd de BAATOUSEL, huwde JEAN SIX, die zich met zijne vrouw naar Vlaanderen begaf. Onder meer kinderen hadden zij één zoon, WILLEM SIX, die te Rijssel woonde.

HENRIETTE DE WILHEM huwde WILLEM VAN ZYPESTEIN; zij hadden één zoon, JAN genaamd, raad te Utrecht, 1 october 1596.

Mr. COENRAAD LE LEU DE WILHEM (volgens opgave in den *Navorscher* XIII, blz. 349, zoude hij een zoon zijn van mr. DAVID DE WILHEM, schepen te Amsterdam 1732) wordt raad in den hoogen raad v. Holland, Zeeland en Westfriesland; doet eed den 18en maart 1760, wordt *president*, doet eed 2 december 1790, doch is in 1795 van zijn post ontslagen. V. D. N.

Geslacht d'Orville. In het XIIIe dl. van den *Navorscher* bl. 284, vond ik den naam vermeld van JEAN D'ORVILLE, volgens uwen berigtgever geboren te Altona, den 17den maart 1626. Toevallig ben ik in het bezit van eene geslachtlijst dier familie, vóór 1740 opgemaakt, waaruit blijkt, dat gemelde JEAN D'ORVILLE is geboren te Altona den 17den september 1626, gehuwd in januarij 1656 met SARA DE LA FONTAINE en overleden te Hamburg, den 23sten augustus 1694. Aan het hoofd van die lijst, op vijf vellen groot mediaan papier geschreven en beginnende met GILLES seigneur d'Orville, die in de laatste helft der XVe eeuw leefde, staat het volgende:

„In de Tafel van den ouden Adeldom van het Landt van Cameryck wordt gewach gemaakt, dat D'ORVILLE een geslagt is, hetwelk ontrent het jaar 1300 is bekent geweest, en zedert vermaagschapt met dat van FLOQUET. MESUREUR, VAN DE LE WALLE, CHRESTIEN, BELLICQ, HENNIN, etc."

Op de boven vermelde geslachtslijst komt o. a. voor:

ANNA CORNELIA (dochter van PHILIPPE D'ORVILLE en CORNELIA VAN DEN BOGAART), te Amsterdam geboren den 18den julij 1649, overleden den 16den oct. 1697, gehuwd geweest met JEAN BIELER, uit welken echt is gesproten MARTINA, geb. 11 mei 1669, gestorven te Keulen den 10den sept. 1719, die den 18den maart 1698 gehuwd is met HIERONYMUS SIMONS VAN ALPHEN, predikant te Amsterdam, later professor te Utrecht, geb. den 22sten mei 1665. Deze waren, volgens de geslachtslijst, die voor mij ligt, de ouders van den bekenden godgeleerde en beoefenaar der dichtkunde HIERONYMUS VAN ALPHEN, die zijn naamgenoot en neef, den geliefkoosden kinderdichter, opgevoed en gevormd heeft

Voorts blijkt uit de geslachtlijst van de familie D'ORVILLE, dat deze ook vermaagschapt was met verscheidene bekende nederlandsche familiën; als: MOENS, VAN DE VELDE, HOTSON (HODSHON?), VAN HERZEELE, VAN EWYCK enz.

Daar ik geenerlei betrekking op de genoemde familiën heb, verklaar ik mij bereid, de stukken, welke onder mij berusten, aan een der afstammelingen af te geven.
Rotterdam. J. J. R.

MENGELINGEN.

Invloed der maan (vgl. A. R.). Het algemeene volksgeloof schrijft aan den stand der maan (nieuwe maan, eerste kwartier enz.) eenen invloed op het weder toe, oneindig belangrijker dan dien de wetenschap op grond van naauwkeurige en lang voortgezette waarnemingen gelden laat. Maar het volksgeloof kent aan den stand der maan in ontelbare andere opzigten eenen invloed toe, dien de wetenschap eerst dan regt heeft te verwerpen, als zij dit kan doen op grond van even zulke waarnemingen als ten opzigte van het weder zijn gedaan; gelijk ook omgekeerd het volksgeloof eerst dan regt heeft om verschijnsel en oorzaak zamen te verbinden, wanneer eene welgestaafde ervaring uitspraak heeft gedaan in iets, dat bij geen mogelijkheid door theoretische grondstellingen is uit te maken. Door zoodanig eene ervaring wordt het oordeel uitgesproken over volksvooroordeel of ervaringsleer.

Vreemd is het echter, dat dit, voor het dagelijksche leven toch zoo gewigtige onderwerp tot dusver zoo weinig degelijk onderzoek heeft gevonden. Is het waar, dat men tot goed slagen in maart de tuinvruchten bij klimmende maan moet zaaien, behalve de erwten die men groen wil plukken, omdat deze, bij dalende maan gelegd, niet alle te gelijk, maar van lieverlede bloeien en vrucht geven? Bijna alle tuiniers zullen het bevestigen; ik heb er jaren de proef van genomen en meen het verschijnsel der gelijker of ongelijker rijpwording van een erwtenbed aan andere oorzaken, mij onbekend, te moeten toeschrijven. Is het waar, dat van een varken, bij klimmende maan geslagt, de hammen onder het koken bol, kussenswijs oploopen, maar daarentegen plat nederslaan ingeval het dier met dalende maan geslagt is? De zich verlicht noemende zal er misschien mede lagchen: op grond van veeljarige opmerking meen ik het te mogen bevestigen.

Zoo zijn er honderd dingen meer, en daaronder welligt, ja waarschijnlijk, dozijnen die als fabeltjes wegvallen, maar welligt ook vele, die zich bij behoorlijke waarneming bevestigen en van wege hun belang voor de gezondheid, voor de landhuishoudkunde enz. verdienen als zoodanig bekend te worden. Het ware daarom, dunkt mij, wel aanbeveling waardig, indien de *Navorscher* zijne kolommen openstelde voor opgaven van den invloed, dien het volksgeloof in verschillende streken aan de maan toekent, alsmede voor mededeelingen aangaande hetgeen zorgvuldige en langdurige waarnemingen omtrent het een of ander hebben geleerd. V. O.

De halve maan te Amsterdam. In den *Martelaarspiegel* van T. J. VAN BRAGHT, uitg. 1685, lees ik op blz. 83 kol. 1, nadat vermeld is, hoe omtrent twintig personen te Amsterdam in hechtenis zaten, beschuldigd van herdooperij, en hoe twee broeders van een der gevangenen, die in Waterland woonden, zich onder een wat al te zwaren dronk bij eede verbonden hadden den gevangene te zullen verlossen, — deze beide broeders „een touw met een blok namen, dat wel vet gemaekt was, opdat het block al te droog zijnde, geen geluyt soude geven, en 't in een mande pakten en 't brachten ten huyse van JAN JANSZ. wonende tegen over de Boeyen in de halve Maen." Hoe deze waaghalzen later een donkeren avond waarnamen, een bootshaak in de vensters sloegen, daarbij opklommen, het blok met het touw stevig vastmaakten, met een koevoet de vensters openbraken en omstreeks twaalf gevangenen langs het touw wisten te doen ontsnappen, ga ik hier voorbij, om alleen te vragen, waar heb ik de *Boeijen* en waar *de halve maan* te zoeken? 't Gebeurde in februarij of maart 1549.

CONSTANTER.

Huwelijken tusschen bloedverwanten (vgl. XII. bl. 256, 288; XIII. bl. 287). Men zegt dat de gevolgen der huwelijken tusschen bloedverwanten, bij de Portugeesch-Israëliten hier te lande zeer gewoon, nadeelig voor de physische ontwikkeling dier geloofsgenooten zijn. Zou dit waar wezen?
XX.

Een schip van Biezen. Den 9den augustus 1554 kwam te Antwerpen van Bergen op Zoom „een schip al van biesen gemaeckt, ende een peert daer in met eenen man,

ende die riemen, den mast, het roer, waren al van biesen gemaeckt ende niet gepeekt." Is er ook meer aangaande dit schip bekend, dan dit korte berigt. En zijn er meer zulke schepen gebouwd?

Stalen pennen (vgl. A. R.; XI. blz. 187, 285; XIII. bl. 127). Het waarschijnlijk oudste voorbeeld dat metalen pennen vermeld worden, komt voor in het onderschrift van de *Officia et Paradoxa* van CICERO, zo als dat in den druk van 1465 gelezen wordt. Daar staat: »Presens Marci tulij clarissimum opus Johannes fust Moguntinus civis non atramento plumali canna neque aerea. Sed arte quadam perpulcra. Petri manu pueri mei feliciter effeci finitum. Anno M.CCCC.LXV. — ll.

Tongblaar der koeien. In de *Memorien of kort verhaal der gedenkwaardigste geschiedenissen* door W. BAUDARTIUS in 1624 uitgegeven, schrijft hij op bl. 207 het volgende:

Desen zomer (1617) isser een seldsame plage onder de koebeesten geweest in Holland, by namen in Waterland; de koeyen cregen sulcke groote vyerieheyt in den mond dat se niet eten en conden, also datter vele van honger storven met een ghesont hart; veeler weghe namen de boeren het gras en staecken het de koeyen in den hals; doch het en duurde niet boven eene week, daermede ging het over.

Hieruit schijnt te blijken, dat de tongblaar toen ter tijde zeldzaam was. Vindt men er reeds vroeger melding van gemaakt? .. R. E.

Kabeljaauw bij de el verkocht. Onder de brieven van het archief te Harderwijk, vermeld in de *Kronijk van het Historisch Genootschap* te Utrecht van 1862, bl. 76, is er een van 18 februarij 1545, waarbij de vischkoopers van Terschelling aan Harderwijk, als stapelplaats van den visch, en niet gaarne elders ter markt gaande, de *el* zenden, waarmede zij den kabeljaauw meten, en met welke zij gaarne wenschten, dat ook hier gemeten werd.

Wordt de kabeljaauw nog aldaar of elders bij de *el* verkocht? Welke *el* wordt hiermede bedoeld?

.. R. E.

Apostelstraat te Amsterdam. Welke straat droeg dezen naam? In *de Oudheden* en *Gestichten van Amstelland*, dl. II. bl. 209, lezen wij den stichtingsbrief van het Reguliersklooster te Amsterdam van het jaar 1394. Daarin wordt melding gemaakt van een huis en erve in de Kerkstraat tusschen het erf van GIJSBERT DOU en SIMON ZALE, van achteren zich uitstrekkende tot aan de straat genaamd de Burgwal, en van een ander erf, gelegen in de Apostelstraat tusschen het erf van PIETER VAN ZAANDEN en SIMON ZALE. De laatstgenoemde heeft dus gewoond in het huis op den hoek van de Kerkstraat en de Apostelstraat. De Kerkstraat kan de straat niet zijn, tegenwoordig onder dien naam bekend, want de plaats waar deze nu gelegen is behoorde in 1394 nog niet tot de stad. Het moet de Warmoesstraat tusschen de Oude Kerk en den Dam zijn, die toen Kerkstraat heette, volgens WAGENAAR, *Amst.*, dl. II. bl. 439, wat wel overeenkomt met de vermelding van den Burgwal daar achter in den stichtingsbrief, waardoor wij dan den Voorburgwal te verstaan hebben. De Apostelstraat is derhalve eene straat loopende van de Warmoestraat naar de Voorburgwal tusschen de Oude Kerk en den Dam. Maar welke?

Nederlandsche spot- en scheldnamen. Amsterdamsche Koeketers (vgl. A. R.; XII. bl. 32, 95, 156, 286; XIII. bl. 223). LEEGHWATER liet zich, volgens zijn kronijkje, door zekeren DIRK PIETERSZ. van Wormer vertellen, dat deze een oud man te Amsterdam gekend had, die hem verhaald had, dat er vroeger in die stad maar één goudsmit, maar één steenhouwer en maar één koekbakker woonde en dat, wilden deze leven, de steenhouwer er bij metselen en de koekbakker er brood bij bakken moest. Dit zal dan omstreeks het begin der 16ᵉ eeuw geweest zijn. Ik vraag, is dit waar? LEEGHWATER, het blijkt ten overvloede uit zijne geschriften, was iemand, die alle uien, welke men hem geliefde op te disschen, voor zoete koek opat: hetzij dus DIRK PIETERS, hetzij de onbekende oude Amsterdammer kunnen hier dus gemakkelijk van zijne ligtgeloovigheid misbruik gemaakt hebben. En bij alle respect voor de spaarzaamheid onzer voorouders, kan ik toch kwalijk gelooven, dat in eenen tijd, toen Amsterdam reeds eene niet onaanzienlijke en welvarende bevolking bezat, het artikel koek zulk een bijster slecht debiet had. Maar is het tegen mijne verwachting waar, dan vraag ik, wanneer is bij de Amsterdammers de spaarzaamheid zoo verminderd of de trek naar zoetigheden zoo toegenomen, dat zij zich den bijnaam van *Koeketers* verworven hebben?

Volksbijgeloof. Maartsche sneeuw. Meiregen. Om welk voorval of welke genezing, kent men aan sneeuwwater van maart heilrijke geneeskracht toe?

Evenzoo vernam ik gaarne den oorsprong van 't zeggen tegen de kinderen: »wan-

neer ge blootshoofds in den regen gaat staan, zult ge groeijen."

A. v. R.

Rondheid der aarde (vgl. XIII. bl. 63). In het werk van BERGHAUS: »*Wat men van de aarde weet en hoe men tot de kennis daarvan gekomen is*," vert. door P. VAN OS, vind ik in het 1e deel op bl. 6 der inleiding het volgende: »Ten tijde van den peloponnesischen oorlog, 431—404 vóór Chr., was het eindelijk dat de strijd tusschen het poëtische volksbegrip van de platte oppervlakte en het geleerde gevoelen van de bolvormige gedaante der aarde zijn einde bereikte. Het laatste behield de overhand en vond, ondanks de pogingen der Epicuristen om het te bestrijden, in alle scholen langzamerhand ingang."

En verder bladz. 7: »Dit zij u ook nog gezegd, dat ARISTOTELES 384—322 vóór Chr., terwijl hij het gevoelen van de bolvormige gedaante der aarde omhelsde, en alzoo de grondwet der geheele geographie vaststelde, het zware gewigt van zijn wetenschappelijken naam in de weegschaal der twistvraag legde, enz.

C. VAN MAANEN.

Ongeluksdagen (vgl. XIII. bl. 255). Bij al de mededeelingen omtrent ongeluksdagen kan ik nog eene copij voegen van een manuscriptje door mij onder oude familiepapieren gevonden en dat, zoo ik kan nagaan, dagteekent uit het begin der 18e eeuw.

Maandtafel en aanwijzingen der 30 ongelukkige dagen des jaars.

Januarij 1, 2, 4, 6, 11, **12**, 20.
Februarij 1, **17**, 18.
Maart 14, **16**.
April 10, 17, 18.
Mei **7**, **8**.
Junij 17.
Julij 17, **21**.
Augustus 20, 21.
September 10, 18.
October 6.
November 6, 10.
December 6, 11, **15**.
De compacten zijn de allerongelukkigste.

Astrologische verklaring.

1°. Wie op een van deze dagen geboren wordt, die is ongelukkig en lijdt armoede.
2°. Die ziek wordt krijgt zelden zijne gezondheid weder.
3°. Die zich verlooft of trouwt komt in groote armoede en ellende.
4°. Men zal ook niet trekken van 't eene huis in 't andere, want men heeft er zelden geluk in.
5°. Men moet niet reizen, want men heeft geen geluk op de reis, maar anders niet dan wederwarigheden.
6°. Men moet geen koophandel doen, want die gelukt zelden.
7°. Men moet ook in het minst geen processen beginnen, want die vallen zeer zelden goed uit.

Met moeite heb ik deze naauwkeurige copij van het geschrevene, dat door ouderdom en tijd zeer onduidelijk was geworden, kunnen maken. Het blijkt nu hier ook wederom uit, dat de geleerden, hier beter gezegd »profeten die brood eten," 't niet met elkander eens zijn. Het strookt ten minsten niet met de opgave van L—F—T.

Utrecht. A. v. R.

[Uit hetgeen omtrent dit onderwerp is medegedeeld blijkt, dat men een aantal dagen als ongelukkig beschouwde en ook dat er omtrent die dagen nog al verschil bestond. Wie verklaart ons waarop dit volksgeloof berustte, waarom juist die dagen voor ongeluksdagen gehouden werden?]

Olievlekken uit papier weg te nemen. (vgl. XIII. blz. 351). Met uitmuntenden uitslag heb ik eenige jaren geleden, uit een aan beide zijden bedrukt stuk papier, dat geheel doortrokken, zelfs druipende van patent- of lampolie was,de olie op volgende wijze verwijderd, welk middel, naar ik vertrouw, ook op onderevlekken met goed gevolg zal kunnen wor-den toegepast.

Men make eene behoorlijke hoeveelheid poeder van speksteen, hetwelk men verkrijgt door de bekende figuren van dezen steen met een mes af te schrappen, bevochtige vervolgens de vlekken met zuivere rosmarijn olie (oleum roris marini), neme een vel wit papier, legge dit onder het gesmette blad en strooie daarop, ter plaatse waar de vlekken komen te liggen, speksteenpoeder, ter dikte van 2 à 3 streep. Daarna doet men poeder op de vlekken, legt er een schoon vel papier overheen: indien het een boek is slaat men het voorzigtig digt, en zet het onder eene pers; is het een los blad, dan bedekke men het met een plankje of persblad, en bezware dit met het een of ander gewigt.

Na verloop van eenige uren zal de olie in den speksteen getrokken zijn: men neemt dit voorzigtig met het plat van een mes van het papier en verwijdert het nog overige poeder met eene veder. Mogten de vlekken niet geheel verdwenen zijn, dan herhaalt men dezelfde bewerking tot zoo lang het vereischte resultaat verkregen is.

Fijn lederwerk laat zich ook op deze wijze met goed gevolg van olievlekken zuiveren.

MENNO.

GESCHIEDENIS.

Stadsmusicus (vgl. XIII. bl. 328.) In 1618 noemde JAQUES VREDEMAN zich: *Musijck-Meester der stadt Leeuwarden* op den titel van zijn zeldzaam werkje *Isagoge Musicae. Dat is Corte, perfecte, ende grondighe Instructie, van de Principale Musijcke, soo die in allen Collegiën der selver Const ghebruyckt werden, ende in de vertreffelijcke groote Schole der stadt Leeuwarden gheleert wert* enz., een merkwaardig geschrift, waarvan ik in ten vorigen jare reeds, als bijdrage tot de geschiedenis der toonkunst in ons vaderland, een verslag in den *Navorscher* gaf. Ook heb ik hem vermeld op bl. 113 en 125 der aanteek. op mijne *Bloemlezing uit Starters Friesche Lusthof*, welks eerste druk 's mans naam en titel insgelijks draagt.

Uit de opdragt van dat werkje blijkt ook, dat hij onderwijzer in de muzijk op het stedelijk gymnasium was, in welke betrekking hij in 1639 opgevolgd werd door mr. JAN APKES BEINTINO, die in 1674 opgevolgd werd door MEYNERT EGBERTS, organist, wiens opvolger EVERT HAVERKAMP hem in 1683 ook verving in deze betrekking, welke later schijnt opgeheven te zijn.

Door *stadsmusicus* zal echter mijn vriend v. H. eerder bedoelen een *stadsmuzijkant.* Van zulke personen hadden sommige stedelijke regeringen er wel eens 4 of 6 in dienst of op bevel, om bij feestelijke gelegenheden dienst te bewijzen, doch dit was geene betrekking bij instructie geregeld. Wel die van *stads klokspeler*, hetgeen genoemde HAVERKAMP ook was, door mij vermeld bij de vernieuwing van het stads klokkespel in 1687, in de *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden*, II. 146. Daar wordt ook melding gemaakt van een *stads trompetter* of »*toornblaser*", waartoe in 1646 HANS WILLEMS van Alkmaar werd beroepen, om alle dagen een half uur op den nieuwen toren te blazen, tegen een tractement van niet minder dan *f* 400 's jaars. Of onze vaderen ook muzikaal waren!

W. E.—L.

Omwenteling van 1813 (vgl. bl. 298, 331, 367; XIV. bl. 1). Ik geloof te kunnen verzekeren, dat »de bombardier, die het eenige stuk geschut aan de utrechtsche poort te Woerden zoo goed bediende en in tijds liet vernagelen", door KONIJNENBURG te regt RIEL genoemd wordt. Ten minsten werd mij in mijne kindschheid (het eerste tiental jaren na de omwenteling) te 's Gravenhage de winkelier RIEL in de Schoolstraat altijd als die persoon aangeduid. Ik herinner mij nog zeer goed, toen en welligt ook nog later, dien „held van Woerden", die door de jaren wat zwaarlijvig was geworden, meestal in een dolce far niente, vóór de deur van zijn winkel te hebben zien zitten.

NIL ADMIRARI.

Omwenteling van 1813. Aan het verlangen van P. R. (*Nav.* XIV. bl. 1) is, wat Friesland betreft, voldaan door den heer EEKHOFF. Het in het laatst des vorigen jaars uitgekomen 10ᵉ dl., 3ᵉ stuk van den *Vrijen Fries* bevat van hem eene uitvoerige mededeeling van »historische bijzonderheden omtrent hetgeen vóór en tijdens de verlossing en herstelling van Nederland van 1810 tot 1813 in Friesland en inzonderheid te Leeuwarden is voorgevallen."

Begrafenissen bij avond of bij nacht (vgl. XIII. bl. 234, 259, 322, 353; XIV. bl. 4). Neen voorwaar, niet in 1672 hadden die voor 't laatst plaats: ik herinner er my nog onderscheidene gezien te hebben in het eerste vierde van deze eeuw en ook zelf wel mede daaraan te hebben deelgenomen. By zoodanige gelegenheid vereenigden zich aan 't sterfhuis de naaste verwanten, met gekleede rok, korte broek enz., een zwarten mantel, en een lanfer aan den driekanten hoed; men stond in een halven cirkel elkander aan te gapen, tot dat de namen werden gelezen en men zich achtereenvolgens naar de wachtende rijtuigen begaf. Men zat met niet meer dan twee personen in een rijtuig: de koetsiers waren ook in 't zwart en de paarden evenzeer: aan weêrszijden van ieder rijtuig liepen mannen, die stokken droegen (geen fakkels), op wier punt zich een opzettelijk voor de plechtigheid vervaardige zwart geschilderde lantaren verhief. Na de begrafenis keerde men in dezelfde orde naar het sterfhuis terug, en als ieder weêr zijn plaats in den halven cirkel hernomen had, werd elk der aanwezigen een groene roemer aangeboden met ouden Rhinschen [1]) wijn gevuld. De naaste in bloede, die in 't midden stond, boog zich rechts en boog zich links en dronk dan zijn glas ledig: de overigen bogen insgelijks, dronken op hunne beurt, en de plechtigheid was afgeloopen.

---

[1]) Ik schrijf *Rhinsche wijn*, zoo als ik als kind altijd heb hooren zeggen: *Rijnwijn* is modern: 't moge even goed zijn; maar 't klinkt leelijk. Wat echter niet goed, maar eenvoudig belachlijk is, is de innovatie van *kruidenwijn* voor *kruiërwijn* en *Wolvenstraat* voor *Wolverstraat.*

't Was een dure liefhebbery, en ik durf niet stellig bepalen hoe vele duizenden er mede gemoeid waren.

J. VAN LENNEP.

—

J. C. Kock lees **de Kock** (vgl. XIII. bl. 365; XIV. bl. 4). De vrager kan inlichtingen bekomen bij 's mans eenigen nog levenden, jongsten zoon, den bekenden romanschrijver PAUL DE KOCK, die o. a. in zijn vertelling *l'Homme aux trois culottes* het uiteinde zijns vaders verhaalt — of, zoo hy geen Fransch verstaat, dan verwijs ik hem naar een van 's mans kleinzonen te Amsterdam — wier namen hy in 't adresboek vinden kan, of naar zijn kleinzoon, den Directeur van het kabinet des konings, in den Haag. J. VAN LENNEP.

Jan Coenraad de Kock, geboren te Heusden en sedert 1787 in Frankrijk woonachtig, is den 4 germinal an 2 (23 maart 1794) te Parijs op het Plein der Revolutie geguillotineerd. Hij was met 18 anderen begrepen in de zoogenaamde zamenzwering der Hebertisten (*affaire Père Duchesne*). Hij woonde te Passy en te Parijs (Rue neuve de l'égalité n°. 314). Vóór de omwenteling was hij commies bij de bankiers GIRARDEAU, ALLER et C°. en in 1792 deelgenoot van het bankiershuis SERTORIUS et C°. In 1793 was hij lid van het *Comité Batave*. — Hij was de vader van onzen gouverneur generaal DE KOCK, later minister van binnenlandsche zaken, wiens kinderen zijn: I. FREDERIK DE KOCK, directeur van 's konings kabinet, II. KAREL DE KOCK, kapitein adjudant van den prins van Oranje, III. HENDRIK DE KOCK, luitenant ter zee, IV. mevrouw DE STEURS, te 's Gravenhage. Ook was de geguillotineerde de vader van den bekenden schrijver CH. PAUL DE KOCK, die een halve broeder was van den zoo even genoemden generaal DE KOCK. Hij werd op denzelfden dag geguillotineerd met den chef der zoogenaamde conspiratie JACQUES RÉNÉ HEBERT, dit *Le père Duchesne*, naar een door hem uitgegeven revolutionair journaal, met den halfdwazen ANACHARSIS CLOOTZ en anderen. Hij was volstrekt niet beschuldigd van *accaparement*, maar stierf eenvoudig als een slagtoffer van ROBESPIERRE, gedurende het ergste tijdperk van het schrikbewind. Hij en de 18 anderen werden naar den officiëlen tekst van hun vonnis veroordeeld als: »*convaincus d'être auteurs et complices d'une conspiration, qui a existé contre la liberté, la sureté du peuple français, tendante à troubler l'état par une guerre civile en armant les citoyens les uns contre les autres, par suite de la quelle les conjurés devaient dans le courant de ventose dissoudre la representation nationale, assassiner les membres et détruire le gouvernement républicain pour donner un tyran à l'état.*"

JANID.

—

Mr. J. D. Meijer (vgl. XIII. bl. 367; XIV. bl. 5). Zijn *Pleidooi in zake van Lodewijk Bonaparte* enz. (betreffende het paviljoen in den Haarlemerhout) *uitgesproken voor de regtbank te Haarlem* 21—23 maart 1820, 8°. 185 bladz. s. l., a. et impr., is bijzonder zeldzaam en sinds eene reeks van jaren heb ik te vergeefs daarnaar uitgezien, terwijl het mede gedrukte stuk van mr. M. W. DE JONGE allerwege verkrijgbaar is. Onlangs gelukte het mij een exemplaar van het eerst bedoelde onder de oogen te krijgen en ik zag daaruit, dat het gedrukt werd „ten gebruike der achtbare personen, „die zich met de zaak bezig te houden „hadden, gelijk mede voor eenige andere, „die het (den Schrijver) voorkwam wegens „hunne bijzondere betrekkingen tot het ge„schil, tot de Hooge daarin vermelde par„tijen of tot den S. zelven *en die zich tot „een dertigtal bepaalden*. De S. wilde daar„door geene Openbare uitgave hebben ver„staan." Het werk is zeer merkwaardig. De beoefenaar der geschiedenis zal er wel het een en ander in aantreffen, dat belangrijk kan geacht worden, al ware het alleen om de bevestiging van het hem van elders bekende uit den mond van dezen man te vernemen. De juridische waarde laat ik, als hier niet in aanmerking komende, geheel onbesproken. De redenaar ving aan met te herinneren CICERO's pleitrede *pro Rege Dejotaro*. De geschiedenis van ons vaderland werd opgehaald tot het jaar 1787. De spr. zeide zich te herinneren uit zijne kindsche jaren, hoe de grootmoedige vorstin, bekend als de *oude Princes*, die het Paviljoen in vruchtgebruik had en er haar verblijf hield, het nederig huis van zijnen grootvader (wien?), toen de wijkplaats van het doorluchtig en erfstadhouderlijk geslacht, verliet, om naar den zetel der hooge regering terug te keeren. Omtrent het einde van den oorlog, op 1 februarij 1793 verkondigd, zegt hij, dat onze beveiliging door de bondgenooten aan eene te geringe magt werd overgelaten, en *alvorens het volk kon worden te wapen gebragt*, stond de overwinnende vijand, door ellende en gebrek gejaagd, zoowel als door moed en geestdrift bezield, van alle noodwendigheden ontbloot, een akelig tafereel van menschelijke behoefte, overal in ons midden. De overwinnaars deden weldra gevoelen, dat de krijg door hen in schijn alleen tegen den erfstadhouder was gevoerd; doch dat zij dien tegen den staat zelven hadden

bedoeld. Onder kleine bijzonderheden merk ik op wat thans zeker niet meer algemeen bekend is, te weten, dat de orde, die op de paleizen werd in acht genomen (etiquette), wilde, dat op de kasteelen te Soestdijk en op het Loo al de ambtenaren tot het hof behoorende, dat zelfs de eerste staatsdienaren in een zoogenoemd jagtgewaad waren uitgedoscht, doch dat dit op dit Paviljoen onbekend was. (Vroeger was dit Paviljoen bekend onder den naam van »de hofstede *Welgelegen*.") De spr. herinnerde, dat hij met den voorzitter der regtbank tot de vergadering van aanzienlijken te Amsterdam, die de grondwet van 1814 op den 29 maart bekrachtigde, de eer had geroepen te zijn. Omtrent de grondwet van 1815 zeide hij, tot het vervaardigen daarvan (mede) te zijn geroepen, en hij mogt openlijk zeggen, — nimmer werd er geheimhouding opgelegd, — destijds was wel in bedenking geweest eene vrije inwoning voor eene koninginweduwe, aan haren rang geevenredigd, te bespreken; doch onder goedkeuring van Z. M. zelven, opzettelijk op deze afdeeling der grondwet geraadpleegd, was die bepaling weggelaten, omdat men vreesde het rijk te bezwaren met onderhoud en aankoop van gebouwen, die geruimen tijd zonder eenig gebruik konden zijn.

Het is bekend, dat de eischer, voor wien de spr. optrad, het geding verloor; het is, naar ik meen, niet in hooger beroep voortgezet. Intusschen wenschte ik wel, dat men omtrent den afloop dezer zaak en omtrent meer reclames, die de eischer beweerde te kunnen maken op andere vaste goederen hier te lande, te Amsterdam, te Utrecht, enz., eenige opgaven kon verstrekken. Bij het slot van de pleitrede betuigde spr. zich eenigermate te vleien, dat Z. M. (WILLEM I) »thands nader omtrent het regt van den Hr. Eischer ingelicht", zeker besluit van 20 junij 1817 in zoo verre zou gelieven in te trekken, als de aanvrage van den eischer daarbij werd afgewezen, en òf de teruggave (deze is wel *niet* gevolgd) òf eene geëvenredigde schadeloosstelling zou gelasten. Is daarvan iets gekomen?

HORA RUIT.

Verheergewaden met een paar witte handschoenen (vgl. XIII. bl. 365; XIV. bl. 5). In antwoord hierop moge dienen wat men leest bij DE PERPONCHER, *Adstructive Memorie*, bl. 30: »De leenen zijn in hun beginsel personeel geweest, daarna, om goede diensten lossing of redemtie toegestaan, en vele aanwassen en schorren uitgegeven tot onversterfelijk leen met groote præeminentiën, digniteiten en vrijheden, naar gunst, verdienste of kwantiteit der kooppenningen, volgens inhoud der brieven, onder gifte van een' ring en handschoen: welke manier van de oude Saxen is voortgekomen." En verder, bij SMALLEGANGE, *Chronijk van Zeeland*, 1e deel, 5de boek. blz. 659: »Ik bevinde, dat als dese Leenen verheven wierden, de Vasallen aen den Heere meerendeels eertijts schuldig waren, of eenen rink, of een paer witte Handschoenen te geven. Welke maniere van de oude Saxen is voortgekomen, en veeltijts noch in Engeland gebruikt, werdende door den rink beteikent de verbindinge van den Vasal aen den Heere, en door de handschoenen, dat hij sijnen Heere, des nood zijnde, met gewapender hand soude bijstaen."

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Jaarverdeeling gedurende de fransche republiek (vgl. XIII. bl. 236, 258, 289, 355). Met den *Calendrier Légumaire* zal A. L. T. A. den *Calendrier Rural* bedoelen, waarin voor elken dag van het jaar een voortbrengsel der natuur of werktuig van den landbouw werd aangewezen, b. v. voor den 2den *vendémiaire*, *Safran*, voor den 15den *Ane*, den 30sten *Tonneau*, enz.

De zesde feestdag der *Sans-culottides* heette *jour de la Révolution*. — De periode van vier jaren, waarna die dag aan de overige moest toegevoegd worden, noemde men *la franciade*. en het vierde jaar der *franciade* werd *sextile* genoemd.

Van de feestdagen der *Sans-culottides* was de eerste, *de la Vertu*, 2de *du Génie*, 3de *du Travail*, 4de *de l'Opinion*, en de 5de *des Récompenses*. (Zie het decreet van de Nat. Conventie van 4 frimaire, an II.) Bij dat zelfde decreet werd de dag in tien deelen verdeeld, waarvan ieder deel wederom in tien andere enz., doch wegens de moeielijkheden aan deze verandering verbonden, werd die tijdrekening slechts obligatoir van den eersten dag af van het derde jaar der republiek.

Bij een *wet* van 23 fructidor, an VI (9 sept. 1798) werd verboden, op eene boete van 10 francs voor bijzondere personen en van 50 francs voor bezoldigden der republiek, om eenig ander *annuaire* dan dat van de republiek te gebruiken.

Den 2den sept. 1805 werd het senatusconsult aangeboden, in hetwelk de motiven werden uiteengezet, waarom men het wenschelijk achtte, den nieuwen kalender weder door den gregoriaanschen te doen vervangen. — En in de zitting van 9 sept. 1805 werd door den senateur LAPLACE uit naam der speciale commissie van onderzoek verklaard, dat zij met algemeene stemmen

het aannemen van het senatus-consult voorstelde. — Hierop volgde dat van 1 jan. 1806.

A. VER HUELL.

E. C. Staring (vgl. XII. bl. 109, 162, 257, 292, 823; XIII. bl. 35, 300). »EVERT CHRISTIAAN STAERING is geboren den derden en gedoopt den vijfden April van 't jaar 1789 te Gendringen in 't Graafschap Zutphen." Dit schrijft de oude schout-bij-nacht zelf, bij gelegenheid zijner benoeming tot ridder der Orde van verdienste, aan zijn gewezen wapenbroeder van Doggersbank, den admiraal VER HUELL, uit Gendringen den 7 februarij 1807. Uit den geleidebrief dezer opgave zie ik: dat de grijze zeeheld alles behalve verlangend was, om naar den Haag te reizen. Hij maakt allerhande difficulteiten, weet niet of zijn oude montering nog wel van pas zal wezen, vraagt of hij het niet met een zwarten rok klaren kan, of hij zijn medaille wel mag dragen, hoe het met de hoeden staat en »of men ook laerzen aan moet hebben; ziet dit artikel zoude mij het ongelegendst komen: ik heb al van lange jaaren een ongemak aan de voet 't welk mij het gebruik van laerzen peijnlijk doet zijn. — Gij weet, neef, ik woon hier aan de grense, en bepaald zijnde om mijn dagen hier als een vergeten man te eindigen, heb ik mij nergens mede bemoeit, als met wat te Boeren, mijne denkwijze is uw bewust, het gebeurt wel dat ik in geen zes weken een Briev ontvang, noch schreiv, doch men is verpligt zich na den gang van 't werk te schikken, den Digter CATS heeft al geleerd

»Dit is also geloovt, zelfs bij den wijste man,
Kan hij niet als hij wil, hij moet zo als hij kan."

A. VER HUELL.

Mr. D. J. van Lennep en de landstorm (vgl. XIII. bl. 76, 103, 163, 202, 230, 257, 356). Ik moet de vrijheid nemen 9 JANUARIJ te doen opmerken, dat ik (bl. 164) niet heb beweerd, dat de landstorm in 1815 niet meer bestond. Ik heb t. a. p. alleen mijn' twijfel uitgedrukt nopens dat bestaan, en die twijfel wordt zeker niet weggenomen, als 9 JANUARIJ zegt te *meenen*. bij den intogt van koning WILLEM in 1815, als lid van den landstorm, te hebben dienst gedaan.

Ook heb ik niet gezegd (bl. 257), dat de broeken der officieren boven de laarzen werden gedragen. Ik heb alleen dit aangevoerd, dat de broek, naar ik meende, van dezelfde donkere kleur was als de jas of rok, en dat, *indien* zij werkelijk grijs ware geweest, het wel kon zijn, dat de laarzen niet *over* maar *onder* de broek werden gedragen.

Wat bijzonder het eerste punt nog betreft, ik heb beweerd, dat de landstorm, na den vrede van Parijs van mei 1814, zijne *reden* van bestaan had verloren. En, als men, bij hetgeen ik daaromtrent heb aangevoerd, bedenkt, dat, volgens art. 21 der publicatie van 20 december 1813 (*Staatsblad* N°. 14), de landstorm van ieder kwartier bestemd was tot het bezetten van de naastbij gelegen vestingen en andere posten, zoodra zulks noodzakelijk of raadzaam werd geoordeeld; tot het insluiten of blokkeren der vestingen of posten, zoolang deze zich bevonden in de magt der Franschen, en om bij aannadering van den vijand, zich op het bedreigde punt te begeven, en voorts dat, met uitzondering van deze gevallen, de pligten van den landstorm, volgens art. 23, zich bepaalden tot de zondags-exercitiën, voorgeschreven bij art. 7 der publicatie, dan geloof ik, dat er voor mijn twijfel nopens het werkelijk bestaan van den landstorm in maart 1815 nog al grond is. Het is zoo, de landstorm heeft nog andere diensten gedaan: wachten zijn betrokken en, bij plegtige intogten, zijn de wegen afgezet door het korps. Maar daaruit behoeft niet te volgen, dat dergelijke diensten nog in 1815 van de manschappen zijn gevorderd. Volgens art. 24 toch derzelfde publicatie, moest waar, zoo als te Amsterdam, eene gewapende burgerwacht bestond, een deel van den landstorm optreden als schutterij, aan wie, volgens art. 25, het betrekken der wachten en het doen van verdere gewone stedelijke diensten was opgedragen, en daar deze bepaling, na de overgave van Naarden in mei 1814, volle effect kon hebben, ligt het in den aard der zaak, dat de landstorm, van wien toch reeds meer diensten waren gevorderd dan wettig verschuldigd waren, op den achtergrond is geraakt.

De vraag of de landstorm *legaal* ontbonden is, met andere woorden, of hij bij de wet ontbonden verklaard is, moet, geloof ik, haar antwoord vinden in de wet van 27 febr. 1815 (*Staatsblad* N°. 20), waarbij, ter uitvoering van art. 125 en 126 der grondwet van 1814, dienstdoende of stedelijke en rustende of plattelands schutterijen zijn ingesteld, om in tijden van oorlog en gevaar gezamenlijk te dienen als een landstorm, ter verdediging van het vaderland. Deze bepalingen hebben den landstorm van 1813 wettelijk, ofschoon dan ook *tacite*, doen ophouden te bestaan en alzoo ontbonden.

Eene andere vraag is, of de landstorm formeel is ontbonden, en de manschappen als het ware afgedankt zijn. Ik herinner

het mij niet en, met het oog op de toenmalige tijden, waarin men wat minder aan vormen hechtte en het regeren ook vrij wat gemakkelijker ging dan thans, zou ik het betwijfelen. Ja, het zou mij niet verwonderen, indien men zelfs vergeten had de pieken, die intusschen niet veel meer waarde hadden dan brandhout, weder te laten inleveren. Ik heb de mijne niet ingeleverd. Trouwens ik had ze voor eene betere en fraaiere verwisseld en daardoor is de *officiële* piek uit het gezigt, en, bij eene verhuizing, in het gedrang en zoek geraakt. De geschiedenis van mijne piek bewijst dus niets tegen een mogelijk bevel van inlevering.

Dat 9 JANUARIJ D. J. VAN LENNEP luitenant-kolonel noemt van het 9de bataillon is zeker eene schrijffout. Het is een feit, dat VAN LENNEP luitenant-kolonel was van het 18de bataillon.

Ik herinner mij ook niet, dat den bataillons-kommandanten van den landstorm nog een majoor ter zijde stond, en dat J. FABIUS bij het bataillon van VAN LENNEP als zoodanig dienst deed. Het kan daarom wel zoo zijn: de dienst heeft te kort geduurd en was te onbeteekenend, dan dat zulk eene betrekking veel te beduiden kan hebben gehad en voor het geheugen iets te bewaren kon geven. Men zou kunnen opmerken, dat de instelling van den landstorm die betrekking niet kende, en daaruit afleiden, dat zij ook niet heeft bestaan. Maar die instelling kende ook geen luitenant-kolonels of andere hoofd-officieren, en bepaalde zelfs niets omtrent de kaders of de indeeling in bataillons of regimenten. Zij sprak alleen van eene indeeling in kompagniën. Volgens art 18 en 19 der meer gemelde publicatie, moest de landstorm geoefend worden en, naar mate de manschappen in die oefeningen vorderden, zou, op hunne verdeeling in kompagniën en op de benoeming van officieren uit hun midden en door hen zelven voor te dragen, orde worden gesteld. Van deze en andere organieke bepalingen nopens den landstorm is nog al afgeweken, en uit die bepalingen is dus niet met zekerheid op te maken, wat de ware staat van zaken is geweest. Voor het tegenwoordige geslacht moge dit wonderlijk schijnen, maar in die dagen was, zoo als ik boven zeide, het regeren vrij wat gemakkelijker dan thans. De heugelijke en niet genoeg te waarderen verlossing van de ondragelijke en gruwelijke dwingelandij van een' NAPOLEON had buitendien bij het volk de liefde tot het dierbaar Nederland ten top gevoerd; het was één hart en ééne ziel; de overheid werd op de handen gedragen en wat zij deed en beval kon niet dan goed wezen, al steunde het ook niet op het geschreven regt.

Haarlem. DIXI.

Kloekmoedige daad van een hollandschen vice-admiraal (vgl. XIII. bl. 331). Uit de hier aangehaalde plaats kan niet wel worden opgemaakt, *waar* en *wanneer* deze kloekmoedige daad heeft plaats gehad. Wij weten dus niet, of onze gissing gegrond is, dat hier bedoeld wordt het heldenfeit van den vice-admiraal BASTIAAN DE LANGE, die, door vier spaansche galjoenen omsingeld en aan den grond geraakt, na een langdurigen en bloedigen kamp, den brand in 't kruid stak en zich tegelijk met de vijanden in de lucht deed vliegen. De bijzonderheden dezer gebeurtenis, door HOOFT en DE JONGE vermeld, stemmen wel niet geheel overeen met die, welke in 't verhaal der Spanjaarden voorkomen, doch zulks is minder te verwonderen, daar de laatstgenoemden zelfs den naam van den held niet wisten op te geven. Voor het overige verdient de heldendood van dezen braven zeeuwschen (niet hollandschen) bevelhebber, schoon minder algemeen bekend, echter niet minder geroemd te worden, dan die van zijn navolger en lotgenoot REINIER KLAASSENS. Trouwens, werd de laatstgenoemde door HELMERS, de eerste werd (schooner nog) door VAN HAREN in zijne *Geusen* bezongen.

NIL ADMIRARI.

Wolven in Nederland (vgl. A. R.; XI. bl. 33, 84, 163, 258, 325; XII. bl. 3, 226, 298; XIII. bl. 4).

A. 1644. Op een moerwolff geset 24 gulden.
" " remmeler " 18 "
" " vos " 3 "

(Overgeschreven uit de *Recessen des Graafschaps Zutphen.*)

A. VER HUELL.

De man met het ijzeren masker (vgl. XII. bl. 138, 289; XIII. bl. 1, 81, 105). Daar H. M. C. v. O. terugkomt op zijne vraag, zij het ons vergund op te merken, dat de vrager eene vraag doet, waarvan de bepaalde beantwoording slechts van één persoon te verwachten is, namelijk van den steller van het bedoelde artikel in het mengelwerk der *Letteroefeningen* in 1847. Wat is toch de vraag? De even bedoelde steller gewaagde van een dozijn onderstellingen, omtrent eene van welke het heet, „dat zij hier (in de *Letteroefeningen*) niet mededeelbaar is." Daar er niets meer bijgevoegd is, zoo kan alleen degeen, die de onmeêdeelbaarheid beweerde, melden wat hij bedoelde. Of zou H. M. C. v. O meenen, dat een ander stellig *weten* kon, wat

die steller bedoelde? Men kan er enkel naar raden, maar H. M. C. v. O. wil geene gissingen. Zeker zal men niet aannemen, dat er ergens vóór 1847 eene onderstelling zoude bekend zijn, waarbij gevoegd ware: »Deze is degene, waaromtrent een schrijver in 1847 zal zeggen dat zij onmeêdeelbaar is."

Misschien kan een ander na 1847 gezegd hebben: »Dit is de veronderstelling, die in 1847 is aangewezen als onmeêdeelbaar." Zulk een zeggen zou echter ook weder eene gissing geweest zijn, tenzij de zegsman redenen had bijgebragt, waardoor zijne aanwijzing bewezen werd. Het staat vast, dat, behalve de elf andere, in 1847 aangewezene, onderstellingen, er nog meer gemaakt zijn. Bijv. die, welke, half ernstig, half schertsenderwijze, wordt gevonden bij *l'ami du père Griffet*, dat de persoon zou geweest zijn, de in 1687 onttroonde sultan MAHOMED IV; of eene vrouw; of een scholier van Clermont, die door de Jezuïten werd vervolgd; of don JUAN DE GONZAGUE, broeder van den hertog van Mantua. H. M. C. v. O. zal zich best kunnen vervoegen tot den uitgever der *Letteroefeningen*, om te trachten te vernemen, wie de steller was van het stuk in 1847, en zoo hij het geheim langs dien weg verneemt, zal hij zeker de overige navorschers verpligten met mededeeling er van, tenzij H. M. C. v. O. het punt ook onmeêdeelbaar ging achten.

In het *Overzigt* van F. ADAMI leest men: »De mededeeler van het eerste vermoeden, »dat door een in de Nederlanden verschenen vlugschrift in het midden gebragt »werd, is onbekend." (p. a.) »Toen LODEWIJK XIII later achter het geheim kwam, »had hij den C. D. R. tot levenslange gevangenis veroordeeld en het IJzeren Masker was *dus*, volgens deze lezing, slechts „eene symbolische boete voor den hem zoo »welkomen blinddoek, onder welks donker »hij in den bewusten nacht het pad van »zonde en majesteitsschennis betreden had."

Een en ander vereischt verduidelijking en m. i. vergiste zich F. A. De *Bibliophile* JACOB handelde over een in 1692 te Keulen verschenen pamphlet in 12°, getiteld: »*Les Amours d'Anne d'Autriche* — avec M. »LE C. D. R., le véritable père de Louis »XIV" etc. (Er zullen 3 uitgaven zijn geweest tot in 1696.) Hij noemt het een product van eene door onzen stadhouder WILLEM III gehuurde pen. De inhoud, volgens JACOB, stemt vrij wel overeen met dien door F. A. opgegeven. Vermoedelijk alzoo is dit het door F. A. bedoelde vlugschrift, dat in de Nederlanden verschenen zou zijn. Zoo ja, dan is 't onjuist, dat daarin verwijzing zou voorkomen op de eerste gissing. Dit ware trouwens niet wel mogelijk. omdat tot dusverre men niet weet, dat in 1692 reeds iets (allerminst onder het publiek) bekend was van een zoogenoemd IJzeren Masker en het bedoelde keulsche persproduct er ook niets van zegt. Wel beloofde de titel ook *le dénouement de la Comédie*, maar deze treft men er niet in; alleen heet het in eene noot: „si cette his»toire plait au public, on ne tardera pas »à donner la suite, qui contient la fatale »catastrophe du C. D. R. et (de) la fin de »ses plaisirs qui lui coutèrent cher."

Waar blijkt nu iets van eene levenslange opsluiting met een ijzeren masker? Het half en half toegezegde vervolg schijnt niet te zijn uitgekomen. JACOB verzekert echter, dat »quelques savants de Hollande se réu»nirent pour accréditer un paradoxe basé, »tout bien que mal, sur l'Histoire. Ils annon»cèrent que le *prisonnier masqué* était cer»tainement un jeune seigneur étranger, gen»tilhomme de la chambre D'ANNE d'Autri»che et véritable père de LOUIS XIV." Maar *dit beweren* moet dan toch na 1745 zijn vooropgezet, toen er voor het eerst iets onder het publiek kwam van den man met het ijzeren masker. Vrage nu: wie waren die »quelques *savants de la Hollande*," of althans, waar, wanneer en hoe opperden zij de bedoelde gissing? A.—A.

Ridders van het Heelal en Concordia et libertate. BILDERDIJK spreekt, *Gesch. des Vaderlands*, dl. XI. bl. 139 en 172), van *Ridders van het Heelal*, die in het midden der vorige eeuw te Amsterdam eene *societeit* (?) vormden en waaruit later het genootschap *Concordia et libertate* (in de St. Luciënsteeg?) zou zijn ontstaan. Wat waren dat voor *ridders?* Zijn van hen nog andere bijzonderheden, dan die BILDERDIJK. t. a. pl. verhaalt, bekend? Bezit b.v. iemand nog een reglement, wetboek of iets dergelijks van genoemde instelling?

R. R. K.

Gimmenich. Wie was GIMMENICH, die in het midden der vorige eeuw te Amsterdam woonde, tot de *Doelisten* behoorde en van wien BILDERDIJK melding maakt, *Gesch. des Vaderlands*, dl. XI. bl. 140 en 178.

R. R. K.

Hyacint van Nassau. BILDERDIJK spreekt in het XI^de^ dl. van zijne *Gesch. des Vaderl.* bl. 3 en bl. 203, van HYACINT VAN NASSAU en diens nakomelingen, en zegt, dat de geschiedenis van een van hen merkwaardig is. Waar vindt men die geschiedenis?

R. R. K.

Christus door heidensche schrijvers vermeld. Mij zijn bekend TACITUS *Ann.* XV, 44, *Hist.* V. 13; SUETONIUS, *in Claud.* XXV, (cf. SUID, in v. *χριστιανοι* et in v. *Κλαύδιος*) *in Nerone* XVI; AELIUS LAMPRIDIUS, *Aurel.*, p. m. 194 (cf. JABLONSKI, III p. 44) FLAVIUS VOPISCUS in v. *Aurel.* p. m. 318, *Saturnini* p. 360; PLINIUS, *Epistt* X. 97 et 98; CELSUS (bij ORIGINES) passim. Zeker zijn er nog meer plaatsen. vooral, bij de patres, die ik niet ken. JOSEPHUS mag, ofschoon geen heiden en ofschoon de *locus* niet zuiver zijn moge, toch hierbij ook, als geen christenschrijver, aangehaald worden: *Antiq.*, XVIII. 4, n°. 772. PHILO schijnt niets te hebben, zoo min als SENECA. In de reizen van BJORNSTAHL (dl. VI) wordt gewaagd van een oud handschrift, doch deze aanhaling kan ik niet juister geven. Vrage nu, of er nog meer plaatsen bekend staan? De werken, zoo als van PERRET, *Catacombes de Rome*, waar inscriptiën in voorkomen, zijn voor mij ontoegankelijk, even als TOB. ECKHARD, *Collect. testimoniorum non christianorum de Christo.*

HORA RUIT.

[E. GERLACH beweert in zijn ten vorigen jare uitgegeven werk, *Die Weissagungen des A. T. in den Schriften des Flavius Josephus*, dat de geheele plaats bij dien schrijver, waar van CHRISTUS gesproken wordt, onecht is. Hij toont aan, dat, al laat men de woorden weg, die de meesten voor later ingevoegd houden, JOSEPHUS toch zoo niet geschreven kan hebben. Men zie *Godgel. Bijdragen*, 1863, 8e st. bl. 683—687.]

De oude van den Berg. Ik vond het opperhoofd der *Assassijnen* den *Oude van den Berg* genoemd; waar kan men omtrent dien *oude* meerdere bijzonderheden vernemen?

S. S. S.

[In de werken, die eenigzins uitvoerig over de kruistogten handelen, vooral in dat van WILKEN.]

Rijdende bode van het hof van Gelderland. In eene voor mij liggende genealogie van een geldersch geslacht ontmoet ik een en andermaal de benaming van *rijdende bode van het hof van Gelderland* (in de 17de en 't begin der 18de eeuw). Wie kan mij zeggen, welk eene bediening dit was?

NIL ADMIRARI.

Prijs van de suiker in den aanvang der 16e eeuw (vgl. XIII. bl. 366). E. VAN MEETEREN zegt in zijne *Belgische of Nederlandsche historie*, 1e dl., fol. 9: „Int jaer 1508 quamen de twee eerste schepen van Zeelandt uyt Canarien met suyckeren ter Vere aen, ende de schippers en conden t'Antwerpen het suycker voor geen twee blancken t'pondt vercoopen." Het is dus wel zoo, dat de suiker in het begin der 16e eeuw zeer goedkoop was, en dat de prijzen van toen en nu zeer aanmerkelijk verschillen. Dat groot verschil kan niet enkel gelegen zijn in de qualiteit der suiker, noch ook daarin, dat het suiker-gebruik toen op verre na zoo algemeen en dus de vraag daarnaar ook zoo groot niet was als thans; het zal wel hoofdzakelijk, zoo niet geheel, gezocht moeten worden in de meerdere waarde, die het geld in vroegere eeuwen had, waarvan in onze oude geschiedenissen menigvuldige bewijzen voorkomen en waardoor ook de levensmiddelen tot een prijs waren te verkrijgen, die anders fabelachtig laag zou voorkomen.

Volgens COMMELIN, *Beschrijving van Amsterdam*, kocht men in 1464 1 mud tarwe, 1 mud rogge, 1 mud garst, 1 mud haver, 1 ton appelen, 1 kan wijn en eene vette kalkoen te zamen voor 31 stuivers en in 1473 een kinnetje boter voor 13 stuivers. Het mud was misschien gelijk aan 1,112 ned. mud, de tonnemaat der appelen = 2,43 ned. mudden en het boterkinnetje = 80 oude ponden. Volgens de *Kronyk* van VELIUS, kostte in 1482 een last rogge, waarschijnlijk nagenoeg gelijkstaande met het nederlandsche last, 90 rhijnsche goudgulden, hetgeen, naar de tegenwoordige tijden gerekend, goedkoop zou mogen heeten, en toch staat dat jaar aangeteekend als een jaar zoo duur, dat vele lieden van honger omkwamen. Geen wonder, daar de arbeidsloonen zeer laag waren, zoodat in *Zeeland*, omtrent dien tijd, een opperman slechts een braspenning, een meesterknecht drie groot en een landwerker nog geen stuiver daags verdienden, en te Amsterdam het daggeld van een werkman 1½ stuiver en van een werkmeester (meesterknecht?) 2 stuivers beliep. In die tijden had een pensionaris te Hoorn eene wedde van 26 schilden = *f* 18.70, dat is één stuiver daags, en voor 11 à 12 stuivers schijnt hij van Hoorn naar den Haag te hebben kunnen reizen. Toen in het jaar 1508 de stad Hoorn vergroot werd, en vele menschen daaraan om niet arbeidden, ontvingen deze van de stad eene gratificatie van een halven stuiver daags. Deze en nog andere curieuse bijzonderheden omtrent de vroegere goedkoope tijden vindt men verzameld in D. WILLINKS *Amstellandsche Arkadia.*

Het medegedeelde kon misschien ook antwoord geven op de vraag in betrekking tot de *waarde der specerijen in de 16e eeuw*, voorkomende in dezelfde aflevering van den *Navorscher*, blz. 364, en door denzelfden medewerker gedaan.

Haarlem. DIXI.

Willem I, prins van Oranje, door Jauregui gewond (vgl. XIV. bl. 7). Ik meen dat NEPTUNUS hetgeen hij wenscht te weten, kan vinden bij WAGENAAR, *Vaderlandsche Historie*, dl. 7, bl. 437 en volg. en bij de schrijvers door dezen aldaar aangehaald, waarbij ik voegen kan E. VAN METEREN, *Belgische of Nederlandsche Historie*, deel 1, fol. 209 en 210.

Haarlem. DIXI.

Heidenen of Zigeuners. In de *Revue Britannique* van october 1863 komt op bl. 464 en volgende het een en ander voor omtrent de Heidenen of Zigeuners. Het is ontleend aan een onlangs verschenen werk van den heer RICHARD LIEBICH, raadsheer in criminele zaken in het vorstendom Reuss, die, gelijk vóór hem de bekende Engelschman BORROW, — in stede van over het zonderlinge en raadselachtige volk, dat hem te regt belang inboezemde, de geheele boekverzameling te raadplegen, welke hun oorsprong en geschiedenis behandelt, en honderden van deelen beslaat, — zich de moeite getroost heeft om tot de bronnen zelven, de Zigeuners, te gaan, en alzoo uit eigene oogen te zien en met eigene ooren te hooren. De uitslag van dit onderzoek is, zooals wij zeiden, vervat in het bedoelde geschrift, ten titel voerende »*De Zigeuners: hunne zeden en taal, volgens mijne persoonlijke waarnemingen.*" Een zeer uitgebreid woordenboek van het Zigeunsch (of Bargoensch?), mede in het werk opgenomen, verschaft aan de nasporingen van den heer LIEBICH eene dubbele waarde.

Men weet sedert lang, dat de zoogenaamde Heidenen voor het eerst in Europa verschenen zijn ten jare 1417. [Volgens PICART, in diens *Kronyk van Drenthe*, zag men ze reeds in ons vaderland ten jare 1414.] De heer LIEBICH geeft toe, dat zij uit Indie verjaagd waren, doch gelooft, dat zij daar slechts eene ondergeschikte kaste, en niet een afzonderlijk volk hadden uitgemaakt. Zonder zich echter door het op zoo verschillende wijzen ontraadselde vraagstuk van hunne herkomst en verhuizingen te laten ophouden, begint de schrijver zoodra mogelijk zijne beschouwing over de lotwisselingen der Heidenen op den duitschen bodem, een grond, die, gelijk men dadelijk zien zal, voor hunnen voet juist niet de allergastvrijste is geweest. In de jaren 1497 en 1500 werden hen aangaande door het Heilige rijk de allergestrengste wetten uitgevaardigd. Daarin worden zij geschandvlekt als spionnen der Turken, weshalve hun het verblijf in Duitschland wordt ontzegd, en de rijksban over hen wordt uitgesproken. Ten jare 1711 werd in het vorstendom Reuss eene verordening afgekondigd, houdende, dat een iegelijk verpligt was elken Heiden van het mannelijke geslacht te dooden, op welke plaats deze zich ook bevond. De vrouwen werden gegeeseld en vervolgens op het voorhoofd, door middel van een gloeiend ijzer, met eene galg gebrandmerkt. In 1725 gelastte koning FREDERIK WILLEM I van Pruissen, alle Heidenen, die in zijne staten mogten komen, zonder onderscheid van geslacht, op te hangen; alleen de kinderen bleven gespaard. In de Donau-vorstendommen zijn de Heidenen nog ten huidigen dage slaven, en worden zij verkocht gelijk de Negers in Amerika.

Oogenschijnlijk moesten derhalve, de strafheid der tegen hen uitgevaardigde wetten in aanmerking genomen, de Heidenen geheel en al van den duitschen bodem als weggevaagd zijn. Volmaakt het tegendeel is echter waar. In geen gedeelte des aardbols welligt hebben zij zich meer weten te nestelen en voort te planten. De reden daarvan ligt voor de hand: aan den éénen kant werden de keizerlijke wetten slechts uitgeschreven om niet gehoorzaamd te worden, en, aan den anderen kant, onder de heerschappij der bijgeloovige vrees, die de Heidenen inboezemden, begunstigde het landvolk de vogelvrij-verklaarden op allerlei wijzen. De boeren-menschen lieten zich gaarne door hen waarzeggen: trachtten, op hunne aanwijzingen, schatten te ontdekken, en waren vooral beangst om, bijaldien zij den Zigeuners eene gastvrije opname weigerden, hunne kudden betooverd en hunne huizen in den brand gestoken te zien. Door den algemeenen waan werd aan de Heidenen eene bovennatuurlijke magt toegedicht over vee en vuur: zij waren in staat, beweerde men, de beesten van de ziekten, die zij hadden, te genezen, of hun ziekten, die zij niet hadden, te geven: evenzeer konden zij voor de genoten gastvrijheid de boerenhofsteden en schuren door toovermiddelen voor den »rooden haan" beveiligen. Men ziet dus, dat er niets bevreemdends in is, dat deze verworpelingen der ambtenaren de strafheid der wetten wisten te ontgaan. Ten allen tijde is de angst, met het bijgeloof tot bondgenoot, een magtige beschermer geweest!

Hetgeen het leven der Heidenen vooral kenmerkt, is de reis zonder end, de voortdurende vlugt. Geen wandelende Jood is grooter zwerver dan zij. Bijkans nooit een ander dak hebbende dan den blaauwen hemel, of het graauwe zwerk, zijn ze gemeenzamer met de natuur dan de meeste landbewoners, en hebben zij vrij wat meer kennis dan dezen van de eigenschappen der

kruiden en de gewoonten der dieren. Hun lievelingsgeregt is *egel*, welk wild zij op duizenderlei wijzen verschalken. Eene oude Heidin verhaalde op een dag aan den heer LIEBICH een droom, waarin haar geopenbaard was geworden, dat in het leven na dit leven de Heidenen niets anders zouden eten dan *egelvleesch*. Men kan hieruit opmaken, dat — ofschoon de Zigeuners voor het uiterlijke zich steeds in den heerschenden godsdienst voegen, hunne innige denkbeelden zich echter nog een anderen hemel voorstellen dan den onzen. En echter, wat merkwaardig is, is er bij hen geenerlei herinnering, geenerlei plegtigheid, geenerlei kenmerk uit eenigen heidenschen godsdienst overgebleven.

Men vindt bij de Heidenen zekere gebruiken, waarvan geene voldoende verklaring valt te leveren: van dien aard was b. v. de lang door hen onderhouden gewoonte om de grijsaards en zieken, die niet meer bij magte waren den troep te volgen, *levend te begraven*, hetgeen deze, voor het overige, zelve begeerden. De heer LIEBICH heeft ettelijke Heidenen ontmoet, wien het nog voorstond, dat zij hunne grootouders, ja zelfs hunne vader en moeder, hadden hooren spreken van zulke begrafenissen, waarbij zij tegenwoordig waren geweest. In 't digste van een heel donker woud dolf men in 't bijzijn van dengenen, die verlangde te sterven, een graf (*handako*), en daarin werd vervolgens de levensmoede Zigeuner, in zijn beste kleederen uitgedoscht, langzaam nedergelaten, terwijl ondertusschen zijne magen en vrienden hem in koor toezongen »*Dscha tele, dscha tele, o palapên baro wele!*" Dit lied, dat werd aangehouden totdat de groeve met aarde gevuld was, beteekent »Daal neder, daal neder, de wereld wordt groot", of, zoo als de Zigeuners het zelve overzetten, »Laat u naar beneden glijden, laat u naar beneden glijden, daar de wereld zoo vermeert;" met andere woorden »Gij deugt tot niets meer: de wereld kan zonder u wel voortgaan; gij moet voor de jongeren plaats maken." Volgens eene andere lezing, doch die minder algemeen schijnt aangenomen, zong men in plaats van »De wereld vermeerdert zich," »De wereld weegt u," of »De wereld is u boos." Voor het overige is dit gebruik den Zigeuners alleen niet eigen: nog lang na de invoering van het Christendom waren de oude Germanen, en zelfs de Duitschers, gewoon, zich zelven van kant te maken, of zich van 't leven te doen berooven, wanneer zij zich door ouderdom verzwakt gevoelden. Zij rekenden het eene schande, een kwijnend leven nutteloos voort te slepen. Aldus redde, in den aanvang der 13de eeuw, op de Lunenburger heide, eene gravin van Mansfeld een grijsaard uit de handen zijner kinderen, op het oogenblik, dat deze hem wilden doodslaan.

Ten opzigte der verdeeling en maatschappelijken toestand der Heidenen, is de heer LIEBICH de volgende bijzonderheden magtig geworden.

»De tegenwoordig in Duitschland verblijf houdende Zigeuners (zegt hij) laten zich, naar mij gegeven inlichtingen, waarop staat kan worden gemaakt, in drie afzonderlijke afdeelingen scheiden: de »*oude Pruisen*," die vooral in Silezië en het Groothertogdom Posen rondzwerven; de *nieuwe Pruisen*," en de »*Hanoveranen*." Elke dezer afdeelingen heeft hare eigene kleuren en vereert een bijzonderen boom of struik. De kleuren der »*oude Pruisen*" zijn *zwart* en *wit* [in Pruisen nog de rijkskleuren], en door hen wordt de *den* (volgens anderen de *hageroos*) voor heilig gehouden. De *nieuwe Pruisen* hebben *groen* en *wit* voor hunne kleuren en beschouwen den mei- of pinksterboom (*pattersiâ-kro rukk*) d. i. den *berk*, als heilig. De „*Hanoveranen*" voeren *zwart*, *blaauw* en *goud* en vereeren den *hagedoorn*, (*jarriengero morinengero rukk*). Alleen van den laatsten heb ik de reden kunnen ontdekken, waarom bepaalde Heidenen hem zoo bijzonder onderscheidden: doch het heeft mij niet mogen gelukken uit te vinden, waarom hij voor de »*Hanoveranen*" heiliger is dan voor de anderen, en slechts door de »*Hanoveranen*" als zoodanig wordt beschouwd. Naar luid eener legende, die ook thans nog in omloop is, zoude vóór vele eeuwen een koning der Zigeuners, door zijne vijanden vervolgd, zich achter een hagedoorn verstopt en zoodoende, terwijl alle de zijnen in de pan werden gehakt, zijn leven gered hebben. Het *blazoen* der Heidenen is voor allen hetzelfde: het vertoont een *egelvarken*, doch onderscheidt zich, naar de afdeeling, door een *dennetak*, een *berke-* of een *doorneblad*, die het beest in den snoet houdt. Elke afdeeling heeft haar eigen opperhoofd, en verzamelt zich alle zeven jaren met pinksteren om hem heen.

E. O. B. R.

Willem van Braam (vgl. XIII. bl. 41, 99, 164, 235). Het is ons gebleken, dat het t. l. a. pl. medegedeelde niet in allen deele juist is. Wij ontvingen daaromtrent het volgende berigt, dat wij alle reden hebben om voor zeer naauwkeurig te houden.

»In de kerk te Brummen leest men op eenen grafsteen:

Hier rust Vrouwe URSULA MARTHA FEYTH
Vrouwe van Engelenburg, Mevrouw van

den WelEd. Gestrengen Heer JACOB PIETER VAN BRAAM, Colonel en Kapitein ter zee ten dienste dezer Landen. — Overleden op den huize Engelenburg op den 24 Sept. 1780 in den ouderdom van 29 jaar."

De inzender uit Brummen heeft den inhoud der twee bovenste regels van het opgegevene niet kunnen lezen, als gedeeltelijk bedekt door de bank der diakenen, en is dus door den naam van VAN BRAAM en den titel van kolonel enz. ter zee op het dwaalspoor gebragt. In het register van den burgerlijken stand te Brummen wordt de naam der plaats van het overlijden enz. geconstateerd.

De heer PIETER VAN BRAAM was broeder van den held van Doggersbank. Den 20sten november 1780, dus kort na het overlijden zijner echtgenoot, verkocht VAN BRAAM den Engelenburg aan R. J. VAN CAPELLE en deze laatste droeg in 1789 den Engelenburg over aan T. A. VAN DER HEYDEN. De beukenallee van den Engelenburg heb ik nooit de van Braams-allee hooren noemen. Die laan is gepoot in 1786 en 1787."

Geschiedenis der Vrijmetselarij. De vrijmetselarij is thans geen geheim meer, en dit zeggende spreek ik hier niet alleen van het doel der orde, het geluk van den mensch te bevorderen door hem beter te maken, den ruwen steen in een kubieken te veranderen, de erkenning van een oppermagtig bouwheer des heelals en van het eeuwige leven, de algemeene broederliefde enz.; maar ook de ritualen, woorden en herkenningsteekenen, de allegoriën en legenden en hare beteekenis: deze alle zijn in de boeken, door de broeders vrijmetselaren uitgegeven, te vinden. De oorsprong evenwel der orde blijft mij steeds duister. Terwijl sommigen toch er de voortzetting van de mysteriën der oudheid, anderen die der Tempelheeren in zien, brengen weder anderen die tot de Johanniterorde of tot de vereenigingen der werklieden bij het bouwen der kerken op het einde der middeleeuwen. Nog anderen wijzen Engeland als het vaderland der orde aan. Ware het zoogenoemde Charter van Keulen echt, zoo waren wij een grooten stap verder. Er zijn evenwel gewigtige gronden om aan die echtheid te twijfelen. Nu vraag ik: wanneer vindt men het eerst in *gedrukte boeken* van de vrijmetselarij gewag gemaakt? Zijn er reeds sporen van te vinden in boeken van de 16de eeuw? In een brief van den bekenden aartsbisschop van Keulen HERMANN (febr. 1532) aan H. C. AGRIPPA, vind ik wel de woorden: Quare te hortamur ad nos, quamprimum tibi opportunum fuerit, venias, *ut tecum, quae literis commendari non convenit, conferamus, tuumque erga nos hucusque incognitum amorem mutuis collationibus firmemus.* De uitdrukking is evenwel te algemeen om tot eenig bewijs te strekken, evenzeer als eenige woorden, die in de brieven van MELANCTHON voorkomen.

A.

Stavoren. »Deze tijd was Stavoren nog een zeer schoone ende vermaarde koopstad, also dat de Inwoonders ofte Burgers van dien in alle hoogheid en rykheid floreerden, daar was den eenigen Stapel en Koophandel van geheel Friesland, zy leefden in alle weelde en voorspoed, zo datze uit verwaande dertelheid schier niet wisten watze deden, zy lieten haar Stoepen en Leeningen voor de Deuren vergulden, zo dat men daarom zeide, dat zy die met goud besloegen. In zumma, zy deden alles, wat behaaglykheid en oogs zinnelykheid op gaf, waar om zy ook by velen, de verwaande Kinderen van Stavoren genoemt wierden, dog als het nu alles in voorspoed na haren wille dus gelukte, ende zy bykans ten oppersten en hoogsten graad gekomen waren, alzo dat het glas des geluks nu meest uit en verlopen was, is haar het tegendeel weder bejegent, dat dog gemeenlyk in zoodanige zaken altyd geschied, zo dat door dien haar grote hoogheid, schier tot de onderste nederigheid gekomen en weder geraakt is.

De oorzaak van dien kwam uit de dartelheid van een Weduwe, ofte ryke Koopmans Vrouwe, die met haar goed geen einde wiste. Deze als zy eenen Schipper bevragt hadde op Danswyk, hadde den zelven ook bevel gegeven, om van daar weder te brengen de beste ware, die al daar te bekomen was. Ende vermits hy niet beter als Weit daar wist te krygen, heeft hy daar mede zijn Schip geladen, 't welk brengende tot Stavoren, haar zeer mishaagt heeft, dat hy niet beters brogte, zeggende, had hy het tot Bakboord ingenomen, hy zoude het straks in 't aanzien van haar weder tot Stuurboord uitwerpen, 't welk zo terstond geschied is.

Ende ziet een wonderlyk teken, Myrakel en plage Godts, dat een gantsche Stad, ja 't gehele Land, door de overdaad van deze eenige Vrouwe overkomt en geschied, want zo schielyk was deze Weit van de Boots gezellen niet over Boord gesmeten, of daar schoot terstond een groot hoog Zand voor, zo dat 'er na dien geen meer geladen Schepen aan kwamen, en word nog op dezen tegenwoordigen dag, vermits het by haar overdaad en toedoen daar kwam, het *Vrouwen Zand* genoemt, en is nog zeer periculeus met geladen Schepen daar omtrent te komen,

waar voor hem de Schippers nog zeer nauw moeten wagten.

En zo is Stavoren aldus met 'er tyd weder vergangen, vermits daar geen meer geladen Schepen aan konden komen, is door dien de Stapel ende Koophandel daar ook te niete gegaan, alzo dat namaals deze ryke florerende Stad, zo wel door twist, tweedragt en Oorlog, als gebrek van Neringe ten val, ende nedersten Ondergang gekomen is. De gene die daar woonden, wierden na verloop van de Nering, van velen zeer gehaat, bezonder van de gene die uit den Adel waren, die de hoogmoedige Pomperye der Stavorsche Burgers niet konden dragen, want door haar grote welvaart en Neringe zy schier al bedreven wat zy wouden, en datze zo in alle praal te dryven, den Adel niet gelyk, maar ver te boven wouden wezen, 'twelk ook geen kleyne zake hares ondergangs geweest is, want zy door hare overvloedige Rykdom van vele bevogten en aangetast zyn."

Dit verhaalt OCKA SCHARLENSIS op het jaar 1198 en bij verscheidene andere schrijvers vinden wij nagenoeg hetzelfde. Het spreekt van zelven, dat wij niet alles voor goede munt kunnen aannemen. De vertelling van de rijke, brooddronkene weduwe heeft haren oorsprong waarschijnlijk in den naam *Vrouwenzand*, dien de bank voor de haven draagt in verband met den rijkdom en de weelde der bewoners van die stad in vroegeren tijd. Maar welke zijn de oorzaken geweest van het verval van Stavoren? In hoeverre is die bank er de oorzaak van geweest? Wanneer is die ontstaan en is die in lateren tijd toegenomen? De toegang tot de haven wordt er door bemoeilijkt, dit is buiten twijfel; maar geladen schepen van die soort, welke men in de middeleeuwen gebruikte, kunnen toch nog wel binnenkomen. Ik vraag dus wanneer is het verval van Stavoren begonnen? Hoelang is het nog eene handelsstad gebleven? En in hoeverre hebben tot het verval van die stad de volgende oorzaken medegewerkt?

Het Vrouwenzand.

De weelde en overmoed der inwoners.

De binnenlandsche twisten.

De invallen der graven van Holland.

De toenemende bloei van andere handelssteden aan de Zuiderzee gelegen.

Wellington te Brussel in den nacht van den 15den junij 1815. Daar er verschillende verhalen in omloop zijn omtrent de tegenwoordigheid van den hertog van Wellington op het bal der hertogin van Richmond, en men daaruit allerlei gevolgtrekkingen heeft afgeleid — zij het ons vergund hier mede te deelen, wat *wij* voor de waarheid houden.

De hertog had zijne eerste orders uitgevaardigd op de aankomst van den prins van Oranje, en vervolgens wederom (bij de bevestiging van diens berigten door generaal MUFFLING, den pruissischen stafofficier aan 's hertogs hoofdkwartier) spoedig na drie ure des namiddags. Zijne eindbevelen gaf hij des avonds ten 10 ure, en ging toen naar het bal. De prins van Oranje, die mede op de danspartij was geweest, had vroeg in den avond, vóór het souper, zijn afscheid genomen, en was naar zijne kwartieren te Braine le Comte vertrokken. De hertog van Wellington bleef: en bij het souper, omstreeks te middernacht, verscheen de prins, die al twee uren was weg geweest, weder plotseling in het midden der gasten, liep naar de plaats waar de hertog zat, en fluisterde hem eenige woorden zoo zachtjes in het oor, dat niemand der omzittenden er iets van verstaan kon. Deze antwoordde daarop koeltjes, »dat hij geene verdere orders te geven had," en voegde er bij: „Ik geloof dat het best wat gij doen kunt, is naar bed te gaan." Hierop verliet de prins het hôtel, en de hertog bleef nog een twintig minuten daarna zitten praten met de dame aan zijne regterhand. Daarna stond hij op, oogenschijnlijk om den hertog van Richmond goeden avond te wenschen, maar eigenlijk om hem tevens binnensmonds te vragen, »of hij ook misschien eene kaart van het land had?" De gastheer verliet den disch, als ware het om den opperbevelhebber uitgeleide te doen, en bragt in zijn studeervertrek de kaart voor den dag. Zoodra zij alleen waren zeide WELLINGTON: »BONAPARTE heeft mij daar bijna een dagmarsch afgewonnen!" — »En wat denkt gij nu te doen?" vroeg hem de hertog van Richmond. »Hem te Quatre-Bras ontmoeten," antwoordde de gevraagde, »maar wij zullen hem daar niet kunnen ophouden, en, zoo wij dat niet kunnen, zal ik hem *hier* bevechten," en met een trok WELLINGTON den nagel van zijn duim op de kaart door de vlakte van Waterloo. Hierop vertrok WELLINGTON. In de feestzaal teruggekeerd, deelde de hertog van Richmond onmiddellijk het gesprek, dat hij had gehad, aan onzen berigtgever, dien hij aan het souper had achtergelaten, mede, en wees hem de kaart met de nagelstreep door de bedoelde vlakte.

Wij hebben deze bijzonderheden uit den mond van een der meest uitstekende overlevenden van den veldslag bij Waterloo, die aan het souper, op éénе na, het digst naast WELLINGTON had gezeten. — Uit de *Edinburgh Review* overgenomen in de *Leisure-Hour* voor 1863, p. 208.

J. H. VAN LENNEP.

Madame Krudener. Wie was madame KRUDENER, die zich in de vorige eeuw met mystiekerij schijnt te hebben afgegeven?
†

Wonderkuren van Hohenlohe. Ik vond ergens melding gemaakt van *de wonderkuren van* HOHENLOHE. Wat waren dat voor kuren?
†

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Lied van 1799 (vgl. XIII. bl. 336). Ik ben in de gelegenheid SAXO SYLVIUS te kunnen mededeelen den naam des dichters van het achttal coupletten aldaar opgenomen en aanvangende met
„Heft aan, regtschapen kroost der vadren,enz.
Zij zijn van mr. HENDRIK VAN ROIJEN en te vinden in den *Feestzang voor den* 19 *December* 1799. *Bij het plechtig vieren van den aftocht des vijands, en het geheel verlaten van den Bataafschen grond, door de Engelsch-Russische legerbenden.* In den Haag, 1799. (Zonder naam van uitgever of drukker.) In dien *Feestzang* zijn de genoemde coupletten met een * geteekend en werden op den dag van het feest, bij het houden der redevoering in de Kloosterkerk in den Haag, op het orkest gezongen. De muziek was vervaardigd door den burger C. F. RUPPE. Daar die gelegenheidszang waarschijnlijk niet veel meer voorkomt, deel ik hier de overige drie coupletten mede.

Achter het 3de couplet volgt:

Zij zijn geveld, die ons bestreden,
Hun dreigend zwaard is afgeweerd,
En d' oever, dien zij rooken deden,
Is in hun eigen graf verkeerd. —
Rijst statig opwaards, Hollands duinen!
Gij draagt, op uw verheven kruinen,
De tekens van Bataafschen moed: —
Uw voet schraagt d' eerzuil onzer Helden,
Die dankbaarheid hun, in de Velden
Der Overwinning, stichten doet.

Bataven, Franken, echte Zoonen
Van hun, wier beeldnis op u straalt!
De Laauwren, die uw schedels kroonen,
Zijn Laauwren op den Brit behaald. —
U heeft geen laffe vrees gekluisterd,
Geen schandvlek uwen naam ontluisterd,
De Vrijheid is door U bewaard: —
Gij keert terug, met roem beladen,
Het Vaderland bekroont uw' daden, —
Uw' deugd is zulk een' hulde waard! —

En achter het 6de:

Juicht, Fransche Helden! juicht Bataven!
't Geweld van Albion verdween,
Hij, die ons keetnen wilde, als slaven,
Vlucht, voor het oog der Volken, heen: —
Zijn Noordsche Horden zijn geslagen,
Hij zelf moest vrijen aftogt vragen,
Of vallen voor uw dwingend staal;
Mogt hij zich ooit Verwinnaar waanen: —
Ontrolt d' op hem verwonnen vaanen, —
En roemt in zulk een' Zegepraal.

Ten slotte een kort woord over den dichter. In 1761 te Leiden geboren, werd hij na 't voleinden zijner studiën rector der latijnsche school te Vlissingen. Tot lid van het wetgevend ligchaam in 1798 benoemd, verliet hij de geleerde loopbaan om voortaan de staatkundige te blijven betreden. Na lid van den raad van marine geworden te zijn, werd hij in 1803 naar Vlissingen afgevaardigd om de uitrusting te bevorderen der naar Boulogne bestemde flotilje. Onder de fransche overheersching was hij lid van het *corps legislatif;* terwijl hij, na de gelukkige omwenteling van 1813, zich aan het hoofd zag geplaatst van het posten vervoerwezen, en later staatsraad werd in buitengewonen dienst met zitting in den raad van state. Eerst ridder, werd hij later kommandeur der orde van den Nederlandschen leeuw. — Hij overleed 16 Julij 1844 (te 's Gravenhage?). Al gaf hij slechts weinig in 't licht, hij was toch een gelukkig beoefenaar der oude en nieuwere letterkunde. Zijn *carmen elegiacum in Michaelem de Ruyter* werd bekroond; voor J. ERMERINS, *Zeeuwsche oudheden*, IV, 222, vertaalde hij in nederduitsche verzen de latijnsche elegie ter eere van JOHANNES GRUTERIUS, voornaamsten stichter van het *Paradisus Mariae* bij Romerswaal. Ik bezit een niet in den handel voorkomend gedichtje: *Bij de tachtigste verjaring van mijnen vader* $18^{3}/_{28}10$; later in den *Muzen-almanak* van 1819 opgenomen. Reeds in zijn akademietijd met VAN DER PALM bevriend, vierde mr. M. C. VAN HALL in een krachtig gedicht het vijftigjarig feest daarvan (v. H., *Ged.* II, 69); rigtte tot hem zijne *Herinneringen en uitnoodiging*, naar aanleiding van HORATIUS (*Ged.* II, 127); terwijl hij nogmaals de dichtlier besnaarde ten gelukwensch bij VAN ROIJENS herstel na een zwaren val (*Ged.* III, 94).
M. J. C. A.

Album van Petrus Hondius (vgl. XII. bl. 273). Dit album werd 11 april 1859 op eene verkooping van handschriften en autographen, afkomstig van FR. VAN AER-

SEN VAN SOMMELSDIJK, te 's Gravenh. bij M. NIJHOFF verkocht voor *f* 140, kooper mij onbekend. FRISIUS SECUNDUS.

Liederen. Wie kent niet het lied in zijn geheel, hetwelk aldus begint:

Lorsque le Créateur fit l'homme à son image,
Il le mit côte à côte la femme qu'il créa etc.

En van een ander, waarvan het 1ste couplet dus begint:

Ah, que de peine dans la vie:
Ah que de tribulation! etc.

en een volgend couplet:

Chanter est un plaisir vulgaire;
L'on chante dans tous les pays! etc.

Het laatste heeft tot opschrift:

Le peintre au cabaret.

Die ze kent, zal mij zeer verpligten, ze op te geven.

Frederik Adami. In 1847 verscheen van dezen schrijver in het Mengelwerk der *Vaderlandsche Letteroefeningen*, bl. 276 vlg. eene bijdrage omtrent den man met het ijzeren masker. Wat is er bekend omtrent den schrijver van dit opstel? Leeft hij nog, en zoo ja, waar?

A.—A.

Synoptici. Wanneer is aan de drie eerste evangelisten in den canon deze qualificicatie gegeven? Of bij welken schrijver vindt men hen het eerst aldus te zamen gevat?

A. en L.

Helmers' Hollandsche Natie. De eerste druk der *Hollandsche Natie* van HELMERS heeft, gelijk men weet, ten gevolge der fransche censuur, vele verminkingen ondergaan, welke in de latere uitgaven hersteld zijn. Doch kan iemand mij de reden opgeven, waarom in den eersten druk alléén twee regels voorkomen, die met de censuur niets te maken hadden en een lofspraak behelzen op den admiraal van KINSBERGEN? Waar de dichter bij de vermelding van den slag op de Doggersbank de schim van DE RUITER uit de baren doet opstijgen, om den vaderlandschen schepelingen moed in te boezemen, voegde hij er bij:

Kinsbergen was het, die bij 't buld'ren der kartouwen,
Het eerst gewaardigd werd dien heldengeest te aanschouwen.

Deze regels zijn in de latere uitgaven onderdrukt. Was het op verlangen van KINSBERGEN zelven; en kon diens *zedigheid* niet dulden, dat hij alleen van alle nog levende krijgs- en zeelieden dus geroemd werd? Wij hebben reden om dit zéér te betwijfelen. Of stond het welligt in verband met den onwil, bij velen, en denkelijk ook wel bij KINSBERGEN, tegen HELMERS opgewekt, door den toon van verregaande minachting, waarop hij zich in zijn dichtstuk uitgelaten had over den bekenden amsterdamschen burgemeester »vader HOOFT" (door hem ten onregte een *telg* van den drossaard genoemd), wiens dochter met KINSBERGEN was gehuwd geweest? Wie weet mij zulks op te helderen?

NIL ADMIRARI.

Hemsterhuis. Van één der geleerden van dezen naam verzekert BJÖRNSTAHL (III. 177) dat hij aanmerkingen op de evangeliën geschreven heeft. Waarschijnlijk zijn die nooit uitgegeven; zoo ja, echter, dan verzoekt men berigt, en anders inlichtingen of er inderdaad van zulke aanmerkingen ergens een handschrift bestaat.

H. R.

Zang aen de Leydsche Burgery. Onlangs vond ik onder andere oude papieren een vers in hs., getiteld: *Zang aen de Leydsche Burgery by 't begin van den Jaere* 1789; *ten gevalle van de Weezen derzelve stad*." zonder den naam van den vervaardiger.

Als motto staan er deze regels van L. W. VAN MERKEN voor:

»De Godheid-zelf slaet, vroeg en spade,
Hem, die grootmoedig zich ontfermt,
Zich over weêuwe en wees erbermt,
Uit zijnen hoogen Hemel gade:
Hij wordt door de Almagt steeds beschermt."

Het bestaat uit 20 coupletten, ieder van 8 regels, waarin hier en daar veranderingen zijn aangebragt, soms een geheele regel.

Gaarne wensch ik te weten, van wien het vers is, en of het gedrukt is geworden; den geleerden leidschen archivaris, jhr. W. J. C. RAMMELMAN ELSEVIER, die zoo goed bekend is met al wat Leiden betreft, zal het misschien wel bekend zijn.

Als proeve deel ik het eerste couplet mede: —

»Geëerde Burgery! die steeds uw milde wooning,
Voor lydende onschuld, bly, gewillig openhieldt;
Ontvang der Weezen hulde en schaemle dankbetooning,
De zuivere erkentenis, die hen geheel bezielt;

Duldt, dat zy vrolijk tot u dringen,
Uw' min een lied ter eere zingen;
Neem 't kransje gunstig aen, dat hunne hand U vlecht,
En in 't gewydst gevoel, op Uwen schedel hecht."

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Papinianus of regtsgeleerden heldenmoed. Mr. H. W. TYDEMAN zegt in zijne aanmerkingen op de verhandeling van den hoogleeraar mr. J. F. SCHEIDIUS, »*over den dood van Papinianus, geveld door het zwaard van keizer Caracalla*," in het letterkundig genootschap *Prodesse conamur* te Arnhem voorgelezen, en, na den dood des schrijvers, door mr. J. H. VAN DER SCHAAFF in de *Mnemosyne* van H. W. en B. F. TYDEMAN geplaatst (dl. VII. bl. 231—268, Dord. 1826), dat het treurspel: *Papinianus of regtsgeleerden heldenmoed*, 1723, 4to, van C. HOOFMAN, den *vader* van de begaafde, te weinig bekende ELISABETH HOOFMAN, is.

Nu staat echter in een werkje, te Dordrecht in 1855 uitgekomen, getiteld: *Huiselijk leven en lotgevallen van* ELISABETH HOOFMAN," (wie is hiervan de schrijver?) dat dat treurspel niet van haar vader is, maar van haar broeder CORNELIS HOOFMAN, die drie tooneelstukken schreef. Ik zou gaarne willen weten, wie gelijk heeft.

J. H. L. VAN DER SCHAAF.

It aade Friesche Terp, of Kronyk der Geschiedenissen van de Vrye Friesen enz. Byeen gestelt voor de Liefhebbers der Vryheid, als een korte jaartelling of chronologie, beginnende met den jaare 313 voor de geboorte van Christus, tot den jaare 1677." Het bijvoegsel, dat de geschiedenis vervolgt tot 1712, zal vermoedelijk in den eersten druk niet voorkomen. De tweede is van 1743.

Wie was de schrijver van dit werkje? Onder de aan het einde bijgevoegde »Landverdeeling van Friesland" staat »Geschreven in slaavernye, en gegeven in April in 't Jaar onzes Heeren 1678." In welke slavernij leefde de schrijver?

Eritis sicut Deus. Wie is de schrijver van dit werk? A.

Veri. Wil iemand mij eenige bijzonderheden mededeelen omtrent den graaf VERI en diens »vermaarde stellingen." (Zie VON FEUCHTERSLEBEN, *Zur Diätetik der Seele*, bl. 97 der 13de editie.) A.

V. d. Aa, Biographisch Woordenboek. In het *Biographisch Woordenboek* van V. D. AA, dl. II. bl. 690, wordt *Querela inofficiosi testamenti* vertaald »Over de bezwaren van een niet officiëel testament"!

In een der laatst uitgekomen afleveringen (letter L) wordt de heer LOKE uit Vlissingen, genoemd J. J. LOK, geboren te.... gestorven te... terwijl het toch al zeer weinig moeite zou gekost hebben, van zijne familie eenige bijzonderheden omtrent zijn leven te weten te komen. Maar de opsteller van het artikel heeft niet eens het werk dat hij vermeldt ingezien.

Dit zij hier gezegd, niet om de verdiensten van het werk te verkleinen, maar om aan te sporen tot eenige meerdere naauwkeurigheid. A.

Don Jorge Manrique. Onder de gedichten van LONGFELLOW komt (dl. I. p. 27 der Tauchnitz-editie) eene vertaling voor eener ode van den spaanschen dichter don JORGE MANRIQUE. Gaarne maakte ik kennis met het oorspronkelijke gedicht. Is dit in Nederland te bekomen? Vooral van de vier stanza's, die MANRIQUE na zijn dood op het slagveld bleek bij zich te hebben (O World so few the years we live enz.), wenschte ik den spaanschen tekst te kennen. Welligt deelt iemand dien in den *Navorscher* mede. A.

Verba valent usu, sicut nummi (vgl. XIII. bl. 243). De vraag van † [2], wie dat gezegde het eerst in schrift heeft gebragt, kan ik niet beantwoorden, maar ik heb een paar opmerkingen. De eerste is, dat het verzet van BILDERDIJK en DA COSTA tegen het eerste lid, mijns inziens niet mag worden aangenomen. Ook hier gaat de praktijk boven de leer van die heeren. Men vergelijke daarbij wat HORATIUS, in zijne *Ars poëtica* en in zijne *Epistolae* dienaangaande zegt. De tweede opmerking, die mij eigenlijk de pen deed opvatten, is, dat het tweede lid dier uitspraak mij voorkomt verre van eene dwaling te wezen. Geld, zegt † [2], ontleent zijne waarde niet van een willekeurig gebruik. Maar van een *willekeurig* gebruik is hier geen sprake. Het adagium zegt eenvoudig, het gebruik bepaalt de waarde van het geld. Met andere woorden: het geld is niet altijd even veel waard: het is aan koers onderworpen. Doch om dit tegen te spreken, is het niet genoeg zich te beroepen op de fixiteit der waarde, die de gulden (immers die van ons tegenwoordig muntstelsel?) heeft, en die in ieder geval een standpenning is, en dus een munt niet aan koers onderworpen. Om de waar-

heid van het adagium te erkennen, moet men hooger opklimmen en wel tot die tijden, waarin de waarde van het geld alles behalve vast stond en, zoo onze oude geschiedenissen bewijzen, soms aanmerkelijk verschilde, terwijl het in ieder geval dan toch ook bekend is, dat de vreemde muntspeciën hier te lande niet altijd dezelfde waarde hebben. De uitspraak moet dus *cum grano salis* worden opgevat.

Haarlem. DIXI.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Camphuysen (vgl. XIII. blz. 372). Zal de arme KAMPHUYZEN (want zoo schreef hij zelf zijn naam) dan nog altoos vervolgd worden voor een kreupeldicht, dat hem niet aangaat, en dat dan nog wel op grond van een schilderij, dat hem waarschijnlijk evenmin raakt. Met die laatste meening spreek ik mijn eigen aanteekening in mijn *Inleiding* op zijn *Stichtel. Rijmen*. (Schiedam, bij ROELANTS 1861; blz. X) tegen, waar hij nog als maker vermeld wordt; dit belet echter niet, dat de sedert aan 't licht gebragte naamteekening niet DIRK maar GOVERT KAMPHUYZEN als zoodanig kennen doet. Daar hij dan ook reeds met zijn 18de jaar de schilderkunst vaarwel zei, om zich op de studie toe te leggen, is het niet denkelijk, dat hij reeds dergelijke proeven van zijn kunsttalent gegeven hebben zou. Wat echter het strafdicht op STARTER betreft, dit is hem het eerst in de langwerpige Amsterdamsche uitgave van 1647 (Amsterdam, bij COLOM) toegedicht, maar zonder grond, en daarom ook in een latere gewone uitgave (Rotterdam, bij NAERANUS, 1658) met andere in een afzonderlijke vierde afdeeling ondergeschoven en KAMPHUYZEN niet toerekenbare verzen geplaatst. Een vierregelig slotcopletjen, bij COLOM weggelaten, maar in *Apollo's Harp* (1658) opgenomen, doet ons zien, dat de maker in *Langerak* thuis hoorde, en ik heb daarom, in 't eerst volgend nommer der *Dietsche Warande* (VI. 6.) een gissing omtrent zijn naam gewaagd. Behalve naar 't daar gestelde mag ik L-F-T. dien ik gaarne een waardiger dunk van een der edelste menschen zou bijbrengen, dan hij thans blijkbaar heeft, naar de aangehaalde *Inleiding* en BUSKEN HUETS *Kroniek en kritiek* (in den *Gids* voor 1862, blz. 941) verwijzen.

VAN VLOTEN.

De tooneelspeelster Lobé (vgl. XII. bl. 245, 338; XIII. bl. 92). In het *Tijdschrift voor Geschiedenis en Oudheden* enz., *van Utrecht* 1845, vindt men blz. 97, eene bijdrage omtrent de familie LOBÉ, afkomstig uit Vlaanderen, doch waarvan een tak in 1576 reeds te Utrecht in aanzien was, en er veel vroeger zich gevestigd had. Het geslacht breidde zich zeer uit; althans PIETER LOBÉ, geb. 1640, had (bij twee vrouwen) niet minder dan twee en twintig kinderen verwekt. Een zijner zoons, die blijkt nog in 1780 in leven te zijn geweest, was vader slechts van de helft, dus maar elf kinderen; kan mlle. LOBÉ, hier bedoeld, een lid dier familie geweest zijn?

Werken met prenten van Jan of Casper Luyken (vgl. XI. bl. 272, 310, 371; XII. bl. 19). In den *Navorscher*, dl. VIII. bl. 208, gaf ik te kennen, dat in een werkje, (ik vergat te melden in twee deelen) ten titel voerende: *Lusthof der Goddelijke Historiën*, enz. de titelplaat was van JAN LUYKEN. Op een piedestal, daarop voorkomende, leest men: JAN LUYKEN *invent. et fecit.* Dit tot herinnering.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Portret door Frans Hals. Voor mij ligt eene gravure van P. DE MARE naar F. HALS, voorstellende een krijgsman, het gezigt regts, met knevels, een grooten hoed met breede randen op, en over zijne kleeding een ijzeren halskraag en daarboven een kanten kraag dragende. De eene hand rust in de zijde, terwijl de andere een degen schijnt vast te houden. Aangenaam ware het mij te vernemen, wien dit portret voorstelt.

FRISIUS SECUNDUS.

Eene oude muurschilderij te Utrecht. In het *Tijdschrift voor geschied.* enz. *van Utrecht* bij N. V. D. MONDE, 1845, p 141, komt eene bijdrage met afbeelding voor van dr. L. J. F. JANSSEN over de in 1840 in de Buurkerk te Utrecht weder ontdekte schilderij *al fresco*, (naar 't schijnt) voorstellende den boom van Jesse of Isaï (Jes. XI. 1, Matth. I. 6, Luc. III. 32). Toen waren niet bekend de naam van den schilder, noch de namen der echtelieden, welke de schilderij hebben laten vervaardigen circa 1450. Is een en ander nader aan het licht gekomen, of, zoo niet, kan eenig navorscher daarover nu licht verspreiden?

TAALKUNDE.

Lichamelijke opvoeding, enz. (vgl. XIII. bl. 377).

Mijnheer de Navorscher!

Ik vind het zeer in A. A. te prijzen, dat hij gaarne „zuiver Neêrduitsch" schrijft, en naar „inheemsche plaatsvervangers" voor uitheemsche en Latijnsche woorden zoekt; ik zou alleen maar wenschen, dat, wanneer hij deugdelijke Nederlandsche woorden vindt, hij dan daar niet zoo spijtig den neus voor optrok, als waren ze niet aanneemlijk. Wat ter wereld toch hebben hem *krib* en *krijten* gedaan dat hij ze „leelijker" vindt dan *crèche* en *crier*. Ze drukken juist uit, wat hij verlangt en zijn van oudsher daarvoor gebezigd. Er andere voor te willen is dus even onbillijk als onnoodig. Daarentegen heeft hij groot gelijk voor *tanding* liever *tandvorming* en voor *lichamelijke opvoeding* liever een zamenstelling te willen; wat zou hij bijv. van *lichaamsleiding* denken? Voor *neonatus* is *pasgeborene* uitnemend, maar kan met *nieuw-* en *jong-geborene* afwisselen, die beide even bruikbaar zijn. Voor de vrouwemelk na de bevalling bezigt VAN BEVERWIJCK de omschrijving van „*biestig*" zog; waarom dus voor colostrum niet *biest* gebruikt? — De „*normale* zamenstelling" ware *hier* dan best met *zuivering* of *natuurlijken staat* vertolkt („voor dat het zog *gezuiverd*, tot zijn *natuurlijken* staat gekomen is"). *Normaal* toch dient, al naar den aard der zaken die men behandelt, dan eens met *geregeld*, *regelmatig*, dan weder met een ander woord teruggegeven te worden. *Gieren* is zeker wel 't beste en sprekendste woord voor 't „vrolijke kraayen" van een zuigeling, en A. A. behoeft dus naar geen beter te wachten. Over de *voeding* (niet het gerekte *voedering*, terwijl we *voêring* in een geheel anderen zin bezigen) der kinderen kan hij een en ander bij den gemelden VAN BEVERWIJCK (*Schat der Gesontheyt*, cap. VIII en vv. bl. 188—191) vinden. In 't algemeen zou ik hem de lectuur van dat werk, dat een schat van onverbeterde, echt-Hollandsche woorden uit de dagelijksche spreektaal bevat juist voor het door hem beoogde doel ten zeerste durven aanbevelen. Daar *kindsheid* niet met *kindsch*, maar met *kind* is zamengesteld, doet hij wel het zoo te spellen.

VAN VLOTEN.

Ligchamelijke opvoeding, kindschheid enz.

Mijnheer A. A!

De titel dien gij mij geeft deed mij denken aan den beschuldigde, die den president van de regtbank, die hem ondervraagde, gedurig den naam gaf van „mijnheer de regtbank. Hij had misschien geen ongelijk met zoo te spreken, want die president was een man van uitgebreide en grondige kennis en helder oordeel, en het gerucht ging, dat zijne medeleden daar zoo zeer van overtuigd waren, dat zij gewoonlijk ja en amen zeiden op hetgeen de president sprak. Hier evenwel is het een ander geval. Bevat de *Navorscher* ook een aantal stukken door mij geschreven, de meeste zijn het werk van anderen, voor een deel van mannen in de geleerde wereld met roem bekend. Meestal worden zij onveranderd geplaatst. Ik mag dus den titel dien gij mij geeft niet aannemen: hij komt mij niet toe. Duid het mij niet ten kwade, dat ik eene kleinigheid als deze niet onopgemerkt voorbij ga. Ik wilde er even bij stilstaan, omdat men ten onzent vrij algemeen gewoon is, wat in een tijdschrift ongeteekend of met een pseudonym geteekend voorkomt op de rekening van den redacteur te zetten, van het goede dat het bevat hem de eere te geven en de schuld van de gebreken die het heeft op zijnen breeden rug te laden. Met het eerste zijn velen niet gediend: ten minsten er behoort of een bekrompen geest of een ruim geweten toe om zich te verblijden over eere die men niet verdient. Het laatste is niemand aangenaam. Kon YNTEMA uit zijn graf opstaan, hij zou het getuigen, wien, zegt men, eene anonyme recensie in de *Letteroefeningen* de eerste en scherpste kastijding van den Hippocreen-ontzwavelaar bezorgde, hoewel de arme redacteur sedert jaren niets in zijn tijdschrift had geleverd, dan nu en dan een rijmpjen in het Mengelwerk. Gelukkig dat de *Navorscher* geen recenserend tijdschrift is!

Gaarne zou ik reeds eene maand geleden uwe vragen beantwoord hebben, voor zooverre ik dat doen kon; maar er was toen geene plaats voor. Nu zou ik kunnen volstaan met u naar het antwoord van prof. VAN VLOTEN te verwijzen, indien ik niet omtrent één punt met hem van gevoelen verschilde. Hij beweert namelijk dat men niet *kindschheid* schrijven moet, maar *kindsheid*, omdat het eene afleiding, of zoo men wil zamenstelling is niet met *kindsch*, maar met *kind*. Het bewijs van zijne stelling deelt hij ons niet mede. Hij is echter niet de eerste die het woord zoo wil geschreven hebben. De heer OUDEMANS heeft er een opstel over geplaatst in het *Magazijn van Nederlandsche taalkunde*, dl. I, bl. 50—52.

Zijne bewijzen zijn de volgende:

1°. Men vindt het woord met enkele *s* geschreven door KILIAEN, SPIEGHEL, HOOFT en BREDERO, in onze eeuw door BILDERDIJK, VAN KAMPEN en VAN CAPELLE, terwijl WEILAND het daarentegen met *sch* spelt.

2°. Het woord drukt den toestand uit van een *kind*, niet van iemand die *kindsch* is. Men zou eigenlijk, even als onze voorvaders deden, *kindheid* moeten zeggen, maar de *s* is voor de welluidendheid ingezet en rekent dus taalkundig niet mede.

3°. De tegenwerping, dat *heid* nooit dan na een adj. komt, is niet geldig. Want er zijn voorbeelden, dat deze uitgang ook met zelfst. naamwoorden verbonden wordt, zoo als, *godheid*, *menschheid*, *dorperheid*, *manheid* enz.

Het laatste bewijst alleen de *mogelijkheid* dat *kindschheid* of *kindsheid* van *kind* zou zijn afgeleid. Om te weten of dit inderdaad zoo is, zullen wij de beide andere argumenten moeten onderzoeken.

Wat het tweede betreft, de heer OUDEMANS zou gelijk hebben, indien hij beweerd had, dat men in vroegeren tijd in andere talen van duitschen stam *kindheid* zeide. Hij had dan kunnen wijzen op het oudhoogd. *chintheit* en het angelsaksische *cildhâd*. Hij had er zelfs bij kunnen voegen, dat nog heden ten dage de Hoogduitschers van *kindheit* en de Engelschen van *childhood* spreken. Dit zou echter nog niet voldoende geweest zijn om te bewijzen, dat men in ons land in vroegeren tijd ook *kindheid* gezegd heeft. Want al de genoemde talen bezitten een veel grooter aantal woorden dan de onze, waarin *heid* achter een zelfst. naamwoord gevoegd is; de onze daarentegen zeer vele waarin *heid* een adjectivum, weinige slechts waarin het een substantivum vóór zich heeft. Dat onze voorvaders *kindheid* niet *kindschheid* uitspraken en schreven, is dus door den heer OUDEMANS wel beweerd, maar niet bewezen.

»De *s*." zegt hij verder, »is hier voor de welluidendheid ingezet." In sommige woorden is zij dit. Hier evenwel is het niet waarschijnlijk, dat zij zoodanigen oorsprong heeft. Het verdient althans opmerking, dat er onder de woorden, waarin *heid* een substantivum voor zich heeft, geen enkel gevonden wordt met zulk eene tusschengevoegde *s*.

»Ik houd," zegt de heer OUDEMANS, »de spelling *kindsheid* voor de beste, omdat men den toestand van een kind en niet van iemand die kindsch is wil uitdrukken." Maar wordt *kindsch* dan alleen gezegd van den suffen grijsaard, die in eenen toestand verkeert, in menig opzigt aan dien van een kind gelijk? Dat is niet de eenige beteekenis des woords. De eerste, oorspronkelijke, is eene andere, namelijk: wat een kind eigen is. Zoo vinden wij het bij onze vroegste schrijvers: b. v. MAERLANT, *Der naturen bloeme*, b. I. vs. 17 en verv. zegt:

Dander etaet die gaet in,
Alst kint doet sprekens beghin;
— — — — — — — —
— — — — — — — —
Deze *kintsche* etaet die streeket twaren,
Als men seit, tote XV jaren.

Het daarvan afgeleide bijwoord *kinsschelike* vinden wij in het gedicht *Eene disputacie van onzer vrouwen ende van den heilighen cruce*, str. 41 (*N. Werken der Maatsch. d. Ned. Lett.*, dl. V. st. 2 bl. 43.)

Hier zuget hi den zoeten traen
Ende *kinsschelike* hi claget.

Zoo gebruiken wij het woord *kindsch* als wij spreken van *kindschen leeftijd*, *kindsche jaren*, *kindsche spelen* enz.

Wij komen eindelijk tot het eerste argument van den heer OUDEMANS. Dat het beroep op het voorbeeld van BILDERDIJK, VAN KAMPEN en andere schrijvers van deze eeuw niets afdoet, dat het niets af zou doen ook al kon men zich aan de andere zijde niet op WEILAND en anderen beroepen, behoeft naauwelijks gezegd te worden. Doch ook KILIAEN, HOOFT en hunne tijdgenooten hebben hier geen gezag. Want zij leefden in eenen tijd, toen het onderscheid tusschen *s* en *sch* aan het einde eener lettergreep reeds niet meer gehoord werd. Zij konden hier dus niet alleen even gemakkelijk als wij tot dwaling vervallen; maar voorbeelden van woorden met *s* geschreven, waar *sch* moest geschreven zijn, vindt men bij hen in overvloed. Wij moeten dus terug tot den tijd toen het onderscheid tusschen *s* en *sch* nog duidelijk gehoord en ten gevolge daarvan bij het schrijven in acht genomen werd, tot de XIII[e] en XIV[e] eeuw, en raadplegen wij de schrijvers van dien tijd, dan blijkt het, dat men toen niet *kindsheid*, maar *kindschheid* zeide, en dat derhalve dit woord geene zamenstelling is met *kind*, maar met *kindsch*. Een paar voorbeelden zullen voldoende zijn. In de *Nieuwe Werken van de Maatsch. der Nederl. Letterkunde*, dl. V. st. 2. bl. 84 vinden wij een gedicht uit de middeleeuwen, getiteld: *Van ons heren kynscheide*. Het 31[ste] vs. van dit gedicht luidt:

Alse zine *kynscheide* was vergaen.

Der leken spieghel, b. II. c. 10. vs. 83 wordt van Jezus gezegd:

Daerom vermochte zine godhede
Also wel inder *kintschede*

Miracle te doen menichfout,
Alse doe hi dertich jaer was out,
Ofte als hi emmer toe doet.
Daer hi willic u maken vroet
Wondere die Cristus wrachte
Mids zijnre godliker crachte,
In sijnre puerre *kintschede.*

De lezing *kinshede* in de laatste regel in het hs. VAN CLIGNETT is aan de slordigheid van den afschrijver te wijten [1]).

Dat men in dien tijd niet *kindschheid* schreef, maar *kindscheit* met ééne *h*, is niet vreemd. *Kindschheid* is niet of naauwelijks uit te spreken, zoo men iedere letter wil laten hooren. Onze ouders spraken dus uit *kintscheit* en, daar zij gewoon waren te schrijven zoo als zij spraken, zonder op den oorsprong der woorden te letten, schreven zij even zoo. *Menschheid* en andere dergelijke woorden vinden wij in oude hss. ook altijd met ééne *h* geschreven.

Ik hoop, mijnheer A. A., dat de antwoorden in den *Navorscher* op uwe vragen gegeven u bij het schrijven van het belangrijke werk, waarop gij ons het uitzigt geeft, van eenig nut moge zijn. Zij betreffen kleinigheden, zal misschien menigeen zeggen, en in zeker opzigt stem ik het toe. Maar het veronachtzamen van zulke kleinigheden heeft eenen onduidelijken en slordigen stijl ten gevolge; er zijn stapels hoogduitsche en stapeltjes hollandsche boeken, die het bewijzen. En gij vooral zoudt, deedt gij dit, gevaar loopen tijd en arbeid te verspillen: want ons publiek weet, sedert dr. ALLEBÉ het zoo voortreffelijk bewezen heeft, dat men over dit onderwerp in zuivere taal en duidelijken en aangenamen stijl schrijven kan. Zonder deze zou daarom uw boek, hoe goed het voor het overige mogt zijn, geene lezers vinden.

Hoogachtend Uw dienstv.

P. LEENDERTZ WZ.

Goede en verkeerde uitspraak (vgl. XIII. bl. 185). De heer VAN LENNEP zegt: „*staart, kaarsen, paursch* met den vollen en nog wel verdubbelden *a*-klank zal geen beschaafd man zeggen. Zoo iets behoort in den plat Amsterdamschen tongval t'huis. Ook hier even als in *peerd* en *paard*, *wereld* en *wareld*, *perel* en *parel*, en ontelbare andere woorden, wijst wederom dat verschil in de spelling op een uitspraak, tot welker juiste afbeelding ons onvolledig alfabet, by gemis van *accenten* in ons schrift, de vereischte letterteekens niet weet te leveren. Wie nu eierlijk spreken wil, late in die woorden de vokaal noch als *aa*, noch als *ee* klinken, maar ongeveer als *ai* in het fransche *air, faire*, luidt."

In den *Navorscher* heeft laatstgenoemde bewering geen tegenspraak, maar ook geen instemming ontmoet. Ik neem dus nu de vrijheid, en zij is tegenover den heer VAN LENNEP misschien wel wat groot, daaromtrent mijne bedenkingen in het midden te brengen. De volle en verdubbelde *a*-klank in *staart, kaarsen* en dergelijke woorden behoort voorzeker tot den plat amsterdamschen tongval, wanneer de klank gerekt en voortgebragt wordt met wijde opening en trage sluiting van den mond. Wanneer de heer VAN LENNEP voorts zegt, dat geen beschaafd man dien klank doet hooren, dan is dit ook wel aan te nemen, mits het niet *à la lettre* behoeve te geschieden. Want ik heb, in mijn jongen tijd en later te Amsterdam en elders menschen gekend, welke dien klank alzoo voortbragten, en zelfs de zachtlange *a* in *dagen*, *slapen* en dergelijke even slepend deden hooren en waarlijk niet onbeschaafd waren te noemen.

Ik vraag echter, is het zoo, dat men om sierlijk te spreken, in de door den heer VAN LENNEP bedoelde woorden de vokaal moet laten klinken ongeveer als *ai* in het fransche *air, faire?* Behalve dat ik die voorbeelden minder gelukkig gekozen acht, en de heenwijzing naar de *e* in het fransche *fer* of het hoogduitsche *pferd* verkiezen zou, terwijl in ieder geval de *ai* in *air* en de *ai* in *faire* niet gelijk zijn in quantiteit, zou ik het daarvoor houden, en ik geloof menigeen met mij, dat het gebruik van dien klank, welke eigenlijk niet meer schijnt dan de vermomde en uit vroegere spelling afkomstige maar veroordeelde tweeklank *ae*, alleen ware toe te schrijven aan gewoonte of onkunde, en soms ook aan gemaaktheid of zucht om zich in het spreken van anderen te onderscheiden.

Indien men den langen verdubbelden *a*-klank niet anders kan doen hooren dan op zijn plat amsterdamsch, ik zou ongetwijfeld de voorkeur geven aan de uitspraak door den heer VAN LENNEP voorgestaan. Maar gelukkig is dit niet alzoo; men kan dien klank als de *a* in het fransche *art*,

[1]) DE VRIES zegt *Inleid.* bl. CXXVIII van dit hs.: „Het levert ons een nieuw droevig bewijs hoe deerlijk latere afschrijvers de oude gedichten verknoeiden. Niet alleen dringt onze kopiist aan BOENDALE de onoogelijke spelling der 15de eeuw op, en schendt hij telkens de wetten der oude grammatica; maar dikwijls gaat hij verder en verhaspelt den zin op zoo wonderlijke wijze, dat hij volslagen onzin, niet zelden dwaze ongerijmdheden voor den dag brengt. Als men daarbij nagaat, dat hij nu eens eenige verzen uit achteloosheid overslaat, dan eens andere inlascht, die hij gerust achterwege had mogen laten; dan zeker mogen wij ons gelukkig rekenen, dat sedert den tijd van CLIGNETT, die slechts dit ééne hs. kende, drie andere en betere aan het licht zijn gekomen."

apart, en dus op beschaafde en sierlijke wijze doen hooren. De sierlijkheid dezer uitspraak is, als mijn gehoor mij niet geheel bedriegt, niet minder dan die der aanbevolene, en heeft althans juistheid voor zich. Ofschoon ik nu over eenige wanspraak niet zoo zeer zou treuren, ben ik echter van gevoelen, dat ieder, die prijs stelt op zijne taal, zoo mogelijk tot hare opbouwing moet medewerken. En dit leidt mij, om te dezer gelegenheid een paar andere punten betreffende de uitspraak op het tapijt te brengen.

Eene gebrekkige uitspraak hoort men zelfs onder beschaafde lieden, en niet het minste te Amsterdam, in betrekking tot de verkleinwoorden. In de woorden, die, door achtervoeging van *je* of *pje*, verkleinwoorden worden, als daar zijn die, uitgaande op *ch*, *cht*, *f*, *ft*, *g*, *gt*, *k*, *p*, *s*, *sch*, en *st*, wordt *je* volkomen als *ie* uitgesproken, meestal met verzachting, soms met onderdrukking van de slotkonsonant. Het woord *lachje* wordt uitgesproken als *laggie*, *luchtje* als *luggie*, *hofje* als *hoffie*, *treeft* als *treevie*, *kraagje* als *kragie*, *togtje* als *toggie*, *stukje* als *stukkie*, *kopje* als *koppie*, *huisje* als *huisie*, *fleschje* als *flessie*, *worstje* als *worsie*, *armpje* als *armpie* en nog wel als *arrempie*.

Dikwerf wordt ook de *je* der verkleinwoorden, die van de naamwoorden op *s*, *sch* of *st* uitgaande worden gemaakt, uitgesproken nagenoeg als *je* of *ge* in het fransch, waarbij dan de slotkonsonant van het naamwoord niet wordt gehoord. In *huisje*, *doosje*, *dasje*, *fleschje*, *vischje*, *kistje*, *kastje*, wordt *sje*, *schje*, *stje*, ongeveer uitgesproken als *je* in *veux-je*, *bois-je* of als *ge* in *gage*. Ook deze uitspraak komt mij verkeerd voor.

Intusschen ben ik er verre af van te willen, dat men in de verkleinwoorden *togtje*, *treeftje*, *kistje* en dergelijke den slotkonsonant van het oorspronkelijke of grondwoord doe hooren. Even zoo mag de *ch* in *fleschje* niet gehoord worden.

Een ander punt betreft den *o*-klank. Naar de onderscheiding van WEILAND hebben wij in onze taal eene korte *o*, zacht, als in *bot*, *dom;* scherp, als in *stof*, *zot*. Vóór sommige letters geplaatst, klinkt de *o* bepaald zacht of scherp. Bijv. vóór *m*, en *n* is zij zachtkort; voor *ch*, *g* en *k* scherpkort. Vóór de *b*, *f* en *p* is zij echter zacht- en scherpkort. In *dof*, *doffer*, *troffel* hoort men de zachtkorte: in *of*, *offer* de scherpkorte *o*. *Op*, *pop* heeft de zachtkorte, *dop* en *prop* de scherpkorte *o*. Is er voor dien tweederlei klank der *o*, vóór dezelfde letter geplaatst, eenige regel, of is het hier ook de *usus*, *penes quem jus est?* Moet in *vocht*, *modder*, *morsen*, *tortel*, *worden* de scherpkorte, in *bobbel*, *knobbel*, *schoft*, *dol*, *wol*, *wortel* de zachtkorte *o* worden gehoord?

Haarlem. DIXI.

Pothuis (vgl. XII. bl. 57). Waarschijnlijk is de naam daarvan afkomstig, dat toen oorspronkelijk de pothuizen een ingang hadden in het huis waartegen ze aangebouwd waren, men er het keukengereedschap, potten en pannen enz. in bewaarde.

FRISIUS SECUNDUS.

Nederlandsche geldbenamingen (vgl. XIII. bl. 377; XIV. bl. 16). De vraag van 9 JANUARIJ, of, behalve de fictieve munten, door hem opgegeven als vóór de invoering van het tegenwoordig muntstelsel in gebruik, nog andere in zwang zijn geweest, is vrij gemakkelijk uit eenig der bestaande rekenboekjes te beantwoorden. De vraag echter eenmaal in den *Navorscher* gedaan zijnde, kan daarin nu ook wel worden beantwoord. Ik doe dat met eenige toelichting, waarbij ik echter, in zoo verre ook steun op de trouw van een geheugen van meer dan vijftig jaar.

Behalve den *reaal*, den *stooter*, den *braspenning* en den *blank*, door 9 JANUARIJ opgenoemd, als vroeger alleen in naam bestaande, had men ook de *groot*, het *oortje* en den *penning*. De *groot* gold 4 duiten, het *oortje* 2 en de *penning* een' halven duit, die evenwel ook slechts in naam bestond. Met uitzondering van den *penning* geloof ik niet, dat die oude geldbenamingen buiten Amsterdam algemeen of veel in gebruik waren. Bij verkoop van artikelen, die aldaar inzonderheid langs de huizen of ventende plaats had, sprak men als die artikelen slechts duiten-waarde hadden, en vraag of bod in effene getallen van duiten moest worden gedaan, van oortjes, grooten, blanken, braspenningen, stooters en realen, met dien verstande, dat de drie laatstgenoemde en meestal ook de eerstgenoemde niet gebezigd werden om eene geldswaarde aan te duiden, meer dan een dier stukken bedragende, zoodat men niet rekende met 2 of meer oortjes, braspenningen, stooters of realen. Met de groot en den blank was dit anders, doch het veelvoud werd slechts in oneffen getallen genomen, en met deze beperking, dat het, in betrekking tot den blank, zich bepaalde tot 3, en, voor zoo veel de groot aangaat, niet verder ging dan tot 7. Men sprak van:

1 oortje	=	2	duiten.
1 groot	=	4	»
1 blank	=	6	»
1 braspenning	=	10	»

3 grooten	= 12	duiten.
3 blanken	= 18	»
1 stooter of 5 grooten	= 20	»
1 reaal of 7 grooten	= 28	»

Tusschen den blank en den braspenning had men den stuiver = 8 duiten; tusschen de 3 grooten en de 3 blanken, het dubbeltje = 16 duiten; tusschen den stooter of de 5 grooten en den reaal of de 7 grooten, de drie stuivers = 24 duiten. Het valt in het oog, dat alle deze fictieve munten effene duitengetallen voorstellen. Het is mij niet bekend, dat men ook voor oneffen getallen van duiten bijzondere benamingen had. Evenwel meen ik, dat *drie duiten* wel eens door een *halven blank* werd uitgedrukt. Misschien werd *vijf duiten* ook wel door een *halven braspenning* aangeduid, althans L. SMIDS in zijne *Schatkamer van Nederlandsche oudheden,* indien ik mij daarop bij gemis van andere werken beroepen mag, spreekt op bl. 97 van een' halven braspenning.

Dit voor zoo veel de kleinere fictieve munten betreft, die in vroegere tijden waarschijnlijk alle werkelijk hebben bestaan.

Onder de groote munten kende men alleen het pond vlaamsch = 6 gulden als fictieve munt, waaronder misschien mede de goudgulden moet worden gerangschikt, hoezeer ook het geldstuk van 28 stuivers, niettegenstaande zijn laag gehalte, dien weidschen naam droeg.

De rekeningen (en immers ook de berekeningen?) waren gesteld in guldens, stuivers en penningen.

Haarlem. DIXI.

Schamel (vgl. XIII. bl. 315). Dat dit woord gebezigd wordt van iemand die zich schaamt, of van iets, waarover men zich schaamt, blijkt uit de staten-overzetting van *Deut.* XXV : 11, waar gesproken wordt van het aangrijpen van de *schamelijkheid* eens mans, waarvoor VAN DER PALM heeft: op eene heimelijke plaats. Ik vind echter in het woordenboek op de gedichten van G. AZ. BREDERO door A. C. OUDEMANS, uitgegeven in de *Nieuwe reeks van werken van de maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden,* dl. IX. bl. 326, het woord *schamel* door *ongelukkig* verklaard, op grond van dezen dichtregel uit *Kl. v. de Koe* bl. 16.

Wil je t'huys komen, mijn *schaam'le* moer krijdt soo.

Hieruit schijnt te volgen, dat *schamel* ook nog eene beteekenis had, afwijkende van zijn oorsprong en van het later gebruik; want zoo men in genoemden regel *schaam'le* voor *arme* neemt, zou men den zin van het gezegde verzwakken.

E. A. P.

In de lijn loopen (vgl. XIV. bl. 20). In het citaat wordt vermeld, dat de bisschoppen en vorsten al van ouds, op den dag van hunne blijde inkomsten, gewoon waren »eenige uytgebannene, uytgewekene of gekerkerde Borgers in hun gezelschap mede te nemen, en wederom in 't bezit van hun vaderland, vrijheid en burgerschap te stellen," en verder, dat men bij W. HEDA leest, dat er te Utrecht in de blijde inkomste van ZUEDERUS, als de ballingen, naar gewoonte in een touw besloten, den nieuwen bisschop volgden, een groot oproer is gerezen; dat het touw gebroken en eenige ballingen gedood werden.

Het is misschien niet overtollig, ten aanzien van het laatste aan te merken, dat K. BURMAN in zijne *Utrechtsche Jaarboeken,* dl. 1, bl. 314 en volgg. duidelijk aantoont, dat als HEDA spreekt van *sommige,* die toen doodgeslagen werden, en wier dood de bisschop op zich nam, dit kwalijk kan slaan op de ballingen, die de bisschop ZUEDERUS er gebragt en als in zijne bescherming genomen had. In strijd met zijn stellig gegeven woord, had de bisschop onder de ballingen iemand in de stad gebragt, dien de raad er buiten wilde houden en dan ook gevangen heeft doen nemen. In het oproer daardoor ontstaan, en dat de bevrijding van den gevangenen ten gevolge had, schijnt de bisschop de hand te hebben gehad, en de moorden, bij die gelegenheid door het opgeruide volk en als van zijnentwege, in spijt van orde en wet, gepleegd, heeft hij voor zijne rekening genomen.

Haarlem. DIXI

Gereformeerde of gereformeerd weeshuis. Onlangs te Schoonhoven zijnde, beschouwde ik met aandacht het in herbouw zijnde Gereformeerde weeshuis. Onwillekeurig trok het mijne aandacht, dat dit schoone gebouw, waarvoor den regenten daarvan alle eer toekomt, ontsierd werd, door een, naar mijn inzien, niet zeer taalkundig opschrift. Ik las daarop »Gereformeerde Weeshuis," alzoo *Gereformeerd* verbogen als stond er het lidwoord *het* voor. Ik legde dadelijk mijne meening bloot aan een der regenten, maar kon hem niet overtuigen, dat Gereformeerd zonder *e* moest zijn. Zelfs personen, wier taalkennis groot is en er over gehoord werden, zijn in tweestrijd. Mogt een der navorschers deze kwestie willen beslissen, zoo zal dit waarschijnlijk eene

bijdrage zijn tot opheldering eener duisterheid in onze nederlandsche taal.

Utrecht. A. v. R.

Gereformeerde of gereformeerd weeshuis. De vraag is niet moeielijk, en indien personen die den naam hebben van groote taalkennis te bezitten er meê verlegen zijn, is dit een bewijs dat men wel eens zeer goedkoop aan zulk eenen naam komt. Het is bekend, dat de bijvoegelijke naamwoorden sterk en zwak verbogen worden. De oude regel daaromtrent is deze. Wanneer een adjectief, attributief gebruikt, een bepalend lidwoord voor zich heeft, wordt het zwak verbogen; heeft het een niet bepalend lidwoord of geen lidwoord voor zich, dan wordt het sterk verbogen. Deze regel geldt echter niet meer waar het zelfst. naamwoord mannelijk of vrouwelijk is. Maar onzijdige zelfstandige naamwoorden hebben nog het attributive adjectivum zwak verbogen bij zich wanneer dit voorafgegaan wordt door een bepalend lidwoord (behoudens eenige uitzonderingen), maar sterk verbogen wanneer noch een bepalend lidwoord noch een ander bepalend woord voorafgaat. Men zegt dus: *het bruine paard*, maar *een bruin paard* en in den vocativus *bruin paard*. En zoowel als op de flesch van den kastelein niet *beyersche* maar *beyersch bier* staat en op de lade van den winkelier niet *roode*, maar *rood krijt*, zou voor de poort van het in de vraag genoemde gesticht ook niet moeten gelezen worden *gereformeerde* maar *gereformeerd weeshuis*.

Zoo zou er moeten gelezen worden, zeg ik, indien er op dit opschrift niet nog iets anders aan te merken was. Het is dit: een *gereformeerd weeshuis* is, iets anders kan het niet beteekenen, een weeshuis dat eene reformatie heeft ondergaan. Maar dat wil men er te Schoonhoven toch niet mede te kennen geven. Men wil zeggen dat het is het weeshuis der Gereformeerden.

Wij moeten derhalve in deze zaak beide partijen in het ongelijk stellen. Noch *gereformeerd weeshuis* noch *gereformeerde weeshuis* is goed. Men moet zeggen, indien men het zoo kort mogelijk wil uitdrukken, wat in een opschrift om meer dan éénе reden wenschelijk is, *Gereformeerden weeshuis*. *Gereformeerden* is dan de genitivus zonder artikel, die van *weeshuis* afhangt.

Zoo eischt het de aard onzer taal en zoo sprak en schreef men vroeger. WAGENAAR, o. a., spreekt in zijne *Beschr. v. Amst* van *Waalen-kerk*, *Remonstranten-kerk*, *Doopsgezinden kerken*. Bij hem echter vindt men ook nu en dan dezelfde fout, die het opschrift te Schoonhoven heeft, b. v. waar hij de kerkgebouwen der Lutherschen *Luthersche kerken* noemt. En nog zal geen echt Amsterdammer spreken van de *waalsche* of *remonstrantsche kerk*, zoo als men niet zelden geschreven vindt, maar altijd van de *Wale* (*n*), de *Remonstrante* (*n*) *kerk*.

P. LEENDERTZ, WZ.

Schonissen. In een' leenbrief van 't Ambacht van Stavenisse, van den 5[den] januarij 1445, leest men: „Ende alle schonissen, die den voorsz. Ambachte schuldich sijn te volgen." Wat mag door het woord *schonissen* aangeduid worden?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Vorming van het meervoud (vgl. XIV. bl. 21). De hypothese van prof. BRILL omtrent den oorsprong der meervoudsuitgangen in onzen tegenwoordige taal is vernuftig; maar ik geloof niet dat zij houdbaar is. In een vroegeren toestand had onze taal voor elken naamval in enkel- en meervoud eenen uitgang. Deze sleten weg sedert het meer en meer gewoonte werd door voorzetsels uit te drukken, wat vroeger door enkele naamvalsuitgangen werd uitgedrukt. Het onderscheid echter tusschen enkel- en meervoud kon door geene voorzetsels uitgedrukt worden en daarom was een meervoudsuitgang onmisbaar. Hoe vond men dezen?

„Niet anders," zegt prof. BRILL, „dan door het overblijfsel der naamvalsuitgangen kon dit geschieden. De toonlooze *e* en bij zwak verbogen naamwoorden de uitgang *en*, overgebleven van de rijke verscheidenheid dier uitgangen, welke ook het verschil van getal hadden uitgedrukt, werden alsnu, waar het naamwoord in het meervoud optrad, minder verwaarloosd, minder als onverschillig behandeld, dan in het enkelvoud. Zoo kregen de uitgangen *e* en *en* van lieverlede een karakter van meervoudsuitgangen. Maar waar de uitgang *e*, en bij zwakke substantieven in de verbogen naamvallen de uitgang *en*, ook in het enkelvoud was blijven bestaan, was op deze wijze nog geenerlei onderscheid tusschen enkel- en meervoud voorhanden, ten ware men dien uitgang *e* of *en* in het meervoud meer opzettelijk en onderscheidenlijk liet hooren. Hoe nu kon men anders dit doel bereiken dan door eene zekere tusschenruimte tusschen het naamwoord en den uitgang te laten en, bij voorbeeld, in het meervoud van *deure* (*deur*) *deur-e*, in het meervoud van *tonge*, *tong-en* uit te spreken, gelijk wij nog het meervoud van *jaar* als *jaar-en* uitspreken, met den klemtoon op den uitgang, om de veelvuldigheid te doen uitkomen." Gelijk men nu in sommige zamengestelde woorden letters ingevoegd vindt, b. v. in *ganzenei*, *godsdienst*, „even-

zoo hebben zich klanken als het ware ingedrongen tusschen het naamwoord en den meervoudsuitgang, waar het er op aankwam om dezen uitgang onderscheidenlijk te doen hooren. Als zulke inlasschingsklanken dienen bij uitstek de *n* en de *s*, minder veelvuldig de *r*, die met de zachte *s* (*z*) gemakkelijk verwisseld werd, en, na een naamwoord dat op een vokaal eindigde, soms ook de *j*."

Ik geloof dat de geschiedenis ons hier eenen anderen weg wijst. De naamvalsuitgangen sleten langzamerhand weg, weinig slechts bleef er van over. Het onderscheid echter tusschen enkel- en meervoud moest uitgedrukt worden; hieraan had men behoefte. Vandaar dat de vorm van den nominativus pluralis bestaan bleef. Deze ging uit op *e*, *s*, of *en*. Maar de *e* als meervoudsuitgang kon niet lang meer stand houden. Waar deze letter aan het einde van een woord kwam, werd zij al meer en meer weggelaten. Zoo zien wij b. v. de *e* van den conjunctivus verdwijnen; een groot aantal substantiva op die letter uitgaande, verliezen haar, het eene na het andere. Ook als uitgang van het meervoud kon zij niet blijven; hier echter mogt zij niet verdwijnen zonder dat er een andere uitgang in hare plaats trad, en dit kon geene andere zijn dan *en*, reeds van ouds de meervoudsuitgang van alle substantiva der zwakke declinatie. Van eene *n* voor de *e* van het meervoud ingevoegd is mij nooit een voorbeeld voorgekomen, en, ware de meening van d^r^. BRILL juist, dan moesten wij er voorbeelden in overvloed van kunnen aanwijzen: want uit den tijd waarin de naamvalsuitgangen verdwenen en onze tegenwoordige meervoudsuitgangen ontstaan zijn, bezitten wij geschriften genoeg.

Als bewijs wordt dan ook alleen dit gegeven: de *n* vinden wij dikwijls ingevoegd om eenen hiatus te vermijden. „Kwam achter den stam *zie* de uitgang *er* dan bestond het gevaar, dat het dus afgeleide woord de gedaante *zier* verkreeg, waardoor de twee lettergrepen *zie-er* van zelf ineensmolten. Dit moest verhoed worden. Immers zoo ware het woord onkennelijk. Het verstand onderscheidde duidelijk den verbalen stam en den uitgang, aan welken de beteekenis verbonden is van den persoon, die de handeling verricht. Alzoo moesten dan ook die twee bestanddeelen des woords voor het gehoor gescheiden blijven. Vandaar eene gaping tusschen beiden, en tevens de inlassching van den neusklank. In één woord: voor *zie-er* zeide men *ziener*, en evenzoo voor *kwaaddoe-er*, *kwaaddoener*, voor *rede-er*, *redener* (*redenaar*), voor *tol-er*, *tolner* (*tollenaar*). Op volkomen dezelfde wijze nu ontstond uit *tol-e*, dat is, uit het naamwoord *tol* met onderscheidenlijk uitgebrachten verbuigingsuitgang, die het meervoud moest beteekenen, met inlassching der *n*, *tolne*. Wegens de bezwaarlijkheid om de beide vloeibare letters (*ln*) onmiddellijk achter elkaar uit te spreken, werd *tolne*, *tollene*. Zoo had men een duidelijk van het enkelvoud *tol* onderscheiden vorm verkregen, en de *e* achter de *n*, die bovendien in de *e* vóór de *n* eene plaatsvervangster scheen bekomen te hebben, kon wegvallen. Vandaar de meervoudsvorm *tollen*, die te gereeder opgenomen werd, omdat men in de woorden met oorspronkelijk zwakke verbuiging (als *tongen*) reeds het voorbeeld bezat van den uitgang *en*, bijzonder in het meervoud behouden. Zoo werd *en* de algemeene meervoudsuitgang in onze taal enz."

De voorbeelden van epenthetische *n*, hier gegeven, zijn niet zeer gelukkig gekozen. Bij *ziener* en *kwaaddoener* bestaat eene bepaalde reden, waarom de *n* en niet eene andere letter wordt ingevoegd. Het is deze. De stam van onze werkwoorden eindigt bijna altijd op eene of meer consonanten. Ons volk is daaraan zoo gewoon, dat het, waar zulk eene consonnant ontbreekt, gaarne eene andere inroept en b. v. *vlieden*, *geschieden*, *wijden* zegt voor *vlieën*, *geschieën*, *wijen*. Om dezelfde reden behoudt het veeltijds in afleidingen der verba, wier infinitivus slechts ééne syllabe heeft, de *n* van dien infinitivus en zegt *kwaaddoener*, *ziener*, *gaanstok*, *staanplaats*, tenzij het de oorspronkelijke consonant behoudt als in *dader*, *zigtbaar*, *gangbaar*, *standvastig*. In *redenaar* is de *n* geene tusschengevoegde letter: want dit woord is niet afgeleid van *rede*, ratio, maar van *reden*, oratio, hoewel men tegenwoordig meestal verkeerdelijk *leerrede*, *lofrede*, in plaats van *leerreden*, *lofreden* schrijft. Vgl. *Navorscher*, XIII. bl. 56. Voorzeker vinden wij de *n* menigmaal welluidendheidshalve ingevoegd, b. v. in *weduwenaar*, *kunstenaar*, enz.: dat echter zulk eene *n* vóór de *e* van het meervoud is ingevoegd, daarvan ken ik geen enkel voorbeeld. De heer BRILL noemt er één; van *tol*, zegt hij, werd op die wijze het meervoud *tolne* gevormd en hiervan weder het subst. *tollenaar*. Doch juist het omgekeerde heeft plaats: *tolne* is niet van tol; maar *tol* van *tolne*. Het is een woord van vreemden oorsprong. Het middeleeuwsch latijnsche *telonium* (grieksch *τελώνιον*) nam men in onze taal over en maakte er *tolne* of *toolne* van. Dezen vorm van het woord vindt men bij onze ouden dikwijls b. v. *Roman v. Walewein*, vs 1482:

Heden, alsoot wesen soude
Int begin van desen woude

Waendic liden die passaedse:
In die felle *toolne*, in die usaedse
Was mi genomen mijn goede swaert,
Mijn halsberch ende ooc mijn paert.

ald. vs. 1688.

Hine wille niet dattie *tolne* blive
Staende, no die quade sede,
Daer men den menighen pine dede.

MAERLANT, *Rijmbijb.*, vs. 22572.

Bet voort so ghine onse Here
Ende vant Matheuse, die hiet Levi,
Alpheus sone. Doe seide hi,
Al daer hi ter *toolnen* zat:
Volch mi.

Van dit *tolne* liet men later de laatste letter weg, zoo dat het *tol* werd. Van *tolne* komt *tolner*, *tollenaar*.

De *s* vindt men reeds in de middeleeuwen als uitgang der naamvallen van het meervoud van sommige woorden. Wat is dus eenvoudiger dan aan te nemen, dat toen de *s* bij die woorden de kracht van een meervoudsuitgang had gekregen, men dien ook gegeven heeft aan sommige andere woorden, die vroeger in het meervoud geene *s* hadden? Dat de *s* hier eene ingevoegde letter is, dat men eerst gezegd heeft *ridderse*, *netelse*, *degense*, en later de *e* afgeworpen, zoo als dr. BRILL beweert, ook hiervan ken ik geene voorbeelden.

Dat *er* in *kinderen*, *hoenderen*, enz. werkelijk ingevoegd is, stem ik dr. BRILL toe. Dit is echter niet geschied om het meervoud aan te duiden toen de naamvalsuitgangen waren verloren gegaan: integendeel dit *en* werd reeds ingevoegd, toen deze nog in volle kracht bestonden, zoo als uit het oudhoogduitsch blijkt. Of hier de *r* uit *s* ontstaan is of niet, durf ik niet beslissen.

»Nog een klank", zegt eindelijk prof. BRILL, »komt in enkele woorden als schakel tusschen den slotklank en den meervoudsuitgang voor. Het is de *j*, de natuurlijke overgang van de vokaal van den eenen greep tot die van den anderen. Ik heb de woorden *koe* en *vloo* op het oog, die in het meervoud *koeijen* (d. i. *koeje*) en *vlooijen* (d. i. *vlooje*) vormen. In lateren tijd, toen geen meervoud op *e* meer erkend werd, is de *n* aan de vormen *koeje*, *vlooje* toegevoegd. Wat hier de *j* is, namelijk eene overgangsletter tusschen de slotvokaal van het woord en den meervoudsuitgang, dat zelfde schijnt zij oorspronkelijk mede te zijn in *sieradiën*, *kleinoodiën* en in het oude *quadiën* van *kwaad*. Bij synkope zeide men *siera'*, *kleinoo'*, *kwa'*; zoo zeggen wij nog gemeenlijk *kwa' jongen*. Het meervoud van die vormen moest van zelf luiden *siera-je*, *kleinoo-je*, *kwa-je*. Later toen de onderdrukking der *d* eene onvergefelijke slordigheid scheen, en het meervoud den uitgang *n* scheen te vereischen, werd de *d* teruggeroepen en de *n* aangehecht, en zoo ontstonden de vormen *quadiën*, *kleinoodiën*, wien de opzettelijkheid der toepassing van den taalregel als een onuitwischbare trek aankleeft om hun iets kieschkeurigs bij te zetten."

Dr. BRILL meent dus dat men oudtijds in het meervoud gezegd heeft *koeë*, *vlooë*, dat men daar later, om het meervoud duidelijker van het enkelvoud te onderscheiden, eene *j* heeft ingelascht, zoodat het *koeje*, *vlooje* werd, en dat nog later de uitgang *e* in *en* is veranderd. De geschiedenis van deze woorden is echter eene andere. De oudste vorm van den nominativus pluralis moet geweest zijn *koeë*, *vlooë*, want *koe* en *vloo* zijn vrouwelijke zelfst. naamwoorden van de vierde sterke declinatie. Toen is *eerst* de uitgang *e* in *en* veranderd: men zeide dus *koeën*, *vlooën*. Ten bewijze een paar plaatsen uit MAERLANTS *Rijmbijbel*:

vs. 8630.

II *coen*, die nu hadden gedraghen
Joe.

vs. 8635.

Ghaen die *coen* recht ende wel
Jeghen dat lant van Israël,
So dede ons darke dit verdriet.

vs. 8641.

Die *coen* ghinghen haerre straten.

vs. 8652.

Den waghen hiewen si al cleene
Ende bernden daer vor onsen Here
Beede die *coen*, dor sine ere.

De *j* dus is *later* ingevoegd, en dit bewijst dat zij niet ingevoegd is om het onderscheid tusschen enkel- en meervoud duidelijker te doen uitkomen, maar eenvoudig, zoo als in vele andere woorden, om eenen lastigen hiatus te vermijden.

Iets dergelijks als met *koeien* en *vlooien* heeft, naar het gevoelen van prof. BRILL, plaats gehad met *sieradiën*, *kleinoodiën* en *kwadiën*. Het enkelvoud dier woorden onderging eerst eene apocope, die ze mankte tot *siera'*, *kleinoo'*, *kwa'*, even als wij zeggen *kwa'-jongen*. Ten gevolge daarvan ontstond het meervoud met ingevoegde *j*, *siera-j-e*, *kleinoo-j-e*, *kwa-j-e*. Eindelijk werd de uitgang *e* in *en* veranderd en te gelijkertijd de *d* in het woord teruggeroepen met behoud der *j*. Zoo zijn *sieradiën*, *kleinoodiën*, *kwadiën* ontstaan.

Deze gang van zaken is reeds a priori niet waarschijnlijk. Vooreerst is die apocope der *d* in onze taal zulk eene gewone zaak niet, dat wij zonder eenig bewijs mogen aannemen dat zij in deze woorden heeft plaats gehad. En ik geloof niet dat er bewijzen van geleverd kunnen worden. Ik heb althans noch *kleinoo*, noch *siera* ooit bij eenen onzer oude schrijvers ontmoet. In *kwa jongen* is iets anders geschied, namelijk apocope niet der enkele *d* maar der syllabe *de*, en dit is iets wat niet zelden voorkomt. Ten anderen, dat men in het meervoud ooit gezegd heeft *sieraje*, *kleinoje* wordt door niets bewezen en is allezins onwaarschijnlijk. Ten derden, dat de meervoudsuitgang dezer woorden *e* door *en* vervangen is, nadat de *d* er uit verdwenen was, dat derhalve de meervoudsvormen elkander in deze orde zijn opgevolgd *kleinode. kleinoje. kleinodien*, is weder in strijd met de geschiedenis der taal. De oude nominat. plur. moet geweest zijn *clenode*, want het woord was onzijdig en werd sterk gedeclineerd. Later zeide men *cleinoden:* deze vorm van de pluralis komt o. a. voor in *der Minnen Loep*, I. 2244.

Hoer beste *clenoden* ende ghewaden.

en II. 3978.

Dat sy Amon weder soude
Sijn *clennoden* senden van goude.

Nog later vindt men nevens *kleinooden* ook *kleinodiën*. Ten vierden, dat men, begrijpende dat de *d* tot het woord behoorde en daaraan hare plaats teruggevende, tevens de ingevoegde *i* behield, is iets zoo vreemds, dat het zonder bewijs niet kan aangenomen worden.

Ik houd het er ook voor, dat de zaak zich geheel anders heeft toegedragen dan prof. BRILL vermoedt. *Kleinood* (om met dit woord te beginnen) is, met *armoede*, het eenige woord in onze taal met den uitgang *ood*. Het staat in dit opzigt genoegzaam alleen: vandaar dat men reeds in de XVᵉ eeuw, zoo niet vroeger, den oorsprong er van niet meer begreep. Dit had ten gevolge, dat men het verkeerd uitsprak. In *der Minnen Loep* vinden wij het met den klemtoon op de eerste (*cléynoot*, I. vs. 237) en op de tweede (*clennóden* II. vs. 3978), een bewijs, dat de dichter van dit werk ook het spoor reeds bijster was. En deze verkeerde klemtoon op het woord gelegd maakte weder, dat men het afgeleid achtte van het middeleeuwsch latijnsche *clenodium*, schoon juist het omgekeerde waar was. Dat men nu meende in het enkelvoud te moeten schrijven *kleinoodje* (zoo als HOOFT onder anderen deed) en in het meervoud *kleinodiën*, is gemakkelijk te begrijpen.

Even eenig in zijne soort als *kleinood* is *sieraad*. Het ging er even zoo meê. Men begon met den klemtoon verkeerd te leggen, zoo als HOOFT b. v. (uitg. 1823, dl. II. bl. 15):

Als Venus inde spiegel haer siet met dit *cieraet*,
Sy wenscht geen toverrieme noch cransse tot haer baet

en men vervolgde met *sieraad* te rekenen tot de woorden met den uitgang *aadje* of *agie*, die toen in vrij groot getal in gebruik waren, en schreef *sieraadje*, meerv. *sieradiën*.

En wat onzen goeden voorvaderen met deze twee woorden gebeurd is, iets dergelijks is prof. BRILL gebeurd met *quadiën*. Door een verkeerden klemtoon te leggen is hij van het spoor gebragt en houdt hij dit woord voor geheel iets anders dan het inderdaad is. Hij spreekt het blijkbaar uit *quádien*. Maar dat het uitgesproken moet worden *quadíen*, leeren ons een aantal plaatsen uit onze oude dichters, waar het als rijmwoord voorkomt, b. v. *D. Doctrin.*, B. II. vs. 874, 953, 3359; *Roman der Lorreinen*, B. II. vs. 4180; *Roman van Limborch*, B. II. vs. 251, V. vs. 75, 463, 1069; *Lekenspiegel*, B. I. cap. 29. vs. 14, cap. 44, vs. 86, B. II. cap. 43, vs. 8, B. III. cap. 12, vs. 196, waar het rijmt op *vrien, betien, castien, pertien, Marien, partien, Normandien, pertien, ghedyen, dyen, Marien, vrien*. Om *quadien* te verklaren behoeven wij noch apocope, noch epenthesis eener nieuwe letter, noch terugroeping eener vroeger verworpene te onderstellen: het is doodeenvoudig het meervoud van *quadie*. In het enkelvoud heb ik van het woord de volgende voorbeelden gevonden.

In de beteekenis van *geboefte*, *Huon van Bourdeaux. Nieuwe Reeks van werken v. d. Maatsch. v. Letterk.*, dl. V. bl. 291, vs. 40.

Here waert, waerdi zulc van moede,
Dat ghi hem een brievekijn
Wilt geven in die handen zijn,
Hi soude bin dagen drie
Te niet doen al die *quadie*
Dat in dezen woude leit.

In de beteekenis van *booswicht*, *Leven v. Jezus*, hs.[1]) fº. 217, v. a.

Doe ginc Pilatus tot hem uut ende seide: wat wroginge brenget gi toe tegens desen mensce? Si antwoorden ende seiden hem: En hadde hi geen *quadie* geweest, wi en

[1]) Eigendom der Maatschappij v. letterkunde.

hadden hem niet over gelevert" (vgl. Joan. XVIII. 30).

ald. fol. 220. r. b.

Jesus gegeselt ende gecroent
Is als een *quadie* den Joden getonet.

Brieven der Apost. enz. hs. [1]) fol. 135. r. b. Ende doe Paulus sinen mont op began te doen, seide Gallio, die rechter, totten Joden: O ghi mannen, ghi Joden, waert dat hi enighe brueke hadde ghedaen of dat hi een *quadie* waer, ic dede ju recht over hem. (vgl. Act. XVIII. 14).

P. LEENDERTZ WZ.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Het adellijke geslacht de Perponcher Sedlnitzky (vgl. XIII. bl. 348). Daar de heer J. VAN DER BAAN aanvulling vraagt van het daar geleverde, zoo neem ik de vrijheid hem oplettend te maken op PETER VAN SEDLNITZKY, een vrijheer, van Bohemen afkomstig, die in 1587 door den graaf van Leycester en den raad van state tot overste luitenant van het krijgsvolk te voet en te paarde werd aangesteld, en die na 1597 als wachtmeester generaal onder prins MAURITS voorkomt.

Te gelijk met eerstgenoemde aanstelling benoemden gedeputeerde staten tot die betrekking den hopman MICHIEL HÖGELCKO. Dit misverstand had groote gevolgen, ook in een hevigen twist tusschen beide bevelhebbers, die van langen duur was en waarin vele personen werden betrokken. Naar aanleiding van de friesche geschiedschrijvers en een aantal geschrevene en gedrukte stukken (waaronder ook eene gedrukte verdediging van SEDLNITZKY) in het rijks archief bewaard, heb ik van dit merkwaardige voorval reeds in 1838 een uitvoerig verhaal gegeven, getiteld: *Geschiedkundige Beschrijving van eene zilveren medaille of Friesche Gelegenheidspenning voor* MICHIEL HÖGELCKO, geplaatst in het eerste deel van *den Vrijen Fries, Mengelingen van het Friesch Genootschap*, Leeuward. 1839, bl. 321, waarheen ik verder verwijs.

W. EEKHOFF.

Oorsprong der familiewapens (vgl. XIII. bl. 349). Volgens het medegedeelde van 9 JANUARIJ zou er verband bestaan tusschen het voeren van een familiewapen en het aannemen van een van of vasten familienaam. Hiervoor is geene zekerheid, dewijl ook geslachten zonder van reeds jaren lang in aanzien en betrekkingen geweest zijn, vóór zij een familienaam aannamen. Maar al was dit niet het geval, bestaat dan de waarde van een wapen enkel in de oudheid? Was een deftige of burgerfamilie of persoon in 1800 of 1700 niet even bevoegd een wapen aan te nemen als in 1500 of 1600? Waar zijn voorschriften of wettelijke bepalingen deswegens? Waarom zou het usurpatie of aanmatiging zijn van ieder, vroeger minder, thans meer in aanzien geklommen persoon of geslacht, om zich een wapen uit te denken, dit te laten graveren als zegelring en het aan te nemen als een symbool voor zich en zijn geslacht? Hebben wij daartoe niet hetzelfde regt als de voorouders van hen, die sinds een of meer eeuwen een wapen uitdachten? Ik zelf heb het gedaan in een oogenblik van ijdelheid en in ieder der 4 kwartieren eene figuur geplaatst van zaken, welke mij dierbaar zijn en waarvan mijne kinderen de beteekenis weten. En als ik daaraan de waarde hecht, dat ik de eerste wil worden van mijn familietak, waarvan de overige elders zijn gestorven, is dit dan eene misdaad? Tegen? Ik weet het niet en durf dit zelfde regt geen ander betwisten, en zou ongaarne zien, dat men een wapen van een waardig man minder achtte, omdat hij niet kan bewijzen, dat zijne voorouders het eeuwen lang gevoerd hebben.

E.

Geslacht Voorhout of Voorholt (vgl. XIII. bl. 280, 350). In de *Hist. des Comtes de Flandre, etc.* [La Haye 1698, in 8°.] leest men op p. 120: »Entre tant d'enfans qu'il [LOUIS DE MALE] eut, il ne laissa qu'une seule fille legitime; tous les autres ayant été procréez dans l'adultere, & entr'autres LOUIS surnommé le Haze ou le Lievre à cause de sa vitesse & de son agilité; JEAN seigneur de Drinchamp, LOUIS le Frison seigneur de Wastines, d'où est descendu LOUIS DE FLANDRE baron de Prête [Praet]; ces deux derniers morts en combattans vaillammant contre les Turcs à la Journée de Nicopoli [1396]; VICTOR & HECTOR VORHOLT qui furent bannis pendant quelques années en punition des pirateries & brigandages qu'ils exerçoient sur la mer; ROBERT qui fut burgrave d'Ypres; & deux

---

[1]) Vroeger in bezit van J. J. NIEUWENHUIJZEN en na zijnen dood met zijne overige boeken en handschriften verkocht. Wie kooper geworden is weet ik niet.

filles [1])." Vgl. ERMERINS, Z. O. *Zuidbevel.*, 2e st. bl. 72 vlg., aan wien DRESSELHUIS het door den vrager medegedeelde zal ontleend hebben.

Op pag. 69 noemt DE L'ESPINOY, onder de bastaarden van LODEWIJK VAN MALE, ook *Messire* VICTOR DE FLANDRES »lequel fut un tres-vaillant & renommé chevalier, lequel fut marié à dame JENNE DE GAVERE, fille aisnée de messire ARNOULD DE GAVERE, baron d'Escornais: leur mariage fut contracté en l'an 1420; elle estoit vefve de mess. PIERRE DOEMONT chev., sgr. de Cramoisis, Doemont, Neufville, Berticourt &c. & fut ladicte dame appellée la dame de Cramoisis & Lannays [2]). Il porta d'argent au canton de Flandres." — Ik vermoed, dat deze bastaard met HECTOR VAN VOORHOUT uit Vlaanderen gebannen werd, en dat beide zich naar Zeeland, waar de laatste t'huis behoorde, zullen begeven hebben. — LE CARPENT. zegt, l. c. pt. III. p. 531, dat ADRIAAN VAN ZUYLEN [- SCHOUTHEET] *gen.* VAN ERPE [of HERPE], tr. met MARGARETHA VAN VLAANDEREN, die VAN DYCKE, l. c. p. 536, eene dochter van VICTOR noemt.

MARGARETHA [boven, bl. 280, gemeld als wed. van FLORIS VAN MALDEGEM, enz.] wordt door de L'ESPINOY, op pag. 176, eene bastaarddochter van LODEWIJK VAN MALE genoemd, doch op pag. 68 onder de bastaarden van diens vader, LODEWIJK VAN NEVERS of CRECI, opgeteld. Hij zegt aldaar: „Item ledit comte de Flandres & de Nevers eut encore une autre fille bastarde nommée dame MARGRIETE DE FLANDRES, seconde de ce nom [3]), laquelle eut deux maris, dont le premier estoit un tres-vaillant & noble chevalier, nommé messire HECTOR DE VEURHAUTE, & en eut un fils nommé HECTOR DE VEURHAUTE comme le pere, & fut aussi tres-vaillant & hardy chevalier, lequel fit en son temps beaucoup de services au comte de Flandres [4]): apres la mort dudit messire HECTOR, ladicte dame se remaria à un autre noble & vaillant chevalier, à sçavoir à mess. SOHIER DE GAND, & firent par ensemble appoinctement touchant le douaire de ladicte dame, & de leurs biens meubles & immeubles, par devant les Eschevins Parchons de la ville de Gand, le 8me jour du mois de mars, en l'an 1392, auquel appoinctement assista de la part de HECTOR DE VEURHAUTE, fils de ladicte dame & de son premier mary, ROULANT DE LOVENDEGHEM (zie van dit geslacht, DE L'ESP. l. c. p. 246 seqq.) comme un tuteur, ce qu' appert plus amplement par ledit registre fol. liij." — HECTOR VAN VEURHAUTE, de vader, stierf dus vóór 1392, en niet in 1415, als boven, bl. 280, volgens DE L'ESPINOY, (pag.?) gezegd wordt.

De stamlijst van VOORHOUT, bij VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*, f°. 1138, 1139, vangt aan met WILLEM VAN VOORHOUT, ridder, die leefde ten tijde van graaf FLORIS III van Holland [5]), en in 1168 met den heer van Egmond door de Friezen bij Schorel verslagen werd [vgl. MIERIS a. p. dl. I bl. 108, 166; GOUTH. a. p. bl. 283.], en loopt door tot DIEDERIK VAN VOORHOUT, die door keizer LEOPOLD I Rijks-ridder en vrijheer gemaakt werd [vgl. *Nobil. des Pays-Bas*, p. 421]. — WILLEM vnd. liet na:

[1]) Zie over deze en andere bastaarden van VLAANDEREN en hunne nakomelingen, ook DE L'ESPINOY, *Rech. des antiq. et nobl. de Flandres*, pp. 65—70, 76, 79, 121, 127, 138, 180, 185, 206, 248, 302, 314, 331, 376, 459, 486, 495; LE CARPENT., *H. de Cambray*, pt. III. pp. 269, 531, 720, 760, 767, 843, 909; CHRISTIN., *Jurispr. Her.* pt. I. p. 395, pt. II. p. 36; GOUTHOEVEN, *Chron.* bl. 100, 101, 156, 190, 203; BUTKENS, *Troph. de Brab.* t. II. pp. 112, 135, 194; DE ROUCK, *Nederl. Herauld* bl. 321; VAN DYCKE, *Rec. hérald. de Brug.* pp. 189, 286; *l'Hist. de Flandr. cit.* pp. 56, 113, 115.

DE L'ESPINOY spreekt, *pag.* 70, slechts van ééne natuurlijke dochter van LODEWIJK VAN MALE, „CATHELINE DE FLANDRES, laquelle eut pour son premier mary PIERRE BOUDIN [BOUDENS], en eut un fils nommé PIERRE comme le pere, apres ladicte dame CATHELINE, bastarde de Flandres, se remaria à CORNILLE VAN DEN EECHOUTE, [onderbaljuw 1402, en daarna hoogbaljuw van Gend. DE L'ESP. pp. 189, 688] avec lequel dernier mary elle eut debat contre ledit PIERRE BOUDIN son fils, pour les biens à luy escheus par la mort de son pere, comme se voit és registres des Parchons de Gand, en l'an 1386, et ledit PIERRE porta au canton de Flandres. [Zie zijn wapen bij SMALLEGANGE, DE NEUFFORGE, *Armorial*, pl. 65, DE L'ESP, p. 223]." — BEATRIX VAN VLAANDEREN, gehuwd met ROBERT TENCKE of TINCKE, ridder, maarschalk van Vlaanderen, [wiens nakomelingen den naam van dit ambt ten stamnaam namen] noemt hij, pp. 67, 512, eene natuurlijke dochter van LODEWIJK VAN NEVERS, en elders, p. 240, van diens zoon LODEWIJK VAN MALE. Vgl. LE CARPENT. l. c. pt. III. p. 760.

[2]) BUTKENS noemt haar ISABELLA, en haar moeder ISABELLA VAN GISTELLES, des heeren dr. van Dutzeele; haar eerste man PIERRE *sire d'Aumont*; den tweeden VICTOR *bast. de Flandre. Troph. cit.* t. II livr. III. pp. 80, 81.

[3]) De andere dochter, MARGARETHA genaamd, tr. [zegt DE L'ESP. p. 67] met haars vaders trouwen schildknaap FLORIS VAN MALDEGEM, en gaf de graaf haar bij gelegenheid van dit huwelijk eenige renten, zoo als blijkt uit zijne brieven daarvan gegeven op kersdag des jaars 1373 [En graaf LODEWIJK vond in 1346 den dood op 't slagveld van Crecy!]

[4]) Deze HECTOR was hoogbaljuw van Kortrijk in 1412, hoogbaljuw [1439] en voorschepen van Gend in 1439 en 1449, en belette door zijne dapperheid de ontscheping der Engelschen bij de stad Hulst. Hij vernieuwde, van 's graven wege, de wet te Gend in 1414, 1416. Zie DE L'ESP. l. c. pp. 176, 606, 654, 680.

[5]) Reeds vroeger wordt van de plaats en het geslacht van dien naam melding gemaakt bij MIERIS, *Charterb.* dl. I. bl. 68, 70—72, 78, 80 (?), GOUTH., a. p. bl. 282, VAN LEEUWEN, t. b. a. p. bl. 156, 1197, HOOGSTRAT, *Woordenb.*

WILLEM, knape, 1201

HENDRIK, knape, 1235; tr. MARIA VAN SCHOTEN.

WOUTER, ridder, 1290; tr. ANNA HEERMAN VAN OESTGEEST.

VRANK, knape, 1330; tr. BARTHA UYTTENHAGE.

WOUTER of GAUTHIER, ridder; tr. N. des heeren dochter VAN HALEWIJN uit Vlaanderen; leefde 1357 [6]).	PIETER, knape, leefde 1360, en plantte zijn geslacht in Holland voort.
HECTOR, ridder, heer van Voorhout; tr. MARGARETHA bastaarddr. van LODEWIJK VAN MALE, graaf van Vlaanderen, wed. van FLORIS VAN MALDEGEM. Hij [zij?] † 1415. [Zie hiervoor.]	

HECTOR, ridder, hr. van V.; tr. ALEID VAN BORSSELEN, CLAASdr. van Brigdamme [7]).

ADRIAAN, ridder, hr. van V.; † zonder oir in 1499, en de overige, *Nav.* XIII. bl. 280, vermelde kinderen, waaronder ook ANASTASIA die ZWEDER VAN CRUNINGEN de heerlijkheid van Voorhout schijnt aangebragt te hebben. [Waar wordt van dien ZWEDER gewag gemaakt, en aangetoond, dat hij, en niet ARENT VAN CRUNINGEN, met de dochter van Voorhout getrouwd was [8])? — Wie was HECTOR VAN VOORHOUT, wiens weduwe, ANNA VAN BORSSELEN, — dr. van WOLFART, † 1502, zoon van PAULUS den bastaard, hr. in Schellach, — volgens ERMERINS, a. p. *Heer. van Borsselen-Vere*, hertr. met mr. JASPER DE VRIESE, pensionaris van Middelburg, en zonder descendenten natelaten, is overleden?]

Dit geslacht van VOORHOUT, dat, volgens de wapenkaarten bij SMALLEGANGE en TE WATER, hetzelfde wapen had als ASSCHE en MAELSTEDE, *d'arg. à la fasce d'azur & sautoir de geules brouchant sur le tout* [9]) en waarvan een tak zich in Vlaanderen schijnt te hebben neergezet, ['t huis Voorhoute in Vlaand., lag — volgens ERMERINS a. p. *Zdbevel.* 2e st. bl. 73 — bij Kemseke in 't land van Waes] kan dus — als zijnde reeds in de XIIde eeuw in Holland bekend — onmogelijk van een bastaard des genoemden vlaamschen graafs afstammen.

VICTOR en HECTOR waren bastaarden van LODEWIJK VAN MALE, volgens den schrijver van de bov. aangeh. *Hist. des Comt. de Flandre* en ERMERINS, „en hadden — zegt de laatste — den Vlaamschen Leeuw ten wapen." — Wie sprak, vóór hen, van deze afstamming, daar DE L'ESPINOY niet van gewaagt, alhoewel hij de door hem [pag. 176, 654, 680,] genoemde VOORHOUTEN tot wapen geeft, *d'argent au saultoir de gueulles engreslé, à la fasce d'azur, au canton de Flandres;* welk *canton* het gewone teeken van bastaardij, zoowel voor de speelkinderen der vlaamsche graven, als voor die van

---

6) Hij vernieuwde de wet te Gend in 1351. DE L'ESP., l. c. p. 485, die ook, p. 654, van de vermaagschapping met HALEWIJN spreekt.

7) „Die HECTOR VAN VOORHOUT — zegt TE WATER in de *Voorreede* van *'t Hoogadel. Zeel.* bl. 103 — was getr. met ALYD VAN BORSSELE, dr. van CLAES V. B. hr. van Brigdamme, [wiens grootvader — volgens GARGON, *Walch. Arcad.*, 1e dl. bl. 27 in notis — de machtigste heer van Walcheren was] uit welken hoofde zijn zoon ADRIAEN passeerde een procuratie in 't jaer 1491, op vrouw MARGARITA VAN BORSSELE vr. van Gruithuizen, om te ontvangen zijne erffenisse van vrouw BEATRIX VAN BORSSELE zyne moei, gelyk door den hr. RUISCH DE BRUIN in zijn m. s. [geneal. v. d. huize van B.] wort getoont. Hy stierf kinderloos in 't jaer 1499, waer door Voorhoute quam aen het huis van Cruningen," enz. DE L'ESP. noemt dezen ADRIAAN bevelhebber van Hulst en Saftingen, hoofdman voor den herlog van Bourgondiën tegen de weerspannige Gendtenaren. Vgl. TE WATER, t. b. a. pl. en bl.

8) AARNOUD of ARENT VAN CRUNINGEN, hr. van Voorhout, † 1561, [wiens vrouw JAKOBA VAN SPANGEN in 1594 te Antwerpen stierf en begraven werd, vgl. *Th. sacré de Brab.* t. 2. pt. I. p. 41] rust, volgens ERMERINS, a. p. *Zdbevel.* 2e st. bl. 65, in de kerk van Cruningen met volgende stamdeelen:

Cruninge,	*Cruninge,*
Vorhaudt,	*Gruthuse,*
Rommerswal,	*Ongeny,*
Sickkel,	*Rubenpré.*

Men had deze stamdeelen, zoo ik mij niet bedrieg,] ook aldus kunnen stellen: *Cruninge, Rommerswal, Vorhaudt, Sickel, Cruninge, Ongeny* [*Ognies*], *Gruthuse* [*-Winchester*], *Rubempré*, en daardoor de afstamming duidelijker aangetoond. — Volgens BOXH. *op* REIGERSB. dl. 2, bl. 352, stierf AARNOUD vnd. zonder kinderen; volgens SMALLEG., a. p. bl. 714, 715, liet hij een zoon en twee dochters na. — Er heerscht veel verwarring in de stamlijsten der zeeuwsche geslachten; vooral in die bij SMALLEGANGE, welke TE WATER en ERMERINS mistrouwen.

9) Volgens het *Wapenboek* van den heer van Maelstede, [PHILIBERT V. TUYL V. S.]. Zie TE WATER t. a. p. bl. 5 (3), en in de *Voorr.* bl. 28, 121. Ook VAN LEEUWEN zegt t. a. p. bl. 1139: „Het wapen van het geslagt van VOORHOUT is een blauwe fasce, met een sautoir of St. Andries cruys van keel of root daarover, op een silver schilt." Den *Boomgaert der Wapenen* geeft het wapen als DE L'ESPINOY., a. l. c., en SMALLEGANGE, bij de afbeelding van het „huys Voorhaute" in Zuidbeveland.

andere vorsten en heeren was [10])? Gewoonlijk werd de ledige plaats in het schild aangevuld met het moederlijke wapen of dat van een aangehuwd geslacht. Men zie DE L'ESPINOY p. 65—70; en de wapens van BLOIS VAN TRESLONG — en BOTLAND, BRUELIS, VLISSINGEN, VAN DE POEL, CRONENBURG, HOOGWOUDE, SCHAGEN, [bij SMALLEGANGE, TE WATER, GOUTHOEVEN, VAN LEEUWEN] AUDEJANS, [bij VAN DYCKE l. c.] GLYMES — BERGEN, [bij BUTKENS en CHRISTIN. l. c., en eld.] van de bastaarden van BAERSDORP, ASSCHE, BRABAND [11]), bij SMALLEGANGE a. p. bl. 401, BUTKENS *Troph. cit.* t. I. p. 159, CHRISTIN. l. c. pt. II pp. 35, 36] en anderen. — Doch ook het omgekeerde had plaats. Ook namen vele geslachten, ten bewijze van hunne vermaagschapping met bastaarden van vorsten en andere voorname huizen, het *canton* met het vaderlijke wapen dier bastaarden in hunne wapenschilden op, zoo als duidelijk blijkt uit de wapens van BOUDIN of BOUDENS [zie boven] [12]) en EESSENE, [bij VAN DYCKE l. c. p. 154; DE L'ESP. l. c. p. 85.] HINCKAERT, [welk geslacht ook met BRABAND vierendeelde.] HEETVELDE, RANST, VAN DER SPOUT, [in *Théatre sacré de Brab.* t. I. pp. 239, 254, 383 n°. 2, t. II. pt. I. pp. 124, 150, in de afbeeldingen; bij BUTKENS l. c. t. I. pp. 335, 449, 450, 658, 662, *Suppl.* t. II. pp. 230, 231; DE ROUCK bl. 307, 309; D'ABLAING, *Veluw. Jonk.* pl. 3 n°. 39.] SERMACHELINS, [bij DE L'ESP. l. c. pp. 418, 439] en anderen. En dit zal ook het geslacht van VOORHOUT gedaan hebben.

De overeenkomst in de wapens van VOORHOUT en MAELSTEDE, [aangenomen, dat dit geslacht voerde zoo als boven is opgegeven, en niet als F. CALAND, *Nav.* XIII. bl. 281, (volgens wien?) zegt: *in hermelijn een' blaauwen dwarsbalk en over alles heen een rood St. Andries-Kruis*] doet den vrager vermoeden, dat het eerste geslacht, door een jongeren zoon, uit het tweede is voortgekomen. Doch ook andere huizen en geslachten voerden ditzelfde wapen, en wel:

1°. De huizen van GRIMBERGEN, ASSCHE, HAMME: *d'or, à la fasce d'azur, & sautoir de gueules brochant sur le tout,* „in plaats van *d'or, à la fasce d'azur,* voor 't oude huys van BERTHAUDT," voegt DE ROUCK [t. a. p. bl. 334] er bij. Zie BUTKENS l. c. t. I. p. 220, 248, 249, 250, 276, 319, 340, 378, 456, [waar het schild van zilver is] 534, 629, 640, *Preuv.* p. 37, 227, 232, t. II. pp. 73, 154 seqq., *Suppl.* t. II. pp. 20, 107, 140, 230, 233; P. DIVAEUS l. c p. 32 n°. 52; *Nobil. d. P.-B*, p: 537, *S. du Suppl.* t. V. pp. 4, 9; *Th. sacr. de Brab.* t. I. pp. 284 n°. 1, 382.

2°. GODEFROI, heer van Cruningen, Wissendunck enz.: *une fasce à un sautoir brochant sur tout.* Zie BUTKENS, l. c. t. I. p. 263, 276; vgl. SMALLEGANGE a. p. bl. 713, 714; TE WATER, a. p. bl. 94, 95 vlg., *voorr.* bl. 113, 120, waar staat, dat deze GODEFROI in het jaar 1258 met dit wapen zegelde, „'t welk is — staat verder — het wapen van MAELSTEEDE, waer aen geloove dat getrout zal zijn geweest ende daer meede Cruningen bekomen hebbende, zyn moeders naem en wapen zal aengenomen hebben, gelijk meerendeel gescliedt is in andere geslachten ([13]). Alle de naerzaeten hebben altoos gevoerdt *d'or à trois pals de sable,* hervattende haer vaders wapen." Zie wat SMALLEGANGE — volgens BUTKENS l. c. t. I. p. 263. — hiervan mededeelt

[10]) Zie DE ROUCK a. p. bl. 55, 338; CHRISTIN. l. c. pt. II p. 30 seqq. — Ook jonger zonen, van wettige geboorte, braken hunne vaderlijke wapens met *cantons* zoowel als met barenstelen, boordsels, staken, enz., welke breuken, — volgens BUTKENS, *Annal. d. l. mais. de Lynden*, livr. 2. — vóór den tijd van de bourgondische hertogen, in Braband, Holland, en aangrenzende gewesten, bijna onbekend waren. Zie de menigvuldige wapens bij meest alle de hierboven aangehaalde schrijvers; ook LOYENS, *Rec. herald. des bourgm. de Liege;* 't wapen van MUYS VAN HOLY, POMPE, enz.

[11]) De bastaarden van BRABAND, gewoonlijk hunne vaderlijke wapens brekende met een *filet mis en bande*, [de dwarsbalk of *bande*, de staak of *baton*, door de doorluchtigste huizen op hunne wapens gevoerd, zijn geenszins — als onkundigen beweren — teekenen van bastaardij; wel de streep of *filet*, en de *barre* of van den linker bovenhoek uitgaanden dwarsbalk] vierendeelden ook met de wapens hunner vrouwen en heerlijkheden. Zie BUTKENS l. c. t. I. pp. 245, 335, 448, 534, 535, 652 svv., t. II. p. 280; P. DIVAEUS, *Rer. Lov.*, pp. 52, 66, 77, 78; CHRISTIN. l. c. pt. I. pp. 165, 290, 321, 324, 327, 378, pt. II. p. 41; *Nobil. des P.-B.* pp. 116, 343, 348; LE ROUX, *Rec. d. l. nobl. de Bourgogne, Flandr., Zeel. etc.* p. 73; LE BLOND, *Quart. geneal.* pp. 16, 81, 82.

[12]) Zie van dit geslacht, DE L'SP.: l. c. pp. 198, 216, 223, 225; SMALLEGANGE, bl. 403, 406. — Is het gesproten uit dat van DE LA WOESTYNE, 't welk voerde *de sable à un chevron* & [chargé de] *trois escailles* [le tout] *d'argent*, volgens DE L'ESP., pp. 311, 312, die BOUDENS D. L. W. in 1368 vermeldt? — BAUDIN of BOUDAEN, in Zeeland ook bekend geweest, voerde *d'azur au chevr. d'arg. accomp. de 3 quintefeulles d'or, au chef d'or chargé de 3 merlettes de sable mises en fasce*, [LE CARPENT. l. c. pt. III. p. 174; SMALLEG. a. p. bl. 483], VAN DER WOESTYNE te Brugge, *d'arg., au chevr. de sable, ch. de 3 coquill. d'or, et acc. de 3 merlettes de sable* [VAN DYCKE, l. c. p. 514].

[13]) 't Huis Maelstede in Zuidbeveland zonde volgens SMALLEG. a. p. blz. 725," ontrent den jare 1200, by een heer uit het geslacht van MAELSTEDE gekomen uit Vlaanderen," gebouwd zijn. — Waren de oudste heeren van Cruningen uit den stam van MAELSTEDE, en ook heeren van Voorhout, 't welk, volgens denzelfden schrijver, blz. 713, mede „ontrent het jaer 1200," door eene erfdochter, aan het geslacht van CRUNINGEN kwam'

op blz. 714 van zijne meergemelde Cronijk, de heeren van Cruningen doende afdalen uit het huis van BERTHOUT-GRIMBERGEN-ASSCHE, 't welk, als boven gezegd is, voerde *d'or à la fasce d'azur & sautoir de gueules brochant sur le tout*, en niet *d'or à trois pals de gueules*, 't welk is het wapen van BERTHOUT-MECHELEN. — WOUTER VAN ASSCHE, vader van GODEFROI voorn. werd — volgens SMALLEGANGE t. l. a. bl. — heer van Cruningen »uit den hoofde van sijne vrouw, eenigste erfgenaem van Cruningen," en leefde in 1214. Hij zal dezelfde zijn als WALTERUS DE CRUNINGE, die in charters van 1213 en 1214, bij MIERIS, a. p., dl. I. blz. 159, 162, vermeld en ridder genoemd wordt. — GODEFROI voormeld, die te paard zegelde met het opgegeven wapen, liet bij ODA [uit een zeeuwsch geslacht?] twee zonen na, HUGO, die heer van Cruningen werd en in zijn schild *trois pals* voerde, 't welk de heeren van Cruningen van hem afstammende sedert gevoerd hebben, en WOUTER, beide, met den toenaam van CRUNINGEN, in verschillende charters van 1278, 1285, 1290, 1291, 1292, 1293, bij denzelfd. a. p., dl. I blz. 397, 453, 505, 542, 549, 551, genoemd. — Kan WOUTER VAN CRUNINGEN voorn., die, zoo als uit de aangehaalde charters blijkt, in 1278, 1285 en 1291 vermeld wordt, dezelfde geweest zijn als WOUTER VAN VOORHOUT die, volgens de stamlijst bij VAN LEEUWEN, in 1290 leefde. — zijn stamwapen, dat van ASSCHE, behouden en gebroken hebben?

3°. CATTENDYKE: *d'azur au sautoir gueules & or. Alibi d'argent a la fasce d'azur, & un sautoir geules & or, brouchant sur le tout.* Uit het *Wapenb. van den heer van Maelstede* medegedeeld door TE WATER a. p., in de *Voorreede* bl. 123. — Waren de eerste heeren van Cattendyke, uit den stam van HEENVLIET, [die HOLLAND-VOORNE gebroken voerde] als genoemde schrijver, t. a. p. bl. 135, beweert, hoe kan SMALLEGANGE dan, bl. 722, zeggen, dat deze heerlijkheid, met die van Stavenisse, eerst in 1360, uit het borsselsche huis door huwelijk in het heenvlietsche overging? Reeds vóór dien tijd waren, volgens de stamlijsten, die van VOORNE en CRUNINGEN door huwelijk met BORSSELEN verbonden. — Wanneer, en hòe, kwam Cattendyke aan BORSSELEN?

4°. Heer JAN VAN WOUWEN, WOEMEN of WOOMEN, ridder 1295, schepen van het Vrije van Brugge in 1283 e. v. j., en WOUTER VAN WOOMEN, schepen a. v. in 1295: *d'argent, à la fasce d'azur, au sautoir de gueules brochant sur le tout.* Zie VAN DYCKE l. c. p. 514.

5°. Heer HENDRIK DE HERTOGHE, ridder, opperjagermeester van Braband in 1417: *écartelé, au 1 & 4 d'or, à la fasce d'azur, au sautoir de gueules brochant sur le tout,* dat is BERTHOUT- GRIMBERGEN- of ASSCHE; *au 2 & 3 de gueules, au lion d'argent,* dat is BAEXEN of BAX. Zie BUTKENS l. c. *Suppl.* t. II. p. 230.

6°. VAN DEN EECHAUTE ANGERELLES, *gen.* VAN GRIMBERGEN, heeren van Rumbeke, Aigremont, Ittre, burggraven van Roulers, schouten van Brugge, hoogbaljuwen en voorschepenen van Gend, enz., voerden *d'argent au sautoir de gueulles*, en riepen GRIMBERGE. Zie van dit geslacht, DE L'ESPINOY, l. c. pp. 119, 189, 225, 283, 305, 688, 748, 764, 766, 777, 844, 874; *Nobil. des* P.B. pp. 157, 336; LE CARPENT., VAN DYCKE, l, c.; den *Boomg. der Wapen.*; LE ROUX, l c. pp. 228, 309; DE HERCKENRODE, *Collect. de tombes, etc.*, pp. 526, 633; en and.— Dan, dit geslacht kan ook gesproten zijn uit de oude kasteleinen van Brussel, heeren van Aa, Anderlecht, Pollaer en, sedert het begin der XIII[de] eeuw, door huwelijk met eene dochter van BERTHOUT-GRIMBERGEN, ook in Grimbergen, welke voerden *de gueules au sautoir d'argent.* JOOST VAN DEN EECHOUTE kocht in 1477 onderscheidene heerlijkheden van MARIA, COSTENSdr. van der Aa en in Grimbergen. Zie BUTKENS l. c. t. I. p. 220 svv., t. II. pp. 73, 105—112: LE ROY, *Th. prof. du Brab.-Wall.* p. 143. — Vele brabandsche, vlaamsche en zeeuwsche geslachten, als HEVERLE, SURLET, DAESDONCK, TOURNAY, LANGLÉ, PRAET, WATERVLIET, WEMELDINGE enz., voerden mede een St. Andries-kruis in hunne wapens.

Op bl. 124, 125, van 't *Hoogadel. Zeel.*, zegt de schrijver, van 't geslacht VAN DER MAELSTEEDE sprekende: »In een bezegelden brief van den jaere 1278, berustende onder den heer van der Hooge, vind men dat a°. 1278, JAN VAN DER MAELSTEEDE, ridder, en zyn broeder GEERAERT, borgen waeren voor PIETER VAN BORSSELEN, en die van dat geslachte; 't welk my doet præsumeeren dat MAELSTEEDE uit BORSSELEN zal zyn voortgekomen, waer toe ook apparentie geeft het wapen van MAELSTEEDE [14]), zynde *d'argent à la fasce d'azur au sautoir de geules brouchant sur le tout*, waer van geen ander bewys kan vinden als in de manuscripten van wapenen der edelen van Zeeland, die overal in Braband, Vlaenderen, en Zeeland accordeeren; als meede de zegels van de heeren van St. Jans Steen uit den huize van VILAIN, die getrouwt

[14]) In het m. s. van den naukeurigen heer RUISCH DE BRUIN vindt men niets dat dit gevoelen begunstigt. Aant. bij TE W.

hebbende Jonkvr. MARIA VAN MAELSTEEDE, altoos au canton dextre (op de rechter zyde) MAELSTEEDE alzoo gevoerd hebben, 't geen te zien is bij DU CHESNE, en la Geneal. d. l. mais. de Gand."

Dat JAN en GEERAERT VAN DER MAELSTEEDE in 1278 borgen bleven aan den heer van der Leck voor heer PIETER VAN BORSSELEN, blijkt uit een charter bij MIERIS a. p. dl. I. bl. 397. Doch ook uit datzelfde charter blijkt, dat mede borgen waren voor denzelfden heer PIETER VAN BORSSELEN: *Heere* HUGHE, *Heer* WOUTER VAN CRUYNINGEN, CLAEYS VAN BAIRSDORP, *ende* BOUDIN, *'s Heeren* DANCKAERTS *zone* [VAN BRIGDAMME, DUVELANT, JERSERKE, of STAEVENISSE?]

Dat BAERSDORP, 't welk voerde BORSSELEN, *au sautoir de gueules brochant sur le tout*, uit het huis van BORSSELEN is gesproten, schijnt genoegzaam zeker [15]).

Dat MAELSTEDE uit hetzelfde huis is voortgekomen, meent TE WATER uit den door hem aangehaalden bezegelden brief van het jaar 1278 en uit de gelijkheid der wapens te mogen opmaken, en zijn vermoeden schijnt eenigermate bevestigd te worden door hetgeen SMALLEGANGE in den stamboom van MECHELEN zegt, namelijk: dat HENDRIK BERTHOUT II, heer van Duffel en Gele, die in 1270 stierf, getrouwd was met YMETJE VAN MAELSTEDE, *uit den bloede van Borsselen*. En aan wien heeft SMALLEGANGE dit ontleend? Ik denk aan BUTKENS, die in zijne *Troph.* t. II. p. 137 zegt:" Il [HENRY BERTHOUT sire de Duffle & Gele] avoit a femme Imaine Dame de Malstede, la quelle en l'an 1271 parle en ceste *sorte. Universis &c. Nos Imania, Domina de Malstede, relicta Nobilis viri bonæ memoriæ quondam Henrici, dicti Berthout, Militis, &c.* [Zie verder den schrijver.]. Son séel represente une Dame debout & un petit escusson à une fasce au costé droict, & au costé senestre un autre escusson à trois pals."

En wat CRUNINGEN aangaat, hierover is reeds gehandeld en kan nog worden nagezien DE ROUCK t. a p. bl. 284, CHRISTIN. l. c. pt. I. p. 117, VAN DER HEYDEN l. c. t. I. p. 198, ERMERINS a. p. *Zdbevel.* 2e st. bl. 53 vlgg. — Zijn dan ook deze heeren uit BORSSELEN, en deze wederom uit den stam van BERTHOUT voortgekomen? Waarom den oorsprong van het Borsselsche huis in verre landen gezocht, daar, èn het wapen, èn de breuk voor jonger zonen, de *sautoir* in het wapen van BAERSDORP, overeenkomstig zijn met het wapen van BERTHOUT en de breuk door dat huis gebezigd [16]). Vgl. ook het ms. van den Grimbergschen oorlog, [daar BUTKENS een uittreksel van geeft in zijne *Preuv. du livr.* IV. *des Troph. de Brab.* pp. 36, 37], waarin men o. a. leest:

Te Grimbergen was daer een stout
Heere, hiet myn heer Arnout
Mechtigh was hy ende rike
Van goede van lande sekerlike:
Twee sonen hadde dese ridder vry
Die vrome waren ende stout
Deen hiet heer Wouter Berthout
Dander Geeraert Draken-baert
Na sinen ouden vader waert, *&c.*
Ick wil u een deel namen
Noemen, die daer te hulpe quamen
Heer Arnoude, tien selven tide *&c.*
Daer quam heer Geeraert van Assche
Met sinen magen wel t'harnassche,
Te behoedene van *goude den standaert*
Met eenre faetsche wel verclaert,
Daer in gaende *van lasuere.*
Dese heer Arnout was wel te euere,
Gewapent en rijckelijc
Scilt wapen-roc al gelijc.
Sinen standaert dat wet
Ende den ors coverturen met
Daer van Grimbergen die heer op sat
En sijn twee sonen, verstaet my dat,
Heer Wouter ende heer Geeraert
Waren gewapent ende wel bewaert,
Heer Wouter doutste alsoo ic lie
Droech boven die *faetsche* wie (drie?)
Koecken van sable twee en een onder.
Heer Geeraert die jouxste besonder
Droech een *sautoir van kelen*
In 's vaeder wapen sonder helen, *&c.*

Dan, BUTKENS houdt dien oorlog voor een verdichtsel van den eenen of anderen schrijver, en verklaart voorts, dat te dier tijde zelfs in de zegels der vorsten geen teeken of wapen gevonden werd en het voeren van wapens noch zoo oud, noch de wapens zoo erfelijk waren als men zich later verbeeldde, en naar de zegels te oordeelen de wapens in Braband en aangrenzende gewesten slechts weinig voor het jaar 1160 in gebruik kwamen. *l. c.* t. I. p. 118—122.

Het huis van BERTHOUT schijnt dus aanvankelijk slechts een enkelen balk [*fasce*] in

---

[15]) Zie over dit geslacht en zijn wapen, TE WATER, t. b. a. p. bl. 140, 141, *Voorr.* bl. 47, 120; SMALLEG. a. p. bl. 324, 399, 400, en in de wapenk.; DE L'ESP. l. c. p. 971, 977; KOK, *Wapen- en Woordenb.*; V. D. HEYDEN, *Nobil. de Belg.* t. I. p. 247; CHRISTIN. l. c. pt. I p. 198; VAN DYCKE l. c. pp. 19, 188; BUTKENS l. c. *Suppl.* t. I. p. 110; *Annal. de l'Acad. d'archéol. de Belg.* t. I. (1843).

[16]) Ook vele andere huizen, als BEVEREN, AMSTEL, DUSSEN, enz. braken hunne wapens met een *sautoir* of St. Andries kruis. Zie BUTKENS l. c. t. I. pp. 610, 613, II. pp. 72, 281; DE L'ESP. l. c. pp. 72, 99, 324, 753; VAN LEEUWEN, a. p. bl. 829, 832, 861 vlgg., 944, 995; VAN SPAEN, *Heeren van Amstel*, bl. 35, 36, 121, 126.

't schild gevoerd te hebben, even als de huizen van LOTHARINGEN en LEUVEN, [waaruit de Brabandsche hertogen, de heeren van Perweys of Perwez [17]), en, vermoedelijk, ook de geslachten van MERWEDE, BEVEREN (van moederszijde) stamden], BORSSELEN, BETHUNE, BIERBEKE, JAUCHE, MARBAIS en SOMBREF. [beide, als BAENST, met drie meerlen in 't hoofd], VAN DER GOUDE; de burggraven van Leyden, — en de daaruit voortgekomen geslachten van SPANGEN, WENDDORP, [KOK, *Woordenb.*, haalt deze uit Friesland], SPOELBERCH, POELGEEST, OEM, [volgens SMALLEGANGE, *Wapen. d. sted. en gesl. van Holl. en Westvriesl.*]; en vele anderen.

Het aannemen van nieuwe stamnamen door jonger zonen, naar de hun ten deel gevallen goederen, en het veranderen en breken hunner wapens, noemt MONTAIGNE, *livr.* 1, *des Essais*, *chap.* 46: *Un vilain usage, & la chose du monde, qui faict plus mesler & mescognoistre les races.*

M°.

—

MENGELINGEN.

Bijzondere geheugenkracht (vgl. A. R.). **Thomas Fuller**. Het geheugen van dezen man was zoo sterk, dat zijne tijdgenooten onderstelden, dat hij het door kunst had volmaakt. Om dit beweren te wederleggen schrijft de geleerde:

»Geen sterveling heeft mij ooit hooren voorgeven, dat ik de herinneringskunst beoefende. Integendeel, in mijn boek noem ik haar met den waren naam van kunstgreep, en geen kunst — zijnde zij inderdaad meer een voortbrengsel der verbeeldingskracht dan des geheugens. Ondertusschen moet ik bekennen, dat een jaar of tien jaren geleden, toen ik in de kerk van St. Dunstan's East van den preekstoel kwam, iemand (die sedert een werk over 't gemelde onderwerp geschreven heeft) mij in de consistoriekamer, voor geloofwaardige lieden, heeft toegevoegd, dat hij mij in Sydney college in de herinneringskunst had onderwezen. Ik gaf hem ten antwoord, dat hij dit mis had, *want, dat ik mij niet herinneren kon, ooit zijn gezigt meer gezien te hebben*, hetgeen toch, naar ik meen, een ware wederlegging was." — *Appeal of Injured innocence*, Part II, Book IV. § 94.

De plaats, waar FULLER de herinneringskunst uitmaakt voor een kunstgreep, komt voor in zijn *Holy and profane State*, Part I, Ch. L. Zij luidt als volgt:

»De geheugenkunst is meer een kunstje dan een kunst, en strekt eer tot winst van den onderwijzer, dan tot voordeel der onderwezenen. Het is daarmede, als met het opgooien en weder vangen van de piek, dat niet tot de handgrepen en de behandeling van dat wapen behoort, en meer dient tot vertoon, dan tot wezentlijk nut, om de kracht en vlugheid van den arm te doen blijken, en hetgeen dikwijls door zwervende soldaten wordt gebezigd als eene inleiding van bedelarij. Pas dit nu maar toe op de kunstmatige voorschriften, heden ten dage door de geheugen-kwakzalvers gegeven: want, zonder twijfel, kan er ook eene kunst worden gemaakt van datgene, waarin de wereld tot nog toe zoo gebrekkig is, en dat nog wel eene kunst, niet verderfelijker voor het natuurlijk geheugen, dan brillen zijn voor de oogen — *de meisjes in Holland dragen die wel met haar twaalfde jaar!*"

Niettegenstaande dit alles is het bijna ongeloofelijk, dat de herinneringstoeren, door FULLER aan den dag gelegd (zoo als b. v. het herhalen van 500 vreemde woorden van voren naar achteren en van achteren naar voren) het uitwerksel waren van een natuurlijk geheugen, zonder bijstand der kunst. Dat PEPYS er geen geloof aan sloeg, bewijst diens *Dagboek*, op den 22sten januarij 1660.

»Heden (schrijft hij) was ik in het gezelschap van dr. THOMAS FULLER: hij vertelde mij van zijn laatste en groote boek, dat nu uitkomt, loopende over de *Geschiedenis van alle de Geslachten van Engeland*, en zoude mij meer van mijn eigen geslacht kunnen mededeelen, dan ik er zelf van weet. En tevens, tot welk eene volmaaktheid hij nu de kunst van 't geheugen heeft gebragt: zoodat hij onlangs aan vier uitstekende geleerden, over verschillende door hen opgegeven onderwerpen, te gelijk in 't Latijn

—

17) Deze stierven vóór 1274 in het manlijk oir uit; doch GODFRIED, graaf van Vianden, ontrolde in den slag van Woeringen op nieuw den rooden standaard met den zilveren balk van het huis van LEUVEN-PERWYS, waaruit zijne moeder gesproten was, en verliet sedert zijn vaderlijk wapen, *het zilveren hartschild in rood*, 't welk ook de graven van Kleef voerden en de heeren van Brandenburg behielden. — 't Nieuwe wapen van VIANDEN, prijkt nog in 't blazoen der NASSAU's. Zie BUTKENS l. c. t. I. pp. 109, 213, 248, 274, 276, 319, 338, 376, 453, 591, 632, 636, 642, *Preuves*, pp. 231, 232; BETHOLET, *Hist. de Luxemb.* t. III. p. 423, SVV., t. IV. p. 24: SVV., t. V. p. 8, t. VI. pp. 149, 208 SVV.; SCHANNATS *Eiflia Ill.*, von BÄRSCH, 1. Bd. 2. Abth. p. 958, 2. Bd, 1. Abth. p. 67.

had gedicteerd, zóó gaanw, dat zij hem niet konden bijhouden, en tot dat zij vermoeid waren; en dat, mogt iemand eens van de wijs zijn geraakt, en den vorigen zin vergeten hebben (iets dat *hem* nooit gebeurde) *het diens laatste redmiddel was den nieuwen zin maar aan te vangen met een Utcunque.*" Ook AUBREY (*Letters*, II. 354) getuigt van hem »dat zijn natuurlijk geheugen zeer sterk was, en dat hij het nog versterkt had door de herinneringskunst." „Hij was in staat (zegt onze gezaghebber) u van voren naar achteren en van achteren naar voren al de uithangborden op te noemen, van Ludgate tot Charingcross."

En FULLER zelf, sprekende van den geleerden bisschop JEWEL, merkt aan:

»Verscheidene uitnemendheden ontmoeteden elkander in dezen waardigen man, natuurlijke zoowel als door kunst verkregene (onder welke laatste ik rangschik zijn *gestudeerd* geheugen, dat, even zoo goed als aan THEODECTUS den sophist, hem den eernaam verdienen deed van *Mnemonicus*) enz. enz." *Church History*, 1837, II, 502.

Ik zal besluiten met eene anecdote, die niet alleen ten bewijze kan strekken hoe bij de hand onze FULLER was, maar tevens onmiddellijk op ons onderwerp betrekking heeft:

»Bij gelegenheid, dat dr. THOMAS FULLER eens een bezoek bragt aan de commissie van verbeurdverklaring, zitting houdende te Waltham in Essex, vervielen deze heeren weldra in een gesprek en eene lofrede over het sterke geheugen van hun bezoeker. Dit gaf den heer FULLER aanleiding om hun toe te voegen: »»Het is waar, mijne heeren dat de algemeene roep mij een voorbeeldig geheugen toeschrijft, en, als gij er niet tegen hebt zal ik er u een klein staaltje van leveren." Gretig nam de commissie van verbeurdverklaring dit voorstel aan, hem verzekerende, dat hij geen ondankbaren voorhad, en, alle werk voor het oogenblik op zijde schuivende, verzocht men hem te beginnen. »Heeren (zegt hij) ik zal u een bewijs van mijn goed geheugen geven ten opzigte der zaken, waarmede gij thans u bezig houdt. Uwe achtbaarheden hebben goedgevonden een eerlijk, arm, maar koningsgezind predikant, mijn buurman, uit zijn ambt te verwijderen en in de gevangenis te zetten: hij heeft een zwaar huishouden van kinderen, en van middelen loopt het bij hem niet over: als gij nu zoo genadig wildet zijn, hem uit den kerker te ontslaan en in zijne bediening te herstellen, zal ik uwe goedheid onthouden zoo lang ik leef."" Men zegt, dat deze aardigheid zulk een invloed op de heeren van de commissie heeft gehad, dat dezen den armen leeraar terstond met de vrijheid zijne betrekking teruggaven."

De bovenstaande anecdote wordt medegedeeld in FEINAIGLE'S *Art of Memory*, 3rd. ed. p. 424, en is door dit werk zeker ontleend aan WANLEY'S, *Wonders of the Little World*. — Verkort naar eene aanteekening van den heer THOMPSON COOPER, F. S. A., te Cambridge, in »*Notes and Queries*" 3d Ser. Vol. III, p. 383.

Zeyst. J. H. VAN LENNEP.

Olievlekken uit papier weg te nemen (vgl. XIII. bl. 351). Een beproefd middel is het aanwenden van magnesia. Men bestrooie de bevlekte bladen met goede fijne magnesia, bezware ze een weinig en verwerke die een paar keeren 's weeks. Langzamerhand verdwijnt de olie geheel.

Utrecht. A. v. R.

Olievlekken uit papier weg te nemen. Voor ettelijke jaren was bij mij een boek, zijnde een deel van een vervolgwerk, op de meeste paginaas zeer met patentolie bevlekt; ik nam toen monnikengraauw papier en besmeerde dat dan met gewoon krijt, en legde het in strooken gesneden tusschen de menigte bevlekte paginas, sloot het boek en liet het alzoo een week in een gewone huispers geperst rusten; daarna nam ik het er uit en door middel van de veeren van een bos schrijfpennen veegde ik de bladen af, met het gelukkig gevolg, dat daarna hoegenaamd niets meer van olievlekken te zien en het boek geheel zuiver was als vroeger.

J. DE B.

Olievlekken uit papier te verdrijven. Het geschiktste middel daartoe is misschien „benzol." Gedrukte letteren weêrstaan 't vrij goed. Bij de eerste proef er meê zeker; zoodat men die altijd gerust nemen kan. Opdat dit vocht zelve echter geene kringen achterlate in het papier, is 't het beste, er het geheele blad meê te drenken en dit daarna tusschen filtreerpapier te leggen. De vetvlakken zelf wrijft men een poosje — met luchtige hand — door middel van een sponsje of watten, ruim met benzol bedeeld. Het middel is niet duur en ieder apotheker levert 't af.

NEPTUNUS.

GESCHIEDENIS.

Omwenteling van 1813 (vgl. XIII. bl. 298, 331, 367; XIV. bl. 1, 33). De heer BOUSQUET, die in November van gezegd jaar over de Botermarkt zou gereden hebben in een met oranje vercierde sjees, was Mr. J. C. BOUSQUET, bekend als schrijver van *Amsterdam in* 1672 en *de dood van M. A. de Ruyter*, beide welke stukken op den schouwburg met goeden uitslag herhaaldelijk zijn opgevoerd. Hy heeft, zoo ik my niet bedrieg, lang gewoond op het Schapenplein alhier. Of het bovengemelde waagstuk voor of na 15 November heeft plaats gehad, weet ik my niet meer te herinneren; wel dat ik er in der tijd veel over heb hooren spreken, hoewel juist niet met goedkeuring en even min als van een geschikt midddel om „invloed op de ontwikkeling van den volksgeest," uit te oefenen. J. VAN LENNEP.

Omwenteling van 1813. Het gebouw, dat in de dagen van november 1813 te 's Gravenhage in de asch werd gelegd, was niet gelegen in het korte, maar in het nieuwe of kleine Voorhout en was ook niet het hotel der prefectuur. Het werd bewoond door den procureur-generaal bij het keizerlijke hof, JACQUINOT DE PAMPELUNE, die, naar men wil, den avond van den brand eenige heeren bij zich te eten had gehad. Deze omstandigheid geeft alle reden om te gelooven, dat deze brand bij ongeluk is ontstaan.

DIXI.

De achtkante boer (vgl. XII. bl. 234, 321, 358; XIII. bl. 34, 105, 138, 196, 228, 257; XIV. bl. 4). In de *Histori ofte Practijke der Dieven, Bestaende in ongehoorde wreetheden en schelmerijen. Subtijle bedriegerijen der Beursesnyders. Snoode Schalkheden, en Stratagemen van Gauwdieven, en Kleijers.* Utrecht 1688 (zie *Nav.* XI. bl. 159), en welk werkje slechts eene vermeerderde uitgave is der, *Nav.* XI. bl. 160, vermelde, te Leiden bij DAVIDT LOPES DE HARO in 1640 gedrukte *Legende ofte Historije.... der Dieven enz.*, komt op bl. 645 tot 651 voor: *Het eijnde van den Achtkantigen Boer, opgehangen (omme verscheijden Dieverijen ende huijsbraken) binnen Rotterdam, daer benevens sijne vertellingen hoedanigh hy seecker Boer buijten Leijden uijt den nood had geholpen met het leenen van vier duijsent guldens aen geld, die de Boer den Schout van 't Dorp wegens ongelden als anders schuldig was, ende hoe den Achtkantigen Boer, de vier duijsent gulden de Schout weder afhandigh maeckte, ende doen den Boer quijtscheelde.*

C. P. L.

Stadsmusicus (vgl. XIII. bl. 328; XIV. bl. 33). Deze *stadsmusici* zullen waarschijnlijk dezelfde geweest zijn als de *stadstrompers* en *pijpers*, over welke men vele bijzonderheden vermeld vindt door DODT V. FLENSBURG in het *Archief van kerkelijke en wereldlijke Geschiedenis van Utrecht*, inzonderheid in dl. III. Zie het *register* op de woorden *Musicalia*, *Pijpers*, *Trompers*, *Trompetten*; ook op *Organist*, dewijl deze daaronder kunnen begrepen zijn.

V. D. N.

Begrafenissen bij avond of bij nacht (vgl. XIII. bl. 234, 259, 322, 353; XIV, bl. 4, 33). Deze moeten in vroegere jaren in Duitschland gebruikelijk zijn geweest, want in het treurspel *Julius van Sassen* wordt aan de dochter van SPINDLER, op kosten van haren minnaar, eene statige begrafenis bij fakkellicht gegeven. Ik zou zelfs mogen veronderstellen, dat zoodanige begrafenissen ook nog in onze dagen in Engeland in gebruik zijn, en wel uit het volgende feit. — Ten vorigen jare had er ter gelegenheid van het huwelijk van den Prince of Wales, te Londen eene algemeene illuminatie plaats, die natuurlijk eene ontzettende menschenmassa op de straten deed bewegen. Het was daarbij echter onmogelijk anders dan te voet uit te gaan, want niemand durfde het wagen, uit vrees voor ongelukken, de straten in een rijtuig te passeren. Voor ééne klasse van rijtuigen werd echter ongehinderd een weg gebaand, te weten voor de *lijkwagens*, waarin zich nogtans op dien avond geene lijken bevonden maar levende personen, die op het *illumineuse* denkbeeld waren gekomen, geheel den Engelschman waardig, om in die soort van rijtuigen — voor deze gelegenheid slechts met een dun zwart waas bekleed — de illuminatie in oogenschouw te gaan nemen; iets, dat hun dan ook volkomen mogt gelukken.

ALEXANDER.

Verheergewaden met een paar witte handschoenen (vgl. XIII. bl. 365; XIV. bl. 5, 35). Onderscheiden van de gewone giften, die de leenman op gezette tijden zijnen leenheer moest aanbieden, is de verheergewading. De eerste bewezen de leenroerigheid der *goederen*, de laatste daarentegen was een teeken van *persoonlijke* afhankelijkheid, berustende op het algemeene beginsel, dat de

zwakke de hulp behoeft van den sterke, en deze op zijne beurt, tot handhaving zijner magt, de medewerking van zijne onderhoorigen niet missen kan. Met de verheergewading kocht men als ware 't de bescherming van den sterkere, en beloofde hem te gelijker tijd zijne hulp. Dit geschiedde somtijds door middel van geschenken in geld (salvamenta), somtijds met geschenken van zinnebeeldigen aard. HALLAM zegt hiervan in zijn *State of Europe*, etc. »L'investiture, ou la »cession du fief, était de deux espèces, l'une »réelle, et l'autre non réelle. La première »était la mise en possession effective, soit »par le seigneur, soit par son délégué; on »l'appelle dans nos lois »livery of seizin"; »l'autre était symbolique, et consistait dans »la présentation d'un morceau de gazon, »d'une pierre, d'une baguette, d'une branche »d'arbre, ou de tout autre objet dont l'usage »avait été introduit par le caprice des coutumes locales. DU CANGE n'énumère pas »moins de quatre-vingt-dix-huit modes d'investiture."

De meening van V H., dat de geschenken in geld van lateren tijd zijn, is niet juist, want de geschiedschrijver SALVIUS. die in de vijfde eeuw leefde, gewaagt er reeds van. (Zie HALLAM.) Van de verheergewading met handschoenen enz. vindt men nog voorbeelden in het laatst der vijftiende eeuw. Het beginsel waarop de verheergewading berustte komt nog duidelijker uit, wanneer men weet, dat zij zelfs na de wegschenking of toeëigening der leenen nog voortbestond. Onder mijne geschiedkundige aanteekeningen vond ik daar een voorbeeld van:

»De Schaffelaar was een *eigen* leen, van »ouder tot ouder aan de heeren VAN SCHAFFELAAR behoorende, dat door hen, ofschoon »het gedeeltelijk onder het hertogdom van »Gelder lag, onmiddellijk aan de bisschoppen van Utrecht werd verheergewaad met »eene paar hertslederen handschoenen."

Ieder vrij man was verpligt een beschermheer te kiezen, doch in deze keuze was hij vrij. Zelfs las ik onlangs van een overblijfsel van verheergewading in de zestiende eeuw. De ridders van St. Jan, door KAREL V met het eiland Malta begiftigd, moesten hem jaarlijks op Allerheiligendag een witten valk aanbieden, als blijk van onderdanigheid. (CAPEFIGUE, *François I.*) HALLAM, die de verheergewading een »duister onderwerp" noemt, heeft in zijn voortreffelijk werk over de middeleeuwen over deze zaak veel licht verspreid. L-F-T.

Verheergewaden met een paar witte handschoenen. Heeft V. H. nu de vraag door den heer J. H. VAN LENNEP gedaan, hoe, namelijk, dit verheergewaden met een paar witte handschoenen plaats had, beantwoord? Het woord zelf van *verheergewaden* heeft een vreemd hoezeer ook modern aanzien, en is door mij alleen in het woordenboek van MARIN, 4e uitg. in 4° gevonden. KILIAAN heeft in zijn *Etymologicon Teutonicae Linguae* het woord *her-ghewede*, *her-ghewaede*, *her-gheweyde*, en verklaart het in het breede. Het *verheergewaden* is er kennelijk van gemaakt. In den *Thesaurus Theutonicae Linguae* van PLANTIJN vind ik niets ter zake. Het verheergewaden met *handschoenen* doet mij denken aan hetgeen K. BURMAN in het voorberigt van het eerste deel zijner *Utrechtsche Jaarboeken* verhaalt, namelijk dat hij in des kameraars rekening der stad van het jaar 1402, gevonden had, dat op Maria-lichtmisdag (zijnde de dag waarop de regering verzet werd) »van Stadtswegen gegeven zijn negen en dertig dozyn handschoenen, die de Raadt oudt ende nieuwe, de Heeren, de goede luiden, der stadts knapen en knechten op dien dag gedragen hadden, en dan noch zes paar zeemsche handschoenen, waarmede de Oversten, benevens nog twaalf paar handschoenen, waarmede de Vrouwen van de Oversten oude ende nieuwe beschonken waren."

Wat valt er omtrent de identiteit der geschenken in de beide gevallen op te merken? Bestaat er eenige analogie ten dezen? Zijn er meer voorbeelden bekend van dergelijke vereeringen, als door BURMAN zijn vermeld? Ik herinner mij niet in zijne jaarboeken te hebben gelezen, dat ook in andere jaren dergelijke geschenkèn zijn uitgereikt. Alleen zegt hij in dat zelfde voorberigt, dat jaarlijks, op den dag der verkiezing van de regering, vooraf in de vijf kloosteren en de vier kerspelkerken eene misse gezongen werd, waartoe aan ieder dier kloosters en kerken van stadswege een pond werd gegeven, en dat aan de Buurkerk nog twee ponden waskaarsen werden gezonden, terwijl daarenboven, zoo gaat BURMAN voort »aan de Heeren, die daar mede in de kerk waren, vijf paar handschoenen geschonken wierden." Het schijnt dus, dat alleen aan die heeren (welke heeren in de beide citaten bedoeld worden is mij niet duidelijk) jaarlijks handschoenen werden geschonken.

Haarlem. DIXI.

De man met het ijzeren masker (vgl. XII. bl. 138, 289; XIII. bl. 1, 81, 105; XIV. bl. 37). BENJAMIN FRANKLIN moet in Frankrijk van eenen zeer goeden kant vernomen hebben, dat de man met het ijzeren masker een zoon geweest is van ANNA VAN OOSTENRIJK en BUCKINGHAM. Hij geleek

zoo op LODEWIJK XIV, dat men hem, om dit te verbergen, een ijzeren masker voordeed.

Gimmenich (vgl. XIV. bl. 38). Zoo ik mij niet bedrieg, dan is de *Navorscher* oorspronkelijk ingesteld om een gelegenheid te verschaffen, waarbij men, omtrent personen of zaken, zoodanig narigt zou kunnen ontvangen als niet, of niet volkómen, in alom bekende of alom verkrijgbare werken wordt aangeboden. Maar dit tijdschrift kon zijn formaat wel tienmaal verdubbelen, indien het zal antwoorden op al wat deze of gene maar verkiest te vragen, zonder de moeite te doen, vooraf eens te onderzoeken of hij al te met het antwoord op zijn vraag in 't een of 't andere bekende boek kan vinden. R. R. K. die vraagt wie GIMMENICH was, over wien hij in de *Gesch. des Vaderlands* van BILDERDIJK gelezen heeft, zal toch wel ook een WAGENAAR in zijn bibliotheek bezitten. Indien hij even het register op diens *Vaderl. Historie* had opgeslagen, zou hij hebben kunnen vinden, waar ter plaatse in dat werk hij omtrent HENDRIK VAN GIMMIG (gelijk WAGENAAR den naam naar zijne gewone spelling verandert), de vereischte inlichtingen had kunnen bekomen. Wil hij er nog meer van weten, hij raadplege het *Dichtkundig Prael-Tooneel van Neêrlands wonderen*, deel II, bl. 168 en deel IV, bl. 123, en voorts de verzamelingen van geschriften, voor en tegen de Doelisten-beweging en wat daarmede in verband staat, uitgekomen.

J. U. Z.

[Wij kunnen verzekeren, dat onze medewerker R. R. K. niet alleen wel voorzien is van boeken over de geschiedenis van ons vaderland, maar ook van kennis dier geschiedenis. Wij twijfelen niet, of hij bezit eenen WAGENAAR en weet wat daarin omtrent GIMMENICH of GIMNIG voorkomt. Zijne vraag zegt het wel niet duidelijk, maar hij verlangt toch zeker alleen te weten wat in minder algemeen bekende werken omtrent dien persoon te vinden is.]

Willem I, prins van Oranje, door Jauregui gewond (vgl. XIV. bl. 7, 40). Terwijl JAUREGUI na het middagmaal den prins een verzoekschrift wilde overhandigen, had hij een pistool achter zijn hoed verborgen. Hij mikte op 's vorsten hoofd. De kogel ging een weinig beneden het regter oor naar binnen door 't gehemelte, neemt eenige tanden weg, en komt beneden het linker kakebeen weder te voorschijn. De keelader was gekwetst, en de wond ware doodelijk geweest, zoo niet de hitte van den kogel en van het ontstoken buskruid die ader oogenblikkelijk had toegeschroeid. De prins viel, na het uitroepen: »ik vergeef den misdadiger, spaart hem het leven," in zwijm, en werd te bed gebragt. De wond werd bevonden niet doodelijk te zijn. De aanslag geschiedde 18 maart 1582. 's Prinsen lijfarts (hier niet genoemd) was tegenwoordig. 's Anderen daags werd per post uit Herentals gehaald meester HANS, eenige chirurgijn in dit gewest. Den 31 maart sprong de wond open en verkeerde de lijder in het uiterste gevaar. De hertog van Anjou zond zijnen lijfarts LEONARD BOTALLI. Ook wordt JOSEPHO MICHIELI uit Lucca onder de geneesheeren genoemd. Prins WILLEM deed zijn kerkgang op 2 mei. Op den 5 mei stierf zijne trouwe echtgenoot en verzorgster CHARLOTTE DE BOURBON, door uitputting en vooral ten gevolge van den schrik door het weder open springen der wond op 31 maart. — Zie alles omstandig in het *Vaderl. Woordenboek* van KOK op den naam JAUREGUI en nog omstandiger bij AREND 3e deel, 1e stuk.

Zutfen. W. A. H. G.

[Onze medewerker P. FRET verwijst den vrager naar WAGENAAR en VAN METEREN, C. P. L. naar MOTLEY en de door dezen aangehaalde werken.]

Willem I, prins van Oranje, door Jauregui gewond. Meer bijzonderheden kan NEPTUNUS te weten komen uit WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, VIIe dl., blz. 437—444, en vooral uit de vlugschriften van dien tijd: *Bref recueil de l'assassinat commis en la personne du très illustre prince d'Orange par J. Jauregui.* Anvers, 1582, in 4°, en *Discours sur la blessure du Prince d'Orange.* Anvers, 1582, in 4°. beide in het Hollandsch, mede te Antwerpen, in 1582 uitgegeven.

J. L. A. I.

Willem I, prins van Oranje, door Jauregui gewond. BRANTÔME, die in kleine bijzonderheden dikwijls goed is ingelicht, doch voor het overige wel eens »met spek schiet," zegt van deze wond:

»Voicy venir ce galant (JAUREGUI), qui »étoit si resolu en son fait, qu'il tire un »coup de pistolet chargé d'une seule balle, »de laquelle il l'atteignit au dessous de »l'oreille droite, et la perça de part en »part; la balle estant passée par le palais, »et sortie par la jouë gauche, près de la »maschoire de dessus. Ledit seigneur (comme »depuis il dit) ne sçavoit ce que c'étoit et »pensoit qu'il y eust quelque ruïne d'une »partie de la maison; car il ne sentoit point »n'avoir esté frappé: toutes fois la veuë »lui en fut ébloüie quelque temps.

» . . . . . . On dit que ce Prince »estant revenu à soy s'escria, Ah! que son »Altesse perd aujourd'hui un bon serviteur »en moi!

» . . . . Cependant le Prince

»se fit panser; et fut si bien secouru qu'il »eschappa de cette blessure."

BRANTÔME, *Memoires. Vies des Hommes Illustres et grands Capitaines estrangers de son temps*, article: *Prince d'Orange.*

L-F-T.

Geschiedenis der vrijmetselarij (vgl. XIV. bl. 42). A is een schrander diplomaat; maar het kunstje, waar hij mede voor den dag komt, om achter het fijne van de zaak te geraken, is wat heel versleten. Zijn geschrijf komt eigentlijk hier op neêr: „ik weet er alles van; maar eilieve, vertel mij nu ook nog wat ik *niet* weet." — Hij vergt intusschen wat veel wanneer hij verlangt, dat men hem, die geen vrijmetselaar is, zoo maar goedwillig op de hoogte brenge van zaken waaromtrent ijverige en kundige leden der orde, eerst na jaren naauwgezet en vlijtig onderzoek, een antwoord hebben weten te krijgen, dat hen bevredigde. Alleen dit willen wij hem zeggen, dat, hoe meer men den oorsprong der orde heeft nagespoord, hoe meer men tot de overtuiging is gekomen, dat zich die in den nacht der tijden verliest. Het is met de geschiedenis der vrijmetselarij als met de geschiedenis van alle mogelijke staten en volkeren: gaat men terug, en zoekt men een aanvangspunt, dan raakt men in de nevelen der mythe verward, men vindt geen vasten grond meer en moet zich tot gissingen bepalen.

Wij willen aan A een goeden raad geven. Is het hem met zijne vraag ernst, en is hij een liefhebber van historisch onderzoek — als wij moeten opmaken uit zijne aanhalingen van reeds door hem geraadpleegde boeken en dokumenten, dan late hij zich in de orde opnemen en hij zal zich den toegang geopend vinden tot de boekerij van het Groot-oosten zoo wel als tot die, welke Z. K. H. prins FREDERIK heeft aangekocht uit de nalatenschap van dr. KLOSZ van Frankfort. In de laatstgemelde verzameling, de rijkste die ter wereld bestaat, als niet minder dan 3000 gedrukte en 2000 geschreven boekdeelen behelzende, zal hij nieuwe stof vinden om aan zijn zucht tot onderzoek te voldoen, en, hopen wij, zijn weetlust te bevredigen.

EEN OUD VRIJMETSELAAR.

Het wonder van Josua en de chinesche kronijken (vgl. XIII. bl. 365). Moeite moge men zich geven om het wonder van JOSUA tot eenheid te brengen met hetgeen de fabelleer van Grieken en Romeinen ons van PHAËTON en MARTINI van de eeuw van den chineschen keizer YAO vertellen, ten aanzien van het volgende is die moeite wel ijdelheid. Ik wil uit het niet algemeen bekende, schoon niet onbekende *Vaderboeck* 2de dr. Leiden 1511, fol. 58, kol. 1 en 2, letterlijk afschrijven wat daar op rekening van den 80jarigen priester COPRES verhaald wordt aangaande den oudvader MUCIUS.

„Nu so gheboerde op een tijt, dat hi quam ghegaen wt die woestenye, ende woude sine monicken besien [1]), na sine goede gewoenten. Ende doe wert hem gheopenbairt van Gode dat een van sine bruederen ter doot toe siec laghe ende woude sterven. Doe begonde hi gheringe [2]) te gaen, daer hi den brueder gerne levendich had gevonden. Ende doe was dat also verre, dat hi daer niet wel en eonde gaen, ende dat was omtrent vespertijt. Ende doe hy saeh dat hem des daghes begonde te ontbreken, ende die sonne woude ondergaen, doe stont hi stille ende sprack totter sonnen: In den name onses Heren JESU CHRISTI so ghebiede ic di, dattu stille staetste op die stede, daer du nu staetste, totter tijt dat ic tot minen brueder come. Ende altehant [3]) doe stont die sonne stil, tot dat hi quam daer hi wesen woude. Ende nu so begonden al die luden te mercken, dat die sonne by den ondergange was, ende al so lange stil bleef; ende hen verwonderde seer, wat God daer me menen mochte. Ende doe die heilige vader MUCIUS wt die woestenien was ghegaen, doe ginggen beyde, sine bruederen ende ander luden, tot hem, ende vraechden hem, ofte hi niet en wiste, wat dat God, onse Heer, daermede menen mochte, dat die sonne so lange stille bleef staen. Doe antwoirde hi ende sprac: Ist dat ghi nu soe groten gelove hebt als een mostert saet groot is, so doet ghi meerder ende groter miraculen, dan ic voer u hebbe gedaen. Altehant doe mercten die luyden, ende bekenden wel an sine woerden, dat die sonne van sine woerden stil was bliven staen, ende verscricten doe te mael seer; ende veel heidenen ende ander ongelovighe menseen bekeerden hem tot Gode, ende worden sine discipulen. Ende doe hi totten crancken brueder quam, doe was hy doot, ende lach op sine slaepstede. Do screyde die heilighe vader MUCIUS seer bitterlike, ende stont over hem, ende sprac een vuerich, andachtich ghebet over hem, ende kussede hem an den mont, ende sprac: O lieve brueder, wilstu hier nedercomen ende noch langher leven, ofte wilstu blijven, daer du nu gecomen biste? Doe antwoerde hem die dode brueder ende sprac:

---

[1]) = bezoeken.
[2]) = met spoed, schielijk.
[3]) = terstond.

O lieve vader, en moyet mi nyet, langer te leven. Doe sprack MUCIUS tot hem: Lieve kint, so blivet in dine ruste, ende bidt Godt voir mi. Ende doe hi dat sprack, doe dede hi hem dat dootcleet an, ende waecten den nacht met den anderen bruederen bi hem mit sine ghebede. Ende doe dye dach gecomen was, doe begroef hi hem, ende ghinc weder in die woestenie."

Daar is één wonder niet genoeg: er moet een tweede bijkomen. Wij schrijven 't een en ander gaarne op rekening van den priester COPRES; maar de kerkvader HIERONYMUS zou 't niet hebben opgenomen, als het niet ook voor hem waarde had gehad. Hoe 't zij, ieder zal gevoelen, dat hier een terugslag is gegeven op het wonder van JOZUA.

Maar wat moeten wij omtrent het verhaal daarvan denken? Het zij mij vergund, van deze gelegenheid gebruik te maken tot mededeeling van mijn gevoelen.

In het verhaal van JOSUA's strijd tegen de vijf koningen der Amoriten, ten einde de Gibeoniten te ontzetten, komt niet alleen de wensch des veldheers voor, dat de zon te Gibeon mogt stilstaan en de maan mogt staan blijven in het dal Ajalon; maar ook de verklaring, dat het alzóó werkelijk geschiedde, en de Heer naar de stem eens mans hoorde. Derhalve, redeneerde men, vinden wij hier eene afwijking van de gewone regel, en moet die gewone regel dus wezen, dat de zon om de aarde heen loopt, en niet omgekeerd. De Copernicanen hadden tegen die redenering veel in te brengen. Met den gerezen strijd laat ik mij niet in. Ik wil alleen mijne verwondering er over uitdrukken, dat men zooveel knoopen in de biezen van 't verhaal heeft gevonden, terwijl de zaak, mijns bedunkens, eenvoudig genoeg is.

De geschiedschrijver heeft, gelijk hij dan ook zelf te kennen geeft, eenige zinsneden uit een oud, in zijnen tijd nog bekend, maar sedert verloren gegaan boek, het *boek des Opregten* getiteld, (ספר הישר) in zijn verhaal opgenomen. Gaat men die in het oorspronkelijke na, dan bepalen zij zich tot *Jos.* X. 12, 13, en maken een *viertal* koppelverzen uit van een gedicht, waarvan alleen het geleverde fragment is overgebleven. Het komt mij echter voor, dat het eene volledige strophe is, aldus gebouwd, 3, 3, 2, 2. Uit de gewone vertalingen is dat niet te bespeuren. Genoeg evenwel dat we hier eene gebonden rede, dat we hier poëzy voor ons hebben.

Het bedoelde fragment, behoorlijk geschreven, is dit:

»Toen smeekte Jhosuah Jhovah,
»Den dag waarop Jehovah den Amoriter prijs gaf
»Voor 't aangezigt der kind'ren Israëls;
»En zei voor Isrels oogen:
»Sta, zon, te Gibeon stil,
»En maan in 't dal van Ayalon!"

»En stille stond de zon, ook stond de maan,
»Tot dat het volk zich op zijn vijanden had gewroken.

»En stille stond de zon aan 's hemels midden,
»En haastte niet ten ondergang wanneer de dag voleind was."

Wat nu heeft JOSUA hier gewenscht? En wat is er overeenkomstig zijnen wensch geschied? Van het eerste vinden wij de verklaring in het te voren verhaalde. JOSUA, door de Gibeoniten te hulp geroepen, trekt tegen den nacht van Gilgal op, om den vijand tegen den morgen onverwachts te kunnen overvallen; zijn togt gelukt. Met de eerste morgenschemering worden de belegeraars aangegrepen, geraken in schrik en verwarring, vlieden den weg van Beth-horon op, en ondergaan bereids van de Israëllers eene groote slagting. De vlugtenden werpen zich nu in het dal Ajalon, en JOSUA, Gibeon en het oosten reeds in den rug hebbende, vervolgt hen van boven af. Middelerwijl breekt er over de verwarde vijandelijke legerbende een verschrikkelijke hagelslag los, alsof er van den hemel met steenen werd geworpen, zoodat er meer volks door den hagel, dan door 't zwaard werd gedood. De reden kan hier dus niet zijn van eene zon die reeds aan den hemel stond te gloeien. Er is integendeel nog geene zon aan den hemel zigtbaar geworden. Maar de bui trekt over. Straks zal de *zon* boven Gibeon doorbreken. JOSUA wenscht dat het niet gebeure, opdat geen zonnebrand zijne reeds half afgematte benden verhindere in het vervolgen van den vijand. Hij wenscht, even als later een der dapperen van LEONIDAS in de schaduw der perzische pijlen, zoo bij eene bedekte lucht te kunnen vechten. Maar evenzeer wenscht hij, dat ook het schijnsel der *maan* wegblijve, wanneer hij de vlugtenden door het dal Ajalon heen zal hebben vervolgd. Want als zijn strijdgenooten dan vermoeid nedervallen om rust te nemen, zal de in het oosten voor verderfelijk gehouden invloed der maan op hem die onder den blooten hemel zich nedervlijt, hun het leven schaden. (Zie *Psalm* CXXI. 6.) »Zon, sta stil te Gibeon, en maan in het dal Ajalon!" is derhalve een natuurlijke uitroep van den verhitten veldheer, die het verderf zijner vijanden voltooid, en zich en de zijnen behouden wenscht te zien.

En naar zijnen wensch gebeurde het ver-

volgens ook: »en de zon stond stil, en de maan stond, tot dat het volk wraak had geoefend over zijne vijanden."

Ziedaar den dichterlijken terugslag op JOSUA's uitroep, waarvan de parallelie of de voltooiing merkwaardig is: „en de zon stond aan het midden des hemels, en haastte niet ten ondergang toen de dag vol was:" dat heet: zij liet zich niet zien toen zij aan het midden des hemels had moeten staan, op den middagtijd: zij liet zich niet zien toen de dag vol was, en zij dus had moeten ondergaan. Zij bleef, in één woord, dien ganschen dag met haar schijnsel achter.

Die eenvoudige verklaring wordt ondersteund door hetgeen wij *Habakuk* III : 11 in gelijken zin lezen. Daar wordt een vreeselijk onweder aldus beschreven:

»Zij zien u, de bergen, zij krimpen weg van angst,
»Dat der wateren vloed (hen) overstroome,
»De oceaan verheft zijne stem,
»En heft zijne handen op omhoog.
»Zon en maan staan stil in hun woning:
»Voor het licht Uwer pijlen vlieden zij,
»Voor het schitteren van den bliksem Uwer lans."

»Zon en maan staan stil in hun woning" beteekent toch ook daar niet, en kan daar niet beteekenen verbreking van de orde van dag en nacht, zoo als VAN DER PALM wil, wiens vertaling ik met opzet heb aangehaald, — maar eenvoudig: zon en maan houden haar schijnsel terug, zij komen niet te voorschijn.

Bij zulk eene eenvoudige verklaring, waarbij aan geene enkele uitdrukking geweld is gedaan, en die slechts de taal des gemeenen levens in dichterlijken vorm doet hooren, ziet zeker niemand een buitengewoon wonder *op het gebied der natuur*. Het wonder dat hier werkelijk geschiedde, en dat ik ten volle erken, is geen ander dan 't geen in deze woorden des verhaals zelf ligt:

»En de Heer streed voor Israël."

Wie dat uit het oog verliest blijft alleen aan den vorm hangen, gelijk zooveel eeuwen ten aanzien van 't zoogenaamde wonder van JOSUA is gescbied, en koestert eene dwaling, in strijd met hetgeen de natuurkennis en het bijbelsch verhaal leeren, tusschen welke beide *geen* strijd is.

S. J.

Gijsbrecht van Amstel in Pruissen (vgl. XIII. bl. 299, 353; XIV. bl. 5). Zie: J. TER GOUW, *Gijsbrecht van Amstel en de opkomst van Amsterdam*, bladzijde 157, aant. 39; en mr. J. VAN LENNEP, aanteekeningen op den Gijsbrecht in VONDELS werken, 3de dl. bl. 423 en 424.

Generaal Rozecrans (vgl. XIII. bl. 298; XIV. bl. 6). Op de Oude Turfmarkt te Amsterdam, tusschen de Doelenstraat en het (voormalig) Gasthuishof, naast het huis gemerkt B. 59, is een poort waarboven een witte steen, waarop een krans is uitgehouwen, waaronder de woorden staan *de Rosecrans*. Men heeft mij wel eens gezegd, dat voornoemd huis aan de familie ROSECRANS zou hebben behoord.

C/4.

Generaal Rozecrans. DIRCK JACOBSZ. ROZECRANS was 15?? commissaris van huwelijksche zaken te Amsterdam. Zie WAGENAAR, dl. XIII. bl. 14 en 121, in 8°.

9 Januarij.

Keurslijf (vgl. XIII. bl. 238). De Franschen bezitten eene *Histoire des modes françaises*, par G.-F.-R. MOLÉ, Paris, 1774, 2 v. in 12°; doch, voor zoo verre mij bekend is, bestaat er in de nederlandsche taal geen bepaald werk over dit onderwerp. Bijdragen zijn echter te vinden in VAN EFFENS *Spectator*, en vooral belangrijke in het tijdschrift *de Philantrope*, dat van 1756 tot 1762 uitkwam.

J. L. A. I.

Juffrouw Serklaas, de koppelaarster van 't bestand (vgl. XII. bl. 40). Ten einde iets naders van haar te vernemen, zij het dan ook in 't bevallige doch plooibare kleed van den historischen roman, kan J. L. A. I. met vrucht SCHIMMELS *Haagsche Joffer* nalezen. Ook zullen de *Letters to and from Sir* DUDLEY CARLETON *during his embassy to Holland* 1616—1620, uitgegeven door lord HARDWICKE, hem eenig licht geven.

L-F-T.

Baron de Zélandre (vgl. IX. bl. 33, 160, 218). Men vergelijke *Bulletin du Bibliophile Belge*, XVI. p. 25, XVIII. p. 69, waar men zien zal, dat JACQUES chevalier DE ZÉLANDRE, van 1614 tot 1621 te Weenen als resident vertoefde.

C. P. L.

Mr. D. J. van Lennep en de landstorm (vgl. XIII. bl. 76, 103, 163, 202, 230, 257, 356; XIV. bl. 36). Dat mr. J. FABIUS majoor van het 9de bataillon van den landstorm in 1814 was, kan ik DIXI verzekeren. Voor mij ligt mijn *inlijvings-billet* bij de 1ste compagnie van gezegd bataillon, door voormelden heer FABIUS, op den 10den mei van genoemd jaar, als majoor onderteekend. Of mr. D. J. VAN LENNEP, of wel

mr. D. C. VAN LENNEP. luitenant-kolonel van dat bataillon was, kan ik mij niet herinneren. Ik ben door DIXI aan het twijfelen gebragt. Het is bijna 50 jaren geleden. 9 Januarij.

Mr. J. D. Meijer (vgl. XIII. bl. 367; XIV. bl. 5). Mogelijk maakt mr. M. C. VAN HALL in zijn werk: *Mr. Joännes van der Linden en mr. Jonas Daniël Meijer, als Regtsgeleerden herinnerd.*" hier melding van; — ook komt in eenige nommers van den »*Algemeenen Konst- en Letterbode*" voor 1835, van de hand van mr. J. H. VAN DER SCHAAFF, een „*Levensberigt van mr. J. D. Meijer*" voor, doch ik kan deze beide werken nu niet naslaan.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Schermmeesters in de XVIe eeuw (vgl. XIII. bl. 329). Zondag 15 november l. l. schreef ik in de groote kerk te Goes het volgende grafschrift over:

»Hier licht begraeven JOHANNES HENDERIC MISPELBLOM, *geslagen* vechtmeester van 't lange Sweerdt soone, in sijn leven Stadtsschoolmeester van der Goes, overleden 17 Jan. 1649, oudt 54 jaeren en sijne huijsvrouw HESTER DE MOORS overleden 6 maert 1669 oudt 74 jaeren; HENDERIC haer lieder oudste zoone in sijn leven geädmitteerd landmeeter overleden 2 january 1648 oudt 29 jaeren." De vader was dus *geslagen* vechtmeester van 't lange zwaard, de zoon schoolmeester, de kleinzoon geädmitteerd landmeter en eenige naneven naar alle waarschijnlijkheid predikanten, zoo als ik er van dien naam ken te Waarden, Axel, Serooskerke en Haamstede.

F. CALAND.

Aanteekeningen omtrent de zucht der Hollanders van vroeger en later voor monopoliegeest en uitsluiting van anderen.

1. »Niemand zal vermogen te handelen op Tonda, Madalen, Singies (Voor-indië) dan die bescheid brengt van zijne princelijke excellentie;" (MAURITS van Nassau, stadhouder der republiek). (Verbond, 29 maart 1610, met den Naik en Aya van Singies.)

2. »Ook zal den konink niet vermogen hier (Palliakate, Voor-indië) te laten handelen eenige europische natien, dan alleen, die bescheit van Syne Princelijke Excellentie brengen." (Verbond, 1610, met den vorst van Tarnatika, Voor-indië.)

3. »Ook sal de Samorin niet vermogen hier te laten handelen met eenige Europesche Natien, dan alleen die bescheit van syne Princelijke Excellentie brengen." (Akkoord 1610, met den keizer van Malebar, koning van Kalikoet (Calcutta, Indië.)

4. »En werd de compagnie alleen, met uitsluiting van alle Europische natien, overgegeven 't gebied van den vrijen handel, onder 't gebied van Makasser, sonder dat ook eenige indiaensche natien, 't sy Mooren, Javanen, Malejers, Actschynders (Atjieners), Siammers, geen uijtgesondert, hier ter markt of te koope sullen brengen, Coromandelsche, Suratsche, Persiaensche, Bengaelsche, Chinesche koopmanschappen, daarvan de Compagnie alleen den aanbreng wordt toegelaten, enz. (art. 7, tractaat met den koning van Makassar, 18 november 1667.)

5. „Beloovende in 't toekomende geene vreemden te zullen ontvangen, zonder verlof van de Compagnie." (Tractaat met Goa, Tello, Sandraboni (Celebes) 27 julij 1669, art. 2.)

6. »De Soesoehoenang zal onder zijn gebied (Midden-java) nooit eenige Makassaren, Maleijers, Mooren, toelaten handel te drijven, of zich neêr te zetten." (Tractaat met Mataram (Tagal-aroem), 25 febr. 1677, art. 10.)

7. »De Soesoehoenang zal in zijn land geen Makassaren, Bouginezen, Maleijers, Baleijers, Boutonders, Mooren, Chinezen ofte vreemde natien moogen admitteeren, dan met licentie van de Comp."; enz. (Verbond 5 oct. 1705 met Poege-Bakoe I van Mataram, art. 9.)

8. Contracten met de vorsten van oostelijk Borneo, Boeloengan, Berou, Koetei, Passier, van november 1850, art. 13, weren alle gemeenschap met buitenlanders, en verbieden de nederzetting van vreemden (niet Hollanders).

9. In 1858 even als in 1845, bragt men alles in rep en roer, over de vestiging van een Engelschman ter noordwestkust van Borneo, en betwistte men een terrein en landschap, dat alleen den wettigen landvorst van Broenai toekomt.

I. HAGEMAN, J. C.Z.

Koudekerk in Zuidholland. Wie kan mij zeggen, wanneer het dorp Koudekerk nabij Leiden het eerst vermeld wordt, alsmede of er ook bijzonderheden omtrent den oorsprong daarvan bekend zijn? Zijn er ook boeken, waarin ik omtrent de geschiedenis van dit dorp inlichtingen kan vinden, zoo ja, welke?

S.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Opschriften op kerkklokken (vgl. A. R. XII. bl. 205; XIII. bl. 12, 84). In den *Gelderschen Volks-Almanak* voor 1863 deelt de heer G. H(AASLOOP) W(ERNER) de opschriften van de klokken in den toren van de St. Odulphus kerk te Barneveld mede.

De groote klok heeft tot opschrift:

»Zoo menigmael gij hoort den heldren klockenslagh,
Gedenck aendachtelijk aen den jongsten dach.
A°. 1665. Barneveld, F. HEMONY Fec."

De tweede:

»Ik roep door myn geluit tot Jesu woord zijn bruid,
De dooden ik beween, 't zy grooten, het zy kleen.
H. ALTIUS. V. D. M.
KLAAS NOORDEN en JAN ALBERT DE GRAVE *me fecerunt.*
Amsterdam A°. 1711.
De Jonckeren des Ampts Barneveld, S. VAN DELEN, H. VAN BROECKHUYSEN, L. J. BENTINCK, J. VAN WIJNBERGEN, H. VAN ESSEN."

Terwijl de derde en kleinste klok zonder opschrift is.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Fransche Navorscher (vgl. VIII. bl. 355). Het is haast zes jaren geleden, dat een onzer medewerkers de vraag deed: „bestaat er in Frankrijk een soortgelijk werk als *Notes and Queries* en de *Navorscher?*" Eerst nu kunnen wij antwoorden, zulk een werk bestaat. Den 15den januarij dezes jaars kwam te Parijs het eerste nommer in het licht van *l'Intermédiaire des chercheurs et curieux*, (*Notes and Queries* français) questions et réponses, communications diverses à l'usage de tous littérateurs et gens du monde, artistes, bibliophiles, archéologues, généalogistes, etc. — Na eene inleiding, waarin gezegd wordt, dat de *Intermédiaire* wordt uitgegeven in navolging van de *Notes and Queries*, den *Navorscher*, het *Historical Magazine* en den *Philobiblion* en voor Frankrijk hetzelfde zijn wil, wat deze zijn voor Engeland, de Nederlanden en Noordamerika, volgen vragen. Zij worden zooveel mogelijk in deze orde geplaatst: belles-lettres, philologie, beaux-arts, histoire, archéologie, numismatique, épigraphie, biographie, bibliographie, divers. Er zijn er onder, die ook voor onze lezers belangrijk zijn en die waarschijnlijk eerder door onze medewerkers dan door die van het fransche tijdschrift beantwoord zullen worden. Gaarne zullen wij de zoodanige, door onze medewerkers daaruit overgenomen, plaatsen of die zelve overnemen en zoo doende onzen franschen medenavorschers helpen om te weten te komen wat zij wenschen te weten. Wij twijfelen niet, of zij zullen van hunnen kant hetzelfde doen. Eene is er reeds onder de vragen in dit eerste nommer opgenomen (den schilder TORRENTIUS betreffende), waarop men het antwoord in den *Navorscher* vinden kan.

Na de vragen vindt men het antwoord op een paar daarvan, eenige aanvragen om boeken en boekverkoopersadvertentiën.

Van den *Intermédiaire* wordt vooreerst elke maand een nommer uitgegeven van een vel gr. 8°. in twee kolommen gedrukt. Voldoen de medewerking en het debiet aan de verwachting, dan zal er twee malen in de maand een vel uitkomen.

BESTUUR.

Borger, Aan den Rijn (vgl. XIV. bl. 12). Bij *mij* bestaat er geen de minste twijfel, of in het dichtstuk *Aan den Rijn* is véél veranderd; want ik herinner mij zeer wel de briefwisseling daarover gevoerd tusschen BORGER en TOLLENS, toen deze laatste redacteur was van de eerste jaargangen van den *Nederlandschen Muzen-Almanak*, waarin het dichtstuk voor het eerst is opgenomen. Zoo als het uit handen van BORGER is gekomen, is het met mss. toevoegsels te vinden in het exemplaar van dat jaarboekje, hetwelk aan den lateren redacteur en uitgever IMMERZEEL heeft toebehoord, en welk *eenig* exemplaar, met ingevoegde autographen der medewerkers, de originele teekeningen, ets- en proefdrukken der portretten en platen, uitvoerig is beschreven in den catalogus zijner nagelatene bibliotheek, in 1843 verkocht te Amsterdam door de boekhandelaren J. RADINK en FREDERIK MULLER. Het exemplaar werd alstoen toegewezen aan de heeren gebr. VAN CLEEF, boekhandelaren te 's Gravenhage, voor eene somma van ƒ 1050.

J. L. A. I.

Borger, Aan den Rijn. De vraag, voorkomende in den *Navorscher* t. a. pl., of er in BORGERS lierzang *aan den Rijn*, volgens

het beweren van m^r^. J. VAN LENNEP, inderdaad zoo veel in dat gedicht is veranderd en door wien dat is gedaan, kan ik niet beantwoorden. De *eerste* uitgaaf van dien lierzang werd door wijlen den boekhandelaar en dichter, den heer J. IMMERZEEL J^r^., in diens *Nederlandschen Muzen-Almanak* van 1821 bezorgd.

Eenige der vele nadrukken door mij gelezen en met de *eerste* uitgaaf vergeleken, zijn door mij volkomen gelijk aan den eersten druk bevonden, en daar ik in het bezit ben van een eigenhandigen brief van professor BORGER, rakende zijn lierzang *aan den Rijn*, deel ik dezen brief hier in zijn geheel mede:

Mijn Heer!

UEd. is meer met mijn vers te vrede, dan ik. Zoo het nog tijd is, wenschte ik het nog eens te redigéren. In dat geval verlang ik Uw antwoord, met de bepaling, hoe lang ik het uiterlijk houden mag.

UE. dienaar

Leyden den 2 Aug. 1820. E. A. BORGER.

Het adres luidt: Den Weledelen Heer IMMERZEEL, Boekhandelaar te Rotterdam.

Misschien heeft IMMERZEEL BORGER op eenige leemten in diens gedicht opmerkzaam gemaakt en is, ten gevolge van dien, door BORGER aan IMMERZEEL het gedicht terug gevraagd om het te verbeteren; het zou ook kunnen zijn dat BORGER, ofschoon IMMERZEEL (zoo als blijkt uit den aanhef van bovenstaanden brief) zijne goedkeuring had te kennen gegeven, evenwel, zonder daartoe door IMMERZEEL te zijn aangezocht, zijn gedicht heeft terug gevraagd om, waar hij het noodig achtte, te verbeteren; maar hoe zich dat ook mag hebben toegedragen, uit den hier medegedeelden brief blijkt duidelijk, dat BORGER zijn *aan den Rijn*, vóór hij het naar de drukkerij zond, ZELF heeft verbeterd.

Toen de *Nederlandsche Muzen-Almanak* voor 1821, in de maand november van 1820, in het licht was verschenen, trok BORGERS *aan den Rijn* aller aandacht. Zijne hoogachtenswaardige moeder bevond zich toen te Leiden en zoodra zij vernam dat haar zoons gedicht was uitgegeven, schreef zij aan IMMERZEEL den hier volgenden brief, welken ik meen hier niet misplaatst te zijn:

Leyden den 28 November 1820.

Mijn Heer!

Daar ik hoor dat reets het *muzen almanak* uitgegeven word, zo is mijn verlangen er een van uw te ontvangen, daar het nog voor mij van veel belang is weegens het vers het welk er van de overledene in staat, en dat mij ook volkomen toe kompt, waar meede gij mij hier meede zult verpligte

UWE Dienaressen
S. T. weduwe BORGER.

Adres: Mijn Heer de Heer J. IMMERSEEL te Rotterdam.

's Gravenhage. A. D. S.

Borger, Aan den Rijn. De zaak is deze. BORGER bracht zijn laatsten levenstijd grootendeels door op een buitentje aan den Rijn. Na zijn dood werd dit gehuurd door wijlen mijn vriend C. SANDENBERGH MATTHIESSEN, toen student aan de academie. Nu gebeurde 't, dat deze, zich verlegen vindende om scheurpapier tot zeker gewoon gebruik, van de huisbewaardster, aan welke hy zijn verlangen te kennen gegeven had, vernam, dat er nog een mand op zolder stond, vol „met pampieren, die de erfgenamen van den perfesser" by 't redderen van zijn boedel, hadden gescheurd en daarin geworpen, en dat de inhoud volkomen tot zijn dienst was. MATTHIESSEN maakte van de vergunning gebruik, doch meenende, dat handschriften, door BORGER nagelaten, toch altijd eenige waarde konden hebben, keek hy de papieren fragmenten nog, eer hy ze bezigde, eens na en zoo vond hy, tot zijn niet geringe blijdschap, het oorspronkelijke opstel van den bekenden Lierzang terug. Nu was BORGER niet misdeeld van dichterlijk gevoel; maar van de regels der versifikatie had hy geen begrip, en daarom had hy zijn gedicht voor de uitgave eens laten nazien van zijn vrienden TOLLENS en IMMERZEEL, met wier korrektiën het in 't licht verscheen. Ik herinner my op een voorjaarsachtermiddag by MATTHIESSEN met eenige andere studenten my byzonder vermaakt te hebben met de vergelijking van het opstel zelf met het gedrukte gedicht. — Toen de vondst ruchtbaar werd en de familje er achter kwam, was zij weinig gesticht in 't geval en eischte het handschrift terug; maar MATTHIESSEN weigerde het af te geven en handhaafde er zijn goed recht op als *in rem derelictam*.

J. VAN LENNEP.

Verscheyde Nederduytsche Gedichten (vgl. XIII. bl. 370). Bij de vraag t. a. pl. gedaan wenschte ik eene nieuwe te voegen. Er wordt daar gesproken van het tweede deel der genoemde verzameling. Ik heb hier voor mij het eerste deel, in 1651 bij denzelfden uitgever in het licht gekomen. Het is een wonderlijk boek. Eerst heeft men bl. 1—144: daarna bl. 345—361 en het verso van deze laatste bladzijde draagt het nommer 376. Nu volgen 16 ongepagi-

neerde bladzijden, vervolgens bl. 145—198 en dan weder 16 ongepagineerde bladzijden. Op de eerste daarvan staat te lezen »dit moet staan tusschen Fol. 198 en 199." Daarop volgen dan ook werkelijk bl. 199—238. Dat wij van deze wanorde niet eenen slordigen binder, maar den uitgever de schuld moeten geven blijkt hieruit, dat op bl. 238 met groote letters staat EYNDE. Dat bl. 239—345 niet aan dit exempl. ontbreken, maar werkelijk nooit bestaan hebben, blijkt uit het register. Waarom heeft de man van dit boek zulk eenen doolhof gemaakt? Maar vooral wie zijn de verzamelaars van dezen bundel? Op den titel heeten zij J. V., J. S., T. V. D., B., G. P., C. L. B. Ik vermoed dat B. geen ander zal zijn dan GERAARD BRANDT, van wien wij hier eenige gedichten met eene B. geteekend aantreffen. Maar wie zijn de overigen? Zijn J. V. misschien JAN VOS en J. S. JAN SIX, van wie hier ook gedichten voorkomen?

Gedicht op Brandts Historie der Reformatie (vgl. XIII. bl. 47; XIV. bl. 9). Het gedicht, dat onderteekend is P. V. T. 1673, luidt aldus:

Dit 's Brandts Histori-boeck van 't Neerlandts Reformeeren
Een Brandt te roockerigh door drift tot vreemde leeren
Een Epidaursche slangh scherp-siend in vrienden fout
Een Cham om Noach naeckt te toonen wat te stout.
Die weynigh van 't hersteld' van 't ontsteld' veel kan dragen
En die van 't werelts-recht in kerck soo veel gaet wagen
Die dus nae waerheydt mickt, nae reck'lyckheydt soo staedt
En nae toegeventheydt, die waerheydt schier verraedt
Quansuys om G'wetens-dwangh en oproer te vermijden
Den Afgodt op 't autaer en dwael in kerck kan lijden,
En als den Baälyt al hinkende kan gaen
En Godt met d'Afgodt menght als de Samaritaen.

R.

Het boek der Conformiteiten (vgl. XIII. bl. 180). De schrijver van dit werk is BARTHOLOMEUS ALBICIUS, een Franciskaner monnik die omstreeks het jaar 1380 leefde. Zijn werk verscheen het eerst te *Milaan* in 1510, onder den titel *Liber conformitatum* (*vitae* S. FRANCISCI *ad vitam* J. C.). In folio. Er bestaan verscheidene uitgaven van. Zie BRUNET, *Manuel du libraire;* EBERT, *Bibliographisches Lexikon*, en SAXE, *Onomasticon Literarium*, II. p. 385 en 572, benevens de vele door hen aangehaalde werken.

C. P. L.

Het boek der Conformiteiten. BARTHOLOMEUS ALBIZZI, geboren in de XVe eeuw te Rivano in Toscane, en te Pisa in 1401 overleden, is berucht als schrijver van het zonderlinge boek der *Conformiteiten van St. Franciscus met J.-C.*, waarin hij zijn' held met Gods Zoon gelijk stelt. Voor de aanbieding aan het algemeen kapittel zijner orde, vereerde men hem, ter betuiging van erkentelijkheid, de volledige kleedij die de heilige stichter gedragen had. Het boek, ofschoon dikwijls herdrukt, is zeer zeldzaam en de meeste uitgaven verminkt. ALBERUS, een discipel van LUTHER, heeft er de bouwstoffen uit ontleend van zijn *Barvoeter-monniken Alkoran*, geschreven in het Latijn, dat door COENRAAD BADIUS in het Fransch, en door een ongenoemde in het Nederduitsch is vertaald.

J. L. A. I.

Monluk (vgl. XIII. bl. 341). Door MONLUK wordt waarschijnlijk bedoeld de maarschalk van Frankrijk BLAISE DE LASSERAN-MASSEN-COME, heer van Montluc, die, om zijne wreedheden, onder de regering van KAREL IX gepleegd, den bijnaam verdiende van *boucher royaliste*, hem door de Protestanten gegeven. In 1564 vermenigvuldigde hij in Guyenne de vervolgingen tegen de Gereformeerden, waarvan hij zelve, met een verfoeielijk zelfbehagen, de afgrijselijke bijzonderheden heeft verlevendigd in zijne *Commentaires, ou memoires de sa vie militaire* (1519—1574). Bordeaux, 1592, in folio. J. L. A. I.

Lied: Al is ons prinsje nog zoo klein (vgl. XIII. bl. 370; XIV. bl. 9). Als »9 Januarij" de vier aangehaalde regels de vier *eerste* regels van gezegd volksliedje noemt, en het reeds aan de dagen der jeugd van WILLEM III toekent, geloof ik dat hij zich in beide opzigten bedriegt. Wat den *tijd* aangaat ken ik nog geene oudere aanhaling dan in 1787; maar 't was toen reeds wie weet hoe lang bekend. Ik vraag daarom tevens: welke vroegere aanhalingen worden er gevonden, die ons nader brengen aan den oorsprong des lieds? En wat het *lied zelf* betreft, moet ik er op wijzen, dat de vier aangehaalde regels, die ook mij alleen bekend waren, met geene mogelijkheid uit hetzelfde couplet kunnen zijn. Ik ben geen muziekbeoefenaar, en kan de melodie niet in notenschrift uitdrukken,

ook al wilde de *Navorscher* zich daarmede belasten of beballasten. Maar ik wil een fragment van een *Vlaggeliedje*, dat op de gezegde melodie geschreven is, mededeelen, op tweederlei wijze uitgedrukt.

1.

Zij wappert weêr, gelijk weleer,
Van ooster- tot aan westerstrand:
Zij heeft hare eer en luister weêr,
De vlag van Nederland.
Zij slaat met klapp'rend feestgeluid
Op nieuw haar drietal banen uit,
En wijst ons weêr, gelijk weleer,
Den weg der eer, vooruit!

2.

Geen schooner vlag
Van top en stag
Dan Neêrlands rood en wit en blaauw,
Het zij de dag
Zich toonen mag
In zonneschijn of graauw.
Zij teekent scherp zich op de lucht,
De vlag, zoo roemrijk, zoo geducht,
En brengt uit zee
Aan elke reê
Haar zegen meê
En vrucht.

Beide schrijfwijzen vereenigen zich met de melodie. Het daarop dikwerf, vooral in en sedert 1788 en 1813, gevolgde: »'t Is Oranje!" enz. behoort er niet toe, evenmin als de even menigvuldig gehoorde kreet van »Hoezee!" die, naar 't schijnt, in den aanvang der vorige eeuw uit Polen naar Engeland en de Nederlanden is overgewaaid, en allengs de phasen van *Hussa*, *Huzza*, *Huzzee*, *Houzee* en *Hoezee* heeft doorgeloopen.

De door mij vroeger en nu gedane vragen blijf ik dus der aandacht aanbevelen.

S. J.

Aanhaling (vgl. XIV. bl. 12). 't Gedichtje:

Vaarwel, mijn vaderland!
Het schip doorklieft de baren, enz.,

is van dʳ. HEIJE, die daarbij ook een zangwijze met piano-begeleiding componeerde.

Beide staan in een der *Muzen-Almanakken*, die omstreeks 't jaar 1830 't licht zagen. In welk jaar weet ik niet.

[Een ander medewerker verpligtte ons door de toezending van een afschrift en van een berigt van gelijken inhoud met het bovenstaande.]

Lobedanius (vgl. XIII. bl. 47). Mij zijn als schrijvers A. en N. LOBEDANIUS bekend. A. LOBEDANIUS heeft anonym geschreven, en waarschijnlijk ook uitgegeven, *Beschrijving der vreugdeblijken, illum. enz. ter installatie van den Prins van Oranje* (WILLEM IV) tot stadhouder (te Utrecht) Utr., 1747, in 8°. met pl.; en N. LOBEDANIUS, *Diss. Juris Publ. foed. Belgii de jure stapulae.* Traj. 1757, in 4°.

J. L. A. I.

Laurens Steversloot is bekend als dichter van *Jonas den Profeet*, een der zoogenaamde bijbelsche heldendichten, waarvan in de vorige eeuw een groot aantal gedrukt is en die tegenwoordig weinig meer gelezen worden. DE VRIES, in zijne *Proeve eener Geschied. der Nederd. dichtk.*, dl. II. bl. 74, zegt alleen, dat hij geboren is in 1672, overleden in 1736 en verscheiden werken in onrijm in het licht heeft gegeven. Ik heb voor mij liggen een geschreven gedicht, dat ons wat meer omtrent hem mededeelt. Het heet: „Ter eere van den wispelturigen Eenloopige Gezel LAURENTIUS STEVERSLOOT." Uit dezen titel leeren wij reeds, dat hij, toen althans, ongetrouwd was. Het gedicht zelve is wat lang om het in zijn geheel in den *Navorscher* mede te deelen; ik neem er dus het eerste gedeelte van over, waarin de levensloop van STEVERSLOOT verhaald wordt.

Wat hoort en ziet men in ons dagen
Schoeit men weêr op den ouden leest,
Moet Holland weêr een wargeest dragen,
En vreezen voor een kerklijk beest?
Pas vijftig jaren zijn verloopen
Dat men door papen wreveldaad
Den vrijen hulk van 't land zag slopen
En stuurlien smijten uit den raad,
De vaders van het land verscheuren
En hitsen 't volk tot razernij,
Dat Neerland eeuwig zal betreuren,
Schoon 't namaals raakte bijna vrij.
Ziet, op dit spoor der oude helden,
Die godsdienst, vrijheid, vrede en wet
En haar beschermers nedervelden,
Stapt Steversloot met stouten tred.
Die uit het schuim van volk gesproten
En in een kroeg wierd opgebragt,
En door een hulp van stichtsche grooten
Zijns vaders armoe heeft verzacht.
Zijn schrandere broeders dienden heeren;
Maar hij, omdat hij was wat bot,
Geoordeeld wierd dat tot een eere
Verstrekken kon voor Levies rot.
Zijn vader na den raad der grijsen
En na de mode van het land,
Beval dat men hem onderwijsen
Zou naar den Voetianen trant.
Geklommen op de hooge scholen,
Wat Grieks en wat Latijn geleerd,
Maar niet te veel, uit vrees voor doolen,
Wierd Steversloot gerenommeerd.

Die stompe geest, door talmerijen
 Van 't alderfijnste slag vervult,
Geraakt in duisent sufferijen
 En tergde meestren ongedult
Doch door de Voetianen bende
 Bevorderd tot den predikstoel
Gebeurde 't dat die held zich wende
 Tot d' onbekende musenpoel.
Hier raakt het zwakke brein aan 't koldren
 En door de dichtziekt' afgemat
Was alles wild holder de boldren,
 En 't classis den poëet na 't gat.
Apol en Bacchus op haar toeren
 Verquikten onzen Kerkprophect;
Maar 't druivennat deed aan de boeren
 Hem schrijven als een dol poëet.
Hij, om zijn losheid glans te geven
 Stak zich in Coccejaans livrei
En onbeschaamd door al zijn leven
 Dong na 't bewind in die partij,
En schold verwoed op Voetianen
 En haar beschermers in den staat
En trok den streng der Coccejanen
 Veel sterker als ooit magistraat,
Hij waaide 't zwaard voor patriotten,
 Voor rechters van de goede zaak
Die met sint Juinen niet als spotten
 En sette 't prinsen volk ten kaak.
Zijn veersen vlogen bij dozijnen
 Door 't land, zoo met als zonder naam,
En Hercules, de schrik der fijnen,
 Versloeg de Voetianen kraam.
De ernstgezinde ijveraren
 Die voelden mee de dolle vuist
Van dien bedwinger der leeraren,
 En leiden in het stof begruisd.
Maar toen die Phaëton geslagen,
 Viel van zijn holkaros in 't zand,
Liet ieder dezen zwetser plagen
 En lacht met den dollen kwant.
De Voetiaan met hand en tonge
 Beguichelde den apostaat,
De Coccejanen liedjens zongen
 Van Joanus (?) langs deur en straat,
Die uit zijn stoel met bei zijn beenen
 Gelicht door 't zware kerkorkaan
Maakt een cabale met zijn eenen,
 En sint alleen in 't Vaticaan
Veracht van trouwe landregenten,
 Voor stoel en banken preeken moet
Dies wendt zich naar de Malcontenten
 En trekt met haar naar d' hoofsche stoet.
Soestdijk, de toevlugt der misnoegden,
 Die al wat naar verandring staat
Verwelkomt, is voor hem die zwoegde
 Van hartsverdriet, een toeverlaat.
Daar trekt hij met zijn loome dichten
 En laffe vleierij ten hoof,
En meent dat 't al voor hem zal zwichten
 Die 't hoofd bekranst met Midasloof.
Hier balkt die ezel in de zale,
 Misbruikend Gods geheiligd woord,
En trotsch op zwetsens zotte tale,
 Denkt dat hij 't prinsen hart bekoort
Maar zoo dien vorst zijn teedre jaren
 Zich voor godlooze flatterij
Niet kunnen nog genoeg bewaren,
 Maar scheppen smaak in het gevlei:
Zoo zal de wijsheid van die mannen
 Dien 's prins opvoeding is vertrouwd,
Dien huurling uit haar hof verbannen
 Eer dat het hen te laat berouwt.
En 't puik van deftige prinsessen,
 De moeder zal wel wijzer zijn,
Dan·dat zij zou janhagels lessen
 Ontvangen van een dronken zwijn.
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
Geen smulpaap, die zijn pen of tonge
 Voor spijs en geld te huure veilt,
En openbaar voor oude en jonge
 Met een nat zeil en straat bezeilt,
Geen die m' in leege kerk hoort balken
 In onverstaanbre zwetsers klap
Is nooit bekwaam om te verschalken,
 Zelfs de onbedreven jonglingschap, enz.

Aan het slot het volgende
Puntdichtje.

 Een kijker op Soestdijk geweest,
Gevraagd hoe 't Steversloot al maakte,
 Zei, dat de hoogverlichte geest
Den prins en 't gansche hof vermaakte,
 En dat hij hooren zeggen had,
Dat onze hoffelijke preker
 Niet half zoo wel met 't heilig blad
Had omgegaan, als met den beker.

LAURENTIOPHILOS.

Nu vraag ik, is STEVERSLOOT in waarheid zulk een deugniet geweest, als hij hier genoemd wordt? Zeker is zijn portret hier niet geflatteerd: 't is geen vriend van hem geweest die het geschilderd heeft. De omstandigheid vooral dat hij op Soestdijk zijn rol speelde, doet mij verlangen wat meer van hem te weten. Is er meer van hem bekend?

Beschrijving der stad Amsterdam in dichtmaat. Dit dichtstuk is te *Amsterdam*, in (1611), op 1 *blad in f°*., bij WILLEM JANSZ., denzelfden drukker die mede, in 1611, den 1ste druk en in 1618, den 2de druk van HOOFTS *Emblemata*, uitgaf. Wie is de dichter van de *Beschrijving der stad Amsterdam?* Kan het HOOFT zijn? J. L. A. I.

[De vrager zal ons genoegen doen, indien hij ons de eerste regels van dit gedicht mededeelt.]

Gedichten voor kinderen van van Alphen en Goeverneur. Wie wil zoo vriendelijk zijn ons te zeggen:

1°. Welke der kindergedichtjes van VAN

ALPHEN vertaald zijn naar 't Hoogduitsch van C. F. WEISSE.

2°. Of *al* de *Fabelen*, *Vertelsels* en *Kinderversjes* van GOEVERNEUR vertaald zijn naar 't Hoogduitsch van W. HEY, dan of er ook oorspronkelijke, of naar andere dichters gevolgde onder zijn?

TWEE SCHOOLJONGENS.

G. Brandt, Leven van Hooft. Wanneer is dit voor het eerst uitgegeven? Is het ook bekend in welk jaar het geschreven is?

Sermoenen van Broeder Cornelis (vgl. XII. bl. 18, 84). In den catalogus van oude boeken, verkrijgbaar bij den boekhandelaar J. MOONE, BZ., te Delft, januarij 1864, n°. 14, staat als aanteekening na den titel der *Historie van B. Cornelis Adriaensen* het volgende: „Les auteurs des sermons obscènes, imprimés sous le nom de CORNEILLE ADRIAENSEN de Dort, sont HUBERT GOLTZIUS et surtout JAN DE CASTEELE ou CASTELIUS, curé de St. Jaques à Bruges, caché sous le pseudonyme de Steph. Lindius."

Steunt die bewering op het gezag van BEAUCOURT DE NOORTVELDE. *Tableau fidèle des troubles et révolutions en Flandre* 1500—1585? De nauwkeurige JANSSEN heeft in zijne uitmuntende monographie: *De kerkhervorming, te Brugge*, dl. II. bladz. 153—159, de echtheid der uitgegeven sermoenen van Broeder CORNELIS, zoo uitmuntend gestaafd, dat men na de uitgave van dat doorwrochte werk vragen mag naar bewijzen voor een beweren als het boven aangehaalde.

H. M. C. v. O.

De bruiloft van Kloris en Roosje. Dit bekende stukje, dat nog jaarlijks te Amsterdam eenige malen wordt vertoond, wordt door sommigen toegekend aan D. BUISERO, door anderen aan TH. VAN MALSEM. Van wien is het?

Maleische en Javaansche letterkunde (vgl. VIII. blz. 65) Deze vraag is drieledig: 1°. of er eene geschiedenis van de letterkunde der Maleiers en Javanen is in 't licht gegeven; 2°. op welke wetenschappelijke gronden en met welke taalkundige zekerheid de christelijke zendelingen den bijbel vertalen in de verschillende deelen van den archipel; 3°. of die zendelingen die kennis mededeelen aan het Bataviaasch genootschap, dan wel, even als de europesche christendompredikers, de nationale litteratuur met wortel en tak uitroeien.

1°. De delfsche academie van oostersche land- en volkenkunde zoude, *in* Holland, als de bevoegde antwoordgeefster dienen op te treden, volgens hetgeen men in Indië denkt omtrent europesche bekwaamheid in taal en geschiedkunde der eilanden van den Archipel. — P. Q. R. kan zich evenwel vergenoegen op dit punt, wanneer hij WERNDLEY, RAFFLES en CRAWFURD bij de hand neemt; en wanneer hij ziet, dat de historie dezer beide volken nog al eens een beoefenaar gevonden heeft aan de *oster*zijde des oceaans, dan zal hij het bestaan van historische oorkonden op Java niet betwijfelen. De javaansche letterkunde is ouder dan de hollandsche. Toen de Nederlanden nog slechts JACOB VAN MAERLANT en MELIS STOKE hoorden en de Schotten OSSIANS *Temora* in den beginne zongen, was de javaansche litteratuur reeds opvolgende tijdvakken ingetreden en vergrijsd. EMPOESADHE zou in de IX[de] eeuw der gewone (christelijke) tijdrekening de *Broto-joedo* gedicht hebben; EMPOE KANWO in dat tijdvak de *Wiwoho*, (*Mintorogo*); DJOYOBOYO de *Pralembango*. Uit een voor ons liggend, onuitgegeven, voor de delfsche academie bestemd en op Java geschreven werk over 't oude Java tot op het eind der XV[de] eeuw, zoude wijders eene genoegzaam voldoende beantwoording van het eerste gedeelte der vraag kunnen geleverd worden. Wij wagen het echter niet, de geleerden in Holland vooruit te loopen.

2°. De taalkennis en bijbelvertalingen kunnen, als volgt, historisch gewaardeerd worden; bereids sinds 1623 begonnen predikanten (RUIL, WILTENS, DANKAERTS, VAN HASEL, VAN MARNIX) bijbelstukken, psalmen, gebeden in 't Maleisch te vertalen, en professor WALAEUS dirigeerde uit Leiden (in Holland) de indische kerkdiensttaal. Voor de Molukkos werd een nieuw, of gewijzigd maleisch-italiaansch alphabet uitgevonden, waaruit heden ten dage de Amboinezen nog *lezen*, schoon het *begrijpen* veeltijds evenmin gevonden wordt, als bij den hoofdman PHILIPPUS, of, bij den lezer van de *bintang Oetara* (een hollandsch-maleisch blad.) Nog in onze dagen heeft het indisch gouvernement deskundigen op ruime bezoldiging moeten benoemen, om een *goed* maleisch woordenboek op te stellen, waaruit volgt, dat de vroegere christelijke vertaalde stukken voor de bekeerlingen „hebreeuwsch" moeten geweest zijn, even als 't Latijn voor de Katholieken. Wat verder de andere vreemde talen aangaat, zij men herinnerd, dat wel van sommige woordenlijsten bestaan, maar in het land der blinden éénoog koning is. (P. Q. R. leze het *Tijdschrift voor Ned. Indie*, van 1837 af.) Het tal der talen en taaltakken in den Archipel is zeker boven de driehonderd.

8°. De vrees van P. Q. R is maar al te zeer gegrond. Het aanwezen van zendeling-christen-leeraars op de eilanden is voor de geschiedenis dier landen en voor hare letterkunde, gelijk aan het aanwezen der vroegere spaansche priesters in Amerika en van OMAR in de bibliotheek van de PTOLOMAEEN. Ik geloof niet, dat het Bataviaasch genootschap voor de wetenschap ooit een letter aan hen gewonnen heeft.

J. HAGEMAN J.C.Z.

J. G. de Loches (vgl. XII. bl. 308, 373; XIII. bl. 204, 305). Op bl. 204 van dl. XIII staat vermeld, dat de eenige zoon van mr. DANIEL FRANÇOIS DE LOCHES, uit een derde huwelijk, eenige jaren geleden ongehuwd gestorven is.

Die derde vrouw van mr. D. F. DE LOCHES is GEORGINE SEVERIJN geweest, daar een' brief van haar, van Weltevreden bij Batavia, 27 januarij 1833, voor mij ligt.

Zij moet de dochter van een' makelaar in effecten te Amsterdam geweest zijn, die, nadat haar vader naar Kleef verhuisd was, het gemaakte plan, om namelijk naar Oostindië te vertrekken, ten uitvoer bragt. Op het schip kreeg zij kennis aan een' Amerikaan, DRÖGER, met wien zij later getrouwd is, zoo dat mr. D. F. DE LOCHES de tweede man is geweest. Behalve den zoon van DE LOCHES, GEORGE genaamd, had zij ook nog een meisje DOLPHA, van den eersten man.

Na DE LOCHES' dood is zij naar het vaderland teruggekeerd, en heeft te Delft gewoond; of zij nog leeft is mij onbekend.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Ellison. Was zekere ELISON of ELLISON predikant der engelsche gemeente te Amsterdam in 1634? Ik vraag dit naar aanleiding eener vraag in *l'Intermédiaire*, te Parijs dd. 15 januarij jl., door W. BURGER over twee meesterachtige portretten van REMBRANDT (1634), moetende voorstellen ELISON, engelsch predikant te Amsterdam en huisvrouw.

Deze portretten zijn afkomstig van sir W. C. EARDLEY, in 1860 te Londen geveild en onlangs door den heer kunstkooper J. NIEUWENHUYS aan den heer SCHNEIDER, vice-president van den senaat, verkocht. Ik vind geen' ELISON, predikant te Amsterdam, maar vraag of dit portret niet kan voorstellen P. J ELIAS, in 1622 kerkmeester der Nieuwe kerk en als zoodanig ook der Engelsche kerk te Amsterdam? Zie COMMELIN, *Beschr. van Amst.*, I. blz. 461 en 483.

Het gewaad, ronde breede hoed, witte kraag zonder bef, is juist niet geestelijk.

De engelsche uitspraak van ELISON en ELIAS, bijna gelijkluidend, de betrekking, gaven misschien aanleiding tot den naam van »predikant ELISON."

Ik zie (a. w. bl. 483), dat er ook een Engelsche Bruynisten kerk was; zou daar een predikant ELISON geweest zijn?

C.

Van der Meer (vgl. XIV. bl. 15). JAN VAN DER MEER, als een verdienstelijk schilder bekend, werd in het midden der 17e eeuw te Schoonhoven geboren. Hij bragt een groot gedeelte van zijn leven te Utrecht door, en vertrok later naar Rome om zich in het schilderen van levensgroote beelden te oefenen. Het jaar van zijnen dood is niet bekend. Deze moet dus niet verward worden met JOHANNES VERMEER, te Delft in 1632 geboren en overleden vóór het jaar 1696.

T 5.

Dirk Raphaëls Kamphuyzen (vgl. XIII. bl. 372; XIV. bl. 16, 47). W. BURGER, heeft in zijn werk: »*Études sur les peintres Hollandais et Flamands. Musées de la Hollande.* II. *Musée van der Hoop, à Amsterdam et Musée de Rotterdam,*" naar aanleiding van KAMPHUYZENS schilderij op 't museum Boymans te Rotterdam, hierover ook gesproken.

Ook was er nog in december 1861, in een kabinet van schilderijen te Deventer, sedert meen ik van de hand gedaan, een stuk van D. RZ. KAMPHUYZEN, gelijk er uitdrukkelijk op vermeld stond.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

De tooneelspeelster Lobé (vgl. XII. bl. 245, 338; XIII. bl. 92; XIV. bl. 47). Onze ongenoemde medearbeider zegt, XIV. bl. 47, dat PIETER LOBÉ, geb. 1640, twee en twintig kinderen (bij twee vrouwen) verwekt had. Deze PIETER LOBÉ moet dus een ander geweest zijn dan die PIETER LOBÉ, van wien ik melding heb gemaakt in het *Tijdschrift voor Geschiedenis en Oudheden van Utrecht*, t. a. pl., want laatstgemelde, hoezeer ook in 1640 (den 20 maart) geb., had slechts ééne vrouw en twaalf kinderen. Alle de descendenten van hem en van zijne eenige zuster zijn mij bekend, maar daartoe behoort de tooneelspeelster LOBÉ niet. Ik kan dus X. X. X. (XII. bl. 245) geen voldoend antwoord op zijne vraag

geven. De gezegde ongenoemde medearbeider zou mij zeer verpligten, door mij inlichtingen te geven omtrent den door hem bedoelden PIETER LOBÉ en diens twee vrouwen en twee en twintig kinderen. In de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, XVI^de jaarg. 1860, heb ik getracht aan te toonen, dat het geslacht LOBÉ VAN OSTENDE niet uit Vlaanderen, maar uit Zuidbeveland afkomstig is. — Op de door den ongenoemden medearbeider aangehaalde plaats uit bovengemeld *Tijdschrift voor Geschiedenis, enz.* blz. 99, wordt mijn grootvader WILLEM LOBÉ, *Art. Lib. Mag. et Phil. Dr.* en van 1748—1780 predikant te 's Graveland, verkeerdelijk PIETERSZ. genoemd: dat moet WILLEMSZ. zijn, zoo als bij eene aandachtige lezing blijkbaar is. In België (b. v. te Brussel) leeft nog eene familie LOBÉ, die ik met de oude utrechtsche niet kan verbinden.

W. J. C. VAN HASSELT.

Rubens en Rembrandt. N. Maes te Antwerpen. In welke betrekking hebben RUBENS en REMBRANDT tot elkander gestaan? Beide leefden in denzelfden tijd en niet verre van elkander: beide bekleedden de eerste plaats in de school waartoe zij behoorden, althans van 1630, toen REMBRANDT te Amsterdam ging wonen, tot 1640 toen RUBENS stierf.

De amsterdamsche en de antwerpsche schilderschool stonden veelzins met elkander in betrekking. B. v. NICOLAAS MAES, een leerling van REMBRANDT, ging na 1660 te Antwerpen schilderen, waar hij zich aan JORDAENS schijnt aangesloten te hebben. Wat weet men van het verblijf van MAES te Antwerpen?

Intermédiaire.

Afbeeldingen van de Loterijzaal te 's Gravenhage. T^s. zoude gaarne vernemen, welke afbeeldingen er bestaan van de Loterijzaal te 's Gravenhage zoo als die was in de 17e en 18e eeuw. Hij verlangt dus te weten de namen der schilders, teekenaars en graveurs, aan wie wij eene afbeelding dier zaal verschuldigd zijn, benevens eene *opgave* en *beschrijving* dier schilderijen, teekeningen en platen.

T^s.

Aert Antoniszoon. Zoude iemand in staat en zoo vriendelijk willen zijn op te geven, of omstreeks het jaar 1617 een schilder van dien naam bestaan heeft? Wat mij aanleiding geeft tot deze vraag, is het bezit van eene schilderij, welke een niet onbelangrijk feit uit onze vaderlandsche geschiedenis voorstelt.

Toen namelijk in het jaar 1617 door de afgevaardigden van Dordrecht, Amsterdam en eenige noordhollandsche steden ter vergadering der staten van Holland ernstig en bij herhaling werd aangedrongen op het houden eener nationale synode, trachtten de andere steden daarvan de uitvoering te verijdelen, doch moesten toch eenmaal tot een afdoend besluit komen.

Als eene laatste poging zonden zij twee hunner leden (uit de edelen heer JOHAN VAN DUIVENVOORDE, en uit de afgevaardigden den heer HUGO DE GROOT van Rotterdam) naar Dordrecht, ten einde de regering van die stad, met het oog op de gevolgen, te bewegen tot het intrekken of wijzigen van haren eisch. Deze gecommitteerde raden reisden in de eerste dagen van augustus 1617 met het generaliteitsjagt van Rotterdam derwaarts. Voor het kasteel en dorp van IJsselmonde gekomen, begroetten zij den ambachsheer CAREL BENTINCK met de gewone saluutschoten en trompetgeschal.

Het is dit oogenblik hetwelk de schilder tot zijn onderwerp van voorstelling heeft gekozen, voorzeker o last van eenig hoog geplaatst persoon of corporatie, welk vermoeden hierdoor zeer wordt ondersteund, dat het jagt van Amsterdam (de groote medestander te dezen aanzien van Dordrecht) hierbij is afgebeeld, in rust aan den wal liggende, geheel onttakeld, met zijn oude vlag in top, en zijn wapen op den achterspiegel. Er moet dus eenige beteekenis aan te hechten zijn.

Op de vlag van een der overige hierop voorgestelde vaartuigen, staat in duidelijke letters AERT-AN-TON. De overige letters schijnen in de plooien der vlag zich te verschuilen. In het water drijft een stuk hout waarop ANNO 1617 staat. Bij geen der mij bekende schrijvers omtrent onze hollandsche schilders vind ik dien naam vermeld, en vrees mij te veel aan te matigen, wanneer ik in hem een kleinzoon meen te zien van CORNELIS ANTHONISZOON, welke in 1536 eene schilderij leverde, bij den heer D. G. MULLER, *Over den oorsprong der Nederl. vlag*, bladz. 46, vermeld.

Ik rigt dus aan de heeren Navorschers een beleefd verzoek om mij in het verder nasporen van dien naam behulpzaam te willen zijn. Meer bevoegde beoordeelaars dan ik zelve oordeelen dit stuk die moeite overwaardig, zoo wel om het penseel. als om de voorstelling en het ontbreken van schilderijen in dat genre uit dien tijd.

S. P. L.

Maria M. la Fargue (vgl. XIII. bl. 310, 341, 371; XIV. bl. 12). Aan het verlangen van NEPTUNUS, t. l. a. pl. te kennen

gegeven, is reeds wat JONCTIJS betreft, door anderen voldaan, zie *Nav.* XIII. bl. 368. Doch wat MARIA M. LA FARGUE aangaat, wil ik hem gaarne mededeelen, dat uit de genoemde schrijvers, als VAN EIJNDEN en VAN DER WILLIGEN, IMMERZEEL en KRAMM blijkt, dat zij eene zuster was van PAUL CONSTANTIN en van KAREL LA FARGUE, beide schilders, dat zij te 'sGravenhage schijnt geboren te zijn en in 1771 aldaar werkte, van welk jaar fraaie teekeningen met beeldjes van haar gezien zijn, dat zij ook kabinetstukjes schilderde, die geestig van ordonnantie, zonachtig en uitvoerig genoemd worden, gelijk die in 1783 op eene verkooping te Amsterdam zijn voorgekomen en beschreven. Behalve die *binnenhuisjes*, teekende zij ook geschiedkundige voorvallen uit haren tijd, die door anderen in het koper gebragt werden, en alzoo voor jaarboekjes of almanakken zullen gediend hebben: eenige van deze van het jaar 1788 worden bij KRAMM beschreven. Meer schijnt van haar niet bekend te zijn. V. D. N.

Prent van Paul Moreelse. Ik bezit eene oude prent in langwerpig kwarto-formaat, een bosch voorstellende, waarin aan den voet van een' boom een jongeling gezeten is, die een meisje een pijl uit den boezem trekt, terwijl hij haar hoofd in de hand heeft; achter hem is een pijlkoker. Onderschrift is er niet op; doch onderaan staat: PAUL MOREELSE (of MORELSE of MORESSE, dewijl het daar een weinig gescheurd is), *Ultraject. invenit.* CRISP. DE PAS *Sculpsit et ex.*

HUBER en ROST vermelden in hun *Manuel des Amateurs*, etc. vol. 5, dat van PAULUS MOREELSE, schilder van Utrecht, geene gravures bekend zijn, maar alleen twee houtsneden, *en clair obscur*, welke ten hoogsten zeldzaam zijn, en *Cupido* en *Lucretia* ten onderwerp hebben. Volgens mededeeling van den heer N. C. DE GYSELAAR, bevinden zich hiervan twee uitmuntende exemplaren in het kabinet van prenten, pleisterbeelden, enz. te Leiden. — Onder de graveurs worden door HUBER ook vermeld CRISPIN *et* SIMON VAN DE PAS. IMMERZEEL, 2de deel bl. 240, en KRAMM, 3de afl. van deel IV, vermelden hetzelfde. Vrage: Wat stelt deze prent voor en is de prent zeldzaam? De prent is vastgemaakt op: *Articulen genomen uijt de Brouwers Gilde-Rolle der Stad Leeuwarden, volgens Resolutie genomen bij Haar Achtbaarheden den 24 December* 1691.

Tevens zij bij voortduring HUYBERT BRUINESZ en zijne glasschilderij, door mij op bl. 213 van dl. XIII. vermeld, waarop ik geen antwoord ontving, aan de belangstelling van hh. kunstliefhebbers opgedragen! Zoude soms BRUINESZ ook de naam van den maker van het versje kunnen zijn?

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Portret v. A. Pelt. Is ook bekend wie de schilder was van een portret in olieverw van ABRAHAM PELT, geboren te Antwerpen 7 november 1573, gestorven te Amsterdam 7 julij 1657? V. G.

Doopschgezinden onder de hollandsche schilders. Het eerste nommer van het tijdschrift *l' Intermediaire* bevat de volgende vraag, die ik gaarne in den *Navorscher* herhaald zou zien. Wie zegt mij, hoe de Doopschgezinden dachten en leefden, waartoe vele hollandsche schilders behoord hebben, als JACOB VAN RUISDAEL en waarschijnlijk HOBBEMA, LAMBERT JACOBSZ van Leeuwarden, en zijn leerling GOVERT FLINK, ook zoo het schijnt REMBRANDT? — Stonden de protestanten te Antwerpen, waar JORDAENS toe behoorde, ook in verband met de hollandsche Doopschgezinden?

S. G.

[Het eerste gedeelte der vraag zal wel voor nederlandsche lezers geen antwoord behoeven, ten minsten in dien het, zoo als wij meenen, de Doopschgezinden in het algemeen betreft, en niet die bepaalde afdeelingen der Doopschgezinden, waartoe sommige schilders behoorden. Omtrent HOBBEMA vindt men iets *Nav.* XIII. blz. 273.]

TAALKUNDE.

Schamel (vgl. XIII. bl. 315; XIV. bl. 52). KILIAEN vertaalt dit woord met *pudens, pudicus* en het daar tegen overstaande, *onschamel* met *impudens, inverecundus, effrons.* Dit laatste, thands buiten gebruik geraakt, treffen wy nog by VONDEL aan in zijn *Gulden Winkel* XLII. (Deel I. blz. 483 mijner uitgave)

Is d' Arent zoo onschamel

(om namelijk een lam aan te grijpen en weg te voeren),

Wat hindert my, dat ick niet roof den vetsten Hamel?

Een *schaemle arme* is alzoo wat de Franschen noemen *un pauvre honteux.*

Langzamerhand is echter ten onzent het eerste dier beide woorden in ongeveer gelijken zin opgevat als het tweede; echter doorgaands met die *nuance* van beteekenis dat men *schamel* zeide, waar wy nu *arme sukkel* of *arme drommel* zouden zeggen. In dezen zin vat ik dan ook den regel op,

uit BREDERO aangehaald: *mijn* schaamle *moer* is, naar mijn gevoelen, niets anders dan: *mijn* arme sukkel *van een moeder*.

In gelijken zin ongeveer vind ik het woord gebezigd in de *Nieuwe Maren* enz. van JOOST BUYCK by SCHELTEMA, *Aemstel's Oudheid*, II. Deel blz. 73 — en wel twee malen op dezelfde bladzijde. Eerst wordt daar van den zoogenaamden bisschop der Wederdoopers, Jacob van Campen, gezegd, dat hy *seer obstinaet bleeff, ten eynde toe hem niet leet wesende, dat hy* den scamelen *verdoopt hadde*, en later van hem gezegd, dat hy *syne quade leringe gesayt hadde onder der scamelen gemeente*. — Beide reizen wordt van »armen" gesproken en wel van de zoodanigen die in het oog des sprekers medelijden verdienen. Wie echter *schamel* als synoniem van *ongelukkig* beschouwt, gaat, dunkt my, te ver.

J. VAN LENNEP.

Kattegat (vgl. XI. bl. 117). In een werkje, getiteld: *Beteekenis en afleiding van eigennamen*, door J. W. M., uitgegeven te Zalt-Bommel, bij NOMAN en ZOON, 1840, leest men (bl. 45) »dat de geographische naam *Kattegat* ongetwijfeld afkomt van *katten*, eene oude soort van schepen, even als fluitschepen, thans buiten gebruik."

Aangaande deze oude katschepen vindt men ook een artikeltje in het supplement op het kunstwoordenboek, door WEILAND, n. l. »*Kat zonder ooren*, ronde barken, welke geschut en krijgsvoorraad aan de schepen toevoeren."

Volgens BILDERDIJK echter zou de naam *kattegat* van het celtische *kade* of borstweer moeten afgeleid worden.

P. FRET.

Tuischen. Draaien met de spille. Ravotten op de ladders (vgl. XII. bl. 247). Ook door mij werd in onderscheidene nederlandsche woordenboeken het woord *tuischen* voor *ruilen* aangetroffen. Ik herinner mij echter niet, dat woord ooit in die beteekenis gelezen te hebben. Evenmin vernam ik, dat het ergens in ons vaderland alzoo in gebruik zoude zijn. Vermoedelijk zal het, als verouderd, vroeger in gebruik geweest zijn. — Maar in de beteekenis van *spelen*, zoo als *tuischen* bij HOOFT en KILIAEN voorkomt, vond ik dit woord in een authentiek kerkelijk acteboek.

Den 19den junij 1664 n. l. besloot het kerkelijk bestuur op Walcheren zich te wenden tot de ed. heeren der steden Middelburg, Vlissingen, enz., met verzoek, dat door hunne autoriteit goede orde mogte gesteld worden op de jaarmarkten tot wering van alle *batamentspelen, koordedanserijen, comediantspelen, trijfelen, draaijen met de spille, dat onchristelijk huichelen en ravotten op de ladders, vertooningen uit Gods heilig woord*. Voorts zonde men verzoeken: *verbod tegen het schrikkelijk tuijschen en spelen met den teerlinck, kaarten en tick-tack-berd*, hetwelk overal in de herbergen bespeurd werd.

De verlangde wering dezer spelen moet evenwel nog zoo spoedig niet gevolgd zijn, want omtrent tien jaren later schreef ds. GEORGIUS DE RAET, predikant te Vlissingen, op verzoek des kerkeraads aldaar, eene *verhandeling tegen het spelen en tuijschen op het tick-tack-berd*, welke verhandeling, van wege de classis Walcheren, door de predikanten DAVID DE MOOR en PETRUS VAN DER BURCHT onderzocht zijnde, den 15den feb. 1674 werd goedgekeurd, om vervolgens in het licht te verschijnen.

Hieruit nu blijkt duidelijk, dat *tuischen* weleer als een spel bekend en, naar de meening van het kerkelijk toezigt, maar al te veel in zwang is geweest. Maar wie deelt mij nu ook eens mede, wat men te verstaan hebbe, door *het draaijen met de spille* en *het ravotten op de ladders*, welke spelen, zoo als uit het bovenstaande blijkt, destijds als volksvermaken in zwang waren?

P. FRET.

[*Tuischen* is op de aangehaalde plaats uit de acte der classis niet de naam van een bepaald spel, maar eenvoudig een synoniem van *spelen*. Reeds de vergelijking van deze plaats met den titel der later genoemde verhandeling bewijst het.]

Isekeepe, Berbice (vgl. XIII. bl. 373; XIV. bl. 21). Naar aanleiding van het gezegde: »Naar iisjekeep gâon, d. i. sterven", opgenomen in de »Woordenlijst," behoorende tot de bijdrage van dr. H. J. VAN ECK, »over het taaleigen der boeren van het kanton Axel" (DE JAGER, *Archief voor Nederl. Taalk*, dl. II, bl. 164), heeft de heer J. H. VAN DALE, in hetzelfde *Archief*, dl. III, bl. 399, eene opheldering gegeven van de, ook in Z.-Vlaanderens westelijk deel gebruikelijke spreekwijze: *het is naar Iesjekeep*, of van de gelijke beteekenis hebbende: *het is naar de Berbiesjes*, — als bij verwisseling gebezigd wordende voor iets, dat verloren is. Gelijk de laatste slaat op onze voormalige volkplanting *Berbice*, slaat de eerste op *Essequebo*, in VAN WIJKS *Aardr. Woordenb.* ook *Isequebo* gespeld. Wat daarheen gezonden werd, beschouwde men als verloren, en zoo kunnen die spreekwijzen ook voor het *sterven* in gebruik geraakt zijn.

Hoezeer ik mij herinnerde eene opheldering te dier zake ergens gelezen te hebben, was het mij evenwel ontgaan, dat ik die in DE JAGERS *Archief* had kunnen vinden. Dank

alzoo aan den heer J. H v. D. voor zijne teregtwijzing.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Doe wel aan iedereen, al was het ook een Fries (vgl. A. R.; XIII. bl. 96, 183, 311, 372). De heer $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$ zegt: »zelfs willen velen, dat dit spreekwoord omtrent de »Waal te Nijmegen in steen is uitgehouwen »geweest. Doch wat mij aangaat ik heb het »nooit gezien en ook niemand gesproken »die het gezien heeft."

Waarschijnlijk zal het den heer $\frac{\text{J. D.}}{\text{L.}}$ genoegen geven het hier volgende te vernemen.

Omtrent den jare 1825 was ik te Nijmegen belast met het opzigt over de herstellingen aan de revetementsmuur buiten de Hezelpoort en het afbreken der gebouwen boven die poort. Onder meer andere in zandsteen uitgehouwene wapens en inscriptiën was ook, zoo ik meen, eene latijnsche inscriptie, het bovenvermeld spreekwoord bevattende. Deze steen is wederom boven den sluitsteen van den boog van den buitenkant ingemetseld geworden, en zal dus aldaar waarschijnlijk nog aanwezig zijn.

Ik herinner mij nog, dat toen de directeur der 2e directie van fortificatiën, de generaal SIDERIUS (een Fries van geboorte) zijne najaars-inspectie deed, hem die steen werd aangewezen, en genoemde generaal zeide: er staat te lezen, *doet alle menschen wel al was het ook* GEEN *Fries*.

Maastricht. A. C. CAMERLINGH.

Nederlandsche geldbenamingen (vgl. XIII. bl. 377; XIV. bl. 16, 51). Om hier breedvoerig over te handelen, of er alle werken over op te geven, zoude van den *Navorscher* misbruik maken zijn.

De vrager kan genoeg werken over numismatiek vinden in een' catalogus van MARTINUS NIJHOFF te 's Gravenhage; ook geeft F. MULLER er werken over op, in den catalogus van *Werken over de Nederl. Historie* enz.

Het op bl. 16 door V. D. N. genoemde werkje is van D. GROEBE, die nog meer over numismatiek schreef.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Nederlandsche geldbenamingen. In den *Navorscher* dl. XIV. bl. 51 spreekt DIXI van Haarlem over fictive nederlandsche munten, waaronder hij noemt *stooters*. *braspenningen* en *oortjes*.

Zoo DIXI zich aan mij bekend wil maken zal ik hem uit die dwaling helpen: een stooter is eene zilveren munt; evenzoo een braspenning, hoewel de naam penning van bras of braspenning ons doet denken aan eene munt van geel koper (Eng. *brass*).

Ik zal dien penningkundige dan nog (als iets nieuws misschien) in kennis brengen met de volgende munten, welke op het nederlandsche eiland Curaçao waarde hebben en in omloop zijn.

Een *heel driekantje*, vijfde deel eener spaansche mat en waard tien stuivers.

Een *half driekantje*, vierde deel van een nederlandschen gulden, waard vijf stuivers.

Een *plake*, gestempeld »stuiver", doch slechts een halven nederlandschen stuiver waard.

Haarlem. D. SCHELTEMA.

Coman (vgl. A. R.) Men denke bij 't geen *Nav.* VIII. bl. 354 aan 't slot gezegd wordt, aan de drie rangen der ambtenaren in dienst der oostindische compagnie: de hoogste, *opperkoopman*; de middelste, *koopman*; de geringste ambtenaarsrang, *onder-koopman*. De pas beginnende beambte erlangde den rang van *boekhouder* (geëmployeerde, klerk, schrijver.) J. HAGEMAN, J.C.Z.

Oorsprong van den naam Holland (vgl. XIV. bl. 19). — Het oude werk: »*Van die eygenschappen der dinghen*" opslaande, las ik de volgende aardige beschrijving »*Van Hollant*." (XV. 110.): »Hollandia is een cleyn provincie, geleghen bi theela (?) ostia daer die zee ingaet, ende strect vluchs om Brabant van die suytzyde. Ende is an Vrieslant van d'oester zee ende van noerden an die engelsche zee, ende Vlaenderen an die westzyde. Het is een *hollant ende brokich ende waterich*, ter manier van eenen eylant; want daer comen in 't lant veel armen van der zee in lopen, ende die Ryn mede an d'een zyde ende die Mase mede, ende heeft veel meeren ende staende wateren ende goede weyden, ende is vol beesten ende paerden, ende in sommighe steden is 't al vruchtbaer, ende heeft bosschen, ende daer is goet jaghen, ende daer syn veel steden daer men eenrehande eerde graeft, die goet te barnen is, mer si stinct meer dan 't hout doet. Ende is een ryc volc dat ter zee ende te water vaert, om syn comenschap; wes hoefstat Utrecht hiet of Trajectum inferius in Latyn, ende hiet Utrecht in duytscher tonghen; want het hoert tot Germanien, dat is tot der Duytschen lande ende na der gelegenheit, ende na de zeden, ende na der heerscappien, ende oec na der tonghen soe horet al tot Duytschlant. Het volck frisch is van live, ende starc van craften, coen van moede, ende eersaem van ansicht, ende billic (?) in den zeeden, ende Gode onderdanich,

ende is trouwe ende vreedsaem; ende daer syn min rovers dan erghent in Duytschen lande."

De derivatie van *Hollant* = *bollant*, dewijl het »*brokich ende waterich*" is, laat ik voor rekening van den schrijver.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Holland. Dat Holland verschilt van Holtland schrijft BILDERDIJK, *Geschiedenis des vaderlands*, dl. I. bladz. 208, maar hij geeft weinige redenen voor zijn gevoelen.

E. S.

Koeskoes. In het dagelijksch leven wordt dit woord meermalen gebezigd van eene vermenging van allerlei, een mengelmoes, voornamelijk ten aanzien van spijzen. De woordenboeken hebben het niet opgenomen, waarschijnlijk omdat zij het onder die woorden rekenden, welke geen anderen oorsprong hebben, dan een onbeschaafd volksgebruik. Intusschen is de oorsprong wel degelijk aan te wijzen. De *couscousjou* is in het Oosten, aan de boorden van den Nijl, aan die van den Senegal en in Tunis, hetgeen in Spanje de *olla podrida* is, de geliefde schotel namelijk van het volk. Zijne verschillende bestanddeelen regelen zich naar de verschillende landstreken, en in Tunis vooral schijnt men dit volksmaal zeer smakelijk, ook voor verfijnde monden, te bereiden. Zouden onze matrozen, ook wel zij, die door de Tunetanen en Algerijnen tot slaven werden gemaakt, het woord niet herwaarts hebben overgebragt? Zie *Notice sur la régence de Tunis par* J. H. DUNANT. *Genève* 1857.

SAXO SYLVIUS.

Blaauwmaandag (vgl. A. R.). Ik vind in de *Mémoires d'un Livonien* (LOEWENSTERN) het volgende:

»Les bourgeois poussent des cris de joie comme si c'était dimanche ou comme s'ils faisaient *le lundi bleu.*" *Bibl. Univ.* Mars 1861. p. 385.

SAXO SYLVIUS.

Taalzuivering. *Leggen*, *liggen*. Het schijnt, dat zelfs onze gevierde schrijvers nog maar geen onderscheid weten te maken tusschen de bedrijvende en onzijdige werkwoorden *leggen* en *liggen*, *zetten* en *zitten*, *zogen* en *zuigen* enz. Telkens lees ik, dat iemand dit of dat daar neder *lag*. Zoo nog onlangs in het rapport van het verhandelde in de Tweede Kamer:

»Wanneer men de begrooting van binnenlandsche zaken zoo als die in het vorige jaar werd voorgedragen, naast die van 1863 *lag!!*

Maakt men dan zoo weinig werk van de grondige kennis onzer taal?

Namelijk voor *met name.* Men houdt het er thans voor, dat dit een germanisme is en ik geloof ook dat ds. TEMME in de *Letteroefeningen*, n°. 1, 1863, bl. 66, het zuiver uit het Hoogduitsch heeft overgenomen, als hij schrijft:

»dat er zich bij den beschuldigde alle kenteekenen der zwaarmoedigheid toonden en dat hij *namelijk* volkomen door dit denkbeeld beheerscht werd."

Intusschen schijnt dit gebruik van het woord in vroegeren tijd algemeen in zwang te zijn geweest, want in de brieven van JAN DE WITT trof ik het meermalen aan, b. v. dl. II. bl. 117, »dat den koningh syn meester gaerne geësclairceert was op twee pointen: *naementlijck* in den eersten op de tijding...."; en in dienzelfden brief: »weshalve ick wel gaerne daeromtrent UEds. soude willen verstaen, en naementlyck mede of...." Een ander, nu voor germanisme gehouden gebruik vind ik daar ook: »al was het schoon" voor: al was het ook maar. Wat hij elders schrijft: »dat hy aen die resolutie syn hinderste soude vegen" is een gezegde van een ander.

Veronderstellen. De misselijke tautologie *vooronderstellen, vooronderstelling* schijnt hand over hand toe te nemen; weet men dan niet, dat *ver* aan *onderstellen* toegevoegd, reeds eene volkomene onderstelling aanduidt, zoo als in *verontschuldigen*, *verkondigen* enz.? Aan het oordeel gaat van zelf de onderstelling vooraf en het is volstrekt noodeloos dit te vermelden.

SAXO SYLVIUS.

Spelling. Verdubbeling der s. Met de heden voorgestane spelling *IJsel*, *Pruisen* kan ik mij onmogelijk vereenigen. De verdubbeling der medeklinkers ter aanduiding van de volle uitspraak der woorden in tegenstelling eener zachte, ligt geheel in den aard onzer taal. Wie zal anders dan *assen*, *bessen*, *dassen*, *losse*, *mossen* enz., schrijven en ze met eene enkele *s* niet verzachtend uitspreken? *IJsselijk* komt van *ijzen*, maar om de volle uitspraak aan te duiden, verkrijgt het de dubbele *s*, terwijl *ijzel* van *ijs* eene zachte uitspraak heeft, want *ijsel* is onuitsprekelijk. Dus *IJssel*, *Pruissen*, *Meissen*, *Rijssel*.

SAXO SYLVIUS.

Verdubbeling der s. SAXO SYLVIUS stelt hier twee gevallen gelijk, die inderdaad niet gelijk zijn. *As*, *bes*, *los* zijn woorden die eene korte vocaal hebben. Komt daarachter een lettergreep met eene vocaal aanvangende, dan wordt de *s* in de uitspraak bij die volgende lettergreep gevoegd, men spreekt dan uit *a-sen*, *be-sen*, *lo-se*. In een groot gedeelte van ons land echter is de

uitspraak zoo bedorven, dat men in opene lettergrepen bijna of in het geheel geen onderscheid meer hoort tusschen lange en korte vocalen. Onze meeste taalgeleerden verkiezen dat tegenwoordig beschaafde uitspraak te noemen, en het is waar, onder het beschaafde gedeelte van ons volk neemt die slechte uitspraak hoe langer hoe meer toe, en schoolopzieners en schoolonderwijzers doen als om strijd hun best, om daar, waar men nog aan eene betere uitspraak gewoon is, die lompe onbeschaafde manier van spreken (zoo als zij die gelieven te noemen) te doen verdwijnen. Waar nu die zoogenaamde beschaafde uitspraak doorgedrongen is, wordt iedere vocaal waar eene lettergreep meê eindigt lang uitgesproken: men hoort daar geen onderscheid meer tusschen *dāgen* en *jāren*, *schēpen* en *dēelen*, *kōlen* (carbones) en *kōolen* (caules). Men zou daar derhalve het meervoud van *as*, *bes* en *mos*, indien het met ééne *s* geschreven werd, niet anders kunnen uitspreken dan als *aasen*, *beesen*, *moosen*. Om aan te wijzen dat in deze woorden de vocaal kort moet uitgesproken worden, is het daarom noodig ze met dubbele *s* te schrijven.

Die reden bestaat niet waar het woord eene lange vocaal of tweeklank heeft. In *Pruisen* heeft *ui* denzelfden klank, als in *Pruis* in *liefelijk* denzelfden als in *lief*. En al houd ik het er niet met onze statenvertalers voor, dat de eerste en voornaamste spellingregel is, »wees zoo zuinig mogelijk op uwe letters," ik zie niet, waarom wij letters zoude schrijven waar noch de etymologie, noch de uitspraak ze eischt. *IJsel* vinden wij in de oudste stukken waar die naam voorkomt *Isla* of *Hisla* geschreven: in *Pruisen* is de *s* vermoedelijk uit *t* ontstaan. Het zou dus alleen de uitspraak moeten zijn die ons tot verdubbeling der *s* bewoog: maar met eene dubbele *s* spreken wij die woorden niet uit en kunnen wij ze niet uitspreken. Mij dunkt dus, dat wij hen moeten navolgen, die *assen*, *bessen*, *mossen*, maar *Pruisen*, *IJsel* en om dezelfde reden *kousen*, *kruisigen*, *geeselen* schrijven. Wil men *IJssel*, *Pruissen* schrijven, dan moet men ook aan de genoemde woorden de dubbele *s* geven; en dit niet alleen, maar men moet, wil men consequent zijn, nog verder gaan, men moet dan ten aanzien der *f* handelen even als men handelt ten aanzien der *s*, en schrijven *luiffel*, *twijffel*, *oeffenen*, *lieffelijk*, ja zelfs *droeffenis* en *begraaffenis*, en wie ter wereld, die zoo schrijft of schrijven wil?

IJsselijk is niet van ijzen, maar verkeerde spelling, voor *eiselijk*.

P. L. Wz.

Het »Zeebaer" »Calvaer Hayman" (vgl. XIII. bl. 373; XIV. bl. 16). By BARTHOLOMEUS *Engelsman*, in zyn boek *van de Eygenschappen der Dingen*. *Haerlem* 1485, leest men boek XIII hoofdstuk XXVIII: »Item *ethimius* is een cleyn visch eñ is rume »enen halven voet lanc, ende al ist dat hi »cleyne van lichaem is, nochtans is hi vā »groter crachten, wāt al clevēde hout hi »een scip in der zee dattet nergent henen »en mach, eñ al waert sake dat die win; »starkeliken waijede ende die golven ghin»ghen also grote als huzen, nochtans soudet »dat scip also styf houden oft in den gronde »ghenagelt waer, ende dit doet dese vissche, »want hi daer aen cleeft. Item die *lombeer»den* ende dye *romeyns* hieten dese vissche »*moroen*. (*Muraena = Lamprei?*) Itē van dē »selven vissche wort ghescijt, in exameron, »dat dese vissche voer weet als daer een »grote storme comen sal, want so grijpt hi »enen machtighen steen daer hi aen blijft »hanghen also vast of hi gheankert waer, »op dat hi niet gheslaghen en sal werden »vanden golven, ende als dat die scipluden »ghewaer werden, so sien si naersteliken »voir hem ende wachten hem voer die toe»comende tempeest, als AMBROSIUS ende »BEDA segghen; ende ARISTOTELES seyt »LIxiiij, dat die wijfkens langher sijn dan »dye mannikens, ende si sijn oeck harder »teten, die mannikens syn bovē hartste ende »die wijfkens beneden." C. P. L.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Van Zuylen van Vleuten (vgl. XIV. bl. 23). De moeder van GIJSBERT VAN ZUYLEN VAN VLEUTEN was ELISABETH VAN ZUYLEN VAN NYEVELD. Behalve STEVEN, hadden GIJSBERT en EELGIS UTENHAM ten minsten nog eenen zoon ADRIAAN, *deken van St. Jan te Utrecht* (*Utrechts Placcaat-Boek*, I. bl. 255) en eene dochter MARIA, gehuwd aan WILLEM LOBÉ VAN OSTENDE (*Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, XVI[de] jaarg.). De vader van GIJSBERT VAN ZUYLEN V. V. was vermoedelijk STEVEN genaamd, welken naam ook een der zoons van MARIA bekwam.

v. H.

Amsterdamsche familie de Witt (vgl. XIV. bl. 23). De amsterdamsche familie DE WITT, door mij bedoeld, voerde tot wapen: »azuur waarop een keper (chevron)

„van zilver, vergezeld met drie zilveren „klaverbladen, 2 en 1, en hebbende een „zilveren vrededuif *en chef*." Zij was dus eene andere dan die waarvan de heer J. H. VAN LENNEP, ter zelfde plaatse, melding maakt.

Dit om verwarring voor te komen.

†

Amsterdamsche familie de Witt. Van deze familie vind ik in een *kwartierboek* vermeld:

PIETER DE WITT, zoon van JAN en CILLA HERMANS, geb. 22 sept. 1593, trouwt 2 nov. 1625 GEERTRUID DE HAZE, dochter van JERONIMUS en van HELENA VAN JUGTEREN, geb. 1607; hij stierf 8 junij 1643, zij stierf 24 febr. 1679 te Leiden. Hun zoon

JERONIMUS DE WITT, geb. 3 august. 1628, trouwt nov. 1649 CHRISTINA GERARDS, geb. 14 maart 1629; zij stierf 27 oct. 1669 en hij stierf 28 sept. 1702. Hun zoon

PIETER DE WITT, geb. 4 julij 1652, raad 1702, trouwt 27 nov. 1674 HELENA CONINCK, geb. 3 jan. 1658; hij stierf 7 jan. 1712, zij 21 julij 1706. Hun zoon

M^r. JAN DE WITT, geb. 24 feb. 1678, schepen 1717, raad 1721, stierf 25 nov. 1734; had gehuwd, 18 jan. 1701, ELIZABETH DE VROEDE, dochter van FRANCOIS en CLARA ROETERS, geb. 1 maart 1682, zij stierf 12 maart 1739.

PIETER DE WITT en CILLA HERMANS, hier voren vermeld, hadden eene dochter CECILIA DE WITT, geb. dec. 1629, gehuwd 1 maart 1654 aan THEODOOR CONINCK, HELMICHSZOON, geb. 4 julij 1619. Deze waren de ouders van HELENA CONINCK hier voren genoemd; hun dochter GEERTRUID CONINCK huwde 27 junij 1679 te Sloten GERARD ROGGE van Dantzig.

M^r. JAN DE WITT en ELIZABETH DE VROEDE hadden een zoon m^r. FRANCOIS DE WITT, geb. 16 dec. 1706, schepen 1738, raad 1743; trouwt 2 mei 1743 ALIDA JOHANNA DE GRAAF, dochter van JAN en van JOHANNA HOOFT.

Het wapen van deze familie DE WITT is van lazuur, beladen met een chevron of keper van zilver, op de punt van welken een opvliegende vogel (duif?) met een tak in den bek, alsmede drie klaverbladen, 2 en 1, alles van zilver. V. D. N.

Bastaard van Bourgondië (vgl. XII. bl. 58). ARNOLDUS, bastaard van Bourgondië, ridder, heer van Heijst en van Rostuijne, was zoon van JOHANNES, bastaard van Bourgondië, aartsbisschop van Kamerijk, die zoon was van JOHANNES den onversaagden, graaf van Nevers, en van zijne maitres AGNES VAN CROY, dochter van JOHANNES, graaf van Porcien, heer van Dammartin, en van MARIA VAN CHATILLON.

Bovengenoemde ARNOLDUS had twee zonen: 1°. CORNELIS, en 2°. WILHELMUS.

Hij behoorde dus niet tot de bastaarden van den hertog PHILIPS den goeden, maar van een bastaardbroeder van dezen.

JOHANNES, bastaard van Bourgondië, had daarenboven nog tot maitressen: JOHANNA VAN SPONTIN, CLARA VAN DER HOEVEN, CATHARINA VAN SWIETEN, CATHARINA ARENTS en LUCIA BRAUS.

Nijmegen. VAN EMDE.

Paus Adriaan VI en Willem Eggaert. Bij V. HEUSSEN en V. RIJN. *Oudheden en Gestichten v. Amstelland,* 2de dl., bl. 293 leest men: „Het wapen van Purmerend is dubbeld: aan de eene zijde is het een kooggescheepje of binnelandsche galey; aan de andere zijde zijn drie weerhaken. Dat onderscheid is groot; maar komt hier van daan dat de Purmerenders die wapens op verscheide tijden verkregen hebben. Het kooggescheepje is het oudste wapen: de drie weerhaaken hebben ze van WILLEM EGGERT gekreegen; die zulke drie weerhaaken in zijn wapen voerde. Paus ADRIANUS heeft ook drie weerhaken in zijn wapen gevoert, en 't zeggen is ook, zoo als ZOETEBOOM (*Beschr. v. Waterland*, p. 127) schrijft, dat hij afkomstig zoude zijn van WILLEM EGGERT." Is er omtrent eene zoodanige familiebetrekking iets bekend?

Oorsprong der familiewapens (vgl. XIV. bl. 57). Er is volstrekt geen wet, die E. verbiedt, aan zijn ijdelheid toe te geven, en zich een wapen uit te denken. Er is ook geen wet, die hem verbiedt, een harlekijnspak aan te trekken, en daarmede over straat te kuieren. Alleen loopt hij gevaar, in dat geval, door de straatjongens te worden uitgejouwd en door het publiek beschouwd te worden als iemand, die voor 't dolhuis rijp is. — Intusschen, wij willen ter verschooning van E. aanvoeren, dat hij gehandeld heeft

Uit onnoozelheid, en zonder erg of list;

immers het blijkt ten duidelijkste uit zijn naïve vertelling van dat door hem uitgedachte wapen met vier kwartieren en in ieder kwartier de figuur van eene hem dierbare zaak, dat hij zelfs niet de geringste notie heeft van blazoen of heraldrie. Een gekwartileerd wapen met een *verschillende* figuur in elk kwartier, is geen wapen: 't is eenvoudig een bord, met figuren beschilderd. Waarom het geen wapen is, en waarom iemand, in onze dagen, zich tot een voorwerp van billijke spotternij maakt, wanneer hij zich een wapen schept, althans er mede prijkt, zou ik nu wel aan E. kunnen vertellen; maar 't zou even doelloos wezen, als dat ik aan

iemand, die de beginselen der cijferkunst niet kende, de waarde eener algebraïsche formule aan 't verstand zocht te brengen. E. leze 't een of 't ander handboek over heraldrie; is hij dan nog niet overtuigd, dat zijn vragen even ongerijmd zijn als zijn handelwijze, dan wanhoop ik, hem zulks immer duidelijk te maken. L. U. Z.

Geslacht van Dongen (vgl. XIII. bl. 218, 252, 283, 319; XIV. bl. 25). Uit de stamlijst van DONGEN, bij FERWERDA, *Wapenb.*, en KOK, *Wapen-* en *Woordenb.*, blijkt volgende afstamming:

DERK VAN DONGEN, tr. N. TEN BUSSCHE.

|

GERHARD, tr. N. VAN RECHTEREN—*Almelo.*

|

CORNELIS, hr. van Oldengaerden, tr. ANNA ELISAB. VAN ECHTEN.

RUTGER, tr. RUTGERA VAN LOEN tot de Klencke [1]).	CORNELIS hr. van O., tr. N. VAN WYNHORST [3]).
NICOLAAS HERMAN, hr. van Entingen [2]), tr. ANNA CHRISTINA VAN ECHTEN.	FREDERIK WILLEM, hr. van Vledder, tr. EVA DE SIGERS THER BORCH.
	N. [JOH. AGNES], tr. den ritmeester ALBERDA, hr. van Vennebroek [4]).

[1]) Hij † 10 febr. 1710, en werd in de kerk van Oosterhesselen begraven, waar ook zijn wapen met 16 kwartieren opgehangen werd. Staml. als bov. — Zijn broeder GERRIT JAN, kapt., is te Hulst gest. en begraven, en zijn wapen met 16 kwartieren in de kerk aldaar opgehangen. Ib. a. b.

[2]) Begraven in de kerk te Dwingelo, met 16 kwartieren. Ib. a. b. Zijne zuster MARIA, tr. N. SIGERS THER BORCH, heer van Vennebroek. Ib. a. b.

[3]) Overl. in octb. 1742, en te Giesen (Gieten?) in de kerk begraven; hangende aldaar het wapen met volgende 16 kwartieren: Dongen, Echten, Rechteren, Voërst, ten Bussche, Welvelde, Monster, Monster, Loen, Welvelde, Loë, Rengers, Monster, Warmelo, Pyck, Sloet. Ib. a. b. Deze kwartieren toonen de afstamming aan, door ze naar hunne volgorde te rangschikken, als: Dongen, ten Bussche, Rechteren, Monster [Munster: van rood en goud doorsneden], Echten, Welveld, Voorst, Monster, Loen [met den eenhoorn], Monster, Loë, Pieck, Welveld, Warmelo, Rengers, Sloet. Vgl. VON STEINEN, *Westph. Gesch.*, I. p. 1004, II. p 154, III. p. 967, en de staml. van WELEVELD, bij FERWERDA, en RENGERS, in 't *Stamb. van den Fr. adel.*

[4]) Geb. 2 febr. 1714, † jan. 1794, wedr. van T. E. DE SIGHERS TER BORCH, † 10 junij 1747. Hij was een jonger broeder van MELLO, op Nijenstein bij Zandeweer, [niet Zuidermeer, als *Nav.* XIII. blz. 283 staat]. Beider ouders waren ONNO TAMMINGA ALBERDA, op Nijenstein en Rensuma, † 1743, en JOSINA PETRONELLA CLANT, † 1746, dochter van Nijenstein. *Ms. geneal. van Alberda.*

Blijkt nu, uit de stamlijst van GRUIJS, het huwelijk van eene dochter van GRUIJS en ISSELMUDEN met een DEDEM [5]), dan zal men gemakkelijk de afstamming vinden door de kwartieren in hunne volgorde te plaatsen, als:

Dongen.	Sighers.
Rechteren.	te Nanson.
Wijenhorst. [6])	Loosecaat.
Asselt. [6])	Bronckhorst.
Echten.	Dedem.
Voorst.	Beinhem. [8])
Lintelo. [7])	Gruijs.
Schele. [7])	Ysselmuiden.

Over de heerlijkheid *Dongen* en hare eerste bezitters zie men voorts VAN GOOR, *Beschr. d. stad en lande van Breda*, 3. bk. 4 hfdst. blz. 362—364; KOK, *Woordenb.*, op DONGEN; MIERIS, *Charterb.*, III. blz. 318, 788; en over het geslacht zelve, — oudtijds ook DAELLEM of DAELHEM geheeten — GOUTHOEVEN, *Chron. van Holl.*, bl. 119, 121, 133—135, 149, 164, 173, 208, 376, 380; BALEN, *Dordr.*, bl. 1113, 1141, 1142, 1200 [ook bl. 926, 1075, 1210, noemt hij eenigen van dien naam; doch deze kunnen tot een ander geslacht behoord hebben]; DE LANGE VAN WIJNG., *Heer. v. d. Goude*, I. bl. 171; DE RIEMER, *'s Gravenh.*, I. bl. 354; MIERIS, a. p., III. bl. 454, 673; KEMP, *Heeren van Arkel en Gorinch.*, I. bl. 18, 22, 106; II. bl. 225, 426, 435; en anderen.

Het wapen van LOSECAAT vind ik onder eene verzameling van geteekende wapens — vermoedelijk ontleend aan gehangen hebbende of nog hangende wapenborden, in kerken in Groningerland — aldus: in blaauw een hoekige gouden balk (*fasce vivrée*) en een omgewende zilveren wassenaar over alles heen. Dat van TE NANSUM, mede aldaar voorkomende, vertoont in goud een ridder, of ruiter, te paard, in de regterhand een ontbloot en opgeheven zwaard houdende, alles zwart en ongewend; terwijl op den naam „THENANSEMA" hetzelfde wapen [doch de figuren niet omgewend] voorkomt, en als helmteeken: een ter halver lijve uitko-

[5]) De stamlijst van DEDEM, bij FERWERDA en KOK, heeft: DEDEM / BEINHEM } DEDEM (EVA) tr. SIGHERS (JOHAN). Ik vermoed dat hier eene generatie is overgeslagen.

[6]) Dit huwelijk blijkt uit *Nav.* XIII. blz. 282; (7) dit uit FAHNE, *Köln. Jül. u. Berg. Geschl.*, I. p. 382.

[8]) Het geslacht BEINHEM, BEYNHEM, ook BEINSHEM, bezat den Appelenburg bij Hien, in het kwartier van Nijmegen, en voerde, volgens eene in *Nav.* VI. bl. 36 gedane opgave, *in zilver een zwart kruis.* Dit kwartier schijnt verkeerd geplaatst, en zal op no. 14, no. 14 op no. 13 moeten staan. Voor de overige dient men de stamlijsten te raadplegen.

mende krijgsman met gepluimden stormhoed op het hoofd, in de regterhand een ontbloot en opgeheven zwaard houdende, en de linker op de heup latende rusten.

M°.

Geslacht Voorhout of Voorholt (vgl. XIII. bl. 280, 350; XIV. bl. 57). **Maria Duitsch van Voorhout.** De stichster, vrijvrouwe van Renswoude, der drie fundaties van dien naam heette van zichzelf MARIA DUITSCH of DUYTSCH VAN VOORHOUT. Was zij alzoo ook eene afstammeling van het geslacht hier besproken; zoo niet, welke was dan hare afkomst en hoe ver kan die met juistheid worden aangeduid? Verder wenscht men te weten of zij nimmer descendenten heeft gehad en of hare gansche nalatenschap aan de bedoelde drie fundaties (in den Haag, Utrecht en Delft) is besteed geworden.

NEPTUNUS.

Afstammelingen van W. J. Blaeu. Wie kan mij mededeelen de namen der *kinderen* en *kleinkinderen* van W. J. BLAEU en *tevens* met wie zij *gehuwd* zijn geweest? Misschien bezit deze of gene eene genealogie van deze familie en zoude dus in staat zijn eene vraag te beantwoorden, die een na vorscher gaarne opgelost had. Ook de beschrijving van zijn familiewapen zoude zeer welkom zijn.

T[a].

Signet van Luther (vgl. XIV. bl. 28). Over dit signet of liever over het *zinnebeeldige wapen van* LUTHER vindt men een zeer breedvoerige beschrijving, benevens afbeelding, zoo op medailles, als anders, in een werk *de Goude en zilvere Eergedachtenis van Luther*, met een *voorbericht*, geteekend uit Schleusingen den 30 maart 1706, zijnde in folio formaat. Bladz. 120 ziet men een medaille op den sterfdag van LUTHER, 1546, met zijn afbeelding, en tot revers het bedoelde wapen, zijnde *een ontloken roos met een gekruist hart in 't midden*; — bladz. 127 ziet men afgebeeld eenen eerepenning voor LUTHER, waarop zijn zinnebeeldig wapen, zijnde een roos met een hart, waarin een verguld kruis, en het omschrift *in patientia suavitas*, en tot revers het duitsche vers,

Des Christen Hertz auf Rosen geht
Wens mitten unter dem Creutz steht.

Voorts volgt bladz. 128 tot 132 eene opgave van onderscheidene verklaringen van dit zinnebeeldige, zoo van het wapen als van het vers, doch waaronder, gelijk gezegd wordt, de beste verklaring van LUTHER zelf, in een brief aan zijn boezemvriend LAZARUS SPENGLER te Neurenburg, en voorhanden in de boekerij te Gotha. Deze is uit Coburg den 8 julij 1530, en daaruit blijkt, dat LUTHER wilde, dat het een *zwart kruis* zoude zijn op eene *witte, niet roode roos* staande in een *hemelsblauw veld* en om het geheel een *gouden ring*.

Deze zaak is alzoo van genoegzame bekendheid, en de opgave van JEDER niet nieuw.

V. D. N.

Signet van Luther. Het wapen, waarmede LUTHER zegelde, was in waarheid familiewapen, door keizer SIGISMUND aan zijnen grootvader geschonken tot belooning van trouwe diensten; en dat het een keizerlijke gift was, mogen wij, om tot het ware beeld terug te komen, niet over het hoofd zien. 't Was een met een eenvoudig gouden kruis beladen hart van natuurlijke kleur, liggende in eene vijfbladerige zilveren roos op blaauw. Daarbij heeft, meen ik, het oorspronkelijk wapen zich bepaald; en de gouden *ruitkrans* om alles heen, waarvan spraak is, zal daar wel niet toe hebben behoord, maar het randsieraad van een zegelstempel geweest, en daarna van 't zegel bij het wapen gekomen zijn: gelijk ik het er ook voor houd, dat het kruis eerst bij verloop van tijd door den vromen zin des wapenvoerders tot een lang kruis is geworden. De keizerlijke schenker zal toch wel aan een ridderkruis, en niet aan het kruis van den Heiland hebben gedacht. Maar LUTHERS geslacht was in welvaart teruggegaan; en de eenvoudig opgevoede bergmans-zoon was geen wapenkundige. Hij *theologiseerde* bij zijn wapen, en bedierf zoodoende beeld en kleur. De vraag van zijnen vriend LAZARUS SPENGLER naar de juistheid van zijn zegelbeeld was dus allezins gegrond. LUTHER antwoordde daarop in den volgenden brief uit Koburg:

»Gnad und Friede in Christo.

„Ehrbar, günstiger, lieber Herr und Freund!

„Weil ihr begehrt zu wissen, ob mein Petschaft recht troffen sey, will ich euch mein erste Gedanken anzeigen zu guter Gesellschaft, die ich auf mein Petschaft wollt fassen, als in ein Merkzeichen meiner Theologie. Das erste sollt ein Kreuz seyn, schwarz, im Herzen, das seine natürliche Farbe hätte, damit ich mir selbst Erinnerung gäbe, dass der Glaube an den Gekreuzigten uns selig machet. Denn so man von Herzen gläubt, wird man gerecht. Obs nu wohl ein schwarz Kreuz ist, mortificiret, und soll auch wehe thun, noch lässt es das Herz in seiner Farbe, verderbt die Natur nicht, das ist, es tödtet

nicht, sondern behält lebendig. *Justus enim fide vivet, sed fide crucifixi.* Solch Herz aber soll mitten in einer weissen Rosen stehen, anzuzeigen, dass der Glaube Freude, Trost und Friede gibt, und kurz in eine weisse fröhliche Rosen setzt, nicht wie die Welt Fried und Freude gibt; darumb soll die Rose weiss, und nicht roth seyn; denn weisse Farbe ist der Geister und aller Engel Farbe. Solche Rose stehet im himmelfarben Felde, dass solche Freude im Geist und Glauben ein Anfang ist der himlischen Freude zukünftig; jtzt (ist) wohl schon drinnen begriffen und durch Hofnung gefasset, aber noch nicht offenbar. Und in (umb) solch Feld einen gülden Ring, dass solche Seligkeit im Himel ewig währet, und kein Ende hat, und auch köstlich über alle Freude und Güter, wie das Gold das höhest (,edelst und) köstlichst Erz ist. Christus unser lieber Herr sey mit eurem Geist (bis) in jenes Leben. Amen. *Ex Eremo Grubok* (bij letterkeer voor Koburg) 8 *Julii* MDXXX."

Men vindt dezen brief, waarin ik de varianten heb aangewezen, in *Dr. Martin Luthers Briefe* door dr. W. M. L. DE WETTE, Th. IV. S. 79. 80; en evenzoo in *Das Guldene und Silberne Ehren-Gedächtniss Des Theuren Gottes-Lehrers D. Martini Lutheri* van C. JUNCKER, Franckfurt und Leipzig, 1706. S. 228, 229.

Het is, bij 't lezen van dien brief, blijkbaar, dat LUTHER zelfs de eerste heraldieke wet, van kleur op metaal en metaal op kleur te leggen, bij zijn theologiseren heeft veronachtzaamd. Daarom maakt hij 't *gouden* kruis *zwart*, en spreekt bij de *zilveren* roos van de *witte* kleur der engelen; in één woord, alle metaal valt bij hem weg, op het goud van den ring na. En wat is er nu van dien *ring?* Volgens de lezing van DE WETTE ligt die gouden ring *op* het veld, om de roos heen; volgens de lezing van JUNCKER daarentegen *om* het veld. Wie zal hier beslissen? Ik geloof, dat we tot verklaring een' brief van JUSTUS JONAS van 'tzelfde jaar 1530 te hulp mogen roepen, van Augsburg naar Coburg gezonden, en dus vallende in denzelfden tijd. Jammer dat de dagteekening van dien laatsten brief niet door JUNCKER wordt opgegeven, want het geldt hier eene vraag van prioriteit. Maar JUSTUS JONAS berigt daarin aan LUTHER:

»Mein Gnädiger junger Herr" (hij meent daarmede hertog JOHANN FRIEDRICH, die later keurvorst van Saksen werd) »läst euer Rosen in einen hübschen Stein schneiden und in *Gold* fassen. Wird ein schön Pitschier." (JUNCKER S. 229.) Ik herinner hierbij hetgeen *de Navorscher* reeds in den III[den] jaargang, bl. 177, heeft medegedeeld.

Daar komt de *gouden ring* te voorschijn; en ook niets meer dan een gouden ring, door LUTHER als beeld van het *eeuwige* van het *eindelooze* opgevat. Ware de ring een gouden [1]) *Rautkranz* geweest op het veld zelf, LUTHER zou bij zijn theologiseren niet hebben kunnen nalaten er op te wijzen, en te verklaren dat hij niet waardig was gekeurd om de martelkroon te dragen. Daarvoor is ons zijn schrijven *aan de Christenen in Holland* &c. van 1523 ten waarborg. Van dien brief vindt men eene vertaling in 't 1[ste] stuk der *Bijdragen tot de Gesch. der Luth. kerk in de Nederlanden.* Utrecht. 1839.

Als JEDER van een kruis *tusschen twee* rozen spreekt, verkeert hij in dwaling. Hij zou even goed van *zeven* rozen hebben kunnen spreken; want in 1700 verscheen te Saalfeld een boekje van 6 vel in 4[to]. van JOHANN GOTTFRIED HOLTZHEY, predikant te Mellenbach, in het graafschap Schwartzburg, onder den titel van: *D. Martini Lutheri richtige Bildes-Verbleibung und wichtige Lebens-Beschreibung, unter der Figur eines mitten unter dem Creutz stehenden, und auf siebenerley Rosen gehenden Christen-Herzen, vorgestellet.* Maar wie gevoelt niet, dat die *siebenerley Rosen* eenvoudig zeven verschillende opvattingen zijn van dezelfde eenige roos van LUTHERS wapen? Het *tweetal* is waarschijnlijk bij JEDER geboren uit eene al te letterlijke opvatting van het distichon, dat LUTHER op zijn wapen dichtte:

»Des Christen Herz auf Rosen geht,
Wenn's mitten unter dem Creuz steht." [2])

Dat distichon heeft echter nooit tot randschrift van zijn zegel, en nog veel minder tot omschrift van zijn wapen gediend. Bij JUNCKER vind ik het wapen *tien* maal op verschillende gedenkpenningen afgebeeld. 't Heeft soms geenerlei randschrift; en waar 't een randschrift heeft, luidt dat nu eens: *In silencio et spe erit fortitudo vestra. Esa.* 30; en dan weder: *In patientia suavitas,* ja eenmaal zelfs: *Pestis eram vivus, moriens ero mors tua, Papa.* Dat is blijk genoeg, dat hier alleen willekeur in het spel was, en volstrekt aan geen eigenlijk randschrift kan gedacht worden.

[1]) JUNCKER haalt S. 224 de beschrijving aan, die R. BAKIUS in zijne latijnsche Postille over de Evangelien, II. 99, heeft gegeven, en die aldus luidt: „Der Schild ist Himmelblau, welchen ein *grünes* Ranten-Kräntzgen *umgiebet,* auf dem Schild eine weisse Rose, und auf demselben liegt ein rothes Hertz, auf diesem aber ein güldenes Creutz, mit den Worten: Des Christen Hertz" vgl. Ook die beschrijver is blijkbaar in de war, al ziet hij zeer goed, dat het *Rauten-kräntzgen* niet tot het wapen zelf behoort.

[2]) De lezing: „Wenn's mitten unterm Kreuze steht" is van eene verbeterende hand van later dagen.

Ik zal wel niet behoeven te herinneren, dat wij van het werk van JUNCKER eene nederduitsche vertaling in folio bezitten, gewoonlijk toegevoegd aan het III^de deel van de *Hist. der Reform.* van SECKENDORF, en in 1730 te Delft uitgegeven.

S. J.

Isaac de Costa in de 18e eeuw (vgl. XIV. blz. 28). Toevallig kan ik R. N. eenige inlichting geven, daar ik mij onlangs dezelfde vraag deed. Na eenig onderzoek kwam ik tot het volgende resultaat. BENJAMIN DISRAELI noemt in het levensberigt zijns vaders (geplaatst vóór de nieuwe uitgaaf van ISAAC DISRAELI's werken), onder andere joodsche familiën, die omstreeks 1748 in Engeland bloeiden, ook de MENDEZ DA COSTA's.

Dat deze van de hollandsche DA COSTA's afstamden, vond ik bevestigd in de vertaling van een hebreeuwschen brief (berustende in het British Museum), geschreven door SALOMON DA COSTA (31 mei 1759) aan de directie van het British Museum, ter begeleiding van eenige boekgeschenken.

O. a. lees ik daarin:

»Moi SALOMON, fils de mon très-honoré »père, le pieux, le doux et vénérable ISAAC »DA COSTA, surnommé D'ABLICAS, *ci-devant* »*de la ville d'Amsterdam*, l'un de ceux qu'on »appelle *Juifs*, qui sont dispersés et repan»dus chez toutes les nations, et descendu »de ceux qui ont été menés en captivité de »Jérusalem en Espagne, salut.

»D'autant que j'ai déjà demeuré *cinquante*»*quatre ans et plus*, avec paix de coeur, »contentement et confiance, et sans être »molesté ni inquiété dans cette fameuse »métropole, grande parmi les Nations. Prin»cesse entre les Provinces, etc.

De onderteekening is:

»Le plus petit d'entre les plus petits. SALOMON DA COSTA."

De brief is opmerkelijk door zijn oosterschen stijl, en den kruipenden toon waarin hij geschreven is.

Indien *the Connoisseur* nu eenig jaartal mededeelt, kan R. N. uit deze gegevens ligt vinden, of de ISAAC DA COSTA van het grafschrift en de vader van onzen briefschrijver één zijn.

Uit den brief blijkt echter, dat SALOMON het geloof der vaderen omhelsde.

In *hoever* er verwantschap bestaat tusschen den achtiende-eeuwer en den nederlandschen ISAAC, is denkelijk na te gaan in de mededeelingen van den laatsten over zijn en andere joodsche geslachten. (Zie o. a. *Navorscher* 1857—1859.)

L—F—T.

Geslacht Hooft. Ter aanvulling van het door W. J. C. v. H. en V. D. N. medegedeelde dient het volgende, getrokken uit een geslachtboom der familie HOOFT in ms. onder mijne familiepapieren berustende.

WILLEM HOOFT van Saardam, stamvader, had zeven kinderen, alle zonen.

De vijfde zoon was PIETER WILLEMSZ. HOOFT, deze had vijf kinderen, alle zonen.

1

HENDRIK PIETERSZ. HOOFT tr. GEERTRUIJ KLAASD. STOOTERS.

Schijnt kinderloos gestorven te zijn.

2

JAN PIETERSZ. HOOFT tr. GEERTRUYD JANSD. LONS. 4 zonen en 2 dochters.

- 2^e zoon 3^e kind. dr. PIETER JANSZ. HOOFT, 1630 schepen, 1631 raad, tr. GEERTRUYD OVERLANDER.
- 4^e zoon 6^e kind. WILLEM JANSZ. HOOFT, tr. IDA QUEKEL.

3

CORNELIS PIETERSZ. HOOFT. 1562 schepen, 1584 raad, 1588 burgemeester, tr. ANNA JACOBSD. BLAEU, 3 zonen 2 dochters.

- oudste kind. PIETER CORNSZOON HOOFT, ridder, drossaart van Muiden, baljuw van Gooiland enz. tr. CHRISTINA VAN ERP en daarna LEONORA HELMANS.

4

WILLEM PIETERSZ. HOOFT. 1592 schepen, tr. GEERTRUYD HAACK. 8 kinderen, 6 zoons en 2 dochters.

- oudste zoon, 2^e kind. HENDRIK WILLEMSZ. HOOFT, tr. HASA HENDRIKSD. BOULEOCK.
  - 2 zoons en 1 dochter. oudste kind, mr. HENDRIK HOOFT, HENDRIKSZ. 1655 raad, 1656 schepen, 1662 burgemeester, bewindhebber der oostind. compagnie, tr. AGATHA HASSELAER en daarna MARIA VAN WALENBURGH.

5

GEURD PIETERSZ. HOOFT. tr. CORNELIA GRAUWERTS.

HENDRIK HOOFT DANIELSZ. vind ik niet in den tak van WILLEM PIETERSZ. HOOFT, misschien dat mijn geslachtboom niet laag genoeg afdaalt, wel HENDRIK HOOFT HENDRIKSZ. voornoemd, die zijn kleinzoon was.

Den datum van het huwelijk van WILLEM JANSZ. HOOFT met IDA QUEKEL kon ik niet opsporen; alleen vind ik in een in mijn bezit zijnde familieregister van DE BEEN, dat zij was dochter van CORNELIS JANSZ. QUEKEL (die voor een goed edelman van Gelderland werd gehouden) en van MACHTELD, dochter van PIETER JANSZ. DE BEEN en CATHARINA VAN VLOOSWIJK. IDA QUEKEL had 1 broeder en 2 zusters: JEAN ongehuwd overleden; CATHARINA tr. CORNELIS VAN CAMPEN; MARIA tr. ABEL MATHYSZE BURGT.

A. A. R.

Geslacht Hooft Ik dank den heer A. A. R. voor zijne uitvoerige mededeelingen. Zij geven mij echter aanleiding tot eene nieuwe vraag, deze namelijk. Ik ken van CORNELIS PIETERSZOON HOOFT slechts drie zonen en twee dochters. Zijn de twee andere zonen, hier vermeld, misschien joug gestorven? Zoo niet, hoe heetten zij en wat is er van hen bekend?

In de trouwboeken der Nieuwe kerk te Amsterdam heb ik gevonden, dat WILLEM JANSZ. HOOFT en IDA QUEKELS daar getrouwd zijn 28 junij 1605.

WILLEM DIRKSZOON HOOFT heb ik onder de registers of hoofden van den schouwburg te Amsterdam in 1637 en 1638 vermeld gevonden bij WAGENAAR, *Amst.*, dl. VIII. bl. 744.

P. L. Wz.

Le Leu de Wilhem (vgl. XIII. bl. 220 en 349; XIV. bl. 28). Ten vervolge mijner vorige opgave moge dienen, dat mr. DAVID DE WILHEM, zoon van COENRAAD en van MARGARETHA SOMER, geb. 17 oct. 1705, huwde 2 maart 1728 CLARA SUSANNA BACKER, dochter van WILLEM en van MAGTELINA HENRIETTA VAN DER GOES.

V. D. N.

Le Leu de Wilhem. »De adelyke stam LE LEU DE WILHEM, — zegt M. S[MALLEGANGE [1])] — oirspronkelyk uit Walschland, waer het stamhnis en leen harer naem nog in wesen zyn, in 't begin der troubelen in dese Nederlanden, om de religie veel vervolging met confiscatie van goederen geleden hebbende, heeft sig met verscheide takken in Engeland en Holland ter neer gestelt. Sy voerden eerst slegts een blauwen wolf op goud, met een ster tot breuk tegen die van LE LEU DE BANTOUZEL; maer naderhand heeft anno 1400 heer JAN DE WILHEM voor een gedeelte sijns moeders wapen van MARKADÉ daer toe gevoegt, zynde een roode keper met twee swarte rood-getongde wolfskoppen."

In zijne *Cronijk van Zeeland* zegt dezelfde schrijver, in 't vijfde boek, op bl. 705, dat ANNA VAN REIMERSWALE, NICOLAES, ridder, hr. van Lodijcke, en ANNA VAN DEN SICKELE [2]) dr., getr. was, 1°. met ARENT VAN CRUNINGEN, hr. van Voorhout, zonder kinderen [3]); 2°. met ANTHONIS LE LEU, hr. van Hamme, die bij haar geteeld heeft ANTHONIS LE LEU, hr. van Hamme, getr. met ANNA SERSANDERS [4]), tot Aelst; en JAN LE LEU.

---

1) *Wapenen d. sted. en oud-adel. geslacht. i. d. macht. republ. v. Holl. en Westvriesl.*

2) Een vlaamsch, oorspronkelijk normandisch, geslacht, door DE L'ESPINOY, *Recherch.*, p. 487, en eld., vermeld.

3) Volgens de stamlijst van CRUNINGEN, bij denzelfden blz. 714, sproten uit dit huwelijk twee zonen, JOOS, heer van V., wiens zoon ARENT of AARNOUD, † 1561, met 8 kwartieren in de kerk van Cruningen begraven ligt [vgl. ERMERINS Z. O. *Zuidbevel.* 2de st. blz. 65]; en DIERICK, † 1558, met zijne vrouw, KATH. BERCKMANS, † 1538 (1558?), in de Augustijnen-kerk te Leuven begraven [volgens *le Gr. Théatre sacré de Brab.* t. 1, p. 119, met deze kwartieren: *Cruyninghe*, *van Dieren*, *Berckmans*, *Walflaers* (Waeffelaerts): vgl. l. c. p. 133]. Deze was dus vermoedelijk niet de zoon van ARENT, maar van den beroemden geneesheer JAN VAN CRUNINGEN, wiens 2de vrouw — volgens *Annal. de l'acad. d'archéol. de Belg.* t. 1, en V. D. HEYDEN, *Nobil. de Belg.*, t. 1. p. 198 — GEERTRUID VAN DIEVE heette.

4) SERSANDERS was een van de aanzienlijkste geslachten van Gend [zie DE L'ESPINOY l. c. pp. 241, 415—417], en werd in 1720, in den persoon van FILIPS-FRANS SERSANDERS, tot de waardigheid van markgraaf, onder den naam van LUNA, verheven; als blijkt uit het *Suite du suppl. au Nobil. d. P.-B.*, t. 3, p. 141 svv., waar de stamlijst gevonden wordt, die ook vermeldt het huwelijk van ANNA SERSANDERS b. g., met ANTHONIS DE LUU [ANTHONISZ, hr. van Hamme, en van ANNA VAN REIMERSWAEL], en niet LE LEU; welk geslacht DE LUU herhaaldelijk genoemd wordt door DE L'ESPIN., l. c. pp. 695, 713, 756, 794, 799, 805, 811, 825, *et aill.*, en tot wapen had: een gouden leeuw in een met rood omboord blaauw schild. Te 's Hertogenbosch zat ook een geslacht DE LUU, door BUTKENS, *Troph. de Brab.*, t. 2, DE LEEU genoemd, sedert 1395, volg. OUDENH., *Beschr. v. 's Hbosch*, blz 65—68, 71, in de regering. BUTKENS vermeldt het reeds [l. c. pp. 543, 547], in 1219, 1221, 1223, 1315, en o. a. in 1405 en 1415, THIERRY DE LEEUW, [verder, in 1418, 1422, 1426, THIERRY DE LEEU genoemd] in 1416, MARCELIS, en, in 1417, JAN DE LEEUW. — THIERRY DE LEEU, in 1315 door B. schepen van den Bosch genoemd, was vermoedelijk dezelfde als THIRY DE LUU, die, met zijn broeder DAENS, onder de *Escviers en l'Escoutterie de Pedelandt* vermeld wordt, door DE L'ESPINOY, in zijne naamlijst van *Prelats, bar., chev., esc., etc de cette ill. duché de Brab., recueill. hors des vieulx registr., lettr. etc., des l'an* 1300 & *la environ.* ANV. 1847 (réimpression). — Werd dit geslacht ook LUW, LOUWE, LOUWE *gez.* MONTFOORT,

Een LE LEU schijnt tot de verbonden edelen behoord te hebben. Zie TE WATER, *Verb. d. Edel.*, 2de st. bl. 494.

M°.

Aelman (vgl. XIII. bl. 350). In de *Byv. op* WAGENAAR leest men, dl. III. bl. 84. »Van de natuurlyke kinderen onzer Graaven zyn, sedert de vroegste tyden, zeer aanzienlyke familien gesprooten [1]). Onder de oudsten, nog aanwezigen, behoort het geslagt van ALEMAN, gewonnen, door WILLEM den III, by zekere Brabandsche Jongvrouwe, gezegd DE MOOR. Hunne stamvader, Heer JAN ALEMAN, wordt, door keizerin MARGARETE, WILLEM's dogter, haar bastaardbroeder [2]) genaamd [3]). Het is, sedert, in middelen en aanzien, vervallen, doch, nog heden, by 't Jagtgerigt van Holland als Edel erkend, en overgebleven op 't Oude Dor, in 't Land van Goedereede. Een der zoonen van deezen stam, dient, sedert eenige jaaren, den Lande als Vaandrig."

DE JONGE deelt, op bl. 66 vlgg. van zijne *Hoek.- en Kabelj. twisten*, het volgende mede: »Op den 27 oct. 1346 gaf zij [keizerin MARGARETHA] te Ath zijnde, aan haren bastaard broeder, Heer JAN AELMAN [4]), voor hem en zijne nakomelingen het geheele land van Woerden, met alle deszelfs regten, renten en vervallen, en beval de inwoners van dat land hem in alles onderdanig en behulpzaam te zijn. — Het was ook aan dienzelfden AELMAN, dat zij reeds te voren, op den 13 junij, 200 ponden jaarlijks uit de renten en 't verval van Woerderland geschonken had [5]), en nog andere 100 ponden, om op dien zelfden dag uit de renten van Amsterland jaarlijks te ontvangen [6])." Vgl. bl. 105. — En t. a. p., op bl. 113:

»In een twist ontstaan tusschen Heer TROVEYSE, heren VRIESENSone, en Heer JAN AELMAN over eenige landen in Woerderland," besliste »hertog WILLEM op den 18den febr. van het jaar 1348 [7])," en bepaalde hij, »dat Heer JAN AELMAN zijn bastaard-oom deze

---

genaamd? Laatstgenoemden waren, volg. OUDENH., *Meyerije*, blz. 14, met die van BOVER, VLIERDEN e. a., uit éénen stam. — Na de reductie, komt ELBERT LE LION [LEONINUS], in 1632, 1633, 1636, 1637, onder de schepenen van 's Hertogenbosch voor. Hij stierf den 24 octb. van laatstgenoemd jaar, en wordt in zijn grafschrift [in *Théatre sacré de Brab.*, t. 2. pt. 2. p. 89] *Joncker* geheeten.

[1]) Als CUSER, CRONENBURCH, BRUELIS, VAN DEN POEL, SCHAGEN, HOOGV OUDE. — Zie over de bastaarden der graven, o. a. MIERIS, *Charterb.*, dl. II. blz, 19, 190, 355, 426, 434, 624, 625, 740, 814; III. blz. 81. 110, 209; IV. blz. 171, 282, 311, 480, 590, 600. 602, 683, 689, 690, 730, 824, 893, 980, 981, 985; GOUTH., *Chron.*, blz. 77, 117, 119, 120, 126, [vgl. met MIERIS, I. blz 411, en de *Bijv. op* WAGEN. III, blz. 31 aant. *u.*], 135, 140, 149, 162, 171, 177, 179, 188, 201, 210, 281, 288, 331, 381, 415, 421, 431, 432, 461, 481, 537: V(AN) R(HYN), *Oudh. v. Utr.*, I. blz. 708; MARTIN, *Geneal. d. forestiers de Flandre*, p. 25, aangeh. bij DE LANGE, *Heer. v. d. Goude*, dl. I. blz. 755 in not.; *Hist. d. Comt. de Flandr.* (L. H. 1698) p. 201 svv.; ANSELME, *Hist. d. l. mais. roy. de France*, t. I. p. 126 svv.; LE CARPENT., *Hist. de Cambray*, pt. III. p. 577, 1081 et, suiv.; V. HEMERT, *Grav.*, blz. 272, 330, 337; TE WATER, *Adel. Zeel.*, blz. 132, 174, *Voorr.* n°. 25, 33; EMMERINS Z. O., *Heeren van Vere u. d. huize van Bourgond.*; *Nobil. des P. B.*, p. 8, 157—160, *Suite du Suppl. audit Nobil.*, I. p. 211 222; *Troph. de Brab.*, II. p. 259, *Suppl.*, I. p. 358; DE REIFFENB., *Hist. de l'ordre de la toison d'or*; DESORMEAUX, *Abr. de l'hist. d'Esp.*, II . p. 6. IV. p. 6. 24, 33 et aill.; P HEUTERUS in *Geneal. Phil. bon. burgund.*, p. 6; CHRISTIN., in *Jurispr. Her.* pt. I. II.; *Nav.* VI, bl. 379, IX. blz. 39, 186, 187 volg., en het A. R., op *Orde* v. h. guld. vl., *Juan* (*don*) en *Parma*; enz. — De misslagen door GOUTHOEVEN en anderen begaan, worden door DE RIEMER, *Beschr. v. 's Grav.*, I. blz. 379 [zie ook blz. 201, 232—235, 369—371; II. blz. 22—28, 30], en in de *Vaderl. Chron* blz. 862, *aant.* (t) [zie ook de volg. bladzz.], verbeterd.

[2]) Hier stond *Oom*; doch zie de *Verbeter. voor de Byv. v. het 3de dl.*, achter de *Byv. v. h. 4de dl.*

[3]) VAN RHYN, *Oudh. van Utr.*, Ie d. blz. 457—459, waar ook staat, dat S. Quintens Gasthuis, te Utrecht, gesticht werd door heer JANS huisvrouw, MECHTELD VAN WULVERHORST [uit een stichtsch, riddermatig, ook aan den stam van POLANEN vermaagschapt geslacht: *Tegenw. st. van Utr.*, 2de d. blz. 239; GOUTH., blz. 139].

[4]) „Hij stierf 8 febr. van het jaar 1367, en werd te Valenchiennes begraven. D'OUTREMAN *Hist. de Valench* p. 551, waar hij *Licencié en Droits et Loix* genoemd wordt. — Deze gift zelve komt voor in *Cod.* E. L. 23. fol. 10. n. 41 et 42. Dat dezelve van aanbelang was, kan men hier uit opmaken, dat Heer JAN AELMAN, behalve de andere schulden, waarmede Woerderland bezwaard was, aan den Heer van Asperen eene schuld van 1900 ponden zwarte [tournoisen?] moest voldoen. *Cod.* O. R. BEYEREN n. 94, fol. 10, eene som, die voor dien tijd zeer groot was." DE JONGE t. a. p. in de noot. — Woerderland schijnt niet lang in het bezit van zijne nakomelingen gebleven te zijn, want hertog ALBRECHT bepaalde in zijn testament, gedagt. 10 juny 1377 [bij MIERIS III. bl. 332], dat, na zijn dood, Woerderland, Oudewater, Muiden, met het slot, enz., komen moesten aan zijn zoon JAN, den Elect van Luik, die ook, bij 't zelfde testament, verkreeg, „*les villes, terres, seignouries, & possessyons de Curies, & de Devaing* [in Henegouwen], *dont Alemans Basters de Haynau nous oncles got apresent pour son vyage*" [En hij stierf, als boven gezegd is, in 1367!] Zie ook MIERIS, IV. bl. 1, 49, 136, 139, 226, 513, 525, 583, 641, 682; en voorts de handv. bij denz., II. bl. 717, III. bl. 606, waaruit blijkt, dat Woerden en Oudewater nooit van de graaflijkheid vervreemd mogten worden.

[5]) *Cod.* E. L. 23 *Cas.* C. n. 44. fol. 11.

[6]) *Cod.* E. L. 23. *id.* n. 43. fol. 10. v. — Ook, in 't zelfde jaar, gaf zij hem „alle dat goet dat JAN BERTOUT van onsen lieven broeder, daer Godt die siele of hebben moet, te leen hilt [vgl. MIERIS, IV. bl. 294] ende onsen lieven broeder metten rechte anbesturf." *Oudh. v. Utr.*, I. bl. 459, met verwijz. n. MATTHAEUS, *Fundat. et fata eccles.*, lib. 1, p. 338, waar deze, en de vorige gift, abusievel. op 't jaar 1364 gesteld worden.

[7]) *Cod.* O. R. BEYEREN, cit. n. 296. f. 39. v.

goederen zoude blijven bezitten, *ghelike dat hi tander goet van den lande van Woerden ghebruickt sonder ander eenig gebod van hem te hebben* [welke laatste woorden ten bewijze strekken," dat de hertog de giften door zijne moeder gedaan, welke *geregistreerd* waren [8]), als regtmatig beschouwde]. »Zie nog over JAN AELMAN, MIERIS III. bl. 210, 211, 275, 276. Nog vind ik bij MIERIS, IV. bl. 170, een brief van 11 julij 1411, waarbij »Hertog WILLEM VAN BEYERE, Graaf van Holland, gunt aan WILLEM HENRIC, AELMANS *Zoen*, dat hy zyne bastaardkinderen een erfdeel uit zyne goederen mag geeven, 'twelk niet aen den Graaf, maar op de naeste erfgenamen zoude vervallen." Een FRANCO AELMAN was in 1367 schepen te Mechelen, [*Suppl. aux Troph. de Brab.*, t. 2. p. 320]; een WILLEM ALEMANS, geprofessyde van de abdij van Villers, de eerste vormer van het, op zijn aanzoek, door WOUTER VAN DEN BEETVELDE, in 1474, in de heerlijkheid van Ophem bij Wesembeke, gestichte klooster der Bogaarden van den derden regel van St. Franciscus [*Théatre sacré de Brab.*, t. 1. p. 328].

Het oorspronkelijke wapen van dit geslacht zal geweest zijn zoo als het hierboven, bl. 350, is omschreven, doch later schijnt het teeken van bastaardij [het vaderlijke wapen in den eersten hoek, in een valsch schild van metaal of kleur [9])] weggelaten, — en het wapen van de stad Haarlem tot hartschild genomen te zijn; als blijkt uit de beschrijving van het wapen van ABRAHAM ALEMANS [die, bij organiek besluit van 28 aug. 1814, in de ridderschap van de prov. Holland geadmitteerd werd] bij WELEVELD en, vollediger bij RIETSTAP, *Handboek der Wapenk.*, bl. 350. Was 's graven zegel, sedert WILLEM VI, met eenen tuin omheind. [zie MIERIS, VI. bl. 107; WAGEN. III. bl. 373, *Bijv.*, bl. 77, 78, *Naleez.*, I. bl. 198, en de ald. aangeh. schrijv.; WESTREENEN, *Essai s. l. anc. ordr. de cheval. d. l. P.-B.*, p. 20, 21], 't schijnt door JAN ALEMANS nakomelingen gevolgd te zijn.

Men moet dit geslacht niet verwarren met dat van ALEMAN of ALLEMAN. — »De ALEMANS, — zegt SMALLEGANGE in zijne *Beschryv. v. d. Zeel. adel*, — voorheen in groot aanzien binnen Middelburg, waren uit Spanjen gesproten." — JOSINA VAN DER HOOGE, ADRIAEN, hr. v. d. Hooge en in Cleverskerke, † 1548, en CLARA VAN EGMOND — *Nyenburg* dr., trouwde met Don JUAN GOMEZ ALEMAN, nalatende FERDINAND ALEMAN, getrouwd met ANNA GELEINS [dr. DE VROE]; die een zoon naliet [10]) zonder oir overleden. Id., *Cron. van Zeel.*, in de *Stamlijst van Borsselen v. d. Hooge* — Genoemde FERDINAND was vermoedelijk dezelfde als don FERDINANDO GOMEZ ALEMAN, wegens Middelburg gecommitteerde raad van Zeeland den 2 jan. 1587, en den 2 julij 1590, die daarna ging in den raad van state [Id. t. l. a. p. bl. 425], en burgemr. van Middelburg was in 1575 [Id. t. l. a. p. bl. 432]. SMALLEGANGE zegt, dat hij een zoon naliet; doch ik vind in de *Staml. van* HAERLEM, bij BALEN, blz. 1064, 1066, dat KORNELIA V. H., mr. JANS dr. en van MAGDAL. HANNEMAN geb, 1577, tr. 1. ADRIAAN ALLEMAN, zoon van den raadsheer FERDINANDUS ALLEMAN, mr. ingenieur, † 21 octb. 1604; 2. kapt. IERONIMUS BOVETIIS, den Oude, † z. k.; en bij den eersten had JAN ALLEMAN, geb. 1603, luit. van een komp. voetknechten t. d. dezer landen, † ongeh., en FERDINANDUS ALLEMAN, geb. 1604, contrerolleur van de ingenieurs, tr. KATH. VAN LUCHTENBURCH [een geslacht van dien naam zat te Breda in de regering], GOVERD en KORNELIA VAN HAERLEM dr., en had bij haar, JAN ALLEMAN, die, bij KORNELIA VAN OUDGAARDEN, [PIETERS dr., veertig in Dordr. 1672, bij MARIA DIBBETZ (BALEN, blz. 982)?], vader werd van JANNETTE, FERDINANDUS, WILLEMINA en JAN ALLEMAN.

---

[8]) Bij brieven van hertog WILLEM, gegeven den 22 nov. 1346, werd den baljuwen van N.-Holl., Kennemerl. en Vriesl. geboden, een bevel uit te vaardigen dat elk die brieven had van „mier vrouwen der Keyserinne weghen die bringhen sonden in die haghe omme die te registreren." *Graf. reken.* van JOH. VAN NEDERHEIM, aangeh. bij DE JONGE t. a p. bl. 112.

[9]) Zie DE ROUCK, *Herauld.* fo. 55, 338; CHRISTIN., l c. pt. 2. p. 35, 36, 41. — 't Was den bastaarden geensizns geoorloofd, — zelfs den gewettigden niet — hunne vaderlijke wapens zonder bastaard-breuk te voeren; en hunne nakomelingen moesten altijd in hunne wapens stellen, „eene remarquable note, verscheyden vande ghene die ghebruyckt worden by de jonghste sonen, descenderende van wettighen bedde." Zie het edikt van FILIPS II van 23 sept. 1595, en dat van de Aartshertogen van 14 dec. 1616, bij CHRISTIN. l. c. pt. 1. p. 339, pt. 2. p. 30, waaruit duidelijk blijkt, — zegt GERARD, *Législat. nobil. de Belg.*, t. 1. p. 220, — dat voor dien tijd de bastaarden met den naam huns vaders ook diens wapen, zonder eenige breuk, voerden. — De naam en hoedanigheid van bastaard had oudtijds niets onteerends; ja velen waren zelfs trotsch op dien, hunne afkomst uit doorluchtige huizen te kennen gevenden naam [vgl. o. a DE LANGE V. W. a. p. dl. I. bl. 177 vlgg.]. Bastaarden beklommen den keizerlijken, den franschen, den engelschen, den castiliaanschen, den napelschen, den siciliaanschen, den portugeschen troon; en de geschiedenis leert ons de heldendaden kennen van eenen ENZIUS, een DUNOIS, een MANSFELD, een VENDÔME, een FITZ-JAMES, een maarschalk VAN SAKSEN, en anderen.

[10]) Vermoedelijk „mr. GHELEYN ALLEMAN, uyt Zeelant," door GOURN., bl. 107, in 1610 vermeld onder de „Raedtsluyden van den hove van Hollandt, tzedert den laetsten oorloge inden Haghe residerende."

KATH. V. LUCHTENB., FERDINANDS weduwe. hertr. met ABRAHAM BAKS [mogelijk den dichter, door dr. SCHOTEL, in *Kerkel. Dordr.*, II. blz. 190, en in zijne *Illustre school te Dordr.*, blz. 135, 230, vermeld], en baarde hem eene dochter, SOFIA, die JAN SANTEFORT [SANDEFORT] verscheidene kinderen schonk, waaronder ook EDUARD, wiens nakomelingen, naar ik vermoed, door dr. SCHOTEL, in *Kerkel. Dordr.*, II. blz. 344 vlgg., genoemd worden. M°.

Het adellijke geslacht van de heeren de Perponcher Sedlnitzky (vgl. XIII. bl. 347; XIV. bl. 57). SMALLEGANGE geeft op bl. 766 twee kommandanten van Sas van Gent uit het adellijke geslacht DE PERPONCHER en wel WILLEM DE PERPONCHER DE MAISONNEUVE en zijn broeder FERDINAND DE PERPONCHER SEDLNITZKY. De eerste was luitenant-kolonel en geh. met CATHARINA VAN DE STEENE, beide overleden vóór 1681, nalatende eenige meerder- en minderjarige kinderen.

De tweede was kolonel van een zeeuwsch regiment te voet, president van den hoogen krijgsraad; hij overleed in 1684 en zijn lijk werd den 4 mei te Goes in het familiegraf bijgezet.

Den 21 jan. 1669 leende WILLEM eene som van 125 £ vl. van GIDEON BOUDERY; bij zijn sterven had hij nog eene schuld van 245 gl.—12—8: hiervoor werd FERDINAND als voogd van de kinderen van WILLEM aangesproken, met dat gevolg, dat de hoog mog. heeren staten-generaal deden in arrest nemen 57 gemeten lands, gelegen in den polder »de Boom" bij Aerdenburgh, met alle de ghevolgen eñ toebehooren;" waaruit dus blijkt dat het adellijk geslacht DE PERPONCHER SEDLNITZKY ook bezittingen had in Zeeuwsch Vlaanderen.

Axel. F. CALAND.

Perponcher Sedlnitzki. Over dit geslacht vindt men twee artikelen in het *Historisch Heraldisches Handbuch zum Taschenbuch der Gräflichen Häuser*, bl. 900—906 over SEDLNITZKI en van bl. 1120—1123 over PERPONCHER-SEDLNITZKI. De beide wapens, daar beschreven, zijn gelijk aan die, welke SMALLEGANGE opgeeft. Bij SEDLNITZKI komt nog een gravenkroon. Op den gekroonden helm een paauwenveder, die door het wapenfiguur doorboord is. Onder het wapen van PERPONCHER SEDNITZKI komt de wapenspreuk: »Mn patrie est au ciel."

Over de sage van het ontstaan van 't wapen van SEDLNITZKI zie HORMAYERS *Taschenbuch für Vaterländische Geschichte*, Jahrg. 1826.

In het *Taschenbuch für Freiherrl. Haüser*. Jahrg. 1864 S. 768, komt een stamtafel van dit geslacht voor.

M. D. V.

Geslachten de La Fontaine-dit Wicart, &c. (vgl. XIII. bl. 188, 284, 380; XIV. bl. 26). De wapens zijn: LA FONTAINE-DIT WICART: blaauw bezaaid met gouden bijen; DU HEM: zilver met een zwarte faas, daarboven een roode leeuw; DE HENNE: blaauw met een zilveren degen, faaswijze geplaatst, het gevest links, begeleid van 3 zilveren sterren, 2 en 1.

De 3 andere weet ik niet op te geven.

Aangaande de familie DE HENNE zegt CARPENTIER (*Tableau du Pays et Comté de Cambresis* 1655): »Famille alliée à celle de WISSART, de CRAWART l'an 1311 de MARCHEL DE LAMELIN, de PICQUART, de la FONTAINE &.

Ruitkleuren der schotsche clans. Welken oorsprong kent men toe aan de kleuren der bekende ruiten van de schotsche clans en welke beteekenis aan ieder dezer kleuren in het bijzonder? Vrager dezes meent te weten, dat ze in betrekking staan of stonden tot bijzondere verrigtingen, zoo als wapenfeiten enz., of ook wel tot bezittingen zoo als bosch of meer, of beschikking over jagt of visscherij. Is dit zoo, en waar kan men daaromtrent nadere inlichting verkrijgen?

D. KONING.

Witte. In vele nederlandsche familienamen komt het woord WITTE voor, bijv. WITTE V. HAEMSTEDE, WITTE V. CITTERS enz. Heeft dit eenige beteekenis. Zoo ja, welke? M. D. V.

[Laatstgenoemde familie heet, meen ik, DE WITTE VAN CITTERS. In den naam WITTE VAN HAEMSTEDE is WITTE voornaam. Men vindt dien nog in Friesland, even als WISSE, WIJTTE, en WIJTJE, die denzelfden oorsprong hebben.]

MENGELINGEN.

Tongschrapper (vgl. XIII. bl. 351). Dit werktuig, in het fransch *racloir* of ook *cure-* of *gratte-langue* geheeten, schijnt vroeger meer in de mode te zijn geweest dan thans; het diende om de tong te zuiveren van slijm. Ik heb voor 50 à 60 jaar zulk een werktuig wel eens zien bezigen door iemand die, vooral des ochtends, nog al van tongslijm had te lijden. Het was van schildpad en zeer ligt gemaakt en had de

gedaante eener T of, beter gezegd, van eene hark zonder tanden. De steel was plat en had, naar ik gis, eene lengte van 6 à 7 duim, nederlandsch.

Haarlem. DIXI.

Tongschrapper. In eene complete fransche toiletcassette wordt gewoonlijk een tongschrapper gevonden. Deze heeft de gedaante van een stuk van een horologieveer, doch regt, ter lengte van ongeveer een palm: aan de einden zijn steeltjes of knoppen vastgehecht, zoodat men dit instrument kan buigen naar willekeur, om met de bogt de tong schoon te schrappen. Ik heb ze van balein, hoorn, staal en ook van zilver gezien. Dit is duidelijk het op de aangehaalde plaats bij VAN MIERIS genoemde instrument, dewijl er juist vooraf gesproken wordt van *»een silveren tantstoocker.*" — Mag ik hier de vraag bijvoegen: als men een persoon een *tongschraper* noemt, bedoelt men daarmede iemand, die zich in alle bogten weet te wenden, om in zijn eigen belang zijn evenmensch van dienst te zijn: zouden onze voorvaderen die zich zoo gaarne bij vergelijking uitdrukten, dezen naam van het genoemde instrument hebben afgeleid? Is dat instrument zelf genoegzaam verdwenen, het tongschrapen is daarom niet minder in gebruik gebleven, en wanneer zal het ophouden?

C. KRAMM.

[Het instrument om de tong van het rundvee mede af te schrappen, hetwelk een onzer medewerkers in eene verhandeling over de tongblaar vermeld en afgebeeld vond, zal wel een ander zijn dan waarvan in de vraag gesproken wordt.]

Voeden van paarlen (vgl. XI. blz. 320). »Toen ik mij, ongeveer vijf jaar geleden, bij goede vrienden op Poeloe-Pinang in de straat van Malacca bevond, werden mij door eene op dat eiland gevestigde dame, de vrouw van een hooggeplaatst koopman aldaar, een vijftal gewoon er uitziende kleine paarlen getoond, die zich in haar bezit voortgeplant en vermeerderd hadden. Zij had ze voor een dozijn maanden in een klein houten schroefdoosje, zoowat $2^1/_2$ engelsche duimen breed en $1^1/_2$ duim hoog, weggeborgen gehad, in watten en met een stuk of zes korrels rijst. Bij het openen van het doosje, na het verstrijken van het genoemde tijdstip, had zij vier parels er bij gevonden, die ik zelf gezien en bekeken heb, nadat de eigenaresse er de ontdekking van had gemaakt; allerliefste dingetjes waren het, nagenoeg van de grootte van kleine speldekoppen.

Mijn verhaal, zoo als het daár ligt, zal voorzeker door uwe lezers met een schaterend lagchen worden begroet, en ik kan daartegenover slechts de plegtige verzekering geven, dat ik de bedoelde pareltjes zelf aanschouwd heb, en dat ik niet den minsten twijfel voed omtrent de waarheidsliefde der dame, die ze mij gewezen heeft. Ik raadpleegde een aanzienlijk maleisch koopman van Pinang, den ouden NOER-ED-DIEN, over dit onderwerp, en hij verzekerde mij, dat een van zijne dochters in het bezit was van een dergelijken parelteelt. Bovendien beloofde hij, mij een stel van zoodanige »zich voortplantende parelen" (gelijk hij ze noemde) te zullen bezorgen, doch ik vrees, dat de waardige oude heer, zoo hij nog in leven is, mij vergeten heeft. Misschien kan sir EMERSON TENNENT een zoodanig geval als het bovengemelde uit zijne ondervindingen omtrent de ceylonsche parelvisscherijen mededeelen."

Het bovenstaande wordt geschreven in het weekblad *Notes and Queries* (3de Ser. II, p. 228) door A. L. te Monkstown bij Dublin, en ik kan er tot bevestiging bijvoegen, dat ik hetzelfde meermalen in mijne eigene familie heb hooren beweren. Het »*voeden met rijst*", waarvan mijne vraag gewaagde, berustte op eene dwaling, geboren uit verloop van tijd.

J. H. VAN LENNEP.

Staart, als bijnaam van den Engelschman (vgl. II. bl. 313; *Bijbl.* 1853, bl. xv, cxiv; 1854, bl. cxix; VI. bl. 206). De verklaringen achtereenvolgend in dit maandwerk gegeven van het woord *staart* of *staartman* loopen zoo zeer uiteen, dat het mij voorkomt, dat de volgende onderstelling, welke evenveel of meer grond van waarschijnlijkheid heeft dan die alle, hier een plaatsje verdient.

De *Leo Belgicus* van MICHAEL AITSINGER bevat eene kaart der Nederlanden in den vorm van een brieschenden leeuw. Omstreeks dien tijd (1583) en later komt in atlassen enz., dezelfde kaart nagevolgd voor en trok zij natuurlijk nog al de aandacht. Opmerkelijk nu schijnt het mij toe, dat de staart van dien leeuw steeds in Engeland begint en eindigt, en niet onmogelijk is het, dat de Engelschen, als bewoners van dat staartland, van toen af staarten of staartmannen zijn genoemd. —ll.

Schaduw-auréolen. Reeds een paar malen, dat ik in den maneschijn wandelde en de dauw op het veld stond, werd ik plotselings verbaasd door te bespeuren, dat het hoofd van mijn schaduw op het bedauwde gras met een stralenkrans prijkte, geheel in den vorm der lichtkringen, waarmede men de heiligen ziet afgebeeld. Het verwonderde mij telkenmale, dat nog niemand mij op dit toch voorzeker niet on-

gewone verschijnsel had opmerkzaam gemaakt, tot dat ik tot mijn groote genoegen in de *Notes and Queries* (3d S. vol. III, p. 306) de volgende vraag aantrof:

»Kan ik bij eenigen schrijver van den ouderen of nieuweren tijd ook de bevestiging vinden van hetgeen door sir EMERSON TENNENT omtrent de „anthelia" of bijschaduwen (halo shadows) van Ceylon wordt medegedeeld?

Immers, wat mijzelven betreft, moet ik de verklaring afleggen, dat — niettegenstaande mijne ondervindingen van zeer vele jaren zoowel in West- als in Oostindië, (en daaronder ettelijke bezoeken op Ceylon) — ik *nog nooit van zoo iets gehoord heb of gedroomd*. Is deze lichtende schaduw welligt alleen aan Ceylon eigen, en aan andere landen op dezelfde breedte en hoogte onbekend? Dit zou toch slecht kunnen!"

Hierop antwoordt de heer ROBT. TEMPLETON van Phoenix Park in hetzelfde deel, bl. 415:

»Het zij mij vergund den vrager A. L. te verwijzen op KAEMTZS *Meteorology* (daar ik het boek niet bij de hand heb, kan ik deel noch bladzijde opgeven). Voor het overige meen ik, in verzet te moeten komen tegen den naam van »bijschaduw" (halo shadow), welken hij aan het verschijnsel geeft, daar het geheele wezen der »anthelia" (bijzonnen) een lichtglans onderstelt, zonder eenige schaduw, hoedanig ook. Inderdaad kan men hetzelfde verschijnsel in zekere mate op elken helderen, zonnigen dag ten onzent waarnemen, wanneer men, met den rug naar de zon gekeerd, langs kort, grof gras wandelt; overal rondom het donkere schaduwbeeld ziet men dan het gras helder verlicht, zijnde er onmiddellijk vóór den bezoeker geen schaduw, terwijl aan weêrskanten, of verder op, de schaduwen van gras op gras het verschijnsel meer en meer wijzigen, naarmate de blik op meer verwijderde punten rust. Mijne eerste kennismaking met de »anthelia" dagteekent van ongeveer dertig jaren geleden, toen ik mij eens zeer vroeg in den morgen op het Bridlepath van Flacq naar Poudre d'or op het eiland Mauritius bevond. Ik overviel het verschijnsel als het ware bij een draai in den weg, en kon mijzelven niet weêrhouden van het hard op uit te schreeuwen, — tot grooten schrik der vogels, die, voor zoo verre mij bewust is, mijne éénige toehoorders waren — zóó verrast was ik door de prachtige uitstraling en de schoonheid van het schouwspel. Sedert heb ik slechts nog éénmaal iets dergelijks gezien, dat daaraan in glans gelijk was."

Hierbij voegt de heer JAMES WARREN, M. A., te Dublin:

»Anthelia" worden natuurlijk niet alleen op Ceylon gezien. Zij werden door BOUGUER in de Cordilleren, door BRAVAIS op Spitsbergen, door KAEMTZ op de Alpen, door RAMOND in de Pyreneën, door OMALIUS D'HALLEY te Spa waargenomen.

»FRAUNHOFER heeft het verschijnsel uitgelegd door de spiegeling en daarop volgende straalbreking der lichtstralen op de vochtblaasjes des nevels: de meeste natuurkundige werken maken er melding van. Doch de volledigste beschrijving, die ik er van ontmoet heb, vindt men in de *Meteorology* van KAEMTZ." J. H. VAN LENNEP.

Vosseland. In het woordenboek van F. GOETHALS staat: »la famille DE HUYTTENS est originaire de la Hollande, de Sud-Beveland, de la Seigneurie de Vosseland, inondée en 1530.

Na deze overstrooming, waarbij die familie hare bezittingen verloor, waardoor dus de heerlijkheid Vosseland te niet ging, vestigde zij zich in ter Vere, waar zij lang in de regering zat en waar een MARTINUS NORBERT, geb. 1578, † 20 feb. 1669, huwde met MARIA CATHARINA VAN REIGERSBERG, dochter van DIRK en van JOHANNA CATHARINA VAN DUIVELAND.

Wie weet de ligging van die heerlijkheid Vosseland in Zuid-Beveland? Zou Zuid-Beveland niet moeten zijn Tholen, waarin de polders Anne Vosdijk en oud-Vosmeer liggen?

Terneuzen. F. CALAND.

Friesche paarden te Rome. Wanneer ik mij niet vergis, dan is mij eens medegedeeld, dat de paus, ten minsten eenige jaren geleden, telken jaar een opkooper naar Friesland zond om op eene der markten een span echte friesche paarden te koopen en dat dit juist ieder jaar moest geschieden, wijl de paarden langzamerhand verkwijnen en alzoo geen dienst meer kunnen doen. Is dit een »on dit" of kan ik dit voor waar aannemen en is een der friesche navorschers ook in staat om mij meer en juistere bijzonderheden dienaangaande mede te deelen? Ik meen zelfs er bij gehoord te hebben, dat de Italiaan 't Boerenfriesch zeer goed kon verstaan, alhoewel de boer hem niet verstond. Ik geloof echter, dat dit niet van eenige overdrijving vrij is.

Utrecht. A. v. R.

De steenen onzer heidevelden (vgl. A. R.; XI. bl. 186). Na vriendelijke dankbetuiging aan mijn ongenoemden beantwoorder (*Nav.* XI. bl. 186), neem ik de vrijheid nogmaals op mijne vraag in den *Nav.* (IX. bl. 335) terug te komen. Weet niemand mij eene *Handleiding*

(is het al niet in het nederduitsch, dan welligt in het fransch, hoogduitsch of engelsch) tot de kennis dezer genaturaliseerde vreemdelingen op onzen bodem aan te wijzen, eene handleiding met *gekleurde* platen? Bestaat er niet eene gelegenheid (ik geloof te Bonn) om eene kleine verzameling mineraliën, kant en klaar te *koopen?* voor *hoeveel?* J. H. VAN LENNEP.

Menschental op aarde. Van tijd tot tijd leest men van het aanzienlijke zielental op aarde thans levende, even als of er overal naauwkeurige volkstellingen plaats hadden gehad. Zoo verschillen echter de uitkomsten aanmerkelijk. De verdeeling naar de godsdienstige gezindheden wordt meestal daarbij opgegeven. Volgens de *Alg. Konst- en Letterbode* van 1860 waren er toen Joden 5.000,000, Mahomedanen 160.000,000, Heidenen 200,000,000, Buddhisten (daaronder begrepen volgelingen van Brahma, den Lama enz.) 600,000,000, en slechts 335,000,000 Christenen, te zamen 1,300 millioenen. Kort vóór 1843 gaf BJÖRNSTERNA de verdeeling van 1,000 millioenen aldus op: Joden 10,000,000 (het dubbeltal alzoo), Mahomedanen 120,000,000, Bhramisten 190,000,000, Buddhisten 380,000,000, Heidenen 70,000,000 en Christenen 230,000,000. Waarop berusten deze gegevens? en welke zijn approximatief de minst onjuiste?

H. en R.

Stormseinen vóór de 19de eeuw. Wij vinden bij BIANCHINI de volgende zeer belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der electriciteit. Hij verhaalt namelijk, dat er sedert onheugelijke tijden op een der bastions van het kasteel Duino (Duitsch Tibein, 3½ uren ten N. W. van Triëst, aan de noordkust der golf van dien naam) een puntige ijzeren stang werd onderhouden, die regt op en neêr stond. Des zomers, wanneer het weder stormachtig dreigde te zijn, was het den soldaat, die op het bastion schilderde, opgedragen deze stang waar te nemen, en de spits van een ijzeren hellebaard, welke ten dien einde altijd voor de hand was, daarmede in aanraking te brengen. Bespeurde hij dan, dat de ijzeren stang vonken van zich gaf, of aan haar punt een pluimpje van vuur vertoonde, dan ging hij terstond eene klok luiden, om het landvolk, dat bezig was op het veld, of de visschers op zee te waarschuwen, dat er onweder in aantogt was. Deze gewoonte klom op tot hooge oudheid, en wordt vermeld door IMPERATI in een brief van den jare 1602. — W. J. S. H. in *Notes and Queries*, 3d S. vol. II, p. 209, uit den *Times* van 28 aug. 1862.

J. H. VAN LENNEP.

Camphy-eiland en Meston in Anglia. In de *Naamlijst van Uitlandsche Predikanten*, voorkomende bij HUNNIUS, *Zeeuwsche Buise*, vindt men als standplaatsen vermeld, behalve: *Jarmuijen* of *Yarmouth* en *Isekeepe* of *Essequebo*, — o. a., ook *Camphy-eyland* en *Meston in Anglia*. Men verlangt te weten, welke plaatsen met de beide laatstgenoemde bedoeld worden.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Huwelijken tusschen bloedverwanten (vgl. bl. 256, 288. XIII. bl. 287; XIV. bl. 30). Men zegt dat uit zoodanige huwelijken dikwijls idioten voortkomen. Ook heb ik wel eens hooren beweren, dat huwelijken tusschen bloedverwanten gewoonlijk weinig vruchtbaar zijn in afstammelingen van het mannelijk geslacht. Wat is hiervan waar?

ALIQUIS.

Huwelijken tusschen bloedverwanten. Als aanvulling van hetgeen reeds hierover is gezegd, wijs ik er nog op, dat reeds de drie aartsvaders, ABRAHAM, IZAAK en JACOB — alle waren met hunne nichten getrouwd — hebben ondervonden, dat zoodanige huwelijken niet spoedig met kinderen werden gezegend. SARA schonk ABRAHAM een zoon, toen beide reeds den ouderdom hadden bereikt, waarbij aan zoodanige gebeurtenis niet meer wordt gedacht. Eerst twintig jaren na IZAAKS huwelijk met REBEKKA werden ESAU en JACOB geboren. Ook JACOBS huwelijk met LEA was aanvankelijk onvruchtbaar, hetgeen is op te maken uit de woorden: ויפתח את רחמה „En hij opende haar moederschoot," [1])

RACHEL bleef dit echter langeren tijd. Dat ook in onze dagen gezegde huwelijken veler aandacht trekken, blijkt uit het volgende berigt, voorkomende in het *Amsterdamsche Handels- en Effectenblad*, van dingsdag 24 november 1863, n°. 23: Parijs, 22 nov. 1863. De minister van landbouw, koophandel en openbare werken heeft eene circulaire gezonden aan de perfecten, waarin hij hun verzoekt, om aan de maires speciale instructiën te geven, om een naauwkeurig rapport in te zenden, omtrent huwelijken tuschen bloedverwanten. De invloed van die echtvereenigingen op den physieken toestand van het menschelijk geslacht is zoo gewigtig dat een naauwkeurig onderzoek van het hoogste gewigt is."

De vraag van X. X., betreffende de huwelijken tusschen bloedverwanten bij de Portugesche Israëlieten, zal m. i. moeielijk zijn te beantwoorden.

ALEXANDER.

[1]) Gen. XXIX. 31

GESCHIEDENIS.

Teutonische orde (vgl. XIII. bl. 7, 70, 106, 293, 358). C. VAN MAANEN noemt, *Nav.* XIII. bl. 293, den schrijver van de *Hist. de l'Ordre Teutonique,* »*vrijheer* VON WAL." Uit zijne levensschets, door DE STASSART [1]), blijkt, dat hij de zoon was van EUGENIUS ALBERTUS baron DE WAL, die tot een oud lotharingsch, sedert verscheidene eeuwen in Luikerland gevestigd geslacht behoorde [2]), en van M. J. TH. I. U. gravin van ASPERMONT-LYNDEN.

Opgevoed bij de Jezuïten van Pont-à-Mousson, daarna in het »collége de Louis-le-Grand" te Parijs, trad de jonge DE WAL, na het voleindigen zijner studiën, als luitenant bij het kavallerie-regiment Royal-Allemand in dienst, en woonde o. a. den veldtogt van 1762 onder SOUBISE bij. Na den vrede van Hubertsburg nam hij zijn afscheid, keerde naar zijn vaderland, Luik, terug, stond zijn regt van eerstgeboorte aan zijnen broeder ALEXANDER af, en liet zich in het begin van het jaar 1773 in de duitsche orde opnemen. Eenige handschriften over die orde, welke hij, gedurende zijn verblijf te Weenen, in de keizerlijke boekerij vond, bragten hem op het denkbeeld om er eene volledige beschrijving van te geven; doch het was in de balije van den Ouden-Biesen, zijne nieuwe residentie, dat hij de bouwstoffen, daartoe noodig, verzamelde en in orde bragt. Vele hoogstbelangrijke berigten gewerden hem uit Italië, door den geleerden kardinaal GARAMPI, en, uit Pruisen, door den minister HERTZBERG. Pater STEPHANI, bibliothecaris van het klooster der ongeschoeide karmeliten te Luik, was hem mede van veel dienst. — In 1793 verkreeg DE WAL de kommanderij van Ramersdorf, doch werd er spoedig door de fransche republikeinen van beroofd; dan, men stelde hem schadeloos door hem de kommanderij van Münnerstadt, in de balije van Frankenland gelegen, op te dragen, welke hij tot in 1806 behield. Na de opheffing van de orde verliet hij Duitschland en vestigde zich te Andenne, waar hij den 16den mei 1818 overleed.

De heer DE STASSART, aan wien ik bovenstaande bijzonderheden ontleen, zegt van het werk van den baron DE WAL: »Écrit d'un style inégal, il manque de cette conception vigoureuse qui caractérise les grands écrivains; l'auteur se traîne sur son sujet au lieu de le dominer. Toutefois, on y remarque des documents peu connus, de curieux détails et ce cachet d'antique loyauté si propre à commander la confiance. J'ajouterai que plusieurs chapitres se font lire avec un véritable intérêt. Quoi qu'il en soit, cette production n'était pas de nature à provoquer un succès de vogue, mais elle obtint les suffrages de plusieurs critiques distingués, entre autres des rédacteurs du *Journal des savants* et du sévère Aristarque belge, l'abbé DE FELLER [3]). L'archiduc MAXIMILIEN D'AUTRICHE, électeur de Cologne et grand maître de l'ordre Teutonique, en avait accepté la dédicace avec l'expression d'une bienveillance toute particulière. Un supplément (2 volumes in 8°.) — de titel is reeds door C. v. M. medegedeeld — fut publié chez JEAN-GEORGE THOMM, imprimeur à Mergentheim, en 1807, dix-huit mois après la suppression de l'ordre. Le pape PIE VII, par un bref du 30 mars 1808, accueillit d'une manière flatteuse ce livre dont l'édition, quoique fort incorrecte, s'épuisa rapidement. L'auteur avait obtenu la même distinction du pape PIE VI pour l'histoire de l'ordre Teutonique."

Men raadplege, behalve de reeds opgegeven werken, nog over die orde: JAC. DE VITRIACO, *Hist. Hierosolymit.*, in *Gesta Dei per Francos edit.* JAC. BONGARS. Hanoviae. 1611. 2 tom. in fol.; JOH. CASP. VENATOR, *Hist. Ber. v. d. Marianisch-Teutschen Ritter-Orden.* Nürnb. 1680; HOLLAND, Fr., *de origine, jurib. ac privileg. ordinis Teutonici.* Frankf. 1719; *Descript. de la Livonie, av. une relat. de l'orig., du progr., et de la décad. de l'Ordr. Teutoniq.* Utr. 1705; DE ROUCK, *Nederl, Herauld*, bl. 178, die zegt: »Die Order van Duytscher Heeren wordt »genoemt Order der Duytscher Heeren, »Ridders van de Maget Maria, *Porte Croix.* »Aengaende den naem van de Ridders van »de Maghet Maria, dien voeren sy van

[1]) *Notice sur G.-E.-J. baron de Wal, command. de l'*O. T.; *par le baron* DE STASSART. *Brux.* 1848. (Extr. du tom. XV, n°. 6, des *Bulletins de l'acad. roy. de Belg.*)

[2]) Ik vermoed, dat de ware naam van dit geslacht DUVAL was, en dat daartoe ook behoorde de bekende keizerlijke generaal HENDRIK DUVAL, graaf van Dampierre, — door duitsche schrijvers ook HEINDRICH DUWAL en D'WAL, *Graf von Tempier*, genoemd, — een Lotharingsch edelman, die in 1620 voor Presburg sneuvelde, en wiens levensschets en afbeeldsel o. a. te vinden zijn in *Conterfet zu Khevenhillers Annal. Ferd.* t. II. p. 216.

[3]) Vgl. K. J. BACHEM, t. hierna a. te halen pl. „Vorerinner.," in notis. — In t. VIII, p. 532—541, handelt DE WAL over de balije van Utrecht en hare afscheiding van de orde. (Vgl. daarmede MATTHAEUS, *Fundat. eccles. l.* 2. *fundat.* 19, *p.* 563—588; *Utr. Volks-alm. voor* 1843, bl. 107.)

»hunne kercke ende hospitael, die welcke »ter eeren Marie waren gebouwt. Worden »ghenaemt Duytsche Heeren, ofte Ridders, »om dat in 't begin een wet ghemaeckt is »dat alleen Duytschen in dese order sou- »den aengenomen werden van edelen ge- »slachte. Voeghden 't *Rosarii* by haer »teycken, 't welck sy rondtom haer Cruys »droegen; ende uyt die reden gheheeten »Marianes, oft, *Porte Croix;* haren oor- »spronck werdt toegeschreven aen sommige »burgers van Bremen en Lubec, ten tyde »Henrici V. anno 1191. in de belegeringe »Ptolomaidis, oft Acconis, andere vroeger, »anno 1119. korts naer het overgaen van »Jerusalem aen de Christenen, by seecke- »ren Duytsch, (zijn naam schijnt onbekend), »ende andere van hun natie, die daer »woonden. Welcken Duytsch, wesende rijck »ende machtich van middelen, hielde een »liberael huys, ontfangende als in een hos- »pitael, alle passagiers ende pelgrims die »gingen naer Jerusalem, soo dat hy ten »laetsten daer aen bouwde een schoone »kercke, die hy toeeygende de Maget Maria, »erigeerde dese ordre, bevesticht door den »paus Celestin den III. (volgens de brie- »ven de date anno 1192. 22 febr. Romae) »ende Henrick den V.;" en vooral, *Chronyk van de Orde* door MATTHAEUS uitgegeven (in *Anal.* t. X. der leidsche uitg. van 1710. 8. en t. V. der 2[de] uitg. H. C. 1738. 4.), waaraan de beschrijvers van 't *Utrechtsche Bisdom* (zie dl. I. bl. 707 en vlg.) en van den *Tegenw. Staat van Utrecht* hunne berigten over die orde ontleend hebben. — Men zoude deze lijst nog met vele andere werken kunnen vermeerderen, ja ik geloof zelfs, dat men wel een geheelen jaargang van den *Navorscher* met de titels van werken, over die orde handelende, zoude kunnen vullen, doch ik twijfel zeer, of dit het bestuur en den lezers van dit tijdschrift welgevallig zoude zijn.

Wat den eersten Grootmeester aanbelangt, VENATOR noemt hem, l. c. p. 10, HEINRICH VON WALPOTT, »dessen alt-adeliches und anjetzo in unterschiedliche Zweige ausgetheiltes Geschlecht am untern Rhein und Mosel-Strom annoch blühet [4]);" K. F. BACHEM, *Vers. einer Chronol. d. Hochm. d. t. O.*[5]), p. 14, HEINRICH VON WALPOT (WALBODO volgens gend. hs.) *aus Lübek* [6]), *erwählt im Herbste* 1190, † 24 *Okt.* 1200 *zu Ackers.* [7])

De eerste grootmeester der orde was dus uit Lübeck, of liever, een burger van Lübeck [8]). En niets onwaarschijnlijks heeft

---

[4]) „WALPOT, urkundlich WALPODO, WALTPODO (zegt FAHNE, *Gesch. d. Köln., Jül. u. Berg. Geschl.* II. Bd. S. 189, art. WALPOD) ist ein Amtname, und bedeutet den Gewaltboten, dem die Vollstreckung der peinlichen Urtheile, oft auch der Vorsitz und die oberste Leitung der Gaudinge, späteren Manngerichte der Grafschaften, oblag, ein Amt, welches ursprünglich die Gaugrafen selbst verwalteten, später aber andern zu Lehn gaben. (Vgl. GUDENUS *Codex diplom.* t. II. p. 496, STRAMBERG *Antiquarius Arnoldi Miscellaneen* 1798). Es giebt 13 Familien am Rhein, die den Namen Walpot führen, von denen sich wieder einige in unzählige Linien zersplittern, nämlich: 1. Walpoden v. Virneburg, Neuerburg und Reichenstein. 2. Walpoden v. Mainz, sie treten von 1128—1340 auf und waren Walpoden d. Erzbischöfe von Mainz f. d. Bezirk d. Stadt Mainz. 3. Walpoden von Pommeren, Polch u. Bassenheim, sie schlieszen sich in ihrem Uranfange an die 4. Walpoden von Waltmanshausen. Diese treten 1273—1472 als Walpoden der Grafschaft Dietz auf. 5. W. v. Lahnstein 1305. 6. W. v. Vallendar im 14. Jahrh. 7. W. von Coblenz 1301. 8. W. v. Pfaffendorf. Ihr stammvater ist Rether 1158, sie erloschen 1621. 9. W. v. Andernach, auch Pastor genannt, 1340 u. 1359. 10. W. v. Girsenach, 1380. 11. W. v. Branbach, 1300. 12. Walpode von Ulmen, 1350—1450. 13. W. v. Königsfeld. Alle diese Familien lassen sich auf drei Stämme zurückführen: Mainz, Virneburg und Waltmannshausen. Aus einem von den dreien musz also HENRICH WALPON, der Hochmeister des deutschen Ordens zu Ptolemais, abstammen. Sämmtliche Familien sind, bis auf die Bassenheim, ausgestorben."

[5]) Grootendeels getrokken uit een oud handschrift op perkament, waarschijnlijk uit de 14de eeuw, (vermoedelijk van 1312—1348, met bijvoegselen sedert het jaar 1382) tot de hooge ordes-archieven der balije Oudenbiesen behoorende, en tot titel hebbende: „*Liber Anniversariorum Ecclesiæ Ordinis Teutonici Mosae-Trajectinae.*" Vgl. BACHEM, in de „Vorerinnerung," p. VII, VIII, die ook t. z. p. verwijst naar de meest volledige — hoewel, volgens DE WAL, t. VIII. p. 610, not. I, nog gebrekkige — lijst der grootmeesters van de duitsche orde, in het 2de dl. der *Commentation. Acad. Elector. scientiarum et elegantiorum literarum Theodorae-Palatinae.* Mannh. 1767. 4to. — Door MAX BRISSEL, „Antiquar in München," werd, op donderdag den 5[den] nov. 1863, onder meer andere „manuscripte", ook het volgende geveild: „*Von Ursprung, Aufnehmen u. Bestettigung d. Ordens der Brüder von dem teutschen Hause unser. lieben Frauen zu Jerusalem.* (aus d. 17. Jahrhdrt.) 4."

[6]) „Laut S. 14 des *Bremer Wapenbuchs* (in mscpt.), welches der Herr JOHANN DUNZE zu Bremen besitzt. Vgl. GUDENUS *Codex Diplom.* t. II. p. 483 *et* 499." Aant. bij BACHEM.

[7]) † 5 nov., volg. gend. hs.

[8]) Uit ontelbare gedenkstukken der oudheid, zelfs van de vroegste tijden, blijkt, dat de bewoners der steden, onverschillig of zij edelen waren of niet, eenvoudig burgers of poorters genoemd werden. DE WALS werk doorloopende, vond ik dit nog nader bevestigd, en wel in eene aant. op p. 58 du t. I, waar die schrijver zich aldus uitlaat: „C'est gratuitement que beaucoup d'historiens donnent la qualité de marchands à ces habitans de Breme et de Lubeck (de eerste stichters van het hospitaal voor de duitsche natie in de legerplaats der kruisvaarders voor Akra of Ptolemais, — aan welke stichting de D. O. vermoedelijk haar ontstaan te danken had); les marchands sont ceux de tous les hommes qui se transporteroient le plus difficilement dans une autre partie du monde,

deze meening, want FAHNE berigt ons (in een door hem, in 1855, onder den titel van: »*Die Westphalen in Lübeck*," uitgegeven werkje), dat, volgens HELMOLDUS *Chron. Slavor.* l. 1. c. 57, graaf ADOLF II van Holstein en Schauenburg, die de in 1138 door de bewoners van het eiland Rügen verwoeste stad Lübeck, twee jaren daarna, weder opbouwde, »Botschaft gesandt (hat) in alle Länder, sonderlich in *Flandern* und *Holland*, ins Stift *Utrecht*, in *Westfalen* und *Frieszland*, des Inhalts, dasz diejenigen, welchen es an Ländereien fehlte, mit ihren Familien sich anhero begeben sollten, da ihnen denn ein schönes, weitläufiges und fruchtbares Land sollte eingeräumt werden, worin an Fisch und Fleisch und an bequemer Weyde, grosser Ueberflusz zu finden wäre." — Evenzeens deed hertog HENDRIK de Leeuw, aan wien graaf ADOLF de stad Lübeck afgestaan had, na den grooten brand die deze stad in 1158 teisterde. »Auch dieser hat, (vervolgt FAHNE) nach HELMOLDI Zeugnisz (lib. 1. c. 85) allenthalben hingesandt, fürnemlich in die nordische Königreiche, Denemark, Schweden und Norwegen, und hat den Einwohnern selbiger Lande andeuten lassen, dasz sie mit ihren Waaren frey und ungehindert nach Lübeck kommen, und daselbst handeln, oder auch sich zu Frohnen begeben könnten. »He gaf" (sagt unser vorangeführter Minoriten-Lesemeister) »allen Copluden, mit ereme »Ghude, ouer Land, eder ouer Water, dar »to komende, dar to wonende, dar to bliuen- »de." Das haben auch dieselben mit Freuden angenommen und sich häufig eingestellet. Darumm fährt unser Minorite fort: »des »worden de Lüde vro, vnde buweden dar »stene Hus, vnde uesteden de Stad, mit »Planken vnde mit Porten." Nun, wer will zweifeln (gaat FAHNE voort), dasz unter solchen aus der Fremde geholten und hergekommenen Bürgern der stadt Lübeck, nicht sollten auch viele *Westfälinger* mit gewesen seyn? Denn Graf ADOLPH hatte ja in Westfalen die Grafschaft Schauenburg an der Weser inne, und Herzog HINRICH herrschte über Sachsen-Land; daher der eine so wohl, als der andere, die Stadt Lübeck zu besetzen, fürnemlich aus seinen eigenthümlichen Provincien wird Leute hergeholt haben. Und also ist es sonder Zweifel geschehen, dasz nicht allein die Ostwärts wohnenden Sachsen, oder *Ost-falen*, sondern auch die Westwärtswohnenden, oder *Westphalen*, sind berufen worden."

Onder die naar Lübeck verhuisde Westfalingers, kan zich ook een WALPOT bevonden hebben. M°.

pour aller assister au siege d'une ville (zij woonden het beleg van Akra bij, doch keerden vóór de inneming dier stad naar hun vaderland terug, het door hen gestichte hospitaal aan de duitsche ridders afstaande). Le nom de Bourgeois est employé aujourd'hui à désigner la classe qui tient le milieu entre la noblesse & la populace: au lieu qu'autrefois, on nommoit citoyens & bourgeois tous les habitans des villes. L'histoire de l'Ordre en fournit une preuve: on verra un citoyen ou bourgeois de Magdebourg, nommé HITZHALS, chevalier Teutonique. Outre que sa qualité de chevalier de l'Ordre prouve qu'il étoit Gentilhomme d'ancienne race, nous lisons ailleurs qu'il étoit d'une des premières maisons nobles de Magdebourg, *ex primariâ Magdeburgicâ nobilitate*. Acta Borussica, tom. 2. pag. 168."

Geschiedenis der vrijmetselarij (vgl. XIV. bl. 42, 68). »De naam *free-mason*, *free-stone-mason* (d. i. vrijmetselaar) komt het eerst in een stuk van 1350, onder koning EDWARD III voor en duidt den bouwkunstenaar tegenover den handwerksman aan; gelijkerwijs ongeveer als zich ten onzent een kunstschilder van een huisverwer onderscheidt. In spijt van dien meer verheven naam, werden echter zij, die hem voerden, tot de ambachtslui gerekend. De wetten en verplichtingen hunner broederschap schijnen zij in het begin der volgende eeuw op schrift gesteld te hebben.... Met het verval van den Gothischen bouwstijl ging dat van zijn inrichtingen gepaard, daar de nieuwe stijl geheel andere voorschriften volgde, dan de zinnebeeldige bouwbepalingen van vroeger eeuw. De groote brand van Londen in 1666 deed wel voor een tijd lang den bouw-ijver lichter-laaije ontvlammen, en de bouwhut van St. Paul zag zich als hoofdloge [1]) erkend; maar de onlusten onder JACOB I traden storend tusschen beiden, en al duurden onder WILLEM III de vergaderingen nog voort, al werd deze zelf, in 1695, als lid der broederschap (*accepted mason*) toegelaten, na zijn dood werden zij steeds zeldzamer; na de voltooying der hoofdkerk verlieten de bouwlieden de hoofdstad en voor een deel ook Engeland zelf, en de hutten of logies der broederschap gingen te niet, om eenige jaren later in gewijzigden, *zinnebeeldigen* vorm te herrijzen; dien vorm, waarin zij nog heden voortbestaan. Als de eigenlijke stichters dier herrezen vrijmetselarij — datgene wat men thans alleen daaronder verstaat, en dat met die der middeleeuwen niets dan den naam gemeen heeft, mogen de Engelsche predikant ANDERSON en de Franschman DESAIGULIERS beschouwd worden. ANDERSON zelf stelde in 1721 het *Wetboek* der nieuwe broederschap zamen, dat vervolgens gedrukt en in 1723 als al-

[1]) D *logie* is niets anders dan ons *loodse*, *loods*.

gemeene grondwet werd aangenomen. Daarbij trad, met behoud en uitbreiding op enkele punten, der oude plechtigheden en zinnebeeldige voorstellingen, in plaats van den vroegeren kerkbouw uit steen, een *zedelijke tempelbouw*, als doel der broederschap, waarbij zich deze den *zinnelijken* van koning Salomo, als tegenbeeld stelde. In Engeland en van daar uit naar 't vaste land breidde zich de nieuwe inrichting, die met de *Deïstische* richting der eeuw in overeenstemming was, met verbazenden spoed uit." Een en ander, met eenige bekorting uit eene — nog onuitgegevene — lezing over de Vrijmetselarij, ten vorigen jare door mij gehouden, waarmede A. *voorloopig* genoegen neme.

VAN VLOTEN.

Heidens in Nederland (vgl. A. R.; XI. bl. 34; XII. bl. 353; XIII. bl. 164; XIV. bl. 40). Zijn er hier in 't land ook nog, of zijn er afstammelingen bekend, die zich gevestigd hebben en christenen geworden zijn? Aan de Heidens schrijft men thans de invoering van de kaartspelen toe, zoo ik mij niet bedrieg.

A—A.

S. Trip (vgl. XIII. bl. 364; XIV. bl. 6). De beide TRIPPEN, stichters van de Trip penhuizen te Amsterdam, komen ook voor in het fraaie werk van wijlen baron DE GEER VAN JUTPHAAS: *Lodewijk de Geer*. Zoo de heer J. C. K. dit werk niet bezit, dat niet in den handel is, en verlangt te weten, wat er over hen in voorkomt, wil ik dit wel mededeelen.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Omwenteling van 1813 (vgl. XIII. bl. 298, 331, 367; XIV. bl. 1, 33, 65). Mag ik den schrijver van het artikel, dl. XIII. bl. 331, opmerkzaam maken op de *Hollandsche Historische Courant* van dingsdag 27 september 1785 nº. 116, uitgegeven te Delft bij WIJBO FYNJE op de Wijnhaven. — Hierin komt nog een gedicht voor van prof. VAN DER PALM en een van zijnen vader. Beide stukken zijn welligt niet algemeen bekend.

Djocjokarta. ARRIENS.

Omwenteling van 1813. Aangezien men zeer uiteenloopende berigten aangeteekend vindt nopens het overmeesteren van het fort Duquesne en het dien ten gevolge ontruimen van Ooltgensplaat door den commandant en de bezetting der Franschen in 1813, en deze gebeurtenis met regt eene waardige plaats verdient in de geschiedboeken van ons vaderland, — zoo meenen wij het volgende berigt, geschreven uit Ooltgensplaat, den 20 december 1813 en van eene vertrouwde hand afkomstig, hier wel eene plaats te mogen gunnen.

Vooraf wordt in het berigt aangemerkt, dat de inwoners van Ooltgensplaat eenige dagen in de akeligste vooruitzigten omtrent hunne personen en bezittingen verkeerd hadden, voortvloeiende uit den verbazenden toestel ter verdediging van die plaats en het fort. Alles scheen vernieling aan te kondigen; eene menigte van troepen, vooral zeesoldaten, bevond zich daar; men had voor deze reeds het weeshuis moeten inruimen, terwijl het eiland en de plaats in staat van beleg verklaard zijnde, men reeds 60 stuks rundvee, gerequireerd van de naburige gemeenten op het eiland Flakkee, had zien slagten, inzouten en naar het fort transporteren. Het was op zaturdag den 4 december, nadat reeds dag aan dag vele bewoners van deze plaats gevlugt en hunne goederen ter berging naar elders vervoerd waren, dat men besloten had de sluizen te openen en de dijken door te steken, ten einde de polders te inunderen, alsmede de barrières te sluiten, en wel 's middags te 1 ure, toen men omstreeks dien tijd op het onverwachtst het geroep hoorde: het fort is over! de hollandsche vlag waait reeds van hetzelve! Ieder stond verbaasd en getroffen. Men vernam al ras, dat een detachement der 129ste compagnie kustkanonniers, mede aldaar de bezetting uitmakende, ongewapend, even als of zij gingen werken, naar het fort Duquesne zich begeven hadden, onder aanvoering van hunnen korporaal LAURENS VAN DER HELM, bevindende zich toevallig in het fort de generaal ROSTOLLANT, commandant superieur van het eiland, terwijl de gewapende magt in het fort, bestaande uit zeesoldaten en hunnen officier, gelijk stond met het aantal kustkanonniers. Dan, geene zwarigheid kon deze dapperen afschrikken; deze en gene der werklieden had zich bij hen gevoegd: onder anderen had zeker jongeling CLAAS JOHANNESZ. DE VOS de hollandsche vlag om zijn lijf gewonden en zijn buisje daarover aangetrokken, en was zoo den franschen commandant en zijne wacht gepasseerd. De kustkanonniers overrompelden dadelijk de wacht in het fort en ontwapenden hen; men haalde de brug op, en nu klom de moedige CLAAS DE VOS langs de schietgaten op den toren van het fort en plantte daar de hollandsche vlag. De generaal ROSTOLLANT, stampvoetende door het fort loopende, werd nu in verzekering genomen; twee schoten tot een sein van het fort gedaan zijnde, liet de plaatselijke commandant alarm

slaan. Dadelijk kwamen de troepen op de plaats zich bevindende in de wapenen; deze geschaard staande, zag men de compagnie *étrangers*, onder het geroep van: hoera! hoera! en onder aanvoering van hunnen sergeant LINDAU, met geweer en wapenen naar het fort loopen; bij deze voegden zich nog 25 kustkanonniers, mede met geweer en wapenen. Nu bleef er niets dan een aantal zeesoldaten en eenige cohorten over. Men plaatste 4 veldstukken op de voorstraat; deze werden geladen, en het scheen, alsof zij eene attaque op het fort wilden wagen. Dan, men bedacht zich; ieder vlugtte; de bezetting uit het fort eischte de plaats op en vorderde, dat men de hollandsche vlag op de semaphore plaatsen zou. Doch, hoezeer de maire der plaats daarop aandrong bij den commandant, weigerde deze zulks; nu bedreigde men de plaats te beschieten; men deed nu en dan een schot van het fort. 's Namiddags omstreeks 4 ure naderde een schip het havenhoofd. De bezetting van het fort, meenende dat het een detachement Hollanders was van de Buitensluis, riep bij herhaling: Oranje boven! Dan, men bespeurde uit de scheldnamen, die men hun toeduwde, als van *foutus Hollandais!* dat het franschen waren. Nu begon er een hevig vuur uit het fort, met dat gevolg, dat van de 96 manschappen met een' officier, slechts 45 overbleven, onder welke nog eenige gekwetst waren, welke manschappen, zijnde zeesoldaten, zich naar het dorp begaven. Groot was de akeligheid en benaauwdheid, welke gedurende dien avond en den volgenden nacht door de achtergeblevene ingezetenen werd uitgestaan. Op bevel van den commandant moest ieder in de voorstraat zijne deur openhouden, opdat men die huizen zoude kunnen in- en uitgaan, terwijl eenige manschappen met brandende lonten bij de veldstukken geplaatst waren. Dienzelfden avond en nacht naderde eene groote menigte bewoners van het eiland, om tot hulp en verlossing toe te snellen; dan, men oordeelde het veilig, wegens de duisternis, tot den volgenden dag te wachten, gelijk men ook toen eenen aanval op deze en gene punten deed, eene en andere batterij bemagtigde, schildwachten doodde of zwaar kwetste, hoezeer ook soms voor het geschut der Franschen moetende wijken. Intusschen werd de 5 december een voor deze plaats onvergetelijke dag, want dit was opmerkelijk, daar men juist op dien dag, ingevolge ontvangene order een *te Deum* had moeten aanheffen, mogt men nu den Albestuurder danken voor de verlossing van een juk, waaronder men reeds zoo veel jaren gezucht had. Nadat de maire der plaats zich een- en andermaal naar de bezetting in het fort begeven had, en eene witte vlag had laten waaien, ten einde hun te smeeken, de plaats aan geene verwoesting over te geven, wilden deze dapperen gaarne uit liefde dezelve verschoonen, schoon zij, om de fransche bezetting vrees aan te jagen, een bom wierpen even buiten de plaats in den langen weg, en eenen kogel schoten in een huis op de kaai, zijnde de herberg. Nu liet de bezetting uit het fort wederom boodschappen, en wel voor het laatst, dat, indien de commandant de plaats niet overgaf, men deze tot eenen puinhoop zoude schieten, — en werkelijk waren de bomketels reeds gevuld en gerigt op de kerk, het arsenaal en andere gebouwen. De commandant, thans welligt vreezende, dat op den volgenden dag nog meer bewoners van het eiland met vernieuwde magt zouden aanrukken, en de ordonnances, ginds en herwaarts door hem om hulp afgezonden, overal opgeligt en gearresteerd zijnde, voelde zich nu tot zijne hevige spijt gedrongen, aan den eisch gehoor te geven. Men bedong eene minnelijke capitulatie. Het garnizoen zoude met krijgseer uittrekken, aan het hoofd der haven de wapenen en bagagie nederleggen en alles achterlaten. Doch, in weerwil van hun gegeven woord, namen zij niet alleen hunne wapenen en goederen mede, maar roofden zelfs uit de huizen der ingezetenen de geweren en randsels der dappere kustkanonniers, en namen ook de geldkist mede, inhoudende de gelden in die week, door de gezamentlijke ontvangers op het eiland, op bevel van den generaal ROSTOLLANT gestort in handen van een door hem benoemden ontvanger-generaal over het eiland, welke gelden, uitmakende de maandelijksche belastingen, eene som van 16 à 17 duizend gulden beliepen. Des nachts omstreeks 12 ure voeren zij af van het hoofd, en werden nu aldra nog hevig beschoten door de fransche bezetting van het aan de overzijde gelegene fort de Ruiter, die meenden, dat het Hollanders waren, zoodat deze hunne vrienden nog verscheidene van hen zwaar kwetsten en het schip zeer beschadigden.

Aanmerkelijk werd ook de blijdschap vermeerderd, toen men op den 6 december vernam, dat ook de forteres Hellevoetsluis was verlaten, nadat de commandant dier plaats den vorigen dag te Goedereede te vergeefs den reeds gearresteerden generaal ROSTOLLANT gezocht hebbende, naar Hellevoetsluis wedergekeerd was en den volgenden nacht die plaats had verlaten. Op maandag den 6 zag men dan ook te Ooltgensplaat de geheele flotille van Hellevoetsluis passeren, intusschen bedacht zijnde,

om, ingeval zij eene landing had willen ondernemen, haar kloekmoedig te ontvangen, gelijk men ook van de batterij nog eenige schoten op haar gedaan heeft.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Ridder (van) St. Joris (vgl. XIV. bl. 7). In mijne bibliotheek bevinden zich de navolgende werkjes:

Memoires du chevalier de St George, trad. de l'anglois. A Cologne, chez Pierre Marteau, 1712, (160 pp. av. portr.) 8°.

Les promesses du roi de France au pretendant. Avec des reflexions, trad. de l'angl. Ib. 1712 (48 pp.) 8°.

Le cheval. de St. George, réhabilité dans sa qualité de Jacques III. Par de nouvelles preuves. Avec la relation histor. des suites de sa naissance. Par mr. ROUSSET, *membre de l'académie des sciences de St. Petersbourg, &c. A Whitehall, de l'anc. imprim. du Cokpit.* 1745. (388 pp.) 8°. »La dissertation que l'on donne ici de nouveau »au public," dus leest men in het *Au lecteur,* »a été écrite en 1713, par Mr. GIL»BERT BURNET, fils du célèbre évéque de »Salisbury, lorsque le traité d'Utrecht aiant »banni de France le Prétendant & ses ad»hérans, il se retira en Lorraine, pendant »que les Jacobites en Angleterre remuoient »ciel & terre pour engager la reine ANNE »à le rapeller pour lui succéder, avec le »secours des Torrys à la tête desquels étoit »le Lord à qui elle est dédiée." [In de opdragt »*mylord vicomte de* B *** K." (BOLINGBROOK?) genoemd.]

Revolutions d'Ecosse et d'Irlande en 1707, 1708 *et* 1709. *Ou pieces origin. qui n'ont jamais été publ., & où l'on decouvre les intrigues les plus secretes du Cheval. de St. George & de ses principaux partisans. A la Haye,* 1758. Ik bezit pt. 1 en 2 van dat werkje in 8°.

In *l'Hist. secrete des intrigues de la France en diverses cours de l'Europe* (Londr. 1713) wordt, t. 2, p. 209 svv., de korte inhoud medegedeeld van een *Mémoire des protestans anglois presenté à* L L. A A. *Msr. le prince & Mad. la princ. d'Orange, où l'on deduit les sujets des plaintes de la nation, & la naissance du pretendu Prince de Galles. Adressé à Mr.* BENTINK *& impr. pour la prem. fois en nov.* 1688. — »On peut dire (getuigt de schrijver van genoemde, uit het engelsch vertaalde *Hist. secrete*) que cet écrit est composé d'une manière également hardie & judicieuse; & il paroit que ce n'est pas les pensées d'une seule personne, mais l'accord de plusieurs; c'est ce que l'on verra en l'examinant exactement. La verité des faits qu'il contient, & la justesse de ses raisons justifient suffisamment l'usage que j'en veux faire." [1])

Men raadplege nog: *Hist. d. l success. à la couronne d. l. Grande-Bretagne,* (Londr. 1715) p. 153—209; *The live of James* II, (Lond. 1702) op het jaar 1688; AMÉDÉE PICHOT, *Hist. de Charles-Edouard,* (Paris 1830) t. 1, pp. 203, 209—216, 224. Pag. 240 en volgg. bevatten de levensgeschiedenis van den *ridder van St. Joris,* pag. XXVII en volgg. van het »Avant-propos", eene beschrijving van onderscheidene medailles, op hem, zijne zonen, KAREL, EDUARD en HENDRIK, en andere STUARTS betrekking hebbende; de *Mém. et souven. d'Horace Walpole;* en voorts de jaarboeken en gedenkschriften, sedert 1688.

Doch R. R. K. noemt den *Ridder van St. Joris* EDUARD STUART, en bedoelt dus, waarschijnlijk, niet den gewaanden zoon van JACOBUS II, maar den kleinzoon van dien verjaagden koning, den pretendent KAREL EDUARD, zoo even genoemd. Zijne geschiedenis heeft AMÉDÉE PICHOT, als boven gezegd is, geleverd, »parce qu'il était le seul (zegt die schrijver, in het »Avant-propos,") qui n'eût pas encore servi de titre à aucun ouvrage sur les révolutions de l'Angleterre. Nous n'avons guère en France sur CHARLES-EDOUARD (vervolgt hij) que le précis brillant mais inexact de VOLTAIRE dans son *Siècle de Louis XV,* seule source où nos romanciers et nos auteurs dramatiques ont puisé leurs renseignements quand ils ont mis le dernier des Stuarts en scène. Une histoire complète de CHARLES-EDOUARD n'existe pas en Angleterre, quoique les matériaux de cette histoire y soient devenus depuis quelques années de plus en plus abondants." [2])

[1]) De „Catal. d. l. biblioth. de feu m. F. BUSCH" (in 1856 te Staatsburg verkocht), vermeldt nog volgende werkjes:

DE LA GRANGE, Actions de grâces p. l. naiss. et la conservat. du prince de Galles, prononc. à Paris, le 20 juin 1689. Par s. a.

Les amours de Messaline, cy-devant reine de l'isle d'Albion, où sont découverts les secrets de l'imposture du prince de Galles, etc., trad. de l'angl. 2e édit Col. (Holl.) 1689. 12°.

Le bâtard découvert, ou pleine et entière démonstrat. que le prétendu prince de Galles était fils de mlle Marie Grey (par WILL. FULLER). Lond. 1702. 12°.

La cour de Saint-Germain, ou les intrigues galantes du roy et de la reine d'Angleterre depuis leur séjour en France St. Germ. (Holl.) 1695. 12°.

[2]) PICHOT verwijst nog, in het „Avant-propos," naar TURPIN, (*Révolut. d'Angl.*) in de „Archiv. littér. de l'Europ." (t. I.) een „auteur famélique", door LA HARPE „un phrasier", en door hem een „auteur ministériel" genoemd; naar JOHN HOME, *Hist. of the rebellion;* HENDERSON, *Hist. of the rebellion,* „résumé exact des faits" („*Le Jeune Chevalier,* ou récit de tout ce qui arriva après Cul„loden à Charles-Edourd (appelé le Jeune Che-

Deze was niet, gelijk zijn vader, algemeen bekend onder den naam van *ridder van St. Joris*. In 1720 geboren, kreeg hij bij den doop de namen VAN KAREL EDUARD LODEWIJK PHILIPS CASIMIR. Zijn vader, »l'enfant du miracle," heette JAKOB EDUARD FRANS; zijne moeder MARIA CASIMIRA CLEMENTINA SOBIESKA (kleindochter van den grooten JOHAN SOBIESKI, den schrik der ongeloovigen. Wordt de vader weinig geroemd, de dapperheid en de deugden van den zoon prijst ROBERT BURNS meer dan eens in zijne balladen.

KAREL EDUARD is de voornaamste historische persoon van WALTER SCOTTS roman *Waverley*, en heeft ook zijn bijzonder artikel in de *Biographie Universelle*. Hij stierf te Florence in 1788 (31 jan.), twee en twintig jaren na zijnen vader, en liet geene wettige kinderen na. M°.

Geschiedenis der aziatische volken (vgl. XII. bl. 363; XIII. bl. 70). De vrager zoeke in het beroemde werk van LASSEN, *Indische Alterthümer*, en het *Journal des Savans* van de laatste zes jaren, waar veel literatuur te vinden is. A—A.

Claes Gz. Compaen (vgl. XI. bl. 231, 270, 296; XII. bl. 193). In de levensbeschrijving van dien beruchten zeeroover, leest men o. a.: »dewijl hij allerlei schuim van volk aan boord had, was hij gedrongen soms strenge maatregelen te nemen. Gebeurde het dat twee hunner aan 't vechten raakten, moesten zij daarmede zoo lang volhouden, tot een van beiden er het hachje bij inschoot." — Van soortgelijken barbaarschen maatregel gewaagt ook C. DE JONG in zijne *Reis naar de Middel. zee, in* 1777—79, op het schip Thetis, ter beteugeling van den vechtlust. »Wanneer er twee handgemeen worden, en naar geene vermaning willen luisteren, bindt men ze binnen een wijden hoepel vast, ieder met een kort eindje touw voorzien, waarmede zij elkander naar believen kunnen afkloppen. Dit kan soms zoo verwoed toegaan, dat het ijsselijk is om te zien, hoe die twee als wilde dieren, in den hoepel, het gansche halfdek ronddwalen, tot men hen eindelijk, geheel afgevochten, scheiden moest." bl. 10.

Komen er meer zulke voorbeelden in de geschiedenis van het zeewezen voor?

J. C. K.

„valier, comme fils du cheval. de St. Georges), „complète l'hist. d'Henderson, qui est aussi l'au„teur anonyme de cette suite"); CHAMBERS, *Hist. of the rebellion*, in 1827 verschenen: „tableau com„plet, souvent pittoresque, et bien supérieur sur„tout à la troisième série des *Contes d'un grand„père* où WALTER SCOTT (qui n'a guère fait qu'a„bréger l'ouvrage de HOME.) traite des évènements „de 1745"; BOYCE, MERCHANT, DOUGALD, GRAHAM," qui appartiennent à l'opinion whig"; JOHNSTONE, „Ecossais jacobite," wiens gedenkschriften op nieuw, met ophelderingen, zijn uitgegeven door een „anti-jacobite"; en eindelijk, naar de *Lockhart-* en *Culloden papers*. — Vgl. ook *Vie privée de Louis XV* (par MOUFLE D'ANGERVILLE), o. a. t. 2, pp. 268, 269, 301, 302, 370—377.

Een poorterbrief van 1811 (vgl. XII. bl. 6). De vraag is onbeantwoord gebleven. Vreemd genoeg; daar menigeen toch meer had kunnen melden, dan ik nu zal doen uit het weinige mij bekende. De omwenteling van 1795 heeft zeker vele voorregten afgeschaft of doen vervallen; toch zijn er nog verknocht, in menige plaats, aan het oude poorterschap, zoo ik meen, wat betreft het opnemen in gestichten (burgerweeshuizen?) en het deelen in stadsweiden (marken?); misschien ook in andere opzigten. A—Z.

Behandeling van hofdienstpersoneel in de Nederlanden in de XVIIe eeuw (vgl. XII. bl. 40). Deze vraag is onbeantwoord gebleven. Bij gebreke van den *Familyherald* ter inzage te hebben, houde ik het er voor dat het bedoelde reglement zal zijn een koddig opgesierde of geglosseerde mededeeling van de hand van een hoveling of hofbediende, op wien het echte reglement ongenadig was toegepast: Si quid noveris rectius istis, candidus imperti, si non his utere mecum. A—A.

Hulster ambacht (vgl. XII. bl. 201, 267, 301). Door een bezoek op het archief van Hulst mijne aanteekeningen vermeerderd zijnde, geef ik CONCHA wat ik gevonden heb in een doopboek van 1699 tot 1761.

J. DE PAUW, schepen van Hulster ambacht, geh. met JACOBA VALCK; in 1723 komt hij voor als oud burgemr. van Hulster ambacht;

mr. PIETER CAPPRON, regerend schepen v. Hulster ambacht in 1700;

PIETER BENJAMIN DE BEAUFORT, burgemr. van Hulster ambacht, geh. met BERNARDINA AMAMA in 1735;

YMAN DE VRIESE, griffier van Hulst en Hulster ambacht, geh. met CORNELIA JOHANNA VERSLUIJS in 1716;

Doktor GIJSBERTUS VAN ZUIJLEN, oud burgemr. van Hulst en Hulster ambacht in 1716, geh. met BARBERA DRABBE, dr. van JACOB;

Doktor LAURENS VAN LANKEREN, burgemr. van Hulster ambacht in 1717;

ADRIAAN JACOBUS VAN VLISSEGHEM, tresorier van Hulst, schepen van Hulster ambacht in 1718, geh. met DINA DE PAUW;

JOHANNES HIEMES, doktor en schepen van

Hulster ambacht, met CATHARINA SCHOOCK, 1705 schepen, 1707 griffier van Hulster ambacht;

CASPAR STRESO, geh. met ALIDA AGNES WIERTS;

CORNELIS VAN GODDENIS, schepen van Hulster ambacht;

CORNELIS VAN OBREEN, schepen van Hulster ambacht;

mr. JOHAN MOORMAN, oud burgemr. van Hulst en Hulster ambacht, in 1735 schepen van dat ambacht, geh. met ANNA ELIZ. VAN DER HEIJDEN;

ADRIAAN BAKE, schepen van Hulster ambacht in 1736, geh. met PIETA. CATHA. SPIERING;

mr. WILLEM VAN SONSBEECK, burgemr. van Hulster ambacht, geh. met SUZA. CORNA. DE VRIESE;

JOHANNES VAN ANSSUM, schepen van Hulster ambacht, geh. met PIETA. CATHA. VAN TWIST in 1736;

PIETER DE GRIJS, doktor en schepen van Hulster ambacht;

DIGNUS NOLLENS, schepen van Hulster ambacht in 1723;

THEODOOR NETSCHER, oud schepen van Hulster ambacht in 1723;

ARNOLD EMMERI, oud schepen van Hulster ambacht in 1721;

BERNARD DE JAGER, oud schepen van Hulst en Hulster ambacht in 1722;

WILLEM DE GRIJS, regerend schepen van Hulster ambacht in 1722, geh. met SUZANNA MARIA FRISCUS;

STEFANUS VAN ESSERS, stedehouder van Hulst en Hulster ambacht.

Wat is stedehouder? Is dat meer of minder dan burgemeester? MATHIAS BEVERS vind ik als burgemr. en schepen en later of vroeger ook stedehouder van Hulst en Hulster ambacht.

Eindelijk uit een ander trouwboek:

ARNOUD MACARÉ, burgemr. van Hulster ambacht, geh. met CORNELIA WILLEBOORTS, broeder van PIETER MACARÉ, geh. met GIJSBERTA VAN HEUVELT.

Axel. F. CALAND.

Rouwbewijzen (vgl. VIII. bl. 33, 145). In Zwol bestaat nog het gebruik, wanneer het overlijden plaats vindt van iemand van den adel, dat deswegens alle edellieden de luiken of blinden sluiten. Sinds wanneer bestaat dit gebruik en heeft het nooit opgehouden, bijv. in 1795? A—A.

Brandstapels (vgl. A. R.). De laatste executiën van menschen door het vuur, mij bekend, zijn: *ten eersten*, op Java, onder DAENDELS: een zeeroover, die aan een paal gebonden met een ketting van ongeveer een el lang, verder los staande, te Samarang levend is verbrand. Hij kon zich, rondom den paal, over den brandstapel bewegen. 1809 of 1810 door ooggetuigen mij medegedeeld. Zie ook ENGELHARD, *Overzigt O. I. B. onder Daendels*, 1816, bl. 196. *Ten tweeden* werd er in de laatste helft der vorige eeuw, op last van de bataviasche regering, in Pekalongan een inlandsch opperhoofd verbrand. (Uit de herinnering van een oud man.) *Ten derden* in Suriname, vonnis van 10 januarij 1833, executie den 26sten daaraanvolgende, van de negers COJO, MENTOR en PRESENT. (*De negerslaven in Suriname*, door M. D. TEENSTRA, Dordrecht, 1842.) J. HAGEMAN, JCZ.

Bocarmé (vgl. A. R.; VII. bl. 354; IX. bl. 87). De lezing van de brieven van FALCK heeft tot deze vraag vrij eenvoudig aanleiding gegeven, even als tot de vraag no. 425, omtrent prof. BEIREIS en tot andere, als vraag 335, VIII. bl. 290 (ofschoon de bron daarbij niet werd vermeld). Van eenige bijbedoelingen bestaat hier schijn noch schaduw, zijnde de familie B. mij geheel onbekend, zoo als o. a. juist uit de vraag zelve blijkt, die intusschen onbeantwoord is gebleven. H. R.

Loslating van gevangenen op Paaschdag (vgl. VII. bl. 351). Waaruit weet men dat tot in 1582 de bedoelde gewoonte plaats had? Hield die gewoonte toen op? en zoo ja, waarom? A—A.

Wapenborden in de verschillende kerken van Batavia. Vroeger hingen er, even als in de kerken van ons vaderland, wapenborden in de verschillende kerken van Batavia. Zoude men mij ook kunnen opgeven of daarmede gehandeld is geworden als met die in onze kerken in of na 1795, of wel waar ze mogen gebleven zijn? Elke bijdrage hiertoe zal mij hoogst welkom zijn.

LABORANTER.

Eleonora van Bourbon. Deze weduwe van PHILIPS WILLEM, oudsten zoon van WILLEM I, stierf elf maanden na haren echtgenoot, 20 januarij 1619. op het kasteel Muret in Auvergne, een en dertig jaren oud. DE LA PISE, *Tableau de l'histoire des princes et princesses d'Orange*, p. 602, zegt dat er bij haren dood dingen plaats hadden »qu'il n'est bon d'écrire" en hij voegt er bij »le temps et les années en donneront dispense à quelque autre." Zijn die dingen later aan den dag gekomen? Weet men ze uit stukken van dien tijd mede te deelen?

Intermédiaire.

Israelieten [1]) **of Joden** (vgl. XIII. bl. 299).

> .... altes Volk, das Jahrtausende überlebt hat und, obgleich zertrümmert und zersplittert, doch ein Ganzes, eine Einheit darstellt und mitten unter den Völkern dem Gange der Weltbegebenheiten zu trotzen scheint, ein unzerstörbares Gebäude des grauen Alterthums, beschrieben mit den räthselhaften Zügen einer fernen Urgeschichte und im Innern durch eine wundersame Kraft fortdauerend.
>
> MEYERS *Conversations Lexicon* ad voc. *Hebräer.*

De vraag van †, »waarom men hier te lande nog voor wenige jaren van *Joden* sprak, terwijl men thans gewoonlijk *Israelieten* zegt?" zou eenvoudig aldus kunnen worden beantwoord: »Omdat men ook in Nederland jegens de belijders van den mozaïschen godsdienst of jegens de leden van het israelietisch kerkgenootschap — gelijk zij in dezen staat worden aangeduid — verdraagzamer is geworden."

Door dit antwoord zou nogtans onbeslist zijn gebleven, welk verschil er werkelijk bestaat in de namen *Israeliet* en *Jood*.

Om deze beslissing te kunnen erlangen, ware het welligt voldoende geweest, † te verwijzen naar de *Jaarboeken der Israelieten* 1838, bl. 360—364, alwaar een artikel over dit punt voorkomt, getiteld: »*Iets over den naam van Israeliet of Jood*," waarin op eene voortreffelijke wijze wordt uiteengezet, welk verschil er in beide benamingen is gelegen.

De schrijver gewaagt daarin echter alleen van de boeken des O. T. en zijne apocryphen, terwijl van de etymologie dier namen niets wordt gezegd, evenmin als de oorzaken worden aangewezen, waarom in *latere* dagen de naam van *Jood* steeds werd *gebruikt*, om er *misbruik* van te maken, en waarom dit laatste nooit met dien van *Israeliet* het geval is geweest.

Alvorens nu de evengemelde oorzaken na te gaan, wil ik min of meer het voetspoor van den schrijver in de *Jaarboeken* volgen, en een kort overzigt houden van hetgeen zoowel in het O. T. met zijne apocryphen als in het N. T. aangaande de namen *Israeliet* en *Jood* is geboekstaafd. Hierbij acht ik het evenwel noodig, mede kortelijk de andere benamingen te bespreken, die daarin aan de nazaten van *Abraham*, *Izaak* en *Jacob* zijn gegeven.

Den bijbel openslaande, ziet men, dat zij hoofdzakelijk daarin voorkomen onder de namen van *Hebreërs*, *Jacob* of *huis Jacobs* [2]), *Israel*, kinderen of zonen *Israels* [3]) en — — — *Joden*.

Hier en daar worden zij daarin nog genoemd *Jeschurun* (יְשֻׁרוּן) [4]); ABRAHAM [5]);

[1]) Ik schrijf *Israelieten* (niet *Israëliten*), met weglating van het trema boven de *e*, omdat buitendien de *a* en *e* afzonderlijk behooren te worden uitgesproken, daar ze niet aan elkander staan als *æ*; en met *ie*, even als men in het enkelvoud *Israeliet* schrijft, omdat de enkele *i* mij te flaauw klinkt.

[2]) Onder *huis Jacobs* בֵּית יַעֲקֹב wordt, naar veler gevoelen, het vrouwelijk personeel verstaan. Voor het minst zegt RASSI in zijne verklaring op: וכפר בעדו ובעד ביתו „hij zal verzoening doen voor hem en voor zijn huis." (*Lev.* XVI: 6) ביתו, זו אשתו (*zijn huis*, d. i. zijne vrouw). Men denke hierbij slechts aan het nederlandsche *huisvrouw*.

[3]) De geslachtsnaam is voor het mannelijke ישראלי, en voor het vrouwelijke ישראלית, als: איש ישראלי *Israeliet*, en אשה ישראלית *Israelietin* (vgl. 2 *Sam.* XVII: 25 en *Lev.* XXIV: 10).

Zonder de zelfstandige naamwoorden איש en אשה komen nogtans beide, en ook het meervoud ישראלים, *Israelieten*, nergens in den bijbel voor.

In later tijden en ook nog in onze dagen is bij het woord ישראל het chaldeeuwsche woordje בר gevoegd geworden, zoodat men in plaats van (בני ישראל) (kinderen of zonen *Israels*) בר ישראלים (zonen *Israels* of *Israelieten*) hoort zeggen.

Het is te duidelijk in den bijbel omschreven, waarom aan JACOB de naam van ISRAEL — door GESENIUS zeer teregt vertaald met „*Gotteskämpfer*" — is gegeven, dan dat er velen zullen worden gevonden, die met DE WETTE (*Kritik der Bibl. Gesch.*, I. 132) die naamsafleiding als eene *etymologische mythe* zullen willen beschouwen.

In MEYERS *Conversations-Lexicon*, waarin men in de worsteling van JACOB met een onbekende, op zijne reis van Mesopotamië naar Kanaän, overeenkomsten met geschiedenissen uit HOMERUS en die van HERCULES meent te mogen waarnemen, wordt nogtans bij het art. *Jacob* het volgende gezegd: „Nach der Biblischen Relation war es keineswegs ein blosser Traum, sondern ein wirklicher Vorgang von welchen die Name ISRAEL hergeleitet wird, den JACOB seitdem führt."

[4]) Het verdient opmerking, dat de naam van JESCHURUN of JESSURUN, die slechts vier malen in den ganschen bijbel wordt aangetroffen, als in *Deut.* XXXII: 15; XXXIII: 5, 26, en *Jesayah* XLIV: 2, bij LUTHER en vele andere bijbelvertalers niet schijnt bekend te zijn geweest; en zoo door deze als door eene menigte beoefenaars der hebreeuwsche taal in een adjectief is herschapen. Zelfs in CALMET, en — wat nog meer is te verwonderen — in het *WB. der Eigennamen in het O. T.* van S. J. VAN RONKEL, alsmede in de Concordantiae van BUXTORF en LANKISCH, en een aantal der voornaamste Hebr. Lexica, zocht ik te vergeefs naar dien naam. TROMMIUS heeft alleen ישרון in *Jes.* XLIV: 2. Behalve in de door mij geraadpleegde vertalingen, door Israelieten bewerkt, heb ik nog in den bijbel van V. HAMELSVELDT (Amst. 1805) en in dien gedrukt bij PIETER en

[5]) In Bombay bestaat echter nog eene israel. kolonie *Bné Israel* genoemd, die v. s. waarschijnlijk een perzischen oorsprong heeft. Zij leven naar de oud-israelitische wetgeving, worden nog door oudsten geregeerd, bidden dagelijks שמע ישראל en houden streng aan den Sabbathdag. Van de israel. feestdagen vieren zij alleen den Grooten Verzoendag. De reiziger BENJAMIN II trof, behalve te Bombay den stam *Bné Israel* mede aan in Cochin (kust van Malabar) en te Calcutta. (Zie *Cinq années de voyage en Orient*. 1846—1851, p. 90.)

Zaad ABRAHAMS זֶרַע אַבְרָהָם [5]); EPHRAIM [7]); ZION [8]) enz.

JACOB KEUR (Leiden 1730) en bij ANTONI en ADRIAAN SCHOONENBURG (Amst. 1744), alle in 8°.; alsook in een italiaanschen van MATTIA D'ERBERG (Neuremberg 1712, fol.), in eene engelsche (Oxford 1796), mede den naam van *Jessurum* als eigennaam aangetroffen. MICHAELIS heeft echter, naar het voorbeeld der chaldeeuwsche overzetters, den naam van ISRAEL, en (vreemd genoeg) de *Septuaginta* in *Deut.* XXXII: 15 JACOB en in *Jes.* XLIV: 2 — alwaar in den tekst buitendien de naam van JACOB voorkomt — ISRAEL daarvoor genomen. In een fransch bijbeltje (Amst. 1770, 8°.) is de naam JESSURUN vertaald met *droiturier* (!). Naar het voorbeeld van ABEN EZRA en ABRABANEL leidt, GESENIUS het woord af van ישר *). Hij spreekt aldus daarvan: „*Jeschurun*, Schmeichelwort für „Israel.......... Es ist eigentlich *Deminutivum* „(welches hier *charitative* steht wie צַוְּרֹן **) „Hälschen) von יָשׁוּר = יָשָׁר (die Passivform im „*Verbo intransitivo* mit Activbedeuting) brav, „fromm, also: *rectulus*, das liebe fromme (Volk). „AQU, SYMM. THEOD. εὐθύς. Zu gleicher Zeit ist „wohl eine gewisse Aehnlichkeit mit den Namen „יִשְׂרָאֵל selbst beabsichtigt. Die Form ist wie „יְדוּתוּן, זְבוּלוּן. And. nehmen es geradehin für „*demin.* von יִשְׂרָאֵל. *Gr. Venet* Ἰσραελίσκος."

PAGNINI noemt (in zijn *Epitome Thesauri L. S.* Antw. 1578) den radix daarvan שׁוּר. SIMONIS noemt den naam: „Nomen populi Israelitici mysticum," MOSER *Rectus*, aut Demin. *Rectulus*, Synon. *Israelis*, en eindelijk LEOPOLD, (demin.) nom. poet. populi Israel., *rectulus*, *justulus*.

5) *Micha* VII: 20; vgl. 2 *Kron.* XXX: 6; *Ps.* XLVII: 10.

6) *Jes.* XLI: 8; *Ps.* CV: 6.

7) Onder EPHRAIM werd nl. bedoeld het rijk der 10 stammen, waarvan de stam EPHRAIM het hoofd was. Zie *Jer.* XXXI: 9 („en EPHRAIM is mijn eerstgeborene"), vgl. v. 20. In tegenoverstelling tot het rijk van JUDA, treft men den naam van EPHRAIM o. a. aan in *Jes.* XI: 13, en in dichterlijken zin in het bijzonder in *Hoséa* XII: 1, 2;

*) Volgens sommigen heeft het woord יְשֻׁרוּן volstrekt geene vleiende, maar veeleer eene ongunstige beteekenis, wat uit de woorden *En Jeschurun werd vet en week terug* genoegzaam is op te maken, terwijl ook יָשָׁר in ongunstigen zin kan worden opgenomen als in *Rigt.* XVII: 7; XXI: 25, איש הישר בעיניו יעשה „ieder deed naar eigen welgevallen," waarbij men onwillekeurig aan de uitdrukking בִּשְׁרִירוּת לִבּוֹ „naar den lust zijns harten" (*Deut.* XXIX: 18 en a. pl.) denkt. Langen tijd heerschte er ook te Amsterdam onder de orthodoxe Israelieten een zeker vooroordeel tegen den naam van *Jessurun*, omdat de zoogenaamde *nieuwe* gemeente, die onder de fransche heerschappij uit staatkundige redenen ontstaan was, doch later zich met de *oude* gemeente vereenigde, den naam van עֲדַת יְשֻׁרוּן had aangenomen.

**) Zoodanige verkleiningswoorden zijn in het Hebr. niet vreemd, behalve (אִישׁוֹן (בַּת עַיִן *oogappel*, eigenlijk *het mannetje in het oog* (*Deut.* XXXII: 10, *Prov.* VII: 2) kan men ook אָמוֹן *zuigeling*, *voedsterkind*, ald. VIII: 30 en פַּעֲמֹן וְרִמּוֹן *schelletje en granaatappeltje* (*Exod.* XXVIII: 33; XXXIX: 25, 26) daaronder rangschikken.

De naam van *Hebreërs* (עִבְרִים) is, naar het algemeen gevoelen, ontleend aan dien van 'EBER of HEBER, zoon SELACHS [9]), van wien ABRAHAM een afstammeling was in het zesde geslacht. Volgens sommigen werd aan ABRAHAM (die het eerst עִבְרִי wordt genoemd [10])) en de zijnen de naam van *Hebreërs* gegeven, omdat zij van over den Euphraat — מֵעֵבֶר הַנָּהָר — waren gekomen (vgl. *Jos.* XXIV: 2, 3). Er zijn zelfs, die met een letterkeer, in den naam van עִברים, dien van עֲרָבִים (nomadenvolk) [11]) meenen te mogen vinden, doch ik houd het er voor, dat men veeleer die benaming als de oorspronkelijke der Arabieren mag beschouwen. Staat het nu vrij tot een letterkeer zijn toevlugt te nemen, alsdan moet men het ook met den *Baäl Haturim* (JOSEPH KARO) geheel eens zijn, als hij in de uitdrukking בְּרַע — *Ex.* XXXII: 23 — een letterkeer van עֵבֶר — ald. XII: 38 — wil vinden; waaruit volgt, dat de *vreemdelingen*, die met de *Israelieten* uit Egypte togen, hen tot de misdaad van het gouden kalf hebben verleid.

Uit een en ander kan echter worden aangenomen, dat onder den naam van *Hebreërs* — waarmede JACOBS nakomelingen inzonderheid in Egypte steeds werden bestempeld, — nogtans niet alleen de aartsvaders, maar ook hunne stam- en bondgenooten en dienstboden, als LOTH, ONÈR, ESKÒL, MAMRÉH, ELIËZER, MALCHIZEDEK enz., die met hen reeds den éénigen God erkenden, zijn bedoeld geworden. Het gezegde van den profeet JONAH (I: 9) — hij sprak tot vreemdelingen — „Ik ben een *Hebreër*, en den Eeuwige, den God des hemels vrees ik" (vgl. *Gen.* XLII: 18) pleit geheel en al voor zoodanig vermoeden.

Immers toen JOSEPH zich bij POTIFAR bevond, waren JACOBS kinderen (eerst bij hunne gezamenlijke komst in Egypte tot zeventig zielen geklommen) niet talrijk ge-

---

XIII: 15, en eindelijk enkele malen als het land *Israel*, vgl. *Jes.* VII: 2; *Hos.* V: 9.

8) *Jes.* XL: 9 en LX: 19; *Zach.* II: 11.

9) *Gen.* X: 24. In *Gen.* X: 21 vindt men echter reeds de woorden: כָּל בְּנֵי עֵבֶר „Alle kinderen EBERS," vóór dat nog EBERS geboorte is gemeld, waaruit ligt kan volgen, dat aanvankelijk alle nakomelingen van SEM Hebreërs zijn genoemd geworden. In dichterlijken zin komt de naam עֵבֶר als *Hebreër* voor in *Num.* XXIV: 24.

10) *Gen.* XIV: 13.

11) *Ex.* XII: 38.

noeg, om toen reeds een volksnaam te hebben kunnen erlangen: en toch noemde POTIFARS vrouw JOSEPH een *hebreeuwschen* man en een *hebreeuwschen* knecht (*Gen.* XXXIX: 14, 17). Ook JOZEF zelf zeide tot zijne medegevangen, den schenker en den bakker, »uit het land der *Hebreërs* te zijn gestolen," en eerstgenoemde beval hem bij FARAO aan als een jongen *Hebreeuwschen* knecht (ald. XL: 15; XLI: 12), terwijl later (XLIII: 12) wordt gemeld, dat het den Egyptenaren een gruwel was met de *Hebreërs* te spijzen [12]).

Honderden jaren daarna luidde het gebod van FARAO (nl. van »den nieuwen koning, die JOSEPH niet gekend had" (*Ex.* I: 8) en den eenigen der egyptische koningen die de *Israelieten* בְּנֵי יִשְׂרָאֵל noemde [13]) (v. 9)) tot de *hebreeuwsche* vroedvrouwen, »de zonen, die den *Hebreërs* werden geboren, in de rivier te werpen" (v. 15, 16, 19). Ook FARAO's dochter sprak van een der *hebreeuwsche* kinderen, waarvoor zij eene *hebreeuwsche* voedstermoeder zocht (II: 6, 7). En toen MOZES en AÄRON later bij den opvolgenden FARAO pogingen begonnen aan te wenden, tot bevrijding hunner verdrukte geloofsgenooten, en van den God *Israels* en de kinderen *Israels* spraken, zeide deze »*dien* God niet te kennen enz.," waarop zij dan ook onmiddellijk van den *God der Hebreërs* gewaagden (*Ex.* V: 1, 2, 3), hetgeen aan MOZES ook werkelijk vroeger door den Heer was bevolen (ald. III: 18), als zijnde waarschijnlijk in dien tijd de eenige bekende benaming van de Godheid.

Na den uittogt uit Egypte geraakte evenwel de naam *Hebreër* al meer en meer in onbruik, en slechts in enkele boeken van het O. T., te weten in *Samuel I*, *Jeremia* en *Jonah*, en van de apocryphen alleen in *Judith* wordt die naam nog aangetroffen. Datzelfde is van toepassing op de boeken des N. T., waarin de naam van *Hebreër* hoogst zelden voorkomt, en nog wel enkele malen om de *Israelieten* van de Grieken te onderscheiden, gelijk in *Hand.* VI: 1 enz.

Ook in latere tijden, toen de belijders der mozaïsche leer over den aardbodem werden verspreid, werden deze alleen nog somtijds door dichters of prozaschrijvers nu en dan met den naam van *Hebreërs* bestempeld, en behalve in de ukasen van Rusland [14]) alsmede enkele malen in de eerste decreten betreffende het fransche israel. consistorie, geloof ik niet, dat zij in eenig land officiëel aldus zijn genoemd geworden.

Het mag derhalve als eene bijzonderheid worden beschouwd, dat de gewijde taal alleen den naam van *hebreeuwsche* heeft behouden, schoon die in het gansche O. T. nergens onder dien titel wordt gevonden. Wel is waar wordt die taal — bij de Israelieten de heilige genoemd, in tegenstelling met de profane talen, waarmede de chaldeeuwsche, syrische en grieksche werden verstaan — enkele malen de *joodsche* [15]) geheeten, doch ook dit vond plaats in tegenstelling met het Syrisch en het Asdodisch — de laatste was de taal der Filistijnen — (vgl. 2 *Kon.* XVIII: 26, 28; *Jes.* XXXVI: 11, 13; *Neh.* XIII: 24; 2 *Kron.* XXXII: 18).

In het 2e boek der Maccabeën — wel het meest apocryphe der apocryphe boeken — wordt voor het eerst, en later in *Joh.* V: 2 (vgl. XIX: 13, 17, 20) van eene *hebreeuwsche taal*, en in *Lukas* XXIII: 38 van *hebreeuwsche letters* gewag gemaakt.

De gewijde taal is ligt dáárom de *hebreeuwsche* genoemd geworden, nadat bij de babylonische spraakverwarring hoogst waarschijnlijk die taal alléén bij EBERS nakomelingen was bewaard gebleven. Die taal, verwant met de overige semitische spraken, als het *Syrisch*, *Chaldeeuwsch* en *Arabisch*, schijnt nogtans niet uitsluitend door de

---

[12]) Hoewel het als een anachronisme kan worden aangemerkt, dat JONATHAN [?], die elders, even als ONKELOS' chaldeeuwsche vertaling steeds den naam van עִבְרָאֵי of עִבְרָאָה heeft, hier ter plaatse עִבְרִים met יְהוּדָאֵי. *Joden*, vertaalt; doch juist komt hier het eerste geval van *vooroordeel* tegen de hebreeuwsche natie voor.

[13]) Voor de vrees, die de koning omtrent *Israel* koesterde, dat het zich in oorlogstijd aan de zijde des vijands zou scharen, heeft niet alleen in Egypte, maar ook nergens de minste grond bestaan; want zoowel de oude als de latere geschiedenis heeft bewezen, dat de *Israelieten* zich nooit in eenig opzigt aan verraad schuldig maakten jegens het land dat zij bewoonden, al was de bodem daarvan ook gedrenkt geworden met het bloed hunner broederen.

[14]) Zie de *Jaarboeken voor Israelieten*, 1835, no. V, bl. 5—8.

[15]) Men denke echter hierbij niet aan de zoogenaamde *Joodsche* taal, waarmede wordt bedoeld de taal, die door de hoogduitsche Israelieten, behalve in andere staten, ook in ons land werd ingevoerd, en die als zoodanig *Joodsch-Duitsch* werd geheeten. Hierover is reeds door een der medearbeiders van den *Navorscher* eene hoogst belangrijke bijdrage geleverd in den V. jaargang, bl. 252—257.

Als een staaltje hoezeer zij, die niet van *vooroordeel* vrij zijn, ook ten opzigte van de taal kunnen mistasten, deel ik het volgende mede. Eenige jaren geleden speelde er eene *duitsche* opera te Leeuwarden. Een burger juffrouw was ook eens daar heen gegaan, en toen een harer kennissen haar een volgenden dag vroeg, of zij zich had geamuseerd, antwoordde zij: „Ja, het *zingen* was mooi, maar ze vond 't akelig, dat er niets dan *joodsch* was gezongen!!"

aartsvaders en hunne nazaten te zijn gebezigd. RACHEL en LÉA (alsmede JUDA's eerste vrouw, SUA's dochter en THAMARS vroedvrouw) bewezen o. a. door het geven der namen aan de pas geboren kinderen, daarmede goed bekend te zijn geweest, al gaf beider vader LABAN (een afgodendienaar) een syrischen naam aan den hoop steenen, die door JACOB in het Hebreeuwsch werd genoemd (*Gen.* XXXI: 47). Ditzelfde is van toepassing op FARAO's dochter, die aan het door haar uit het water geredde *hebreeuwsche* kind den naam van MOZES מֹשֶׁה gaf [16]) »omdat zij hem uit het water had gehaald" (*Ex.* II: 10).

Na de verlossing uit de egyptische slavernij komen JACOBS nakomelingen, zoowel gedurende het twintigjarig [?] zwerven in de woestijn, als later onder JOSUA, de rigteren, ja zelfs tot onder de regeringen van DAVID en SALOMON in de regel voor onder de namen van kinderen ISRAELS of *Israel*, tot op het tijdstip der afscheiding van de stammen JUDA en BENJAMIN van de overige tien stammen, waarbij elk dezer een afzonderlijken staat vormde, en onderscheidenlijk het rijk JUDA en het rijk ISRAEL werden geheeten.

Uit dit feit is nu genoegzaam op te maken, dat, zoolang JACOBS nakomelingen schier uitsluitend »kinderen ISRAELS" werden genoemd, zij ook het roemrijkste tijdperk huns bestaans doorleefd hebben, zoodat de naam van *Israel* onmiddellijk hunne voormalige grootheid herinnert. Hierdoor wordt het dan ook bijna onmogelijk eene ongunstige beteekenis daaraan te geven, zoo als dit met den naam van *Joden* is geschied (gelijk hier beneden zal worden medegedeeld), en dáárom zullen de ISRAELIETEN wel immer gaarne ISRAELIETEN willen heeten.

De naam van *Joden*, יְהוּדִים, komt eerst voor, nadat het rijk Juda reeds eeuwen lang had bestaan, nl. ongeveer 170 jaren vóór CHRISTUS, toen de assyrische koning RÉZAN en de koning uit het rijk Israel, PEKAH, zoon REMALJAHS, de mannen uit den stam JUDA — gelijk deze steeds werden genoemd, om hen van die uit het rijk ISRAEL te onderscheiden — uit Elath hadden verdreven (2 *Kon.* XVI: 6).

Doch zoo uit deze als uit andere plaatsen, waarin de naam van *Joden* voorkomt (hetgeen nogtans slechts enkele malen het geval is in *Jeremiah*, *Ezra*, *Nehemiah*, *Daniel* en *Esther* [17])) blijkt, dat waar van *Joden* sprake is, ook tevens aan hunne ellende en vernedering moet gedacht worden.

De bewijzen hiervoor treft men niet alleen aan in het O. T. en zijne apocryphen maar ook vooral in het N. T. Volgens RÉNAN en vroegere schrijvers liet PONTIUS PILATUS, tot ergernis van de Joden zelven, boven het kruis de woorden plaatsen: »JESUS *van Nazareth*, *Koning der Joden*" (*Joh.* XIX: 19).

Wilde men nu dáárom de *Joden Joden* blijven noemen, omdat, na de verwoesting des eersten tempels, alleen aan de stammen JUDA en BENJAMIN (het voormalige rijk JUDA) door CYRUS vergunning was gegeven, om in Palestina terug te keeren en den tempel weder op te bouwen, en het gevoelen blijven aankleven, dat, bij den ondergang van het rijk Israel, ook de Israelieten als volk ophielden te bestaan, en dus na dit tijdstip geen aanspraak meer konden maken op den naam van Israelieten, dan zeg ik, dat de geschiedenis sedert de verwoesting des eersten tempels volkomen het bewijs levert, dat de Israelieten bij voortduring eene natie bleven uitmaken, en dienvolgens gerustelijk Israelieten mogten blijven genoemd worden.

Hen, die daaraan twijfelen, verwijs ik naar hetgeen CALMET bij het art. *Juifs* zegt, nl: »Depuis la captivité de Babylon, qui »est le temps où ils ont commencé à être »proprement appelés Juifs, cette nation s'ap»pliqua à retablir le Temple du Seigneur, »et la ville sainte, sous ESDRAS et NEHEMIA, »comme nous le voyons dans les livres, »qui portent le nom de ces deux saintes »personnages. Depuis le temps ils eurent »plus de zèle pour l'observance de leurs Lois, »plus de fidelité a la pratique de leurs devoirs, »plus d'éloignement, de l'Idôlatrie qu'ils »n'en avaient temoigné auparavant. *Les »Israelites des dix Tribus qui revinrent de »la captivité en differens temps, furent con»fondus avec ceux de Juda, et portèrent le nom*

---

[16]) ABEN-EZRA beweert evenwel, dat de egyptische naam van MOZES „MONIUS, מָנְיוּס" luidde, waarbij men zich onwillekeurig MINOS van Creta herinnert.

[17]) Wat het boek *Esther* betreft, verlieze men niet uit het oog, dat de daarin verhaalde geschiedenis voorviel toen de *Joden*, uitsluitend mannen uit het voormalige rijk *Juda*, zich onder de perzisch-medische heerschappij bevonden, en dat het dus onder dien invloed werd geschreven. Welligt treft men er dáárom noch den naam van *Israel*, noch dien van het Opperwezen aan (iets dat in geen der gewijde boeken het geval is), omdat in het perzisch-medische rijk het geloof aan één God nog maar alleen bij de joodsche leden daarvan bestond. Opmerkelijk echter is het, dat in de stukken uit *Esther*, behoorende bij de apocryphen, de naam des Heeren en die van *Israel* wèl, doch die van JODEN *niet* wordt aangetroffen.

»*de Juifs, peut être par des vues de politique* »*parce que la permission accordée par Cyrus* »*aux captifs Hebreux, de retourner dans leurs* »*pays, n'avait été expressement qu'à ceux* »*du royaume de Juda*, ou parce que tous les »Hébreux se trouvant après la captivité »réunis sous une même Monarchie, *et n'y* »*ayant plus en ce sens de distinction entre Juda* »*et Israel*, ils prirent tous les noms de JUDA, »comme de la plns considerable partie et »celle où residait le chef de la religion" etc. [18]).

Buitendien komt de naam van *Joden*, gelijk ik reeds hierboven aanmerkte, slechts bij uitzondering voor in de boeken van het O. T., en zelfs in de apocryphen, die alle geschreven zijn nadat het rijk Israel op zich zelven reeds lang niet meer bestond.

Teregt zegt dan ook de schrijver in de *Jaarboeken der Israelieten* (aan het hoofd dezes vermeld) het volgende:......

»De slotsommen, welke uit een en ander »kunnen worden opgemaakt, zijn de vol»gende: Uit de scheiding van het rijk Is»rael en Juda vloeide, bij het einde van »het laatste rijk voor de onderhoorigen van »hetzelve de naam van Joden voort. Daar, »wanneer zij zich in betrekking tot andere »volken vertoonden, zich nevens deze als »volk voordeden, heeten zij Joden. Overal »echter, waar van inwendige aangelegen»heden sprake is, heeten zij Israelieten. »Nooit en nergens is van een God der Joden, »van eene leer, van eene wet der Joden »enz. de rede, maar altijd van een God »Israels enz. Volgens de Heilige Schrift »kunnen dan ook de nakomelingen van dit »volk, zoodra zij een afgescheiden voor zich »zelven bestaand volk zijn, hoedanig zij toch »niet kunnen worden beschouwd, Joden ge»heeten worden. Zij moeten echter Israe»lieten in alle opzigten van de Godsdienst, »als godsdienstige gemeenschap heeten"; terwijl aan het slot nog door den schrijver wordt gezegd: »Na het vorenstaande kan »men de overtuiging erlangd hebben, dat »het allezins op geschiedenis en gebruik »berust, om het woord Joden, waaraan eene »kwade beteekenis gehecht wordt, hoe lan»ger hoe meer te laten varen, en de na»zaten der aloude Israelieten ook in hunnen »tegenwoordigen toestand over de wereld, »waar zij te zamen slechts eene godsdien»stige gemeenschap zijn, den naam hunner »voorvaderen, dat is Israellers of Israelie»ten te doen behouden."

De Joden zelve zouden nogtans uit de bijbelsche en volgende geschiedenissen nooit eenigen grond hebben gevonden, zich voor dien naam te schamen, zoo niet in later dagen, eeuwen lang, door hunne vijanden eene kwade beteekenis daaraan was gegeven. De naam van *Jood* (afgeleid van het duitsche *Jude*, die ook het meest aan den oorspronkelijken nabij kom:) is immers ontleend aan dien van den stamvader *Juda*, יְהוּדָה een naam, waarin men met wegneming der 4ᵉ letter, de ד, die zelf ook het getal 4 vormt, de *vier* letters aantreft, die den naam uitmaken van Hem, die Was, Is en Eeuwig zal zijn; een naam, die alleen door den hoogepriester op den Grooten Verzoendag slechts enkele malen in het Heilige der Heiligen werd uitgesproken. en wanneer deze naam van des priesters lippen kwam, viel de gansche gemeente, die om het heiligdom stond geschaard, aanbiddend voor den Heer neder; een naam, die wel is waar door niet-*Israelieten* geschreven en uitgesproken wordt, doch nooit *goed* zal kunnen worden uitgesproken, omdat de vocalen, die daaronder staan, slechts aanwijzen, dat de naam אֲדֹנָי, *Adonai*, moet worden gelezen, als er ____, en אֱלֹהִים *Elóhim*, zoo er ____ bij staan aangewezen, bewijzen genoeg, dat de naam van *Jood*, יְהוּדִי, voor den Jood zelf niets stuitends bezit, en ware dit door de hem vijandige volken begrepen, nooit zou aan den naam van Israeliet de voorkeur zijn gegeven.

Ik sprak er hier boven van, dat in vroegere tijden aan den naam van *Jood* eene hatelijke beteekenis werd gehecht; hierbij had ik bepaald op het oog — de middeneeuwen.

Immers welke aartsvijanden van het heidendom, hoe groote tegenstanders van den Koran, de Joden ook waren, zij werden door de Romeinen en Mohamedanen nog meer als *menschen* beschouwd dan in de middeneeuwen door de regeringen en volkeren der christenheid. In het rijk der Arabieren hebben hunne akademiën en synagogen het meest gebloeid, en geen Muzelman zag ooit in den naam van يهود (*Jehud*) of هود (*Hud*) naar het chald. יְהוּד, vgl. *Ezra* V: 1, 8; VI: 14; *Dan.* II: 25) een scheld- of schimpnaam.

Het is hier geenszins de plaats, om een terugblik te werpen op die tijden, waarin de Israelieten — niet op enkele plekken van den aardbodem, gelijk de Cophten, de stammen der Banianen, Parsen en Guebriërs — maar in de onderscheidene staten

---

[18]) In lien zelfden zin worden de Nederlanders in het buitenland Hollanders genoemd, omdat de provincie Holland steeds het voornaamste gedeelte van Nederland uitmaakte.

der christenheid eenwen lang aan verdrukking en smaad, ellende, verbanning en wat al niet meer ten prooi waren, zóódanig, dat, zoo niet eene goddelijke hand daarvoor had gewaakt, zij welligt evenzeer van het wereldtooneel zouden zijn verdwenen als de Romeinen, de oude Grieken en zoovele andere volkeren.

Ik wil derhalve bij geene *feiten* stil staan, die aanleiding hebben gegeven tot het geven van allerlei scheldnamen aan de Joden en tot het hechten van een beteekenis aan den naam zelven van *Joden*, verachtelijker dan ooit met de benamingen van *Parias* bij de Indianen, van *Heloten* bij de Lacedemoniërs, van *Periciërs* bij de Cretensers en van *Penesten* bij de Thessaliers, alle nog minder dan slaven beschouwd, ooit het geval was.

Ik wil alleen nog eenige staaltjes leveren van de wijze, waarop zelfs de beoefenaars der wetenschap — die voor het overige het eerst er toe hebben bijgedragen, om vooroordeelen te doen verdwijnen — niet geschroomd hebben, zich aan het gemeld euvel schuldig te maken. JUVENALIS reeds schildert de Joden af als »ellendige bedelaars." MARTIALIS en vele anderen met hem beijverden zich, de verachtelijkste benamingen voor hen uit te denken. Hier en daar werd dit door de stedelijke regeringen zelfs op de straten, waarin de Joden verblijf hielden, en op hunne inrigtingen toegepast. In Parijs wordt nog eene straat, die thans een gedeelte van het klooster St. Mery beslaat, en alwaar vroeger eene synagoge stond, Pet-au Diable genoemd. Boven een der poorten van het Ghetto te Padua »prijkten" nog in het begin dezer eeuw de woorden: »*Ne populo Cœlestis regni heredi usus cum exherede esset.*" En velen heugt het nog bij den ingang eener publieke wandelplaats te Frankfort a/M. het opschrift te hebben gelezen: »*Juden und Schweinen darfen nicht hereintreten.*"

Meermalen heb ik zelfs gehoord (hetgeen ik ter liefde van mijn vaderland gaarne zou willen betwijfelen), dat ook in Nederland in enkele steden hier of daar het opschrift was te vinden van: »*Honden en Joden hier buiten.*" Hoe ver echter de verachting, die men aan het woord Jood, vooral in Spanje, Portugal, Italië en Frankrijk had verbonden, zich moet hebben uitgestrekt, moge het onderstaande bewijzen, door mij uit onderscheine woordenboeken geput. Men leest nl.:

1°. In den fransch-ital. dictionn. van ANTOINE OUDIN, vervolgd door LAURENS FERETTI: *Juif:* parmi les juifs »*fra ladri;*" monnaye qui passe par les mains des juifs: »*moneta a tosata.*"

2°. In den duitsch-spaanschen en spaanschduitschen dict. van E. A. SCHMIDT (Leipzig 1795): *Jude;* »*Judio, Hebréo,*" *Wucherer* »*Usurero.*"

Judio, dia, ein Jude, eine Judin. (Eine Benennung welche die Knaben den geben, die in Processionen der H. Woche die Trompete blasen), »ist in Spaniën ein »verächtliches und beleidigendes »Wort, womit man Jemand in Zorn »belegt."

3°. In een portugeesch-engelschen dict. van ANTONY KEYSER, 4ᵉ ed. verbet. door J. P. AILLARD (Londen 1813), *Judéo*, a Jew: »Also an injurious and contemptible name in Portugal."

4°. In den fransch-ital. dict. van den abt LAURÉ, 5ᵉ éd. (Paris et Lyon 1834, — let wel in 1834!) *Juif.* Ebréo, »*usurajo.*"

5°. In den *Nouveau Vocabulaire franç.* van Mess. DE WAILLY (Paris 1811): *Juif, Juive;* qui professe le Judaïsme. — Fig. »homme qui prête à usure, qui vend »trop cher."

Ziet men nu wat in laatstgemeld woordenboek bij het art. *Israelite* staat, nl.: »ancien peuple, les hébreux, — »C'est un bon israelité; un homme simple, plein de candeur," dan is daaruit reeds duidelijk genoeg op te maken, welk een hemelsbreed verschil er in de namen van *Jood* en *Israeliet* vooral in Frankrijk moet hebben bestaan, in welk rijk, gelijk ik hier beneden zal aanwijzen, het eerst het denkbeeld is uitgegaan, den naam van Jood voor dien van Israeliet te verwisselen [19]).

Na al hetgeen door mij is aangevoerd, acht ik het bijna onnoodig, aan † de reden op te geven, waarom men in de laatste jaren — dus nog niet lang — in Nederland *Israelieten* zegt, in plaats van *Joden*. Uit deze omstandigheid schijnt intusschen min of meer de gevolgtrekking te mogen worden gemaakt, dat, naar het voorbeeld van de reeds genoemde staten, in vroegere dagen de naam van *Joden* een onaangename klank moet hebben gehad. Dit schijnt te meer waar te zijn, omdat ook in Nederland — voor het overige schier de eenige plek van Europa, alwaar men ten *allen*

---

[19]) In Duitschland schijnt de naam van *Juden* nooit ongunstig te zijn beschouwd, daar die benaming door de Israelieten zelven steeds algemeen is gebezigd. Ditzelfde kan van Engeland aangaande het woord *Jews* worden gezegd, daar bijna alle aldaar bestaande periodieke werken, inrigtingen, enz. dien naam hebben behouden. Men vindt er een *Jewish Chronicle, Jewish College, Jewish Freeschools.* In DYCHE's *Dictionary* (London 1744) lees ik zelfs bij het artikel *Jews* het volgende: „— — —, their confessions are general, and only used in their devotion to God Almighty and not to any particular priest."

tijde in den *Jood* ook den *mensch* zag — zeer lang een vooroordeel tegen de Israelieten bestond, waardoor zij van vele nuttige inrigtingen bleven uitgesloten.

Eerst in het begin der negentiende eeuw schijnen de Israelieten zelve de eerste impulsie er aan te hebben gegeven, om den naam van *Jood* in dien van *Israeliet* te doen veranderen. Toen LODEWIJK NAPOLEON, die den Joden zeer genegen was, koning van Holland was, werd door zijn broeder, den keizer, een algemeen Israelietisch concilie bijeengeroepen. De eerste vergadering daarvan werd gehouden te Parijs, den 26[sten] julij 1806, onder voorzitterschap van den beroemden ABRAHAM FURTADO, van Bourdeaux. Eene deputatie van de israel. gemeente *Adath Jeschurun* te Amsterdam, waarbij zich m[r]. J. D. MEYER bevond, woonde de vergaderingen bij, waarin o. a. werd besloten voortaan den naam van *Israelites* te dragen in plaats van *Juifs*, omdat aan laatstgenoemden steeds eene ongunstige beteekenis werd gehecht. Van dáár welligt, dat sedert dit tijdstip, naar het voorbeeld van Frankrijk, ook in Nederland bij alle officiële stukken de naam van *Israelieten* werd aangenomen in stede van »*Jooden* ofte *Smoussen* [20])," onder welke titels zij vooral in publicatiën voorkwamen, schoon hunne algemeene benaming meer die van »*Joodsche* of *Hebreeuwsche natie*" was. Behalve door de regtzinnigen, die »*Israel* of *het Volk der belofte*" zeggen, hoort men ook in onze dagen nog dikwijls »*de natie*" bezigen, als men op minachtende wijze van de Israelieten wil spreken.

Zelfs m[r] H. J. KOENEN spreekt in zijne bekroonde verhandeling »Geschiedenis der Joden in Nederland" nog van hen als eene *natie*, van de *Joodsche natie*, waarbij hij nogtans uit het oog verloor, dat reeds lang de *Israelieten* in Nederland van staatswege leden van het Israelietisch kerkgenootschap werden genoemd. Doch hij schreef »uit een christelijk-nationaal oogpunt." Ter opheldering echter waarom hij van *Joden* spreekt, zegt de schr. in een noot op bl. 33 het volgende: »Immers dàn, wanneer zij »zich in betrekking tot andere volkeren »vertoonden, heeten zij Joden. Overal »echter, waar van inwendige aangelegen»heden, nog meer van godsdienstige be»trekkingen sprake is, heeten zij Israelieten."

Wat het laatste betreft, hierin had schr. volkomen gelijk, doch daar de Israelieten in Nederland zich tegenover den staat nooit als een bijzonder volk, als »een volk in het midden eens volks" גוי מקרב גוי (*Deut.* IV: 34) voordeden, mogen zij ook gerustelijk in Nederland *Israelieten* blijven genoemd.

Uit al het medegedeelde is thans, mijns oordeels, duidelijk af te leiden, dat alleen het *vooroordeel* den naam van *Joden*, als ware het, verdacht heeft gemaakt, zonder dat er intusschen eene bepaalde oorzaak is te vinden waarom dit nooit ten opzigte van den naam van *Israelieten* heeft plaats gehad. En de zaak uit dit oogpunt beschouwende, mag men gerustelijk aannemen, dat door de Christenen zelven het onregt, jegens hunne medeburgers gepleegd, werd ingezien en dáárom de naam van *Israelieten* steeds meer algemeen wordt gebezigd, en die van *Joden* bijna in onbruik is geraakt, vooral in *Nederland*, het oord der vrijheid en godsdienstige verdraagzaamheid sedert eeuwen her, trots of misschien ook juist om de vele godsdienstige gezindten, die men er aantreft.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Synode der Doopschgezinden in 1649. In junij of julij 1649 werden CLAES PIETERSZ en GERRIT HERMENS van Alkmaar afgevaardigd naar Haarlem, ter bijwoning eener synode van Doopschgezinden. Wat gaf aanleiding tot zoodanige synodale bijeenkomst?

Cour Batave te Parijs. Onlangs trof ik een uittreksel aan uit den *Nouveau Conducteur de l'Etranger à Paris*, 1820, par F. M. MARCHANT, luidende: »Cour Batave, rue S[t]. Denis, n°. 24, sur les ruines de l'ancienne église du chapitre du S[t]. Sépulcre, des négocians Hollandais (uitgewekenen) firent batir en 1795, par M. M. SOBRE et HAPPÉ, architectes, plusieurs maisons, destinées au commerce, sur un plan régulier dont l'exécution leur couta 185,000 francs en numéraire. Sa façade de vingthuit toises sur la rue S[t]. Denis est décorée de sept arcades au rez-de-chaussées, reparées par de petits entre-colonnemens d'ordre ionique, un seul balcon embrasse tout le premier étage. La même ordonnance règne au pourtoir de la cour. Au-dessus s'élèvent trois étages couronnés d'une cor-

---

[20]) Aangaande het woord *smous*, waarvan ik gaarne den oorsprong zou willen vernemen, wil ik alleen aanstippen, dat reeds in het begin van 1863 door mij een artikel is ingezonden in *Notes and Queries*, waarin de heer J. H. VAN LENNEP, te Zeyst, een antwoord had ingezonden nopens het gezegde: „Whip up Smouchy or pont," en waarbij door dien heer wordt gezegd, dat met *smouchy* kan worden bedoeld een *smous-hondje*, „dat zóó wordt genoemd, omdat het even als de Joden (zegge *smousen*) sterk gebaard is!!" — Daar ik geene gelegenheid had om de N. & Q. ter inzage te bekomen, is het mij onbekend of mijn artikel daarin is opgenomen.

niche dorique et surmontés d'une mansarde. Une figure du dieu du commerce y est placée sur le sommet d'une petite campanille. Au fond de la seconde cour est un vaste bassin disposé pour recevoir une fontaine; une figure assise de l'abondance s'y trouve placée.

De vervaardiger van het uittreksel had daarbij geschreven:

»Dat heet Vaderlandsliefde!"

A. L. T. A.

Mr. D. J. van Lennep en de Landstorm van 1813 (vgl. XIII. bl. 76, 103, 163, 202, 230, 257, 356; XIV. bl. 36, 70). Ik kan 9 JANUARIJ bepaald verzekeren, dat mr. D. J. VAN LENNEP luitenant-kolonel was van het 18de bataillon landstorm. Ik heb nog mijne twee inlijvingsbiljetten, respectivelijk van 3 en 27 maart 1814. Dat van 27 maart vermeldt mijne benoeming tot korporaal bij de 6de kompagnie. Beide zijn geteekend: D. J. VAN LENNEP. Het heeft zeker zijne bijzondere oorzaak, dat het inlijvingsbiljet van 9 JANUARIJ de dagteekening draagt van 10 mei 1814. De organisatie van het korps was toen toch reeds lang afgeloopen, en voor nieuwe inlijvingen kon er op dat tijdstip kwalijk meer reden bestaan.

Haarlem. DIXI.

Mad. Krudener (vgl. XIV. bl. 44). Een mijner vrienden, de heer EYNARD heeft het leven van deze zonderlinge, doch interessante dame zeer breedvoerig en waar beschreven in: *Vie de Madame de Krudener*, par CHARLES EYNARD, Paris, chez CHERBULIEZ, Lausanne, G. BRIDEL, Genève, CHERBULIEZ, 1849.

In dit werk zal de belanghebbende alle werken, welke over haar en door haar geschreven zijn, vinden aangehaald. Niet ten onregte vraagt † naar Madame *de Krudener, die zich met mystiekerij schijnt te hebben afgegeven.*

Pau, Basses Pyrenées. VOORHOEVE.

Madame Krudener. JULIENNE WITTINGHOFF, baronne DE KRUDENER werd geb. 1766 te Riga uit een adellijk geslacht, een der vermogendste van dien omtrek. Haar vader ging metter woon naar Parijs, alwaar zij vroegtijdig schitterde in den kring der beoefenaars van wijsbegeerte. Zij huwde den baron DE KRUDENER, met wien zij eenige jaren te Venetië, alwaar hij afgezant was, leefde, doch in 1791 werd hun echt gescheiden, waarna zij menigte van avonturen gehad heeft, waaromtrent vele bijzonderheden voorkomen in den roman, dien zij heeft uitgegeven onder den titel van *Valerie ou Lettres de Gustave de Linar*, Paris 1803, waarvan eene 3de uitgave in 1805, in 2 dln. in 12°, en waarop een vervolg door den prins DE LIGNE werd gegeven in 1807 in 12°. Van haar is nog een geschrift, getiteld *Le Camp de Vertus*, 1815 in 8°. Zij werd eene leerling van JUNG STILLING en was zeer ingenomen met de Hernhutters, doch zij overdreef en verviel in mystikery, zoo zelfs, dat zij te Riga, alwaar zij weder eenigen tijd rust had gevonden, het voornemen opvatte om naar de Krim te reizen, ten einde aldaar een christelijk verbeteringgesticht op te rigten. Zij stierf op reis daarheen te Karason Bazar 13 dec. 1824. Zie de *Biograph. Universelle.*

Mr. J. D. Meijer (vgl. XIII. bl. 367, XIV. bl. 5, 34, 71). In *de Jaarboeken voor de Israëlieten in Nederland*, n°. II. maart—april 1835, vindt men eene levenschets van mr. JONAS DANIEL MEYER.

Daarin wordt op bl. 19 gezegd, dat hij den 15den september 1780, te Arnhem, uit een deftig, burgerlijk geslacht is geboren, en dat zijne ouders, den israelietischen godsdienst toegedaan, hem eene voortreffelijke opvoeding schonken.

ALEXANDER.

Mr. J. D. Meijer. In den t. l. a. p. aangewezen *Konst- en Letterbode* voor 1835 is geen melding gemaakt van het verlangde: de schrijver zegt zelf met de jeugd en opvoeding van MEYER geheel onbekend te zijn; en evenmin in den *Konst- en Letterbode* van het voorgaande jaar 1834, alwaar in n°. 54 een woord over MEYER door L., een bijzonder vriend van hem, is geplaatst, blijkt daarvan niets; ook niet in de *Handelingen van de Maatsch. van Letterkunde* te Leiden 1835, alwaar bl. 16 en verv. een *levensberigt*, van hem wordt gevonden doch tevens wordt verwezen naar de *Notice sur la vie et les écrits de* mr. J. D. MEYER, par P. SIMONS, etc., waarvan een verslag gegeven wordt in den *Konst- en Letterbode* 1835 bl. 258—264 en 282—286.

V. D. N.

Alva te Brussel (vgl. XIII. bl. 262, 292, 328; XIII. bl. 3). Eene derde lezing over 's hertogs »posada", zoo als hij zijn logies te Brussel noemt in een brief aan zijn koninklijken meester de dato 30 augustus 1567 (GACHARD, *Precis de la Correspondance de Philippe* II), vinden wij in GROEN VAN PRINSTERERS »*Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau,*" derde deel. De ongelukkige ANTHONY VAN STRALEN (heer van Merxem en Dambrugge, burgemeester

van Antwerpen) schreef op den 19ᵉⁿ augustus 1567 (brief CCLXXXI bij GROEN) aan ORANJE onder meer andere bijzonderheden over de aankomst van ALVA.

»Le dict Duc doibt le 20 ou 21 de ce mois estre en cette ville (Brussel) et se logera au logis de Monsieur de HOOCHSTRATEN, ou desja beaucoup de ses Muletz et bagaige sont arrivez."

MARS.

Generaal Rosecrans (vgl. XIII. bl. 298; XIV. bl. 6, 70). Dat het geslacht ROSECRANS vroeger in Amsterdam te huis behoorde is ons door de volgende voorbeelden gebleken:

1608. 12 jan. ROOSECRANS (HANS) van Utrecht apotheker oud 21 jaren, wonende bij de Jan Rodenpoort geassist. met FRANÇOIS PERRIJN zijn neve vertonende des moeders consent ter eenre en ANNETJE GERRIT CALVEN van Alkmaar out 19 jaren, wonende op 't Rokkin, geassist. met MARITGEN DIRKS haar moeder ter andere zijde.

1630. 30 maart, ROSECRANS (BENEDICTUS HENRICI) van Amst. oud 22 jaren, boekbinder geassist. met zijn vader HENDRIK JAN ROSECRANS, wonende op den Dam ter eenre en GRIETJE LAURENS van Aurick oud 25 jaren, wonende op 't Water vertonende haar vaders consent.

1630. 21 junij. ROSECRANS (HENDRIK JANSZ) van Amst., haeve meester wedʳ. van JUDITH VAN RIJNEVELD, wonende op de Dijkstraat ter eenre, en IMMETGEN VAN WESTRENEN van Amersfoort wedᵉ. van PIETER CORNELISZ., zijnde over 't jaar wedᵉ. geweest, wonende op 't Wale-pad ter andere zijde.

1637. 22 april. ROOSENCRANS (SACHARIAS) van Amst., oud 26 jaren, diamantslijper, wonende in de Dijkstraat geassist. met DANIEL ROSENCRANS zijn vader, ter eenre, en SWAENTJE WILLEMS van Steyervorden, wedᵉ. van PIETER JANS, wonende op de Groeneburgwal ter andere zijde.

1637. 31 jan. ROSEKRANS (JAN HENDRIKSZ.) van Amst., goudsmit zijn ouders dood zijnde geassist. met zijn broeder BENEDICTUS HENDRIKSZ., ten eenre en GEERTRUIJ GERRITS HOEFF van Amst., oud 18 jaren, geassist. met JANNETJE JANS, haar moeder, wonende op de Oude zijts voorburgwal ter andere zijde.

1641. 12 jan. ROOSEKRANS (BENEDICTUS HENRICI) van Amst., kaeskoper, wedʳ. van GRIETJE LAURENS, wonende op den Dam ten eenre en YTGE CLAES van Amst. oud 34 jaeren geen ouders hebbende wonende in de Anne dwarsstraet ter andere zijde.

1641. 23 jan. ROOSECRANS (JAN HENDRIKSZ.) van Amst., goudsmit, wedʳ. van GEERTRUIJD GERRITS, wonende op de Oude zijts voorburgwal ter eenre en EVA JANS van Amst., oud 18 jaeren, geassist. met haer moeder LIJSBETH WIJLKERS, wonende op de Turfmarkt ter andere zijde.

1654. 12 novb. ROOSECRANS (JOANNES) van Amst., goudsmit wedʳ. van EVA JANS VAN DER CLEIJ, geassist. met BENEDIKTUS ROOSEKRANS sijn broeder, wonende op de Koningsgragt ter eenre en MARIA LEENDERTS van Amst., wedᵉ. van ADRIAEN FRANKEN, wonende als voren geassist. met MARITJE HARMENS haer moeder ter andere zijde.

In een oud boek met geteekende wapens vonden wij het wapen van ROSENKRANS afgebeeld, zijnde ecartelé, 1 en 4 een klimmenden leeuw van goud met een tong van keel op azuur, 2 en 3. Een bare geblokt sabel en zilver op goud.

C. K. v. S.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Penning met komeet (vgl. XIII. bl. 367). Op de lijst der penningen in het laatste jaar aan de verzameling van het Friesch genootschap toegevoegd (35ᵉ Verslag 1862/63, bl. 76) vind ik o. a. »Penningje op de groote comeet van 1744." Er staat geene beschrijving bij· zelfs wordt niet vermeld van welk metaal de penning is. Misschien heeft een onzer medewerkers te Leeuwarden den penning gezien en kan ons dus mededeelen of het deze of een andere is, waar de heer VAN LENNEP t. a. pl. naar vraagt.

Penning met komeet. Deze penning herinnert mij, dat er onder de papieren, vroeger behoord hebbende aan den raadpensionnaris JOHAN DE WITT, eene teekening met de pen gevonden wordt, waarop men aan de bovenzijde leest:

Comete dont l'apparition a commencé à Rome le 13 Aoust à minuit A°. MDCLIV et continué le 14 et 15 a la despesche du Courier de Paris. Daaronder eenige wolken, waaruit aan de linkerzijde eene rol, waar eenige figuren uit vallen, uitsteekt. In het midden is een cirkel getrokken, waarop men ziet twee oogen; op de plaats van den neus een kruis, daaronder den vorm van een mond, benevens nog eene figuur; aan de regterzijde van den neus staat een hand, die een bol schijnt vast te houden,

aan de linkerzijde een hart, waardoor een zwaard steekt en eindelijk aan de regterzijde boven aan en binnen den cirkel eenige onregelmatige figuren. Aan de linkerzijde buiten den cirkel en onderaan leest men het volgende.

A. Gouttes de Sang (de onregelmatige figuren.)

B. Coeur percé et ensanglanté.

C. Main ensanglanté qui tient une globe.

D. Croix de Malthe.

E. Verges qui degouttent encore le sang.

Onder aan de regterzijde als boven:

Les crins? de ce comete ont paru fort estincillants.

En verder wordt nog het volgende gezegd:

On a envoyé ceste relation de Rome au General des Jacobins et mande t on que le 15 Aoust quand la nouvelle fust escritte le Comete paroissoit encore et que le Pape s'estoit porter en personne pour le voir. Les interpretations qui se donnent dessus sont diverses, plusieurs en augurent mal pour les [1]) chevaillers de Malthe contre les quels on a . . . . [2]) parlé que les Anglois avoient faicts quelque desseing etc.

Over een luchtverschijnsel, dat eenige dagen later te Sedan werd waargenomen, vindt men in dezelfde papieren nog den volgenden brief:

De Sedan le 3 de Septembre 1664.

Le Samedy 22 Aoust le dimanche et le lundy suivant entre huict et neuf heures du soir apparut au ciel un meteore assez extraordinaire. C'estoit une forme d'estoille qui paroissoit presques grande comme le rond de la lune et rendoit une clairté aprochante de celle d'un eclair, mais qui estoit plus nette et plus blanche, elle avoit une grande queue que l'oeil jugeoit large de quatre doigtz et longue de trois ou quatre piedz et alentour d'elle encore paroissoit comme une couleur d'eau.

Elle fit un grand chemin par le ciel venant de divers l'orient d'esté et prenant sa route entre le midy et le couchant. En marchand sa queue serpentoit et il en tomboit de grosses etincelles, non pas de couleur de feu, mais qui ressembloient a des petittes estoilles, et apres avoir faict quelque chemin en droicte ligne, elle tira droict en hault et se perdit. Le dernier jour elle n'estoit pas en tout sy claire que les premiers et ne prenoit pas tout a faict la mesme route. La durée de son aparition estoit comme le temps qu'il faudroit pour marcher dix ou douze pas. Ce metéore a esté veu en mesme temps a Stenay, où il rendoit la mesme clarté, ce qui fait juger qu'il estoit et grand et haut. Je ne scay s'il n'aura point esté veu plus loing.

Cette lettre est de LOUIS LE BLANC Sr. de Beaulieu, ministre et professeur a Sedan.

Buiten op dezen brief staat met de kennelijke hand van DE WITT: Miss. van Sedan.

LABORANTER.

[1]) Onduidelijk.
[2]) Onleesbaar.

Twee zoogenaamde oude opschriften. 1. *Opschrift te Montmartre.* Het is eene overbekende anecdote, dat te Montmartre een oude steen gevonden was met een opschrift, dat men van romeinschen oorsprong achtte. De oudheidkenners werden er over geraadpleegd, en na onderscheidene geleerde en vernuftige gissingen kwam men eindelijk tot het resultaat, dat de Franschman, die het geschreven had, niet geweten had dat men de woorden slechts bij geheele lettergrepen mag afbreken, en zoo de geleerde heeren in de war gebragt, en dat er niets anders stond dan »Ici est le chemin des asnes." Nu vragen wij met DOCTUS SINE LIBRO in den *Intermédiaire*, p. 22, of dat werkelijk gebeurd is of niet, van welken tijd het verhaal is en of dat opschrift precies zoo luidde?

2. *Opschrift in het romeinsche Amphitheater te Nismes.* Omtrent 40 jaren geleden ontdekte men op een steen in het romeinsche amphiteater te Nismes het navolgende opschrift:

SIMILITER. CAVSAQVE. EGO. AMBO. TE.
FVMANT. CVM. DE. SVIS.

Nadat deze zinsnede aan oudheid- en taalkundigen ontzagchelijk veel hoofdbrekens gekost had, werd zij eindelijk opgelost door iemand, die, met meer Fransch dan Latijn toegerust, het waagde met zijne *ooren* te lezen, en verklaarde, dat er stond . . . .

Ja, wat stond er?

E. O. B. R.

Drinkglazen (vgl. XIII. bl. 109, 264). Op de delfsche tentoonstelling in 1863 zag ik een groot aantal zoogenaamde »gepointilleerde" glazen. Wie kan omtrent deze kunst en de geschiedenis er van iets mededeelen?

A—A.

Hunnebedden, enz. Welk onderscheid is er tusschen: 1. Dolmens. 2. Menhirs. 3. Peulvans. 4. Gasgals. 5. Barrows. 6. Lichaevens, en onze drentsche hunnebedden, zoo in constructie, omvang en oudheid, als in bestemming?

MARS.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Repertorium van verhandelingen en bijdragen betreffende de geschiedenis des vaderlands, in mengelwerken en tijdschriften tot op 1860 verschenen, door R. FRUIN, J. T. BODEL NYENHUIS, L. J. F. JANSSEN, W. N. DU RIEU, W. J. C. RAMMELMAN ELSEVIER en J. DE WAL, leden van de commissie voor geschied- en oudheidkunde van de maatschappij der nederlandsche letterkunde te Leiden. — Wij vestigen de aandacht van onze lezers en medewerkers op dit nuttige werk, waarvan onlangs de derde aflevering verschenen is: de vierde en laatste zal weldra volgen. »Het werk dat hierbij het licht ziet," zegt het Voorberigt, »is bestemd om in eene behoefte, althans in eene leemte te voorzien. Het ontbrak in onze vaderlandsche letterkunde aan een systematisch Register van alle verhandelingen en bijdragen, de geschiedenis des vaderlands betreffende, die in honderde Mengelwerken en Tijdschriften geborgen, maar niet afzonderlijk uitgegeven waren. Het nut van zoodanig werk voor den beoefenaar onzer geschiedenis zal wel geen betoog behoeven. De historische verhandelingen en bijdragen afzonderlijk in het licht gegeven, zijn veel meer bekend en toegankelijk dan die in Tijdschriften en Mengelwerken besloten zijn. Slechts zeer weinigen kunnen die Tijdschriften en Mengelwerken telkens opslaan, en zijn zij al in de gelegenheid er eenige te raadplegen, dan is het nog tijdroovend in zulke omvangrijke werken naar bepaalde onderwerpen onderzoek te doen. En toch zijn er zoo vele belangrijke bouwstoffen, zoo vele monographiën over bijzondere tijdperken, gebeurtenissen, personen en plaatsen te vinden, dat de geschiedvorscher ze niet dan met schade voorbij zien en ongebruikt laten zou.

Het is gebeurd, dat een geschiedkundige tot opheldering van een duister onderwerp een omslagtig onderzoek in het werk stelde, en eerst na afloop daarvan onderrigt werd, dat in een weinig bekend Tijdschrift of Mengelwerk hetzelfde onderwerp reeds naar behooren was toegelicht."

Daarom besloot de historische commissie van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde in die behoefte te voorzien. Zij heeft dit op eene voortreffelijke wijze gedaan. Hoe veel tijd en arbeid zij er aan heeft te koste gelegd, blijkt uit de lijst van mengelwerken en tijdschriften die zij daartoe heeft doorzocht, eene lijst die niet minder dan 22 bladzijden beslaat. Zij heeft daarvoor den dank verdiend van alle beoefenaars der geschiedenis, wien dit boek menig kostbaar uur zal besparen, dat anders in het doorzoeken van een aantal tijdschriften en dergelijke werken zou moeten besteed worden, wien het menige bron zal aanwijzen, die hun anders onbekend zou blijven.

Na de geschiedenis en inrigting van dit Repertorium te hebben toegelicht, waarin zij onder anderen heeft doen opmerken, dat zij meende in betrekkelijk korten tijd zich van de opgevatte taak te moeten kwijten en dat vele, vooral buitenlandsche verzamelingen niet gemakkelijk op te sporen of te bekomen zijn, besluit de Commissie haar Voorberigt aldus: »Zij wenscht niets meer dan dat zich binnen een niet te langen tijd de behoefte aan eene tweede oplaag zal doen gevoelen, en heeft bij voorraad besloten haren arbeid, van het jaar 1860 af, bij te werken en bij te houden, ten einde binnen tien jaren een Supplement in het licht te geven. Daarin zullen dan tevens de overgebleven leemten aangevuld en de arbeid zoo volledig mogelijk gemaakt worden. Daarbij echter rekent zij met bescheidenheid op de ondersteuning van allen, die zich tot aanvulling en verbetering in staat mogten gevoelen. De geringste bijdragen zullen haar welkom zijn en met dankbaarheid ontvangen worden. De ondervinding van zulk eene belangstelling zal zelfs door haar beschouwd worden als eene vergoeding voor den tijd, aan dezen eersteling op dit gebied besteed; ja, als eene belooning voor de eenige verdienste, die zij zelve zich toekent, zulk eene omvangrijke taak op te vatten en (zij het dan ook zeer onvolkomen) ten einde te brengen."

Wij twijfelen niet, of ieder die de hooge waarde van dit Repertorium voor den beoefenaar onzer geschiedenis weet te schatten en die zich voorstellen kan hoe veel tijd en hoe veel niet aangenamen en voor hen zelven weinig vruchtbaren arbeid de leden der Commissie er aan besteed hebben, zal zich verpligt rekenen hun alle hulp te bieden waartoe hij in staat is.

BESTUUR.

P. J. Harrebomée, Spreekwoordenboek. Wij ontvingen dezer dagen een vel van de eerstvolgende aflevering van dit werk. Het bevat onder anderen het volgende:

»Het *Spreekwoordenboek* begint thans zijn einde te naderen, en zal weldra voltooid zijn. De tijd nog voor de verdere bearbei-

ding der *Bijlage* noodig, dient dan tevens gebruikt te worden tot de verzameling der nog niet opgeteekende spreekwoorden, opdat het grootst mogelijke getal er van in het boek tot een geheel gebragt worde. Dat doel kan op tweederlei wijze bereikt worden, en door het vinden van nog niet gebruikte verzamelingen van spreekwoorden, en door het opsporen der spreekwoorden zelven, hetzij door het excerpeeren uit gedrukte werken (waaronder vooral onze *oude kluchten* en *liederenboeken* eene voorname plaats bekleeden), hetzij door ze uit den mond des volks op te teekenen. Heb ik geenszins te klagen over te geringe ondersteuning, vol vertrouwen doe ik thans een laatste beroep op den ijver van elk, die zich in staat gevoelt, met mij zijne krachten daartoe aan te wenden."

Na vermeld te hebben wie hem reeds hunnen bijstand verleend hebben en wat door hem zelven verrigt is, gaat de heer HARREBOMÉE voort:

»En wat ik thans van u verlang, mijne letterkundige vrienden!

1°. Den weg te willen opsporen ter verkrijging der overige mij ontbrekende verzamelingen, aangewezen onder de n°. 20, 45*, 17, 52*, 57 en 76.

2°. Uwe portefeuilles eens te doorsnuffelen naar spreekwoorden, die in mijn boek nog niet zijn opgenomen, en uwe vrienden tot eene dergelijke verrichting aan te sporen.

Voelt iemand zich door mijne aanvrage opgewekt tot de toezending van een grooter of kleiner aantal spreekwoorden, hij zij onbekommerd, of daarvan niet reeds veel eene plaats onder de duizenden in het *Spreekwoordenboek* zal hebben ingenomen. Dit onderzoek neem ik gaarne op mij en — ook slechts een enkel spreekwoord is aanwinst."

Wij brengen dit verzoek van den heer HARREBOMÉE ter kennisse onzer medewerkers en lezers, en hopen dat velen onder hen er door opgewekt mogen worden, den ijverigen verzamelaar de bouwstoffen aan te brengen, die hij tot voltooiing van zijnen arbeid noodig heeft.

BESTUUR.

Borger, Aan den Rijn (vgl. XIV. bl. 12, 72). Men heeft, naar 't mij voorkomt, steeds veel te veel ophef gemaakt van de wijzigingen, door TOLLENS en IMMERZEEL, zoo 't heette, in BORGERS overbekend gedicht aangebracht. Ziet hier, wat mij dienaangaande uit de brieven van TOLLENS aan IMMERZEEL zelf gebleken is.

Julij 1820 schrijft gene, dat het hem als I. verheugt, »dat prof. BORGER zulk een *allerfraaist versje* heeft ingezonden. Het moet echter" zoo vervolgt hij »heeten, zoo als het eerst geheeten heeft: Aan den Rijn," enz. Het telde toen blijkens een lateren brief van T. twee copletten minder dan thans; beiden laatsten werden er later door B. bijgevoegd. In 't eerste coplet is voorts de 10° regel,

De stranden kust of scheurt de dijken,

eene verbetering van TOLLENS; bij BORGER luidde hij eerst:

Zijn gunst of zijn geweld doet blijken,

vervolgens: en { effen / rustig } { vloeit, dan breekt / door dijken.

In 't 2° coplet reg. 8 verbeterde TOLLENS *lustplaats* in *lusthof*.

In 't 3° coplet reg. 6 evenzoo *mijn* hoofd veranderd in *het* hoofd, en regel 10 *om ons te plagen* in *uit lust tot plagen*.

In 't 5° coplet verbeterde TOLLENS reg. 1 *groet ook het lieve kind, dat de aarde* in *groet ook het kind, welks lijkjen de aarde*, en regel 8 *Aan moeders borst* in *En aan de borst*.

In 't 6° coplet eindelijk verbeterde hij reg. 1 *Noem vrij* in *Noem hij*, en den laatsten regel: *waar 's drijvers stem niet wordt gehoord*, gelijk wij hem thans kennen: *bij 't overschot dat mij behoort*.

Uit een en ander blijkt hoe ver het er af is, dat er (naar de aangehaalde woorden van mr. v. L.) »niet veel meer van het oorspronkelijke aanwezig is gebleven." — Door BORGER zelf trouwens — gelijk mij van elders gebleken is — zijn enkele wijzigingen en verbeteringen in 't oorspronkelijke afschrift van zijn vers gemaakt; daar deze echter niet mijn eigendom zijn, en mij slechts voorwaardelijk werden meêgedeeld, heb ik geene vrijheid ze hier te vermelden. Zij zijn echter mede, hoe belangrijk dan ook voor de wording en voltooying van 't gedicht, zeer luttel in aantal, en doen tot de hier gedane vraag niet af.

VAN VLOTEN.

Hemsterhuis (vgl. XIV. bl. 45). BJÖRNSTAHL bedoelt TIBERIUS HEMSTERHUIS, den leidschen hoogleeraar. Van dezen werden misschien ook elders, maar althans in de bibliotheek van prof. J. W. TE WATER, Leiden, 1823, pars 2ª, pag. 41 en volg. n°. 101, 108 et 111 verkocht: T. H. *Dictata in Euangel. Lucae*; idem *ad Luc.* I et II. *ad Luc.* I—IX., *ad Acta App.* I—IV et X. *in Epp. Pauli ad Gal.*, *Eph. Philipp. et Coloss. item ad Hebraeos.* Die over de Gal., Eph., Philipp. en Coloss. werden destijds gekocht door den boekhandelaar HERDINGH; de andere door den engelschen boekhandelaar BOHN.

Wil men nog meer weten, bij prof. J. VAN

VOORST, Leiden, april 1834, werden verkocht, bl. 91, n°. 17, *T. H. Dictata in Acta Apost.* aan den heer student **BERNS**, later pred. te Renswoude; — n°. 21, *T. H. in Epp. ad Rom. et Judae*, aan den boekh. **MULLER** te Arnhem; — n°. 26 en 27, *T. H. ad utramque Pauli Ep. ad. Timoth. et ad Titum; in Epist. ad. Coloss., Titum, Philemonem, et in Ep. Judae*, aan den heer **P. A. BORGER**, later pred. te Amerongen, thans op den huize Hoogstede bij Arnhem.

L. B. N.

It aade Friesche Terp (vgl. XIV. bl. 46). Het doet mij genoegen, op deze vraag te kunnen antwoorden door de mededeeling van de volgende aanteekening, welke ik, eerst in de vorige maand, heb geschreven vóór het ex. van dit zeldzame werkje, dat de stedelijke bibliotheek van Leeuwarden bezit.

Toen de heer **J. VAN LEEUWEN** in 1834 een verbeterden druk bezorgde van *It aade Friesche Terp, of Chronijk van de Geschiedenissen der vrije Friezen*, verklaarde hij in het voorberigt, dat dit werkje, waarvan de eerste druk in 1677 verscheen, »een beknopt verhaal bevat van de meest belangrijke voorvallen, uit de verschillende friesche geschiedschrijvers getrokken." Hij voegde er bij: »Wie echter de schrijvers of opstellers zijn geweest, is mij niet gebleken."

't Is mij echter gelukt te ontdekken wie de schrijver was. Uit verscheidene aanduidingen is mij gebleken, dat hij geen ander was dan mijn oude vriend, de rector **JOHANNES HILARIDES**, van wien ik in 1854 eene levensschets bewerkte en in **DE JAGERS** *Nieuw Archief voor Ned. Taalkunde*, mededeelde. De gronden voor deze bewering zijn de volgende:

1°. Sedert 1671 was **HILARIDES**, een Leeuwarder van geboorte, rector, schoolmeester en koster te Hindelopen. Zeide ik vroeger, dat hij daar als van de wereld afgezonderd leefde, hij zelf schijnt zijn toestand aldaar niet van den lichtsten kant beschouwd te hebben, toen hij achter dit werkje plaatste: »Geschreven in slaavernijje; en gegeeven in April, in 't 1678 jaar."

2°. In dat zelfde jaar gaf hij te Leeuwarden bij **J. DE RUITER** uit zijn *Hindelooper Zeemans-Almanak* voor 1679, in **HALBERTSMA**, *Hulde aan Gijsb. Jap.*, dl. II, herdrukt.

In de daartusschen geplaatste *Hindelooper Kronijk* komen nu juist dezelfde plaatsen voor, met gelijke bewoordingen, als in deze kronijk, en het was **GUTBERLETH**. in **GABBEMA**'s *Watervloeden*, bl. 275, 304 en 317, die **HILARIDES** als schrijver van dien *Almanak* noemde.

3°. De vreemde naam: *It aade Friesche Terp*, waarvan nog nooit iemand de bedoeling begreep, plaatste hij bij 't begin van het drukken, in 1677, op den titel; doch bij het eindigen van den druk, in 1678, voegde hij er een anderen titel achter, luidende: *Chronijk der Geschiedenissen van de Frije Friezen*, en gaf daarbij een vers met opschrift:

Aanspraak op Nauspraak, beginnende:

Wiens breinkas, gestoffeerd met puik van waarde stoffen;
Zal ooit op eenge stoff, wiens loff maar stoff is, stoffen.

Die gezochte en klanknabootsende manier van uitdrukking en de spelling van dit vers, vergeleken met den *Almanak* en met zijne latere uitgaven van **NEPOS**, **PHAEDRUS**, *Uithangbord* en andere geschriften, verraden duidelijk denzelfden persoon. Van daar ook, dat zijne vreemde spelling is verbeterd in den 2^{den} druk, die, tot 1711 aangevuld, in 1743 te Haarlem werd uitgegeven.

4°. De genoemde aanspraak is onderteekend met zijne spreuk: *'t Kan niet beter*, welke hij later, bij zijn taalkundige vitterijen, veranderde in: *Ik geev het mijn om beeter*. Achter den brief aan **W. DEURHOFF**, vóór zijn **PHAEDRUS**, zegt hij zelfs, dat dit was: »zijn oopenbaare deursprenk," of welligt het opschrift van zijn boekwinkel te Dokkum in 1696.

De lof, door den geleerden **VON UFFENBACH** (*Vrije Fries* VI. 357) aan **HILARIDES** wegens zijne kennis van de geschiedenis en wegens zijne rijke kaarten- en kunstverzamelingen toegekend, verheffen 's mans waarde zeer, bij al het vreemde en gekunstelde van zijne manieren.

W. EEKHOFF.

Clotilde (vgl. XIII. bl. 266, 303, 339). Omtrent dit onderwerp doet G. B. in den *Intermédiaire* eene vraag, en deelt tegelijk het volgende mede wat den lezers van den *Navorscher* misschien nog niet bekend, althans in dit tijdschrift nog niet vermeld is. Prof. **A. MACÉ** te Grenoble heeft in het begin des vorigen jaars echte stukken medegedeeld, tot dien tijd toe onbekend, die een nieuw licht over de zaak verspreiden. Hij plaatste namelijk in het *Journal de l'Instruction publique* de brieven door **VANDERBOURG** (den uitgever der gedichten van **CLOTILDE**) in 1808 gewisseld met de weduwe van **SURVILLE**, den brief door **SURVILLE**, den dag voor zijnen dood aan zijne vrouw geschreven en andere belangrijke stukken. Maar er blijft hier toch nog veel duisters over. **MACÉ** schijnt niet te weten wat **NODIER** omtrent de gedichten van **CLO-**

TILDE gezegd heeft. Volgens dezen heeft SURVILLE zich in 1798 eenigen tijd heimelijk te Besançon opgehouden en heeft NODIER, die toen jong was, hem daar heele brokken uit CLOTILDES gedichten hooren opzeggen. Doch men weet dat NODIERS geheugen omtrent de gebeurtenissen uit zijnen jeugdigen leeftijd hem dikwijls bedriegt. Hij houdt SURVILLE voor den auteur der gedichten die op naam gaan van CLOTILDE; maar MACÉ, die een aantal verzen van dezen onder de oogen heeft gehad, zegt dat zij alle beneden het middelmatige zijn. De gedichten van CLOTILDE daarentegen getuigen van wezenlijk talent; hoe zouden die dan het werk kunnen zijn van een man wien het aan alle dichterlijke bekwaamheid ontbrak? NODIERS getuigenis wordt echter bevestigd door DU PETIT THOUARS, die beter te vertrouwen is en die verzekert dat hij in 1790 SURVILLE gedichten van CLOTILDE heeft hooren opzeggen.

De zaak verdient dus een nieuw onderzoek. Om dit tot een goed einde te brengen zullen o. a. deze vragen moeten opgelost worden: heeft er in het laatst der 15e eeuw eene CLOTILDE DE SURVILLE geleefd, en: kan het bewezen worden dat, zoo als NODIER zegt, SURVILLE zich in 1798 eenigen tijd heimelijk te Besançon heeft opgehouden?

Vondel en Starter (vgl. XIII. bl. 308, 335). Achter VONDELS *Kuysheyts-Kamp* worden van J. J. STARTER geene gedichten gevonden, maar wel drie gedichten geteekend H. S., (dat is HANS STARTER); en of deze aan eerstgenoemden vermaagschapt was, is mij onbekend. J. L. A. I.

Mr. H. v. Roijen (vgl. XIV. bl. 44). De heer J. C. A(LTORFFER) spreekt in den *Navorscher* over de dichterlijke verdiensten van mr. H. VAN ROIJEN. De maatschappij der Nederl. Letterkunde bezit nog van hem een *Gouden-bruiloftsdicht* voor zijnen neef LOKE, gedicht in 1819, 8°.

Zie voorts over hem nog vrij uitvoerig prof. M. SIEGENBEEK in zijne aanspraak bij de jaarl. vergad. van de maatsch. der Ned. Letterk. voor den jare 1845 in *Handelingen* van dat jaar, bl. 8—15, waarheen ik verwijzende er bij voeg, dat de hoogl. VAN ASSEN, V ROIJENS schoonzoon, op den 9 januarij 1846 in eene maandelijksche vergadering dierzelfde maatsch. over hem eene mededeeling hield en wel in het bijzonder betreffende eene verhandeling over *de versmaat der Ouden*, met proeven van navolging in het nederduitsch! Vóór zijne benoeming te Vlissingen leverde hij reeds een adonium in ruim 230 verzen, zijnde eene nederlandsche vertaling in het metrum der ouden van een latijnsch gedicht van professor CAMPEGIUS VITRINGA, den vader, op den ontijdigen dood van zijnen zoon HORATIUS. VAN ROIJENS uitgebreide briefwisseling bestaat nog en wordt bewaard ten huize zijner jongste dochter mevr. de wed. VAN ASSEN Zij moet, volgens deskundigen, zeer belangrijk voor de kennis van V. R's mannelijke jaren zijn.

L. B. N.

[Nog ontvingen wij over VAN ROIJEN een artikel van den heer ARRIENS te Djocjokarta: het is van gelijken inhoud met dat van J. C. A. op bl. 44 van dit deel.]

Weesverzen (vgl. XIV. bl. 45). In de rijke verzameling leidsche weesverzen der Gereformeerden, bij de Maatschappij der Nederl. Letterkunde bewaard (zie Catal. I. blz. 301), komt op het jaar 1789 niet voor het door den heer JEAN JACOB VEREUL ten dien jare ingezondene. Ingezonden, zeg ik, want er werd destijds naar gedongen en een eerepenning aan het beste toegewezen. Op den titel toch van VEREULS gedicht staat: *wien de uitgeloovde eerepenning is toegeweezen*. Het is, ten blijke van echtheid, door een der meesteren regenten onderteekend, bezit een motto van DIRK SMITS en is 15 blz. groot. De 2 eerste regels zijn:

De trotsche Rijkaert staere, in zelfmin opgetogen,
Verrukt zijn breed Paleis — zijn marmren zuilen aen;

L. B. N.

[Het bl. 45 door den heer VAN DER SCHAAFF vermelde is dus waarschijnlijk een ingezonden maar niet bekroond gedicht van dat jaar.]

Geschiedkundige aanmerkingen (vgl. XIV. bl. 12). De schrijver van de *Geschiedk. aanmerkingen op de geschiedk. gedenkstukken, enz.* door koning LODEWIJK BONAPARTE uitgegeven, is niemand anders dan HENDRIK GALLOIS, geb. te Deventer, predikant der herv. gemeente te Vriesenveen, en aldaar overleden den 14 jan. 1858. Ik heb dit uit den mond van den uitgever V. D. SIGTENHORST. J. C. K.

Schaakspel in Nederland (vgl. III. bl. 220). Hierbij werd een aardig latijnsch dichtstukje medegedeeld van wijlen prof. SPEIJERT VAN DER EIJK. Wanneer is dit stukje vervaardigd? Kan men niet de juiste dagteekening geven, dan is die toch wel ten naastenbij te melden, en zoo niet, wanneer is de maker overleden?

Wijders wordt er gewaagd van *Bibliographische zeldzaamheden* als titel van een stukje in den Bosch uitgekomen 1818. Kan dit ook ter inzage worden verstrekt? A.—A.

Lied. Ah que de peine dans la vie (vgl. XIII. bl. 45). Dit lied heeft twee coupletten en is te vinden in eene fransche vaudeville, die vijftig of zestig jaren geleden werd gespeeld, en den titel droeg van *Lantara ou le peintre au cabaret*. Er bestaat eene hollandsche vertaling van dit stukje onder den titel van *Lantara of de schilder in de herberg*. Ik heb het stukje zien spelen op eene liefhebberij-komedie, die op den Nieuwendijk in het Groot Keizershof gevestigd was, onder de kenspreuk *Arbeid en Uitspanning*, in de jaren 1834 of 35 of daaromtrent. Er woont op den hoek van de Osjessluis te Amsterdam een horologiemaker MEUSER, die daarin de rol van Schoonman speelde.

H. H. R.

Laurens Steversloot (vgl. XIV. bl. 75). De nijd speelde eertijds, naar het schijnt, hier te lande een groote rol; ieder auteur wapende zich in het voorberigt zijner schriften als bij voorraad tegen dien vijand en dus kon het bijschrift door DANIËL VAN DAMME onder het portret van STEVERSLOOT mij niet verwonderen, al luidt het:

Beschouw hier, Leezer, 't Licht van JEZUS Boetgezanten,
Het wonder onzer Eeuw, den Nijd en Tijd te groot,
Hoe bits de wangunst zig 'er ook mag teegenkanten:
Den roem der Priesterschaar, den wakk'ren STEVERSLOOT.

Na de mededeeling t. a. p. moet ik erkennen, dat deze dichtregelen meer dan eene daagsche zegswijze en, om het Licht, het Wonder en de Roem nu daar te laten, wat den Nijd en de Wangunst betreft waarheid bevatten. Op kerkelijk en staatkundig gebied beurtelings beide partijen te dienen gaf in die dagen aanleiding genoeg om met een schotschrift vereerd te worden, maar VAN DAMME heeft in die veranderlijkheid gewis geen kwaad gezien. Volgens bedoeld portret, in folio, manier van V. GUNST, had STEVERSLOOT een deftig en minzaam uiterlijk. Hij werd geboren te Montfoort 10 oct. 1672, werd predikant te Kudelstaart 21 jan. 1697, te Hamburg 24 junij 1703, te Gouda 9 julij 1713, te Leiden 23 nov. 1715. C. W. B.

Stelsel en verdeeling van wetenschappen. Volgens een arabisch werk zijn er zes hoofdvakken, die weder onderverdeelingen toelaten, ten slotte waarvan er driehonderd zeven worden opgeteld. Dit werk heet (bij dr. J. TH. ZENKER, *Bibliotheca Orientalis*) de *Miftah esseadet* van TACHKENPRIZODE, waarvan melding gemaakt wordt in de voorrede van den *Kechef essounoun* des beroemden HADJI KHELFA. Onder de kleinere afdeelingen, troffen de volgende onze aandacht: n°. 39 de kunst vorsten aangenaam te onderhouden, n°. 67 de kennis der hemelzielen, n°. 94 de kunst van vlekken weg te nemen, n°. 100 de kennis der begeerlijkheden, n°. 117 die der sympathiën, n°. 119 die der genezingen door sympathische formules verkrijgbaar, n°. 123 de kunst zich onzigtbaar te maken, n°. 127 de kennis van begoochelingen, n°. 128 de kunst ligtgeloovige menschen te bedriegen, door hen te doen gelooven dat men kennis heeft van de verborgene dingen, n°. 129 die van het gebruik der tooverkrachten in de geneeskunde. Een groot aantal betreffen den *Koran*, en de waarde der *overleveringen*, waar bij n°. 235 wordt gezegd, dat er personen zijn geweest, die den Koran geheel van buiten kenden en wisten op te zeggen.

Men zou wel wenschen iets naders omtrent den leeftijd van den verdeeler en de waarde der bron voor de wetenschap te leeren kennen.

A—A.

Cicero, de republica. In den catalogus der verkooping van DE VRIES staat bij dit werk: »avec une note ms. tirée du journal *Konst- en Letterbode*, constatant que M. MAI a omis quelques passages du ms. de CICERON, qui auraient été désagréables au gouvernement papal." Welke zijn die plaatsen? Zijn zij er in latere uitgaven bijgevoegd? Zoo ja, in welke?

G. Ryk. Wie was G. RYK, die in 1797 een boekje schreef over de onverdraagzaamheid. T. T.

Simplicius Verinus, J. Pacius. SIMPLICIUS VERINUS schreef in 1646 tegen H. DE GROOT, en eene *Epistola* en een *liber de transubstantiatione*, beide gerigt aan J. PACIUS. Wie verborg zich achter den pseudoniem van SIMPLICIUS VERINUS? En wie was J. PACIUS?

T. T.

Vesalius Mobachius en Wilhelmus Mobachius. Voor weinige jaren verscheen er een roman onder den titel: *Van gelijke bewegingen als gij*, geschreven door VESALIUS MOBACHIUS. Ik heb altijd in de meening verkeerd, dat deze pseudoniem door den welbekenden schrijver van dezen roman was uitgevonden. Doch dezer dagen heb ik ontdekt, dat er werkelijk een VESALIUS MOBACHIUS heeft geleefd. Zekere WILHELMUS MOBACHIUS uit Alkmaar heeft in 1687 aan de academie te Franeker stellingen verdedigd over de

Meditationes van CARTESIUS, en deze o. a. opgedragen aan zijn bloedverwant VESALIUS MOBACHIUS, die toen te Alkmaar gymnasiarch en ouderling der hervormde gemeente was. Is er van beide MOBACHIUSSEN iets meer bekend? T. T.

Oorspronkelijke en vertaalde gedichten van Hooft. In VONDELS gedicht op het huwelijk van HOOFT en LEONORA HELLEMANS komen o. a. deze regels voor:

't Sij dat als Sofokles met overouden laersen
Hy trad op treurtoonneel, en klagelijcke vaersen
Ten ooren innesond, en raeckte 's volcx gemoed,
En mengelde onder een de traenen en het bloed:

't Sij dat met bruyloftsang hy volgde bruyloft tortsen:
Of beelden, die den aerd der heete minnekortsen
Na 'et leven druckten uyt, toewijde aen kerckpylaer,
En wieroockte met rijm als priester voor 't autaer:
't Sij dat hy op een' halm met harderlijcke lieden
Holp Daifeloos en Dorileaes bloed aen 't sieden:
Of deê den dageraed beklappen 't luye Goy.
Of dreef, voor ondier bang, de kudden na de koy:
Of Pan by maneschijn en schaduwende linden
Aen harderinnenrey sijn' Roosemond deê vinden:
Het sij verwinnings feest den zanglust meê bekoort:
Of dat vertooning wenckt princes van zegepoort:
Of op een rijck bancket by schemering uyt mommen
Hy hanthaeft Jonffrendans, en 't adelijcke brommen
Van hoffelijcke pracht.

't Sij dat met heldensang
Hij hen herleven deê, al die gewetens dwang
En felle tyranny van harten vyand waeren,
Bestuwende den leeu in 't bruysen van den baeren;
Wanneer 't sijn vrydom scheen te gelden heel of half,
Daer quam dan, wie 't oock was, Leycester of Duedalf;
Of tot onsterflijcke eer van 's Vaderlands bescharmer,
Hy goude letters sneed in grafgewijden marmer;
't Sij sijn erkaende spreuck voor statelijck gebouw
Des wijsen hart bequam als dorren beemd de douw:
Het sij sijn sinlijckheen uytheemsche tael ontkleeden,
En wisselden Marots uytmuntenste aerdigheden
In moederspraeck: of met de luytpen van yvoir
Verweckten Vecht en Y te luistren na de Loir.

Of dat hy Tasso broght hooghdraevend uyt Italien:
Of vloeyde uyt Ariost: of jonffers, die uyt traliën
Vast lonckten, groete met de klinckmaet van Petrarch,
En kroonde een dartel kind tot oppersten monarch:

Of der Poëeten God, wien self August vereerde,
Met lofdicht suyver Duytsch en Neerlandsch spreken leerde:
Of leende aen Seneca de kiescheyd syner vijl.

VONDEL was in dien tijd met HOOFT bekend en bevriend. Hij kende zijne gedichten, niet alleen de uitgegevene, maar ook ongedrukte. Nu vinden wij hier eene reeks van HOOFTS gedichten genoemd; eerst zijne treurspelen, die toen alle vier reeds uitgegeven waren; daarna zijne bruiloftsdichten. Van de zes die mij bekend zijn, vallen er vijf voor november 1627, en ten minsten twee daarvan, die op W. J. HOOFT en PLEMP, waren gedrukt, twee andere, die op TESSELSCHADE en HUYGENS, konden aan VONDEL niet onbekend zijn. Vervolgens worden genoemd de *Emblemata Amatoria*, *Granida*, en een der velddeuntjes. De woorden „het sij verwinningsfeest den zanglust meê bekoort" zou ik niet met den heer VAN LENNEP toepassen op de sonnetten op de verovering van Grol — deze toch zijn aan bijzondere personen gerigt en niet bij gelegenheid van eene feestviering gemaakt — maar op de bijschriften op de vertooningen te Amsterdam gehouden bij de afkondiging van het bestand. Het bestand was wel zelve geene overwinning, maar toch een gevolg der overwinningen op de Spanjaarden behaald en daarom kon het feest waarmede dit gevierd werd een verwinningsfeest heeten. Daarboven wordt het in eenen adem genoemd met het gedicht op de zegepoort bij het verblijf te Amsterdam van prinses (niet AMALIA, als de heer VAN LENNEP gist, maar) ELIZABETH, dochter van JACOBUS I van Engeland, vrouw van den paltsgraaf FREDERIK. Ik vind hierin eene reden te meer om aan de bijschriften op de vertoo-

ningen bij de afkondiging van het bestand te denken.

Maar, en ziedaar mijne eerste vraag, waar moeten wij de heldenzangen zoeken op hen die de tyrannij, hetzij van ALVA, hetzij van LEYCESTER, weerstonden? Ik weet ze niet te vinden. Slechts één gedicht van HOOFT ken ik, dat hiertoe te brengen zou zijn, de *Lijkklacht op Hasselaer*. Maar had VONDEL hierop het oog, dan moet hij toch bovendien nog andere gedichten van HOOFT gekend hebben, waarin deze de tegenstanders van LEYCESTER en watergeuzen of hollandsche zeehelden van lateren tijd verheerlijkte. Bestaan er misschien nog hier of daar in handschrift zoodanige, die mij onbekend gebleven zijn?

Na het grafschrift op HEEMSKERK en de opschriften op gebouwen, die bekend zijn, vermeld te hebben, spreekt VONDEL van vertalingen van verzen van MAROT. Wie weet mij die aan te wijzen of kan en wil mij voor korten tijd MAROTS gedichten leenen en mij zoo in staat stellen het zelve te onderzoeken? En zijn er onder HOOFTS gedichten, die ik reden heb om voor vertalingen uit het Fransch te houden.

Eindelijk spreekt VONDEL van HOOFTS vertalingen uit het Italiaansch en Latijn. Hij toont daardoor zeer goed met HOOFTS gedichten bekend te zijn. Onder de sonnetten van laatstgenoemde zijn verscheidene vertalingen van PETRARCA. Van ARIOSTO begon hij de *Isabella* te vertalen, welke vertaling later door SAMUEL COSTER voltooid is. Van een gedeelte der *Medea* van SENECA bestaat eene vertaling in handschrift. Maar waar zijn die vertalingen van VIRGILIUS? Ik heb er nooit iets van kunnen ontdekken. Waar die van TASSO? Ik heb wel eens hooren beweren dat er in de *Granida* vertaalde stukken uit TASSOOS *Aminta* voorkwamen. Is dit zoo en weet men mij die aan te wijzen? Ik herinner ze mij niet en heb den *Aminta* niet meer. Wel herinner ik mij in den *Pastor Fido* gansche bladzijden gevonden te hebben, door HOOFT in het eerste bedrijf zijner *Granida* overgenomen.

P. LEENDERTZ, WZ.

Verbeterd schaakspel. In 1770 verscheen, naar luid van opgaven die wel vertrouwen verdienen, te Praag een boekje groot 75 bladzijden in 8° getiteld: »*Neues Kriegsspiel,* »*oder verbessertes Schachspiel.*" De schrijver wordt aangeduid, of verborgen, onder de letters M. M. en tegenover de bladen in het oorspronkelijke vindt men de fransche vertaling, luidende: »*Le jeu de la guerre ou Rafinement du jeu des Echecz.* Het schijnt wel hetzelfde als » *The game of war, or im-* »*proved game of chess, translated from the* »*German, and rectified by a* (*dutch*) *Notary* »*publicq.* Londen 1798 16 pag." Deze laatste aanwijzing noopt mij alhier nadere inlichtingen van deskundigen te verzoeken. Wie was die notaris?

A. L. T. A.

Almanak van 1460. Het bestaan er van is aannemelijk; althans vindt men bij FISCHER, *Typographische Seltenheiten*, p. 34 en 69, eene Notice du premier monument typographique, ook aangehaald bij A. BERNARD, *De l'origine de l'imprimerie*, p. 206, luidende de titel: »Particula prima de dño añi et significatiõ »eius, atque humana ratio ꝑtingere potest, »consideratis singulis planetarum dignitati- »bus, figura revolucionis ani LX. In 1804 waren nog zes gedrukte bladen van dit oude tijdschrift te Darmstadt in de hofbibliotheek; doch zij schijnen later te zijn verdwenen. In zooverre als een kalender een tijdschrift is, met kronijk meestal en weêrkundige nieuwstijdingen, kan dit drukwerk *misschien* dat zijn, onder den naam van courant bedoeld *Nav.* II: 247 en IV. 383. Ook vindt men bij BERNARD l. l. aangehaald een oude kronijk, vervolgd door PH. DE LIGNAMINE (gedr. te Rome 1474) waarin staat op het jaar 1458: »Jacobus cognomento Gutenbergo patrio Argentinus (een en ander *sic*) et quidam alter »cui nomen Fustus, imprimendarum littera- »rum in membranis cum metallicis formis »periti, *trecentas cartas* quisque eorum, PER »DIEM facere innotescunt apud Moguntiam, »Germaniae civitatem." Deze 300 *dagelijks geleverde drukbladen* waren wel geene dagbladen; doch wie weet wie er zich bij vergiste?

De gemelde schrijver BERNARD brengt op het jaar 1473 Utrecht tot Frankrijk! (IIe deel 3e hoofdstuk France § 6 Utrecht.) De redenering schijnt te zijn: Utrecht behoorde toen tot Bourgogne; Bourgogne werd later eene fransche provincie. Dus kon men in 1473 Utrecht onder de rubriek Frankrijk opnemen! Jammer dat de major al dadelijk valsch is, daar Utrecht nooit tot het huis van Bourgondië heeft behoord, en DAVID, de bastaard van hertog PHILIPS, wel bisschop was in 1473, maar zonder dat het bisdom daarom aan het huis van Bourgondië kwam. Zonderling is het bij vergelijking hiermede, dat bij den aanvang van het derde hoofdstuk, waar de rubriek Frankrijk begint, de schrijver aanvangt met te zeggen: »si nous en exceptons Strasbourg, qui faisait »*partie de l'Allemagne* au XVe siècle et *dont* »*nous avons parlé précedemment*, Paris est la »première ville de France qui ait reçu l'im- »primerie." Van Straatsburg was dan ook gehandeld in het eerste deel, vooral in het

derde hoofdstuk en in het tweede deel, eerste hoofdstuk § 3.

A. L. T. A.

Gedichten van Geeraardt Brandt. De eerste uitgave der gedichten van dezen is van 1649, kl. 8°. De titel is: *Gedichten van Geeraardt Brandt de Jonge, verzamelt en uitgegeven door N. B. A.* Hij wordt hier G. BRANDT *de Jonge* geheeten, omdat zijn vader (die misschien nog in leven was, de zoon was 22 jaren oud) ook den naam van GEERAARD droeg. Wie is deze N. B. A., die, zoo als uit de voorrede blijkt, met verlof, maar tegen den zin des dichters, de uitgave bezorgde?

Revolutions-almanach. Van 1793—1804 verscheen deze te Göttingen bij J. CH. DIETERICH in kl. 8°. De titel van 1803 luidt: »*Friedens-almanach*, als Schluss und Supplement des R. A°." en die van 1804: »*Kriegs- und Friedens-almanach*." Alle jaargangen zijn voorzien van vele portretten en andere plaatjes. Wie was de redacteur? Is het tijdschrift na 1804 niet voortgezet? Zijn omtrent dit tijdschrift minder bekende bijzonderheden mededeelbaar?

A. L. T. A.

Dertig dagen heeft September. Heeft men de bakermat wel eens opgespoord van dat overoude en praktische rijmpje?

Lang heb ik gedacht, dat Nederland op het vaderschap van die regelen kon bogen; immers zij behoorden reeds tot de eerste vruchten van den Parnassus, waarmede onze over-grootouders in hunne jeugd verkwikt werden.

Hetzelfde rijmpje wordt echter gevonden in een engelsch tooneelspel »*The Returne from Parnassus*. Londen 1606":

Thirty days hath September,
April, June, and November;
February has twenty-eight alone,
All the rest have thirty-one,
Excepting leap-year; that's the time
When February's days are twenty-nine.

(*Nursery rhymes of England*, edited by HALLIWELL).

Waar of wanneer komt het hollandsche rijmpje voor 't eerst in druk voor?

L—F—T.

Arzahelis Arabis tabulae astronomicae. In de bibliotheek der groninger hoogeschool komt een hs. onder dezen titel voor, op perkament in kl. fo. Door eene veel latere hand dan die van het hs. is vóórin bijgeschreven: »Vixit circiter annum Christi 1070." De taal is de latijnsche; na vier met cijfers, in kolommen, beschreven bladzijden leest men: »Incipiunt canões universales arzahelis quos transtulit magister GHERARDUS DE CREMONA". Het tweede beslaat 36 bladen, waarop volgen, tot en met blad 73, tabellen met cijfers; het slot van eene veel latere hand luidt: »Epocha annorum arabicorum incipit a meridie decimi-quinti diei »Julii labente anno Christi 622, Aerae »Hispaniae 660, et anno Alexandri 933." Daaraan zijn gehecht tien bladen, waarvan de paginering aansluit aan het werk van ARZAHEL, en welke bevatten »excerpta canonum Jοħis de Limeriis"; aan het einde leest men met eene andere hand: »friburgi 47 q̄d 50 m̄ 1332. »Nog volgen met doorloopende paginering tot en met blad 133 eenige astronomische tabellen, bij eene van welke (p. 88) is bijgeschreven »Videtur »haec tabula ordinata ad directionem AL»PHONSI circa annum Domini 1252." Eindelijk vindt men er nog zes bladen bij, ook met astronomische tabellen, van arabischen oorsprong, doch zonder doorloopende bladaanwijzing.

Dit alles schijnt de aandacht van deskundigen waardig, vooral indien de inhoud dezer handschriftelijke werken niet gedrukt of anders niet algemeen bekend mogt zijn. Wie weet daaromtrent, als ook ten aanzien van de schrijvers en van den vertaler eenige nadere bijzonderheden mede te deelen?

A. L. T. A.

Tobias Tegnei, te Leeuwarden geboren, verdedigde in 1617 te Bremen onder MATTHIAS MARTINIUS eenige godgeleerde stellingen. Is er van dezen TEGNEI iets meer bekend?

H.

Johannes à Ceulen Zekere JOH. à CEULEN verdedigde in 1668 te Jena eene dissertatie *de ratione formali justificationis*. Hij was te Enkhuizen geboren. Is hij later ook ergens predikant in Nederland geweest? Was hij familie van JOH. COLONIUS, die in het *Biogr. Woordenb.* wordt vermeld?

H.

Da San Chirico komt voor als schrijver van een zeldzaam werk, getiteld: »*Capitolo del gioco della primiera col comento di* M. PIETRO PAULO D. S. CH. 1834. Impr. Venetiis per BERN. DE BINDONIS *de l' Isola de Lago Maggiore*. MDXXXIIIJ, 40 ff. in 8°. De opdragt is geteekend GELASINO DE FIESOLE. Het wordt ook vermeld bij CASANOVA, *Mémoires*, II. p. 2. Is er iets naders bekend omtrent dit spel of de personen hier boven genoemd?

LINIUS.

Pistis Sophia. In dit *opus gnosticum* leest men volgens de vertaling van M. G. SCHWARTZE, al dadelijk in den aanhef: »Factum »vero est, quum JESUS resurgeret e mor»tuis, et transigeret *undecim annos* loquens »cum suis μαθηταις et docens eos" etc. Zijn er meer sporen van eene meening, dat J. C. langer dan 40 dagen na de opstanding op aarde zou hebben vertoefd? De onderrigting der discipelen hierboven bedoeld wordt voorgesteld plaats te hebben gegrepen op den Olijfberg. Daarop volgt de hemelvaart. »Factum igitur est, quum »vis luminis venisset super JESUM, circum»dedit eum paulatim. Tunc JESUS evectus »est, aut volavit in altitudinem, lucens mag»nopere, lumine immenso. Atque μαθηται »intuiti sunt pone eum, nullo eorum lo»quente, usquedum JESUS adscenderet in coe»lum.... Haec igitur facta sunt decimo quinto »lunae, die, quo impletur, mense Tobe.... post »tertiam horam," Den volgenden dag »ho»ra nona coela aperta sunt atque viderunt »JESUM descendentem". Dan volgen er gesprekken met MARIA (niet des Heeren moeder) en meer anderen, te breed om te melden. De vertaling beslaat 242 bladzijden. Het werk verscheen in 1851 te Berlijn in 8°. volgens een te Londen genomen afschrift van een koptisch hs. Het wordt toegeschreven aan VALENTINUS en is een wonderlijk zamenstel. Wie mag er eenige ophelderingen over geven? A—A.

J. C. Bulengerus en C. Calcagninus. CAESAR BULENGERUS, *Societ. Jesu*, dr. theol. schreef een stukje *de ludis veterum*, hetwelk opgenomen is in GRONOV., *Thes. gr. antiquit.* VII. 906—39 (a°. 1699).

C. CALCAGNINUS, van Ferrara, protonot. apost. schreef: de talorum ac tesserarum et calculorum ludis ex more veterum (ibid).

Wanneer leefden de schrijvers? Waar kan men iets naders omtrent hen vernemen?

A—A.

Oude dichtstukken. Is de collectie »*The Phoenix-nest*" 1593 herdrukt en zoo ja, of zoo niet, waar is die verzameling verkrijgbaar of kan die worden ingezien?

A. A.

Jacobus Artopoeus. Wie was JACOBUS ARTOPOEUS? Ik zag van hem eene theologische dissertatie van 1655, *De satisfactione Christi.* Hij werd te Woerden geboren.

T. T.

Petrus ab Andlo. Wie was de schrijver van een geschrift, dat in 1672 verscheen onder den titel: PETRI AB ANDLO *Batav. Specimina Bombomachiae Samuelis Maresii cet.?*

T. T.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Sterfdag van Teniers den jongen (vgl. VI. bl. 40). Wij ontvingen van den heer C. DE BROU eenen overdruk uit het *Bulletin d'art et d'archéologie,* waarin hij overneemt wat de *Navorscher* aangaande BERCHEM en JACOB VAN RUYSDAEL aan zijne lezers heeft medegedeeld, hetgeen eveneens overgenomen is door de *Revue Britannique* 1864, Févr. p. 487. Hij neemt daarin insgelijks over wat onze geachte medewerker W., volgens de *Haarlemsche Courant* van 1685, t. a. pl. omtrent den sterfdag van TENIERS *den jongen* berigt. De heer VAN LERIUS had dit berigt van weinig beteekenis geacht. De redactie van den *Navorscher*, meende hij, wist zeker niet, dat DAVID TENIERS, behalve DAVID, nog andere zonen gehad heeft die schilders waren, en dat met betrekking tot den vader ieder zijner zonen TENIERS *de jonge* was. Had zij dit geweten dan zou zij zich nog eens bedacht hebben, eer zij aan dien TENIERS uit de *Haarlemsche Courant* den naam van DAVID gaf. Wij antwoorden hierop, dat de heer VAN LERIUS, eer hij zulk eene aanmerking maakte, wel mogt zorgen wat beter met onze taal bekend te zijn. De Franschen en franschsprekende Belgen zijn gewoon vader en zoon te onderscheiden door bijvoeging van *père* en *fils*, wij daarentegen door bijvoeging van den *voornaam*, en slechts daar waar vader en zoon denzelfden voornaam dragen heet de eene bij ons *de oude*, de andere *de jonge.* Wij spreken niet van VOSSIUS *den ouden* en *den jongen,* maar van GERARD JOANNES en ISAAC VOSSIUS, niet van HEINSIUS *den ouden* en *den jongen*, maar van DANIEL en NICOLAAS HEINSIUS. Maar GEERAARDT BRANDT b. v. noemde zich in zijnen eersten tijd GEERAARDT BRANDT *den jongen*, omdat zijn vader ook GEERAARDT heette; later toen ook hij weder eenen zoon had, die GEERAARDT heette, liet hij dit bijvoegsel weg. TENIERS *de jonge*, derhalve, zoon van DAVID TENIERS, kan geen anderen voornaam gehad hebben dan DAVID.

Voor ons dus was door het artikel van den heer W. de zaak uitgemaakt. Het on-

derzoek van den heer DE BROU heeft bewezen dat wij daarin gelijk hadden. Hij heeft namelijk de kerkelijke doodregisters te Brussel doen onderzoeken en daarin het volgende gevonden:

»Le 11 fevrier 1685, sieur DAVID TENIERS [inhumé] dans l'église de Caudenberg, [demeurant] rue haute, à côté de la Porte-Rouge."

In die zelfde kerk was T. den 21sten october 1656 hertrouwd. Niemand zal nu zeker meer twijfelen, zelfs de heer VAN LERIUS niet, of de TENIERS, die op genoemden dag te Brussel begraven is geworden, is dezelfde wiens nagelatene schilderijen den 4den junij van dat jaar daar ter stede zijn verkocht. Ook in de advertentie in de *Haarl. Courant* wordt het sterfhuis aangeduid als staande in de Hoogstraat.

De heer DE BROU heeft de waarde van zijn opstel verhoogd door bijvoeging eener afbeelding van dit huis. Het steegje waar het hoekhuis van is heet nog Porte Rouge, welken naam het heeft ontvangen naar het poortje aan den eenen ingang, die in vroegeren tijd 's avonds gesloten werd en dat nog rood geverwd is. Het huis zelve is van buiten nog niet veel veranderd: het heeft nog den ouden trapjesgevel. De deur schijnt echter van wat lateren tijd te zijn en de winkelkast daarnaast is dat zeker.

BESTUUR.

Kamphuyzen (vgl. XIII. bl. 372; XIV. bl. 16, 47, 78). Dat KAMPHUYZEN in zijn jeugd voor de schilderkunst werd opgeleid, en zelfs veel aanleg toonde, is bekend. Dat A. v. R. hem als »onovertroffen landschapschilder" heeft leeren waarderen, is iets anders. Wanneer de schimmen van RUISDAEL en HOBBEMA zich dat oordeel wilden aantrekken, dan zou ik niet gaarne in de laarzen van A. v. R. willen staan! Maar dat men die bijzonderheid nog wel in CHONIA's *Beeld van K.* heeft ontdekt! Dat boek wordt aanbevolen, ten einde den dichter ook als kunstschilder van den eersten rang te leeren kennen. Het exemplaar door dien medewerker met zooveel vrucht gelezen, is ongetwijfeld *rarissime:* daarom zullen eenige bibliographische bijzonderheden mij welkom zijn!

Dat A. v. R. ten minsten naar een juiste opvatting en beantwoording der vragen streve; dàn zeker zal hij den *Navorscher* verpligten. De meening van den heer dr. VAN VLOTEN, dat men de schilderij in kwestie niet aan DIRK, maar aan GOVERT KAMPHUYZEN moet toeschrijven, bevestigt de opgave van den catalogus van 't Museum Boymans. Men wijst daar als schilder aan »GOVERT CAMPHUYSEN," dateert het stuk van »1650", — en toch schijnen deze berigten niet te verhinderen de schilderij met den naam van DIRK RAFAËLS KAMPHUYZEN" te doen prijken, tot verwondering of ergernis van alle vereerders van dien gemoedelijken dichter. Het in den catalogus medegedeelde facsimile van den schilder luidt »P. CAMPHUYSEN."

Ongetwijfeld zouden een paar woorden van den heer KRAMM deze zaak kunnen toelichten en waarschijnlijk de vrienden van DIRK RAFAËLS gerust stellen.

Daar de heer VAN VLOTEN het doel van mijn geschrijf misduidt, moet ik zulks toeschrijven òf aan eene onduidelijkheid mijnentwege, òf aan een verkeerde opvatting zijnentwege. Mijn doel was niet K. als maker van zulk een stukje voor te stellen; geen oogenblik verdacht ik hem daarvan; ik wilde juist eene verkeerde beoordeeling van K. voorkomen, door de feil op 't Museum Boymans als een »*literary blunder*" mede te deelen, en langs dien weg trachten den naam van DIRK RAFAËLS KAMPHUYZEN en het stukje in kwestie voor altijd gescheiden te zien.

L—F—T.

Jan Victor (vgl. XIII. bl. 342; XIV. bl. 15). Indien N. N. N. het derde deel van IMMERZEEL goed gelezen had, dan ware de vraag, wat n°. 3 voorstelt, onnoodig geweest. Verder kan ik mededeelen, dat er nog eene fraaie schilderij van dien meester bij den heer D. V. BLOKHUIJZEN te Rotterdam berust, voorstellende eene pleisterplaats in een dorp, waarop een span paarden in het verkort, van ongeveer 30 ned. duimen, en een elftal andere figuren.

×

Portret van Wollebrand Geleynsz de Jonghe. Kan men mij ook opgeven of het portret, dat van dezen gewezen directeur van den handel in Perzië te Alkmaar aanwezig is, prijkt met eene medaille aan een keten hangende, zoo mede door wien dat portret en de schilderij, voorstellende de retourvloot van 12 schepen, door hem in 1648 te huis gebragt, en mede te Alkmaar aanwezig, geschilderd zijn? Men zal hiermede zeer verpligten

LABORANTER.

Geschilderde glazen in de Zuiderkerk te Amsterdam. Bij den bouw dezer kerk gaven vijftien gilden elk een geschilderd glasvenster ten geschenke, waarbij de admiraliteit van Amsterdam een zestiende voegde. Volgens een besluit van kerkmeesters in 1658 werden die glazen weggenomen omdat de kerk er te donker door werd. Zie

WAGENAAR, *Amst.* dl. VII. bl. 444. Bestaan die glazen nog? Zoo ja, waar zijn zij en wat stellen zij voor?

Geschilderde glazen. Over de *geschilderde glazen* heeft men meer dan eens in dit tijdschrift en elders geschreven, en heeft daarbij de goudsche glazen op het oog gehad. In vroegere dagen had men in de Gasthuiskerk [1]) te Arnhem insgelijks van die glazen, alsmede nog heden ten dage in de Oude kerk te Amsterdam. Weet mij ook een der heeren navorschers te zeggen of er meer van die glazen bestaan, of van welke schilders; en welke vooral als kunstwerken van belang zijn.

HERBERT EVERTS.

Portret van Guy de Brez. Bestaat er een oud portret, geschilderd of gegraveerd, van GUY DE BREZ, geboren te Bergen in Henegouwen omtrent 1515, ter dood gebragt te Valenciennes 1567, schrijver der oudste nederlandsche geloofsbelijdenis?

Intermédiaire.

Schouwburg te Buiksloot. — *De liefde van Amintas en Amarillis*, muzijkstuk door D. LINGELBACH, is, volgens den titel (zie *Catal. der Maatsch. van Lett.* I. *b.* bl. 136), »vertoond op de Nederduitsche Opera te Buiksloot." Wie weet mij omtrent dien schouwburg te Buiksloot iets mede te deelen? Het gemelde stuk is gedrukt: Amst. 1686.

Béjart ainé. Heeft de troep van MOLIÈRE tusschen 1670 en 1680 te Amsterdam tooneelvoorstellingen gegeven? Zoo ja welke, waar en wanneer?

Een der voornaamste acteurs van het gezelschap, BÉJART *ainé*, moet te Amsterdam gestorven zijn, hij was vroeger procureur geweest, liet vier-en-twintig-duizend kroonen in goud na en liep mank, welke laatste omstandigheid hem toch niet belette om de knechtsrollen op onnavolgbare wijze te spelen. Wie geeft ons uit het amsterdamsche stads of kerkarchief BÉJARTS juiste doodacte? Wij zullen uit dat gegeven kunnen opmaken wanneer de troep van MOLIÈRE hier was: of zou BÉJART alleen een speelreisje naar Holland gemaakt hebben? Het is niet denkelijk.

MARS.

Lijst van geschilderde portretten (vgl. IX. bl. 299). Vijf jaren geleden maakte de heer D. FRANKEN DZ. t. a. pl. de lezers van den *Navorscher* opmerkzaam op de behoefte die er bestond aan eene lijst van geschilderde portretten van vermaarde personen, die hetzij in openbare verzamelingen hetzij in die van bijzondere personen gevonden worden. Niemand echter heeft nog getracht in die behoefte te voorzien. Hij zelve heeft daarom nu de hand aan het werk geslagen. Hij heeft eene lijst opgemaakt van 257 zoodanige portretten met aanwijzing van de plaats waar zij te vinden zijn. Deze lijst is niet in den handel; zij is op kosten van den verzamelaar gedrukt en door hem ten geschenke gezonden aan hen die hij meent dat hem in zijn onderzoek behulpzaam kunnen zijn. Volledig is zij niet: zoozeer als iemand is de heer FRANKEN zelve daarvan overtuigd: hij geeft die ook alleen als proeve en voegt er het verzoek bij aan allen in wiens handen zij komt om, indien zij geschilderde portretten kennen, die hem onbekend gebleven zijn, hem daarvan opgave te willen doen.

Er zullen er waarschijnlijk onder de lezers van de *Navorscher* zijn, die van deze lijst nog geene kennis dragen. Wij twijfelen niet of het zal de heer FRANKEN aangenaam zijn, dat wij hun kennis geven van den arbeid door hem ondernomen en hunne welwillende medewerking daartoe inroepen. Die medewerking is noodig, zal de lijst eenigzins volledig worden. Hoe menig raadhuis toch of ander publiek gebouw is er waar een enkel merkwaardig portret hangt, hoe menig bijzonder persoon die een portret bezit van een beroemden man, dat slechts aan weinigen bekend is.

Wij vertrouwen dat onze lezers die zoodanige portretten weten aan te wijzen, gaarne bereid zullen zijn aan het verlangen van den heer FRANKEN te voldoen.

BESTUUR.

TAALKUNDE.

Pothuis (vgl. XII. bl. 57; XIV. bl. 51). De gissing van FRISIUS SECUNDUS, dat *pothuis* afgeleid zou zijn van de *potten* en *pannen* voorheen aldaar bewaard, is nog al gewaagd. Op dien grond zou men zeggen *pottenhuis*, even als onze niet-geëmancipeerde hollandsche huismoeders van *pottenkast*, maar nooit van *potkast* spreken. Het woord duidt dus een huis aan, waar één pot bewaard werd, dat dan ook werkelijk het geval was. Die pot, een vuur-

[1]) Deze kerk stond op de Beek en werd, nadat de Koepel- of Nieuwe Kerk op de St. Jansplaats voltooid was, enkel voor de waalsche gemeente gebruikt.

pot, moet iets met de vroegere verlichting der straten te doen hebben gehad.

Een ander navorscher zal daaromtrent met meer zekerheid kunnen spreken, en iets over de pothuizen mededeelen.

L—F—T.

[*Pothuis*, voor een huis waar potten bewaard werden, is zeker niet goed. Maar er zijn meer woorden, waarin ons volk de wetten der zamenstelling overtreedt. L—F—T. denke b. v. aan *weeshuis*.]

Nederlandsche geldbenamingen (vgl. XIII. bl. 377; XIV. bl. 16, 51, 83). De heer D. SCHELTEMA vermeent, dat ik in eene dwaling vervallen ben, en wil er mij uit helpen indien ik mij aan hem bekend maak. Ik ben hem erkentelijk voor zijne heuschheid; maar het is mij duister waarin mijne dwaling bestaat. Ik geloof, dat ik de vraag van 9 JANUARIJ met juistheid heb beantwoord. Die vraag was, of er, behalve den reaal, den stooter, den braspenning en den blank vóór de invoering van het tegenwoordige muntstelsel nog andere geldbenamingen waren; met andere woorden: of er buiten die denkbeeldige of fictive munten nog andere bestonden. Ik heb daarop onder anderen geantwoord, dat, behalve de opgenoemde, ook nog in naam bestonden en als zoodanig in gebruik waren: de *groot*, het *oortje* en de *penning*. Ben ik hieromtrent in dwaling, de heer SCHELTEMA zal mij en anderen verpligten met haar aan te wijzen; maar, in het belang der zaak, zou het in dit tijdschrift behooren te geschieden. Ik ben geen numismaticus, dit blijkt trouwens genoeg uit mijne bijdrage; maar, om de vraag te kunnen beantwoorden, behoeft men het toch ook niet te wezen.

Haarlem. DIXI.

Ooievaren (vgl. XII. bl. 28). Ook in andere woordenboeken vindt men het werkwoord *ooijevaren* met gelijke verklaring als in het *Handwoordenboek* van WEILAND. Zoo leest men in het *Beredeneerd Nederduitsch Woordenboek* van H. MARTIN letterlijk hetzelfde. En de heer D. BOMHOFF, die in het *Magazijn van Nederlandsche Taalkunde*, bij de gebroeders BELINFANTE te 's Gravenhage uitgegeven, het gemelde *Handwoordenboek* van WEILAND artikelsgewijze heeft nagegaan en beoordeeld, schijnt geene bedenking tegen het werkwoord *ooievaren*, noch tegen de daarvan gegevene verklaringen gehad te hebben, zoodat wij èn het werkwoord, èn de verklaringen, als goed en gewettigd te beschouwen hebben.

Ooievaren dan moet als werkwoord te kennen geven, doen zoo als de ooievaars, n. l. *verzamelen*, *met kunstjes nemen*. Zoo ook hoort men in Zeeland, onder jonge lieden, van *eksteren*, d. i. *hurkende* (*op de hielen zittende*) *springen als de eksters*. En bekend is het werkwoord *gieren*, d. i. *met alle magt bijeenschrapen als de roovende giervogels*.

Eveneens nu, dunkt mij, zijn ook de gegevene verklaringen van *ooievaren* wel te verstaan, ja zelfs niet oneigenaardig.

Vooreerst *verzamelen*. Wat zien wij al dadelijk van de ooievaars, als zij in het voorjaar hier te lande aankomen? Onverwijld beginnen zij de verouderde nesten te herstellen, of, bij verstoring, nieuwe te bouwen. Daartoe *verzamelen* zij met onvermoeiden ijver, dagen achtereen, allerlei takken en stukken van hout- heester- en rietgewas, hooi, mos, lompen, enz. Zit het wijfje vervolgens te broeien, dan *verzamelt* het mannetje van rondom op het veld, uit poelen, moerassen en andere wateren, zoo voor zich zelven als voor het steeds broeiende wijfje, allerlei insekten en klein gedierte. Verlaten de jongen de nesten, dan houden de ouden ze steeds bij elkander *verzameld*. Staan de ooievaars in de maand september ons land te verlaten, dan *verzamelen* zij zich van heinde en ver, soms in groot getal, bij elkander, om daarna, als in gezelschap van velen, de groote vlugtreis naar Egypte en elders te ondernemen.

Ten anderen: dit *verzamelen* der ooievaars is niet zelden een *met kunstjes nemen*, of bemagtigen. Vaak moet men lagchen, als deze dieren takken voor het nest *verzamelen* en aanvoeren, om de aardige sprongen en draaien, welke zij maken bij het wikken en wegen van het voorwerp, waarmede zij willen wegvliegen; hebben zij de vracht niet in balans, dan tuimelen zij soms op de aardigste wijze naar beneden.

Bij het *nemen* of bemagtigen van allerlei klein gedierte vertoonen de ooievaars veeltijds verschillende grappen, vooral met kikvorschen, palingen, enz.; de eerste springen zij aardig na, en met de laatste draaien zij den hals in allerlei rigtingen; terwijl zij met dergelijk gedierte naar de nesten vliegende, dikwijls de aardigste vallen maken, om hunne prooi magtig te blijven.

Bij dit alles en meer, hetgeen de landlieden vaak lagchende waarnemen, zal wel te verstaan zijn, dat WEILAND en anderen het werkwoord *ooievaren*, bij zinspeling, teregt door *verzamelen*, *met kunstjes nemen*, verklaren.

P. FRET.

Pamflet. Wie kent den oorsprong van dit woord? De *Intermédiaire* n°. 2 bevat eene vraag daarnaar en ook reeds een antwoord, waarin wij echter niets anders vinden dan de volgende gissingen.

1°. De vrager zou het liefst afleiden van *πάν* en *φλέγω*, het zou dan zijn *γάμφλεκτος*, geheel vlammende, geheel brandende. Hoe de boekjes, die wij pamfletten noemen, aan dezen naam zouden gekomen zijn, begrijpen wij nog niet.

2°. Pamflet, veut dire à peu près dans le sens étymologique, ce qui *court à tous*; sorte de contrefaçon de ces mots français: *par un filet*, dont les Anglais auraient fait d'abord *paunflet* et ensuite *pamphlet*, c'est-à-dire un petit livre attaché par un simple filet, composé seulement d'une ou plusieurs feuilles. *Dictionnaire de la conversation*, 1857.

3°. L'origine de ce mot, qui est d'introduction anglaise, m'est restée inconnue. Il a l'apparence d'une facture Grecque; mais sans données historiques, je n'aurai garde d'invoquer ni pampflektos, ni pamphalao. *Dict. d'Etymol. franç. d'après les résultats de la science moderne*, par AUG. SCHELER, 1862. Hier wordt dus van eene tweede afleiding uit het Grieksch gewag gemaakt, die althans niet waarschijnlijker is dan de eerste.

4°. Mot emprunté de l'anglais qui paraît lui-même dérivé du hollandais *pampier*, papier. *Dict. français illustré* par DUPINEY DE VORREPIERRE. Zeker de ongelukkigste gissing van allen.

Het schijnt dat het woord in Engeland ontstaan is. Weet iemand, in welken tijd het daar het eerst voorkomt, hoe het toen geschreven werd en wat de juiste beteekenis was, die men er toen aan gaf? Dit zal ons misschien op den weg helpen om den oorsprong van het woord te vinden.

Parijsche scheldnamen. Wie geeft het equivalent in onze taal voor de volgende benamingen onder de smalle gemeente van het Parijs der middeleeuwen?

1. Cagoux.	11. Coquillards.
2. Marcandiers.	12. Sabouleux.
3. Rifodés.	13. Courtauds.
4. Polissons.	14. Marpauds.
5. Capons.	15. Millards.
6. Malingrerix.	16. Drilles.
7. Franc-mitoux.	17. Narquois.
8. Callots.	18. Mauvais Garçons.
9. Hubains.	19. Drôles.
10. Piètres.	20. Coquins.

Wij hebben het voor eenige, raden het voor andere, maar wenschten het beter en goed te weten.

MARS.

Schagcheren. In de regel wordt onder de woorden: *schagcheren, schagcheraar*, verstaan *woekeren, woekeraar*, dikwijls genoeg, schoon meestentijds onverdiend, op joodsche kooplieden toegepast. Van daar dan ook de duitsche benaming *Schacherjude*.

In SURINGARS *Bibliotheek voor het Huisgezin* 1862, bl. 337, zag ik evenwel de uitdrukking: „*Nichts zu handeln?*" (voorkomende in een vertaald stuk uit AUERBACHS *Volkskalender für* 1863, getiteld *Lederherz*) in onze taal overgebragt met de woorden: *Niets te verschagcheren?*" [1])

Daardoor kwam ik tot het besluit, dat *schagcheren* even als het duitsche *schachern* [2]) inderdaad toch niets anders dan *handelen* of *handel drijven* kan beteekenen. Als nu de *sch* niet al te scherp wordt uitgesproken, komt men onwillekeurig op het hebreeuwsche woord סחר *handel drijven*, in dien zin herhaalde malen in den bijbel voorkomende. Hieruit zou gerustelijk kunnen worden opgemaakt, dat het woord *schagcheren* — in eene gunstige beteekenis genomen — daarvan is afgeleid.

In eenen italiaanschen *Telemachus*, in 1769 te Venetië uitgegeven, vond ik in eene noot op bl. 41 nog het volgende: „L' Isola di Féaci è l' isola di Corfu, chiamata anticamente *Schoria*. Ella è in faccia all' Epiro. I. Féacii l' avevano chiamata *Schoria* da *schara* che significa luogo di negozio." Het Hebr. סחרה (*schora*) beteekent *koopwaar*; en dit woord hoort men onder de minvermogende joodsche kooplieden nog vaak genoeg uiten.

ALEXANDER.

Douar. Wie geeft de juiste vertaling in het hollandsch van dat arabische zelfstandig naamwoord?

X + Y.

Passer par Bardelot. BRANTOME zegt in zijn „*Vies des Hommes illustres*," etc., artikel *Charles V*, na eene zijner vele uitweidingen: Il a fallu que j'aye fait cette digression, il faut qu'elle passe par BARDELOT sans payer peage." De zin van dat spreekwoord is ligt te gissen, maar wie kan mij den oorsprong mededeelen, wie of wat was BARDELOT?

L—F—T.

---

1) De *Huisvriend* leverde daarvan ook eene vertaling, doch deze heeft eenvoudig: „*niets te handelen*" behouden.

2) Vgl. MEIJERS *Conv.-Lexicon* art. *Schachern*.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Heeren van Axel. (vgl. XIII. bl. 188, 254, 381). Onder mij zijn berustende:

1. »Inventaris van de stucken acten ende »andere munimenten, den hove van Hol»landt overgegeven uit den naeme ende van »wegen EDUART FRANCHOIS VAN SCHUIREN »VAN HAGOORT heere van Dussen, ende »JOHAN LOUIS VAN SCHUIREN VAN HAGOORT, »heere van Heyndonck [1]) ged^{ns}. in R. A. »ter eenre op ende jegens PIETER JACOT »*geseijt* CADIJCK woonende in Elshout on»der Outheusden, sich noemende natuere»lijcke soon van wijlen EDUARDT JACOT in »sijn leven mede heere van Dussen ver»weckt aen JOHANNA DU BOIS, wed^e. van »wijlen N. VAN BORSSELEN, impt. int voorsz. »cas ter andere zijde."

2. »Inventaris vande stucken, acten," enz. den zelfden Hove, »overgegeven uijt den »naem ende van wegen PIETER JACOT, *ge»seijt* CADIJCK, (bovengenoemd) impetrant, »contra E.-F en J.-L. VAN SCHUIJREN VAN »HAGOORT," heeren als voorsz.

3. Een »advis" en eene »conclusie" (copie) daartoe betrekkelijk; het eerste van 1 apr. 1689.

Bij die Inventarissen is gevoegd volgend »Geslacht Boomtie":

»EDUAERT JACOT VAN AXELEN H^{re}. van »Dussen heeft onder schriftel. trouwbelofte »verweckt aen JOHANNA DU BOIS, wed^e. van »N. VAN BORSSELEN,

»PIETER JACOT *geseijt* CADIJCK eerst getr. »met LUCIA EMONTS daer bij verweckt EDU»AERT JACOT *geseijt* CADIX ad^t. woonende »tot Gorinchem. Ende nu getr. met N., »hebbende int leven verscheijde kinderen »aen zijne tweede huijsvrouwe verweckt."

»P. JACOT, *ges.* C. imp^t."

»Deselve EDUAERT JACOT VAN AXEL H^{re}. »van Dussen, is daer na getr. met N. ende »heeft aen deselve verweckt twee kinderen,

»MAERTEN JACOT VAN AXELEN,

»IDA JACOT VAN AXEL getr. met HER»MAN VERSCHUIJREN VAN HAEGHOORT ende »hebben t' saemen verweckt twee kinde»ren, EDUAERT VAN HAGOORT hre. van Dus»sen ende JAN VAN HAGOORT hre. van Hein»donck gedaeghdens."

M^o.

[1]) Vermoedelijk dezelfde, die in het *Suite du Suppl. au Nobil. des Pays-Bas*, t. IV. p. 153, genoemd wordt „JEAN-LOUIS, baron van Schuren, „de Haeghoort du St. Empire, sgr. de Dus„sen de Dussen- Munsterkerck"; wiens dochter ELIZAB.-KATH.-BARBARA (haar moeder was uit het nog in Westfalen bekende geslacht van HEERMAN-VAN-ZUYDWYCK), den 20 aug. 1727, trouwde met ALEX. ANDR. FRANS, grave van Groesbeeck, des H. R. R. en van Wemelingen (of Wemeldingen), burggraaf van Anblain, die een achterkleinzoon was van JAN, baron van Groesbeeck, eersten grave van dien naam, des H. R. R. en van Wemelingen, uit den jongeren tak van zijn geslacht, (de oudste tak verkreeg den titel van grave van G. en des H. R. R. reeds in 1610) en van KATHARINA, dr. van JAKOB SMIDT, heer van Baarland, Dirksland en Bouchout. Door voorzegde huwelijken schijnen vele goederen in Zeeland, en de heerlijkheden van Haagoort, Dussen-Munsterkerk, enz., in het geslacht van GROESBEECK gekomen te zijn. Vgl. SMALLEGANGE, *Oudh. v. Zeel.*; *Tegenw. Staat van Holl.*; enz. — Van eene verheffing van een V. D. SCHUEREN tot rijksvrijheer is mij niets gebleken. WELEVELD vermeldt ze met den titel van ridder. Cf. *Nobil. des P.-B.* pp. 644, 763; ook p. 469, 470, waar staat, dat de grootvader van ELIZAB.-KATH.-BARB. voorn., in 1664, door keizer LEOPOLD, rijksvrijheer van Schueren en van Hagoort gemaakt werd.

Nakomelingen van M. Luther (vgl. A.R.). In het *Handelsbl.* van woensdag 15 julij 1857, n°. 7980, leest men onder de duitsche berigten:

»In het dorp Colzau op het eiland Wollin, woont nog een ware afstammeling van den hervormer LUTHER, genaamd KORSOLTH MARTIN LUTHER. De gemeenteraad van Stettin heeft met veel zorg de echtheid der papieren, waaruit zijne afstamming bleek, doen onderzoeken en, nadat aldus de gegrondheid van zijne aanspraken gestaafd was, hem het huis, dat hij bewoont, in eigendom geschonken."

M^o.

Het huis te Hatert of de Hatertsche toren (vgl. A. R.). Zie nog over dit huis en geslacht C. TEN HORT, *Het Geldersch lustoord*, 2de dr., bl. 61, en de kwartieren van ANNA ELISAB. VAN BASSEN, † 18 dec. 1758, vrouw van FRED. JAC. DERK V. D. CAPELLEN, hr. van Appeltern, Boelenham enz., † 1 jan. 1780 (zoon van HANS CHRISTOFFEL en E. L. SWEERTS DE LANDAS), in de staml. van V. D. CAPELLEN bij KOK, *Wapen- en Woordenb.*; welke stamlijst ook afzonderlijk, in 1783, is uitgegeven.

M^o.

Geslachten Huigens en Sluisken. Er bestaan twee portretten, waarop staat: »WILHELM HUIGENS en IDA SLUISKEN (of SILVISKEN) heer en vrouwe van Overhagen en Watergoor, geboren in 1640 en 1650."

Hunne dochter MARIA trouwde in 1698 met den generaal-majoor VINCENT VAN GLINSTRA, commandeur der stad Emden.

Kan iemand inlichting geven omtrent de ouders en grootouders van dezen WILHELM H. en IDA S. en omtrent hunne betrekking tot de familie HUIJGENS?

Men meent dat Overhagen een klein kasteel was in de nabijheid van Biljoen in Gelderland.

B. D.

GESCHIEDENIS.

Geschiedenis der vrijmetselarij (vgl. XIV. bl. 42, 68, 99). Dat een OUD VRIJMETSELAAR mij den raad geeft om mij in de orde te doen opnemen ten einde hare geschiedenis te leeren kennen en gebruik te kunnen maken van de boekerij van het Groot-Oosten, is zeer naïef. Ik voor mij geloof, dat de orde met de opgave van zulk eene reden weinig gediend zou zijn. Op zijn verder geschrijf zij het mij vergund te antwoorden, dat hij zich in mijne bedoeling vergist heeft. Zoo onze oude vrijmetselaar werkelijk mogt vermeenen, dat het zoogenoemde geheim der orde, voor wie onderzoeken wil, nog een geheim is, gaarne gun ik hem dat genoegen, doch raad hem aan eens te lezen de voorrede van het *Vergleichendes Handbuch der Symbolik der Freimaurerei, mit besonderer Rücksicht auf die Mythologien und Mysterien des Alterthums von Dr. JOS. SCHAUBERG in Zürich*. Schaffhausen 1861.

Ik wil er enkele bladzijden uit overschrijven, omdat er mijns inziens nog al wat uit te leeren valt. »Sicherlich," zegt de schrijver bl. VI, »wäre die Maurerei vor vielen Verirrungen und Traümereien bewahrt geblieben, wenn ihr stets die allgemeine Wissenschaft und vorzüglich die unbefangene Geschichtschreibung, die Alterthumskunde in ihrem ganzen Umfänge, fördernd, warnend und schützend zur Seite gestanden wäre, — die Maurerei mehr in der Wissenschaft und wahren Geschichte, und diese mehr in jener gelebt und gewirkt hätte, — wenn die Maurer gelehrter und die Gelehrten öfter Maurer gewesen wären. Statt dessen zog sich die Freimaurerei, zumal in Deutschland, in den Schleier und das Dunkel des Geheimnisses der Logen und der Brüder zurück, und schwärmte, träumte, phantasirte nach Herzens Lust und Durst, was um so schädlicher und verderblicher um sich griff, als in dem Bruderkreise die slecht angewandte und missverstandene brüderliche Liebe und Milde nicht gestattete, Irrthum Irrthum, Thorheit Thorheit und Unwahrheit Unwahrheit zu nennen, sondern mit saurer geduld die seltsamsten und ungläublichsten Dinge angehört und gelesen werden mussten, um ja nicht als unbrüderlich zu gelten und getadelt zu werden...... Der wahre Freimaurer sollte aber durch offenen und in der Sache rücksichtlosen Tadel am wenigsten verletzt werden, da es seine heiligste Pflicht ist, nur die Wahrheit zu erforschen und auszubreiten. — Unternahmen es einzelne Brüder, wie KRAUSE, MOSSDORF und Andere, über die Freimaurerei öffentlich und wissenschaftlich zu schreiben, wurden sie als Verräther geächtet und verfolgt; denn sie hatten mit frevelnder Hand die so gemüthlichen und theuern Traumgebilde zerrissen, — waren aus der beliebten brüderlichen Rolle und Sprache gefallen. Zu verrathen war und ist jedenfalls in der Freimaurerei dermalen Nichts, einerseits weil dieselbe niemals überhaupt wirkliche geschichtliche Geheimnisse besass und mit dem Vorgeben solcher Geheimnisse nur die Thoren hingehalten und getäuscht worden waren; andererseits aber in England und Frankreich, selbst in Deutschland Alles längst im Drucke veröffentlicht und für jeden sich darum Bekümmernden in allen Buchhandlungen erhältlich ist, was nur immer veröffentlicht und gedruckt werden kann. Es ist eine kaum gläubliche und dennoch vollkommen wahre Thatsache dass viele Logen diesseits und jenseits des Oceans ihre Rituale, Catechismen u. s. w. aus den im Buchhandel veröffentlichten Ritualen, Catechismen entlehnt und abgeschrieben haben, namentlich das bekannte englische Buch: »*Jachin and Boaz, an authentic key to the door of Free-Masonry, both ancient and modern*," in England, Schottland und Nord-Amerika von den Logen und von den Brüdern in Stillen als ein förmliches Handbuch gebraucht wird;........ allein dennoch wird vorzüglich von den Deutschen Logen ihren Mitgliedern als eine strenge Pflicht auferlegt, die Rituale u. s. w. nicht öffentlich zu besprechen und als unverbrüchliches Geheimniss zu bewahren.

Unter diesen Umständen oder bei dieser Möglichkeit, Alles und selbst das Geheimste aus *öffentlichen*, dazu *nicht einmal maurerischen* Quellen und Bücher erfahren zu können, fürchte ich daher auch nicht, etwa der Verletzung des Geheimnisses beschuldigt und verdächtigt zu werden, u. s. w..... Die Freimaurerei als etwas Bestehendes und Geübtes kann und soll kein Geheimniss sein und ist es an keinem Orte, wo Logen sind; wohl aber kann und soll was im stillen Innern der Logen sich begibt und dort an guten Werken, an Werken der Liebe und Barmherzigkeit gethan und vollbracht wird, nicht prunkend zur Schau getragen werden......... Der nun in den ewigen Osten eingegangene Br.·. HOTTINGER, gewesener erster Grossmeister der Alpina, sprach sich vor der versammelten Grossloge über das Geheimthun dahin aus: »Wir werden gut thun zu bedenken, dass in unserer Zeit der wachsenden Oeffent-

lichkeit selbst Dasjenige, was wir in geschlossener Loge vornehmen, auch der Kenntniss der nicht Maurerischen Welt auf die Dauer sich kaum entziehen kann, dass man den grössern Theil unserer Formen, Uebungen, Ausdrucksweise bereits kennt; dass dieses kein *Unglück*, sondern eine Aufforderung ist, unseren Arbeiten einen desto würdigern Charakter zu erhalten und alles Dasjenige aus unsern Logen zu entfernen, was einem einsichtigen und unbefangenen Beobachter zweideutig, zwecklos oder kindisch erscheinen muss." Die Lichtsuchenden sollen das Licht nicht fürchten und zu fürchten haben; nur das Schlechte liebt und sucht die Nacht.

Doch ik keer terug tot de vraag die ik gedaan heb. De beantwoording daarvan ligt niet eens op maçonniek gebied, maar op dat der geschiedenis, toegankelijk zoowel voor vrijmetselaren als zoogenoemde profanen. Niet naar de oirkonden die in de loges mogten bewaard worden, heb ik gevraagd; evenmin naar de stukken van vroegere dagteekening, die eerst later gedrukt zijn, zoo als het zoogenoemde verhoor van koning HENDRIK VI, dat eerst in 1748, of het charter van Keulen, dat eerst in deze eeuw het licht zag, stukken, wier echtheid door zeer bevoegde beoordeelaren wordt in twijfel getrokken. Mijne vraag heeft eene andere strekking. De meeste geschiedenissen der vrijmetselarij onderzoeken alleen de geschiedenis der dogmen, en voor ieder onbevooroordeelde blijkt uit die nasporingen ten volle, dat de orde zich vasthecht aan veel oudere instellingen en »haar oorsprong," om met een OUD VRIJMETSELAAR te spreken, zich in den nacht der tijden verliest." [1]) Maar wanneer wordt van haar *in gedrukte boeken ouder dan de* 18[e] *eeuw gesproken?* NICOLAÏ zocht haar oorsprong in den tijd van KAREL I van Engeland. Was het charter van Keulen echt, dan zou daaruit evenwel blijken, dat reeds in het jaar 1535 de orde als georganiseerd genootschap hare vertakkingen over geheel westelijk Europa in Duitschland, Engeland, Italië, Spanje, Frankrijk en Nederland had. In ons land alleen zouden ten minsten drie loges aanwezig geweest zijn. Nu is het mijns inziens, bijna onmogelijk, dat van haar, bij zulk eene verspreiding, niet de minste sporen bij de profane geschiedschrijvers of in de verzamelingen van brieven zouden te vinden zijn. Het zou althans in strijd zijn met hetgeen wij later zien gebeuren. In ons land bij voorbeeld werd a°. 1734 de Loge du Grand-maître des Provinces-Unies enz. gevestigd en kort daarop vinden wij van haar in nieuwspapieren en gedrukte boeken gewag gemaakt en van den eersten grootmeester baron VAN AERSSEN BEIJEREN (1756) tot den tegenwoordigen, is de uitwendige geschiedenis der orde bekend. Waarom werd dan in de 16de en 17de eeuw, toen men zoo onnoemelijk veel liet drukken en men zich juist met polemiek bij voorkeur bezig hield, geheel van haar gezwegen?

Nu vraagt EEN OUD VRIJMETSELAAR welligt, wat kan het u, die geen vrijmetselaar zijt, schelen? Ik antwoord met de woorden van den reeds aangehaalden Duitscher: »Eine Einrichtung, welche nun seit beinahe »anderthalb Jahrhunderten über alle Theile »der Erde ausgebreitet ist und sich täglich »noch mehr ausbreitet, der die grössten »Geister aller Nationen, Dichter wie Phi»losophen, angehört haben und angehören, »darf eine *Weltgeschichtliche* genannt wer»den, um so eher, als sie nicht allein mit »tausend unsichtbaren Fäden in das tägli»che Leben hineingreift, sondern auch in »der Literatur, in der schönen wie in der »philosophischen, dem Kundigen sich wie»derspiegelt."

A.

Omwenteling van 1813 (vgl. XIII. bl. 298, 331, 367; XIV. bl. 1, 33, 65, 100). Bij de werken, reeds in dit tijdschrift opgenoemd, zou men nog kunnen voegen VAN DE VIJVERS *Beschrijving van Amsterdam*, waarin men eenige niet onbelangrijke bijzonderheden vindt, die niet elders geboekt staan, o. a. ook over hetgeen in die dagen in den schouwburg voorviel.

Bovendien bestaat er nog een opstel, dat niet vergeten moet worden door hen, die nasporingen willen in 't werk stellen over hetgeen toen, bepaald in Amsterdam, is voorgevallen; ik bedoel J. B. CHRISTEMEIJER, *Amsterdam in* 1813, voorkomende in *Merkwaardigheden uit 't gebied der menschelijke lotgevallen*, etc. (Amsterdam 1857). De schrijver geeft onderscheidene kleine bijzonderheden en anecdoten, waarvan hij ooggetuige is geweest. [1]). Opmerkelijk is het hierbij, dat

[1]) Belangrijke bijzonderheden vindt men hierover in het werk van R(EGHELLINI), *Esprit du dogme de la F.: Maçonnerie, recherches sur son origine etc.* Brux. 1825; over Engeland en de corporatien der metselaars handelt hij p. 169 volg., over Nederland, p. 200—204; voor de bijzonderheden echter, die hij o. a. over den vroegeren toestand der engelsche loges mededeelt, ontbreken de gelijktijdige bewijzen. — De geschiedenis van FINDEL bezit ik niet.

[1]) Het verhaal is min of meer romantisch ingekleed, en vangt aan met een gesprek op de Nieuwebrug, bij het verbranden van koloniale koffij en suiker door de Franschen, waarbij een oud heer een tamelijk onzinnige strafpredikatie houdt over het verbranden van overtollige voorraden specerijen, dat de oostind. compagnie vroeger wel eens liet doen.

deze schrijver de plundering enz. op 't Rokin en de Oude Turfmarkt op zestien november stelt; hoewel uit het voor het overige uitvoerige en naauwkeurige werk van KONIJNENBURG eerder schijnt te blijken, dat dit reeds in den avond van den 15[den] voorviel. Ik voor mij geloof, dat CHRISTEMEIJER gelijk heeft, te meer, daar ook CORNELIS VAN DER AA in zijne *Brieven* met hem overeenstemt. Daarentegen stelt VAN DER AA het afbreken van de telegraaf-machine op de Weesperpoort op 16 november, hetwelk CHRISTEMEIJER zegt op den 15[den] te hebben bijgewoond. Wie heeft gelijk? Er leven nog honderden die 't pleit kunnen beslechten; wie wil er zich de moeite toe geven? Teregt heeft P. Q. er op gewezen, dat het thans nog tijd is om vragen te doen en belangrijke bijzonderheden voor vergetelheid te bewaren, nu nog vele ooggetuigen dier dagen in leven zijn en nu de heugelijke feestviering in november des vorigen jaars vele memories nog eens wakker heeft geschud. Zoo heb ik ook nog eene vraag te doen, waarvan de beantwoording vergeefs door mij werd gezocht. Er is mij namelijk in de maand november ll. door een ooggetuige, wiens waarheidsliefde ik boven allen twijfel stellen moet, een feit medegedeeld dat ik nergens, noch bij KONIJNENBURG en VAN DE VIJVER, noch in de *Brieven* van VAN DER AA, noch in het bovenvermelde opstel van CHRISTEMEIJER, veel min bij LASTDRAGER of CHAD vind vermeld, t. w. dat onder de publieke gebouwen, die in die dagen te Amsterdam ten doel hebben gestaan aan plundering, ook heeft behoord het »blaauwe huis" op de Heerengracht over de Warmoesgracht, alwaar toen het kantoor van het zegel en de registratie gevestigd was. Deze plundering werd echter spoedig gestuit en wel door het beleid van de heeren TACK (vader van den heer W. E. H. TACK en grootvader van den heer J. F. TACK HZ., beide thans nog in leven) en WILLINK, die met hunne compagniën nationale gardes (zijnde de eene kapitein bij de voltigeurs en de andere bij de grenadiers dier garde) naar de plaats oprukten en door dit magtvertoon en calmerende redenen het volk aan 't verstand wisten te brengen, hoe dwaas en redeloos hun gedrag, vooral tegenover *dit* gebouw, was. Is er onder de lezers van dit tijdschrift nog iemand, die zich hier iets van weet te herinneren of er nadere bijzonderheden van vernomen heeft?

Nog waag ik het bij deze gelegenheid te vragen, welke autoriteiten er bestaan voor het bij de feestviering als onbetwijfelbaar aangenomen feit, dat op 15 november 1813 op de Nieuwebrug het eerst de oranjevlag zou geheschen zijn. Het heeft mij gefrappeerd, dat ook deze bijzonderheid nergens geboekt staat. Het stadsbestuur heeft echter in november jl. deze overlevering min of meer gesanctionneerd, en ook de heer J. VAN LENNEP schijnt van hare echtheid overtuigd te zijn, volgens de regels op pag. 9 van zijn *Lied voor* 15 *Novb.* 1863.

Daar klonk van 't Damrak blij en luid,
Het eerst: Oranje boven.

Op blz. 307 van den vorigen jaargang las ik eene toespeling op het soort van aanplakbillet (KONIJNENBURG blz. 129) aanvangende: »Oranje bovenal, Holland is vrij, de bondgenooten trekken op Utrecht enz." hetwelk aldaar aan HOGENDORP wordt toegeschreven. Ik wilde juist vragen, van wien is dit uitgegaan? Ik heb bij het doorsnuffelen van de werken over dit tijdvak nergens gevonden, wien men voor den opsteller hiervan hield, en van den vrolijken dag, dien het volk zou krijgen op gemeene kosten is toch immers niets gekomen, hoewel HOGENDORP kort na het aanplakken van dit biljet 't bewind in handen nam.

Het feit, waar 9 JANUARIJ naar vraagt op blz. 2 van dezen jaargang, staat nader in bijzonderheden vermeld bij KONIJNENBURG, blz. 108.

Nu nog iets over het gezegde van VAN DER PALM: »Of 't ontwerp tot hardnekkige verdediging van Nederland inderdaad bestaan heeft, is een van die punten, waarvan het mij niet gelukt is genoegzame opheldering te ontvangen." Dergelijke opheldering te erlangen was toen ook nog moeielijk; mogelijk is men thans in de gelegenheid er beter over te oordeelen. Het is een belangrijk punt, want hiervan hangt tevens de appreciatie af van hetgeen de mannen van 1813 hebben gedaan, van den moed die vereischt werd tot wat zij deden, van het gevaar, waaraan zij zich blootstelden, van de dankbaarheid, waarop zij aanspraak hebben. Bij eene oppervlakkige beschouwing toch schijnt het, dat zij, die in 1813 het bewind in handen namen en de komst des prinsen voorbereidden, niets anders deden dan hetgeen hun natuurlijke pligt was en de loop der zaken medebragt. De Franschen ontruimden het land; de geallieerden rukten er binnen, een tusschenbestuur kwam tot stand — uit zelfbehoud, om niet aan de heerschappij van 't gemeen te worden overgegeven. Zoo leest men ook in oppervlakkige buitenlandsche leerboeken over de algemeene geschiedenis: »Zwitserland door de Oostenrijkers, Holland door de Pruisen bevrijd."

Geheel anders is mijne voorstelling van 't gebeurde, en ik deel ze hier mede om het oordeel der vele meer bevoegde me-

dearbeiders aan dit tijdschrift te vernemen omtrent hare juistheid.

De veldtogt van 't jaar 1813 was geëindigd, de bondgenooten waren voortgerukt tot aan den Rijn, *hier hielden ze stand;* hier moest bij den volgenden veldtogt het werk weder worden aangevangen, indien men in dien tusschentijd den vrede niet trof. Noordwaarts van den Rijn stond de uiterste regtervleugel der geallieerden (doch met de te Hamburg gekampeerde armeé van DAVOUST in den rug) in het tegenwoordige koningrijk Hannover; het terrein van hier tot aan den IJssel lag voor hen bloot, want het fransche leger had het ontruimd, uit eene strategische noodzakelijkheid. Daarom hadden de geallieerden echter ter helft van november nog in 't minst geen plan om met een eenigzins aanzienlijke magt naar de IJssellinie op te rukken. Wie het mogt meenen, leze, om van het tegendeel te worden overtuigd, het verslag van de reis van den heer V. D. HOEVEN (bij CHAD, pag. 120—126) en hetgeen THIERS schrijft in zijn *Histoire du Consulat et de l'Empire* (tom. XVII. pag. 101) omtrent de weinige geneigdheid van BERNADOTTE (die met het front tegen DAVOUST en de Denen gekeerd stond) om naar Holland op te rukken, zoodat men zelfs niet dan met groote moeite van hem verkreeg, dat hij de divisie BULOW naar den IJssel detacheerde en dan nog (CHAD pag. 67) met order om den IJssel *niet* over te trekken.

Het verschijnen van benden kozakken in onze noordoostelijke provinciën was dus hoegenaamd geen bewijs, dat de geallieerden toen reeds voornemens waren om de Nederlanden nog dien winter gewapenderhand aan de Franschen te ontrukken.

En evenmin waren deze (zelfs toen DAVOUST er niet, zoo als men hoopte, in geslaagd was, door een capitulatie met BERNADOTTE op Holland te repliëren) van voornemen om een zoo belangrijk strategisch punt als de Rijn-delta zonder verdediging op te geven. NAPOLEON was bezig een »leger van het noorden" zamen te stellen, dat 40,000 man moest bedragen, om Utrecht en 't daarachter gelegen land te dekken (THIERS, XVII. 59). Dit leger was wel is waar nog niet gereed, toen het corps van BULOW naar den IJssel oprukte, maar het voornemen om het zamen te stellen, bewijst in elk geval, dat het volstrekt niet een begin van ontruiming van Holland was toen MOLITOR met zijn troepen Amsterdam verliet. Hij concentreerde slechts zijn troepen te Utrecht, als het geschiktste hoofdkwartier, van waar hij ze naar eenig punt van de IJssellinie dat bedreigd worden mogt, in den kortsten tijd konde zenden.

Hij ontruimde Amsterdam, omdat hij de weinige troepen, die hij had, alle tegen de geallieerden noodig had en omdat hij van de zijde van Amsterdam geen gevaar duchtte. Aan de kans om door een volksopstand in den rug te worden bedreigd, dacht hij in het minste niet. Of, zoo hij er al aan dacht, te Parijs dacht men er niet aan. Men had dáár anders wel beter begrepen hoe dringend de nood was, die den linker vleugel der fransche positie bedreigde. Maar men meende, dat de burgerijen met den besten geest waren bezield, en men dwaalde. Maar die dwaling was vergefelijk, althans begrijpelijk: Holland was geen met geweld veroverd land: de Franschen waren er gekomen als vrienden en gebleven als vrienden; de steden hadden nog onlangs betuigingen hunner getrouwheid naar Parijs gezonden; de burgerijen hadden zelve er op aangedrongen met de bewaring van rust en orde te worden belast; zij hadden o. a. te Leiden getoond, volstrekt niet gezind te zijn, zich door het gepeupel het herstel van Oranje te laten opdringen, — zóó redeneerde de Franschman, en in de dier natie eigene laatdunkendheid dacht hij aan mogelijkheid van, noch aan neiging tot verzet tegen het nooit volprezen bestuur van NAPOLEON den Grooten. En trouwens in geen der plaatsen, waaruit de Franschen waren verdreven, had men iets dergelijks bespeurd, als in Holland zou gebeuren; men mogt de geallieerden met blijdschap hebben ingehaald als de Franschen weg waren, — geen stad of provincie had nog eenig verzet beproefd zoo lang de Franschen het land bezet hielden.

Ten onregte dus zagen de Amsterdammers MOLITORS vertrek aan voor een bewijs van vrees of magteloosheid, maar dat vertrek gaf hun (wien het doortrekken der uit Friesland vlugtende ambtenaren en douaniers reeds een hart onder den riem gestoken had) den moed om de oranjevaan uit te steken. Nog dacht MOLITOR er niet aan om de hollandsche departementen te ontruimen, maar de opstand in den Haag, in Rotterdam, in Dordt, zijne onbekendheid met de middelen, waarover de opstandelingen konden beschikken, deden hem inzien, dat het onmogelijk was, op deze wijs het hoofd te bieden aan den aanval op de IJssellinie en hij retireerde op de Waal.

De aanval op de IJssellinie werd nu ook niet uitgesteld en weldra met de verovering van Zutfen en Arnhem bekroond.

Maar er was een nog merkwaardiger gevolg verbonden aan den volksopstand in Holland en de gebeurtenissen aldaar. THIERS zegt het uitdrukkelijk (XVII. 98—108): de onderhandelingen van Frankfort wer-

den er door afgebroken, de bondgenooten kwamen er door tot het besluit, den oorlog voort te zetten en in Frankrijk binnen te dringen, want de gebeurtenissen in Holland hadden, behalve haar strategisch gewigt, hun nog dit voordeel verschaft, dat zij hen hadden ingelicht omtrent den waren stand van zaken en de stemming der bevolkingen aan deze zijde van den Rijn, ook omtrent de zwakheid der fransche magt, welke zwakheid grooter was dan zij vermoedden [2]). De winterveldtogt van 1814 was het gevolg der gebeurtenissen in Holland: die winterveldtogt, die zulke groote gevolgen heeft gehad en met zulk een gunstigen uitslag werd bekroond, hoofdzakelijk door dat hij NAPOLEON den tijd niet liet om gedurende den winter de grootsche plannen ten uitvoer te brengen, die hij had opgevat tot reorganisatie en versterking van de magt, die hij den geallieerden kon tegenover stellen, plannen, die men lezen kan bij THIERS, XVII. 55—65.

Kleine oorzaken hebben soms groote gevolgen. De omwenteling in Holland heeft, als mijne beschouwing juist is, een beslissenden invloed gehad op de wereldgeschiedenis, daar ze meer dan iets anders oorzaak is geweest van den val van NAPOLEON. En als men bedenkt, dat zonder den volksopstand te Amsterdam in den avond van den 15den [3]) die omwenteling òf mislukt zou zijn òf te laat gekomen om de onderhandelingen van Frankfort te doen afbreken, dan komt men tot het resultaat. dat de varensgasten en schuitenvoerders uit de Wieringerstraat en de Olofspoort hebben behoord tot de magtigste werktuigen in Gods hand tot nedervelling van den franschen kolos.

Ten slotte nog een paar mededeelingen voor hen die *kleine* bijzonderheden omtrent belangrijke époques in de geschiedenis niet versmaden:

Toen de amsterdamsche gardes d'honneur door de Weesperpoort vertrokken, bevond zich onder hen ook de heer EBELING. Deze was regent van 't Hersteld-lutherschen weeshuis, en hem werd door een groot aantal weeskinderen (hij wie hij zeer bemind was) onder 't geroep van »Vader! Vader!" al schreiende tot aan de Schulpbrug uitgeleide gedaan. Men kan zich eenigzins denken, of dit ook 't gevoel van het volk moet opgewekt hebben.

Dr. JORISSEN vraagt op den omslag van zijn verdienstelijk werk: *De Omwenteling van* 1813, ook naar den prijs der levensmiddelen in dien tijd. Ik kan hem mededeelen dat door het continentaal-stelsel de navolgende koloniale artikelen in de winkels werden verkocht tot deze enorme prijzen: broodsuiker 72 stuivers, bruine suiker, 56 stuivers, koffij 66 stuivers, stroop een gulden, alles per amsterdamsch pond (5 ned. ons); de peper kostte 14 duiten het lood. Het brood was ten gevolge van den russischen oorlog gestegen tot den prijs van acht stuivers van een »lang tarwebrood" (van 75 ned. lood).

Het navolgende versje, dat men in 1813 op de tabaksdoozen liet schilderen of graveren, geloof ik niet dat nog ergens gedrukt is:

Régie tabak! wat nare kost!
Oranje heeft er ons van verlost.
De fabriqueur is op de loop —
Op Elba likt hij bietenstroop.

CHR.

Omwenteling van 1813. In antwoord op de vraag van 9 JANUARIJ dient, dat zekere heer CHARLES BOUSQUET uit 's Gravenhage maandag den 22sten november 1813 in Amsterdam is gekomen, en dat deze verschijning, voor zoo verre mij bewust is, niets te beduiden gehad heeft.

P. n°. 3.

---

[2]) Volgens het voor de Hollanders zoo vereerend getuigenis van BERNADOTTE daaromtrent (CHAD, pag. 123).

[3]) De volksopstand deed de fransche ambtenaren op de vlugt gaan, dwong de aanzienlijke Amsterdammers een provisioneel bestuur aan te stellen en stelde hen in de mogelijkheid zulks te doen, zonder zich bij 't fransche bestuur te compromitteren. Zonder de woeste oploopen van het volk zou men zich daarmede zoo niet gehaast hebben. En wanneer HOGENDORP en zijne medestanders op den 17en hadden doorgetast zoo als zij deden, *zonder* dat er te Amsterdam iets was voorgevallen, den franschen beambten en den Generaal BOUVIER zou niet zoo spoedig de schrik om 't hart geslagen zijn, maar nog veel meer vrees en besluiteloosheid zou geheerscht hebben onder de Hagenaars, en de omwenteling zou hoogstwaarschijnlijk zijn mislukt. Maar HOGENDORP en de zijnen zouden gewis op den 17en nog niets hebben beproefd,. zonder den magtigen zedelijken steun dien het omslaan van Amsterdam hun schonk. Want zij rekenden en wachtten (behalve op de buitenlandsche hulp — die niet kwam opdagen) alleen op *het volk* (dit blijkt, want zij hadden nagelaten zich vooraf te verzekeren van de medewerking van die mannen wier medewerking van hooge waarde was en die ze, zoo als later bleek, niet zouden hebben geweigerd — wij bedoelen van KRAIJENHOFF, VAN KIKKERT, VAN VERDOOREN). Zij hadden slechts gerekend op het volk, en het volk stelde hen niet te leur. Eere dus aan hun moed, aan hun vertrouwen, aan hun zelfsopoffering, aan hun verstandige leiding van den opstand, maar ook eere aan het volk voor het initiatief, genomen, zoo als het toen scheen, te vroeg, maar, zoo als thans blijkt, te goeder ure.

Madame Krudener (vgl. XIV. bl. 44, 112). De baronesse JULIA VAN KRUDNER, geb. VAN WITTINGHOFF, werd in 1766 te Riga geboren, en overleed in de Krim in 1824 of 1825. Op 14jarigen leeftijd huwde zij met den baron VAN KRUDNER, en was reeds moeder van twee kinderen, toen haar echtgenoot in 1791 gedwongen werd, door echtscheiding zich van haar te verwijderen. Na eene reeks van zonderlinge lotgevallen leerde zij den beruchten geestenziener JUNG STILLING kennen, wiens mystieke denkbeelden zij weldra verre overdreef. In 1814 kwam zij te Parijs, zich aankondigende als eene gezant Gods, bestemd om het rijk van CHRISTUS op aarde te herstellen. Hare voorspellingen van NAPOLEONS val, zijne terugkomst van het eiland Elba en de gebeurtenissen van Waterloo, doch welligt meer nog andere redenen, bragten haar in zeker vertrouwen bij keizer ALEXANDER, die inderdaad bij de plegtige bediening der mystieke oefeningen van de doorluchtige priesteresse meermalen tegenwoordig was, en zoodanig scheen alstoen dan ook het gewigt, dat voorname lieden hechtten aan de rol welke de baronesse VAN KRUDNER wilde spelen, dat bezadigde schrijvers niet aarzelen, het eerste denkbeeld van het *heilige verbond* te houden voor een uitvloeisel van den invloed der droombeelden dezer geestdrijfster op den geest van Ruslands alleenheerscher. Hare voornaamste ingewijden waren twee jonge godgeleerden: HENDRIK LODEWIJK EMPAYTAZ en LINDNER, de schrijver van *Mac-benac*, een werk ten gunste harer gevoelens, dat door BILDERDIJK in het Nederlandsch is vertaald. De door haar uitgegevene werken zijn: *Valérie, ou Lettres de Gustave de Linar à Ernest de G....., le Camp de Vertus.* Kort voor het verschijnen van LINDNERS *Macbenac*, gaf prof. KRUG zijne gesprekken uit met de baronesse VAN KRUDNER, en MARIGNÉE, in 1817, *Sur madame de Krudner, en réponse à l'article sur cette dame et contre M. de Bonald inséré dans le Journal de Paris* (n°. du 30 mai 1817). Haar brief aan BERNARDIN DE ST.-PIERRE vindt men in diens *Oeuvres, par* AIMÉ MARTIN, Paris, 1826.

J. L. A. I.

Madame Krudener. De levensbijzonderheden dezer *sibylle chrétienne*, zoo als LAMARTINE haar noemt, die zulk een grooten invloed op keizer ALEXANDER van Rusland uitoefende, zijn in de Conversations- en andere woordenboeken, waaraan onze eeuw in alle talen zoo rijk is, te vinden; en ik acht het daarom onnoodig, die hier mede te deelen. In hare jeugd van een zeer hartstogtelijk karakter en in velerlei liefdes-intrigues gewikkeld, heeft zij een deel harer eigene lotgevallen in haar roman *Valérie* geschetst. Zij was toen zeer vermaard: »pour la legèreté aérienne de sa taille, la beauté de ses traits, le charme de son esprit," gelijk ALEXANDER zelf zulks uitdrukte in eene schets, die hij van haar gegeven heeft. Men verhaalde dan ook, als een blijk van 't onwederstaanbare harer schoonheid, dat geen man haar naderen kon, zonder van liefde weg te kwijnen. En zij zelve, van hare talrijke aanbidders sprekende, voegde er bij: »één bevindt zich nog te Lausanne, die niet dood is, maar hij zal 't ook niet lang meer maken." In later leeftijd verviel zij van het romantische tot een verregaand mysticisme en speelde hare rol te Parijs, vooral na den slag van Waterloo (zij was toen 45 jaren oud, volgens anderen 49). Zij bewoonde aldaar een hôtel van de voorstad St. Honoré, waar zij de aanzienlijkste personen bij zich ontving, zoowel Franschen als vreemdelingen, die zich toen in grooten getale te Parijs bevonden. ALEXANDER kwam dikwerf incognito bij haar door een geheime deur in den tuin van 't hotel. De gesprekken, in haar salons gevoerd, meest van staatkundig-godsdienstigen, maar altijd mystieken aard, eindigden steeds met gebeden. CHATEAUBRIAND vertelt ons in zijne *Mémoires*, dat hij een dier zamenkomsten bijwoonde; maar dat het gansche tooneel — de vurige gebeden niet uitgezonderd — hem bitter verveelde. »Je ne trouvais rien à dire à Dieu — zegt hij — et le diable me poussait à rire." De welwillendheid, door ALEXANDER na de *honderd dagen* jegens Frankrijk aan den dag gelegd, werd grootendeels aan mad. KRUDENER toegeschreven. Zij had hem »uit naam van God" bevolen zich gunstig jegens Frankrijk en LODEWIJK XVIII te betoonen. Zij overleed, na langdurige omzwervingen, in de Krim, in 1824.

NIL ADMIRARI.

De prins van Hohenlo (vgl. XIV. bl. 44). De wonderkuren van dezen vorstelijken en geestelijken kwakzalver, die in het tijdvak van 1820—1830 zooveel opspraak verwekten, hadden veel overeenkomst met die van zijn tijdgenoot hier te lande, den bekenden VAN DER LEE; met dit onderscheid, dat de laatste zijne zoogenaamde genezingen door 't magnetisme, de prins daarentegen door gebeden en missen verrigtte. Er zijn in der tijd vele berigten en attesten openbaar gemaakt van de wonderdadige genezingen, in hospitalen en aan badplaatsen waargenomen en aan HOHENLOOS geestelijke bemoeingen toege-

schreven. Nu en dan ook kwam onze wonderdoctor met de politie in aanraking, en moest zich dan door de vlugt aan strengere maatregelen onttrekken. Velen echter, ook die geen geloof sloegen aan HOHENLOOS wonderkuren, meenden, dat hij zelf ter goeder trouw en slechts door dweepzucht verblind, en op dit punt zelfs eenigermate in zijne hersens gekrenkt was. En dit laatste had te meer schijn, omdat zijn vader, de erfprins KAREL ALBRECHT, ten gevolge eener soortgelijke krankte gestorven was, zonder de regering aanvaard te hebben. Het is ons onbekend, of HOHENLO, die het achttiende kind zijner ouders en in 't laatst der vorige eenw geboren was, zich nog onder de levenden bevindt.

NÎL ADMIRARI.

Begrafenissen bij avond of bij nacht (vgl. XIII. bl. 234, 259, 322, 353; XIV. bl. 4, 33, 65). Den 2den mei 1843, des avonds, werd te Utrecht, door zijne mede aldaar studerende landgenooten, begraven de student FRIEDRICH HAAS, uit Castellaun in Rijnpruisen, en wel met fakkellicht, treurmuziek enz. Men zie over deze plegtigheid het jaarverslag over de utrechtsche hoogeschool in den *Utrechtschen Studenten-almanak* voor 1844.

C. P. L.

Wolven in Nederland (vgl. A. R.; XI. bl. 33, 84, 163, 258, 325; XII. bl. 3, 226, 298; XIII. bl. 4; XIV. bl. 37). Wil men een veel later voorbeeld, dan de tot dusver bijgebragte, van het aanwezen dezer roofdieren in Nederland, zoo begeve men zich naar het dorpje Reuver, in Limburg aan de Maas gelegen. Men zal in de dorpsherberg aldaar tegen den wand eene naamlijst opgehangen vinden van *dertien* kinderen, die in den winter van 1810—11 door de wolven verslonden zijn. Het stuk is van alle blijken van authenticiteit voorzien. Het moet te meer verwondering wekken, dat nog in den loop dezer eeuw onze over 't algemeen min boschrijke gewesten door wolven bezocht werden, daar wij in MACAULEY's *History of England* vermeld vinden, dat de laatste wolf, die het britsche eiland doorkruist heeft, kort voor 't einde der regering van KAREL II in Schotland verslagen werd.

NÎL ADMIRARI.

Evert Christiaan Staringh of Staering (vgl. XII bl. 109, 162, 257, 292, 323; XIII. bl. 35, 300; XIV. bl. 36). In 't *Leven van den dichter Staring* door prof. LULOFS, wordt de kloekmoedige daad vroeger in dit tijdschrift vermeld, toegeschreven aan des dichters vader, DAMIAAN HUGO STARING, kolonel ter zee, equipagemeester van de oostind. comp., † 1783. Deze was een broeder van JAC. GER. STARING, schrijver van 't *Bijbelsch Woordenboek*, neef van den kapitein ter zee E. C. STARING en van den burgemeester van Zutfen R. J. STARING. Zijn vader was A. H. STARING, predikant te Gendringen, zijne vrouw SOPHIA WIJNANDA VER HUELL, dochter van Q. M. VER HUELL, burgemeester van Doetichem, en halve zuster van E. A. VER HUELL, burgemeester van Doetinchem, C. H. graaf VER HUELL, admiraal, pair van Frankrijk enz., M. A. VERHUELL, in russischen dienst, C. A. VER HUELL, gezant in Spanje, JOOST VER HUELL, luit^{t}. ter zee (verdronken).

CHR.

Titulaturen (vgl. XI. bl. 105, 194, 290, 354; XII, bl. 1, 67, 130, 162, 266; XIII. bl. 4). In den *Catalogue de Manuscrits, etc.* in de maand december 1862 verkocht te 's Gravenhage, door den boekhandelaar M. NIJHOFF, komt, onder n°. 547, voor: *Hooge en laege titulen, eerampten en bedie-dingen zoo kerkelijke als burgerlijke in Nederland en andere landen. In alphabetische orde, door* F. VAN LIMBORCK, 211 pp. f°.

J. L. A. I.

Schermschool te Amsterdam (vgl. XIII. bl. 169, 240). Het hier bedoelde locaal is de bovenverdieping van het voormalige kerkje van 't St. Margaretha-klooster over het tegenwoordige stadhuis. Thans wordt dit gebouw voor commissariaat van policie gebruikt, terwijl boven het geneeskundige toevoorzigt zitting houdt. In 't begin der 17e eeuw echter, was het beneden een vleeschhal, terwijl het bovenlocaal voor drie zeer verschillende doeleinden werd gebruikt. PONTANUS zegt er van (*Hist. beschr. van Amst.* blz. 150): »op den oppersolder wordt de Rhetorijck-Camer gehouden. ....Ende dese Camer is tweederleij ende onderscheijden, namelick van ingheborene Rhetoresijns (de oude kamer, de Eglantier, onder de zinspreuk: In liefde bloeyende," waar HOOFT, REAEL, SPIEGHEL, VISSCHER en alle groote letterkundigen van dien tijd leden van waren en waar:

»KOSTER, VONDELEN BREÊRO en VICTORIJN,
Toen al toonden wat ze namaels zouden zijn")

ende van de Brabanders (de kamer de witte Lavendelbloem, onder de zinspreuk: »Uit levender jonst")..... Eñ dese Rhetoresijns zijn mannen van lustigen ende poetischen geeste, die in hare moedertale in dicht comedien, tragedien," enz... »vertooghen".

»Daer is noch op denselven oppersolder van S. Margriete het Auditorie, oft plaetse voor de Studenten van de Chirurgie" (dit Theatrum anatomicum kwam later boven de Waag op de Nieuwmarkt)....

»Ende daer beneffens, soo hebben oock op dese plaetse de Schermers haere oefeninghen, ende hare Schermschole."

Men ziet dus, dat dit locaal toen ter tijd niets minder was dan de schouwburg van Amsterdam, en het bleef zulks, zoo 't schijnt, tot in 1632, toen de oude kamer (de brabandsche was te niet gegaan) met COSTERS academie in het gebouw van laatstgemelde op de Keizersgracht bij de Runstraat werd vereenigd.

Dat BREÊROÔS *Moortje* nog in september 1637 op de schermschool werd ten tooneele gebragt, was slechts door eene toevallige omstandigheid, t. w. de verbouwing van den schouwburg op de Keizersgracht. Door deze eerste verbouwing, die geschiedde onder opzigt van NICOLAAS VAN CAMPEN, kwam het tooneel in den staat, waarin het is afgebeeld bij DOMSELAAR, VAN ZESEN, DAPPER enz., en waarin het bespeeld werd van 1 januarij 1638, toen het met VONDELS *Gijsbrecht van Amstel* werd ingewijd, tot in 1664, toen men de hand sloeg aan eene algemeene vernieuwing, waardoor men, zoo als DOMSELAAR, die zelf regent van den schouwburg was, het uitdrukt, een nieuw tooneel verkreeg, »na d'Italiaanze manier, als men nu te Venetien gebruijkt, met alle bedenkkelijkke en schielijkke veranderingen van *Perspectiven* of *Inzichten* en veelderlei *vliegende werkken*, die men *Machines* noemt." M. a. w.: het tooneel, vroeger met vaste »uit en ingangen, poortalen, galderijen, kolommen en diergelijke toerustingen opgemaakt," werd toen voor coulisses ingerigt.

CHR.

Belasting op het haarpoeder (vgl. XI. bl. 228, 292, 323; XII. bl. 130; XIII. bl. 6). »Toute personne qui porte de la poudre, tant femme qu'homme, doit prendre un certificat et payer par an 6 fl. 12 s. Cet acte s'étend même aux étrangers qui restent plus d'un mois en ville, d'après la loi du 14 Janv. 1806. Personne n'en est exempt que les militaires dont l'uniforme exige des frisures poudrées." (WITSEN GEIJSBEEK, *Tableau d'Amsterdam*, 1807, pag. 52.) CHR.

Uitgewekenen in 1787—1795 (vgl. XIII. bl. 236, 259). Er zou een lang artikel in antwoord op deze vraag te schrijven zijn over de redenen, die een betrekkelijk zoo groot aantal Nederlanders toen ter tijd bewogen te emigreren.

In verbanning bij regterlijk vonnis is de reden niet te zoeken en evenmin behoeft men te denken, dat het den patriotten in het dagelijksche leven te lastig werd gemaakt;

»'t Beledigt grauw gaf hen misschien een dril om de ooren,"

(zoo als de schrijver van *Oranjes eer verdedigt* het kernachtig uitdrukt) bij het binnentrekken van de Pruisen, sommige professoren en predikanten werden afgezet, maar de patriotten hadden te veel de meerderheid onder de bevolking, dan dat zij gevaar liepen dat hunne medeburgers hun het leven zoo zuur zouden gemaakt hebben, dat zij dáárom zouden hebben moeten uitwijken. En de regering durfde hen ook weinig te bemoeielijken, zoodat zij in staat waren om *tout à leur aise* de omwenteling van 95 voor te bereiden, zoo als zij dan ook deden.

Maar in den eersten schrik waren velen uitgeweken; velen uit onberedeneerde vrees. Zelfmisleiding was een der grootste gebreken van dien tijd. En nu had men prins WILLEM zoo lang gescholden voor een tiran, bloeddorstiger dan ALVA en PHILIPS, tot dat... men zelf was begonnen te gelooven dat het waar was en het daarom dringend noodig rekende het hazepad te kiezen toen de reactie van 87 kwam. Verstandige lieden bleven in 't land, doch velen hadden zulk eene hooge gedachte van zich zelven dat zij meenden, dat de vijand schrikkelijk bevreesd voor hen was geweest en zich daarom nu ook schrikkelijk zou wreken. Zeer belangrijk is hieromtrent te lezen de correspondentie tusschen C. VAN LENNEP (een der bekwaamste hoofden der patriotten, doch die het daarom juist niet noodig vond om bij de zegepraal der andere partij de vlugt te nemen) en den heer V. CASTRICUM, te vinden in het *Leven van C. v. Lennep* door mr. J. V. LENNEP.

Maar er behoorden ook vele uitgewekenen tot de mindere klassen der maatschappij. Het waren meest lieden, die, door het exerceren met de wapengenootschappen [1]) en bemoeiingen met de politiek, hun zaken hadden laten verloopen, »die door hunne vaderlandsliefde zoo ver waren gekomen dat hun boel op was [2]);" anderen, die zich aan

---

[1]) „Den Burger door uw taal misleid
Verliet Beroep en Arbeid
Ging uit zijn kring, liep, op uw wenk, Zoldaatje speelen,
En kwam dus doende met gemak
Allengskens tot den Bedelzak
Zo waard Gij tot ruïne en ondergang van velen."
(*Oranjes eer verdedigd.*)

[2]) *Naamlijst der Keezen en Keezinnen te 's Gravenhage.*

de patriotsche beweging hadden aangesloten, om een postje te bejagen en wier hoop nu in rook vervlogen was; nog anderen bij wie de politiek slechts voorwendsel was om zich door de vlugt aan hunne schuldeischers te onttrekken. Dergelijke lieden namen kaal en berooid bij hoopen de vlugt naar Brabant, vooral toen zij hoorden, dat daar eene commissie gevestigd was tot ondersteuning van behoeftige patriotten. Zie hier wat een ijverig patriot daarvan schrijft [1]: »Veelen onder de laagste classen van Menschen, door werkloosheid als anderzins te uwent geen of geen genoegzaam bestand vindende, en verneemende, dat men zo te Antwerpen als te Brussel geld ontving, om onderhouden te worden, of om verder naar Vrankrijk te reizen en aldaar jaargelden te trekken, kwamen herwaards afzakken, onder voorwendzel van genoodzaakt te zijn om hun Land te moeten verlaaten. 't Was ten uitersten moeilijk, of liever 't was onmogelijk, om juist onderzoek te doen naar de omstandigheden van deeze Luiden, welken men veelal op hun woord van eer gelooven moest.

»Verscheiden onder deezen maakten een groot misbruik van de penningen, die zij ontvingen. Zij waren alleen, en zonder eenige noodzake, herwaards gekomen om een lui lekker leven te leiden" enz.

Van de betere klasse van uitgewekenen keerden velen terug; anderen bleven: zij vonden het leven in België goedkooper, het land schooner, den omgang gezelliger dan in het vaderland en gewenden zich zeer spoedig aan het leven in den vreemde. Men vindt in boven aangehaalde »Reize" blijkbaar door een der voornaamste uitgewekenen (wien?) geschreven, verscheidene plaatsen, die daarvan ten bewijze strekken. Eindelijk lachte velen (men leefde in den tijd der sentimentaliteit) het romaneske denkbeeld toe, in 't vreemde land eene soort van kolonie te stichten, waar men in eene bekoorlijke natuur het genot van vrijheid, eendragt en vrede zou smaken. Men hoore den schrijver van gemelde reize zelven: »Ik heb de heer V. aangetroffen, die waardige man heeft in de nabuurschap van S(t.?) O(mer?) een kasteel gehuurd waar hij, zijn vrouw, kinderen en eenige boezemvrienden in stilte gaan leeven. Deeze romanesque wooning ligt op een berg die bekwaamlijk bij een uit den Hemel daalend Paradijs kan vergeleeken worden. 't Is de zetel van Vrugtbaarheid en Overvloed, alles voortbrengende wat het gezigt en de smaak door alle jaargetijden heen streelen kan. Een slingerende opgang leidt den Bezoeker naar dit kasteel... 't Heeft van buiten een eerwaardig oud aanzien en is in de smaak der Kasteelen van vroeger eeuwen gebouwd. In hetzelve vindt men 19 vertrekken, de uitzigten overtreffen alle verbeelding. Elk der deelnemers zal eenige vertrekken tot eigen gebruik hebben. Een der zaalen is geschikt om er des morgens wanneer men lust heeft bij elkander te komen, een vriendlijke pijp te rooken en goeden morgenwijn te drinken... De Moeshof levert overvloed en verschot van groenten en vrugten op... terwijl het brood bij uitstek goed en tot geringe prijs te bekomen is. Eenige buitengoederen van voorname franschen liggen niet verre af, dus zal het aan geen gezelligheid ontbreken... Dit gelukkig leeven moet den hoogsten graad van menschlijke volkomenheid en genoegen bereiken wanneer men de Deelnemers zelve in opmerking neemt. Gij kent de inneemende vriendlijkheid van K., het vernuft van F." enz. enz... »Hoe gerust, hoe vrolijk en weltevreden zal dit Gezelschap het gewoel der ondankbaare Stervelingen vergeeten"... enz. Zulk eene ballingschap was zeker nog al dragelijk.

CHR.

[1]) *Reize door de Oostenrijksche Nederlanden, gedaan door een voornaam hollandsch vlugteling in den jaare* 1788.

De achtkante boer (vgl. XII. bl. 234, 321, 358; XIII. bl. 34, 105, 138, 196, 228, 257; XIV. bl. 4, 65). Op bl. 138, van dl. XIII, vraagt C/4 of het vierde geraamte, door mij op bl. 34 bedoeld, ook dat van SCHINDERHANNES kan zijn geweest of dien hebben voorgesteld.

Dezer dagen werd mij bekend, dat in het jaar 1804 bij WIJBE WOUTERS te Groningen en J. F. NIEMANN te Amsterdam is uitgekomen een tweede druk in 2 dln. van THISSOT, *Leven, daden en uiteinde van den beruchten roover* JOHANNES BUKLER, *bijgenaamd* SCHINDERHANNES, *en van zijne dievenmakkers, getrokken uit de criminele procedures van het Lijfstraffelijk gerecht van Mentz.*

De teregtstelling van dezen misdadiger heeft alzoo niet te Amsterdam plaats gehad, en het is derhalve ook niet te denken, dat dat vierde geraamte, waarvan mij, zoo als ik gezegd heb, de naam is ontschoten, het zijne wezen of hem voorstellen zou. En dat dit ook zoo moet zijn, daarvoor heb ik, voor mij zelven nog een grond. Zeer jong zijnde, namelijk, heb ik, in een wassenbeeldenspel op de Botermarkt, SCHINDERHANNES *in effigie* gezien, aan handen en voeten met ketenen beladen en geleid door een geregtsdienaar of gewapend man,

die even als SCHINDERHANNES er vrij barsch uitzag. Deze voorstelling heeft op mij, als kind, een' zeer diepen indruk van akeligheid gemaakt en lang achtergelaten, en, zoo levendig als hij was, kan hij de heugenis van den naam van dat geraamte onmogelijk hebben doen verloren gaan, indien het werkelijk dat van SCHINDERHANNES ware geweest of hem hadde voorgesteld.

Haarlem. DIXI.

Peter de Groote te Vlissingen. Toen PETER I of *de Groote*, keizer van Rusland, in 1716 andermaal eenigen tijd in Holland en weder voornamelijk te Zaandam en Amsterdam had doorgebragt, om vervolgens België en Frankrijk te doorreizen, toen verzuimde de wijdvermaarde vorst niet, ook de aloude en merkwaardige stad Vlissingen met een bezoek te vereeren. Dit bezoek schijnt weinig bekend te zijn, en is althans door mij nog in geene van 's keizers levens- of regeringsbeschrijvingen aangetroffen. Vermoedelijk is het alzoo bij velen, gelijk bij mij, tot dusverre te eenenmale onbekend.

Thans evenwel lees ik, aangaande 's keizers komst en vertoeven te Vlissingen, eene vrij naauwkeurige en allezins geloofwaardige aanteekening, in eene uitvoerige *Beschrijving van Vlissingen*, zamengesteld en in handschrift nagelaten door iemand uit de familie der voormaals welbekende predikanten VAN LAR, van welke leeraren ook een drietal te Vlissingen in bediening is geweest.

Uit dit belangrijke handschrift, thans mijn eigendom, deel ik hier gaarne het volgende, betrekkelijk dit keizerlijke bezoek, mede:

»Den 16den April 1716 kwam de groote »Czaar van Moscovië, PETER (ALEXEIWITSCH), »vergezeld met den prins CURAKIJN en »verderen adel, te Vlissingen aan, om de »zeewerken te bezigtigen. Hij werd ver»welkomd door den Magistraat; men loste »het kanon van de wallen tot drie reizen. »Hij bezag de zeewerken; daar werd een »zware paal ingeheid, waar hij bijkwam »om te zien, hoe dat behandeld werd. Voorts »trok hij naar de drooge dokke, waar een »schip was ingezet, en stond droog op de »blokken, hetwelk hij bezigtigde, en ging »naar zijn jagt, liggende in de dokke, »daarin hij logeerde. Den derden dag ver»trok hij weder naar Antwerpen. Men »loste weder het kanon, en herhaalde het »weder driemaal."

Voorzeker is deze aanteekening, uit meer dan één oogpunt, belangrijk te noemen. Bepaalde men toch destijds 's keizers aandacht in het bijzonder ook op het werk in het drooge dok, dan zal dat dok, in 1705 aangelegd, toen reeds gewigtige diensten hebben bewezen, gelijk het ook thans nog zijne diensten aan de vaderlandsche zeevaart bewijst.

Alleen de tijdsbepaling van 's keizers komst te Vlissingen, door VAN LAREN aangeteekend, schijnt niet wel overeen te komen met den tijd, welken andere schrijvers, doch ook weder verschillend, voor deze buitenlandsche reis des keizers stellen. Zoude dit evenwel in elkander te passen zijn, of, wie heeft hier de juiste tijdsbepaling? P. FRET.

De hofstede Welna. Bij BILDERDIJK en andere schrijvers over de geschiedenis van het vaderland lees ik, dat de hofstede Welna aan den Amstel haren naam ontving ter herinnering aan den bekenden aanslag van WILLEM II op Amsterdam in 1650 (als zijnde de vijand, of ten minsten eene vijandelijk gezinde krijgsmagt, tot *wel nabij* de stad genaderd). WAGENAAR echter maakt van deze naamsafleiding geen gewag, noch in zijne *Vaderl. Geschiedenis*, noch in zijne *Geschied. van Amsterdam*, waar hij 's prinsen aanslag uitvoerig behandelt. Ook meende ik mij te herinneren, dat mij die naam reeds voorgekomen is in stukken van onder dagteekening dan 1650. Wie kan mij hieromtrent inlichten?

NIL ADMIRARI.

Bernard, een geleerde, die in het laatst der 18de of begin der 19de eeuw te Leiden gewoond heeft. Vermoedelijk was hij een vlugteling uit Italie, afstammeling der hertogen BERNARDINI, hebbende hij dezen naam veranderd in BERNARD. Men meent, dat hij ook gouverneur van een der prinsen geweest is. Kan ook iemand te Leiden of elders eenige narigten omtrent dien persoon, zijne lotgevallen en afstamming geven?

P. N°. 2.

Escheder tiende. Aan welk huis was deze tiende leenroerig?

Wie zijn in de 17de eeuw met die tiende beleend geworden?

D. L. R.

Ledenberg. De secretaris LEDENBERG had een zoon, die zich bij hem in de gevangenis bevond, toen hij zijn leven door zelfmoord eindigde. Kan iemand mij ook zeggen, wat er geworden is van dien knaap, die slechts even in de geschiedenis voorkomt, en dan spoorloos (sit venia verbo) verdwijnt?

NIL ADMIRARI.

Columbus. Men weet, dat COLUMBUS, van zijn eerste ontdekkingsreis naar Spanje terugkeerende, op zee door een geweldigen storm overvallen werd, die hem in groot gevaar bragt van te vergaan; en dat hij toen, voor 't geval, dat hij den dood in de golven vinden mogt, een kort verhaal van zijn togt en ontdekkingen op een blad perkament schreef, hetwelk hij, na 't met wasdoek omwonden en in een grooten klomp was besloten te hebben, in een houten vat in zee wierp. Op deze wijze hoopte hij, dat voor 't minst de roem zijner ontdekkingen en de vruchten daarvan voor de spaansche souvereinen niet zouden verloren gaan. Deze bijzonderheid wordt in alle levensbeschrijvingen van den grooten ontdekker vermeld. Nergens echter vond ik iets meer betrekkelijk dit vat aangestipt. Eerst zeer onlangs den *Christophe Colomb* van LAMARTINE doorbladerende, las ik daarin, dat vóór eenigen tijd (het werkje verscheen in 1853) aan de afrikaansche kust tegenover Gibraltar die kostbare schat door een matroos van een europeesch schip zou gevonden zijn; en dat het perkament, met gothische letters beschreven, niet zonder moeite door een geleerde van Gibraltar ontcijferd was, enz. »De oceaan — voegt de schrijver er bij — had gedurende 358 jaren dit berigt in zijn schoot bewaard" (het moet dus in 1851 teruggevonden zijn) »en schonk het niet eer aan Europa, voor dat Amerika, met volkplanters vervuld, bloeiende en vrij, met het oude vaste land wedijverde."

Is dit verhaal waar, of behoort het welligt tot die talrijke verdichtselen, waarmede de levendige verbeeldingskracht van den schrijver zijne historische werken, vooral zijne *Geschiedenis der Girondisten*, opgesierd heeft. In het eerste geval zou ik gaarne vernemen, welke dagbladen in der tijd dien belangrijken vond vermeld hebben.

NIL ADMIRARI.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Penning met bloeiende aloë. Behalve de gekleurde afbeelding op een plaat, hoog 60, breed 40 ned. duim, van de te Regensburg in 1735 gebloeid hebbende 32 voet hooge aloë met 7872 bloemen, zoo als in den *Navorscher*, dl. XIII. bl. 90, vermeld wordt, die geteekend is door I. I. HAID, bezit ik op een zilveren medaille de afbeelding van een te Gotha in 1710 met 10 stengels gebloeid hebbende aloë, welke plant vermeld is in WEINMANN, *Register v. Bloemdragende gewassen*, dl. I. 2, blz. 47.

De aloë vertoont tien stengels en op ieder een naam, welken ik vertrouw de kinderen van den hertog te moeten aanduiden, zij zijn niet duidelijk meer te lezen:

De 1e is EMANUEL.
» 2e » CHRIST WIL. H. 3.
» 3e » OL. M U.
» 4e » SOPHIA.
» 5e » ALBERT US.
» 6e » CARL FRID.
» 7e » ABER.
» 8e » LUD AUGUST.
» 9e » CHRISTIAN.
» 10e » LUD ERNST.

De plant is in een vierkanten bak geplaatst en daarop leest men:

FLORET
CULTORI
G. J. KUNTZIG.

lager de graveur C. WERMUTH F.
aan weêrszijden van de aloë is een bloempot, waarin een ananas staat: op ieder piedestal A NA NAS. Omschrift:

MVNDI sIC TRANsIT GLORIA LENIs
(maakt 1710)

aan de keerzijde leest men:

SPECTATOR.
MIRARE. MIRANDAM,
ALOES. AMERICANAE FIGURAM.
NUMEROSIS.FRUCTIBUS,ORNATAE.
RARAM. NON. MINUS. QUAM.
CURIOSAM. QUAE. SOLO. EXTERO.
ANNOS XXXIII.
RIGATA. AC. ENUTRITA.
OMINE. NON. VANO.
FAVIT. SUMMUS. FAUSTO.
IN. HORTO. QUI. GOTHAE. VIGET.
SERENISS. SAXONICI. DUCIS.
AC HEROIS. FRIDERICI.
NUMERUM. LIBERORUM. HUJUS.
SERENISSIMAE. DOMUS.
PROLIFERAE.
NON. MINUS. AC. HUJUS. SAECULI.
ANNORUM.
PER DECEM. CAULES.
EX RADICE. EXSURGENTES.
AEMULATUR. AUT IMITATUR.
HAEC.
RAMIS. CC. ET. RAMUSCULIS.
HINC. PROTENSIS. M.
FLORIBUS. ULTRA. XXX M.
QUI. NUNC. APPARENT.
MIRIFICE. SUPERBIT.
FLORET. MENSE.
SEPTEMB. ET
OCTOBR.

Gaarne verneem ik, of het meermalen

voorkomt dat men in bloei zijnde planten op medailles afbeeldt.

Ik heb nooit vermeld gevonden, dat de aloë (agava americana L.) met meer dan één steng bloeide: is deze misschien eene andere soort geweest?

Gaarne vernam ik ook de namen der tien kinderen van den hertog FREDERIK van Saxen-Gotha.

L. A. P. H. K.

Zilveren munt. Vz. Drie hertogs (of markiezen?) kroonen, twee boven, een onder; de laatste tusschen het jaargetal 1666. Kz. een cirkel waarin X: daarboven een koningskroon: alles omgeven door een krans. Welke munt is dit? K. W.
T.

Tombe van Adriaan Wrijburg. In een der kerken van Rome bevindt zich de graftombe van ADRIAAN WRYBURG van Alkmaar. Wie is in staat dit sobere berigt wat aan te vullen?

Tegels te Alkmaar gevonden. Bij de afgraving van een gedeelte vest te Alkmaar zijn vele tegels gevonden van een bijzonder maaksel. Slechts een van de vele was nog ongeschonden. Hij is rood, onverglaasd, met 30 tot zekere diepte ingebakken, regelmatig geplaatste en hier en daar van eenig blaauw verglaas omgeven pijpensteeltjes. Waertoe kunnen dergelijke zonderlinge tegels gediend hebben?

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Borger aan den Rijn (vgl. XIV. bl. 12, 73, 116). De mededeelingen van m'. VAN LENNEP doen ons zien, langs welken natuurlijken weg hij tot zijne meening over al de veranderingen in BORGERS gedicht gekomen is, maar verhinderen ons niet, daarin niet TOLLENS', maar BORGERS eigen hand te herkennen. Het »oorspronkelijke opstel," door den student MATTHIESSEN gevonden, was zeker het eerste blad, door BORGER ontworpen; maar (gelijk uit mijne mededeelingen blijkt) hij zelf heeft daar vervolgens de voornaamste wijzigingen in aangebracht en het met twee coupletten vermeerderd. Eerst het aldus door zijn eigen hand verbeterd vers werd toen nog, op de *drie* of *vier* door mij aangegeven plaatsen, door TOLLENS beschaafd.

VAN VLOTEN.

Hemsterhuis (vgl. XIV. bl. 45, 116). De bedoelde *annotationes* zijn, onder den titel *Anecdota*, met die van VALCKENAER, door den Leidschen Academie-Bibliothecaris, Prof. GEEL, uitgegeven. V.

Laurens Steversloot (vgl. XIV. bl. 75, 119). In mijne verzameling komen twee portretten van hem voor, n°. 1: Ter halver lijve in ov. met lang krullend haar, in ambtsgewaad, met zijn wapen. Daar onder: »LAURENTIUS STEVERSLOOT, geb. te Montfoort den x Oct. 1672, pred. geworden te Kudelsteert den 21 Jan. 1697; te Hamburg den 24 Junij 1703, te Gouda den 9 Julij 1713, te Leiden den 23 Nov. 1715" en vierregelig gedicht van DAN. VAN DAMME [1]) zonder nm. v. schild. of grav.

[1]) Reeds op bl. 119 medegedeeld en om die reden hier weggelaten. BESTUUR.

Dit portret ook in F. MULLERS *Catalogus*, waar er bijgevoegd wordt: in 't verschiet de St. Pieterskerk te Leiden, met den in 1512 (sic) ingestorten toren. Mijn exemplaar heeft ook dat verschiet; maar geen ingestorten toren. Van waar heeft MULLER deze bijzonderheid?

N°. 2, dat MULLER niet heeft, stelt hem voor met eene groote krulpruik, verder als n°. 1, behalve dit 4 reg. vers van KATH. LUSIA VAN RAVESTEIN:

Beschouwt dien Letterheld, den wakk'ren STEVERSLOOT,
Hem, die de Huichelschaar doet blozen door zijn reden,
De Amegtelingen troost, de Hardsten weet te kneeden,
Dit wonder onzer eeuw is nijt en tijt te groot. —

Naar N. VAN NISPEN, door R. BLOKH(UIJSEN,, adres H. VAN DAMME.

Behalve *Jonas de profeet*, gaf hij ook nog *Mengelstoffen*, en eene berijmde preek: *Jerusalem en Zion ofte dankdag over Ps.* 147 : 12, 13 en 14. Utr. 1697, waarbij overal de poëtaster uitkijkt. Dat hij aan haat en wangunst blootstond, blijkt niet slechts uit de medegedeelde bijschriften en 't geen in den *Navorscher* van hem gezegd wordt, maar ook uit de zoogenoemde dominé's versjes van zijn tijd, waar in het luidt:

»Louw hangt zijn huikje naar de wind,
Dan is hij prins- dan staatsgezind."

Geene koe wordt bont genoemd of er is een vlekje aan, zegt het spreekwoord. In hoe ver dit op hem toepasselijk is, durve ik niet bepalen, dewijl nadere berigten mij

ontbreken. Hij stierf in 1736 en heeft ook nog andere werken uitgegeven, van welke in J. V. ABKOUDE's en R. ARRENBERGS *Naamregister van Nederd. boeken*, bl. 410, de titels voorkomen; WITSEN GEIJSBEEK geeft er in zijn *Biogr. Woordenb. der Ned. dichters* eenige van op.

J. C. K.

[C. P. L. noemt nog zijne *Onsterfelijke Helden*, Leid. 1720, Amst. 1630 en verwijst naar FERWERDA, *Naamlijst van Boeken*.]

Laurens Steversloot. Dat LAURENTIUS STEVERSLOOT in waarheid zulk een deugniet geweest is, als hij in het medegedeelde vers wordt genoemd, is niet te denken; veeleer mag men veronderstellen dat hij een streng zedeprediker zal geweest zijn, die in zijnen tijd, den haat en nijd van sommigen zich daardoor heeft veroorzaakt. Dit is vooreerst te vermoeden uit de schriften door hem uitgegeven, en die vermeld zijn in het *Naamregister* van JOH. VAN ABKOUDE, 1ste en 2de dl. 1743, 45, ook in de vermeerderde uitgave door R. ARRENBERG, 2de druk 1788; nog in de *Naamrol* van B. MOURIK, waaronder genoemd wordt *Jonas de Boetgezant*, op rijm, in 4°. Leid. 1730, later te Amsterdam; ook vermeld door WITSEN GEIJSBEEK, *Biogr. Woordenb. der Ned. Dichters*, die het werk echter niet schijnt gekend te hebben; maar ook uit de onderschriften van twee zijner portretten, waarschijnlijk behoord hebbende bij zijne genoemde schriften, beide genoegzaam gelijk, doch het één met, naar het schijnt, eigen, zeer lang haar, waaronder een vierregelig vers, als volgt:

Beschouwt hier lezer, enz. [1])

Het andere portret, met groote afhangende krulpruik en denkelijk van later tijd, heeft het volgende vierregelig vers:

Beschouwt dien Letterheld, enz. [2])

C. KRAMM, *Leven en werken der schilders*, in voce NISP, vermeent dat het in 1713 zoude vervaardigd zijn, doch het moet later gesteld worden, ook wegens het onderschrift.

STEVERSLOOT stierf te Leiden in 1736. Het gunstig vermoeden omtrent hem wordt door de aanzienlijke standplaatsen, die hem ten deel gevallen zijn, versterkt.

In den *Konst- en Letterbode* van 1848, in de *Bijdrage tot de Lijst der Nederlandsche Dichters* door GILLE HERINGA, wordt vermeld een *Lijkdicht* en *Grafschrift* van hem op G. ROOZEN, doopsgezind leeraar te Hamburg, te vinden in H. SCHIJN, *Gesch. der Mennonieten*, dl. III, bl. 416. Bij YPEY, *Gesch. der Christ. kerk* 18e *eeuw*, noch bij YPEY en DERMOUT, *Nederl. Herv. kerk* en GLASIUS, *Godgeleerd Nederl.* is hij vermeld geworden.

V. D. N.

[1]) Zie bl. 119. BESTUUR.
[2]) Zie het vorige antwoord. BESTUUR.

Beschrijving der stad Amsterdam in dichtmaat (vgl. XIV. bl. 76). Dit gedicht is niet in mijn bezit, doch waarschijnlijk in dat van mr. J. T. BODEL NYENHUIS, in wiens *Topographische lijst der Plaatsbeschrijvingen* het, onder n°. 1451, wordt vermeld.

J. L. A. I.

Gedichten voor kinderen, enz. (vgl. XIV. bl. 76). De TWEE SCHOOLJONGENS kunnen het eerste gedeelte van hunne vraag beantwoord vinden in den *Konst- en Letterbode* voor 1855, bladz.....

G. Brandt, leven van Hooft (vgl. XIV. bl. 77). In 1677 is door G. BRANDT eene uitgave bezorgd van HOOFTS *Nederl. Hist.* Voor het eerst komt daarin voor het leven van den drossaart door G. BRANDT, waarschijnlijk in hetzelfde jaar door hem geschreven.

J. L. A I.

De bruiloft van Kloris en Roosje (vgl. XIV. bl. 77). WITSEN GEIJSBEEK zegt in zijn *Woordenboek*, dat THOMAS VAN MALSEM hiervan de schrijver is.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

De bruiloft van Kloris en Roosje. Het is er nog erger mede gesteld dan de vrager meent. Behalve BUISERO en VAN MALSEM is er nog een wien men voor den dichter houdt. Het bleek mij uit een exemplaar, eigendom der Maatschappij van Letterk. (Amst. 1707), waarin geschreven staat: „toegeschreven door dezen aan TH. VAN MALSEM, door genen aan J. VAN RIJNDORP." De vervaardiger van den catalogus dier maatschappij heeft het loffelijke voorbeeld van onpartijdigheid, door den wijzen koning SALOMO gegeven, nagevolgd en het goed, waarvan hij den regten eigenaar niet vinden kon, onder de mededingers eerlijk verdeeld. Van de drie exemplaren die de maatschappij bezit, heeft hij aan elk der pretendenten één toegewezen.

J. F. Lottinus, Sansovin, enz. (vgl. XIII. bl. 341; XIV. bl. 74). In het najaar 1583 verscheen te Venetië, en in 1598 werd aldaar herdrukt: *Considerationi in materia di cose di stato, di* FR. GUICCIARDINI, G. F. LOTTINI *e* FR. SANSOVINI. In 4°. (Zie *Bibliotheca Hulthemiana* n°. 4775 en 4777.)

Over SANSOVIN zie men: NICÉRON, *Mémoires; Nouv. Dict. Hist.*; SAXE, *Onomasticon*; JÖCHER, *Gelehrten-Lexikon*; MORÉRI, *Dict.*

Hist. In 1575 verscheen *Avvedimenti Civili di* M. GIOUAN FRANCESCO LOTTINI *da Volterra, ne' quali si contengono molti ammaestramenti utili per la vita Politica, per le Consulte, e per li governi degli Stati.* Venezia, JAC. LEONZINI. In 8°. (Zie *Catalogue des livres* de CREVENNA. Amst. 1789 in 8°. n°. 1415.)

C. P. L.

Gedichten van Balthazar Bekker (vgl. XIII. bl. 339, 368). Behalve de reeds medegedeelde, zijn mij van BALTH. BEKKERS gedichten bekend, het 6regelig holl. vers onder het portret van DOMIN. GOLTZIUS, hervormd predikant te Hinlopen; het 4regelig vers onder dat van den dichter en reiziger J. NOREL, over wien in *Nav.* XIII. blz. 207 en 265, is gehandeld; en, het 4-regelig lat. vers, onder het portret van BERN. SOMER, herv. predikant te Amsterdam en schoonzoon van den admiraal DE RUYTER.

J. L. A. I.

Tobias Tegnejus (vgl. XIV. bl. 122), werd in 1617, als candidaat, op getuigenis van de kerk en scholen te Bremen, beroepen te Warns en Scharl, 1618 te Sneek, 1628 te Leeuwarden, 1642 te 's Gravenhage. Hij is emeritus verklaard 11 decemb. 1663, overleden 13 april 1668. Zijne zuster was de moeder van FRANS HEMSTERHUIS. Zie DE CRANE, *Bijzonderheden de familie Hemsterhuis betreffende*, bl. 14, 15, *Letter- en geschiedkundige verzameling van eenige biographische bijdragen en berigten*, blz. 54, 55.

Turnbull de Mikker (vgl. XI. bl. 111, 266). Uit een onlangs in den *Tijdspiegel* geplaatst artikel: *Wat de geest alzoo getuigde in* 1813, blijkt, dat hij de gezegende omwenteling nog mogt beleven, en toen nog een paar geestesvruchten te voorschijn bragt, die bewezen, dat de goede man in 't beklimmen van den Parnas niet heel hoog gekomen was.

CHR.

[Van zijne *Mengelpoëzye*, 's Gravenh. 1789 is ter bibliotheek der Maatschappij van Letterkunde een exemplaar te vinden. Zie *Catal.*, dl. III. bl. 94.]

J. Jz. de Dood (vgl. XIII. bl. 243, 305, 339). DE DOOD was werkelijk poëet. Voor mij ligt een afschrift van eene notariële acte, gepasseerd ult. mei 1651, ten verzoeke van sieur HENDRIK MIRON, woonachtig tot Utrecht, voor PIETER DE BARY, not. publ., waarbij DE DOOT, »wonende in de engelsche steeg, out omtrent 30 jaren" (er staat niet van waar hij geboortig was), verklaart, dat hij op den 5^{en} april ll. »hemselve van de steen gesneden heeft daar geen mensch bij was als zijn leerjongen, verklaart voorts dat hij van papier gemaakt en aan den Requirant gegeven heeft de groote en de gelijkenisse van den steen en de afteekening van 't oud en gebroken mes waarmêe hij de incisie heeft gedaan, *mitsgaders dat hij het gedichtje dat op de afteekening van den steen geschreven staat zelfs met zijn eigen handt heeft geschreven gedigt ofte gecomponeert.*"

Ik ben zoo gelukkig den heer H-g. mededeeling te kunnen doen van het bovenbedoelde gedichtje; 't luidde aldus:

Anno 1651.
Door pijn en noodt
Heeft jonge JAN DE DOODT
Koeragie gehadt,
En 't mes gevadt;
Gaf hem een snee,
Niet sonder wee,
Heel ongemeen
Kreeg self de steen
Al uit sijn lijf
Door Godes segen
Een Eeuwige naam
Daardoor verkregen
De 4 Maart
den 5 dag.

De afbeelding van den vorm des steens, waarop het bovengemelde geschreven staat, is ruim 1 palm hoog en bijna $^1/_2$ palm breed.

CHR.

Een kinderleesboekje (vgl. XIII. bl. 306, 340). Het door H. R. bedoelde boekske is getiteld: »*Leeslesjes behoorende bij de verhandeling over het kunstmatige lezen, uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.* Te Leiden bij D. DU MORTIER & ZN. en te Deventer bij J. H. DE LANGE." De zamensteller was MARTINUS NIEUWENHUIJZEN, de zoon van den oprigter der Maats. tot Nut van 't Algemeen. In 1807 verscheen de zevende druk, welke eindigt met de zamenspraak tusschen Jochem en Kamacho, uit LANGENDIJKS *Don Quichot op de Bruiloft van Kamacho.* Deze druk is 56 blz. groot.

CHR.

Historie van Slenner Hincke (vgl. XI. bl. 174). **Amsterdamsch honden-mirakel.** De schrijver was de heer.... van Bevervoorde, overijsselsch edelman.

Waar het betrekking op heeft weet ik niet, misschien is er iets over te vinden in den *Konst- en Letterbode* 1826, I. bl. 125.

In mijn bezit is de *Voorloper van gedenkschriften behelzende het leven van den Jongen Slenner Hincke en zijn gemaalin Louillone Salopje geboortig van Nonchalante, bevattende een koddige beschrijving van derzelver*

hooge geboortens, zeldzame gevallen enz., *op een vrijen trant geschreven, verrijkt met een opdragt aan de Genootschappen der Heeren Vrij-Macons. Op het klinkend eiland, bij* HANS HENDRIK STULTUS, *daar de man met den ezel uithangt.* Op de laatste pag. staat: »te Amsterdam, bij PHILIPPUS DOOREWAART. Bij denzelven is nog te bekomen van denzelven schrijver: *Amsterdamsche Honden-Mirakel, of de Geest van Schout Bondt op 't Honde-Congres*" enz.

Gaarne zou ik omtrent dit werkje eenige inlichtingen van hh. navorschers ontvangen.

POTS.

Petrus ab Andlo (vgl. XIV. bl. 123). Te vergeefs zal T. T. naar het geboorte- en sterfjaar van PETRUS AB ANDLO onderzoek uitlokken. De man heeft niet bestaan. De schrijver van de *Specimina Bombomachiæ Samuelis Maresii se defendentis clypeo orthodoxiae*, waarin de geleerde, strijdlustige SAMUEL DES MARETS hevig werd aangevallen, bleef voor DES MARETS zelven een onbekend persoon. De naam van ANDLO was pseudoniem. BAYLE oppert als zijn vermoeden, dat onder dien naam school REINIER MANSVELDT, hoogleeraar in de wijsbegeerte te Utrecht, overl. 1671. Van dit gevoelen is ook CASP. BURMAN in *Trajecti erud.* p. 208, met wiens grootvader, FRANCISCUS BURMAN, MANSVELDT naauwe vriendschapsbetrekking had onderhouden. En toch, de zoon van FRANCISCUS BURMAN verklaart, dat hij nooit den waren naam van PETRUS ANDLO heeft mogen ontdekken, en dat hij zekeren ALLINGA daarvoor hield (PETRUS ALLINGA predikant te Wijdenes † 1692, over wien z. *Biogr. Woordenb.* ad. v.) Het werk van dezen modernen utrechtschen ANASTASIO berokkende DES MARETS veel zorg en veel verdriet, zoo als blijkt uit den brief van GRAEVIUS aan HEINSIUS in *Syll. epist. ed. a* P. BURMANNO, t. 4, p. 256. vgl. met de aanteekening op pag. 257. Zie verder over het twistschrift: NICERON, XXVIII. p. 88. en BAYLE, *Dict.*, in v. ANDLO.

QUIESCENDO.

Simplicius Verinus, J. Pacius (vgl. XIV. bl. 119). T. T. verlangt den waren naam te kennen van SIMPLICIUS VERINUS, vermeld als schrijver van zekeren brief tot J. PACIUS gerigt tegen HUGO DE GROOT, in 1646 uitgekomen en handelende *de transsubstantiatione*. De brief, waarop T. T. doelt, is meermalen in druk uitgegeven. Enkele herdrukken, bijv. die van Straatsburg 1654 en Leiden 1666, voldoen aan den wensch van den vrager. Zij melden op den titel den naam van den waren schrijver, zijnde de beroemde CLAUDIUS SALMASIUS. J. PACIUS zal wel een denkbeeldig persoon geweest zijn. De inhoud van het genoemd twistschrift en van de daartegen in het licht verschenen verweerschriften wordt beschreven in het bekende werk van P. A. LEHMANN, *Manes Hugon. Grotii vindicati*, p. 835. Ook vindt men daarvan uitvoerig gewag bij PAQUOT, *Mém. litter.*, t. XV. p. 396. Het mag intusschen niet bevreemden, dat T. T. in het onzekere verkeert omtrent den eigenlijken naam, schuilende achter SIMPLICIUS VERINUS. Na de uitgave van den brief bleek het voor SALMASIUS niet wenschelijk, zijn auteurschap aan den dag te brengen. Naar het oordeel van de letterkundige wereld van dien tijd was het voor een man als SALMASIUS tamelijk onvoegzaam, openlijk als tegenstander op te treden van een geleerde, die vroeger SALMASIUS belangrijke diensten had bewezen, zijn roem had helpen vestigen, en nu door overlijden tot tegenspraak onmagtig was geworden. Vooral wekte zulk smadelijk geschrijf algemeene opspraak, dewijl SALMASIUS bij het leven van DE GROOT gewoon was geweest telkens met hoogen lof van hem te gewagen. Geen wonder, dat mevrouw DE GROOT zich over dat min edelmoedig bedrijf van SALMASIUS grootelijks gebelgd toonde. Zij was, zoo schreef zij aan den bekenden geleerden parijschen raadsheer CLAUDE SARRAU, in het bezit van een reeks van brieven van SALMASIUS aan haren echtgenoot, overvloeiende van betuigingen van bewondering en toegenegenheid. Voor haar was dus het later schrijven van den leidschen hoogleeraar een onverklaarbaar verschijnsel. CLAUDE SARRAU achtte zich verpligt zijnen vriend SALMASIUS deswege met kennisgeving van mevrouw DE GROOTS klagt vriendbroederlijk te onderhouden, en... SALMASIUS trachtte het verwijt van inconsequentie en zelfs van ondankbaarheid van zich af te weren door te ontkennen, dat hij de schrijver was. Hoe zou SALMASIUS zich met verachting hebben mogen uitlaten over den man, dien hij vroeger in zijne brieven (SALMASII *Epist. ad Grot. ed.* CLEMENT, p. 65, 66 caet.) met den uitroep bejegende: *Vir maxime faciende, maximisque comparande! Vir es, et virorum quidem suavissimus. Praestantissime Groti!* Zijne ontkenning baatte echter weinig. SARRAU liet zich niet om den tuin leiden. De stijl verried den schrijver. Hij meldt dit aan SALMASIUS in een brief van 15 mei 1646, met deze woorden: SIMPLICIUS VERINUS SALMASIO *sedere potest proximus nullo intervallo!* De briefwisseling, waarin over een en ander wordt gehandeld, is bewaard geworden onder de GUDII *et* SARRAVII *epistol. ed.* P. BURMAN, p. 165 sqq.

QUIESCENDO.

J. C. Bulengerus en C. Calcagninus (vgl. XIV. bl. 123). Wanneer leefden deze schrijvers en waar kan men iets naders omtrent hen vernemen? JULIUS CAESAR BULENGERUS, een fransch priester, geboortig uit Loudun in 1558, trad tot de orde der Jezuïten over in 1582, en werd bekend door een tal van oudheidkundige schriften, voor een deel vermeld in de *Biographie Universelle* van MICHAUD, t. V. p. 335. Uitvoerig is de opgave van bronnen, waarin over BOULENGER wordt gehandeld bij SAXE, *Onom. lit.*, t. IV. p. 86—88. Hij overleed in 1628. Niet minder bekend is CAELIUS CALCAGNINUS (geboren te Ferrara 17 sept. 1479, overleden 17 april 1541 en niet 1540, zoo als SAXE aanteekent). Behalve de schrijvers door SAXE aangehaald, III. 83, zal men over C. met vrucht raadplegen TIRABOSCHI, *Storia della Litterat. Ital.*, t. VII. 162, 477 en 858. Daarin wordt C. beschreven als een streng voorstander van het copernicaansch wereldstelsel. Kort vóór zijn overlijden stond hij zijne kostbare verzameling van handschriften ten gebruik af aan de dominikaner bibliotheek te Ferrara. Men schatte destijds het getal hss. op 3584. Later verminderde de verzameling tot op 1187, zoo als TIRABOSCHI meldt. CALCAGNINI was tevens in het bezit van eene rijke verzameling munten, waarvan elk exemplaar zoodanig in daartoe met veel zorg ingerigte kasten was ten toon gesteld, dat men daarvan de beide zijden, zonder het stuk in handen te nemen, met gemak kon aanschouwen. Van CALCAGNINI'S verzameling in haren tegenwoordigen toestand geeft BLUME verslag, in *Iter Italicum* (Berlin 1824) Th. 2, S. 181 en 4, S. 239.

QUIESCENDO.

Vesalius Mobachius (vgl. XIV. bl. 119) volgde te Alkmaar JANUS ERASMUS als conrector en 5 jaren later REINERUS NEUHUSIUS als rector der latijnsche school op. Hij bekleedde het rectoraat 13 jaren en vertrok toen in gelijke betrekking naar Groningen, doch overleed, daar naauwelijks één jaar geweest zijnde.

In dec. 1679, nog conrector zijnde, kocht hij hier een graf op het koor der Groote kerk; of hij er werkelijk in begraven is kan ik niet verzekeren, al draagt de zerk het volgende opschrift: *Vesalii Mobachii Rectoris Alcm. ΜΝΗΜΕΙΟΝ. Anchora Christe mea es sub imagine vise colubris. In Meritis toto corde recumbo tuis.* In 1729 ging dit graf over op VES. MOB., oud schepen alhier, met toestemming van diens broeder DANIEL MOB., med. doct., beide kleinzonen van den rector. Hij schreef: *Leges et jura triumphi Romani* in 8°., en in verzen: *Lucretia, Arion en Buda* en *Jacobus koning, maar verrader van Engeland.*

Nog is bij P. DE WEES, te Alkmaar van hem gedrukt in folio een latijnsch vers van meer dan 200 regels, op het huwelijk van mr. JAC. ZEEMAN, J. U. D. en subst. secretaris van de admir[t]. van W.-Friesland, en jonkvr. CORNELIA SONCK, 12 febr. 1679.

ARRENBERGS *Naamlijst* vermeldt geen werken van V., wel van J. MOB., die o. a. in 1746 uitgaf: *De lang gewenschte en ras aanstaande bekeering der Joden, benevens de wijze van dien verklaard uit Jeremia XXXI.*

Van een deftig woonhuis te Wormerveer werd, zoo als blijkt uit een marmeren gedenksteen, de eerste steen gelegd door een' V. M., denkelijk den bovengenoemden kleinzoon.

C. W. B.

G. Rijk (vgl. XIV. bl. 119). De schrijver van een boekje over de onverdraagzaamheid, in 1797 uitgegeven, en waarnaar T. T. vraagt, zal wel zijn GABRIEL RIJK, toen pred. te Nieuwendam.

E. A. P.

C. Alutarius, F. Abbema, P. Allinga, S. Doekes, Catalogus A. de Vries. Vragen naar aanleiding van den catalogus der bibliotheek van d°. A. DE VRIES.

1°. Wie was C. ALUTARIUS, die op n°. 527 voorkomt als schrijver van *Schriftuyr-Articulen van de noodtsaekelyckheyt der sichbaerlijcker gemeynte J. C.* enz. Fran. 1604, en van *Onderscheyt des Christendoms ende Onchristendoms deses tijdts*, ald. 1604, alsmede van eene *Onderwysinghe* enz., ald. 1605?

2°. Wie was F. ABBEMA, op n°. 529, als verklaarder of uitgever van *Davids Harpsangen*, Emmerick 1697?

3°. Wie was P. ALLINGA, wien n°. 791 vermeldt als tegenschrijver van WITSIUS?

4°. Wie was S. DOEKES, de levensbeschrijver van P. SCRIVERIUS bij diens gedichten. Amst. 1738 (n° 4197)?

Hoe voortreffelijk de catalogus ook is opgemaakt, zoo is het den bekwamen bewerker vast ontkomen, dat bij

N°. 4285 gelezen wordt JELGERSMA. Men leze daarvoor JELGERHUIS.

N°. 4419 gelezen wordt BURCKHARDT. Men leze daarvoor SCHWEICKHARDT.

N°. 4422 gelezen wordt KLIJN. Men leze daarvoor J. DE KRUYFF J[r].

N°. 4705 gelezen wordt AELHUYSEN. Men leze daarvoor ALTHUYSEN.

[Omtrent P. ALLINGA wordt boven bl. 143 door onzen medewerker QUIESCENDO iets medegedeeld.]

E. N°. 2.

Vondels geboortehuis. De vernieuwde belangstelling in den vorst onzer dichters

uit de zeventiende eeuw opgewekt, en die zich openbaart niet alleen in de twee nieuwe uitgaven zijner werken door de h.h. VAN LENNEP en VAN VLOTEN, maar ook in 't plan dat men gevormd heeft, om een gedenkteeken, den grooten man waardig, voor hem op te rigten, herinnerde mij de pogingen, in vroegeren tijd door mij aangewend, om het geboortehuis van VONDEL te Keulen op te sporen. De aanduiding, door BRANDT daarvan gegeven, was voor zijn tijd zeker allezins voldoende, maar is in onze dagen weinig geschikt, om ons tot wegwijzer te dienen. In zijn leven des dichters zegt hij, dat deze geboren werd »in de straat genaamt de Wijsgas, daar de viool uithing." Nu is er meer dan ééne straat te Keulen, welke dien of een soortgelijken naam draagt; en die viool is natuurlijk ver te zoeken in eene stad, die vooral in de laatste tijden zooveel veranderingen heeft ondergaan als de oude Agrippiner vest. Intusschen na vragen en weêrvragen en 't raadplegen van Keulenaars, die met den vroegeren staat hunner geboorteplaats van nabij bekend waren, meende ik met vrij wat zekerheid eene ouderwetsche en bouwvallige woning in de de groote Witsch- of Weisgasse te mogen houden voor 't geboortehuis van onzen dichter. Ik werd in deze meening nog versterkt door een berigt, voor één of twee jaren in de *Kölnische Zeitung* geplaatst, dat het bedoelde huis voor afbraak verkocht, en waarschijnlijk door den stadsraad aangekocht zou worden, die voornemens was däar een gedachtenissteen of eenige andere herinnering aan den dichter te plaatsen. Kort daarna te Keulen zijnde, deed ik dienaangaande onderzoek, en vernam toen door een bekwaam oudheidkundige aldaar, d^r^. WEIDEN, leeraar aan 't gymnasium, zoo ik meen, dat het berigt in de *K. Z.* geheel uit de lucht gegrepen was, en afkomstig, zoo als mij verzekerd werd, van iemand, meer bekend door de talrijkheid dan wel door de naauwkeurigheid van de door hem in dat dagblad geleverde artikelen; en dat mijne meening aangaande VONDELS geboortehuis bovendien geheel ongegrond was. Hij was meermalen door Hollanders over dit punt geraadpleegd, en meende te kunnen verzekeren, dat VONDEL geboren was in de Waisengasse, achter de kerk van St. Gereon, doch dat die straat en dus ook 's dichters geboortehuis verdwenen was. Een later berigt in de *Köln. Zeitung* bevestigde deze mededeeling. Ik las daarin 't volgende: »Wie bekannt, ist der grösste niederländische Dichter JOOST VAN DEN VONDEL 1587 in Köln geboren, und zwar in der Waisengasse (platea orphanorum) an St. Gereon, eine Strasse, die jetzt dem Namen nach nicht mehr besteht." Een woord tot lof van VONDEL en eene opwekking aan de Keulenaars om ook van hunne belangstelling te doen blijken in den dichter, die met warme liefde aan zijne geboortestad hing, besluit het artikel.

Nu is mijne vraag, of inderdaad met volkomene zekerheid uitgemaakt is, dat VONDEL in de thans verdwenen Waisengasse, niet in de Witschgasse geboren is, en of de plaats van zijn geboortehuis, sedert eenigen tijd door geheel nieuwe gebouwen ingenomen, nog zou kunnen aangewezen worden? Hebbèn welligt de bovengenoemde uitgevers van VONDELS werken dit punt aan een opzettelijk onderzoek onderworpen?

NÎL ADMIRARI.

Vondels gedenkteeken. Het gedenkteeken, voor VONDEL op te rigten, is reeds een en andermaal, zoowel in dit tijdschrift als elders, ter sprake gebragt. De schrijver van een dier artikelen, zoo ons geheugen zich niet bedriegt, de heer A. VER HUELL, opperde de vraag, of 't wel gepast ware een gedenkteeken op te rigten voor iemand, die wel het grootste gedeelte van zijn leven te Amsterdam gewoond had, maar toch niet hier te lande geboren was. Wanneer zulks niet bij voorkeur in de geboorteplaats moest geschieden — vroeg hij — hoe had men dan te Dordrecht een standbeeld kunnen oprigten voor ARIE SCHEFFER, die däar geboren was, maar even als VONDEL reeds in zijn vroegste kindschheid zijn geboorteplaats verlaten had, en die geheel zijn overige leven in Frankrijk had doorgebragt? Deze vraag daargelaten, en zonder te onderzoeken, in hoe ver de oprigting van een gedenkteeken voor VONDEL ook in Keulen gepast zoude zijn (waartoe, zoo men wil, het voornemen bestaat), zoo gelooven wij toch dat zulk eene vereering van 's dichters nagedachtenis nergens meer gepast zijn kan, dan in ons land. VONDEL toch was Hollander van top tot teen, en een dier krachtige figuren, die ons de getrouwste voorstelling geven van onze vaderen in de roemrijke zeventiende eeuw. Niemand méér dan hij verdient dus, én als dichter én als Nederlander, dat zijn standbeeld of eenig ander zijner waardig gedenkteeken in onze hoofdstad prijke. De schrijver van 't zoo even genoemde artikel, die, zoo als wij zagen, van een ander gevoelen is, noemde HELMERS, als in zijn oog méér waardig, om voor deze onderscheiding in aanmerking te komen. Wij hebben allen eerbied voor de nagedachtenis van HELMERS, als Nederlander van den echten stempel, die, niet in zijne verzen

alleen, maar ook in zijne gesprekken en handelingen [1]), zijne zucht voor de vrijheid en zijnen afkeer van de fransche dwingelandij aan den dag legde. Als dichter evenwel heeft hij, naar ons oordeel, veel minder aanspraak — wij zeggen niet, dan VONDEL — maar dan vele andere onzer vaderlandsche zangers, om op die wijze vereerd te worden. Het is niet ons gevoelen alleen, maar ook dat van meer bevoegde kunstregters, dat HELMERS zijn dichterlijken roem inzonderheid te danken had aan den tijd, waarin hij leefde en zong; en dat men in zijne verzen te veel leemten en gebreken moet over 't hoofd zien, om hem op den piedestal te handhaven, waarop de tijdsomstandigheden hem geplaatst hadden.

NIL ADMIRARI.

Homoet, Encomium linguae Aramaeae. Doorluchtige school te Middelburg. Onlangs vond ik een los vel, behoord hebbende tot de oratio, *Encomium linguae Aramaeae*, van ALBERTUS HOMOET, *de jonge;* 4°. gehouden in *Middelburgs Doorluchtige Schoole*, waarachter lofverzen zijn in de hollandsche taal van G. VAN BEUNINGEN, in het Latijn van ALBERTUS VOGET, s. s. theol. doct. en professor, en ook een in de grieksche taal.

Vrage: in welke bibliotheek is hiervan een exemplaar voorhanden? Wat was die „*Middelburgsche Doorluchtige Schoole?*" Heeft HOMOET later meer over de oostersche talen geschreven, en is de oratie belangrijk om te weten, op welken trap toen ter tijd de kennis der oostersche talen stond?

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Plaatsbeschrijving van Lochem. Mr. J. T. BODEL NYENHUIS zegt in zijn werk: *Lijst van Nederlandsche topographien*, dat over Lochem een oud werk bestaat, getiteld: „*Geschiedenissen van de ontstellinghe van de stad Lochem*, 1589, 4°.", doch schijnt het niet te kennen. Vrage: welke nederlandsche of belgische bibliotheek bezit hier een exemplaar van? Gaarne wilde men dit kennen, ten behoeve eener nieuwe plaatsbeschrijving van Lochem.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Werken van Tib. Hemsterhuis over de vaderlandsche historie. Heeft prof. TIBERIUS HEMSTERHUIS ook werken over onze historie in het licht gezonden, in de nederlandsche of in de latijnsche taal, dewijl ik meen, dat hij in het laatst der vorige eeuw daar een collegie over hield; of berusten ze hier of daar in handschrift?

D[r]. BERGMANS editie van zijn leven door RUHNKENIUS heb ik niet bij de hand.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Slatius. De zamenzweerder tegen 't leven van prins MAURITS, de afgezette predikant SLATIUS, heeft onder anderen doen drukken een *klaarlichtende fakkel*, om de gemeente tegen den prins en de toenmalige regering op te zetten. Dat pamflet, niet algemeen verspreid en spoedig onderdrukt, was kort daarna zoo zeldzaam, dat een schrijver uit diezelfde eeuw (wij meenen BRANDT, schoon wij de plaats op 't oogenblik te vergeefs bij hem zoeken) zegt, er slechts één exemplaar van gezien te hebben. Zou dat of eenig ander exemplaar nog aanwezig zijn, en waar te vinden?

NIL ADMIRARI.

Ottho Casman. Wie was OTTHO CASMAN? Zijn naam komt niet voor in het *Biogr. Woordenb.* van V. D. AA. Toch heeft hij zich bekend gemaakt door een geschrift, getiteld: *Des swaermoedigen conscientie troost.* Ik zag van dit werkje een 3[den] druk, verschenen te Amsterdam in 1638. Wanneer zagen de 1ste en 2de druk het licht?

T. T.

Wallesius, Ruyl, Mangliërius. Kan iemand mij ook zeggen of JOANNES WALLESIUS, PHILIPS CORNELISZ. RUYL en EUSTATIUS MANGLIËRIUS, die in het begin der 17de eeuw geleefd hebben, predikanten zijn geweest? En zoo ja, waar zij gestaan hebben?

T. T.

Justus Clarendonk. Ten jare 1673 werd er tegen den bekenden predikant van Sluis, JACOBUS KOELMAN, een boekje in het licht gegeven, getiteld: *Naakte waarheyt schynende door de nevelen van misverstant, met welke Koelman de gemeinte bewolkt heeft.* De schrijver noemt zich JUSTUS CLARENDONK L. A. M. Wie was hij? Of is het een pseudoniem, waarachter zich misschien een der antagonisten van KOELMAN heeft verscholen?

T. T.

Th. Paludanus. Was zekere TH. PALUDANUS in 1663 gereformeerd predikant, en kan hij een brief in het licht gegeven hebben over eene vereeniging tusschen Remonstranten en Contraremonstranten?

T. T.

---

[1]) Vóór jaren zijn ons daarvan vele bijzonderheden medegedeeld door een vertrouwd vriend van H., onzen goeden ouden leermeester prof. J. TEN BRINK.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Dirk Raphaels Kamphuyzen (vgl. XIII. bl. 372; XIV. bl. 16, 47, 78, 124). Het bedoelde schilderij is een landschap en berust in de verzameling van Mr. M. E. HOUCK te Deventer, die in de eerste helft van April aanstaande verkocht wordt. Hoewel er de R. met den toenaam des schilders duidelijk op zichtbaar is, mag men toch betwijfelen, of het stuk van de hand des dichters herkomstig is. Wanneer hij, 't zij vóór of na zijn 18e jaar zoo schilderen kon, zou het te verwonderen zijn, dat hij in later dagen, bij broodsgebrek, zich niet, in plaats van aan 't weven aan 't schilderen gezet had; er ware zeker meer geld meê te verdienen geweest, dan met zijn weefstoel of gedrongen Psalmvertaling. De vraag omtrent die schilderijen en hun maker vereischt en verdient, in elk geval, nog een nader onderzoek. Ook in Cassel heb ik, in een particuliere verzameling een stuk van CAMPHUYZEN gezien.

VAN VLOTEN.

[Het doet ons leed dat wij dit artikel te laat ontvingen om het nog in het aprilnommer te kunnen opnemen].

Ellison (vgl. XIV. bl. 78). J. C. K. heeft over deze portretten reeds navraag gedaan in den *Navorscher*, dl. X. bl. 290, vraag 505; of er antwoord op gekomen is weet ik niet; mogelijk zoude daar over zijne kerkelijke bediening kunnen gehandeld zijn.

Te Londen moeten zij verkocht zijn geworden, als: »*overheerlijk in den stijl van* REMBRANDT *vervaardigd*," terwijl J. C. K. vraagt: »*Wie is de schilder?*" Zijn zij later voor werk van REMBRANDT verklaard?

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

[Op gemelde vraag van J. C. K. is geen antwoord ontvangen.]

J. Jordaens en N. Maes. De vrager in den *Intermédiaire* over de betrekking dezer beide schilders dwaalt geheel, door vast te stellen het verblijf van MAES te Antwerpen als leerling van JORDAENS.

N. MAES heeft zich slechts weinige dagen te Antwerpen opgehouden op een kunstreisje en aldaar JORDAENS eens gezien. De verwarring is zeker ontstaan door de gedachte aan een naamgenoot, G. MAAS, schilder te Antwerpen. Onze MAES, leerling van REMBRANDT, heeft in zijne vroegere en latere manier niets gemeen met JORDAENS.

De parijsche vrager kan de oplossing vinden bij HOUBRAKEN, II. 175, als staden gedeeltelijk tijdgenoot van MAES, het meest gezag hebbende.

Deze schrijver is, volgens mij, onverdiend te veel verworpen door latere schrijvers, daar zijn werk alle blijken draagt, dat hij niet alleen alle beschrijvingen van steden, als: Delft, Haarlem, Leiden, enz. raadpleegde, maar ook zich wendde tot de tijdgenooten en betrekkingen der schilders door hem aangehaald.

C.

Afbeeldingen van de Loterijzaal te 's Gravenhage (vgl. XIV. bl. 79). Ik kan Ts. slechts aanwijzen, dat in den *catalogus van eigenhandige brieven*, van wijlen jonkhr. G. J. BEELDSNIJDER *van Voshol*, te Utrecht (niet in den handel), en onder diens erfgenamen berustende, zich een brief bevindt van den poëet ROB. HENNEBO, waarbij gevoegd is de *teekening van de Loterijzaal*, die voor de gravure heeft gediend.

J. L. A. I.

Adam van Vianen (vgl. XIII. bl. 311, 342). De V. VIANENS waren in de zeventiende eeuw goudsmeden te Utrecht en, voor zoover bekend is, de grootste kunstenaars onder de vele groote kunstenaren in dat vak, die ons land heeft opgeleverd. Op de oudheidkundige tentoonstellingen in de laatste jaren gehouden, heeft men stukken van hunne hand kunnen bewonderen, die luide getuigen, dat niet in alle industrie de 19e eeuw de 17e overtreft.

CHR.

Geschilderde glazen in de Zuiderkerk te Amsterdam (vgl. XIV. bl. 124). De opgave van WAGENAAR schijnt niet naauwkeurig te zijn. Onder de zestien door hem vermelde geschilderde glazen, kennen wij dat van het kramersgild en dat van de admiraliteit uit de bijschriften van HOOFT (*Ged.* uitg. BILD. dl. II. bl. 237 en 239). Het eerste stelde de geregtigheid voor, het tweede den zeeslag bij Gibraltar. Maar HOOFT maakt ons nog met een geschilderd glasvenster bekend bij WAGENAAR niet genoemd. Het was geschonken door de stad Amsterdam en stelde insgelijks de geregtigheid voor, (t. a. pl. bl. 227.) Zij was echter op het eene glas anders afgebeeld dan op het andere. Op dat der kooplieden was het de geregtigheid die elk het zijne geeft met weegschaal, gewigt en maat; op dat der stadsregering de geregtigheid die zonder aanzien des persoons het kwade straft, met het zwaard in de hand.

P. L. Wz.

Portret van Wollebrand Geleynsz de Jonghe (vgl. XIV. bl. 124). Het bedoelde portret, waarvan eene nabootsing geplaatst is voor *De Alkmaarsche Wees* van mevr. BOSBOOM, en dat den commandant ten voeten uit, in zijden kleedij en vergezeld van een zwarten bediende, voorstelt, toont werkelijk eene medaille aan de thans nog te 's Gravenhage bewaard wordende keten, en is geschilderd door CESAR VAN EVERDINGEN.

Van de retourvloot is de schilder niet bekend. Beide stukken berusten in het burgerweeshuis te Alkmaar.

C. W. B.

De tooneelspeelster Lobé (vgl. XII. bl. 245, 338; XIII. bl. 92; XIV. bl. 47). Welligt kan voor verdere nasporing dienstig zijn te weten, dat te Huissen bij Arnhem onlangs woonde en waarschijnlijk nog woont de heer GERRIT WILLEM LOBÉ, zoon van wijlen de in vroegeren tijd te Amsterdam gewoond hebbende echtelieden GERRIT LOBÉ en MEIJNSJE PLOOS VAN AMSTEL.

Gemelde heer G. W. LOBÉ is geboren in 1812 of daaromtrent. V. A.

Voet en Luyt. In Z. C. VON UFFENBACHS *Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engelland*, vindt men vele bijzonderheden, wel waardig de aandacht der lezers van den *Navorscher*. Gedurende zijn verblijf te Haarlem in febr. 1711, zag hij o. a. in een der benedenvertrekken van de stads-bibliotheek eene schilderij, waarop een man zoodanig geknield ligt, dat men tegen de voetzool van zijn linkerbeen kon zien. Die voet was zoo natuurlijk geschilderd, dat een liefhebber of schilderijen-gek (sic), met name LUYT, 600 guldens bood, wanneer men hem wilde toestaan, dien voet er uit te snijden, onder belofte, de opening weder aan te vullen en zoodanig te laten beschilderen, dat niemand, behalve groote kenners, het zoude opmerken. De vrouw, die hem rondvoerde, reciteerde een zinrijk satirisch versje, daarop gemaakt, dat wij letterlijk mededeelen:

»Tot Haerlem is een *voet*, daar LUYT tot
hondert pondt voor biet,
Tot *Uytert* is er een die geeft man (sic)
wel voor niet.
Hoe! die voor niet, en die so veel, wat heeft
dit stuck voor reden?
Tot *Uijtert* wil de *voet* met (sic) op het
stadthuijs treeten."

Er wordt hier gezinspeeld op GIJSBERTUS VOETIUS, hoogl. te Utrecht in de godgeleerdheid en oostersche talen, bekend door zijne onzalige twisten met COCCEJUS en anderen, bekend als streng Calvinist, als ijverig voorstander van het kerkelijk beheer der geestelijke goederen, en als hevig tegenstander van het patronaatregt. Voegt men daarbij, dat verdraagzaamheid omtrent Roomschgezinden, Jansenisten, Remonstranten, Cartesianen, Coccejanen en andere *anen*, niet in zijn woordenboek stond, dan zal men met UFFENBACH instemmen wat de uitdrukking: »*op het stadhuis treden*" beteekent, namelijk: dat hij gaarne zou gezien hebben, dat de burgerlijke magt, alle die *anen* en *isten* trachtte uit te roeien. De plaats wordt gevonden dl. III. bl. 530 en 531. Bestaat de vermelde schilderij nog? Is er ook iets naders bekend omtrent den heer LUYT?

J. C. K.

De tooneelspeler Corver. In de *Levensgeschiedenis van mr. D. J. van Lennep*, door zijn zoon mr. J. VAN LENNEP, vind ik onder de uitstekendste hollandsche acteurs, die gedurende het verblijf van Napoleon te Amsterdam in 1811 voor het keizerlijke echtpaar optraden, ook CORVER genoemd. Was er toen een acteur van dien naam? In ieder geval kan hier toch wel niet de groote CORVER bedoeld zijn, die in de tweede helft der vorige eeuw leefde, en van wien VAN DER PALM (in zijne *Herinneringen aan Bellamy*) zegt, dat TALMA bij hem ter school had kunnen gaan. Deze immers was in 1811 reeds lang overleden?

TAALKUNDE.

Schamel (vgl. XIII. bl. 315; XIV. bl. 52), door KILIAEN teregt door *pudicus*, *pudens* vertaald, beteekent, meen ik, *bedeesd* (zoodat men zich niet op den voorgrond durft plaatsen), en zulks ten gevolge van een gemis, waarvan men zich zelf bewust is, bv. van verstand, geld, of goede manieren enz. Ik zou dan VONDELS vers:

»Is d'Arent zoo onschamel" enz.

aldus willen weêrgeven: »Is de arend zoo weinig schroomvallig, in het bewustzijn van hetgeen hij vermag, wat hindert mij" enz. *Schaamle moêr* bij BREDERO: *eenvoudige* en ten gevolge daarvan *bedeesde* moêr. Zoo ook in *Aemstels Oudheid*, hier tevens aangehaald: *Schamele gemeente*, ten gevolge van gemis van verstand en geld, *bedeesde*, en dus *eenvoudige* gemeente.

V. Dz.

Tuischen (vgl. XII. bl. 247; XIV. bl. 81) voor *ruilen* wordt nog wel degelijk *in de volkstaal* in ons land gebezigd, even als in de oude woordenboeken. Ik zal alleen noemen den omtrek van Deventer, waar dit woord echter als *toessen* wordt uitgesproken.
V. Dz.

Coman (vgl. A. R; XIV. bl. 82). De pas beginnende beambte (der oostindische compagnie) erlangde den rang van »adsistent," met *f* 20 tractement in de maand. Hij kon echter op eene nog lagere sport beginnen, die van »jong adsistent," met *f* 12, zoo als bv. de gouverneur generaal JAN VAN HOORN. Zie o. a. § 35 en 37 van den eersten Titul van het »*Generaal Reglement omtrent de bevordering der Dienaren van d' E. Compagnie*, enz." van 31 julij 1753.

»ADRIAAN BACKER, van Vlissingen, A°. 1681, hier te lande gekomen per 't schip *Tidor*, voor jongen en *f* 5: — Iegenwoordigh adsistent winnende 20 gl. ter maend, dog in 't laast van vergange jaar door d' Hr. directeur JACOBUS HOOGCAMER, ende den raad tot Gamron om desselfs bequaemheijt en ervarentheijt in de persiaense tale tot secunde van Spahan aangestelt zijnde, wert als nu bij deesen op sijn overgesonden versoekschrift en vermits t ruijme tijts expiratie geadvanceert tot de qualiteijt van Ondercoopman met veertig guldens ter maent, onder een nieuw verband van drie jaren, te samen dato deser ingaende. Batavia in 't Casteel den 30 September A°. 1700. Geteekend W. VAN OUTHOORN." (Acteboeken van verbeterde personen.)

Majoor K.

In de lijn loopen (vgl. XIV. bl. 20, 52). Met de spreekwijze *in de lijn loopen* staat ongetwijfeld in verband *het aan de lijn houden*, waarvan melding wordt gemaakt en voorbeelden bijgebragt door G. VAN HASSELT, *Arnhemsche Oudheden*, dl. II. bl. 219, alwaar deze zegt, dat dit onderwerp is behandeld door de hh. J. A. VAN THIJE HANNES en J. A. ROËLL in hunne academische dissertatiën. Voorts herinnert hij, reeds in zijn geschrift *Oorsprong van het Hof van Gelderland*, blz. 35, een voorbeeld daarvan voor den dag gebragt te hebben, waarbij hij nu een ander van hetzelfde jaar 1546 voegt, zijnde »een getuych der »waerheit dat THONIJS DIE BECKER, achter »aan Keys. Mt. perdt gehalden end alsoe myt Keys. Mt. bynnen Arnhem gekomen »iss:" — een ander voorbeeld uit eene rekening is dat »van JACOB BECKER en an»deren, eenen nederslagh by Henl. geper»petreert, welcke nederslagers ten incom»men van Keyserl. Majest. in de stat Arnhem »*nair den alden Costumen* mit an *die Lyne* »*gehouden hebben*, ende mitsdien veylich ende »vrij gepasseert syn." — Uit dit voorbeeld blijkt tevens, dat de meening, dat dit gebruik niet aan gewone misdadigers zoude zijn toegestaan, wordt weêrsproken.

V. D. N.

Smous (vgl. XIV. bl. 111, aant. 20). Ter voldoening aan den wensch van ALEXANDER, om den oorsprong van het woord *smous* te vernemen, strekke wat VAN HAMELSVELD, *Aardrijkskunde des Bijbels*, III. 268, 269 schrijft: »Misschien weten slechts »weinigen wat deze naam eigenlijk betee»kent, die doorgaans in de beteekenis van »*schacheraar, bedrieger* genomen wordt, en »waarvan zelfs een werkwoord *smousen* »gevormd wordt. De heer BACHIENE (*Heil.* »*Geogr.* I. 1 bl. 376) heeft gemeend, in »navolging van dr. JANSONIUS, dat *smous* »niet anders zijn zou dan *schemosche*, leer»ling of aanhanger van MOZES. Dit is ech»ter geheel onwaarschijnlijk. Beter is de »meening van den beroemden oosterschen »letterkundige J. J. REISKE (*Acta Soc. Lat.* »*Ienensis*, IV. 161), die het woord *smous* »vergelijkt met het arabische *smaas*, het»welk een *dienstknecht*, een *slaaf* beteekent."

E. A. P.

Calcutta en Calicut. Niet zelden wordt de vergissing aangetroffen, dat men deze beide namen voor die eener enkele plaats aanziet. De heer HAGEMAN J.C.Z. haalt in zijne »*Aanteekeningen omtrent de zucht der Hollanders van vroeger en later voor monopolieyeest en uitsluiting van anderen*" (*Nav.* XIV. 71), ook het contract aan, door de oostindische compagnie met den samorijn gesloten, noemt dezen »keizer van Malebaar en koning van Kalikoet", en voegt er ter verduidelijking bij »Calcutta, Indië." Dr. S. KEYZER, in zijne gesnoeide uitgave van VALENTIJNS onschatbaar werk, begaat denzelfden misslag (*Oud- en Nieuw Oost-Indiën*, I. 21 en 106). Kalikoet of, volgens engelsche schrijfwijze »Calicut" is een oude, bekende plaats en zeehaven op de kust van Malabar, op 11° 15' noorderbreedte en 75° 52' oosterlengte. Calicut was de eerste plaats in Indië door VASCO DE GAMA in 1498 bezocht. In 1606 verscheen daar VAN DEN BROEKE. De samorin of vorst van Malabar had er zijn zetel.

Calcutta, de tegenwoordige hoofdplaats van Britsch Indië, ligt noordoostelijk van de eerstgenoemde plaats, op 22° 33' 5" noorder breedte en 88° 17' oosterlengte, aan de Hooghly, en is eerst meer algemeen bekend geworden na de overwinningen van lord CLIVE en de herovering van fort William in 1757, dat toen herbouwd werd

op de grondslagen van de sterkte, die reeds in 1696 door de Engelschen bij het dorpje Caly-Cutta gesticht was.

Majoor K.

Geslachtsregeling der naamwoorden. Daar de *Navorscher* ook voor taalkundige bedenkingen plaats inruimt, wensch ik de vraag te doen, of de bewerkers van het aanstaande woordenboek ook regelen hebben opgegeven voor de geslachten der zelfst. naamwoorden, even als zij voor de spelling gedaan hebben, of dat dit onderwerp nog onaangeroerd is? Hebben zij hunne gedachten daarover uitgesproken, dan gelieve mij iemand te zeggen wáár, mij toch is er niets van bekend en zoo waag ik hier eenige bescheidene vragen.

1°. Moeten de woorden, die uit het Latijn ontleend zijn, het oorspronkelijke geslacht behouden of om den uitgang in onze taal een ander geslacht aannemen: *school* b. v. is vrouwelijk, even als het lat. *schola*, en *straat* even als *strata*, maar hoe is het nu met *persoon*, van *persona*, dat ook in het hoogd. en de romaansche talen vrouwelijk is, en hoe met *uur*, van *hora*, dat bij ons alleen nog op den kansel vrouwelijk is? Hoe zal men dan ook met *spiegel* van het lat. *speculum* (ook nog in het Deensch onzijdig *speilet*), met *tempel* van *templum*, met *wal* van *vallum*, met *paard* onz. van het lat. *parareredus?* Men ziet, er is tot nog toe geen vaste regel ingevoerd, en er zijn even zoo vele woorden, die het geslacht hun in het Latijn toegekend, behouden, als die het voor een ander verwisselen. Nu heeft zeker het Latijn voor die geslachtsbepaling eene geldige reden gehad, onafhankelijk van den uitgang; is nu die reden onzen woordenboekmannen bekend, en zullen zij die eerbiedigen of verwerpen?

2°. Er zijn substantiven, die voorheen tot een ander geslacht behoorden dan thans; *tijd* b. v. was vrouwelijk, ook zoo ik meen *nacht*, even als in alle verwante talen, voor zoover deze het geslacht uitdrukken, thans echter zijn beide mannel. Daarentegen was *dienst* mannel., en is vrouwelijk geworden door een gril van BILDERDIJK, zoo als dat woord in zijn bekend adres aan het Koninkl. Nederl. Instituut met klem van redenen heeft aangetoond. *Oorlog* was even als in het IJslandsch onzijdig en is nu mannelijk. Hoe zal dat nu geregeld worden in het woordenboek en zal men de redenen voor de beslissing niet vooraf leeren kennen?

3°. Enkele woorden hebben in den eenen tongval een ander geslacht dan in dien eener naburige provincie. *Graafschap* b. v. is in het Geldersch, even als in het Hoogd. vrouwelijk, maar in het Hollandsch onzijdig; *haas* is in jagerstaal onzijdig. Waarschijnlijk kent ook het Vlaamsch en Brabandsch zulke afwijkingen. Nu zou het toch jammer zijn, zoo die eigenheden ter liefde van het Hollandsch afgeschaft werden. Reeds te veel hebben onze zuidelijke taalgenooten zich naar ons geschikt; hun tongval is te goed, om in den onzen onder te gaan. Zal het woordenboek, voor Noord en Zuid geschreven, hiertegen waken en wat taalkundig goed is ook als zoodanig erkennen, om het even waar het gehoord wordt?

Eindelijk de bastaardwoorden, vooral uit de romansche talen, die bij ons nog niet het burgerregt verworven hebben; hoe staat het met deze? In den regel behouden zij hun oorspronkelijke geslacht, maar er zijn hierop vele uitzonderingen. *Journaal* is onz., ook *kabinet*, *kantoor*, *bureau*, *fruit*, *request* of *rekwest*, *adres* en een aantal andere. Welke regel zal nu voortaan hierbij gelden? Zal de grammatica of zal het gezag van achtbare schrijvers hier beslissen? Of zal men misschien zoowat laveren? Ik geloof inderdaad, dat een goed gesloten stelsel iets onbereikbaars is, en dat men bij den tegenwoordigen toestand der taal, vroeger door onbevoegden dikwijls verknoeid en bedorven, maar trachten moet de zaak zoo goed mogelijk te maken, zonder zich te veel aan inconsequentiën te storen, doch ik wenschte, zoo dit nog niet geschied is, dat prof. DE VRIES, die met zijn medearbeider thans als wetgever voor de taal is opgetreden, eens voor het publiek zijne denkbeelden over dit onderwerp ontwikkelde, alvorens het woordenboek de zaak voor goed tracht te regelen.

DONATUS.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Hooft (vgl. XIII. bl. 346, 378; XIV. bl. 28). Ter beantwoording der nieuwe vraag van den heer P. L. Wz., dient, dat, volgens mijn geslachtboom, CORNELIS PIETERSZOON HOOFT en ANNA JACOBSBLAEUW, zeven kinderen hebben gehad.

1. PIETER CORNELISZ. HOOFT, drossaard van Muiden.

2. AGATA CORNELISD. HOOFT, tr. PIETER DIRKS HASSELAER, anno 1626 schepen en raad, 1635 burgemeester en 1646 schout.

3. JACOB CORNELISZ. HOOFT, obiit coelebs (waarschijnlijk zeer jong).

4. MARGARETHA CORNELISD. HOOFT, tr. HARMEN THOLINCX, daarna JAN HAGHE.
5. JACOB CORNELISZ. HOOFT tr. ANNA WILLEMSD. VEROUTER.
6. JOHANNA CORNELISD. HOOFT tr. mr. PIETER KLOECK, raad 1649.
7. HENDRIK CORNELISZ. HOOFT, obiit coelebs.

A. A. R.

Geslacht van Dongen (vgl. XIII. bl. 218, 252, 283, 319; XIV. bl. 25, 86). In een duitsch wapenboek, van de vorige eeuw, vond ik, bij de bladzijde waarop het wapen van SCHÖNLEBEN afgebeeld was, een stuk papier waarop, met eene oude hand, het volgende geschreven was:

vaders siet		*moeders siet*
SIEGERS	LOSEKAT	CLANT SCHÖNLEBEN
DEDUM	GRUIS	WIGGERINK ALBERDA.

Onder stond met dezelfde hand geschreven: »SCHÖNLEBEN dat is een Sakse familie."

Over de meeste onder deze kwartieren voorkomende geslachten is reeds in dit tijdschrift gesproken. — Dat van SCHÖNLEBEN, uit Hongarije herkomstig, was ook in het hertogdom Karniole bekend [1]) en vestigde zich in de 16de eeuw te Freiburg in Meissen, waar het de aanzienlijkste stedelijke ambten bekleedde, en in den omtrek vele goederen, als Tattendorff, Langerinne, Freibergsdorff e. a. bezat. Zeer verdienstelijk maakte zich dit geslacht door zijne groote kennis der bergwerken, waarin vooral uitmuntten MICHAEL en zijne beide zonen ERNST (1640) en JONAS. Laatstgenoemde verkreeg van keizer FERDINAND III, voor betoonde dapperheid gedurende Freibergs strenge belegering door TORSTENSON (in 1643), voor hem en zijn geslacht, eenen adelbrief en wapenvermeerdering [2]) (zie *Theatr. Europ.* t. IV). Eerst zijn jongste zoon, JOHAN ERNST, liet dien adel gelden, nadat hij aan het hof van Anhalt Zerbst tot de hoogste waardigheden, ja zelfs tot minister verheven was geworden. Deze stierf in 1714 en liet een eenigen zoon na, die zonder nakomelingen overleed. Een tak van dit geslacht zette zich in den Opper-Lausitz, te en bij Bautzen, neder en van daar in Silezië, en heeft o. a. voortgebragt LODEWIJK v. S., keizerlijk overste-luit. in 1681, en JOH. BENEDIKTUS v. S., geb. te Bautzen in 1613, generaal bij de zweedsche ruiterij en gouverneur van Gothenburg, die tot zweedschen rijks-baron verheven werd en in den hoogen ouderdom van 93 jaren, zonder gehuwd geweest te zijn, overleed. Zie GAUHENS *Adels- u. Heldenlexic.* i. v. SCHÖNLEBEN. Het wapen van JONAS SCHÖNLEBEN voorn., die, ten tijde der belegering door de Zweden, burgemeester te Freiburg was, vindt men (zonder aanduiding van metaal en kleur) afgedrukt achter het »Festprogramm: *Die Feier d.* 17 *Febr.* 1843 *als des* 200 *jähr. Jubelfest. d. Entsetz. Freib. v. d. schwed. Belager.* (Freib. 1843)" [3]), P. II. Het komt overeen met dat, hetwelk SIEBMACHER *Wapenb.* Th. IV, S. 166) aldus afbeeldt: gevierendeeld: 1 in zilver eene van de doorsnijdingslijn uitkomende, in 't rood gekleede jonkvrouw, met loshangend haar, de handen op de heupen latende rusten; 2 in zwart een klimmenden gouden leeuw; 3 in goud een zwarte zwijnskop, uitgaande van den schildsrand; 4 in zilver drie roode bollen of kogels. Op den gekroonden, aanzienden helm, de jonkvrouw van het eerste kwartier, tusschen eene vlugt, de regtervleugel doorsneden van rood en zilver, de linker van zwart en goud.

Het geslacht WIGGERINK, of WICHERINGE, dat men niet moet verwarren met dat van WIFRING, of WIJFRINCK, zat sedert onheugelijke tijden te Groningen in 't bestuur. Zie EMMIUS, *Ser. Consul.; Kron. van Gron.* bl. 53; SMIT, *Gesch. v. d. prov. Gron.*, bl. 89, waar: — door eene aan den corrector te wijten drukfout — »WICHERS", in pl. van »WICHERINGE" staat [4]). Het wapen van

[1]) Uit dezen tak sproot de geschiedschrijver JOH. LODEW. SCHÖNLEBEN.

[2]) HENDRIK PANCRAS en BASTIAAN SCHÖNLEBEN, de eerste keizerlijk veldoverste, de ander pauselijk protonotarius, werden door keizer MAXIMILIAAN I reeds in 1490 (volgens GRÜBLER, in 1494) in den adelstand verheven, volgens KNAUT, *Prodrom. Misnens.*, BECKMANN, *Hist. d. F. Anhalt*, Th. II. 268 u. f., SINAPIUS, *Schlesischer Curiosität.* enz.

[3]) Op bl. 10 en 18, wordt van JONAS SCHÖNLEBEN gewag gemaakt, en op bl. 32 opgave gedaan van schrijvers, die van hem spreken, en van op hem vervaardigde lijkredenen. Hij was ook monsterheer te Freiburg en keurvorstelijk tiendheffer. Zijn grafschrift, met bijgevoegde levensbijzonderheden, leest men in GRÜBLERS *Ehre d. Freyberg. Todten Grüfte*, I. p. 146 ff.

[4]) Dat dit eene drukfout is, blijkt uit eene mij door den heer H. J. WICHERS (met goedvinden van den schrijver van bovengemeld werk) schriftelijk gedane mededeeling, onder bijvoeging: dat de familie WICHERS afstamt van „WICHER ROTGERS, vaandrik „des borgerlijken regements, sedert 1629 geswo„ren der stadt Groningen en voornaam coopman „aldaar in lakens en andere manufacturen, geb. „1584, gest. den 29 dec. 1648, oudt 64 jaaren, „begraven in Martiny kerke agter het omlander „gestoelte n°. 442, bij zijne vrouw, BEERTA SCHO„NINCK of SCHOENINCK, geb. 1588, gest. den 21 „sept. 1647, oudt 59 jaaren."

SCHELTEMA zegt (in *Staatk. Nederl.*, 2de dl. 2de st. bl. 475, art. WICHERS (JOHAN)), dat deze echtelingen om het geloof voor de vervolging door den bloedraad uit Antwerpen gevlugt waren en zich te Groningen hadden neergezet; doch de heer W. verzekert mij, dat zijne familie-aanteekeningen daarvan geene melding maken. Heeft SCHELTEMA, die in zijne berigten over Groningers dikwijls zeer

WICHERINGE (over welk geslacht men nog kan raadplegen: SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* i. v.; *Bijdr. t. d. Gesch. en Oudheidk. van de prov. Gron.* (Gron. 1864,) I. bl. 206 vlg.) komt o. a. voor, op de door JOH. en CORN. BLAEU uitgegeven kaart van *Overyssel*, en is: in blaauw drie, van den boven-, regter en linker schildsrand uitgaande, zilveren halve leliën, en op den half-aanzienden goud-gekroonden helm, eene vlugt van blaauw en zilver, gedeeltelijk bedekt met eene zilveren lelie, die uit de kroon oprijst [5]). WIFRING daarentegen voert: gedeeld van goud; het eerste beladen met een halven zwarten adelaar, uitgaande van de deelingslijn; het tweede met drie zwarte jagthoorns; en op den helm een uitkomenden opvliegenden adelaar, met opwaartsche vlugt. (Volgens eene ms. verzamel. wapens) [6]). Ook dit geslacht zat te Groningen op het kussen en stierf in 1678 uit, als blijkt uit de volgende aanteekening op het, door mr. H. O. FEITH, in 1850, uitgegeven *Regeringsboek der prov. Groningen*, bl. 26, jaar 1678: »Den 11 octob. toege-»staan dat, vermits Jr. ALBERT WIJFERINGE, »als het laatste mannelijk oir van zijn ge-»slacht, gestorven zij, deszelfs wapen vóór »de kist werde gedragen, en in het graf »werde nedergelegd."

M°.

Willem van Asselt (vgl. XIII. bl. 29, 125, 217, 251, 281). Tot aanvulling van het vroeger medegedeelde aangaande het geslacht van ASSELT strekt, dat in het werk *Geschichte der Stadt und des Amtes Geldern von* FRIEDRICH NETTESHEIM, Bd. I. Crefeld 1863, voorkomt:

dat de stad en burgt Geldern van 26 junij tot 1 septb. 1423 door leenmannen bewaard werd, waaronder ook:

de voogd van Gelderland (waarschijnlijk WOLTER VAN ASSELT) met 3 paarden;

JOHANN VAN ASSELT (van den huize Berg of Semont onder Schaephuysen) en RUTGER VAN ASSELT, ieder met 2 paarden;

FREDERIK VAN ASSELT, met een paard.

In 1498 was JOHAN VAN ASSELT schout te Straelen.

Van 1612—1624 waren ten landdage uit de geldersche ridderschap beschreven, uit het ampt Geldern:

LIEFFART VAN ASSELT van den huize Gestelen onder Wetten uit het ampt Straelen: JOHANN VAN ASSELT van den huize Coul, LIEFFART VAN ASSELT van den huize Ayendonk.

Wapen en geslacht van Manmaker (vgl. XIII. bl. 57, 285, 347; XIV. bl. 24). Dat JACOB MANMAKER, kanunnik van Oudmunster, voorn., een zoon was van ADRIAAN en van MARIA VAN BERCHEM, blijkt, m. i. nog nader uit zijn wapen, 't welk is: gevierendeeld: 1 en 4 in blaauw drie zespuntige zilveren sterren [1]), vermeerderd in het hart met eene (de fransche?) zilveren (gouden?) lelie: 2 en 3 in zilver, drie roode palen (dat is BERCHEM). Dit wapen komt aldus voor, onder die van de »geëligeerden uit de vijf capittelen in den jaare 1674 by den Prince aangestelt", in 1708, bij C. SPECHT, te Utrecht, uitgegeven. Hij (JACOB) stierf in 1683.

't Is niet waarschijnlijk, dat tot dit geslacht ook behoorden:

a. EVERT MANDEMAECKER *mit zyn huysfrow*, vermeld, A. D. XV^c *ende* XI, op de lijst der *Bruderen ende Susteren van sunter Claes, die der zyn in den leven, in der moeder kercken t' Arnhem;* bij VAN HASSELT, *Arnh. Oudh.* II. hfdst. 29, blz. 107. Deze lijst van »Broederen en Zusteren van het kramer gilden", bevat o. a. de namen van hertog KAREL, zijne gemalin, en van »zeer veele adelyke (en geestelyke) Heeren en *Joffers* van zynen tyd."

b. JACOB DE MANDEMAKER en JAN DE MANDEMAKER, met andere burgers van Gorinchem, als DIRK VAN HELLU [2]), AARND PIEK, DIRK VAN UYTWIJK [3]), GIELIS VAN AME-

---

onnaauwkeurig is, ook hierin misgetast? — Wel vond ik bij HARKENROHT (*Oostfr. Oorspr.*, 2de druk. I. bl. 137, 138), dat JOHAN SCHOENINCK en JOHAN ROTGERS met SIGER SIGERS en vele anderen, na RENNENBERGS verraad, uit Groningen naar Emden vlugtten.

[5]) In het zegel van LUERT WICHERINGHE, „voogd „over de kerke van St. Marten binnen Gronin-„ghen", in 1616 (bij mij voorhanden), bevindt zich op den gekroonden helm alleen eene onderwe:sche vlugt. Zie nog over dit geslacht COENDERS *Nobiliar. Groning.* mss.

[6]) Vier geteekende stukken, op perkament, van 1649, 1655, 1666 en 1676, met uithangende zegels, van JOHAN WIFRINGK, zijn in mijn bezit. De hoorns in deze zegels zijn niet gesnoerd, ergo (volgens RIETSTAP) geen jagt-, maar posthoorns; het helmteeken: een regtopstaande adelaar met opwaartsche vlugt. — THEODORUS HENRICI WIJFRING werd, volgens BRUCHERUS, *Gedenkb. van Stad en Lande*, bl. 146, in 1634 predikant te Andel in Groningerland, en overleed in 1653.

[1]) SMALLEGANGE heeft: in blaauw drie zespuntige gouden sterren; welk wapen ook het 1ste en 4de kwartier uitmaakt van dat van het, in Zeeland bekende, doch, volgens genoemden S., uit Walsland herkomstige geslacht van LE SAGE, van welk geslacht die schrijver nader berigt geeft op blz. 488 van zijne *Cron. van Zeel.*

[2]) Zie over dit geslacht VAN SPAEN, *Inl. t. d. Hist. van Gelderl.*, III. blz. 305.

[3]) De stamlijst van PIECK, of PIEK (bij STEINEN, *Westph. Gesch.*, II. p. 153—161), vermeldt vele ARNDEN of ARNOLDEN. — CLAES PIEK was gasthuismeester (d. i. regent) in Gorinchem, in 1360,

RONGEN [4]), GIELIS VAN MALSEN [5]), enz., uit die stad gebannen, gedurende den grooten twist aldaar voorgevallen om de visscherij van de Merwe, in het jaar 1452. [6]) KEMP, *Beschrijv. van Gorinchem ende lande van Arkel*, II. blz. 278.

M°.

Van Zuylen van Vleuten (vgl. XIV. bl. 23, 84). Het geslacht VAN ZUYLEN schijnt slechts korten tijd in het bezit geweest te zijn van de ridderhofstad Vleuten; bij VAN HOOGSTRATEN, *Alg. Woordenboek*, op het art. *Vleuten* of *Vloten*, leest men, dat EELGIS ADRIAANSDR. UTENHAM, huisvrouw van GIJSBERT VAN ZUILEN, in het jaar 1506 op St. Luciëndag, door opdragt van haar vader FREDRIK UTENHAM, met het huis te Vleuten werd beleend, dat na haren dood haar zoon JOHAN VAN ZUYLEN, den 9 junij 1540 daarmede beleend zijnde, die beleening afstond aan BERENT DIE KONINCK, op den 7^{den} dec. 1576, van wien het den 20 mei 1590 gekomen is aan BERENT UTENENG: en ziedaar dan ook de zeer waarschijnlijke reden, dat van dezen tak der VAN ZUYLEN VAN VLEUTENS, als *zoodanig* geen vermelding wordt gemaakt.

V. D. N.

Geslacht Knijff (vgl. XIII. bl. 320). Velen uit dit geslacht vindt men genoemd in BURMANS *Utrechtsche Jaarboeken van de* 15de *eeuw*, voorzien van bladwijzers van personen, van welke in die *Jaarb.* gewaagd wordt. Men vgl. voorts *Utr. Volks.-Alm.* voor 1843 en de ald. aangeh. schrijv., als HEDA, *de Episc. Traject.* edit. BUCHELII, p. 145; HEELU *Rijmkron.* d. WILLEMS, vs. 6920, bl. 235; *Batavia Illustrata*, bl. 897; *Kron. v. h. Utr. Gen.* III. bl. 104, VI. bl. 329; VAN DER HEYDEN, *Nobil. de Belg.*, t. I. p. 495, 496.

PIETER KNIJF was in 1462 procurator van het klooster Eemstein bij Dordrecht. Zie BALEN, *Beschr. van Dordr.*, bl. 139; V. LEEUWEN, *Bat. Ill.*, bl. 1322.

In de 16de eeuw vestigde dit geslacht zich te Antwerpen, verkreeg in 1719, 1734 (met erkenning van zijnen ouden geslachtsadel) en in 1756, den titel van ridder en in 1826 van koning WILLEM I dien van baron. VAN DER HEYDEN, l. c. t. I. p. 496 svv.; *Nobil. des P. B.*

M°.

Afstammelingen van W. J. Blaeu (vgl. XIV. bl. 87). Van zijne zonen zijn mij bekend:

1. CORNELIS, mathematicus en typographus. Uit een huwelijksdicht van BARLAEUS blijkt, dat zijne vrouw ELISA heette.

2. JOAN, gehuwd met GEERTRUID VERMEUL, wier afbeeldingen, door JOAN DE BRAY geschilderd, zich nog te Haarlem bevinden in het kabinet van jonkheer J. QUARLES VAN UFFORD. Overleden 20 dec. 1673, volgens 't bekende grafschrift van VONDEL.

Hij had tot zonen:

a. WILLEM, geboren in 1635, gehuwd den 3^{den} mei 1659 met ANNA WILLEMS VAN LOON.

b. PIETER, geboren in 1637, gehuwd 16 febr. 1670 met MARTINA PIEMONT, en hertrouwd den 24sten sept. 1690 met GEERTRUYD ALEWIJN.

c. JOAN, gehuwd met ELISABETH VAN THYE (?), en den 22sten dec. 1707 hertrouwd met MARIA SAUTIJN.

1378, 1360. KEMP, t. b. a. p. I. 89, 111, 112. — Ook het geslacht van UYTWIJCK was te Gorinchem bekend (Dez. II. 435), en vermoedelijk hetzelfde als UTERWIJCK, 'twelk uit de EGMONDEN sproot. UTERWICK in Westfalen, voerde, volgens SIEBMACHERS *Wapenb.* III. 134, in rood drie zilveren schenkkannen. — Zie over eenigen van dien naam: MIERIS, *Charterb.* II, blz. 25, III. 85, 652, IV. 693; GOUTHOEVEN, blz. 106, 120, 158; *Bat. Ill.* blz 881, 897; *Kron. v. h. Utr. Gen.* II. 100; VII. 50, 176, 177, VIII. 117, 118, 345; D'ABLAING, *Veluw. Jonk.*, in 't naamregist.

[4]) Vermoedelijk uit het te Dordrecht, te Utrecht en elders bekende geslacht van AMERONGEN, 't welk, volgens *Connaissance de la noblesse d'Utrecht*, voerde: in goud 3 omgekeerde, paalswijze geplaatste, zwarte droogscheerdersscharen. Deze AMERONGENS worden onder Hollands edelen opgeteld (bij GOUTH. bl. 480, 556, VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*, bl. 750, 751, 754), zaten te Dordrecht, sedert het jaar 1351 en verv., op het kussen, en waren met de oudste en aanzienlijkste geslachten dier stad, als HALLINCG, OEM, VAN NAERSSEN, MOL, en elders met BRECHT, CROESING, VAN DER DOES, STERCKENBURG, VAN DORSSEN, EGMOND e. a., door huwelijk vermaagschapt. Eene dochter uit dit huis was, sedert 1439, non in de adellijke abdij van ter Lee, en stierf in 1485. Men zie BALEN. *Dordr.*, bl. 86, 149, 241 vlgg., 274 vlgg., 360, 758, 1069, 1149, 1171, 1174; GOUTH., bl. 106, 116, 119, 160, 168, 212; *Bat. Ill.*, bl. 926, 930, 944, 958, 1037, 1313, 1324, NIBBELINK, *Handv. v. d. Zwijndr. waard*, bl. 68, 96; LE BLOND, *Quart. génêal.*, p. 259; LE ROUX, *Rec. d. l. nobl, de Bourg, etc.*, p. 78; *Suite du Suppl. au Nobil. d. P.-B.*, I. p. 34, II. p. 148, III. p. 176. — Ook te Gorcum waren, volgens KEMP, bl. 412, 435, eenigen van dien naam in de regering. — Men zie ook FERWERDA en 't *Stamb. v. d. Friesch. adel*, in de registers.

[5]) Een geslacht VAN MALSEN zat, sedert 1315, te Gorcum in den magistraat. KEMP, bl. 62, 82, 102, 290, 298, 401, 448 vlgg. — Geslachten van dien naam waren in Gelderland, Noordbrabant en ook te Dordrecht bekend. VAN SPAEN, a. p. III. bl. 309—318; GOUTH. a. p. bl. 116, 178, 200; TE WATER, *Verb.*, 3de st. bl. 2—4, 4de st. bl. 440; FAHNE, *Köln. und Jül. Geschl.*, I. p. 267, II. p. 90; BALEN, a. p. bl. 361. — Het geldersch geslacht van dien naam bloeit nog in Beieren. Zie VON LANG, *Adelsb. d. Kön. Baiern*, p. 183; *Freiherrl. Taschenb. f.* 1854 u. f.

[6]) De drossaart van Gorcum, HENDRIK BEKKER, uit 's Hertogenbosch (waar zijn geslacht wel bekend was), speelde toen zijne rol. GIJSBERT QUEKEL was toen slotvoogd aldaar.

Hunne afstammelingen zijn mij onbekend.

Het wapen van dit geslacht komt voor in het wapenboek op het stads archief aanwezig: een zilveren voet op een veld van azuur.

Eene der in Amsterdam gevestigde familiën BLAAUW voert een wapen eenigzins daarop gelijkend.

Amsterdam.

Afstammelingen van W. J. Blaeu. Aangaande de noordhollandsche familie BLAEU, of BLAAUW kan T[s] alle inlichtingen bekomen, die hij verlangt, bij mr. M. A. H. ONDERWATER te Dordrecht, in wiens bezit eene genealogie van die familie is.

Geslacht Blaeu te Enkhuizen. Wie kan mij het wapen van dit geslacht opgeven, als ook of WILLEM en WIGGER BLAEU, die op de *Naamrol van Regenten* in verschillende betrekkingen voorkomen, verwant waren met de gelijktijdig bloeiende BLAEUEN te Amsterdam? X[2].

Het geslacht Teylingen. De geschied- en geslachtrekenkundigen houden het er voor, dat het oudadellijk geslacht van dien naam uitgestorven is. Deze naam wordt dan ook noch bij L. A. VAN WELEVELD, *Handb. Nederl. Adel*, 1848, op de lijst der oude riddermatige geslachten, bl. 18, noch bij eenige oude schrijvers gevonden.

In 1815 werd een geslacht van dien naam (zie WELEVELD, l. c. bl. 175), in den adelstand *verheven*, omdat, zoo als de *Navorscher* dl. X. bl. 269 zegt, »zij tot een oud, sedert bijna drie eeuwen regeringsposten bekleed hebbend geslacht behoorden."

Nu komt de heer D. G. VAN TEYLINGEN VAN KAMERIK in den *Tijdspiegel* van november 1863, bl. 371, tegen een beweren van den heer J. B. HOOGEWEGEN en tegen een ander beweren van mr. J. VAN LENNEP op, als zouden de beide door hen genoemde personen de laatste van een geslacht TEYLINGEN geweest zijn.

De heer D. G. v. T. v. K. spreekt, in zijn opkomen tegen beide heeren, van het huis TEYLINGEN in betrekking tot den moord van graaf FLORIS V en laat het voorkomen alsof het in den *Tijdspiegel* besproken geslacht, zonder tegenspraak, uit het aloud adellijk stamhuis van dien naam zou voortgesproten zijn. De uitdrukking, daar gebezigd: »De afkomst is zoo menigmaal beschreven, dat het voor den lezer vervelend zoude zijn zulks van den beginne af weder op te halen" overtuigt en bewijst niet. In het belang van geschied- en geslachtrekenkunde willen wij die verveling ons wel eens getroosten en wenschen wij, dat de heer D. G. v. T. v. K. de bewering van den heer V. D. N., in den *Navorscher* geuit, wederlegge.

Hoe kan men denken, vraag ik mij, dat een geslacht, dat bewijzen in handen zou hebben van uit het aloud adellijk huis TEYLINGEN af te stammen, zich eene *verheffing* in den nederlandschen adel aanleunen en zich met een praedikaat van jonkheer vergenoegen laat?

Wij verwachten ophelderingen in dezen en houden het er tot zoo lang voor, dat het oude huis van gelijken naam sedert lang uitgestorven is.

EEN VRIEND VAN WAARHEID EN ONDERZOEK.

Het geslacht van van Laren, eene vermaarde predikanten-familie. Vindt men bij VROLIKHERT, in zijn' *Vliss. Kerkhemel*, 1758, vrij uitvoerige levensberigten medegedeeld aangaande JOOST VAN LAREN *den ouden* (blz. 64—73), DANIEL VAN LAREN, *Joostz.* (blz. 73—81) en JOOST VAN LAREN, *den jongen*, (blz. 91—98), alle in leven predikanten te Vlissingen, gelijk ook DE LA RUE, in zijn *Gelett. Zeeland*, 1741, van den laatstgenoemden melding maakt (blz. 255—258), en tevens van diens jongsten zoon ABRAHAM (blz. 224), ouderling en stadsdrukker te Vlissingen, waar hij geboren werd den 16[den] of 26[sten] junij 1633 (zie ook VROLIKHERT, blz. 93), — belangrijke bijzonderheden omtrent dit geslacht zijn tevens aan het licht gebragt uit oorspronkelijke familiepapieren, opgenomen in het *Archief. voor Kerkel. Geschiedenis*, verzameld door KIST en ROYAARDS, dl. XX. blz. 49—72.

Te bejammeren is het intusschen, dat aan dit oorspronkelijke handschrift reeds verscheidene bladen ontbraken, waardoor welligt nog menige onbekende bijzonderheid is verloren gegaan; alsmede, dat hier en daar enkele schrijf- of drukfouten zijn ingeslopen, welke tot misvatting gereedelijk aanleiding geven, zoo als, b. v.

Blz. 54. geb. te Arnemuiden, 30 febr. 1586, — lees: 27 febr.

Blz. 65. bevest. te Vlissingen, 8 aug. 1608, — lees: 10 aug.

Blz. 67. in 1653 te Axel, — lees: 1633, of liever nog, 1634.

Blz. 67 (*in notis*), JOOST VAN LAREN, *de jonge*, heeft in 1650 de gemeente van den Hoek niet bij leening bediend, — maar zijn zoon JODOCUS of JOOST is aldaar werkelijk predikant geweest van 1642—1652, welke gemeente toen nog den naam droeg van Mauritsfort, gelijk zulks ook vermeld is, blz. 68—70, waar deze echter verkeerdelijk als JACOB of JACOBUS vernoemd staat.

Blz. 70. Een kind van laatstgen., op den Hoek geb. met name JOHANNES, geb. 24 junij

1648 en overl. 21 maart 1648. Blijkbaar is een dezer data foutief.

Uit de hier aangehaalde bronnen is alzoo van dit predikantengeslacht hoofdzakelijk het volgende bekend:

I. JOOST VAN LAREN, JOOSTZ., geb. te Comêne (hebbende 3 zusters: JANNEKEN, CATELIJNE en TANNEKEN VAN LAREN), huwde in febr. 1561 met JAQUEMIJNTJE VAN DAMME, *Jacobsdr.*, overlijdende beide aan de pest te Yperen in 1583. Zij hadden 8 kinderen, van welke de meeste jong stierven, zoodat dus alleen in aanmerking komt:

II. JOOST VAN LAREN, *de oude*, geb. te Comêne, 15 aug. 1563, eerst predik. te Yperen, 1584, daarna te Antwerpen, 1584—1585, te Arnemuiden, 1585—1608 en te Vlissingen, 1608—1618, in welk jaar hij 24 oct. aldaar overleed. Hij was 4 dec. 1583 te Yperen getrouwd met MAEIKEN KNOCKAERDTS, JANSDR., welke vrouw den 5 septb. 1599 te Arnemuiden overleed, 2 dagen te voren verlost zijnde van haar 10de kind. Met 8 kinderen overblijvende (van welke 6 zonen alle pred. geworden zijn) hertrouwde hij 21 nov. 1599 met KATELIJNE LE BOUK (LE BLONK), wed. van LOUIS LANGLETS, die 30 octb. 1602 overleed, waarna hij 10 aug. 1603 weder trouwde met MAAYKEN BARENDS, van Middelburg, uit welk huwelijk nog geboren zijn, 1 zoon (d°. BERNARD) en 1 dochter.

Deze kinderen waren:

a. DANIEL, geb. te Antwerpen 3 jan. 1585, pred. te IJzendijke, 1606, te Vlissingen, 1609, en te Arnhem, 1623. Hij was 29 aug. 1609 te Vlissingen getrouwd met JANNEKEN VAN BELOIS, uit welk huwelijk aldaar 9 kinderen geboren werden. Hij liet na een zoon, JOOST, geb. te Vlissingen in 1612, die pred. te IJsselstein geweest is, terwijl een zoon van dezen, mede JOOST genaamd, pred. te Tricht was, van wien in 1755 nog nazaten te Rotterdam leefden.

b. JOOST, *de jonge*, geb. te Arnemuiden 27 febr. 1586, eerst pred. te Ellewoutsdijk en Oudelande, 1608, daarna te IJzendijke, 1610, Koudekerke, 1616, en Vlissingen, 1619—1653; in welk jaar hij 6 oct. aldaar overleed. Zijne 1^{e} vrouw was MAGDALEENKEN LAMBRECHTS, met wie hij julij 1608 trouwde, doch die 18 sept. 1609 overleed; de 2^{e}, SARA BAGGAERT, met wie hij 11 april 1610 te Vlissingen huwde, en die hem 9 kinderen schonk, van welke de jongste was ABRAHAM, geb. te Vlissingen 16 of 26 junij 1633, te welken dage de moeder in het kraambed overleed; de 3^{e} was ZOETJE SCHOUTENS, wed. JAQUES ROZE, met wie hij trouwde den 11^{den} sept. 1635.

c. JOHANNES, geb. te Arnemuiden, 18 nov. 1587, overl. 1 dec. 1588.

d. SUSANNA, geb. te Arnemuiden, 8 oct. 1589, overl. 12 dito.

e. JEREMIAS, geb. te Arnemuiden, 12 oct. 1590, werd pred. te 's Heerarendskerke, 1615, te Koudekerke, 1619, en bij de nederd. gem. te Londen, 1632, waar hij overleed in 1638. Hij was getr. met LIJSBET JANS. Hun zoon AERNOUDT komt voor als theol. student, bij KIST en ROYAARDS, dl. XX. bl. 68.

f. SAMUEL, geb. te Arnemuiden, 29 junij 1592, was pred. te Ellewoutsdijk en Oudelande, 1617, te Baarland, 1618 en te Heinkenszand, 1629—1640. Hij was getr. met ADRIAENKEN CATS.

g. MAEYKEN, geb. te Arnemuiden, 8 maart 1594; was getr. met ELIAS MORRIS, pred. te Borsselen, 1618, en te Kruiningen, 1625—1637, in welk jaar hij den 5 oct. aldaar overleed.

h. JACOBUS, geb. te Arnemuiden, 29 sept. 1595; werd pred. te Renesse en Noordwelle en was getr. met ADRIAENKEN JASPERS.

i. PETRUS, geb. te Arnemuiden, (den...?); pred. te Nisse, 1620—1638, in welk jaar hij 16 april op de synodale vergadering te Tholen overleed. In 1621 huwde hij te Goes met PIETERNELLA DE JAEGER.

j. JAQUEMIJNKEN, geb. te Arnemuiden, 3 sept. 1599, trouwde den 19 febr. 1630 met BASTIAEN JANSSEN.

k. (uit het 3^{e} huwelijk) BERNARDUS, geb. te Arnemuiden, was eerst pred. op de groenlandsche vloot, en daarna te Axel, 1634—1657. Hij was gehuwd met LYSEBET QUINTENS.

Van de kinderen van (*b*) JOOST zijn bekend:

1. JODOCUS of JOOST, geb. te Vlissingen, 16 april 1621. Eerst pred. te Ovezande en Driewegen, in 1642, en daarna te Mauritsfort of den Hoek, 1642—1653, in welk jaar hij in maart aldaar overleed. Hij was getrouwd 9 junij 1643 te Vere met TANNEKEN LEENAERDTS, ADRIAENS dr., die 3 maart 1651 te Hoek overleed. Uit dit huwelijk werden ald. geboren:

a. JOOST, geb. 13 maart 1644, overl. 22 januarij 1653.

b. ADRIAEN, geb. 2 oct. 1645.

c. JOHANNES, geb. 24 junij (januarij?) 1648, overl. 21 maart 1648, gedoopt door zijns vaders jongsten broeder, DAVID, pred. te Moerspui, en vernoemd naar diens oudsten broeder, JOHANNES.

2. DAVID, geb. te Vlissingen. Eerst pred. te Moerspui, 1648, en daarna te Oostsouburg, 1649, waar hij 17 sept. van dat jaar reeds overleed, 22 jaar oud zijnde.

Intusschen is het nog niet bepaald uitgemaakt, hoe de volgenden met deze familie vermaagschapt waren:

1. Nicolaas larenus, of van laren, pred. en tevens rector te Schoonhoven. (pred.-lijst dier gemeente).

2. Jodocus larenus, of joost van laren, omstreeks 1586 notaris te Middelburg (vrolikh., bl. 73).

3. Arnold van laren, als nederd. pred. te Veghel in N.-Brabant tot pred. bij de engelsche gem. te Vlissingen beroepen 1651 en in 1676 ald. overl. (vrolikh. bl. 328 en 401).

4. Jacob van laren, pred. te Meliskerke, 1633—1652 à 53. (hunnius, *Naamrol*).

5. Jacobus van laren, pred. te Ellewoutsdijk en Oudelande, 1653, en te Wolfaartsdijk, 1657—1661, in welk jaar hij ald. overl., nog vóór zijn vertrek naar Sas van Gent, werwaarts hij beroepen was.

6. Joost van laren, pred. te Ellewoutsdijk, 1657, en te Westsouburg, 1668—1673, in welk jaar hij 16 oct. aldaar overleed, nalatende tot weduwe catelijntje van deyl.

7. Johan zuidhoek van laren, pred. te Aardenburg, 1766, Oudvosmeer, 1772, te Rotterdam, 1772—1786, in welk jaar hij 17 junij aldaar overleed., 46 jaar oud zijnde.

Ten einde bij te dragen tot volmaking van dit geslachtregister, moge het volgende dienen, door mij uit echte bescheiden ontleend:

Uit de doop- en trouwregisters te Axel: ds. bernardus, of barent van laren, was getrouwd met elisabeth dirricks scheufs, uit welk huwelijk te Axel geboren zijn:

Elias, ged. 5 nov. 1634; cornelis, ged. 10 febr. 1636; maeicken, ged. 29 maart 1637; madaleentien, ged. 27 maart 1639; johannes, ged. 7 april 1641; elysabeth, ged. 1 febr. 1643 en ferdinandus, ged. 4 nov. 1646.

Als weduwnaar van elisabeth dirricks scheufs is d[s]. b. van laren (geb. te Arnemuiden) ondertr. te Vlissingen 3 dec. 1655 en vervolgens 21 dec. aldaar getr. met susanna blommaerts (geb. te Oostsouburg), wed. van jacob gleyns, wonende op de Kleine markt te Vlissingen.

Uit de doop- en trouwregisters te Wolfaartsdijk: d[s]. jacobus van laren, als pred. te Wolfaartsdijk staande, was gehuwd met magdalena engels, uit welk huwelijk ald. geboren werden:

Jodocus, ged. 11 aug. 1658, get. maria van laren.

Engel, ged. 7 dec. 1659,

Johan, ged. 20 febr. 1661.

Als wed. van d[s]. jac[s]. van laren, hertrouwde magdalena engels, 9 sept. 1662 te Wolfaartsdijk, met jan matthijsse van marom, wed[r]. van neelken erasmus.

Aangenaam zal het mij zijn, bijaldien deze mededeelingen aanleiding mogen geven, dat anderen zich opgewekt gevoelen tot het leveren van bijdragen, ter aanvulling en opheldering.

Wolfaartsdijk. j. van der baan.

MENGELINGEN.

Olievlekken uit papier weg te nemen (vgl. XIII. bl. 351; XIV. bl. 32, 64). Hiertoe wordt op blz. 32 poeder van speksteen aangeraden, na vooraf de vlekken met zuivere rosmarijnolie te hebben bevochtigd.

Zonder iets te kort te doen aan de voorgestelde methode, meen ik toch tot genoemd doel te mogen aanraden het gebruik van fijne pijpaarde, magnesia, witten bolus of dergelijke, die, meer veelvuldig in den handel voorkomende en alom verkrijgbaar, niet zullen te leur stellen. De speksteen toch komt weinig voor, is op vele plaatsen zelfs niet te verkrijgen en te duur als men belangrijke olievlekken moet verwijderen.

Ditzelfde geldt niet minder van de zuivere rosmarijnolie, en ik geloof in plaats daarvan benzol te kunnen aanraden, die slechts een derde van den prijs kost, waarvoor zuivere rosmarijnolie te bekomen is.

Versche olievlekken worden reeds verwijderd door een weinig magnesia (koolzure magnesia) met water tot een dikke brij aan te roeren, deze op de vetvlekken te brengen en te laten uitdroogen; naarmate het water verdampt, trekt de olie in de magnesia.

U. g. duffer blom.

Olievlekken. Een eenvoudig middel is door mij probaat bevonden, ook ten aanzien van papier, waarop drukletters voorkomen. Men neemt pijpaarde, en maakt die door afschrapping, of hoe men anders beter vindt, tot poeder, zonder dat die bijzonder fijn behoeft te zijn. Men strooit er van op de bevlekte bladen aan beide zijden, en zet ze dan in de pers, waar zij lang in moeten blijven staan. Daarna verwijdert men met eene penneveder of zachte borstel de pijpaarde, het papier zal schoon bevonden worden zonder schade voor de letters. Wanneer ik dit middel probaat noem, dan is dit ten aanzien van versche olievlekken; omtrent verouderde heb ik geene proef genomen. De olie eener lamp was uitgestort over een deel van het nieuwe testament, vertaling van van der palm, 1830; meer

dan 150 bladzijden (of 75 bladen) in 8°. waren met olie doortrokken, zoozeer dat op sommige de vetstof *dreef* (zoo als men dat noemt). Toch is alles genoegzaam verdwenen, en met vernieuwde zorg zouden eenige gele tinten op het titelblad ook wel weggevaagd zijn, doch het is er toen bij gelaten. Ik meen, dat dadelijk na de oliestorting, door zuigpapier, de vetstof is verwijderd, en daarna de pijpaarde tusschen de bladen is aangebragt; doch het is vele jaren geleden en ik kan dit niet stellig verzekeren; of alle papiersoort evenzeer de werking der pijpaarde bevordert, is mij onbekend. De soort, die tot de proef diende is door de voormelde uitgaaf aangewezen. Bij oude vlekken, kan men misschien de olie eerst weder vloeibaar maken en daarna de pijpaarde aanwenden.

HORA RUIT.

Hooge ouderdom (vgl. A. R.; XII. bl. 60; XIII. bl. 127, 192). In het *Algemeen Hist. Geogr. en Geneal. Woordenboek door* A. G. LUÏSCIUS, 's Gravenhage en Delft 1726, leest men: »CZARTAN (PETRACH), Griek van religie, in den jare 1539 geboren, en in den jare 1724 den 5 Januarij te *Kofrosch*, dorp vier mijlen van *Temeswar*, op den weg na *Karansebes* gesturven; heeft alzoo geleeft *hondert vier en tachtig jaren*. Wanneer de Turken *Temeswar* van de Christenen veroverden, had hij zijnes vaders vee gehoed. Hij hadde nog weinig dagen voor zijn dood gegaan met een stok, eischende van de reizigers aan 't posthuis te *Kofrosch* een aalmoes. Zijne oogen waren rood in 't vleesch, doch gaven hem nog eenig gezicht. Zijn hooft en baard waren groenagtig-wit, gelijk verschimmelt brood; ook was hij nog van eenige tanden voorzien. Zijn zoon. *zeven en negentig jaren* oud zijnde, heeft verklaart, dat zijn vader voor dezen een kop langer geweest was, dat hij in zijn hogen onderdom voor de derde maal was getrouwt, en in dit laatste huwelijk dezen zoon verwekt had. Hij was gewoon, na de wetten van zijne religie, de vastendagen zeer streng te onderhouden, en nooit andere spijze, als melk en zekere koeken, bij de Ongaren *kollatschen* genaamt, te nuttigen, nevens een goede slok brandewijn, zoo als ze daar te lande gemaakt word. Hij hadde agter-kinderen in de vijfde geboorte, met dewelke hij dikwijls speelde, dezelve op zijne armen dragende. Zijn zoon van zeven en negentig jaren was nog zeer gaauw en frisch. Wanneer de veldmaarschalk-luitenant graaf van WALLIS, commandant van *Temeswar* vernam, dat deze oude man onpasselijk was geworden, liet bij hem uitschilderen; en als 't afbeeldsel bijkans voltooid was, quam hij te sterven. Dit bovenstaande is getrokken uit een brief van den 29 Januarij 1724, door den here Envoyé HAMELBRUNINCX geschreven uit Wenen, aan de *Hoogmogende Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden.*"

H. C. STRIK VAN WIJK.

Hooge ouderdom. Tot verdere aanvulling der voorbeelden van hoogen ouderdom, deelen wij uit VAN HEUSSEN en VAN RIJN, *Beschr. van Haarlem*, IV. bl. 136, in f°. het volgende mede: »Omtrent het jaar 1450, eenige jaren vroeger of later, heeft te Egmont op den Hoef gewoont, zeker manspersoon, met namen JOHAN KLOPPER; dewelke 140 jaren oud geworden was en geen spijs plagt te nuttigen voor zonnenondergang."

C. KRAMM.

Hooge ouderdom. In de *Beschrijv. van Rotterdam*, door S. LOIS, leest men, bl. 157: »Op dit jaer (1659) was hier tot Rotterdam een out man van 118 jaren, genaemt JAN OTTELE, was tot Hoy in 't lant van Luyck gebooren op den 27 sept. 1542. hy hadde syn memory en verstant noch seer wel, sprack vierderhande talen, en hadde syn gehoor en gesicht seer wel, en syn mont vol nieuwe tanden, was noch wel ter been, at noch met goede smaeck out gesouten vlees dat 4. a 5. jaren hadt gesouten geweest en paerde boonen in water gekoockt met sout, en dronck wyn, bier en water soo 't de gelegenheyt van den tyt mee bracht. Desen man was geloogeert in den Oppert in een achterhuys recht over de banck van leening, uitkomende op de Slickvaert: hy hadde in de eerste troubelen schoolmeester tot Hillegersberg geweest, en was getrout geweest met een weduwe ELISABET VAN AERSCHOT: is oock schoolmeester tot Oudewater geweest, en is na de Munsterse vreede weder na Brabant getrocken en in andere landen, en nu tot Rotterdam."

M°.

Hooge Ouderdom. Voor 8 Ngr. wordt aangeboden: LEUCKFELD, J. G., *hist. Nachr. v. 79 gelehrten Männern, welche d. 80. u 90. Jahr ihres Alters erlebet haben.*. O. O. 1723. 4. Zie Verzeichniss d. Antiq. Lagers von H. HARTUNG in Leipz., 1864, nr. 76.

M°.

Apostelstraat te Amsterdam (vgl. XIV. bl. 31). Zoude de Apostelstraat na 1394 de tegenwoordige St. Jansstraat niet kunnen zijn, en toen misschien de Apostel Johannes straat geheeten hebben, zoodat men die straat bij verkorting de Apostelstraat en later St. Jansstraat noemde?. In J. TER GOUW's *Oorsprong en afleiding* der

grachten, straten enz. *van Amsterdam*, 2de druk, bl. 63, lezen wij: »dat de St. Jansstraat zeer oud is en al in de 15^e^ eeuw onder dien naam bekend was."

T 5.

Een oude Blondin (vgl. XII. bl. 342; XIII. bl. 127, 222, 255, 351). Ofschoon deze titel den man wel niet gelden mag, die er in den vorigen jaargang meermalen onder is ter sprake gebragt, blijf ik er mij echter gemakshalve van bedienen, nu ik mijne vraag (XIII bl. 255) herhaal en er nog eene tweede bijvoeg. In de beschrijving en mededeeling door VAN ORDEN in den *Letterbode* 1847 over het vliegende schip en den inventeur SCHIJF gegeven, wordt het hoogst zeldzame lofdicht op dat schip vermeld, in de verzameling des heeren BODEL NIJENHUIS berustende. In dat lofdicht komt eene noot voor, die naar den *Hollandschen Praatvaar* I^e^ deel bl. 296 verwijst. Ik bezit dien »*Praatvaar*" niet. Mogten er onder de lezers van den *Navorscher* zijn, die in de gelegenheid wezen mogten, dat boek na te slaan, gaarne zou ik van hunne bevinding kennis dragen; 't zij door middel van ons tijdschrift, 't zij op eene andere wijze.

H—g.

Zonderlinge Drukfouten. (vgl. A. R.; XIII. bl. 58, 128), Het volgende stukje plaatste ik in der tijd in het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* en het werd kort daarna ook door het tijdschrift »*Laurens Coster*" overgenomen.

»De *Errata* waren vóór de uitvinding der boekdrukkunst geheel onbekend. Er was dan ook niets gemakkelijker dan de fouten te verbeteren, die soms in de handschriften geslopen waren. Wanneer de copiïsten eene fout bemerkten voor dat de inkt opgedroogd was, zoo wischten zij dezelve met een sponsje uit, maar wanneer dit niet meer mogelijk was, haalden zij het woord of de woorden door en plaatsten punten onder de foutive letters. Deze verbeteringen gaven dus geene de minste zwarigheid.

»Moeijelijker ging dit echter met gedrukte werken. Men behielp zich eerst door de fouten met de pen te veranderen, doch door het groot aantal in de meeste werken aanwezig, was dit middel te tijdroovend en kwam men al spoedig op de gedachte om de verbeteringen op één lijst achter het boek te voegen, onder den naam van *errata*. — Het eerste aldus verschenen werk dagteekent van 1478 en werd gedrukt door GABR. PIERRE, te Venetië. Spoedig vond dit veel navolging en weldra verscheen er geen werk zonder van eene grootere of kleinere errata voorzien te zijn. Jammer was het echter, dat de meeste uitgaven zulke groote errata noodig hadden, zooals onder anderen de eerste editie van PICCUS VAN MIRANDOLA, uitgegeven in 1507 te Straatsburg, welk werk zooveel fouten bevatte, *dat de errata* 15 *bladzijden folio besloeg*. Ook waren van de 172 bladzijden van een werk, in 1562 uitgegeven tegen het pausdom, ruim 15 bladzijden errata, waarover de zamensteller zich verontschuldigt als zou de duivel allerlei kunstgrepen gebruikt hebben om het goede, dat dit werk kon voortbrengen, tegen te gaan.

»Een blijk echter, dat het groot aantal fouten den drukkers niet aangenaam was en zij het ongaarne zagen, dat hunne werken daardoor ontsierd werden, geeft een brief van ALDUS MANUTIUS aan LEO X, waarin hij zegt, *gaarne een gouden kroon te willen afstaan voor iedere fout die hij daardoor uit zijne uitgaven kon verwijderen.*

Enkele drukfouten hebben vele werken in prijs doen stijgen, ja, zelfs tot eene groote zeldzaamheid gebragt. Vooral is dit het geval met vele bijbels, waarvan hier enkele voorbeelden:

In een te Londen uitgegeven bijbel, in 1634, staat: »De dwaze zegt in zijn hart, *daar is een God*," in plaats van »*daar is geen God*". Deze uitgave werd echter op last van den koning vernietigd.

»Hetzelfde lot trof eene editie in 4°. van 1710, waarin men het zonderlinge, nooit gehoorde gebod leest: »*gij zult echtbreken*".

»Ook is er een bekend onder den naam van *Azijn-bijbel*, uithoofde het opschrift van de gelijkenis van den *Wijngaard* (*Vineijard*) vervangen is door (*Vinegar*) *Azijn*.

»Verder verhaalt men van eene vrouw eens drukkers in Duitschland, die de aardigheid had om des nachts in de vorm van een bijbel, bij hen ter perse, het vonnis van de echtelijke onderwerping, uitgesproken tegen Eva, geheel te veranderen. Zij nam de twee eerste letters van het woord *Herr* (meester) weg en stak er het woord *Na* in, zoodat er nu, in plaats van: „*hij zal uw meester* (*Herr*) *zijn*" stond »*hij zal uw gek* (*Narr*) *zijn*". Deze spotboeverij, zegt men, kostte haar het leven.

»Gelukkig zijn tegenwoordig groote errata zeldzaam, daar schrijver, corrector enz.. zooveel mogelijk fouten zien te voorkomen, Het is echter te wenschen, dat het gezegde van CHEVILLIER tot de drukkers, of liever de uitgevers der 17de eeuw, niet toepasselijk op die der 19de moge zijn of worden. Immers zegt hij: »Zoo de drukkers al een errata geven, dan doen zij het nog van het kleinste gedeelte der fouten, wijl zij zich anders zouden schamen over de verregaande slordigheid, die in hunne werken heerscht;

tevens besparen zij vele kosten, daar de lange lijst van fouten den prijs van de uitgave zeer zou vermeerderen en daarenboven ieder afgeschrikt zou worden om zich zulke slechte werken aan te schaffen."

Daar ik echter twijfel of al deze feiten, welke ik aan het aardige werkje: *Curiosités Bibliographiques et Litteraires*", 2 deeltjes, ontleende, waarheid bevatten, zoo noodig ik de medewerkers van den *Navorscher* uit mij te willen opgeven:

1°. Welke histories er nog meer bekend zijn omtrent boeken en vooral bijbels met curieuse errata? Ik herinner mij nog een Azenbijbel en ook nog een *Corpus juris* met *Pars Secundus* in plaats van *Pars Secunda*.

2°. Of al deze feiten waar zijn? zoo ja, welke verdere bijzonderheden men daaromtrent dan nog weet, of er nog exemplaren bestaan en de waarde daarvan?

en 3°. Zoo slechts enkele van die historiën uit de vorige eeuwen *onvervalscht* tot ons zijn overgekomen, welke dan *wel* en welke dan *niet* waar zijn?

Zeer zeker zal de beantwoording van deze vragen menige aardige bijdrage leveren tot de kennis der bibliographie.

Utrecht. A. v. R.

[Van de vier drukfouten in bijbels, welke A. v. R. vermeldt, zijn twee reeds vroeger in den *Nav.* dl. X. bl. 381 vermeld. — Beide, de *Vinegar bible* en die met „thow shalt commit adultery", bestaan inderdaad. Het *Corpus Juris* met *pars secundus* is bekend en niet bijzonder zeldzaam.]

Rondheid der aarde (vgl. XIII. bl. 63; XIV. bl. 32.). Is het wel juist, wat t. l. a. pl. gezegd wordt dat »ten tijd van den peloponnesischen oorlog de strijd tusschen het poëtische volksbegrip van de platte oppervlakte en het geleerde gevoelen van de bolvormige gedaante der aarde zijn einde bereikte?" Werd niet nog in de middeleeuwen het geloof aan den bolronden vorm der aarde en aan het bestaan van tegenvoeters voor eene gevaarlijke ketterij gehouden?

Eetbare Vogelnestjes. Onlangs las ik in een buitenlandsch tijdschrift, dat de regten, door het indisch bestuur op deze bekende lekkernij bij het inzamelen geheven, niet minder dan *f* 400,000 jaarlijks zouden bedragen. Is dit juist? en kan iemand 't een en ander wetenswaardigs bijbrengen omtrent de comsumptie van dit artikel in ons koningrijk en andere landen, omtrent de natuurlijke geschiedenis van de vogelsoort, de wijze van inzameling enz.?

Oud opschrift te Amsterdam. Onder oude papieren vond ik ook deze aanteekening: »Het volgende is naar een Latijnsche inscriptie van eene CAZERE MANSON LEM Anno 1500 op een glas in de Nieuwe Gereformeerde Kerk te Amsteldam ontdekt door eene G. H. TRACHEL Med: Dr: doch is er uitgenomen, door dien de aandacht van eenigen er op gevallen was.

Na dat vervuld zal zijn 't jaar duizend zeven honderd,
Zoo als de Christen de tyd van Christus steld,
Zal 't elfmaal achste jaar, van iedereen bewonderd,
Gantsch treurige dagen zijn, wijl 't grooten rouw voorspeld.
Zoo niet dat aklig jaar de waereld zal doen kraaken,
Zoo niet de aarde en zee verwisselen zal in Niet,
Zal echter alle Rijk het onderst boven raaken
En algemeene smart alom zijn, wat men ziet.

Wordt van dat opschrift door eenig schrijver gewag gemaakt?

M°.

[Hetzelfde gedicht met dezelfde vraag daaromtrent werd ons door X. toegezonden, geschreven met eene oude hand op propatria-papier. Volgens dit stuk is het gedicht „na eene Latijnse inscriptie gemaekt door JOHAN CASARE MONZON LEIVE (staat er dit, of *Leeve* met een schrapje er boven, voor *leevende* of iets anders?) A°. 1500 en thans ontdekt door G. H. TROCHELL, Medicinae Doctor, maar is op den 21 December passato om den toeloop van het volk daaruyt genomen." Het jaar waarin die inscriptie ontdekt en weggenomen werd, vinden wij in geene der beide vragen vermeld.]

De Maté of Paraguay-thee (vgl. A. R.). Bij ULLOA, *Zuid-Amerika*, 1745, dl. I. bl. 256, wordt de bereiding beschreven als volgt: »De maté, in dit deel van Amerika »(Quito) *yerba de Paraguay* geheeten, is de »gewone drank in plaats van thee. De »wijze van toebereiding bestaat hierin, dat »men eene zekere hoeveelheid van dit kruid »doet in eene kalebas met zilver omkleed, »genaamd *maté*, *totuma* of *calabacito*. Men »doet er wat suiker bij, giet er een weinig »koud water op om het kruid te doen weeken en de suiker te doen smelten; vervolgens giet men dien kelk vol kokend »water: en vermits dit kruid zeer teeder »is, zuigt men den drank door een naauw »geopend pijpje. Naarmate het water vermindert, wordt er weder bijgedaan met »wat suiker, en dit wordt zoo lang herhaald, tot dat het kruid, wat anders boven

»drijft, begint te zinken: alsdan heeft het »zijne kracht verloren. Men mengt soms »het sap van bittere oranje appelen, — van »citroenen, of van welriekende bloemen in »den drank. Men drinkt dien gemeenlijk »'s morgens, nuchter; ook wel bij het eten. »Hoe groot het gezelschap ook moge we»zen, zoo drinkt men echter uit en door »dezelfde pijp, beurtelings. De europeanen »vinden in dien drank geen smaak; de »creolen zijn er op verzot. Als zij op reis »gaan, nemen zij er een voorraad van mede, »om vóór 't eten te nuttigen." Dit geldt Quito; omtrent Lima wordt gezegd, dl. II. bl. 95, dat aldaar de maté tweemaal daags werd klaargemaakt met meer toestel en omslag dan te Quito, doch de nuttiging in gezelschap was dezelfde.

I. HAGEMAN, JCZ.

Cochenille (vgl. A. R.). Voor de liefhebbers schrijf ik hier af uit JOSE DE ACOSTA'S *Amerika*, 1556—1589. »De *tunal* in Nieuw-»Spanje is mede een zeldzaam gewas, in »Europa nooit bekend geweest (hierop volgt »eene natuurkundige beschrijving der nopal-»planten). De tamme tunal krijgt onder aan »de struik of den stam, vijgachtige vruch»ten, rood en wit; de wilde tunal niet; ook »vindt men tunals die hooger geacht wor»den, alzoo zij *greinen* voortbrengen aan »*beestjes* gelijk, die de Indianen zeer behen»dig weten af te nemen. Dit zijn de ver»maarde couchenilla, waarmede men de »fijne stoffen verwt. Eer ze verkocht wordt »laat men ze droogen. Iedere aroba (25 pond »amst.) wordt op vele ducaten geschat. In »1587 werden 5677 arroben couchenille »naar Spanje gezonden, die 283,750 pesos »of realen van achten (à *f* 1,60—*f* 1.70) »waarde hadden, en dit gaat zóó jaarlijks."

De nopal- en cochenille teelt op Java heeft haar oorsprong te danken aan drie diertjes, overgebleven van de bevolking van 26 planten, die in 1828 met het fregat de Leye van Cadix naar Batavia waren overgebragt, en die uit Mexico waren aangevoerd geworden. Eene andere overlevering zegt, dat er nog slechts één beestje overbleef. Deze cultuur wordt gemeenlijk de wandl.... cultus genoemd, om het overeenkomende van den vorm van beide insecten. Voor geen tak van nijverheid wordt er zoo veel leven opgeofferd. Men moet voor één pond zwaarte zeventigduizend insecten hebben; de uitvoer van Java is 240 pikols of 30,000 ponden voor gouvernements, en ongeveer evenveel voor particuliere rekening, zoodat circa 4,200 millioenen insecten moeten vermoord worden, geroosterd in ovens! Over de cochenille, zie *Tijds. van N.-Indië*, IVe jg. IIe dl. 362, IXe jg. IIe dl. 207. en *Indisch Magazijn* 1845, stuk IX—X. bl. 57.

J. HAGEMAN JCZ.

Invloed der maan (vgl. XIV. bl. 30). Ik heb ruim veertig jaren het warmoezenieren als een stokpaardje bereden, en berij het nog, ofschoon op kleiner terrein. Het was mijn lust alle proeven te wagen, om bij de uitkomst het goede te behouden. Helaas! hoe dikwijls ben ik te leur gesteld! In het eerst ook van het hondje gebeten, dat geloof slaat aan den invloed van de maan op de tuingewassen, waarvan men mij het een en ander mededeelde, of waar oude tuinboeken van gewaagden, heb ik naauwkeurig ze alle op de proef gesteld, niet eens, maar meermalen. En toen en altoos heeft de uitkomst mij geleerd, dat prof. UILKENS de waarheid aan zijne zijde had, toen hij betuigde, dat dit altemaal warmoeseniersbijgeloovigheden waren, waarmede een knap tuinman zich niet moest ophouden. Weêr en wind moeten in acht genomen worden en niet de stand van de koude maan. Wie meer wil weten over den invloed van de maan op het weêr, leze het belangrijke stukje, dat voorkomt in den *Volksalmanak voor* 1856, uitgegeven door de Maatsch. tot nut van 't Algemeen, bl. 74 enz. Ook sommige heiligen spelen hunne rol in den tuin. B.v.: »Wilt gij in 't najaar heerlijke staakslaboontjes plukken, dan moet gij die 's avonds in de voor leggen, opdat er 's nachts *de St. Jans dauw* op valle, dan zult gij tevens zien, dat ze veel milder dragen, dan wanneer gij zulks op uwe gewone wijze doet. Om nu te weten, in hoe ver die raad steek hield, liet ik over de eene helft der rij *St. Jans dauw* gaan, over de andere helft niet, welke toegedekt werd. En toen de boontjes opgroeiden, en vruchten droegen, gaf ik het den bekwaamsten tuinman te raden, over welk gedeelte de *St. Jans dauw* gevallen was. Ook deze proef is door mij herhaald, omdat het eene jaar het andere niet zegt. Van daar het spreekwoord: »Een boer van één jaar is zoo wijs als een boer van honderd jaar." Ik ben al voor lang geheel van alle warmoezeniers-bijgeloovigheden genezen, en lach wel eens in mijn vuistje, als ik stijf en sterk hoor beweren, dat men appels en peren moet plukken bij volle maan, wijl ze dan minder rotten. Ik vraag dan wel eens: »Ook als het dan regent dat het giet?" — Daarenboven heb ik de droevige ondervinding opgedaan, dat menschen, die van dat bijgeloovig hondje gebeten zijn, zich moeilijk laten genezen.

J. C. K.

GESCHIEDENIS.

Geschiedenis der vrijmetselarij (vgl. XIV. bl. 42, 68, 99, 129). De Heer VAN VLOTEN, zelf geen Vrijmetselaar, wil aan anderen, die 't ook niet zijn, de geschiedenis leeren der Vrijmetselary. Hy vergeve 't my, zoo hy my daarby doet denken aan den blinde, die aan blinden den weg wijst. Ik wil gaarne toegeven, dat ieder, die wat over de Orde gelezen heeft, al is hy er juist geen lid van, eenige historische feiten daaromtrent zal kunnen aangeven, en wat de feiten betreft, door den Heer VAN VLOTEN opgegeven, ik wil de juistheid van sommige daarvan niet betwisten. Zoo is het b. v. volkomen waar, dat de Grondwet der Orde, en als die thands vrij algemeen overal wordt nageleefd, is opgesteld geworden door den Engelschen predikant ANDERSON; maar wat volkomen onwaar is, is de bewering, dat eerst in die Grondwet een *zedelijke* tempelbouw den *stoffelijken* kerkbouw als doel der Orde zou hebben vervangen, en verkeerd is de voorstelling, welke de Heer VAN VLOTEN zich van de Orde schijnt te maken, als of aan die Grondwet een deïstische strekking kon worden toegekend. Omtrent dit laatste kan ik alleen zeggen, dat indien zulks het geval ware, niet zoo vele evangeliedienaars in Engeland en Schotland leden der Orde zouden zijn en by de Loges de betrekking van kapellaan vervullen, en zulks met voorweten en goedkeuring der hoog orthodoxe kerkgenootschappen, waartoe zy behooren; terwijl ik hem voorts verwijs naar het uittreksel der zeer ernstige preêk, door een dier geestelijke heeren voor de Provinciale groote Loge in Engeland in de kerk gehouden, en waarvan ik de vertaling geplaatst heb in een jaarboekje, ten vorigen jare binnen de plaats zijner inwoning uitgekomen, en dat hem wel niet onbekend zal zijn. — Wat de oudheid der zedelijke toepassing der symbolen betreft, zoo kan hy daarover raadplegen zeker handschrift uit de 15de eeuw, in het Britsch Muzeum aanwezig, getiteld *The history and articles of Masonry* en waarvan door den Heer MATTHEW COOKE in 1861 een prachtige uitgave is bezorgd. — Dit wat Engeland betreft; maar maakte de Heer VAN VLOTEN kennis met de geschiedenis der moderne Vrijmetselary in Schotland; haar wieg en bakermat, dan zou hy nog sterker van de onjuistheid zijner begrippen aangaande de zaak zijn overtuigd geworden. De Koningen van Schotland toch waren, van de vroegste tijden af, Grootmeesters der Orde in hun rijk — eene der Loges bezit nog een charter, door Koning MALCOLM CANMORE, haar in 1057 gegeven — en dit ware wel niet het geval geweest indien de Loges uit bloote vereenigingen van arbeiders hadden bestaan: en toen, in 1460, JACOBUS II, het Grootmeesterschap afstond aan WILLIAM ST. CLAIR, Graaf van Orkney en Coithness om erfelijk door hem en zijn nazaten te worden bezeten, waren het, als uit de officieele stukken blijkt, lieden van allen rang en stand, geen bouwkunstenaars dan by uitzondering, die tot de Orde behoorden. Doch er is meer. De Koninklijke Orde van Schotland, door ROBBERT BRUCE, in 1314 ingesteld op het eiland I-kolm-hill of Iöna, van waar volgens de overlevering ST. COLUMBAAN voor 't eerst de Orde op Schotschen bodem heeft overgebracht, is niet anders dan een hoogere graad der Vrijmetselary, waarin al hare symbolen een zedelijke verklaring bekomen. Ik ben in 't jaar 1843 te Edimburg in die kon. Orde opgenomen, en, zoo ik aan den Heer VAN VLOTEN zoo min als aan eenigen oningewijde mag verhalen wat hare ritualen bevatten, zoo kan ik hem toch de verzekering geven, dat de taal, waarin zy en vooral de daarin voorkomende rijmpjes geschreven zijn, van een hooge oudheid getuigt.

Eindelijk, om op eigen bodem te komen, toen Prins FREDERIK HENDRIK in 1637 aan de Loge *Frederiks Vreedendal* te 's Gravenhage, in 't byzijn o. a. van Graaf JAN van NASSAU, den Markies D'ESTAMPES en den Graaf van Northampton, zijn elfjarigen zoon voorstelde, en deze als kind der Broederschap werd ingeschreven, zal er toch wel geen sprake van eenige arbeiders-vereeniging of kerkbouw geweest zijn.

J. VAN LENNEP.

Mad. Krudener (vgl. XIV. bl. 44, 112, 134), die eerst Venus, toen de politiek en eindelijk Gode offerde, is eene damestype ook nu nog niet *out of season*. In JULIA KAVANAGHS interessant boekske *French Women of Letters* (TAUCHNITZ 1863) vindt men over haar eene zeer lezenswaardige essay.

L—F—T.

Heidens in Nederland (vgl. A. R.; XI. bl. 34; XII. bl. 353; XIII. bl. 164; bl. XIV. 40, 100). A—A. vraagt t. l. a. p.: zijn er hier in 't land ook nog? of zijn er afstammelingen bekend, die zich gevestigd hebben en christenen geworden zijn? Wij verwijzen A—A. naar onze *Geschiedkundige onderzoekingen aangaande het verblijf der Heidens of Egyp-*

tiërs in de Noordelijke Nederlanden, Utrecht 1830, bl. 153. De aldaar genoemde scharenslijpers-familie is nog niet uitgestorven en oefent nog steeds het oude beroep uit te Leeuwarden. Wij vragen op onze beurt van waar A.—A. het berigt ontleende, dat men thans aan de Heidens *de invoering van het kaartspelen toeschrijft?*

J. D.
L.

Heidens in Nederland. Het verwondert mij, dat de steller van het artikel (bl. 40) geen melding maakt van de Heidens in ons vaderland, die er zich nog in de 17de en zelfs 18de eeuw ophielden. In Amsterdam woonde voor een 80 jaar nog eene vrouw op het Prinsen-eiland, de Heidin bijgenaamd; de bevolking van het Rukveens-heitje tusschen Etten en Bergen op Zoom, was er waarschijnlijk nog een overblijfsel van; voor 30 à 40 jaren leefden zij nog in holen onder den grond, stonden in zeer kwaad gerucht en hadden een dubbelzinnig bestaan: zij waren inderdaad Heidens, in welken toestand sints, door de onvermoeide zorg van een r. k. geestelijke vele verbetering is gekomen, zoodat het er, meen ik, thans zeer veilig is.

Het Heitje bij Oosterhout verkeerde ongeveer in denzelfden toestand.

A. Br.

Tweegevecht aan boord. Claes Gz. Compaen (vgl. XI. bl. 231; XII. bl. 363; XIII. bl. 70; XIV. bl. 103). Aan boord van een schip waarop ik diende in de jaren 1828—1830, was ik meermalen getuige van het uitmaken van een onderlingen twist op de wijze waarvan op bl. 103 melding wordt gemaakt. Vooral werd dit in toepassing gebragt, als van de twistenden, de eene marinier de ander matroos was; gewoonlijk was de marinier de lijdende partij, want daar hij met het endje niet zoo wel te regt kon als zijn partij in den hoepel, vielen de meesten slagen hem ten deel.

LABORANTER.

Hulsterambacht (vgl. XII. bl. 201, 267, 301; XIV. bl. 103). Tot beantwoording van het gevraagde door den heer F. CALAND, in zijn t. l. g. pl. geleverd antwoord, dient, dat het *stadhouderschap* eene betrekking was ondergeschikt aan den hoogbaljuw, terwijl de *stedehouder* weder de chef was van de 'sgravendienaars, of dienaars van de justitie.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Israeliten of Joden (vgl. XIII. bl. 299; XIV. bl. 105). Dat er voor het aangehaalde opschrift: »*Honden en Joden hier buiten*," helaas! maar al te veel waarschijnlijkheid is, en dat de Israeliten ook hier te lande dikwijls beleedigende uitdrukkingen moesten hooren, zal ALEXANDER in het volgende bevestigd vinden. Het is bekend, dat de Israeliten voorheen in sommige steden niet mogten overnachten. Het regtzinnige Utrecht maakte daarop geen uitzondering; want op gezette tijden 's avonds en 's ochtends gaf de klok van den Buurttoren den Israeliten het teeken de stad te verlaten of binnen te trekken. Zij overnachtten gewoonlijk te Maarsen. Ofschoon het gebruik gelukkig tot den »goeden ouden tijd" behoort, heeft de gewoonte van de klok te luiden tot vóór weinige jaren voortbestaan. In de wandeling werd zij de »*boefklok*" genoemd, en meer dan één Stichtenaar heeft mij verzekerd, dat zij aldus was getiteld naar de »*Joden*" of »*Boeven*", ten wier gerieve, of liever ongerieve, zij voorheen geluid werd. Daar deze afleiding van »*boefklok*" uit den mond is van lieden, die geen etymologen zijn, heb ik haar altijd zeer aannemelijk gevonden.

Zijn dergelijke staaltjes schijnbaar moeielijk te vereenigen met de van oudsher vermaarde nederlandsche verdraagzaamheid, men moet tijden en zeden niet uit het oog verliezen, en dan zal Nederland toch immer allergunstigst bij de andere natiën afsteken.

L—F—T.

Joden en Israeliten. Er bestaat eene circulaire van het departement van justitie, in den tijd dat wijlen mr. ASSER referendaris was, uitgevaardigd, waarbij verboden werd in *signalementen* van verdachten zich van de uitdrukking »Jood" te bedienen. Wie geeft den juisten inhoud of althans de dagteekening op?

Het woord *smous* is een populaire woordvorm, ontstaan uit '*s moses* (des Mozes) natie of geloovige.

Synode der Doopschgezinden in 1649 (vgl. XIV. bl. 111). Omtrent deze zamenkomst (*synode* klinkt in doopschgezinde ooren al te hierarchisch, dan dat het ooit genade kan vinden) kan men het nadere vernemen bij BLAUPOT TEN CATE, *Gesch. der Doopsgez. in Holland* enz., dl. I. bl. 330. Ze diende tot bevestiging en uitbreiding van den vrede, die reeds tien jaren vroeger tusschen de zoogenaamde Vlamingen en de zoogenaamde vereenigde Friezen en Hoogduitschen gesloten was.

CONSTANTER.

[Hetzelfde werd ons medegedeeld door den heer J. VAN DER BAAN.]

Koudekerk in Zuidholland (vgl. XIV. bl. 71). De heerlijkheid Koudekerk is in

het jaar 1331 door WILLEM III, graaf van Holland, aan jonkheer GERRIT VAN POELGEEST uitgegeven voor een regt leen; doch met dit voorregt, dat dit regt of kwaad leen, bij gebrek van zonen, ook op de dochters zoude mogen versterven.

De heerlijkheid Koudekerk zou, volgens BOXHORN, eene volkplanting zijn van de oude Cauchi. Zie omtrent deze heerlijkheid: *Oudheden en Gestichten van Rhijnland*, door H. v. H.; *Aardrijkskundig Woordenboek*, door A. J. VAN DER AA; BOXHORN, *Oudh. en Gestichten van Rhijnland.*

K. v. S. n°. 2.

[Een antwoord, voor een deel van denzelfden inhoud, ontvingen wij van CONSTANTER, die verwijst naar den *Tegenwoord. staat van Holland*, dl. III. bl. 360.]

Eene vergaderplaats (vgl. XIII. bl. 36). De Pottebakkersgang, die in de vraag als de plaats der godsdienstige zamenkomsten wordt aangeduid, komt uit op de Heerengracht tusschen de Oude Leliestraat en de Bergstraat te Amsterdam. De eenige woning die er in is diende tot vóór zeer korten tijd tot alles behalve stichtelijke zamenkomsten. Maar, vergis ik mij niet, dan verleende die gang in de 17e eeuw ook toegang tot het kerkgebouw der doopschgezinde gemeente bij den Toren, de zoogenaamde vereenigde Waterlanders. Aangenaam zou het mij zijn, indien H. C. R. nog iets naders daaromtrent wist mede te deelen: geldt het ook een zamenkomst van Collegianten? CONSTANTER.

Soevenhaven. Jan Beukelsz. van Leiden (vgl. XIII. bl. 255, 260 en voorts de artt. *Mislukte aanslag der Wederdoopers op Leiden* ald. bl. 325, *Wederdoopers in* 1535 en *Jan van Geelen*, ald. bl. 327). Met grooten dank aan den archivaris van Leiden voor zijne allerbelangrijkste mededeelingen, voeg ik hierbij nog een en ander, dat mij aangaande JAN BEUKELSZ. van Leiden is voorgekomen.

Op 't rijksarchief te Brussel berust een brief van 't hof van Holland aan de landvoogdes d.d. 24 januarij 1535, berigtende dat de leidsche regering het huis van JAN BEUKELSZ. heeft laten doorzoeken en daar eenige doopers gevangen genomen heeft »ende zyn die voirsz. van der Weth noch »doende breeder inquisitie, ende meynen »noch meer te vinden, ende zulcx soe heb»ben sy de poirten desen dach gesloten »gehouden." Hoe het toen met MARITJE YSBRANDS, de huisvrouw van JAN BEUKELSZ., die hij te Leiden had achtergelaten, gegaan is, kan misschien uit het leidsch archief blijken. Ze had den 7den sept. 1534 met meer anderen teregtgestaan voor het hof van Holland (zie het *Register der Crimin. Sententien* van dat hof) en was, nadat zij bekend had »onbedachtelicken op reyse ge»togen te zijn, om mit menichte van den »herdoopten ende doopers uyten Lande te »trecken" en daarover haar berouw had te kennen gegeven, vrij gekomen met eene boete van drie carolusguldens. Bij die gelegenheid beweerde zij niet herdoopt te zijn, schoon het tegendeel volgt uit de bekentenis van haren man, afgedrukt bij CORNELIUS, *Geschichtsquellen des Bisthums Münster*, s. 370. Het »op reyse" gaan met »menichte van den herdoopten" doelt kennelijk op den grooten optogt naar Munster in maart 1534, die geheel en al mislukte. Later, nadat haar man de veelwijverij had geproclameerd en practisch ingevoerd (julij 1534), ontwaakte waarschijnlijk haar berouw.

Het vonnis van het hof van Holland, waarbij JAN BEUKELSZ ten eeuwigen dage gebannen en al zijn goed verbeurd verklaard wordt is van 6 oct. 1534. Hij wordt daarin beschuldigd »zeer besmet te zijn »van den Lutersse ende Melchiorite secte, »welcke secte hy gesayt ende geleert hadde »binnen der stede van Leyden aen diver»sche persoenen, herdoopende wel luyden »binnen zijnen huyse, ende vertogen te syn »nae Munsterlant, hem daer uytgevende »voor een propheet, ende als een propheet »geschreven te hebben diversche brieven »herwaerts over, omme dondersaten deser »Landen binnen Munster te trecken, mits »twelcken diversche persoenen binnen Ley»den, Haserswoude ende daerontrent zoe »verleyt ende bedrogen waren, dat zy hem »op wech gestelt hadden na Munsterlant »te trecken."

Als een bijzonderheid teeken ik nog aan, dat onder de penitenten voor 't Hof van Holland den 16den mei 1534 ook voorkomt een andere JAN BEUCKELSZ. van Leiden, »die »uyt simpelheyt door valsche leringe ver»leyt ende bedrogen hem hadde laten we»derdoopen ende andere quade dwalinghe »ontfangen had, bekennende daeraen mis»daen ende gedwaelt te hebben." 't Schijnt dus, dat de naam BEUKEL in Leiden niet ongewoon was. CONSTANTER.

Pruiken (vgl. XII. bl. 232, 289, 321; XIII. bl. 35, 81, 105, 196, 257). Tot de pruiken-literatuur behoort in de eerste plaats de *Encyclopédie perruquière*, door J. H. MARCHAND, 1751, in 12°; en verder: C. J. RANGO, *de Capillamentis, vulgo Perruques, liber singularis.* Magdeb., 1663, in 12°; C. F. NICOLAI, *Recherches hist. sur l'usage des cheveux postiches et des perruques dans les temps anciens et modernes,* trad (par JANSSEN). Paris, 1809,

in 8°., waarvan het oorspronkelijke in het hoogduitsch geschreven werk, te Berlijn, in 1801, met 17 platen of 66 afbeeldingen werd uitgegeven. *Le docteur Akerlio*, door V. D. N. (XII. bl. 321) genoemd, als schrijver van den *Eloge des perruques*, is de pseudoniem van den letterkundige en dichter J. N. M. DEGUERLE. De hollandsche vertaling kwam uit te Amsterdam, 1800, in 8°.

J. L. A. I.

Vaderlandsche vrouwen. — Catharina Questiers (vgl. XII. bl. 307, 324, 359; XIII. bl. 73). CATHARINA HOEST, geboren QUESTIERS, werd den 21sten novemb. 1637 geboren, en door VONDEL de tweede SAPHO genoemd. Zij heeft uitgegeven: *De geheime minnaar*, blijspel, opgedragen aan CHRISTINA, koningin van Zweden. Amst., 1655, in 4°., hoogst zeldzaam; *Casimier, of gedempte hoogmoet,* 1656; *De ondankbare Fulvius of getrouwe Octavia,* 1665; en, met CORNELIA DE VEER, *Lauwerstrijt.* Amst. 1665. Behalve de boetseer- en schilderkunst, beoefende zij tevens de etskunst, zoo als blijkt uit de titelprent, van *De geheime minnaar*, en de prentjes, die van haar in de *Koddige Olipodrigo oft nieuwe Kermiskost,* Amst., 1655, 2 dn. in 12°, voorkomen. Zie verder de werken van IMMERZEEL en KRAMM, *Levens der Schilders*, WITSEN GEYSBEEK en het aanhangsel door V. D. AA.

J. L. A. I.

Lodewijk XIV en de Nederlanden. H. MARTIN, *Histoire de France,* XII. 512, geeft op het jaar 1658 de volgende beschouwingen te lezen: »Le droit coutumier du Brabant, suivi par Namur, l'Artois, le Limbourg, la Guèldre et le Cambresis, statuait que, lorsqu'un mari ou une femme venait de mourir, les fiefs, appartenant et à l'époux décédé et à l'époux survivant étaint dévolus en nue-propriétés aux enfants, de sorte que, si le survivant se remariait, les enfants du second lit n'avaient aucune revendication à exercer. (*Coutumes de Brabant*, C. I., art. 2, 15, 16, 17.) MARIE THÉRÈSE [1]) était fille du premier lit: l'enfant nouveau-né était fils du second. CHARLES-QUINT, ayant déclaré les Pays-Bas réunis à la monarchie et soumis aux lois de l'Espagne, les Espagnols ne songeaient plus à ce vieux droit qui n'avait pas eu occasion d'être appliqué à la souveraineté du Brabant depuis le XIIIe siècle; mais il est probable que MAZARIN le déterra par la main de LIONNE et comprit qu'il y avait là des prétentions très spécieuses à acquérir sur la partie des possessions espagnoles incomparablement la plus désirable pour la France".

Wil iemand hieromtrent eenige toelichtingen verstrekken?

Reize van Willem II naar Engeland tot voltrekking van zijn huwelijk (vgl. XIV. bl. 5). *Reeckeninghe van de onckosten van S. Ht. Kamer, ghevallen op de Reyse van Enghelant, t' zedert den* 19 *Apprillis* 1641, *tot ende met de maent Junijus daeraenvolgende.*

Deze rekening bevat, wat betreft zaken en personen, met naam en toenaam daarin voorkomende, zoo vele bijzonderheden, dat het belangrijk genoeg mag geacht worden, daaruit een en ander mede te deelen.

Elk kapittel daarvan is geteekend door A. VAN DORP (AREND VAN DORP, zoon van FREDERIK en van ANNA SCHETS, gehuwd met IDA VAN BAARLE; hij was gedurende 34 jaren raad en hofmeester van drie prinsen van Oranje).

Het eerste kapittel betreft *Clederen van syne Hooch*t. *Prince* WILHELM, als:

N°. 1. EDWARD BASSE heeft den 4den may binnen Lonnen, ten dienste van S. H. aen Monsr. DU NOIS, kamerlingh ghelevert, 2 paer *Deekentgens* om in rabbatten te draghen, yder paer a 2 Engelsche Schell.: — noch 10 paer, doch van $2^1/_2$ tot 6 Schell. het paer.

2 *rabatten* gemaect a 3 Schell. voor yder, en gewassen; — fijn *lijwaet* tot 2 paer *ponnetten;* een halve jart *kant;* — zes paer *deekentgens* a $3^1/_2$ schell.; *kanten* tot de ponetten, te zamen Engelsch £ 4—8—7. Is Hollants ghelt, het pont sterlings ghereeckent op thien guldens, ende de Schell. op thien stuivs., de penn. naer Advenant, is de somma van *f* 44,7,0.

N°. 2. ARTHUR KNIGHT heeft, door ordre van den Heer VAN BEAUVOYER ghelevert, *Een Beveren Hoet*, den 6den Mayus, daer voor bedonghen dry pont, thien schell. Engels ghelt, is Hollants *f* 35,—, —.

N°. 3. Monsr. DU NOIS kamerlingh, heeft binnen Lonnen betaelt voor een paer *muylen* voor S. H. te maecken, aen *Leer* en *arbeytsloon*, 4 Schell., een paer *Spaensleere Schoenen* 4 Schell., een paer *Laerssen* 2 pont; te zamen *f* 24,—, —.

N°. 4. DAVID JUWERY, kleermaecker van de Prince van Gallas, ghemaect ende gelevert de naervolgende *Cleederen;* den 4n May, Een *swart ghedruct Sattyne Cleet* ende *Mantel*, daertoe aen *Kanefaes* en *Styvingh;* — $12^1/_2$ jards, *ghedruct Sattyn* a 16 Schell. de jart; $6^1/_2$ Ellen *pluys;* $14^1/_2$ dozijn Ellen *swart syde passement* a 12 schell. het dozijn Ellen; — $3^1/_2$ Ellen *swart armoisyn* à 14 schell. d' Elle; — *Ghallon*, *Syde*, *knoopen*, *haecken* en *ooghen;* maeckloon 5 pont 10 schell. —

Den 10den mayus ghemaect, een *Cleet*

---

[1]) De koningin van Frankrijk, echtgenoot van LODEWIJK XIV.

en *Mantel* van *groen Brockade Taubyn* gheboort met *Silvre Kantgens*, daertoe aan *Cannefas* en *styvingh;* 12$^1/_2$ Ellen *groen Brockade Taubyn* a 24 Schell. d'elle; 20$^1/_2$ dosyn Ellen *Silvre Kantgens*, wegen 73 Oncen a 5$^1/_2$ schell. de Once; — 2 Ellen *groen Armoisyn;* etc. *Silvre knoopen*, 5 Schell. 6 penn.; *wit Sattyn* om de *Craech* te voeren; voor *Sacken*, voor *maekloon*; als voren etc.

Een *fluweele Cleet* dat S. H. verandert wilde hebben, daartoe 3$^1/_2$ dozijn ellen *zyde kantyens* om in de naden te naeyen, a 12 schell. het dozijn Ellen kant; *syde; maeckloon* 2 pont 10 schell.

Den 16^n Mayus ghemaect een *Cleet* en *Mantel*, daertoe *Rosenkouleur Taubyn*, *kanefaes* en *styvingh*; — 5$^1/_2$ jards *rosenkleur taubyn* a 24 schell.; 9$^1/_2$ jards *Silver Taubyn* en een *Wambais* a 32 schell. de Jart voort *wambais* ende *voeijeringe* in de mantel; 3$^1/_2$ jards *Armoisyn*, *syde*, *stick* en *naeysyde; styvingh* tot de *Craech* en *borstgens; wit sattyn* om de *craech* te voeren; 14 dozijn Ellen *silvre kantgens*, weghende 62 oncen a 5$^1/_2$ schell. de once; *silvere knoopen*, *kannefaes* ende *styvingh* tot de *mantel*, voor *maeckloon* als voren 5 pont 10 schell.

Ghemaect een *graeuw laeckens kleet*, daartoe 2$^1/_4$ jarts *fijn graeuw laecken* a 2 pont de jart; 4$^1/_2$ jarts *Taubyn* tot een *wambais* en de *voeijeringe* in den mantel a 22 schell.; 2 Elle *Armoisyn;* 20 oncen *Silver passement* a 5$^1/_2$ schell.; *syde*, *silvre knoopen*, *wit sattyn* tot de *craghe; cannefaes* ende *styvingh*, *haecken* en *ooghen*, voor *maeckloon* van dit Cleet ende mantel 3 pont 10 schell.

Ghemaect eenen *silveren laecken nacht tabbert*, *hemtrock*, *Slaepmutse*, *nachtpacquet* en toebehooren, daartoe 26 jards *silver laecken* a 28 schell de jart; — 10$^1/_2$ jards *pluys* om de *tabbert* en de *veste* te voedren a 22 schell. de jard; — 8 dozijn ende 9 jarts *Silvre kante* weghende 102 oncen, a 5$^1/_2$ schell. d' once, *syde*, *kanefaes; silvre knoopen* tot de *Hemtrock;* 1$^1/_2$ El *Armoisyn* om de *Hemtrock* te voederen; Een *spiegel* en maecken van een *kamkoocker;* 24 oncen *Silvere franghe* tot het *nachtpacquet* a 5$^1/_2$ schell. d' once; silvre *banden* en toebehooren tot de *nachtsack*, voor het maecken van die *sack* 1 pont 2 schell.; voor het maecken van de *nachttabbaert*, *hemtrock* en *slaepmutse* 5 pont 10 schell.; voort *maecken* vant *nachtpacquet* en de *Cleersack* met 2 breede *silvre passementen*, en het *nachtpacquet* met *silvere franghe* versien 3 pont 10 schell., tzamen £ 258—1—0.

Bij den *Dispencier* is hem met groote moeijelyckheyt afgetrocken 2 pont, alsoo de Heer van BEAUVOYER dit alles had bestelt en op 't versoeck hem toesont, enz. blijft £ 256—1—0, in Holl. ghelt voor alle de cleederen te zamen *f* 2560—10—0.

N°. 5. HUMPHRY BADBORN ghelevert door ordre van Monsr. DU NOIS, kamerlingh, den 1^{en} Mayus voor S. H. 9 Jarts *heel ryck ghout* ende *silver lint*, a 4$^1/_2$ schell. de jart; — Een paer *fransse Hantschoenen* met het selve lint ghestoffeert. Diverse Ellen *kouleur Sattyn lint*, d°. *Inckornaet sattyn lint;* d°. *Isabelle sattyn lint;* — Een paer *Hantschoenen* rijck van ghout gheborduurt; —

den 2^{den} Mayus een paer *swarte satyne Hosebanden* met *binnewercken* ende *kanten* dicht beseth met een paer rosen; — een paer *Korduaen Hantschoenen* ghestoffeert met *swarte Syde frange* ende ghevoedert met *swart sattyn;* — een paer *Hantschoenen kabritten* ghestoffeert met *swart sattyn lint* ende met *swart sattyn* ghevoedert; — drie paer *witte* en *dry dosyn beste witte Hantschoenen;* — Elff *stucken ghout* ende *silvere lint* van 't *nieuwste fatsoen*, ghemengelt met *zyde*, yder stuck houdende 18 jarts a 3 pont 12 schell. ende ses pens het stuck; — thien Ellen *Groedelyn* en *ghout* en *silvere lint* a 4 schell. en 2 pens d' Elle; 5 stucken *Sattyn lint* van verscheide kouleuren; een dozijn paer *witte hantschoenen;* een paer *gheperfumeerde hantschoenen*, daertoe 4$^1/_4$ jarts *rosenkouleur* en *silver lint;* —

den 6^{den} Mayus 7 jarts *inckornaet sattyn lint*, een paer *gheperfumeerde hantschoenen*, daertoe 2$^3/_4$ jarts *inckornaet* en *Silver lint;* — een paer *grasgroene* en *silvre hosebanden*, rondom met kleyne *silvre kantgens* versien, en aen de eynden met groote *silvre kanten*, met een paer *rosen;* —

den 10^{den} Mayus een paer *geperfumeerde hantschoenen* met *groen* en *silvre franghe* en *lint* ghestoffeert; noch diverse ellen *lint* en *geperfumeerde hantschoenen*, waaronder een paer ghestoffeert met *heel ryck Isabelle zyde* en *silver lint;* — 2 dozyn *sattyne nestelinghen*, a 5 schell. het dozyn; —

den 15^{den} Mayus *Olyffkouleur sattyn lint*, en *geperfumeerde hantschoenen* daertoe *Citroenkouleur sattyn lint;* noch diverse ellen *lint* van diverse kouleuren, en *geperfumeerde hantschoenen* daermede ghestoffeert; — een paer kouleure *syde* en *silvre hosebanden* rondom met *cleyne silvre kantgens* en aen de eynden met groote *kanten*,

Den 19^{den} Mayus noch *hantschoenen* en *lint* als voren, beloopende te samen Enghels £ 95—17—, of in Hollants ghelt *f* 958.10.—.

N°. 6. HUMPHRY BADBORN noch ghelevert door ordre van denzelfden den 20sten May 6 stucken *Seer ryck Zyde* en *silver lint* van 't *nieuste fatsoen* te samen 108 jarts lanck, a 4 schell. de jart; noch 108 El d°. a 4$^1/_2$ schell. noch 108 El d°. a 5 schell.; noch 108 El d°. 4$^1/_2$ schell.; noch *sattyn lint* a 33 schell.; een stuck *inckornaet sattyn lint;* noch di-

verse stucken *sattyn lint* van verschillende prysen; noch 9 Stucken *breed sattyn lint;* — 6 dozyn *witte hantschoenen* a 24 schell. het dozyn; noch een *saecken* met *extraordinarye welruyckende cruyden gheperfumeert;* noch diverse paer *hantschoenen* waeronder een dozyn paer *hartsleere;* noch diverse ellen *lint*, waeronder *Swart lint,* bedragende te zamen, Enghels £ 133—0—6 of *f* 1330,6,0.

N°. 7. Abraham brouwn koopman den 20 Mayus voor S. H. ghelevert een dozyn *geperfumeerde hantschoenen;* 65 jarts *Syde en Silver lint* a 3 schell. de Jart, te zamen Enghels £ 11—11—0 of *f* 115,10,0.

N°. 8. Fredrick de wousy of mousy koopman, voor S. H. ghelevert; 17 paer *vrouwe zyde hoosen,* a een pont Sterling het paer; noch 12 paer *zyde hoosen* en 6 paer *zyde hoosen,* noch 10 paer d°., allen van differente prysen; een paer *groote mans-hoozen* van *syde* 1 pont 10 Schell., en een paer *mans Syde hoosen* 1 pont 4 schell., te samen £ 41,12,0 of *f* 416,0,0.

N°. 9. Humphry badhorn ghelevert den 2^den^ Junyus 36 jarts *karmoisyn sattyn lint*, a 9 pens de jart: Een paer *hantschoenen* ghestoffeert met *silver*, en noch 6 Ellen lint; te zamen £ 2,6,0 of *f* 23,—.—.

N°. 10. Den 5 Junyus heeft Monsr. du nois kamerlingh te Kantelbury doen maecken voor S. H. een paer *Hantschoenen* met *silvre* en *ghoude kanten* en *frange* ghestoffeert, met noch 2 paer *hantschoenen* onghestoffeert, te zamen £ 2,4, of *f* 22,—.—

N°. 11. Hugho richards ghelevert voor S. Hoocheyt zes *Koralyne Ringen*, a 1 pont sterl. yder, komt £ 6.—.— of Holl. ghelt *f* 60.—.

Somma de *Cleederen* van S.H. en andre *fraeyheden*, bedragen de somma van *f* 5589,3,0.

(*Wordt vervolgd*). V. D. N.

Zuidelijk Nederland in 1582 en 1586. De hieronder volgende extracten acht men ter mededeeling niet onbelangrijk.

a. Uit het *Groot aktboek der stad Lier* (provincie Antwerpen).

VERKOCHTE GRANEN, EETWAREN, &c. &c.	PRIJS WAARVOOR ZIJ VERKOCHT ZIJN. in 1536.			in 1586.		
	Guldens. B. Ct. Gd.	Stuivers.	Meijten.	Guldens. B. Ct. Gd.	Stuivers.	Duiten.
Tarwe [1].	—	16	—	17	—	—
Haver.	—	6	—	6	—	—
Rogge.	—	12	—	19	—	—
Gerst	—	9	—	9	—	—
Boekweit	—	5	—	12	—	—
1 veertel erwten	—	14	—	16	—	—
1000 eiken mutsaart	4	—	—	46	—	—
1 ℔ hollandsche kaas	—	1/2	13	—	5	—
1 ℔ hamele vleesch	—	1/2	18	—	4	—
2 kiekens	—	4	—	—	18	—
1 konijn	—	1	18	—	8	—
1 ei.	—	—	3	—	1	6
Een kabeljaauw	—	5	—	5	—	—
1 ℔ ossenvleesch	—	—	24	—	3	—
1 ℔ keerssen	—	1/2	12	—	7	—
1 stoop olie.	—	6	—	2	10	—
1 stoop smout	—	4	—	1	4	—
1 stoop kavis	—	—	18	—	6	—
1 stoop wijn.	—	4	—	1	16	—
1/4 zout	—	1	—	1	10	—
1 ℔ zalm.	—	1/2	—	—	12	—
1 koppel duiven	—	1/2	9	—	12	—
1 ℔ boter	—	1	—	—	6	—
1 ℔ zeep.	—	—	15	—	8	—
1 pot zoet melk	—	—	12	—	1	—
Een kapuin	—	5	—	2	10	—

b. Uit het *Landboet der stad Lier* (provincie Antwerpen) van het jaar 1500 twee en tachtig.

[1]) Voor welke hoeveelheid dezer granen werd de genoemde som besteed? BESTUUR.

Het Landboet bij de Borgers der stad Liere betaelt ten tijde van de Reductie derzelver stad a^no 1582. ende dat in gereede penn.

		Guldens.	Stuijvers.
Antwerpsche straet	*f*	19,987	18
Nouwelandt	»	3,174	—
Ruijsbroekstraet	»	15,150	—
De Gasthuispoorte tot aen de Lovensche poort	»	6,093	—
Den Bruel	»	6,812	—
Het Begijnhof	»	1,239	9
Lisperstraete	»	22,626	5
Kerkhofstraete, Moesdijck ende de Vischmerkt	»	8,336	—
Regte straete	»	19,503	—
Strijpensvelt	»	3,802	19
Eeckelstrate	»	4,848	11
Mechelstrate	»	12,718	10
	f	124,291	12

M. A. v. d. K.

Uit het archief van Lier 1582—1586. Het zeer groote verschil der prijzen van levensmiddelen tusschen de jaren 1536 en 1586 strekt ten bewijze van den treurigen toestand, waarin de zuidelijke provinciën ten gevolge der spaansche tirannij verkeerden. De prijzen van eenige jaren vroeger zouden het echter beter bewijzen. Want tot de duurte in 1586 werkten andere oorzaken mede. In aanteekeningen de stad Gent betreffende, genomen uit stukken van dien tijd, door WILLEMS in het *Belgisch Museum*, dl. VIII. bl. 414—431 medegedeeld vindt men daaromtrent het volgende:

»Op. den XX augusti 1585 trock ons volck binnen Antwerpen, ende het land van Vlaenderen, soo steden als dorpen, was overal plat, ende in eenen soberen staet, dat niet om spreken ende schryven en is, ja niet te ghelooven, van de groote dierte, niet alleen van eten en drincken, maer ooc van lijnen ende wollen om het lichaem te decken; noch negotien, noch winninghe; want 't derde van dhuysen waeren te coopen, of te hueren of ledich ende onbewoont. Gijnck eenen borgher wat buyten de poorten hy wiert gherooft of ghevanghen van die van Ostende ofte van Sluys; ja, dat meer is, men ginck gheen mijle buyten sonder perickel van van de wolven verbeten te worden, dat schrommelijck was. Ende waer men buyten quam, alle huysen, casteelen ende schuren waeren gherenueert; alle velden waeren bosschen van ginst, doornen, ende ander wildernissen; de landen waeren zoo woest, acht a thien mijlen rontom Gendt, dat het niet te beschrijven en is; de dorpen rapassen, die van te vooren behuyst ende bewoont waeren, ende daar en was niet een huys meer heel. Woonde daer imandt, sij woonden in hutten, niet sonder perickel. Om noch meer te betoonen de verwoestheyt van de steden, daer stonden twee peerden op eene van de principaelste straeten van Ghendt, weydende van het gras, dat de straete overgroyt hadde. Men seyde dat er IX duysent pasporten geschreven waeren, om soo veel huysghesinnen uyt Ghendt te vertrecken, dat ghenoech was blijkende van de huysen, die ten huere ende te coope waeren hanghende.

(October 1585). Alsnu wast al diere dat etelijck ende drinckelijck was, met groote vreese van noch dierder te worden; 't was hoogh waeter; in veel plactsen en cost men niet sayen; in 't landt van Aelst wierden de vruchten vande slecken afgheeten, dat men wederom sayen moest; in veel quartieren en costen noch menschen noch beesten leven, van vreese van de wolven ende ander ghedierte. Ontrent Brugghe namp noch uyt van de wolven ende dierte van granen.

(February 1586). Op desen tijt was in Ghendt sulck een desolatie van quaede neeringhe als het noch oyt gheweest hadde. Daer trocken x à xij^c huyshoudens uyt Ghendt, waer door dat wel het derde van de huysen onbewoont bleven; een huys van ses of seven pondt voor ses of seven guldens.

Nietteghenstaende wiert op den ij maerte ghestelt op ider sack tarwe xij st., op eenen sack rogghe viij st.; ja, dat meer is, wiert daerenboven gheconsenteert een leeninghe, die de borghers moesten opbringhen, sommighe x sc. sommighe viii sc. sommighe vj sc. ter maendt, vier maenden ghedurende, soo dat de menschen soo arem ende bystier wierden, dat niet uytsprekelick en is.

Den XXIIII mey waeren alle de persoonen uyt de stadt gheseyt dieder gheen half jaer en hadden inghewoont, ende was ooc verboden niet om Godts wille te gheven tsavons naer den neghen uren, ende dat gheen persoonen mochten in de stadt commen dan met consent van overheyt. Den hongher ende armoede groyden noch daegelicx.

Den X juny wast collatie, ende men seyde dat het was om den vijfden penninck op te bringhen, ghelijck het ghebeurde; maer wiert verandert op den thienden penninck, die gheconsenteert wiert. Boven dien wierden belooft de leeninghe den eenen tot dry hondert guldens, dander twee, dander een, ider naer sijn qualiteyt, om korren te besorghen voor de arme ghemeente van de stadt van Ghendt.

Acht daeghen naer dat den thienden penninck gheconsenteert was, ist verandert op den vijfden penninck, ende moest den XXVI ende (X)XVII ghereet sijn, waer over groote droefheyt was onder de ghemeente.

Den XXVIII (julij) was gheboden dat ider sijnen vijfden penninck soude commen betaelen op peyne van executie.

Den 1 augusti vercocht men de rogghe te Gendt acht guldens den sack, ende het was noch goeden coop. Den IIII augusti sloech den rogghe op VIII sc. op den sack, ende den VII augusti wel XII sc. De arme menschen en costen geen brood om ghelt crijghen.

Den XXVII augusti 1586 wiert eenen sack korren te Ghendt vercocht ses ponden groot, ende den XIII september 1586 vier pondt vier schellingen, ende veel warender die haer contenteerden met geerste ende boucquijtbroot.

Den XXII april 1587 golt binnen Ghendt eenen sack taerwe IIII ponden groot; rogghe en wasser niet te vinden of luttel: de erten IX schell. het meuken, de peerde boonen VIII sc. Daer starf een vrouwe op Wannekensarde van ghebreck.

Den XV mey golt te Ghendt eenen sack taerwe vijf ponden groot; dheelft van de menschen aten gheen broodt van kooren of taerwe; maer meest van vitsen, boonen, boucquijt, erten, gerste, haver ende ooc lijssebroot, surkel, ende meer andere groensel, dat noeyt ghesien noch ghehoort en was.

Den V juny 1587 begonst het kooren op de mert van Ghendt te lichten VI sc. op den sack, om datter te Calis ende te Ostende veel oosters kooren was anghecommen.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Twee zoogenaamde oude opschriften (vgl. XIV. bl. 114).

1. Opschrift te Montmartre.

In een zeer lezenswaardig werk, getiteld: *le Nouveau Paris*, door EMILE DE LABÉDOLLIÈRE, wordt verhaald, dat *in de maand october* 1779 te Montmartre eene zaak voorviel, welke eene scherts *schijnt* te zijn, maar waarvan de *echtheid is verzekerd.* Men vond aldaar namelijk een steen, waarop men bijna onleesbare letters bespeurde. Na *te vergeefs* de hulp te hebben ingeroepen van verscheidene geleerde genootschappen en van COURT DE GÉBELIN, iemand die zeer ervaren was in de kennis van het beeldschrift, kwam men niet verder dan die letters te ontcijferen, doch om er een geheel van te vormen, slaagde men niet, tot dat de misdienaar van de kerk te Montmartre, die van deze zaak had hooren spreken, verzocht, dat men hem den steen zoude laten zien, en toen zonder moeijelijkheid de vraag oploste, door eenvoudig de letters naast elkander te plaatsen, waardoor men deze fransche woorden verkreeg:

»Ici le chemin des anes" (zoude dit niet geweest zijn: »Icy le chemin des asnes")?

Er waren namelijk in die streken steengroeven en *deze* steen diende tot aanwijzing voor de pleister- of steenverkoopers, die met hunne ezels (die zij daarvoor gebruikten) aldaar kwamen om ze er mede te bevrachten." (Zie hetzelfde antwoord door mij geplaatst in den *Intermédiare.*)

't Opschrift te Nismes mij en anderen hebbende doen voor*lezen*, konden wij er niets anders uit *hooren* dan:

»Six militaires cosaques égaux en beauté fumant comme des Suisses;" ik twijfel echter of dit wel juist is.

T[s]. — D. G. J.

Twee zoogenaamde oude opschriften. Het eerste heb ik altijd voor een verzinsel gehouden van gelijk allooi als de aardigheid, dat hollandsche geleerden zich stomp zouden gedacht hebben op een dergelijk opschrift, dat: DITI SE ENSE
CREET
luidde, en door enkelen alzoo zou verklaard zijn; dat de steen, die het opschrift droeg, half gebroken zou zijn, zoo dat achter ENSE, op 't gedeelte dat verloren was gegaan, TRADIDIT of DEVOVIT moest gestaan hebben, en daaronder achter CREET de eigennaam van den man, wien het opschrift gold, terwijl dan CREET de beginletters waren van zijn titel: Cohortis Rauracorum Et Eburonum Tribunus. De zin ware dan volgens die slimme archeologen: »N. N. be»velhebber van de Rauracische en Ebu»roonsche cohorte heeft zich met het zwaard »aan Pluto overgegeven." Ieder kent, althans ieder schooljongen kent de ware oplossing.

Maar wat het tweede opschrift aangaat, herinner ik mij 't in vollediger vorm, dan E. O. B. R. opgeeft, gevonden te hebben in eene fransche illustratie of courant, doch daar vermeld als niet te Nismes maar te Famars gevonden. Het luidde:

SEU. QUO. TEMPLA. FAMARS.
SI. BELLA. CURIOSI. TE.
APPELLAVERUNT. OVES.
TIBULLI. MOBILE. SOLIDO. POST.
SIMILITER. CAUSA. QUAE. EGO.
AMBO. TE. FUMANT. CUM. DE.
SUIS.

Wie nu dit Latijn volgens de fransche uitspraak leest, zal terstond de oplossing vinden, zoo hij alleen maar zijne *ooren* raadpleegt, en diezelfde klanken in gewoon fransch schrift overbrengt. Aldus: »Ceux »qu'au temple à Famars si bel la curiosité »appela, verront au vestibule immobiles, »solides au poste, six militaires cosaques, »égaux en beauté et fumants comme des »Suisses."

CONSTANTER.

Penning met komeet (vgl. XIII. bl. 367; XIV. bl. 113). De ter laatst aangehaalder plaatse vermelde penning is *niet* de ter eerst aangehaalder plaatse beschrevene.

J. D.
L.

Medaille met het jaar 1572 (vgl. A. R). Deze medaille, die ik op de tentoonstelling te Delft (Catal. n°. 76), bezigtigde en die door den heer H. C. STRIK VAN WIJK, te Vierlingsbeek, was ingezonden, kan niet, zoo als ik in *Nav.* VIII. bl, 148 vermoedde, op den St. Bartholomeusnacht toepasselijk zijn. Welligt geeft L. VAN DER BURCH, deken van het kapittel van de H. Maria te Utrecht, in zijne *Aedis Divae Mariae Virginis Ultraj. Origin.* Utr., 1617, in 4°., daaromtrent betere inlichting; en zij die in de gelegenheid zijn dit werkje te raadplegen, zullen mij verpligten indien zij dat willen onderzoeken.

J. L. A. I.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Clotilde de Surville (vgl. XII. bl. 266, 303, 339; XIV. bl. 117). Ik zoude geneigd zijn te gelooven, dat CLOTILDE DE SURVILLE in de 15e eeuw geleefd heeft, daar ik in het bezit ben van een copy van een manuscript van genoemde CLOTILDE, zijnde een vers getiteld: »Verselets à mon premier-né" en hetwelk aldus aanvangt [1]:

O cher enfantelet vray ponrtraict de ton père
Dors sur le seyn que ta bouche a presse
Dors petiot cloz amy sur le seyn de ta mère,
Tien doulx oeillet par le somme oppresse.

Bel amy cher petiot que ta pupille tendre etc.

(signé) CLOTILDE DE SURVILLE (15e siècle) en lager staat:

Petites Heures d'Anne de Bretagne.

en, zoo ik meen: *de la Bibliothèque Royale*).

De getuigenis van NODIER, bevestigd door DU PETIT THOUARS dat hij in 1790 den markies de SURVILLE gedichten van CLOTILDE heeft hooren opzeggen, bewijst, dunkt mij, nog niet genoeg, dat deze er de maker van was, vooral daar de verdiensten van CLOTILDE en den markies de SURVILLE zoo veel van elkander verschillen, zoo als M. MACÉ getuigt. (Zie het antwoord in den *Intermédiaire*).

D. G. J.

[1]) Deze kopij bevindt zich onder meer andere kopijen en manuscripten in een cahier, waarop staat: *Ornementation et manuscrits du moyen âge, dessins de* G. TOUDOUZE. H. JEANNIN *éditeur, place du Louvre* 20. *Paris.*

Sansovino (vgl. XIII. bl. 34; XIV bl 141). SANSOVINO werd in 1521 te Rome geboren en overleed in 1586. Door zijn' vader, den beroemden beeldhouwer en bouwkundige, opgeleid om zijn voetspoor te volgen en de eeuw van LEO X luister bij te zetten, stelde hij diens al te streelende verwachting te leur, door de beoefening der schoone kunsten vaarwel te zeggen, en die der letteren te omhelzen, waarin hij evenwel ondanks zijne vruchtbare pen slechts eene middelmatige hoogte mogt bereiken. NICERON geeft in het 22e dl. zijner *Mémoires pour servir à l'hist. des hommes illustres de la républ. des lettres*, een der nuttigste werken die in Frankrijk over de letterkundige geschiedenis zijn uitgegeven, eene zeer breedvoerige opgave zijner geschriften, waaronder genoemd worden: *Del governo de' regni e delle repubbliche antiche et moderne*, Venezia 1561, in 4°; vertaald in het Fransch door F. N. D., Const. 1611 in 8°; *Dell' Arte oratoria*, ib., 1561, in 4°; *Istoria dell'imperio e origine de' Turchi*, ib., 1568; *Venezia descritta*, ib., 1604, in 4°.

J. L. A. I.

Tobias Tegnejus (vgl. XIV. bl. 122, 142). Deze geleerde werd in 1628 van Sneek beroepen naar zijne geboortestad Leeuwarden; van waar hij in 1642 vertrok naar 's Gravenhage, waar hij in 1664 schijnt overleden te zijn. Hij was een alumnus van Leeuwarden, en

alzoo aan de provincie Friesland verbonden, om welke reden de magistraat hem niet wilde dimitteren, maar houden, even als hij vroeger JOH. BOGERMAN deed, uit gelijke oorzaak, schoon deze bij herhaling naar de aanzienlijkste steden van Holland beroepen werd. TEGNEJUS (zoo schreef hij zich) vertrok evenwel.

Het eenige geschrift dat van hem bekend is, was eene vertaling uit het Engelsch van JAN DOWNAAM, *Oor-Kussen der Wereldsche Menschen, ende Rust-Peuluwe der Kinderen Godes: dat is een Tractaat van de Vleeschelycke ende Geestelijcke Sorgeloosheyd.* Leeuw. 1634, kl. 8°. 258 en 58 bl., opgedragen aan de gedeputeerde staten van Friesland en den magistraat van Leeuwarden.

W. E.—L

Tobias Tegnejus. Hij gaf uit eene vertaling van: *De Goede conscientie ontdeckt in haer Nature, middelen, merck-tekenen, welduden en noodwendigheyt.* In het Eng. beschreven door JEREM DIJKE, Leeuw., bij D. ALBERTS 1632, VIII, 19 en 165 bladz

J. D.
L.

J. Pacius (vgl. XIV. bl. 119). Ongetwijfeld zal JULIUS PACIUS bijgenaamd DE BERIGA de bedoelde zijn, een regtsgeleerde, geb. 1550 te Vicenza. Hij studeerde te Padua, verliet zijn vaderland, ging naar Geneve alwaar hij den protestantschen godsdienst aannam en de regten onderwees, daarna te Heidelberg, te Sedan en vele andere plaatsen. Hij werd ook te Leiden verlangd, doch ging in 1608 naar Padua, en van daar naar Valencia, alwaar hij in 1635 is overleden, nadat hij tot de roomsche kerk was teruggekeerd. Menigte van schriften zijn door hem in het licht gegeven.

V. D. N.

Petrus ab Andlo (vgl. XIV. bl. 123, 143) moet niet worden verward met PETRUS DE ANDLO, wiens geschriften in den jare 1603 werden uitgegeven. AB ANDLO is een aangenomen naam van iemand die langen tijd is onbekend gebleven; hij is aan verschillende personen toegeschreven geworden. BAYLE in zijnen *Dictionnaire* op het art. AB ANDLO, noot (c), meent echter, dat de schrijver zal geweest zijn REGNERUS MANSVELDIUS, hoogl. in de wijsbegeerte te Utrecht. Uit zijne opgave blijkt, dat, onder dezen pseudoniem van AB ANDLO, nog andere schriften, behalve de *Specimina*, zijn in het licht gegeven o. a. *Animadversiones ad Vindicias dissertationis quam Samuel Maresius edidit, de abusu Philosophiae Cartesianae*, Leiden 1671 in 4°. Ook bij ADELUNG, *Fortsetz. zu* JÖCHERS *Gelehrten-Lexicon* wordt AB ANDLO vermeld, doch aan hen was de schrijver toen (1784) nog niet bekend. Zie voorts C. BURMAN, *Traject. Eruditum* in voce *Mansveldius*.

V. D. N.

J. C. Bulengerus en C. Calcagninus (vgl. XIV. bl. 123, 144). JUL. CAES. BULINGER wordt vermeld bij KIST en ROYAARDS, *Arch. voor kerkel. gesch.*, dl. IV. bl. 197, 200, en XIII. bl. 316, waar van hem, uit zijne *Hist. sui temporis*, fol. 357, wordt aangetoond, dat hij behoort tot die schrijvers, welke het verhaal van *Ahasverus, den eeuwig wandelenden Jood* voor eene fabel houden.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

J. C. Bulengerus en C. Calcagninus. Op de vraag, waar men iets omtrent deze schrijvers kan vernemen, te antwoorden: in bijna alle *Biogr. Woordenboeken*, en die aan te wijzen, zal denkelijk niet voldoen: daarom wil ik daarbij voegen, dat JULIUS CAESAR BULENGERUS, de schrijver van het stukje *De ludis Veterum* en van vele andere werken, heeft geleefd van 1558 tot 1628, toen hij den 3 augustus in meer dan 70 jarigen ouderdom te Cahors is overleden. Hij was een jezuïet van Loudun in Frankrijk, en studeerde te Pisa.

COELIUS CALCAGNINI, schrijver van *Comment. de talorum, etc. ludis* en meer andere vooral dichtwerken, waarin hij het meest heeft uitgemunt, werd geboren te Rome, en was, onder meer, canonicus te Ferrara, alwaar hij geruimen tijd de wetenschappen (de humaniora) onderwees, tot dat hij te Rome de waardigheid van protonotarius apostolicus verkreeg. Hij stierf te Ferrara in 1541 den 7den april, zijnde den 17den september 1479 geboren.

V. D. N.

J. C. Bulengerus en C. Calcagninus. CELIO CALCAGNINI was de natuurlijke zoon van een geestelijke van Ferrara. Na onder de keizerlijke troepen en onder JULIUS II te hebben gediend, werd hij kanunnik en eindelijk protonotarius van LEO X. Hij overleed te Ferrara in 1541, en vermaakte zijne bibliotheek aan het dominikaner klooster, waarin hij, volgens zijn' laatsten wil, begraven moest worden, met het opschrift boven de zaaldeur: COELIUS CALCAGNINI *ubi vixit ibi sepeliri voluit.* Zijne nagelatene latijnsche geschriften, die over taal-, zede-, ontleedkunde enz. handelen, zijn gezamentlijk uitgegeven te Bazel, in 1544 en 1614, in fo., ook is door hem opgesteld de *Cata-*

logus der verzameling van gouden gedenkpenningen der familie van Este, waarvan het hs. berust in de bibliotheek te Modena. Zie verder P. JOVIUS *in Elog.*, FABRICIUS, *Bibl. latin.*, p. 122.

J. L. A. I.

G. Rijk (vgl. XIV. bl. 119, 144). G. RIJK was V. D. M. Bij welke protestantsche gezindte in Nederland weet ik niet. Hij schreef 1797 over de *Onverdraagzaamheid, beschouwd als een vloek voor het menschdom* (eene leerrede), Amst. ALLART; in 1800: *Beschouwing van den invloed der wetenschappen en kunsten op de vorming en 't geluk van den mensch,* Amst. en Leeuwarden, eene redevoering; in 1802: *Aan de nagedachtenis van G. Brender à Brandis, Secretaris der M. T. N. v. 't A.* (in dat jaar overleden), Leiden.

Maar vooral maakte hij zich bekend als dichter van een niet onaardig vers, *De ontdekte schat, eene romance uit de verlichte eeuw,* geheeten. Amst. J. VAN DER HEY, 1800. Het beleefde in één jaar *twee* drukken, en betrof het destijds zoo veel spotlust gaande gemaakt hebbende bedrog van den *schat bij Muiden* en den bedrogenen commandant van Muiden.

L. B.

Schaakspel in Nederland (vgl. III. bl. 220; XIV. bl. 118). De hoogleeraar SPEYERT VAN DER EYK, geb. te Brielle, 26 maart 1771, overleed te Leiden, 20 sept. 1837. Hij maakte geheel zijn leven latijnsche verzen, ja stelde veel liever in poëzij dan in proza. Hij kan dus dit vers in den aanvang dezer eeuw of iets later vervaardigd hebben.

L. B.

Cicero de republica (vgl. XIV. bl. 119). Welk nommer van den *Konst- en Letterbode* bedoelt men?

Gedichten van Geeraardt Brandt (vgl. XIV. bl. 122). Ik vermoed, dat N. B. A. dezelfde is, die in 1663 eene vertaling gaf van het werk van M. BELLIUS, onder den titel: *Het gevoelen van verscheyden zo oude als nieuwe schrijvers aeng. de ketters,* enz. door N. B. A. Onder de voorrede van dit geschrift, met dezelfde initialen geteekend, lees ik: »Maasland 20 nov. 1662." Ik vermoed dat hij aldaar predikant was. Doch van de gemeente te Maasland ken ik geen gedrukte predikanten-lijst.

H. C. R.

Dertig dagen heeft September (vgl. XIV. bl. 122). L-F-T. is mij voorgekomen met het inzenden van bovengenoemde vraag. Behalve het door hem opgegevene in het Engelsch, schreef ik in Portugal het volgende af:

Trinte dias tem Setembro
Abril, Junho e Novembro
Vinte e oito Feraum
Os outros de trinta et um.

Zoo ook te Toulon het provençaalsche

Trente jour an Setembre
Abrieu, Jun e Nouvembre
De vinte-e-tui? n'i a qu'un
Les autre soun de trente un.

LABORANTER.

Arzahelis Arabis tabulae astronomicae (vgl. XIV. bl. 122). Nach SACCUTO in *Juchasin* (ed. Krakau, pag. 132) wie nach GANS in der Vorrede zu *Nechmad we Naim* had ISAC IBN SAID auf Befehl des Königs ALPHONS des X die Tafeln des PTOLEMAEUS, die der Araber ALBATTINI 875 bereits verändert hatte (cf. *Zemach David* a. s.), im Jahre 1252 oder 55 spanisch umgearbeitet, und sie Alphonsinische Tafeln genannt. Diese hat JACOB ALKARSI 1260 auf Befehl desselben Königs aus dem Spanischen in's Hebraeische, und DAVID GANS (gest. 1613) für den auf Schloss Banach bei Prag wohnenden TYCHO DE BRAHE aus dem Hebräischen in's Deutsche übertragen. Cf. *Meor Enajim.*

Mögen diese wenige Notizen den gelehrten Fragesteller zu weiteren Untersuchungen veranlassen!

Zwolle. Dr. Fr.

Arzahelis Arabis tabulae. Genoemd werk zal zijn van ARZACHEL of ARSACHEL, een arabisch philosooph, die in de hebreeuwsche taal een wiskundig boek heeft geschreven, onder den titel van *Plinthus Arzachalidae,* hetwelk EDUARD BERNARD, een engelsch schrijver, in zijne verzameling over de oude wiskunstenaren zoude hebben opgenomen, doch hetwelk in hs. is gebleven. In de *Bibliotheca Hebraica* van WOLF wordt van ARZACHEL gewag gemaakt.

In de *Biblioth. Universelle* wordt vermeld ABRAHAM ARZACHEL, een voornaam sterrekundige; doch deze leefde in de 12e eeuw, was geboren te Toledo en heeft geschreven, *sur l'obliquité du Zodiaque.* Welligt echter wordt met dezen dezelfde persoon bedoeld.

V. D. N.

Johannes à Ceulen (vgl. XIV. bl. 122) was. waarschijnlijk van 1671 af, tot 1678 predikant bij de luthersche gemeente te *Leeuwarden;* van 1678—1680 te *Monnikendam;* en van 1680—1697 te *Middelburg,* waar hij gestorven is. Zie *Bijdr. tot de*

Gesch. der Ev. Luthersche Kerk in de Nederlanden, 5de stuk, bladz. 187, 56 en 112.
S. J.

Johannes à Ceulen. Een JOHANNES COLONIUS (VAN CEULEN) kwam in 1670 als predikant van Lillo in den Briel, en stierf aldaar 1693. Dit is de eenige persoon, welke omstreeks dien tijd van dezen naam in de registers voorkomt, zie SOERMANS, *Zuid-Holl.*, blz. 110, en VAN ALKEMADE, *Beschr. van den Briel*, bl. 99. Meer vind ik over hem niet opgeteekend; doch hij kan de door H. genoemde verdediger der dissertatie te Jena 1668 geweest zijn. Of hij tot de familie van JOHANNES in het *Biogr. Woordenb.* of wel van DANIEL of van PAULUS behoorde, blijkt niet; meest waarschijnlijk was hij een zoon van den laatsten, die in 1656 hoogleeraar te Harderwijk geworden is, en afstammeling was van DANIEL COLONIUS; zie ook CHALMOT, *Biogr. Woordenb.* in voce.
V. D. N.

Pistis Sophia (vgl. XIV. bl. 123). De vrager zal zijn weetlust voldoende bevredigd vinden door hetgene W. MÖLLER over dit boek geschreven heeft in HERZOG's *Real Encyclop.*, XIe dl., bl. 688, waar hij tevens verwezen wordt naar een verhandeling van KÖSTLIN, in de *Tübinger Jahrb.* van 1854. Voor de lezers van dit tijdschrift is de mededeeling genoeg, dat het in de vraag bedoelde werk *niet* van den gnosticus VALENTINUS, maar eerst in het midden der derde eeuw vervaardigd is.

Naar aanleiding van 't geen A—A in de *Pistis Sophia* vond, vraagt hij ook: zijn er meer sporen van eene meening, dat J. C. langer dan 40 dagen na de opstanding op aarde zou hebben vertoefd? Ten antwoord wijs ik op 't geschrift van J. A. BRENNECKE, *Bibl. Beweis, dass J. noch seiner Auferstehung noch 27 jahre leibhaftig auf Erden gelebt habe*, in 1819 uitgekomen, dat eene groote menigte tegenschriften uitlokte.
CONSTANTER.

Jacobus Artopoeus (vgl. XIV. bl. 123), was zoon of mogelijk kleinzoon van JOHANNES ARTOPOEUS, van 1613 tot 1637, het jaar zijns doods, predikant bij de luthersche gemeente te Woerden. JACOBUS werd 3 julij 1656 bij de luthersche gemeente te Hoorn en 9 aug. 1660 bij die te Haarlem beroepen, waar hij in 1674 is gestorven. Ik bezit het facsimile zijner handteekening, zoo als hij die te Haarlem den 15den sept. 1660 heeft geschreven. Voorts verwijs ik naar de *Bijdragen tot de Gesch. der Evang. Luth. Kerk in de Nederlanden*, 3de stuk, blz. 129.
S. J.

Jacobus Artopoeus. In het *Biogr. Woordenb.* van V. D. AA, dl. I. bl. 401—402, worden vermeld FRANCISCUS en RUDOLPHUS ARTOPOEUS. De eerstgemelde ook bij KOBUS en DE RIVECOURT, *Bekn. Biogr. Handwoordenb.* dl. I. bl. 60—61. Bij KIST en ROYAARDS, *Arch. v. kerkel. gesch.*, dl. IX, bl. 495, vindt men als theol. doctor ook nog genoemd: WIBBO JANSON ARTHOPAEUS, Embdanus, 1636.
Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Maleische en javaansche letterkunde (vgl. VIII bl. 65 en XIV bl. 77). Vorschen onze navorschers ook den *Gids* na? ik mag het onderstellen. Wel nu, dan zal hun uit het overzigt door prof. VETH over oostindische literatuur enz., gegeven in de nommers van februarij en maart, overtuigend gebleken zijn, hoe onbillijk het oordeel van den heer J. HAGEMAN J. CZ. is (*Nav.* XIV. bl. 77) over degenen die ter verbreiding van het evangelie en ter vertaling van den Bijbel naar den Indischen archipel worden uitgezonden. Juist aan deze hebben wij de uitnemendste spraakkunsten, woordenboeken en chrestomathiën der polynesische talen te danken.
CONSTANTER.

Lied: Al is ons prinsje nog zoo klein (vgl. A. R.; XII. bl. 9; XIII. bl. 370; XIV. bl. 74). Indien S. J. zich de moeite wil getroosten het algemeen register en de deelen van dit tijdschrift, die ik aanwijs, te raadplegen, zal hij bevinden dat over dit lied bereids breedvoerig is gehandeld geworden.
J. L. A. I.

Synoptici (vgl. XIV. bl. 45). Vergis ik mij niet, dan is deze naam allereerst in gebruik gekomen sedert J. J. GRIESBACH zijne *Synopsis evangeliorum Matthaei, Marci et Lucae una cum iis Joannis pericopis quae historiam passionis et resurrectionis J. Cti. complectuntur* in 1776 in 't licht gaf. Langen tijd vóór hem waren er echter reeds dergelijke evangeliën-harmoniën beproefd, van de dagen van TATIANUS den Syriër en THEOFILUS den Antiochener af. Toen echter en later heeten zulke werken *συνάφεια, συναγώγη, τὸ διὰ τεσσάρων*, harmonia, consensus, concordia, collatio et unio, monotessaron enz.
CONSTANTER.

Eritis sicut Deus (vgl. XIV. bl. 46). Van dit werk, door een duitsch geleerde tegen de pantheïstische en ongeloovige rigting geschreven, vindt men een uitvoerig en beredeneerd verslag in de *Revue des deux Mondes*, zoo ik meen van 1856.
A. BR.

Eritus Sicut Deus. In der tijd hebben wij hooren beweren, dat dit werk door eene vrouw zou geschreven zijn; den naam echter, dien men opgaf, zijn wij vergeten.

ALIQUIS.

Abelard (vgl. XI. bl. 110, 170, 207, 264; XII. bl. 146; XIII. bl. 15). Behalve door PHILIBERT PAPILLON (XII. bl. 146), is het leven van ABELARD en HELOÏSE opzettelijk beschreven geworden door F. A. GERVAISE, Parijs, 1720, 2 dl. in 12° en door LOAISEL DE PRÉOGATE, Parijs, 1802, 2 dl. in 12°.

J. L. A. I.

Nederlandsche dagbladen — Leydsche Courant (vgl. A. R.; XI. bl. 8, 89; XIII. bl. 338). J. v. R. vraagt: Kan iemand mij ook mededeelen, wanneer de (hollandsche) *Leydsche Courant* is overgegaan aan FELIX DE KLOPPER, en hoe lang zij in die familie gebleven is? Zijn er nog historische bijzonderheden (behalve die reeds in der tijd in den *Navorscher* vermeld zijn) omtrent deze courant, b. v. uit den franschen tijd bekend." Door $\frac{\text{C}\times\text{C}\times\text{C}}{3}$ (XI. bl. 89), is de vrager, om antwoord uit te lokken, verwezen geworden tot onzen medewerker jhr. W. J. C. RAMMELMAN ELZEVIER, archivaris te Leiden; doch, aangezien daarop het stilzwijgen is bewaard, doet het mij bijzonder genoegen het volgende te kunnen berigten, waarmede ik vermeen dat de vraag, tot het jaar 1819, ten volle is beantwoord.

»Hoe zeldzaam het ook zijn moge, dat het bedrijf van éénc familie eene *eeuw* lang daarin gevestigd blijft, is dat toch heden te beurt gevallen aan de achtingwaardige familie van DE KLOPPER, daar het heden *honderd* jaren geleden is, dat het drukken van de *Leydsche Courant*, bevorens uitgeoefend door den heer VAN HUISDUINEN, overging aan den heer FELIX DE KLOPPER, die op den 20sten november van den jare 1719 de *Leydsche Courant* voor de eerste maal uitgaf, en daarmede voortging tot den 12den julij des jaars 1737, wanneer zijn zoon, mr. ANTHONY DE KLOPPER, daarin het deelgenootschap bekwam, en de *Courant* gedrukt werd ten name van FELIX en ANTHONY DE KLOPPER; doch welke firma, door het overlijden van den eerstgenoemden, niet langer duurde dan tot den 28sten maart 1738, wanneer de uitgave geschiedde op naam van den laatstgenoemden, tot den 6den januarij 1772; waarna de *Courant* uitgegeven werd door vrouwe LEVINA WESTERBAAN, zijne nagelatene weduwe, op de firma van de weduwe ANTHONY DE KLOPPER, tot in den jare 1780, wanneer, met de deelneming in dat bedrijf, door wijlen mr. FELIX DE KLOPPER, de *Courant* werd gedrukt op de firma van de weduwe ANTHONY DE KLOPPER EN ZOON, en welke nog heden wordt gecontinueerd.

In die honderd jaren van het aanwezen der *Leydsche Courant*, heeft dezelve niet meer dan drie eerste redacteurs gehad; namelijk de oude heer SCHUTZ, die in den jare 1736 werd opgevolgd door den heer JOHANNES LEVINUS STAMMETZ, geboortig van Weenen, welke dien post den tijd van 44 jaar bekleedde, en, in den jare 1780 overleden zijnde, opgevolgd werd door den nog levenden eersten redacteur JAN CYFVEER, bereids in dienst zijnde van de achtingwaardige familie DE KLOPPER, sedert den 8sten december 1777.

Even als alle ondermaansche zaken heeft ook dit bedrijf voorspoeden genoten, en rampspoeden ondergaan; inzonderheid ten tijde der fransche overheersching, door de willekeurige bevelen van dat gouvernement, ter invoering van een zoogenaamd *Advertentie-blad*, met den aanvang van het jaar 1812 tot den 19den november 1813, wanneer de gelukkige omwenteling van zaken de eigenaren weder herstelde in de uitoefening van hun bedrijf, doch tevens niet zonder gevoel van de drukkende belasting onder het vorig gouvernement op de dagbladen gelegd, en welke nog werkelijk blijft voortduren. Voor 't overige is de verjaring van dit eeuwgetijde, naar tijdsomstandigheden, dezen dag met hartelijke deelneming herdacht door mevrouwe SARA CATHARINA KROEF, weduwe van wijlen mr. FELIX DE KLOPPER, hare aanhoorigen, de redacteurs, de knechts ter drukkerij, onder uitboezeming van den wensch:

Dat, daar men 100 jaar, deez' Courant heeft mogen drukken,
Dit weder nog eene *eeuw* den Nazaat moog' gelukken!
Dat jaar op jaar dien *druk* met zegen zij bekroond,
En dus de noeste vlijt op 't ruimste zij beloond!"

Afgeschreven uit de *Leydsche Courant* van vrijdag den 19den november 1819, n°. 139,

J. L. A. I.

Franciscus Raarda (vgl. XI. bl. 364; XII. bl. 87). Waar was FRANCISCUS RAARDA predikant, toen hij in 1659 eene predikatie uitgaf over *Joh.* I vs. 12? Hij droeg deze preek op aan de toenmalige remonstrantsche predikanten van Leiden.

T. T.

Roger Williams (vgl. XII. bl. 17). Mijne vraag of ROGER WILLIAMS' *Actions of the*

Lowe Countries vertaald is, onbeantwoord zijnde gebleven, heb ik later ontdekt dat er in hs. eene vertaling van bestaat, voorkomende in de *Bibliotheca Musschenbroekiana*, die, in 1826 te Leiden is verkocht geworden, en wel onder nommer 32 der Handschriften in fo., aldus beschreven: *Sommige actien in de Krijchsgeschiedenissen der Nederlanden, in 't Engels bescreven door Sr. Roger Williams Ridder, beginnende van 't jaer* 1567 *tot* 1574, *in 't Nederl. overgeset door J. W. Handschr. der* 17e *eeuw* 116 *bladz.* Kan men nu navorschen waar dit hs. is beland, en door wien het werk is vertaald geworden?

J. L. A. I.

Anonyme werken (vgl. A. R.). Bij het door mij (V. bl. 212) reeds geleverde, voeg ik nog P. DAHLMAN, *Schauplatz der masquirten und demasquirten Gelehrten*. Leipsig, 1710, in 8°.; C. H. HEUMAN, *De libris anonymis ac pseudonymis schediasma complectens obs. gener. et spicilegium ad Vincenti Placcii theatrum anonymorum et pseudonym.* Jena, 1711, in 8°; G. M. MERATI, *Gli scrittori d'Italia Mascherati*, hs. in 2 dn. in fo., zijnde de chronologische catalogus der anonyme en pseudonyme werken door de Italianen, sedert de uitvinding der boekdrukkunst tot het jaar 1770 uitgegeven; J. B. BONARDI, *Dictionn. des écriv. anonymes et pseudonymes*, ms.

J. L. A. I.

Jan de Munck (vgl. A. R.). Deze sterre- en bouwkundige, geboortig van Hulst, woonde te Middelburg op den Zuidcingel, werd aldaar aangesteld tot examinateur der landmeters bij de grafelijkheid van Zeeland, 1728; tot erfscheider, 1730; tot generale brandmeester, 1731; tot stads-architect, 1731, en werd benoemd tot astronomus van Z. D. H. den prins stadhouder, 1747. Zijn zoon LAURENS DUNEWEY DE MUNCK werd in 1752 aangesteld tot examinateur der landmeters bij het hof en den raad van Vlaanderen te Middelburg. (*Middelburgsche Naamwijzer voor* 1755.)

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Etat politique de l'Europe (vgl. V. bl. 95). De schrijver van dit werkje is de arbeidzame compilateur A. A. BRUZEN DE LA MARTINIÈRE, geboren te Dieppe in 1662, en te 's Gravenhage in 1746 overleden. Door zijne welgemanierdheid en schranderen geest was hij zeer in aanzien bij lieden van den hoogsten rang, door wier aanbeveling hij dan ook de eeretitels verwierf van raadsheer van den hertog van Parma, van secretaris van den koning der beide Siciliën en van eersten aardrijkskundige van den koning van Spanje. Onder het aantal zijner nagelatene werken, bekleedt zijne *Dict. geogr., hist. et critique*, die meermalen herdrukt is, de eerste plaats. J. L. A. I.

Vesalius Mobachius en Wilhelmus Mobachius (vgl. XIV. bl. 119). VESALIUS was een zoon van PETRUS MOBACH, predikant te Dieren c. a., en MARGARETA RINGELBACH; hij was laatst rector te Groningen, waar hij overleed den 13den october 1694. Hij en zijn kleinzoon JOÄCHIM zullen eerlang nader vermeld worden bij VAN DER AA, *Biogr. Woordenb.*

WILHELMUS MOBACH was de oudste der 5 zonen van VESALIUS en van WILHELMINA FREDERICA HACHIJN; hij werd predikant te Wormerveer in mei 1691, en overleed daar den 13den november 1707.

T. A. R.

Hogeschans. Wie was HOGESCHANS? Hij schreef over *De leere der Messiahyten* omstreeks 1708. Misschien heeft hij nog meer in het licht gegeven. T. T.

Almanak uit de veertiende eeuw. Bij LE LONG, *Beschrijving van de Reformatie*, bl. 255, komt een bijzonder opmerkelijke kalender voor, in facsimile van een perkament. Het beschrijven daarvan zou te breed uitloopen. Alleen twee vragen: 1°. kan een deskundige uit de gegevens van dezen almanak het juiste jaar waarvoor hij diende berekenen en met eene beknopte aanwijzing van gronden mededeelen? 2°. kan en wil iemand ter inzage (of in koop) verstrekken het werk van OLAUS WORMIUS, »*De fastis Danicis*," waarin, volgens LE LONG t. a. pl. bl. 260, soortgelijke almanakken zijn beschreven en afgebeeld? H. R.

Lambert Joosten. Zou ook iemand in staat zijn mij iets omtrent LAMBERT JOOSTEN mede te deelen? Ik heb het *Biogr. Woordenb. der Nederlanden* opgeslagen en daarin tot mijne verwondering alleen gevonden: »L. JOOSTEN schreef, *Verdediging van de wesentheyd en werking der engelen Gods* (Amst.) 1696 8°. Ik vermoed dat hij predikant was bij de Doopschgezinden, ofschoon zijn naam niet voorkomt in het *Naamregister der Doopsgezinde schrijveren*.

T. T.

Georgius Zeaemannus. Waar kan ik iets vinden over GEORGIUS ZEAEMANNUS? Hij wordt ergens »pastor Campidonensis" genoemd en schrijver van een boek *De imagine Dei in primo homine*, dat omstreeks 1620 werd uitgegeven. T. T.

Peter Martyr de Angleria. Deze moet een berigt hebben gegeven, dat bij de ontdekking van Amerika bleek, dat het schaakspel er bekend was.

Wie was die persoon en waar kan men zijne werken vinden? Hij was toch wel niet P. MARTYR VERMIGLI.

H. R.

Handschrift van Beverland. ADRIAAN BEVERLAND deed in de tweede helft der 16e eeuw veel van zich spreken door zijne gevoelens omtrent de erfzonde. Zijn onderzoek strekte zich bij voorkeur uit tot onderwerpen van scabreusen aard en men heeft gezegd, dat hij een stuk opgesteld heeft *de prostibulis veterum*, waarvan VOSSIUS een groot deel in zijnen commentaar op CATULLUS (Londen 1684. 4°.) zou overgenomen hebben. Het is echter gebleken, dat die uitgave niet bevatte wat men hoopte of vreesde daarin te vinden. Men heeft beweerd, dat BEVERLAND het handschrift van zijn niet zeer stichtelijk boek zou hebben vernietigd, anderen integendeel houden het er voor, dat hij het aan de bibliotheek der academie van Leiden vermaakt heeft. Dit althans zegt ADELUNG in zijn artikel over BEVERLAND (*Histoire de la folie humaine*) en hij voegt er bij, dat dit handschrift op den catalogus der genoemde bibliotheek vermeld wordt. Gaarne zou ik weten of dit werk nog bestaat en of het zich daar ter plaatse bevindt.

D. C. (*Intermédiaire.*)

C. Regthart. Wie was C. REGTHART? Hij gaf in 1731 een boekje in het licht over de bulle *Unigenitus*.

T. T.

Aanhaling: Experto crede Ruperto. Wie was die RUPERTUS?

Saint Simon in Holland. Volgens een uittreksel uit de *Revue germanique* 1864, p. 49, schreef hij: »je suis parti de France »pour l'Amérique à dixhuit ans; j'ai combattu pendant cinq ans pour la liberté des »Américains et je suis revenu dans ma »patrie dès l'instant que leur indépendance »a été reconnue par l'Angleterre. Peu de »temps après mon retour en France il se »manifesta un mouvement politique en Hol»lande et le résultat de cette révolution fut »l'expulsion du *stadhouder*. Je m' étais ren»du dans ce pays, où je suis resté pen»dant tout le temps que cette révolution »a duré. J'ai voyagé ensuite pendant plu»sieurs anneés en Angleterre, en Espagne, »en Allemagne et dans plusieurs autres »parties de l'Europe. Je suis revenu en »France en 1789 et depuis cette époque »je n'en suis point sorti." »C'est en 1797 à l'age de trente sept ans [zoo gaat de *Revue* verder door] qu'il commença à travailler directement à l'organisation d'un nouveau système philosophique." Hierin heerscht verwarring. ST. SIMON die in 1789 in Frankrijk terugkeerde en dat land niet weer verliet, kon in 1795 niet hier te lande zijn. Ik meen dat hij 17 oct. 1760 geboren is te Parijs. Hij schijnt reeds in 1779 uit Noordamerika te zijn vertrokken naar Mexiko. In 1785, wil men, dat hij zich naar Holland begaf om eene fransch-hollandsche expeditie tegen de engelsche Oost op touw te zetten; hetgeen evenwel afsprong, naar men zegt door 't ongeschikt bedrijf van den franschen gezant in den Haag. Daarop zou hij in 1786 naar Spanje vertrokken zijn en in Frankrijk eerst na het uitbarsten der omwenteling teruggekeerd zijn. Hij is wel te onderscheiden van den *Marquis* van denzelfden naam (zie *Nav.* V. bl. 259 enz). Hij kan een zoon van dezen geweest zijn. De hier bedoelde heette CLAUDE HENRI c[te] DE SAINT SIMON en was de grondlegger van het moderne socialismus Wat is er bekend omtrent zijn verblijf en zijne gedragingen in Holland?

A. L. T. A.

Spelen in verzen beschreven. Kan iemand mij opgeven, welke fransche dichter eenige gedichten heeft geschreven, waarin hij den loop, enz. van eenige bekende spelen (o. a. van het billard- en het trictracspel) beschreven heeft, en, zoo ja, of die gedichten op zich zelven staan, dan wel een gedeelte van andere gedichten uitmaken.

S. te L. B.

(De Monconys) een toerist in de XVIIe eeuw. — In het *Nederlandsch magazijn* 1864, bl. 84 v. v. worden, onder voorgaanden titel, fragmenten medegedeeld uit de beschrijving van eene reis door de Nederlanden, in 1663 gedaan door den franschen staatsraad monsieur DE MONCONYS. In dat belangwekkende artikel wordt evenwel de juiste titel van die reisbeschrijving niet vermeld. Gaarne zag ik dien door een der h. h. navorschers in dit tijdschrift medegedeeld.

M. J. C. A.

[Op den omslag van *Nav.* XI. no. 10 wordt vermeld: *Voyages de Balthazar de Monconys en Europe, en Asie et en Afrique, publiés par* GASPAR DE MONCONYS, son fils, avec figures Paris, DE LAULNE (Hollande) 1695, 4 vol. in 12°, en verwezen naar DE BURE, t. I., p. 194, no. 4247. Waarschijnlijk is dit de titel dien J. C. A. wenscht te kennen].

Anonyme werken. Ik bezit een bandje in 8o., waarin de drie volgende kleine geschriften voorkomen:

Conspicilia batavica. Brillen, pro doctoribus vallis umbrosae per GOMMARUM MUIJSENHOL. Zonder jaar.

Catechismus calvinisticus, 1609.

Vae victis, lusus rhetorum Advaticorum adversus Leydenses eructationes munerario Godefrido Vrancken 1659.

Is de schrijver of zijn de schrijvers dezer stukjes bekend? En met welk doel werden ze in 't licht gegeven? T. T.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Ellison (vgl. XIV. bl. 78, 147). Ik geloof dat het wel vergeefsche moeite zal zijn naar een engelschen predikant ELLISON hier te lande omstreeks 1634 te zoeken. Hoe veel namen van engelsche predikanten gedurende dien tijd ons bekend zijn uit de *Belijdenis en kerkenordene der congregationale oude Engelsche gemeente in de Barndesteeg te Amsterdam* 1680, T. VELTHUSIUS, *Belijdenis der kerken van Engeland* enz. 1651, *Apologie der Brounisten* 1612, STEVENS *History of the Scottish church in Rotterdam* en andere: nergens is er een ELLISON te vinden. Maar in 1630 was leeraar bij de Doopschgezinden te Haarlem HANS ALENSON, wiens sterfjaar mij tot nog toe onbekend is. Kan hij 't ook geweest zijn? Opmerkelijk althans is het, dat zijn amsterdamsche ambtgenoot en geloofsgenoot CORNELIS KLAASZOON ANSLO, geb. 1592 gest. 1646, door REMBRANDT juist in hetzelfde gewaad is afgebeeld nl. »met een ronden, breeden hoed en witten kraag zonder bef."

CONSTANTER.

Schouwburg te Buiksloot (vgl. XIV bl. 125). Behoort deze titel niet tot de quasiaardigheden onzer voorouders, die zich allerlei onkiesche woordspelingen met Buiksloot, Broek, Bilderdam, en aan de overzijde van het IJ met de Muiderpoort veroorloofden?

CONSTANTER.

Schouwburg te Buiksloot. Ik geloof niet dat wij hier aan zoodanige toespelingen moeten denken als CONSTANTER vermoedt. De auteur van het stuk op welks titel de opera te Buiksloot vermeld wordt, DAVID LINGELBACH, was in 1687 met JAN KOENERDING, huurder van den schouwburg te Amsterdam. Beide waren tooneeldichters, even als hunne voorgangers dr. LODEWIJK MEYER, JOAN PLUYMER EN PIETER DE LA CROIX, die den schouwburg zes jaren lang, van 1681 af, in huur hadden gehad. Het stuk is gedrukt »voor den auteur," en een man als LINGELBACH zal zich op den titel van een zijner stukken, voor zijne rekening en dus onder zijn toezigt uitgegeven, wel geene onkiesche woordspeling veroorloofd hebben. Het is gedrukt in 1686, het jaar voor dat hij huurder van den schouwburg te Amsterdam werd. Had hij misschien toen reeds een gezelschap acteurs verzameld, door wie hij te Buiksloot nu en dan vertooningen liet geven? Vielen deze in den smaak, dan kon men er ook veel toeschouwers uit Amsterdam verwachten. In vroegeren tijd toch werd Buiksloot door Amsterdammers druk bezocht.

P. L. Wz.

Platen betreffende de geschiedenis des Vaderlands in den jare 1622 (vgl. XIII. bl. 213, 269). De namen van de hoofdlieden der haarlemsche schutters, die met eenige 's gravenhaagsche schutters in 1625 naar Heusden in bezetting trokken, en op de plaat, door JAKOB MATHAM gegraveerd, worden voorgesteld, vindt men vermeld in den 2[den] druk van VAN OUDENHOVENS, *Beschr. v. Heusden*, bl. 201.

J. L. A. I.

Portretten van Coenraad Mel en Henricus a Friesen (vgl. XIII, bl. 22, 92, 118). Bereids heb ik, in dl. XIII, bl. 92 eenige bijzonderheden medegedeeld aangaande COENRAAD MEL, en ben thans in de gelegenheid ook omtrent HENRICUS A FRIESEN, het volgende te kunnen berigten.

HENDRIK, graaf VAN FRIESEN, erfheer van Schönfeld, Pusgau, Jessen, Kraupau en Praschwits, was de zoon van HENDRIK vrijheer VAN FRIESEN, om welke reden hij, zijn vader nog in leven zijnde, op zijn portret *junior* wordt genoemd. Na in Nederland als overste te hebben gediend, werd hij daarna geheimraad en krijgspresident van den koning van Polen en keurvorst van Saksen, en, vervolgens, luitenant generaal veldmaarschalk, bevelhebber van Landau, welke vesting hij wakker verdedigde, en generaal veldtuigmeester in dienst van den keizer. Hij was gehuwd met AMALIA CATHARINA, dochter van FREDERIK, grave VAN DOHNA, en overleed in Rastad den 25[sten] august. 1706. Zie verder LUISCIUS, *Woordenboek*.

J. L. A. I.

TAALKUNDE.

Doe wel aan iedereen, al was het ook een Fries (vgl. A. R.; XIII. bl. 96, 183, 311, 372; XIV. bl. 82). Ik dank den heer A. C. CAMERLINGH zeer voor het medegedeelde in den *Navorscher* XIV. 82, maar moet mij toch twee opmerkingen veroorloven. Ten eersten zijn de woorden, *mij* aldaar in den mond gelegd, »zelfs willen velen, dat dit »spreekwoord omtrent de Waal te Nijme»gen is uitgehouwen geweest. Doch wat »mij aangaat, ik heb het nooit gezien en »ook niemand gesproken die het gezien »heeft," niet van mij maar van den Nijmegenaar ARKSTEE, te vinden in zijn *Nijmegen*, 's Gravenhage 1738, bl. 179. Ten tweeden zou eene in zandsteen uitgehouwen *latijnsche* inscriptie het bovengemeld spreekwoord bevat hebben. Kan dit geene misvatting zijn? Het klinkt toch vreemd, dat eene *latijnsche* inscriptie dit *nederduitsche* spreekwoord zou bevat hebben. Was het welligt ook de inscriptie: *Huc usque Jus Stauriae*, die ook te Nijmegen moet gestaan hebben. Intusschen, hoe het zij, aan nijmeegsche navorschers zij het overgelaten om het door den heer CAMERLINGH vermelde al of niet te bevestigen, »te weten »dat de steen met het spreekwoord weder»om boven den sluitsteen van den boog »van den buitenkant aan de revetements»muur buiten de Heselpoort is ingemetseld »geworden." Die den steen vindt deele het in den *Navorscher* mede.

J. D.
L.

Tuischen (vgl. XII. bl. 247; XIV. bl. 81, 149). Dat woord heb ik in *paardentuischer* meer dan eens bij onze nederlandsche schrijvers aangetroffen, en het is, meen ik, nog niet in onbruik. In deze zamenstelling toch heeft het de beteekenis van *ruilen* of *koopen*, zoo als onze nederduitsche woordenboeken opgeven. *Paardentuischer* zal toch geen germanisme zijn?

L—F—T.

Schagcheren (vgl. XIV. bl. 127). Zonder eenigen twijfel is dit woord van 't hebr. סחר afkomstig en uit het Joodsch-Duitsch in onze taal overgenomen. Dat het echter niet de algemeene beteekenis van *handel drijven*, maar de ongunstige van *inhalig* en *bedriegelijk koopmanschap drijven* kreeg, mag ten deele aan den aard van den joodschen kleinhandel worden toegeschreven, maar ten deele ook aan de toevallige overeenkomst die dit *schagcheren* heeft met *schaken*, rooven, waarvan het frequentatief *schakeren* in de vonnissen der 16ᵈᵉ eeuw dikwijls voorkomt. Opmerkelijk is het dobberen van *schagcheren* of (door verwisseling der *liquidae* l en r) *schachelen* tusschen de beteekenissen *rooven* en *handel drijven* in den aanhef van 't oude volkslied van Mooi Aaltje en koning Alewijn (bij HOFFMAN VAN FALLERSLEBEN, *Horae Belg.*, II. bl. 164).

Daar was 'er een oolijke schachelaar,
Hij schachelde een koning zijn dochter,
Hij schachelde ze hier, hij schachelde ze daar,
Dat hij ze zoo dunr verkochte.

CONSTANTER.

Spreekwoorden en spreekwijzen — 't spoockt als Boukens geest (vgl. A. R.; R. van dl. XI, XII en XIII, en XIV. bl. 16). »Gedurende den Gelderschen Oorlogh, die Anno 1497 begon ende Anno 1528 eyndighde, vielen de Gelderschen onder den Oversten BOUDEWIJN in 't Landt van Heusden, maer wierden van de Heusdenaers tusschen Herp ende Hedickhuijsen geslaagen ende verslagen, ende wierden ter plaatse, noch gheseyt *Boukens-kerckhof*, begraven, daar men seght dat het eertijds seer ghespoockt heeft, ende komt daer van 't oudt seggen: *'t Spoockt als Bouken's geest.*" OUDENHOVEN, *Beschr. der stadt Heusden*, uitgave van 1743, bl. 190.

J. L. A. I.

Douar (vgl. XIV. bl. 127). De vraag van X + IJ over het arab. woord *douar* is zoo algemeen gesteld, dat men daarop moeielijk eenig voldoend antwoord kan geven. *Ar* is geen arabische uitgang. Dur of dairoun, dauroun, douroun, zijn woorden, die in het Arabisch wel voorkomen, maar zeer vele beteekenissen hebben. De vrager zoude moeten opgeven, in welken zin het woord wordt gebruikt, of in welken zamenhang het wordt gevonden. Dan wil men de afleiding naauwkeuriger opgeven, wanneer hij dit mogt wenschen.

Pamflet (vgl. XIV. bl. 127). MYLES DAVIS, de schrijver van *Icon Libellorum, or a Critical History of Pamphlets*, vindt den oorsprong van de pamfletten in de korte geschriften van de rabbijnen, die eerst later verzameld werden, om den Talmud te vormen.

MYLES DAVIS zegt verder, dat, hoe vreemd het woord »*pamphlet*" ook klinken moge, het toch een zuiver engelsch woord is, in andere talen weinig bekend of aangenomen.

Men zal het moeielijk vroeger ontmoeten, dan in geschriften uit de laatste jaren van de regering van koningin ELISABETH.

JOHN MINSHEW leidt in zijn *Guide into Tongues* (1617) »*pamphlet*" uit het Grieksch af. Blijkbaar werd het woord toen slechts in eene ongunstige beteekenis gebruikt. Ten minsten de definitie van MINSHEW luidt: »*Pamphlet*," d. i. Opusculum Stolidorum, zelfs den naam van libel onwaardig; verder heet het: vliegende bladen bemorst en »besmeerd" met de onreine dampen van drinkgelagen; in den mond of in de hand van iederen schurk. De afleiding, die de *Intermédiaire* opgeeft, als zou »*pamphlet*" van het hollandsche »*pampier*" afkomen, is het eerst geopperd door dr. SKINNER in zijn *Etymologicon Linguae Anglicanae*. Zij is wederom een bewijs hoe de vreemdeling, wanneer hij radeloos is, zijn laatste toevlugt bij den »Dutchman" neemt, en dáár met een »saut périlleux" den gordiaanschen knoop doorhakt, met het gelukkig gevolg van bij zijn landgenooten, die geen »Dutch" verstaan, als een »monstre de science" beschouwd te worden. Het loon van onze gastvrijheid is dan nog wel minachting, of, wat nog erger is, bespotting. Indien de afleiding van dr. SKINNER gegrond was, zou zij dàt voor hebben, dat men dan alle losse bladen, zoo als couranten, proclamaties, edicten, adressen, enz. onder de pamfletten kon rangschikken, zonder aan de radikale beteekenis van dat woord te kort te doen. Dat is niet het geval met de afleiding van JOHNSON. Deze beweert in zijn *Dictionary* dat »*pamphlet*" eene zamentrekking is van de fransche woorden »*par un filet*", en steunt vooral op eene spelling van CAXTON (1410—1491), die »*paunflet*" schrijft, dat werkelijk veel met de engelsche uitspraak van »*par un filet*" overeen komt. De definitie uit deze afleiding voortgevloeid is »*a smalle stitched book*," en sluit dus alle losse bladen uit.

Hoe aardig de afleiding van JOHNSON ook is, begrijp ik echter niet waarom de Engelschen, een »*stitched book*" willende aanduiden, zich van de fransche woorden »*par un filet*" bedienden; of was dat vroeger een fransche drukkersterm, die door CAXTON uit Vlaanderen, waar hij de drukkunst had geleerd, misschien naar Engeland is overgebragt? Dat zal de *Intermédiaire* het best kunnen uitmaken. De bekende oudheidkundige PINKERTON heeft aan ISAAC DISRAELI het volgende medegedeeld: »De afleiding van »*pamphlet*" is mij onbekend; maar dat het woord ouder is dan men gewoonlijk meent, bewijst het volgende uit den beroemden *Philobiblon*, toegeschreven aan RICHARD DE BURI, bisschop van Durham, en te boek gesteld omstreeks 1344. In het achtste hoofdstuk heet het:

Sed, revera, libros non libras maluimus; codicesque plus dileximus quam florenos: ac *panfletos* exiguos phaleratis praetulimus palescedis."

Het woord is ten minsten uit LYDGATE's tijd (gestorven omstreeks 1460); onder zijne gedichten (medegedeeld door WARTON) is er een: »translated from a *pamflete* in Frenshe." (Zie I. DISRAELI, *Complete Works*, I. 343.)

Men ziet, er zijn zóó vele spellingen en zóó vele afleidingen, dat men bezwaarlijk tot een resultaat zal kunnen komen.

L-F-T.

Pamflet. In den *Dict. des Sciences et des arts*, par M. LUNIER, Paris 1806, Tom. III. p. 44, lees ik bij het art. *pamphlet* het volgende: »Mot emprunté de l'anglois; mais que JOHNSON nous renvoie, en le regardant comme une contraction de ces mots français *par un filet*, dont les Anglois auroient d'abord fait *paunflet* et ensuite *pamphlet*, c'est à dire, un livret attaché par un simple filet."

Daar deze uitlegging evenmin juist is te noemen, als die, reeds in den *Intermédiare* vermeld, moet de oorsprong elders worden gezegd. En daarom vraag ik op mijne beurt, kan het woord ook zijn afgeleid van *pampre* (lat. *pampinus*, spaansch *pampano*) gelijk de bladen aan den druivenboom worden genoemd, die aan de takken vastzitten. In aanmerking nemende, dat het woord *feuille*, zoowel het *blad* van een boom als dat van een boek beteekent, waarvan de meerv. vorm in onze taal en het Hoogduitsch alleen verschilt, is het niet onwaarschijnlijk, dat men de bladen (*pampres*) aan een draad (*filet*) vast gemaakt, *pamflet* heeft genoemd, waaronder in de regel een *schot-* of *hekelschrift* wordt verstaan. Nog stip ik aan, dat een spaansch gezegde *gurrar* of *tocar la pampana* in fig. zin beteekent: »*een kind afrossen*, of *met slagen bedreigen*, alsmede *iemand kastijden*," Er niet het minst aan denkende, dat door het medegedeelde het raadsel is opgelost, kan dit welligt eenigermate er toe bijdragen, dat deze of gene op het regte spoor wordt gebragt.

Mogt het nu evenwel aan niemand gelukken den waren oorsprong van het woord te vinden, dan zal men over 100 jaren misschien durven beweren, dat het woord in de wereld is gekomen, door lord PALMERSTON, die in de spotschriften, welke in *legio* over hem in het licht zijn gekomen, *old Pam* of eenvoudig *Pam* wordt genoemd.

ALEXANDER.

Kerk. Kirche. Komt dit woord van κυριακή; of welke andere afleiding verdient de voorkeur?

T. en A.

Cockelneuse? DE L'ESPINOY zegt in zijn *Recherches des Antiquitez et Noblesse de Flandres* 1631, pag. 606. »En ceste année (1414) moururent plusieurs personnes d'une maladie qu'on nommoit *Cockelneuse*." Weet een der lezers van dit blad mij de ziekte, die bedoeld wordt, op te geven?

M. Dr. F.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van Diemen. Men verlangt berigten aangaande de VAN DIEMENS te Culemborg. Van waar (uit Dordrecht of Delft) en wanneer zijn zij daar gekomen? ANTONIE VAN DIEMEN, zoon van een burgemeester te Culemborg, negende opperlandvoogd van Nederl. Indië (1635), was gehuwd met ANNA VAN AALST. Bij VOET VAN OUDHEUSDEN vindt men alleen HUIJBERT VAN DIEMEN, 1614 secretaris, mr. CORNELIS VAN DIEMEN, raad en dijkgraaf, overl. 25 mei 1675, en mr. HUGO VAN DIEMEN, raad (tusschen 1680 en 1702).

Nog verlangt men te kennen de herkomst van WILLEM VAN DIEMEN, 1508 te Rotterdam geboren, in 1583 te Utrecht overleden, alwaar hij president was, en van ELISABETH VAN DIEMEN, te Utrecht onthoofd in 1568, omdat zij in 1566 een predikant had gehuisvest.

[Wij nemen deze vraag over een geslacht, dat een tweetal vermaarde personen heeft opgeleverd, over van den omslag van dl. XIII. no. 12, en laten het antwoord, daarop ingezonden, volgen.]

De van Diemens te Dordrecht, te Utrecht, te Delft, te Gorinchem, en elders. Volgens LOIS, *Cron. van Rotterdam*, blz. 75, is in 1508 »tot Rotterdam geboren, eenen WILHELMUS DIEMENUS: was een geleert man in de rechten, en in 1583, den 9 nov., raetsheer en president tot Utrecht gestorven."

»Mr. WILLEM VAN DIEMEN, president t'Utrecht, *wiens vader* (zegt GOUTHOEVEN, blz. 78) *van Dordrecht was*", schijnt dus te Rotterdam geboren te zijn. Zijn wapen vindt men onder die der »Praesidenten en Ordin. Raaden in den hove provinc. van Utrecht", (in 1714, te Utrecht, bij JOH. KANNEMAN, uitgekomen), en is: *gebalkt van acht stukken goud en rood, de roode balken beladen met tien zilveren leliën, geplaatst* 4, 3, 2 en 1. Hij komt aldaar, niet als president, doch, sedert 1535, als raad voor.

Juist dit wapen doet ons denken, dat deze WILLEM VAN DIEMEN niet tot het bekende, dordsche, oud-patricische geslacht van VAN DIEMEN ('t welk ook te Delft in de regering zat) behoorde, welks stamlijst bij BALEN (blz. 1037 1043) en KOK (*Wapenb.*, en *Woordenb.*, voorkomt, en dat tot wapen had: *in blaauw twee als een bourgondisch kruis geplaatste hellebaarden* (strijdbijlen?), *met zilveren naar buiten gekeerde bijlijzers, en gouden steelen* [1]).

Er schijnen verschillende geslachten van dien naam, zelfs te Dordrecht, bekend geweest te zijn, want gemelde stamlijsten maken geen gewag van:

a. FLORYS VAN DYEMEN. schepen, 1441, 1444, te Dordrecht. BALEN, blz. 290.

b. GEERLOF VAN DIEMEN ROELOFSZ., schepen te Gorinchem, in 1460. KEMP, *Gorinch.*, blz. 307.

c. GEERLOF (BEVERWIJCK noemt hem: GEROLF) VAN DIEMEN ROELOFSZ., bestuurder van 't pesthuis, 1471, schepen, 1481, 1482, 1485, 1486, 1489, burgemr., 1482, 1483—1488, te Dordrecht. BEVERW. blz. 179, 202—204; BALEN. blz. 163, 246, 247, 298—300

d. Heer JAN VAN DIEMEN PIETERSZ. te Dordrecht, bij GOUTH. (blz. 556) en VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*, blz. 753) onder de hollandsche edelen van 1477 tot 1500 bekend,— met andere Dortenaren, uit de geslachten van AMERONGEN, RATINGEN, BRAKEL, BEUKELAER, V. D. TYMPEL, LOON, MERWEDE, — opgeteld. — Nog zegt dezelfde GOUTH., blz. 206: »Heer GIJSBERT VAN SWETEN, ridder, BOUDEWIJNS (rentmr. van Voorne, in 1410, en rentmr.-generaal van Holl. en Zeel., 1429, hr. van Loendersloot, en LUTGARD VAN NYENRODE) middelste sone, hadde te wijve vrou N. VAN DIEMEN, voerende *een fasce met dry boeyen* (zie ook VAN LEEUWEN, blz. 1113, en SMALLEG., beide t. a. pl.). Haer moeder was OESTGEEST (HEERMAN?), leefden an. 1445." — Zie nog GOUTH., blz. 151, 201.

Voorts hebben geleefd:

FLORIS VAN DIEMEN, (MIERIS, *Charterb.*, III, blz. 280, noemt hem: FLORIS VAN DER DUNE), vermeld in eene overeenkomst betreff. het onderhoud der bruggen binnen

---

[1]) ALMSTEIN voerde, volgens SMALLEGANGES Wapen. v. d. holl. adel, *in goud twee als een bourg. kruis gepl. roode hellebaarden.* Het slot van dien naam, in het ambacht van Eem gelegen, is in den grooten watervloed van het jaar 1421 vergaan. Zie VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*, bl. 1212; VAN SOMEREN, *De St. Elizab. nacht*, bl. 79, 81, 82.

Rotterdam, van 23 juny of july 1373; bij LOIS (blz. 266), VAN SPAEN (blz. 370), VAN BEYN (I. bijl. 13 t. h. 1ste boek, op blz. 54), *Beschrijv. v. Rotterd.* — Vermoedelijk wordt hier FLORIS VAN DER DUYN bedoeld, die in de 3de gen. VAN DER DUYN, bij FERWERDA en KOK voorkomt. Een ander geslacht van dien naam was ook te Rotterd. bekend, en in 't bestuur.

HUYCH VAN DIEMEN, een der drie en dertig voornaamste burgers (meest edelen) van Haarlem, uit welke, krachtens brieven van hertog ALBRECHT, van 4 maart 1402 en 1403, de schepenen en raden ieder jaar gekozen zouden worden. MIERIS, a. p., III. bl. 775. Cf. *Vaderl. Chron.*, bl. 604 vlgg.

JAN VAN DIEMEN, schepen, 1430, JAN JACOBSZ. VAN DIEMEN, raad, 1496, schepen, 1497, HERMAN ALBERTSZ. VAN DIEMEN, schepen, 1550, 1552, 1554 († 1556), WOLFERT VAN DIEMEN, comm. v. d. desolate boedels, 1644, 1645, te Amsterdam. WAGEN. en and., *Amsterd. regeer.* Te Gouda was JAN VAN DIEMEN, »waarschijnlijk oud schepen," omstreeks 1476 bekend, en een JOSUA NOACH VAN DIEMEN in 1744 onderschout. De LANGE v. W., *Beschr. v. d. Goude*, II. bl. 175, 221.

Heer WOUTER VAN DIEMEN, vermeld onder de edelen die in Holland en Zeeland waren ten tijde van hertog FILIPS van Bourgondiën. GOUTH., bl. 479; *Bat. Ill.*, bl. 749.

N., dochter van heer WOUTER VAN DIEMEN, ridder, vrouw van HENDRIK UTERLIER GIJSBERTSZ., *gen.* VAN DORP, bij MARG. V. D. BOUCKHORST. Ib. bl. 171, 935.

Heer JAN VAN DIEMEN, ridder, schepen der stad Breda, van 1516 tot 1522, en in 1524, toen hij stierf. VAN GOOR, *Beschr. van Breda*, bl. 218, 219.

ZWEER VAN DIEMEN, man van MARG. PINSEN V. D. AA, FLORIS (JACOBSZ., bij AMELBERG VAN PALLAES van Utrecht) en KATH. (van?) WYHE dr. . FERWERDA en KOK, 7de gen. V. D. AA.

HELMICH VAN DIEMEN, in Brabant, man van JOHANNA VAN ZYPESTEYN WILLEMS (JANSZ., die leefde in 1440, bij WILLEMINA VAN DRAKENBORG) dr. — FERWERDA, 9de gener. SYPEST.

KOK, die in zijn *Woordenb.*, dl. XI. bl. 380—385, ook de stamlijst der dordsche VAN DIEMENS mededeelt, zegt verder:

»DIEMEN, een ander geslacht van dien »naam, afkomstig uit Gelderland, heeft zig »mede in Holland ter nedergezet, zijnde »daarvan bekend WILLEM VAN DIEMEN, ge»boren te Rotterdam, en werd als een der »geleerde mannen van die stad aangemerkt: »hij was doctor in de beide rechten, en »heeft aanzienlijke eerampten (welke?) in »zijne geboortestad bekleed; zijnen naam »is door zijne schriften echter nog meer »vermaard geworden: hij stierf, oud en »blind geworden zijnde, in het jaar 1583." Vgl. hiermede het art.: DIEMENS, (WILLEM) in HOOGSTRATENS *Woordenb.*, waar staat: dat hij van adelyken stamme uit Gelderlandt (2) was; te Leuven studeerde; te Orleans den doctoralen graad in de regten verwierf; door keizer KAREL V tot raad en president der kleine Rota bij 't hof van Utrecht aangesteld werd: in welke bediening hy zich 48 volle jaren deftig gedragen heeft; den 9den nov. 1583 overleed; en verscheidene schriften naliet, die van zynen zone AARNOUT uitgegeven zyn. Vgl. VAL. ANDRÆ, *Bibl. Belg.; Oudh. van Zuid-Holl.*, bl. 483, 484, waarin ook, bl. 416, 420, 435, 437, melding gemaakt wordt van eenen mr. JAKOB VAN DIEMEN, onderpastoor en vikaris van S. Laurens kerk te Rotterdam, in 1522.

De president WILLEM VAN DIEMEN verwekte, behalve een zoon, den genoemden AARNOUT [2]), ook twee dochters: MARIA, eerste vrouw van PIETER, heer van Roon en Pendrecht, † 1596, (PIETERSZ. bij JOHANNA van SCHOONHOVEN van Wanroy) en MARGRIET, † 1609, vrouw van PIETER van ASPEREN, heer van Vuren, † 1618, (JANSZ., ridder, hr. van Vuren, ambtman van Bommelerwaard, † 1576, bij MARIA VAN ROON, † 1584, PIETERS dr. bij JOH. V. SCHOONHOVEN voorn.) Zie GOUTH., bl. 172 (152), 201; *Bat. Ill.*, bl. 853, 1074. »De afbeelding van VAN DIEMEN (zegt V. D. AA, *Biogr. Woordenb.*, dl. 4, bl. 162) komt, hoewel zeldzaam, voor; zijne zinspreuk was: *Justitia et prudentia*." Zie over hem nog BOR,

---

[2]) Wáár wordt van het geldersch geslacht VAN DIEMEN melding gemaakt? — Wel wordt men, in het *Register op de kron. v. h. Hist. Gen. te Utr.*, voor een CLAES en JACOB en eene TRUDE VAN DIEMEN, die in 1432 eene gift aan de Vrouwe-kerk te Hardewijk deden, naar dl. X. bl. 370 van die kronijk verwezen, doch in het oorspronkelijke, aldaar afgedrukte, stuk worden deze personen niet: DIEMEN, maar: DIEREMEN genoemd. Hun zegel vertoonde een ossenkop en een arend tot helmteeken in groen was. Een „CLAIS VAN DIEREM ende WOLTER sijnen sone," worden vermeld in de *Aanspr. en vorder. van Reinald, hertog van Gelder, tegen Gijsbert Piek*, 1418 (toen 's hertogen raad, en vroeger zijn rentmeester), in *Kronijk* a. b., dl. VI. bl. 383. Zie over dit geslacht VAN DIERMEN te H., o. a. *Nav.* VI. bl. 234. Behoorden daartoe ook de in NIJHOFFS *Regist. op h. arch. v. h. voormal. hof van Gelre*, bl. 262, 290, 294, genoemde DIERMENS, en de generaal A. L. VAN DIERMEN, in 1767 te Elburg geboren (V. D. AA, *Biogr. woordenb.*, IV. bl. 165)? — „Een WILLEM VAN DIEMEN, wordt in de Arnh. kondschapp., uit het *Scheepen Actenb.* beg. met 1370 en eind. met d. 21 jan. 1581," (bij van HASSELT, *Arnh. oudh.*, hfdst. 72, bl. 209) vermeld; een HENRIK VAN DIEMEN, medegeërfde des kerspels Ruurlo, in eene „Civ. Sent. 's Hofs van Gelderl." 20 mei 1648 (NIJHOFF, t. b. a. p., bl. 137).

I. dl. II. boek bl. 90, 300; *Kron. v. h. Hist. Gen. te Utr.*, XIV. bl. 265—267.

Anders denkt dr. SCHOTEL over de afkomst van WILLEM VAN DIEMEN. Na, in zijne *Gesch.-, lett.- en oudhk. uitsp.* (Utr. 1840): *Het slot Develstein*, gezegd te hebben, dat dit slot van de DUVENVOORDENS aan de BRAKELS kwam, en van deze, in het laatst der 15de eeuw, door koop, aan JOHAN DUYCK, heer van Wieldrecht en Oudelands-Ambacht [4]), (die gehuwd was met BEATRIX VAN DE COULSTER, WILLEMS dr., rentmr.-generaal van Zuidholl. en slotvoogd van Schoonhoven), vervolgt hij aldus: »Beide, JOHAN en BEATRIX, bewoon»den Develstein, maar overleden, de eene »in 1497, de andere in 1501, *sonder blijc»kende geboorte*, en vermaakte het aan hunne »jongste zuster, MARGARETHA DUYCK, die »met HENDRIK VAN DIEMEN" (niet in de staml. der DIEMENS, bij BALEN, voorkomende) »huwde [5]), en op hetzelve haar ver»blijf nam. De afstammelingen van dezen »VAN DIEMEN bewoonden het slot tot het »begin van 1570, toen de binnenlandsche »onlusten en de strooperijen der krijgslie»den hen bewogen, om zich te Dordrecht »neder te zetten."

Na verder verhaald te hebben, hoe Develstein, in het begin van april 1572, door de soldaten van BOSSU in brand gestoken werd, »*waardoor het* (volgens ADAM VAN BROECKHUYSEN, den lateren bezitter van dit, door den heer van Strevelshoek herstelde slot) »*geheel verwoest is, behalve den »toren en de muren van het regter paviljoen,*" gaat hij aldus voort:

»In dezen toestand bleef het slot gedu»rende het leven van WILLEM VAN DIEMEN »GYSBRECHTSZ., *raad provinciaal bij den »Hove van Utrecht.* Na zijn overlijden (1593) [de raad in 't hof van Utr., WILLEM VAN DIEMEN, stierf in 1583!], »besloten zijne »kinderen, te Utrecht gevestigd, zich van »hetzelve te ontdoen, en lieten het, volgens »vestbrief (nog voorhanden?), den 12 mei »1594, door AREND VAN DIEMEN overdra»gen aan WILLEM VAN BEVEREN, hr. van »Strevelshoek."

SCHOTEL noemt hem dus uitdrukkelijk: WILLEM VAN DIEMEN *Gysbrechtsz.*, en zegt verder (in aant. 16 op bl. 101 van zijn meergemeld werkje). dat hij gehuwd was met »BEATRIX, CORNELIS dochter, die hem vele kinderen schonk, door BALEN, bl. 1040 zijner *B. v. D.* genoemd;" dat hij bevriend was met FLORIS I. graaf van Culenborg; meermalen in tresoriersrekeningen van Dordrecht, o. a. in die van 1574, voorkomt; en dat VIGLIUS van hem gewaagt in een brief aan HOPPERUS (bij HOYNCK v. P. *Analect.* t. I. pt. II, p. 527).

BALEN opslaande, vinden wij, in de stamlijst van DIEMEN, volgende afstamming:

FRANK, of VRANK, VAN DIEMEN [6]).

GIJSBERT *Vrankensz.*, 1350.

VRANK *Gijsbertsz.*, 1386.

---

3) Onder de Vikarissen van de Parochi-kerke te Rotterdam, wordt in de *Schiel. Oudh.*, bl. 438, op het jaar 1573 vermeld: „ARENT VAN DIEMEN, door het afsterven van heer PIETER PIETERSZ. vikaris geworden van St. Michiels outaar."

4) Mr. JAN of JOHAN DUYCK, schepen, 1462, 1496, tresorier, 1474, 1475, 1484, 1487—1489, 1493, 1494, burgemr., 1488, 1489, 1496, te Dordrecht, was zoon van WILLEM DUYCK, schepen, 1429, 1433 en verv., tot 1443, burgemr., 1440—1442, als voren, en van vrouwe ANSSEN MATTHYS dr., en kleinzoon van ARENT DUYCK en van vr. N. VAN NAERSSEN, en stamde in regte lijn af van heer JAN DE VRIESE, *gez.* DUKING, die in oorspronkelijke stukken van 1278, 1288 en 1294 (bij MIERIS a. p., I. bl. 397, 557; V. D. BRANDELER, *Invent. v. h. arch. te Dordr.*, I bl. 66) vermeld wordt., en zoon was van heer GYSEN, gen. DUKINGE, ridder, die in 1278 de gruit te Dordrecht van graaf FLORIS in leen kreeg, en van N., vrouwe (FERWERDA noemt haar: gravinne) VAN DER MARK. — Het geslacht van DUYCK, een van de aanzienlijkste van Zuidholland, en, als GOUTH. (bl. 76) wil, reeds in 1230 te Dordrecht aan 't roer, was, behalve met de genoemde, nog vermaagschapt met de stammen van OEM, WASSENAER (de burggraven), WIJK, STRIEN, ABCOUDE, WIELDRECHT, RATINGEN, SLINGELANDT, DE HERTOGE e. a., en heeft de hoogste waardigheden, zoo te Dordrecht als in Holland, bekleed. De stamlijst, is bij BALEN, VAN LEEUWEN, FERWERDA, KOK (*Wapenb.*), HOOGSTRATEN; zie ook MIERIS, a. p., I. bl. 397 (waar, in een charter van 1278, een GHYSEBRECHT MALEGHYS, schepen in Dordr., voorkomt, dien ik houd voor den stamvader van het geslacht DUYCK. waaraan die namen niet vreemd waren), 557, 560, 576, II. bl. 289, III. bl. 26, 79, 98, IV. bl. 724; V. D. WALL, *Handr. van Dordr.*, bl. 95, 102 in noot, 150, 167 in noot, 364, 367, 396, 402, 406, 488, en eld.; GOUTH., bl. 76, 107, 112, 119, 136, 162, 480; BALEN, bl. 85—87, 140, 149, 419, 714 en eld.; SMITS en SCHOTEL, *Dordr.*, I. bl. 63, 165, 210, 211, II. bl. 17, 60, 64; SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.*, in voce; NIBBELINK, *Handv. v. d. Zwijndr. waard*, bl. 53, 56, 65. 67, 68, 73; V. D. BRANDELER, a. p., bl. 9, 66—69, 73, 81; *Vaderl. Chron.*, bl. 312; WAGENAAR en and. geschiedschrijv.; vele biogr. woordenb.; enz.

5) Een HEYNRICK VAN DIEMEN, wordt in de rekening van den utrechtschen schutmeester JAN HERMANSZ., van 't jaar 1511, vermeld. Zie *Kron. v. h. Utr. Gen.* IX. bl. 384.

AERT VAN DIEMEN HEYRIX soen, was raad, 1493, 1494, te Dordr.; AGNIESE VAN DIEMEN HENRICS dr., priorin, 1477, en GEERTRUYD VAN DIEMEN HENRICS dr., non, 1477, in St. Agnieten klooster te Dordr. BEVERW., bl. 205, 206; BALEN, bl. 148, 149, 301; *Oudh. v. Zuidholl.*, bl. 74, 76; VAN LEEUWEN, a. p., bl. 1324.

6) Het kan *zijne* dochter (ELISABETH) geweest zijn, die ten man kreeg, CLEYS OEM, ridder, CLEYSZ., schepen te Dordr. in 1230, en van KATH. DUYCK, GYSENS dr., ridder. *Staml. van* OEM, bij GOUTH., BEVERWYCK, BALEN, VAN LEEUWEN, FERWERDA, KOK (*Woordenb.*); HOOGSTRATEN.

GIJSBERT *Vrankensz.*, tresorier in Dordr. 1450 [7]), tr. IDA VAN DOENEN.

VRANK *Gijsbertsz.* tr. MARG. DE HAAS, LAMBERTS dr. [8]).		N. GIJSBERTS dr. tr. MARTEN DUYK.
VRANK *Vrankensz.*, † 1482; van wien de VAN DIEMENS te Delft.		GIJSBERT *Vrankensz.*, tr. ERMGARD VAN GOEREN ARENDS dr. [9]).
WILLEM VAN DIEMEN *Gijsbertsz.* [10]), tr. BEATRIX KORNELIS dr.	JAN V. D. *Gijsbertsz.*, tresorier van Dordr., 1455 [11]), tr. JACOBA V. D. POEL.	AREND VAN D. *Gijsbertsz*

1. MARGARETHA tr. KORNELIS *Hermansz.*
2. ISABELLA, tr. FRANS *Anthonisz.*
3. KORNELIS, priester.
4. JOHANNA, tr. JORIS VAN IMMERVELD.
5. GIJSBERT, had kinderen bij ALETTA N., o.a. een zoon WILLEM.
6. MARIA.
7. PIETER, had kinderen bij N. N.
8. KORNELIS, had kinderen bij N. N.
9. ERMGARD, tr. HENDRIK *Jansz.*

---

7) Deze wordt in dat jaar op de lijst der tresoriers van Dordr. (bij BALEN, bl. 377 vlgg.) niet gevonden, wel in het jaar 1400 een „GIJSBERT *Vranckensz.*", die ook schepen dier stad was, in 1399, 1400—1402, raad in 1406, en kerkmr. van de Groote Kerk in 1398. — Vele *geslachtboomen* bij BALEN laten, naar het berigt van SMITS en SCHOTEL, a. p., I. bl. LXXVIII, vooral ten aanzien der eigennamen en jaartallen, veel te wenschen over. Het geslacht zijner vrouw, VAN DOENEN, was ook te Dordrecht bekend, (V. D. WALL., t. a. p., bl. 389. Privil. van 20 maart $\frac{1404}{1405}$). Een GIJSBERT VAN DYEMEN was, 13 jan. 1426, getuige bij 't verlij van den grooten korentiend te Borchmalsen enz., ten behoeve van JAN (VAN ARKEL, hr.) van Heukelem en Aekoy. (*Kron. v. h. Utr. Gen.*, VIII. bl 294.)

8) Hij verwekte, volgens BALEN, elf kinderen, en had een ouderen broeder, ADRIAEN, priester 1465, en een jongeren, MAARTEN genaamd.

Een VRANK *Ghijsbrechtsz* bezat een schrootambacht te Dordrecht ten erfleen, „ende na sijnre doot so hi gheen wittachtige kinderen after en liet, so waren heere Adaem ende Martijn sijn brueders dair om tweedrachtig ende elc meynde, dat hi daer toe gericht was." Zie *Uitspr. van Hertog Jan van Beieren, weg. de erfvolg. in een schrootambt te Dordr.*, bij MIERIS, a. p., IV. bl. 724, en V. D. WALL, a. p., bl. 487. Het is opmerkelijk, dat de namen van deze drie broeders overeen komen met die in de stamlijst. Wel heet ADAM — in de „Uitspr." de oudste broeder genoemd, — in de staml. ADRIAEN, doch men zie wat hierboven van het geslachtkundig gedeelte van BALENS werk gezegd wordt; ook blijkt uit het woord: *heer*, voor zijn naam, dat hij een geestelijke was, te meer, daar hij onder de schepenen, die te Dordrecht ook *heeren* genoemd werden (als uit ontelbare charters en andere echte stukken blijkt), niet gevonden wordt. De in gezegde *Uitspr.* vermelde VRANK *Ghijsbrechtsz.* kan een oudere broeder van den in de 5de gener. DIEMEN voorkomenden VRANK *Gysbertsz.* geweest zijn, of wel er schuilt eene fout bij BALEN. — Een VRANK VAN DIEMEN was in 1410 schepen te Gorinchem. KEMP., a. p., bl. 175.

9) Een AERT, of AERNT, VAN GOER (GOIR, ook GOIRL) *Aertsz.*, was veertig, 1456, schep., 1456 e. v. j., burgemr., 1457—1460, 1465, 1466, te Dordr ; een JAN VAN GOER *Aertsz*, kanunnik, 1485, ter Grooter Kerk ald. BALEN, bl. 87, 243 seq., 292 seq , 360. — KEMP noemt, bl. 435, onder de oudste en aanzienlijkste regerings-geslachten van Gorinchem, ook dat van GOERL, en, bl. 124, 142, 157, 161, een AARND VAN GOERL of GOER, in 1386, 1398, 1405, 1407, onder de schepens. Deze VAN GOORS houd ik gesproten te zijn uit een jonger zoon van HOORNE, heeren van Altena, wier stamlijst bij BUTKENS, *Troph.*, t. II. p. 99—101, voorkomt en velen met de voornamen AERNT en JAN, vermeldt. Men vgl. TE WATER, *Verh.*, in 't regist., op *Ghoir*, *Kron. v. h. H. G. te Utrecht*, VII. bl. 50—54, en verder in 't regist.; *Théatre sacré de Brab.*, I. p. 79: *Grafschrift met kwartieren* (de vermaagschapping met DIEMEN aantoonende) *van* ELISAB. DE BORGREEFE, † 6 *apr.* 1615, *wed. van* DOMINICUS KOORDA, in de kerk der arme klarissen te Mechelen; welke kwartieren zijn: Borggreef, Clootwyck, Kettelere, van Staelc, ;Eempt (Eem?), Wynck (Wyck), Diemen, Ghoer.

Onder de kwartieren van het geslacht VAN ERP, in de kerk van Vechel, en onder die van KATH. RATALLER, † 11 sept. 1628, vrouw van HUGO MUYS VAN HOLY, burgemr. van Dordr., † 28 mei 1626, op een lijksteen in de groote kerk te Dordr., komt de naam DIEMEN, mede voor. Zie *Théatre sacré de Brab.*, t. II. pt. II. p. 129; *Bat Ill.*, bl. 1015.

10) Was zijn jonger broeder, JAN, in 1455 reeds tresorier te Dordr., dan kan deze WILLEM GIJSBERTSZ. onmogelijk dezelfde zijn met den president WILLEM VAN DIEMEN. Ook zijn kleinzoon heette WILLEM *Gysbertsz*, volgens BALEN, die, bl. 178, onder de begunstigers van 't Arme Weeshuis te Dordrecht, ook eene „HEYLTJE PIETERS dr., WILLEM VAN DIEMEN *Gijsbrechts* zoens wed." noemt, welke aan 't voorz. gesticht twee rentebrieven schonk, in 1588 en 1531 (?). Vermoedelijk is er bij BALEN *ééne* generatie te veel.

11) Een JAN V. D. was tres. van Dordr., 1455, 1456—1460, 1462, 1463, schep., 1460—1466, burgemr., 1461, 1467, veertig, 1456. BEVERW. en BALEN, in de lijsten.

Deze stamlijst vermeldt dus geen HENDRIK VAN DIEMEN, wiens afstammelingen, als SCHOTEL wil, in de eerste jaren der 16de eeuw in het bezit van het huis Develstein bij Dordrecht kwamen, — onder welke afstammelingen die schrijver ook den president WILLEM VAN DIEMEN telt. Wel vindt men in deze stamlijst een WILLEM VAN DIEMEN GIJSBERTSZ. genoemd, die o. a. twee dochters had (MARGARETA en MARIE, hierboven genoemd), wier doopnamen dezelfde waren met die van de dochters van den president; — maar waaruit blijkt nu, dat deze WILLEM VAN DIEMEN GIJSBERTSZ. dezelfde was met WILLEM VAN DIEMEN, president van het hof van Utrecht? waar heeft dr. SCHOTEL den president GIJSBERTSZ, of GYSBRECHTSZ., genoemd gevonden? — Ook vermeldt die staml. onder zijne zonen geen AARNOUT of ARENT; wel onder zijne broeders.

WILLEM VAN DIEMEN, de president, en WILLEM VAN DIEMEN GIJSBERTSZ. zullen dus niet dezelfde persoon, noch uit hetzelfde geslacht geweest zijn.

ELIZABETH VAN DIEMEN, »de vierentachtigjarige weduwe van Heer ADAM VAN DIEMEN," die op last van ALVA te Utrecht onthoofd werd, wordt in hare sententie, »gepronunchieert op den 25 Augusti 1568, binnen Utrecht" (zie MARCUS, *Sentent. en Indaging.*, bl. 325): ELISABETH VAN DEN KERCKE, *wed.* ADAMS VAN DYEMEN, genoemd. »*Het kalf is vet*" zei ze, onder de teregtstelling, naar VAN VLOTENS berigt, »op haren ALVA niet ongevalligen rijkdom zinspelend, *het moet geslacht worden*. Ook vroeg ze den beul: of zijn zwaard wel scherp was, daar zij een taayen hals had [12])." VAN VLOTEN, *Neerlands opstand tegen Spanje* (1567—1572), bl. 95; zie ook: VOET, *Beschr. van Culemborg*, I. bl. 233; VAN METEREN, bl. 55 *c.*; *Authent. stukken* bij BOR, I. bl. 129; PERS, *Ontstelde leeuw*, bl. 244, 337. ELIZABETH zal tot het te Utrecht bekende geslacht van VAN DER KERK of KERCKE (of, volgens: BUCHELIUS, *Descript. urb. Rheno-Traiect.*, p. 41, 101: VERKERK) behoord hebben [13]), en haar man vermoedelijk die ADAM VAN DIEMEN geweest zijn, die in de Schutmeesters-rekening van Utrecht, van het jaar 1515, vermeld wordt [14]). Ook in de stamlijst der DIEMENS, bij BALEN en KOK, komt een ADAM voor, doch deze kan hier o. b. niet bedoeld worden, daar hij eerst na 1509, uit het tweede huwelijk zijns vaders, mr. BARTHOLOMEUS VAN DIEMEN, (schepen, 1498, 1499, 1501, tresor., 1503, 1518, burgemr., 1513 en v. j., te Delft, † 1533,, geboren werd.

Wat de VAN DIEMENS te Culemborg betreft, hunne voor- of doopnamen spreken sterk voor hunne afstamming van de VAN DIEMENS in Dordrecht, en wel naar het ons toeschijnt, van

GIJSBERT VAN DIEMEN (KORNELISZ., burgem. te Dordr. in 1578, en van LIDUWY BESEMER [15])) die tr. ANTHONIA VAN BEAUMONT, JOHAN en JOHANNA OEM († 1574) dr., en had

JOHAN, wiens kinderen bij BALEN en KOK genoemd worden.	KORNELIS.	JACOB, tr. MARIA DU BOIS.
	(Van deze beide broeders staat in de stamlijst verder niets aangeteekend.)	

ANTHONIE VAN DIEMEN, de 9de opperlandvoogd van Neêrl. Indië (1635), † 19 april 1645, is hoogstwaarschijnlijk een zoon van KORNELIS of van JAKOB geweest, want onder de kinderen van JOHAN komt geen ANTHONIE voor. Hij heeft zijn bijzonder artikel in vele biogr. woordenb., doch deze laten ons nog altijd in het onzekere ovee zijne afkomst. Staat zijn wapen niet bij zijn afbeeldsel in de *Vies des Gouvern.*

[12]) Op de in 1857 te Utrecht gehouden tentoonst. van oudh. bevonden zich: *twee mesjes met zilveren geëmaill. heften, toebehoord hebbende aan* ELISAB. VAN DIEMEN, *ten jare* 1568 *te Utrecht onthoofd*, en ingezonden door den heer A. VAN DIEMEN, op den huize Snellenburg bij Benschop. Zie bl. 4 van den *Catal.* op no. 98.

[13]) Zie BURMAN, *Utr. Jaarb.*, III. bl. 510. — RUTGER VAN KERKE, † 1548, raad in 't hof van Utrecht, voerde: *in goud een klimmende roode haas.* Zie de *wapen. v. d. presid. en raad.*, bov. aangeh. Een JAN VAN DER KERKE was, 1466, timmermeester van den hertog van Bourgondie in Holland. *Kron. v. h. Utr. Gen.* VIII. bl. 297. Te Dordrecht was een geslacht VERKERK bekend (BALEN, bl. 95, 931, 933.)

[14]) Zie *Kron. v. h. Utr. Gen.* IX. bl. 479. — In de 12de gen. RENESSE, bij FERWERDA, wordt gezegd, dat MARIA, ADRIAAN VAN RENESSE van Wulven, † 1559, en ANNA VAN ABKOUDE VAN MEERTEN, † 1597, dr., vrouw van PIETER RUISCH, raadshr. in 't hof van Utrecht (1580), volgens eenigen eene „natuurlyke dochter was, verwekt by MABELIA, of IZABELLA VAN DIEMEN, eene dochter van ADAM VAN DIEMEN." Vgl. KOK, *Woordenb.*, dl. 24, bl. 175.

[15]) Het geslacht BESEMER voerde in goud vijf zwarte ruiten, geplaatst 3 en 2, en sproot uit den edelen stam van ALBLAS. — JAN VAN ALBLAS, (alias BESEMER,) PETERSZ., ambachtsheer van Dubbeldam, was schepen in Dordrecht. BALEN, bl. 1070; vgl. bl. 920 en 1141 (waar zijn zoon eerst heer van D. en de Myl genoemd wordt, ao. 1496), 1120, 1138, 1176, 1258, en BEVERW., a. p., bl. 71, 333. VOPPEN BIEZEMAER, 's graven *knape* van Holland, wordt in 1319 vermeld, bij MIERIS, a. p., bl. 209. Te Rotterdam zaten BEZEMERS in de regering. — Een geslacht van dien naam bestaat nog, en voert: ALBLAS *vol?*

gener. aux Indes Orient., of bij dat 't welk op het ministerie van kolonien aanwezig is? VAN DER AA zegt (*Biogr. Woordenb.* IV. blz. 159), dat hij in 1593 geboren werd, en dat zijne moeder ELISABETH HOEVENAAR heette, en verwijst voorts naar vele werken die hem vermelden. — Op de tentoonstelling van oudh., in 1857 te Utrecht gehouden, bevond zich o. a.; *een speeldoos, toebehoord hebbende aan* ANTHONIE VAN DIEMEN, *Gouvernr. Gen. van Indië*, ingezonden door A. VAN DIEMEN, op den huize Snellenburg, te Benschop.

Voorwerpen, aan ELISABETH en ANTHONIE VAN DIEMEN toebehoord hebbende, waren dus in 1857 nog in het bezit van den eigenaar van den Snellenburg bij Benschop. Voorzeker zullen ook däár de beste berigten over die beide personen te verkrijgen zijn.

M°.

De van Diemens. Bovenstaande berigten over de VAN DIEMENS waren reeds aan het bestuur van dit tijdschrift ingezonden, toen mij in het *Grand Théatre sacré de Brabant*, tom. I., pag. 233, onder de *Epitaphes & Inscript. sépulchral. dans l'Eglise Paroissiale de St. Gery à Bruxelles*, ook het volgende voorkwam:

D. O. M.

Nobiliss. ac Pientiss. (?) Matronæ D. MARIÆ DE VAULX viduæ quondam Dom. & M. GUILIELMI VAN DIEMEN J. U. Doctoris eximii, dum viveret olim Cæsar. & Reg. Maj^tis apud Ultrajectinos Consiliarii Primarii, ibidemque Parvæ rotæ Presidis Equiss (?).

D. ARNOLDUS VAN DIEMEN eorum filius ac hæres matri dulciss. sibi posterisque hoc saxum P. C.

Vixit annos LXX. & menses VIII. Obiit
Anno Domini CIↃ. IↃ. XCI, die IV.
Octobris. Requiescat in Pace.

Quartiers,

Vaulx, du Gardt,
. . . Deschamps.

M°.

Afstammelingen van Hugo de Groot. Men leest in een opmerkelijk werk bijzonderheden, die niet algemeen bekend zijn. Ik bedoel dat van C. J. DE LANGE VAN WIJNGAERDEN, *Geschiedenis der Heeren en beschrijving der stad van der Goude*, die op bl. 472 zegt: »Om een sterk voorbeeld te geven, hoedanig men in de afgeloopen eeuw al meer en meer op titels en vreemde afkomst gesteld geraakte, zelfs bij lieden van zulke geslachten, die door aanzienlijke ambten in den staat verheven, en vermaard waren geworden, kan ik aanhalen, dat zelfs de drost van Bergen op den Zoom HUGO DE GROOT, de eenige zoon van den ambassadeur PIETER DE GROOT, kleinzoon van den alom vermaarden en dubbeld verëdelden HUGO DE GROOT, met regt de roem onzes vaderlands genoemd, een kwaad voorbeeld heeft gegeven, met, alsof men den naam van DE GROOT niet edel en aanzienlijk genoeg achtte, omdat daar geene vreemde zwier van adel bij was, den naam van CORNETS weder aan te nemen, ofschoon die van DE GROOT, *van Kraaijenburg*, aan de Haagweg bij Delft, van die oude regenten geslachten der steden was, waarvan velen uit goeden adel gesproten zijn, en gemeenlijk *patrice* (Deze benaming is eene navolging der Romeinen bijzonder in Holland in de 17^e eeuw aangenomen, waarmede de geslachten, even gelijk die van de bouwing van Rome af rekenden, worden bedoeld, en onderscheiden, die van het daarstellen van het gemeenebest en 's lands vrijheid hunne voorvoorvaders onder de regenten des lands kunnen tellen) geslachten genoemd wierden, welke benaming is ingevoerd, om de regenten geslachten, die tot den adel niet konden gerekend worden, met den gemeenen burger niet gelijk te stellen, die, zoo als ik reeds heb aangemerkt, meest uit vreemdelingen en landlieden voortsproten, terwijl de toenaam CORNETS, afkomstig is van eenen jonker CORNELIS DIRKSZOON CORNETS uit Picardiën, die om eene rijke delfsche burgemeestersdochter te trouwen, zoo weinig op zijn geslachtnaam gesteld was, dat hij zich verbonden had, bij het aangaan van zijn huwelijk, dezelve niet door zijne kinderen te zullen laten voeren, maar dien van DE GROOT te zullen laten aannemen, welken noch de vader van HUGO DE GROOT, noch hij, noch zijn zoon, PIETER, de ambassadeur in Frankrijk, immer begrepen hebben met de bijvoeging van CORNETS te moeten schrijven, terwijl zij alleen, gelijk meer andere geslachten, naar 's lands gebruik in hun wapenschild den oorsprong van hunne vaderlijke afkomst bleven aanduiden.

De oude burgerlijke Delfsche geslachtnaam was ook te Loevesteinsch, was te eenvoudig, en veraanzienlijkte niet genoeg, naar het begrip van eenige zijner mannelijke afstammelingen. Hetwelk van die uitwerking is geweest, dat de zoon van ADRIANA JACOBA DE GROOT, de kleindochter van den grooten HUIG, daarover verontwaardigd, bij zijnen uitersten wil heeft bepaald, dat het metselaars-pakje, waarmede HUGO DE GROOT is gevlugt, hetwelk hij bij erfenis had verkregen, nooit mag komen aan die CORNTES DE GROOT schrijven, zeker wegens den hoon, welken hij meende, dat zij zulk eenen uitstekenden man, een sieraad en de verwondering der wereld, aandeden."

Geslachten Huigens en Sluisken (vgl. XIV. bl. 128). Als bijdrage tot de kennis van het geslacht SLUISKEN moge strekken, dat JOHAN SLUIJSKEN van 15 julij 1586 tot 15 julij 1589, rigter was van het rigterambt Oldebroek (Gelderland); dat waarschijnlijk deze zelfde JOHAN SLUIJSKEN den 16den augustus 1588, scholtus van Elburg werd, daar het destijds niet ongewoon was, dat een rigter elders woonde en tevens andere betrekkingen bekleedde; dat als scholtus van Harderwijk vermeld worden:

in 1626 PAUL SLUIJSKEN.
» 1627 GERHARD SLUIJSKEN.
» 1679 PAUL SLUIJSKEN.

Op eene grafzerk in de kerk te Oldebroek staat:

Reinien Sanders, huisvrouwe van Jan Sluisken sterf anno 1581.

Deze JAN SLUISKEN is waarschijnlijk dezelfde als de voormelde JOHAN SLUIJSKEN.

V. A.

Geslachten Huigens en Sluisken. WILLEM HUYGHENS, zoon van EVERARD en MARIA VAN OMMEREN, geb. 27 junij 1640, heer van Overhagen, Watergoor en Camminga, commissaris ordinair van de monstering van Gelderland, kwartier van Veluwe, burgemeester van Arnhem, en broeder van 't St. Nicolaas hospitaal, tr. IDA SLUISKEN, dr. van EVERARD SLUISKEN, burgemeester van Arnhem, en NALEKEN VAN DANS tot Pierikhart. Hij stierf 30 junij 1700.

Hij liet 5 kinderen na, waarvan eene dochter MARIA, geb. 22 junij 1671, tr. met jr. VINCENT VAN GLINSTRA, generaal-majoor en colonel van een regiment cavallerie in dienst dezer landen en commandeur der stad Emden.

Zijn zoon EVERARD HUIJGHENS, heer van Overhagen, Watergoor en Camminga, geb. 26 sept. 1673, stierf ongehuwd, 23 maart 1719: zijne overige kinderen zijn jong en ongehuwd overleden. Zijne ouders en grootouders zijn op nevensgaand schema te vinden.

WILLEM HUYGHENS, hr. van Schoonderlocht en Opvoorst, burgemeester van Arnhem, obiit 13 aug. 1616.	WILHELMINA TULLEKEN.	JOHAN VAN OMMEREN.	ANNA BUDDINGH.
EVERARD HUYGHENS, hr. v. Schoonderlocht en Overhagen, burgemeester van Wageningen.		MARIA VAN OMMEREN.	
WILLEM HUYGHENS, hr. v. Overhagen, Watergoor, enz. geb. 27 junij 1640, † 30 junij 1700.			

Mogt men meer berigten omtrent de familie HUIJGHENS verlangen, dan is de ondergeteekende daartoe bereid.

Nijmegen. VAN PABST VAN BINGERDEN.

Dochters van Maarten van Rossem (vgl. XIII. bl. 364). In de kerk van het dorp Nieuwkuik bij Drunen hingen vroeger, of hangen welligt nog, de wapens met 8 kwartieren van ODA VAN ROSSEM, † 18 julij 1638, en van JOSINA VAN ROSSEM, † 6 maart 1647, beide *Joffers te Rijnsburg*.

Kwartieren:

Rossem, Zuylen van Nyvelt, Hemert, Broekhuysen,

Malsen, Blaesvelt, Haestrecht, Ruygrock van de Werve [1]).

GOUTHOEVEN noemt, in zijn *Byv. op de Divisie-Chron.*, blz. 115, onder de *Abdissen* van Rijnsburg: *Vrou* STEVINE VAN ROSSUM, *uyt Ghelderlant, dochter van heer* JAN VAN ROSSUM (*heer* MAARTEN VAN ROSSUMS broeder) *heer van Poderoyen, en van vrou* ODA, *erfdochter van Brouckhuysen*, [*Sy was de leste die in d'abdye woonde, also die gheduerende haer regeering verdestrueert wert, ende sy sterf te Leyden* 27. *dec.* 1603, *seer out zijnde* [2]).], en onder de *Jouffren*: IOSYNE VAN ROSSUM, MAERTENS *dr.* 1571, *met* ODA *haer suster, zijnde haerlieder moeye Abdisse.*

Dr. SCHOTEL schijnt beide, JOSINA en ODA, voor dochters van den beruchten gelderschen veldoverste, MAERTEN VAN ROSSEM († 1555), te houden, ofschoon uit het, door GOUTHOEVEN, achter hare namen gevoegde: *zijnde haerlieder moeye Abdisse*, duidelijk blijkt, dat zij geene kinderen van genoemden veld-

---

[1]) Zie *le Grand Théatre sacré de Brabant*, tom. 2, pt. 2, (*l'Evêché de Bois-le-Duc*), p. 126).

[2]) *So men segt, bij de honderd jaren*, leest men bij PARS, *Rijnsb. Oudh.*, bl. 350, 446, 453 (waar zij eene zuster van MAARTEN (den veldoverste) genoemd wordt). — SCHOTEL zegt, in zijne *Abdij van Rijnsb.*, bl. 29, 207, dat zij met groote plegtigheid in de abdijkerk begraven werd, en dat op haar prachtig gesteente de volgende kwartieren stonden:

Rossum,	Nievelt,
Hemert,	Broeckhuysen,
Groesbeek,	Montfoort,
Herlaer.	Groesbeek.

overste kunnen geweest zijn, daar *haerlieder moeye*, volgens denzelfden GOUTH., eene dochter van MAARTENS broeder JAN was, en ook hare kwartieren, door dr. S. medegedeeld, zulks bevestigen.

De opgemelde kwartieren van ODA en JOSINA toonen dus volgende afstamming aan.

ROSSEM. (JOHAN, † 1512). — HEMERT. (JOHANNA).
→ ROSSEM (JOHAN, hr. van Rossem, Poederoijen, † 1568; ouder broeder van MAARTEN).

ZUTLEN V. N. (STEVEN). — BROEKHUYSEN. (WALRAVE).
→ ZUTLEN V. N. (ODILIA, vr. van Broeckhuysen en Nyvelt, † 1555).

MALSEN. (ROBERT). — HAERSTRECHT. (MARGARETHA).
→ MALSEN (ADRIAEN, hr. van Tilburg).

BLAESVELT. (GUY). — RUYGROK V. D. W. (JENNE).
→ BLAESVELT (JOSIJNE).

ROSSEM (JOHAN …) + ZUTLEN V. N. (ODILIA …) → ROSSEM (MAARTEN?)

MALSEN (ADRIAEN …) + BLAESVELT (JOSIJNE) → MALSEN (. . . . . ?)

ROSSEM (MAARTEN?) + MALSEN (. . . . . ?) → ODA en JOSINA VAN ROSSEM, Joffers van Rijnsburg.

MAARTEN VAN ROSSEM, wiens levensgeschiedenis door mr. J. D. W. PAPE gegeven is, schijnt nooit gehuwd geweest te zijn; 't welk te meer waarschijnlijk wordt, daar, bij zijn dood (1555), zijne bezittingen *Rossem* (in 1573 door huwelijk aan het geslacht van MALSEN gekomen) *Poederoijen* en *Half-meynerswijck* aan zijn ouderen broeder JOHAN kwamen, en de *Kannenburg* aan zijne zuster MARGRIET, die gehuwd was met heer JOHAN VAN ISENDOORN.

JOHAN VAN ROSSEM nu, was raad van hertog KAREL VAN GELRE, stierf in 1568 te Bommel, en had, volgens PAPE, bij eene jonkvr. VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT twaalf kinderen, onder welke drie zonen [3]), die later mede zijn gehuwd en afstammelingen hebben nagelaten. M°.

Overhage (vgl. XIV. bl. 128), is eene adellijke havezate, als zoodanig vroeger dan de veertiende eeuw bekend, en in 1711 door koop aan Biljoen gehecht.
L. B.

Wapen van Middelhoven. Op den grafsteen van den pred. JONA VAN MIDDELHOVEN in de kerk te *Axel*, staat zijn wapen uitgehouwen: »tiercé en fasce, 1° de. . . . au lion naissant de . . . . ., 2° de . . . . . à 3 arbres de (sin?), 3° de . . . . . à 3 fleurs de lis de . . . . .". Wie kan mij de kleuren opgeven? F. CALAND.

Joos de Moor en zijn geslacht (vgl. A. R.; XIII. bl. 357). Misschien behoort wel tot de afstammelingen van den vice-admiraal JOOS DE MOOR m'. JOHAN DE MOOR van Vlissingen, te Goedereede gehuwd in 1639 na 5 mei en vóór 9 julij met CORNELIA DE LEU, dochter van den baljuw DE LEU. Zij hadden deze kinderen:

1. DINA, ged. te Axel, 17 junij 1640, hierbij stond als getuige m'. JOH. DE MOOR, raadsheer.
2. JOHAN, ged. 30 mei 1642.
3. DAVID, ged. 21 julij 1644.

F. CALAND.

Heeren van der Nisse—van Watervliet. In SMALLEGANGE, *Cron. v. Zeel.*, bl. 733, leest men, dat »A°. 1686 in de heerlijkheid van Cloetinge verheven zijn op Jonker ISAAC DE PERPONCHER SEDLNITZKY 55 gem. 27 roed., laatst gekomen van zijn moeders broeder, den heer EMMERY VAN WATERVLIET. Naderhand is deze partij mede verheven op den heer GERARD VAN DER NISSE, des heeren WATERVLIETS neef van 's vaders zijde."

---

[3]) STEVEN, de tweede zoon (die ook heer van Nyvelt was), verkocht, volgens VAN SPAEN, *Inl.*, III. bl. 283, Poederoijen in 1577 aan OTTO VAN APPELTERN, hr. van Persingen, terwijl PAPE, t. a. p. bl. 93(1), beweert, dat die heerlijkheid na MAARTENS dood aan zijnen neef JOHAN VAN ROSSEM kwam. Onder de dochters vind ik, behalve STEFANIA, de abdis, genoemd: ANNA, geh. 1. met FREDR. VAN REEDE, 2. met FREDR. V. D. BOETSELAER, en JOHANNA, vr. van BROECKHUYSEN, geh. met DERK VAN DORTH tot Dorth. Zie FERWERDA, 9e gener. REEDE; D'ABLAING, *Veluw. Jonk.*, in 't naamregist. — In het Sticht van Utrecht bezaten de ROSSEMS ook Rynauwen, Hardenbroek, Vuylcoop. Zie den *Tegenw. Staat van Utrecht*, *Connoiss. de la nobl. d'Utrecht*, en HOOGSTRATENS *Woordenb.*, op die woorden.

Bekend is het mij, dat EMMERY VAN WATERVLIET de oom was van ISAAC DE PERPONCHER SEDLNITZKY, doordien ANNA MARIA VAN WATERVLIET, de moeder des laatstgenoemden, eene zuster was van EMMERY VAN WATERVLIET; maar gaarne zag ik mij aangewezen, op welke wijze GERARD VAN DER NISSE vermaagschapt was met de familie van V. WATERVLIET.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Het geslacht van Merwede. Eenige dorpskerken in de provincie Groningen bezoekende, vond een mijner vrienden, op het schutblad van den bijbel, door den predikant van Noordwolde bij de godsdienstoefening gebruikt, de volgende aanteekeningen geschreven:

Anno 1628 *den* 27 *september is Hinderick van der Merwen gebooren.*

Anno 1631 *den* 14 *november is Albert Jan van der Merwen gebooren. En is in den Heere gerust den* 19 *septembris* 1686.

Anno 1635 *den* 24 *feberwaery is Anna Sybilla van der Merwen gebooren.*

Anno 1676 *den* 17 *december, ben ick wederom getreden in het tweede houwelyck, met de Hoogh Eedel gebooren vrouw Sophija Ogijnsky, en bennen getrout tot bedom* (Bedum?).

Den 25 *April ovdestil is mijn soon Jan Willem r.eck saller* (?) *gestüven, en den* 5 *maij nie stiel, hij is begraven binnen brussel in het jaer* 1691.

Den 17 *Januarij* 1681 *is mijn soon Roudolph vander Merwen in den Heere gerust en is begraven tot Delfzyll in de kercke* [1]).

Den fabelachtigen oorsprong van dit geslacht daargelaten, zij het genoeg te weten, dat de MERWENS, of MERWEDENS, reeds in de 12e eeuw onder de aanzienlijkste hollandsche edelen gerekend werden. NICOLAUS *Dominus à Merwen* bevond zich in 1179 op het tournooi te Keulen (MIERIS, *Charterb.* I. bl. 120). — DANIEL IV, die in 1252 leefde, werd de stamvader van de geslachten van TOLLOYSEN, CLOOTWIJCK en MUYLWYCK [2]).

[1]) In Groningerland waren de MERWEDES ook, in de 17e en 18e eeuw, door huwelijk, vermaagschapt met de geslachten van ALBERDA, COENDERS en GRUIJS, volgens het *Stamb. v. d. Frieschen adel*, in 't alphab. regist., op *Merwede*, en de *Geneal. van Alberda* ms.

[2]) Van het eerste wordt luttel gewag gemaakt. — Dat van CLOOTWIJCK zal te Heusden (1551, 1555), te Gorinchem (1560), te Geertruidenberg (1573 en later), dat van MUYLWIJCK, te Dordrecht (1420—1467), te Gorinchem (1461—1571), te Rotterdam (1553—1625), te Delft (1681, 1704), en te Schiedam in de regering. Beide takken namen, in de 17e eeuw, het volle wapen van MERWEDE wederom aan. Vgl. BALEN, bl. 50, 286, 1106, 1112—1121, SMITS en SCHOTEL, *Beschr. van Dordr.*, I. bl. 112, 116, 123—126, en verder de *Beschr.* van genoemde steden.

DANIEL IX, die in 1403 zonder mannelijke nakomelingen stierf, was de laatste heer van de Merwede uit zijn geslacht, gaande deze heerlijkheid, na zijn dood, door het huwelijk van zijne dochter, aan de BREDERODES over [3]); vervolgens in 1424, door koop, aan het geslacht VAN PRAET; van deze, door erfenis, aan de BOETSELAERS; en eindelijk in 1604, door koop (voor *f* 38000), aan de stad Dordrecht, welks burgemeesters, sedert, ook den titel van *baanderheer van de Merwede* gevoerd hebben. Vgl. BALEN, bl. 37, 1105 vlgg.; SMITS EN SCHOTEL, a. p., I dl., 2e aflever.; VAN DE WALL, *Handv. van Dordr.*, blz. 134, 135.

Het wapen van MERWEDE schijnt aanvankelijk een zilveren balk in een rood schild (het wapen der lotharingsche vorsten) geweest te zijn, en is, zoo men wil, in 1204, gedurende de vermeestering van Constantinopel (Byzantium) door de kruisvaarders, waarbij ook DANIEL III, heer ter Merwede, tegenwoordig was, met 15 gouden penningen of byzantijnen (muntstukken, welke te Byzantium geslagen werden) vermeerderd geworden [4]). Dit vermeerderde wapen wordt volgenderwijze omschreven in zeker *Wapendicht op 's graven* (WILLEM IV) *ridders*, gesneuveld bij Stavoren, den 26 of 27 sept. 1345, onder welke zich zeven baenrodsen, of baenderheeren, — en onder deze ook heer DANIEL VII VAN DER MERWEDE [5]) — bevonden.

Den vyfsten suldi dus verstaen,
Hi droech van keel doergaen
Een faes van silver, gebisanteert
Van goude, soe wast geblaseneert. [6]).

[3]) In 1409 wordt van die dochter en haar man, WILLEM VAN BREDERODE, gewag gemaakt bij MIERIS (a. p., IV. bl. 129), en de laatste, o. a. in 1413, 1416, 1417, 1420, *heer tot Steyn ende ter Merwede* genoemd (*Ibid.*, a. p., IV. bl. 256, 384, 462, 464, 542, 554, 556).

Wie was nu DANIEL, *heer van d'Merwede*, die, 13 febr. 1416 n. s., voor schepenen van Dordr. beleed (volgens m. s. *Actenb. d. stad Dordr. van* 1403—1425, aangeh. bij SMITS en SCHOTEL, a. p., I. bl. 136, Bijl. G.) dat hij 17 marghe lants, geleghe in Zwindrecht, verkocht had, en, 13 febr. $\frac{1418}{1419}$, tegenwoordig was op het bestand te Woudrichem (MIERIS, a. p., IV. bl. 526)?

[4]) Zie BALEN, bl. 37, 1106; *Bat. ill.*, bl. 1006; SMITS en SCHOTEL, a. p., I. bl. 119, 120.

[5]) DANIEL was door graaf WILLEM tot Baenroeds verheven geworden en zijne heerlijkheid Merwede, bij brief van 9 april 1341, van een kwaad tot een goed, onversterfelijk, leen gemaakt (MIERIS, a. p., IV. bl. 649), — eene gunst, zeggen SMITS en SCHOTEL t. a. p., I. bl. 97, welke hij, naar het ons toeschijnt, aan den invloed zijner zuster die 's graven bijzit was (zie *Nav.* IX. bl. 187) te danken had.

[6]) Zie WILLEMS, *Belg. Museum* 1841, bl. 107; vgl. BALEN, bl. 37, 1107; *Bat. ill.*, bl. 1007; HOOGSTRATEN, *Woordenb.*, VII. bl, 213; VAN DEN BERGH, *Nederl. Wapenk.*, bl. 46.

Het verdient hier opmerking, dat in SIEBMACHERS *Wapenbuch*, Th. III. S. 12, een wapen van eenen *graf* VON PEVDRECHT voorkomt, 't welk veel overeenkomst met dat van MERWEDE heeft, zijnde: *in rood een gouden balk* (fasce), *vergezeld van* 21 *gouden penningen*, *geplaatst* 5 *en* 4 boven, *en* 5, 4 *en* 3 onder *den balk*.) Het schild is gedekt met een aanzienden gekroonden helm, waarop zich tot helmteeken een vleugel volgens het schild bevindt.

MATTHIJS VAN CLOOTWIJCK, heer van Clootwijck, met wien de stamlijst bij BALEN eindigt, nam, volgens denzelfden schrijver, het volle wapen van MERWEDE wederom aan. Hij leefde in 1626 (SMITS en SCHOTEL. t. a. p., I. bl. 125), en verwekte bij DEBORA SPRONSSEN drie zonen, ADRIAAN VICTOR, JOHAN JACOB, en DANIEL, door VAN LEEUWEN, t. a. p., bl. 996, genoemd. Een HUIBERT VAN KLOOTWIJK was in 1711 lid van den kerkeraad te Driel. Zie NIJHOFFS *Regist. o. h. arch. v. h. voormal. hof van Gelre*, enz., bl. 255.

BOUDEWIJN VAN MUYLWIJCK (mr. WILLEMS zoon, raad in den hove van Holland 1624, † 1644. VAN LEEUWEN, a. p., bl. 1477) tr. ADRIANA VAN SANTEN (FRANÇOIS dr., schout van Delft), en had bij haar:

1. WILLEM VAN DE MERWEDE VAN MUYLWIJCK, die 't volle wapen van MERWEDE wederom aannam; raad en vroedschap te Delft in 1601 en schutterkoning aldaar in 1672 en 1679 (*Beschr. van Delft*, bij BOITET, bl. 90, 520).

2. MARIA VAN MUYLWIJCK, getr. met mr. PAULUS JANSZ. HALLING, raad en vroedschap te Delft, in 1672, † 24 dec. 1679 (*Beschr.* a. b., bl. 90).

3. FRANÇOIS VAN DE MERWEDE VAN MUYLWIJCK, schutterkoning 1675, en raad en vroedschap 1704, te Delft, † 20 dec. 1707 (*Beschr.* a. b., bl. 91, 520). — Zijne vrouw, KATHARINA JANSdr. HALLING, moeder (regentes) van 't Nieuwe Weeshuis te Delft, 8 jan. 1684 (*Ibid.* bl. 454), zal eene zuster van mr. PAULUS voorn. geweest zijn. Vgl. BALEN, bl. 1081.

De bastaardtakken van dit geslacht komen van heer DIRK VAN DER MERWEDE, ridder (DIRKSZ., die leefde in 1393 [7]), heer van Eethen, Meeuwen en Baardwijk, baljuw van Zuidholland, 1413—1418, slotvoogd van Geertruidenberg, 1414, 1418, 1421 (VAN DE WALL, a. p., bl. 448, *aant.* 8; MIERIS, a. p., IV. bl. 297, 298, 311, 344, 356, 360, 384, 406, 456, 512, 520, 528, 578), raad van vrouw JACOBA en hertog PHILIPS, 1428, kamerling en raad van denzelfden hertog en kastelein — drossaart van Heusden, 1431—1447 (MIERIS, a. p., IV. bl. 931, 945, 998; OUDENH., a. p., uitg. van 1651, bl. 35, van 1743, bl. 53, 61, 90, 251, 271, 375, 394; dez., *Beschr. v. h. landt van Heusd.*, bl. 14, 18, 24, 25). Hij stierf in 1459, hoog bejaard [8]) en liet, volgens GOUTH., bl. 189 en BALEN, bl. 1109, drie bastaarden na, KLAAS, JAN en DANIEL [9]).

I. KLAAS, hr. van Baardwijk, *met* JAN *ende* DANIEL *sijn bastaard broeders*, onder de hollandsche edelen, 1477 tot 1500 bekend, vermeld (GOUTH., bl. 556), † 1505. Trouwt, 1447, MARGRIET BOGAARD, of BOGAERT, uit een der oudste en aanzienlijkste geslachten van Dordrecht (vgl. *Navorscher* VII. bl. 119), † 1473, en had bij haar o. a.: JAN, die kinderen naliet, en MACHTELD, † 1507, die mr. KORNELIS DE JONGE, raad en rekenmr. van Holland, † 1504, Baardwijk ten huwelijk bragt. Vgl. GOUTH., bl. 110; BEVERWIJCK, *Dordr.*, bl. 46, 49; BALEN, bl. 1097; OUDENHOV., *'t Landt van Heusd.*, bl. 14.

II. JAN, die volgens SMITS en SCHOTEL, t. a. p. I. bl. 115, afstammelingen naliet. Ten tijde van den grooten twist te Gorinchem, in 1453, om de visscherij van de Merwe, kwamen, met den domproost GIJSBERT VAN BREDERODE, in die stad: JAN en CLAAS VAN DER MERWE, *natuurlijke sonen van den vro-*

[7]) Deze was zoon van DIRK, ridder, in 1344 te Dordr. vermeld, en broeder VAN DANIEL, † 1345 bij Stavoren, wiens vader, DANIEL VI, in 1341 stierf.

[8]) Onder de in 1468, gedurende den geldersch-kleefschen oorlog, ten strijd opgeroepen heeren, bevond zich ook: *heer* DERICH VAN DER MEERWEDEN. *Mededeeling uit het archief van Buren*, in *Kron. v. h. Utr. Gen.*, dl. VI. bl. 32. Hij stierf dan niet, als GOUTH. en anderen willen, in 1459?

Volgens SMITS en SCHOTEL, a. p., I. bl. 115, hield hij ook 's graven herberg Henegouwen, te Dordrecht, van hertog ALBRECHT in leen; doch bij MIERIS staat (a. p., III. bl. 520), dat hertog ALBRECHT, den 24 april 1389, DIRC VAN DER MERWEDEN, HEYNRIC WAES *soen*, op zijn verzoek, ontsloeg van den dienst, welken hij schuldig was wegens 's graven herberg Henegouwen te Dordr., en hem tenzelfden dage beleende met de goederen van heer DANIEL VAN TOLLOYSEN, op hem verstorven. Waarom deze DIRC, dien ik houd voor den vader van DIRC den slotvoogd, *Heynric Waes soen* genoemt wordt, is mij niet duidelijk, daar mij niet bekend is, dat het geslacht VAN WAES (een HENRIC VAN WAES was schepen, 1358—1364, burgemr., 1366, te Dordr. BALEN; ook MIERIS, a. p., III. bl. 205) tot dat van MERWEDE in betrekking stond.

Een JAN VAN DER MERWEDE wordt nog genoemd in den *Vergiffenisbrief van de regeerders van Dordr.* van 24 jan. $\frac{1407}{1408}$, bij BALEN, bl. 76, MIERIS, IV. bl. 47, V. D. WALL, bl. 406; t. a. p.

[9]) Volgens de in *Nav.* VI bl. 200, 356, VII. bl. 204, gegevene berigten en kwartieren, is ten minsten *één* van deze bastaarden verwekt bij eene dochter uit het geslacht van UYTWIJK (zie over dit geslacht, 't welk te Gorcum in de regering zat, MIERIS, a. p., III. bl. 652, IV. bl. 693).

men ridder, heer DIRK VAN DER MERWE, *zal.* KEMP, *Gorinch.*, bl. 275.

III. DANIEL [10]), † 1512, tr. AGNES VAN BRUHESE, (dochter van RUTGER bij MARG. VAN WIJCK. *Nav.* VI. bl. 373), en had bij haar twee zonen, JAN en DIRK.

I. JAN, *met* DANIEL *ēn* DIERC *sijn sonen tot Vyanen ende Heusden*, onder de hollandsche edelen vermeld, die, in 1549, bij de inhuldiging van FILIPS II, te Dordrecht, tegenwoordig waren (GOUTH., bl. 620). Sterft in 1580, oud 92 jaren. Tr. 1. N. VAN DE WERVE, dochter van RAAS, † 1519, bij CATH. COLINS (*Bat. ill.*, bl. 1167), zonder oir; 2. ELISAB. VAN SANDWIJCK, en had bij haar:

1. DANIEL, *tot Vyanen* [11]), vermoedelijk de vader van HENDRIK, drost te Vianen. — Komen van dezen DANIEL de MERWEDENS in het hoofd dezes vermeld, en de tak, die volgens berigt, door den heer BURMANIA aan TE WATER medegedeeld, reeds in 't einde der 16e eeuw te Kampen en elders bloeide? — uit welken tak, volgens denzelfden berigtgever, ook gesproten waren FREDERIK baron VAN DER MERWEDE, lt. kol. in 't regiment van Baden-Dourlach, en HENDRIK LODEWIJK baron VAN DER MERWEDE, burgemr. te Kampen (*Verb. d. edelen*, 3e st. bl. 137); en zeker ook, de door D'ABLAING, *Veluw. Jonk.*, bl. 352, onder de stamdeelen van het geslacht van REEDE, vermelde JAN WILLEM VAN DER MERWEDE, kapitein, ged. te Kampen, 19 mei 1680, en aldaar, den 26 nov. 1706, getr. met GEERTRUID ANNA VAN REEDE, † 1740, dochter van ERNST tot Parkeler en IDA LUCRETIA VAN DER BEECK.

2. DIERC of DIRK, schepen te Heusden, in 1577 (OUDENH., *Heusden* (1743), bl. 157); tr. N. VAN NIEUWEKUYCK [12]), en liet na:

ADRIAAN, schepen, 1599, 1601, burgemr. 1599—1618, en kastelein-drossaart, 1618, te Heusden (OUDENH., a. p., bl. 128, 162, vlgg.); tr. ELISABETH DOYS, dochter van JOHAN thoe Bruynerlew, schout van Dalfsen † 1636, en SOPHIA VAN HOLTHE [13]), en had bij haar:

DIRK, of DIEDERICK, lieutenant in een compagnie van een zeeuwsch regiment, † 20 junij 1653, aan eene langdurige tering. Trouwt den 7 nov. 1649, te Koeverden, AGNIETA PICCARDT, geb. te Egmond aan Zee, den 18 april 1627, dochter van JOHAN en ROCA VAN BREDERODE [14]), en had bij haar:

1. ADRIAAN, geb. 2 maart 1651. In 1666 door zijne moeder en haar vader, JOHAN PICCARDT, naar het hof van Bentheim gebragt, om graaf ERNST WILHELM te dienen, werd hij vervolgens colonel der garde en kamerheer van den prins van Oranje. Trouwt TITIA RENGERS, † 3 julij 1693 [15]); sterft den 11 aug. 1688, en wordt te Slochteren bijgezet.

2. ROCA ELISABETH geb. 1652, † 15 april 1653. — Volgens *familie-aanteekeningen*, bij SMITS en SCHOTEL, t. a. p., I. bl. 116, 117, in noot.

II. DIRK, † 1526 te Dordrecht; tr. N. (VAN HEEMSKERK?) VAN BEKESTEIN, te Haarlem, en verwekte drie dochters, van welke

---

SMITS en SCHOTELS willen (t. a. p., I. bl. 115), dat van deze bastaarden ook afstamt: DANIEL DANIELSZ. VAN DE MERWEDE, die, na oneenigheden met de stad Dordrecht gehad te hebben, in 1451 beloofde, voortaan eenige mijlen uit hare nabuurschap te zullen blijven; doch het komt mij meer aannemelijk voor, dat hij een zoon was van DANIEL, *heeren* WILLEMS *soon* VAN DER MERWEDE, *bastaert*, die in 1423 in 't Gulden Hooft te Dordrecht woonde (MIERIS a. p. IV. bl. 694), en, 4 april $\frac{1429}{1430}$, het ambacht van Dubbeldam pachtte (*Ibid.*, a. p., IV. bl. 973).

[10]) Volgens de staml. van DRONGELEN, bij KOK, *Wapenb.*, was deze DANIEL: heer van Zuydewijn, en ging die heerlijkheid, door het huwelijk van zijne dochter MARGARETHA, over in het geslacht van RUYSSENBURG. Vgl. BALEN, bl. 1167.

[11]) Heeft de grafzerk van DANIEL VAN DER MERWEDE, † 1615, in de kerk te Vianen — volgens Q. v. U. — nog aanwezig, (zie *Nav.* VI. bl. 373), geen opschrift?

[12]) Zie *Stamboek v. d. Frieschen adel*, aant. 80 op de staml. van DOYS — Behoorde Nieuwkuik destijds niet aan het geslacht van WYCK?

[13]) Zie *Stamb.* a. b., staml. van DOYS, gener. 9 en aant. 80. — GEERTRUYDT DOYS, zuster van ELISABETH b. g., tr. GERHART VAN REXSEL (?), zoon van OUDART en N. VAN DER MERWEDE, luit. in 't regim. van HENDRIK VAN NASSAU, stadhouder van Friesland. *Staml.* en gener. a. b., en aant. 79.

[14]) „JOHAN PICCARDT, geb. te Bentheim, 5 febr. 1600, † te Koevorden, 21 mei 1670, werd in 1623 predikant te Egmond op zee, en trouwde, 21 oct. 1625, ROKE VAN BREDERODE, geb. te Haarlem, 16 april 1603, † te Koevorden, 3 maart 1666, eenige dochter van JAN CORNELIS VAN BREDERODE en van AGNIETA MUYS VAN HOLY. In 1641, of 1642, vertrok hij uit Holland naar Ree, niet verre van Vries in Drenthe, werd, 1643, predikant te Koevorden, en was de schrijver van het bekende werk: *Over de oudheden van Groningen en Drenthe.* Zij hadden 7 kinderen, van welke evenwel geen verder mannelijk oor," *Stamb.* a. b., *aant.* 34 op de staml. van SICCAMA.

[15]) Uit eene „Uytspraeck over de nalatenschap van OSEBRANT JAN RENGERS, heer van Slochteren, en vrouwe WILLEM ANNA LEWE, echluyden, gedaen in Groningen den 6 sept. 1680 (gedrukt tot Gron. in 1680)," blijkt, dat TITIA RENGERS, oudste dochter van de „echluyden" voorn., gehuwd was met den *E. E. Capiteyn* ADRIAEN VAN DER MERWE. — OSEBRANT JAN RENGERS, — overbekend door zijn gehouden gedrag ten tijde van den munsterschen inval in Groningerland, — bewoonde den Fraeylemaborg te Slochteren, en verwekte, bij zijne gezegde huisvrouw, behalven TITIA voorn., en meer andere kinderen. ook ANNA ELISABETH, die ten man kreeg HENRICK PICCARDT, syndicus der Ommelanden (broeders zoon van JOHAN, in de voorg. aant. genoemd), wiens leven, en avonturen in Frankrijks hoofdstad, in den *Gron. Volks-Alm.* voor 1840 beschreven worden.

joffr. AGNES non was te Loosduinen, in 1572 (vgl. GOUTH., bl. 116; *Bat. Ill.*, bl. 1317).

Uit welken tak van het geslacht VAN DER MERWEDE sproten de MERWEDENS, zoo in het Oldenbroek, als in het koningrijk Hanover bekend geweest (zie SMITS en SCHOTEL, t. a. pl., I. bl. 116), en tot welken tak behooren de thans nog levende vrouwelijke afstammelingen van dit geslacht?

Behoorde tot dit geslacht ook m^r. SIMON FRANSZ. VAN DER MERWEN, schepen der stad Leiden, die, in januarij 1600, tot leeraar in de wiskunde te Leiden aangesteld werd (volgens de *Kron. v. h. hist. gezelsch. te Utr.*, dl. II. bl. 355, 358, 359)?

M°.

Geslacht Kuijst. Kan een der heeren navorschers mij ook eene genealogie geven van BALDEWIJN KUIJST, eersten heer van Heeswijk, af, tot dat de KUYSTEN den naam en het wapen van Wijk hebben aangenomen, of eenige inlichting daaromtrent?

BALDEWIJN KUIJST was de tweede zoon van ARNOUD, dertienden heer van Heusden. In 1403 werd BOUDEWIJN KUYST heer van Wijk.

Welligt ware er iets te vinden in de *Beschrijving van het omliggende land van Heusden*, doch deze is tot heden toe buiten mijn bereik.

J. C. v. W.

MENGELINGEN.

L' Homme porc-épic (De man met eene huid als die van een egel). »EDWARD »LAMBERT né en 1717 de parens parfaitement »sains ne présenta rien de remarquable pen»dant les neuf premières semaines qui sui»virent sa naissance. A cette époque sa peau »commença à brunir et s'épaissit de plus »en plus. A quatorze ans il fut présenté à la »société royale de Londres, Le visage, la »paume des mains, et la plante des pieds »ne présentaient rien d'anormal, mais tout »le reste du corps était couvert d'une sorte »de carapau brunâtre, épaisse d'un pouce et »plus, irrégulièrement fendillée et qui vers »les flancs était divisée de manière à figurer »grossièrement les piquans d'une porc-épic. »Tous les ans cette carapau tombait par ».... d'une espèce de ....; la peau repa»raissait saine et lisse, mais bientôt elle »s'épaississait de nouveau et reprenait son »étrange enveloppe. BAKER revit EDWARD »à l'âge de cinquante ans; il était très gai, »bien portant. Il eut six enfans qui tous »acquirent les mêmes particularités que lui. »Cinq moururent. Le survivant eut six filles »et deux fils. Ceux-ci examinés en 1802 »par TILESIUS lui montrèrent la carapau »dont ils avaient hérité. Depuis on perd »de vue cette famille."

Zoo las men een berigt in de *Revue des deux Mondes* 1861. p. 957. Kan iemand hieromtrent iets wetenswaardigs mededeelen?

H. R.

Commissaire ordinaire des montres aux Pays-bas. Met dezen titel komt in de 17e eeuw JEAN BALTHAZAR DE VISSCHER voor. Zie G. R. DE VISSCHER *Nobiliaire*, tom. I. p. 305. Wat was dat voor eene betrekking?

Letterkundige eigendom. Zouden wetten en tractaten tot verzekering van den letterkundigen eigendom, wel van onzen tijd zijn? Ik betwijfel het.

Kan een uitgever van een tijdschrift den auteur, die zijne bijdragen zonder honorarium afstond, beletten de stukken later afzonderlijk uit te geven?

X + Y.

Voornamen. Iemand, te Brussel geboren, doch sedert jaren hier te lande ingezeten, staat in de militie-registers en verscheidene authentieke stukken bekend als: WILLEM JOZEF.

Hij moet later eene geboorte-acte overleggen. In dat stuk staat hij vermeld als: GUILLAUME JOSEPH. Moeten nu alle vroegere stukken daarnaar veranderd worden?

Kan een ambtenaar van den burgerlijken stand het kind van dien man in de registers inschrijven als zoon van WILLEM JOZEF, of hoe moet dat?

Een man legt, bij zijn huwelijk, eene doop-acte over (1806), waarin zijne voornamen, volgens de vroegere gewoonte, in het Latijn zijn vermeld.

Kan de voormelde ambtenaar die eenvoudig in het Hollandsch vertalen, zooals de belanghebbende ze trouwens altijd gedragen heeft?

X + Y.

Staart, als bijnaam van den Engelschman (vgl. A. R.; XIV. bl. 94). Na al de uitleggingen en conjecturen, reeds in den *Navorscher* opgegeven, moge nog de volgende onderstelling een plaatsje innemen; zij heeft ten minsten de eenvoudigheid voor zich. Zou *staart* niet zijn eene straatjongens-uitspraak van STUART? (*stjoewaart*, con-

tracte *staart*. Wanneer ik bedenk, dat de benaming na den dood van KAREL I, ten tijde van het protectoraat van CROMWELL schijnt opgekomen te zijn, dan heb ik er slechts bij te gissen, dat de scheldnaam het eerst op de koningsgezinde vlugtelingen is toegepast, om de conjectuur zeer aannemelijk te vinden. S. V. VOLL.

Deventer koek. Vele onzer vaderlandsche steden zijn door het een of ander voortbrengsel der koek- of suikerbakkerijen vermaard. Men kent de haagsche *beschuit* en *hopjes*, de haarlemmer *halletjes*, de delfsche *jaapmaat*, de arnhemmer *jongens* (en *meisjes*) enz., enz. Vooral beroemd is de *deventer koek*. Zou iemand ook kunnen opgeven, van welken tijd het begin dier industrie dagteekent? Dat zij reeds *zeer oud* moet zijn, blijkt onder anderen uit WAGENAARS *Geschied. van Amsterdam*, waar wij lezen, dat, bij de vreemde bezoeking, die de kinderen in 't weeshuis aldaar in 1566 trof, de weezen den burgemeester PIETER PIETERSZOON voor *deventer koek* uitscholden (zie ook HOOFT, *Nederl. Hist.* III^{de} boek, bladz. 91.)

NIL ADMIRARI.

Stalen pennen (vgl. A. R.; XI. bl. 187. 285; XIII. bl. 127; XIV. bl. 31). T. l. a. pl. wordt gewezen op een onderschrift van een *Cicero* bij JOHANNES FUST in 1465 gedrukt, als zou daarin sprake zijn van stalen pennen. Dit onderschrift is evenwel een van die *geheimzinnige* onderschriften, door de eerste mentzer drukkers onder hunne uitgaven geplaatst, en behelst het volgende: »Dit voortreffelijke werk van MARCUS TULLIUS CICERO heb ik JOHANNES FUST, burger van Mentz, niet met schrijfinkt, noch met een koperen stiftje, maar *door zekere zeer fraaie kunst door de hand van mijnen zoon* PIETER (PETER SCHEFFER VAN GERNSHEIM) *doen uitvoeren*.

Een dergelijk onderschrift vindt men in het *Liber Sextus Decretalium* van 1465, hetwelk zegt: »niet met schrijfinkt noch met een koperen stiftje of pijpje maar, enz." (Non atramento, plumali canna nequa aerea, etc.). Zie over deze onderschriften: KONING *Verhandeling over de Boekdrukkunst*, bl. 239 en v. J—O.

De Navorschers mesthoop! In den *Gids* april 1862. *Bibliographisch album*, bl. 625 en v. v., bij de beoordeeling van den *Utrechtschen Volks-almanak voor het jaar* 1862, schrijft d^{r}. EELCO VERWIJS.

»Het kleine hoopjen archiefsnuffelaars, oudheidliefhebbers en rariteiten-opdelvers zal men toch wel niet als het Volk willen beschouwen. Op den Navorschers mesthoop mogen dergelijke stukken".... (*het klooster Chartroise*; *een utrechtsche oculist bij den koning van Marokko* in 1659) en wat er dan verder te lezen staat.

Nu is de vraag: heeft dr. EELCO VERWIJS gelijk, is *de Navorscher* een mesthoop? — Bagatellen, eenvoudigheden, naïviteiten ontmoeten wij er en geven ze, vuilnis nooit!

MARS.

Ongeluksdagen (vgl. A. R.). De vraag door 't Bestuur aan de Navorschers gerigt, was reeds vroeger dikwijls bij mij opgekomen.

Het resultaat bij een dergelijke gelegenheid na eenig zoeken, vergelijken en gissen verkregen, wil ik gaarne mededeelen, al wordt de kwestie daarmeê ook niet geheel opgelost. Het geloof aan gelukkige en ongelukkige dagen vindt men in alle eeuwen, in alle wereldstreken, bij beschaafde en wilde volkeren. Dit is, dunkt mij, een bewijs, dat het in verband staat met de oude godenleer, en zijn oorsprong neemt in de algemeene vereering van het goede en kwade beginsel, de aanbidding van beminde en gevreesde godheden. Den data, waarop zij vereerd werden, kende men waarschijnlijk een goeden of kwaden invloed toe, al naar de eigenschappen der gevierde godheden. Immers was, en is dat nu nog wel met de dagen der week het geval. Wie heeft niet eens zijn »planeet getrokken," en werd niet bij dergelijken kermis-nonsens op een proefje oude godenleer vergast? Is men b. v. op woensdag geboren, dan zal men gelukkig in den handel zijn: woensdag (mercredi) toch staat onder bescherming van Mercurius. Maar dat zijn geen bepaalde data, zal men mij tegenwerpen. In een uittreksel van een saksisch hs. in de Cotton-collectie, medegedeeld door CHAMBERS, vindt men melding gemaakt van drie ongeluksdagen, of, zoo als men ze daar noemt, »*Egyptian Days*": den laatsten maandag in april, den 1sten augustus, en den eersten maandag in de tweede helft van december. Hieruit ziet men, dat de data dikwijls van de dagen der week afhankelijk waren, en dus daarom zoo dikwijls verschillen: zij versprongen telken jare, even als nu nog de meeste onzer christelijke feesten. De in den *Navorscher* medegedeelde opsommingen behooren niet tot hetzelfde jaartal, noch tot hetzelfde volk.

De verschillende volkstammen aanbaden niet dezelfde goden, noch vereerden zij die op denzelfden dag. Kan men daarin een tweede ooozaak van niet-overeenstemming zoeken? Door onderwerping, verkeer, als anderzins nam de eene stam de godheden van den anderen over. Hierdoor werd hun collectie ongeluksdagen vermeerderd, en

tegelijk ontstond eenige overeenkomst in data. Wel verre van zich over een verschil te verwonderen, moet eene overeenkomst ons veel eer bevreemden. Het geloof aan ongeluksdagen behoort ongetwijfeld tot de vele overblijfselen van heidensch bijgeloof en heidensche gewoonten, die de predikers van het Christendom lieten voortbestaan ten einde den nieuwen godsdienst te nationaliseren.

Ofschoon ik voor zeker houd, dat de oorsprong van menigen ongeluksdag nog opgespoord kan worden in de oude godenleer, is van anderen het christelijk gewaad waarin zij gehuld werden niet even gemakkelijk open te slaan. Dikwijls zal men in den chaos van profetiën en volksvooroordeelen vergeefs den draad zoeken. Vele data, die men op een togtje door dat labyrinth zou ontmoeten, nemen hun oorsprong in de voorspellingen van NOSTRADAMUS, LILLY (den SIDROPHEL in BUTLERS *Hudibras*), ASHMOLE, enz., aanvoerders van de talrijke benden sterrekijkers in de dagen van CATHARINA DE MEDICIS, KAREL I, enz. Data, die zich toevallig eenige keeren door nationale rampen hadden gekenmerkt, werden door die heeren ook tot de kategorie »dies mali" gebragt. Vele vorsten, en ook minder aanzienlijke personen, hielden er vroeger een bijzonderen geluks- of ongeluksdag op na. Reeds vele heeft men in den *Navorscher* opgeteekend.

»Charles V aimait le jour et la feste de *Saint-Matthais*," etc., zegt BRANTOME. De donderdag werd door HENDRIK VIII zeer gevreesd. Het is aannemelijk, dat ook hunne hovelingen en het volk die dagen herdachten, en dat de hof-sterrekijkers het niet meer dan pligt achtten ze met een zwarte kool in hunne »*prognostications*" aan te teekenen, en tot algemeene ongeluksdagen te doemen. Heeft een der navorschers misschien toegang tot de vele astrologische werken, oude almakken, enz., die de prognostiek vooral in de zeventiende eeuw opleverde?

Weet een der h. h. genealogen misschien te zeggen, wat er van de naneven of familie-documenten van don ANTONIO MAGINO geworden is? Nog voor weinige jaren was de oude don ijverig correspondent van onze roode-letter-almanakken! Uit die bronnen zou men zeker veel tot de kennis der ongeluksdagen kunnen putten! Ook de Zigeuners, die sedert ruim vier eeuwen door Europa zwerven, zullen het hunne hebben bijgebragt tot dit alom verspreide bijgeloof. Ik zal nog een paar gissingen wagen, die tevens bewijzen, dat men zelfs bij een oppervlakkig onderzoek naar de geboorteregisters der ongeluksdagen, dikwijls van het noorden naar het zuiden, en van het oosten naar het westen geslingerd wordt.

De vrijdag staat bij de landlieden in het noorden van Engeland in zeer slechten reuk, en menigmaal treft men bij de engelsche dichters plaatsen aan, die op dat oude volksgeloof zinspelen. Vooral de »rustic beauties" van »Old England" huiveren op het denkbeeld van een huwelijk, op vrijdag gesloten. Zou men den oorsprong moeten zoeken in de rol, die FREYA in de noordsche godenleer speelt? FREYA toch, de godin der liefde, was niet gelukkig met haren ODUR. Of zou de vrijdag, eerst onder de bescherming van FREYA, een geluksdag, later bij de invoering van het Christendom in een ongeluksdag hervormd zijn, omdat de predikers der nieuwe leer den invloed der heidensche goden wel erkenden, maar dien aan den duivel toeschreven?

Wanneer men zich tevens herinnert, dat FREYA bij de oude Scandinaviërs voor de maan werd gehouden, en, zoo als boven gezegd is, de maandag dikwijls óók voor een ongeluksdag gold, vindt men hierin eene treffende overeenkomst met den invloed van oudsher aan de hemelligchamen toegeschreven.

Dat de ongeluksdagen vooral op dàt geloof zouden steunen, vind ik bevestigd in hun ouden bijnaam van »egyptische dagen." De invloed, aan de ongeluksdagen toegeschreven, stemt ook volkomen overeen met dien welken men den hemelligchamen toekent. Een relaas van dien invloed te geven, zou nog al langwijlig zijn; men vindt het op iederen »kermis-planeet"; bovendien kan men dl. XIV. bl. 32, nalezen. Indien daar niet gesproken werd van eene »naauwkeurige kopij van een manuscriptje uit het begin der achttiende eeuw," dan zou men daarin onmiskenbare familietrekken met die kermisblaadjes in meenen te ontdekken.

De volgende regels uit BUTLERS geestigen *Hudibras* zijn ook op de ongeluksdagen van toepassing. Zij bevatten menig volksvooroordeel, ook hier te lande verspreid.

»He with the Moon was more familiar
Than e'er was almanack well-willer;
Her secrets understood so clear,
That some believ'd he had been there;
Knew when she was in fittest mood
For cutting corns, or letting blood;
When for anointing scabs or itches,
Or to the bum applying leeches;
When sows and bitches may be spay'd
And in what sign best cyder's made;
Whether the wane be, or increase,
Best to set garlic, or sow pease." etc.

(*Hudibras*. Part. II, Canto III.)

L—F—T.

GESCHIEDENIS.

Zotten (vgl. XIII. bl. 298, 353). RENGERS *van ten Post* teekent in zijne *Kronijk* (door FEITH), II. bl. 178, 179, de volgende daad van WIGBOLD VAN EUSUM aan, voorgevallen gedurende de oneenigheden tusschen de stad Groningen en de Ommelanden, na het door de nieuwgekozen gedeputeerden dier Ommelanden den 16den april 1579 uitgegeven »generaal gebod aan alle ingezetenen der O., om des Oldermans van Groningen mandaten aan te zien als attentaten tegen de O. gerechtigheden, met last om aan dezelve niet te gehoorzamen," enz.:

»Der Gestr. her WIGBOLT VAN EUSUM »hefft sinen Narren proprio motu et con»silio geschicket anden olderman van Gron»ningen, HERMEN WIJFFERING, mit desen »warschou

»Het is nu in den April.
»Dat sich alle ding verkeren wil.
»Vnde dat de Narren worden schrander.
»Daromme sende ick den enen tot den ander.

»vnd mit wider scrifftlick bescheet deses »vngelijckes, des oldermans boeck darin »nomende, des oldermans broeck." Vgl. WICHERS, *Tract. van reductie d. stadt Gron.*, I. bl. 243.

WIGBOLD VAN EUSUM, een vermogend edelman uit de Ommelanden, was, volgens de stamlijst van zijn geslacht (in het *Stamb. v. d. Friesch. adel*), de derde zoon van ROELOF V. E. en van LUTS HARINXMA, doch, volgens den *Gron. Volks-Alm.* 1844, bl. 117, de jongste zoon van WIGBOLD V. E., heer van Ewsum, Roden, Rasquert en den Nijenoord, en van BETICA, ASINGA dr. van Rasquert. Hij was ridder van het H. Graf [1]), en na zijn ouderen broeder HIDDO, (t. l. a. p., bl. 117, verkeerdelijk ridder van het Gulden Vlies genoemd [2])), heer van den Nijenoord en Vredewold. Hij stierf in 1584, binnen het, in het begin van datzelfde jaar, door de Spaanschen vruchteloos bestormde Oterdum, en werd, volgens RENGERS, t. b. a. pl., II. bl. 261, »den 14 febr. »in een loeden kisten dar inder kercken »to Oterdum begraven, mit sijnen eenen »soen." — BOR getuigt van hem, in het 18de boek zijner *Nederl. Hist.*, bl. 402 (34): »hy is een kloek en seer couragieus edel»man geweest, en een groot liefhebber van »zijn vaderland, stout van bestaen, seer »vroom van gemoed; hy was op die van »Groeningen seer verbittert, doch het ge»luk wilde hem altijds niet dienen; hy »heeft by den krijg niet verovert, maer »sijn eigen goederen seer belast, en in de »oorloge vermindert." — Bij GEERTRUID VAN WILICH, dochter van HENDRIK, heer tot Rosaw, drost te Isselburg en in den Hetter 1538, en van ANNA VAN PALANT tot Sellem [3]), verwekte hij, onder meer andere kinderen, ook CASPER, heer van den Nijenoord, bekend door zijne dappere ver-

---

[1]) Volgens den oorspronkelijken, nog voorhanden, brief van verheffing, dd. Jerusalem, 17 aug. 1549, afgedrukt in de *Bijdrage t. d. Gesch. en Oudhdk. v. d. prov. Gron.*, dl. I, bl. 70. — Zie over de ridders van het H. G.: DE ROUCK, *Nederl. Herauld*, bl. 168; DE LANGE V. W., *Heer. v. d. Goude*, dl. I. bl. 520. Hoe dit ridder slaan toeging, verhaalt heer ADR. DE VLAMING in zijne *Reys na Jerusalem*, gedaan in 1565 en uitgegev. onder de *Verscheyde voyagien ofte Reysen* 1652, 8º. — Zij die Jerusalem en het Heilige Graf bezochten, werden gemeenlijk *Jerusalems Heeren* en *Jerusalems Vrouwen* genoemd, als blijkt uit de grafschriften van ADRIAEN DE VLAMING boven genoemd, zijne huisvrouw en anderen, in O. L. V. kerk te Dordrecht, door BALEN (*Beschr. van Dordr.*, bl. 103, 109, 110) vermeld. Dat ze ook wel *Ridders* (oudtijds hetzelfde als *Heeren* beteekenende) *van Jerusalem* werden genoemd, meen ik uit het door DE LANGE (t. b. a. p. en bl.) en het in den *Navorscher* over B. PALUDANUS (zie het A. R. op dezen naam) medegedeelde te mogen opmaken.

[2]) De brief van 5 jan. 1546, waarbij HIDDO VAN EWSUM, door keizer KAREL V, op het dien dag te Utrecht gehouden kapittel van de orde van het Gulden Vlies, tot de ridderlijke waardigheid, te gelijk met vier friesche edelen (volgens WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.*, b. 16, f. 519), werd verheven, berust thans op het groninger archief en is afgedrukt op de zoo even aangehaalde bl. 117 en vlgg. van gemelden *Volksalm.* Uit dien brief blijkt, m. b., geenszins, dat gezegde HIDDO tot *vliesridder* is verheven geworden; ook vindt men hem, evenmin als de door W. met name genoemde friesche edelen, onder de destijds met die orde begiftigde heeren, 22 in getal, en, o. a., door CHRISTINAEUS, in *Iurispr. Her.*, part. I, p. 189, 489, en GUICCIARDYN, in zijne *Beschr. der Nederl.*, bl. 64 en volg., vermeld. Dat bij dergelijke plegtige gelegenheden iemand ridder geslagen werd, en de herauten van wapenen, daarbij tegenwoordig, daarvan „breven van attestatie ende getuygenisse" gaven, blijkt uit een werkje van FRANÇOIS MENESTRIER, getiteld: *De la chevalerie anc. et moderne* (Par. 1683), waar, p. 88—91, de „*lettres d'attestation*" te lezen staan, gegeven ten behoeve van VIGOUREUX DE CORTEVILLE (of CORTEWYLE) die, op denzelfden dag als HIDDO VAN EUSUM, bij dezelfde gelegenheid, door denzelfden keizer ridder gemaakt en geslagen werd. — Hoe een brief er uitzag, waarbij iemand tot ridder van het Gulden Vlies werd verheven, kan nagezien worden bij CHRISTINAEUS, t. a. p., part. I, p. 500; hoedanig iemand ridder dier orde gemaakt (niet geslagen) werd, blijkt uit hare statuten, bij denz., Part. I, p. 446 seqq., bij GELBKE, *Ord. vom Gold. Vliess*, en and.

[3]) Volgens de stamlijst van WILLICH, bij STEINEN, *Westph. Gesch.*, I. Bd. 2. St. S. 700.

diging van Coevorden tegen VERDUGO, in 1593—1594.

Het geslacht VAN EUSUM, ook genoemd EWSUM, EWSSUM en, oudtijds, EWSMA, was stout op zijne oude herkomst en zijn groot aanzien, 't welk heer WIGBOLD voorn., op den in 1580 (9 april) te Winsum gehouden landdag, — waar de landschap, bij monde van den vermaarden BARTOLT ENTENS, voorgehouden werd, of WIGBOLD VAN EUSUM ook meer stemmen had dan een ander edelman of gedeputeerde der Ommelanden, — niet onduidelijk te kennen gaf, zeggende, »dat adel vnd adel was twijer»leije, men most de van Eusum dar vor »achten, dat hoer voervaderen weren vor »vijffhondert jar geachtet west [1]), vnde »datter weren neffens hoer oeck sommige »als Ripperden (RIPPERDA'S) Onsten (ON»STA'S) vnd andern, de meer stemmen had»den als andere edelingen, de hoer an goet »vnd bloet niet gelijck weren: want Eu»sums weren in goede breuen genoemt »Wolgeborne vnd Edele. Hoer were niet »in deputeerscap off adel gegeuen, so mocht »men hoer oeck niet nemen, vnd wes se »meer weren als ander van adel des wol»den se oeck beholden."

De gewoonte om er een zot op na te houden bestond reeds in de vroegste tijden. Zoo leest men o. a. in de *Rekening van Blois*, door JANNES TOLNAAR gedaan in het jaar 1364: *Te landrech.* (Landrechies) *gegeuen htoghen aelbr.* (ALBRECHT VAN BEIEREN) *zot* I *rider*. Zie DE LANGE V. W., *Heeren v. d. Goude*, I. bl. 574. — »In het jaar 1362 wierd *te Schoenh.* gegeven *hanne den ghec van Zedericzee* tot mijn jonch. (VAN BLOIS) *beuelen* 6 ß, en in het jaar 1365 te Geertruidenberg 2 *hen.* (henegouwsche) *riders* aan *enen schalken zot die mit eenre vossenre mutse ghinc.*" Uit dez. *Reken.* medegedeeld door denz., t. a. pl., I. bl. 571.

Over de hofnarren raadplege men inzonderheid: FLÖGEL (K. F.), *Geschichte der Hofnarren*, mit Kupf. Liegn. u. Lpz. 1789. 8°.; over dien van keizer KAREL V, paap THEUN, die, toen hij wegens al te groote vrijmoedigheid voor eenige dagen uit de keuken verwijderd werd, alle privaten van het paleis digtspijkerde, ze overbodig achtende, daar er, volgens zijne meening, aan het hof niet meer gegeten werd: *Elite de bons mots* (Amst. 1745. 8°.) tom. 2, p. 279; over dien van HENDRIK II van Frankrijk, BRUSQUET, die daarna 's konings kamerdienaar, en vervolgens postmeester te Parijs werd: *Perroniana*, p. 46—48, (waar staat, dat hij van advocaat nar werd); *Vie du maréchal* DE STROZZI *par* BRANTÔME, t. 5, *disc.* 52; LACRETELLE, *Hist. d. guerres de relig. en France*, t. I. p. 151; over dien van HENDRIK III en IV van Frankrijk, CHICOT: *Perroniana*, p. 62; *Thuana*, p. 410, 411: »CHICOT étoit un bon François, (zegt DE THOU) & grand bouffon, & fort vaillant. Il disoit les veritez aux grands de la cour avec toute liberté. Il étoit de Gascogne, & avoit été au mareschal DE VILLARS. Il mourut riche." CHICOT stierf in 1592, gedurende het beleg van Rouaan, aan eene wonde, hem toegebragt door den graaf VAN CHALIGNY (uit het huis van LOTHARINGEN), dien hij in een gevecht gevangen genomen had. »Il y avait long temps (verhaalt DANIEL, *Hist. de France*, in 4°., t. 6, p. 436) que CHICOT, à qui le duc de Mayenne (KAREL VAN LOTHARINGEN) avoit une fois donné des coups de canne, cherchoit l'occasion de s'en venger sur le duc ou sur quelqu'un de sa maison; & D'AUBIGNÉ dit que ce boufon avoit eu en deux ans cinq chevaux tuez sous lui en diverses rencontres, où il s'exposoit aux plus grands dangers pour se satisfaire. Le comte ayant été présenté au roy, lui témoigna le chagrin du malheur qu'il avoit eu, d'être pris par un homme de cette sorte: le roy en plaisanta avec lui, & lui dit pour le consoler, que CHICOT tout boufon qu'il étoit, étoit homme de coeur. L'aventure de ce comte apprêta à rire à toute l'armée françoise." Den losprijs van 30,000 kroonen, dien de graaf VAN CHALIGNY moest betalen, bekwam de hertogin VAN LONGUEVILLE, die, in het begin van den oorlog met hare dochters in Pikardije aangehouden zijnde, op een even hoog rantsoen gesteld was. — Nog in zijne laatste levensdagen roste CHICOT een geestelijke af en schopte hem de deur uit. De reden daarvan was, dat deze geestelijke weigerde de absolutie te geven aan eenen stervenden soldaat, die zich in dezelfde kamer bevond waar CHICOT ziek lag, omdat hij des konings zijde hield. (*Thuana.*)

DE LANGE V. W. zegt in zijn voormeld werk, I. bl. 633, dat hij in de bourgondische boekzaal te Brussel, in een handschrift, waarin miniaturen geschilderd waren met de afbeeldingen der huishouding en hofbedienden van hertog FILIPS VAN BOURGONDIEN [1]) de kleeding van den zot diens hertogs

[1]) In de *Kronijk* van RENGERS, meergemeld, waaruit het bovenstaande genomen is, staat (II, bl. 305) hiernevens ter zijde: „dit kumt van een „brieff van Wijtwert credo, de doch niet dan 300 „jar is olt." — Vgl. over het al of niet gegronde van EUSUMS pretentiën, het stuk van dr. ACKER STRATINGH, *over de Ommel. edelen en hoofdel.*, in de hierbov. noot 1) aangeh. *Bijdr.*, dl. I. bl. 25 vlgg., 49.

[1]) Is dit hetzelfde handschrift, waarvan in de *Bylaage* tot de *Byv. op het 3de deel van* WAGENAARS *Vaderl. Hist.* verslag wordt gegeven?

zag, zijnde »in vieren verdeeld; hebbende den regter arm, het halve lijf en linker been rood, en het tegenovergestelde geel" (de oud-bourgondische kleuren?).

Op den »Inventaris" van hetgeen na het overlijden van FILIPS VAN BOURGONDIE, bisschop van Utrecht, »opten huyse Duersteden gevonden is" (bij MATTHAEUS, *Anal.*, tom. I. p. 330 seqq.), staat ook (onder het binnen 's bisschops »slaepcamer" gevondene): *Een tafreel van Neelken die sottinne van myn Vrouw;* een bewijs, naar het mij voorkomt, dat ook voorname dames er eene *zotlin* op na hielden.

M°.

Omwenteling van 1813 (vgl. XIII. bl. 298, 331, 367; XIV. bl. 1, 33, 65, 100, 130). De door den heer ARRIENS genoemde gedichten van prof. J. H. VAN DER PALM en van zijnen vader K. VAN DER PALM, voorkomende in de *Hollandsche Historische Courant*, van dingsdag 27 september 1785, n°. 116, zijn ook afzonderlijk uitgegeven, met nog een derde gedicht van G. J. LONCQ, op dezelfde gelegenheid.

Het gedicht van J. H. VAN DER PALM is getiteld: »Aen het genootschap van wapenhandel, onder de zinspreuk *pro aris et focis*, te Delfshaven, toen hetzelve een vaendel en twee koperen trommen ten geschenke ontving, (22 Septb. 1785.)"

Het komt niet voor onder de opgave der geschriften van prof. VAN DER PALM, in zijn *Leven* door d^r^. N. BEETS.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

De hofstede Welna (vgl. XIV. bl. 138). NIL ADMIRARI heeft zeker eene andere uitgave van WAGENAAR, daar ik in de mijne, deel 5. bl. 115, het volgende lees: »Middlerwijl was graaf Willem, met een gedeelte »der ruijterije laat op den voordemiddag tot »digt onder Amsterdam genaderd, sommigen »schrijven tot zelfs onder het bereik van »het geschut der stad, doch 't schijnt volgens anderen (AITZEMA), dat hij zich verder af omtrent de hofstede van DIRK WUITIERS, Welna genaamd, onthouden heeft." Verder op bl. 118: »De heeren van MAARSSEVEEN en VAN DER DOES, in een gewapend »jagt ter stede uit vertrokken, troffen graaf »WILLEM aan voor de hofstede Welna, aan »den Amstel", enz.

Men zou hieruit de gevolgtrekking kunnen maken, dat de plaats dien naam toen alreeds voerde.

Peter de Groote te Vlissingen (vgl. XIV. blz. 138). Van dit bezoek wordt melding gemaakt door m^r^. JACOBUS SCHELTEMA in zijn werk *Peter de Groote, Keizer van Rusland, in Holland en te Zaandam in* 1697 *en* 1717. Utrecht 1842 (2de druk), dl. II. bl. 24.

C. P. L.

Het ringrijden, een echt zeeuwsch volksvermaak (vgl. A. R.). **West- en Oost-Souburg** (vgl. XIII. bl. 225 en 226). Nog een ander bewijs dat het dorp en de heerlijkheid West-Souburg ook nog bij het einde der XVIIe eeuw als het bloeiendste en voornaamste gedeelte van Walcheren beschouwd en bezocht werd, vond ik in eene echte aanteekening van kerkelijken aard uit het jaar 1687, handelende over het *ringrijden*, destijds reeds als volksvermaak op de walchersche dorpen bekend.

Thans met Pinksteren dacht ik aan het weder plaats hebbende ringrijden te Souburg en aan deze aanteekening, welke mij der mededeeling wel waardig toescheen.

Dit ringrijden, afkomstig van de wedloopen of renspelen te paard, bij den krijgszuchtigen en strijdbaren adel der middeleeuwen in gebruik, is vervolgens in Zeeland, en inzonderheid op Walcheren als een jaarlijksch landelijk volksvermaak in zwang gekomen en tot heden ook gebleven.

Bij het opkomen dezer volksfeesten schijnen de kerkelijke besturen er weder zeer tegen geijverd te hebben. De aanteekening daaromtrent van het jaar 1687, bovengemeld, luidt als volgt:

»11 Junij 1687. Ingebragt bij Classis »Walcheren, een geschrift des kerkeraads »van Middelburg van den 7 Junij 1687, »houdende klagten, dat voorleden Pinkster »op verscheidene dorpen op Walcheren van »de boersche jeugd en andere, dien het »minst betaamt, den ring gestoken is, en »bij gevolge van dien vele wulpsch- en »ongerijmdheden van danserijen, drinkerijen »enz. gepleegd worden — ook met verach»ting van der predikanten vermaningen »daartegen. Is na deliberatie goedgevon»den, dat van wege onze kerke dit geval »als een gravamen in de Classe zal gebragt »worden, ten einde daartegen te voorzien."

»De Classis verneemt zulks met droefheid »en zal op middelen daartegen bedacht zijn."

Uit het vervolg der aanteekening en handeling der classis van Walcheren van den 17 julij 1687 is het duidelijk, dat in bovengemelde klagt voornamelijk het dorp West-Souburg bedoeld wordt, »alzoo de »Classis besloot gedeputeerden te stellen om »met den ambachtsheer van West-Souburg, »de heeren Gecomm. Raden, de heeren van »Middelburg en Vlissingen te spreken, als »ook den kerkeraad te West-Souburg te »bevelen 't hare bij de respective magistraat »te doen, ten einde die spelen, die tegen»woordig vertoond worden, mogen ge-

»weerd — en bij den droevigen toestand »van Gods kerke, weggenomen worden."

Het verslag dier gedeputeerden van den 31 julij 1687 luidde aldus:

»De gesprokene heeren hebben hunne »medewerking ter wering dier spelen be»loofd. De ambachtsheer van West-Sou»burg heeft evenwel gezegd, dat hij niet »vermoed zoude hebben, dat zulks bij de »Classis zoo hoog zoude opgenomen worden, »daar hij anders uit respect voor dat be»stuur geen volksvermaak zou toegelaten »hebben. Dat hij evenwel liever zijne ei»gene genegenheid wilde tegengaan dan de »Classis geen contentement te geven."

»Inmiddels werd evenwel vernomen dat »ook vroeger plaats gehad hebbende come»diën nog dagelijks voortgingen, waarom »gedeputeerden verzocht werden alle mid»delen aan te wenden tot wering dier bui»tensporigheden."

Uit deze oude aanteekening merken wij op:

1°. Dat de toenmalige ambachtsheer van West-Souburg, de heer IZAAK VAN PERE, geheel anders over volksvermakelijkheden dacht dan de kerkeraad van Middelburg en de classis van Walcheren. Het zal dien heer duidelijk geweest zijn, dat geoorloofde vermaken ook hun nut hebben, en niet behoeven geweerd te worden om het mogelijke misbruik van sterken drank, evenmin als het gebruik van spijs, niettegenstaande veelvuldig overdadig misbruik, ooit is afgeschaft, waarom hij dan ook de klagten der geestelijken zich niet al te zeer schijnt aangetrokken te hebben; althans de comediespelen, waartegen reeds in 1682 klagten waren ingekomen, hadden in 1687 nog voortgang, en het ringrijden schijnt van dien tijd, voornamelijk te West-Souburg jaarlijks op pinksteren plaats gehad te hebben tot het jaar 1834, wanneer West-Souburg, door kerkelijke en burgerlijke vereeniging met Oost-Souburg, uit den rang der dorpen viel, en het jaarlijksche ringrijden naar laatstgemeld dorp werd overgebragt.

2° Merken wij op, de oudheid en den duur van dit ringrijden, hetwelk als zeeuwsch volksvermaak op Walcheren nog vrij algemeen in gebruik is.

Voorts, dat dit volksfeest, voor zooveel de Souburgen betreft, van het begin af, altijd op den derden Pinksterdag (in Zeeland van ouds aan de beide eigenlijke feestdagen toegevoegd) is gevierd, terwijl het op andere dorpen mede op denzelfden dag, of ook wel op andere tijden, naar gelang der invallende kermissen, plaats heeft. En ook blijkt nog, dat dit ringrijden van ouds te West-Souburg den meesten luister had en aldaar, gelijk thans te Oost-Souburg, het drukst bezocht werd.

Dit laatste is evenwel niet zoo zeer aan den voormaligen luister van West- en den tegenwoordigen bloei van Oost-Souburg toe te schrijven, als wel aan eene meer gunstige ligging van beide plaatsen tusschen de steden Middelburg en Vlissingen, van waar men, in het schoonste jaargetijde, bij eene aangename wandeling dit landelijk volksfeest kan bijwonen.

Voorwaar, nog heugt het velen onzer tijdgenooten, hoe weleer, bij gunstig weder, jong en oud van alle kanten naar West-Souburg in aantogt was, hoe aldaar na den middag de volksmenigte gedurig aangroeide, terwijl een groot getal van wagens van alle oorden des eilands, gevuld met zingende speelrijders, kwamen aansnorren, om mede plaats onder de menigte — en deel aan de algemeene feestvreugde te nemen. Doch hoeveel volks ook tegenwoordig was, het ruime dorp was daarvoor uitmuntend geschikt. Van daar, dat van ouds en bij gedurige herhaling het lied der west-souburgsche ringrijders in de ooren klonk, aanvangende:

»Vindt men wel ooit een dorpje in het ronde.
»Dat er zoo schoon en sierlijk ligt,
»Als Wester Souburg met Aldegonde!"
» . . . .

Van daar ook, dat onze zeeuwsche dichteres ELIZABETH BEKKER, bijna eene eeuw geleden, dit volksvermaak te West-Souburg, in haar dichtwerk: *Walcheren in vier zangen*, zoo eigenaardig heeft bezongen, waarbij de verstandige vrouw ook niet verzuimde, het gevoelen van voornoemden ambachtsheer J. VAN PERE, tegenover de nimmer ontbrekende aanvallers op onschuldig vreugdegenot, te huldigen, als zij zich dus liet hooren:

»Om niet, o Norsaart, smaalt ge op deez onnoozle vreugd,
»U lastig heeklen spruit uit geemlijkheid, geen deugd,
»'t Verstand verbiedt ons niet in zulk vermaak te deelen;
»Die nooit den boog der zorg ontspant,
»Die krenkt gezondheid en verstand:
»Speel, wandel, kaats, 't is eve onschuldig: 't kan niet scheelen.
»Gewaande Philoosooph, gij kent de menschen niet,
»Ontzegt gij hun 't vermaak,". . . . .

Trouwens alle weldenkenden en de overgroote volksmenigte betoonen door deelneming, dat zij den jeugdigen landlieden, bij hunnen vaak zwaren arbeid, gaarne zulk

eene ontspanning, zulk eenen dag van gemeenschappelijke vreugde gunnen.

Men moet die vreugde der ringrijders zien en hooren, wanneer hun prijzen voor hunnen kampstrijd geschonken, of door hen bij overwinning behaald worden. Van verre klinkt hun gejuich in aller ooren. Deze prijzen, gewoonlijk van goud en zilver, overeenkomstig de versierselen welke nog steeds door de zeeuwsche landlieden gedragen worden, deels onderling door de ringrijders gekocht en deels van begunstigers gekregen, hangen den geheelen dag bij den ring ten toon. De laatste prijs evenwel is, naar oud gebruik, altijd een houten potlepel. Wordt een prijs gewonnen, dan heeft de volksmenigte zich te bergen voor de woeste, ongeordende gymnastische spectakels, welke men dan in het stof, op ladders of met kruiwagens enz. ziet plaats hebben. Bij elken prijs wordt den overwinnaar een breed gekleurd lint omgehangen, waarmede hij blijft pronken tot hij des avonds, in gezelschap zijner beminde, daarvan beroofd wordt.

Zoo levert zulk een dag vaak een veelzijdig genot voor steê- en landlieden. En wanneer Neêrlands vorsten Zeeland bezochten en naar gelegenheid hier en daar op zulk een volksvermaak onthaald werden, — zoo als prins WILLEM V den 1 julij 1786 te Domburg, koning WILLEM I den 14 junij 1823 te Vrouwepolder, en den 1 julij 1837 te Westkapelle, WILLEM II den 24 aug. 1841 mede te Westkapelle, en WILLEM III den 11 junij 1851 in den Wilhelminapolder — dan lieten de beminde vorsten ook hun welgevallen in dit volksvermaak blijken en schonken den ringrijders kostbare prijzen, waarbij het dan ook nooit ontbrak aan een daverend en menigmaal herhaald: *leve de koning! leve het huis van Oranje*, enz.

P. FRET.

Een Papoea in Holland (vgl. XII. bl. 295). Omtrent de hoofdvraag kan ik geen antwoord geven; doch de bedoelde Nieuw-guineër is niet de eenige inboorling der bedoelde gewesten die in Holland is geweest, zoo hij er althans geweest is: want het zij mij vergund op te merken, dat uit het bijgebragte extract uit de monsterrol van 1707 niet blijkt dat de bedoelde PIETER GEEL werkelijk in Holland is *aangekomen* Ik zelf heb in 1832 (ook vroeger en later) een meisje gezien uit Nieuw Guinea, overgebragt door den heer baron VAN DER CAPELLEN *van Berkenwoude*, oud gouverneur generaal van Neêrlands Indië, en op het buitengoed van z. exc. was nog een zwarte jongman, die naar ik meen, een landgenoot van het meisje was. Dit meisje heette OURIKA, zij is gehuwd met een blanken jongman en leeft misschien nog omstreeks de Bildt (provincie Utrecht).

A. L. T. A.

Ridderorde van den huize van Bourgondië (vgl. XII bl. 201). In het octrooi door KAREL V den 20 december 1521 op verzoek van IZABELLA VAN GHISTELLE, toen reeds wed^e^. van mr. JAN VAN DER GRACHT, gegeven aan de boogschutters van Zuiddorpe, komt voor, dat ze moesten: »draghen up haerlieder paltrocken ēn rock »*unse* liverije van 't vuerstael met St. Andries crux." Nu is de halsband van de orde van 't Gulden Vlies, dat onder bescherming stond van den heiligen ANDRIES, wel: »de doubles fusils et de pierres à feu entrelacées", doch gemelde parure, aan bewoners van een gering dorp geschonken, kan wel eenige betrekking hebben op die »*ordre fameux*," waarvan ieder »récipiendaire dût prouver *quatre* générations de noblesse tant paternelles que maternelles". Den tijd echter waarin de gift geschiedde, in aanmerking nemende, toen de orde nog in vollen bloei was, is dat haast niet aan te nemen en zou men er eerder uit moeten besluiten, dat er nog eene andere ridderorde bestond dan die van 't Gulden Vlies; b. v. die van »*'t vuurstaal*", die alleen gegeven werd aan hen die geene ridders waren en aan ridders of adellijken, die geene vier adellijke kwartieren konden aanwijzen.

F. CALAND.

Hulster-ambacht (vgl. XII. bl. 201, 267, 301; XIV. bl. 103 en 162). Uit een register, handschrift in folio, op de notulen van den magistraat over Hulster-ambacht, a°. 1645—1789, is mij gebleken, dat de regering van de stad Hulst en die van Hulster-ambacht uit twee onderscheidene collegiën bestond, hoezeer meermaals dezelfde personen in beide collegiën zitting hadden. De magistraat van Hulster-ambacht bestond uit: 1 baljuw of opperschout met zijn' luitenant- en substituut-baljuw of stadhouder, 1 burgemeester, 6 schepenen, 1 griffier en tresorier; terwijl er tevens een collegie van notabelen was, zamengesteld uit de voornaamste en gegoedste ingezetenen, tot een bepaald getal, welk collegie door den magistraat in alle extraordinaire en gewigtige gevallen, het financiewezen rakende, vooraf moest gekend worden en verzocht tot het verleenen van consent en aggreatie. Uit gezegde notulen, vervat in 19 resolutieboeken, kunnen al de leden van den magistraat over Hulster-ambacht en van het collegie van notabelen volledig opgespoord

worden. Intusschen vermeldt het register op die notulen, zoo niet alle, dan toch wel de meeste dezer regeringspersonen, welke ik alzoo hier laat volgen:

Bailjuw en Opperschout:

LIEVEN VAN OVERMAALE, tot de reductie van 1645.

PHILIP ERNST VEGELIN, aangesteld 8 nov. 1645.

Mr. ROELAND CAU, id. 19 jan. 1658 [1])

FREDERIK WILLEM baron VAN WASSENAAR, id. 11 junij 1695. [2]).

AARNOUT baron VAN WASSENAAR *tot Voorschoten*, id. 19 aug. 1703. [3])

STEVEN VAN DER DOES, heer *van Langeveld*, id. 28 febr. 1722.

WILLEM AUGUSTIJN VAN SLOOTERDIJK, id. 8 nov. 1732, † 1762.

DIRK WOLTER baron VAN LIJNDEN, id. 26 maart 1763.

Voorts: SIGISMUNDUS LIMMER, aangest. als luit.-bailjuw 15 maart 1646.

ADRIAAN WIELAND, id. als stadhouder 20 maart 1646.

JEAN HOJEL, id. als subst.-baljuw 4 junij 1658.

.... SOUTE, aangest. als subst.-baljuw 13 april 1671, afgedankt 19 junij 1673.

VALENTIJN OOSTWALD, id. als stadhouder 9 junij 1674, † 1679.

PIETER ST. AMANT, id. als subst.-baljuw 26 april 1679, ontsl. 4 dec. 1681.

MICHIEL SCHUYT, id. als stadh. 16 febr. 1682.

GIJSBERTUS VAN DER PLAS, id. als stadh. 10 oct. 1691.

Mr. MATTHIAS BEVERS, id. als subst.-baljuw 25 aug. 1698, † 22 april 1704.

Mr. PIETER DE BEAUFORT, id. als stadh. 19 mei 1704, † 1711.

Mr. DIGNUS NOLLENS, id. als stadh. 13 julij 1712.

DANIËL SAUTIJN, id. als stadh. 30 aug. 1721, ontsl. 20 junij 1723. [4])

STEPHANUS VAN ESSERS. id. als stadh. 19 aug. 1723.

..... WOUTERS, id. als stadh. .....

Dr. G. O. RAUWERTZ, id. als stadh. ...., † 1789.

Mr. JAN ADRIAAN JACOB RAUWERTZ, id. als stadh. 14 nov. 1789.

Burgemeester:

PIETER NUYTS, † 1655.

PHILIPS VAN ZIJLL,

JOHAN LENTYNCK.

BENJAMIN DE BEAUFORT.

BENJAMIN BEVERS, † 23 sept. 1679.

IMAN DE WAEIJER, † 1701. Was als schepen beëedigd 1 aug. 1682.

ALEXANDER VAN KERVEL, † 4 april 1693.

ADRIAAN CAU. [5])

[6]) Mr. JOHAN HENDRIK BORNIUS, beëedigd 7 aug. 1699 en vroeger als schepen 10 aug. 1684.

Mr. PIETER BALLENDONK.

Mr. CASPARUS STRESO.

Mr. PIETER CAPPRON. Was als schepen aangesteld 18 januarij 1708.

Dr. GIJSBERTUS VAN ZUIJLEN.

PIETER BENJAMIN DE BEAUFORT.

Dr. LAURENS VAN LANKEREN, † 1724.

ADRIAAN VAN MEURS, † 1719.

Mr. IMAN DE VRIESE, † 1735.

Mr. ADRIAAN JACOB VAN VLISSEGEM, aangest. 26 januarij 1728.

Mr. JOHAN MOORMAN, [7]) aangest. 9 mei 1735.

ADRIAAN SEBASTIAAN VAN FENEMA, † 1784.

OTTO OBREEN.

J. B. D. VAN VLISSEGEM.

PETER LENSHOEK *tot Kerkwijk*. Was als schepen aangest. 7 decb. 1782.

Schepenen (buiten degenen, reeds als burgemeester vermeld):

MISPAD; JEAN HOJEL; ADRIAAN BRANDWIJK; DE SMYTERE; STAVIJNCK; CRIECKAERT: ARNOUD MACARÉ; ADRIAAN WIELAND

---

[1]) Mr. ROELAND CAU, geb. 30 nov. 1633, † te Hulst 18 mei 1695, huwde 17 julij 1658 ANTHONIA SCHADÉ († 22 april 1703), dochter van WILLEM en van diens 2e gade, AMALIA VAN KINSCHOT, bij wien hij 7 kinderen verwekte. Zie *Geslachtsregister* CAU, handschrift.

[2]) F. W. baron VAN WASSENAAR DUVENVOORDE, heer *van Rosanden*, zoon van ARENT en van ANNA MARGARETA VAN SCHERPENZEEL, trouwde met MARIA VAN LEYDEN VAN LEEUWEN, doch † zonder kinderen. Zie KOK, *Vaderl. Woordenb.*, dl. XXX. bl. 283.

[3]) A. baron VAN WASSENAAR DUVENVOORDE *tot Voorschoten*, zoon van JACOB en van JACOBA baronesse VAN LIER, geb. 1669, † te 's Gravenhage 15 dec. 1721. Hij was geh. met ANNA MARGARETA VAN BENTINCK, bij wie hij 7 kinderen verwekte. Zie KOK, *Vaderl. Woordenb.*, dl. XXX. bl. 284.

[4]) D. SAUTYN, zoon van JOHAN en van CATHARINA SNOUCK, geb. te Middelburg 2 oct. 1679, huwde 27 julij 1700 te Kapelle in Z. Bevel. met CATHARINA ISEBREE, geb. te Goes, dochter van JAN en van SUSANNA SMALLEGANGE. Zie KOK, *Vaderl. Woord.*, dl. XXVI. bl. 160 en 161, alsmede *Trouwregister* der Nederd. Herv. Gem. te Goes.

[5]) ADR. CAU, zoon van LIEVEN en van LIJSBETH LIEVENS, huwde 10 april 1613 met ELISABETH VAN GALISSIE, geboortig van Middelburg, bij wie hij 11 kind. verwekte. Zie *Geslachtsreg.* CAU, handschrift.

[6]) J. H. BORNIUS was geh. met CATHARINA KANT, en vermoedelijk een zoon van prof. HENR. BORNIUS die a°. 1675 overleed. Zie *Geslachtsreg.* CAU, hs. en V. D. AA, *Biogr. Woord.*, dl. II. bl. 938.

[7]) Mr. JOH. MOORMAN, zoon van JOHAN en van CATHARINA VAN DER SLAERT, geb. te Hulst, 22 dec. 1696 en † ald. 22 sept. 1743, wat eerst geh. a°. 1723, met WILHELMINA CORNELIA VAN OUDERKERK, en daarna, 1734, met ANNA ELISABETH VAN DER HEYDEN, bij welke laatste hij 4 dochters verwekte. Zie *Gedichten* van J. MOORMAN, voorberigt van P. BODDAERT.

(aangest. 13 dec. 1655); mr. JACOB DE VRIESE; GERARD HUEL (beëedigd 13 maart 1659, † 1664); JAN VAN LEIJEN (beëedigd 24 dec. 1664); mr. JULIUS VAN AITSMA; YSBRAND VERDOELE (beëedigd 16 oct. 1666); VAN VRIJBERGEN; JACOBUS DE VRIESE [8]) (beëedigd 23 junij 1674); GORDON (aangest. 31 mei 1677); PIETER STEENAERT (aangest. 10 april 1679); BEUKHOLD; mr. PIETER DE BEAUFORT (aangest 18 dec. 1679); dr. ALBERTUS KIEVITS, † 1704; PASSCHASIUS DE GRAUW (aangest. 7 dec. 1680, † 1687); CORNELIS VLAM; SIGISMUNDUS BLANKAERT (beëedigd 7 julij 1685): ROELAND CLOECK (beëedigd 16 julij 1685); GIJSBERTUS SPIERING, † 1701; mr. GODEFRIDUS WESSEM ST. AMANT; ENGELBERT BOLLAND (beëedigd 13 april 1693); JOHAN VALCK; BENJAMIN DE BEAUFORT [9]), aangest. 28 januarij 1704); DENICK (beëedigd 19 julij 1706): LAMMENS (beëedigd 12 aug. 1713); mr. ALBERTUS VAN TWIST (aangest. 13 oct. 1727); THEODOOR NETSCHER; mr. P. J. DE GRAAFF; ROUSE, † 1731; BERNARD DE JAGER (aangest. 2 sept. 1724); VAN DORTMONT en CAPRON (aangest. 26 jan. 1728); JOHAN MOORMAN [10]); mr. J. W. VAN SONSBEEK (aangest. 1 mei 1728); WILLEM DE GRIJS (aangest. 14 maart 1733); dr. JACOBUS DOEDENS (aangest. 11 mei 1735, † 1743); ADRIAAN BAKE (beëedigd 9 julij 1735); EWOUD JACOB STRESO, † 1735; PIETER BENJAMIN DE BEAUFORT (aangest. 16 jan. 1736, ontsl. 1739); mr. JOACHIM FERDINAND DE BEAUFORT (aangest. 31 oct. 1739); CORNELIS NAASTHOVEN (id. 24 aug. 1743); mr. HENDRIK DE BEAUFORT *van Duivendijke* (id. 23 sept. 1743); HENDRIK SCHULDENS (id. 21 dec. 1743); mr. LODEWIJCK HILLEGARD STRESO; ADRIAAN ANTHONIJ WOUTERS (id. 6 julij 1761); CORN. JACS. VERSLUYS, † 1761; dr. WILLEM TIBERIUS HATTINGA (aangest. 15 maart 1762, † 12 nov. 1764); J. P. BODEL; mr. D. P. RAUWERTSZ, † 1782; HENDRIK AMBROSIUS BACOT (aangest. 15 mei 1784); PIETER VAN DEN BOGAARD, † 1784; JAN JACOB VAN DORTMOND (aangest. 7 junij 1784) en TEGELBERG.

Griffiers: GLAUDE PEDANCE, vóór de reductie van 1645.

Mr. JOHAN VAN GELRE, aangest. 8 nov. 1645 en ontsl. 29 april 1673.

[8]) JACOBUS DE VRIESE, zoon van JACOB, huwde in nov. 1682 met LOUISA AMELIA CAU, dochter van ROELAND en van CATHARINA SCHADÉ, bij wie hij 3 kinderen verwekte. Zie *Geslachtsreg.* CAU, hs.

[9]) B. DE BEAUFORT, † te Hulst 1 julij 1716. Zie SCHELTEMA, *Oud en Nieuw*, blz. 27.

[10]) JOHAN MOORMAN was geh. met CATHARINA VAN DER SLAERT, dochter van ds. JOHANNES VAN DER SLAERT en van CONSTANTIA STRESO. Zie *Gedichten* van J. MOORMAN, voorberigt van P. BODDAERT en J. VAN LANSBERGHE, *Beschr. der stad Hulst*, bl. 96.

Mr. PIETER BALLENDONK, beëedigd 15 mei 1673.

JOHAN THEODOOR WIERTZ, aangest. als adjunct 12 aug. 1694 en beëedigd als griffier 6 aug. 1699, bedankte 1707.

Mr. CASPARUS STRESO, aangest. 14 jan. 1708, † 1727.

PIETER BENJAMIN DE BEAUFORT, id. 10 jan. 1728; deed afstand 1735, ten voordeele van zijn zoon

Mr. JOACHIM FERDINAND DE BEAUFORT, id. 15 aug. 1735; deed afstand 2 dec. 1782.

Mr. EMANUEL CASPARUS JACOBUS PARIS, aangest. als adj. 24 mei 1766 en beëedigd als griffier 6 jan. 1783.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Reize van Willem II naar Engeland 1641 (vervolg van XIV, bl. 166).

Leverijen ende andre onkosten van Paghens ende Lacqueyen.

No. 12. Door ordre van den Heere BEAUVOYER is betaelt aen de acht Lacqueijen van S. H. voor hun ordinaris *maentgelt* voor de maent Appril 1641, tot onderhout van *hantschoenen*, *Linten*, *nestels*, etc., de somma van *f* 32.0.0.

No. 13. JOHAN GHERMEYN heeft door ordre vanden *Stalmeester*, monsr. DU MOIRE ghelevert voor den Lacquey NOOREMAN die gheen *lijwaet* hadde ghehat, doen hy zijn *levereij* creech, eerstelijck 4 *hemden*, 6 paar *ponnetten*, 6 *neusdoecken*, 2 paar *linde hosen* ende 4 *rabatten*, monterende te samen, ter somme van (hollants ghelt) *f* 16.0.0.

No. 14. AMBROSIUS BARENTS heeft door ordre vanden Stalmeester, monsr. DU MOIRE voor de *koetsiers* doen zy de nieuwe *levereij* aendeden den 12 may 1641, alsoo versuymt was *Leerssen*, *koussens*, enz. te versorghen by de Leverijen, t'ghene volcht, Eerstelijck twee paer *laerssen*, ende een paer *schoenen*, dry paer *hantschoenen*, twee paer *spooren*, twee paer *graeuwe hoosen*, daer voor hollants ghelt *f* 24.12.0.

No. 15. JOHN KORNER heeft door ordre als boven ghelevert voor de *Lacqueijen* van S. H. aen verscheyde paren *Lindehosen*, bedongen te samen, holl. ghelt *f* 9.0.0.

No. 16. DAVID ADELOT Schoenmaecker heeft door ordre als vooren, voor de *Paghens* van S. H. gemaect eerstelyck een paer *ghewaste Laerssen*, een paer nieuwe *rosetten* in oude leersen ghemaect, noch drie paer *ghewaste laerssen*, 3 paer nieuwe *rosetten* aen oude laersen, en een paer *laerssen ghewast*, komt holl. ghelt *f* 34,10,0.

No. 17. JACKOT LE SERVE Lacqueij heeft voor hem ende noch seven zijne kameneraden ontfanghen voor hun ordinarij *maentghelt* van de maent Maijus 1641, tot onder-

hout van *hantschoenen*, *Linten*, *nestels*, etc. door orde van den Hr. VAN BEAUVOIJER, *ƒ* 32.0.0.

N°. 18. IDA WOLFF *Chirurghijn* heeft in de maent Appril ende Maijus, met kennisse vanden *Stalmeester* DU MOIRE ghe kureert een koetsier die van een peert een quetsure inde hant gheslaghen was, daer aen verdient van *meesterloon* de somme van *ƒ* 5.0.0.

N°. 19. PIETER WRIGHT, Lacqueij heeft volghens attestatie van den Heere *Doctoor* ROMPH ende met kennisse van den Stalmeester monsr. LE MOIRE betaelt aan den Chirurghyn die hem ghekureert heeft een wonde int hooft, en hem verscheyde malen Aader gelaten, daeraen by denzelven verdient was de somme van *ƒ* 27.17.8.

N°. 20. MOURIS VALET, Lacquey heeft met kennisse van den Stalmr. in syne siecte binnen *Lonnen* in zijn *Loghement* aen Extra-ordinarye onekosten betaelt, hollants ghelt *ƒ* 2.10.0.

N°. 21. IDA WOLFF Chirurghyn heeft met kennisse van den Stalmr. twee *Lacqueyen* ghekureert van S. H., die accydenten in de handen hadden, ende heeft noch een *palfrenier* ende een Lacquey ghelaten, daer aen by hem verdient de som van *ƒ* 6.0.0.

N°. 22. PIETER WRIGHT, Lacquey heeft int wederomkomen vuyt Enghelant opt schip vanden Admijrael met kennisse van den Stalmr. monsr. LE MOIRE betaelt aen de chirurghyn vant zelve schip voor dat hy hem de wonde int hooft, die noch niet volkomen ghenesen was, verscheyde malen heeft verbonden, de somma van *ƒ* 2.13.0.

N°. 23. Den zelven heeft noch met kennisse als boven binnen Bueren betaelt aen den chirurghijn die hem kureerden van een *Appostomatije* in den arm, de somme van *ƒ* 4.0.0.

Somma de *Levereijen*, ende andere onkost van *Paghens* ende *Lacqueijen* bedraghen *ƒ* 196,2.8.

Extraordinarije pertijen vande Kamer van Syne Hoocht.

N°. 24. GHLOUDE LE NOBLE, *Barbier* heeft door ordre vanden Heere van BEAUVOYER, ten dienste van S. H. ghelevert twee *Ivoore kammen*, een *palmhoute kamme*, een *beene kamme*, een pont *poeijer*, aen *Lint* en *koorden*, kosten te samen *ƒ* 18.18.

Noch heeft de heere van BEAUVOYER hem toegevoucht de somme van 30 karolus gls. tot gaghe tot voor dat hy vanden 14 apprillis tot en met den 14 maijus S. H. heeft ghedient als *Barbier*, dus alhier *ƒ* 30.0.0.

N°. 25. DHeere DE KNUYT heeft betaelt ende ghedebourseert ten dienste van S. H. t'ghene volcht, als eerstelyck alsoo Syne Ed. omme het inpacken vande *Juweelen* ghenootsaect was 1 uijre ofte twee naer S. H., inden Hage te blijven, ende overzulx volghen moste, oock doen *de maste brack* gesonden zijnde naer den Hage omme S. H. Rapport te doen, s'avonts tot groote kosten cito met een pontge te *Schevelinghe* affghevaren met ordre van S. H. nopens 't vorderen vande reijse, oock voor hare Hoocht. in Engelant ghekocht twee blaeuwe fluweele *kaskens* met *silver gheboort*, daer aen altsamen verschoten, blijckende bij Syne Ed. declaratije *ƒ* 49.16.0.

N°. 26. Den *Ontfangher* JOHAN VAN VOLBERGHEN heeft den 2de maijus 1641 betaelt door ordre van S. H. aen monsr. JONVILLE Eedelman die van S. H. ghesonden wierde van *Lonnen* naer den Haghe, omme daermede zijne reijs ende teerkosten te betalen, onderweghe, de somme van *ƒ* 92.10.0.

N°. 27. THOMAS CLOUS is den 2den maijus door last van S. H. by den *Secretaris* VAN DER LEE affgesonden met brieven, aen den *Vice Admyrael* DE WITTE, leggende op de rhee, voor *Gravesent*, ende heeft wederom antwoort op dezelve ghebracht van den Vice-Admirael voornt., waer voor de secretaris VAN DER LEE hem heeft betaelt de som van *ƒ* 17.10.0.

N°. 28. JOANNES VAN LANGHENHOVEN *Dispencier* heeft betaelt door orde vanden Heere VAN DORP, aen die schipper, die de Bagghage vanden *Grave* VAN SOLMS voerde, van *Gravesent* naer *Lonnen*, voor vracht *ƒ* 15.0.0.

noch den 2den maijus betaelt aen verscheyde *Poorters* ofte arbeijders binnen *Lonnen* die met hun sevenen den 1ste en 2 maijus alle de kamerbaggaghe vuyt de schuyten int huys van den *Grave van Aroundel*, op de kamers arbeyden *ƒ* 35.0.0

noch aen de arbeyders die eenijghe Baggaghe die naer quam, op S. H. kamers arbeyden *ƒ* 7.10.0

noch aen den *Onderkamerlingh* betaelt, dat hy onderwege aen arbeytsloonen vande Baggage verschoten hadde, *ƒ* 2.17.0 maect te samen *ƒ* 60.7.0.

Wordt vervolgd. V. D. N.

Naamlijsten van de leden der staten van Holland. Aan heeren navorschers wordt gevraagd: bestaan er naamlijsten van de leden, die zitting hadden in de vergaderingen van de e. g. mog. heeren staten van Holland en Westfriesland? Zoo niet, waar zou men dan kunnen vinden, welke leden ter vergadering tegenwoordig waren?

B. N°. 3.

Een Amsterdammer en Frederik de Groote. Dr. KARL VON WEBER deelt in zijne uit-

treksels van de archieven van Dresden (Leipzig, BROCKHAUS) het volgende mede:

»Een rijk Amsterdammer dreigde, ten gevolge van eenen familietwist, eenige zijner bloedverwanten in Pruisen met onterving. Deze rigtten zich tot den koning FREDERIK *den Grooten* met het verzoek hun rijken neef naar Pruisen te lokken, en hem levenslang in Spandau gevangen te houden. FREDERIK zou daarvoor eenige *grosse Kerls* ten geschenke ontvangen. De overeenkomst werd gesloten, en de rijke Amsterdammer, onder een of ander voorwendsel naar Pruisen gelokt, werd gearresteerd, en in Spandau gevangen gehouden tot aan FREDERIKS dood." Ofschoon de trek wonder wel overeenstemt met FREDERIKS manie voor groote soldaten en zijn excentriek (om niet erger te zeggen) karakter, is het toch moeielijk deze mededeeling onvoorwaardelijk te gelooven.

Wie was die Amsterdammer? Wat heeft Amsterdam gedaan om dezen stadgenoot uit zijne gevangenis te ontslaan? Of is de geheele mededeeling een verdichtsel?

L—F—T.

Vergadering te Keulen in 1535. Welke geheime vergadering van 19 der hervorming toegedane mannen is in de maand junij des jaars 1535 te Keulen gehouden? De driehonderdste gedenkdag van die vergadering is in december 1835 te Amsterdam gevierd, en bij die gelegenheid een gedicht voorgedragen door mr M. C. VAN HALL, dat onder zijne uitgegevene gedichten gevonden wordt. Is er van dat feest te Amsterdam ook nog iets bekend?

J. G. O.

Wederdoopers te Munster. Is men ook in staat nog andere namen dan de onderstaande op te geven van de voornaamste herdoopers en hunnen aanhang, ten tijde van het oproer te Munster?

1. BERNARD KNIPPERDOLLING, een rijk lakenkooper.
2. BERNARD ROTTMAN uit Stadtlohn in Westfalen, r.-k. priester, en kapellaan aan de St. Maurits kerk buiten Munster, bijgenaamd: *Stuten Berndt*, omdat hij in de plaats van de hostie *stuten* (d. i. weiten of tarwebrood) gebruikte. Hij verbood aan zijne secte, »bei unglaübigen Herren als Knechte und Mägde zu dienen."
3. HERMAN BISPINK, vroeger veroordeeld wegens valschheid in geschrifte.
4. BRIXIUS, predikant uit Norden.
5. JOHANN VAN WIJCK, oud-syndicus te Bremen.
6. JAN MATTHIJSZOON (Enoch), bakker uit Haarlem.
7. JAN BEUKELSZOON (Elias), kleermaker uit Leiden. Zijne moeder was eene lijfeigene uit Stadtlohn. Te Leiden was hij gehuwd met de weduwe van een' kleermaker en had twee kinderen. Te Munster komende was hij 26 jaren oud, huwde met de weduwe van J. MATTHYSZOON en nam later 16 der schoonste meisjes van Munster, die niet boven 20 jaren oud mogten zijn, tot zijne vrouwen.
8. HENDRIK ROLL, een ontvlugte monnik uit Haarlem.
9. HENDRIK STRAPEDIUS uit Meurs.
10. THEODOR FABRITIUS.
11. JOHAN LENING.
12. JOHAN SCHRÖDER, smidsknecht uit Werne.
13. KLOPRIS } predikanten.
14. STRAHL } predikanten.
15. BERNd. MUMMEN.
16. ARNOLD BELZ, trachtte bij de belegering over te loopen.
17. GEORG ZUM BERGE, kleermaker en zijne
18. 16 jarige *dochter*, die openlijk predikte.
19. PETER SCHOMAKER, die zich uitgaf voor den zoon Gods.
20. JAN VAN GEEL, beproefde een' aanslag op Amsterdam.
21. HUBERT RUSSCHER, smid.
22. HEINRICH REDECKER, aanzienlijk burger te Munster.
23. HERMAN TILBECK.
24. HEINRICH MOLLENHECKE, aanvankelijk herdooper, verzette zich het eerst tegen de veelwijverij, en was oorzaak dat de profeet, KNIPPERDOLLING, ROTTMANN, SCHLACHTSCHAP, KLOPRIS en VINNIUS in de gevangenis geworpen werden.
25. SCHLACHTSCHAP.
26. VINNIUS.
27. JOHANN VAN UTRECHT, kanunnik.
28. DUSENTSCHUR, goudsmid uit Warendorf.
29. NILAND, scherpregter.
30. WILLEM BART, schoorsteenveger.
31. HILLA FEIJCKEN, eene jeugdige schoone uit Sneek, die den bisschop wilde vergeven, doch gevat en te Bevergem onthoofd werd.
32. BERNARD KRECHTING, vroeger luthersch predikant te Gildehaus bij Munster.
33. JOH. DIED. BATTENBURG, burgemeester van Steenwijk.
34. Een groot aantal ontvlugte nonnen.

HEINRICH TILBOCK, de toenmalige burgemeester van Munster, was den herdoopers heimelijk genegen.

De abdisse IDA VON MEERFELD was eene der grootste tegenstandsters van de herdoopers.

Na eene belegering van 16 maanden kwam de stad door verraad, gepleegd door HANNSCHEN *von der langen Strasse*, in het bezit van den vorst bisschop FRANZ VON WALDECK.

M^r. D...

Oorsprong der collectantenzakjes met schelletjes bij de godsdienstoefeningen in gebruik. Het allereerst vinden wij hiervan melding gemaakt ten tijde der herdoopers, te Munster omtrent den jare 1533. De predikers der nieuwe leer hadden aanvankelijk aan alles gebrek, zoodat men zich genoodzaakt zag, mannen die de nieuwe leer zeer waren toegedaan, gedurende de preek, in den kerk rond te laten gaan met zakken van roode stof, aan lange stokken bevestigd, ten einde geld tot onderhoud der predikanten te verzamelen.

KERSTENBROICK, die als ooggetuige de geschiedenis dier dagen beschreven heeft, zegt hieromtrent: „Da aber die mehresten Zuhörer so begierig auf die evangelische Lehre waren, dass sie, in andächtigen Betrachtungen vertieft, zu schlafen schienen, so befestigte man an den Enden der Beutel kleine Schellen, durch deren Geklingel sie aufgemuntert und mildthätig zu sein erinnert wurden."

M^r. D...

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Hunnebedden, enz. (vgl. XIV. bl. 44). Ik herinner mij, dat in de vroegere jaargangen van het *Nederl. Magazijn* afbeeldingen en beschrijvingen gestaan hebben van dolmens, menhirs, peulvans, enz., doch kan die nu niet naslaan.

Aan MARS beveel ik aan te lezen, wat wijlen de geletterde koning van Denemarken, FREDERIK VII, over het bouwen van het Hunnebed medegedeeld heeft in het *Antiquarisk Tidsskrift*, 1852—54, bl. 6—8; en vooral de verhandeling van dien vorst over de vraag: Op welke wijze men in den ouden tijd de Hunnebedden heeft gebouwd; door jh^r. m^r. M. DE HAAN HETTEMA uit het Deensch vertaald; Leeuwarden 1863.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Het doodshoofd (vgl. A. R.). De vraag naar den schrijver van dit vers werd, na veel besproken te zijn, eindelijk uitgemaakt in den X^de jaargang bl. 70 van dit tijdschrift. Niet B. NIEUWENHUIZEN, noch FEITH bleek de autheur te zijn, maar M. W. W. NOODT De zaak kon dus als afgedaan beschouwd worden; doch ik kom er op terug naar aanleiding van de ontdekking, welke ik zoo even doe, dat namelijk gemeld gedicht in 1823 reeds in druk verschenen is. Het is te vinden in het *Alg. Letterlievend Maandschrift* VIIe dl. 2^e afd. (Mengelwerk) bl. 267, en luidt aldus:

Gedachten bij een Doodshoofd.

Ziedaar dan 't overschot van ons kortstondig leven,
De beeldt'nis van ons lot in 't aardsche jammerdal,
Verschrikk'lijk bekkeneel! uw aanblik doet mij beven,
Daar gij, als buit des grafs, 't verderf ten prooi gegeven,
Mij thans met nadruk leert, wat ik eens worden zal.

Een huiv'ring grijpt mij aan! het bloed stolt in mijn aderen!
Ja, dit ontvleeschde hoofd was eens gelijk aan 't mijn.
Hoe snel kan ook voor mij het vreess'lijk tijdstip naderen,
Dat zich mijn stof vergaêrt bij 't stof van mijne vaderen,
En, door natuur gesloopt, daaraan gelijk zal zijn!

Ja mensch! zoo waar gij leeft, daalt ge ook eens in de groeve;
De wieg staat naast het graf, de dood bedreigt u steeds.
Uw uur is onbekend! ligt dat het jaren toeve,
Maar, denk nogtans, wat tot die wiss'ling u behoeve,
Want dat onzeker uur slaat moog'lijk morgen reeds!

Kom, gij, wiens trotsche waan de stem der menschheid smoorde,
Dat vrij uw scherpe blik op dezen schedel staar'!
Verklaar me, aan wien weleer dit bekkeneel behoorde,
Of 't, levende, afschrik baarde, of dat het elk bekoorde?
Is 't van een magtig vorst, of schaam'len bedelaar?

Gij zwijgt? dit dor gebeent ontluistert dan uw waarde?
Ach, ja! van 't geen het was, is geen gelijk'nis meer!
Bloos, trotsche sterveling! leert Goden van deze aarde!
Hoe, wat bij uwe pracht en grootheid zich ook paarde.
Hoe klein de mensch hier is, hoe ijdel wereldsche eer!

Spreek zelf, ontvleeschde kop! zeg, wat waart gij voor dezen?
Ontvingt ge een diadeem van 't noodlot ten' geschenk,
En deed uw trotsche blik een halve wereld vreezen,
Hing, als ge, in purperglans, waart op uw' troon gezeten,
Het leven of den [lees: de] dood eens menschen van uw' wenk?

Ach! dan moet u mijn hart vervloeken, of beklagen!
Vervloeken, wen ge uw roem in bloedvergieten zocht;
Beklagen, wijl ge uw rust, 't genoegen uwer dagen,
Door ongetemden lust, steeds spoorloos bleeft verjagen,
En dien zoo dierbren schat voor ijd'len waan verkocht.

Of was de slavernij uw bitter lot op aarde?
Geluk dan! want den dood nam u de kluisters af,
En hij, wiens ijz'ren juk u zooveel jamm'ren baarde,
Aan rampspoeds somb'ren nacht de wreedste slagen paarde,
Ligt moog'lijk, diep verfoeid, reeds onder u in 't graf.

Misschien dat eens een krans van zegepalm u kroonde,
En heerschzucht teugel gaf aan wreede spoorloosheên:
Wie weet toch, hoeveel plans verbeelding schiep en toonde,
Hoe menig trotsch ontwerp deez' hersenschaal bewoonde,
En, tot des menschdoms heil, in ijd'len damp verdween!

Of lonkte eens liefde en vreugd uit dezen schedel neder,
Thans levenloos, misvormd, de droeve beeldtenis,
Hoe eens de zoon van stof keert tot zijn' oorsprong weder,
Zeg, doodshoofd! was uw blik weleer zoo zacht en teeder,
Als hij thans huiv'ring baart, en ijzingwekkend is?

B.

Men ziet dat dit gedicht nog al veel verschilt van dat, hetwelk op bl. 267 van den 1[en] jaargang werd medegedeeld, ofschoon het klaarblijkelijk dezelfde gedachten bevat: de zeven laatste coupletten werden er waarschijnlijk later bij gevoegd, terwijl het couplet: »Gij zwijgt?" enz. is weggelaten. Had H. v. K. (X. bl. 70) niet zoo stellig verklaard, dat het in het daar vermelde bundeltje als vers van den heer NOODT voorkomt, ik zoude nog twijfelen of achter die B. geen ander dichter verborgen was.

D. te D.

De Politieke Blixem (vgl. XII. bl. 271). Mag ik op nieuw de vragen voorstellen? Het geldt hier punten der *geschiedenis onzer politieke drukpers*, die niet zonder belang zijn. Ik bedoel de vragen *in den aanvang* gesteld. Op die ten slotte gedaan (bl. 272) kan ik zelf antwoord geven ten gevolge van nasporingen. Den 30 junij 1802 namelijk werden de persen in beslag genomen.

H. R.

Stukken over de Drostendiensten (vgl. XII. bl. 147). FRANK DE VRIJE *of* DE VRIJ was immers PIETER VREEDE? H. R.

[Was het niet LE FRANCQ VAN BERKHEY?]

Georgius Zeaemannus (vgl. XIV. bl. 174). Deze was een luthersch godgeleerde. Hij werd den 17[den] mei 1580 te Hornbach geboren. Hij studeerde te Wittenberg en werd, 23 jaren oud, professor in de godgeleerdheid te Lauingen. Vervolgens werd hij leeraar te Kempten en hield aldaar in 1628 eene leerrede over den 7[den] psalm, waarvoor hij gedurende 62 weken werd gevangen gezet. Eindelijk stierf hij als superintendent te Straalsund, den 7[den] october 1638. Zijne geschriften worden opgenoemd bij JÖCHER, *Gelehrten-Lexicon*, aan wien het bovenstaande is ontleend.

C. P. L.

Peter Martyr de Angleria (vgl. XIV. bl. 175) werd geboren in het Milanesche anno 1455 en is gestorven in 1525. Hij was raadsheer van FERDINAND *den Katholijken*, koning van *Spanje*, en geschiedschrijver. De bedoelde plaats over het schaakspel zal moeten gevonden worden in zijn werk, *De navigatione Oceani seu de Insulis a* CHRISTOPHORO COLUMBO *nuper inventis libri* XXX. 1502.

Men zie over hem: SAXE, *Onomasticon*, III. p. 5 en de door dezen aangehaalde werken; verder het uitgebreide artikel bij CHAUFEPIÉ, *Nouveau Dict. Hist. et Crit.*; NICÉRON, *Mém. des Homm. Ill.*, XXIII. p.

202; *Nouv. Dict. hist. et crit.*; HOOGSTRATEN, *Algem. Woordenboek*; MORÉRI, *Dict. Hist.*

Over zijne werken en de verschillende uitgaven daarvan, zie men: DE BURE, *Bibliographie instructive*, n°. 4141, *Supplém.*, n°. 2567; *Catal. d. livres du duc* DE LA VALLIÈRE, n°. 4452; *Catalogus Bibliothecae Rheno-Trajectinae*; *Bibliotheca Hulthemiana*, n°. 14386, 19262 en 19264; BRUNET, *Manuel du libraire*; EBERT, *Bibliographisches Lexikon*, n°. 13319, 13320 en 13321; FOURNIER *Dict. de bibliographie; Dict. bibliogr. hist. et critique;* VOGT, *Cat. libr. rar*; OSMONT, *Dict. typographique;* BAUER, *Bibl. libr. rar.*, III. p. 35 en 36; eerste supplement, II. p. 201; enz.

C. P. L.

Peter Martyr ab Angleria moet geenszins verward worden met PETER VERMILIO MARTYR. De eerste, te Anghiera nabij Milaan geboren, leefde op het laatst der XV^de^ en in het begin der XVI^de^ eeuw. Hij is raadsheer geweest ten hove van FERDINAND van Spanje en werd wegens zijne geleerdheid en uitgebreide kennis de PLINIUS zijner eeuw genoemd. De tweede daarentegen werd geboren te Florence den 8sten sept. 1500, en was een der eerste italiaansche monniken, die de hervormde leer omhelsden. Van 1547—1553 bekleedde hij een professoraat in de godgeleerdheid te Oxford, doch moest Engeland verlaten uithoofde der vervolgingen van MARIA TUDOR, bijgenaamd »bloody Mary." Zie over beide mannen MORERI, (1740) vol VI. pag. 186, voce »Martyr" en vol. VIII. pag. 80, voce »Vermil."

Eene opgave hunner werken is te vinden bij BRUNET, *Manuel du Libraire*, 5e édit. vol. I. col. 292 en vol. V. col. 1143, zoo ook, voor zooverre die werken in Engeland zijn uitgegeven, bij LOWNDES, *Bibliographers Manual*, part VI. pag. 1495.

Van PETER MARTYR ANGLERIUS heb ik voor mij liggen eene editie in fol. »PETRI MARTYRIS AB ANGLERIA *Mediolanens. Oratoris Clarissimi, Fernandi et Helisabeth Hispaniorum quondam Regum à Consiliis, de Rebus Oceanicis et Orbe Novo Decades tres et praeterea eiusdem Legationis Babylonicae Libri III. Basileae apud* JOANNEM BEBELIUM, *pridie Cal. Sept.* 1533, benevens eenige andere vroegtijdige werken over Amerika in denzelfden band, en eene editie in 8°., *De Rebus Oceanicis et Novo Orbe Decades tres* PETRI MARTYRIS AB ANGLERIA *Mediolanensis item eiusdem de Babylonica legatione Libri III et item de rebus Aethiopicis* DAMIANI A GOES. *Coloniae apud* CALENIUM *et haeredes* QUENTELIOS 1574. Men kan niet zeggen dat deze werken door stijl en duidelijke uiteenzetting van feiten of door fraaie latiniteit uitmunten. Op fol. 72 sqq. van eerstgenoemde uitgave en op pag. 348 sqq. der tweede vindt men eene beschrijving van de aankomst der Spanjaarden in de landstreek Yucatan, en hun wedervaren in de stad Potinchanum en verdere naburige gewesten. Na op pag. 354 en 355 van boeken en schrijfgereedschap der bewoners te hebben gesproken, en daarna hunne zeden en instellingen te hebben vermeld, worden op pp. 357 en 358 de koninklijke sieraden beschreven, welke zoo prachtig waren dat »quid oculos hominum sua pulchritudine »aeque possit allicere, meo iudicio, vidi »numquam."

Alles was zoodanig met goud en zilver, edelgesteenten en prachtige veeren bedekt, dat de oogen van den schrijver er door verblind schijnen te zijn geworden. Eindelijk maakt hij gewag van »Lodices varias »gossampinas candido nigro et flavo colo»ribus intextas, duas auro et gemmis dites, »tresque alias pennis et gossampino intex»tas *Scacorum ludo*, quod argumentum est »et *Scacorum fritillos* habere eos in usu." Dit waren dus katoenen spreien met witte, zwarte en gele kleuren afgezet, waarvan twee rijkelijk met goud en edelgesteenten voorzien en drie andere met veeren en een wollen schaakbord doorweven, strekkende tot bewijs dat ook het schaakspel bij hen in gebruik is.

Dit is het eenige wat er van het schaakspel gezegd wordt, of echter het »gossam»pino intextas scacorum ludo" werkelijk een argumentum is dat de »Scacorum fritilli" in Yucatan bekend zouden zijn geweest ten tijde van de ontdekking van Amerika, zij aan het oordeel van hh. navorschers overgelaten.

u—H.

Vesalius Mobachius (vgl. XIV. bl. 119, 174). Het deftige woonhuis, waarvan C.W.B. schrijft, en welks eerste steen door VESALIUS MOBACHIUS den 29sten maart 1706 gelegd is, was en is nog de pastorij der hervormde gemeente te Wormerveer, waardoor zich ten onzent alras de schrijver raden liet, die zich onder den pseudonym van VESALIUS MOBACHIUS in *Van gelijke bewegingen als wij*, verborg.

C. W. B. heeft gelijk met dien eersten steenlegger te houden voor den kleinzoon van zijn alkmaarschen rector. Hij toch was de zoon van WILHELMUS MOBACHIUS, die, als proponent, van Alkmaar den 10^den^ mei 1691 te Wormerveer beroepen werd, en aldaar den 13^den^ nov. 1707 overleed. Hij was een leeraar, die niet alleen bij zijn gemeente, maar, zoo als d^s^. VAN HEIJMENBERG in *Wormerveers Kerkjubilé* zegt: „bij al degenen,

die van ons verschillen, geliefd was." Zijne kinderen waren VESALIUS bovengenoemd, »der beide rechten docter en schepen te Alkmaar," en DANIEL, med. d[r]. en schepen te 's Hertogenbosch.

Het genoemde woonhuis, als VAN HEIJMENBERG schrijft, is een gedenkteeken hoe lief de gemeente dominé MOBACHIUS had, want het werd gesticht, »in erkentenisse, dat hij een beroep na Nijkerk op de Veluwe had afgeslagen, ja zoodanig ingerigt, dat het nog lang kan strekken tot een bekwaam verblijf voor zijne volgende ambtgenooten; genietende daarenboven noch een aangenaam gezigt, hoewel alleenlijk noordwaarts, langs de voorbij vlietende Zaanstroom". D[r]. HEIJMENBERGS naive tusschenvoeging, heeft tot heden geene uitwerking gehad, daar het beletsel, dat zijn eerw. het vrije uitzigt benam, steeds gebleven is.

H—g.

[De heer T. A. R. meldt ons, dat in zijne mededeeling omtrent VESALIUS MOBACHIUS eene fout is ingeslopen, en dat zij aldus behoort verbeterd te worden. „VESALIUS MOBACHIUS is bijna veertien jaren rector geweest te Alkmaar. Hij vertrok van daar (wanneer is mij onbekend) naar Groningen, waar hij 13 oct. 1694 gestorven en met veel plegtigheid begraven is."]

C. Alutarius, F. Abbema, P. Allinga, S. Doekes (vgl. XIV. bl. 144). Wie was C. ALUTARIUS? Dit moet zijn HENRICUS ALUTARIUS, die als prop[t]. beroepen werd te Blankenham in Overijssel omstreeks 1612, te Ouderkerk a. d. Amstel 1616, te Woerden 1619, te Rotterdam 1629, aldaar ontslagen, te Gorinchem 1632, alwaar hij stierf 1634. Hij wordt vermeld als de schrijver der *Schriftuur Articulen*, en meer andere schriften, zie VAN ABCOUDE, *Naamregister Aanh. en Vervolg*, bl. 8, alwaar echter de schriften van dezen en die van HIERONYMUS ALUTARIUS, den zoon van HENRICUS, van wien *Gorinchems watersnoot*, 1656/57, onder een zijn gemengd.

Wie was F. ABBEMA? FREDRIK ABBEMA, ook ABBAMA in sommige registers, was predikant te Oudewater, uitgediend 1636. Zijn zoon FREDERIK werd pred. te Polsbroek, te Moordrecht, te Vianen, en vertrok 1655 naar Oost-indië; doch wie de uitgever van *Davids Harpzangen* geweest is blijkt mij niet. Op geen register, ook niet bij ANDRIESSEN, *Naamlijst der vervaardigers van de Psalmen*, vind ik hem.

Wie was P. ALLINGA? PETRUS ALLINGA werd, zoo als reeds is medegedeeld door V. D. AA, *Biog. W. B.*, 1658 pred. te Wijdenes en stierf aldaar 1692. Hij was een hevig voorstander van het cartesiaansche coccejanisme, zoo als blijkt uit zijne schriften tegen H[r]. WITSIUS. Meer andere werken zijn er van hem. Zie de opgave bij VAN ABCOUDE, *Naamregister Aanhang. en vervolg;* voorts over hem YPEY en DERMOUT, *Geschied. der Ned. Herv. kerk*, dl. II en *aanteek.*

Wie was S. DOEKES? SIMON DOEKES, geb. 18 maart 1672 te Embden, doch die te Amsterdam geleefd heeft als een echt Nederlander en trouw vaderlander. Zijn gedicht op den munsterschen vrede van 1648, door hem opgesteld in zijn 76jarigen ouderdom, bevat inderdaad fraaie en krachtige regels, volgens het gevoelen van WITSEN GEYSBEEK, die meer andere verdienstelijke dichtstukjes van hem had aangetroffen. Zie zijn *Anth. Biog. Crit. W. B. der Nederl. Dichters* in voce. V. D. N.

Ottho Casman (vgl. XIV. bl. 146). Van O. CASMANNUS worden de volgende schriften vermeld: *Vande ydelheid des wereldts*, in 8°.; *Kentekenen vande verkiezing der kinderen Gods*, in 8°.; *Rijkdom der Christelijke Gerustheid*, in 12°.; *Godlijke Liefde*, 12°.; *Spiegel der volmaakte schoonheid*, in 12°.. Van het door T. T. genoemde geschrift vind ik geen vermelding, hij had echter in het*Biogr. Woordenb.* een plaatsje verdiend; maar nu is de vraag ook, wie was hij? V. D. N.

Wallesius, Ruyl, Manglierius (vgl. XIV. bl. 146). Waren deze predikanten? Het antwoord moet bevestigend zijn. JOANNES WALLESIUS, over wien vele berigten in de *Remonstrantsche Broederschap* van prof. TIDEMAN, die hem WALESIUS noemt (zie het *register*), werd, proponent zijnde, beroepen te Bovenkarspel 1595, van daar te Hoorn 1608, doch van zijn dienst ontslagen 1619. Hij teekende hij den 21[ste] sept. de acte van stilstand, en daardoor is het te betwijfelen of hij dezelfde zoude zijn, van wien bij TIDEMAN gesproken wordt, alwaar gezegd wordt, dat WALLESIUS in 1652 te Brielle en in 1654 te Vlaardingen predikant werd, in den dienst van welke laatste gemeente hij (1697) overleed.

Van J. WALLESIUS worden eenige schriften genoemd; zie V. ABCOUDE, *Naamregister*, *Aanhang. en Vervolg*, bl. 232.

PHILIPPUS CORNELII RULAEUS of RUYL werd, als proponent, beroepen te Zevenhoven in 1601, van daar naar Naarden 1620, den Uithoorn in 1619, en is aldaar overl. 1649.

EUSTACIUS MANGLERIUS, volgens ADAMI en ook VEERIS, werd eerst predikant, naar ADAMI te Loppersum in Groningerland, naar VEERIS te Wittewierum, onder de classis van Loppersum, in 1595, toen te Oostvlieland in 1604, te Wormer 1608 en is aldaar overleden 1614. V. D. N.

[Omtrent MANGLERIUS werd ons hetzelfde door H—g. medegedeeld.]

Th. Paludanus (vgl. XIV. bl 146). Was deze gereformeerd predikant? Hij was THEODORUS PALUDANUS, een zoon van RUTHGERUS P., werd 1667 beroepen te Nederhorst, en stierf aldaar den 14 mei 1709, zie VOET *Naemlijst v. Predikanten in de prov. Utrecht;* doch een ander van dien naam werd 1652 predikant te Gaast en Ferwolde, in 1658 te Pingjum en Surich, in 1668 te Harlingen, en in 1675 te Leeuwarden en is aldaar overleden 15 julij 1683.

Deze zal welligt de schrijver van den bedoelden brief geweest zijn, dewijl van hem eenige uitgegeven schriften worden vermeld, doch daarbij wordt geen *brief* genoemd.

V. D. N.

Zang aan de Leydsche Burgerij. Weesverzen. (vgl. XIV. bl. 45, 118). Op bl. 118 schrijft de heer B. N. te L., dat in de rijke verzameling leidsche weesverzen der Gereformeerden bij de Maatschappij der Nederl. Letterk. bewaard, het vers ten jare 1789 door den heer JEAN JACOB VEREUL ingezonden ontbreekt.

Daarna spreekt de heer B. N. over een bekroond gedicht van m^r. J. J. VEREUL, zonder te vermelden van welk jaar dat is, daar ik niet kan denken, dat het dat van 1789 is, hetwelk bij de Maatschappij van Letterk. ontbreekt. Het bestuur zegt eindelijk, dat mijn gedicht waarschijnlijk dus een ingezonden maar niet bekroond gedicht van dat jaar zal zijn, maar ik heb reden te vermoeden, dat het het gedicht van m^r J. J. VEREUL is, dat de Maatsch. v. Letterk. niet bezit; — 1° heb ik het gedicht gevonden onder meer andere gedrukte verzen van en aan m^r. J. J. en ABRAHAM VEREUL, en 2°. was dat paket papieren afkomstig van een m^r. VEREUL, die regtstreeks van hen afstamde, en voor korten tijd is overleden. —

Het schrift zal het wel niet uit kunnen wijzen, zoo namelijk de verzen door eenen andere hand dan die van den dichter geschreven ingezonden moesten worden.

Aangenaam zal het mij dus zijn te vernemen, of mijne veronderstelling waar is; en is mijn vers dat van JEAN JACOB VEREUL, dat de Maatschappij van Letterkunde mist, zoo bied ik het aan de »Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden" voor de verzameling Leidsche weesverzen, in de bibliotheek der Maatschappij berustende, ter completering dier serie ten geschenke aan.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Dirk Rembrands van Nierop (vgl. A. R.). Voor eenigen tijd te Nieuwe Niedorp zijnde, vond ik in het koor der aanzienlijke kerk, het graf van den meermalen in ons tijdschrift ter sprake gebragten DIRK REMBRANTS. Daar ik nergens zijn grafschrift vermeld gevonden heb, deel ik het afgeschrevene om de zerk hier mede.

DIRK REMBRANTSEN
out ontrent 72 Jaer.
Mr. in de Wiskonst.

Hier rust dat Schrander Hooft
Die d Eclips Recht verlichten
D' Astronomi wist te stichten,
Sijn Glory nooijt verdooft.
Hij Toond ons dat de Son
Stil stond, d'aardkloot draaijde,
En hoe de Dwaalder Swaaijde
Uijt waare Wijsheyts bron.
Schoon Meenich hier mée spot
Sijn wijser der planeeten
Doet elck de waarheijt weeten
Nu rust Sijn Siel in Godt.

den 4 November 1682.

Beneden dit vers is een graadboog uitgehouwen.

H—g.

Johannes à Lasco (vgl. XIII. bl. 87). Handschriften kan ik van hem niet aanwijzen, maar mag ik d^r. A. KUYPER opmerkzaam maken op het hoogst zeldzame werkje van J. UTENHOVE, getiteld: »*simplex et fidelis narratio*, *caet.*, te Bazel in 1560 gedrukt, waarvan mogelijk de duitsche vertaling van B. RHONDINGUS, Herborn 1608, vermeld op bl. 81 van de: »*Reformations Jubelrede, nebst Geschichte der Französisch Reformirten Gemeinde in Emden von* PHILIPP. J. WENZ, *prediker* 1619", gemakkelijker te verkrijgen is, als in welk werkje veel voorkomt over de hervormde gemeente onder den poolschen edelman J. A LASCO. Het werkje van UTENHOVE is uiterst zeldzaam te krijgen, doch men kan over den inhoud van het boekje veel vinden in het *Kort Historisch verhaal* door IS. LE LONG, Amst. 1751, waar ook op bl. 57 in de noot, de titel van dat boekje, beschrijvende de reis van J. A LASCO en zijn gezelschap, breedvoerig wordt medegedeeld. Wijlen m^r. VAN HASSELT, wiens biblioth. onlangs geveild is, bezat het zeldzame boekje van UTENHOVE.

Ook vindt men nog vele uittreksels uit het werkje van UTENHOVE in: MEINERS, *Verhaal van Oost-Vrieschlandts Kerkelijke Geschiedenissen*, Gron. 1738. Ook komt veel over A LASCO voor, in het werk van J. J. HARKENROTH, *Oostfriesche Oorspronkelijkheden*, Gron. 1731, en in HARKENROTHS *Waarschouwinge*. Nog kan men over hem naslaan: T. D. WIARDA, *Ostfriesische Geschichte*, dl. III. 1797; JOHN SOU-

THEDEN BURN, *Hist. of the French, Walloon, Dutch, and other Foreign Protestant Refugees, settled in England*, etc. London 1646; *Londens tweemalige Nederduitsche psalmverwisseling beschouwd en beredeneerd, in eene Leerrede over Col. III. vs.* 16, *door* H. PUTMAN, V. D. M. *te Londen*. Leiden 1784, over welk werkje een verslag moet staan in de *Vaderl. Letteroefening.* voor 1785; 1e stuk, bl. 589.

In de biblioth. van wijlen dr. A. DE VRIES te Haarlem, onlangs geveild, was een keurig exemplaar van werken van en over A LASCO.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Le compère Matthieu (vgl. A. R.; XI. bl. 46). In de belangrijke bijdrage van MARS troffen wij niets aan omtrent de relatiën van den schrijver met personen, door hem in ons vaderland aangeknoopt, b. v. of CREVENNA de bedoelde *Bibliophile* was.

Onze gissing omtrent RUYSCH blijkt echter nu onjuist te zijn; maar wie kan dan de bedoelde *savant* zijn?

Volgens den aanhef van het werk schijnt de schrijver geboren te zijn in 1709 (is 1719 bij MARS, soms eene drukfout in zijne bronnen?) en verzekert hij in 1728 zijne reizen te hebben aangevangen.

H. en R.

Angilbert. In een duitsch tijdschrift las ik dezer dagen, dat ANGILBERT, hoveling van keizer KAREL *den Grooten*, twee kerkelijke tooneelstukken of mysteriën in het friesch heeft geschreven. Weet iemand iets naders omtrent den titel en inhoud daarvan?

Jan Kort. In de *Bibliotheek van Nederl. pamfletten* komen onder no. 8151 en 8275 spotrijmen voor van zekeren JAN KORT, tegen den predikant KOELMAN gerigt. Heette deze rijmelaar werkelijk KORT, of is het een pseudoniem?

T. T.

A. Willemzonius. Als student in de godgeleerdheid schreef A. WILLEMZONIUS in 1741 een boekske tegen den deurhoviaan BOUMAN. Heeft hij zich verder als schrijver doen kennen? En waar is hij predikant geweest? T. T.

Cephas Pistophilus. Onder den naam van CEPHAS PISTOPHILUS zijn er tegen VOETIUS en HULSIUS onderscheidene latijnsche geschriften in het licht verschenen. Is ook bekend, wie zich achter dien pseudoniem verborgen hield?

T. T.

Lud. Caelii Rhodigini lectionum antiquarum libri XVI. Dit werk ligt voor mij in fo. Basileae apud JO. FROBENIUM 1517; 862 bladzijden, met eene praef. ad clariss. D. JOANNEM GROLIERIUM chr. Gallorum Regis secretarium, nec non Insubriae primarium Quaestorem.

Wanneer leefde de schrijver? Wat is er wetenswaardigs omtrent hem bekend? Bestaan er meer uitgaven dan de evengemelde?

Bij GUSTAVUS SELENUS, *Das Schach- oder Königspiel*, Lps. 1516. p. 24 leest men: „Wollen etliche den Aegyptiern dieses Spieles Erfindung zuschreiben: wie solches ausz dem CAELIO RHODIGINO lib. 20. c. 14. Antiq. lection. — zu vernehmen ist."

Hieruit blijkt, dat er eene andere uitgaaf moet zijn, met andere *boekenindeeling* naar 't schijnt; immers de hierboven aangehaalde uitgaaf heeft enkel zestien boeken en SELENUS haalt een twintigste boek aan; buitendien is het werk van SELENUS gedrukt een jaar vóór den hierbovengemelden druk van RHODIGINUS.

MASSMANN, *Geschichte des Schachspiels* (1839) p. 19 n. 81, haalt almede aan LUD. COELIUS RHODIGINUS, XX. 19. (alzoo naar 't schijnt, ook het twintigste boek, maar met een ander hoofdstuk).

ANTON SCHMID, *Literatur des Schachspiels* (1847), heeft: „RHODIGINUS (LUDOVICUS „CAELIUS).... *Antiquae lectiones* IV. 11. XX. „Der Verfasser schreibt in dieser Stelle die „Erfinding des Schachspiels den Aegyptern „zu." — Volgens deze aanwijzing is in den hierboven aangehaalden folio-druk niets ter zake dienende gevonden.

Welke zijn de woorden van RHODIGINUS ten aanzien der uitvinding van het schaakspel? LINIUS.

Geschriften van Caspar Sibelius. Wijlen de hoogleeraar TYDEMAN heeft in het levensberigt van CASPAR SIBELIUS, in leven V. D. M. te Deventer, door hem uit SIBELIUS' onuitgegevene eigenhandige levensbeschrijving zamen gesteld, den wensch te kennen gegeven, dat eenig geletterd theoloog, als BERGMAN, SCHOTEL, OOSTERDIJK, uit SIBELIUS' manuscripten, die op de bibliotheek te Deventer berusten, het een en ander zoude willen uitgeven, vooral hetgeen S. geboekt heeft over het Athenaeum aldaar en de professoren, als zijnde zeer naauwkeurig en verder gaande dan REVIUS. Vrage: is aan dien wensch voldaan geworden? en dan: hoe, wanneer, door wien?

Waar heeft TYDEMAN die levensbeschrijving van SIBELIUS geplaatst? Ik heb voor mij een overdruk, presentexemplaar, liggen.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Don Quijote. Welke was de eerste druk der vertaling in 't hollandsch?

Hendrik ter Haer van Ruurlo. Mr. P. BOSSCHA deelt in den *Gelderschen Volks-Almanak* voor 1837, 3^{en} jaarg., eenige levensbijzonderheden mede van HENDRIK TER HAER van Ruurlo, of HENRICUS HARIUS *Sicamber*, geb. + 1550, en zegt aldaar, dat er van hem, behalve *Tristia*, die door H. CANNEGIETER uitgegeven zijn, ook nog zouden bestaan *Elegiae heroioae*, volgens getuigenis van JOACHIMUS FELLERUS te Keulen in 1585 in 8°. gedrukt, doch door niemand gezien; bestaat dit boek werkelijk, en waar dan?

Ook zoude van hem een handschrift bestaan, get.: *Descriptio Dioecesis Paderbornensis*. Is dit sedert ook voor den dag gekomen? En is, sedert B. dit schreef, meer van TER HAER bekend geworden, of over hem geschreven? Dr. HUBERTS geeft van 1572—75, als rector der lat. school te Zutfen, HENDRIK TER HAER of HARIUS op (*Gymn. Bijdr.* .1862—63).

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Oude Almanakken. Voor mij heb ik een zeer klein, dun, almanakje, get.: *Almanach voor het jaar* 1759, *te Amsterdam bij* B. MOURIK EN JAC. HAFFMAN; *Met privilegie.*"

Het begint dadelijk met de maanden, op twee blaadjes, op ieder 15 dagen, waartusschen een prentje, met een vierregelig versje er onder, terwijl hierachter 16 *raadzels* in versmaat staan, en alles geëindigd wordt met een: *sleutel der raadzels.*

De prentjes stellen voor: 1. De Hovaardige Narrin. 2. De Heerschende Narrin. 3. De Hoepelrok Narrin. Het versje hieronder is.

»Ik heb al overlang gezogt
Om ook een hoepelrok te dragen,
En om daarin na wensch te slagen,
Heb ik de wijdste soort gekocht."

4. De Nieuwsgierige Narrin. 5. De Arglistige Narrin. 6. De onstandvastige Narrin. 7. De klappende Narrin. 8. De Verliefde Narrin. 9. De loogen Narrin. 10. De Leedige Narrin. 11. De Bijgelovige Narrin. 12. De Knorrende Narrin. Buitendien zijn er nog 2 prentjes in, gemerkt: 13. De Snoepende Narrin, en op 14 is een tafeltje van 't luiden der poortklok te Amsterdam.

Wat is er van dit almanakje bekend; bestaan er meer jaargangen van en is het zeldzaam?

Vele oude en zeldzame almanakken zag ik op de tentoonstelling te Delft, zie Catalogus; een: *Eeuwigdurende liefdes almanak*, met pl., in 1721 te Cyprus gedrukt. Een *Koninglijke almanak*, enz., te Parijs in de drukkerij van de klijne Louis gedrukt, (zeer zeldzaam)"; een J. BOUHONY, *Almanach de l'arrond. d'Orange.* Orange 1610, en meer andere zeldzame jaarboeken, zijn onlangs uit de biblioth. van m^r. VAN HASSELT door WEDDEPOHL te Amst. geveild.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Hendrik Woutelaar. De naam van dezen Hattemist komt in het over 't algemeen zeer onvolledig *Godgeleerd Nederland* van GLASIUS niet voor. Toch heeft hij zich als schrijver doen kennen. Voor de kennis van den toestand der nederl. herv. kerk in de 18^e eeuw, zijn ook zijne strijd- en verdedigingsschriften van belang. Wie kan ze opgeven en een en ander mededeelen omtrent den persoon des schrijvers?

T. T.

[Korte mededeelingen, hem betreffende, vindt men *Nav.* VIII. bl. 62.]

Gedicht van 1748 op W. en O. Z. van Haren (vgl. XII. bl. 49). Deze vraag is onbeantwoord gebleven, misschien omdat de vrager (zoo als vele vragers) verzuimde zijne bron, of een paar regels van het gedicht mede te deelen. Deelt hij er iets van mede, dan zou dit aanleiding tot opheldering kunnen geven

A.-J.

Gedichten van Geeraard Brandt (vgl. XIV. bl. 122 en 171). Waarschijnlijk is het vermoeden van H. C. R. t. l. a. p. zeer juist, omdat in 1662 predikant was te Maasland NIKOLAAS BORREMANS, van wien denkelijk de initialen onder de voorrede van het genoemde werk.

Hij was welligt een zoon van REYNIER BORREMANS, predk^t. te Rhoon, in 1619 afgezet; hij werd in 1648 proponent bij de remonstrantsche broederschap, in 1649 predikant te Nieuwkoop, doch in 1650 reeds te Maasland, alwaar hij tot in 1679 bleef, wanneer hij door ligchaamskwalen onbekwaam was geworden om zijn ambt verder waar te nemen. Hij wordt genoemd een ijverig beoefenaar der geschiedenis, die onderscheidene werken uit het Latijn heeft overgebragt. In 1677 verschenen te Gorcum zijne *Histor. Jaarboeken*, door VOSSIUS in het Latijn beschreven, en in 1659 te Amstd., een *Bloemkrans van gedichten,* enz. Zie over hem BRANDT, *Reform.*, TIDEMANS *Rem. Broeders.*; VAN DER AA, *Biogr. Woordb.*

V. D. N.

S. Dassevael (vgl. A. R.). Deze staatsman is geboren te Goes, niet zeker in 1770, zoo als vermeld wordt in VAN DER AA, *Biogr. Woordenb. der Nederl.*, dl. IV. bl. 62, maar in 1770 à 1771, gelijk zulks blijkt uit de *Doopboeken* der nederl. herv. gem. te Goes, waar ik aangeteekend vond, dat hij, geboren uit JOHAN PIETER DASSEVAEL en LEVINA MYSERAS, den 27 januarij 1771 gedoopt werd.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Philips Cornelisz. Ruijl (vgl. XIV. bl. 146), in 1577 te Alkmaar geboren, was de zoon van CORNELIS ALBERTSZ. RUIJL, oudburgemeester en zouthandelaar aldaar, en van MAURITIE (sic) PHILIPS, dochter van PHILIPS PIETERSZ., secretaris van St. Marten [1]), »in die tijdt een gauw, getrouw en »dienstig Man in 's Landts Regeeringe, die »groote correspondentie hield met WILHELM »de Eerste, Prins van Orangie, zijnde ge»noechsaem als sijn secreten Raedt omtrent »de saeken van Noord-Hollandt." [2]) PHILIPPUS RUIJL studeerde te Leiden onder TRELCATIUS, JUNIUS en GOMARUS, en werd in 1601 tot predikant te Sevenhoven beroepen. In 1610 vertrok hij, na voor verscheidene dorpen, als Egmond, Assendelft, Bovenkarspel e. a. bedankt te hebben, naar Naarden. Hij overl. in 1648. — Verg. het pamflet van zijnen zoon HENRICUS RUIJL, pred. te Amsterdam, getiteld: *G. Brandts Stoute Geveijnstheijt en Liefdeloose Geest*, enz. Amstd. 1675, bl. 79 en 80 en G. BRANDT, *Hist. der Ref.*, dl. II. bl. 139.

U. G. M. C. L.

Aanhaling. Lange jaren geleden las ik ergens de beide volgende latijnsche regels, welke ik nimmer terug heb kunnen vinden; weet iemand de bron aan te wijzen?
Fer facile quod fata ferunt: si ferre recusas,
Ipsum te crucias, nec minus illa trahunt.

Gerhard Nicolaas Brouwer. Is ook aan iemand zekere GERHARD NICOLAAS BROUWER bekend? Hij leefde in den aanvang der 18de eeuw en werd te Middelburg geboren.

T. T.

Scheunenus. In den cartesiaanschen strijd, die omstreeks 1680 aan de akademiën te Utrecht en Franeker door DE VRIES, REGIUS ANDALA en anderen werd gevoerd, mengde zich ook zekere C. SCHEUNENUS. Wie was hij en wat heeft hij geschreven?

T. T.

Dirk Smout. Wie was DIRK SMOUT? Ik weet niet of hij zich als oorspronkelijk schrijver bekend heeft gemaakt, maar wel dat hij in 't begin der 18de eeuw verschillende geschriften, o. a. eene redevoering van prof. LAMPE vertaalde. T. T.

Ernestus Zimmerman of Timmerman. Zekere ERNESTUS ZIMMERMAN gaf in 1646 *te* Leiden uit »*Explanatio*" van Ps. LXXXIV, vs. 5—8 in 't Hoogduitsch. Hij noemt zich op den titel van dit geschrift: „Sch. o. G. Rect." Wie was hij? Onder de opdragt aan drie amsterdamsche kooplieden noemt hij zich E. TIMMERMAN.

T. T.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Mr. Pieter van Veen (vgl. XI. bl. 116, 270; XII. bl. 151, 244, 276, 338). De heer E., die *Nav.* XII. bl. 244 bewezen heeft, dat PIETER VAN VEEN in 1629 of 1630 moet overleden zijn, heeft ons nu verpligt door de volgende mededeeling.

In het register der graven van de Groote kerk te 's Gravenhage, fol. 129, vindt men op den zesden regel in het eerste kruiswerk van noorden aan het 16e graf vermeld, als »behoorende de wed. van KLAES BEUCKELAER", en daarbij aangeteekend: „geopend den 4 December 1629, voor den heere Mr. PIETER VAN VEEN, advocaet."

De tijd van het overlijden van PIETER VAN VEEN wordt daardoor vrij naauwkeurig bepaald. BESTUUR.

Afbeeldingen van de Loterijzaal te 's Gravenhage (vgl. XIV. bl. 79, 147). Van het uitwendige van dit gebouw bestaan verschillende afbeeldingen; wij gelooven evenwel niet, dat die door den vrager bedoeld zijn.

Op het raadhuis te 's Gravenhage bestaat thans een gemeente-museum, waar men, in portefeuille 6 van den atlas, de platen vindt het Binnenhof en de Loterijzaal betreffende.

Van het inwendige:

N°. 25. Vier teekeningen, de juiste afbeelding der zaal aantoonende, voor de afbraak, door W. N. ROSE.

N°. 26. De loterijzaal in 1809, teekening door H. CARBENTUS.

N°. 27, 28 en 29. Het trekken der loterij in de vorige eeuw, door B. MAURIK en H. BLANK, de laatste met het vers: »Elk oort om voordeel."

[1]) St. Maerten.
[2]) Waar vindt men meer aangaande dezen?

De gravin van Desmond en Rembrandt. Deze gravin wordt gezegd in 1464 te zijn geboren en in 1612 te zijn overleden, zoodat zij 148 jaren zou hebben geleefd. Anderen stellen haar leeftijd op 162 jaren. Zij schijnt althans ouder dan 140 jaren te zijn geworden. Van haar bestaan vele portretten; onder anderen komt er één voor, waarachter met een pen geschreven staat »REMBRANDT." Dit portret komt in »The Standard Closet, Windsorcastle" voor. Sommigen hebben beweerd, dat het *de moeder van* REMBRANDT zou voorstellen en dat REMBRANDT toen de oude dame (in Ierland) overleed nog een kind was. Welligt deel ik nader nog eenige bijzonderheden mede, doch vrage thans of iemand ophelderingen kan geven omtrent het aan onzen REMBRANDT toegeschreven portret?

A. L. T. A.

Beschilderd glas. Vrouwenportret. In mijn bezit is een »portret van miss DRUMMOND," dat op eene voor mij vreemde wijze voorkomt. Het schijnt dat eene plaatgravure (gekleurd of ongekleurd) is geplakt tegen een langwerpig vierkant stuk glas, en van achteren is daarover heen gestreken met ruwe verfstof, die door het glas heenschijnt, en een goed effect maakt. Alleen heeft de huidkleur eenigzins geleden. Het portret is dat van eene »beauty", en bijna eene eeuw geleden vervaardigd. De onderschriften luiden: »Miss DRUMMOND, daughter of ROBERT, Archbishop of York. M. BLACK pinxit 1766. Jo. WATSON fecit. London printed for ROBT. SOGER at no. 53 in Weelstreet. Price 2 S. De gevierde dame heeft een halfgeopend gezangboekje in de linkerhand. Kan iemand zich verledigen ophelderingen te geven omtrent de bedoelde wijze van glasbeschilderen, omtrent de dame hier voorgesteld, en omtrent den schilder en graveur?

A. L. T. A.

Onbekende prent. In mijne prentverzameling is er eene, waarop in een bosch op den voorgrond een voetstuk van een standbeeld is geplaatst, met een vrouwelijk wezen er op; in het verschiet is een tempel. Mannen, vrouwen en kinderen komen aan en bekransen het standbeeld of brengen vruchten. Onderschrift is er niet op, alleen staat op het voetstuk: *Dies* 16 *Nov.* 1809. *Utilitati publ. sacr.* en er boven: 25 *ann.*; onder de prent staat: W. HENDRIKS, *del.* A. LOOSJES PZ., *excud.*, L. PORTMAN, *sculp.*

Vrage: waarop ziet deze prent, en wat stelt zij voor?

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Christusbeeld te Knilenburg. In de r.-k. kerk te Knilenburg hing voorheen, boven de doopvont, een fraai ivoren christusbeeld aan een kruis van ebbenhout, met het volgende versje er boven:

»Dit Christusbeeld den Spanjaard door PIET HEIN ontnomen,
Toen hunne rijke vloot was in zijn macht gekomen,
Is met de Vond vereerd. Die deez vereering deed
Is JACOB, die DE WAAL met zijnen toenaam heet.

Is dit beeld, aan welks vereering eene historische herinnering schijnt verbonden te zijn, nog te dier plaatse aanwezig, en is er ook iets meer van de herkomst er van en van den schenker bekend?

H.

Hendrik Voerman. In het jaar 1803 werd te Londen ter bezigtiging gesteld een uit papier vervaardigd model van de St. Pieterskerk te Rome, waarvan als maker zekeren WOODMAN genoemd werd. Die WOODMAN nu was, naar ouder gewoonte der Engelschen om onze hollandsche namen te verknoeien, niemand anders dan HENDRIK VOERMAN, die in het laatst der 18de eeuw overleed, en hoofdgaarder van het middel van tabak te Amsterdam geweest moet zijn. Behalve dit kunststuk van de St. Pieterskerk, moet hij op dezelfde wijze het stadhuis van Amsterdam, de Groote kerk te Rotterdam en meer dergelijke gebouwen in sierlijke modellen van vrij groote afmetingen vervaardigd hebben. VOERMAN moet in zijn tijd door die kunststukken hier te lande eenigen roem verkregen, doch in vroeger tijd vrij kommerlijk geleefd hebben. Er zijn er welligt die oordeelen dat 's mans landgenooten zijne talenten niet op prijs stelden, en dat dit in 1803 door Engeland gedaan werd, toen daar de expeditie van zijne St. Pieterskerk plaats had, en die daarin reeds eene aanleiding vinden, om den Brit hooger kunstgevoel dan ons Hollanders toe te schrijven. Denzulken geven wij het verhaal ten beste: dat VOERMAN reeds in vroeger jaren zich met het model, dat later de aanschouwers in verrukking bragt, naar Londen begeven had, in de hoop om door het laten zien of den verkoop, zich voor zijn arbeid en moeite schadeloos te stellen, maar zich toen deerlijk bedrogen vond. Niemand kwam het kunststuk zien; niemand liet zich aan den kunstenaar gelegen liggen; ja toch, hij vond op zekeren morgen op zijn deur geschreven: »Dem the Dutchmen!" En jaren daarna, nadat men in Amsterdam reeds door het verschaffen eener betrekking

den ijverigen en genialen man te hulp gekomen was, na zijnen dood, met verminking van den naam des kunstenaars, oogst de kooper de vruchten in van een arbeid, die als een wonder der kunst geacht wordt, na eenmaal door dezelfde natie als nietsbeteekenend voorbij te zijn gegaan?

Zijn er hier te lande nog van de kunststukken, door VOERMAN vervaardigd, bewaard gebleven? Is er iets meer van hem of zijn arbeid bekend?

H—g.

Schilderijen behoorende aan de oostindische comp^e. Bij resolutie van bewindhebbers der oostindische comp^e in de kamer Amsterdam, van den 26sten april 1688, werd goed gevonden: dat zijn keurvorstelijke doorluchtigheid van Saxen zal mogen doen copiëren de schilderijen, hangende in de zaal, daar de gewone vergaderingen worden gehouden.

Welke schilderijen waren dit, en zouden de copiën daarvan nog aanwezig zijn?

LABORANTER.

TAALKUNDE.

Ameide. »Beide poorten waren vóór de brug aan den singelkant van zware voorpoorten voorzien, welke ieder nog door een ameide beschermd werden." Zoo leest men in het *Utr. Tijdschrift* 1843, p. 120. Wat beteekent »ameide" in dien zin?

[*Ameide, hameide, hameie* is een horizontaal liggende balk tot afsluiting dienende. Hier zal men waarschijnlijk niet aan een sluitboom van de poort (wat het woord ook zou kunnen beteekenen) maar aan eene op zich zelve staande hamei moeten denken.]

Veldscheerder. In een trouwboek der nederd. herv. gemeente te Goes vond ik aangeteekend: »M^r. HENDRICK MINNAERT, j. m. van Capelle, Veldscheerder onder Cap. POTTEY, en CATHARINE DE LUCIANE, j. d. van Goes, ondertr. te Bieselinge 31 Julij 1621 en vervolgens aldaar getrouwd."

Welk eene betrekking moet men door »veldscheerder" verstaan?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

[*Veldscheerder* is barbier en chirurgijn (want in dien tijd waren deze beide altijd in één persoon vereenigd) bij het leger. Men zie KILIAEN o. h. w.]

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Westenberg. Onder meer andere, onder mij berustende papieren over het oude geslacht WESTENBERG of QUESTENBERG, dat nog bestaat, bevinden zich ook de stamboeken en stamboomen van dat geslacht. Dewijl echter de berigten over de leden dier familie in die stamboeken staande kort, en de jaren ook niet altijd juist, vele ook niet zeer duidelijk meer zijn en ik deze geslachtslijst gaarne wilde aangevuld en vermeerderd zien, zoo zal het mij zeer aangenaam zijn, alle berigten over de leden van het geslacht WESTENBERG te vernemen, die hier of daar voorkomen. Of geschilderde of gegraveerde portretten van hen ergens aanwezig zijn, is mij onbewust. Daar vele predikanten, ook professoren en andere geleerde mannen in die familie voorkomen, is het niet onwaarschijnlijk, dat er ook wel geschriften van hen bestaan; gaarne vernam ik ook dit. Voor de predikanten zoude men mogelijk het werk van dr. GLASIUS, en ook de verschillende »naamlijsten van predikanten" kunnen naslaan; van den leidschen hoogleeraar WESTENBERG moet nog steeds een juridisch werk gebruikt worden, mogelijk wel dat, wat o. a. in deel I van den *Navorscher* bl. 85 is aangehaald: »WESTENBERGII *Princ. Juris*; ook zullen hunne dissertatiën wel in eenige akademische of andere bibliotheek berusten; zeker ook wel op de arnhemsche, die daarin nog al rijk moet zijn, als afkomstig van de akademie te Harderwijk. Ook zal men mij verpligten door te vermelden, welke schrijvers van woordenboeken biogr. berigten omtrent WESTENBERGEN gegeven hebben, en in welke geschriften zij worden vermeld.

Uit de stamlijsten is mij gebleken, dat de eerste WESTENBERGEN afkomstig zijn uit Duitschland, omtrent Weenen, en dat zij tot den adelstand behoord hebben, daar zij barons en vrijheeren waren. Sommigen hunner zijn later in den gravenstand verheven; doch daar ik werken over den adel van Duitschland, als VON KRANTZ, *Geschichte des Deutschen Adels*, FAHNE, HENNINGIUS en meer andere, hier niet kan naslaan, zoo zoude ik gaarne vernemen, wat in die werken over de duitsche adellijke geslachten omtrent de WESTENBERGEN vermeld is.

In het stamboek staat ook: »dat nog heden ten dage (ik denk dat dit ongeveer

1700 zal zijn) de WESTENBERGEN in Duitschland graven zijn, zoo als de jaarboeken en kronijken, en de *Doorluchtige waereld* van JOHANNES DE VRIES ons aanwijzen; (wat staat daarin?), die melding maken van een HERMANUS Baron of Vrijheer van WESTENBERG, die verscheiden zoons en dochters heeft nagelaten, waarvan er ons twee zijn voorgekomen, als: MARIA CONSTANCIA VAN WESTENBERG, die in 1652 met JOHAN FRANCISCUS, graaf van LAMBERG is getrouwd, waaruit vele graven en gravinnen geboren zijn, zoo als uit hun geslachtsregister te zien is (waar is dit te vinden?), en: ISABELLA CONSTANCIA VAN WESTENBERG, overleden 1685, in leven gehuwd geweest met JOHAN, graaf van DITRICHSTEIN (?) geb. 1623, gest. 1690." Nog staat in het stamboek: »dat sommigen tot den Gravenstand zijn verheven geworden, is ons nog onlangs uit Weenen en Praag gemeld, gelijk uit de *Amsteldamsche Dingsdagsche Courant* n°. 134 te zien is. »Anno 1723, den 27 October. Het langdurig proces tusschen de Graven van WESTENBERG en van COZALDO(?) van zijne keizerlijke majesteit KAREL VI, is ten nadeele van COZALDO uitgevallen en op den Graaf van WESTENBERG gekomen Na de uitspraak van het proces heeft hij van zijne keizerlijke majesteit het ambt van keizerlijk geheimraad en rijkshofraad bekomen." Wat is dat voor een proces geweest, en zoude men die courant ook nog kunnen naslaan? De eerste der WESTENBERGEN, die bovenaan staat, is genaamd geweest WESSELUS; hij is in 1482 aan het hof van keizer FREDERIK III in betrekking geweest; doch nadat hij in 1491 zijn ambt door oneenigheid en tweespalt, die aan het hof des keizers onder de hofbeambten ontstaan was, nedergelegd had, is hij naderhand onder het bestuur van keizer MAXIMILIAAN I in 1496 met een zoon uit Duitschland vertrokken en heeft zich in het graafschap Bentheim, ongeveer bij Gildehaus, gevestigd, en heeft aldaar in stilte en eenzaamheid zijne dagen geëindigd, nadat hij daar een huis of hoeve gekocht had, welke plaats tot heden toe nog genoemd is de Hof ten Westenberg, zoo als de landkaarten ons aanwijzen" (?).

De zoon van dien WESSELUS en zijn kroost zijn in den burgerstand getreden en zijn zoonszoon is de eerste van het geslacht geweest, die de hervormde religie omhelsd heeft; want zij zijn nog katholijk, die in Duitschland wonen; maar alle WESTENBERGEN die in Nederland gevestigd zijn, zijn protestanten. De zoon van WESSELUS WESTENBERG is JOHANNES genoemd geweest; van hem is niets anders bekend, dan dat hij ongeveer 70 jaar moet bereikt hebben, en dat zijne vrouw ELISABETH ALEIDA BEKKER geweest is.

Onder hunne kinderen komen o. a. voor:

I. BERNARDUS WESTENBERG, die hofmeester van FREDERICUS I (of ENICUS), bisschop van Munster en hertog van Saxen-Lauenburg is geweest, en wiens vrouw KUNIGUNDA DE HAAN was; hij stierf in 1518. Deze beide hebben in 1518 te Ahaus (?) eene vicarij opgerigt, waarvan de inkomsten deels in het graafschap Bentheim, deels in Munsterland te bekomen zijn; welk vicariaat of aan eenen der naaste bloedverwanten, of aan eenen anderen, zoude gegeven worden, wat vice-versa (sic!) zoude gaan, gelijk de copij der fundatie, die onder mij berust (zegt hij, die het stamboek schreef) klaar aantoont. Die copie bestaat nu niet meer, doch zoude men die niet in een of ander werk kunnen vinden? Want CHRISTIANUS WESTENBERG, broeder van BERNARDUS, is de eerste geweest, die daarmede levenslang is begiftigd geworden, daarna is zij aan de andere zijde begeven geworden, en zoo is vervolgens geschied van tijd tot tijd, tot in december 1715, toen er, door verzuim, daar deze vicarij opengevallen was, door de heeren van den magistraat van Ahaus over is beschikt geworden.

II. Genoemde CHRISTIANUS WESTENBERG, vicarius tot Ahaus; verder onbekend.

III. WESSELUS WESTENBERG, de eerste protestant uit het geslacht. Niets is van hem bekend, dan dat hij te Gildehaus zonder eenige betrekking gewoond heeft, en dat zijne vrouw MARIA ELISABETH WERNINKS van Gildehaus was. Onder hunne kinderen komen o. a. voor:

I. LAMBERTUS WESTENBERG, V. D. M. te Nordhorn of Noorthoorn.

II. JOHANNES WESTENBERG, rector en professor te Bentheim, gest. 1580 aan pestziekte (wat was dat voor eene akademie (?) bestaan daar ook werken over?) Deze JOHANNES had twee zonen: *a.* WESSELUS WESTENBERG V. D. M. te Oehne (?) in 1583, die de eerste geweest is, die de gezuiverde leer openlijk aan de burgers van Oen of Oehne heeft geleerd, alzoo de reformatie in 1564 onder de Bentheimers doorbrak, en die in 1607 ook aan pest is overleden, en *b.* JOHANNES WESTENBERG V. D. M. te Ommen, overleden 1644. De vrouw van WESSELUS WESTENBERG, predikant te Oehne, was SOPHIA SUTORIS, geboren uit een aanzienlijk geslacht van Emsburen (?) gelegen in Munsterland, onder de stad Rheinen. Tot dit geslacht behoorde JOHANNES SUTORIS, die den naam van SCHOEMAKER gevoerd heeft. Deze familie heeft zeer vele predikanten opgeleverd. Behalve de drie reeds genoemde, treffen wij o. a. nog aan:

ELBERTUS WESTENBERG, in 1618 V.D.M. te Diepenheim, en in 1624 te Deventer overleden en begraven.

BERNARDUS WESTENBERG, geb. 1601, in 1623 V.D.M. te Neede, ob. 1664.

WESSELUS WESTENBERG, geb. 6 dec. 1637, in 1669 tot predikant te Aalten beroepen, wat echter, hoewel het beroep wettig was, geen voortgang had; daarna op 19 febr. 1671 te Neede beroepen en aldaar 12 maart daaraanvolgende bevestigd; ongehuwd gestorven 11 febr. 1689.

JOHANNES WESTENBERG, V. D. M. te Dalfsen 1652, ob. 1678.

BERNARD WESTENBERG, geb. 1697, V.D.M. te Lochem sedert 28 aug. 1722, ob. 1777.

BERNARD OORTWIJN WESTENBERG, geb. 1729, V. D. M. te Geesteren in 1762.

DANIEL WESTENBERG, V. D. M. te Delden in 1773, geb. 1744.

Gaarne vernam ik van deze en anderen die men mogt vinden de data van aanvaarding van hun ambt, heengaan, verschillende standplaatsen, enz., uit de naamlijsten van die tijden gemakkelijk na te slaan.

Onder de verdere leden der familie WESTENBERG treffen wij o. a. aan:

D^r. JOHANNES WESTENBERG, med. doctor en professor te Steinfort (wat is van die akademie bekend?), overleden te Oldenzaal.

D^r. JOHAN OORTWIJN WESTENBERG, geb. 1628, ob. 1675, med. doct. te Steinfurt en Bentheim, eerste arts van den graaf van Bentheim.

M^r. JOHAN ARNOLD WESTENBERG, geb. 1662, overl. 1728, sedert 1701 verwalter drossaart van het graafschap Lingen.

HELENA WESTENBERG, geb. 1668, getr. met d^r. DANIEL LUISCIUS, med. doct. en apotheear te Zanten, en aldaar in 1719 burgemeester.

D^r. OORTWIJN WESTENBERG, med. doct. en burgemeester te Wezel, sterft aldaar in 1652.

D^r. BERNARDUS WESTENBERG, geb. 1683, overl. 1731, med. doct. te Emden.

M^r. JOHANNES OORTWIJN WESTENBERG, geb. 1666, overl. aan eene beroerte in 1737, gepromoveerd in 1687, eerst professor in de beide regten te Steinfurt in 1691, daarna in 1693 te Harderwijk, vervolgens in 1716 te Franeker, en eindelijk in 1723 te Leiden. (Voor Harderwijk zal men BOUMANS *Gedenkboek der Geldersche Akademie* kunnen naslaan; voor Franeker: VRIEMOET, *Athenarum Frisicarum libri duo*. Leovardiae, 1758, en voor Leiden: MEURSIUS, *Athenae Batavae;* SOERMANS, *Academisch register der universiteit tot Leijden*, 1704; SIEGENBEEK, *Gesch. der Leydsche Hoogeschool*. Over Steinfurt is mij geen werk bekend.)

D^r. ERNESTUS WILHELMUS WESTENBERG, geb. 1670, geprom. 1695, sedert 1701 hoogleeraar in de de geneeskunde aan de hoogeschool te Harderwijk, op zee verongelukt tusschen Zwolle en Amsterdam, 16 dec. 1712. (Hierover na te slaan BOUMAN; is het bekend door welk toeval hij verdronk?)

D^r. GERHARDUS WESTENBERG, geb. 18 maart 1738, overl. 14 oct. 1794, med. doct. te Deventer. (Hiervoor zal men de nieuwere werken over het Athaneum te Deventer, van BOSSCHA, DUIJMAER VAN TWIST enz. dienen na te slaan.)

M^r. STATIUS REINIER WESTENBERG, geb. te Lochem 19 jan. 1685, overl. 14 junij 1758 op het kasteel Dedingsweerd bij Lochem, geprom. te Harderwijk in 1709 in de beide regten, aan welke akademie toen ter tijde 2 leden zijner familie het hoogleeraarsambt bekleedden. Hij is in 1718 burgemeester van Lochem geworden en in 1740 raadsheer in den hove van Gelderland. Hij huwde in 1724 met ELSABÉ ANNA CATHARINA OLMIUS, geb. 1693, overl. 1760, dochter van GERHARD OLMIUS, stadhouder en richter van het schoutambt Lochem, en van JOHANNA VAN DAM, dr. van BRUNO VAN DAM, burgem. van Lochem.

Hunne dochter was: SOPHIA MARGARETHA WESTENBERG, geb. 1725, gest. 1771, geh. in 1751 met WALRANDUS FERIET, geb. 1727, overl. 1791, luitenant-kolonel en kapitein effectief van eene compagnie infanterie ten dienste dezer landen, zoon van den luitenant generaal LOUIS FERIET en MARIA VAN DER DUSSEN.

Van hunne kinderen huwden o. a.:

I. MARIA LOUISA FERIET, geb. 1752, gest. 1810, in 1777 met den generaal majoor H. VAN HOOFF, en hunne dochter W. SOPHIA L. VAN HOOFF, met den hoogleeraar C. FRANSEN VAN ECK te Deventer.

II. ANNA REINIRA ELSABÉ FERIET met professor d^r. J. W. TILANUS in 1785.

ANNA SOPHIA WESTENBERG, geb. 1646, gehuwd in 1683 met ANTONIUS BIJLARDT, geb. te Zutfen in 1642 S. S. theol. cand. en die aldaar van 25 jan. 1670 tot 7 sept. 1674 aan de latijnsche school werkzaam is geweest [1]); daarna was hij in 1680 V.D.M. te Geesteren, in 1683 conrector te Deventer, in 1689 rector te Lingen en in 1692 tot rector te Kampen beroepen, waarvoor hij echter bedankte, en toen in 1693 als V. D. M. en prof. eloq. te Lingen benoemd is, alwaar hij dan ook den 28 aug. 1712 overleed.

GERHARDA JOHANNA WESTENBERG, geb. 2 mei 1728, gest. nov. 1814. Zij huwde

[1]) Zie HUBERTS, *De oude Latijnsche school te Zutfen*, in *Bijdragen voor de gymnasia van* 1862—1863.

in 1754 met mr. JOHAN SCHRASSERT, geb. 1729, gest. 11 oct. 1794, momboir des Furstendoms Gelre en der graafschap Zutfen, schepen der hooge en vrije heerlijklijkheid het Loo, enz. enz.

Ook de stad Lochem, waar de familie WESTENBERG op het kasteel Dedingsweerd woonde, is veel aan hen verpligt, daar verscheidene leden van het geslacht burgemeester van Lochem geweest zijn.

Behalve den reeds genoemden mr. STATIUS REINIER WESTENBERG, die in 1718 burgem. van Lochem was, heb ik ook nog de volgende gevonden:

Mr. JOHAN OORTWIJN WESTENBERG, geb. 1701, burgem. van Lochem in 1724, overl. te 's Gravenhage 9 aug. 1738 als ordinaris gedeputeerde van de hoogmogende heeren staten.

Mr. JOHAN WESTENBERG, geb. 12 julij 1642, burgemeester der stad Lochem, en stadhouder en landschrijver van het schoutambt Lochem, overl. 31 dec. 1732.

Mr. BERNHARD RUDOLF WESTENBERG, (zoon van mr. STATIUS REINIER), geb. 16 sept. 1726, overl. 14 dec. 1812. Hij was in 1737 op den ouderdom van elf jaren door de burgers tot burgemeester van Lochem gekozen. De oorspronkelijke stukken van deze benoeming, die wegens den leeftijd zeker merkwaardig en zeldzaam kan geacht worden, berusten onder mij.

Mr. CHRISTOFFEL HENDRIK WESTENBERG, geb. 1730, burgemeester van Lochem in 1790, ob. 1807.

GERHARD WESTENBERG, geb. 1694, overl. 1763, secretaris en landschrijver van Lochem. Hij huwde in 1728 MARIA VALENTIJN, dochter van FRANÇOIS VALENTIJN, predikant op Amboina in Oostindië, den bekenden schrijver. Zij overleed in 1762.

WILLEM JAN WESTENBERG, geb. 1763, overl. 1816, burgemeester van Lochem, rigter van Verwolde, enz. Hij behoorde o. a. ook onder de 500 notabelen, te Amsterdam bijeengekomen, ter goed- of afkeuring der grondwet, en komt als zoodanig voor in het werk van mr. R. METELERKAMP, *De Regeringsvorm der Vereenigde Nederlanden*, waar men ook zijn fac-similé ziet.

HENDRIK WESTENBERG, geb. 1766, overl. 1842, burgemeester van Lochem: hij was een voornaam kruidkundige.

Niet alleen van Lochem, maar ook van andere plaatsen, vinden wij hen burgemeesters, als:

COENRAAD HENDRIK WESTENBERG, geb. 1644, overl. 1725, burgemeester te Neede.

Mr. GIJSBERT WESTENBERG, geb. 1721, overl. 1792, geprom. 17 sept. 1745, burgemeester van Hattem in 1749.

Mr. JOHANNES WESTENBERG, geb. 1694, overl. als lid der staten generaal in 1746, is burgemeester van Zwolle geweest.

Dr. OORTWIJN WESTENBERG, geb. 1645, overl. 1727, eerst med. dr. en gemeensman te Zutfen, en daarna stads med. dr. en burgemeester te Bredevoort.

LOUIS BRUNO WESTENBERG, geb. 1732, schout van Brummen in 1765, overl. 1811. Ook vinden wij verscheidene WESTENBERGEN, dienende in het staatsche leger, zoodat hieruit blijkt, dat niet alleen de kunsten des vredes door hen beoefend werden. Ik teeken slechts de volgende aan:

WESSELUS WESTENBERG, geb. 26 dec. 1691, is als kapitein van eene compagnie in het regiment VAN BRAKELL, den 10den aug. 1747 bij het dorp Wouw, een uur van Bergen op Zoom, door een kogel der Franschen gedood. (Mogelijk vermeld bij BOSSCHA, *Neêrl. heldendaden.*)

HERMAN HENDRIK WESTENBERG, geb. 1699, overl. 1775, kapitein in het regiment van BROECKHUIZEN, en later grootmajoor van Bredevoort.

BERNHARD LOUIS WESTENBERG, geb. 1730, overl. 1780, kapitein in het regiment VAN RANDWIJCK.

JAN OORTWIJN WESTENBERG, geb. 1726, overl. 1808, overste in het regiment van NASSAU-WEILBURG; — zijn zoon was:

JAN JOSIAS WESTENBERG, geb. 12 oct. 1764, generaal majoor, maakte den slag bij Waterloo mede.

Onder de laatste WESTENBERGEN, die in het stamboek vermeld zijn, behoort GERHARD WESTENBERG, geb. ? 1768. In 1791 was hij vaandrig bij het regiment VAN QUADT, doch nam in 1795 zijn ontslag. Daar hij zich vooral op de theorie van het militaire had toegelegd, benoemde men hem in het volgende jaar tot luitenant-ingenieur, en in 1799 tot kapitein-ingenieur. In die jaren maakte hij drie veldtogten mede, als in 1793 en 1794 in België, en in 1799 in Noordholland, waarbij hij verschillende gevechten, o. a., dat bij Werwick op 13 septb. 1793, bijwoonde. Daarna heeft hij veel voor de genie gedaan in verschillende vestingen, o. a. te Heusden, waarvan de toenmalige generaal majoor en directeur der vierde directie van fortificatiën E. G. VAN DER PLAAT de vereerendste getuigenis heeft afgelegd.

Door ziekte, op verzoek zijn eervol ontslag uit den militairen dienst gekregen hebbende, heeft hij, door zijne grondige kennis van genie en vestingbouw, nog vele belangrijke zaken tot stand gebragt, o. a., op verzoek van den toenmaligen gouverneur van Gelderland, in die geheele provincie de waterpassing gedaan. Zich te Warnsveld, bij Zutfen, met der woon nedergezet hebbende, was hij aldaar reeds tot burgemeester be-

noemd, toen de dood hem belette dat ambt te aanvaarden. De schoone kunsten beminde hij zeer, vooral de schilderkunst, waarvan hij zelf een gelukkig beoefenaar was, hetgeen zijne stukken bewijzen, die nog steeds bij zijne familie bewaard worden. Of hij ook het een of ander in hel licht gaf, is ons onbekend; alleen weten wij dat hij ook tot de medewerkers van het toen uitkomende *Woordenboek* van NIEUWENHUIS heeft behoord. De aanhoudende bezigheid en vermoeiingen hadden zijn niet sterk gestel zoodanig ondermijnd, dat hij den 27sten maart 1822 te Warnsveld overleed. In 1800 was hij gehuwd met ALIDA CATHARINA HESSELBERG, geb. 6 april 1779, hoog bejaard overleden 29 nov. 1863, dochter van FREDERIK HESSELBERG, kapitein ten dienste dezer landen, en THEODORA PETRONELLA SLICHER. Hunne kinderen en kleinkinderen planten het geslacht voort. De familie KONINCK WESTENBERG behoort ook tot deze familie. Dat mr. B. O. T. WESTENBERG, secretaris van legatie te Frankfort, ook tot deze familie behoort, is zeer waarschijnlijk, doch ons niet gebleken; vermoedelijk van een tak, die in het stamboek niet voortgezet is. Het zal mij dus zeer aangenaam zijn, niet alleen de meest uitvoerige berigten omtrent de hier opgenoemde WESTENBERGEN, maar ook omtrent alle andere, die men mogt vermeld vinden, te vernemen.

Het wapen van DE WESTENBERGEN bestaat uit: »Drie achtereen liggende groene klaverblaadjes in een gouden of zilveren schuin liggenden balk op een rood veld; boven op den helm zijn twee vleugels, de regterzijde rood en de linkerzijde goud, en in iederen vleugel de gouden (of zilveren) schuin liggende balk, met de drie achtereenliggende groene klaverblaadjes; de helmdekken zijn rood en goud."

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Willem van Asselt (vgl. XIII. bl. 29, 125, 217, 251, 281; XIV. bl. 152). Naar aanleiding van het t. l. a. p. op nieuw over deze personen medegedeelde, kan nog worden vermeld hetgeen ik hen aangaande uit het *Leenregister van Gelderland* heb opgeteekend, als volgt: Met den Hoff ter Neijersdom, en de vierdonkshoff ter Nijerkerke; ook met de thiende tot Ouderoort hebbende 24 mtr. Coorngelts werden beleend tusschen 1326 en 1379 BODE, JOHAN, en WOLTER VAN ASSEL; WOLTER tugtigt sijn wijf HILLEGOND, dochter STEVENS V. D. EGER 1405. — STEVEN VAN ASSEL 1424, tugtigt sijn vrouw GRIETE VAN BELLINCHAVEN 1439. — WILLEM VEL VAN WEVELINCKHAVEN 1466, 1473. — In 1539 werd het klooster Nazareth binnen Gelder beleend met de genoemde thiende tot Oudervoet, hebbende 24 mtr. Coorengelts.

Met het Kermers goed te Nijekercken werden beleend JOHAN VAN ASSEL 1379, STEVEN VAN ASSEL 1424, DAAM VAN SEGGENHAVE 1473.

JOHAN VAN ASSEL WOUTERSZOON werd beleend 1410 met Pannekoecks goed ensyn toebehooren onder Aldenkercken; dezelfde 1410 en 1424 met den Hoff oppen Berge by Neersdam, en WOLTER VAN ASSEL 1460, deze tugtigt syn vrouw FIJE van WOLFCULEN 1465.

Voorts blijkt nog dat STEVEN VAN EGER en later 1408 zijne weduwe STIJNE VAN KEDICHEM, en in 1424 en ook in 1465 zijn zoon SANDER; alsmede dat DIRCK VAN BELLINCKHAVEN in 1402, JOHAN VAN BELLINCKHAVEN in 1436 en 1473, en DIRK VAN BELLINCKHAVEN in 1522 beleend zijn geworden met goederen onder Stralen.

V. D. N.

Geslachten Huigens en Sluisken. Overhagen (vgl. XIV. bl. 128, 185). Overhagen, een oud adellijk goed, was reeds voor de 14e eeuw bekend; in 1401 verkocht JOH. MOMPELIER, ridder, Overhagen aan JOH. DE COCQ VAN OPIJNEN; in het begin der 16e eeuw behoorde het goed aan den bannerheer jonkheer GIJSBERT VAN WISCH, die het in 1525 bij testament naliet aan zijne beide, buiten echt verwekte, zoons, zoo als uit het archief van Bilioen blijkt; zie mr. G. VAN HASSELT in zijn: *Roozendaal*. In 1711 kocht het een voorvader van den tegenwoordigen eigenaar van Bilioen. Later is het geheele kasteel afgebroken, en op de plaats, waar eenmaal het kasteel Overhagen met de bijgebouwen stond, staat nu het tuinmanshuis, enz. van Bilioen. (*Sic transit!*) De oude regtlijnige grachten zijn sedert nieuw, slingerende aangelegd.

Watergoor is mij in die streek niet bekend; of er soms Nederhagen, dat reeds in 1528 bekend was, waarvan ook een zekere VAN HOEVELINCK eigenaar geweest is, en dat in 1661 in handen der familie VAN SPAAN VAN BILIOEN kwam, onder bedoeld is, is mij onbekend.

Ik herinner mij, op de tentoonstelling te Delft in 1863, gezien te hebben een portret van FRED. SLUIJSKEN, pres. van den Hove van Holland en Zeeland, 1696, door C. DE MEER geschilderd, volgens den catal. (no. 2737) bij mevr. de wed. ONDERWATER, geb. DE JONGH, te Dordrecht berustende, die misschien over dat geslacht een en ander kan mededeelen.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Geslacht van Laren (vgl. XIV. bl. 154). Uit de kerkelijke registers te Vlissingen

teekende ik het volgende op, betreffende deze familie.

Uit de huwelijksregisters.

1618 junij. JEREMIAS VAN LAREN van Arnemuyen, predikant te Seraerskercke, met LYSBETH JAIRS j. d. van Vlissingen.

1618 junij. SAMUEL VAN LAREN, predikant te Ellewoutsdijck, met ADRIAENTGEN TAETS, beide van Arnemuyen.

1618 sept. Mr. ELIAS MORIS j. g. van Vlissingen, predikant binnen Borselen, met MAYKEN VAN LAREN j. d. van Arnemuyen.

1621 oct. Mr. JACOBUS VAN LAREN j. g. van Arnemuyen, dienaar des goddel. woorts, met ADRIAENTJEN JASPERS j. d. van Vlissingen.

1626 jan. BARENT VAN LAREN j. g. van Arnemuyen met LYSBETH DIRCX SCHEUFS j. d. van Vlissingen.

1635 aug. Mr. JOOS VAN LAREN, dien. des goddel. woorts alhier, weduwnaar van SAERTGEN BAGGAERTS van Arnemuyen, met SOETGEN SCHOUTENS van Middelburg, wed. van JAQUES ROOSE.

1636 nov. Mr. SAMUEL VAN LAREN, wedr. van ARIAENTJE TAETS, predikant tot Heinkensant, met ARIAENTJE PIETERS ACKERSDYCK, wed. van DIRCK TEN COCKE.

1654 junij. Mr. JACOBUS LARENIUS j. g. van Vlissingen, D. d. G. W. tot Elfsdyck met MAGDALENA ENGELS (INGELS?) j. d. van Middelburg, ondertrouwd aldaar.

1654 nov. CORNELIS AERNOUTSE TROMP j. g. van Zierikzee met SARA VAN LAREN, j. d. van Vlissingen.

1655 dec. Mr. BERNARDUS VAN LAREN van Arnemuyen, D. d. G. W. tot Axel, wedr. van ELISABETH DIRCX SCHEUFS, met SUSANNA BLOEMAERT van Oost-Souburg.

1659 sept. Mr. JOOS VAN LAREN j. g. van Koudekerck, D. d. G. W. tot Ellewoutsdyck, met PETRONELLA LUCAS j. d. van Vlissingen.

1674 dec. JACOBUS HUYERT j. g. van Zierickzee met MARIA VAN LAREN j. d. van Vlissingen.

1698 maart. CORNELIS VAN LAREN j. g. van Vlaerdingen op Macasser (Celebes) met ELISABETH VAN LAREN j. d. van Vlissingen.

Uit de Lidmaatregisters.

1608 oct. Joos VAN LARAN, predicant en MAYKEN BARENTS syn huysvrouw, MAYKEN VAN LAREN j. d. met attestatie van Arnemuyen.

1609 sept. JEREMIAS VAN LAREN j. g. van Arnemuyen.

1611 maart. SAMUEL VAN LAREN j. g. van Arnemuyen.

1614 sept. JEREMIAS VAN LAREN en SAMUEL VAN LAREN, studenten in de theologie met attest. van Franeker.

1616 maart. JACOB VAN LAREN en PIETER VAN LAREN, studenten, beyde van Arnemuyen.

1630 april. JOHANNES VAN LAREN j. g. van IJsendycke.

1631 dec. PERNELLETJE VAN LAREN j. d. van IJsendycke.

1631 dec. MACHIEL VAN LAREN van Koudekercke.

1638. JOOS VAN LAREN.

1647 Jan. DAVID VAN LAREN, student met attestatie van Utrecht.

Aan de huwelijksregisters ontbreken eenige jaren, zie het 10e deel van dit tijdschrift bladzijde 61.

LABORANTER.

Heeren van Axel. (vgl. XIII. blz. 188, 254, 381 en XIV. blz. 128). In het werk van mr. MARCUS VAN VAERNEWIJCK, *De Historie van Belgis of kronijke der Nederl. Oudheid.* Nieuwe editie. Gent, bij D. J. VAN DER HAEGHEN, dl. II, lees ik het volgende: »JUDOCUS VAN GHISTELE, bijgenaamd *de groote Reiziger*, ridder en heer van Axele, van der Moere, Maelstede, enz., was zoon van Jkhr. GEERAERD VAN GHISTELE, ridder hoogbailliu der stad Gent, en van Jonkvr. ELISABETH DE WILDE, vrouw van Maelstede, dochter van Jkhr. JAN DE WILDE, burggraaf van Zeeland, van het huis Cruyningen. Hij kwam in 1446 ter wereld, en werd 27 Oct. 1467 in den veldslag van Tongeren door den Hertog van Bourgondië, KAREL *den Onversaagden*, tot ridder geslagen. Na den dood van dien Vorst trad hij in de Magistrature der stad Gent, alwaar hij reeds tweemaal het Voorschependom van der Keure had bekleed, toen hij den 15 November 1481, vergezeld door zijn' kapellaan, den eerw. heer JAN VAN KONINGSLANDT, en door de edellieden JORIS VAN GHISTELE, JAN VAN VAERNEWIJCK, beide van Gent, en JORIS PAELDINCK, van Yperen, naar het H. Land vertrok. Van deze reis terug zijnde, werd hij in 1486 Voorschepen van Gedeele, en zag zich 12 Aug. 1492 tot hoogbailliu van Gent benoemd. Daarenboven was hij erfelijk schout van Hulst- en Axelambacht, en Raad en Kamerheer van MAXIMILIAAN en van PHILIP *den schoonen*. Hij was gehuwd met Jonkvr. MARGARETA VAN RAVESCHOOT, dochter van Jkhr. JACOB VAN RAVESCHOOT en van Jonkvr. JUDOCA VILAIN, en verwekte bij haar 3 dochters, n. l. 1. ISABELLA VAN GHISTELE, getr. met jkhr. DIRK VAN DER GRACHT, heer van Moorsele, Leeuwerghem en Heule, zoon van Jkhr. WOUTER VAN DER GRACHT en van Jonkvr. ISABELLA VAN HEULE; 2. MARGARETA VAN GHISTELE, getr. met Jkhr. JAN VAN CURTENBACH, burggraaf van Ter Vere, heer van Helmont, zoon van Jkhr.

JAN VAN CURTENBACH en van Jonkvr. JUDOCA HINCKAERT, en 3. MARIA VAN GHISTELE, getr. met Jonkhr. VAN PALLANT. Men heeft van JUDOCUS VAN GHISTELE verscheidene werken o. a. zijne *Reis naar het H. Land*, eene *vertaling van Ovidius*, eene *vertaling van Terentius*, alsmede *van Plautus*".

Zou men mij nu ook kunnen opgeven, wanneer deze JUDOCUS VAN GHISTELE, of JOOST VAN GISTELLES, die te Zuiddorpe begraven werd, overleden is?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht van Voorhout (vgl. XIII. bl. 280, 350; XIV. bl. 57, 87). Voeg bij de hiervoor, bl. 60, 61 opgegeven wapens, nog die van JAN MASSCHEREEL, ridder, drossaart der stad en lande van Breda, in 1493 en schout dier stad, in 1523, en van WYNAND MASSCHEREEL, drossaart als voren, in 1513, zijnde: *d'hermines à la fasce d'azur, au sautoir de gueulles brochant sur le tout.* Zie VAN GOOR, *Beschryv. van Breda*, in de wapenpl. tegenover bl. 208, en verder over eenigen van dien naam, bl 51, 79, 97, 139, 212.

Vermoedelijk hebben deze MASSCHEREELS een ander wapen aangenomen, want in de stamlijst van MASCHERELL, MASCHEREEL, MARSCHERAIL of MASSCHERELL, [1]), welk geslacht een van rood en blaauw geschakeerd wapen had, komen omstreeks denzelfden tijd een WINAND en JOHAN VAN MASCHEREEL (vader en zoon), ridders, heeren van Winantsrade [2]), voor.

M°.

Le Leu de Wilhem (vgl. XIII. bl. 220, 349; XIV. bl. 28, 90). De heerlijkheid van Berlicum, in Noordbrabant, werd bezeten door mr. MAURITS LE LEU DE WILHEM, voorzitter van den raad en leenhove van Brabant, te 's Gravenhage, en in 1754 door mr. DAVID LE LEU DE. W., wiens weduwe, geb. baronnesse PIECK [3]), ze vier jaren daarna bekwam. Zie *N.-Brab. Volksalm.* 1844, bl. 165.

Men vindt bij BUTKENS, *Troph. de Brab.*, t. II. livr. VII. pp. *383, 384*, onder de *Premiers Conseillers President du conseil de la Cour Féodale de Brabant &c. résid. a la Haye*, genoemd:

Mr. MAURICE LE LEU DE WILHEM nommé le 13 sept. 1703; il s'est demis de la qualité de President le 22 may 1717.

En onder de *Conseillers* in denzelfden raad en leenhove.

Mr. DAVID DE WILLEM nommé le 1 juillet 1634; mort le 28 janv. 1658.

Mr. MAURICE LE L. DE W. nommé le 30 aoust 1672; il s'est demis de la qualité de President le 22 may 1717.

Mr. DAVID LE L. DE W. nommé le 29 may 1717.

M°.

Aelman (vgl. XIII. bl. 350; XIV. bl. 91). Onder de voornaamste aanvoerders der hulptroepen, die den brabandschen hertog WENCESLAS in den slag van Bastwiller of Bas-Villers (1371) bijstonden, noemt BUTKENS (*Troph. de Brab.*, t. I. l. IV. p. 491, l. IX. p. 667) ook: ALLEMAND *Bastard de* HAYNAUT. 't Kon zijn, dat, én hier, én in hertog ALBRECHTS testament voorz., van eenen anderen bastaard dan JAN AELMAN sprake was, zoo niet een charter van 16 dec. 1372 (bij MIERIS, *Charterb.*, III. bl. 276) het tegendeel bewees.

Dat WILLEM HENRIC, AELMANS *Zoen*, hiervoor bl. 92, door mij genoemd, tot het geslacht van dezen bastaard zoude behooren, is niet zeker, daar in een charter bij MIERIS (*Charterb.*, IV. bl. 771), van 27 maart 1424/1425, ook van eenen AELMAN, HEYNRICS *zoen, ende* BEYER, HEYRICS *zoen, gebroeders, uten Oesterlande van Rymerswale*, gewag gemaakt wordt.

Waar vindt men »zeker advies, den 5den sept. 1761, door den advoc.-fisc. mr. F. VAN LIMBORGH, aan het jagtgeregt van Holland en Westfriesl. uitgebragt," waaruit, volgens *.* (zie *Nav.* VII. bl. 279), zoude blijken, dat zekere WILLEM DE MOOR, † 1421, en te Noordwijkerhout in de kerk begraven, onder eene zerk met het wapen der bastaarden van *Henegouwen—Holland*, een afstammeling van heer JAN ALEMAN was?

M°.

Het geslacht van Erp (vgl. XIII. bl. 280, 319, 350). LE ROY geeft, onder zijne *Adelyke Lusthoven van Braband*, eene afbeelding van het kasteel *Frisselsteyn*, met volgende beschrijving: »*Frisselsteyn*, is een oud kasteel, gelegen onder de Meyery van Pelant, in het dorp van Vechel, voor deeze aan de huyze van ERP, en tegenwoordig, door huwelyk, aan de graaf van BERLO toebehoorende. De

---

[1]) Bij VON STEINEN, *Westph. Gesch.*, IV. Th., 26. St., S. 526 ff.; FAHNE, *Köln., Jül. u. Berg. Geschl.*, I. Th., S. 269; zie ook VAN SPAEN, *Inl.*, IVe dl., bl. 101, 102.

[2]) Een WYNANT MASCHEREEL was in 1526 drost te Heusden. OUDENH., *Beschr. van Heusden.*, uitg. van 1651, bl. 35. — Wijnandsrade kwam van hen aan de BONGARDEN. Vgl. TE WATER, *Verb.*, 4e st., bl. 229. — DAESDONCK voerde *d' hermines au sautoir de gueulles*. Zie CHRISTYN, *Jurispr. Her.*, pt. I. p. 127.

[3]) Het geslacht PIECK komt, sedert 1629, herhaaldelijk onder de schepenen van 's Hertogenbosch voor. De gebrekkige en onvolledige stamlijst is bij STEINEN, *Westph. Gesch.* II. p. 153 —161.

hertogen van Brabant, hebben ook eertyds aan de huyze van ERP, de dorpen Vechel en Erp verpand, waardoor het geslagt langen tyd in 't bezit is geweest, doch naderhand door de Staaten Generaal afgelost, ten welken einde GRAMAY, in zyn beschryv. van Pelant aldus spreekt: Op d'andere zyde legt een kasteel en een dorp, Erp genaamd, het geen de bynaam is van een adelyk huys, een oud erf, en tegenwoordig een heerlykheid, waar van de berugte WALRAVEN, heer is, toebehoorende al de twee rechtbanken, zo wel hier als tot Vechel, welkers parochie door haar persoonnaatschap, en eenige grafstede, van edelluyden, die daar begraven zyn, heel aanzienelyk is."

»Erp, — zegt OUDENHOVEN, in zijne *Beschrijv. van de Meyerije*, bl. 20, — is eertijdts een Stamhuys van een vermaert adelijck geslacht geweest dat den naem van ERP gevoert heeft, in vele oude stucken ende brieven bekent."

Den naam »VAN ERP" ontmoet men reeds in 1233 onder de schepenen en, in 1382 en 1513 onder de schouten van 's Hertogenbosch [1]), en uit de schepen-zegels, welke ten archieve dier stad bewaard worden [2]), zal kunnen blijken, of deze VAN ERPEN het in *Nav.* XIII. bl. 319, volgens RIETSTAP [3]), omschreven wapen: *in zwart een St. Andrieskruis, geblokt van rood en zilver* [4]), voerden.

Ook in Kleefsland, te Langenfeld, waren de ERPEN (met bovenstaand wapen) gegoed, en hadden zij, volgens FAHNE (*Köln., Jul. u. Berg. Gesch.*, II Bd. S. 39), tot helmteeken: een zwarten paardenkop met twee rood en wit geblokte halsbanden. — Volgende afstamming vind ik onder de 32 kwartieren (in ms.) van CATHARINA VAN ZEELANDT, JAN en AGNES VAN GERWEN dr.:

ERP. HERLE.	GERWEN. VLIERDEN.
ERP (JAN V.).	GERWEN (ANNA V.).
AGNES V. ERP, tr. HENDRIK V. GERWEN.	

Kwartieren van dit geslacht, in de kerk van Vechel, Nieuwkuik, Berlicum, St. Michiels-Gestel, staan in *Le Gr. Théatre sacré de Brab.*, t. 2, pt 2, pp. 126, 128, 129, 131. Het wapen geeft ook SMALLEGANGE, achter zijne *Cron. van Zeel.*

Het was vermoedelijk ook uit dit geslacht van ERP, dat de edelen van dien naam gesproten waren, door BUTKENS (*Troph.* t. I, pp. 88. 117, 128, 141, 277, 448), reeds in 1086, 1173, en vervolgens vermeld; ten zij dat deze behoorden tot het geslacht VAN ERPS (ERPENSIS), terzelfder tijd bekend en sedert 1197 te Leuven in den schepenstoel, 't welk (volgens P. DIVAEUS, l. c., lib. 2, p. 25, n°. 13.) voerde: DE LIEMINGEN (d. i. *d'or à 3 pals d'azur, au chef de gueules*) gebroken.

LE CARPENTIER (*Hist. de Cambray*) spreekt behalve van de eerstgenoemde familie VAN ERP, nog (pt. 3, p. 531, 532) van eene andere familie VAN ERPE, ook HERPE genaamd, in zilver een rooden leeuw met blaauwe nagels en tong voerende, welks naam door dat van ZUYLEN-SCHOUTHEET aangenomen werd. Vgl. DE L'ESPINOY, *Recherche d. l. nobl. de Flandr.*, pp. 260, 266, 267, 322, 755; LE BLOND, *Quart. généal.*. p. 54; *Nav.* XIII. bl. 159; DE JONGE, *Unie van Brussel*, bl. 195; V. D. AA, *Biogr. Woordenb.*, i. v. ERPE. De heerlijkheid van Erpe of Herpe, (in Vlaanderen), vroeger in haar bezit, schijnt in 1713, door koop, aan het geslacht van WAEPENAERT gekomen te zijn, volgens VAN DYCKE, *Rec. hérald. de Brug.*, p. 491.

De hoogleeraar THOMAS ERPENIUS of VAN ERP, geboren te Gorinchem den 3^den^ of den 11^den^ sept. 1584, »was (volgens VAN DER AA, *Biogr. woordenb.*, i. v.) de zoon van GERARD JAN VAN ERPE en BEATRIX DE BIJE, beide afkomstig uit aanzienlijke geslachten te 's Hertogenbosch, welke woonplaats zij echter met Gorinchem hadden verwisseld [5]), wegens de vervolging der Protestanten. Hij stierf te Leiden den 13^den^ nov. 1624, en werd in de St. Pieterskerk begraven, waar men hem ter eere een grafteeken heeft opgerigt, waarvan het uit-

---

1) Volgens BUTKENS, *Troph. de Brab.*, t. II. p. 542, 544 SVV., en OUDENHOVEN, *Beschr. van den Bosch*, bl. 56, 57, 62 vlgg.

2) Zie *Handel. v. h. Prov. Gen. van K. en W. in Noord-Brab., over* 1847, *Bijl.* n°. 1. — Het ware te wenschen, dat meer dergelijke opgaven van stads- en schepenszegels gedaan werden, in het belang der sphragistiek. — Jammer, dat ook het prachtwerk van jhr. DE COURT VAN HEECKELINGEN, getiteld: *Namen en Wapenen* (*geteekend naar de oorspronkelijke zegelen*) *van Heeren Schepenen en Raden der stad Dordrecht* (zie *K. en Letterb.*, 1848, n°. 44), het licht niet heeft mogen zien.

3) R. zegt niet, als V. D. N. ons verzekert, dat het geslacht VAN ERP uit Limburg was, doch vermeldt, naar 't schijnt, alleen het wapen van den in de ridderschap van Limburg, in 1842, volgens WELEVELD, verschreven baron VAN ERP.

4) Of: *van zilver en rood.* — Het leuvensche regeringsgeslacht VAN NETHENEN, reeds in 1194 en 1281 aldaar bekend, voerde hetzelfde wapen. Zie P. DIVAEUS, *Rer. Lovan.*, p. 74, n°. 12.

5) Van 1639 tot 1655 komen onder de vroedschap, schepenen, fabrijkm^rs^., tresoriers en burgem^rs^. van Gorinchem voor: PIETER, PIETER DEN OUDEN, JAN en JOHAN VAN ERP. Zie KEMP, *Beschrijv. van Gor.*, II. bl. 469 vlgg. — Een geslacht DE BIE zat ook, sedert het jaar 1429, en verv., te Gorinchem in de regering. en o. a. van 1552 tot 1570, een PIETER DE BIE CORNELISZ. Dez., t. a. p., bl. 240, 435, 448 vlgg.

voerig opschrift bij FOPPENS (*Bibl. Belg.*) [6]) wordt medegedeeld." — Zijn wapen, dat zich nog op een der beschilderde glasramen van het huis van ABRAHAM DAETSELAAR [7]), koopman in lint en garen (wiens vrouw JOANNA of JANNEKEN VAN ERP, eene zuster van den hoogleeraar was), te Gorinchem, bevindt, vertoont in blaauw vijf zespuntige gouden sterren, 3 en 2, en verschilt dus van dat van het adellijke brabandsche geslacht van VAN ERP ('t welk nog in 1586 te 's Hertogenbosch in den schepenstoel zat) en die van de andere hierboven genoemde geslachten van dien naam.

ERPENIUS' moeder, BEATRIX DE BIJE of BIE, wier wapen zich mede op de voormelde geschilderde glasramen bevindt, voerde in goud drie bijen, 2 en 1, terwijl het brabandsche geslacht van dien naam, afkomstig uit het huis van SCHOTEN, voerde in goud een beurtelings gekanteelden zwarten balk (*fasce*), vergezeld van zeven zwarte bijen, 4 boven en 3 onder den balk, naast elkander [8]). In de stamlijst van DE BIJE, bij KOK, *Wapenb.*, vind ik deze BEATRIX niet genoemd. — Eene stamlijst der DE BIE's, aanvangende met »ARNOULD DE BREDA, sgr. de Schoyte, fils de GODEFROI," en eindigende met »JOSEPH-MARIE DE BIE, né le 2 avril 1813, reçu docteur en droit à l'Université de Liége au mois de mars 1834, et décédé à Bordeaux le 30 nov. 1842," komt voor in de *Annal. de l'Acad. d'Archéol. de Belg.* t. I. (1843), waar ook het wapen volgenderwijze opgegeven wordt: *coupé d'argent et de sinople à une ruche et deux abeilles volantes d'or au chef* [9]); en tevens mededeeling gedaan wordt van een »Fragment généalogique conc. la branche de la famille DE BIE qui s'est établie en Flandres, ayant pour armes: *d'or à la fasce bretessée et contrebretessée de sable, accomp. de sept abeilles de même, dont 4 au chef et 3 en pointe.*" Deze tak vangt aan met »THOMAS DE BIE, écuyer, natif d'Audenarde," gehuwd met ANNA V. D. KERCKHOVE *gez.* DE LATTRE, en telt onder hare leden ook LOUIS-JOSEPH-AUGUSTE DE BIE DE WESTVOORDE, die, bij kon. besluit van ....., erkend werd als tot den adelstand des koningrijks te behooren. — Vgl. VAN DYCKE, *Rec. héral. de Bruges*, p. 47-49. — Zie van dit geslacht en dezen naam: MIERIS, *Charterb.*, dl. I. bl. 422, III. bl. 368, IV. bl. 172, 991, 1001; GOUTH., *Chron. van Holl.*, bl. 103, 112, 152, 163; VAN LEEUWEN, *Bat. ill.*, bl. 845, 904, 923, 943, 967, 1130, 1135, 1192; *Beschr. van Bommel*, bl. 76, 222; BALEN, *Beschr. van Dordr.*, bl. 1064, 1264, 1277; VOET, *Beschr. van Culemb.*, bl. 277; *Regist. o. d. kron. v. h. Hist. Gen te Utr.*, *jaarg.* 1846—1854, op BIE en BYE; VOLLENHOV. en SCHOTEL, t. b. a. p., in 't reg.; *de lijsten van den magistraat* van Antwerpen, 's Hertogenbosch, Delft, 's Gravenhage, enz.; BUTKENS, *Troph.*, t. I. p. 670 (bat. de Baswilre); LE CARPENT., *Hist. de Cambray*, pt. III. pp. 575. 1041; *Théatr. sacré de Brab.*, in 't reg., op BIE en BYE; *Suite du Suppl. au Nobil. des* P. B., t. I. p. 83, II. 155,238, IV. 60, 171, V. 223, 224.

Tot welk geslacht VAN ERP, de vrouw van PIETER CORNELISZ. HOOFT, wiens eerste huwelijk PLEMP in een fraai latijnsch ge-

---

[6]) Ook bij VAN MIERIS, *Beschr. van Leyden*, I. bl. 56.

[7]) ADRIAEN DAETSELAER. MATTHIJSZN., noemen hem VOLLENHOVEN *en* SCHOTEL (*Briev. van Maria van Reigersb.*, in 't reg., bl. 11, op den naam D.) onder bijvoeging: „In de *Manes Grot.* wordt hij verkeerdelijk DAVID, en door VAN WIJN, achter WAGEN., *Vad. Hist.*, d. X, ABRAHAM genoemd." — Men vindt gezegde *glasramen* beschreven en afgebeeld achter de *Byv. op het* 10e *dl. van* WAGENAAR'S *Vaderl. Hist.*, en in de *Geschiedk. aant. betr. het slot Loevestein*, (Gor. 1840), bl. 81, 82, 100.

[8]) Zie RIETSTAP, *Handb. der Wapenk.*, bl. 366. — Het geslacht VAN BIESTRATEN voerde ditzelfde wapen, doch in plaats van zeven, zes zwarte bijen, 3 boven en 3 onder den balk, naast elkander, en in 't hoofd een rooden barensteel. Zie de kwartieren van JOHANNA VAN MORCHOVEN *gez.* VAN DER STREPEN, † 23 oct 1587, wed. van PIETER MADOETS, † 23 oct. 1572, op een lijksteen in de kerk van O. L. V. t. K. te Brussel, in *Théatre Sacré de Brab.*, t. I., tegenov. p. 226. — Het geslacht VAN KINSCHOT, mede uit het huis van BREDA, door dat van SCHOTEN, voortgekomen, en tot de hoogste eeretitels en waardigheden verheven, voert in goud een dergelijken balk, vergezeld van 3 natuurlijke honigbijen. De stamlijst is bij FERWERDA en in de *Annal. de l' Acad. d' Archéol. de Belg.*, t. IV (1847).

[9]) Tot dit geslacht behoorde ook JOZEF-FRANS DE BIE, geboortig van Antwerpen, bijzittende raad in de bank van leening aldaar, die, als blijkt uit de *Liste des lettr. patent. de nobl. enrég. à la Chambre hérald. des Pays-Bas, de* 1783 *à* 1794 (geplaatst in de *Annal. de l'Acad. d'archéol. de Belg.*, t. II), den 3 mei 1784 in den adelstand werd verheven. Het *Comité de rédaction* van gezegde *Annales* voegt er de volgende aanteekening bij: „L'anoblissement de JOSEPH-FRANÇ. DE BIE ne doit porter aucune atteinte à l'ancienneté de noblesse de sa famille. Nous avons acquis la certitude que cette famille DE BIE, regardée de tous temps comme une des plus honorables d'Anvers, est de très-ancienne noble extraction, et nous osons assurer que sa généalogie, publiée dans la première livraison des annales de l'Académie, a été rédigée sur des preuves irrécusables. Que d'exemples ne trouve-t-on pas de personnes, appartenant à l'ancienne noblesse, qui se sont fait anoblir, soit par indifférence, soit par erreur, soit par défaut de connaissances en blason, soit par perte de preuves soit par difficultés que leur suscitait la vénalité de hérants d'armes (zie daarover: *Annal.* a. b., t. II. p. 410—424; *Liste des titr. de nobl.* (Brux. 1847), *Introd.*, p. V svv.; DE LANGE V. W., *Heeren v. d. Goude*, dl. I. bl. 471, 472.) ou d'autres hommes chargés de la direction des affaires héraldiques*"

dicht bezong [10])], behoorde, is mij tot heden niet gebleken. JUSTE schreef een gedicht aan de (eerste?) [11]) bruid van den drossaart, over zijn wapen (*Gedicht.* van P. C. HOOFT. Amst. 1664, bl. 294) [12]). *Konst- en Letterb. voor* 1848, dl. I. bl. 179. M°.

Afstammelingen van Joost van (den) Vondel [vgl. A. R. XII. bl. 185, 252 XIII. bl. 187]. Ik kan geene afstammelingen van den beroemden VONDEL opgeven, doch meen in den *Navorscher* niet onvermeld te mogen laten, dat een geslacht van dien naam te Axel heeft gebloeid van het einde der XVI[de] tot het begin der XIX[de] eeuw. Uit mijne aanteekeningen wil ik dan hier aanstippen wat mij belangrijk toescheen.

In 1594 was PIETER VAN DEN VONDEL en in 1686—1696 JAN VAN DEN VONDEL schepen van Axel;

NIKOLAAS VAN DEN VONDEL wedr. van MAYKEN JANS, huwde den 7[den] julij 1657 ANNA STRUIJF;

ANNA VAN DEN VONDEL huwde 1°. 13 julij 1672 P. C. EECKMAN en 2°. 23 nov. 1695 P. ADRIAANSEN;

LAURENS VAN DEN VONDEL huwde 1713 JANNA WIJLAERT;

JAN VAN DEN VONDEL huwde 20 aug. 1749 ELIZABETH DE JONGE en eindelijk

MICHIEL VAN DEN VONDEL huwde 11 dec. 1763 CORNELIA BAKKERS.

Te vergeefs heb ik in de oude rekeningen, waarin gewoonlijk een hoofdstuk voorkomt der aangenomen »*haeghpoerters*," gezocht van waar PIETER VAN DEN VONDEL of diens vader te Axel gekomen zijn; misschien wel uit Antwerpen en welligt was een van beide de broeder van den ouden JOOST, die naar Keulen de wijk nam.

Sas van Gent. F. CALAND.

Godevaart Montens (vgl. A. R.). Bij het inzien van de eerste jaargangen van den *Navorscher*, lees ik eene vraag over GODEVAART MONTENS te Breda; mogt de vrager daarin nog belang stellen, zoo kan ik hem opgeven, dat GODEVAART de zoon was van HENDRIK MONTENS en van GEERTRUI, dochter van PIETER, JAN GODERTZ, en van CATARINA BETTEN. GODEVAART MONTENS kan getrouwd geweest zijn met AGNETA VAN DER HAAGEN. B.

[10]) C. G. PLEMPII *Quisquil.*, pag. 95. Zie WITSEN GEYSBEEK, B. A. C. *Woordenb.*, 5[e] dl., op PLEMP.

[11]) Tweede. BESTUUR.

[12]) Waarschijnlijk is 1664, schrijffout voor 1644; althans wij kennen geene uitgave van HOOFTS *Gedichten* van eerstgemeld jaar. De auteur van het bruiloftsdicht, geteekend *Juste*, is VONDEL. BESTUUR.

Wapen van Driel (vgl. A. R.). Op het gedenkteeken, voor GERARD WELHOEK in de oude kerk te Delft opgerigt, bevinden zich ook de wapens van zijne beide vrouwen, MARIA VAN LODESTEIN en PETRONELLA SPIERING [1]). Het wapen van de laatste nu, heeft, voor zoover het zigtbaar is, veel overeenkomst met dat van AGNETA VAN DRIEL, bij BALEN, bl. 1156; 't welk mij doet vermoeden, dat de vergissing hierin bestaat, dat bij BALEN op de aangewezen bladz. abusivelijk een wapen is geplaatst dat op bl. 1150 van zijn werk had moeten staan, als zijnde dat van de aldaar vermelde KORNELIA SPIERING uit Delft [2]).

De VAN DRIELS, zoo te Dordrecht als te Rotterdam bekend en in de regering geweest, voerden in goud een dubbelen rooden adelaar [3]), welk wapen ook door de adellijke geldersche geslachten VAN DRIEL en VAN DE POLL gevoerd werd (volgens VAN SPAEN, *Inl. t. d. Hist. van Gelderl.*, III. bl. 252, en FAHNE, *Köln., Jul. u. Berg. Geschl.*, I. S. 335); beide schijnen dus uit éénen stam oorspronkelijk. Vele regeringsgeslachten te Dordrecht waren van elders in die stad gekomen. M°.

Geslacht Schovel. J. SCHARP zegt in het voorberigt van zijne *Geschiedenis en Costumen van Axel*, deel I. bladz. 57, dat de zeeheld CLOUDESLY SHOVEL, † nov. 1707, een der voorouders is geweest van den toenmaligen griffier van Axel, JACOB ELIAS SCHOVEL. KOK geeft in zijn *Vaderlandsch woordenboek* wel een register der familie SCHOVEL, doch dat begint slechts nadat APPOLLONIA ELIZABETH SAUTIJN den 20[sten] april 1734 gehuwd was met LOUIS SCHOVEL, dien hij noemt schepen van Axel, alhoewel die naam mij nooit onder de schepenen is voorgekomen.

Bestaat er ergens een ander register dier familie dan bij KOK? Gaarne zou ik weten willen hoe die CLOUDESLY SHOVEL verwant was met JACOB ELIAS voornoemd?

Uit het archief van Axel heb ik het een en ander omtrent die familie aangeteekend, dat ter aanvulling dienen kan van het register bij KOK.

JACOB ELIAS SCHOVEL, griffier van Axel had bij MARIA JACOBA VAN BRUSSEL deze kinderen:

a. RUTTERIA PIETERNELLA, geb. 12 mei 1779.

[1]) Zie *Verzamel. van gedenkst. in Nederl.*, I. bl. 42.

[2]) SPIERING, te Delft, voerde in blaauw drie zilveren visschen. Zie *Nav.* V. bl. 284. — In het wapen van JACOB DELFF, raad enz. te Delft, bevinden zich ook drie vogeltjes. Zie *Verzamel.* a. b., bl. 40.

[3]) Zie BALEN, *Dordr.*, bl. 1045; *Nav.* V. bl. 285.

b. ANNA MARIA JACOBA, geb. 28 feb. 1781.

c. CORNELUS BAAS, geb. 7 julij 1784 (get. CORN. BAAS uit Middelburg).

d. DAVID, geb. 4 julij 1786 (get. DAVID VAN VISVLIET, burgem. van Middelburg).

e. SUZANNA HUBERDINA VROUWTJE, geb. 25 dec. 1787.

CATHARINA VROUWTJE SCHOVEL had bij JOHAN DE SMIDT deze kinderen:

A. HENDRIK LOUIS, geb. 20 nov. 1757.

B. CATHARINA APOLLONIA, geb. 7 nov. 1759.

C. JOHAN JACOB, geb. 27 mei 1761.

D. CATHARINA APOLLONIA, ged. 6 julij 1763.

E. MARIA CATHARINA APOLLONIA, ged. 5 jan. 1765 (get. MARIA SCHAAK, wed. ARNOUD SCHOVEL).

F. SUZANNA JACOBA VROUWTJE, ged. 13 julij 1766.

G. HENDRIK LOUIS, ged. 11 nov. 1767.

H. ELIZABETH VROUWTJE, ged. 16 nov. 1768.

I. JACOB CORNELUS SAUTIJN, ged. 27 sept. 1772.

K. JOHAN SAUTIJN, ged. 2 aug. 1777.

MARIA CATHARINA APOLLONIA SCHOVEL (E.) huwde met ABRAHAM HUBERT VAN WIJN, kapitein, grootmajoor van Axel en had deze kinderen:

Aa. ABRAHAM HENDRIK SAUTIJN, ged. 10 junij 1788 (get. H. VAN WIJN, oud-pensionaris van Gouda).

Bb. CATHARINA VROUWTJE, ged. 11 julij 1789.

IJzendijke. F. CALAND.

Wapen van het ambacht het Nieuwland of de Vier Polders. »Toen de hertog van Alva hier te lande den tienden penning wilde invoeren, bedagten de ingezetenen van de Vier Polders tot hun wapen een rood veld met een zilveren degen, naast welken zy ter eener zyde vyf en ter anderer zyde vier, te samen negen gouden penningen plaatsten en den tienden boven de punt van den degen Hier mede gaven zy te kennen, dat de hertog den tienden penning by hen van de punt van den degen zou moeten haalen. Dit is sedert hun wapen gebleven." *Tegenw. staat van alle volken*, 17de dl. (*Holland*), bl. 91. M°.

Van Gameren. FRANS VAN GAMEREN, commissaris van z. k. majesteit, zoon van JAN III VAN GAMEREN, ontvanger van de staten van Brabant in 't kwartier van Antwerpen en van KATHARINA HANICAERT, was gehuwd met eene vrouw, wier naam niet bekend is; zij voerde echter dit wapen: »d'argent à 2 merlettes de sable, une à »senestre en chef et une en pointe; au franc »canton de gueules chargé d'une étoile à »six rais d'argent."

Kan iemand mij inlichten door welk geslacht dit wapen gevoerd werd?

F. CALAND.

Geslacht van Amelroys [Ammerzooien?] Volgens een register van het geslacht VAN GAMEREN voerden de heeren VAN AMELROYS [AMMERZOOIEN?]: »de gueules, à 3 pals de vair, au chef d'or au renard passant de gueules; stamden zij ook af van het bekende geslacht van CHATILLON, dat »de gueules à 3 pals de vair au chef d'or" voerde?

F. CALAND.

Wapen van de Crauwelaer. Wie kan mij het wapen opgeven van het geslacht DE CRAUWELAER, waarvan eenige leden den rang hebben bekleed van burgemeester en schepen van Axel, baljuw van Dreischor en verwant waren aan de geslachten:

DE HUIJBERT, DE VASSIJ, DE LEU uit Goedereede, VAN HESSE VAN PIERSHIL, DE MEPSCHE, ANDERSON enz.

Sas van Gent. F. CALAND.

Geslacht van Baerle. In den *Navorscher* 1863, bl. 319. (het geslacht VAN ERP) geeft de heer V. D. N. op, dat DAVID VAN BAERLE, gehuwd met SARA VAN ERP, geboren is in 1595; wordt gevraagd, of men ook aangeteekend vindt, waar hij geboren is of vermoedelijk geboren zou kunnen zijn?

B. n°. 3.

[De ouders van DAVID VAN BAERLE woonden te Amsterdam.]

Maria Duijst van Voorhout (vgl. XIV. bl. 87). De stichster der drie fundatiën heette MARIA DUIJST VAN VOORHOUT; in de vraag is de naam geheel verkeerd geschreven. Zij was eene afstammeling uit het bedoelde geslacht. Op hetgeen verder gevraagd wordt vindt men het antwoord in de »*Fundatiën van Renswoude te Delft, Utrecht en 's Gravenhage*," te Delft in 1854, en in »*Het Burgerweeshuis en de Fundatie der vrijvrouwe van Renswoude te 's Gravenhage*," uitgegeven bij W. P. VAN STOCKUM in 1844.

Haar vermogen vermaakte zij niet aan die drie fundatiën, daar deze niet bestonden, maar aan drie weeshuizen, in ieder der genoemde steden een; doch omtrent de helft van dit vermogen moest in legaten uitgekeerd worden.

Geslacht van Diemen (vgl. XIV. bl. 179). Eene kleine verbetering behoeft het aldaar ter nedergestelde, te weten, dat de 9^en^ gouverneur-generaal van Nederl. Indië gehuwd

was met ANNA VAN AALST. Uit een register der stad Batavia blijkt: dat op den 17 januarij? 1630 aldaar gehuwd is de heer »ANTONIO VAN DIEMEN, raad van Indië, geboortig van Cuylenburg met juffrouw MARIA (VAN) AELST, wedᵉ. van sʳ. BARTHOLOMEUS CUNST." Zie ook het algemeen regisop *den Navorscher*. LABORANTER.

Geslacht van Diemen. Zouden tot dit geslacht ook kunnen behooren?

1°. JOHAN VAN DIEMEN, aangesteld als secretaris van Sas van Gent, 13 maart 1661, van welke betrekking hij vrijwillig afstand deed 8 sept. 1678. (Zie *Nav.* XI. bl. 261.)

of 2°. BARTHOLOMEUS ARNOLDUS VAN DIEMEN, luitenant bij het regiment van den colonel CLAUBERGE, die, als weduwnaar van ADRIANA VAN DIJK, hertrouwde met ELIZABETH DEYS, jonge dochter, geboortig van Waarde in Zuidbevel., ondertr. te Nisse 7 mei 1693 en vervolgens aldaar ook getrouwd. Zie het trouwregister der nederd. herv. gem. te Goes.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Van Cats en van Brederode. Volgens de opgaven, voorkomende in de geslachtregisters bij BOXHORN op REYGERSB., *Chr. v. Zeel.*, dl. II. bl. 357; KOK, *Vaderl. Woordenb.*, dl. VIII. bl. 1027, IX. bl. 222 en XXX. bl. 287—288, en *Kronijk*, van het hist. genootsch. van Utrecht, 8ᵉⁿ jaarg. 1852, bl. 35—37, zou THEOPHILUS VAN CATS, heer *van Heilo, Coulster en Oestdom*, of wel PHILIBERT VAN CATS, heer van *Bruelis*, gehuwd geweest zijn: 1°. met DELIANA VAN BREDERODE VAN WEZENBURG (dochter van REINOUD III, baron *van Wezenburg*, heer *van Veenhuizen*, en van diens tweede gade, MARIA VAN DUIVENVOORDE), uit welk huwelijk is geboren ANNA VAN CATS (later de 1ˢᵗᵉ gade van PIETER, baron VAN WASSENAAR STERRENBURG), en 2ᵈᵉ met MARIA DE BEY (dochter van GEORGE, thesaurier-generaal van de Vereenigde Nederlanden, en van MARIA VAN ALMONDE), uit welken echt werd geboren GEORGE VAN CATS, heer *van Coulster* etc. (later gehuwd met JUSTINA VAN NASSAU, dochter van JUSTINUS, natuurlijken zoon van prins WILLEM I).

Intusschen vond ik dezer dagen in een der kerkel. trouwregisters van de nederd. herv. gem. te Goes aangeteekend, dat PHILIBERT VAN CATS, heer *van Bruelis*, wonende te Goes, ondertr. te 's Gravenhage, den 10ᵉⁿ april 1853, en in mei daaraanvolgende te dierzelfde plaatse huwde met ANNA CATHARINA VAN BREDERODE VAN WEZENBURG.

Wie zou mij deze schijnstrijdigheid kunnen ophelderen, en mij tevens opgeven, van wien THEOPHILUS en PHILIBERT VAN CATS zonen waren.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

MENGELINGEN.

Eetbare vogelnestjes (vgl. XIV. bl. 159). De geachte vrager zal zijn weetlust kunnen bevredigen, wanneer hij in de verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap voor kunsten en wetenschappen, deel III, blz. 145—165, Batavia 1787, het hierover geschreven artikel van den predikant der luthersche gemeente aldaar, JOHANNES HOOYMAN, wil nazien.

In het *Indisch Archief*, dl. II. bl. 158—164, Batavia 1850, zal hij mede een beschrijving vinden van de vogelnestgrotten bij Wirotarie, in de afdeeling Grobogan, residentie Samarang.

De verpachting der vogelnestklippen op Java en Madura bragt op in 1863	*f* 62,916,00
Op de buitenbezittingen . . »	132,00
De verhuring . . . . »	3,058,00
te zamen	*f* 66,106,00

LABORANTER.

Eetbare vogelnestjes. Ik meen wel eens gehoord te hebben, dat er in 't Willemspark te 's Gravenhage een heer woont, die daarin handel drijft en er duizenden in omzet, terwijl het zulke goede winsten geeft, dat die heer (de naam is mij ontschoten) duizenden 's jaars kan verteren. Ik vernam nog daarbij, dat er drie soorten in die vreemde lekkernij bestaan: 1°. die, waarin nog geen eitjes gelegd zijn, 2°. die, waarin eitjes gelegd maar nog niet uitgebroeid zijn en 3°. die, waarin eitjes gelegd en uitgebroeid zijn. Deze laatste soort is de minste in waarde, terwijl de 1°. supra fijne qualiteit is. Die handel wordt gedreven op China en onze koloniën.

Utrecht. A. v. R.

Groote Diamant (vgl. A. R.). In de *Haarlemsche Courant* van den 26 januarij 1747, komt een berigt voor uit Londen, dat, volgens brieven van Lissabon, aan den koning van Portugal uit Brazilië gezonden was een groote diamant, ovaal, van 1680 caraat, of 12½ once wegende, waarvan de waarde geschat werd op 224 mill. p. sterling: » nooit » te voren zwaarder gezien, als die van den » Heer PITT die maar 127 caraten woog en » voor 125,000 pond sterling verkocht werd."

Hiermede stemt het volgende overeen:

»La collection actuelle de diamans et de pierres précieuses du Prince regent est la plus belle et la plus riche qui existe, on l'estime à un million de livres sterling; mais on ne comprend pas dans ce calcul le diamant de la reine de Portugal, le plus gros qui est au monde, il pèse 1680 carats et vaut seul 224 mill. sterling, suivant l'estimation de lord MACARTNEY (*Voyage en Chine* prémière partie)."

Overgenomen uit *L'Oracle*, journal du departement de la Dyle, Bruxelles 14 août 1813 N°. 226, onder de berigten uit Londen van den 7n augustus van dat jaar.

Onder de papieren, afkomstig van den gewezen directeur in Perzië, WOLLEBRAND GELEYNSZ. DE JONGE, in 1648 in het vaderland teruggekeerd, wordt gevonden, dat PAULUS CROOCQ op den 22 november 1640 te Suratte van hem heeft overgenomen:

»Het groot juweel van importantie, toe»behoorende de weduwe van zal. GASPAR »BOUDAEN, in zijn leven coopman tot Am»sterdam, synde een Triumphe van den »grooten ALEXANDER in agaet gesneden in »silver vergult geset en met robynen, paar»len, agaeten, saphieren enz. rontomme ver»ciert."

Dit kostbare stuk was reeds eenige jaren te voren naar de vaste kust van Indië gezonden, om aldaar aan dezen of genen vorst verkocht te worden, waarin men echter niet geslaagd was.

LABORANTER.

Bijzondere geheugenskracht (vgl. A. R.; XIV. bl. 63). Men verhaalt van HUGO DE GROOT een dergelijk voorbeeld van sterk geheugen. Als afgevaardigde der staten van Holland in Amsterdam geweest zijnde, werd hem door leden van den raad uitgeleide gedaan en wel te voet, naar het eenvoudig gebruik dier tijden, gaande van het toenmalig stadhuis, het Damrak langs, naar den Buitenkant waar het statenjagt lag. Daar gekomen gaf het een of ander aanleiding om van zijn geheugen te spreken en verhaalde hij, al pratende, al de uithangborden en opschriften of benamingen van huizen, die toen menigvuldig en dikwijls zeer uitvoerig waren, onthouden te hebben, een der raadsleden vond dit zeldzaam genoeg om het te verifiëren en nu gaf DE GROOT ze, voor het gemak van dien heer, in omgekeerde orde op en deze bevond het op zijn terugweg naauwkeurig en zonder dat er een overgeslagen was.

Of het historisch is weet ik niet, mij is het voor 40 à 50 jaar geleden verhaald.

H. Bz.

Bijzondere geheugenskracht van Hugo de Groot. Ik heb het ook menigmaal hooren verhalen, maar herinner mij niet het ergens gelezen te hebben. De GROOTS levensbeschrijver ADR. VAN CATTENBURCH heeft het zeker of niet geweten of niet geloofd, anders toch zou hij er melding van gemaakt hebben op bl. 428, waar hij van DE GROOTS bijzonder sterk geheugen spreekt en verhaalt dat toen deze »op zekeren tijd uit last der Grootmogende Heeren Staten van Hollandt, eenige krygsbenden monsterde, hy, tot een teeken van zijn weergaloze memorie, niet alleen terstont daarna alle de krygsknechten, noit voorheen van hem gezien van wezen kende; maar ook zonder hapering hen alle by namen kon noemen."

P. L. Wz.

Een geweven hemd. In den *Catalogus der tentoonstelling van voor Nederl. belangrijke oudheden* te Delft enz., bl. 96, n°. 2367 wordt gemeld: »Een hemd, door een wever in Borculo geweven, 1747. De wever was er drie maanden aan bezig en verkocht het voor 40 ducaten. — Ingezonden door mevr. de wed. BLUME (te Leiden?)" Zou de naam van dien wever ook zijn uit te vorschen?

J. C. K.

Weerkunde. MILLERS *Kruidkundig Woordenboek* (de vertaling is van 1745) bevat, behalve over de kruiden of bloemen en boomgewassen, ook vele bijdragen, die men er niet zoeken zoude. Het komt mij voor, dat de beoefenaars der meteorologie wel zouden doen, aan de minkundigen enkele aanwijzingen te verstrekken, omtrent de waarde, die of nog zou zijn toe te kennen, of nu zoude zijn te ontzeggen, aan de bijdragen, vervat onder de woorden:

regen (bevat waarnemingen van 1700—1708),
wind—aarde—*zon*—damp—ijs—,
weêr—dauw—donder—lucht,
vorst—verzengingen (*blights*)—,

en meer andere van dien aard. Omstandig is de beschrijving van den gestrengen winter van 1728 op 1729, waarbij de hortus van BOERHAAVE veel te lijden had. Ergens in Schotland viel de sneeuw in eenen nacht ter dikte van acht à negen voeten, zoodat veehoeders er reddeloos onder begraven raakten. De thermometer zakte tot 20 graden *onder vorst*. Men leest veel van koude winters en heete zomers; doch zijn er vele aanwijzingen bekend, omtrent de juiste graden van de temperatuur in de betrekkelijke jaren? Het nuttige werk van CHOMEL en CHALMOT (*Huishoudelijk Woordenboek*) verdiende ook wel, dat deskundigen er zich mede bezig hielden, aanwijzing (bijv. in een supplement van hetzelfde formaat), wat nog

bruikbaar is, en wat stellig als onjuist mogt te verwerpen zijn.

Een jong onderwijzer. G. SPIJKERMAN, in oct. 1790 te Staphorst in geringen stand geboren, maakte als kind en leerling ter school zulke veel belovende vorderingen, dat zijne ouders weldra besloten aan zijne leergierigheid bot te vieren en hem voor den onderwijzersstand op te leiden. En reeds in maart 1805, slechts ruim 14 jaren oud, werd hij te Genne tot hoofdonderwijzer der jeugd benoemd. Wel mogt men hierbij denken: hoe zal een kind de kinderen leiden en vormen! Dan, alzoo was het ten aanzien van SPIJKERMAN mis gedacht. De jeugdige onderwijzer beantwoordde boven allerverwachting aan het doel, en reeds van den aanvang zijner bediening was hij, hoe jong ook, een waardig onderwijzer, die ras aller aandacht trok en aller achting verwierf. Slechts een paar jaren werkzaam geweest zijnde, waren de verslagen van zijnen oordeelkundigen arbeid zoo gunstig, dat hij, gelijk later bij herhaling, door den minister van binnenlandsche zaken met aanzienlijke geschenken vereerd werd. Ook kreeg hij weldra gelegenheid om tot ruimer werkkring over te gaan. Van Genne vertrok hij naar IJhorst, van daar naar Zwolle in de school der weezen, en eindelijk in 1816 naar de school der maatschappij tot Nut van 't Algemeen aldaar. In deze betrekking vierde SPIJKERMAN in 1855 zijnen vijftigjarigen dienst, en werd bij die gelegenheid van wege den koning en de maatschappij met zilveren medailles vereerd. Kort daarna werd hem de verzochte en wel verdiende rust toegestaan. Hij overleed te Zwolle, den 5den februarij 1864, oud ruim 73 jaren.

Onder 's mans nuttige schriften telt men voorzeker zijne *Opstellen tot schrijfvoorbeelden*, in 3 stukjes, ten jare 1851, te Groningen bij OOMKENS uitgegeven.

P. FRET.

Een najaarsvogel. Bij MILLER, *Kruidkundig woordenboek*, leest men II. bl. 351: »In de maand *September* komt een kleine Vogel, grooter dan een Cijsje en kleiner dan een Leeuwerk, de Inwoners van de bergen in Bourgondië voorzien met het lekkerste geregt, dat op een Konings tafel komen kan. Deze is de *Wheatear* (dat is, *Koorn-air*) die uit de Bossen komt, wanneer de druiven rijp zijn. Ze vliegen naar de wijngaard-plantaziën, en mesten zich met de druiven, die ze pikken met hunne scherppuntige bekken, en waaruit ze het sap zuigen, waarmede ze zich regt dronken maken. Deze vogels komen in de wijngaard-plantagiën klein en mager, en worden in korten tijd vet, zelf tot aan het end van hunne vleugels, zoodat ze niet meer, dan 8 of 10 stappen kunnen voortvliegen, wegens de zwaarte van die grootte, welke ze op de wijngaardtakken gekregen hebben.

Men geeft voor en ik geloof het ook, dat deze kleine Vogel het lekkerste geregt is in Europa; ik heb er zeer vele in Engeland gezien en ze ook uit liefhebberij gedood, maar dewijl ze dezelfde vogt en hetzelfde voedsel niet hebben als in Burgundiën, hebben ze niets van denzelfden smaak."

Bedoelt men ortolanen? of welke andere vogelsoort?

Friesche paarden te Rome (vgl. XIV. bl. 94). Dat een italiaansche paardenkooper boerenfriesch zou verstaan is eene aardigheid, waarvan HERODOTUS in zijn tijd zou gezegd hebben: ik geloof het niet; dat de paus tot voor weinige jaren friesche harddravers zou hebben gekocht, acht ik evenmin waarschijnlijk. Maar *zeker* is het, dat tot op het laatst der vorige eeuw toe de koningen van Portugal 6 of meer roodbonte friesche paarden jaarlijks lieten overkomen: jaarlijks, want na weinige weken stierven de arme dieren, die zich niet t'huis gevoelden in een klimaat, beter voor het andaluzische ras dan voor hen berekend. Toch hielden de koningen vol. Wie er wèl bij stonden, waren de heeren JAN DANIELS EN ZONEN te Amsterdam, die doorloopend crediet voor deze commissie hadden en een hunner kofschepen voor den overtogt dezer paarden geheel hadden ingerigt. 't Was tronwens in denzelfden tijd, dat de portugesche marine geen ander touw gebruikte, dan dat in de hollandsche lijnbanen geslagen was. Maar de engelsche oorlog maakte aan al deze aardigheid een einde. CONSTANTER.

Luchtverschijnsel (vgl. A. R.; XII. bl. 155). *Brief geschreven uit Oranje*, 13 *Mei* 1665, *waarin verhaelt wordt een wonderlijck gesichte van een croone in de lucht verschenen den* 7 *Mei* 1665 *omtrent den middagh, met klaer ende helder weder; wanneer aldaer door orde van Z. H. den Prins van Oranje* (WILLEM III) *een generale Amnestie ende een nieuwen eedt van de ingesetenen van hen gepresteerd wierden*. 1665. Prof. L. G. VISSCHER heeft bij dezen gedrukten brief aangeteekend. »Met een Latijnsch puntdichtjen van CONSTANTIJN HUYGHENS, die tevens de briefschrijver schijnt te zijn, en het geval eenigzins nader toelicht in het 2 boek van zijn *Vita propria*. Zie verder: *Hist. verhael van C. en J. de Witt*, *Amst.* 1677, bl. 76.

J. L. A. I.

GESCHIEDENIS.

Brief van J. B. Petersen aan den luitenant-admiraal Cornelis Tromp, 1677. Wat is er bekend van de zaken door PETERSEN den admiraal TROMP te laste gelegd en waarvan in dezen brief gesproken wordt? Wie was deze PETERSEN? Het origineel van dezen brief zag ik eenige jaren geleden te Amsterdam en mogt daarvan een copij nemen.

Utrecht 1677 den $^{8}/_{18}$ Juni.

Aan den Lieut. Admiraal CORNELIS TROMP.

Terwyl soo als het schynt ghy op myn voorgaande missive van den $^{9}/_{19}$ May geen de minste ordre tot bevordering van de sententie by haar Edl. Mogende de Heeren van den Hoogen Rade van Hollant in u vuyle saken hebt gestelt, maar gelyk verleden jaar onder pretext in Landts dienste naar Deenmarcken te gaan noch voor een jaartie vermeynt een Eschappade te maken om u vuylicheyt noch langer verborgen te houden en myn hoe langer hoe meer door uw en uwer vrouwen opgecierden false achterclap te blameren, gelyck ghy, soo als ick verstaan heb voor uw vertreck tot Rotterdam op 't gastmaal van Haar Edel mogende de Heeren van de Admiraliteyt sout gedaan hebben, om deselve der door te doen gelooven, dat ick u op het 's Gravelant over de Hondert duysent rycxdaalders had schade gedaan, daar doch uw selver, en veel menschen bekent is, dat al uw, en uwer vroomen huysvrouwties goederen, ter selver plaatsen gelegen in den goeyen tyt geen hondert duysent gulden syn waart geweest en daar en boven syn alle de steenen van de verbrande huysen beneffens de Landeryen van den vyant niet weggenomen, maar aldaar blyven leggen, alsmede de beyde schoone Bogarts, en veel plantagie, van een seeckere Frans officier, sonder de alderminste schade geleden te hebben, doch myn voor *f* 200—0—0 syn geredimeert, en tot der tyt de Francen wt het lant waren tot uwen besten geconserveert, doch naderhant, door uw, en uwer vrouwen order, en misschien uyt vuylaardicheyt, dese gedachte bogaarts van de boeren t' eenenmaal affgecapt en verwoest geworden, en daar en boven is uwer selven en veel andere eerlycken lieden overvloedigh bekent, dat dese verbranding en verwoestingh van den vyant en niet door myn is geschiet en dat uyt die redenen terwyl gy en uw soete huysvrouwtie, uyt het accoort dat ick volgens Sieur HENDRICK MELGERSEN Interrogatoria Litt. A. op uw versoeck met den vyant had gemaakt syt gescheyden, doch naderhant, gelyck wt uwer vrouwen drie brieven, Lett. E. aan Mevrouw van RENOUWE geschreven te sien is, het weder willen hervatten, maar uyt consideratie van die door uwe vrouwe schriftelycke gepresenteerde klugtige conditien, heeft den vyant niet meer daarnaar willen luystren, maar het tweede huys verbrant en een deel plantage affgecapt, dat nu aldus in der daat soo synde en daar en boven door 60 à 70 gelooffwaardige attestatien wort bewesen, dat alles op uw en uwer vrouwen versoeck, door my tot uwen diensten en besten sy geschiet, en daar en boven maar bagatellen ter waardy van ongevaar *f* 250—0—0 voor soo veel uw en myne knegthen die het goet gebergt hebben, aan myn doen bekent maken, syn geborgen, waar komen nu die 100,000 Rycxd. die ghy vuylaardighe.... voorgeeft ick uw soude hebben schade gedaan van dane, doch de waerelt kenne uw Illuster verstant en boosaardigheyt die ghy somtyts niet alleen hebt betoont tegen uw eygen Heeren en meesters, maar oock tegen diegeenen, die de geheele waerelt tot allen tyde voor eerelycke en brave Heeren, ja trouwe patriotten hebben gehouden, en die het inder daat in allen acxien hebben bewesen te syn, te weten de overledene Hooggebooren Heer Admiraal DE RUYTER en den Luitenant Admiraal SWEERS, en andere voorname Heeren meer, die eendeels, indien se geleeft hadden uw souden hebben getoont, dat gy die man, waar voor gy by veelen in de waereld passeert niet en syt, wt dese en andere bovengemelden consideratien, soo moet ick met uw en uwer soete huysvrouwtie eenigher mate compassie hebben, en over uw verstandige discoursen en groote conduite alle verstandige eerlycke, vroome, onpartydige laten sensureren, doch daer beneffens noch maals waarschouwen, dat by aldien gy voor uw vertreck tot bevorderinge van de sententie geen ordre stelt, ick alsdan van wegen uw en uwer huysvrouwties overal gehouden vuyle discoursen sal gedwongen syn, mynen voor desen aan uw gesonden brieff van den $^{9}/_{19}$ may beneffens desen en eenige bewysen als een voorloopertie van het beloofde manifest met den druck gemeen te maken, om door 't selven de waerelt aan te wysen, hoe men op uw woorden kan betrouwen, met seeckerlycke belofte, dat indien ick niet genoechsaam satisfactie in 't corte van uw becomen, ghy indien 't niet gedurent myn

leven soude kunnen geschieden, dan nogh na mynen doot van anderen voor dese my soo valselyck en Godloos aangedane beschuldigingh, der recompens sonder fouct te verwacrten hebt. Actum ut Supra.

(get.) J. B. PETERSEN.

Samuel van de Putte (vgl. A. R.; XIII. bl. 36 en 292). Bij het doorzoeken van de trouwregisters der Nederd. Herv. gem. te Goes, vond ik dezer dagen eene aanteekening, welke mij volkomen opheldering gaf ten aanzien van eene strijdigheid, veroorzaakt door eene verkeerde opgaaf in *Nav.* VIII. bl. 329. Uit de trouwboeken van Vlissingen werd aldaar opgegeven: »1645, Jan. Mr. HEYNDRICK DE RIDDER, van Remmerwale, d. d. G. W. tot Haemstede, ende CATARINA VAN DE PUTTE, van Vlissingen, wed. van Mr. JOANNES BOSSCHAERT, zij wonende te Goes." — Te Goes vond ik genoteerd: »Mr. HENDRICK DE RIDDER, J. M. van Reymerswale, dienaar des Goddel. Woords tot Haemstede, en CHRISTINA VAN DE PUTTE, wed. van Mr. JACOBUS BOSSCHAERT, ondertr. te Vlissingen 20 Jan. 1645 en oock getr. aldaer." — Hieruit blijkt alzoo duidelijk, dat CHRISTINA VAN DE PUTTE eerst getrouwd was met ds. JACOBUS BOSSCHAERT, pred. te St. Annaland en laatst te Goes, en daarna met ds. HENDRIK DE RIDDER, pred. te Haamstede; terwijl hare zuster CATHALYNE VAN DE PUTTE eerst huwde met ds. HENDRIK ZUERIUS BOXHORNIUS, pred. op de Cruysschans en daarna te Neuzen, en vervolgens met ds. JOHANNES BOSSCHAERT [broeder van ds. JACOBUS voorn.], pred. te Lillo en eindelijk te Vlissingen.

Verder kan ik hierbij voegen, dat in het koor van de Herv. kerk te Haamstede twee naast elkander liggende grafzerken zijn, van de volgende opschriften voorzien:

1. Sepultura van KAREL VAN DE PUTTE, geboren tot Tienen, sterft 5 sept. 1648, oud 79 jaer.
2. HENDRIK DE RIDDER, in leven predikant van Haemstede en Burgh, gestorven 14 januarij 1646 en CHRISTINA VAN DE PUTTE, zijne huysvrouw, gestorven 26 november 1645.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Reeckeninghe van de onckosten van de Reyse van Willem de II naar Engeland 1641. (Vervolg van bl. 200.)

N°. 29. JOACHIM VANDER PLASSE Halbardier heeft betaelt door ordre vanden Heere van BEAUVOYER voor een *Cedan* ofte *Stoel* daer S. Ed. zoon jonckheer MARLOT, mede gedragen wiert van S. H. vuytgesonden worden. 2 schell.,

noch heeft hy betaelt voort arbeyden van eenige packen, die in Somersythouse alwaer de Princesse logheerde ghebrocht wierden ende ontpackt zynde de zelve weder in Aroundelhouse laten brenghen, voor arbeytsl. 12 schel., te zamen Holl. ghelt *f* 7.0.0.

N°. 30. Monsr. DE MARTYNET heeft met kennisse van den Heere VAN DORP verschoten aen *Barghes* ende *Cedans* alsoo hy verscheyde reysen van S. H. vuytgesonden wiert, Holl. ghelt de somma van *f* 2.5.0.

N°. 31. Jonckheer SAIR Eedelman van S. H. is door ordre van S. H. verscheyde malen vuytghesonden gheweest ende heeft soo aen vrachten van *Barghens*, als *Cedans* betaelt te samen *f* 11.0.8.

N°. 32. HUYBRECHT DE KINDEREN Halbardier heeft door ordre van den Heere van BEAUVOYER betaelt t' zedert den 1e maijus tot den 23' ditto voor vracht van verscheyde *Cedans*, ofte draechstoelen daer mede Jonckheer MARLOT ghedraghen was, als hij tot verscheyde tyden van S. H. wierde vuytghesonden, te samen Holl. ghelt. *f* 10.10.0.

N°. 33. NICLAES BASLE, Lacquey heeft met kennisse van den Stalmr. ende d°or ordre van S. H. zelve als S. H. door de stat reet soo hier en daer aen arme luyden ghegeven tot verscheyde tyden te samen Holl. ghelt *f* 4.0.0.

N°. 34. GLAUDE LE NOBLE Barbier heeft door ordre van den Heere van BEAUVOYER ghedient als Barbier van S. H. de maent van mayus 1641 namentlijck t' zedert den 14e tot den lesten der zelver, daer voor hem tot gaghe by den Heere VAN BEAUVOYER voornt. is toegeleyt de somma van 30 carolus guldens, dus hier *f* 30.0.0.

N°. 35. Den Secretaris VANDER LEE heeft door ordre van S. H. gheweest op 't Huys te Syon om aldaer met den Grave van NOORTHUMBERLANT van weghen S. H. te spreecken. Daer aen ende aen andre verscheyde onckosten verschoten samen Holl. ghelt *f* 16.5.0.

N°. 36. BERNHARD BORCHT onderkamerlingh heeft verschoten door ordre van S. H. aen verscheyde cleijnicheden soo nu en dan blyckende by syne declaratije daervan synde dus hier de somma van *f* 7.16.0.

N°. 37. HUYBRECHT DE KINDEREN Halbardier heeft door ordre van den Heere van BEAUVOYER tot verscheyde reysen betaelt aen eenige Barghes daer mede S. H. hadde ghevaren te samen *f* 7.4.0.

N°. 38. Den Secretaris VAN DER LEE heeft door ordre van S. H. tusschen Rochester ende Kantelbury aen de arme luyden ghegeven 10 schell.

noch tot verscheyde tyden door ordre

als voren soo hier ende daer betaelt 18 schell., te samen Holl. ƒ14.0.0.

N°. 39. BERNHARD BORCHT onderkamerlingh is den 12 Junyus door ordre van S. H. ghereyst van Buren naer den Haghe omme eenige Cleederen, aldaer te brenghen, ende eenyghe nieuwe te laten maecken, en dezelve wederom te Buren te brenghen, eerstelyck betaelt voor arbeytsloon van 't koffer alsoot verscheyde malen heen en weder op verscheyde plaetsen moste gebrocht worden, om 't goet daer in te packen ƒ2.6.0.

Voor vijff maeltijden in den Haghe betaelt ƒ3.10.0.

noch voor S. H. ghekocht dry Rottingen betaelt ƒ15.0.0., te samen ƒ20.16.0.

N°. 40. GLAUDE LE NOBLE Barbier heeft met kennisse vanden Heere van BEAUVOYER doen wy van Lonnen naer Duyns reysden, onderweeghe voor huerpaerden verschoten alsoo hy geen plaetse in de karossen konde krijgen ƒ6.15.0.

noch heeft de Heere van BEAUVOYER voornt. hem toegeleyt zijn Gage als Barbier voor de gheheele maent Junyus zynde de somma van ƒ36.0.0.

N°. 41. Monsr. BOUCQUET Paghe, is den 18 Junyus door ordre vanden Stalmr., ten dienste van S. H. des nachts met een peert ghereden van Buren naer Utrecht ende soo voorts naer den Haghe ende van den Haghe wederom tot Bueren ghekomen onderweghe betaelt aen Tollen ende overvaren en verteerde kosten samen de somme van ƒ6.10.0.

N°. 42. Monsr. DU NOIS kamerlingh heeft t' zedert den 19den Appril 1641 als wanneer S. H. naer Enghelant vertrock tot op den 26 Junij daeraenvolgende door ordre van S. H. soo hier ende daer aen verscheyde minutes als oock aenden poortier van de Konincx Kamer tot verteeringe arbeijtsloonen en anders betaelt blijckende by syne declaratie daer van de somme van ƒ27.7.0.

N°. 43. PHILIPS STAETS, Halbardier heeft betaelt doen hy door ordre van den Heere van BEAUVOYER doen wij vertrocken opsicht hadde op de Bagghage van de Kamer die mede te lant ghevoert wierde van Gravesant in Duyns, ende heeft alle den wech nevens de karren met Baggaghe te voet gheghaen, oock heeft hy voor den onderkamerlingh BERNHARD BORCHT ghehuert twee postpaerden daervoor ende voor verteerde kosten soo voor hem als de karluijden onderweghe samen betaelt volgens syne Declaratye daer van synde de somme van ƒ17.18.0.

N°. 44. JOACHIM VANDER PLASSE Halbardier heeft betaelt ghehat, alsoo hy den 13 Juny door ordre van den Stalmr. monsr. LE MOIRE naer den Haghe reysden van Hellevoetsluis, en van daer naer Rotterdam om een Baggasy schip te hueren dat S. H. zoude dienen int Legher, met hetzelve schip ghevaren naer de schansse van de Voorde ende van daer ghereden naer Buren, om naerder ordre te verwachten alwaer hem belast wierde mette zelve Baggage te varen naer 't Huys te Middeler by Ghennep op welcke reyse hy heeft verschoten soo aen vlaggens voor 't schip, reys ende teerkosten, arbeytsloonen ende anders volgens declaratie ƒ46.16.0.

N°. 45. PHILIPS STAETS, Halbardier, heeft verschoten 't zedert ons vertrek vuyt den Hage tot onse wederkomste vuyt Enghelant door ordre van den Heere van BEAUVOYER, alsoo van Hellevoetsluys wierde gesonden naer den Korendyck omme naer den Boeijer die aldaer drooch lach te vernemen, eenige Baggage daer vuyt te halen, soo daer als te Lonnen ghekomen zynde, ende int wederom komen vuijt Engelant als arbeytsloonen, vrachten, van de Baggage, ende reys ende teerkosten soo hier ende daer betaelt blyckends declaratie ƒ30.8.0.

N°. 46. EELIJAS LEEMONS, Arbeyder heeft met zyne kameraden als de Bagghage gheseheept worden in den Hage de zelve van 't Hoff alt samen t' scheep ghebracht in de lichters die de zelve naer Rotterdam aende Boeijers voerden, daeraen by hem verdient is met zyne kameraden voor arbeytsloon de som ƒ9.0.0.

N°. 47. VALENTYN VOGHAERT Cleermaecker heeft int Leger voor Ghennep door ordre vanden Heere van BEAUVOYER vermaect voor S. H. een broeck ongherlijne en mantel daeraen verschooten aen zijde ende aen maeckloon verdient de somme van ƒ3.12.0.

N°. 48. PHILIPS STAETS, halbardier heeft int Leger voornt. door ordre van den Heere van BEAUVOYER verschoten alsoo hy met eenige soldaten moste rijden om rijsen en hout te halen om S. H. Loghement te bevrijen, soo voor arbeytslo., Bier, spyckers, te samen de somme van ƒ 11.8.0.

N°. 49. BERNHART BORCHT, Onderkamerlingh heeft int Legher voor Ghennep betaelt eerstlyck voor eenich *lint* voor S. H. ƒ 1.16.0: voor een *Rottinghe* ƒ2.10.0. noch voor arbeytsloon van een koffer ƒ 0.19.0.

N°. 50. HUYBERT DE KINDEREN, halbardier heeft betaelt in den Briel doen wy naer Engelant reysden ƒ 7.13.0.

welcke onckosten by hem zijn ghedaen door ordre van den Heere VAN DORP int pressen van een en veertich waghens die allent volck ende de Bagghasy naer Hellevoetsluys voerden dus hier aen ƒ 7.13.0.

N°. 51. PHILIPS STAETSEN halbardier heeft betaelt door ordre van den Heere

VAN DORP doen wy naer Engelant reysden verscheyde malen van den Briel op Hellevoetsluys ghesonden wordende aen Boort van de Oorlogschepen ende Boeyers, soo aen reys en teerkosten volgens syne declaratye de somma van *f* 22.4.0.

N°. 52. JOACHIM VAN DER PLASSE, halbardier heeft betaelt, alsoo hy door ordre vanden Heere VAN BEAUVOYER ghekommandeert wiert in de Boeyer te blyven by de Baggaghe, soo doen wy naar Engelant reysden aen kostgelde voor hem ende de andre Dienaers in de Boeyer zynde, als oock voor vrachten, ende arbeytsloonen, ter saecke van de zelve Baggaghe soo hier ende daer blyckens syne declaratie daervan *f* 65.13.0.

N°. 53. JAMES HOUW heeft den eersten Juny alsoo wij op 't vertrecken stonden met zyne twee lichters alle de meeste Baggaghe vande hofhoudinghe ghebrocht door de Lonnenbrugghe aen de Boeyers die dezelve souden voeren naer Hollant, ende heeft alsoo hy den ghehelen dach moste legghen wachten voor ijder lichter bedonghen 21 Engelsch schell.

noch heeft hy den 2en Juny met een lichter de resteerende Bagghage die den vorigen dach niet gereet was aen boort van dezelve lichters gebracht komt daer voor 10 schell. te samen Holl. ghelt *f* 26.0.0.

N°. 54. JOHN WESTHUT heeft den 1en ende den 2en Junyus alsoo door 't affloopen van de revieren de lichters mosten gaen legghen midden op stroom om aldaer de resteerende Baggage te verwachten, met zijne Barghe de baggage die naer quam aen dezelven Lichters ghevoert; daer voor bedonghen, Holl. ghelt *f* 4.0.0.

N°. 55. PIETER KATER heeft met noch seven poorters ofte arbeyders die 1en ende den 2en Juny voornt. alle de voorsch. bagghaghe vuyt de kamers ende Loghementen ghehaelt, ende aende Lichters ghebracht zynde twee daghen voor den eenen dach is hun belooft yder vier Engelsch schell. ende den andren dach yder 3 Engelsch schell. is samen voor de 2 daghen, Holl. ghelt *f* 28,0.0.

N°. 56. JAKOB VAN DE SANDE knecht vant Schippers Ghilde in Lonnen heeft door ordre vanden Heere VAN DORP die 1en ende 2en Juny met de halbardier STAETS door de Stat overal ghesocht naer bequame *boeyers* om de baggage ende *Peerden* van S. H. naer Hollant te voeren waervoor hem tot een vereeringe is toeghevoucht ses Engels. schell. Holl. ghelt *f* 3.0.0.

Somma de Extraordynary pertyen *f* 751.8.0.

V. D. N.

Wordt vervolgd.

Hattinga (vgl. A. R. en XI. bl. 296; XIII. bl. 235). In een Register, ms. in folio, op de notulen van den magistraat over Hulster-ambacht, 1645—1789, vond ik vermeld:

W. T. HATTINGA, aangesteld tot med. doctor van Hulster-ambacht, den 16 dec. 1748, legde die bediening neder 29 maart 1763; was 15 maart 1762 aangesteld tot schepen van Hulster-ambacht en overleed in die betrekking den 12 nov. 1764.

D. W. C. HATTINGA vertoonde zijne acte als landmeter aan het collegie van den magistraat over Hulster-ambacht den 24 nov. 1766.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Het geslacht Zoete de Laeke (vgl. XII. bl. 265, 292, 322; XIII. bl. 3, 129, 166, 196, 225, 322, 354; XIV. bl. 3). Men leest bij LE CARPENTIER, *Hist. de Cambray*, Part. III, p. 808:

»L'Advouerie de Sclassins appartenoit auparavant à un Sr. de la maison de BOILIAUWE [1]), puisé de celle de VELLEROUX [2]). d'où sont aussi descendus les BRIFFOS Srs. de Villers en Condrois, les Srs. DE LA CHAPELLE au mesme païs, dont les biens entrerent depuis dans la maison de BERLAIMONT."

En bij denzelfden, t. a. p., part. III, p. 1068:

»RASSE DE DAMMARTIN Sr. de Warfusée procréa deux fils, sçavoir LIEBERT & HUGUES, & de ces deux freres sont issuës les familles de BRIFOS et autres qui portent des vaires ou des lions."

JACQUES DE HODEIGE-DEL-CHAINE, burgemr. van Luik in 1567 en 1578, was gehuwd met MARIE DE LA NEUFFORGE, wier moeder N. VAUX-RENARD eene dochter was van NICOLAS VAUX-RENARD en van de dochter van WARNIER BRIFFOZ, heer van Villers-aux-Tours. Zie *Rec. hérald. des bourguem. de Liége*, p. 303.

»Villers, en Condroz," heeft ook geruimen tijd aan het geslacht van EVE toebehoord. Zie DE REIFFENBERG, *Renseignem.*

---

[1]) BOILIAUWE, BOILLEAUW, of BOILEAU, voert *de vair, au sautoir de gueules chargé en abime d'un écusson d'or au lion de gueules*. Zie DE HERCKENRODE, *Collect. de tombes* etc., p. 581. — Dit geslacht was, o. a., verwant aan dat van JACQUES DE HEMRICOURT, den schrijver van den *Miroir des Nobles de la Hesbaye*, in welk werk van hetzelve veelvuldig gewag wordt gemaakt. *Ib.* pp. 459, 616.

[2]) Zie over dit geslacht, DE H., t. a. p., p. 560 svv. — JAN BOILEAU, jonger zoon van REINIER *den Ouden*, heer van Velroux (gesproten uit het huis van BIERSEZ), verliet zijn vaderlijk wapen en nam dat van AWANS (*de vair*) aan, 't welk hij vermeerderde, of brak, met een *sautoir de gueules*. *Ib.* pp. 135, 560, 561.

s. d. noms de famille & de lieux, ment. d. l. 1er vol. d. monum. p. s. à l'hist. d. prov. de Namur, Hain. et de Luxemb., p. 73, op *Eve*.
M°.

Omwenteling van 1813 (vgl. XIII. bl. 298, 331, 367; XIV. bl. 1, 33, 65, 100, 130, 198). Mijnheer de redacteur van den *Navorscher!* Dezer dagen in handen krijgende het 1e nummer van den 14den jaargang van uw maandwerk, zoo viel mijn oog dadelijk op de geschiedkundige herinneringen van 1813. Daarbij wordt gemeld hoe in het oog loopend het was, dat de kleinste plaatsjes het voorbeeld gaven, om de fransche bezetting te verjagen, en aangetoond dat het onbeduidende!! Brielle [1]) een voorbeeld gaf, dat eerbied inboezemt.

Dat de maire HEENEMAN, de magazijnmeester LUX, de predikant PAUW, N. DEN BROEDER genoemd worden is goed, ook anderen waren er nog, wordt geschreven, maar waarom daarbij vergeten den heer A. H. VAN KRUYNE, die de aanvoerder der gewapende burgerwacht op den 1sten december 1813 geweest is, een man zeer verdienstelijk aan stad en vaderland, en, die daarom ook van den souvereinen vorst, voor zijnen heldenmoed en vaderlandsliefde, de zilveren medaille ter herinnering daarvan heeft ontvangen? Waarom een man *vergeten* te vermelden, die in 1830 wederom de wapenen opnam, ter verdediging van ons rijk tegen België, en aan het hoofd eener compagnie schutterij uittrok, zoo ik meen, van 125 man, waarvan, op het voorbeeld van denzelfden heer A. H. VAN KRUYNE, er ongeveer 100 vrijwilligers waren?

Is dit de geschiedenis getrouw zijn, of niet? of bestaat er bij P. R. iets persoonlijks om de verdiensten van dien man te *verkleinen* of te *verduisteren?*

Hierbij komt nog, dat dit stuk eene groote onwaarheid of duisterheid behelst, daar de predikant PAUW, reeds eenige dagen voor 1°. december, gelukkig ontvlugt was, en dus de verovering van Brielle op de Franschen niet heeft bijgewoond.

Zij die op den 1sten december 1863 de blijde feestviering van het zoo onbeduidend genoemde Brielle hebben bijgewoond, zullen beter weten, welke hulde en ovatiën ook aan dezen jubilaris van 1813 zijn toegebragt, en waarvan de beide *Rotterdamsche Couranten* in het begin van december hebben melding gemaakt.

Daar ik een vriend van regt en waarheid en een vijand van miskenning ben, zoo heb ik vermeend bovenstaande aanmerkingen op dat stuk der geschiedenis in het 1ste nummer dezes jaars te moeten inzenden, en U Ed. te verzoeken, het onder dezelfde rubriek *Geschiedenis*, in het eerstvolgend uitkomend nummer te willen plaatsen.

P..r.....l
28 junij 1864.
V. D. B.

[Wij plaatsen gaarne het artikel van V. D. B., want wij wenschen onzen lezers waarheid mede te deelen en daarom is alle toelichting of teregtwijzing ons welkom. Wij doen het echter niet zonder onze verwondering te kennen te geven over de poging om de verdiensten van den heer VAN KRUYNE te verkleinen of te verduisteren, waarvan P. R. hier verdacht wordt. Wij zien niet dat er iets is, wat regt geeft hem daarvan te verdenken. Dat iemand die elders woont niet juist bekend is met hetgeen in 1813 in den Briel heeft plaats gehad, is waarlijk zoo vreemd niet. Wij verwachten ook dat V. D. B. de eenige zal zijn, die in het artikel op bl. 1 zulk eene poging meent te ontdekken; maar mogten er tegen onze verwachting meer gevonden worden, dan geven wij hun de verzekering dat de achtenswaardige geleerde, die zich P R. noemt, te verstandig is om te meenen dat het gemakkelijk valt het publiek omtrent het gebeurde in 1813 te bedriegen en dat nog wel door middel van den *Navorscher*, waar eerder dan in elk ander tijdschrift tegenspraak en teregtwijzing te wachten is, en te regtschapen om iemand de eere te willen onthonden die hem toekomt.]

Zotten (vgl. XIII. bl. 298, 353; XIV. bl. 193). Dat emplooi werd voorheen niet alleen door mannen bekleed; ten allen tijde heeft men ook van »zottinnen" of »narrinnen" gewag gemaakt. Men kent der narrin zelfs het eerstgeboorteregt toe; toch heeft zij haar jongeren broeder overleefd. In JAMBE heeft men de stammoeder van de vrouwelijke narren gevonden. Toen de bedroefde CERES haar dochter PROSERPINA zocht, kwam zij op een harer zwerftogten bij CELEUS, koning van Eleusis. Om CERES uit hare droevige mijmeringen te wekken, moest JAMBE, de vrolijke dienstmaagd van CELEUS, haar op eenige potsen vergasten, en zij was gelukkig genoeg de bedroefde godin aan het lagchen te brengen. Naar JAMBE hebben wij onze spotachtige en in op een vrolijke maat geschrevene verzen »jambisch" genoemd. In verschillende beschrijvingen van reizen door het Oosten, zelfs in eene van 1858: »*In and about Stamboul*" door mrs. EDMUND HORNBY, spreekt men van slavinnen, die bij de maaltijden van pachas aan tafel bedienen, en de pauzen tusschen de verschillende geregten met hare fratsen aanvullen en opvrolijken. Onze voorouders waren ook duchtige eters en wisten zeker bij ondervinding, dat lagchen den eetlust opwekt en de spijsvertering bevordert.

---

[1]) Het wapen van Brielle prijkt met het omschrift PRIMITIAE LIBERTATIS. Is dit zoo onbeduidend?

Aan geen disch mogt dus de nar ontbreken. Hij bekleedde als 't ware de plaats van hofmedicus. Wilde men van hem een definitie geven, dan zou ik hem niet beter kunnen noemen dan »een wandelend mixtuur ter bevordering der spijsvertering." Schijnbaar kleine oorzaken hebben niet zelden groote gevolgen!

Sedert het verdwijnen van den officiëlen nar is het aantal doctoren zeker niet verminderd.

ERASMUS verhaalt in zijn *Gesprekken* iets van vrolijke dienstmeisjes, die hij in een herberg te Lyon ontmoette. Haar werk bestond in het bedienen der gasten, en aan tafel moesten zij met haar luim de spijzen kruiden. In een brief (1685) van madame DE MAINTENON aan haar broeder, vond ik eens melding gemaakt van »JEANNE, *la bouffonne de la Dauphine.*" Gaarne wilde ik dat een onzer mémoiren-lezers mij iets naders van die JEANNE mededeelde.

L—F—T.

Ringrijden (vgl. A. R.; XIV. bl. 195). Wanneer men onze tegenwoordige volksklasse nog zoo geheel thuis ziet bij dergelijke tooneelen, dan zou men al ligt vergeten, hoe ook onze voorouders van 1559 een wellust in zulke volksspelen vonden. Onder de volksvermaken die bij gelegenheid van den vrede in 1559 te Antwerpen plaats hadden, vindt men o. a. melding gemaakt van mastklimmen, geblinddoekt najagen en vangen van varkens, zakloopen zoowel door vrouwen als door mannen, enz. (VAN METEREN).

L—F—T.

Israelieten of Joden (vgl XIII. bl. 299. XIV. bl. 105 en 162). — **Smous** (vgl. bl. 111, aant. 20 en bl. 149). Uithoofde ik nog steeds in het onzekere blijf verkeeren of mijne aanmerkingen op des heeren JOHN H. VAN LENNEPS antwoord op het spreekwoord of gezegde »*Whip up smouchy or pont* (*N. & Q.* 2nd. S. XII. 48; 3d. S. I. 171 — 3d. S. I. March 22, 1862, p. 239). al dan niet in *Notes and Queries* zijn opgenomen, acht ik het niet ondienstig, de zaak op het terrein van den *Navorscher* over te brengen.

De heer VAN LENNEP schreef daarin nl. het volgende: »*Smousje* (for thus it ought »to be written) is the popular Dutch deno»mination of a rough terrier; *smous* being »the common invective used against German »Jews (from *Moses*, by them pronounced »*Mousyee*) and the shaggy exterior of the »dogspecies mentioned, recalling to mind the »bearded individuals aforesaid etc."

Mijn aanmerkingen hierop geef ik nu hierbij in het nederduitsch terug; te weten:

»Daar de heer JOHN H. VAN LENNEP zoo »goed was eene overeenkomst te willen »vinden in de nederduitsche benamingen »van een hondenras en een menschenras — »de Joden — misschien alleen daarom, omdat »beide *gebaarde* wezens voorstellen, zou ik »gaarne van dien heer willen vernemen, »hoe hij is te weten gekomen, dat *smous*, »inderdaad een scheldnaam algemeen voor »de hollandsche — doch niet voor de hoog»duitsche — Joden gebezigd, is afgeleid van »Mozes משה? — Want ware dit het geval, »die benaming zou evenmin een scheld»naam zijn, als die van Christenen, gelijk »allen die in CHRISTUS gelooven, worden »genoemd. Immers uit de gansche geschie»denis der Israelieten kan geenszins worden »verondersteld, dat de Joden, te eeniger »tijd, even als de Christenen, den naam van »hunnen wetgever hebben aangenomen [1]). »Ofschoon het mij nu onmogelijk was den »waren oorsprong van het woord *smous* te »vinden, geloof ik, dat het welligt kan »zijn afgeleid van het hoogd. *schmaus* [2]), »*smulpartij*, daar de Joden, door alle tijden

---

[1]) In het *Aedificium Salomonis* (בנין שלמה) van S. E. BLOGG, Hannover 1831, welk werk ik tot mijn innig leedwezen eerst in handen kreeg, nadat mijne bijdrage „*Israelieten of Joden*" reeds langen tijd was afgedrukt, en waarin over de onderscheidene benamingen der Israelieten veel wordt gesproken, zegt de schr. § I. bl. 3: „Viele meiner Glau„bensgenossen finden sich heut zu Tag beleidigt, „wenn man sie Juden nennt. Dieses können aber „nur Laien glauben, die nicht wissen, was für eine „herrliche Bedeutung dieser Name hat; denn er ist „unser Ehrename — und stolz können wir darauf „sein, diesen Prachtnamen zu führen. In uralten „Zeiten war Jude ein hoher Ehrentitel, auf den der „Nationalstolz sich viel zu gute that. Jude bezeich„nete ehemals ein aufgeklärtes, tapferes Volk. Er „war der Gegensatz von Heiden, die für dumm und „blind, für abgottisch, gottlos, und von Gott ver„worfen gehalten würden, enz." en voorts vraagt schr. zelf, bij § 4. s. 7: „Aber warum nicht „Mosaiten, nach dem Stifter der Religion? Denn „so wie alle Bekenner Christi, Christen, und alle „Bekenner Muhamed, Muhamedanen heissen, so „konnte man uns auch Mosaiten nennen. Die Mo„saiten waren es, die am ersten die Schöpfung und „Einrichtung der Welt, die Begriffe von einen ein„zigen ewigen Wesen und der Religion erkannten.... „und ohne sie würden noch viele Völker in ewigen „Nacht gewandelt haben."

De reden echter, waarom de Israelieten nooit Mozaïeten wilden genoemd zijn, mag wel worden gezocht in het begrip, dat zij van MOZES' persoon, — de nederigheid zelve — hebben gekoesterd, die niets voor zich, alles voor zijn heer en schepper verlangde (vgl. Numeri 12; 3).

[2]) Dit woord heeft veel overeenkomst met het joodsch duitsche *simmes*, waarmede de groenten (*gemüse*) worden verstaan. Sommigen leiden het woord *simmes* af van het chald. שמש dienen. (Dan. 7 : 10) [waarover later meer] evenals het fransche woord *service* ook *geregt* beteekent.

»heen, wel van een goed maal hielden, schoon »hun nimmer dronkenschap kon worden te »laste gelegd. In België worden, naar men »mij verzekerde, de protestanten meermalen »*smousen* genoemd, terwijl inzonderheid te »Antwerpen, der Joden scheldnaam *smaasie* »moet zijn. In de provincie Groningen wordt »een Jood eenvoudig *Jeude* of *Jeud* ge- »noemd, welke benaming in Friesland en »andere oorden van Nederland veeltijds voor »een scheldnaam geldt. Het is mij onbe- »kend, of de Joden ook in andere staten »scheldnamen dragen [3]), doch het is waar, »dat nog tot in onze dagen, in Holland, dat »zoozeer op zijne verdraagzaamheid boogt, »de Joden een bijnaam bezitten, waarvan »de oorsprong algemeen onbekend is."

»Deze regelen waren reeds ter neer ge- »schreven, toen ik in de *Jewish Chronicle* van »17 octb. 1862, n°. 409, in eene beschrij- »ving van de Joden in de West-Indiën en »in Amerika, van voor veertig jaren, nopens »hunne vestiging in Jamaico het onder- »staande las:

»They are divided into two parties, one »of them is called the *Smouch-Jews*, which »is an ephitet of contempt. Their brethern »regard them as heretics, because they are »relaxed in the observance of some of their »rites, and *have formed alliances by marriage* »*with Christians*, etc. De redacteur van de »*Jewisch Chronicle* voegde bij het woord »*smouch* de volgende noot:

»We are unacquainted with the meaning »of this word."

»Later las ik nog in een roman, geti- »teld *Der lange Isaak*, van JULIUS VON WIC- »KEDE, Bd. I. S. 91., de volgende uitdruk- »king, tegen den Jood, den langen ISAAK, »gebezigd: Was hat der *Schmuser* [4]) hier »für Lügen zu verbreiten?"

Tot zoover mijne op het laatst van 1863 bij N. & Q. ingezonden aanmerkingen, die, ik moet het bekennen, nogtans weinig licht over den oorsprong van het woord *smous* verspreidden, om welke reden ik dan ook in mijne bijdrage »*Israelieten of Joden*" mijn verlangen te kennen gaf, van anderen meer daarvan te mogen vernemen.

Ik betuig E. A. P. nu mijn dank voor zijne welwillendheid, om mij, zoo mogelijk, op de hoogte te brengen, doch hoeveel waarschijnlijkheid er bij den eersten oogopslag ook voor het gevoelen van REISKE moge bestaan, als zou het woord met het arabische *smaas* (شماس) [5]) *dienstknecht* of *slaaf* zijn te vergelijken, is het ter naauwernood denkbaar, dat een zoodanige scheldnaam als *smous*, die geheel en al van »het volk" schijnt te zijn uitgegaan, uit het Arabisch zou zijn geput. Ging men van zoodanig gezigtspunt uit, dan zou veeleer mogen worden verondersteld, dat het woord *smous* is afgeleid van het Chald. שַׁמְתָּה (*schamatha*) *anathema*, *excommunicatio* (even als het *Maran-atha* I Cor. 16; 22.); overeenkomende met het arab. شمس (*schamas*) en het syrische ܫܡܘܬܐ (*schmutho*), die beide *verbannene* of *banneling* beteekenen.

Meer weet ik voor het oogenblik niet over het woord *smous* te zeggen, en het zal mij aangenaam zijn, dat een ander de ware beteekenis er zal van kunnen vinden, vooral eene betere dan die, welke daaraan door het bestuur (?), bl. 162, is gegeven, alwaar wordt gezegd: »het woord *smous* is een populaire woordvorm, althans uit 's MOZES (des Mozes) natie of ongeloovige." — Wie beschouwde ooit MOZES' natie en ongeloovige als synoniem?

Hoe weinig echter aan de circulaire (waarvan terzelfde plaatse wordt gewag gemaakt), door het departement van justitie toen wijlen m^r^. ASSER referendaris was uitgevaardigd,

---

[3]) Bij het schrijven dezes had ik geen erg in het woord *mauschel*, een in Duitschland voor de Joden gebezigden scheldnaam. Velen zullen gaarne het woord *smous* daarvan willen afleiden, doch hoe komt dan de *s* bij het woord, en de *el* daarachter weg? Hoogst waarschijnlijk is *mauschel* gegrond op het hebr. *mosché*, daar vele bijbelsche en latere namen der Joden, zoo van mannen als van vrouwen, de uitgangen van *el*, *ele* en *le* hebben verkregen, als *Aberle*, (Abraham), *Tévele* (David), *Hèschel*, (Jhoschuah), *Jouzele* (Jossef, Jozef), *Mendel* (Emanuel,) *Hinzel* (Heinrich), *Koessel* (Jekoessiël), *Lemle* (Lehman), etc.; en *Serle* (Sahra), *Zipperle* (Zippora), *Brendele* (Berendina), *Hindele* of *Hitzele* (Hendrika), *Krijndle* of *Grijnle* (Carolina), *Beile* (Bertha), enz. enz.

[4]) Dit woord beteekent bij de hoogd. Joden „*babbelaar*, van *schmusen*, babbelen, dat wederom van het hebr. שְׁמוּעָה, *gerucht*, *gezegde* enz. is afgeleid. ABR. TENDLAU (*Sprichwörter und Redensarten Deutsch-Jüd. Vorzeit*. Frankf. a/M., 1860 § 108), zegt: Von „*Schmues*" hat men das Zeitwort „*beschmusen*" überreden, und veilleicht ist auch das schwierige Wort, „beschummeln," betrügen, nur eine Versetzung für „beschmueln", eben von „schmue" gebildet. — Hij neemt dus het woord *beschmusen* in den zin van het nederd. *aanpraten*, *aansmeeren*. Het bij ons gebezigde woord *smoesjes* vindt mede daarin zijn oorsprong (vgl. *Nav.*, 5^e^ jaarg. blz. 252, noot 15).

[5]) Dit woord stemt overeen met het reeds in noot 3 aangehaalde chald. woord שְׁמַשׁ (Syr. ܫܡܫ) *dienen*, waarvan wederom de bij de Israelieten gebruikelijke termen van שַׁמָּשׁ, *koster*, אוֹתִיּוֹת הַשִּׁמּוּשׁ of אוֹתִיּוֹת שִׁמּוּשִׁיּוֹת, *dienstbare letters*, *litterae serviles* (nl. איתן משה וכלב). enz. zijn gekomen.

waarbij werd verboden om in signalementen van verdachten zich van de uitdrukking Jood te bedienen, ook in onze dagen wordt gevolg gegeven, kan daaruit blijken, dat bij zeker regtsgeding, nog slechts weinige maanden geleden, door mr. D. LEON tegen deze gewoonte is geprotesteerd.

Het *Weekblad voor Israëlieten*, waarin het berigt voorkwam, heb ik thans niet voor de hand, doch het is te kort geleden, dan dat de lezers daarvan zich deze omstandigheid niet zullen kunnen herinneren. Dat ook elders nog dit gebruik bestaat, vind ik bevestigd in een berigt uit Amerika, voorkomende in het evengemelde *Weekblad* van 17 junij ll., n°. 48, het volgende behelzende:

»Generaal BUTTLER had 5 ter dood veroordeelde smokkelaars in een officiëel stuk »onder de benaming van »Joden" aangeduid. »Hierover beklaagde zich de eerwaarde »heer ISAAKS, redacteur van den *Jewish »Messenger*. De generaal antwoordde, dat »hij niet de godsdienst, maar de nationali»teit op het oog had gehad, en die lieden »op dezelfde wijze Joden had genoemd, als »hij anderen Duitschers, Italianen, enz. zou »noemen, daar de Joden inderdaad eene »natie zijn, ofschoon zij thans geen vader»land hebben, enz. enz. De eerw. heer »ISAACS schreef hierop een antwoord, waarbij »hij 's generaals dwaalbegrip hieromtrent »uiteenzette, en deze was loyaal genoeg te »erkennen, dat hij gedwaald had, en voor »de teregtwijzing zijn dank te betuigen."

Nopens het door L.-F.-T. medegedeelde, betreffende het langen tijd in Utrecht bestaan hebbende verbod voor de Joden, om in Utrecht te overnachten, enz., zij het mij vergund te doen opmerken, dat dit blijk van onverdraagzaamheid zich in andere plaatsen alleen tot Roomsch-Katholijken bepaalde. Een mijner vrienden, een geboren Meppeler, verzekerde mij nog onlangs, dat het hem nog zeer goed voor den geest stond, dat dit verbod in Meppel bestond, alwaar ook geen roomsche kerk mogt worden gebouwd. De tegenwoordige roomsche kerk te Meppel telt gewis geen vijftig jaren.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Israelieten of Joden. Smous. Het artikel over dit onderwerp op bl. 162 is, even als de meeste andere ongeteekende, niet van onze hand, en wij zouden ook niet gaarne de verdediging daarvan op ons nemen. Wij merken nogtans op, dat het door ALEXANDER gegevene argument niet geldig is. In de middeleeuwen vinden wij de Joden gedurig tot de ongeloovigen gerekend, en met regt: want wie meent in het bezit der volle waarheid te zijn, moet allen voor ongeloovig houden, die niet juist hetzelfde gelooven wat hij gelooft.

Dat de scheldnaam *smous* ontleend zou zijn aan een woord, dat geene ongunstige beteekenis heeft, is niet onmogelijk. Verba valent usu. *Geus* beteekent oorspronkelijk iets slechts, en het is een eerenaam geworden. *Griek*, een volksnaam, is bij ons als scheldnaam in gebruik. Er is een tijd geweest dat men trotsch was op den naam van *Farizeër*, in onzen tijd is er naauwelijks leelijker scheldwoord te vinden.

BESTUUR.

De man met het ijzeren masker (vgl. XII. bl. 138, 289; XIII. bl. 1, 81, 165; XIV. bl. 37, 66). Volgens A. J. in den *Intermédiaire* is de zaak op voldoende wijze opgehelderd in een werkje in 1825 uitgegeven: *Histoire de l'homme au Masque de fer, accompagnée de pièces authentiques et de fac-simile* par JOSEPH DELORT. Deze schrijver zegt dat hij van den hertog van RICHELIEU, minister van buitenlandsche zaken, verlof heeft gekregen om in de archiven van dat ministerie te snuffelen. Hij heeft gevonden dat de man met het ijzeren masker een italiaansche graaf is geweest, die in eene diplomatische onderhandeling LODEWIJK XIV had bedrogen: hij werd door CATINAT, toen kolonel, gevangen genomen en in handen gesteld van DE SAINT MARS, gouverneur van Pignerol. Hij bleef onder bewaking van dezen ook toen hij gouverneur van de Bastille was geworden. De gevangene droeg toen hij daarheen gebragt werd een fluweelen masker. Dit alles blijkt uit de in het genoemde werk medegedeelde correspondentie tusschen LOUVOIS en SAINT MARS, die (altoos volgens A. J. en den door hem aangehaalden QUERARD in zijne *France littéraire*) buiten allen twijfel echt is.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Penning met bloeiende aloë (vgl. XIV. bl. 139). Uit de brievenbus van n°. 5, 1864, bemerkt A. P. H. K., dat het opschrift van den penning, bl. 139, nog verbetering eischt.

Het is op nieuw vergeleken met den gedrukten tekst van de keerzijde, en daarin nog viermaal verschil bevonden.

gedrukt staat er:	op den penning:
regel 10. favit.	faxit
» 12. Saxonici.	Saxoniae.
» 24. protensis.	protrusis.
» 27. superbit	suberbit.

Het opschrift is heel klein, zoodat het met de loup gelezen moet worden, de diameter

van de medaille maar 43 streep, en zij weegt 27, 34 wigtje.

A. P. K. H.

[Indien er werkelijk gelezen wordt *suberbit*, heeft de graveur zich vergist.]

Twee zoogenaamde oude opschriften (vgl. XIV. bl. 114, 168). Er bestaat reden, om met D. G. J. de anecdote aangaande het opschrift te Montmartre voor meer dan een louter verzinsel te houden. Behalve zijn antwoord komt er in hetzelfde nommer van den *Intermédiaire* nog een voor uit Parijs, waarin gezegd wordt, dat het verhaal te vinden is in de *Nouvelle description des environs de Paris* van DULAURE, 2ᵉ ed. 1787 t. II. p. 113. Ook deze verzekert, dat het in 1779, dus slechts acht jaren voordat de tweede druk van zijn werk uitkwam, geschied is. In eene aanteekening voegt hij er bij: „qu'un critique, en colère, a publié que cette annecdote était controuvée, mais comme ce critique a gardé l'anonyme, et qu'il n'a donné aucune preuve, je ne sais si je dois plutôt me confier à sa lettre imprimée qu'aux ouvrages où j'ai puissé ce fait." Er zijn dus nog oudere boeken, waarin het verhaal voorkomt, doch DULAURE zegt niet welke.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Amand van Zirixee (vgl. I. bl. 220; II. bl. 320). Het komt mij voor dat allen, die over dezen en zijne *Chronica* hebben geschreven, eenvoudig elkander hebben nageschreven, zonder zijn werk onder de oogen te hebben gehad. Dit komt dan trouwens ook zeer zeldzaam voor; zelfs in de rijke *Bibliotheca Hulthemiana* werdt het niet gevonden. De volledige titel is: *Chronica compendiosissima ab exordio mundi usque ad annum Domini Millesimum quingentesimum trigesimum quartum: per venerandum patrem F.* AMANDUM ZIERIXEENSEM, *ordinis Fratrum Minorum, regularis observantiae, virum in Divinis et humanis rebus peritissimum. Ejusdem tractatus de septuaginta hebdomadibus Danielis. Adjectae sunt epistolae duae Christiani regis Aethiopiae*, DAVIDIS, *ad* CLEMENTUM *septimum, Rhomanum pontificem, anno Domini* 1533 *destinatae, cum articulis quibusdam de fide et moribus Aethiopum Christianorum. Aliae quoque tres epistolae ex nova maris Oceani Hispania ad nos transmissae, de fructu mirabili illuc surgentis novae Ecclesiae, ex quibus animus Christianus merito debeat laetari. Antverpiae apud* SIMONEM COCUM. *Anno Domini* 1534 *Mense Maio*, in 12°.

Hierop volgt aan de ommezijde de *Epistola nuncupatoria*, waarmede FRANCISCUS TITELMANNUS [1]) dit boek opdraagt aan den bekenden MATTHYS WENTSEN. Zij is gedagteekend uit Leuven, den 6den mei 1534, en daar hij overal spreekt van AMANDUS, als zijnde overleden, blijkt hieruit duidelijk, dat deze onmogelijk den 8sten junij 1534 kan gestorven zijn. Hij maakt ons daarin bekend met de uitstekende deugden en begaafdheden van AMANDUS, en verhaalt ons tevens dat deze, gedurende de laatste jaren zijns levens, veel leed aan podagra en chiragra (voeteuvel en handeuvel), zoodat hij zich naauwelijks bewegen kon. Hij geeft ons verder eene lijst van de door AMANDUS nagelatene schriften, en uit daarbij den wensch, dat deze eenmaal *ad Dei omnipotentis gloriam et studiosorum utilitatem* het licht mogen zien [2]).

Nu volgt eene *Premonitio Lectoris seu proëmium in sequentem tractatulum, qui intitulari potest scrutinium aut venatio veritatis historicae, ex diversarum gentium annalibus in annorum numero concordantis.*

Verder *Sequitur Generalis et summaria supputatio annorum mundi usque ad Christum, per quinque aetates, juxta concordiam annalium diversarum gentium.*

Eindelijk begint nu op folio 1 recto de *Chronica* zelve. (Het geheele werkje bevat van hieraf tot het einde toe 128 bladzijden, recto en verso.) Deze, verdeeld in *sex aetates*, eindigt op folio 100 recto.

Alsdan volgt op folio 101 verso: *De septuaginta hebdomadibus Danielis scrutinium venerandi patris, Fratris* AMANDI ZIERXEENSIS, *ordinis Fratrum Minorum, regularis observantiae.*

Op folio 108 verso *Sequuntur quaedam notatu digna de Sophi rege Persarum, Hoste Turcarum, collecta per eundem venerandum patrem* AMANDUM ZIERXEENSEM, *ordinis Minorum.* [3])

---

[1]) Over dezen zie men: VALERIUS ANDREAS, *Bibliotheca Belgica*; A. MIRAEUS, *Elogia Belgica*; JÖCHER, *Gelehrten-Lexikon*; PAQUOT, *Mem. Litt.*; BECDELIÈVRE, *Biographie Liègeoise*, I. 195.

[2]) Hij zelf schijnt dezen wensch gedeeltelijk te hebben vervuld, ten minsten er bestaat van hem *Commentarii in Ecclesiasten Salomonis. Antv.* 1536 in 12°. *Paraphrastica Elucidatio in librum Job. Antv.* 1547 in 12°. (Beide meermalen herdrukt.) Daar ik deze werkjes echter niet bezit, kan ik niet beoordeelen of TITELMANNUS zijn eigen werk, dan wel dat van AMANDUS heeft gegeven.

[3]) Dit kleine geschrift wordt dus ten onregte als ongedrukt opgegeven.

Op folio 111 recto: *Exemplar literarum quas* DAVID *rex et imperator magnae Aethiopiae, per oratorem et legatum suum proprium* FRANCISCUM ALVAREZ, *misit ad* CLEMENTEM *septimum pontificem Rhomanorum ad praestandam ei, more caeterorum regum Christianorum, debitam obedientiam et reverentiam: quas literas praedictus orator, anno Domini* 1533, *Mense Januario, eidem* CLEMENTI, *tunc Bononiae cum* CAROLO *quinto, de rebus Christianae fidei tractanti, in publico Cardinalium et patrum ad id specialiter celebrato consessu, nomine sui regis et imperatoris exhibuit; praesente ibidem* D. MARTINO *a* PORTUGALLIA, *nepote et oratore regis Portugalliae, qui illum jussu sui regis Portugalliae, qui illum jussu sui regis ad Pontificis praesentiam adduxit. In quibus literis mire apparet Imperatoris illius erga Christi fidem et Sanctam Rhomanam Ecclesiam devotio, ardensque zelus adversus inimicos catholicae fidei. Quae quidem literae primum ex Aethiopico idiomate quo erant conscriptae in Lusitanicum, ac deinde in Latinum sunt translatae.*

Op folio 113 recto. *Alterae literae ejusdem serenissimi* DAVID *Aethiopiae regis ad sanctissimum* D. N. CLEMENTEM *Papam septimum per* D. FRANCISCUM ALVAREZ, *ejus oratorem perlatae et ex Aethiopico in Lusitanum, indeque in Latinum traductae.*

Op folio 117 recto. *De fide et religione moribusque et caeremoniis praedicti Aethiopiae regis et subditorum ejus, ex certa fide dignorum relatione (ut infra declarabitur) nonnulla scitu et memoratu digna ad gloriam Christiani nominis et Christianorum consolationem quam brevissime collecta per Fratrem* FRANCISCUM TITELMANNUM *Hassellensem.*

Op folio 122 recto. *Exemplar epistolarum aliquot ex nova maris Oceani Hispania, quam* CAROLO *Quinto Imperatori semper Augusto subegit* FERDINANDUS CORTESIUS, *ad nostras provincias destinatarum: ex quibus surgentis illic novae Ecclesiae praeclara initia Christianus lector videbit et gaudebit, ad laudem Domini nostri Jesu Christi*, en wel:

ibidem. *Epistola venerandi Patris F.* MARTINI DE VALENTIA, *ordinis Fratrum Minorum regularis observantiae, custodis sanctia Evangelii in terra praemissa ad Reverendum Patrem* F. MATTHIAM WEYNSSEN, *generalem Commissarium Cismontanum eorundem Fratrum scripta, anno Domini* 1531.

Op folio 123 recto. *Epistola altera ejusdem argumenti a Reverendo in Christo patre et domino D Episcopo civitatis illius magnae in nova Hispania, quae dicitur Temixtitan, ad Reverendum Patrem, Commissarium generalem Cismontanum, ordinis Fratrum minorum caeteros patres in capitulo generali Tholosae, anno Domini* 1532 *congregatos, una cum superioribus literis transmissa, atque ibidem publice recitata.*

Op folio 124 verso. *Epistola alia ejusdem argumenti fratris* PETRI DE GANTE, *alias* DE MURA, *cujus in priori epistola D Episcopi mentio facta est, scripta ante priores binas literas, Anno videlicet Domini* 1529, *Mensis Junii die vicesima septima, quam ex idiomate Hispanico in quo scripta erat, in Latinum verti curavimus, ad laudem Domini nostri Jesu Christi et oblectandos ex ea Christianorum animos. Missa autem fuit generaliter ad patres et Fratres Provinciae Flandriae, et caeteros in vicinis locis commorantes.*

Verder volgen op folio 127 verso tot het einde toe eenige bijbelteksten.

De plaats over de pausin JOANNA, vermeld in het *Archief voor Kerkelijke geschiedenis* door KIST en ROYAARDS, XIV. bl. 112, komt voor op bl. 73 recto, en luidt aldus: *Anno Domini* 853. JOANNES *Anglicus dictus, qui esset hujus nominis octavus: sed fuisse dicitur foemina et peperisse in platea, unde non computatur. Sedit anno duos, menses tres.*

Volgens J. F. LE PETIT in zijne *Nederlantsche Republycke*, enz. Arnhem 1615, bl. 187, moet AMANDUS ook vele schoone *Poëmata* hebben gemaakt.

C. P. L.

Mr. Gerrit van Lennep (vgl. dl. IX. bl. 161. vr. 233 en bl. 279). In het negende deel van den *Navorscher* is gevraagd naar GERRIT VAN LENNEP, die in 1794 te Leiden een bundel *Jeugdige Gedichten* uitgaf, en wat er meer van hem bekend was, dan WITSEN GEIJSBEEK in zijn *Woordenboek* over hem mededeelde.

Op bl. 279 van datzelfde deel gaf de heer B. N. daarop een kort antwoord; doch daar dit niet in alles juist en er geen verder antwoord op gekomen is, en wij door de vriendelijkheid van jonkvrouwe Z. C. C. VAN LENNEP te Zutfen, dochter van wijlen mr. G. VAN LENNEP, in staat gesteld zijn, eenige meerdere berigten over hem mede te deelen, zoo achten wij het niet onbelangrijk, die in dit tijdschrift te plaatsen.

Mr. GERRIT VAN LENNEP zag den 13den april 1774 te Almelo het eerste levenslicht; zijn vader JACOB ROELTERS VAN LENNEP, afstammeling van het oude en aanzienlijke hollandsche geslacht van dien naam, behoorde tot den ouden, deftigen handelsstand te Amsterdam, en was aldaar gevestigd, maar zette zich, kort na zijn huwelijk met mejufvrouw C. COSTER te Almelo, ten gevalle zijner vrouw aldaar neder.

Nadat de jeugdige GERRIT VAN LENNEP zich met ijver op de voorbereidende wetenschappen had toegelegd, studeerde hij aanvankelijk aan het athenaeum te Amsterdam, en later onder de hoogleeraren mr. D. G. VAN

DER KEESSEL en mr. F. W. PESTEL aan de akademie te Leiden, alwaar hij op 27 decb. 1797, op drieentwintigjarigen leeftijd, tot doctor in de beide regten promoveerde, na onder den hoogleeraar dr. SEBALD FULCO JOHANNES RAU een *Specimen juridicum inaugurale ad fragmentum Scaevolae in lege LXX dig. de procuratoribus et defensoribus* openlijk verdedigd te hebben.

Hierna zette hij zich als advocaat te Amsterdam neder, waar hij reeds met goed gevolg de juridische loopbaan begonnen en eenigen naam gekregen had, toen hij zich in 1808 tot onderbibliothecaris van de koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage benoemd zag, en dus, naar het scheen, de regtsgeleerde loopbaan verliet, om zich geheel aan de beoefening der letteren, waarvoor hij steeds vurige liefde koesterde, toe te wijden. Scheen het, dat VAN LENNEP zich van nu af bepaald op de letteren zoude toeleggen, daar hij met roem in zijne nieuwe betrekking werkzaam was, en die met ijver vervulde, het varietas delectat bleek ook op hem van toepassing te zijn, daar hij in 1811, na de inlijving van het koningrijk Holland in het fransche keizerrijk, de hem aangebodene betrekking van regter van instructie (juge d'instruction) in het arrondissement Almelo aannam.

Doch slechts weinige maanden vervulde mr. G. VAN LENNEP dezen post, en ten tweeden male triomfeerden de letteren over de regtsgeleerdheid, door zijne benoeming tot inspecteur van den boekhandel en der drukkerijen in het arrondissement Groningen, waartoe de vijf noordwestelijke provinciën des lands behoorden.

Bij de vervulling van dit ambt, bewees mr. G. VAN LENNEP gewigtige diensten aan 's lands boekhandel, en poogde zooveel mogelijk de strenge maatregelen te temperen, die de drukpers in die dagen belemmerden.

Door het beleid, de gematigdheid en het doorzigt, waarmede hij vele voorkomende moeielijkheden wist uit den weg te ruimen, verwierf hij zich niet alleeen de achting der letterkundigen, maar ook evenzeer de gunstige onderscheiding van het gouvernement, zoodat hij zich omstreeks het einde van 1813 naar Parijs zag opontboden om aldaar met den directeur generaal van den boekhandel en der drukkerijen, den staatsraad baron DE POMMEREUL, te beraadslagen over de nieuwe verordeningen, welke het fransche gouvernement van plan was voor den boekhandel uit te vaardigen. Door de spoedig daarop gevolgde omwenteling, in dit voor Nederland zoo hoogst gedenkwaardige jaar, verviel, tegelijk met de fransche overheersching, de post van inspecteur van den boekhandel, enz., door mr. VAN LENNEP tot dusverre bekleed; — doch, daar hij in die betrekking vele gewigtige diensten aan den staat en de letteren bewezen en getoond had, hoe goed aan hem de belangen van die zaken waren toevertrouwd geweest, zoo droeg men hem nu het redacteurschap op van de *Algemeene Nederlandsche Courant* — *La Gazette générale des Pays-Bas*, die te Brussel in de nederlandsche en fransche taal het licht zag.

Toen omstreeks het einde van het jaar 1818 dit blad was opgeheven, ondernam mr. G. VAN LENNEP in de fransche taal een even nuttig als nationaal werk, de uitgave namelijk, van de redevoeringen, gehouden in de zittingen van de tweede kamer der staten generaal. Tot bewijs hoezeer die arbeid in dank ontvangen en erkend is geworden kan dienen, dat mr. G. VAN LENNEP, bij koninklijk besluit van 17 sept. 1820, benoemd is geworden tot redacteur der zittingen van de tweede kamer der staten-generaal, waarvan het verslag in de staatscourant kwam te staan. Deze betrekking vervulde hij tot aan zijnen dood, zoodat hij niet, gelijk de heer B. N. schrijft, sedert 1830 ambteloos te 's Gravenhage leefde.

De werkzaamheden, aan laatstgemelde betrekking verbonden, werden in maart 1829 aanmerkelijk vermeerderd, daar de koning hem de taalkundige herziening en correctie der nieuwe wetboeken voor het koningrijk der Nederlanden opdroeg; eene zeer moeielijke taak van hoogst kieschen aard, daar het, gelijk van zelven spreekt, volstrekt niet geoorloofd was, iets in den grondtekst te veranderen, afkomstig van de wetgevende magt, zonder dit gezag vooraf te raadplegen en de uitdrukkelijke goedkeuring te hebben verworven; hierbij kwam vooral ook, dat er in den nederlandschen tekst eene menigte taalfouten waren, welke de eer des volks en der nationale letterkunde niet gedoogden, dat zouden blijven bestaan.

Dit werk, dat mr. G. VAN LENNEP met den meesten ijver en ingenomenheid behartigde, waartoe hij, én als regtsgeleerde, én als letter- en taalkundige volkomen bevoegd was, en waarmede hij mogt hopen duurzame en welverdiende eer in te leggen, heeft hij niet mogen voltooien; de dood overviel hem, toen de herziening en correctie op nog slechts weinige bladen na, voleindigd was, en mr. ASSER, secretaris van justitie onder den minister VAN MAANEN, voleindigde het door den dood afgebroken werk van mr. G. VAN LENNEP.

Hij stierf te 's Gravenhage op 19 september 1833, in 59jarigen ouderdom.

Behalve dat mr. G. VAN LENNEP lid was van het *Taal- en dichtlievend genootschap*,

onder de spreuk: *Kunst wordt door arbeid verkregen*, te Leiden, en van de: *Bataafsche maatschappij van taal- en dichtkunde*, was hij ook lid van de *Maatschappij van nederlandsche letterkunde* te Leiden; of hij nog tot meer geletterde genootschappen en maatschappijen in betrekking gestaan heeft, is ons onbekend.

Als lid van de *Maatschappij van nederlandsche letterkunde*, vermeldt de hoogleeraar SIEGENBEEK hem, in zijne jaarlijksche toespraak aan de vergadering der maatschappij, 1834, bl. 18, en verwijst er tot den *Konst- en Letterbode* voor 1833, n°. 45.

Na dus kortelijk zijn leven en werkzaamheden vermeld te hebben, zullen wij eindigen met een overzigt te geven van de *voornaamste* geschriften door mr. G. VAN LENNEP van tijd tot tijd in het licht gegeven.

Onder zijne eerste geschriften, behoort voorzeker een bundel gedichten, ten opschrift dragende: *Jeugdige gedichten van* GERRIT VAN LENNEP, te Leiden in 1794 uitgekomen, toen de vervaardiger naauwelijks twintig jaren telde.

Niet slechts J. W. VAN SONSBEECK plaatste een lofdicht voor dien bundel, maar zelfs mr. JERONIMO DE BOSCH, de fijne en smaakvolle kenner en beoefenaar van poezy en fraaie letteren, keurde deze dichtstukjes een loffelijk en aanmoedigend gedicht in de latijnsche taal waardig, en ook dit vers prijkt voor in den bundel. Het was voornamelijk toegevende aan de opwekking en aandrang van mr. JEROMINO DE BOSCH, dat de jeugdige zanger zich liet overhalen zijn werk aan de openbare meening prijs te geven; GERRIT VAN LENNEP zelf hechtte nimmer groote waarde aan deze dichtproeven, en schreef in latere jaren, op meer bezadigden leeftijd, de toegevendheid van JEROMINO DE BOSCH over deze jongelingsverzen grootendeels toe aan de voorliefde van DE BOSCH voor elk die VAN LENNEP heette en zich aan studie wijdde. Steeds bleef G. VAN LENNEP in zijne ledige uren, die echter, door trouwe vervulling en behartiging zijner ambten, niet talrijk waren, de dichtkunde beoefenen, en offerde bij voorkeur aan de erotische muze.

Onder zijne onuitgegeven nagelaten papieren berusten nederlandsche vertalingen der gedichten van ANACREON, en der *Kusjes* van JANUS SECUNDUS; zoowel hieruit, als uit de ook nog in handschrift bestaande vertalingen van de *Hecuba* en *Hippolytus* van EURIPIDES, blijkt, hoe hij voortdurend een getrouw minnaar en beoefenaar der oude talen is gebleven.

Eenige zijner zoowel oorspronkelijke als vertaalde dichtstukjes, in teederen en bevalligen trant, werden met gunstige vermelding opgenomen in de werken der *Haagsche maatschappij van taal- en dichtkunde;* doch een veelbewogen leven en naauwgezette, onvermoeide vervulling van menigvuldige ambtsbezigheden beletteden hem, zich verder als dichter bepaald te ontwikkelen en later waardiger op te treden.

Toch waren zijne dichtoefeningen voor hem niet zonder vrucht geweest, daar zij hem een meer volkomen meesterschap over de taal, ook in het proza, deden verwerven.

Scheen dus de poezy weinig meer van VAN LENNEP te zullen ontvangen, hij zoude zich, door de verschillende maatschappelijke betrekkingen, die hij bekleedde, in proza meer en beter doen kennen.

In 1807 schreef mr. G. VAN LENNEP een: *Mémoire over de poëzy bij de Grieken*, waaraan de zeldzame eer te beurt viel, van door Teylers genootschap te Haarlem hoogst loffelijk vermeld en gedrukt te worden in het XVe deel der werken van voornoemd genootschap.

In 1809 voerde mr. VAN LENNEP een' letterkundigen strijd met den beroemden JACOBUS KONING over eenen ouden lettervorm, dien men voorgaf, dat van LAURENS COSTER afkomstig zoude geweest zijn, iets wat VAN LENNEP bestreed, en waarbij hij het gezag van den beroemden MEERMAN en de meening van meer andere uitstekende vaderlandsche geleerden voor zich had. — De stukken, dezen letterstrijd betreffende, komen voor in den *Konst- en Letterbode* voor 1809.

In zijne betrekking van inspecteur van den boekhandel en van de drukkerijen begreep hij, dat er behoefte was om de wetten, op den boekhandel betrekking hebbende, te verzamelen; weshalve mr. G. VAN LENNEP in 1812 in de nederlandsche en fransche taal de verzameling der wetten daarover uitgaf.

In 1814 leverde mr. G. VAN LENNEP eene goede vertaling van het werk van DE CHATEAUBRIAND, getiteld: *De Bonaparte, des Bourbons, et des alliés.* Nog vertaalde hij van dien zelfden schrijver: *Le dernier des Abencerages;* ook een werk van den heer MEIJER, *Tafereelen van Italië*, 2 dln. in 8°., en schreef in die jaren nog eenige politieke vlugschriften en brochures.

In 1816 gaf mr. G. VAN LENNEP eene *Grammaire Hollandaise d'après Weiland*, met goedkeuring van het gouvernement, te Brussel uit; een werk, dat terstond in de belgische scholen is ingevoerd geworden. Als blijk van de degelijkheid van dat werk moge dienen, dat nog heden ten dage in België, bij het onderwijs der nederlandsche taal, mr. G. VAN LENNEPS *Grammaire* gebruikt wordt.

In 1824, toen de pennen van vele nederlandsche geleerden bezig waren, om de eer van Haarlem, als de bakermat der boekdrukkunst, waardiglijk op te houden en COSTERS roem tegen naijverige mededingers te handhaven, met het oog op de aanstaande feesten in die stad te houden, schreef mr. G. VAN LENNEP: *Aanmerkingen op de Gedenkschriften, wegens het vierde eeuwgetijde der Boekdrukkunst*, waarin hij aantoonde, dat door de uitgave dier *Gedenkschriften* aan de zaak van Haarlem nadeel was toegebragt.

Dat mr. G. VAN LENNEP daarin een groot belang stelde, blijkt niet alleen uit die gedrukte *Aanmerkingen*, maar nog meer hieruit, dat hij zich jaren lang bezig hield met het maken van aanteekeningen over de uitvinding der boekdrukkunst, en de kritiek dier zaak, met het doel om er een groot werk over te schrijven; tot een zamenhangend geheel heeft hij het echter niet mogen brengen; maar zoowel uit deze, als uit andere nagelaten papieren, is wijlen de geleerde A. D. SCHINKEL te 's Gravenhage in staat gesteld, in 1840, eene: *Beschrijving van het in de Koninklijke Bibliotheek berustende handschrift der Batavia van Junius, met facsimilés,* uit te geven, welk werk, niet in den handel zijnde, aan VAN LENNEPS nagelaten, onuitgegeven papieren ontleend is [1]).

Daar mr. G. VAN LENNEP, ook al naar aanleiding der tijdsomstandigheden, de fransche taal voor zijne geschriften gebruikte, en even als zijn tijdgenoot en vriend, de beroemde advocaat mr. J. D. MEIJER, eene zeer grondige kennis dier taal bezat, en deze met groote vaardigheid goed en vloeiend schreef, zoo bewerkte hij in 1817 en de volgende jaren voor AUGUSTE WAHLEN de artikelen over de meeste Noord- en Zuidnederlanders, in de, door dezen te Brussel uitgegevene: *Galérie historique des contemporains*. Dat het niet alleen biographiën van Noordnederlanders waren, zoo als in den *Navorscher* dl. IX vermeld was, blijkt daaruit, dat o. a. de biographiën van DE STASSART, DE CELLES, GEELHAND DE LA FAILLE, en van meer andere Belgen van VAN LENNEPS hand zijn. Onder de voornaamste biographiën van Noordnederlanders van de hand van VAN LENNEP behooren o. a. die van: mr. R. J. SCHIMMELPENNINCK, mr. W. BILDERDIJK, mr. G. K. VAN HOGENDORP, mr. D. J. VAN LENNEP, mr. H. W. TYDEMAN, BLANKEN, MEERMAN, P. J. DE BYE, enz. enz.

Nog nam mr. G. VAN LENNEP voor denzelfden uitgever op zich, de taalkundige correctie van de prachtuitgave van de *Grondwet voor het Koningrijk der Nederlanden*, in 1825, in folio; eene hulde van den uitgever aan den koning en zijne staatsdienaren, van welke uitgave der grondwet slechts dertig genummerde exemplaren gedrukt zijn, die door den uitgever als geschenken werden uitgereikt.

In bovengenoemde *Galérie historique des contemporains*, deel VI. bl. 244, en in het *supplément*, komt een artikel voor over mr. G. VAN LENNEP, van de hand van mr. JULIEN, advocaat te Brussel, doch welk artikel slechts tot 1830 voortgezet is, en dus de laatste levensjaren van mr. G. VAN LENNEP niet vermeldt.

Dit artikel is, op weinige uitzonderingen na, vrij naauwkeurig, en dus eindigen wij, met ook daarheen te verwijzen.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Lud. Coel. Rhodiginus (vgl. XIV. bl. 207) heeft geleefd tusschen 1450 en 1525. Hij was geboren te Rovigo in Italie, en bekleedde een leerstoel in de oude talen te Milaan en later te Padua. Zie MORERI edit. 1740, v. »Rhodiginus", en andere biographische schrijvers, zoo ook BAYLE, *Dictionn.* édit. 1740, v. »Erasme". vol. II, 389.

Zijn voornaamste werk is geweest de *Lectiones Antiquae*, waarvan de 1ste editie verscheen in 1516 te Venetie bij ALDUS, welke editie in 1517 te Basel werd nagedrukt. In 1566 werd het werk op nieuw uitgegeven onder den titel:

LUDOVICI COELII *Rhodigini, Lectionum antiquarum Libri XXX, recogniti ab auctore. Francofurti et Lipsiae, sumtibus* C. GERLACHII *et* S. BECKENSTEINII. fol. (zie BRUNET, *Manuel* 5de editie, vol. IV; col. 1269). Deze uitgave, welke behalve de praefatie 1720 colommen of 860 blz. bevat, is echter volgens RENOUARD, *Annales des Alde*, I. 179, niet vollediger dan de 1ste editie, zijnde de hoofdstukken slechts anders verdeeld. De verlangde woorden over het schaakspel komen voor in libr. XX. c. 14, zijnde col. 1114 of blz. 557. Bij eenig naauwkeurig zoeken zal LINIUS dan ook in zijn exempl., hetwelk mede 862 bl. bevat, op die hoogte het verlangde vinden.

Het komt mij intusschen bij uitstek gezocht voor, om die plaats op het schaakspel toe te passen, te meer, omdat ATHENAEUS, die geciteerd wordt, eene beschrijving geeft van het bewuste πεττεία spel (*Deipnosoph.* I. 14). Dit spel, namelijk, werd naar aanleiding van het getal der aanbidders van PENELOPE met 108 stukken of schijven (ψῆφοι) gespeeld, 54 ter weerszijden, en eene kleine tusschenruimte in het midden. Aldaar werd een stuk geplaatst, hetwelk men Penelope noemde. Naar dat stuk werd bij loting

---

[1]) Een brief door ons daarover aan den heer SCHINKEL geschreven, trof dien geleerde op zijn sterfbed aan.

gemikt. Die Penelope omverwierp, zoodat zij in het kamp der tegenstanders bleef liggen, zette zijn eigen stuk in hare plaats en zette Penelope overeind ter plaatse, waar zij was heengerold; dan wierp of mikte hij andermaal, en werd Penelope nu op nieuw getroffen, zonder een der haar omringende stukken te raken, zoo had hij het spel gewonnen. Men zou hier dus veeleer aan knikkeren of kegelen, dan aan schaken denken. — Zie mede over dit spel BOUILLET, *Histoire de l'Antiquité*, Paris 1828, vol. II; v. »pettenterion", alwaar echter eene geheel andere beschrijving voorkomt.

Wat eindelijk het werkje van GUSTAVUS SELENUS betreft, dit is *niet* uitgekomen in 1516, maar in 1616, en is, gelijk men weet, geschreven door AUGUSTUS, hertog van Brunswijk-Lunenburg.

Dit werkje behoort tot de rarissima der schaaklitteratuur, wordende voor een ex. der 2de editie, Leipsic 1617, door den boekhandelaar SIMPSON te Londen, in zijne ten vorigen jare uitgegeven *Bibliographie of Chess*, niet minder dan 5 £ 15 sh. 6 d. gevraagd. (Zie VOGT, *Catal. Libr. rar.*, editie 1793, p. 777; BRUNET, l.l. v. »Selenus" en LOWNDES, *Bibliographer's Manual*, 1863; voce »Sarrath".)

W.-H.

Het doodshoofd (vgl. A. R.; XIV. bl. 202.) In *Nav.* I. bl. 267 komt voor, een dichtstukje, getiteld: *het doodshoofd*. Op blz. 268 van deel IX is door mij medegedeeld, dat er een dichtstukje bestond, *van een' ander' dichter*, doch met *hetzelfde opschrift*.

Van dat stukje heb ik t. a. p. het eerste couplet opgegeven en als dichter daarvan genoemd: mr. W. W. NOODT.

In het nummer, dat den 1sten julij verschenen is, komt nu weêr voor: eene *gewijzigde lezing* van het *eerstbedoelde*.

Thans zal mij, vertrouw ik, mijn verzoek, om een plaatsje voor de door mij aangehaalde dichtregelen van mr. NOODT, niet geweigerd worden.

Zij luiden als volgt:

»Wat waart ge, ontvleeschde kop, waarin de wormen spelen?
Versierde een diadeem uw vorstelijke kruin?
Of moest ge in 't aklig lot eens armen beedlaars deelen,
En baadt ge een bete broods aan gevels van arduin?

Waart ge eens der maagden roem, toen jeugd en vreugd u sierden,
Der jongelingen stoet aan uwe wenken hing,
Toen om de rozenwang de dart'le lokken zwierden;
Of waart ge aan 't maagden harte een dierbaar jongeling?

Dan, waartoe 't u gevraagd? Gij antwoordt slechts met zwijgen;
Maar, ach! dit zwijgen zelfs, drukt 't treffendst antwoord uit;
Bij 't fluistrend windgeruisch, door bleeke wilgentwijgen,
Roept ge elk van 't kerkhof toe: *Gij wordt het graf ten buit!*

Het graf, dat is dan eens ons aller, aller woning;
Dáár is de grenspaal dan van menschlijke ijdelheid;
Dáár knaagt een zelfde worm aan bedelaar en koning,
En beider bekkeneel vertoont geen onderscheid.

Dáár kwijnt eens 't purperrood van lieve maagdelippen;
Het tintlend vuur der jeugd is dáár eens zielloos koud;
Dáár zal geen enkle zucht der koude borst ontglippen,
Waar 't somber, 't zwijgend graf het stof geketend houdt.

Hier vindt gij, sterveling! den maatstaf van uw waarde;
Ruk dan van 't stof u los en streef naar hooger kring;
Dan zink' vrij 't zielloos lijf in 't dompig stof der aarde;
Uw geest juicht op dien stond, want — die is hemelling.

En nu zal m. i. de slotsom van al het over genoemde gedichtjes medegedeelde wel hier op nederkomen:

Er bestaan *twee* dichtstukjes, die *nagenoeg* hetzelfde opschrift hebben.

Van het eerst bedoelde is de maker B. NIEUWENHUIZEN en van het andere mr. W. W. NOODT.

H. v. K.

Vondels geboortehuis (vgl. XIV. bl. 144). T. a. p. lees ik, dat men VONDELS geboortehuis te Keulen zoekt, terwijl ik meende, dat het in de laatste jaren uitgemaakt was, dat hij te Antwerpen het eerste levenslicht gezien had; hoe is het hiermede gesteld? J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

[VONDELS vader was een Antwerpenaar; ook de familie zijner moeder was uit die stad naar Keulen gevlugt. Wij meenen echter dat er geen grond bestaat voor het gevoelen, dat VONDEL zelve te Antwerpen zou geboren zijn.]

Wallesius (vgl. XIV. bl. 146, 205). Zekere predikant WALLESIUS vertrok tusschen de jaren 1601 en 1610 van Bovencarspel naar Hoorn, en gaf zich veel moeite om PHILIPPUS RUYL zijne plaats te Bovencarspel te doen innemen. — Vergel. H. RUYL, *Brandts stoute Geveynstheyt en Liefdeloose Geest*, enz. Amst. 1675, bl. 80.
U. G. M. C. L.

Knipzangen. In de uitgave van VONDELS werken bij WESTERMAN, dl. XII. bl. 389, lezen wij:

Onder de Knipzanghen door verscheide Rymers gedicht, schreef VONDEL 't geen volght:

Knipzangh.

Rozemont zagh op, en riep,
Met de doot op haere lippen,
Toen de wangh haer verf verschiep,
Bocksvoet, wat bediet dit knippen?
Zoeck in wouden en op klippen
Andre jacht en minnestof,
Zonder onzen slaep te steuren.
Magh ons dan geen rust gebeuren!
Och, och, och! dit is te grof.

Slot der Knipzangen.

Laet het kostlijckste van al
U niet reuckeloos ontslippen,
Dat 's de tijdt die snel gaet glippen,
Zonder dat hy keeren zal.
Och, hoe dun is het getal,
Dat zijn uuren meet by stippen
Eer de doot den draet komt knippen,
Van hun leven onverwacht.
Meest verlooren, minst geacht.

Blijkbaar zijn dit navolgingen van het volgende *Velddeuntjen* van HOOFT:

Rosemondt die lag en sliep
Blies violen wt haer lippen:
Pan die sach 't en ijling liep
Soetjes op haer borsje knippen.
Mit dat hij sijn duim liet slippen
Viel een moorbej van het lof,
Die recht op haer boosem mickte:
Dies hij riep, want hij verschrickte,
Och och och de speen is of.

Het is van 9 februarij 1611.

Vrage: wie zijn de overige »rijmers" die *Knipzangen* gedicht hebben en waar zijn deze te vinden?
P. L. Wz.

Geschriften van Caspar Sibelius (vgl. XIV. bl. 207.) De levensbeschrijving van SIBELIUS door nu wijlen prof. H. W. TYDEMAN, vindt men in de *Godgeleerde Bijdragen* van 1849, bl. 481—522. Ik herinner mij niet, dat aan den toen geuiten wensch voldaan is.
E. A. P.

Dirk Smout (vgl. XIV. bl. 209) is genoeg bekend door zijne *psalmberijming* (1710), en een *Leven van Jezus* in dichtmaat (1728).
L—F—T.

Don Quijote (vgl. XIV. bl. 208). JACOB CAMPO WEIJERMAN (1677—1747) gaf ons de eerste vertaling van de »*Gevallen van Don Quichot.*" Dat boek schijnt toen weinig in den smaak onzer landgenooten te zijn gevallen, want het vond geen gunstig onthaal.
L—F—T.

De Groninger Raarekiek. Onder de voortbrengselen van de pamphletaire drukpers der laatste helft van de vorige eeuw verwekte deze »*Raarekiek*" eene schier ongehoorde sensatie, althans *in loco*, die er ten deele nog voortduurt. De verzameling is echter hoogst zeldzaam, en een volledig exemplaar der stukjes, die van tijd tot tijd verschenen zijn, in druk, welligt in niemands handen, terwijl ook slechts enkele personen een of ander stukje bezitten. Het satyriek geschrift was in rijm opgesteld. De schrijver is niet bekend. Men gist er alleen naar

Het verscheen vooreerst in 1777 en ving aldus aan:

Ik zal jou eens vertoone de fraaye stad Groninge,
Met alle zyn mooye en ook aklige woninge,

en eindigde met de regels:

Vriende 'k schey uit, 'k heb lang u vertelt
Naderhand wat nieuws; pas nu maar je geld.

't Eerste »Vervolg" verscheen in 1782 en wel (zoo gezegd) by SICCA THYLO te 's Heerenveen.

De eerste regels zijn:

Ik heb nu in vier jare met myn rarikieke
Niets hier vertoon in deze republieke

en de laatste:

'k Heb jou nu ook al vrij wat vertelt
En schuif nu mijn kast toe en vraag om de gelt.

Daarop noemt zich de schrijver »STEVEN WALON," (een pseudonym).

Het tweede vervolg heeft in mijn afschrift geen jaartal, doch behandelt het bezoek der stad door de vorstelijke familie, beginnende met:

Daar ben ik al weder met mijn rarekieke,

en sluitende met:

Je dienaar my Vrienden, nu maak ik een end.

In 1784 kwam het »derde vervolg" uit; het tooneel wordt geopend met:

Aja, nu liefhebbers, ik kom weer voor 't ligte,
En wilje vertoon ganst nieuwe gezigte.

Het gordijn valt aldus:

't Is goed dat een ider worde bekent;
Op dit pas myn vrienden maak in nu een end.

Eindelijk ligt voor mij het »vierde vervolg", waarvan de aanhef is:

Wijl veele laatstmaal heb getoond heur genoege,
Koom ik my, Myn Vrienden weer by u vervoege.

Terwijl het besluit is:

Ik vertone al veel en byna om sonst
'k Verzoeke in 't vervolge dan wedre je gonst.

Het is mij niet bekend, dat er nog meer van is uitgekomen. De bezitters van exemplaren kunnen uit mijne opgaven afmeten, of er soms nog andere stukken moeten zijn.
De vijf stukjes bevatten ruim 1700 versregels. Misschien deel ik nog wel 't een en ander mede. Het wemelt van personaliteiten; maar ook van puntige schilderingen der zeden van dien tijd, en van de verhoudingen, bemoeiingen en intrigues der toemalige politiek. De bedoeling is nu alleen de aandacht der Navorschers op deze lettervruchten van onzen noordelijken, in het vaderland anders, wat die tijden betreft, minder algemeen bekenden bodem, te vestigen, met verzoek van mededeeling van hetgeen hieromtrent aan hen bekend mogt zijn.

J. B. J. S.

De Groninger Rarie kikas.

Ik zal jou eens vertoone de fraaije stad Groninge,
Met alle zijne moije, en ook aklige Woninge
Kijke daar de St. Martens tooren en kerke,
En die groote kurieuse pleyne en merke,
Die lijke nu wel wat trieste, en schampere,
Maar als het believe de batze Heer Campere:
Ach die tweede Steeven' van der Klokke,
Die het met vill niet hebbe zoo drokke,
Zal die commandere een fraaije Gebouwe
Of de Borgemeestere spel ons wat op de mouwe:
Kijke daar de madelle, hoe 't omtrent zal weeze,
En de kurieuze trappe, heb maar geen' vreeze,
Want jij behoeve daer niet op te loope,
En dat met het breeke van jou halze bekoopen
Als die trappe weg is, dan kan ik jou vertoone
De nieuwe Raadhuize, zoo fraaije, zoo schoone;
Maar 't zal nog in vijftijn jaare niet lukke
Dat je hier zult zien pronke die Campere stukke
De Raad kan 't wel harde in Bottringe straate
Ik zal jou ook laat zien, faaaije en accuraate
De plaatze, daar nu vergadre de Heere
Die na onze Prins, de stad hier regeere.
Kijk hoe ze daar met de roo mantele prijke
En net als heure advocate gelijke.
Liefhebbere, voor ruim zeeven en twintig jaare
Gingen zij in 't zwart, en met beffe vergaare
Zoo de Kykere daartoe wel had begeerlijkheid
Zoude ik hem vertoone die oude heerlijkheid
Maar ou ba! de kykere zou kunnen beswyme
Wy wil ook niet meer daar van spreeke of ryme
Ach se kijke daar nu ter deeg, daar heb je spadille
Die speele wel zyn rol, en winne ook meest codille
Die hebben wil revenge van deze Idole
Den troeve hy zoo braave, dat hy kryg de vole.
Kyke daar hoe dat zyn meeste kamerrate
Hem kijk naar de ooge, maar 't kan niet baate
Eer dat zy wat kryg, ben zy haast versleete
Hy helpe eerst zijn luis, en dan koom de neete
Kyke nou hoe deftig de geheele Senaate
Luister na dispuit der Heere Advocaate
Schoon veele het Latyn nooit hoort heb doceere
Zoo kan zy dog fix alle zaake decideere
Die niet te wys zyn, die spreek wel de sententie
En zegge heur advys naar wyze conscientie
Zy volge de praate der aaksters en papegaaye
Dat 's mooy en kurieus, voorzigtig en fraaye
Ik zal jou nou vertoon, een andere kaamer
Daar houdse Commissie, daar doogt 't niet een haamer
Kijke daar in de hoek, hoe dat die groote tange
Heb de figuur van een kromme slomme slange
Dat doe een oude Kryger, die speul daar voor nikkere
En doe de kameraat daarmee spring als de knikkere
En als die arme weerloose Raads Heere
Niet wil naar zyn fantasye adviseeren
Zoo kloppe en poft hy met tange en stoele

Zoo lange dat Rudolph is door de gevoele
Kyk hoe hy hem nog dwinge, om elk voor te praate
Dat hy al dees wond heb geval op de straate
Hy is nog zoo gekke, hy belooft getrouwe
En loopt nog na huis met monsieur Berent Klouwe
Dat 's regte kurieus, dat 's nooyt hier gehoort
Dat d' eene Raads Heere de andere heb vermoort
Nooit is hier gebeurt een geval desgelyke
Het staat ook al in de schandaleuse Kronyke
Kykre nu zal wy verandre van wooning
En ik zal jou laat zien een andre vertooning
Kyke maar eens schuins over deze straate
Daar is het niet heel pluis voor de Heeren van de Raate.
De Hooftmannen die kyke hen bats onder d' ooge
En willen van haar geen abuse gedooge
Maar kykre 't is een roe, die zy selvs heb gemaakt
Tot hun eigen neers! zy roep nu wel om wraak
Maar 't help niet, al knor en mor zy daar teegen
Die Hooggestrenge ben om hun niet verleegen
Kyk hoe se daar lag om de Heere van de Raate
Maar by haar speelt de baas heur eyge Advokaate
Die wil sig niet binden aan goede Reglemente
Maar stroope vel en vleesch van heure cliente
En doen die tortuure eene halve eeuwe duure
En lag dan nog om haar vermaledyde kuure
Kyke heur eens na, hoe run sy na de merke
Maar gants niet om voor de cliente te werke
Zy loopt om chandoedle, digt by de Comptoore
En tier daar en schreeuw daar dat elke kan hoore
Wy loope haar eens na, ey kyk eens heur kamme
Zoo rood als de haan, zoo heet als de vlamme
De Edelman, de Borgere, se heb al een kleure
Ministre, Officiers, se stinke al een geure
O kykre maak plaats, daar rysen dees kwanten
En slieren na haar huyse als dronke Bachanten
Kyke hoe se syn welkom by heur vrouwe ten huise
Net als by de kykre een legioen van luize
Hoor se daar eens knor en kyve: o Jemie
Wy stappe liefst terug en kyke de Academie
Daar zal ik jou laat zien de hoog geleerde
Daar zijn er bij die elk houd in weerde
Dog een daarvan die niet mee woud zingen
Als 't Classis wou hebbe, die moest na Lingen
Kijk Paulus, Franciscus, St. Petrus, Gerhardus
Hoe dat die belag den ouden Leonardus
Kyke daar nog twee, die lag braaf als gekke
Zij spring al van vreugd over Adolfs vertrekke
Zij hiet sig regtsinnig, maar draag heur als Sotte
Kyke daar een Arabier, zoo loos als de Rotte
Hy praate wel niet veel, maar volgt St. Antoon
Die neem zy al te saam voor Paus en Patroon
Die doe ook mirakle, en rigt uit veel kuure
Hy vervolgt 't natuurrecht, maar volgt zyn natuure
Hy heet ook orthodox, hy leev ook seer heylig
Met hem en zyn slaav is de kerke ook veilig
Kyke daar nog een mooye jonge Munnik in de kappe
Wat heb die gedaan en spronge en trappe
Hy ente de ziekte in beesten bevoorens
Nu ent hy de pok in by Hoog Wel Geboorens
Hy is gansch galant zeer buigzaam en aardig
St. Petrus die agt hem de tabbert ook waardig
Kyke nu wat terug in die andre hoeke
Daar heb je een lage die lyke wel als koeke
Zoo soete, dog hy help mee als alle de Baasen
Dat kost hem somwijlen wat vensters en glaasen
Dat's deftig, hy houde de fatsoene dog op
Van zyne faculteit, en geeft mee den schop
Aan Adolf den Wyzen, hy kyk wel niet vinnig
Dog al wat Coccejaans is, hiet hy onregtzinnig
Kyke nu in 't midden wat buig daar die kleine
Dat manneke was goed, toe hy was Romeine
Maar nu hy een natuur regt selvs heb gesmeed
In zyn duitse harsens, nu word hy zoo heed
Dat hy den grooten Wolf durft krygen by d'Ooren
Je kunt wel zien hoe hy zich zelve kan bekooren
Kyke maar hoe hy gnyze over zyne werke
Hy waan zig zeer nut voor schoole en kerke.
Kykre geef agt, zy gaan nu marcheere
Wy volg ze naar de kerk om daar het promovere
Van een Candidaat tot Doctor te zien.
Hoe struive sig die knaap. Hy duur 't hoofd bien
Aan een groote party gehuurde Studente
En om de lekkere smul discreete opponente

Het kom daarom altoos daar op uite
Dat hy triomfeer met een gekogte Dispuite
Daar keer die letterhelt in triomfe weer heen
Hy lag in zyn vuist dat 't Groninger Atheen
Zyn yver en vlyt, schoon beide arrem-hartig,
Met de bul heb bekroont: O se handelen barmhartig
Die maar een half jaar hier hebbe studeert
Mits hy maar geef splint, word de bulle vereert.
Wat groeyt hier ter steed de goede negotie
Men koop hier latyn, men handle promotie,
Dat maak ook veel klant, dat geef ook braaf neering
Het kost wel wat geld maar spaart ook veel leering
Kyke nu daar booven een groote bult vryers
Se lyke wel Bakkers of Smeeden en Snyers
Dog sy voer de naam van theologante
Zy houd haar fatsoen als geestlijke kwante
Hoe sedig en stil loop zy daar voor an
Als nugtre Kalvre en Stiere van Basan
Zy leere dog met vreugt het ambagt van preeke
En helpe ook heur meesters de glase te breke
Zij preeke dog daarna by napraat een baane
Waarop zy heur leve nooit voor heb gegaane
Maar kykre denk niet dat zy alle gelyk zijn
Ik prate maar van 't gros. Daar zyn er die ryk zyn
Begaaft met geleerdheid, wier wandel en leeve
Hoop geeft om vervolgens goe Prekers te geeve.
Kyke nog een klein hoopje die loope te kwyne
Zy hiet te studeer in de kunst der medicyne
Dat geeve maar eene armhartige vertoning
Ik wilse maar passeer, en bidde om verschoning
Zoo het in 't vervolg daarmede verkeerde
En er hier tweederhande Hooge Geleerde
In die faculteit mogte kome opdage
Hoop ik de Kijkre wat beter te behage
Kijke nu nog een troep suisebollende Heere
Die wil draag de naam van schrandre wijsgeere
Hoe arbeid zy in 't wild met zonne en maane
Zy laate 't firmamente in orde niet gaane
Hoe dwaal na heur sin de starre en planeete
Zy vertel er veel meer van als zy er van weete
Zy praat van 't vacuum, maar denk niet om heur bolle
Dat die ledig zyn en veeltyds op het holle
Dat zou men die schrandre hoogvliegende Heere
Door een syllogismus kunne demonstreere
Zoo wel dat Adam wel sorg draagt, och arme
Dat 't vacuum niet zy in zyn maag of darme
En met experimenten elk wil vereere
Om al wat men heeft te doen eclipseere.
Collega Antoon doet zich ook niet te kort
Dat blijkt aan zyn corpus en fraay uithangbort.
Wij stappen van hier, want kykre ik reke
Dat dit al wat lang van jou is bekeke.
Wy hebben buiten dat hiertoe ook wel rede
Om dat er nog meer te kyk is hier ter stede.
Kyke nu de Heere Boere, die loope met gedruis
Wy volge haar eens na in het Provinciehuis
Kyke hoe ze daar sitte te geeuwe en te gaape
Zy geve heur stem met roncke en slaape
Ik kan jou niet vertel wat daar al ommegaat
Dat blyve heel secreet dat worde nooit verpraat
't Blyve al hier ter stee in diepe silentie.
Hebt dan liefhebbre nog wat patientie
En blyve by de deure zoo lange maar verbeide
Tot zy heb gedaan en beginne te scheide
Dan zal ze jou vertel wat daar is passeert
En hoe dat een ieder daar heb adviseert
Kykre wy wenschen haar eendragt en sterkte
En zal jou brengen aan die groote merkte
En jou daar vertoon de illustre societeit
Kyke daar de Directeurs die met vlyt en beleit
Zeer obstinaat 't hier al dirigeere
En zoo sy selfs meen de fout remediere
Die andre heb gemaakt, en zy nu volvoere.
Wat kyke se attent, wat sit se te loere
En niets zoo gering of het verdient hunne sorge
Ze zit ook daarom hier van de vroege morge
Tot aan de laate avond om te spionnere
En te wete al de zaak, die daar passere.
Kijke nu eens in 't rond, wat murmle de speelders
Wat schreew daarom toe een party verveelders
Wat gaap daar na 't spel veel schrandere vente
Zy zeg ongevraagd onwyse sentimente
Elk woord dat zy praat is by heur een sententie
Maar de Speeldre verlies daardoor de patientie
Nu word het ons hier te benaauwt en verward
Wy loope daarvan weg en kyke de billard
O dat noble spel, dat maak hier veel kaale
Zy zoek door 't hazard hun schaa weer te haale
Kyke maar hoe ze daar heel stille afdruipe

En in de geheime vertrekke gaan sluipe
Wy soudse wel volge maar moog daar niet ingaan
Wy hoor by 't complot niet en blyv dus aan de deur staan
Je kunt daar niets zien maar hebt dog wel oore
En kunt het gerammel der beendre wel hoore
Die met een tremblant gegooit uit t cornet
Voor een poos het gehoor van 't vloeken belet.
Hoor je wel hoe klinke de goude metale
Die al hun verstant en sinne doen dwale
Hoor hoe daar een lagt, en weder tien die knorre
Dus is de grootste part staag doende met morre
Dat alles te zaam maakt 't accoord vry verwert
En geeft een curieus en stigtelijk helsch concert.
Wy pakke ons ook weg wy kun daar niet na danse
En kyke liever de kaamer daar ze sit te schranse
Wat kan ze gaauw bidde, wat kan ze ras slok
Al morrend op de kost, al knorrend op de kok
Daar veeg zij hun mond, daar gaan se marchere
Vele loopen na huis om sig te coëffere
Tegens d'assemblee, Redoute ofte Bal
Ik weet niet of de kykre dees woorden by geval
Wel regte versta, voor my is 't barbaars
Dog 't klinke dog heel mooy, en 't is nog wat raars
Wy wil dat ook zien. Voort na vijf uure
Kan je al de schoone der stad daar begluure
Kyk daar rytse mooy opgetoyet al heene
't Is goed dat zy zit en spaare heur beene
Zy moet die gebruiken van vyve tot agte
En moet daarmee springe ver boven heur kragte
Dat zulje straks zien, je zult zyn verwondert
Dat kreuple en lamme, niemant uitgezondert
Jonge wyfe en oude manne jaare
Vlasbaarde en kinder te jong om te maare (?)
't Zy slap als een slet, 't zy styf als een lance
Daar alle spring tegens of na de cadence
Kyke nu wel toe eer zy sig gaan paare
Je kunt nu nog op haar tooysel wat staare
Kyke eerst wat omhoog na 't stelsel van 't hoofd
Dat heure tronie van goede figuire berooft
En maak de gedaante zoo mooy en zoo eyront
Als vensters der kerke of koppe der wint-hont
Kyke nu haar kleedere en verdere tooysels
Belade met strikke, en poffe en plooysels
Het Fransch en Engelsch is nu niet meer raare
Zy volg nu de Turk, de Pool en Barbaare
Maar houd dog 't fatsoen en naam van Criste
Dat mag heur geen Pfarheer van de cansel betwiste.
Daar rysse, en zal heur beenen nu roere
Dog kyker je moet maar uitscheid met loere
Want al dat gehaspel en mateloose springe
Die poging om zig in bogte te wringe
Waar mede zy meene de Heere te behage
Maar daar zij helaas niet altoos in slage
En al wat zy verder minnelyks verrigte
Dat alles dunkt my kan de kykre niet stigten
Alzoo min als 't gesigt van Messieurs die thans
Coquet uitgedost als regte Charletans
In kakelbont gewaad met bezoeken van vrouwe
Die moetje als Sardanapale beschouwe
Wy stappen van hier, want 't schijnt haast verrigt
En geeven haar over aan pleuris en jigt
Aan 't breeke van beene, of 't krake van lende
Dat bal en redoute redoutable doet enden
Wy scheiden ook uit met redoute en baale
En kyke in de huize van twee der Generaale
Die houd heur fatsoen en vaste assemblee
En geve ook op hogtijd partye en soupée
't Is niet heel plaisant en kykre haast niet waard
Se heb altoos hun oog gevest op de kaart
En winse dan kyk ze vry vlug en aardig
Maar loopt het heur teegen, dan kykse quaadaardig
Dat beurt al wat veel beschouw maar heur tronie
Hoe verschiet die van kleur, de een als mahonie
Zoo bont en zoo rood, d' andre als de laake
Zoo witte en fletse met beevende kaake
Een derde is caché en diep in gepeinse
En meen heur verdriet door stil zyn t' ontveinse.
Kyke twee, die vertrek gans kaal na haar huize
En klaage daar over een werelt vol kruise
Zij laaven heur hart met grootvaars jenever
Of danse en springe en schudde heur lever
Na de Cadence van 't ambolt heurs vooronders
Ach drukte het gewigt daarvan hunne schouders
Zy zou dan heur hoofde zoo hooge niet steeke
En door heur figuur elk van haar doen spreeke
Dog zijn er wel meer hier in deze stad
Die meer als zy moet zich hange om heur gat
Dat doene zoo wel de Daam als de Heere

En wil hier de Adel en groote trotseere
En agt die heur niet, zij schat dog zig zelve
Zy volgt zoo die train een diepe put delve
En zal daar zoo lang in wroete en slaave
Tot zy en 't Credit daar in zyn begraave
Ik kan u liefhebbere nu al niet laat kyke
Wat hier al passeert by arme en ryke
Pedanten, moesjonkers, petit-maitres, coquette
By dienstbaare en vrye by meiden en slette
Wat die al verrigte op straate en kerke
Meer als de kykre zou denken of merke
Ik weet nog veel meer, maar wil dat wat spaare
Want waarheid, die kan de haate ligt baare
Vriende 'k schey uit, 'k heb lang u vertelt
Naderhand wat nieuws; pas nu maar uw geld.

Luthersche predikanten. Is er ook iets bekend omtrent het leven der navolgende luthersche predikanten: DAVID LUDEKINGH, GEORGE HENDRIK PETRI, LAURENS LANGE, JOHANNES BOEKEN, PETRUS STAPPENBEEK, JOHAN EVERHARD MEIJER en MICHAEL TATINGHOF?

TOT.

Martinus Boconius. Is ook van elders zekere MARTINUS BOCONIUS bekend? Hij vertaalde in 1617 eene disputatie van een boheemschen boer, in 1471 met de roomschen gehouden.

TOT.

W. Sewel. Wie was W. SEWEL? Hij heeft op het laatst der 17ᵉ eeuw vele brochures vertaald en geschreven.

TOT.

Hendrik ter Haar van Ruurlo (vgl. XIV. bl. 208). Toen mr. P. BOSSCHA in 1837 schreef dat niemand de uitgave in druk van de *Elegiae Heroicae* van HARIUS, Keulen 1585, schijnt gezien te hebben, was hij vermoedelijk niet bekend met hetgeen prof. PEERLKAMP in zijn *Liber de Vita* etc. *Nederlandorum qui Carmina Latina composuerunt* in 1838, pag. 139 en 140 in voce HENRICUS HARIUS, mededeelt, na de uitgave van de *Tristia*, door H. CANNEGIETER in 1766 vermeld te hebben. Hij maakt daar namelijk melding van de *Elegiae Heroicae*, die CANNEGIETER te vergeefs gezocht had, en ook hij PEERLKAMP nooit gezien had en laat dan volgen: »Cognovi tamen e Bibliotheca Eruditi orbis (*Boekzaal der geleerde wereld*) »A°. 1767, mens octobr., pag. 460, CANNEGIETERUM brevi post hunc libellum esse »nactum." Indien alzoo de opgave der *Boekzaal* naauwkeurig is, zou te onderzoeken zijn, wat er van de verzameling CANNEGIETER geworden is, ten einde op het spoor te komen waar het door hem verkregen exemplaar gebleven of verdwaald is. HENDRIK CANNEGIETER overleed aug. 1770 te Arnhem. TER HAAR of HARIUS is ook vermeld door HOEUFFT, *Parnass.*, D'ESCURY, *Holl. Roem*, en door V. D. AA, *Biogr. Woordenboek* in voce *Harius*.

V. D. N.

Georgius Zeaemannus (vgl. XIV. bl. 174 en 203). Eenigzins verschillend van het reeds medegedeelde antwoord is hetgeen men van hem leest in het werkje van ERDMANN UHSEN, *Leben der berühmtesten Kirchen-Lehrer und Scribenten*, Leipzig 1710 in voce, alwaar gezegd wordt, dat hij een zoon was van CHRISTOPH Z., eerst prof. aan het gymnasium te Tweebrugge, later kerkleeraar (pastor) te Burglengenfeld en Schwandorff, en van ANNA ROTHARIN. Hij studeerde eerst te Tweebrugge en Lauingen, daarna in 1598 te Wittenberg, alwaar hij magister werd. In 1601 ging hij met HUNNIUS naar Regensbury; 23 jaren oud werd hij aan het gymnasium te Lauingen als hoogleeraar in de theologie geplaatst, in welk vak hij het volgende jaar (1604) te Tubingen tot doctor bevorderd werd. In 1607 toen de paltzgraaf den katholieken godsdienst aannam, kreeg hij ontslag uit zijne betrekking, doch werd te Kempten pastor primarius, alwaar hij echter scherp predikte en schreef tegen de Katholieken, zoodat hij op de tyrolsche vesting Ehrenberg werd gevangen gezet, op den 12den dec. 1628. — In 1630 werd hij superintendent en hoogleeraar te Straalsund, en stierf aldaar den 5den sept. 1638. Van hem worden een 12tal schriften opgenoemd, waaronder het vermelde, *De imagine Dei in primo homine*, als het 7de voorkomt. Zijn portret op 49jarigen leeftijd behoort tot een boekwerk met afbeeldingen.

V. D. N.

Jan Kort (vgl. XIV. bl. 207). Deze zal wel dezelfde zijn als J. J. KORT, die gedichten leverde in 't *Hoorns vermaecklyck Treck Schuytje*, 1663, 24°, waarvan een proefje is geleverd door VAN DER AA, *Ned. Dichters, Aanhang op Witsen Geysbeek*, in voce. Meer schijnt van hem niet bekend te zijn, doch op de vraag van T. T. mag, dunkt mij, geantwoord worden, dat een rijmelaar met den naam van KORT werkelijk heeft bestaan.

V. D. N.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Onbekende prent (vgl. XIV. bl. 210). Mij dunkt het is vrij duidelijk, dat deze prent ziet op het 25jarig bestaan der maatschappij Tot nut van 't algemeen. Zij toch werd opgerigt 16 nov. 1784.

C. J.

Schilderij van Rubens, de Romeinsche maagden voorstellende, den Tiber overzwemmende (vgl. XIII. bl. 311). Er staat mij iets van voor, dat ik die schilderij in een museum te Londen, op het Trafalgar Square heb gezien. Maar het is een dozijn jaren verleden, en 't is dus heel wel mogelijk, dat ik mij vergis.

NEPTUNUS.

TAALKUNDE.

Pamflet (vgl. XIV. bl. 127, 177). Bij de opgegevene gissingen over den oorsprong van dit woord, wil ik er nog twee voegen, die ik vond in den *Imperial Dictionary*.

»The spanish word *papaleta* signifies a slip of paper, on which any thing is written, and *papel volante* is a small pamphlet."

Deze afleiding laat ik voor hetgeen zij is. De tweede brengt ons terug tot het *par un filet*. »This word has also been deduced from *paunflet*, *pagina filata*, a word said to have been used by CAXTON." Afleidingen als deze doen onwillekeurig denken aan die van *poltron* — pol(lice) trun(catus), van *cadaver*— ca(ro) da(ta) ver(minibus), van *fromage* — foras missa aqua en dergelijke; bij nader inzien schijnt die van »pagina filata" nog zoo kwaad niet, vooral in verband gebragt met het citaat uit den beroemden *Philobiblon*.

V. M.

Taalzuivering (vervolg van bl. 83). *Daarstellen*. Sedert ik, in *Themis*, 2ᵉ verz. dl. 10, bl. 385, beweerde, dat »*daarstellen*" geen Nederl. is, springt mij dat leelijke woord onophoudelijk in de oogen. Men kan geen dagblad, geen tijdschrift, geen wetboek, geene redevoering doorloopen, zonder dat men van spoorwegen — van wetten, — van inrigtingen *daarstellen* leest, of van feiten, die misdrijf *daarstellen*, enz. Is dit woord inderdaad een hollandsch woord, men zal het met al zijne leelijkheid moeten dulden. Maar ik kan het als zoodanig in geen der tot mijner beschikking staande woordenboeken vinden, en moet het er, tot dat ik beter zal zijn ingelicht, voor houden, dat het niets anders is dan een kwalijk aangewend *germanisme*, en dat men het van de Duitschers, die het in den zin van *voorstellen*, *vertoonen*, *betoogen* gebruiken, heeft overgenomen, om er een zin aan te hechten, die bij hen geheel ongebruikelijk is.

't Is mogelijk, dat ik het mis heb; en ik ben in dat geval bereid *amende honorable* te doen jegens den schrijver, dien ik (*ter aang. pl.*) een al te kwistig gebruik van dat woord verweet.

Maar dwaal ik niet, dan roep ik de mannen van den *Navorscher* op, om mij bij te staan in mijnen kruistogt tegen het gebruik van dit onhollandsch woord. Één hunner zal, hoop ik, wel de goedheid willen hebben, mij en het publiek te onderrigten of *daarstellen* al dan niet Nederlandsch is.

Mʳ. G. A. FOKKER.

Dischgoederen, dischrekening Bij JANSSEN, *St. Anna ter Muiden, beschouwd als plaats en als Christel. gemeente*, op blz. 55, 59, 60, 89 enz., en in andere werken over kerkel. geschiedenis, ontmoette ik meermalen de woorden: *dischgoederen* en *dischrekening*. Worden hiermede bedoeld de diaconie-goederen en de rekening of verantwoording daarvan?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Wetsteen. »Ey, langet hem een wetsteen, dat hy die ogen droeghe." Bij dat spreekwoord geeft prof. MEIJER op: »Wetsteen, een tufsteen, die het water inzuigt, anders beteekent dit woord ook wel een slijpsteen." Is die verklaring juist, noemde men tufsteen voorheen wetsteen; gebruikte men het woord wetsteen meer in den zin van tufsteen, dan in dien van slijpsteen?

L—F—T.

Smous (vgl. XIV. bl. 111, 149, 230). VON ZESEN, *Beschreib. der Stadt Amsterdam*, zegt bl. 157, sprekende van eene der bruggen op Vlooienburg: »und heisset die *Schmausjes-brükke*, weil sich alda die *Schmousjens* (wie man die Hochdeutschen Jüden zu nennen pfleget) versamlen." Het blijkt dus dat dit een naam is, die vroeger alleen op de hoogduitsche Joden werd toegepast. Misschien dat deze opmerking iemand op den weg helpt om er den oorsprong van te vinden.

ALIQUIS.

Uitspraak van composita. In den *Tijdspiegel* 1862, bl. 336, leest men, dat men moet schrijven „*Beth-lehem*, *Beth-horon*" (niet *Bethlehem* of *Bethhoron*), daar de Hebreër zijnè stedenamen natuurlijk als composita *uitsprak*. Kan iemand zoo goed zijn aan de hand te geven, hoe men te werk moet gaan om zoodanige uitspraak te doen hooren bijv. in *Goejanverwellesluis*, *Pietgijzenbrug* enz.? A—A.

Lares en penates. In het *Handwoordenboek* door J. L. TERWEN word gezegd, dat de eerstgemelde veel overeenkomst hebben met de laatstgemelde. Zonder dit te betwisten, vraag ik waarin het kenmerkend onderscheid bestond? en bestaat er geen onderscheid, van waar dan de onderscheidene benamingen? H. R.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van Diemen (vgl. XIV. bl. 179). Ook op de, julij-augustus 1863, te Delft gehouden tentoonstelling van oudheden, werden de *mesjes*, aan ELIZAB. VAN DIEMEN toebehoord hebbende (zie hierv. bl. 183, noot 12), ingezonden door mevr. VAN DIEMEN, geb. VAN DE POOL [1]), te Pijnacker. Zie n°. 2470 van den catal., en naamlijst der inzenders. M°.

Geslacht van Diemen. Naar aanleiding van het breedvoerig medegedeelde over dit geslacht, waag ik het eenige opmerkingen te maken, als: vooreerst, dat indien het de bedoeling is, na te gaan tot welk geslacht de opperlandvoogd van Neerlands Indië, VAN DIEMEN genaamd, heeft behoord, het wapen, bij het afbeeldsel van dezen gevoegd, nog al van eenig belang gerekend zal worden. Dit nu zou doen vermoeden, dat hij tot geen der vermelde geslachten zal kunnen gerekend worden. M°., die daarnaar vraagt, kan het vinden onder zijn portret door JONGMAN naar BALEN bewerkt in kl. fol. zijnde een schild van keel met twee dwarsbalken, geschakeerd van zilver en keel, hebbende tot helmdek een vlugt (denkelijk van zilver en keel). Dat echter de wapens onder die portretten der gouverneurs van N. I. niet altijd juist zijn, blijkt ook uit het door mij beschreven wapen, alwaar de schakering van zilver en keel op een schild van keel, zoo ik meen, in heraldie eene fout zoude zijn; maar bovendien geloof ik, dat bij alle soortgelijke burgergeslachten zeer weinig bewijs in de wapens moet gezocht worden, daar vele voorbeelden van verwisseling, verandering en afwijking zouden aan te wijzen zijn, ook zelfs bij het door M°. vermelde geslacht. Hij zegt namelijk, dat het delfsche geslacht VAN DIEMEN uit het dordsche is voortgekomen, terwijl, volgens de *wapenkaart van Delft*, BARTHOLOMEUS V. D. in 1518, zijn zoon VRANK in 1538 † 1562, en de zoon van dezen laatsten, HENDRIK, 1567, † 1606, voerden een schild van keel beladen met een vijfpuntige star van goud, en alzoo geheel verschillend van het wapen bij BALEN, *Dordrecht*, en bij FERWERDA. Het wapen van WILLEM VAN DIEMEN te Utrecht ziet men op de *wapenkaarten van Utrecht* en van *Holland* en in de laatste een wapen met *gouden schild en eene fasce benevens drie boeien van sabel*, welk wapen ook voorkomt in een boek met geteekende wapens van burgerlijke geslachten in Gelderland, tot welke provincie ook Culemborg vroeger behoorde. Nog bestond er een geslacht DIEM of DYEM, tot hetwelk mr. SIMON en JAN, leden aan de vroedschap te Gorkum, behoorden, die tot wapen voerden van azuur met een keper van goud en drie rozen, 2 en 1, van zilver.

Voorts, dat bij mij aanleiding bestaat te vermoeden dat WILLEM V. D., de president te Utrecht, behalve de genoemde kinderen, nog eene dochter gehad heeft JOHANNA genaamd, daar ik in het bezit ben van een brief van JOHANNA VAN DIEMEN uit Utrecht den XI Meert na den ouden stijl, zonder jaar, doch blijkbaar schrift uit de 16[de] eeuw, „aan den eersamen seer discrete COERNELIS BISSCHOP woenende binnen Rotterdam," bevattende schrijven over het regt dat de weeskamer aldaar zoude hebben op eene jaarlijksche rente uit eene huizinge waarin BISSCHOP toen ter tijd woonde, waarvan zij begeert „de stukken en gerechtelijke blieke van de weeskamer te hebben, tot haren kosten;" zoodat het schijnt dat die huizinge haar in eigendom toebehoorde, hetgeen te verklaren is, naardien WILLEM VAN D. voornoemd in 1508 geboren is te Rotterdam en aldaar gewoond heeft, terwijl uit het gemeentearchief o. a. blijkt, dat AREND VAN DIEMEN in 1522 woonde op den Middendam, thans een gedeelte van de Hoogstraat te Rotterdam.

In het *Archief van kerkelijke en wereldlijke*

[1]) Den 9[den] dec. 1860 overl. op den huize Rustenburg te Benschop de heer ADRIANUS VAN DIEMEN, echtg. van vr. A. L. VAN DE POEL. *Haarl. Ct.* van 12 dec. 1860, n°. 293.

geschiedenis inzonderheid van Utrecht, door DODT VAN FLENSBURG uitgegeven, komen onderscheiden personen voor van den naam van VAN DIEMEN of DYMEN ook DEYMEN, waaronder mr. WILLEM VAN DIEMEN meermalen.

V. D. N.

Geslacht van Diemen. Kan tot dit geslacht ook behooren de luitenant ADRIAAN VAN DIEMEN, die, als wed^r. van ELIZ. DRITHERS, den 12^den aug. 1668, te Yzendijke ondertrouw deed met ANNA CHASSIJN of SASIJN van Filippine? Het huwelijk werd te Goes voltrokken, doch te Yzendijke werd het eerste kind gedoopt, genaamd: ANNA JULIANA, den 27 junij 1669.

F. CALAND.

Het geslacht van Merwede (vgl. XIV. bl. 187). Aldaar staat, kol. 1, r. 26 v. b.: *tweede*, lees: *twede*; r. 30 v. b.: *r. eck saller*, lees: *reck* of *rech saller* (zoo stond er in het oorspronkelijke), 't geen waarschijnlijk *regt zalig* zal moeten beteekenen; r. 33 v. b.: *Januarij*, lees: *Januwaery*.

M°.

Het Huis te Hatert of de Hatertsche Toren (vgl. VIII. bl. 321; IX. bl. 55, 119, 139; XIV. bl. 128). In het *Copie Leenregister van Gelderland*, wordt genoemd »den Hof te Havert geheiten ter Borch in den Lande van Millen, met de Laten te Luttelrode en te Havert, met de molen te Isenbroik," waarmede worden beleend: ARNOLD VAN DER HATART 1379; HENDRIK VAN MEERLAR gnt. VAN DER HOUTART, »dat Leen Gadert weertscheyden (?) was 1401, 1424; PIETER VAN DER HATERT erft op zijn soon; HENDRIK VAN DER HATERT 1467, 1474; RUTGERT MONCKEN erf HENDRIKS voorn. 1513; JOHAN BOLLART of BELLART, ontfing de helfte na syn praetensie 1521; ANNA MONKENS huisvrouw HENDRIK VAN DER LYNDEN als erve harer moeder PATE VAN DER HATERT, 1541, 1544. ERMGART VAN DER HATERT geeft het leen in hylick haar dogter ELSE VAN BARLESTEYN huisvrouw van JOHANS VAN ALEGEN, die sulx ontfangt by refutatie JOHANS VAN BULLER haars broeders 1554, 1557; ANNA MUEKEN erve haars moeye ELSE door haar vaeder HENDRIK VAN DER LINDEN 1561."

Nu volgt daarop:

»Den *Hoff van Havert* ontvangen 1428 GERRIT VAN HAVERT 1462; HENDRIK VAN DER KRANKEN, als Momber van GERRITS wyf VAN HAVERT 1468, 1474." Hierop volgen nog vele anderen, doch niet van den naam VAN HAVERT of HATERT, welke beide namen één en hetzelfde geslacht schijnen te betreffen, doch waarschijnlijk dat het niet duidelijk schrift der *oude registers* bij de overschrijving verschil heeft doen ontstaan; welk verschil van naam veroorzaakte, dat door mij niet eerder *dit* in antwoord op de vraag van K. V. S. n°. 2, werd opgemerkt en medegedeeld. Moge het nog niet te laat zijn.

V. D. N.

Geslacht Schovel (vgl. XIV. bl. 220). In KOK, *Vaderl. Woordenb.*, dl. XXVI., wordt in het geslachtregister van SAUTIJN, op blz. 162—163, melding gemaakt van LOUIS SCHOVEL, griffier van het gemeene landsregt, schepen-commissaris van stad en amb. van Axel, en eerste klerk ter secretarie van de admiraliteit in Zeeland, getr. 20 april 1734 met APLONIA ELISABETH SAUTIJN (oudste dochter van ABRAHAM SAUTIJN en VROUWTJE ELIAS, en geb. te Amsterdam 20 aug. 1709), met opgaaf tevens van de beide kinderen uit dit huwelijk geboren, n. l.:

1. CATHARINA VROUWTJE SCHOVEL, geb. te Middelburg 27 sept. 1735; getr. met JOHAN DE SMIDT, commies van 's lands magazijnen, licentmeester etc. te Axel. Van 2 dochters, in dezen echt verwekt, is de eene echtgenoot geworden van A. H. VAN WIJN, groot-majoor der stad Axel en kapitein van eene comp. voetvolk, onder het regiment van den luit.generaal baron VAN MÖNSTER.

2. JACOB ELIAS SCHOVEL, geb. te Middelburg 6 april 1745, griffier der stad en amb. van Axel, vader van 3 zonen, van welke de oudste den staat te lande diende als officier, onder het regiment van den luit.generaal baron VAN DOPFF.

In eenen *Middelb. Naamwijzer* van 1755 wordt LOUIS SCHOVEL vermeld, als wonende op den Kinderdijk te Middelburg, sedert 1733 eerste klerk ter griffie van de admiraliteit in Zeeland, en sedert 1739 griffier van 't landrecht. Het verdient intusschen wel opgemerkt te worden, dat hij in KOKS *Woordenb.* niet vermeld wordt als *schepen*, maar als *schepen commissaris* van Axel.

Over den britschen admiraal ridder CLOUDESLEY SHOVELL, wordt uitvoerig gehandeld in DE JONGE, *Gesch. van het Nederl. Zeewezen*, nieuwe editie, dl. III. en IV.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht Bax (vgl. A. R.). In een overdragtsbrief, gepasseerd te Groningen, den 22sten maart 1655, voor JOHAN WIFRINCK, joncker ende Hovelinck, wordt melding gemaakt van *den* E. MATTHIAS BACKX en̄ MARGARETA *sijn huisfre.* M°.

Geslacht Cabeljauw (vgl. A. R.). KATH. JOH. DE WITH vervaardigde een *Veltzang op het afsterven van de ed. juffrou* JOHANNA KABELLAU, *huisvrouw van den ed. heer* JOHAN VAN DER HEIDEN, te vinden achter hare *Getrouwe Herderin* (Rott. 1719), pag. 3.

M°.

Wapen van sinopel met drie gouden leliën. Welke hollandsche familiën (behalve de familiën DEDEL en TYBAULT — alle of eenige hunner) voeren tot wapen 3 *gouden leliën op veld van sinopel?* Stellig zijn er meer dan de 2 bovengenoemde, want ik bezit een geslachtswapen, mi-parti uit:... en de 3 gouden leliën op een veld van sinopel bestaande, terwijl het ontwijfelbaar is, dat zulks op geen der bovengemelde familën kan betrekking hebben.

Had de familie van MIDDELHOVEN niet een zoodanig wapen, en wie kan daaromtrent eenige naauwkeurige inlichtingen geven?

A. B.

Heeren van der Nisse—van Watervliet (vgl. XIV. bl. 186). Door hetgeen men mij op eene verpligtende wijze regtstreeks wel heeft gelieven mede te deelen, ten opzigte van de vermaagschapping dezer adellijke familiën, aanleiding bekomen hebbende tot eene nadere opsporing van deze geslachten, mogt ik hieromtrent, inzonderheid uit de doop-, trouw- en begrafenisregisters te Goes, de volgende aanteekeningen opzamelen:

1. CORNELIS GILLISSE VAN WATERVLIET, burgem. van Goes, sedert 1589, overl. ald. in junij 1612.

2. GILLES (zoon van n°. 1), heer van Ellewoutsdijk etc., ridder, getr. te 's Gravenhage, in april 1618, met JOZINA VAN DER DOES van Noordwijk; lid der rekenkamer van Zeeland wegens Goes sedert 1629, overl. 19 febr. 1635 te Middelburg (?)

3. CORNELIS (zoon van n°. 1), heer van 'sHeer-Hendrikskinderen, burgem. van Goes sedert 1634, overl. 10 febr. 1636 te Goes (?). Twee kinderen van hem werden te Goes begraven, op 13 sept. 1627 en op 27 januarij 1633.

4. CORNELIA (dochter van n°. 1) huwde, 15 mei 1602 te Goes, met DAVID VAN DER NISSE, sedert 1607 burgem. van Goes.

5. CORNELIS (zoon van n°. 2), heer van Ellewoutsdijk, etc. en achtervolgens baljuw en burgem. van Goes, en daarna lid van gecommitt. raden van Zeeland wegens Goes, overl. 10 octb. 1669 te Middelburg (?)

6. FREDERIK (zoon van....?), heer van Ellewoutsdijk etc., wegens Goes lid van de rekenkamer van Zeeland sedert 1669 en daarna van gecommitt. raden dezer provincie, overl. 2 sept. 1677 te Middelburg (?).

7. EMMERY (zoon van....?), heer van 's Heer-Hendrikskinderen, burgem. van Goes sedert 1669, trouwde in oct. 1669 te Waarden in Z. Bevel. met CORNELIA VAN DER NISSE, beide geboortig van Goes, uit welk huwelijk te Goes eene dochter geboren is, ANNA MARIA (ged. 14 nov. 1670). Hij overl. te Goes 13 oct. 1685, en zijne wed. hertrouwde te 's Heer-Hendrikskinderen in nov. 1688 met JOHAN OCKERSSE, heer van Schoonewalle, geboortig van Middelburg.

8. ANNA MARIA (zuster van n°. 7) huwde (waar en wanneer?) met FERDINAND DE PERPONCHER SEDLNITZKY, uit welk huwelijk te Goes 4 kinderen geb. werden, n.l. ISAAK, CORNELIS, ELISABETH en WILLEM EMMERY. Hij overl. te Sas van Gent in mei 1684.

Te Goes overl. in dec. 1684 ANNA MARIA VAN WATERVLIET; doch het blijkt niet, of hiermede n°. 8 dan wel de dochter van n°. 7 aangeduid wordt.

1. Mr. NICOLAAS VAN DER NISSE, medic. doctor, wonende te Goes 1474 à 75, en was leenman van Zeeland bewester Schelde.

2. DAVID VAN DER NISSE, GERRITSZOON, heer in Yerseke, burgemeester van Goes, sedert 1607, en overl. aldaar 26 sept. 1652, huwde, als geboortig van Nisse, 15 mei 1602 te Goes met CORNELIA VAN WATERVLIET, CORNELIS dr., uit welk huwelijk o. a. te Goes geb. werd GILLES, ged. 8 jan. 1616.

3. GERARD VAN DER NISSE, heer van Nisse, Kruinigen, Zaamslag, enz., burgem. van Goes sedert 1636, gecommitt. raad van Zeeland wegens Goes, 1661, en eindelijk gecommitteerde ter generaliteit wegens Zeeland te 's Gravenhage, overleden 1669 te....? Hij trouwde (waar en wanneer?) met .... DE PERPONCHER, welke gade te Goes overl. in sept. 1645 en een kind van hen mede aldaar in maart 1638.

4. CORNELIA (dochter van n°. 3), vrouw van Zaamslag enz., huwde 17 mei 1656 te Goes met JOHAN HUYSSEN, JOHANSZ., heer van Kattendyke, Vossemeer etc., uit welken echt (te Middelburg?) 3 kinderen geboren werden, n.l. JOHAN HIERONYMUS, MARIA SUSANNA en CORNELIA CLARA. Zij hertrouwde (waar en wanneer?) met ANTHONY DE HUYBERT, PIETERSZ., heer van Kruiningen (geb. januarij 1645 en overl. te 's Gravenhage 1702), en had bij dezen echtgenoot nog 2 kinderen, n.l. WILHELMINA ALBERTINA, vrouw ven St. Pietersdamme, ongeh. overleden, en ANNA ELISABETH, later geh. met CHARLES FILIPS VAN DORP, heer van Maasdam, etc. Zij overleed in 1681 (waar?).

5. GILLIS (zoon van n°. 2), was uit zijn geslacht de eerste heer van Waarden; hij huwde in nov. 1643 te Amsterdam, als

geboortig van Goes, met GEERTRUID VAN ALTEREN, SIMONS dr., geboortig van Middelburg, uit welken echt te Goes 2 kinderen begraven werden, op 15 april 1652 en op 10 sept. 1653, en waar ook hij zelf, 1 april 1657, begraven werd, als omgekomen bij gelegenheid van een oproer aldaar.

6. CORNELIS, burgem. van Goes sedert 1640, trouwde, als geboortig van Goes, in sept. 1635 te Amsterdam met ELIZABETH VAN ALTEREN, geboortig van daar, welke echtgenoot te Goes overl. in febr. 1639, zoo mede een kind van hem in januarij 1645, en hij zelf den 15den dec. 1658.

7. GERARD, — vermeld bij SMALLEG., *Chron. van Zeel.*, bl. 733.

8. ELIZABETH (dochter van n°. 6) trouwde in febr. 1664 te 's Gravenhage met WILLEM ADRIAAN VAN NASSAU, heer van Odijk, Cortgene, enz., gecommitteerde in de vergadering der staten van Zeeland, wegens den eersten edele.

9. CORNELIA huwde, als geboortig van Goes, in oct. 1669 te Waarden in Z. Beveland met EMMERY VAN WATERVLIET, burgem. van Goes, en hertrouwde in nov. 1688 te 's Heer-Hendrikskinderen met JOHAN OCKERSE, heer van Schoonewalle, geboortig van Middelburg.

10. DAVID (zoon van n°. 5), heer van Nisse, Waarden enz., burgem. van Goes sedert 1670 en daarna gecommitt. raad van Zeeland wegens Goes, van 1678—1705, trouwde, als geboortig van Goes, te Middelburg in aug. 1669 met CLARA VAN BORSSELEN VAN DER HOOGE, ADRIAANS dr., geboortig van daar, uit welk huwelijk o. a. te Goes geb. werden: GEERTRUID, ged. 21 maart 1674, SUSANNE, ged. 10 mei 1676, en CLARA ADRIANA, ged. 1 nov. 1686. Hij hertr. in april 1693 te Middelburg met SARA DE MUNCQ, wed. van ADRIAAN VAN RIJMSDYCK, in leven schepen van Middelburg.

11. CATHARINA, trouwde, als geboortig van Goes, in maart 1670 te 's Gravenhage met JOHAN VAN RUYTENBURGH, WILLEMSZ., heer van Vlaardingen, gecommitt. ter admiraliteit wegens Zeeland, en hoogheemraad van Delfland. Hij overl. 21 febr. 1719 en zij 28 junij 1722.

12. GEERTRUID (dochter van n°. 10) trouwde, als geboortig van Goes, in januarij 1694 te Middelburg met JACOBUS DE MUNCQ, wedr. van MARGRIETA . . . . . PLOOS VAN AMSTEL, kiesheer van Middelburg en griffier der staten van Walcheren.

13. SUSANNA CORNELIA, trouwde in mei 1696 te Middelburg met CORNELIS VERSLUYS, raad en pensionaris van Middelburg.

14. GILLES CORNELIS, heer van Nisse, Waarden, enz., burgem. van Goes, sedert 1747, overl. aldaar den 17den oct. 1757.

15. JOHANNA (dochter van n°. 14) trouwde met WILLEM NIJSSEN, leenman van Zeeland bewester Schelde en rentmeester der exploiten van Vlaanderen.

Deze twee geslachtlijsten gaarne aangevuld of vermeerderd wenschende te zien, zal het mij bijzonder aangenaam zijn, alle mogelijke narigten ten aanzien van de leden dezer beide familiën en onderlingen zamenhang te vernemen.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht van Laren (vgl. XIV. bl. 154, 215). Van dit geslacht zijn mij nog de volgende personen voorgekomen:

Gedoopt bij de ned. herv. gem. te Goes den 11 aug. 1662 MARGRIETA, dochter van IZAÄK JANSEN BROUWER en JACOMINA VAN LAREN, getuigen: JOHAN VAN LAREN en OLYMPIA PRINCE. (Doopb. aldaar).

JOHANNES MEEUSEN VAN LAREN komt voor als diaken, a°. 1677 en 81, en als ouderling 1685 en 89. (NAGTGLAS, *de Alg. kerker. der Ned. Herv. gem. te Middelburg*, bl. 83, 84, 159 en 160).

JANNES VAN LAREN, commissaris van kleine zaken te Middelburg, a°. 1692 à 93, en PIETER VAN LAREN, zee-kapitein, sedert a°. 1666. (SMALLEG., *Chron. van Zeel.*, bl. 567 en 772.)

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht van Laren. WILLEM COMMANTIUS, denkelijk zoon van WILLEM COMMANTIUS, predikant te IJzendijke en van diens eerste of tweede vrouw ANGELINA MORRIS of RACHEL VLASMANS, welke laatste hij te Middelburg huwde den 15 dec. 1627, was *eerst* gehuwd met GEERTRUIDA VAN LAREN, denkelijk de dochter van den tweeden predikant te IJzendijke, JOOST VAN LAREN JOOSTZOON, en voor de *tweede* maal den 5 aug. 1676 met CORNELIA SWIJGERS wed. van JAN ROIJAART.

P. CALAND.

Van Cats en van Brederode (vgl. XIV. bl. 222). De schijnstrijdigheid in de opgave van dit geslacht, veroorzaakt door het vermelde in de *Kronijk van het Historisch genootsch. v. Utrecht*, t. a. p., lost zich zeer spoedig op, bij inzage van de geslachtlijst van CATS bij FERWERDA, en ook bij KOK op FERWERDA, waaruit blijkt dat de naam van PHILIBERT, zoo als in de genoemde *Kronijk* bl. 36 staat, had moeten zijn THEOPHILUS, gelijk reeds door mij daar ter plaatse was aangeteekend.

THEOPHILUS VAN CATS, zoon van WILLEM en van CATHARINA SANDELIN VAN HERENTHOUT, trouwde 1618 DELIANA VAN BREDERODE van Wezenberg, éénige erfdochter van REINOUT en van ADRIANA VAN OLDENBARNEVELT JOHANSDR., zie de 16de generatie geslacht van CATS.

PHILIBERT VAN CATS, Heer van Bruelis, zoon van VERUS en van GEERTRUI VAN DUVENVOORDE, trouwt ANNA VAN BREDERODE van Wesenberg. Zij hadden één eenigen zoon PIETER, zie 17de en 18de generatie van CATS. V. D. N.

MENGELINGEN.

Oud opschrift te Amsterdam (vgl. XIV. bl. 159). Een afschrift van hetzelfde vers is mij door een bestendigen lezer vertoond, meldende dat het schrift oorspronkelijk in het Latijn was vervaardigd door JOHAN CABEL MANKONIA in 1500, en dat het glas a°. 1787 er is uitgenomen, omdat er de aandacht van velen te veel op viel.

A. H. G. FOKKER.

Stalen pennen (vgl. A. R.; XI. bl. 187,285; XIII. bl. 127; XIV. bl. 31, 191). R. DE BELLE, »*La première campagne d'Edouard III en France*, zegt op p. 95, sprekende van valsche documenten die ROBERT VAN ARTOIS liet maken; »Un clerc de JEANNE écrivit les pièces et se servit d'une plume d'airain pour mieux déguiser son écriture." Hier wordt buiten twijfel van een *stalen pen* gesproken. Vindt men ook nog vroeger melding gemaakt van metalen pennen?

Intermédiaire.

Stalen pennen. Een nog oudere metalen pen wordt vermeld in den *Vieux-Veuf* van ED. FOURNIER, t. II. not. p. 22., namelijk eene »plume d' airain", die in de stukken van het proces van ROBERT VAN ARTOIS voorkomt, »avec laquelle les faussaires aux ordres du comte écrivirent les actes faux dont il avait besoin."

Veelwijverij (vgl. A. R.; XII. bl. 60). Bij de reeds door mij over dit onderwerp geleverde kleine bijdragen (VI. bl. 242; VII. bl. 172), kan ik nog het volgende voegen: SINCERUS WAHRENBERG (de pseudoniem van J. LEYSER), *Korte zamenspraak over de Polygamie*, in 't Hoogd.; THEOPH. ALETHAEUS (andere pseudoniem van J. LEYSER,) *Discursus politicus de polygamiâ*, 1676, in-8°., herdrukt, met breedvoerige aanteekeningen; getiteld: *Polygamia triumphatrix*, Lund, 1682, in-4°., welke druk zeldzaam voorkomt. De schrijver was de zoon van POLYCARPUS LEYSER II, werd in 1631 te Leipzig geboren, omstreeks 1654 tot doctor in de godgeleerdheid bevorderd, en in 1664 herder eener parochiekerk bij Leipzig. Alstoen zette hij zich in het hoofd de polygamie voor te staan, en het was zijn vriend, een zweedsche graaf, die hem aandreef de leer te gaan verkondigen, dat, in sommige gevallen, de menschelijke en goddelijke wetten, aan een man de verpligting opleggen, meer dan eéne vrouw te gelijk te huwen. Dit ongerijmd gevoelen was oorzaak, dat hij uit alle plaatsen, waar hij zich wilde vestigen, werd verbannen: achtereenvolgens verstieten hem Denemarken, Zweden, Italië, Engeland en Holland, en hij overleed, in eenen ellendigen toestand te Parijs in 1684. — G. WERNSDORF, *De Polygamia*, Vittenb., 1716, in-4°. — N. BONDT, *De Polygamia*, eene doctorale regtsverhandeling. — PATRICK DELANAY, *Gedachten over de Polygamie*, 1738, in 't Engelsch. — FROUMANTEAU (de synoniem van BARNAUD), *Tr. de la polygamie sacrée;* doch men twijfelt of dit werk gedrukt is geworden.

J. L. A. I.

Buitengewone vruchtbaarheid (vgl. A. R.; XI. bl. 25, 186, 320; XII. bl. 128; XIII. bl. 128). BALEN zegt in zijne *Beschr. van Dordr.* bl. 73, aan het slot van zijne »Aanwyzing van eenige aaloude, voorname en aanzienlike gestichten, gebouwen en huyzen, binnen Dordrecht":

»Ey! datwe hebben overgeslagen, de Huyzen in de Drie Zeyl-dragers, omtrent 't Nieu-Poortje, en de Drie Snellen, (staende tegen over Mijns-Heeren-Herberg, of Leeuwenburg [1]), by ons vergeten!) daar in 't

[1]) Onze graven plagen, zoo wel ten platten lande als in de voornaamste steden, hunne bijzondere *opene huizen* te hebben. Zoodanige huizen nu, tot *bergplaats* der *heeren* strekkende, droegen oudlijds den naam *heerebergen* (van waar ons *herbergen*), onder welken naam zij reeds bij de Franken en Saksen bekend waren. Zie VAN WYN, *Hist. Avondst.*, 2de bk., bl. 55—57. Te Dordrecht werden onderscheidene dergelijke graaflijke verblijven gevonden, en onder deze ook het hierboven, door BALEN, vermelde, „werdende," volgens dien schrijver, t. a. p., bl. 763, „in schepenen brieven, en andere bescheyden genoemd, de *Poorte Malburg*, *Mijns-heeren-herberg* en *Leeuwenburg:* In welke huyzing (welk wel eer, met zijn erf, strekte tot in S. Pieters- en Ponwels-gasthuys, voor dat de Steenstraat, in 't jaar 1613, daar door was gebracht) zijn in de glazen te zien, de overblijfzelen der wapenen van Beyeren, als anders." Vgl. bl. 770, 774, 864; VAN DE WALL, *Hand. v. Dordr*, bl. 322. Ze

jaar Ons Heeren 1588, op ten 27sten van sprokkelmaand, en den 9ste van zomermaand 1621, in de Snellen, *vier zonen*, en in 't ander, *eene zoon*, met *drie dochteren*, t'eener dracht, zijn geboren. Welke op 'er tijd, behalven een, (reeds gestorven, onder de vier laatste,) met groote staci en plechtelikheyd ten doop geleyd, in de Augustinen kerk zijn gedoopt." Vgl. bl. 626, 636, 864, en vooral bl. 874, waar de ouders van laatstvermelde kinderen (die bij den doop de namen van PIETER, JANNETTE en MARIA ontvingen), JACOB KOSTERUS, PIETERSZ. en CORNELIA JANS dochter, genoemd worden.

»Den 8 jan. 1642, hebben JAN PIETERSZ. ende JOSIJNTJE DAVIDS, vier kinderen ten doop aangeboden; t. w., SUSANNEKE, PIETER, LYDIA, DAVID." BALEN, t. a. p., bl. 651.

In 1557 was non in St. Agnieten-klooster te Dordrecht: »Jonkvr. ISABELLE STOOP, heeren WILLEMS dochter, welke metter broeder, Br. ADRIAAN STOOP, heeren WILLEMS zoon, Ierusalems Heer, en noch *zeventien kinderen*, verwekt zijnde by mr. WILLEM STOOP, ADRIAANSZ., burgemr. binnen Dordrecht, en kerkmr. in heer DANIELS ambacht (VAN DE MERWEDE) ter Nieuwerkerk, uyt Juffr. ADRIANA VAN ROON, JANS dochter, alle knielende, kunstig uytgebeeld zijn, in een Outer-Tafel, te zien by d' heer mr. NIKOLAAS STOOP, heeren JACOBSZ., jegenwoordig burgemr. van Dordrecht, en kerkmeester daar alomme, ontfanger der gemeene middelen van Holland." BALEN, t. a. p. bl. 149, vgl. bl. 1244. Dit altaarstuk werd op de jongste tentoonstell. van oudh. te Delft ingezonden, en behoort thans, volgens N°. 156 van den *Catalogus dier T.*, aan A. DE HOOP, dien ik op de »Naaml. der Inzenders" echter niet genoemd vind. Het geslacht STOOP, sedert 1367 te Dordrecht in de regering, was, volgens deszelfs stamlijst (bij BALEN), afkomstig van Alkmaar, waar het mede regeringsposten bekleed heeft, en eertijds in het bezit van het huis Stoop of Stoopenburg, gelegen buiten Leiden, onder Hazerswoude, door GOUTHOEVEN. (bl. 82) en VAN LEEUWEN (*Costum. van Rijnl., Inl.*, bl. 40), onder de »Adelijke slooten en ridderlijke hofsteden in Rijnland" opgeteld. Zie nog GOUTH., bl. 120, 158, 169. — Men moet dit geslacht niet verwarren met dat van denzelfden naam, uit Brabant herkomstig, en in Zeeland ook bekend geweest, 't welk in 1562 (den 13 maart), met vermeerdering van zijn wapen, door keizer FERDINAND I, tot den rijks adelstand werd verheven, zoo als blijkt uit bij mij voorhanden afschrift van eene copie authent. der opene brieven van nobilitatie. Het wapen van dit geslacht, aan hetwelk ook de heerlijkheid van Riviere, in Brabant van 1467—1478 schijnt toebehoord te hebben (als in het *Suppl. aux Troph. de Brab.*, t. II. l. 1. p. 66, gezegd wordt), is bij SMALLEGANGE, onder die van Zeelands geslachten, en komt overeen met dat, in den adelbrief omschreven.

Op den zoo even genoemden *Catal. d. T. v. O. te Delft*, komt, onder n°. 1014, mede voor: Een portret in olieverw, met wapen en volgend bijschrift ter regterzijde: HEINDRICK JANSZ°. VAN AECKEN, 1594. HY WAS VADER VAN TWINTICH SOONEN VERHEVEN, SYNDE ALTEMAEL DECKERS, EN EEN DOCHTER DAERNEVEN. Zie ook n°. 3172 van denz. *Catal.*

JOHAN VAN NYENBORGH spreekt in zijn *Wonder-toneel ofte Lusthof der Histori-paerlen* (Gron. 1657), in het 16de cap., ook van de vruchtbaarheid van MARGARETA, gravin van Holland, en zegt verder: »so bracht des graven VIRBOSLAI huysvrouw a°. 1269 tot Kracou ook 36 kinderen 't eender dracht ter werelt; en seker duytsche vrou bracht 15 kinderen 't eender dracht voorts. Ende 1598 leefde tot Leyden noch een vrou die in vier malen 18 kinderen gehadt hadde; een ander vrouw, SALUSTE geheten, had in 2 drachten 18 kinderen, maar AVICENNA schrijft van een vrou die 70 kinderen 't eender dracht voortbrachte: en BOCXHORN vermelt van een vrou van Mutina de 42 sonen tot eender dracht gebaert soude hebben. A. PARE schrijft van een vrou, DOROTHEA geheeten, de in 2 malen van 20 kinderen gelagh. Ende a°. 1613 leefde tot Hoorn een vrou JANNEKEN geheeten, die by haer man 36 kinderen gewan. Ende een franse vrouw, gelagh in 't eerste jaer van 2 het 2 van 3 het 3 van 4 het 4 van 5 het 5 jaer van 6 kinderen, en also in 5 jaer 20 kinder. A°. 1592 woonde oock tot Helseneur in Denemarken, een Schotte, die by sijn eerste vrou, 54 kinderen had, en by sijn twede 11, t saem 65; dan noch soo hadde GEDEON 71 sonen; ARTAXERXES 115 kinderen, den coningh ACHAB 71 en ROBOAM 72 kinder, den moscowijter hertogh CONRAD ende den coningh

---

werden ook door de graven ter leen uitgegeven Cf. MIERIS, *Charterb.*, II. bl. 546, III. bl. 520. — Het geslacht VAN MALBURG, dat het voorzegde huis bezat, of in leen hield, is een der oudste regentengeslachten van Dordrecht, en komt aldaar reeds in 1389, onder de schepenen, en in 1432, onder de schouten, voor. Zie BALEN, a. p., bl. 149, 236, 279—281, 758, 770, 776, 1117; MIERIS, a. p., III. bl. 729, IV. bl. 46, 474, 672; *Reg. op de Kron. v. h. H. G. te Utr.*; TE WATER, *Verb.*, st. III. bl. 1, die echter mistast, met den bondgenoot, die uit Luxemburg was, een hollandsch edelman te noemen. — Of dit geslacht uit de oude dynasten van dien naam, door BERTHOLET, BÄRSCH, FAHNE, VAN SPAEN, vermeld, gesproten was, durf ik, het wapen niet kennende, verzekeren noch loochenen.

SCILURUS, hadden jeder 80 sonen, doch niet alle echtlijken; ende een ZIAMBA geheten, had 325 kinder. Maer om weer tot de vrouwen te koomen; (voor by gaende al hier het kindt of meysjen van Emden van 9 jaren, dat een kint baerde, aº. 1649.)so leyt in 't graefschap Essex in Engelant een seecker vrouwe, MARIA WATERS genaemt, begraven, die by haer leven 367 wettelijcke kinderen en kints-kinderen gesien heeft; desgelijcks schrijft BARTAS van een duytse vrouw, die 166 van haer kinderen en kints-kinderen sach: en een ander vrouw tot Parijs, so an. 1514 overleden, sach 188 hare naekomelingen; gelijckerwijs GOULART mede van een adelijcke vrouw verhaelt, die van haer afkomste sagh, tot in den sesten graet: dan VIVES vertreckt mede van een Spaensen boer, diens afkomst binnen sijn leven een heel dorp, van omtrent hondert huysen, bevolckte."

M°.

Een andere Blaauwbaard. In *Le Grand Théatre sacré de Brabant*, tom. II. pt. II. p. 74, wordt volgend grafschrift, in de hoofdkerk van Oirschot, medegedeeld:

Hier leyt begraven JASPAR VAN ESCH met syn seven huysvrouwen, sterft den 23sten oct. 1554.

Die eerste huyvrou sterft 1523.

De tweede was N..... sterft 1528.

De derde was N..... sterft 1540.

De vierde was N.....

De vyfde was MECHTELT NOETLIBALX, die sterft.....

De sesde was N.....

De sevende was ELISABETH VAN DER SCHOOT, die sterft.....

M°.

Drukfouten. Er bestaat eene uitgave van de *Vulgata* door SIXTUS V. Z. H. wilde iets uitmuntends leveren. Ieder nieuw vel druks ging door zijne handen, en werd met de meeste naauwkeurigheid van feilen gezuiverd.

Vóór het eerste deel was eene bul gevoegd, welke een ieder die de pauselijke uitgave *met veranderingen* zou overdrukken met den banvloek bedreigde.

De *Vulgata* verscheen, en tot aller verbazing overtrof zij alle vorige uitgaven — in drukfouten! Spotters meenden hierin het bewijs te ontdekken van de pauselijke onfeilbaarheid. Om het gewrocht toch niet geheel onbruikbaar te laten, beplakte men de foutieve plaatsen met reepjes papier waarop de verbeterde tekst. DISRAELI zegt, dat zulk een gelapt exemplaar omstreeks 1790, in Engeland 800 gulden gold.

Errata hebben zelfs bevestigd dat niets op aarde nutteloos is, al springt dat nut ons, kortzigtige stervelingen, niet dadelijk in de oogen. Er was een tijd, dat de inquisitie het gebruik verbood van het woord *fatum* of *fata*. Om de opmerkzaamheid te ontduiken schreef men, in plaats van *fatum*, *factum*, en in de rubriek errata vond men: »voor *factum* leze men steeds *fatum*." SCARRON, de bekende burleske dichter, plaatste boven eenen lofzang op het hondje van zijne zuster: »*à Guillemette, Chienne de ma Soeur*," doch gedurende de uitgave zijner werken met haar in onmin rakende, las men in de errata: »voor *Chienne de ma Soeur* te lezen: *ma Chienne de Soeur*.",

L—F—T.

Zonderlinge drukfouten (vgl. A. R.; XIII. bl. 58, 128; XIV. bl. 158). Tot antwoord aan A. v. R. over zonderlinge drukfouten zij medegedeeld, dat hij, behalve in de geciteerde werkjes van LALAUNE, daarover ook nog het een en ander kan vinden bij DISRAELI, *Curiosities of Literature*, London 1863. Vol. I. p. 78—82 en vol. III. p. 428, zoo mede bij TIMPERLEY, *Encyclopedia of literary and typogr. anecdotes*, London 1842 p. 161, bij BAYLE, voce *Gryphius* en *Vergerius*, bij PROSPER MARCHAND, *Histoire de l' Imprimerie*, p. 100—109, enz. enz.

Het zou te wijdloopig wezen om alhier een uittreksel uit al deze schrijvers bij te voegen; alleen eenige mij bekende curieuse errata in bijbels wil ik hier nog laten volgen:

In den beroemden bijbel. van 1462 van FÜST en SCHÖFFER leest men in psalm 93 »et vos *stulte* aliquando sapite" voor »*stulti*."

In den duitschen bijbel van LUTHER te Wittenberg bij ZACHAR. SCHÜRER, 2 B. 4°. 1624 leest men in Openb. XIV. 6. Ich sehe einen Engel fliegen durch den Himmel, der hatte ein *neu* Evangelium", in plaats van »*ewig*".

In eenen bijbel te Neuremberg van 1670 is in *Epist. Judae* V. vs. 23 het woord »Feuer" veranderd in »Fege-Feuer", weshalve er staat »machet etliche mit Furcht seelig, und rücket sie aus dem Fege-Feuer."

In eenen poolschen bijbel te Dantzig 1632 moet ook op Matth. I. 4. eene merkwaardige drukfout voorkomen, waarom alle exempl., welke men magtig kon worden, werden verbrand. Z. GRAESSE, *Trésor de Livres rares*, en BRUNET, *Manuel*, I. col. 904.

In den zeldzamen bijbel van NICOLAUS DE LYRA in de nedersaksische taal, te Lubeck gedrukt in 1494, leest men in Genesis III, achter de woorden »uñ he schal aver dy herschupẽ" de curieuse toevoeging »dy vakene to pynighende uñ to slâde."

Men zie verder de *Boekzaal* van LE LONG over de verschillende zonderlinge marginale annotatiën in de zoogen. bijbels van *Deux-*

Aes van 1562, 1565 te Embden en later in 1579 te Delft, enz., gedrukt.

Het was in eenen Bijbel van 1632 te Londen bij BARKER en LUCAS, dat het woordje »not" bij het zevende gebod was weggelaten. De uitgevers werden tot eene zware geldboete veroordeeld en de gansche oplaag vernietigd. Door den boekh. H. STEVENS werd in het jaar 1855 aan the Society of Antiquaries een exempl. vertoond, hetwelk hij voor 50 guin. in Holland had gekocht.

In het »Newe Testament" van WILLYAM TYNDALE van 1536, 4°. waarschijnlijk bij SIMON COCK te Antwerpen gedrukt, ontbreken in I Corinth, cap 11 de woorden »this cup is the newe testament in my bloude."

In eene editie in 12°., insgelijks van TYNDALE en mede van 1536, staat II Corinth, cap. 10. »Let him that is such think on *his wife*" voor »on *this wise*," welke zelfde drukfeil ook voorkomt in de uitgave van 1549. In het eng.-lat. N. T. van 1548 bij WYLLIAM POWELL moeten insgelijks menigvuldige fouten worden gevonden; o. a. is het woordje »not" overal gespeld »nat".

Volgens DISRAELI zijn het vooral de zoogen. pearl Bibles, en de engelsche bijbels uit Holland, welke tal van drukfeilen bevatten; wegens drie daarvan werd eene groote oplaag verbrand.

t. w. Genes. XXXI. 24. »This is that *ass* that found rulers in the wilderness" voor »*mule*."

Ruth IV. 13. »The Lord gave her *corruption*" voor »*conception*".

Lucas XXI. 28. »Look up, and lift up your hands, for your *condemnation* draweth nigh" in plaats van »*redemption*".

Zoo bevatte ook de bijbel van FIELD van 1653 Cambridge, 24°. navolgende ergerlijke feil:

1. Corinth. VI. 9. »Know ye not that the unrighteous *shall inherit* the Kingdom of God?" voor »*shall not inherit*."

De dusgen. Vinegar (of Azijn) bijbel is die van Oxford bij J. BARKETH, 1717, 2 vol. folio.

Ten slotte zij hier nog medegedeeld de navolgende typographische raadgeving, voorkomende in een oud engelsch werkje, »on the noble art and mystery of printing".

If there be such a Chance as this,
Shat any *Letter batter'd* is,
Being come unto thy View,
Take it out, put in a new;
Or if Satan, that foul Fiend,
Marr, with a Pretence to Mend,
And being at thy Goodness vext,
Makes Blasphemy of thy pure Text,
Find it out, O Lord, and then,
Print our Hearts new o'er again.

W—H.

Koning van Holland in 1766 (vgl. XII. bl. 222). De vraag door mij gedaan, zou, dunkt mij, wel kunnen beantwoord worden door iemand, in 't bezit zijnde van den oorspronkelijken tekst des briefs, waarvan de vertaling van 1861 in het Fransch aanleiding gaf tot de vraag. Immers de vertaling kan onjuist zijn.

H. R.

Hooge ouderdom (vgl. A. R.; XII. bl. 60; XIII. bl. 127, 192; XIV. bl. 157). CAROLINA HERSCHEL, de beroemde zuster van den grooten sterrekundige HERSCHEL, is bijna 98 jaar geworden; schertsend zeide zij wel eens, dat de dood haar vergat, en dat zij ten minsten eene eeuw oud zou worden. Zij was den 14[de] maart 1750 geboren, en overleed in januarij 1848. Zie *Algem. Konst- en Letterbode voor* 1848, dl. I, bl. 145, 146, waar meer bijzonderheden, haar betreffende, vermeld worden.

De *Prov. Gron. Cour.* van 10 mei jl., no. 56, en andere dagbladen, spreken van de wed. STIKKEL te Wageningen, die op den 10[den] mei jl. 100 jaren oud werd, en bevatten ook het volgende berigt, gedagteekend uit Meppel, den 6 mei dezes jaars: »A. S. COHEN (het onmisbare woord: *heer* staat natuurlijk voor zijn naam) en echtgenoot alhier, vieren morgen, zaturdag, hun 50jarige echtvereeniging. De 78jarige jubelaris behoort tot eene familie, die het zeldzame voorregt van een buitengewoon hoogen ouderdom geniet. Hij heeft 6 broeders en eene zuster; de zuster is 95, de oudste broeder 92, de daarop volgenden zijn: 89, 85, 82 en 80 jaren oud; terwijl verleden jaar een broeder is overleden, die ook den zeldzamen ouderdom van 87 jaren had bereikt. Deze personen, die tot eene groote Israëlietische familie behoorden (sic.), zijn allen gezond en vlug en doen dikwijls nog verre voetreizen."

In BALENS *Beschr. van Dordr.*, op het laatste blad, onder de *Byvoegingen*, leest men:

»Opten 28 maart 1677, heeft MAYKEN BOEFF, ADRIAANS dr., oud 93 jaren, (zuster van LEONARD BOEFF, ADRIAANSZ., boven fol. 867 vermeld [1]), als over-over-grootmoeder,

[1]) Men leest aldaar, dat, gedurende Ostende's strenge belegering, door den aartshertog ALBERT, die van Dordrecht, benevens anderen, niet nalieten „alle toevoer daar in te brengen, waar door een harer inboorlingen, LEENAARD BOEF, ADRIAANSZ., toen matroos, onder die onvertsaagheyd, met een kogel, beyde zijn handen, en 't grootste gedeelte zijner voorste ellepijpen, kwijt raakte; genezen zijnde, was daar na noch zoo meesterlijk in 't kolven, van net, en wis, den bal te slaan, dat 'er zijn weerga niet en wierd gevonden. Kost met zijn stompen, den hoed lichtende, eerbiedigheyd bewijsen, bescheyd doen, enz. Hij is overleden in 't jaar 1638."

in de Nieu-kerk, ten doop gepresenteerd, en zelfs getuyge gestaan, over 't kind van ADRIAAN HOEVENAAR, JANSZ., en van MARGARETHA VAN WAGENINGEN [2]), JANS dr.: en werde 't voorsz kind, door Dom. ANTHONIUS VAN OOSTRUM, gedoopt, en LUCIA genoemd." M°.

Honderdjarigen. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 maart maakte opmerkzaam op de te dien dage invallende 106[de] verjaring van Rotterdams oudsten inwoner, den bekenden JACOB FORMER, woonachtig in de Baan, schuin over de Zevenhuissteeg, wijk 3 n°. 684. Belangstellenden weten, dat er voor 6 jaren een portret van hem is uitgegeven. Dezelfde courant berigtte ook, dat te Belleville, in Opper-Kanada, onlangs in den ouderdom van 120 jaren is overleden mevrouw CHARLOTTE BOUCHER, die vóór haren dood het zeldzaam voorregt mogt genieten van de achterkleindochter harer achterkleindochter in hare armen te sluiten.

Honderdjarigen hebben steeds de aandacht getrokken. Ze behooren dan ook tot de uitzonderingen. Daarom staat het reeds,— ik ga met opzet alle voorbeelden uit den bijbel voorbij, — als merkwaardig aangeteekend, dat THEOPHRASTUS 107 jaren is geworden. Toch beklaagde hij er zich over dat hij pas begon wijs te worden nu hij uit het leven moest scheiden. En evenzoo wordt het als iets bijzonders genoemd, dat er bij de volkstelling onder den romeinschen keizer VESPASIANUS, in 't jaar 76, eenige ouden van 120, 125, 137 en 140 jaren werden gevonden, en MARCUS APONIUS, te Arimini, zelfs den leeftijd van 150 had bereikt.

De aanteekeningen, die omtrent zulke honderdjarigen zijn gehouden, zijn gewoonlijk verstrooid. Uit eene lijst van 1700—1748, maar die nog enkele vroegeren opneemt, wil ik opgave doen, maar geregeld naar den klimmenden leeftijd, en met voorbijgang van zulke naamloos opgeschrevenen, die zich niet door iets bijzonders kenmerken. Voor aanvulling mogen anderen zorgen die daartoe lust en gelegenheid hebben. Mij ontbreekt de laatste, ook al wilde de *Navorscher* nog meer ruimte beschikbaar stellen dan ik nu reeds moet vragen.

Digt aan de grenslijn staan CORNELIS JANSSEN GEESTHUIZEN, die 21 dec. 1725 te Maasland, niet verre van het meer bekende Maassluis, overleed, en slechts 5 maanden op de eeuw te kort kwam; en de generaal der cavallerie SCHULTZ VAN HAGEN, die in 1748 stierf, omtrent 100 jaren oud; maar zij mogten de grens niet overschrijden. Naast hen sta echter nog de kapitein luitenant THOMAS DE LA HAYE, dien de Staten Generaal den 13[den] maart 1739 tot kapitein van 't regiment van MATTHA aanstelden toen hij reeds 95 had bereikt, en daarvan 73 in militairen dienst was geweest. Hij had eene krachtige stem, ging regt op, zat vast te paard en was nog in allen deele soldaat. Zijne ouders waren in Luxemburg gegoede landlieden geweest, en zijn vader was 112 jaren geworden. Of de zoon het zoover gebragt heeft, staat er niet bij vermeld.

En nu verder, van de 100 af.

100. MARGARETHA LEQUIEN, weduwe van een oud-officier der marechaussee van Picardië, † te Amiens in 1725 op haren 100sten verjaardag.

— JOACHIM BLÖTLINCK, gegageerd korporaal, † 29 april 1702 als kostkooper in het gasthuis te Zutfen, oud over de 100 jaren. Den 30sten aug. 1694 had hij aan de luthersche gemeente aldaar het nachtmaalszilver, in 1699 nog eens 600 gulden geschonken; en ook bij zijnen dood liet hij haar niet onbedacht. Ook onder de weldoeners der rotterdamsche gemeente staat hij aangeteekend.

— De honderdjarige ALLARD, te Marseille, noodigde in 1727 zijne bloedverwanten tot zijn gouden bruiloft, en beloofde hun daarbij, niets anders te zullen opdisschen dan wildbraad, door hem zelven gedood.

— De abtdisse van Montech, onder Montauban, † in aug. 1719, oud 100 j.

— URSULA TOWSEND, over de 100, stond 14 april 1728 als meter over den doop van haar betachterkleinkind JOHN MARRIOT, te Whitney in Oxfordshire. Zij bezat reeds meer dan 150 afstammelingen.

— ABRAHAM LE ROU, Arabier van geboorte, fransch officier bij brevet, die 62 veldtogten in 's konings dienst had medegemaakt, over de 100 jaren was en nog las zonder bril, bevond zich in 1730 in 't hospitaal der verminkten te Parijs.

— THEODORE DE CHAREISIEU, nonne der reforme van St. Clara te Lions, † 3 nov. 1734, oud 100 j. en 6 m.

---

[2]) Zie over deze familie, die te Dordrecht tot den geringen burgerstand schijnt behoord te hebben [JAN V. W. woonde, in BALENS tijd, in „'t huys des kosters" van de Nieuwe kerk aldaar (a. p., bl. 72)], *Nav.* VI. bl. 341, VII. bl. 17, en 't *Stamb. v. d. Frieschen adel*, aant. 116 op de staml. van DOYS. — De in Friesland gevestigde tak, was, in 't laatst der voorgaande eeuw, o. a., door huwelijk vermaagschapt met de familie HOUTH uit Steinfurt, aan een van welks leden, med. dr. en apotheker te Steinfurt, de aldaar, onder den naam van de *Boutsche Garten*, bekenden lusttuin, zijn ontstaan te danken had. (Vgl. *Nav.* VI. bl. 295. vr. 455.)

100. De koning van Frankrijk 13 sept. 1736 naar de misse gaande, ontving van een zijner officieren, die 100 jaren telde, eene memorie, waarin hij aanspraak maakte op het kruis van den heiligen LODEWIJK.

— YDA VALKENIER, eerst weduwe van SAMUEL WESELIUS, pred. te Zalt-Bommel, daarna van JOHANNES COLONIUS, pred. te Brielle, † 16 Febr. 1738 te Kleef, 100 j. oud.

— GEERTRUID PIETERS, huisvrouw van RUDOLPH LAM, † te Delft 8 Junij 1739, oud 100 j. en 8 m.

— JACOMIJNTJE IJZERMAN, weduwe van LEENDERT VERMEULEN, gedoopt te Heenvliet 23 nov. 1646, † te Brielle in januarij 1747, en werd den 15den dier maand in de Groote of Catharijne kerk begraven. Bij die begrafenis adsisteerden de 3 krijgsraden, en 't graf werd kosteloos verleend.

— Graaf WARRO, generaal majoor en gouverneur van Leuven, † 16 dec. 1724 te Brussel op een leeftijd van 100 en eenige jaren. Hij was reeds bij de infante ISABELLA, die in 1630 te Brussel overleed, page geweest. In den veldslag van Rocroy, in 1644, was hij Ritmeester.

101. Eene vrouw in het sacraments-gasthuis te 's Gravenhage, † 16 febr. 1736, oud 101 j.

— HENDRIK VERBRUGGE, geb. 4 oct. 1636, † te Haarlem, 21 febr. 1738, oud 101 j. 4 m. 17 d. In zijn 51ste jaar was hij voor de tweede maal gehuwd. Uit dien tweeden echt, die ruim 50 jaren had geduurd, waren hem 10 kinderen geboren.

— In 1739 huwde te Londen moeder SPRINGER, oud 101 j., met THOMAS ASHMNA, oud 89 j.

— JAMES SCOLT, predikant, † 15 januarij 1748 te Sheldan-Moor, in 't graafschap Kent, oud 101 j.

102. FRANCOISE HARDY, † te Parijs, 27 april 1725, oud 102 j., 11 m. 12 d.

— BEATRIX PAPATANA CITADELLA, gravin van Onara, die zich door hare dicht- en prozawerken naam heeft gemaakt, † te Padua 15 april 1729, oud 102 j., 7. m.

— NIELS HANSEN SCHWARTZ, † in 1731 te Wexioe, in 't stift Cronburg, in Zweden, oud 102 j. Hij was in 1629 in Schoonen geboren, en had het jaar vóór zijnen dood nog twee kerken met lood belegd.

— CHARLES VERNIER † te Varenne in Champagne, in augustus 1735, oud 102 j.

— BAARTJE PIETERSE † te Amsterdam in Januarij 1736, oud 102 j.

102. RIJK VAN BENNEKOM † in julij 1736 in 't Bloklands-gasthuis te Amersfoort, oud 102 j.

— MARIE HARRISSON, te Crockhorn in Somershire, huwde in 1738 voor de 7de maal, oud 102 j. met een jongen man van 27 j.

— OLOF MOUSON, een zweedsche boer in het tierpische kerspel, 10 of 12 mijlen van Stokholm, † in 1737, oud 102. Zijn vader was 106 geworden.

— BEATRIX CLAAS dochter † in 1740 in het gasthuis te Gouda, oud 102 jaar. Op haar 100ste had zij nog het voorkomen van eene vrouw van 40.

— SUSANNA HUGUETAN, weduwe van GLAUDE RENAUD DE LA PIEMENTE, ten tijde der godsdienstvervolgingen uit Frankrijk herwaarts gevlugt, werd 10 dec. 1745 in haar huis in 't Voorhout te 's Gravenhage vermoord. Zij had toen 102 jaren bereikt.

— De beide broeders STOKTON, de een 102, de ander 101 j., stierven in 1748 te Nantwich in 't graafschap Chester.

103. STEVEN LOMAN, geboortig van Alen, in Munsterland, † 18 julij 1741 te Haarlem, oud 103 j., 7 m.

— Te Luik huwde 12 nov. 1747 zekere schoenlapper van 103 j. met een meisje van 15 j.

— Juffer ARMSTRONG † in junij 1748 te Londen, oud 103 j.

— CATHARINA RATCLIF † in oct. 1748 te New-Castle, almede 103 j.

104. FRANÇOIS DE SANTON DE MONSTRON † in mei 1720 op zijn landgoed in Languedoc, oud 104 j.

— In dec. 1724 was te Wertin, bij Halle, in Saksen, nog in leven een zekere GROSCH, opzigter van de kolenmijnen. Uit zijn eerste huwelijk had hij 9 kinderen verwekt. In 1710 hertrouwd, had hij nog 6 kinderen gekregen. In 1722 had de koning het peterschap over zijn jongsten zoon aanvaard, en hem bij die gelegenheid rijkelijk beschonken.

— In febr. 1729 werd in de St. Gilleskerk te Londen een man van 124 j. begraven, bij welke gelegenheid 6 honderdjarigen de slippen van 't lijkkleed droegen, en 2 anderen van denzelfden leeftijd het lijk voorafgingen.

— ANDRIES FLIESERS, Zwitser van geboorte, sedert 30 jaren gegageerd, en laatstelijk tot portier van de schans over de Maas te Grave aangesteld, † aldaar 9 febr. 1730. In 1667 was hij bij de belegering van Candia door de Turken gevangen genomen. Hier te lande had hij 30 jaren gediend bij de compagnie

van kapitein DE BIJ, in 't regiment van AMELISWAARD.

104. Den 31sten aug. 1732 werd te Clumetz, in de heerlijkheid Fünfkirchen in Bohemen, een gouden bruiloft gevierd, waarbij nog tegenwoordig was een der speelnooten van het trouwfeest, VONDKERKA geheten, die reed 104 jaren telde, en vergezelschapt was van eene der bruidsjuffers van 88 j.

— FRANCISCO CORDEIRO † in 1732 te Palmela, in Brazilië, oud 104 jaar.

— GLAUDE DOMBAL † in maart 1738 te 's Gravenhage, oud 104 j., 3 m.

— SIMON MODICE † te Utrecht 10 januarij 1741, oud 104 j. 6 m.

— Den 13den april 1746 werd te Augsburg eene weduwe van 104 jaar 13 d. begraven, die zelve maar 5 kinderen, maar toch 82 afstammelingen had gehad.

— JUDITH L'ENFANT † 11 febr. 1747 te Delft, oud 104 j., 9 m.

— Jufvr. ADAMSON † in oct. 1748 te Grange, in Essex, die vijfmaal gehuwd en vijfmaal weduwe geworden was.

105. CATHARINA BEECKX, weduwe van REINIER DE WOLF, † te Amsterdam, 16 septb. 1720, oud 105 j.

— PAULUS WIJNTJES † in julij 1722 in de abdij van Rijnsburg, nabij Leiden, oud 105 j. 4 m.

— ANNA POLLARD † 24 december 1725 te Boston oud 105 j., en nalatende 130 in leven zijnde afstammelingen.

— DOROTHEA LINTON † in septb. 1728 te Turnham-Green. Zij was vijfmaal gehuwd geweesd, en liet 30 kinderen en kindskinderen na.

— Te Fredrichow, in 't ambt Otelberg, nabij Koningsbergen, † in 1728 een man van 105 j., die nog al zijn tanden had. Hij had 113 afstammelingen geteld.

— LUDOVICA DE LOISEL † te Parijs in 1730, oud 105 j. 3 m., aan de kinderpokken, die zij in 1692 nog eens had gehad.

— HANS HOF † te Camentz, in Opper-Lausnitz, 19 febr. 1732, oud 105 j. Hij was 82 jaren in krijgsdienst geweest, had 36 veldtogten bijgewoond en was op zijn 100ste jaar voor de derde maal gehuwd.

— SARA PIETERS † in junij 1732 te Amsterdam, in 't diaconie-oudevrouwenhuis, oud 105 j.

— JEAN DE THOU, fransch zeekapitein, † in julij 1738 te Marseille, oud 105 j.

— Mr. JENNINGS, vermaard architect, † te Windsor 13 april 1739, oud 105 jaar.

105. JOHN HOLLAND, die van CROMWELLS tijd af tot in het 6de jaar van koningin ANNA als soldaat had gediend, kwam in januarij 1740 van ellende om. Hij was met zijne 85jarige vrouw doodgevroren.

— TRIJNTJE MATHIJS † te Enkhuizen in januarij 1741, oud 105 j. 6 m. 11 d.

— In 1748 kreeg de weduwe van den hofmedicus NOSTI te Berlijn, reeds 105 jaren oud, weder nieuwe tanden.

106. PIERRE COURTOIS, korenkooper in de voorstad van St. Germain, † in aug. 1719, oud 106 j.

— Mr. JOHN BURNETT, een der grootste pachters te Bowater, † in dec. 1734. Hij was zesmaal gehuwd geweest, waarvan driemaal na zijn 100ste jaar. Zijne laatste vrouw was zes weken vóór hem gestorven.

— JOHAN HACKERSON JOIS, oud soldaat, † in 1736 in het stift Elsborg, in Zweden. Kort voor zijn dood had hij nog 4 mijlen te voet afgelegd.

— Jufvr. EDMOND † te Kingston, in mei 1738, oud 106 j., nalatende 4 kinderen, — waarvan de jongste reeds 70 had bereikt —, en over de 60 kindskinderen en achterkindskinderen. Twee jaren voor haren dood had zij nog zonder bril kunnen lezen.

— ANDR. BIPPARD, priester, uit Ierland, † in 1739 te St. Germain en Laye, oud 106 j.

— In 1742 † te Nesperal, bij Cartan, in Portugal, eene vrouw van 106 j., die vier jaren te voren nog zonder bril het fijnste naaiwerk kon verrigten.

— JANNETJE STEVENS, laatst weduwe van HENDRIK DE VIET, † in januarij 1747 te Amsterdam, oud 106 j. 2 m.

107. GEERTRUID NASSAU † 3 nov. 1722 te 's Gravenhage, oud 107 j.

— PAUL PERREUL, notaris in Bourbonnois, † 10 januarij 1724, oud 107 j.

— Den 3den januarij 1734 werd aan de koningin van Engeland eene jufvrouw van 107 jaren voorgesteld. De koningin deed haar bij die gelegenheid een geschenk van groote waarde.

— De huisvrouw van THOMAS SIMPSON, opzigter van het park van Busby, by Hamptoncourt, † in 1732, oud 107 jaren. Zij was in 1625 te Cardigan geboren. Den 1sten oct. 1731 had de koningin van Engeland haar bezocht. Haar man, die 27 oct. 1734 te Londen stierf, mogt slechts 99 jaren bereiken.

(*Wordt vervolgd.*)

GESCHIEDENIS.

Reize van Willem II naar Engeland 1641 (vervolg van XIV. bl. 228).

Gheschencken.

N°. 57. Mons'. LE MOIRE Stalmeester van S. H. Prince WILHELM heeft door S. H'. ordre betaelt den 21 Aprillis 1641 op 't Huys te Heenvliet alwaer S. H. ten eeten ghenodicht was tot Bellechere voor de Dienaers aldaer *f* 30.0.0.

noch aen den koetsier van den Heere Baillieuw van Briel die S. H. heen ende weder op Heenvliet voerden, tot vereeringhe *f* 5.0.0.

noch tusschen den Hage ende Maeslantsluys door ordre van S. H. vereert aen die meijsgens die met koeckgens aen de schuyt quamen *f* 2.10.0.

noch aen S. H. ghegeven *f* 2.10.0.

N°. 58. Den 24 Apprillis heeft den Tresorier JOHAN VAN VOLBERGHEN, door ordre van den Heere VAN DORP tot een vereeringe ghegeven aen de vier Statsbooden van den Briel yder vyff guld. of *f* 20.0.0.

N°. 59. Op ditto heeft de Tresorier voorn'. door ordre van S. H. betaelt aen de twaelff tambourijns van de Burgherij in den Briel yder tot vereringe 2 guld, is samen *f* 24.0.0.

N°. 60. Noch heeft den Tresorier voorn'. door ordre van den Heere VAN DORP betaelt aen de knechten en maechden in 't Huijs van den Ontfanger VAN DER GOES binnen den Briel alwaer S. H. ghelogeert heeft tot vereeringe de som van *f* 200.0.0.

N°. 61. JOANNES VAN LANGHENHOVEN dispencier heeft betaelt den 20 Apprillis door ordre van S. H. en rapport van den Paghe BORMANIJA, in den Briel aan die arme vrouwe ende man *f* 2.10.0.

noch door ordre van S. H. ende rapport van den zelven Paghe, aen den man die drij groote Creeften aen S. H. brachte tot vereering *f* 5.0.0.

noch aen vijff Tambourijns van 't Guarnisoen in den Briel door ordre van S. H. ende rapport van den Halbardier GROENEVELT tot een vereering *f* 5.0.0.

Den 26sten Appril opt schip van den viceadmijrael door ordre van den Heere VAN DORP betaelt aen den Lootsman die 't schip buytent Ghoereesse ghat over de Bancken ghebrocht hadde gegeven *f* 15.0.0.

den 28sten ditto voor Marijgat in Englant gheanckert legghende door ordre van den Heere VAN DORP ghegeven aen een persoon die van weghen de Heeren vant Lant aldaer quam versoucken dat S. H. aldaer souden willen landen alsoo daer alreede paerden en karossen ghereet stonden om S. H. te voeren naer Lonnen tot vereering aen den zelven ghegeven de somme van *f* 38.17.0.

Ditto aen JAN, Lacqueij van S. H. gegeven voor S. H. thien ryxdaelders *f* 25.0.0.

N°. 62. Den Heere VAN DORP heeft betaelt t'ghene volcht: Eerstelijck den 30 Apprillis door ordre van S. H. tot Gravesande betaelt tot vereeringe aen de koetsiers van Sijne Maij'. die S. H. met de karossen van daer naer Lonnen voerden tot een vereeringhe ghegeven sestien pistoletten a 9 gl. *f* 144.0.0.

noch op ditto aldaer aen eenyge speelluijden die voor S. H. quamen speelen vereert *f* 18.18.0.

noch aen eenyge Trompetters die voor S. H. quamen blasen tot vereeringe gegeven *f* 27.6.0.

noch aen de Schuyftrompetters van den Grave VAN LINSE die voor S. H. bliesen tot een vereering *f* 13.13.0.

Aen een Schipper die met zyn Barghe alle de Pagens vant Oorlochschip aen lant haelde *f* 6.6.0.

Voor de Dienstboden int Huys daer S. H. te Gravesande Logheerden tot vereering vyff pistoletten *f* 45.0.0.

Aen de Constabels van beyde de kasteelen leggende van beyde de zijden van de Reviere by Gravesant, die eerschoten voor S. H. deden *f* 72.0.0.

Aen de Vice admyrael DE WITTE tot een vereering voor alle het scheepsvolck op syn Schip daer S. H. mede overgevaren was, gegeven *f* 153.0.0,

Int Huys daer de Hoffmeesters tafel ghehouden wierde tot Gravesant tot vereeringe *f* 9.0.0.

Den 1e maijus tot Londen aan de speelluijden van Lord Meyer die voor S. H. quamen speelen *f* 54.0.0.

Voor de Barghes luijden van des konings Barghes die S. H. met de Prince van Wales langhs den Teems playsieren roeijden door ordre van S. H. *f* 24.0.0.

den 3en ditto aen de speelluijden ende schuijftrompetters van den koninck synde samen 19 perssoonen sterck die binnen Lonnen voor S. H. quamen speulen tot een vereeringe gegeven *f* 174.0.0.

Den 4den ditto aan een Sergheant ende thien Trompetters van den koninck die voor S. H. quamen speulen en blasen tot vereeringe *f* 132.0.0.

noch aen een man die van wegen de Graeffinne VAN ARONDELLE eenijge soete

Orange appelen aen S. H. bracht tot vereeringen *f* 12.0.0.

noch aen twee Juffrouwen die in S. H. eetsael quamen singen tot vereeringe *f* 25.4.0.

Den 5[den] ditto aen thien Tambourijns van den koninck die voor S. H. geslagen hadden tot een vereering *f* 48.0.0.

ditto aen acht Trompetters ende dry Tambouryns van den Prince van Wales tot een vereering *f* 96.0.0.

N°. 63 Den Tresorier JOHAN VAN VOLBERGHEN heeft door ordre van S. H. ende rapport van den Stalmeester DU MOIRE betaelt den vyffden May 1641 aen een Paghe ten dienste van S. H. *f* 6.0.0.

Den 6[den] ditto aen Mons[r] LE MOIRE voorn[t]. voor S. H. gegeven *f* 12.0.0.

Den 7[den] ditto aen een Jaghermeester die van weghen den koninck eenich wilt aen S. H. brachte tot vereering *f* 32.8.0.

N°. 64. Den Tresorier voorn[t] heeft door ordre van de Heere VAN DORP op S. H. Commandem[t]. den 8[sten] Mayus betaelt, aen mucijcijns van den koninck tot een vereeringe vyff ponden sterlijngs is hollants ghelt de somme van *f* 50.0.0.

N°. 65. Den Tresorier JOHAN VAN VOLBERGHEN heeft op den 9 maijus door last van den Heere VAN DORP tot een vereeringe ghegeven aen die man die in S. H. Eetsael ghedurende de maeltyt op de Harp speelde vier ponden sterlings is hollants ghelt de som van *f* 40.0.0.

N°. 66. Den Tresorier voorn[t]. heeft noch betaelt den 11[den] maijus, door ordre van S. H. tot een vereeringe aen de Backster van den koninck, die de Bruijloftskoeck aen S. H. vereerden, vier pont thien sch. sterl., is hollants *f* 45.0.0.

N°. 67. Syne Ghenade de Grave VAN SOLMS, heeft aen mons[r] DU MOIRE gheleent ten dienste van S. H. dry ponden sterlings, dewelcke ditto DU MOIRE door ordre van S. H. gaff aen eenijghe ghevanghenen, sittende op een poorte daer S. H. door reet, dewelcke de Tresorier JOHAN VAN VOLBERGHEN aen den dispencier van Syne Ghenade VAN SOLMS, heeft gherestitueert dus hier dezelve in hollants gelt *f* 30.0.0.

N°. 68. Den Tresorier voorn[t]. heeft noch betaelt den 20 maijus, door ordre van S. H. aen die vrouwe welcker man van den Turck ghevangen was, tot een Aelmoes 2 p. sterlings is hollants ghelt de somma van *f* 20.0.0.

N°. 69. HENDRICK JONCKMAN, Lacquey van S. H. heeft door ordre van S. H. ende met kennisse van den Stalm[r]. DU MOIRE, op verscheyde tyden zoo hier ende daer, aen arme luyden onderweghe als S. H. door de Stat reet, verschoten te samen vyff Eng. Sch. is Holl. *f* 2.10.0.

N°. 70. Op ditto heeft den Tresorier voorn[t]. door last van S. H., ende ordre van den Heere VAN DORP betaelt tot een vereeringe aen de Clerquen van des Koninx Cappelle alwaer S. H. ghetrout is thien pecces ofte ponden sterlings, is hollands ghelt de som van *f* 100.0.0.

N°. 71. HENDRICK JONCKMAN Lacquey heeft door ordre van den Heere VAN BEAUVOYER, onderweghe als S. H. door de Stat reet aen verscheyde arme luyden gegeven samen de somma van *f* 5.13.0.

N°. 72. RALPHE NICKOLS Marechal de Ceremonijes van den koninck heeft ontfange van den Tresorier VOLBERGEN voor de naervolghende 13 koetsiers die S. H. t' zyner aenkomste, tot Gravesant met de karossen inhaelden, tot vereeringe door ordre van S. H. t' ghene volcht als van den Hertog VAN LENOX, van Grave VAN PEMBROECK, van den Grave VAN HOLLANT, van den Grave VAN ESSEX, van Melord HERBERTS, van S. HENRY VANE, van Melady DINGBY, van S. FREDRICK KORNWALS, van Melord STRANGHERS, van den Grave VAN LINSE, van Milord GRAUS, van den Grave VAN WARTWIJCK, van S. JAN FUMET maistre des Ceremonijes van den Koninck ieder één pont sterlings, samen 13 pont, of Holl. *f* 130.0.0.

N°. 73. De Heere VAN DORP heeft door ordre van S. H. betaelt de naervolgende vereeringhen, als aen de Matrosen van des Koninx Barghe die S. H. mette Barghe van Lonnen heen en weder te Pottone roeijden, twee Jackobussen is 2 pont 4 sch.

noch tot Hantingkeere aen de Concierge en twee andre dienaers die S. H. het huijs lieten sien, vijf Jakobussen comt 5 p. 10 sch., Aen den Hovenier aldaar 2 p. 4 sch., Op 't huijs van Melord MORRK tot een vereering 2 p. 4 sch., noch voor oversetten van den ghehelen train over de Reviere betaelt 13 sch., te zamen 12 p. 15 sch. of Holl. *f* 127,10.0.

N°. 74. De Tresorier VOLBERGHEN heeft betaelt door ordre van S. H. als Sijne Hooch[t]. de Coninxhuijsen was besichtijghen als: aen HENDRICK JONCKMAN Lacqueij voor S. H. ghegeven drij pond sterling.

Aen den Secretaris VAN DER LEE dat hy die dach door ordre van S. H. op den wech hadde verschoten, 10 schell.

Tot Huntingkeert int huijs daer S. H. s'middachs maeltyt hielt, aen de dienstboden 1 p[d]. 2 sch.

Aldaer voor Stallingh, voer voor de paerden ende vereeringe aen de stalknechts betaelt 1 p. 1 sch. 5 d.

Aen den parckeeper aldaer vereert 1 p. 0 sch.

Voor een parrevos (sic) van vracht betaelt 2 sch.

Te samen 6 p. 15 sch. 5 d. of Holl. ƒ 67.15.0.

N°. 75. De Heere VAN DORP heeft betaelt den 22en maij 1641 doen S. H. s'middachs tot Greenwits int Huijs van Sr. VAN DER CRUIJSSEN maeltyt hielt, door ordre van S. H. aen de dienstboden int zelve huijs tot een verteeringe ghegeven 6 pond.

Ditto binnen Lonnen aen eenige speelluijden die s'avonts voor S. H. quame speelen tot vereeringe ghegeven 10 sch.

Noch te Lambeth voor overvaren betaelt 5 sch.

Te samen 6 pd. 15 sch. of Holl. ghelt ƒ 67.10.0 V. D. N.

Wordt vervolgd.

Nederlanders-ridders in de XVIIe eeuw (vgl. XIII. bl. 140.) Wat aanleiding gaf dat verscheidene Nederlanders, vooral dichters, in de XVIIe eeuw in den vreemde met een ridderteeken werden vereerd, is eene vraag die moeielijk is te beantwoorden; want, indien men de aanleiding uitsluitend zou willen vinden in de gelegenheden waarbij personen tot de ridderlijke waardigheid worden verheven, dan zou, in vele gevallen, de beoordeeling omtrent de onderscheiding die hen te beurt viel, nog al aan eenige kritiek onderhevig zijn; doch nemen wij liever aan, dat bij de verheffing alleen aan de vorsten en niet aan het algemeen, vooral ten opzigte van geheime diplomatieke zendingen, verdienstelijke en uitstekende antecedenten bekend waren en in aanmerking kwamen, die hen daartoe deden besluiten.

Evenmin kan ik eene volledige lijst mededeelen van die door vreemde vorsten geridderde nederlanders van de XVIIe eeuw. Als eene bijdrage daartoe geef ik echter het volgende:

AERSSENS (FRANÇOIS), ambassadeur naar Frankrijk, werd, in 1606, door HENDRIK IV ridder van st. Michiel geslagen. De aanleiding vindt men vermeld in het woordenboek van LUISCIUS.

BOREEL (JACOB), ambassadeur naar Engeland, in 1613, werd, in 1623, door JABOB I ridder geslagen.

BOREEL (JOHAN), zoon van JACOB BOREEL, raadpensionaris van Zeeland, werd, den 20sten april 1622, door JACOB I ridder van st. Joris geslagen.

BOREEL (WILLEM), extraordinaris ambassadeur naar Engeland in 1642, werd in 1619, door JACOB I ridder geslagen.

BEIJE (AREND DE) was ridder van St. Michiel.

CABELIAU (J.) werd door GUSTAAF ADOLF ridder geslagen. Zijne ridderorde berust in de nagelatene verzameling van rariteiten van jonkh. G. J. BEELDSNIJDER, te Utrecht.

CATS (JACOB), dichter, ambassadeur naar Engeland, werd, in 1627, door KAREL I ridder van St. Joris geslagen.

COENDERS VAN HELPEN (BERNARD) werd door LODEWIJK XIII ridder van St. Michiel geslagen.

DIJCK (JACOB VAN), ambassadeur naar Zweden, werd, in 1620, door GUSTAAF ADOLF tot ridder verheven.

EVERTSEN (JAN), luit.-adm. van Zeeland, werd, in 1646, onder de regering van den minderjarigen LODEWIJK XIV, ridder van St. Michiel geslagen.

FORREEST (JAN VAN), burgemeester van Hoorn, werd door LODEWIJK XIII ridder van St. Michiel geslagen.

GLARGES (CORN. DE), zoon van den pensionaris GILLES DE GLARGES, geb. te 's Gravenhage, in 1599, was ridder van St. Michiel. Zijne eigenhandig geschr. en get. memorie, waarbij hij zijne bewezene diensten in rekening brengt, om op de lijst van de ridders van St. Michiel te komen, werd op de tentoonstelling te Delft in 1863 ingezonden door mr. C. GERLINGS, te Haarlem.

GRASWINKEL (THEODORUS of DIRK) werd door de republiek van Venetië, tot ridder van St. Marcus benoemd.

HEINSIUS (DANIEL) werd door den raad van Venetië met de ridderorde van St. Marcus vereerd.

HOOFT (ARNOUD HELLEMANS), zoon van P. CZ. HOOFT, werd, in 1648, door LODEWIJK XIV tot ridder van St. Michiel benoemd. In de nagelatene verzameling van autographen van jonkh. G. J. BEELDSNIJDER, te Utrecht, berusten de twee daartoe betrekkelijke stukken.

1°. De originele, dato Parijs 18 aug. 1648, door LODEWIJK XIV geteekende en door DE AMENIE gecontrasigneerde aanstelling, waarbij hij zijnen resident BRASSET gelast aan ARNOLD HELLEMANS HOOFT, met inachtneming der gewone ceremoniën, den collier te overhandigen: »sur quoy je vous escrie cette lettre pour vous advertir que vous vous rendrez pres de lui au jour et lieu qu'il vous dira pour recevoir cette honneur."

2°. Eene, op perkament, door den resident BRASSET, geteekende en bezegelde, en door DULAURENS gecontrasigneerde verklaring, dat, bij het overhandigen van de orde, de eed en de gewone ceremoniën in acht zijn genomen.

HOOFT (P. C.). De originele, le dernier jour de Mars 1624, door LODEWIJK XIV geteekende en door DE AMENIE gecontrasigneerde brief, waarbij P. C. HOOFT tot

ridder van St. Michiel wordt benoemd, berust mede in bovengenoemde nagelatene verzameling van autographen.

HUYGENS (CONSTANTIJN). Aangaande zijne ridderlijke waardigheid wordt in het niet algemeen verkrijgbaar werkje van wijlen den geachten medewerker in dit tijdschrift A. D. SCHINKEL, *Nadere bijzonderheden van Constantijn Huygens*, enz., ('s Gravenhage), 1851, 8°., de volgende aanteekening gevonden, geschreven door MAURITS HUYGENS, jongsten zoon van LODEWIJK en JACOBA TEDING VAN BERKHOUT:

»Anno 1632 den 4e December, is de Heer CONSTANTIJN HUYGENS van Zuylichem myn grootvaeder, vereert geworden met de ridderorde van St. Michiel, ingesteld door koning LODEWIJK den Elfden."

»Anno 1665 bevonden zijnde, dat merkelijke abuisen waren ingesloopen, en dat vele onwaardige menschen, door verkeerde weegen, die ordre voor sigh hadden weeten te verkrijgen, soo is door Coning LODEWIJK DE XIVe een soodaenige reforme daarin gemaakt dat alle de gegeevene orders syn ingetrokken op honderd nae, van welke eene Lijste is geformeert, op de welke mijn grootvaeder de derde in rang is.

JOACHIMI (ALBERT), ambassadeur naar Engeland, werd, in 1610, door JACOB I ridder van St. Joris geslagen.

KOCK (FRANS BANNING) was ridder van St. Michiel. Eene notariële copie zijner benoeming berust in de nagelatene verzameling van autographen van jonkh. G. J. BEELDSNIJDER, te Utrecht.

KNUIJT (JOHAN), ambassadeur naar Frankrijk, werd door LODEWIJK XIII ridder van St. Michiel geslagen.

LAMPSINS (CORNELIS) werd, in 1662, door LODEWIJK XIV ridder van St. Michiel geslagen. Zijn ordeteeken bevond zich op de tentoonstelling te Utrecht, in 1857, en was ingezonden door jonkh. J. J. LAMPSINS VAN DEN VELDEN.

MANMAKER (ADRIAAN VAN) was ridder van St. Michiel.

OLDENBARNEVELT (ELIAS VAN) broeder van JOHAN, werd door JACOB I ridder van St. Joris geslagen. De originele benoeming, in het Latijn, door JACOB I onderteekend, berust in de nagelatene verzameling van autographen van jonkheer G. J. BEELDSNIJDER, te Utrecht.

OLDENBARNEVELDT (JOHAN VAN). De met gewerkt ijzeren gevest en met zilver ingelegde degen, waarmede hij door HENDRIK IV tot ridder van St. Michiel werd geslagen, bevond zich op de tentoonstelling te Utrecht, in 1857, en was ingezonden door G. MUNNICKS VAN CLEEFF.

PAUW (ADRIAAN), ambassadeur naar Frankrijk, werd door LODEWIJK XIII ridder van St. Michiel geslagen.

PAUW (CORNELIS), ambassadeur naar Zweden, werd door GUSTAAF ADOLF ridder geslagen.

REEDE (GODAERT VAN) was ridder van den Olifant.

RUITER (ENGEL DE) werd, als kapitein, den 15den aug. 1668, door KAREL II ridder van St. Joris geslagen, en den 4den maart 1674 daarin bevestigd met een open brief, in denwelken een treffelijk getuigenis wordt gegeven tot lof van den luit.-adm., zijnen vader. Zie BRANDT, *Leven van de Ruiter*, bl. 619 en 907.

RUITER (MICH. AZ. DE), luit.-adm. van Holland en Westfriesland, werd, in 1666, door LODEWIJK XIV tot ridder van St. Michiel benoemd. De stukken tot zijne benoeming betrekkelijk, vindt men bij BRANDT, *Leven van de Ruiter*, bl. 529—533.

TROMP (CORNELIS), luit.-adm. van Holl., werd, in 1676, door CHRISTIAAN V ridder van den Olifant geslagen.

TROMP (MARTEN HARPERTZ.), luit.-adm. van Holl., werd, in 1639, door LODEWIJK XIII ridder van St. Michiel geslagen.

WASSENAAR (JAC. VAN), luit.-adm. van Holl., werd, in 1556, door CHRISTIAAN V ridder van den Olifant geslagen.

WESTERBAEN (JACOB) was ridder van St. Michiel. J. L. A. I.

Samuel van de Putte (vgl. A. R.; XIII. bl. 36, 292; XIV. bl. 226). Bij het nazien mijner aanteekeningen omtrent het huwelijk van Mr. HERMAN DE RIDDER zie ik overal CHRISTINA en niet CATHARINA voor den naam zijner vrouw, maar daar de *Navorscher* mij wegens mijn vertrek naar zee eerst later gezien werd is die fout door mij onopgemerkt gebleven.

LABORANTER.

Aanteekeningen uit de trouwboeken te Vlissingen (vgl. X. bl. 61). In de opgenomene opgaven uit die trouwboeken in dit tijdschrift, komen eenige drukfouten voor, die nog altijd verbeterd dienen, zoo als bl. 62 bij de familie DE MOOR staat 1602—1604 LEUWKEN BUIJS, moet zijn LEUNKEN LENAERTS BUIJS.

1626 staat AELTKEN TAETS, moet zijn AECHTIEN TAETS.

1649 staat 1649 SERVAES LAMBRECHTS, moet zijn 1669 SERVAES LAMBRECHTS.

De familie BANCKER.

1606 staat FRANÇOISE DUYNON, moet zijn FRANÇOIS DURPION.

1655 staat 1655 DANISE PIETERSEN BOUT, moet zijn 1654 DANIEL PIETERSZ. BOUT en in de noot 1657 moet zijn 1653.

De familie INGELSEN (ENGELSEN).
1624 staat MARIA SCHUTT, moet zijn MARIA SCHOTT.
1655 staat CATHALIJNKEN MAVISSEN, moet zijn CATHALIJNKEN MAERSEN.
De familie CRIJNSEN.
1628 staat LORIJTKE VERHELLE, moet zijn GRIJTKE VERHELLE.
1634 staat LEIJRETJE TIELMANS, moet zijn LIJNTGE TIELMANS.
Bl. 64.
1637 staat LORIJTKE VERHELLE, moet zijn GRYTKE VERHELLE.
De familie MANGELAER.
1627 staat RODRUS ABRAHAMSZ, moet zijn ROCHUS ABRAHAMS.

LABORANTER.

Aanwijzing van charters (vgl. I, bl. 321). Dertien jaren geleden verlangde A. A. A. eene aanwijzing van charters. Thans kan ik opgeven, dat die voorkomen in de *Catalogue d'une collect. remarquable de Manuscrits, d'Autographes etc.*, welke autographen gedeeltelijk herkomstig waren van den gewezen minister van justitie C. F. VAN MAANEN, en in 1862 verkocht zijn geworden door den boekhandelaar M. NIJHOFF, te 's Gravenhage.

Het verdrag tusschen Gelre en Zutfen, en den hertog van ANJOU, d°. 3 april 1582, n°. 70, werd voor *f* 26.— aan genoemden boekhandelaar toegewezen. Onnaauwkeurig staat op den catalogus vermeld, dat dit verdrag met de *Estats-Gen.* was gesloten. Het moet zijn met de *Députes de Gueldres*, want, met de staten-generaal, was het reeds afzonderlijk geschied den 19den sept. 1580.

Den openen brief van HENDRIK IV, waarbij het *droit d'aubaine* wordt opgeheven, Amiens, aug. 1597 (n°. 75), kocht mede de heer M. NIJHOFF voor *f* 3.— Een dergelijk stuk berust op het rijksarchief. Eindelijk werd de baron B. J. HEEMSTRA VAN FROMA EN FIBERSBUREN, te Leiden, met twee voorgaande nommers (53-54), voor slechts *f* 3.—, eigenaar van de *Ordonnancie van* KAREL V, *omme te demolieren eenige huizen, enz. in Vrieslandt en Overijssel, d°. 12 sept.* 1531.

Is het vermoeden ongegrond, dat genoemde stukken vroeger in het Rijks- of Geldersch archief hebben te huis behoord?

J. L. A. I.

Hervormde predikanten van den polder van Namen (vgl. A. R.). Als predikanten, bepaaldelijk op het fort St. Anna in den Polder van Namen, komen voor:

1. JOHANNES BOSSCHAERT, beroepen als prop. 22 dec. 1632, vertr. naar Lillo en Liefkenshoek, werwaarts hij 10 nov. 1637 beroepen werd.
2. ABRAHAM VAN DE WEELE, beroepen als prop. onder de cl. v. Z. Bevel. 4 jan. 1638, overl. 2 nov. 1655.
3. ADRIAAN BAKE, beroepen als prop. onder de cl. v. Z. Bevel. 30 nov. 1655, overl. 3 mei 1679. Zijne wed., CORNELIA BORSSELAER, wordt als buitenmoeder van het weeshuis te Hulst, a°. 1687, vermeld bij LANSBERGHE, *Beschr. van Hulst*, bl. 96.
4. JEREMIAS VAN TRADT, beroepen als prop. onder de cl. v. Z. Bevel. 13 junij 1679; ontsl. 12 mei 1682, als beroepen naar Yzendijke.

Nadat de Herv. gem. van den polder van Namen onder de class. van Zuid-Beveland was gebragt, werd die gem. bediend door:

1. FRANCISCUS ROOSEBEEK, als prop. onder de cl. van Walcheren tot eersten pred. hier beroepen 19 nov. 1647; ontsl. 8 junij 1649 als beroepen naar Bekerke.
2. PAULUS VESARDUS, als prop. onder de class. van Walcheren beroepen 1 julij 1649, mits zich 2 jaar vast verbindende. Ber. naar Ritthem den 6 april 1650, doch eerst 18 januarij 1651 ontsl.
3. JACOBUS LOPSEN, als prop. onder de cl. v. Tholen beroepen 31 jan. 1651; veroepen naar Waarden in Z. Bevel. 4 nov. 1653.
4. CHRISTOFFEL MAETEN, als prop. onder de cl., van Tholen beroepen 1 jan. 1654; ontsl. 27 dec. 1655, als ber. naar 's Heer-Arendskerke.
5. FRANÇOIS TURCK, als prop. onder de class. van Tholen beroepen 6 febr. 1656; ontsl. 10 mei 1666, als ber. naar Bergen-opzoom.
6. JACOBUS BOERBERGEN, als prop. onder de class. v. Tholen beroepen 8 junij 1666, overl. 1670 (vóór 30 april).
7. HENRICUS VOSHOL, als prop. onder de cl. v. Tholen beroepen 2 julij 1670; bediende sedert 1682 ook het fort St. Anna, en werd emeritus 13 julij 1706.
8. JOHANNES ROLLIDES, als legerpredikant beroepen 19 dec. 1706, overl. 18 aug. 1716.
9. NICOLAUS WOUTERS, vroeger pred. te Oud-Vossemeer en daarna te St. Jansteen, als legerpredikant beroepen 22 sept. 1716, werd 15 mei 1717 politiek gedeporteerd door den Raad van State.

22 januarij 1652 werd den pred. van den polder van Namen provisioneel toegelegd 25 guld. 's jaars tot een gratuiteit.

17 junij 1652. Den schoolmeester van den polder van Namen zonder consequentie toegelegd *f* 12—10 stuiv. 's jaars voor huishuur.

26 maart 1657. Den predikant vereerd 18 gulden.
25 mei 1658. Idem 25 gulden.
8 junij 1659. Idem 21 gulden.
7 junij 1660. Idem 22$^1/_2$ gulden.
2 mei 1661. Idem 24 gulden.
27 junij 1665. Voor de laatste maal aan den schoolm^r. toegelegd *f* 25 voor huishuur.
4 januarij 1666. Rapport van den pred. van zekeren ondertrouw, waarvan de bruidegom bevonden is geen man te zijn, en van het verzoek der bruid om de proclamatiën te vernietigen. Resolutie, dat gemelde personen zich aan het Collegie zullen moeten adresseren.
6 julij 1668. Aan den pred. toegelegd als gratuiteit 24 gulden.
6 mei 1669. Idem 25 gulden.
16 junij 1671. Het verzoek van den pred. en den schoolm^r. om huishuur en gewone gratuiteit, afgeslagen.

Deze aanteekeningen zijn ontleend aan een register, m. s. in folio, op de notulen van den magistraat over Hulster-ambacht.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Vergadering te Keulen in 1535 (vgl. XIV. bl. 201). Vertrouwende dat J. G. O. *niet* naar den hem bekenden weg vraagt, zoo vermeen ik best te doen, hem te verwijzen naar het over deze zaak belangrijke geschrift van den, weleerw. heer G. H. M. DELPRAT, *De Keulsche maçonnieke oorkonde* van 1535; medegedeeld in de *Bijdragen voor de vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* door I. A. NIJHOFF, *nieuwe reeks* 3^e dl. 2^e stuk 1862, alwaar hij zeer veel zal vinden, ook over het feest in 1835 te Amsterdam gevierd, waavan een *Gedenkboek* het licht zag, hetwelk zijne weetgierigheid kan voldoen.

V. D. N.

Het ringrijden, een echt zeeuwsch volksvermaak (vgl. A. R.; XIV. bl. 195). Tot verbetering en aanvulling van het t. l. a. pl. geste'de, diene, dat het ringrijden, door koning WILLEM III den 11 junij 1851 bijgewoond, heeft plaats gehad te Goes, en *niet* in den Wilhelminapolder; dat bij 's konings jongste reis door Zeeland, en bij gelegenheid dat Z. M. 23 mei 1862 Westkapelle bezocht, ook daar naar den ring gereden werd, o. a. om 2 gouden horologiën, en d^o. kettingen, door den koning geschonken en in persoon aan de overwinnaars uitgereikt; terwijl ook dit volksvermaak met genoegen werd bijgewoond den 7den junij 1856 door Z. K. en K. H. FERDINAND MAXIMILIAAN, broeder van den keizer van Oostenrijk. Zie J. H. DE STOPPELAAR, *Willem III in Zeel. Gedenkboek*. bl. 142—143. *Middelb. cour.* n°. 71, van donderdag 12 junij 1856, en vooral het artikel in de *Goesche cour.* n°. 52, van maandag 18 julij 1864.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Hattinga (vgl. A. R.; XI. bl. 296, XIII. bl. 235, XIV. bl. 228. Bij het door mij t. l. a. pl. medegedeelde omtrent dit geslacht, kan nog gevoegd worden:

Bij NAGTGLAS, *de Algem. Kerker. der Ned. Herv. gem. te Middelburg*, wordt op bl. 63, 84 en 85 als ouderling a^o. 1685, 89, 93, 97 en 1701 vermeld CLAUDE COUTRY, vermoedelijk de vader van d^s. DAVID COUTRY, wiens dochter gehuwd was met d^r. W. T. HATTINGA.

J. VAN DER BAAN.

Het sterfjaar van Gustaaf Willem baron van Imhoff, gouverneur generaal van Nederlandsch Indie. De nieuwere schrijvers over de geschiedenis van Nederlandsch Indië melden, dat de genoemde gouverneur generaal den 1 nov. 1751 is overleden. Zie o. a. VAN KAMPEN, *Gesch. der Ned. buiten Europa*, deel III. st. I. bl. 79; A. POMPE, *Gesch. der Ned. Overzeesche bezittingen*, bl. 215. Zij volgen daarin waarschijnlijk J. P. J. DU BOIS, *Vies des Gouverneurs Généraux aux Indes Orientales* p. 343, wiens werk in 1763 het licht heeft gezien. Het is echter niet twijfelachtig, dat in plaats van 1751 het jaar 1750 moet gelezen worden. In het begin van mei 1651 was toch reeds in de Nederlanden het zekere berigt van den dood van IMHOFF ontvangen (*Ned. Jaarb.* v. mei 1751 p. 385). Daarenboven, ook volgens den heer POMPE, was JAKOB MOSSEL door prins WILLEM IV tot opvolger van IMHOFF benoemd; maar indien IMHOFF den 1 nov. 1751 was overleden, zou de prins niet in staat zijn geweest om een opvolger van hem te benoemen, daar de prins zelf den 22 oct. 1751 overleden is.

Die benoeming is dan ook niet, gelijk de heer POMPE schrijft, in oct. 1752 door MOSSEL ontvangen; maar de benoeming is den 8 oct. 1751 gedaan, en den 20 april 1752 te Batavia bekend geworden. Reeds den 20 mei 1752 besloot dan ook de raad van Indie, dat de publieke voorstelling van den nieuw benoemden gouverneur generaal aan het volk op 24 julij 1752 zou plaats hebben (zie de acte van den raad van Indië in de *Ned. Jaarb.* v. 1753 p. 553).

J. W. E. VAN VRIJBERGHEN.

Ambassadeurs bij de republiek der Vereenigde Provinciën en hollandsche ambassadeurs aan vreemde hoven. Bestaat er een naamlijst van al de ambassadeurs der verschillende mogendheden, die sedert de vestiging der republiek tot 1795 hier te

lande zijn geweest, alsmede een naamlijst der nederlandsche gezanten in het buitenland? Zoo niet, zou dan de *Navorscher* ons ook zulke lijsten kunnen geven?

P. t. P.

Atlas bij J. Danckers. Van wien is de uit honderd kaarten bestaande atlas, *bij* JUSTUS DANCKERS *in de Calverstraet in de Dancbaerheyt* uitgekomen; in welk jaar zag hij het licht, en is het boek zeldzaam of niet?

Kaart van 1757. Vóór mij ligt een zeer net geteekend kaartje, geheeten: *Position de l'armée des Suisses et Grisons campée dans le Hessenwal sur le Salisbeeck le premier Aoust* 1757.

Twee à drie dorpen zijn, behalve 't camp retranché, op dit blad genoemd: Herculenhoff, Hessenssoss en Peltirmeulen. Geen van al deze namen is te vinden in de woordenboeken over Zwitserland. Waar ergens hoort het thuis in Zwitserland? of in Hessen? en welk feit betreft het?

L. B.

Een israelitisch geneesheer in 1618. Um das Jahr 1618 wurde ein Isr. Arzt in Amst., zugleich Vorsteher der Gemeinde, wegen seines mit der Religion nicht übereinstimmenden Denkens und Handelns in den Bann gelegt von den drei Assessoren, die sich zur Bestätigung des Bannes indirect an JOËL SIRKES, Rabbiner in Brcesk gewendet, doch vergebens, da dieser ihnen nicht beipflichtete (S. *Gutachten* 4). Zur selben Zeit lebte in Amst. URIEL ACOSTA, geb. 1594, Läugner, wie auch DE SILVA, Vertheidiger der Unsterblichkeitslehre in dem Buche: *De immortalitate animarum* 1623. — Der erstgenannte stand zu fern, der zweite zu nahe der Religion, um hier gemeint zu sein; wer also war dieser Arzt?

Zwolle. D^r^. FR.

De man met het ijzeren masker (vgl. XII. bl. 138, 289; XIII. bl. 1, 81, 165; XIV. bl. 37, 66, 232). De brief van FRANKLIN op bl. 66 vermeld, maakt, indien hij echt is, de zaak uit. Doet hij het niet, dan zullen de nieuwsgierigen, willen zij zekerheid erlangen, nog eenige jaren geduld moeten hebben. In 1878 mogen de Mémoires van VOLTAIRE uitgegeven worden en deze zullen waarschijnlijk den sluier van geheimzinnigheid opheffen, die tot nu den man met ijzeren masker bedekt heeft. VOLTAIRE toch heeft meermalen laten blijken, dat hij met de zaak wel bekend was. Vergelijkt men alles wat hij van dat onderwerp gezegd heeft, dan komt men tot het vermoeden, dat ook hij den gevangene voor eenen broeder van LODEWIJK XIV gehouden heeft.

Platte Tijs (vgl. XI bl. 138). Tot nog toe zijn er in den *Navorscher* geene bijzonderheden medegedeeld, die ons nader tot inlichting konden dienen aangaande den persoon en de geschiedenis van den in mijne jeugd dikwijls genoemden *Platten* TIJS. Het scheen toen wel alsof hij zich bepaaldelijk in Noordholland, en somtijds ook hier in de Beemster plag op te houden, en zich inzonderheid bezig hield met afzetterij en diefstal. Wanneer hij hier verkeerde, wist niemand; men geloofde toen reeds dat het al zeer lang geleden moest zijn; het kon wel in het laatst der 17de of in het begin der 18de eeuw geweest zijn.

Dat de naam van *Platte* TIJS al in het begin der 18de eeuw bekend was, is niet onwaarschijnlijk; immers vindt men dien vermeld in de *Echo des Weerelds*, van JACOB CAMPO WEIJERMAN, bladz. 374, d.d. 1726. Dat hij tot de klasse der bedelaars, landloopers of vagabonden behoorde, zou men ook uit het gezegde van WEIJERMAN kunnen afleiden.

Zou zijn naam ook kunnen voorkomen in de »*Histori ofte Practijk der dieven*", gedrukt te Utrecht 1688, of andere dergelijke geschriften? Zie *Nav.* XI. bl. 159 en XIV. bl. 63. Dat hij dezelfde geweest is als die men *Achtkanten boer* plag te noemen, acht ik niet waarschijnlijk.

J. BOUMAN.

Orde van Sint Peter. Wat was dat voor eene orde? Voor mij ligt een boekje in 8°. De titelplaat (J. C. WALDORP inv. et del. IS. DE WIT JANSZ., sculps. 1781.) heeft *Liederen der orde van St. Peter*, zonder naam of woonplaats van den drukker, en zonder jaartal, behalve het bovengemelde achter den naam van den graveur. De fransche titel heeft *Liederen der orde van St. Peter voor de loge de Zon.* Een losse fransche titel ligt er in met de woorden *Liederen der orde van St. Peter voor de Loge Prudentia.* Deze is zonder twijfel bijgedrukt om den anderen te vervangen toen de loge *de Zon* had opgehouden te bestaan en *Prudentia* in hare plaats was getreden. Want deze laatste was inderdaad de opvolgster der andere. Het bleek mij uit een geschreven stuk waarin de overgeblevene leden der gedissolveerde loge *de Zon*, orde van St. Peter (zes en twintig in getal) aan de oprigters der loge *Prudentia* overdragen »alle de meubelen, decoratiën, kleynodiën en cieraeden" van eerstgenoemde loge. Deze acte (het voor mij liggende stuk is eene

kopij door den secretaris PIETER BROUWER voor kopij conform geteekend) en draagt den datum van 28 febr. 1789.

Nog liggen voor mij een viertal gedichten, deze loges betreffende, namelijk: *Ter verheffing van* ABR. EV. DE WITT *tot grootmeester in de loge de Zon*, Amst., 22 feb. 1787. *Ter tweede aanvaarding van het grootmeesterschap der Loge Prudentia*, door P. BROUWER, 22 feb. 1792. Eerezang aan W. J. LOBÉ, die (zoo als mij uit een door hem onderteekend diploma bleek) in 1787 Grootmeester van *de Zon* was, en *Aan de leden van de maatschappij de voorzigtigheid* (Prudentia) z. j. — Zoowel *de Zon* als *Prudentia* schijnen (voor zooverre een oningewijde er over kan oordeelen) vrijmetselaarsloges geweest te zijn. Maar van waar de naam *Orde van St. Peter?* Wie kan, wil en mag er wat meer van mededeelen? Hij zal daarmede den eigenaar genoegen doen, die hem, zoo hij er belang in stellen mogt, de genoemde stukken wel wil afstaan.

GEEN VRIJMETSELAAR.

Vitriool. De vergadering der zeventienen besloot 29 maart 1791, aan particulieren toe te staan, »om voor hunne rekening, in 's Compagnies Schepen te laden allerlei Goederen, waaren en koopmanschappen, uitgezonderd Amunitie van Oorlog, Opium, en Ol. Vitriol, welke contrabande worden verklaard, na Batavia, Ceylon, Cormandel, Bengaalen en Cabo de Goede Hoop." Waarom mogt daarheen geen vitriool vervoerd worden?

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Oude nederlandsche gedichten (vgl. XIV. bl. 13). In het *Kerkhistorisch Archief*, dl. IV. bl. 78, komen de volgende regels voor, gevonden op een blaadje papier in 1575 beschreven:

Och, hoe wijs is hi, die daer gaert
Teghen die langhe heenevaert,
Want het is een sorchelick verbeiden,
De het op sijn dootbedde all sall bereiden.
Hoet u nau ende wacht u well,
De tijt is cort, de doot is snell.
Daer om so weest alltijdt bereidt,
Dat u de ewighe doot niet en scheidt.
Och, wat freude daer wesen mach,
Daer duysent jaer is enen dach,
Bi datter is te sijn aldaer,
Daer eenen nacht is dusent jaer,
Ende nimmermeer sall wesen morgen.
Voor de nacht moghen wi well sorgen!

Men zal zien, dat de inhoud dezer regels overeenkomt met dien van het laatste t. a. pl. medegedeelde gedicht, dat zelfs vier verzen geheel gelijk zijn.

Brief van Marcus van Wese, proost van Elst (vgl. A. R.). Als eene bibliographische zeldzaamheid en tevens als bijdrage tot de pamfletten- of liever vlugschriften-literatuur, deel ik mede, dat de belangrijke brief, door MARCUS VAN WESE, proost van Elst, geschreven aan zijnen broeder CHRISTOFFEL, die met MAARTEN VAN ROSSEM, in 1528, 's Gravenhage had helpen plunderen, waarvan door jonkhr. ELSEVIER de inhoud, naar de copy in het archief van Leiden berustende, wordt medegedeeld (VIII. bl. 247), niet alleen is afgedrukt in de *Historie van de Utrechtsche geschiedenissen*, door LAMBERTUS HORTENSIUS van Montfoort, 1625, in 4°. (IX. bl. 285), maar dat daarvan bovendien een afzonderlijke druk bestaat, die, ten tijde der plundering van 's Gravenhage, alom is verspreid geworden. In de *Bibliotheca Musschebroekiana*, L. B., 1826, wordt deze brief, onder n°. 901, in 8°. aldus beschreven: *Brief gescreven van* MARCUS VAN WEES, *officiael van Utrecht, aen dije Gelderschen doe sij in den Haghe waren* (1528).

J. L. A. I.

Vondels grafschrift op Jan van Amstel (vgl. XI. bl. 173. 300; XIII. bl. 15). Een amsterdamsch tourist bezocht in 1772 de Meierij, en ontdekte toevallig in de kerk te Schijndel den grafsteen van JAN VAN AMSTEL. Doch, laten wij hemzelven hooren spreken. »Van al mijn wedervaaren UE. een breedvoerig verslag te geeven, denk ik onnoodig, daer zekerlijk die zeldzaeme gevallen, welke sommige Leezers alleen in de Reisbeschrijvingen zoeken, in de mijne ontbreeken zouden. Ik heb egter ééne ontdekking gedaan, die mij alleraangenaemst geweest is, en als noch allerwaerdigst voorkomt om voor de vergetelheid bewaerd te worden, waerin ze zekerlijk voor het grootste gedeelte al gevallen is, en geheel zal storten, indien ik het niet afweere. Mijne bestendige gewoonte zijnde op mijne reizen, ter plaetzen, die mij werkwaerdig voorkwamen, of al was 'er niets van belang te zien, zo 'er mijne paerden maar moesten rusten, Raadhuizen, Kerken, Kapellen en andere openbare Gebouwen te bezigtigen, wijl men 'er dikwijls noch al iets in vindt, dat men niet zou verwagten, tradt ik, gekomen zijnde in het Dorp

Schijndel, dat men mij zeide en ik ook ondervondt meer in uitgestrektheid dan in schoone gebouwen, gelijk ons Alphen en andere Dorpen, uit te munten, aldaer in de Kerk. Niet verwagtende, en ook niets ontdekkende, dat mijne bijzondere opmerking waerdig was, stondt ik, na eene doorwandeling, gereed om uit dat groot Gebouw weg te gaen, toen mijn oog juist op een grooten Grafsteen viel. Dien met aanzienlijke letters beschreven beschouwende, tradt ik nader toe om te weeten, wie toch, wijl 'er de grafzarken gansch niet gemeen zijn, daer mogt begraven liggen. Schielijk ontdekte ik aen den ondersten rand den naem van VONDEL., dat mij in de daed verbaesde. Hoe, zeide ik tegen den Koster, die mij verzelde; hier, op zulk eene afgelege plaats den naem van VONDEL op enen grafsteen te vinden, zou men gewis niet verwagten, veel min zoeken: wie is hier toch begraeven? Eer de goede man mij antwoordde, was ik in mijn drift al aan het leezen en mijn potloot met mijn Memorieboekje uit den zak haelende, schreef ik dit volgende Grafschrift op:

Ter euwige gedachtenisse

van den

EDELEN, VROMEN, MANHAFTEN

ZEHELD

JOAN VAN AMSTEL,

Zeekaptain onder 't Edele mogende collegie ter Admiraliteit te Amsterdam, overleden te Schijndel den 29 in de Herfstmaand A°. 1669.

PARS INGENS BELLI.

Hier rust d'eer der Amstelheren,
Die Turken won en ook den Sweed,
Hielp met kragt de Funen keren,
En GUSTAVUS Zemagt sleet.
TROMP de hand boodt twee paar dagen
In den slagh met Brittenland
Zwaar gewond, maar nooit verslagen,
Streed voor d'eer van 't Vaderland.
Looft dien vromen Zee-beschermer,
Schrijft zijn naam in euwig marmer.

J. V. VONDEL.

Hierop volgt de levensloop van den zeeheld, en het vertoog eindigt met de bewoordingen:

»Daer juist in het Doodboek van het Dorp, van mij ook ingezien, het blad, waerop zijne begraeffenis zou moeten aengeteekend staen, door ouderdom vermist word, heb ik niets anders daervan kunnen ontdekken, nog uitvinden hoe zijn eigen naam (JAN VAN AMSTEL was een versierden naam,) eigenlijk geweest zij." Deze bijzonderheden leest men in het tijdschrift *de Denker*, 10de dl., bl. 394—399.

Door het medegedeelde is dus bewezen, dat de lezing van het grafschrift, uitgehouwen op den thans bedolven grafsteen, in MARTINETS *Zeemans handboek* niet, zoo als L. J. vermoedt, door hem bedorven, of, uit zijn geheugen, in vaderlandschen geest maar onkritisch veranderd, maar de *ware* lezing is; en de Schijndelaars zijn werkelijk met den, huns inziens, ingetogen lof, door VONDEL aan hun dorpsgenoot toegebragt, ontevreden geweest, en hebben daarom de door hen afgekeurde versregels met de afkeurenswaarde vervangen.

Het is mij een streelend genoegen, de vraag, die de heer J. H. VAN LENNEP een niet onbelangrijk letter- en (mag ik het zoo zeggen?) menschkundig vraagstuk noemt, en die L. J. vreesde dat niet zoo gemakkelijk beantwoord zou worden, zelfs door daartoe de tusschenkomst van het werkzame *Noord-Brabandsche genootschap* in te roepen, te hebben kunnen beantwoorden.

J. L. A. I.

Leven van Vondel door Brandt (vgl. XI. bl. 174; XII. bl. 81, 141). Het bewijs, dat dit *Leven van Vondel* door BRANDT is geschreven, zal welligt te vinden zijn in *Het Leven van G. Brandt*, door J. DE HAES, 's Gravenhage, 1740, in 4°.; of wel, in het onlangs verschenen werk over BRANDT van den heer LOEFF, uitgegeven te Utrecht bij KEMINK EN ZOON. Overigens lees ik in het tijdschrift *De denker*, Xde dl., bl. 37, eene *Overdenking Bij het oprichten van het Grafteeken voor Joost van den Vondel, in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, den 1sten Febr.* 1772, waarin gezegd wordt, dat »BRANDT, meer dan iemant geschikt om het vereuwigen van naamen eener waerdigen luister bij te zetten, den levenswandel van dit uitgescheenen licht der dichtkunde den nakomelingen edelmoedig aanboodt en dus de waereld toereikte wat de kundige SIX aan dit heiligdom vereerd hadt."

J. L. A. I.

Oudste nederlandsche kookboeken (vgl. A. R.). Eene der staatkundige listen, die, vóór den opstand tegen Spanje 1564—1567, KAREL V en PHILIPPUS II, gebruikten om de voornaamste en rijkste nederlandsche edellieden van hen afhankelijk te maken, was deze, dat zij, zonder een pen-

ning daarvoor te genieten, met aanzienlijke waardigheden en gezantschappen bekleed en met hooge titelen vereerd werden, waarvan het gevolg was, dat zij genoodzaakt waren een veel kostbaarder staat te voeren dan hun vermogen toeliet, in zware schulden en lasten vervielen, en een berooiden boedel nalieten.

Ten bewijze hiervan voer ik eene bijzonderheid aan, die ons een denkbeeld geeft van de prachtige hofhouding van prins WILLEM I, ontleend uit zijn *Leven*, door L. F. DE BEAUFORTH, waar deze zegt: »dat men verhaelt, dog het schijnt wat breed opgegeven te wezen, dat hij op seekere tijd syn al te Kostbaere Hofhouding willende verminderen, en bysonder sijn overvloedige taefel wat besnoeijen wel *acht- en twintig* koks te gelijk afdankte. Daer en boven, dat de meeste Duijtsche Vorsten haer koks uijt syn Hof haelden, als of syn keuken de beste leerschole voor de koks was."

Zoodanig voorbeeld is ongetwijfeld op de mindere standen van invloed geweest, daar juist binnen Delft, reeds in 1599, een *Nederlandsch Kookboek* is gedrukt, waarvan een afdruk op den *Catalogus* van VAN DAMME, 1769, wordt beschreven; doch of dit het *oudste* kookboek is, dan of er *vroeger* een kookboek het licht zag, is mij onbekend; wel, dat, in 1659, *De verstandige Kok*, en te Leiden in 1701 en 1725, *De geoeffende en ervaren Keukenmeester* en *Het Hollands of Neerlands Kookboek, door een Roomschgezinde*, is verschenen.

J. L A. I.

Oorspronkelijke en vertaalde gedichten van Hooft (vgl. XIV. bl. 120). Er nog eens over nadenkende is het mij duidelijk geworden, dat het gedicht, waar mijne eerste vraag betrekking op had, geen ander is dan het *Lijkdicht op Hasselaar*. VONDEL zegt:

'T Sij dat met heldensang
Hij hen herleven deê, al die gewetens dwang
En felle tyranny van harten vyand waeren
Bestuwende den leeu in 't bruysen van de baeren;
Wanneer 't sijn vrydom scheen te gelden heel of half,
Daer quam dan, wie 't oock was, Leycester of Ducdalf.

Hij spreekt van vijanden van gewetensdwang en tirannij, die den leeuw in het bruisen van de baren bestuwden. Die leeuw is de hollansche leeuw. *Stuwen* is digt op elkander pakken; derhalve *den leeuw bestuwen*, zich tot een digten kring om den leeuw zamenpakken ten einde hem te verdedigen. *In 't bruysen van de baeren* beteekent hier eenvoudig in het hevigste van het gevaar. VONDEL heeft zich hier ongelukkig uitgedrukt: hij heeft twee beelden door elkander gehaspeld. Immers zich om den leeuw te scharen ten einde hem te beschermen is zeer verstandig wanneer men eenen vijand af wil keeren; maar tegen het bruisen van de baren zou dat niet veel helpen, al was het mogelijk in het water zulk een kring te formeren. Wat in de volgende regels gezegd wordt past geheel op HASSELAAR. HOOFT vermeldt in zijn *Lijkdicht* niet alleen wat HASSELAAR bij de belegering van Haarlem tegen »Ducdalf" verrigt heeft, maar spreekt hem ook aan als die,

doen met list de boose vyandt quam
In Enghels schijn, moest helpen hoeden Amsterdam
Voor 't juck, 't welck men vergeefs had van den hals gaen trecken
Soo 't weer met vreemden dwang sou blutsen onse necken:
Met raedt en rustigheit deedt ghij niet weinich baets
In dat gevaer, altijdt Nassaus, en altijd Staets.

Die booze vijand, die kwam in engels schijn en tegen wien Amsterdam zich, met goeden uitslag gehoed heeft, is LEICESTER. Daar nu VONDELS woorden in allen deele op het *lijkdicht* passen en geen ander gedicht van HOOFT bekend is, waarop zij betrekking kunnen hebben, geloof ik dat hier niet meer te twijfelen valt.

P. L. Wz.

Lud. Caelius Rhodiginus (vgl. XIV. bl. 207, 237). Van zijne *Lectiones Antiquae* schijnen onderscheiden uitgaven te bestaan. EBERT, *Algem. Bibliogr. Lexicon* in voce *Rhodiginus* (*L. Coelius*) noemt van de *Antiquarum lectionum commentarii*, als *eerste* uitgave die te *Venet.* bij ALDUS et AND. SOCER 1516 fol, en als laatste die te *Frankfort* en *Leipzig* in 1666 [1]) fol.; bij POPE BLOUNT, pag. 531—34 leest men »Immortale sibi nomen peperit TRIGINTA *Antiquarum Lectionum Libris*" en »Extant ejus *Lectionum Antiquarum Libri* 30 *Francofurti et Lipsiae* 1666 in fol." De schrijver werd geb. 1450, en stierf 1520. Zie voorts de menigte van schrijvers over hem aangewezen bij SAXE, *Onom. Liter.* t. III. p. 61, *Anal.*, 587.

V. D. N.

---

[1]) In het antwoord op bl. 237 wordt deze uitgave in het jaar 1566 gesteld.

BEST.

Dirk Smout (vgl. XIV. bl. 209, 239). Deze heeft zich inzonderheid bekend gemaakt door zijne uitgave van *Davids Psalmen en andere Lofzangen volgens de gebruikelijke zangmaten in Rijm gestelt*, Utrecht 1710, zonder zangnoten. In de *Opdragt* aan jonkvrouw AGNES KRIEX zegt hij, »getracht te »hebben zich dichte aan de woorden onzer »Overzetting te houden, te vergezochte »toepassingen te mijden, zo wel als enen »hoogdravenden stijl en Poëtische vindin»gen; dat o. a. zommige ledige uren die »hem ter plaatze, alwaar een gedeelte van »zijn beroep legt, mogen gebeuren, hem »aanleiding tot dit werk hebben gegeven." In 1714 te Amst. verschenen van hem *Dank- en Treurgezangen;* te Leiden 1728 het *Leven van J. C.*, zie WITSEN GEYSBEEK *Woordenboek d. Dichters.*

V. D. N.

Dirk Smout. Bij het door mij over dezen reeds gegeven berigt kan gevoegd worden, dat tot de door hem vertaalde geschriften ook behoort de redevoering van prof. FABRICIUS, in 1725 te Leiden uitgesproken en bij v. D. AA uitgegeven in 4°. met afbeeldingen en portretten. Uit de opdragt van die vertaling blijkt, dat hij door den hoogleeraar daartoe was, »verzocht en daartoe zijn woord »gegeven had, ofschoon hij een Stichtenaar »was en meer dan eens heeft moeten zien »dat men de Stichtsche school van het puik »harer mannen en kweekelingen beroofde."

Ongetwijfeld was hij een afstammelingvan ADRIANUS JORISZ. SMOUTIUS of ADRIANUS GEORGIUS SMOUTIUS, zeer bekend in de kerkgeschiedenis, over wien men zie BRANDT, *Reform.;* KOK, *Vad. W. B.;* GLASIUS, *Godg. Ned.;* V. HARDERWIJK, *Naaml. pred. Rotterdam*, bl. 20, 145.

V. D. N.

Filip von Zesen (vgl. A. R.). Deze zegt in zijne *Beschreibung der Stadt Amsterdam*, en wel in de »*Vorrede, an die Weltberühmten, im handel und wandel zu wasser und lande, üm den gantzen Erdkreis mächtigen Amstelinnen, die schönsten und herlichsten Töchter des gesamten Niederlandes*" (1663), dat hij 22 jaren te Amsterdam gewoond heeft, en het vorige jaar door de »*mächtigen Amstel-Väter*" met het poorterschap is vereerd geworden. Welke betrekking had VON ZESEN te Amsterdam, en waardoor heeft hij zich zoo verdienstelijk gemaakt, dat men hem het poorterschap heeft geschonken?

Cérisier (vgl. A. R.; XIII, bl. 206). De beoordeeling van P. H. MARRON van CÉRISIERS *Tableau de l'hist. génér. des Prov.-Unies* is gunstiger dan die van BILDERDIJK. In de zeer belangrijke aanteekeningen, die men vindt achter het werk van MIRABEAU, *Aux Bataves sur le Stadhoudérat*, door MARRON geschreven, toen hij prediker was van H. H. M. gezantschap bij het hof van Frankrijk, zegt hij: »*Ouvrage vraiment estimable par les principes et les intentions de l'auteur.*"

J. L. A. I.

Gedichten op Willem en Onno Zwier van Haren (vgl. XII. bl. 49; XIV. bl. 208). Het gedicht wordt aangehaald in de *Reverie préliminaire* der *Reveries poetiques*, die het 3de deeltje uitmaken der *Epitres diverses*, par (DE BARR), Amst., 1750; over welken geestigen en taalkundigen schrijver gehandeld is in *Nav.* X. bl. 324, en XI. bl. 45.

J. L. A. I.

Gedichten v. G. Brandt (vgl. XIV. bl. 122, 171, 208). Bedoelt de heer H. C. R. aldaar, dat hij geene gedrukte predikantslijst der herv. gem. te Maasland kent, zoo kan ik melden, dat SOERMANS die heeft opgegeven, doch geen predikant N. B. A. vermeldt. Maar N. B. A. was in 1675 vertaler van PETRUS CUNAEUS' geschrift *Gekken te koop*, Rotterdam, H. NAERANUS. 8°.

B.

Gedichten van Geeraardt Brandt. Het vermoeden van H. C. R. dat de vertaler van het werk van M. BELLIUS, onder de voorrede van welke vertaling te lezen staat: Maasland 20 nov. 1662, (get.) N. B. A., aldaar predikant zou zijn geweest, is blijkbaar onjuist. Op dat tijdstip was de predikantsbetrekking te Maasland vacant, tengevolge van het overlijden, op den 11 september 1662, van d[r] HENRICUS VELDHUIJSEN, wiens opvolger d[r] CORNELIUS BOSCH, beroepen van Rhijnswoude, den 12 februarij 1663, bevestigd werd 15 april d. a. v. Ook kan hierbij worden vermeld, dat onder de predikanten, sedert de reformatie te Maasland bevestigd, er geen is wiens naam of voornamen met de oggegeven initialen kunnen worden overeengebragt.

Maasland. P.

Berijmd verhaal van 't beleg van Neuss in 1474 (vgl. II. bl. 252). Indien het door A. v A. A. bekende exemplaar nog in het bezit is van den toenmaligen eigenaar, alsdan kan ik een *tweede* exemplaar aanwijzen. Het komt, onder n°. 123, voor in den *Catalogue d'une Collection remarquable de Manuscrits*, etc., in 1862, te 's Gravenhage, door

den boekhandelaar M. NIJHOFF verkocht, en werd, in commissie, voor *f* 31.50, *f* 1.50 meer dan de bepaling was, toegewezen aan den boekhandelaar HEUSSNER, te Brussel, Er is bij aangeteekend: »Tres rare, cité par aucun bibliographe. Voir sur l'auteur HARTZHEIM, *Bibl. Col.* p. 57. L'exempl. provient des bibliothèques de VAN WACHENDORF et P. VAN MUSSCHENBROEK, et contient quelques annott. bibliogr. de W. A VAN SPAEN." In de *Bibliotheca Musschenbroekiana*, in 1826, te Leiden verkocht, komt het echter niet voor.

J. L. A. I.

Roger Williams (vgl. XIV. bl. 17, 173). Tot geruststelling van den vrager kan ik berigten, dat deze vertaling sedert 1842 onder mij is berustende, en men er weldra meer van hooren zal.

L. B. N.

Leven van Esopus (vgl. XI. bl. 110; XIII. bl. 15). In het Fransch, is het *Leven van Esopus* opzettelijk beschreven door C. G. BACHET, en, in 1632, in 't licht gegeven. Ook de fransche ESOPUS (LAFONTAINE) beschreef zijn leven, dat zijne *Fabelen* voorafgaat.

J. L. A. I.

Handschrift van Beverland (vgl. XIV. bl. 175). Ten dienste van D. G. schrijf ik af al hetgene er van de werken van ADRIAAN VAN BAARLAND of BEVERLAND voorkomt in den ouden catalogus van de academische bibliotheek te Leiden, waaruit hij zien zal, dat het bewuste handschrift toen althans daar nog aanwezig was Den tegenwoordigen catalogus heb ik niet bij de hand.

Bl. 94. *Adr. Barlandi joca vetera et recentiora.* Antv. 1529. 8°., (zaamgebonden met twee theologische werken).

Bl. 333. *Hadr. Barlandi sive Beverlandi epistolae, in* 8°.

Eiusdem Exhortatio ad pudicitiam et castitatem. 8°.

Fasciculus continens eius scripta de prostibulis veterum.

Alter fasciculus, in quo varii argumenti scripta eiusdem.

Bl. 334. *Had. Barlandi de prostibulis veterum chirographo eius scriptus liber.*

Bl. 399. *Hieroclis facetiae, chirographo Had. Beverlandi. In charta.*

Wanneer ik het artikel van D. C. over dezen man vergelijk met hetgene VALERIUS ANDREAS in zijne *Bibl. Belg.* van hem vermeldt, dan ontwaar ik daarin eene tegenstrijdigheid, die ik niet weet op te lossen, tenzij ons bepaalde bronnen en aanduidingen worden opgegeven, waarin het beweerde wordt gestaafd. Volgens ANDREAS toch ontving ADRIAAN (geb. 1488 te Baarland, op Zuidbeveland en vandaar zijn tweeledige naam) het eerste onderwijs te Gent; begaf zich vervolgens naar Leuven en verkreeg er den graad van artium magister. Hij was de eerste, die aan het daar nieuw opgerigte *Collegium trilingue* van BUSLIDIUS het Latijn onderwees, maar eerlang vertrok hij naar Engeland, om den jongen ANTONIE VAN GRIMBERGEN, zoon van den prins VAN BERGHE, op reis te vergezellen. Teruggekeerd werd hij als opvolger van J. PALUDANUS bij de academie aangesteld, vormde een groot aantal bekwame leerlingen en bleef er tot aan zijn dood, 1542. Hij heeft eene menigte werken geschreven, waarvan ANDREAS een twintigtal opsomt: maar deze zijn alle van paedagogischen, literarischen en historischen aard. Zij moeten in 1603 te zamen in 8°. te Keulen zijn uitgegeven bij A. GUALTERUS: de *ioca vetera et recentia* staan er niet vermeld, evenmin als die werken op de Leidsche bibliotheek.

Dusverre had ik geschreven, toen ik de bron ontdekte, waaruit ik geloof, dat de bij mij gerezen twijfel kan worden opgelost en die tevens aan D. C. ten verderen weg bij zijn onderzoek kan strekken, si tanti est in re tam putida. In het *Manuel* van BRUNET worden de drie volgende werken opgegeven. HADR. BEVERLANDI *Peccatum originale, philologice lucubratum a Themidis alumno. Eleutheropoli in horto Hesperidum,* 1678, kl. 8°. — *Eiusdem de stolatae virginitatis iure lucubratio academica, Lugd. in Bat.* 1680, kl. 8°. - *Eiusdem de fornicatione cavenda admonitio. Lond.* 1697, kl. 8°. Den tijd der uitgave in aanmerking nemende, is er naauwelijks twijfel, of wij hebben hier te doen met iemand, die zich achter den naam van H. V. B. heeft willen verbergen. Maar hoe kwam hij aan dien naam? Eerst dacht ik, dat hij misschien een kijkje had genomen van de bovengemelde hbss. op de Leidsche bibliotheek en dat hij naar aanleiding daarvan zich dien naam had toegeëigend: doch toevallig iets anders naslaande in VOGT, *Catalogus libr. rar.* zie ik daar een uitvoerig artikel over de drie en nog andere bestaande werken van HADR. BEVERLAND. Terwijl ik nu den vrager naar dat werk verwijs, teeken ik er kortelijk uit op, dat deze befaamde schrijver is geweest een Engelschman van zeer bedorven zeden, maar van groote geleerdheid, die te Leiden schijnt gestudeerd te hebben: dat aan hem ook wordt toegeschreven het werk *de tribus impostoribus*, waarmede hij drie engelsche

bisschoppen zou hebben bedoeld, die getracht hadden, hem op den goeden weg terug te brengen: dat hij ten laatsten werkelijk tot betere inzigten zou zijn gekomen en daarvan zou hebben doen blijken in zijn laatstgenoemd werk; *de fornic. cav.*, waarbij eene opdragt is gevoegd, waarin hij zijne grove verkeerdheden openlijk belijdt en verklaart zijne handschriften zelf te hebben verbrand, maar zijn werk *de prostibulis veterum* aan den rector der leidsche akademie te hebben ter hand gesteld.

Men ziet het, deze schrijver heeft niets gemeens met onzen eerzamen ADRIAAN VAN BAARLAND of BEVERLAND, den geleerde te Leuven, en deze heeft geen deel aan de hhss. te Leiden, maar hoe komt de Engelschman juist aan dienzelfden naam? Was het zijn eigene of een pseudoniem? Mijne bronnen geven geen licht.

SAXO SYLVIUS.

Cephas Pistophilus (vgl. XIV. bl. 207) was PETRUS ALLINGA, (over wien op bl. 205 gehandeld wordt), volgens EMIL WELLERS *Index Pseudonymorum.*

D. te D.

W. Sewel (vgl. XIV. bl. 244). Kan deze ook soms onderwijzer in Amsterdam zijn geweest? De volgende werken, welke van hem bekend zijn, als *Nederduitsche Spraakkunst; Korte Wegwijzer tot de Engelsche taal; Korte Wegwijzer van de Engelsche tot de Nederduitsche taal*, en *Volkomen Woordenboek der Engelsche en Nederduitsche talen*, 2 dln., die alle te Amsterdam bij WESSING van 1756 tot 1760 't licht zagen, geven wel eenige aanleiding dit te gelooven. Mogelijk brengen deze mededeelingen TOT op eenig spoor. A. v. R.

Willem Sewel werd geboren te Amsterdam, in 1654. Hij was niet alleen historicus en lexicograaf, maar ook een vermaard chirurgijn.

Hij sprak de meeste europesche talen met veel gemak, en overleed in 1720.

Hij was schrijver van onderscheidene werken.

Nijmegen. VAN EMDE.

W. Sewel werd geboren te Amsterdam 1654. Hij schreef in 1708 eene *Nederd. Spraakkunst*, in 1717 de *Historie der Kwakers*, en gaf voorts eene vertaling uit van FLAVIUS JOSEPHUS, *Joodsche Gesch.* Hij overleed 13 maart 1720.

FRISIUS SECUNDUS.

W. Sewel. Over dezen, geboren te *Amsterdam* in 1654 en aldaar overleden den 13 maart 1720, zie men: WITSEN GEIJSBEEK *Woordenboek der Nederd. Dichters*, V. bl. 282; DELVENNE, *Biographie du Royaume des Pays-Bas*, II. p. 405; VAN KAMPEN, *Gesch. d. Lett. en Wetensch.*, II. bl. 194; WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam*, III. bl. 234 (uitgave in folio).

C. P. L.

Stukken over de Drostendiensten (vgl. XII. bl. 147; XIV. 203). FRANK DE VRYE of DE VRY was niemand anders dan de bekende FRANÇOIS ADRIAAN VAN DER KEMP. Het blijkt ten overvloede uit de opname van alle onder dien naam geschreven stukken in de lijst van *Stukken over de Drostendiensten in Overyssel meest uitgegeven en bijeenverzameld door* FR. ADR. VAN DER KEMP. *Leyden* 1785. D. te D.

Vondels standbeeld (vgl. XII. bl. 93, 185; XIV. bl. 145.) Mag ik de medewerkers tot dit tijdschrift MARS en CHR., naar aanleiding hunner artikelen over VONDELS *standbeeld*, opmerkzaam maken, dat in het niet algemeen bekende tijdschrift *de Denker*, twee vertogen worden gevonden betrekkelijk het oprigten van het *Grafteken voor Vondel*, in 1772, namelijk in het 10de dl. bl. 33: eene *Overdenking bij het oprichten van het Grafteeken voor* JOOST VAN DEN VONDEL, *in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Den* 1ste *Februarij* 1772; en, op bl. 145, *'t Gedenkteken op 't Graf van* VONDEL *tegen berispingen verdedigd;* zoomede, dat er over hetzelfde onderwerp gehandeld wordt in het zeldzame werkje: *De Naamlooziana, of vertoog zonder naam, over vragen zonder vinding*, enz. Amst. 1772, in 8°.

J. L. A. I.

Philip Angels (vgl. XI. bl. 174). Even als de heer C. VOSMAER, heb ik tot nog toe te vergeefs *Het lof der schilderkunst*, door PHILIP ANGELS, gezocht, en mijn verlangen dat ter lezing te bekomen is nog vermeerderd nu ik in den *Guide des amateurs de tableaux, pour les écoles allemande, flamande et hollandaise*, door GAUET DE SAINT-GERMAIN, die den schrijver echter ENGELS noemt, lees: »PHILIPPE ENGELS, dans son *Eloge de la peinture*, publié en 1642, n'a point oublié ce célèbre artiste, il loue avec toute l'impartialité d'un historien connoisseur et sans passion, son tableau qui fait l'ornement de la Galerie ducale de Brunswick, représentant *Abraham avec son fils Isaac, après le sacrifice du bélier;* en verder: PHILIPPE ENGELS cite avec autant d'intérêt le sujet de *David et Bethzabée.*"

J. L. A. I.

Salomon van Rustingh. Ik bezit een werkje in kl. oct. getiteld: »*Barbarologia sijnde de Sleutel der Grandiloquentia paganismi; ofte Boeren latijn.* So als bij voorname boeren en sommige stedelingen in Zuyd- en Noord-Holland seer geleerdelijk van haer gesproken wort. Als mede een kroeg-praatgen, daar al de aardigheden van 't boeren-latyn in getoont werden. Uyt eygen ondervinding zamen gestelt door SALEMON VAN RUSTINGH Med. Docter. Te Amsterdam by JOHANNIS ROTTERDAM boekverkooper in de Hartestraat, 1733." Met opdragt, berigt enz. 100 bladzijden. Tegenover het slotvers van H. RAMPEN leest men: »*Bekentmaking aen alle liefhebbers.*

»De snaakse geesten worden versogt, om te garen sodanige woorden (van dese voorbeschreven taal), als zij bevinden bij sulke Taalkundigen in ordinaar gebruyk te zijn. En noch in dese Barbarologia niet beschreven.

»Ik woon tot Grootschermer, de schuyt legt tot Amsterdam aan de Haringpakkers toren en vaart van daar Dingsdagh en Vrijdagh, 's middags ten twaalf uren.

»Ettelijke van sodanige woorden vergaart hebbende versoeke datse mij die senden mits betalende 't port, opdat ik se francq kryge, vermits de schippers de brieven sonder port sullen wijgeren. Of anders aan myn Boekdrukker JOH. ROTTERDAM in de Hartestraat. Vale."

Weet men meer van dien Grootschermer doctor. Ik vind zijne handteekening op het titelblad en perkamenten omslag van een exemplaar van een kwarto boek van E. VAN DER HOEVEN, getiteld: *Aeloude Vryheid*, onder welke handteekening het jaartal 1708 staat.

J. BOUMAN.

Adriana van Overstraten. Deze dichteres gaf in 1786 gezamenlijk met PETRONELLA MOENS een dichtstuk, getiteld: *Esther*, uit, waarvoor de parnassijns der portugeesche israël. gemeente te Amsterdam, haar met een gouden eerepenning (*Vervolg van* LOON, IX[de] stuk, plaat LXIV, N°. 649) beschonken. WITSEN GEYSBEEK in zijn *Biogr. Anth. en Critisch Woordenboek der Nederl. dichters* (V, bl. 39—41) vermeldt niets van haar geboorte- of sterfjaar of van haar huwelijk met een heer van CUYLENBORCH (zie den *Alg. Konst- en Letterbode*, 1828, I. 34.); toch wordt zij »Mevrouw VAN CUYLENBORCH" genaamd. Was dit M[r]. NICOLAAS VAN CUYLENBORCH, drossaart van de Zuid- en Westquartieren van het Markiesaat van Bergen op Zoom, die in 1786 uitgaf *Brieven* enz.? Zie V. D. AA, p. 943. ADRIANA VAN OVERSTRATEN toch was ook in Bergen op Zoom geboren. Wie kan meer over haar mededeelen aan

J. D.
L.

Beschrijving van Amsterdam door Pieter Vlaming. WAGENAAR verhaalt in de voorrede tot zijne *Beschr. van Amsterdam*, dat PIETER VLAMING in 1726 eene beschrijving der stad ondernomen heeft. Hij had daartoe zeer veel, vooral uit ongedrukte stukken, verzameld, zoodat zijn werk dat zijner voorgangers verre had kunnen overtreffen. Hij stierf echter toen er nog slechts een klein gedeelte van het werk gereed was. Zes bladen er van, zegt WAGENAAR, zijn afgedrukt, het grootste gedeelte van de beschrijving der Oude Kerk behelzende. Zijn die bladen vernietigd of is er misschien nog ergens een exemplaar van te vinden?

L. F. de Beaufort. Deze wordt als schrijver genoemd van het *Leven van Prins Willem I*, in 1732, anonym uitgegeven. Op welken grond steunt deze bewering? Welke beoordeelingen gaan over het werk uit? Prof. J. P. DE WATER is van oordeel, dat het met omzigtigheid moet worden geraadpleegd. Wat is er van den schrijver verder bekend, en bestaat er eene betere levensbeschrijving van prins WILLEM I?

J. L. A. I.

J. Hellendoorn Cramer was tusschen 1789 en 1791 predikant der herv. gemeente te St. Omer. Van waar kwam hij? Waarheen vertrok hij?

B. N.

J. B. Christemeijer. Is *Het Tweegevecht*, eene vrolijke vertelling, in dichtmaat, door J. B. CHRISTEMEIJER, afzonderlijk gedrukt, of in een zijner werken te vinden?

J. L. A. I.

De Groninger Rarekiek (vgl. XIV. bl. 239). [1]).

Tweede vervolg van de Groninger Rarekiek.

Daar ben ik al weder met myn Rarekieke
Met nieuwe gesigte, so als je diergelyke
Nergens kunt vinden soo mooye soo raare,
Als hier ter steede, als ik gaa verklaare,
Kyke en luyster dan maar na de vervolge.
Maar ik versoeke de kykere niet worde verbolgen,
Als ik wat vertoon, dat haar niet en smaake:

---

[1]) Het eerste vervolg zal waarschijnlijk in het volgende nommer medegedeeld worden.

Men kan 't al de mensch na de sin niet maake·
'K sou je graag laate sien de Campere stukken,
De nieuwe stadhuise: maar het wil nog niet lukken.
St. Antoon die kan nog niet krygen syn wille,
Om daar door de Comptoire der stad wat te ville,
En daar van te bewerken de gansche ruïne,
Dat geeft hem nu ook veel smarte en pyne.
Kyke hoe hy daar zyn hoofd braav klouwe,
Och arm! hy moet uit zyn eigen gebouwe
Aan Husley betaalen, dat loopt uit de gissing,
En kan nog niet krygen een vaste vergewissing
Dat hy in 't vervolg nog beter zal slaagen,
Want de Prinse die wil hem daar niet in draagen,
En veel van syn oude slaafse creature,
Wil sig niet langer soo blinde laaten stuure.
Wat kykt hy nu swart en bose ay lacie!
Nou 't is ook voor de man een bittre temtatie,
Want hy is gewent om 't al te beheere,
En syn haen is Koning in al te regeere.
Kyke daar syn Soone en Amptman en Rigtere
Liefhebbere die word hoe langer hoe ligtere,
Geen wondre, die Scherminkle die mest sig met sande
Dat levre hy duur koop de mensche te lande.
Hy geeve wel syn klante gewigte nog maate,
Maar de veulheid der praame kome weder te baate.
Hy luister na de raade van syn loose vaadre,
Hem straale ook dezelve bloede door de adre.
Hy kyke niet schrander: maar kuure merveilje
Op Tryntje Chandoule, en op de boutelje,
So hem in 't vervolg de Heere van de kamere
Niet breidle en teugle, dan moge de Hamere
In Sapmeer, 't Hoogezand en 't Goregt woone:
Dog de meeste in de Raad, die moet hem verschoone,
Die durve niet kikke, nog straffe het kwaade,
Uit vreese te verliesen syn vaders genade,
En dat hem dan gaa als de Schrandre Regent
Die om syn wel denken aan de galg is geprent.
'T is wel een vervloekte maniere van doenne
Dog 't doe hem niet seer, en beneme geen fatsoenne
En 't is ook een saak, die juist niet soo raar is.
Syn Overoud-Oom de Raadpensionaris
Johan de Wit en syn broeder Cornelis
Syn slimre gemarteIt, soo dat dit niet veel is.
'T loopt nu zoo hooge niet dat de oude Patriotten
Heur leeve verliese aan galge of schavotten.
De baas had deese maar in Roosendal gesteken,
Om hem wat betere te leeren het reeken,
Maar het manneke is daar niet veel mee gebruit,
Want met een jaare kruipt hij daar weer uit.
Dan is er voor andre braave weer kanse
Die na St. Antoon syn pype niet danse,
Er syn nog veel meer onder T.... geslagte
Die heur eed en pligt vrymoedig betragte.
Och kwam dit ons Prinse eens regt onder de ooge,
Hy zou die monarchie niet langer gedooge.
Wy willen dan daar het beste van wenschen
En hoope daar op met alle goede menschen
Elk hebbe syn tyd, elk hebbe syn deele
Om goed of kwalyk syn rol te speele
Het kan haast verandre, men kan het niet weete,
De baes hebbe ook syn luise en neete
Meest alle geholpen, dog eenige maar half
Waar onder helaas syn schoonsoon dat kalf
Die behalven syn gratie niet hebbe veel besonders
En nodig moet staan onder voogden en voormonders.
Die bloed van syn bloede was ook al weesheere
Zoo L. 't niet fijntjes had weete te weere.
Kyke nu nog ter deeg op dien Heer Ontfanger,
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
Kyke hem eens deftig daar heene marcheere
Met 't nageaapte air van Antoon syn Heere,
Die neeme hy geheel tot patroon en modelle
En blyve hem gans blinde verslaaft en fidelle
Hy hebbe nog veel meer sulke laffe Cammerate
Maar kykere, wy wille van die alle niet praate
Dit maake maar een stoffe volle van miserie.
Allon dan wel denkers een andre materie.
Wy willen lievre bekyke hoe hier ter steede
De hulde is geschied van Hunne Hooghede
'T is waare Liefhebbre ik maak staat en reken
Dat dit van de meeste toen wel is bekeke.
Maer hier in myn fraeye Curieuse Rarekyke,
Daar hebje de eerboog en bal en alles te gelyke.
De laaste is toch veule by gebrek van faveure

En door bittre partieschappe der Heere Directeure
Belet om te zien: de meeste wraake haar handele
Omtrent lui van geboorte en braave in wandele,
De source die koomt uit de botteringe straate
Dit maake agter na geen vrindschap maar haate.
Kyk nu de mengelmoese die op 't bal verschynen
Van oude en jonge, godloose en fynen.
Elk begrype dat hy by dit heuglijke gevalle
Met goede consciensie kunne dienen den balle.
Kyke eerst die dames met heur groote panjee.
En eenige daar by in demi coëffee
Ten signaale dat sy niet behooren tot de boose
En kenbaer te zyn by de troep der godloose.
Ook willen sy daar mee niet sitten te schranse
Veel mindre te aanschouwen heur ydele danse.
Daar druppe sy stil af, en gaane Eclipseeren
Kykse daar met een effene gesigte marcheeren
Kyke nu gaan sy, die andre aan 't smulle
De dames alleen kunnen de tafel wel vullen.
Daar swiere om toe onedele en Edele
Elk doe syn beste om een brokske te bedele.
Sy grype 't ook selve, het krygen is konste.
Sy doene seer wel, sy hebbe het om sonste.
Met die raere en confuse maniere van eeten
Daer worde geen lange tyd mee versleeten
Met bidden en danken, helaes! nog veel minder
Elk reppe sig maer braeve, kyke de sexe als de vlinder
Daer vliege naar de dans, wat kyke sy grille
Elk hoope dat de Prinse met heur danse sal wille,
Dog de Menuet moete sy meeste maar aanschouwen
Kyke hoe die beginne met de piepe jonge vrouwe
Des ouden Burgermeestre, die houde de fatsoene
Der stad hier mee oppe: heur knelle wat de schoene
Daarom danse sy wat styve: sy doete tog nog aardig
Voor byna vyftig jaar deed sy 't ruime soo vaardig
Daar nyge sy met gratie: de Prinse ga heene
En vrage weer een andre, maar loope de scheene
So blaauw als die leye by eene adelyke dame
Die vreese daar door heur eerlyke naame
Te sulle verliese, en door de danse te verrigte
Is sy bange voorwaar te sulle ontstigte
De Hoog geleerde met hunne effene vrouwen
Die door de spleete der deure dees ydelheid aanschouwen
Onder een gemummel van o jemie, o jemie
Waar wil dat tog heene met onse Academie
Maar staake jou klagte: de bestuirdere der Schoole
En de Staaten van 't land die bakken jou de koole.
Daarom hande op de monde Heere professore,
Laate hebje het harte uwe klagte eens hoore,
En breng uw gemurmele eens vry op de kansele,
Vreese eens geen mensche, geen straffe, nog ransele,
Je sult dan, denk ik, uwe monde wel snuere
En hier van geen woorde nog reppe nog ruere.
Maar wy keeren tot de danse: kyke dat Adelyke ventje
Juist nu by geval Omlands Presidentje,
En daarom alleene heeft hy nu die eere,
Dat hy syne hande de Princesse presenteere
Ter danse: hoe kyke hy batse! hy draage daar moet op
Dat blyve hem by, al is al syn goed op.
Hy hebbe nu geen nood, al raakt hy uit de sadele
Hy behoude dog vier nullen, en daarby syn adele,
En datte is genoeg om op te braveeren,
En sig ongestoord te laete affronteeren.
D' ambitie belette hem om sig te slaene,
Met een burgerlyk heer, of adeloose Gardiaene.
Hy kruipe veel lievre in syn adelyke schulpe
Of retireere sig na syne Baronnige stulpe.
Wy laete hem daar ook sitte. 't spel loopt nu ten ende
De kykre gelieve 't gesigte nog te wende
Na de mooye Contredanse, ja kyke maar vrye
'T spel van Jan Claassen is er niemedal bye.
Daar huppele alleene maar redeloose poppe
En hier springen gevleeste op heure beene en proppe.
Haast is 't nu op: elk druppe naar syn huise
Sonder Complimente soo stil als de muise.
De klokke speele nu ook al drie uure,
Wat is dat pleysierig, dog korte van duure,
En dat het veel koste, de Heere Directeure
Hebbe sig daar ook niet veel aan te steure,
De beurse der Provincie die kan het wel lyen,
En tot sulke festeins en brillante partyen
Syn hunne Hoogheeden benieuwe, die gebeure haar selden

Schoon ons de Courant contrarie vaake melden.
Ik sou de kykere nu wel vertoon de fraaye Illuminaties
De pragtige eerpoort, de curieuse decoraties,
De vuurige wagen met syn gloeyende kwanten
En van binnen en buiten verschroeide Musikanten
Met Charon op de bok speelende nu voor koetsiere,
Om mede te parten in al dat plaisiere,
Vervaardigt op ordre van doorgroene Cocciaane,
Ter eere van Oranje, in spytte der Christiaene
Op Sabbath en dankdag, by daage en nagte
Met aflaet voor alle, die de wet niet betragte,
Die geef nu de Pauslyke schulde aan Gode
Onder renuntiatie van s'Heeren geboode.
Dog curieuse liefhebbere, ik achte en reke,
Dat dit van jou alle toen wel is bekeke,
Ook kan ik de kykre al het mooye te gelyke
Niet behoorlyk laate zien in myn rarekyke.
'K sou jou anders nog vertoon onse lieve Burgereie
Gans lustig uitgedost, geschaart in twee reye
Soo regt als de slange: heur marcheeren seer net
Elke met syn natuirlyke aangeboorne tred,
In 't vuire heb sy ook wat nieuwe versonnen,
Sy schieten één voor één by heele platonnen,
Dat maake meer geklater en langre allarme
Dog hoe vreemt sy 't verrigten, soo synse, och arme,
Dog vriendelyk bedankt om wigtige reeden
Met ordre om niet weer voor hunne Hoogheeden
By derselver vertrekke te sullen paradeeren
Nog met haar raare gevuire hun weer te vereeren.
Dog my dunkt, de tyd is nu ook verstreeke
En de kykere hebbe ook al vry lange gekeeke
Ik hebbe anders wel meere om jou te vertoone
Maar de liefhebbre gelieve my nu te verschoone,
Tegens de Winter hoop ik hier te retourneere,
En wil my als dan recommandere.
Daar sulle in die tyt wel curieuse gevalle
Gebeure hier ter steede, die ik hoop jou dan alle
Te sullen vertoonen seer net en pertinent,
Je Dienaar nu, Vrienden, nu maek ik een end.

Don Quijote (vgl. XIV. bl. 208, 239). De oudste nederlandsche vertaling is die van LAMBERT VAN DEN BOS, onder den titel van *Den verstandigen vroomen Ridder Don* QUICHOT DE LA MANCHA. *Dordrecht* 1657 en opgedragen aan de gebroeders PIETER en DIRCK DE SONDT. De zevende druk verscheen in 1732. C. P. L.

Nicolaas van Wassenaar (vgl. A. R.) Het dunkt mij buiten twijfel te zijn dat deze te *Amsterdam* geboren is, wanneer hij in zijne *Enarratio obsidionis urbis Harlemi* zegt:

Sed mihi non palpebras invasit caras placidus somnus.
Cogitanti in animo, quomodo patriam Amstelodamum,
Redderem hominibus etiam futuris admirabilem.

C. P. L.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Onbèkende prent (vgl. XIV. bl. 210, 245). De heer dr. C. EKAMA te Haarlem, berigt ons hierover het volgende:

»De onbekende prent, door den heer VAN DER SCHAAFF vermeld, is eene prent, die geenszins zeldzaam voorkomt. Zij is uitgegeven bij gelegenheid van het 25jarig bestaan der maatschappij tot nut van 'talgemeen, die den 18den november 1784 is opgerigt, en waarvan het 50jarig bestaan alhier den 18den nov. 1834 in de Doopsgezinde kerk is gevierd. Indien hij daarin belang stelt, ik ben in het bezit (voor mijnen historischen atlas van Haarlem) van eenen gewonen en van eenen *rooden* afdruk en ook van de teekening in originali. Welligt zou ik ook in staat zijn om hem eene gedrukte verklaring gratis te doen toekomen."

M. Corver (vgl. XIV. bl. 148). Deze beroemde tooneelspeler, geb. 1727, is in 1793 gestorven en heeft dus met TALMA in 1811 niet kunnen wedijveren: toen was A. SNOEK de groote man op het amsterdamsche tooneel. De misvatting is misschien ontstaan uit een gezegde van N. G. VAN KAMPEN in zijne *Gesch. der Ned. Lett. en Wet.*, »dat CORVER, volgens nog levende, bevoegde rechters, in meer dan één opzicht, de Nederlandsche TALMA moet geweest zijn." Ook BILDERDIJK, SIEGENBEEK en COLLOT D'ESCURY gewagen van hem met grooten lof. Wil de vrager meer over hem en over het tooneel hier te lande weten, hij schaffe zich dan aan de keurige *Bijdragen tot de geschiedenis van het tooneel, de tooneelspelkunst en de tooneelspelers in Nederland, door* mr. A. VAN HALMAEL Jr. Leeuw. bij SURINGAR, 1840. SAXO SYLVIUS.

Portret van een neger (vgl. XIII. bl. 272). In mijn bezit is een gr. 8°. werkje, bevattende 365 bladzijden, ten titel voerende: *Merkwaardige levensgevallen van* OLAUDAH EQUIANO *of* GUSTAVUS VASSA, *den Afrikaan, door hem zelven beschreven*, enz. *Uit het Engelsch vertaald. Te Rotterdam, bij* PIETER HOLSTEIJN, 1790. — Vóór dezen titel treft men het portret aan waarnaar B. N. t. a. p. gevraagd heeft. Onder hetzelve echter leest men: OLAUDAH, *enz.* en niet OLANDA *enz.* — Uit zijn verhaal bemerkt men dat hij niet door een zweedsch zendeling bekeerd is, maar wel door den omgang met godvruchtige Engelschen. In het *Navorschers Bijblad*, 1853, bl. XXXV—XXXVI, vindt men den engelschen titel opgegeven.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Afbeelding der St. Laurens-kerk te Rotterdam. Bestaat er eene plaat, of teekening, of schilderij *van de groote St. Laurens-kerk te Rotterdam, van binnen te zien,* vóór de Reformatie, toen die nog als r. c. kerk in gebruik was?

Rotterdam. O.

Familieschilderij van de Ruiter. E. M. ENGELBERTS, zegt in de voorrede zijner uitgave van BRANDTS, *Leven van de Ruiter*, dat hij bij mevr de wed. ELIAS te Amsterdam eene groote *familieschilderij van* DE RUITER heeft aanschouwd, geschilderd door WEENIX. Kan men mededeelen wat die schilderij voorstelt, waar zij thans berust, en of er eene prent naar uitgaat?

J. L. A. I.

Anna Maria Schuurman. Wie kan mij inlichten over twee in mijn bezit zijnde portretten met potlood, gekleurd en zeer uitvoerig geteekend, voorstellende »GISBERTUS VOETIUS, S. S., Theol. prof. in acad. Ultraject, en MEINARDUS SCHOTANUS S. S., Theolog Professor in acad. Ultraject," zoo als van achteren vermeld staat, waaronder tevens »ANNA MARIA DE SCHUURMAN pinxit."

Heeft A. M. SCHUURMAN deze beide godgeleerden met olieverf geschilderd? Of bestaan er andere portretten met potlood of krijt door haar geteekend? C.

Elias Nosti. FIL. VON ZESEN spreekt in zijn bekend, maar niet dikwijls voorkomend werk over Amsterdam, bl. 209, van de Lauriergracht, en zegt o. a., eene vrij flaauwe woordspeling, aan den naam dier gracht ontleend voortzettende: »Auch hat Seiner Durchleuchtigkeit, des Hertzogs von Holstein, berühmter Hof-Kunstmaler, JOHAN OVENS, auf eben derselben graft, da er nunmehr, im berühmten Mahlerhause, zwei jahr gewohnet, wie auch nicht weit darvon der Kunstreiche Böhmer, ELIAS NOSTI, von gemeltem Baume einen Lorbeer-zweig des unvergänglichen preises erlanget: jener durch seine unvergleichliche Mahlerkunst, dieser aber durch seine noch nie zuvor geschehene, in vereinbahrung vieler buchstaben, gekünstelte wunderzüge, und güldene kunst-schriften in schwartzen tutstein; davon, zu seinem ewigem ruhme, eine nie genug gepriesene Tafel in der Bürgemeister Beizimmer auf dem Rahthause zu sehn. Diese Kunst-tafel dadurch ihr Künstler das ganze Lobgedicht des unvergleichlichen Hernn von Seulichem, Ritter HÜGENS, auf gemelten Raht-hauses fürtrefflichen ban gerichtet, der immerwährende ewigkeit hat einverleiben wollen, ist in wahrheit eines der allerfürtreflichsten Kunst- und Meister-stükke, die in diesem herrlichen und prächtigem baue zu finden." Is die tafel met het gedicht van HUYGENS nog in wezen? Zoo ja, waar is zij te vinden? En wie weet ons wat meer aangaande ELIAS NOSTI mede te deelen?

TAALKUNDE.

Taalzuivering (vervolg van XIV. bl. 245). Over woorden als »*daarstellen*", »*doorvoeren*" en andere liefelijke germanismen, barbarismen, »taalverknoeijing en gedachtenleegheid", leze men vooral het geestige stukje van dr. JONCKBLOET, »*Taal en gezond verstand*", geplaatst in den *Volksalmanak* voor 1862. Men leest daar o. a.:

»Wijs mij een wetenschappelijk werk, een roman, een bundel gedichten, een vlugschrift, een dagblad aan, waarin het liefelijke germanisme *daarstellen* niet gevonden wordt, en gij kunt er trotsch op zijn, dat ge een witte raaf ontdekt hebt! En let wel, dat dit *daarstellen* van de meest niteenloopende handelingen of bewerkingen gebruikt wordt; dat het eene onafzienbare rij van eigenaardige werkwoorden heeft vervangen, neen, verdrongen. Vroeger werd een monument *opgerigt*, eene woning *gebouwd*, eene gracht *gegraven*, een park *aangelegd*, eene brug *geslagen*, een beeld *gebeiteld;* men sprak van een kunstwerk *scheppen*, een geleerd werk *schrijven*, eene vereeniging *vormen*, een fonds *tot stand brengen*, eene gemeente *stichten;* iets *maakte* ons geluk, iets anders het schoone *uit*, enz.

Maar dat was veel te omslagtig; die

omhaal van woorden werd over boord geworpen, en thans wordt dat alles *daargesteld.* De goede Hollandsche burgers, die ons voorgeslacht sedert eeuwen trouw gediend hadden, werden weggejaagd, als onbruikbaar aan den dijk gezet, en de vreemdeling werd allerwege ingehaald en gevierd.

En waarom? Omdat hij ons het schrijven, spreken en denken gemakkelijk maakte; omdat hij ons onthief van de moeite om de puntjes op de i's te zetten; omdat hij onze slordigheid in de hand werkte. Of was die bemoeial, die omnis-homo welligt eene aanwinst? Eilieve, zeg mij dan toch eens, welk helder begrip voor een gewoon Hollandsch verstand wel wordt vertegenwoordigd door uitdrukkingen als: *het geluk daarstellen, een geleerd werk daarstellen, het schoone daarstellen, een kunstidee daarstellen?* Wat zijn *ruwe daarstellingen, kunstdaarstellingen?* Waar blijft hier die schoone eigenschap onzer taal, waardoor wij de beteekenis harer woorden vatten, omdat onze afleidingen en zamenstellingen uit bekende bestanddeelen vormen te voorschijn brengen, wier inhoud ons terstond duidelijk is?"

De heer F. vindt alzoo in d[r]. JONCKBLOET een duchtig legerhoofd; doch hoe dapper te dier plaatse reeds tegen dergelijke taalverbastering te velde is getrokken, valt er voor hem die 't wèl meent met onze nederlandsche taal nog genoeg te lezen, al zijn het dan geen korenaren. Ieder dagblad, iedere zoogenaamde »overzetting in het hollandsch" brengt den kruisvaarder digte bosschen om neder te sabelen. Zuchtend denkt men aan de lernasche hydra; voor elken afgeslagen kop komen twee nieuwe in de plaats, en zelfs HERCULES zou met zulk eene taalverslindende hydra zeker bij zijn tweede werk gebleven zijn.

Tot een »amende honorable", vooral wanneer zij het verwijt betreft van een »àl te kwistig" gebruik van het woord *daarstellen*, behoeft de heer FOKKER nog niet af te dalen. L—F—T.

Daarstellen. De heer FOKKER komt andermaal tegen dit woord op. Of het hem gelukken zal het uit onze taal te verbannen? — Ik twijfel er aan. Men heeft er menigen aanval op gewaagd, terwijl maar een enkele er partij voor getrokken heeft, en niettemin krijgt men bijna geen boek, geen tijdschrift, geen dagblad onder de oogen, of men ziet dat in Nederland nog evenveel, ja misschien nog wel meer *daargesteld* wordt dan voor vijftig jaar. Hoe komt dat?

Toen had men er toch nog eenig respect voor. VAN DER PALM (men weet, hij was een zachtmoedig en voorzigtig man) noemde het zeer bescheiden »een woord niet van den besten stempel". SIEGENBEEK bragt het op zijne *Lijst van woorden en uitdrukkingen met het Nederlandsch taaleigen strijdende,* maar was toch nog inschikkelijk genoeg om toe te laten »dat men het des noods bezigde van voorwerpen, welke voor het oog ten toon gesteld zijn." Later echter begon men minder vriendelijk te spreken. NASSAU rekent het tot de woorden, die »de taal verarmen, aan de tale haar eigene kleur en geur ontnemen, ze voosch, kleur- en kernloos maken." JONCKBLOET noemt het een »algemeen, nevelachtig, onduidelijk, eigenlijk onverstaanbaar en zeer zeker onhollandsch woord." En, wat erger is, die beide heeren zeggen dat niet alleen, maar zij bewijzen het ook.

't Is waar, eens heeft zich een verdediger opgedaan. Wie is er ook zoo slecht aan toe, dat hij niet ten minste éénen enkelen weet te vinden die zijne zaak bepleit? Toen in 1799 onze representanten besloten de pijnbank naar de musea van antiquiteiten te verbannen, was er één onder hen, een man die zich later grooten naam gemaakt heeft, die er zwarigheid in zag, omdat hij het geen kwaad middel vond om den patient tot bekentenis te brengen, en ik herinner mij nog flaauw, hoe, toen de geeselpaal veroordeeld was om denzelfden weg te gaan, een onzer regtsgeleerden een boekjen uitgaf, waarin hij die gevaarlijke nieuwigheid ten hoogsten afkeurde.

Dat echter de heer OUDEMANS, toen hij de zaak van *daarstellen* tegen SIEGENBEEK bepleitte, velen overtuigd zal hebben, geloof ik niet. Zijne bewijzen zijn zwak. Het zijn er maar twee.

1°. Daarstellen komt voor bij de beste schrijvers van onzen tijd.

2°. het komt voor in de statenvertaling van den Bijbel.

Laten wij zien, hoeveel gewigt die autoriteiten in de schaal leggen. Dat BRILL en DE VRIES (deze noemt de heer OUDEMANS) twee mannen die aan onze academiën het ambt van hoogleeraar in de nederlandsche taal met eere bekleeden, het woord gebruiken, — inderdaad, dit schijnt zwaar te wegen. Maar 't is toch niet meer dan schijn. Men bedenke slechts, dat jaren lang allerlei oorzaken hebben zamengewerkt om onze taal te bederven en haar te overladen met woorden, woordvormen en constructiën, die niet deugen, dat niet alleen de schrijftaal, maar ook de spreektaal er vreeselijk door bedorven is. Vandaar dat het moeielijk, zeer moeielijk geworden is onze taal zuiver te schrijven. Wie het doen wil, moet aanhoudend op zijne hoede zijn,

zal hij zich niet nu en dan een woord laten ontvallen dat niet goed is, maar waaraan hij, door het dagelijks te hooren en te lezen zoo gewoon is geworden, dat het hem in een oogenblik van onbedachtzaamheid alligt uit de pen vloeit. Experto crede Ruperto! Ik heb ook het grootste deel van mijn leven toegewijd aan grondige studie van onze taal, ik heb er mij altijd op toegelegd die taal zuiver te schrijven; en toch zal ik er volstrekt niet vreemd van opzien, indien iemand mij hier en daar op eene uitdrukking betrapt, die niet door den beugel kan. Ja, zoo moeielijk is het, dat ik niet geloof dat men mij éénen onder onze schrijvers, den besten niet uitgezonderd, zal kunnen noemen, die meer dan vijftig bladzijden geschreven en nooit een woord of eene constructie, die niet hollandsch is, gebruikt heeft. Dat derhalve DE VRIES en BRILL eene enkele maal het woord *daarstellen* hebben geschreven of laten staan, bewijst nog niet dat het goed is.

Het andere argument van den heer OUDEMANS, dat reeds de statenvertalers hebben *daargesteld* is even zwak. Eene der drie plaatsen, waar men het woord vindt, namelijk 2 *Cor.* XIV. vs. 4 komt niet in aanmerking, want *daar* is er bijwoord van plaats. Er blijven dus twee plaatsen over, maar die voor niet meer dan éénе kunnen gerekend worden, want op beide *Jerem.* XXIII. vs. 20 en *H.* XXX. vs. 24 lezen wij bijna hetzelfde, namelijk: »Des Heeren toorn en sal sich niet afwenden, tot dat hy sal hebben gedaen, en tot dat hy sal hebben daer gestelt de gedachten sijns herten." Bewijst dit echter, dat *daarstellen* goed hollandsch is? 't Is verre van daar. Men weet dat de statenvertalers bij hun werk eene hoogduitsche vertaling gebruikt hebben. 't Zou zeker wel vreemd zijn, indien zij, ondanks hunne bekende keurigheid op de taal en ondanks alle beraadslagingen daarover gehouden, niet hier en daar een hoogduitsch woord in hunne vertaling hadden laten insluipen. En gaan wij hun werk met aandacht na, dan vinden wij menige plaats die ons leert, dat dit inderdaad het geval geweest is, en dat zij menig woord, menige constructie gebruikt hebben, die wij hun niet zullen nazeggen of naschrijven, indien wij er althans prijs op stellen goed Hollandsch te spreken en te schrijven. Of zal men, om uit zeer vele maar een paar voorbeelden te kiezen, met hunne vertaling van *Levit.* V. vs. 16: »Soo sal hy, dat hy zondigende heeft ontwendt van de heyllge dingen, weder geven" willen bewijzen dat *ontwenden* in onze taal ontnemen, stelen beteekent? Of het afschuwelijke: »Wat *maeckt* gy hier, Elia" goed Hollandsch durven heeten, omdat het daar 1 *Kon.* XIX. vs. 9 te lezen staat? Men gevoelt dat de plaats uit *Jeremia* even weinig voor *daarstellen* bewijst.

En blijven wij niet bij autoriteiten staan, maar bezien wij het woord zelf eens van nabij, dan blijkt het ontwijfelbaar, dat het bij ons niet te huis behoort. In het Hoogduitsch heeft men verscheidene werkwoorden met *dar* zamengesteld, waarin dit woordje eene zeer zwakke beteekenis heeft, *darbieten*, *darbringen*, *dargeben*, *darlegen*, enz. Maar bij ons is dit het geval niet. Wanneer wij iemand hooren spreken van *daarleggen* of *daarbrengen*, dan verstaan wij, dat hij het voorwerp, waar hij van spreekt, leggen of brengen wil op eene plaats, die hij te gelijk aanwijst of reeds vroeger aangewezen heeft. Zoo niet dan vragen wij, *waar?* *Daarstellen* kan dus in goed Hollandsch niets anders beteekenen, dan: op eene bepaalde, door des sprekers woorden of gebaren aangewezene plaats stellen.

Voegen wij hierbij al het kwaad door NASSAU en JONCKBLOET van het woord gesproken, waarvan het voornaamste in het voorgaande artikel door onzen medewerker L—F—T. onzen lezers herinnerd is, dan mogen wij wel vragen, hoe komt het, dat een woord, zoo slecht befaamd, bij schrijvers en sprekers zoo in gunst staat?

De reden is niet ver te zoeken. Hoe het ook door velen moge afgekeurd worden, het woord is veel te goed om verworpen te worden. Men bedenke maar, om te beginnen, hoe veel moeite en hoofdbreken het ons spaart. Men zeide te voren, er zijn er die het nog doen: een kerk *bouwen*, eene tent *opslaan*, eene brug *slaan* of *leggen*, een kanaal *graven*, eene kolonie *stichten*, gelegenheid *verschaffen*, een plan *ontwerpen*, — ja nog een aantal andere werkwoorden, voor een gedeelte door NASSAU en JONCKBLOET opgenoemd, bezigde men, die nu alle door *daarstellen* vervangen worden. Dat éénе woord helpt ons in honderd gevallen, waarin wij anders genoodzaakt zouden zijn te denken en te zoeken om het juiste woord te vinden. En denken is een zwaar werk. Hoe moeilijk valt het dikwijls den armen schilder om de juiste nuances van blaauw te vinden, die hij op verschillende plaatsen van zijne lucht noodig heeft. Vrij wat gemakkelijker heeft het zijn buurman de kladschilder, wien een uithangbord voor eene kroeg is besteld. Zonder zijne hersens met denken te vermoeien, grijpt hij zijn kwast, bestrijkt de geheele lucht met eenerlei blaauw — en het werk is gereed. Zullen wij ons dan noodelooze moeite geven, om bij het eene naamwoord dit, bij het andere dat werkwoord te zoeken, en het fraaie *daarstellen* over boord werpen, dat ons van al die

moeite ontslaat? Dat zou te veel gevergd zijn. Laten wij liever onze hoogduitsche naburen dankzeggen, dat zij ons aan dien onwaardeerbaren passe-partout geholpen hebben.

Behalve die moeite bespaart het ons ook tijd, tijd die het kostbaarste is van alles! Eer zijn buurman met ééne schilderij gereed is, heeft onze kladschilder twaalf uithangborden *daargesteld*. Zoo kunnen wij een schat van tijd besparen, indien wij ons niet ophouden met het zoeken naar het werkwoord dat eigenlijk bij het naamwoord dat wij gebruiken behooren zou, maar al zulke haarkloverijen ter zijde zetten en ons met *daarstellen* en andere woorden van die soort vergenoegen. Wij kunnen dan maar onophoudelijk voortschrijven, en eer een ander een paar vellen heeft geschreven, zijn wij ten einde van ons boek.

Eindelijk zal, wanneer men er zich op toelegt zulke woorden in te voeren, onze taal vrij wat eenvoudiger worden. Waartoe *stichten*, *leggen*, *bouwen* en honderd andere verschillende woorden, indien wij het met het ééne woord *daarstellen* af kunnen? Laten wij dat onschatbare woord behouden, en dit niet alleen. Neen laten wij voortgaan op den goeden weg, waarop dit de eerste stap is. Er is een menigte ballast, dien wij op dezelfde wijze over boord kunnen werpen. Men zegt b. v. een reisje *doen*, een boek *schrijven*, een request *opstellen*, twee en drie *is* vijf, wij hebben gisteren avond een quartet *gespeeld*, wij hebben zeven uren in drie uren *afgelegd*. Aan al die verschillende werkwoorden kunnen wij gerust den zak geven: alle kunnen wij ze vervangen door *maken*. Om er nog een enkel voorbeeld bij te voegen, wij *eten* een broodje, *drinken* een glas wijn, *houden* den maaltijd, *nemen* pillen *in*, *dragen* een bril, *nemen* een bad, *nemen* de gelegenheid *waar*, wij spreken van twintig bunders land die wij *bebouwen*, een huis dat wij eenigen tijd *bewoond*, een paard dat wij een jaar *gereden* hebben, een vaartuig dat de schipper vier jaren *bevaren* heeft, van een *bespeelde* piano, een *halfsleten* wagentje. Al die omhaal van woorden is overbodig, niet één is er dat wij niet vervangen kunnen door *gebruiken*. Zoo voortgaande kunnen wij eene groote opruiming houden, die onze taal merkelijk vèreenvoudigen zal. 't Is wel waar, wij zullen ons dan zoo precies niet uitdrukken, als die vieze schrijvers, die willen dat hunne lezers terstond begrijpen wat zij geschreven hebben; als wij spreken van menschen die een genootschap *daargesteld* hebben, zal men wel eens vragen wat die menschen eigenlijk hebben gedaan, of zij *stichters* of *leden* van dat genootschap zijn geweest, en als wij spreken van de *daarstelling* van een gebouw, zal men niet altijd begrijpen of wij denken aan den bouwmeester die het plan gemaakt, aan de werklieden die het gebouw getimmerd en gemetseld hebben, aan den eigenaar die het betaald, of aan den schilder die er een afbeelding van gegeven heeft. Doch dit zijn kleinigheden, bij de onberekenbare voordeelen die zulk eene vereenvoudiging oplevert. Het leeren van onze taal zal daardoor veel gemakkelijker worden: vreemdelingen, die er nu tegen opzien, zullen, als het zoo weinig moeite kost, zich er op gaan toeleggen. Onze boeken zullen in geheel Europa gelezen worden en door het vermeerderd debiet in prijs verminderen. Onze jongens zullen een half jaar minder noodig hebben om onze taal te leeren, wat tijd uitwint en schoolgeld. En wat zullen onze woordenboeken veel dunner en veel goedkooper worden! P. L. Wz.

Eene obscoeniteit (vgl. X. bl. 225). Of de aardigheid, waarvan SUFFRIDUS PETRUS t. a. pl. spreekt, nog gedebiteerd wordt, weet ik niet. Evenmin is mij de naamsoorsprong van *Schalsum* bekend; maar zeker is het, dat die naam wel geschikt was, om tot eene obscoene aardigheid aanleiding te geven. Men zie slechts bij KILIAEN het woord *schalle*, door hem als Friesch opgegeven.

Voornamen (vgl. XIV. bl. 190). Ten aanzien dezer, naar mij dunkt, regtskundige questie, wil ik echter mede iets in 't midden brengen, omdat de opgegeven gevallen te Aardenburg en in geheel Zeeuwsch Vlaanderen niet nieuw zijn, Wij vertalen dergelijke namen of eenvoudig, of vermelden ze met de vertaling. Veel hangt in dezen van den heer officier van justitie af. Een dier ambtenaren stelde den oud-secretaris L, deswegen (wegens de vertaling namelijk) in 't gelijk, een ander maakte er aanmerking op, doch berustte er in. Wettig zijn voor het overige alleen die vertalingen, welke door een beëedigd vertaler (zoogenaamden translateur) gegeven zijn.

G. P. ROOS.

Schamel (vgl. XIII. bl. 315; XIV. bl. 52). Kan het woord *schamel* ook hetzelfde aanduiden, wat men ten platten lande *schimmel* heet, of ook wel *schimmelig*, *beschimmeld* in den zin van verlegen, schroomvallig of vreesachtig?

Men noemt ook een driepootig voetstuk in den vorm van een winkelhaak, waarop de waschtobbe geplaatst wordt, *schamel*; even zoo ook een driezijdig voetstuk met drie korte pooten, dienende voor de kaastobbe.

Insgelijks heet een gedeelte van het onderstel van een wagen *schamel;* ook wel een gebroken as, of liever een vooras uit twee stukken bestaande, waarvan het bovenste, gedeelte door middel van een ijzeren pin, op het onderste stuk bevestigd en beweegbaar is; men noemt zulk een wagen *schamelwagen.*

Bestaat er eenig verband tusschen deze gelijknamige woorden?

J. BOUMAN.

[Dat *schimmelig* in de hier vermelde beteekenis eene verbastering is van *schamel*, komt mij niet onwaarschijnlijk voor. Het zelfst. naamw. *schamel* (in Friesland *schammel*) is van het latijnsche *scabellum.*]

Kruidenwijn, Wolvenstraat (vgl. XIV. bl. 33). »Wat echter niet goed, maar eenvoudig belachlijk is, is de innovatie van *kruidenwijn* voor *kruierwijn* en *Wolvenstraat* voor *Wolverstraat*," zegt t. a. p. de heer VAN LENNEP. Maar ik lees toch op het naambordje *Wolvenstraat* en ik meen dat die straat naar de *wolven* zoo geheeten is, even als andere in dezelfde buurt naar herten, reeën, beeren en elanden. En ik heb altijd gemeend dat men *kruidenwijn* moest zeggen, omdat dit wijn is op *kruiden* getrokken of met een aftreksel van kruiden gemengd. *Kruierwijn* zou wijn zijn door den kruier gefabriceerd of verkocht. Heb ik het mis, zoo helpe men mij teregt!

GERRIT.

Varende vrouw. In het journaal van GUILLAUME DE ZOETE gheseght HAUTHAIN, luitenant admiraal van Zeeland, over het vervolgen van de zeeroovers in 1611 en 1612, lees ik op den 17 januarij 1612, het volgende:

»Den XVII ditto smorgens den wint N. Wy seylden N. O. Op den middach cregen wy een *varende vrouwe* (soo men die noemt) die na ons toequam, met een groote buye wint ende reghen dat wy alle onse seylen innaemen. Doch deselve achter om ons schip dreeff, ontrent een boochschoote sonder schade te doen, ontrent ten twee vuyren hebben wy 't gewendt den wint N. t. O., wy seylden N. W. ten W."

Moet men onder deze *varende vrouwe* een hoos verstaan?

LABORANTER.

[„Vaerende wyf. *vetus.* j. draeyenden wind. Turbo, vortex," zegt KILIAAN. Dat het woord echter niet, zoo als deze meende, verouderd was, blijkt uit het door LABORANTER medegedeelde.]

Kneppelgeld. In Westfriesland wordt somtijds bij het verhuren van landerijen en andere voorwerpen, zelfs stoelen in de kerk, boven den huurprijs een som bedongen, het eerste jaar te voldoen. Dit laatste geld wordt kneppelgeld geheeten. Vanwaar dit gebruik en de naam dien het draagt?

Nederlandsche taal- en letterkunde in Duitschland. Er is een tijd geweest, dat onze oude taal- en letterkunde hier te lande jammerlijk verwaarloosd werden. Men stond in kennis onzer taal ter naauwernood op dezelfde hoogte, waarop LAMBERT TEN KATE honderd jaren vroeger gestaan had, en werd een enkele maal een nederlandsch werk uit de middeleeuwen uitgeven, die uitgaven waren zoo, dat HUYDECOPER, had hij mogen opstaan uit zijn graf, het hoofd zou geschud hebben over het kreupele geslacht dat hem zoo jammerlijk nahinkte op den weg, waarop hij met vasten stap was voor uitgegaan. Toen begon men in Duitschland, wat men hier schandelijk naliet: men begon zich met ernst op onze taal toe te leggen. JACOB GRIMM, al had hij niet meer dan MELIS STOKE, den *Esopet*, den *Reinaert* en de drie eerste deelen van MAERLANTS *Spiegel Historiael*, voor een deel vrij gebrekkige teksten, ter zijner beschikking, nam in zijn uitvoerig grammatisch werk ook het Nederlandsch op, en al behandelde hij het ook niet zoo uitvoerig, als sommige andere duitsche talen, hij gaf toch zoo veel, dat uit zijne *Grammatik* met eenige aanvulling, wijziging en verbetering eene goede, grondige etymologie van het Middelnederlandsch zou zijn zamen te stellen. De onvermoeide HOFFMAN VON FALLERSLEBEN spoorde middelnederlandsche handschriften op en gaf ze uit — uitgaven, die al valt er op zijne naauwkeurigheid wel wat af te dingen, al liet zijne kritiek in meer dan een opzigt iets te wenschen over, boven de meeste vroegere verre uitmunten. Maar zoo kon het niet blijven: een jonger geslacht vatte met kracht de te lang verwaarloosde studie op en van de voornaamste gedichten uit de middeleeuwen, weinige uitgezonderd, bezitten wij thans, meestal goede of althans bruikbare uitgaven, en wij willen hopen dat het proza uit dien tijd, waaronder meer belangrijks is dan men gewoonlijk meent, nu aan de beurt ligt. Toch blijven onze hoogduitsche broeders ons nog de hand bieden. De studie onzer oude taal blijft daar ijverige en gelukkige beoefenaren tellen. Dit bleek ons weder uit de *Mittelniederländische Psalmen, Hymnen und Gebete, aus Zwei Breviarien der herzoglichen Bibliothek zu Gotha im auswahl mitgetheilt und sprachlich beleuchtet von* KARL REGEL, Gotha 1864, 30 bladzijden 4° groot. Het bevat de zeven boetpsalmen in proza, acht vertalingen van

bekende latijnsche kerkliederen en eene berijming der tien geboden, volgens twee nederlandsche getijboeken, die zich in de bibliotheek te Gotha bevinden.

Van bijzonder groot belang zijn deze stukken niet, maar zij zijn ons toch welkom, en wij danken den geleerden uitgever, dat hij ze ons heeft medegedeeld. Uit alles blijkt, dat hij ze met de meeste naauwkeurigheid heeft afgeschreven: zelfs is die naauwkeurigheid somtijds overgroot, ja grooter dan wij zouden verlangen. Want onder den tekst, die uit het beste der twee handschriften genomen is, zijn alle verschillende lezingen van het andere aangeteekend, zelfs die, welke geheel onbelangrijk zijn. Verschillen b. v., als *vleische* en *vleysche*, *eerde* en *aarde*, *volre* en *vulre*, zijn de moeite van het opteekenen niet waard; het is dezelfde klank, maar door den eenen afschrijver op deze, door den anderen op gene wijze uitgedrukt. 't Is waar, *eerde* en *aarde* schijnen eene verschillende uitspraak te kennen te geven: maar ik geloof toch niet, dat zij het doen. Ik houd het er voor, dat men de *a* en *aa* vóór de *r* in de middeleeuwen nooit zoo uitgesproken heeft als wij die in bijna alle woorden uitspreken, maar nagenoeg met den klank, dien wij laten hooren in *wereld*, en velen, vooral ouden van dagen, in *paard*, *staart*, *rechtvaardig*, enz. Slechts éénmaal heeft de uitgever stellig verkeerd gelezen, indien althans zijn handschrift die fout niet reeds bevatte. In het *Salve regina* namelijk lezen wij bij hem:

wy ellendighe evenkynder [1])
roepen tot di
droenende ende screyende
suchten tot di
in desen screyendael.

Droenen verklaart hij door *gemere* (zuchten) en verwijst naar ons *dreunen*. Vreemd is het niet, dat hij, die onze taal slechts uit boeken kent, zich hier vergist en niet weet dat *dreunen* niet te kennen geeft een geluid door personen voortgebragt, maar de trilling en ook wel het daarmede gepaard gaande geluid, veroorzaakt door een zwaren slag of stoot. Het is buiten twijfel, dat hier geene *n* maar eene *u* behoort te staan en men dus lezen moet *droeuende* (*droevende*). *Droeven*, voor bedroefd zijn, is een woord dat veel voorkomt: men zie o. a. de woordenlijsten op *Lekenspiegel*, *Minnenloep* en *Rijmbijbel*. — Bovendien heb ik nog ééne aanmerking op den tekst. Wij vinden, namelijk, daarin overal de *y*, nergens de *ij*. Dat de handschriften het zoo hebben, kan ik naauwelijks gelooven. Zeer oud zijn zij wel niet; volgens den uitgever is het eene van het einde der 14e of het begin der 15e, het andere uit het midden der laatstgenoemde eeuw; maar men maakte toch ook in dien tijd een zeer duidelijk onderscheid tusschen *y* en *ij*: de eerste werd als korte *i*, de laatste als lange *i* uitgesproken. *Dynre*, *myn*, *verblyt*, *syn*, *tyt*, *ghelyc*, *systu*, *ryc*, — noch toen, noch later sprak men zoo.

De teksten evenwel vullen slechts een derde van het getal bladzijden De overige bevatten opmerkingen de taal betreffende. Eerst vinden wij hier verzameld de substantiva met het achtervoegsel *te*, de vrouwelijke substantiva op *ster*, de adverbia van nominalen oorsprong, en de eigenlijk zamengestelde partikels, niet alleen in de uitgegevene stukken, maar ook in het overige deel der getijboeken te vinden. Dan eene lijst van de vreemde en eene van de oorspronkelijk nederlandsche woorden die er in voorkomen en opmerking verdienen. Dat wij er daaronder verscheidene vinden, die voor ons niets opmerkelijks hebben, omdat wij ze nog dagelijks gebruiken en hooren gebruiken, b. v. *berispen*, *berouwen*, *bespotten*, *verblijden*, *versmaden*, *schreien* enz., verwondere ons niet. Het zijn woorden die in het Hoogduitsch of niet, of althans niet in dezelfde beteekenis als bij ons voorkomen. Misschien bevatten daarentegen de getijboeken wel andere, die inderdaad merkwaardig zijn, maar die om deze of gene reden de aandacht van de uitgever niet getrokken hebben. Zoo vind ik op bl. 19 uit eene vertaling van Psalm 8 deze woorden aangehaald: »een luttel hebste hem gheminret beneden den enghelen." Zij worden aangehaald om den wille van het voorzetsel *beneden*, dat ieder Nederlander kent. Doch wat daarentegen in deze aanhaling inderdaad opmerking verdient, is het woord *minren*, dat niet ongewoon is in de beteekenis van *minder worden* en ook wel voorkomt voor *minder maken*, *verminderen* (transitive), van voorwerpen gezegd, maar dat ik nooit meer, zoo als hier, in de beteekenis van *geringer maken*, op personen heb toegepast gevonden. Misschien is het ook niets anders, dan eene al te woordelijke vertaling van *minuisti*, zoo als de *Vulgata* te dezer plaatse heeft. Op de lijst mogten ook wel opgenomen zijn de woorden *onkundig* (= incertus), *gestadigen* (= confirmare), *voertkundigen* (= annuntiare) en het deelwoord *bewegen*, alle in de Psalmen voorkomende, indien wij althans dit laatste niet aan onnaauwkeurigheid van den afschrijver te danken hebben, wat niet onwaarschijnlijk is. Want het afschrift, dat de heer REGEL bij zijne uitgave ten grond-

[1]) D. i.: kinderen van Eva.

slag gelegd heeft, is wel tamelijk zuiver, maar toch in het geheel niet vrij van fouten. Zoo b. v., om niet te spreken van die welke uit het oudere handschrift verbeterd kunnen worden, moet men voor *in den doden* Ps. 6 vs. 5 lezen *in den dode* (in morte), voor *al bistu vroet*, in de tien geboden vs. 10, *so bistu vroet*, voor *ontstet dat licht in den sinnen*, in den 6[den] hymnus, *ontstec* enz. De heer REGEL twijfelt of dit laatste een fout is. Hij meent, het oudfriesche *onsteta*, dat dezelfde beteekenis heeft, geeft regt een mnl. *ontsteten* aan te nemen. Dit is echter zoo niet, want *onsteta* zou in onzen taal niet *ontsteten*, maar *ontstooten* luiden.

De woorden, zoowel die in de uitgegevene stukken voorkomen, als die bovendien uit de getijdeboeken medegedeeld worden, zijn door den uitgever goed begrepen, en goed verklaard. Slechts op enkele plaatsen is dit het geval niet. Ik heb hier het oog niet op *beanxte*, in »sy moeten worden confuus en beanxte, die myn siele soeken", dat onder de adverbia opgenomen wordt, maar met de opmerking, dat het misschien staat voor het adject. *beanxst*, welk laatste, dunkt mij, vrij zeker is; ook niet op *voerhoefde* (atrium) in »hi sal inwonen in dinen widen voerhoefde", dat onder de substantiva met het achtervoegsel *de* gerangschikt wordt, omdat ik niet durf beslissen of wij hier de letter *d* aan slordigheid van den afschrijver of aan dialectverschil te danken hebben. Maar ten onregte zeker wordt hier onder dezelfde soort van substantiva het woord *bedroeft* vermeld. Er staat Ps. 37 vs. 6, »al den dach ghinc ic in bedroeft." *Bedroeft* is hier echter deelwoord, en het woordje *in*, dat hier den uitlegger van het spoor heeft gebragt behoort niet daarbij, maar bij *ghinc*. *Ghinc ic in* is vertaling van ingrediebar, *bedroeft* van contristatus.

Tot de woorden waarvan, zoo het schijnt, de beteekenis wel, maar de vorm niet goed begrepen is behoort *blixem*. Uit de vergelijking althans met het mhd *blicze*, *bligze*, zou ik opmaken, dat het hier voor een afgeleid woord gehouden wordt. Het is evenwel geene afleiding, maar eene zamenstelling.

Ik geloof nu genoeg gezegd te hebben, om onzen lezers het boek te doen kennen. Het heeft veel waardoor het zich aanbeveelt. De teksten zijn goed gelezen en naauwkeurig overgeschreven, het latere hs. is met zorg vergeleken. De bijgevoegde aanteekeningen over woorden en woordvormen getuigen van ernstige studie en grondige taalkennis. Slechts dit ontbreekt den heer REGEL, dat het Nederlandsch niet de taal is waarin hij denkt en spreekt en die hij dagelijks hoort spreken. Tast hij hier en daar mis, dit is er gewoonlijk de reden van. Zijn werk, ons reeds welkom als een blijk van de voortdurende belangstelling der Duitschers in onze moedertaal, is het te meer, omdat het ons in hem eenen kundigen en naauwkeurigen geleerde heeft leeren kennen, die wij hopen dat ons nog menige goede bijdrage tot de kennis onzer taal en letterkunde zal schenken.

P. LEENDERTZ WZ.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Cabeliau (vgl. A. R. en XIV. bl. 248). Bij al hetgeen in den *Navorscher* over dit geslacht bereids is geleverd, zullen, naar ik vertrouw, ook de volgende opgaven, ontleend uit de *Doopboeken der Nederd. Herv. gem. te Goes*, nog wel niet ondienstig bevonden worden:

1. IMAN, ged. 17 dec. 1662, ouders: kapitein jonkh. JOHAN CABELIAU en jonkvr. ADRIANA VAN BORRENDAMME. Getuigen: jonkh[r]. FRANÇOIS CABELIAU, PIETER CAMPE, secretaris van Vlissingen, mevr. JOHANNA CABELIAU, echtgen. van jonkh[r]. ABEL VAN HESSE, heer van Piershil enz., en pred. bij de herv. gem. te Kappelle in Zuid Bevel., ANNA MARIJ SCHOTTE, wed. van jonkh[r]. ridder WILLEM JAN CABELIAU.

2. WILLEM JAN, ged. 30 dec. 1664, ouders dezelfde. Getuigen: ADRIAAN HARDEMEE, raad der stad Zieriksee, m[r]. JOHAN DE JAGER, oud burgem[r]. van Goes, jonkvr. HELENA VAN BORRENDAMME, echtgen. van den heer HARDEMEE voorm[d].

3. ANNA WILLEMINA, ged. 17 oct. 1666, ouders dezelfde. Getuigen: jonkh[r]. JACOB CAMPE van Bruhese. kapt[n]. en luit[t].-kolonel, kommandeur van Biervliet, jonkvr. LEONORA SEYS, echtgen. van kapt[n]. CABELIAU, kommandeur van de Cruysschans.

4. LAURENS, ged. 17 april 1671, ouders dezelfde. Getuigen, niet aangeteekend.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht Schovel (vgl. XIV. bl. 220, 247). LOUIS SCHOVEL komt bij NAGTGLAS, *de Alg. Kerker. der Ned. Herv. gem. te Middelburg*, op bl. 87, 88, 163 en 164, voor, als diaken a[o] 1705 en 9, en als ouderling a[o] 1714 en 18.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Van Borsselen van Brigdamme — van Voorhoute. In de genealogie van V. BORSSELEN V. BRIGD., zoo als die bij SMALLEG. *Cron. v. Zeel.*, bl. 394—395, en overeenkomstig hiermede bij KOK, *Vaderl. Woordenb.* dl. VII, 2de geslachttafel, tegen over blz. 811, voorkomt, heeft men:

1. KLAAS V. BORSS. V. BRIGD., trouwt JENNE VAN SEVENBERGEN, nalatende 5 kind., o. a.:
2. ALBERTUS V. BORSS. V. BRIGD., trouwt MARIA VAN ARNEMUIDEN, nal. 2 kind. o. a.:
3. KLAAS V. BORSS. V. BRIGD., trouwt BEATRIX VAN DOMBURG, nal. 3 kind. o. a.:
4. JACOB V. BORSS. V. BRIGD., trouwt ANNA VAN HENNIN, nal. 1 zoon:
5. ADRIAAN V. BORSS. V. BRIGD., trouwt 1° MARIA VAN CATS en daarna ANNA, bastaarddochter van hertog FILIPS VAN BOURGONDIË. Hij liet na 2 bastaardzonen, KLAAS en JAKOB.

Intusschen blijkt uit authentieke schriftelijke bescheiden van de voormalige heerlijkheid Hongersdijk, in der tijd aan die van Wolfaartsdijk palende, dat hertog WILLEM VAN BEIEREN den 8 maart 1497 zijn aandeel in de aldaar aangewassen gronden verkocht aan CLAES V. BORSS. V. BRIGD., ALBRECHTSZOON, wiens dochter ALEID (op andere plaatsen BEATRIX genaamd), gehuwd met HECTOR VAN VOORHOUTE, in gemeenschap met andere geregtigden, als daartoe op den 24 junij 1429 vergunning verkregen hebbende, deze nieuwe gronden lieten bedijken, onder den naam van Hongersdijkschen polder, welke bezitting ondertusschen door den watervloed van 14 januarij 1551 weder verloren ging. In de 1ste *Domeinrekening* van GUY DE BAENST, rentm.-generaal van Zeel. bewest. Schelde, over 1469, staat deze polder of heerlijkheid dan ook ten name van »Joncvrouwe V. BORSSELEN, Canonesse tot Bergen in Henegouwen, Hr. CLAES V. BORSSELEN dochter," en in zijne 5e *rekening*, op naam van haren zoon ADRIAAN VAN VOORHOUTE, HECTORSZOON; terwijl na den dood van dezen ADRIAAN VAN VOORHOUT, die in 1499 kinderloos stierf, deze heerlijkheid overging in het geslacht van VAN SEROOSKERKE. Zie ook: V. D. AA, *Aardr. Woord. der Nederl.*. dl. V, blz. 740 en dl. XII. blz. 447 en 581, zoo mede BOXHORN, *Chron. v. Zeel.*. dl. II. blz. 192.

Deze opgaven nu vergelijkende met de aangehaalde genealogie uit SMALLEG., dan ontdekt men, dat daarin geen melding gemaakt wordt van eene *dochter* van KLAAS V. BORSS. V. BRIGD., die ALEID, ALIDA of BEATRIX heette, die *Kanones was van Bergen in Henegouwen*, en die, gehuwd met HECTOR VAN VOORHOUTE, een' zoon had, ADRIAAN genaamd, die in 1499 kinderloos stierf.

Gaarne ontving ik te dezer zake nadere ophelderingen, dewijl mij bereids gebleken is, dat de aangehaalde genealogie uit SMALLEGANGE niet heel naauwkeurig schijnt te zijn.

Immers wordt bij BOXHORN, *Chron. v. Zeel.*, dl. II. bl. 179, duidelijk gezegd, dat CLAES V. BORSS. V. BRIGD., gehuwd was met MARIA VAN ARNEMUIDEN, hetgeen ook overeenkomt met TE WATER, *Hoog Adel. en Adelr. Zeel.*, bl. 45, die er nog bijvoegt, dat CLAES stierf 5 januarij 1411 en zijne vrouw, MARIA VAN ARNEMUIDEN, den 14 dec. 1404; gelijk ook zelfs bij SMALLEGANGE, *Chron. v. Zeel.*, op bl. 393 en 669 vermeld staat, dat MARIA V. ARNEMUIDEN de echtgenoot was van CLAES, en dus niet van ALBERT V. BORSS. V. BRIGDAMME; terwijl zulks mede bevestigd wordt in de opgaaf, ten aanzien van het geslacht VOORHOUTE, in *Navorscher*, dl. XIII. bl. 280.

Verder wordt door TE WATER, a. w., *Voorr.* bl. 103 — 104, medegedeeld, dat HECTOR VAN VOORHOUT gehuwd was met ALIJD V. BORSSELEN, dochter van CLAES V. BORSS. V. BRIGD., en dat deze zijne echtgenoot eene zuster had, BEATRIX VAN BORSSELEN geheeten, welke laatstgenoemde alzoo een moei was van ADRIAAN VAN VOORHOUT, *Hectorszoon*.

Deze strijdige opgaven, ten aanzien van CLAES V. BORSS. V. BRIGD. en zijne echtgenoot, en vooral van ALEID of BEATRIX, *Kanones te Bergen in Henegouwen*, gehuwd met HEKTOR VAN VOORHOUTE, en diens zoon ADRIAAN, — zooveel mogelijk opgeteekend te zien, zal hoogst aangenaam zijn aan

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht Buis. Kan iemand iets mededeelen over de afkomst en de nakomelingen van den beroemden PAULUS BUIS? Bestaat er eene genealogie van zijn geslacht?

B. D.

MENGELINGEN.

107. **Honderdjarigen.** (*Vervolg van blz.* 256).
— JEAN PRESQUÉ, in de parochie van Algiers, te Parijs, † in 1740, oud 107 j. Zijn vader was 103, zijn grootvader 132 geworden. Zijn oudere broeder, MATTHIEU PRESQUÉ, † in 1741 te Toulouse, en bereikte 110 j. Er waren toen nog drie jongere broeders van hen in leven, die ieder reeds ruim 100 telden.
— De douarière DE NEUFVILLE, uit het adellijk geslacht van ORIGONE, dat in haar uitstierf, † 22 nov. 1746 te Tirlemont, oud 107 jaren.
108. JOHANSON FRISK, kroon-matroos, † in 1736 in het zweedsche stift Angermanland, oud 108 jaren.
— Mad^e. PLATENBERG, superiores van 't sticht Tererquen, † in maart 1738 (te Brussel?) oud 108 j.
— JAMES LOGAN, † 7 april 1748 in Westminster abdij te Londen, oud 108 jaren.
109. JAN PIETERSZ. VOS † 1 octb. 1727 te Amsterdam, oud 109 j. 4 m. 21 d. Hij was 10 mei 1618 geboren te Hitteroe, een der noorweegsche eilanden, en in 1640 in dienst gekomen bij de admiraliteit te Amsterdam. Nog in januarij had hij de werf van 't collegie bezocht, dat hem tot zijnen dood toe gageerde.
— GILLES LE BLON, geboortig van Hennines, bij Jodogne, † in dec. 1735, te Waes, bij Genappe, oud 109 j., 5. m.
— KONAU † op 't eiland Jersey in febr. 1738. Hij was de uitvinder geweest van de machine, waarmede de Engelschen St. Malo in Bretagne dachten in brand te steken, doch die zelve, digt onder de forteres, in brand geraakte, en zoo de uitvoering van het plan verijdelde.
— JOHANN DIETRICH † te Bautzen in Opper-Lausitz, in mei 1742, oud 109 jaren, waarvan hij 42 onder Pruisen, Hollanders en Saksers als soldaat had gediend. Verder was hij geruimen tijd in Oost- en Westindië, en ook in Turkije geweest.
110. Toen de keizer van Oostenrijk op donderdag 14 april 1718, ouder gewoonte, aan een 12tal oude mannen de voetwassching verrigtte, was onder hen een grijsaard van 110 jaren, die nog onlangs in de wijngaarden had gewerkt. Hij had een zoon van 75, en deze weder een van 50 jaren, die reeds grootvader was.
— JOHAN ERICHSON † in 1729 in Upland, in Zweden. In zijn 93ste jaar had hij nog eene dochter verwekt, en kort voor zijn dood nog een half uur kunnen gaan.
— Vrouw GOLLIN, eene der eerst aangekomenen op St. Domingo, toen de Franschen zich daar nederzetteden, † te Leogane in julij 1730, oud 110 jaren.
— DIEGO DE VIDAMA, gewezen opperkapellaan van 't koningrijk Napels, † te Napels 18 aug. 1732, oud 110 jaren.
— MARTIN CARIULE † in 1735 te Besplas, een dorp in 't bisdom van St. Papoul, oud 110 jaren.
— GIJSBERT SNELLERS, hoevenaar op de Baasterhoeve van den heer VAN DER DOES, † te Oostelbaars, in de majorie van 's Hertogenbosch, 29 januarij 1740. Zijne moeder was van hem zwanger geweest, toen prins FREDERIK HENDRIK 's Hertogenbosch belegerde.
— MATTHIEU PRESQUÉ. (zie bij 107).
— De weduwe MARTEL † te Dieppe, in augustus 1743, oud 110 jaren.
— MEREY, ritmeester bij 't regiment van den graaf van THÖRING, † te Munchen in 1747, oud 110 jaren. Hij had 36 veldtogten bijgewoond.
111. Den 20sten april 1723 schonk de koning van Frankrijk de orde van St. Louis aan den heer NICOLAS DE CAROEL, oud 111$^1/_2$ jaren. Hij was geboortig van Mauberfontaine, by Rocroy; op zijn 17de jaar in krijgsdienst getreden, had 5 jaren sergeant en 2 jaren als luitenant gediend, toen hij 28 januarij 1636 door LODEWIJK XIII met eene compagnie te voet werd begiftigd; en commandeerde nog in 1712 een gedeelte der militie in Champagne, dat de overkomst der rivieren moest bewaren.
— Vrouwe MANCOMBLE I. † 4 nov. 1735 te Alençon, op 't kasteel d'Eponne, toebehoorende aan den raadsheer van staat HERAULT, oud 111 jaren. Zij was geweest de gouvernante van dien heer, alsmede van zijn' vader en grootvader. Zij had nog een broeder van 108, die nog zonder bril schreef, en een dergenen was, die 't convooi escorteerden dat de prins van CONDÉ in Rocroy liet brengen vóór hij dien beruchten slag leverde, die voor de spaansche monarchie zoo doodelijk was.
— De journalist LE DOUX † in 1737 in de parochie van St. Martin van Brad-

lancourt, onder de jurisdictie van Lions, in Normandie, oud 111 jaren, nalatende eene weduwe, die reeds 105 telde.

113. SILVAIN PRUNAU, metselaar in de parochie van St. Nicolas-des-Champs te Parijs, † in februarij 1731, oud 111 j. Acht dagen vóór zijn dood had hij zijn beroep nog waargenomen.

— Zekere BLACKMORE, te Worchester, † in 1740, oud 111 jaren. Onder koning KAREL I was hij door de rebellen geprest, om langs de Severn eene linie te helpen formeren. Later diende hij als jager in den omtrek van Worcester. In 1728 had hij, toen 99 jaren oud, nog eene weddingschap aangegaan met den apotheker BETTERSON, een jong en vlug man, dat hij met hem naar Speckley, op 2 engelsche mijlen afstands, zou wandelen.

112. In 't ambt Wordingborg, in Denemarken, † 30 dec. 1724, een musketier van 112 jaren, waarvan hij den koning 50 j. gediend en 35 j. pensioen had getrokken.

— Te Belfast, in Ierland, was in 1732 nog in leven eene vrouw van 112 j., die kort te voren nieuwe tanden had gekregen.

— MARGUERITE DE TILLOY, oude vrijster, † 2 april 1734 te Parijs, oud 112 jaren.

— In febr. 1737 † te Amsterdam eene vrouw van 112 j., 4 m. en 8 d., die op haar 100ste jaar nog 4 tanden had verwisseld.

— HENRICA JONGBLOED † te Zutfen in 't gasthuis, oud 112 j. en 6 m. Zij had tot haar einde toe hare kleederen kunnen blijven verstellen, zonder bril.

113. JOHAN ERNST SCHOLTZ, van 's Gravenhage, † in febr. 1723 te Rijswijk, oud 113 j. en 11 m. Hij had *beide* eeuwfeesten der kerkhervorming (1617 en 1717) in de luthersche kerk te 's Gravenhage bijgewoond; was 16 nov. 1632 geweest in den slag bij Lützen, waar GUSTAAF ADOLF sneuvelde; had sedert als ruiter in statendienst gestaan onder REIJNENBERG en KRALINGEN; was in 1672 gegageerd; en in sept. 1722 nog te voet van Rijswijk naar 's Gravenhage gewandeld om zijn pensioen te ontvangen.

— BARTHOLOMEUS VON GROSCHKY, opziener der bergwerken te Wittin, † aldaar 18 maart 1732, oud 113 j. Hij was geboortig van Liblau, bij Dantzig; en had eerst onder de zweedsche, later onder de brandenburgsche troepen gediend. Uit zijne twee huwelijken waren 15 kinderen geboren, de jongste dochter, waarover de koning van Pruisen het peterschap had op zich genomen, in zijn 104de jaar.

113. M. LE TELLIER, apotheker te Bourges, † in 1739, oud 113 j. en 6 m.

— JUAN GARCIA, schilder, † te Madrid 19 junij 1745, oud 113 jaren.

— ANNA WILDING † in januarij 1747 te Northall, in 't graafschap Buckingham, oud 113 j. en eenige maanden.

— NICOLAAS SPILLET † 2 nov. 1748 te Antwerpen, oud 113 jaren.

114. HANS TIFFENHAUSEN, geb. 15 januarij 1586, † 21 junij 1700 te Revel, twee mijlen van Trier, oud 114 j. 5 m. en 6 dagen. Hij had 18 levende kinderen en 140 nakomelingen gehad, en geleefd onder de regering van 16 paussen, 5 keizers, 4 koningen van Frankrijk, 4 van Spanje en 6 van Engeland.

— JOHN GINGEL † 28 julij 1725 te Latton, bij Crickalde in Wiltshire, oud 114 j.

— Op Malta † in 1727 een soldaat van 114 j., die steeds alle hem aangeboden bevordering had afgewezen.

— MARIA STECK † 22 Nov. 1740 te Breda, oud 114 j. 3 m. en 7 d.

— Den 2den maart 1741 † te Zwolle een wachtmeester, uit Pommeren geboortig, maar die lange jaren in nederlandschen dienst had gestaan, oud 114 j. Kort vóór zijn dood wist hij nog geregeld van zijn veldtogten te vertellen.

— MANOËL SIMONES BARRETO, oud soldaat, † in oct. 1743 te Constral, onder de jurisdictie van Pedrogam, in Portugal, oud 114 jaren. Hij had de regering van 5 koningen beleefd.

— ROBERT, een boer te Knief, 3 uren van Luik, † 17 januarij 1740, oud 114 j.

115. PIERRE PIETON, wijngaardenier in Champagne, † 15 sept. 1695 te Hautvillers, oud 115 j. Tot zijn einde toe bleef hij in den wijngaard arbeiden. In de laatste 4 jaren gebruikte hij niets dan een weinig wijn, waarin hij zijn brood doopte. Hij huwde 't eerst op 25jarigen leeftijd, en 't laatst toen hij, 110 j. oud, zich aan de harde behandeling zijner kinderen wilde onttrekken.

— JEANNE DE SAILHE, vroedvrouw te Aissacq, in Frankrijk, † 16 maart 1729, oud 115 j.

— ERICK LARSSON, een boer nabij Cajanienburg, in Zweden, † in 1731, oud 115 j. Hij las nog zonder bril.

— ANTONIO COREA † in 1732 in Braziliё, oud 115 jaren.

— PRUDENTIA CHARLES † in Sept. 1743 te Lantillio-Grossenay, in 't graafschap Monmouth, 115 j. oud.

115. Den 13den maart 1748 † te Nykiöping, in Zweden, een sedert 1706 reeds gegageerd soldaat van 115½ jaren.

116. SILVAIN TIRIOT, landbouwer te Chattelier, in Berry, † in junij 1722, oud 116 jaren.

— JOHN JONES † in januarij 1744 te Londen, oud 116 jaren.

117. In januarij 1723 liet de groothertog van Toskane een man van 117 jaren bij zich ten hove komen. De grijsaard zag er nog zoo welgedaan uit, dat de groothertog hem liet uitschilderen. Waarschijnlijk was hij dezelfde als de oud-kapitein CARACCIOLI, die nog in de napelsche beroerte onder MASANIELLO had dienst gedaan, en in sept. 1723 te Pont a Era, een klein stedeke van Toskane, op 117jarigen leeftijd stierf.

— JOHANNA DE LA CRUX † 5 maart 1730 te Lissabon in 't klooster van de Hoop, waar zij 80 jaren van de 117 had doorgebragt.

— MICHAEL RUDER † in febr. 1736 in 't Hannoversche, oud 117 jaren.

— ANDREW NEWTON, oud 117 j., huwde in 1737 te Larabryan in Ierland, met eene jonge dochter van 19, die bij hem in de kraam moest. Hij had een zoon die reeds 80 telde.

— CHALAU † in 1738 te St. Pierre, aan den voet van den St. Bernard, oud 117 jaren.

— GEORGE SIMPSON † in mei 1743 in 't graafschap Longford, in Ierland, oud 117 jaren, nalatende zijne derde vrouw, die 98 telde.

118. PETRUS VEZZANO † 4 junij 1725 te Reggio, in het Franciskaner klooster, oud 118 jaren. Hij was geboren in het dorp Maro Soffa, en op 18jarigen leeftijd gehuwd met de 15jarige ALFONSINA, mede van daar geboortig. Zijn echt was kinderloos. Toen hij 100 jaren was gehuwd geweest, nam hij, met toestemming zijner vrouw, in gemeld klooster het geestelijk gewaad aan, doch stierf kort daarop. Zijne vrouw wordt gezegd bij zijne begrafenis tegenwoordig te zijn geweest.

— In nov. van 1728 werd in het Hôtel des invalides te Parijs een soldaat van 't kasteel van Dijon verwacht, waar hij, schoon reeds 118 jaren oud, tot dien tijd toe had dienst gedaan.

— MANUËL DE SEQUEIRA † te Lissabon in febr. 1730, oud 118 jaren. Reeds ten tijde der proclamatie van koning Don JUAN IV was hij in krijgsdienst geweest.

— JACOB CORA, metselaar te Chatelain, in Piemont, † in april 1738. Hoewel verminkt geboren, had hij evenwel tot zijnen dood toe ambacht en akkerbouw waargenomen. Sedert zijn 100ste jaar had hij alle twee uren iets gegeten, omdat hij dan vermindering van de natuurlijke warmte der maag bespeurde.

118. Lady JONAS, geb. in 1628, het 3de regeringsjaar van koning KAREL 1, † in aug. 1746 te Carwich, in 't landschap Flint, in hare woonplaats, schoon niet zeer sterk bevolkt, bijna 90 bloedverwanten nalatende, waaronder er waren, die reeds van 80 tot 100 jaren telden.

— DASON DE VIGER, gewezen kapitein der guardes van den maarschalk D'ALBRET, † 13 febr. 1747 te Lourdes, in 't stift van Farbes, oud 118 j. Met zijn 100ste jaar was hij nog hertrouwd, en 14 dagen vóór zijn dood nog op de jagt geweest.

119. CHRISTIAN HANSEN, landbouwer nabij Wijburg, in Zweden, † in 1731, oud 119 j. 6 weken en 2 dagen.

— Te Portiers, eene parochie van Libourne, † in 1740 de pastoor van St. Michiel, oud 119 j. Eerst sedert een jaar had hij, wegens gezigtsverzwakking, opgehouden de misse te celebreren.

— ANTOINETTE GREGOIRE † 23 aug. 1743 te Sisieux, in Normandië, oud 119 j. 3 m.

— SUSANNA GOMEZ, weduwe van DOMINGO SIMONES, † 7 nov. 1743 in 't dorp Avis, in Portugal, oud 119 j.

120. Den 22sten mei 1721 werd in 't paleis van St. James, te Londen, in een draagstoel eene vrouw van 120 jaren gebragt, die nog goede gezondheid genoot en zich niet kon herinneren ooit ziek te zijn geweest. Vóór den dood van koning KAREL I was zij reeds moeder van 15 kinderen geweest,

— In mei 1722 † te Edenburg in Hongarije eene knoopmakersvrouw van 120 j. 11 m. en 29 d. Zij was tweemalen gehuwd geweest, met haren eersten man 82 jaren, en met den tweeden, die haar overleefde, nog 23 j. 11 m. en 24 d.

— In maart 1725 † in 't klooster van St. Klara, te Posen, in Polen, eene non van 120 jaren, nalatende in 't zelfde klooste eene zuster, die reeds 113 j. telde.

— BARTHEL MOSEY † 24 nov. 1728 te Poppendorf, in de parochie van Grahayn. Geboren op Bartholomeusdag van 1608, had hij 120 j. en 3 m. bereikt. Hij was de tien laatste jaren blind geweest, maar had zijne zinnen en zijn verstand mogen behouden. In zijn 86ste jaar was hij nog eens gehuwd

met eene vrouw die hem overleefde, en waarbij hij nog 3 kinderen had verwekt.

120. CHRISTOPH ERICHSON, een boer in den omtrek van Wasa, in Zweden, † 1731, oud 120 j. en 14 d. Veertien dagen vóór zijn dood had hij nog een half uur ver kerkwaarts kunnen gaan. Misschien is hij dezelfde als ERICH ERICHSON, wiens dood in een dorp bij Wasa, in den ouderdom van 120 j. 6 w. en 3 d. nog eens in 1732 staat aangeteekend.

— In april 1737 † te Olivença, in Portugal, een priester, van Monsaraz geboortig, die 120 j. had bereikt.

— ANDREAS ESPIN, een oud ruiter in 't district Stoltun, 2 mijlen van Stokholm, † in 1737. Hij had ten einde toe zijn gezigt mogen behouden, en eenigen handenarbeid kunnen verrigten.

121. Te Cajanienburg, in Zweden, † in 1737 een oud soldaat van 121 jaren.

— FRANÇOIS MASSER, geboortig van Popozzolo, † in nov. 1737 te Venetië, ten huize van den ridder ERNO, die hem te Konstantinopel uit slavernij had vrijgekocht en sedert onderhouden.

122. ELEONOR STEWARD, in 1702 te Kendale geboren, werd 14 junij 1724 van de parochie St. Gilis in een draagkoets naar 't hof te Londen gebragt, waar de koning haar eene som gelds schonk. Zij was moeder van 20 kinderen geweest.

— In 1731 verhaalde men te Parijs van een geestelijke in 't Guliksche van 122 jaren, die 't voorkomen van een man van 70 en nog al zijn tanden had. 't Moet een man zijn geweest ervaren niet alleen in god- en regtsgeleerdheid, maar ook in mathesis en medicijnen, en vooral plantenkunde, waarvoor hij in zijn tuin eene kweekerij bezat.

— De bisschop van Clermont, in Auvergne, liet in febr. 1739 eene vrouw van 112 jaren in een draagstoel te zijnen hove halen. Zij klom nog zonder veel moeite de trappen op; genoot de beschuit en den wijn, waarop zij onthaald werd, met blijdschap, maar bedankte voor 't haar aangeboden verblijf aldaar. De bisschop liet haar toen van zich met belofte van een pensioen van 12 livres elke maand.

123. Op het einde van sept. 1700 † te Limington, in Engeland, een moor die 123 j. telde. Hij had een zoo sterk gestel gehad, dat hij de koudste winters doorbragt zonder bij vuur te komen, dan alleen voor de bereiding van zijn voedsel.

— ADAM JORKSON † omstreeks junij 1727 in de parochie Edham, in Schotland. Onder koning JACOBUS VI was hij soldaat geweest, en in zijn 80ste jaar met zijne laatste vrouw gehuwd.

— BRITTES RODRIGUEZ † in 1732 te Palmela, in Brazilië, oud 123 jaren.

— In Lancaster leefde in 1736 nog een oud ruiter, die reeds 123 jaren telde.

124. Op het einde van julij 1698 † te Kopenhagen eene oude vrouw van omtrent 124 jaren, die weleer als dienstmaagd bij TYCHO BRAHÉ had gewoond.

— ANTOINE VERTOT † te Crette, een dorp tusschen Montelimar en Valence, in 1739, oud 124 j. en 8 maanden.

125. HENDRIK KLOOSTER † te Lingen 18 junij 1719, oud 125 j. Hij was omtrent 70 jaren in krijgsdienst geweest bij den keizer van Oostenrijk, de koningin van Zweden en Denemarken, den bisschop van Osnabrugge, en laatstelijk als luitenant te paard bij den munsterschen bisschop BERNHARD VAN GALEN.

— In 't begin van aug. 1724 † te Hornburg, in 't vorstendom Halberstadt, aan de Ilsa, een muzekant, die, in 1599 geboren, 125 j. was geworden. Hij had bij 3 vrouwen 40 kinderen verwekt, die hem bij zijn leven 142 afstammelingen hadden voortgebragt.

— FELIX DE MATA † in 1737 te Pampelona, oud 125 jaren. Op zijn 110de jaar was hij voor de 3de maal gehuwd, en liet uit dat huwelijk 3 zonen na.

— JACOB GRASMAYER, Vlaming van geboorte, † in 1740 nabij Presburg, oud 125 j. Hij was in 1628 bootsmansjongen geweest op 't schip van den admiraal PIET HEIN, toen deze de zilvervloot veroverde. Later was hij in keizerlijken dienst gegaan. Van de Nederlanders, die in deze lijst voorkomen, is hij de oudste geworden.

— BRANDIN, boekverkooper te Alençon, † in 1741, oud 125 j.

— MARIA LOUISA RENAUD, geboortig van Angelville, † 8 oct. 1742, oud 125 j. Ze had nooit gebrild.

126. Den 11den oct. 1718 kwamen te Londen uit de provincie Monmouth twee lieden, die omtrent 110 jaren gehuwd waren geweest. De man telde 126, de vrouw 125 j.

— Te Guercy, in Guyenne, † in 1736 een arbeidsman van 126 jaren. Hij was 6 jaren te voren wat doof geworden, maar had nooit bril behoeven te gebruiken.

127. MICHAEL ADAM, landbouwer te Lonnewitz, in den omtrek van Oschatz,

in Saksen, † in 1727, oud 127 j. 4 m. en 6 d. Hij werd op Hemelvaartsdag begraven.

128. In 't laatst van augustus van 1719 † in den omtrek van Wolgast een landprediker van 128 jaren, het 98ste zijner bediening. Twee jaren te voren had hij zijne vrouw op een leeftijd van 91 jaren verloren.

129. Te Vienne, in Dauphiné, † in 1739 een man van 129 j., wiens vrouw bij haren dood 104 had bereikt.

130. JOHANN DUDO † ter helfte van 1728 in 't ambt Johannesberg in Brandenburgs Pruisen, oud 130 jaren, eene dochter van 70 nalatende.

— Te Westminster bevond zich in 1736 eene vrouw in 't armenhuis van 130 jaren. Zij was nog gezond, en goed ter been en van gezigt. Onder de regering van JACOBUS I, en alzoo vóór 110 jaren, was zij uit Schotland naar Londen gekomen.

— PEDRO MESTANEA † in 1743 in 't dorp Veniel, in Murcia, oud 130 jaren. Hij was nooit gehuwd geweest, had nooit wijn geproefd, had steeds in 't veld gewerkt, en nog 2 dagen vóór zijnen dood zich in de rivier Segura gebaad, gelijk 's zomers altijd zijne gewoonte was geweest.

131. Jufvr. DENNISON, eene kwakersche, † 10 junij 1722 in Westmoreland, in 't noorden van Engeland, op 131jarigen leeftijd, in 't vol genot van hare vermogens.

132. In het dorp Schelwitz, bij Colditz, niet verre van Dresden, † 30 januarij 1731 een man van 132 jaren.

— ELISABETH JACKSON, eene rijke weduwe, † 12 mei 1734 te Richmont, oud 132 jaren.

133. ANNA NIELS, geboortig van Goddel, in 't hertogdom Merseburg, † 29 april 1733 te Weissenfels in Saksen, oud 133 jaren.

134. LA CHASSAIGNE † 14 dec. 1733 te Douze, oud 134 jaren. Tot zijn 110de jaar had hij den graaf VAN RATINAC, broeder van den aartsbisschop van Tours, als valkenier gediend.

— Te Parijs leefde in 1740 eene vrouw van 134 jaren. Zij was namelijk 5 maart 1606 te Batheran, in 't Franche Comté, geboren. Waarschijnlijk was zij dezelfde als de vrouw die in 1741 in de straat de la Mortellerie te Parijs overleed, oud 134 j. 10 m. en eenige dagen.

135. In 't begin van junij werd te Rome in de gevangenis der inquisitie een man van 135 jaren gebragt, ENOCH ELI geheeten, achtbaar van wezen met een langen witten baard, en in allerlei talen en wetenschappen bedreven. Hij was te Krakau gevangen genomen. Kwaads was er niet van hem bekend.

135. MARGRIET LAWLER † in dec. 1739 te Kilkevan, graafschap Wexford, in Ierland, oud 135 j. Kort vóór haren dood kon zij nog 3 of 4 mijlen te voet gaan, en denzelfden dag terug keeren.

138. MARGARITA PASTEN † te Londen in 't hospitaal van St. Margaretha in Westminster 7 julij 1739. Hare spijs en drank was melk. Op last der officiers van de wijk was zij in 1737 uitgeschilderd, en haar portret in de zaal van 't werkhuis opgehangen.

139. WILLIAM LELAND, in 1593 te Warrington, in Engeland geboren, in 1664 naar Ierland verhuisd, † in dec. 1732 te Lignaskea in zijn 140ste jaar. Hij had nog volle geheugenis van de krooning van JAKOBUS I in 1602, en behield tot zijnen dood toe zijn gezigt.

— In 't bosch bij Barkeby, buiten Stokholm, † in 1740 een arm man, die zich daar lang opgehouden, en zijn laatste jaren van bedelbrood had moeten leven, oud 139 jaren.

150. JENS ANDERSEN, geb. 18 febr. 1582, † 23 mei 1732 te Linkioping. Hij had alzoo ruim 150 jaren bereikt.

— In dec. 1742 huwde te Dantzig, waar hij sedert 26 jaren woonde, de zoogenaamde amerikaansche prins ULTASOB, die in vroeger jaren door zijne kennis van medicijnen zelfs aan sommige hoven, grooten naam heeft gemaakt en veel geld verdiend. Hij beweerde 150 jaren oud te zijn.

170. THOMAS PAR, te Salob in Engeland geboren in 1483, † in 1653. Hij had geleefd onder 10 regeringen, namelijk van EDUARD IV en V, RICHARD III, HENDRIK VII en VIII, MARIA, ELISABETH, JACOBUS I en KAREL I. In 1722 werd op zijn graf te Londen een nieuwe, fraai gebeitelde zerk gelegd.

172. MARTIN UHLEMANN † te Herbusdorf, in Opper Lausnitz, 2 dec. 1736, oud 172 jaren. Zijn vader was 192, zijn grootvader 103 geworden.

174. In den omtrek van Weenen leefde in 1730 een huisgezin van ongeloofelijk hoogen ouderdom. Bij onderzoek bleek, dat de vader JOHANN ROSE, 174, zijne vrouw 164 en hun zoon 103 jaren telde.

185. PETRUCZ CZARTEN, een oude Griek, in 1539 te Kofrosch, 4 uren van Themiswar geboren, † daar in 1724. Eenige dagen vóór zijnen dood had hij nog

met behulp van een stok gewandeld. Zijne oogen lagen diep in 't hoofd gezonken, en waren rood, maar hij kon toch nog eenigermate zien. Zijn haar en baard waren wit, naar 't groene trekkende, Hij had nog enkele tanden. Volgens zeggen van een zoon was hij wel een voet ingekrompen. Die zoon het éénige kind uit een 3de huwelijk, was reeds 97 jaren. De bevelhebber van Themiswar, van hem gehoord hebbende, zond een schilder om hem af te beelden. De schilder slaagde gelukkig, maar kon toch zijn werk niet voltooijen, daar de grijsaard inmiddels stierf. De schilderij kwam in het kunstkabinet van prins EUGENIUS.

192. De vader van MARTIN UHLEMANN. Zie boven op 172.

Bij zulke voorbeelden, waarvan de reeks hier tot 135jarigen leeftijd geregeld doorloopt, en eerst dan met sprongen verder gaat en ten einde spoedt, vraagt men billijk: waar zijn de grenzen tusschen het geloofbare en ongeloofbare? En evenzoo mag men vragen: bestaat er in waarheid regt om het volgende verhaal, schoon 't ons een glimlach afperse, ten eenenmale als dwaas te verwerpen? In september van 1726 bood namelijk de generaal MERCY aan den keizer van Oostenrijk de portretten aan van twee oude lieden uit Wallachije, die 147 jaren gehuwd zouden zijn geweest. Hun oudste zoon was toen 116 jaren, en zag reeds zijne 4de generatie; de twee jongsten waren 36 en 26 jaren. Ook al is de 4 in de opgave van 147 een drukfout in 't berigt geweest, en moeten wij misschien, in verband ook tot den leeftijd van den oudsten zoon, aan 117 denken, zoo is en blijft het toch een buitengewoon voorbeeld van hoogen ouderdom en veeljarig huwelijksleven. Op 126 hebben wij een ander voorbeeld van dien aard vermeld, dat het hier bijgebragte eenigzins nabijkomt.

Voor de juistheid der berigten kan ik natuurlijk niet instaan, wel voor de naauwkeurigheid waarmede ik deze lijst heb opgemaakt. S. J.

Invloed der maan (vgl. XIV. bl. 160). In de *Belgique horticole*, IX. 232. (1859) kan men vrij opmerkelijke bijdragen vinden omtrent de zoogenaamde *lune rousse*, die in april beginnende, in het laatst dier maand of in mei vol wordt. Welken naam draagt die maand in 't Hollandsch?

Scheiwaal. Onder eenige coupletten van zijn *Claech-Leidt* (Gedicht 1e dl. bl. 63 mijner uitgave) teekent HOOFT aan, dat hij ze gedicht heeft » op Scheiwael, donderdag 2 august. 1607. Waarschijnlijk is Scheiwael eene buitenplaats geweest in den omtrek van Amsterdam. Wie kan mij zeggen waar zij lag en wie er in dien tijd de eigenaar van was?

P. L. Wz.

Deventerkoek (vgl. XIV. bl. 191). Er is gevraagd van welken tijd het begin dezer industrie dagteekent? In den *Overijsselschen alm. voor Oudheid en Letteren* 1850 blz. 280 vindt men een opstel over dit produkt. De vrager zal daaruit zien, dat reeds in 1417 eene ordonnantie op het koekbakken werd gemaakt en de zaak dus toen van genoegzaam belang was om er van regeringswege bepalingen voor te maken. Verder zal hij in dat stukje verschillende mededeelingen daaromtrent aantreffen, die zijn weetlust kunnen bevredigen. Hoe oud ook, is het nog altijd een belangrijke tak van bedrijf voor het grijze Deventer.

C. J.

Eetbare vogelnesten (vgl. XIV. bl. 159, 222). Men vergeve mij eene misschien domme vraag: LABORANTER deelt ons mede dat de verpachting ƒ 62000 enz. en de verhuring ƒ 3090 enz. opbragt. Is hier verschil tusschen pacht en huur? Bij ons zijn het, zelfs in authentieke en executoire acten, zuiver gelijkbeteekenende woorden of zou dr. Hs. stelling, dat bij ons geen synonymen bestaan, in dezen, weder bevestigd worden?

G. P. ROOS.

Een jong onderwijzer (vgl. XIV. bl. 224). Ik kan een ander dergelijk voorbeeld aanwijzen. De heer S. D. R. werd op 15jarigen leeftijd als onderwijzer te Sint-Kruis aangesteld en is nog aldaar, aan geen pensioen denkend (waar toch 60jarige dienst hem aanspraak op geeft) nuttig werkzaam en een toonbeeld van een krachtvol man.

G. P. ROOS.

L'Homme porc-épic (vgl. XIV. bl. .190) Daaromtrent heb ik eens het volgende aangeteekend :

En 1754, ou fit voir à Londres, pour de l' argent, une homme âgé de 33 ans, sous le nom de *l'homme Porc-Epic;* il se nommait EDOUARD LAMBERT. Toute sa peau, excepté celle du visage, celle de la paulme des mains et de la plante des pieds, était couverte d' écailles brunes et cylindriques, fermes et élastiques, sur-tout quand elle étaient, comme la plûpart, larges d'un pouce.

Cet homme eut la petite vérole, et ses

écailles tombèrent, mais elles revinrent ensuite. Pour s'en délivrer, il prit deux fois du mercure. Tant qu'il faisait son effet, il y avait quelque espérance de guérison, mais des que la salivation cessait, il se formait de nouvelles écailles. Soit en automne, soit en hiver, ces écailles tombaient annuellement, et alors, il était obligé de se faire saigner: sans cette précaution, il serait tombé malade. Le reste du temps il jouissait d'une santé parfaite. Cet homme extraordinaire a eu six enfants, qui tous, neuf semaines après leur naissance, ont été comme leur père, couverts d'écailles.

Il semble que cet Anglais pourrait nous laisser une race d'hommes à écailles, semblables à lui, et si l'on perdait de vue l'origine de cet événement, on aurait lieu de penser dans les siécles à venir, que ces hommes sont d'une espèce différente des autres.

M. BAKER, Membre de la Société Royale, infère de là que la peau noire des Nègres, et quelques autres différences qui nous frappent sensiblement, proviennent, de la même manière, de quelques causes accidentelles. (*Les Nuits Anglaises*, vol. IV. p. 36). Het werk werd uitgegeven in 1769, en dus van een tijdgenoot van *l' homme porc-épic*.

L—F—T.

Huwelijken tusschen bloedverwanten (vgl. XII. bl. 256, 299; XIII. bl. 287; XIV. bl. 30, 96). In den *Dageraad*, dl. I, 3e aflevering, 1864, bl. 272, vond ik onder de »Ideeën van QUINTILIANUS nog het volgende: »De natuur straft de vleeschelijke »vermenging van naauwverwante individuen door trapsgewijze verzwakking en »vroegtijdige uitsterving der bij zoodanige »paring verwekte geslachten; maar de vermenging van verschillende familiën en rassen strekt voorwaardelijk tot veredeling »van de soort."

ALEXANDER.

Eene bijzondere soort van Hollandsch. G. WALKER, de bekende schrijver over het schaakspel zeide in de voorrede van zijn *Art of chess play* 1846: »Mine proder »is von great boet", shouts the Dutchman; »he hab written a pook, as pig as dis cheese" »Far, very far fromme, be the plaudits of »Mijnheer." Welke zin is aan eene aanhaling als deze te hechten? Wat kan G. WALKER bedoeld hebben? A. L. T. A.

Magie blanche et noire (vgl. XIII. bl. 127). In de acad. bibliotheek te Groningen bestaat eene verzameling van boeken over tooverij, zóó uitgebreid en rijk in zeldzaamheden als wel denkelijk nergens anders hier te lande. A. L. T. A.

Commissaire ordinaire des montres aux Pays-Bas (vgl. XIV. bl. 190). De veelvuldige en uitgebreide instructien voor *Commissarissen van de monstering* in de Nederlanden, welke betrekking ongetwijfeld bij deze vraag bedoeld wordt, zijn te vinden in het *Groot Placaatboek* op onderscheiden jaren als van 26 sept. 1587, 14 april 1599, 19 januarij en 14 augustus 1638, vernieuwd 17 augustus 1723; zie inzonderheid de dln. II en III, en voorts het *Register* van het *Groot Placaatboek*. Uit die *Instructien* alleen zal men een regt begrip ontvangen van den aard en omvang dezer betrekking.

Van die *Instructien* is ook breedvoerig melding gemaakt in het *Nederlandsch Placaat en Rechtskundig Woordenboek* op het woord *commissarissen van de monstering*, dl. II. bl. 71, alsmede op het woord *monstering*, dl. IV. bl. 338—347.

V. D. N.

Luchtverschijnsel (vgl. A. R.; XII. bl. 155; XIV. bl. 224). Ik kan er bijvoegen, dat de plaat tweemalen onder mij berust, geteekend door P. POST, gesneden door J. DE VISSCHER, in groot folio, eens met fransch boven- en onderschrift, eens met beide in het Hollandsch. De laatstgenoemde afdruk heeft ook nog twee vijfregelige verzen van JAN VOS, het eene *op d' Inhulding*, het andere *op 't verschijnen van de Zonnekroon*. Het laatste, dat tot het in den *Navorscher* besproken onderwerp behoort, en daaraan een nieuwen bewijsgrond bijzet, luidt dus:

Toen WILLEM wiert gehuldt verscheen' er in de wolken,
Recht boven 't praaltooneel, een heldre zonnekroon,
Het staartgestarnt verschijnt om rampen te vertolken;
Maar dit beloofde heil van d' opperhemeltroon.
Nu wacht Oranje vrucht tot welstant van haar Staaten.
Een loflijk hooftprins leeft tot heil der onderzaaten.

De zon komt, omringd van een cirkelboog, achter het amphitheater van Oranje op.

Leiden. B. N.

Luchtverschijnsel te Oranje. Eene afbeelding er van komt voor in een der deeltjes van het bekende (kl. 8°) werkje *„de Romeinsche Adelaar,"* alwaar ook het verschijnsel beschreven wordt.

G. P. ROOS.

GESCHIEDENIS.

Reeckeninghe van de onckosten van de reyse van Willem de II naar Engeland 1641 (Vervolg van XIV. bl. 259.)

N°. 76. Den Tresorier JOHAN VAN VOLBERGHEN heeft op dito betaelt te Greenwits met S. H. zijnde, door ordre van S. H. de naervolgende verteeringen:

Eerstelyck aen houskeeper van het konincklycke huys Eltom tot een vereeringe. 1 £.

noch in 't eerste perck van 't zelve huys 10 S.

noch in 't middelperck aen perckeeper. 1.10.

noch aen dienstboden vanden edelman van den Koninck, wonende int huys int zelve perck. 2 £.

aen de housekeper van 't huys te Greenwits. 2 £.

In 't huys vande Koninghinne aldaer. 1 £ 2 S.

Aen de perckeeper aldaer, — 10 s.

Aen eenyge Jongens die int perck voor S. H. worstelden. 4 s.

Aen de palfreniers vanden Heere VAN BREDENRODE. 1 £.

Onderwege aen arme luyden gegeven. 4 £.

Te zamen Engels £ 10.0.0, Hollands gelt ƒ 100.0.0.

N°. 77. Den Controlleur KATTENBURCH heeft door [1]) S. H. op den 25 Mayus by de Heeren Ambassadeurs ter maeltyt was, door ordre van S. H. ghegeven aen een man genaemt CORNELIS BOS, Lootsman op 't schip vanden Lieutenant Admyraal TROMP, tot een vereeringe twee Jackobussen, dewelcke hem by den Tresorier VOLBERGHEN zijn gerestitueert, dus hier in Hollants ghelt ƒ 22. —

N°. 78. Den Tresorier JOHAN VAN VOLBERGHEN heeft op den 28 Mayus door ordre van den Heere Hoffm' DORP, vuyt laste van S. H. gegheven tot een vereeringe aen de palfreniers van Melord KOTTINGHTON, dewelcke aen S. H. twee paerden brochten, Hollants ghelt ƒ 100.0.0.

N°. 79. Den Tresorier JOHAN VAN VOLBERGHEN voorn' heeft op dato ende door ordre als boven ghegheven tot een vereeringe aen de palfreniers van den Grave VAN ESSEX, die aen S. H. een paert presenteerde, vijff peeces (sic) is Hollants ƒ 50,0.0.

N°. 80. Mons' LE MOIRE Stalmeester heeft op dato als S. H. het huys van hare Maij' te Wimbelton was besichtigen, betaelt de naervolgende vereeringhen, Eerstelyck door ordre van den Heere VAN BEAUVOYER, aen den Hovenier ende Fonteynbew. aldaer tot een vereeringe £ 1.0.0.

aen deghene die de phesanten ende andre voghels bewaren tot een vereeringe £ 1.0.0.

Aen den perssoon die de Orangery bewaert £ 1.0.0.

Aen de Conscierge £ 4, — aen den poortier van 't perck £ 1.

Aen een perssoon die twee Bocquetten van Bloemen aen S. H. presenteerde £ 1.0.0.

te Pottene voor overvaren betaelt » 0,9.0.

om te Lambeth overtevaren » 0.5.0.

Te zamen Holl. ghelt ƒ 97.0.0.

N°. 81. Den Tresorier JOHAN VAN VOLBERGHEN heeft betaelt, door ordre van den Heere VAN DORP den 1sten Junyus, aen de maghasynkeepers in den Toer te Lonne, tot een vereeringe £ 6.0.0.

noch aen de vrouwe die S. H. kamer in 't huys vanden Grave VAN AROUNDEL daghelyx schoonmaecten tot een vereeringe ghegeven £ 2.0.0.

noch aen een perssoon die een Bruylofts ghedicht ter eere van S. H. hadde gemaect £ 1.0.0.

Is Hollants gelt, te samen ƒ 90.0.0.

N°. 82. Den Tresorier voorn'. heeft den 3 Junijus betaelt door ordre van S. H. de naervolgende vereeringe als: eerstelyck aen de palfreniers van den koninck die een Sadel aen ons hadde gheleent, tot vereeringhe £ 0—10—0.

Aen de palfreniers vanden Grave van HOLL'. die vier paerden aen S. H. presenteerde £ 20—0—0.

noch aen een postillon tot een vereeringe £ 1—0—0.

noch door ordre van S. H. tot vereeringe ghegeven aen een perssoon genaemt THOMAS OEL, £ 2—0—0.

noch aen de halbardiers van de Toer £ 10—0—0.

noch aen de halbardiers van Syne May'. £ 20—0—0.

Aen de koetsiers vanden koninck £4—0—0.

Aen de koetsiers van den Hertog VAN LENOX, Melord Chamberlijn, ende de Grave VAN HOLLAND die met S. H. te trouwen reeden, t'samen vereert £ 3—0—0.

noch aen den persson die een boeckgen aen S. H. presenteerden vereert £ 2—0—0.

Aen de palfreniers van den Grave VAN ARONDEL tot vereeringhe ghegeven £5—0—0.

Te zamen Hollants ghelt ƒ 675—0—0.

[1]) Lees: *doe*.

N°. 83. JACKOB LE SERVE, Lacqueij heeft door ordre van S. H. door de Stadt rijdende, op verscheijden tyden soo hier en daer aen arme luijden gegeven samen 15 Enghelsch Schell: volgens d'attestatije van mons^r. DU MOIRE, comt Holl. ghelt *f* 7.10.0.

N°. 84. JHON HERCKSON Lacqneij heeft door ordre als boven als S. H, langs de Stat reet tot verscheijde tyden soo hier ende daer aen arme luijden ghegeven 12 Engelsch schell: volgens attestatije van den stalm^r. DU MOIRE, comt Hollants ghelt *f* 6.0.0.

N°. 85. Den Tresorier JOHAN VAN VOLBERGHEN heeft door ordre van S. H. betaelt de naervolgende vereeringhen, Eerstelyck aen de palfreniers van den Grave VAN NIEUWKASTEL die een peert aen S. H. presenteerde £ 5—0—0.

noch aen de vier Heraults vanden koninck £ 50—0—0.

noch in de keucken van Melord VANE £ 10—0—0.

Aen de foetmans vanden koninck £ 4—0—0.

Aende koetsiers ende voetmans van de Princesse MARYE £ 4—0—0.

noch aen twee koetsiers vanden koninck die S. H. van Gravesent tot aen Duijns voerden doen S. H. vertrock £ 10—0—0.

noch tot Kantelbury in 't Logement van S. H. tot een vereeringe gegeven £ 20—0—0.

Aen de speelluyden aldaer vereert £ 2—0—0.

noch aen de Heere JOACHIJMIJ ghetelt om van weghen S. H. in den Toer te distribueren £ 10—0—0.

noch aen d' Heere JOACHIJMIJ getelt om van wegen S. H. by syn Ed. behandicht te worden aen JAN SILOR, Poeet die eenijge veerssen ter eere S. H. hadde ghemaect, de somma van £ 3—0—0.

noch aen een Lacqueij van den Koninck vereert £ 2—0—0.

in Hollants ghelt te samen *f* 1205.0.0.

N°. 86. Door ordre vanden Heere VAN DORP is tot een vereeringe ghegeven by den Tresorier voorn^t. aen twee knechts van de guarderobe, die op alle de meublen daermede het huijs van de Grave VAN AROUNDEL van weghen den Koninck was ghestoffeert acht namen, en de zelve stadich verdroegen van d'een plaetse tot dandre daert van noode was, voor hunne moeijten yder één pont, te samen Holl. *f* 20,0.0.

N°. 87. Den Tresorier voorn^t. heeft door ordre van S. H. ghetelt aen den Heere VAN DORP de somme van 100 p^t. Sterling die vereert wierden aen S^r. JOHN FRIMET maistre de Ceremonijes van den Koninck, komt in Holl. ghelt *f* 1000.0.0.

N°. 88. Den controlleur GHEERART VAN LANGHENHOVEN heeft door ordre van den Heere VAN DORP betaelt, eerstelijck, den 3^{den} Junij tot Gravesant aen verscheyde luijden, die met hunne Barghens, S. H. met de gheheelen train ghevoert hadden van Lonne tot Gravesant, tot vereeringe samen gegeven £ 5—8—0.

noch aen de kanonniers van beyde de kastelen £ 4—0—0.

noch te Gravesant in de herberghe daer S. H. ruste, betaelt tot vereeringe £ 0—10—0.

noch te Rochester aen de speelluyden van den Grave van HOLLANT vereert £ 5—0—0.

noch aen de speelluijden van dezelfde plaetse £ 2—0—0.

te Rochester in de Herbergh daer S. H. 's nachts logheerden tot vereeringe £ 5—0—0.

Aen de Dienstboden en Stalknechts aldaer £ 3—10—0.

noch heeft de heere VAN DORP aen den Baron VAN DONA voor S. H. gegeven £ 2—4—0.

aen de Matrosen van 't groote koninxschip leggende te Rochester, die S. H. aen 't zelve schip roeijden £ 4—0—0.

noch aen 't resterende Scheepsvolck van 't zelve schip, in 't generael tot een vereeringhe £ 11—0—0.

Hollants ghelt *f* 426.0.0.

N°. 89. JOANNES VAN LANGENHOVEN dispencier heeft betaelt de naervolgende vereeringen, Eerstelijck den 7^{den} Junij door ordre van den Heere VAN DORP aen den Dienaer van den Heere VAN HEENVLIET, die een pasteij aen S. H. bracht op 't Schip van Lieutenant Admyrael TROMP tot vereeringe *f* 6—6—0.

Den 8sten ditto aen Monsr. DU NOIS, kamerlingh voor S. H. gegeven tien ryxdaelers *f* 25—0—0.

Ditto noch aen denzelven ten fijne als boven *f* 15—0—0.

den 9^{den} ditto door last van S. H. aen een matroos, die een tarrebot aan S. H. presenteerde *f* 2.—10.—0.

ditto aen mons^r. DU NOIS ten fijne als boven *f* 15—0—0.

Ditto aen Jonckheer VOSBERGHEN voor S. H. ghegeven zestien ryxdaellers *f* 40—0.—0.

Ditto noch aen mons^r. DU NOIS kamerlingh voor S. H. gegeven *f* 20—0—0.

te zamen *f* 123—16—0.

N°. 90. JOANNES VAN LANGENHOVEN Dispencier heeft noch betaelt door ordre van den Heere VAN DORP 't ghene volcht, Eerstelyck den 24 Juny als wanneer S. H. van Bueren naert Legher reysde, Eerstelyck aen de soldaeten die S. H. tot Nimweghen convoijeerden tot een vereering *f* 50—0—0.

noch aen de 16 constabels binnen Nim-

weghen tot een vereeringe, ijder 30 stuiv^s. *ƒ* 24—0—0.

Den 25 ditto door ordre als boven tot een vereeringe gegeven aen de 32 Tambourijns soo van 't Guarnijsoen als de Burgherije *ƒ* 32—0—0.

noch aen de vier Constabels van de schans te Cnodsenburgh yder 30 stuiv^s. *ƒ* 6—0—0.

noch aen de Dienstboden in 't Huijs van den commandeur, alwaer S. H. logheerden tot Bellechere ghegeven *ƒ* 60—0—0.

Aen BERNHARDT BORCHT onderkamerlingh dat hy verschoten hadde, soo hier ende daer voor 't arbeijden van eenige baggage *ƒ* 1—5—0.

te samen *ƒ* 173.5.0.

N°. 91. STEVEN DE SMITH, koster van de Neerlantsche kercke binnen Lonne tot een vereeringe toeghevoucht twee ponden sterl. voor dat hy twee malen als S. H. in de kercke was de kussens heeft versorght comt. in Hollants gelt *ƒ* 20—0—0.

N°. 92. Monsr. VAN DER LEE Secretaris heeft tot een vereeringhe ghegeven aen een postillon die een missive van de Lieutenant Admijrael TROMP aen S. H. brachte een pont Sterl., is hollants gelt *ƒ* 10—0—0

(*Wordt vervolgd.*) V. D. N.

Brief van J. B. Petersen aan den luitenant-admiraal Cornelis Tromp 1677 (vgl. XIV. bl. 225). In de *Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten* komen de volgende stukjes voor, welke zeker licht over deze zaak zullen verspreiden:

N°. 7371. Memorie overgeg. aen.... Prince MAURITIUS, ter saecke van de Heer Resident PETERSEN en de heer Luijt. Adm. TROMP. (31 dec. 1674.)

N°. 7585. Missive, geschr. door de Heer Baron VAN PETERSEN, Raad, Resid. en Commiss. Gen. van.... Hanover enz..... Aen den L^t. Ad^r. G^r. CORN. TROMP: het welcke sal dienen tot een Voorloper van het manifest enz..... Gedruckt voor den Autheur. Anno 1677.

N°. 7586. Memoriën aen haer Hoog-Mog.-overgel. door.... Baron VAN PETERSEN.... mitsgaders Resolutiën daer op gevolgt, aeng. de sake tegens den Heer L^t.Adm. G^r. TROMP. (Mrt. apr. 1677.)

C. P. L.

Israeliten of Joden (vgl. XIII. bl. 299; XIV. bl. 105, 162). Als Utrechtenaar moet ik om der geschiedenis wil eene kleine teregtwijzing geven op hetgeen door L—F—T. wegens het klokluiden te Utrecht is meêgedeeld. De waak- of poortklok in de koepelkap van den Buurkerktoren werd een half uur geluid vóór het sluiten der poort, en dit werd naar het saisoen, bij het vallen van den avond en het aanbreken van den dag, telkens een half uur verzet: gedurende de lange dagen bleef men zes weken op gezetten tijd luiden; zoodat het laatste gelui dezer klok te half tien uur ophield. Tot aan dit tijdstip bleef de kleine deur van de poort op het klinket, en men kon er voor een halven stuiver tot tien uur doorgaan. De boefklok is eene andere, en deze werd dagelijks des avonds op den Domstoren van half tien tot tien ure geluid; de poorten werden vervolgens voor goed gesloten en de sleutels in de kamer van de burgerwacht op het stadhuis bezorgd. In later tijd kon men er na tien uur voor een dubbeltje doorgaan. Het is duidelijk en overbekend dat de *waakklok* van stadswege voor de bewaking der stad zelve diende en de *boefklok* van wege het hof van justitie, voor de jurisdictie van Utrecht werd geluid, terwijl op de overtredingen na dien tijd geschiedende, veel zwaarder strafbepalingen waren gesteld, dan op die vóór dien tijd. Ik heb nooit gehoord dat deze klok de benaming van *jodenklok* droeg, en ik beweer dat zulks nooit het geval is geweest. Natuurlijk herinnerde de boefklok ook den Joden het tijdstip dat zij de stad moesten verlaten, doch dit gelui werd nooit uitsluitend voor hen gedaan. Neen, het was het teeken, dat elk burger vermaande, om voor sluiting en eigen veiligheid te zorgen. Wat de verdraagzaamheid dezer eeuw betreft, daarvan bestaat een merkwaardig voorbeeld te Utrecht. Een zeer geacht Israeliet verhaalde menigmaal »dat hij in zijne jeugd met zijn vader Utrecht bezoekende, steeds des avonds die stad moest verlaten, en thans", zeide hij, »zit mijn zoon in den raad."

C. KRAMM.

Luthersche Predikanten (vgl. XIV. bl. 244) Van de t. a. pl. genoemde predikanten was JOHANNES BOEKEN te Amsterdam geboren 14 oct. 1668. Hij studeerde bij ds. HENDR^s VOS sedert oct. 1684 en deed zijne eerste predikatie te Zaandam op paschen van 1686; ging naar Giessen en een jaar later naar Jena, van waar hij in 1690 vertrok naar Leipzig, en na kort verblijf, naar zijne geboortestad terugkeerde. Hij werd beroepen te Monnikendam en aldaar bevestigd den 2^den junij 1690, te Rotterdam den 27sten julij 1692, en is overleden 19 oct. 1697. Eene *Lijkpredikatie* over hem, gehouden door ds. H. VOS, werd gedrukt bij BOS te Rotterdam, waarachter zijn levensloop beschreven voorkomt.

JOAN EVERHARD MEIJER was geboren 1672 te Osnabrug, werd beroepen te Deventer 1697, te Leiden 1701, en te Amsterdam 12 julij 1713: aldaar heeft hij eene *Lijkreden* gehouden in december van dat jaar, op ds. B. H. EMPZIJSCHOFF, die in druk is uitgegeven. In 1717 hield hij eene *Jubelrede* op het 2de eeuwfeest der hervorming door M. LUTHER, en in 1718 weder eene *Lijkrede* op ds. ADR. WAAKER, die almede gedrukt is. In mei 1731 hield hij eene *Lijkrede* op ds. JACOBUS VELTEN, en aug. 1737 eene *Lijkrede* op ds. mr. TH. HENR. HAVER, welke beide gedrukt zijn. Den 17den julij 1743 emeritus verklaard, overleed hij den 18den sept. 1749, oud 77 jaren.

MICHAEL FREDERICI TATINGHOF, geboren te Enkhuizen, werd philos. et med. doctor, is beroepen te Zaandam 25 oct. 1659 en overleed 16 julij 1673. Van hem ziet het licht *Bijbels Bloemhof*, alsmede LUTHERS *kleine Categismus op Rijm gesteld.*

GEORG HENRICUS PETRI is als prop. te Medemblik 1672 beroepen, te Zaandam in 1673, heeft 18 nov. 1699 de nieuwe kerk aldaar ingewijd en is overleden 28 dec. 1703. Een boekje van hem, getiteld: *Zaandammer Sneeuwwonder*, is in 1692 te Amsterdam gedrukt.

LAURENTIUS LANGE, geboren te Ratseborg in Holstein, is beroepen te Deventer 167., te Zwol 1683, te Arnhem 1680, doch heeft hiervoor bedankt, te Leiden 1690, in mei 1691 aldaar geauspendeerd en hem de stad ontzegd, waarover zijn *Afgedwongen Verhaal* te Gouda verscheen in 1696. Te Alkmaar hield hij 1691 een *Lijkpredikatie* op ds. R. VERWEY en werd aldaar in zijne plaats beroepen en heeft den 14den sept. 1692 de nieuw gebouwde kerk aldaar ingewijd. In 1695 werd hij te Gouda beroepen, predikte afscheid den 15den mei. Hij overleed 4 maart 1697 op welk overlijden een zeer toepasselijk vers, door dr. JOH. COLERUS gemaakt, te 's Gravenhage werd gedrukt.

Zie over deze allen de *Naamrol der Predikanten in de gemeentens de onveranderde Augburgsche Geloofsbeleidenisse toegedaan in de 7 Vereen. Nederlandsche Provintien*, enz. enz. sedert 1518, Amsterd. 1777, 4°., welke berigten zeker nog kunnen vermeerderd worden uit het werk van de heeren J. C. SCHULTZ JACOBI en F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, *Bijdragen tot de geschiedenis der Evang. Luthersche kerk in de Nederlanden*, 7 stukken Utr. 1839—1845.

Van G. M. PETRI is reeds melding gemaakt in den *Navorscher* 1851, bl. 296. Bij zijne *Inwijdingspredikatie te Zaandam* 1699 werd zijn portret vervaardigd, gelijktijdig met eene afbeelding der kerk. In 1700 zijn uitgegeven zijne *Geestelijke Gezangen*, en later met die van zijn opvolger J. C. COLERUS in 1733, waarbij ook zijn portret, nog eens in 1756, beide kl. 8°. Zie voorts A. PAAUW, *Europa's Lutherdom*, bl. 383, alwaar in de *Naamrol* der Leeraren, de door mij alhier vermelde ook genoemd worden, doch van DAVID LUDEKINGH noch van PETRUS STAPPENBEEK vind ik melding gemaakt, maar waarschijnlijk zal de heer SCHULTZ JACOBI, zoo bijzonder bekend met al wat het Lutherdom, inzonderheid hier te lande betreft, aan TOT de gewenschte inlichting willen geven.

V. D. N.

Luthersche predikanten. BOEKEN (JOHANNES). Zie SCHULTZ JACOBI, *Gesch. d. Ev. Luth. gem. te Rotterdam*, bl. 168—214.

LANGE (LAURENS). Zie aldaar bl. 176; voorts *Bijdragen tot de gesch. der Ev. Luth. kerk in de Nederlanden*, stuk 5, bl. 22—25, 38.

MEIJER (JOHAN EVERHARD). Zie *Bijdragen enz.*, stuk 5, bl. 39; en DOMELA NIEUWENHUIS, *Gesch. d. Amsterdamsche Luth. gem.*, bl. 147, 148. Hij heeft uitgegeven *Lijkredenen* op B. H. EMPZYCHOF, 1713, A. WAAKER, 1718; J. VELTEN, 1731; T. H. HAVER, 1737.

PETRI (GEORGE HENDRIK), zoon van den ambtman JOHAN PETRI te Giessen, in Hessen, en ALIDA KISSELIUS, en na zijns vaders vroegen dood opgevoed bij zijnen oom CONRAD KISSELIUS, pred. te Landau. Na 't bezoeken van eenige duitsche universiteiten bezocht hij ook eenige akademien buiten zijn vaderland, waarschijnlijk ook die te Utrecht, ofschoon hij daar, althans tot op 1672, niet is ingeschreven. 't Zal toch wel van Utrecht uit zijn geweest, dat hij meermalen te Kuilenburg predikte, 12 april, 16 mei en 22 aug. 1669 en op de drie eerste zondagen na paschen van 1770. In 1672 werd hij vast proponent te Medemblik. In 1673 te Zaandam beroepen, werd hij 3 oct. te Amsterdam tot het ambt ingezegend. Op 18 nov. 1699 wijdde hij de nieuw gebouwde kerk zijner gemeente in. In de vervallen kerk had hij toen reeds 3250 malen gepredikt, 't geen op 125 in 't jaar uitkomt. Hij was een dergenen, die de *Christ.-broederlijke Unie* te 's Gravenhage hielpen tot stand brengen. Te Zaandam leefde hij in zeer goede verstandhouding met de gereformeerde predikanten, 't geen om den tijd wel opmerking verdient; doch had groot verdriet van J. C. FABER, die gaarne in zijne plaats was beroepen en de gemeente tegen hem zocht op te zetten. PETRI was een groot liefhebber van dicht- en toonkunst. Hij is tweemalen gehuwd geweest, de eerste reis met HILLEGONDA DE JONGH,

de tweede met ANNA ELDERS DE GROOT. Uit zijn eerste huwelijk bleef eene dochter over, die te Zaandam huwde. Hij overleed 28 dec. 1703 en werd 3 jan. 1704 begraven. De rotterdamsche leeraar J. W. VAN SONTEN hield op hem eene lijkrede, die in 1704 te Amsterdam is gedrukt. Er bestaan op hem allerlei lijkdichten van H. VOS, J. SPITSIUS, J. COLERUS, F. BOSCH, E. SWIDDE, J. W. VAN SONTEN, W. PHENIX, J. C. COLERUS, J. H. KISSELIUS en H. W. MELLINGHUISEN. Van zijn eigen werk is gedrukt:

1°. *Zaandammer Sneewwonder*. Amst. 1692.

2°. *Geestelijke gezangen*. Herdrukt te Amsterdam in 1733. In dezen druk vindt men zijn portret en de afbeelding van het kerkgebouw zijner gemeente.

3°. *De gekruyste Jesus, vertoont in eenige Christelijke betrachtingen over het bitter lijaen en sterven onzes Heeren Jesu Christi*. Herdrukt te Amst. in 1727.

TATINGHOF (MICHAËL), zoon van FREDERICUS FREDERICI TATINGHOF en CORNELIA D'ORSI JANS dochter, geboren te Enkhuizen. Hij was doctor in de philosophie en in de medicijnen; en werd 25 nov. 1659 te Zaandam tot predikant beroepen. Na ruim 13 jaren als predikant en geneesheer te zijn werkzaam geweest, stierf hij 16 julij 1673 in de kracht zijns levens. Hij heeft uitgegeven:

1°. *Piorum requies, et matura senectus*. Dat is, *Der Vroomen ruste ende vroeghe ouderdom*. (Lijkrede op zijnen broeder JOHANNES TATINGHOF.) Amst. 1655. 4°.

2°. *Kortbondige medicynspreuken van* HIPPOCRATES, *uit het Grieksch vertaald en verklaard*. 1658.

3°. *Bijbelsch Bloemhof*. 1569. Herdrukt 1709 en 1724. 12mo.

4°. *Catechismus Cither*. 1669. Herdrukt 1709. 12mo.

5°. *De 40 Bijbelsche vrouwtjes*. Herdrukt 1724. 12mo.

S. J.

Geboorteplaats van Menno Simons (vgl. XIII. bl. 237, 291). Tot opheldering zouden misschien kunnen strekken een oud handschrift en zilveren gedenkpenning, welke zeer waarschijnlijk nog in eigendom toebehooren aan TJEBBE GRATEMA, winkelier te Pingjum, die, naar ik meen, tot de nakomelingen van den beroemden kerkhervormer behoort.

ALOF.

G. D. Baij (vgl. IX. bl. 202; XII. bl. 10). Van het *Leven en bedrijf van den doorslepen bedrieger* verscheen in 1732 eene nieuwe vertaling, in twee deelen in 12°, onder den titel *Het leven van de Ridder Don* ARNOLDO *of de bedrogen Spaansche bedrieger*. Eerste deel. *Amst.* 1732 en *Het leven van Donna* RUFINA *of de Spaansche bedriegeres, dochter van Don* ARNOLDO. Tweede deel. *Amst.* 1732.

Twee personen uit dezen laatsten roman hebben aan W. VAN DER HOEVEN ten onderwerp gestrekt voor zijne beide blijspelen, *De vermomde minnaar* en *De vermomde minnares*.

C. P. L.

Waterlozing van den Rijn te Katwijk (vgl. XII. bl. 296). Uit de *Thesauriers-rekeningen* van Leiden heb ik reeds aangetoond, dat er in 1404 pogingen aangewend zijn om den Rijn weder bij Katwijk in zee te doen loopen; doch uit de rekeningen van 1438 en 1445 blijkt, dat het werk geen voortgang moet gehad hebben; want daarin komen de volgende posten voor:

A°. 1438. Op S^t^. Pieters avont ad Cathedram, also t'Gerecht geweest waren tot Catwyc om die plaets te oversien daermen 't gat in de zee deurdelven soude, so ghingen sy s'avonts tot BOSSEN teeren, daer de cost of beliep mits wijn, iiij ℔ xii ß.

A°. 1438. Op S^t^. Mathijs dach ghingen dat heele Gerecht mit den Hiemraden, als als BOUDIJN VAN ZWIETEN ende FLORIS PAIDSZZOON VAN ZONNEVELT te samen eten tot BOSSEN, om mit henlieden te spreecken van 't gat te vercrigen in der Zee, ende verteerden mids wijn, vij ℔. xiij ß. iv d^r^.

A°. 1445. Reysden tot Haerlem opten IV Octobr. AELBAERN VAN NOIRDE, ARENT VAN ROLLANT, GEERT HEERMAN mit hem vij, om t'antwoirde te brengen aen den Hogen Hiemraden, roerende van die doerdelvinge doir die dunen te Catwyc, mit den anderen lantsgenoten, ende waren wt ij dagen, is van cost, wagenhuyr, belensiere, mit sommige van den Gerechte, die met hem quamen eten, ix ℔.

Ik haal deze posten aan om te doen zien, hoe traag men hier te lande is geweest in de uitvoering van een nuttig werk, dat eerst in het begin dezer eeuw zijn beslag heeft bekomen.

Het is waar, in 1537 of liever in 1571, heeft men eene uitlozing in de Noordzee bij Katwijk door middel van eene groote buis (gemetseld riool) volbragt (ik zou haast zeggen, *daargesteld*), maar deze opening is al spoedig verstopt geworden. Zie hierover A. MATHAEUS, *de Nobil.*, p. 768 en VAN LOON, *Oude Holl. Historie*, bl. 70.

.. ELSEVIER.

De Bursalen te Leiden (vgl. VII. bl. 70). Onder de papieren van het voormalige Staten Collegie te Leiden, bevindt zich eenen brief van den regent PIETER BERTIUS, dien hij den 18 mei 1608 aan de curatoren der leidsche hoogeschool had geschreven, waarin hij verslag doet van de uitkomsten, die dat collegie tot nog toe heeft opgeleverd, en zegt o. a.:

»De vruchten van t Collegie zijn door »Gods genade tot noch toe zodanich ende »zoo veel geweest, dat ze de kosten wel »waerdich zijn. Ick hebbe tegenwoordelyck »onder my xxxvi ordinarise Bursalen ende »daerenboven nech xvi extraordinarios. »Onder desen zijnder wel *thien*, die alreede »bequaem sijn tot de dienst der gemeynten »Jesu Christi. Daerenboven zijnder tot »noch toe uyt de Collegie gesproten LXIJ »predicanten, xviij rectoren of Conrectoren. »Ende dit alles binnen den tijd van *vijfthien* »jaren, welcke de tijt is, dat Godt Almach»tich gelieft heeft mijn dienst tot bevorde»ringe van 't Collegie te gebruycken. Zulx »dat niet alleen in Hollant, maer oock in »Zeelant, Vrieslant, Gelderlant, Utrecht, »Cleve, ja oock in Oost-Indiën, de vruchten »van onsen arbeyt en van den zegen des »Heeren tot lof der H. Mog. Staten ge»speurd werden." enz.

Tot de oostindische predikanten behoorden ABRAHAM (VAN) BEETS, over wien PIETER BERTIUS aldus schrijft: Ick hebbe op gisteren brieven becomen van ABRAHAM BEETZIO, geschreven uyt den Witten Leeuw den 8 April voorleden; hij lach op dien tijt achter het eiland Wicht in Engelant, neffens meer andere schepen geladen met Peper. Hij schrijft van de Waterslag tusschen den Vice-Admiraal Don MARTIN ALFONSO DE CASTRO en onsen admiraal CORNELIS MATELIEF, en hoe dat hy, wesende op die tijdt gevangen onder den Vice-Admirael, met meer hollanders gelost is tegen 150 portugesen. (Zie over dien zeeslag, WAGENAAR IX. bl. 306.)

Over WILLEM WIRTS, die voor rekening der Oostind. compagnie te Leiden studeerde, zegt BERTIUS o. a.: »dat hij niet als »een student der theologie gekleed gaat, »maar met *zijde* en *fluweel*, even als een »rijk Spaansch of Portugeesch koopman en »de lessen der theologie niet waarneemt." (21 januarij 1608.)

.. ELSEVIER.

Brandmerk op de wang (vgl. A. R.; XI. bl. 162, 229). Het brandmerken op de wang schijnt een oud gebruik bij de justitie geweest te zijn; want in de *Thesauriersrekening* van Leiden van het jaar 1440, komt dienaangaande de volgende post voor:

»Den hangedief (beul) van Gendt gege»ven, om dat hy HENRIC MOSTINC (die op »ander lakenen lode dat teycken ende sleu»telen van Leyden geslagen hadt) settede »op die kaek ende t' enden den ij dagen »hem een *gloeijende slotel in zijn wange* »*dructe....* viij ℔."

.. ELSEVIER.

Hendrik Zwaerdecroon (vgl. A. R.; XIV. bl. 2). Gewoonlijk wordt de geboorteplaats van dezen gouverneur generaal opgegeven te zijn Rotterdam, doch op de lijst der personen van het schip, waarmede hij in 1684 naar Indië is vertrokken, *de Purmer*, las ik: HENDRICK SWAERDECROON van Leyden, Adelborst. Daar in den 8sten jaargang van dit tijdschrift blz. 320, wordt opgegeven, dat te Amsterdam op den 5den januarij 1630 is aangeteekend, om zich in den huwelijken staat te begeven, HENRICUS ZWAERDECROON van Leyden, zoo vermoed ik, dat de latere gouverneur generaal een kleinzoon is geweest van dezen HENRICUS. Maar nu vraag ik: is de gouverneur generaal te Leiden of wel te Rotterdam geboren?

LABORANTER.

Christoffel van Swoll (vgl. A. R.). Onder de vragen, die nog altijd beantwoord moeten worden, kan ook deze gerekend worden. Hoewel nu niet in allen deele aan het verlangen van A. & A. kunnende voldoen, wil ik toch gaarne opgeven wat mij omtrent deze familie is bekend geworden.

De eerste van dien naam, die mij in de boeken der Oostind. Comp. is voorgekomen, is SAMUEL VAN SWOLL, die reeds in 1629 klerk was bij die comp. ter kamer van Amsterdam. Hij overleed als boekhouder in 1639.

In 1646 komt voor ABRAHAM STOFFELSE *de Jonge* als kassier bij dezelfde kamer. ABRAHAM STOFFELSE *de Oude* gaf boven de borgtogt, een som van *f* 50,000 op interest aan de comp., voor zoo lang zijn zoon in die betrekking blijft.

Deze overleed in 1656; hij werd door zijn broeder JACOB vervangen, op dezelfde voorwaarden; in 1670 werd deze op zijn verzoek ontslagen.

In het scheepsboek van de *Jonge Anna*, 1683, komt het volgende voor:

»CHRISTOFFEL VAN SWOLL in de *Juffrouw Anna* 1683, den 19den december uyt Texel tot 19 juny 1684, dat op Batavia aan land gaat, is 6 maanden en 24 dagen."

Zijn actionaris was HERMAN STOFFELSE VAN SWOLL, vermoedelijk zijn vader, die vóór 1719 reeds was overleden, want na het overlijden van CHRISTOFFEL op den 12den november van het jaar 1718, als gouverneur-generaal, komen in de papieren der comp. als erfgenamen voor in 1719:

WILLEM VAN RYNEVELT gehuwd met JOHANNA VAN SWOLL.

NICOLAAS VAN AMERONGEN, weduwnaar van ENGELINA VAN SWOLL.

CASPAR AUCKEMA [1]), gehuwd met GELIA? VAN SWOLL.

JACOB VAN RYNEVELT, gehuwd met GEERTRUYD VAN SWOLL.

In 1721 wordt nog betaald aan WESSEL VAN NEERCASSEL, gemagtigde van GELIANA VAN SWOLL zijn nagelaten weduwe.

Deze WESSEL VAN NEERCASSEL is vermoedelijk dezelfde (zie Algem. Reg.) die in 1725 genoemd wordt, oud-commandeur en equipagemeester in Oostindië; in 1725 woonde hij te Amsterdam op de Heerengracht bij de Leliegracht. In 1731 was hij nog in leven.

LABORANTER.

Bijzonderheden, het beleg van Leiden betreffende.

I.

Weigering van Dordrecht tot het leveren van 80 *last koren, bij het beleg van Leiden.*

Het blijkt, dat de stemhebbende steden van Holland [2]) zich verbonden hadden om Leiden met koren te provianderen, ten tijde van het beleg in 1574, maer dat Dordrecht zich aan dien pligt heeft onttrokken.

Men vindt dit bevestigd uit eene rekening van Leiden van 1572—74, waar, onder de ontvangsten, de volgende post voorkomt:

»Eerst van de Stadt Dordrecht, de welcke »in desen gequotiseert zijn geweest op 80 »lasten coorns, die by mr. ADRIAEN VAN »BLYENBORGH, heuren gecommitteerde waren »geconsenteert ende bewillicht, en is by de »voors. van Leyden niet ontfangen; maer »hebben de voorss. van Dordrecht, niet»tegenstaande eenich naerstich vervolch tot »dien eynde te meermalen aen hemluyden »by de voorss. van Leyden gedaen, niet »alleenlicken in 't woort van heuren gecom»mitteerde geen gestant gedaan, maer ooc »verclaert dat genoemde VAN BLYENBORCH »ten dien geen last noch macht en hadde »gehadt; in der vougen dat de voorss. van »Leyden by die van Dordrecht in de last »zyn gelaten, ende genouch by haren toe»doen in 't verdriet, van zoo vele vrome »harer borgeren by tijden van de benautheijt »des tweden belegs van honger te hebben »moeten zien sterven, zijn gecomen geweest; »twelck alhier gestelt wert tot memorie, »ten eynde zy luyden ten besten geïndu»ceert zullen mogen werden, ten laesten »haer gelove te quijten en de voorverhaelde »80 lasten als noch ten behouve van 't ge»meen lant, tzy binnen der voorss. stadt »van Leyden of elders, daer de noot zal »mogen bejegenen, te leveren."

[1]) Predikant te Muiden.

[2]) Zie hierover *de Resolutie van Holland,* van 25 Aug. 1574.

II.

Zilver, uit kerken en kloosters binnen en buiten Leiden gehaald en verkocht; anno 1572—1574.

In de *Groote Rekening* van Leiden, zijnde eene afrekening met het gemeene land over de jaren 1572—1574, komen onder de ontvangsten de volgende posten voor.

1. Eerst is ten behoeve van Leyden ontvangen al het zilverwerk van de kerken en kloosters der voorn. stede en van de conventen, in de ambachten daaromtrent gelegen, achtervolgens een Inventaris daarvan gemaakt by JAN JANSZ. BROUWER en GERRIT JACOBSZ. onder de Clock, en by FOY VAN BROUCHOVEN, in der tijd secretaris der stad onderteekend, zijnde al het voors. ontvangen zilverwerk gepryseerd by JAN LUCAS en DOMINICUS GERYTSZ., goudsmeden ten behoeve van het Gemeene land. 6823 gl. 14 ß. 9d.

2. Noch al het zilver aankomende der abdy van Rynsburg	1172 gl. 13 ß.
3. Noch idem van de Barnarditen te Warmond	276 gl. 7 ß. 6.
4. Noch verscheidene partyen kerkgoederen door HENDRIK VAN BROUCHOUEN en JAN VAN HOUT, secretaris aangeslagen en verkocht	766 gl. 18 ß. 6d.
Noch idem	539 gl. 3 ß. 6.
somma	9578 gl. 18 ß. 3d.

De posten 4 en 5 waren doorgehaald, om welke redenen is onbekend; doch zeker is het zilver te gelde gemaakt.

III.

Koeien en Paarden, ten tijde van het 2e *beleg van Leiden a°.* 1574 *geslagt.*

Er bestaat in het archief van Leiden eene rekening, genaamd *Groote Rekening*, loopende over de jaren 1572, 73 en 74, waarin de verantwoording voorkomt van gelden die Leiden ten behoeve van het gemeene land had voorgeschoten of betaald.

Uit deze merkwaardige rekening deel ik de volgende post mede:

Fol. 247. »Noch zijn binnen Leyden by »tyde van de tweede belegering, volgens de »particuliere rekening daervan gedaen, by

»de Magistraet in der tijd aengenomen en »ten behoeve en tot onderhout van de scamele gemeente aldaer geslacht geweest, 387 »koeyen en 76 paerden; waerdig zijnde »volgens de prysering en taxatie daervan »gedaen 11263 gl. 10 ß.

»Daervan het vleesch gedeelt en vercoft »zijnde, den rijcken en vermogende om gelt »en den armen om Gods wille, en is daer»van in alles niet meer gekomen dan eene »som van 3288 gl. 10 ß; komt daeromme »alhier tot laste van't gemeenelant, achter»volgens schrijvers van de Heeren Staten »'s lands en heurlieden belofte daerbenevens »gedaen van dato 28 aug. 1573, de somma van 7975 gl.

Men ziet hieruit, dat er ook paardevleesch gegeten is, en waarschijnlijk ook de huiden van koeien en paarden, want op fol. 325 treft men de volgende post aan: Betaelt aen LENAERT WILLEMSZ., schoenmaker, ter cause van arbeytsloon om zekeren huyden te *onthaeren*, ten einde dezelve by tijde van het 2ᵉ besluit (beleg) gegeten zouden werden.... 4 £. 10 ß.

Betaelt: CORNELIS GERRYTSZ en GERYT THEUNS, van 400 huyden te *souten* de somma van, 13 £. 14 ß.

IV.

Brieven van den admiraal Boysot aan die van Amsterdam en Utrecht, geschreven na het beleg van Leiden in 1574.

Onder de pamfletten op de Bibliotheca Thysiana te Leiden aanwezig, bevinden zich twee gedrukte brieven of missiven, de dato 4 october 1574, waarin die van Amsterdam en Utrecht aangespoord worden, de zijde van den prins van Oranje te kiezen. Zij komen op hetzelfde neder; doch zijn van verschillenden inhoud.

Uit de *Groote Rekening* van Leiden anno 1572—1574 fol. 333, leert men den schrijver en drukker dier brieven kennen; want daar leest men: »Noch betaelt aen JAN »MOYT JACOBSZ., boucdrucker by ordonnantie »van dato den 14 octobris lxxiiij ter cause »van ten bevele mijns Heeren den admirael »BOYSOT iiijᶜ (400) exemplaeren te drucken »van eenige missiven die dezelve heere »admirael binnen de steden van Utrecht en »Amsterdam, op hoope dat dezelve vrucht »zouden hebben gedaen, heeft doen stroyen, »de somme van v £.

V.

IJzeren Schansen.

Het denkbeeld om ijzer tot fortificatiewerken te gebruiken, is niet nieuw; want reeds in 1572—74 bediende men zich te Leyden van eene *ijzeren schans*.

In de *Groote rekening* van Leiden 1572—74, vindt men daarover de volgende posten:

Betaelt aen HENRIC JANS, by ordonnantie van dato 8 july 1573, ter cause van arbeytsloon by hem gedaen en verdient, helpende mʳ. WILLEM VAN COTEN omme d' *yseren schans* te vervoeren en te verstellen, de somma van 6 £ 6 ß.

Betaelt aen JACOB BARTELMEESZ, Scheepmaker en PIETER DIRCX van Alphen, by ordonnantie van 3 Aug. 1572, ter cause van arbeytsloon, by hem verdient aen de *yseren schans* te helpen vervoeren, setten en wechnemen, de somma van 12 £.

Betaelt aen ADRIAEN HENRIX, AELBERT CORNELISZ en JACOB JANS, timmerluyden, by ordonnantie van 8 Sept. 1574, ter cause van arbeytsloon, by deselve verdient aen de *yseren schans* 15 £.

Men zal uit deze posten gemakkelijk kunnen afleiden, dat de zoogenaamde schans niet anders kan geweest zijn dan eene ijzeren beschutting tegen geweerkogels. Bij het beleg heeft men ook een *schootvrij schip* (geblindeerd) gebruikt, want in de reeds genoemde rekening leest men:

Betaelt aen JAN JANSZ van Berendrecht, Smit, by specificatie en ordonnantie van 22 july 1574, ter cause van yserwerck by hem gemaeckt en gelevert tot de toerustinge van een *schootvry schip* 7 £ 4 ß 6 d.

Betaelt aen capiteyn GERYT VAN DER LAEN, dato 30 July 1574, voor de betalinge van de 33 soldaten, die by hem tot de aenslach aen Boshuyserbrugge, gebruyct in 't *schuetvrye schip*, waren gestelt de somma van 26 £ 8 ß.

.. ELSEVIER.

Aeneas Menelaides. Wie weet ons iets mede te deelen van AENEAS MENELAIDES van Friesland, die 16 à 17 jaar in Perzië heeft gezworven, en van Suratte over Ceylon in 1667 op Batavia was gekomen en toen aan gouverneur generaal en raden van Indië verzocht weder derwaarts te mogen vertrekken, hetgeen hem werd toegestaan tegen betaling van 50 rijksdaalders voor vracht?

LABORANTER.

Korps mariniers. Wanneer men in de gelegenheid mogt zijn bijzonderheden te kunnen opgeven van krijgsverrigtingen van vroegeren of lateren tijd, waaraan door de mariniers is deelgenomen, hetzij afzonderlijk of vereenigd met het leger hier te lande of in Indië, of met de marine, dan zal men met de opgave daarvan den ondergeteekende ten hoogsten verpligten, ten einde daarvan bij een uit te geven werk betrekkelijk dat korps een gepast gebruik te maken.

Opgave van minder algemeen bekende bronnen dan de werken van de heeren DE JONGE, KNOOP, VAN SYPESTEYN en DE BORDES, zullen mede niet onwelkom zijn.

Men verzoekt de inzending er van franco, aan den uitgever dezes.

LABORANTER.

—

Het trouwen te Leiden in 1641. Op den 22 mei 1641 zijn ter vergadering van die van den gerechte verschenen d°. JACOBUS TRIGLANDIUS en SIMON WILLEMSZ VAN KERCHEM, gecommitteerden van den kerkenraad der nederduitsche gemeente alhier, om aan den voorn. gerechte, uit naam van den voorn. kerkenraad, voor te dragen en bekend te maken, dat nu binnen korten tijd in de stad Leiden »wat nyeuwelicxs (nieuws) »begonnen, en oock daernae by anderen ge»volcht is, eene insolentie, van in de Kercke »te komen om te trouwen, de *bruyden met »hangend hayr* en met *eene kroone op haer »hooft*, en die geene die haer accompagne»ren mede sonder *heuycke*, alleenlick met »eene *kouffe* off *zyde cappe* op haer hooft, »naer de wyze, sulxs als men verstaet dat »in Frankryck die van adel off grooten »huysen aldaer ter trouwen gaen, en dat »door het komen der bruyden en desselfs »suite (mits de groote toeloop van de men»schen) onder de predicatie, zoodanige con»fusie quam te ontstaen, dat niet alleen de »toehoorderen in haere groote devosie wer»den gestoort en van het gehoor afgetrocken, »maar ook de predicanten in het doen van »haere predicatiën grootelix werden getur»beert."

Na deze klagt, nam de regering de noodige maatregelen om zulke opschuddingen te verhoeden, door de bruiden, die te laat in de kerk kwamen, eene andere deur te doen inkomen; doch aan het toilet werd niets veranderd.

.. ELSEVIER.

—

Hendrik Paep, bastaard van Swieten. A°. 1391. In het jaar 1590 heeft de regering van Leiden, ten verzoeke van SIMON THOMASZ. VAN SWIETEN, de echtheid der volgende brieven erkend: (¹)

1°. Een perkamenten brief van 1391, luidende aldus: »Ick DIRCK VAN ZWYETEN, »doe kont eñ kennelick allen luyden als dat »ick HEYNRICK PAEP int waer gevonden »hebbe mit goeden betoge dat hy *mijns »vaders bastart broeder* was, eñ ick hem »kenne een welgeboren man gelijcken mijn »zelven naer synre coemste eñ syne kinde»ren des gelycks. Ende bidden allen goe»den luyden dat sy se, in..... rechten »laeten als my toebehoort eñ ick se noode »verder vercort sage. Ende omdat dit waer »is, zoe heb ick dezen open brief bezegelt »mit myn zegel in tjaer ons Heeren *Duy»sent driehondert een eñ tnegentich* des don»redages na Sinte Maertynsdach in de win»ter."

2°. Een perkamenten brief van 1418, luidende aldus: »WILLEM VAN MONTFOER»DEN VAN ZWIETEN, Ridder, Baillu eñ Rent»meester des lands van Egmont, doe kont »allen luyden dat ick in der waerheyt mit »goeden bescheyden van goede bezegelde »brieven vernomen hebbe dat HEYNRICK »PAEP my toebehoort, die HEYN JANSZ eñ »ELLE ZEGERSZ. oem was. Alsoe dat ic de»selve ELLE eñ HEYN voors. kenne myn ge»boren magen te wesen eñ goede welgeboe»ren luyden. Ende ick bidde allen goeden »luyden dat zy hemluyden ende degenen »van hem comende of gelyck in geboerte »staen, rustelick eñ vredelick laten gebruyc»ken, gelycken andere welgeboren luyden »gebruycken eñ genyeten hoeren geboerten; »want ic se noode veronrechten zage boven »reden, ende want dit waer is eñ ic se claer»licken voor myn maegen houde als voors. »is, soe heb ick desen open brief bezegelt mit »mynen zegel. Gegeven op ten achtentwin»tich dag in April int jaer ons Heeren »*Duysent CCCC eñ achtien*."

3°. Verklaring van DIRK VAN ZWIETEN, ridder, heer tot Leyenbosch en tot Loenersloot, kastelein en bailluw van Woerden, Muyden, Weesp, Naerden en Gooiland enz., alsmede van JAN VAN ZWIETEN, heer tot Opmeer, van 6 oct. 1500, dat zy de bovengenoemde brieven van 1391 en 1418, »gezien, gelezen en gehandeld heb»ben." Verder zeggen zij: »Ende zoe wy »in der rechter waerheyt vynden DIRK »JACOBS, CLAES SYMONSZ, BOUWEN GER»RITSZ. en CLAES PIETERSZ, gekomen zynde »van der rechter lyvene en bloede van »HEYNRICK PAEP, oock mede dat gestyft »ende gestarct hebbende by hoeren eede »die zy gedaen hebben voor ons lieflick »aen den heyligen zwerende, dat haerluy»der afcomst is van ZWIETEN en HEYNRICK »PAEP bastart broeder was van DIRCK VAN »ZWIETENS vader enz. Bezegeld op den 6 »October 1500."

4°. Schepenbrief van Leiden van 9 oct. 1500, waarin de brieven, onder 1, 2 en 3 vermeld, zyn opgenomen, en waarin zij verklaren, »dat voor hun in den Gerechte »gekomen zyn CLAES SYMONSZ, BOUWEN »GERRITSZ, DIRK JACOBSZ," in n°. 3 aangehaald, en certificeerden etc. »by haeren »gestaefde eede die zy volcomenlicke daer»toe deden met opgehevene handen en uyt»gestrecte vingeren alst recht is, dat CLAES

¹) *Getuigenisboek D.* bl. 184 verso.

»SYMONSZ en wylen JACOB SYMONSZ twee »volle gebroederen waren beyde van vader »en moeder, van welcke JACOB SYMONSZ »gekomen is LAMBRECHT JACOBS die nu ter »tyt woonachtig is in Rynlant binnen den »ambachte van Soeterwoude buyten Leyden »by *Sinte Jans Capelle*, zoe dat CLAES »SYMONSZ een volle oom is van den voorn: »LAMBRECHT JACOBSZ. Ende want godlick »eñ verdienstelick is in allen rechtvaerdi- »ge zaecken der waerheyt getuygenisse te »geven als men des verzocht worde, zoo »hebben wy Schepenen voors: desen brief »bezegelt met onsen zegelen hier aen ge- »hangen int jaer ons Heeren *Duysent vyf- »tienhondert* opte *negen dag van October* 1500.

5. Schepenbrief van Leiden van 25 aug. 1590, waarbij CORNELIS ADRIAANSZ. VAN BARREVELT, vroedschap, oud 75 jaren, en CORNELIS MEES VAN HOUT, secretaris der weeskamer, oud 76 jaren, verklaren dat zij wel gekend hebben LAMBERT JACOBSZ., in den voornoemden vidimus genoemd; dat hij omtrent Cronesteyn bij eene kapel, toen ter tijd aldaar staande, en waarin men op St. Jansdag kerkelijke feesten hield, gewoond heeft. Verder dat deze LAMBERT JACOBSZ. de grootvader geweest is van SIMON THOMASZ. VAN SWIETEN, voor wien deze stukken hebben gediend. Vervolgens geven zij de volgende afstamming op:

DIRK JACOBSZ. VAN SWIETEN. 1500.
CLAES SYMONSZ. „ „
BOUWEN GERRITZ. „ „
CLAES PIETERSZ. „ „
JACOB SYMONSZ. „ „ { LAMBERT JACOBSZ. VAN SWIETEN.
allen afstammelingen van HENDRIK PAEP.

- 1. WILLEM.
  - 1. CLAES.
  - 2. CORNELIS.
- 2. CLAES.
  - 1. CORNELIS.
  - 2. HUIG † 1587 tr. ELISABETH VAN VEEN.
    - CLAES, geb. 1582.
    - HUIG, geb. 1583.
  - 3. LAMBERT.
  - 4. SYMON.
    - 1. CLAES, geb. 1572.
  - 5. CLAES.
- 3. SYMON, † vóór 1590.
- 4. ADRIAAN.
- 5. JANNETJE, gehuwd met DIRK GERRITZ., beide te Delfshaven zonder kinderen overleden.
- 6. MARIA.
- 7. JACOB.
  - WILLEM, woont in 1590 te Wassenaar.
- 8. THOMAS.
  - 1. JACOB.
    - 1. ANDRIES, † vóór 1590.
    - 2. LAMBERT, gehuwd met ANNA DIRKSDR. VAN HEUSDEN.
  - 2. CORNELIS.
  - 3. LAMBERT.
  - 4. GERRIT.
  - 5. SYMON, geb. 1553; ten zijnen behoeve is deze verklaring afgegeven. Hij was klerk ter weeskamer, en had bij zijne vrouw JACOMINA BAILLY verscheidene kinderen.

.. ELSEVIER.

Onthaal van Henriette Maria, koningin van Engeland en gemalin van Karel I, te Leiden in 1642. Bij WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, dl. XI., bl. 327, worden de redenen opgegeven, waarom deze koningin hier te lande is gekomen. Hij zegt, dat zij overal feestelijk is ontvangen in de steden Delft, Rotterdam, Haarlem en Amsterdam; doch vergeet daarbij ook Leiden te vermelden. Het kan intusschen nuttig zijn daarover het volgende te zeggen. Op het leidsch archief bevinden zich eenige *registers* van *vrolijke maeltyden van Curatoren, Burgemeestren* enz., waarin o. a. voorkomt: »Ordon- »nantie verleent op den Ed. CLAES VANDER »MEER, Thresorier ordinaris deser stede »Leyden te betalen aen de naervolgende »personen, elcx sodanige somme van pen-

»ningen als neffens haerluyder namen res»pective uytgetrocken staen, van wegen de »oncosten gedaen en gevallen binnen deser »stede in het tractement van de Coninginne »van Groot-Brittaignen, zijnde geaccompag»neert met haere Conincklicke Hoogheyt met »haere respective Eedelen Joffrouwen ende »gevolge, geschiet op den VII Juny deses »lopende jaers XVI^c twee ende veertich."

Hieruit blijkt, dat het bezoek der koningin aan de stad gekost heeft 7704 gl., 3 st. 10 penningen.

Behalve de posten, die in het *Register der vrolyke maeltyden* voorkomen, bestaan daarvan nog de meer uitgebreide kwitantien waaruit ik het volgende heb getrokken.

Zij kwam met haar gevolg en 30 paarden van Buren over Utrecht en Woerden naar Leiden, alwaar zij in het Prinsen-logement op Rapenburg gelogeerd werd. In genoemd logement (het voormalig klooster St. Barbara), dat het eigendom der stad was, vertoefde gelijktijdig de koningin ELISABETH van Bohemen en hare kinderen. Prachtige tapijten en turksche kleeden door MARTINUS REYMBOUTS geleverd, versierden hare kamers. Eene groote houten loots werd door m^r. ARENT VAN SGRAVESANDE, stads-architect, opgerigt, ten einde daarin de edellieden te tracteren, kostende *ƒ* 360.

Aan de leveranciers voor de maaltijden (dinés), behalve den wijn, werd betaald 5151 gl. 10 st. Voor verschillende wijnen is betaald 593 gl. 11 st., behalve 187 gl. aan den impost. Aan bier is voor 75 gl. verdronken.

Niet minder dan 1737 ponden buskruit zijn aan de stedelijke schutterij uitgedeeld, om bij die gelegenheid verschoten te worden, bedragende 691 gl. 13 st.; dus het pond berekend tegen 9 st.

Uit de bedoelde stukken is mij niet gebleken, hoe lang zij te Leiden heeft vertoefd: wel dat zij met haar gevolg in drie jagtschuiten naar 's Gravenhage vertrok, waarvoor *ƒ* 36 betaald is.

. . ELSEVIER.

Oude kaarten van Zeeland. Onder de kaarten van Zeeland, uitgegeven vóór die van HATTINGA, vindt men er van den vlaamschen landmeter L. VAN FUPRÉRE, omstreeks a° 1250; bij SMALLEGANGE eene van a°. 1274; verder van JAQUES HOORNBOUT, a°. 1540, van FREDERICUS DE WIT, Amstelodami, en van NICOLAAS VISSCHER. Is van deze personen iets naders bekend, b. v. wanneer en waar zij leefden? En is ook ergens eene opgaaf of beschrijving te vinden van de kaarten, welke, zoowel van het geheele gewest als van een zijner afzonderlijke deelen, zijn uitgegeven?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Collecte voor de arme en onderdrukte Protestanten in Ierland, te Leiden gehouden, a. 1644.

Op verzoek van de gecommitteerden van het engelsche parlement, gaven de Staten van Holland den 17^den oct. 1643 verlof tot het houden eener collecte voor de onderdrukte Protestanten in Ierland.

Den 14^den feb. 1644 heeft deze collecte in de kerken te Leiden plaats gehad. Uit eene daarvan gehoudene aanteekening blijkt dat toen gecollecteerd is, in de

Pieterskerk, vóór den middag.	*ƒ* 2775	15 st.		
Pieterskerk na den middag	» 1832	9 »		
Pieterskerk des avonds . .	» 700			
Hoogl. kerk, vóór den middag	» 3543	2 »		
Hoogl. kerk, na den middag	» 1903	2 »		
Gasthuiskerk, vóór en na den middag.	» 1341	9 »		
Fransche gemeente in 4 predicatiën	» 1887	1 »		
Engelsche kerk	» 546	13 »		
Bruinisten in de Vrouwekamp	» 164	13 »	8^d.	
Bruinisten in de nacollecte	» 394	3 »		
Vlaamsche Doopschgezinden in de Bogaertsteeg	» 1010	8 »		
Doopschgezinden, Waterlandsche gemeente . . .	» 1558	10 »		
	ƒ 17657	5 st.	8^d.	

Deze som, die men voor dien tijd aanzienlijk mag noemen, werd in handen van ADAM LAURENS en NICOLAAS CORDELLIS (?), gecommitteerden van het parlement, gesteld.

In het verzoek dat zij aan de Staten van Holland deden, en waarop eene gunstige beschikking volgde, zeggen zij o. a.

»Het kan niet onbekend zijn (want het gerucht daarvan is gegaan tot de uiterste einden der aarde) hoe dat de bloedige Papisten over de arme Protestanten, in het gemelde koningrijk zonde eenige barmhartigheid (als zoo vele bloedhonden zoekende de duurgekochte Kerke Christi, de lieve Bruid onses Zaligmakers te eenemaal en tevens van de aarde uit te roeyen) gewoed hebben, hoe daar de arme Protestanten ellendig zijn vermoord, hunne vrouwen tot weduwen, en hunne kinderen tot wezen gemaakt, hoe de zwangere vrouwen, de teedere vruchten harer ligchamen niet zijn verschoond, die men uit den buik der moeders opengesneden en aan de steenen verpletterd heeft.

De barmhartigheden zelfs, die deze bloeddorstige tirannen aan deze arme religionsverwanten bewezen hebben, waren enkel wreedheid! zoo barbaars, zoo onmenschelijk was hunne tiranny! verre overtreffende hetgeen ooit de allergruwelijkste tirannen, als NERO, DIOCLETIANUS en anderen, den Christenen, en de bloedgierige Spanjaarden den armen en blinden Indianen hebben aangedaan. Hunne ongehoorde wreedheden zijn zoo ver gegaan, dat het gemelde Koningrijk meest verwoest en de steden jammerlijk zijn bedorven geworden; geheele provinciën van hare inwoners beroofd en de lieden zoo verarmd, dat zelfs die duizenden des jaars inkomen gehad hebben, nu hun brood moeten bedelen. Ja door hunne ongeloovelijke wreedheden zijn in den tijd van vier maanden vermoord en omgebragt meer dan 150,000 zielen! O onmenschelijke en meer dan beestelijke wreedheid! Die dingen die daarvan vóór dezen zijn gedrukt en aan het licht gebragt, zouden een steenen hart bewegen en de oogen van tranen doen overloopen. En dat doet ons vertrouwen en vast hopen, dat niemand de arbeid der liefde en alle christelijke mededogendheid zoo verre zoude willen aan eene zijde stellen, dat hij het overblijfsel van zoo desolaten en verwoesten koningrijke van honger en kommer zoude laten versmachten. Vele duizenden van hare arme, verjaagde en beroofde onderzaten, vele bedroefde weduwen en wezen, tegenwoordig roepende, „Komt den dorstigen te gemoet met water, en den vluchtenden met brood, die daar vluchten voor den zwaarde, voor het uitgetrokken zwaard, voor den gespannen boge en voor de zwarigheid des. krijgs." Die in dat verwachten zijn, dat zij door de christelijke en liberale aelmoesen van deze zoo hooggezegende Nederlanden en geunieerde Provinciën, hunne naakte leden bekleeden en hunne hongerige buiken zullen mogen versadigen.

Wie zal hierdoor niet bewogen worden? *Het is immers zaliger* (zeide onze Zaligmaker) *te geven, dan te nemen;* gijlieden zijt in rust en in vrede, hebt des broods volheid, en kunt zonder bezwaarnissen uwe arme broederen te hulpe komen en de kruimelen van uwe overvloeyende tafel mededeelen, enz.

Deze collecte heeft in andere steden ook plaats gehad, en naar de gift uit Leiden te oordeelen, zal het geheele bedrag dier collecte wel aanzienlijk geweest zijn.

Men ziet hieruit, dat te Leiden ook bij de dissenters gecollecteerd is, te weten: de Bruinissen en Doopschgezinden; doch dat de Lutherschen, Remonstranten (die er toen te Leiden misschien niet waren) en Roomschen daaraan geen deel hebben genomen.

De Bruinisten hebben te Leiden in 1607 verlof bekomen om zich aldaar te vestigen (ten minsten eene afdeeling daarvan onder den predikant JOHN ROBINSON). Die gemeente moet echter reeds in 1655 sterk zijn verminderd; want eene acte van den leidschen kerkeraad van 23 april 1655, mij door ds. VAN ITERSON bezorgd, luidt aldus:

»Ds. LANTSMAN vraagt, hoe dat hij zich »zoude hebben te gedragen betreffende zeke»ren Engelschman van de Brunisten Ver»gadering, die zulks is verzoekende om bij »onze kerk aangenomen te worden? Word »Ds. LANTSMAN toebetrouwd om met hem te »handelen over zijne confessie, en bij aldien »hij daarin gezond zal worden bevonden, »alsmede de kerkeorde niet *tegenspreekt*, bij »namen, in 't stuk van de Kinderdoop, hem »naar gewoonlijke orde aan te nemen."

Volgens WAGENAAR, *Beschr. van Amsterdam*, was die gemeente aldaar zoo sterk verloopen, dat zij in 1708 slechts uit één ouderling, één diaken en drie broeders bestond, die toen tot de presbyteriaansche kerk overgingen en het kerkhuis, in de Barndesteeg, aan de nederd. gereformeerde diakonie overgaven.

.. ELSEVIER.

Wederdoopers te Amsterdam. Examinatie gedaen opten XXIII Januarij anno XV^c^XXXIIII, stilo Curie, by Meesters JOOST SASBOUT ende AERENT SANDELIN, Raitsluijden van Hollant, jn presentie van M^r^. HUIJCH VAN EIJNDEN en ROMBOUT VAN STEIJNEMOLEN, Secretar:.

JANNETGEN THIJS dochter, Huijsvrou van PIETER THONIS zoon, oudt omtrent XXXV jaeren, woenachtich tAmsterdam an die Nijeuwen Zijden Arm, wiens man een timmerman aldaer js, seijt: dat sij herdoopt js omtrent pinxteren lestleden, by eenen JAN VAN CAMPEN, [1]) ten huijse van JAN PAEUW, ende en worde nijemant met haer gedoopt op die tijt. Mar heeft wel gehoort, dat zedert dien tijt over III^c^ daer ten huijse gedoopt souden wesen, ende dat die selue PAEUW, geuangen zijnde, dat bekent soude hebben ende veel van dien genoempt, ende dat die gheene, die genoempt zijn, gewaerscout souden wesen van de huijsvrou van den voorscr: PAEUW, ende sijn sulcx veel van hemluijden hem houdende [2]) heijmelicken binnen der stede, slapende jn andere huysen dan de huere. Seijt: dat zy, by meester HUIJCH VAN EIJNDEN onderwesen zynde, naer dat zy oick vuyter stede ge-

---

[1]) Waarschijnlijk JACOB VAN CAMPEN.
[2]) Zich ophoudende.

weeken was, leetweesen heeft van dat zy haer heeft laeten doopen, ende begeert daer off gratie, ende is gedelibereert te seggen ende te openbaeren alle tgunt dat zij weet van topset van de herdoopers ende den geenen die daer aen hangen, waer zy hem onthouden ende hoe zy hem draegen [3]) etc. Ende sulcx seijt zy: dat, op Sint Pontiaensdach lestleden, JACOB VAN CAMPEN, soe zy vermoet, geslapen heeft ten huese van eenen slootmaicker, wonende jegens [4]) de sluys by de Haerlemmerpoort, omtrent vier oft vijff huijsen van den Wildeman, welcke slootmaicker nijet en js van de secte van den herdoopers, noch oick nijet en weet, dat die luijden, die daer herbergen, sulex zyn; — ende weet dit soe een vrouwepersoon, wonende achter an den Schilder, over JAN DUNEN by Sint Jacobs Capelle, [5]) die welcke oick niet suspect en is van deser saicken, gecomen is aen haer deposante ende seijde, datter een persoon in groote last was van zyn lijff ende behoufde hulpe omme versteken te worden, ofte gelogeert, begerende dat zy tselue doen soude. Vuyt desen js de deposante gegaen aen eenen ZIJBRANT DE SMIT, wonende aen Sint Jans brugge, opt houcxken, ende js een knecht daer ten huijse, soe men seijt, mar heeft die dochter getrout, aen hem begerende, dat hij logijs wilde besorgen voor die voorser: persoon; ende seijde zy deposante tot hem, dattet JACOB VAN CAMPEN mochte wesen. Daerop die voorser: SYBRANT seijde, dattet wel wesen mochte, ende heeft de voorser: ZIJBRANT de voorser: persoon logijs beschict ten huijse van den voorser: slootmaicker. — Seyt: dat de propheten ende leraers jn gelijcker manieren gelogeert worden, jn huijsen van persoonen die nijet suspect en zijn ende sijn van deser leeringe, die goedertieren ende barmhertich zijn, omme yemant te logeren, ende en ondecken hem niet in zulcke huysen wie zij sijn, sulcx dat die gheene die hem logeren nijet en weten wije zij sijn. — Seyt: dat achter thuijs van ZYBRANT woont een Mesmaickers wijff, wiens man geruijmpt [6]) js, daer JACOB VAN CAMPEN ende andere Leraers bij daege, ende niet by nachte, wel geweest hebben. — Seijt: dat dese Mesmaickers wijff, genaempt MACHTELT, heeft een suster, wiens name zij niet en weet, noch oick waer zy woont, aldaer die Leraers veel onthouden [7]) sijn geweest, soe zy deposante verstaen heeft, ende hebben daer bijsondere onthouden geweest die Leraers gecommen vuyt Engelant. — Seyt: dat by Sint Jacobs Capelle, int straetgen, daer op thoucxken staet die Witte Valck, ende is het anderde [8]) huys int straetgen, woont een Weduwe genaemt LYSBET, die wat qualick oft manck gaet, tot wiens huijse op dese tyt, soe zij meijnt, syn twee gesellen gelogeert, beijde Snyders, daer van deene genaempt is JAN, die gedoopt js, ende worden daer ten huijse veel gelogeert gelijcke persoonen, ende en js nochtans die voorser: LYSBET nijet besmet. Seijt: dat in de Pijlstege, omtrent die mitwegen, [9]) an de rechter zyde van den Procureurs paede, woont een Backer, daer dese luijden oick veel gelogeert worden achter op twee solders, deen bouen dander, ende daer naest tot des Backers wijfs suster. Seijt: dat, op gisteren acht dagen, wel vier oft vyff van dese doopers ofte leraers gelogeert waeren jnt huijs van JAN PAEUW, daer nijemant nv ter tyt jnne en woont, dan een cleijn meijsken, ende bouen vpte solder staet een gat, daer zy door mogen gaen jnt naeste huijs, daer een backer woont, die oick hem heijmelicken houdt; ende van gelycken onthouden hem deselueden veel jn huysen die leech staen ende daer brieuen voor staen: *Te Huijer*, of: *Te Coop*, van welcke huijsen eenige, sloetelen hebbende, daer jnne ende vuijt mogen. Seyt: dat in den Leeren Emmer, by Sint Jacobs Capelle, dese luijden hem veel onthouden ende daer verkeeren by daege, mar nijet by nachte, ende weet die waerdinne wel, dat die luijden, die daer verkeeren, van dier secten zyn; ende heeft zy deposante haer wel hooren seggen, dat zy corts [10]) verlost soude worden vuyt PHARO s handen; ende, onlancx geleden, die Schout daer jnt huijs commende, ghinck een leraer daer vuijt, onbekent zynde. Seijt: dat, vp gisteren acht daegen, des auonts, gecommen js ten huijse van haer deposante eenen MEIJNART VAN EEMDEN, ende is een jonge geselle, die wat qualicken gaet, ende js omtrent Meije lestleden tot Amsterdamme vuyt die vangenisse gebroeken, versouckende, dat zij hem soude willen logijs besorgen; twelck hoorende haer man, versprack [11]) den seluen MEYNART, seggende, dat hy de schamele luijden bedrooch ende om haer lijff brochte. Indien syn saicken recht waeren, behoorde met alle zijne adherenten te gaen by den Heeren van der stadt ende daer jnt openbaer sijn leeringe te belijden ende te beschermen; met meer

[3]) Zich gedragen.
[4]) Tegen over.
[5]) Deze stond op den Nieuwendijk.
[6]) Vertrokken.
[7]) Geherbergd.
[8]) Tweede.
[9]) Het midden van de steeg.
[10]) Binnen kort.
[11]) Berispte.

andere diergelycke woerden. Daervp die voorscr. MEIJNART seijde, dat den tijt noch nijet gecommen en was. Die Heere soude wercken, ende ten soude nijet lange lijden; ende dat hij nijet en behoorden den woluen jn de hant te gaene; — seggende mede, dat zy wel tzestich Schutters van der stede jn huer geselscap hadden, ende datter twee Scepenen ende een Burgermeester goet waeren, sonder dat hij ijemant noemde; ende jndien dattet corts met gemoede [12]) nijet goet en worde, oft en geschiede, soe souden zij daer met gewelt aenvallen ende en soude nijet lange vertoeuen. Seyt: dat die voorsz. MEIJNART ten seluen tijde tot haer deposante seijde int secreet, [13]) soe zy vermaint [14]) hadde, jn den Hage te willen trecken, omme haer coopmanschap te doene, dat sij haer weder thuijs haesten soude, want als zijluijden, meenende die broeders, haer dingen gereet ende die stede jn hadden, souden de poorten toesluijten ende, waer zij buyten, en soude dan niet jn mogen commen, ende soude tselue corts gebueren. Seijt: dat, op Sint Pontiaens auont lestleden, van wegen den propheten ende leerders allen den gheenen die van haere secte waeren beuolen worde, drie daegen te vasten, te water ende te broede, ende God den Heere te bidden omme victorie. Gevraecht: bij wien ende hoe die bootscap gedaen worde, seijt: dat haer die bootscap gedaen worde by de vrouwe in den Leeren Emmer, ende deen seijde dat den anderen voort, daer hij kennisse aen hadde; — mar zij deposante en vaste nijet, also et haer man niet hebben wilde. Gevraecht oft zij nijemant en kent, oft en weet te noemen, vuijt die Vroetscap, Schutters ofte Rycdomme, [15]) die gedoopt souden zyn, ofte van deser secten? seyt: Neen, ende jndien zyt wist soude die gaerne noemen. Seyt: dat jn de vorst voorleden XXXII Leeraers vergadert sijn geweest vp Sparendam, jnde Halue Mane soe de voorsz: MEIJNART, als een van hemluijden, haer deposante geseyt heeft, omme daer te sluyten ende haer saicken ten eynde te brengen; ende hadden aen JACOB VAN CAMPEN begeert, dat hij hem mede daer soude willen vinden, by den anderen, die van Monickedam, van Campen, van Deuenter ende andere quartieren daer gecommen waren. Mar deselue JACOB en wilde vuijter stede van Amsterdam nyet; sandt (zond) nochtans sijn goetduncken jn gescrifte totten anderen; ende ouermits dat zij onderlinge in hoer leeringe nijet en conden accorderen, mar twistende bleuen, sonder, dat zij gehoort heeft waer aff, en is tot noch toe nijet geschiet. Seggende de voorscr: MEYNART tot haer, deposante: »Soe veel meer hadden wij connen accor»deren, wy hadden vp deser wyze Am»sterdam jn onsen handen gehadt." Ende vraechde zy deposante den seluen MEYNART, hoe dat die luijden malcanderen kennen souden, wye van der secten waeren, dan nyet? Daervp MEYNART seijde, dat alle die mans, van hoere secte wesende, souden blau mutskens hebben, ende de Vrouwen souden jn huijs blijven ende den Heere naerstich bidden; seggende, jndien eenige van de broeders geen geweer en hadden, men soude daer off aduerteren de voorscr: MACHTELT; sy soude hemluijden weer bescicken. Mar en heeft van hem nijet gehoort, hoe ofte waer zy vergaederen souden, ofte hoe dat ment aen leggen soude, anders dan voorscr: js. Seyde de voorsz: MEYNART oick, dat men den broeders ende susters geuen soude letteren, diewelcke toonende, en souden zij nijet dootgeslagen worden. — Seyt: dat JACOB VAN CAMPEN verstant heeft binnen Munster ende sijn saicken dirigeert nae die tijdinge die hij vuijt Munster crijcht, ende dat uyt Munster is laeten weeten, dat den broeders van Amsterdamme het Zwaert gegeuen is, ende dat zijt te wercke mogen stellen alst hemluijden goetdunct. — Seyt: dat, vp gisteren voor den noen, zy deposante sach deur Delft gaen twee gesellen, deen met een grauwe ende dander met een tanneijten [16]) mantel; soo haer dunct, hebbende affgesneden hoesen, [17]) deegens opten zijde ende hoeden vpt hooft, met zijde doersteken: deen root met witte zyde ende dander zwart met zwarte zijde; welcke twee wel drie weeken binnen Amsterdam geweest hebben, daegelicx by der straeten gaende, hebbende groote ringen an de hant; ende worde haer deposante geseijt bij de vrouwe wonende jn den Leeren Emmer, dat zij vuijt Munster gecommen waeren. Ende ten seluen daege nae die noen, zij deposante willende reijsen nae den Hage, quamen haer te gemoete binnen Delft acht andere gesellen, die zij oick binnen Amsterdam wel gesien heeft ende men seijde te wesen van deser secten, mar en kent die nijet. — Seyt: dat de voorsz. MEIJNART haer deposante geseijt heeft, dat zedert die vangenisse van JAN PAEUW binnen Amsterdam wel driehondert van nyeuwes gedoopt souden zijn, en dat zij binnen

[12]) Goedschiks.
[13]) In het geheim.
[14]) Te kennen gegeven.
[15]) De rijke lieden.
[16]) Taankleurigen.
[17]) Kousen.

der stede van Amsterdam van dier secten wel sterck souden wesen vierdalff duijsent. Ende heeft MEIJNART hair oick wel geseijt diuiserende (?), dat een propheet woont binnen Campen, genaempt LENART, soe zy meijnt, die aldaer wel vierhondert onder hem heeft, die met sijn geselscap souden commen JACOB VAN CAMPEN te baeten, alst van doene soude wesen. — Seijt: dat de voorsz. MEIJNART haer deposante wel gescijt heeft, dat zy haer man behoorde te laeten ende dat zy een ander mochte trouwen van dier secten, vnder andere woerden vraegende: oft zy geen gaedinge jn *hem* hebben soude? Maer zij deposante seijde, dat zij bij haer man wilde blijuen, ende vuijt desen heeft zij deposante begost [18]) te dincken, dat haer dingen niet te rechte en waeren; ende de voorsz. MEIJNART is deerste geweest die haer verleijt heeft. — Seyt: dat zedert die Cappellaen ten Leprosen js heeten wech gaen, [19]) veel luijden vuijter Kercken gebleuen zyn ende hem hebben laeten herdoopen, ende dat hy veel luijden daer affhielt. — Seyt: dat die propheten die arme luyden raiden, dat zy haer goederen vercoopen souden ende sy draegen ende behelpen hem daer mede seluer. [20]) — Seyt: dat de voorscr. MACHTELT wel soude raidt weeten, omme den voorscr: JACOB VAN CAMPEN; ende zy schict die brieuen voorts ouer van JACOB VAN CAMPEN, daer hij die dirigeert &c.

Het origineel op 't Rijks archief in den Haag.

[18]) Begonnen.

[19]) Weggezonden.

[20]) En zij (die profeten) leven daar zelve van.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Lud. Coelius Rhodiginus (vgl. XIV. bl. 207, 237, 266). Teregt wordt op bladz. 266 van den *Navorscher* onderaan het jaartal 1566 gesteld. Het te Frankfort en te Leipzig bij GERLACH en BECKENSTEIN uitgegeven werk van RHODIGINUS, welke editie door mij is gebruikt, is bepaaldelijk van dat jaar, *niet* van 1666, gelijk V. D. N. verkeerdelijk berigt.

U. H.

Vondels Grafschrift op Jan van Amstel (vgl. XI. bl. 178, 300; XIII. bl. 15; XIV. bl. 264). Zeer belangrijk is de mededeeling van de parodie, welke de Schijndelsche schoolmeester of schoolknapen gegeven hebben van het voormelde grafschrift, en L. J. zal, vertrouw ik, nu niet langer wenschen, dat dit met de zerk begraven schandaal weder worde opgedolven. Maar zou J. L. A. I. my willen verplichten met my het Deel van den *Denker*, waar het reisverhaal in voorkomt, dat hy aanhaalt, voor eenige dagen ter leen te bezorgen? Ik vraag dit in 't belang mijner uitgave van VONDEL.

J. VAN LENNEP.

W. Sewel (vgl. XIV. bl. 244, 269). Wie was W. SEWEL? Hij behoorde tot de gezindte der Kwakers, tot welke zijne ouders uit die der Vlaamsche Doopsgezinden te Amsterdam waren overgegaan. Zij werd aldaar geboren in 1654, en overleed den 13den maart 1720. Hij was een ervaren letter- en taalkundige, waarvan hij vele bewijzen in onderscheidene geschriften heeft geleverd, waartoe inzonderheid behooren zijn *Groot Woordenboek der Engelsche en Nederduytsche Taalen nevens een Spraakkonst derzelve;* in 2 deelen, 4°., waarvan de 3de druk te Amst. bij E. VISSCHER in 1727 verscheen, en ook eene uitgave, aldaar, van 1735, en eene van 1766 bestaat, zeker een bewijs van de groote nuttigheid en verdienste van dat werk.

Van eene *Nederduitsche Spraakkunst*, die eenige goede aanmerkingen bevattede, worden uitgaven van 1708, 1733 en 1756 vermeld. Behalve deze en meer andere taalkundige werken, gaf hij ook vele geschiedkundige schriften in het licht, waaronder vooral zijne *Historie der Kwakers* in 1717 verschenen, en waaraan hij 25 jaren gearbeid heeft, bijzonder uitmuntte. Het geeft dan ook geen verwondering, dat hij het handwerk, waarop hij door zijne ouders besteed was, liet varen, en in het schrijven voor de drukpers zijn bestaan zocht. Zijne schriften worden door VAN ABCOUDE, *Naamregister*, vermeld, doch op den naam van ZEWEL, ook bij ARRENBERG, 2de druk, 1788 op SEWEL. Zie voorts over hem: o. a. G. NIEUWENHUIS, *Algem. Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen*, 1826. Zijn portret is door G. RADEMAKER en J. DE LATER bewerkt, met vierregelig vers van F. HALMA, in 1705, oud 51 jaren.

V. D. N.

[Wij ontvingen op deze vraag ook nog een antwoord van —e—. Wat het bevat, is onzen lezers reeds bekend uit de in dit en het vorige nommer medegedeelde antwoorden.]

Beschrijving van Amsterdam door Pieter Vlaming (vgl. XIV. bl. 270). Deze Be-

schrijving berust in het archief te Amsterdam, even als eene geschiedenis der voormalige kloosters beschreven door P. VLAMING en G. SCHOEMAKER. (SCHELTEMA. *Het archief van Amsterdam* blz. 37.)

FR. II.

L. F. de Beauforth (vgl. XIV. bl. 270). Dat LIEVEN FERDINAND DE BEAUFORT de schrijver was van het *Leven van Prins Willem I*, in 1732, anoniem uitgegeven, daarvan wordt in SCHELTEMA, *Oud en Nieuw*, Amsterd. 1844, bl. 11—40, een onomstootelijk bewijs geleverd. Men vindt ook daar eenige uiteenloopende oordeelvellingen over dat werk, mitsgaders eene levensschets van den schrijver, naar het handschrift van hem zelven, zoo als dit voorkwam op de verkooping der boeken en hss. van prof. J. W. TE WATER (*niet* J. P. DE WATER).

J. VAN DER BAAN.

Simon Stevin (vgl. A. R). Het portret van dien wiskunstenaar, dat zich op de akademische bibliotheek te Leiden bevindt en ook op de delfsche tentoonstelling van oudheden geweest is, leert ons, dat hij in 1548 te Brugge geboren en in 1620, waarschijnlijk te 's Gravenhage, overleden is.

Zijne ouders zijn onbekend; doch bij het nazien van een huwelijksregister te 's Gravenhage, is mij gebleken, dat zijn vader ANTHONUS heette. Ik vond zijn huwelijk aldus vermeld:

17 April 1616. N°. 123. SYMON ANTHONUS STEVIJN, van Brugge, met CATHARINA CARELS van Leyden, wonende te 's Hage.

Zijne vrouw heette echter CATHARINA CRAEY, zoodat men door CARELS, in genoemde acte vermeld, moet verstaan CARELS *dochter*.

Dat zij den 28 feb. 1621, als weduwe van SIMON STEVIN te 's Gravenhage hertrouwde met jhr. MAURITS DE VIRI, heb ik reeds in den *Navorscher*, II. bl. 68 en 166 vermeld. — SIMON STEVIN is dus met zijn 68ste jaar gehuwd, en liet bij zijn overlijden in 1620, *vier* kinderen na, te weten: FREDERIK, HENDRIK, SUSSANNA en LEVINA!

Nu komt hierbij eene zwarigheid betreffende de jaren waarin FREDERIK en HENDRIK STEVIN zijn geboren.

Volgens hunne inschrijving als studenten te Leiden in 1639, was HENDRIK in 1614, en FREDERIK in 1613 geboren, terwijl hun vader eerst in 1616 zoude zijn gehuwd. Hieruit zoude volgen, dat die kinderen vóór het huwelijk van STEVIN geboren en daarna gewettigd zijn.

Uit het *Repertorium Noord-Holland*, fol. 959, op 's Rijks Archief aanwezig, is mij gebleken, dat HENDRIK STEVIN gehuwd is geweest met JOHANNA VAN LEEUWEN, die in 1655 reeds overleden was, denkelijk te Alphen of Oudshoorn begraven, en dat hij nog aldaar in 1668 leefde.

.. ELSEVIER.

Gedichten van G. Brandt (vgl. XIV. bl. 122, 171, 208, 267). Het in antwoord geleverde op bladz. 267, op de vraag van H. C. R., zoo wel door B., als door P., is *geheel onjuist*, zoo als blijkbaar is uit het reeds over deze zaak medegedeelde op bl. 208 door

V. D. N.

[P. heeft waarschijnlijk de lijst der predikanten bij de Gereformeerden te Maasland nagezien, doch het antwoord op bl. 208 doet vermoeden, dat BORREMAN predikant bij de Remonstranten aldaar geweest zal zijn. De vraag blijft echter nog over: wat beduidt de A achter zijn naam? Is het de eerste letter van den naam zijner geboorteplaats?]

Salomon van Rustingh (vgl. XIV. bl. 270). Van dezen Grootschermer med. doct. schijnen geene bijzonderheden bekend te zijn. Zijne veelvuldige geschriften zijn echter des te meer bekend; men vindt de opgave daarvan vermeld bij VAN ABCOUDE, *Naemregister Nederd. Boeken*, dl. I en *Aanhang of Vervolg;* ook bij ARRENBERG. De meeste zijner werken zijn veelal koddige gedichten, doch volgens WITSEN GEYSBEEK in zijn *Woordenboek der Dichters*, »morsig en walglijk laf, hier en daar met een vonkje vernuft". Ook COLLOT D'ESCURY *Hollands roem*, dl. IV., st. 2, bl. 646, veroordeelt zijne luimige hekeldichten en stelt hem met FOCQUENBROCH gelijk; anderen echter meenen, dat die heeren den dichter daarbij mishandeld hebben, en waarschijnlijk zijn *Schouwtooneel des Doods* of *Dooden dans* niet gekend hebben. Dit verscheen voor het eerst te Amstd. in 1707, en later in 1726, 36 en 41, en werd ook in 1736 te Neurenberg in het Hoogduitsch uitgegeven. Zie den hoogl. N. C. KIST in het *Nederl. Archief voor Kerk. Gesch.*, dl. IV. bl. 432, en de noot [1]), die daarbij op plaat IV, n°. 4, heeft gevoegd een der *zinnebeelden* uit het boek van VAN RUSTING, *de schaatserijders* voorstellende, als mede onder bijlage C. de karakteristieke voorrede. Uit die *Voorrede* schijnt te blijken, dat V. RUSTINGH ook in militairen dienst is geweest, daar hij zegt »mijn meeste boekken zijn door wansorg weg geraakt *wen ik in d'oorlog was.*" Ook verklaart hij, voor een die de leer van BEKKER is toegedaan, *graag te willen doorgaan*. Dat hij bij het schrijven daarvan in zijn studoor den 16 octb. 1706 niet jong meer was, duidt zijn zeggen aan »mijn drukker (TEN HOORN),

ouder nog als ik, zag nog geen kans in 't graf te raken, zonder dezen *Dodendans.*" De *opdragt* van dat werk is aan JACOB COLLIS, Borgemeester van Zuydschermer en ALLARD BOON en HILLEBRAND SCHAGEN, kooplieden tot Rijp. Van zijne *Volgeestige werken*, 2 deelen, is de derde druk van 1699 te Amsterdam.

V. D. N.

Dessade. Kan een der HH. medewerkers mij ook iets mededeelen aangaande het leven en de werken van den markies DESSADE? Mij is alleen bekend, dat een markies van dien naam iets heeft geschreven, en dat er eenige werken van zijne hand voorkwamen op een catalogus van eene nagelatene bibliotheek, naar ik meen, verleden jaar bij de hh. BOSCH en Zoon geveild. Kan men ook tevens eenige bronnen voor 's mans leven aanwijzen?

—e—.

J. J. Dodt van Flensburg. Ontwikkelt de *Navorscher* eene kracht om in het verleden te dringen, hij kan ook even goed voor de toekomst nuttig zijn. Wanneer het volgende geslacht den naam van J. J. DODT VAN FLENSBURG leest, een man, die zich op historisch gebied veel naam heeft gemaakt, kan het ligt gebeuren, dat men het geslacht VAN FLENSBURG gaat nasporen, ten einde dien persoon, zijne ouders en vrienden te leeren. Men behoeft echter slechts het geslacht DODT te Flensburg op te sporen om te kunnen vinden, dat J. J. DODT daar geboren en opgevoed is. Ik heb dat levendige mannetje reeds gekend, toen hij door eene deensche dame te Utrecht uit haar vaderland werd ontboden, ten einde bij eene aanzienlijke familie als gouverneur de zonen voor de akademische studiën voor te bereiden. In later tijd, waarom weet ik niet, want geen andere DODT's stonden hem in den weg, teekende hij zich DODT V. FL., en nog later, in 1838, gelijk op den titel van zijn bekend werk: *Archief voor Kerkelijke en Wereldsche Geschiedenis enz.* te zien is, J. J. DODT van FLENSBURG. Van lieverlede werd het J. J. DODT VAN FLENSBURG. De naam DODT moet slechts als zijn naam gelden.

U. C. KRAMM.

Jan Andries Duurkoop. Het stukje, getiteld »*De Soldaat onder de Oost-Indische Comp. in de vorige eeuw,*" geplaatst in het *Tijdschrift voor Nederl. Indië*, augustus 1864, geeft mij aanleiding te vragen of er in druk bestaat, »*Een aanmerkenswaardige droom, ter speculatie aangeteekend en opgeschreven; behelsende vooreerst de ware oorzaken van 's Comp. algemeene vervallen staat van India; ten tweeden, de eenigste en ware middelen van een generaal adres daartegen.*"

Het is zonder jaartal maar vermoedelijk in 1768 geschreven. De schrijver is mede onbekend.

Een allerongunstigst tafereel wordt er geschetst van den toestand in Indië, die volgens den schrijver meerendeels te wijten is aan de verregaande baatzucht van de meeste der hooggeplaatste dienaren der comp. Onder de middelen tot redres wordt onder anderen door den schrijver JAN ANDRIES DUURKOOP tot gouverneur generaal aanbevolen. LABORANTER.

Meinhard Busscher, predikant te Norg (Drenthe). Militaire dissertatie. In het *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, dl. II. 2e stuk, blz. 1648, worden van dezen predikant eenige uitgegeven werkjes opgenoemd. Behalve deze is mij nog van hem in handschrift bekend: »Militaire dissertatie over de manier, op welke de musquettiers hare musquetten in den oorlog behoorden te gebruiken: dienende tot een betoog, dat het beter zoude zijn daarmede op den viand te mikken, dan dezelve zonder mikken op de halve man aan te leggen." Deze dissertatie werd door hem op den 17den mei 1742 opgedragen aan »Zijn Vorstel. Doorl. WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, Stadhouder en Capitein Generaal van Gelderland, Friesland, Groningen en Ommelanden en van 't Landschap Drenthe &c. &c. &c."

Kan men ook opgeven of deze dissertatie van hem het licht gezien heeft? In den brief, die tot geleide strekte, zegt hij, dat hij van kindsbeen af, naast de theologische studie, tot de krijgszaken een ongelooflijke inclinatie gehad heeft en dat hij zich met de militaire studie kon diverteren, wanneer zich zijn geest met de theologische had gefatigeerd.

LABORANTER.

Jacob Steendam. JACOB STEENDAM heeft een aantal jaren in Nieuw Nederland doorgebragt, waarvan hij *'t Lof* bezongen heeft. Het is ter zijner eer, dat de ambassadeur der Vereenigde Staten van Noordamerika bij ons hof, HENRY C. MURPHY, in 1861 bij de gebroeders GIUNTA D'ALBANY heeft uitgegeven: JACOB STEENDAM, *Noch vaster* [1]), *A Memoir of the first Poet in New-»Netherland, with his poems discriptive of the colony* [2]).

[1]) Zinspreuk van JACOB STEENDAM.

[2]) Niet in den handel, zijnde, „printed for private distribution."

Op bl. 16 van dat werkje zegt de geachte schrijver, dat STEENDAM in 1665 naar Oostindië is vertrokken, en dat uit een memorandum, gevoegd bij zijn portret, en in het bezit van den heer MULLER, blijkt, dat hij in 1671 was vader of superintendent van het weeshuis te Batavia »This," zegt hij verder, »is the last mention of him »which we have seen; and we are therefore »as much at a loss to know where he ended »his days as where he began them. We »may perhaps reasonably infer that he died »in the East. There may be memorials of »him in existence at Batavia and we may »hereafter learn the particulars of his life »subsequent to his arrival there and of his »death. He may have descendants living »there, for he was married...... Her name »was SARA DE ROSSCHOU", etc.

Wat wij, betrekkelijk dezen STEENDAM, in de papieren der voormalige oostindische comp. hebben aangetroffen en dat tot aanvulling kan strekken van het bovenstaande, moge hier een plaatsje vinden.

JACOB STEENDAM werd bij de kamer Amsterdam als krankbezoeker voor de classis van Amsterdam aangenomen en vertrok naar Indië van de reede van Texel, met het schip de Rysende Son, op den 9den april 1666. Na eene reis van zes maanden verscheen hij, op den 18 october daaraanvolgende, voor den kerkenraad te Batavia, waar zijne instructie onderzocht en in orde bevonden werd; de kerkenraad besloot tevens, dat hij bij gelegenheid op een goede plaats zoude worden gelegd.

Het volgende jaar, op den 6 junij, verscheen hij andermaal voor den kerkenraad, met het verzoek om met een schip, dat naar de kust van Coromandel of naar Bengalen stond te vertrekken, geordonneerd te worden. De raad besloot, het verzoek voor »gerecommandeert aan te nemen en het in achtinge te houden."

Den 10den augustus van hetzelfde jaar vervoegde zich eene commissie uit de diakeken in den kerkenraad, met de voordragt van een drietal personen, waarbij de predikanten een gelijk getal voegden, om door de diakenen daaruit één te benoemen tot binnenvader van het weeshuis Op het drietal door diakenen geformeerd, kwam STEENMAN de tweede voor. Uit eene resolutie van gouverneur generaal en raden van Indië van den 16den augustus 1667 blijkt, dat STEENDAM gekozen werd, luidende die als volght: »Alsoo diaconen deser stede ons bekent gemaeckt ende doen blijcken hebben van de onbequaemheyt van den jegenwoordigen binnenvader van 't weeshuys, soo is nae gehouden communicatie met den Eerw. Kerckenraede goet gevonden denselven daer uyt te setten ende weder in de plaets te stellen den Cranckbesoecker JACOB STEENDAM van Bengalen verwacht wordende ende dat deszelfs huysvrouw de opsigt soo lang sal bevolen blijven, nadien het daer doch meest op de goede huyshoudinge van een naerstige vrouw sy aencomende."

Uit den iuhoud dezer resolutie blijkt tevens, dat aan het verzoek, door STEENDAM aan den kerkenraad gedaan, om met een schip naar de kust of naar Bengalen te vertrekken, gevolg was gegeven.

Wanneer STEENDAM is overleden, hebben wij niet kunnen vinden, maar wel, dat dit vóór septb. 1673 heeft plaats gehad, want op den 5den van dien maand namen gouverneur generaal en raden de volgende resolutie:

»Alsoo den gewesen binnevaer des Weeshuys JACOB STEENDAM zyn weduwe nu mede is komen te overlijden, die de weeskinderen dus langh als binnemoer wel heeft geregeert, en dat zy haer doghter in het zelve weeshuys, genaemt VREDEGUND STEENDAM, onder haer oogh en ordre tot den dienst bequaem heeft aengequeeckt, dewelcke jegenwoordigh in ondertrouw is metten schoolmeester van het selve weeshuys genaemt CORNELIS WADDE van Ooltjensplaet, een persoon, mede van goede getuygenesse, soo is goetgevonden het met de voorsz. twee ondertroude persoonen, voor 2 à 3 maenden eens te besoecken, om te sien hoe sy haer daerin sullen komen te quyten."

Behalve de verzen, door den heer MURPHY, van STEENDAM in zijn werkje opgenomen, is er nog een te vinden als opdragtsvers in het werk van JOAN NIEUHOFS *Zee- en Lantreize door verscheide gewesten van Oost-Indiën*, enz., te Amsterdam voor de weduwe van JACOB VAN MEURS op de Keizersgracht 1682; het voert den titel: *Op de Stad Batavia, op 't eyland Groot Java, kunstig afgeteekend en geleerdelyk beschreeven, door* JOAN NIEUHOFF. Batavia, den 24sten van wijnmaand 1670; het is geteekend:

JACOB STEINDAM.

Noch Vaster.

LABORANTER.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Hendrik Voerman (vgl. XIV. bl. 210). Gelijk ik in mijn werk op zijn naam vermeld heb, berust nog, zoo ik het wel heb, het *stadhuis*, thans paleis te Amsterdam, door hem uit papier vervaardigd, in Felix Meritis aldaar. C. KRAMM.

Beschilderd glas (vgl. XIV. bl. 210). Toen de heerschende smaak was, bonte opticaprenten, rarekiekkassen, tooverlantaarns enz. voor genoeglijke huislijke tijdkorting te bezigen, werd tevens voor bonte prentschildering gezorgd, die tegen de vocht, even als de schilderijen in olieverf, bestand was. Dit kon geen glasschilderen genoemd worden, dewijl de drukzijde der prent, op zeer dun of vloeipapier gedrukt, met een daarvoor vervaardigd vernis tegen het glas werd gehecht; ook wordt wel, als het papier dik is, de achterzijde met vocht aan de vingers geheel weggerold, zoodat de drukinkt alleen op het glas overblijft; in beide gevallen wordt alsdan met enkele kleuren het voorwerp van achteren met olieverf bedekt, en klaar is de schilderij. Even zoo heeft men nog kort geleden de geheele wereld in beweging gezien, door het nieuwe spasche houtwerk, op gelijke wijze met gedrukte prenten, doch er boven op geplakt, te versieren.

Eene eeuw geleden heeft JOHN BOYDELL, te Londen, Europa overstroomd met zulke prenten, om daarmede schijnbaar op glas te schilderen, en is er beter bij gevaren dan de beroemdste glasschilders van Europa. Hij is van niets begonnen, en heeft een boekje met landschappen, enz. vervaardigd en uitgegeven, zoo leelijk en kakelbont gekleurd, dat men moet vragen: heeft het inderdaad nog koopers kunnen vinden? Echter heeft zijn ijver zijne zaak tot eene der voornaamste van Europa opgevoerd en, schatrijk zijnde, hem tot lord mayor van Londen verheven. Dubbelzinnig en waar, plag hij veelmalen te zeggen met het boekje van de eerste prenten in de hand: »Dit boekje heeft een lord mayor van Londen gemaakt."

Elias Noski (vgl. XIV. bl. 274). De toetssteen, waarop NOSKI het gedicht van HUYGENS geschreven heeft, berust in het archief op het raadhuis te Amsterdam. De brief van NOSKI, waarbij hij dezen steen aan de burgemeesters vereerde, komt voor in SCHELTEMA, *Aemstels Oudheid*, I: 201.

FR. H.

[Heette hij NOSKI of NOSTI?]

De tooneelspeler Corver (vgl. XIV. bl. 148). De beroemde MAARTEN CORVER is in 1793 overleden. Hem te noemen als in 1811 nog op het tooneel te Amsterdam spelende, is dus eene vergissing en moet op CORVERS beroemden leerling WARD BINGLEY doelen, die, ter gelegenheid der feestviering voor NAPOLEON, de hoofdrollen in den schouwburg aldaar vervulde. Er wordt niet gemeld of CORVER uit zijn huwelijk met jufvrouw VAN HATTEM, dochter van een tooneelspeler, kinderen heeft verwekt, en in de geschiedenis van het schouwburgpersoneel is geen ander van dien naam bekend, zeker althans niemand, die in plaats van den beroemden man kan worden genoemd. In M. CORVERS werk: *Tooneelaanteekeningen vervat in een omstandigen brief aan den schrijver* (SIMON STIJL) *van het leven van Jan Punt* enz. Leyden, 1786, in 8°., 206 blz., vindt men ook niets van een zoon of van andere kinderen van hem vermeld.

De twaalf apostelen met hunne attributen. In de *Kerkel. Courant*, N°. 8, van zaturdag den 20 febr. 1858, worden vermeld: ANDREAS met zijn *kruis*, JOHANNES met den *beker*, JUDAS met de *beurs*, SIMON met de *zaag*, enz. — Uit eene bijdrage van prof. KIST, opgenomen in KIST en ROYAARDS, *Kerkel. archief*, dl. XVII. bl. 427, 450 en v. v., leerde ik nog kennen: THOMAS met een' *winkelhaak* en MATTHEUS met eene *lans*. Wie zou mij die van de overige apostelen willen mededeelen?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Portret van Janneke Peippeler (vgl. XIII. bl. 93). Op mijne vraag naar deze vrouw, naar aanleiding van haar portret door CRISPIJN DE PASSE, is tot heden geen antwoord ingekomen, en daarom wil ik die vraag herhalen en tevens onder de aandacht brengen, dat, volgens BALEN, *Beschr. v. Dordrecht*, bladz. 1041, SARA PIJPELAAR gehuwd was met PIETER GODEWIJK en bij hem moeder werd van de vermaarde MARGARETHA GODEWIJK. Deze SARA PIJPELAAR wordt door SCHOTEL, *Lett. en Oudh. Avondstond.*, bl. 124, genoemd *de zoo geestige als bevallige;* zij leefde veel later dan JANNEKE, doch mogelijk waren zij aan elkander verwant, en dit kan welligt aanleiding geven tot het bekomen van eenige inlichting.

V. D. N.

Sterfdag van Teniers den jongen (vgl. XIV. bl. 123). Ook mij werden de bewij-

zen uit België toegezonden, die het berigt in de *Haarlemsche Courant* van 22 mei 1685, omtrent den sterfdag van TENIERS, *den jongen*, bevestigden; doch een weinig tijds daarna ontving ik weder een berigt, waaruit bleek, dat er dienaangaande nog niets zeker was, en dat integendeel alles verviel. De stadsarchivaris van Antwerpen heeft voor het archief een handschrift aangekocht, zijnde een boekdeel met de hand van DAVID TENIERS, *den jongen*, geschreven, waarvóór staat: „*Hantboeck daerin staedt gespecificeert alle goederen en gronden van erven, renten en obligatien, competerende aen d' heer* DAVID TENIERS *en mijne huysvrouw* J. ANNA MARIA BONNARES, *die getrouwd zijnden* 4 *Augustus* 1671."

Daarin is verder door een van diens zonen geschreven: „Mijn vader saliger DAVID TENIERS is overleden tot *Brussel*, den *thiende Februarij zestienhonderd vijf en tachtig* en ligt begraven in de parochie van Kauenber, by zijne moeder saligher in de choor van onze live vrouw. Godt geeft de ziele de eeuwige ruste." Voor hier tot dusverre genoeg. Ik heb in het *Aanhangsel* op mijn werk alles behoorlijk uit elkander gezet, en wel met de opmerking, dat men bij helder schijnende berigten soms nog in het duister blijft omdoolen; dat de heer TH. VAN LERIUS, door te twijfelen, in zijn regt was, aangezien hij wist dat de beroemde DAVID kinderen had nagelaten, en het haarlemsche berigt wel voor een van die kon geldend zijn, zooals dan ook werkelijk het geval is, moetende dit overlijden doelen op een derden DAVID TENIERS, die ook schilder geweest is.

U. C. KRAMM.

[Integendeel, niemand was in deze quaestie verder mis dan juist de heer VAN LERIUS. Immers hij beweerde niet, dat de in de *Haarlemsche courant* vermelde een zoon kon zijn van DAVID TENIERS II, gelijk nu blijkt, maar dat het een zoon kon zijn van DAVID TENIERS I, die eenen anderen voornaam droeg dan DAVID. Maar daar ons geen derde DAVID TENIERS, ook schilder, bekend was, meenden wij met den heer DE BROU aan den tweeden te moeten denken.]

De rijder. Wie kan mij zeggen tot welk boek behoort eene plaat in lang 4°. formaat, voorstellende: regts een wagen (speelwagen) op vier wielen, waarop als voerman is gezeten een persoon, deftig gekleed met opgeslagen hoed en lange haren of paruik, vertoonende in de regterhand een zak of beurs, waarschijnlijk met geld; met de linkerhand houdt hij de teugels, aan welker einde, links van de plaat, staan en loopen vier vrouwen (boerinnen of visschersvrouwen), die alle tevens door middel van touwen gespannen of vastgemaakt aan den boom van den wagen, dien met zijnen heer voorttrekken; op den achtergrond ziet men eenige huizen en eene kerk met toren; onder staat D: REYDER, boven aan IV dl. pag. 81. Ongetwijfeld is dus deze plaat uit een of ander uitgebreid werk genomen, waarin denkelijk de *beteekenis* der voorstelling zal te vinden zijn, waarvan ik tevens mededeeling wensehte te ontvangen. V. D. N.

TAALKUNDE.

Lares en penates. H. R. heeft wel teregt vermoed, dat er onderscheid tusschen lares en penates bestaat. In de *Korte Schets der Grieksche en Romeinsche Mythologie* van dr. DE GELDER wordt dit onderscheid dus aangegeven:

De lares waren zonen van MERCURIUS en LARA, een dochter van ALCMON. Zij waren huisgoden en hadden hun bijzondere altaren; het was hun werk voornamelijk over de familie in haar geheel te waken. De penates daarentegen waren geen bijzondere soort van godheden; zij werden uit de goden van hooger aanzien gekozen, en werden dan als beschermers van afzonderlijke personen vereerd. Er zijn zelfs voorbeelden van, dat levende keizers als Penates gekozen werden, om hunnen hoogmoed te vleien en hunne gunst te winnen.

—E—

[Een ander medewerker beweert, volgens de handboeken van DAMM, VAN WIERINGHEN BORSKI en TRESSAN, dat *lares* beschermgoden van het huis, *penates* van de familie waren, dat men het huis verlatende de eerste achterliet, de tweede medenam.]

Taalzuivering. Daarstellen. Teregt heeft mr. G. A. FOKKER tegen het woord *daarstellen* zich verzet, en beweerd, dat het geen nederlandsch is. Daar hij echter zijn gevoelen wenscht bevestigd of wederlegd te zien, diene het volgende als proeve.

Wanneer wij in het nederlandsch werkwoorden met voorzetsels of bijwoorden zamenstellen, dan geven die voorzetsels of bijwoorden een wijziging aan het begrip door het verbum uitgedrukt, en wel in den zin van het voorgevoegde woord zelf. Dit heeft met *daarstellen* geen plaats. Het bijwoord *daar* verliest zijn beteekenis en voegt

eigenlijk niets tot het begrip door *stellen* uitgedrukt toe. Ware *daarstellen* nederlandsch, dan zou het naar den aard van ons plaatsaanduidend bijwoord moeten beteekenen: stellen op zekere plaats; doch dit beduidt het niet; het zegt niets meer dan vestigen, iets dat reeds door het enkele *stellen* is uitgedrukt. Het is als een echt germanisme te beschouwen, en verdient het burgerregt niet.

—E—.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Dochters van Maarten van Rossem (vgl. XIV. bl. 185). Uit het aldaar aangevoerde zou blijken, dat MAARTEN VAN ROSSEM nooit gehuwd is geweest en tevens dat hij eene natuurlijke dochter ANNA heeft nagelaten; doch er blijft, mijns inziens, nog bedenking bestaan, want het eenige wat van die dochter bekend schijnt te wezen, is een hoogst merkwaardig, haar overkomen, voorval, door SLICHTENHORST vermeld en dat ik tot gemak van velen uit zijn *Geldersse Geschiedenissen*, enz. Arnhem 1654, in fol. bl. 488 laat volgen: „Na zijn afsterven zijn zyne goederen als een twistappel ofte grabbelworp, onder de erven in stucken en lappen gescheurd, en door onderlinghe twistgierigheid verminderd ofte aen vreemde handen gekomen, waeruit dit zeghs woord ontstond: *dat* ROSSEMS *goederen met den deghen waren gewonnen, en weder met de pen verteerd.* Behalven dat de mannelycke nalatenschap van dat edel geslacht, als tot een toemaet van plaeghen, rechtevoort tzaemen met den naem van ROSSEM t' eenemael is uitgestorven. Want ROSSEM niet dan eene eenighe dochter had, geheeten ANNE, welke met eene aengheborene stommigheid gestraft, ende daerover schaemachtigh zijnde, op zeeker huys niet verre van Utrecht buyten het gewoel van menschen wierd opgevoed. Het laet half ongeloovelyck (hoewel ook anders het doorluchtig voorval, sich eertyds vertoonende in den zoon vanden koningh CYRUS, alle twyfelmoedigheid in desen kan wegh nemen) tgeen met waerheid van haer wordt verhaeld. Hoe te weeten in haer volwassen ouderdom (als wanneer sy, om zeecker haer dinghtael te vervolghen ofte voorderen, by de Rechters van Utrecht was gegaen ofte ontbooden, en aldaer yet ongemeyns haer voor-quam) door een schielycke ontsteltenis haer tongh is los geworden, ende zedert dien tijd noyt haer plicht geweygert."

Moet men nu hieruit voor goed verstaan, dat ANNA eene natuurlijke dochter van MAARTEN VAN ROSSEM was? Dit staat er bepaald niet, en men moet vragen, zou in dat geval een geschiedschrijver als SLICHTENHORST, die bijzonderheid er niet bijgevoegd hebben, als zij als eenige dochter in proces was geweest. Behoefde het niet, omdat het bekend was, dat hij ongehuwd is overleden? Maar dan kan men daaruit even goed het tegenovergestelde opmaken, want stellige bewijzen ontbreken vooralsnog. Ik meen dat er meer juiste en aanneemlijke bewijsstukken noodig zijn, om ANNA voor een natuurlijk kind te verklaren. Wel kan ik aannemen, dat, daar dit ongelukkige kind uit den huislijken kring verwijderd, en dus als het ware voor hem dood was, hij zijne goederen aan het levend manlijk oir van VAN ROSSEM vermaakte; maar waarover ontstonden dan die twisten? Is het omdat de familie eveneens dacht, en reeds bij het leven van dat vergeten kind over de erfenis beschikte? Heeft MAARTEN soms eene vrouw beneden zijne geboorte en staat gehuwd? Alsdan is genoeg bekend, welke waarde broeders of zusters aan zulk een huwelijk hechtten, en het veeltijds niet alleen voor onwettig hielden, maar door behulp van vele middelen voor onwettig in successie deden verklaren. Zoo iets is hier mijns inziens in het spel, anders kan er geen sprake zijn van eene eenige dochter; was het een zoon geweest, dan had het majoraat wel meer geldend gebleven en waren er geen proceduren ontstaan.

U. C. KRAMM.

Heeren van Axel (vgl. XIII. bl. 188, 254, 381 en XIV. bl. 128, 216). Volgens de rekening der »*Stede ende Schependomme van Axele*," moet de groote reiziger JOOST VAN GHISTELE gestorven zijn tusschen 1 mei 1516 en 1 mei 1517, want in het artikel van die rekening, »andere vutgheven »van pñtwijn [presentwijn] als men der stede »goet verhuijrde," komen deze posten voor: »Item ghepñt [gepresenteerd] me vrauwe »VAN HEULE [IZABELLA VAN GHISTELE geh: »met DIRK VAN DER GRACHT ([1])], vrauwe »van Axele ende me joñvr [jonkvrouw] VAN »ELLEMONT [MARGARETHA VAN GHISTELE »geh: met JAN VAN CURTENBACH heer van

([1]) Door ieder geschiedschrijver wordt hij DIRK genoemd; in het afschrift van het octrooi van de boogschutterij van Zuiddorpe wordt hij echter JAN genoemd; zie bl. 197.

»Helmond (²)], als zij deerste reijse naer »de dood van hueren vadre mer JOOS VAN »GHISTELE hier binnen der stede quamen »tsamen xij kannen rijnwijns te IX gr. de »stoop is: viij £ ii ß.
»Item mijnen heere VAN HEULE ende andere »zijnen cosijns VAN ELLEMONT als zij hier »deerste reijse in der stede waeren tsamen »vj kan rijnswijns te x gr. de stoop is iiij £ x ß."

en in het artikel: »vutgheven van reparae [reparatien] midsgaedere extraordinaire costen":

»Item betaelt voor vj wassen *tortsen*, die van der stede weghe ghedreghen waeren *ten begraevene* ende *vutvaert* vā wijlen mer JOOST VAN GHISTELE in zijnen levene Heere vā Axele, de some vā vj £."

Zeer jammer, dat vooral bij den laatsten post, geen datum aangegeven is en er ook niet bijstaat *waar* die begrafenis plaats heeft gehad te Axel of te Zuiddorpe. (³)

Verbleef JOOST VAN GHISTELE veel op zijn kasteel te Zuiddorpe, eenige rekeningen van Axel doen ons zien, dat hij ook veel was op het slot in die plaats, gelegen in een gedeelte der stad »*die Clince*" genaamd.

In de rekening van 1492—1493 worden vj kannen rijnwijn verantwoord aan *mer* JOOS VAN GHISTELE gepresenteerd op den dag, dat de dijken door den watergraaf van Vlaanderen onderzocht werden, en later nog ij kannen als »*schijnewijn*" (⁴) aan hem en aan *me vrauwe sijne gheselnede*", welke in de rekening van 1493—1494 voorkomt als de *schenkster* van *torloij*, ongetwijfeld het eerste uurwerk der stad; in die van 1498—1499 worden op kwitantie van »*me vrauwe van Axele*", aan den bier- en wijnpachter xviij £ verantwoord voor den wijn, »die »tvoorleden jaer gedronken was door *mer* »en *me vrauwe van Axele* als zij met huer»lieder famille op huerlieder hof binnen »deser stede waeren"; in die van 1515—1516 wordt JACOB HEINDRICX genoemd als pr be [?] van 't hof van *Axele* waar JOOS VAN G.*ruddere* toen op *pante* [?] was; in die van 1507—1508 vij kannen aan J. v. G. gepresenteerd, toen hij *hier* zijn *hoochtijt* [paschen] hield, en eindelijk in die van 1515—1516 i kan gepresenteerd aan de »ghesel»len van mer JOOS VAN GHISTELE." (⁵)

Bij sommige schrijvers heeft JOOS VAN GHISTELE *drie*, bij andere slechts *twee* dochters; in de rekeningen van Axel meen ik *twee* (zeker *een*) natuurlijke kinderen van hem ontmoet te hebben.

In de rekening van 1492—1493 komt deze post voor: »gepresenteerd *Jonkvrouwe* »LIJSBETH VAN GHISTELE ten dage als zij »proves dede in tspetael [hospitaal] van de»zer stede vj kan rijnwijns iij £,
en later nog als *schijnewijn* de Jonkvrouwe van tspetael i kan xiij ß vi gr.,

en in de rekening van 1516—1517, dus denkelijk na den dood van heer JOOS, werd er *rente* betaald van een nieuw *straetkin* aan den bastaard van GHISTELE, in eene andere rekening AREND genaamd.

Verder in de rekeningen komen nog deze personen, den naam van GHISTELE voerende, voor:

mher JOOS VAN GHISTELE ridder, kapitein van Biervliet 1492, 1496;

JOOS VAN GHISTELE baljuw van Axel 1497, 1498;

ADRIAAN VAN GHISTELE, misschien wel de bastaard AREND; (*)

FILIPS VAN GHISTELE baljuw van Axel 1502, 1504, schoutheete [schout] 1506, 1507.

Oostburg. F. CALAND.

(²) De tol van Axel is later bekend geworden onder den naam van *tol van Helmond*, doordien de opbrengst daarvan tot het erfdeel zijner vrouw behoorde.

(³) De steen, thans nog te *Zuiddorpe* liggende, staat in geene betrekking tot den reiziger JOOST VAN G.; volgens *'t Aardrijkskundig Woordenboek* van VAN DER AA luidt het opschrift er van aldus:
„Hier leght mhr. JAN VAN GHISTELE . . . .
„MCCCCxxvj (1426). . . . VULEYNS *gheselnede* . . . . .
„M. . . JAN VAN GHISTELE die starf in 't jaer MCCCC
„xxxiij (1433) . . . dach van Laumaent . . . naer
„burrecht . . . bidt . . ." Deze jaartallen zijn *niet* goed; de slechte staat, waarin de steen sedert menschen geheugen is, laat eene *correcte* lezing niet meer toe; gelukkig zijn de namen goed gespaard, zoodat ieder bezigtiger ze duidelijk en goed lezen kan. Ik besluit hieruit dat de steen de deksteen was van het graf van messire JAN DE GHUISTELLES, chevalier, seigneur de Broecke, van de Moere, Coudebourg, de Borst, Okeghem etc. † 10 mei 1437 mari de MARGUÉRITE VILAIN † 11 jan. 1432 en die volgens L'ESPINOY „*Recherches des antiquités et de la noblesse de Flandre*, beide begraven liggen in een graf te Zuiddorpe. Hoe deze JAN in betrekking stond tot den grooten reiziger weet ik niet; eene nasporing naar de titels der familie AILAIN zou denkelijk tevens het zeker slecht gelezen woord „*hurrecht*" ophelderen.

(⁴) In de oude rekeningen van Axel en misschien ook van andere gemeenten komen twee verschillende artikels voor; in het eene worden *presentwijnen* en in het andere *schijnewijnen* verantwoord. *Presentwijn* werd er gegeven als men „der stede goet verhuijsde", en *schijnewijn* aan sommigen van hen die ter processie gingen.

(⁵) In eene andere rekening wordt een dezer *ghesellen* genaamd JAN VAN MEERSCH.

(*) Waarschijnlijk niet: verwarring van de namen AREND en ADRIAAN zal men in dien tijd niet ligt vinden.

BESTUUR.

Geslacht Buis (vgl. XIV. bl. 281). PAULUS BUIS, of liever BUYS, is geboren te Amersfoort in 1531, † in 1594. Deze beroemde staatsman is het ongetwijfeld, dien de vrager bedoelt, en over wien kan nageslagen worden: KOK, *Vaderl. Woordenb.* dl. VIII. bl. 1144—1146; V. D. AA, *Biogr. Woordenb.*, dl. II. bl. 1549—1552 en KOBUS en DE RIVECOURT, *Beknopt biogr. Woordenb.*, dl. I. bl. 303, 304. Bij deze genoemde schrijvers worden ook nog vermeld: PAULUS BUSIUS, of BUYS, geb. te Zwolle, en overl. als regtsgeleerde te Franeker in 1617, den 23 september: NICOLAAS BUSIUS, geb. te Geertruidenberg in de 16de eeuw; JACOB BUYS, GERARD BUYS, PIETER BUYS, JAN BUYS, NIKLAAS BUYS, EGBERT BUYS, MARIA BUYS, JACOBUS BUYS, GERRIT BUYS, CORNELIS BUYS, JOHANNES BUYS, WILLEM BUYS, KOENRAAD BUYS, WILLEM en ABRAHAM BUYS, de beide laatsten vermoedelijk bloedverwanten van den eerstgemelden PAULUS BUYS.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Geslacht Buis. Eene genealogie van het geslacht van PAULUS BUIS, meen ik dat, ten minsten in druk niet bestaat; van zijne afkomst is in zijne levensberigten ook niets vermeld, evenmin zegt VAN BEMMEL, *Beschr. van Amersfoort* (de plaats alwaar hij geboren werd), dl. I. bl. 440, er iets van, en op de lijsten der regeringsleden aldaar, komt alleen voor THONIS BUYS, raad in 1532 en 1534, die nog als oud-raad 1543 wordt genoemd: dit zal welligt zijn vader geweest zijn. HOOGSTRATEN, *Alg. W. B.*, op het artikel, zegt ons, dat zijn vader was heer van Capelle en Sevenhoven, denkelijk gelegen onder Lopik, alwaar PAULUS in 1592 het aldaar gelegen Huis te Vliet aankocht. Voorts schijnt uit eenige papieren en aanteekeningen onder mij te blijken, dat zijne moeder STOUTENBURCH genaamd was, zoo als uit de kwartieren bij het wapen van den laatsten van dit geslacht, in de kerk te Veere indertijd opgehangen, wordt aangetoond. Aangaande hemzelven en zijne nakomelingen, bevatten diezelfde papieren veel meer, met mededeeling waarvan ik vertrouw B. D. volkomen te zullen voldoen.

PAULUS B., heer in *Scoenhove* en *Capelle*, advoc. in Holland, naderhand in den raad wegens Utrecht, geb. te Amersfoort 1531, stierf op het Huis te Vliet in Capelle 1594 oud 63 jaren. Hij trouwde MARIA VAN DER MERSSCHE, geb. 1526, ob 1590, aet. 64, dochter van JACOB V. D. M., raadsheer in 't hof van Holland, Zeeland en W. Friesland: hunne kinderen bij zijn overlijden waren:

1. ODILIA BUYS, gehuwd met mr. CORNELIS VAN DER NIEUSTADT raad in den hoogen raad v. Holland.

2. CORNELIS BUYS, meesterknaap van Holland, baljuw en drossaard van Purmerend en de Beemster, geb. 1559, stierf 1632, oud 73 jaren. Deze trouwt GEERTRUYD VAN DER GOES, dochter van PIETER en MARIA VAN DER DUSSEN; hunne kinderen zijn:

a. PAULUS BUYS, lt. colonel ten dienste dezer landen, stierf tot Vere 29 nov. 1678, en is aldaar in de Groote kerk begraven, alwaar het wapen is gebroken, als zijnde hij de laatste van zijn geslacht.

b. GEERTRUYD BUYS, geb. 1613 ob. 18 oct. 1677 te Vere en begraven te Vlissingen. Deze was wed. van ARENT GARDENIJS toen zij den 6 nov. 1649 huwde CORNELIS SOMER BERNARDUSZ., predt. te Vlissingen, die weduwenaar was van ELISABETH KIEN. Hunne dochter ANNA GEERTRUID SOMER, geb. 1651, ob. 8 junij 1679, trouwt 5 april 1674 CORNELIS KIEN, bewindhebber der oostind. comp., later burgemeester van Vere. De dochter van deze, ANNA MARIA KIEN, trouwde P. BODDAERT. Zij ob. 1724 hij ob. 1732. Hun zoon CORNELIS BODDAERT trouwde JACOBA DE HUIJBERT. Zij hadden eene dochter BARBARA THEODORA BODDAERT.

c. PETRONELLA BUYS, gest. 13 sept. 1676, trouwde JAN CARDON te Vlissingen. Hun zoon DANIEL CARDON, schepen, raad en burgemeester te Vlissingen: ob. 13 sept. 1676, en werd begraven in de Gr. kerk met wapen en 8 kwartieren.

Uit de voorhanden originele *acte van scheiding* der nalatenschap van mr. PAULUS BUYS, dd. 31 julij 1596, blijkt nog, dat hij een broeder JOHAN BUYS gehad heeft, die bij deze scheiding tegenwoordig, met alle de erfgenamen en verdere betrekkingen de acte geteekend heeft; dat hij nog een zoon gehad heeft, ARENT BUYS genaamd; — dat aan zijne dochter ODILIA is te beurt gevallen het Huis te Vliet met vele landerijen en hoeven aldaar en te Jaarsveld gelegen, ook de ambachtsheerlijkheid van Sevenhoven enz., enz., — dat de zoon CORNELIS bij deeling ontving eene woning, boomgaard en landen te Wassenaer; idem gelegen aan de Maasdijk, nog eene woning c. a. in Hazerswoude over Coudekerke en vele andere goederen meer, ook vele rentebrieven: uit al hetwelk blijkt van eene aanzienlijke nalatenschap; terwijl de goederen, gelegen binnen de stad Amersfoort en daaromtrent, toen in het gemeen werden gehouden om later te verkoopen.

CORNELIS BUYS PAULUSZOON schijnt een album gehad te hebben, waarin o. a. CORNELIUS NEOSTADIUS teekende mei 1594 met de spreuk bij zijn wapen, *In alles siet de Nieustadt;* voorts in 1626 en 27 in Amersfoort J. en P. en JOHANNA VAN DER NIEUSTADT, denkelijk alle drie kinderen van COR-

NELIS; — nog in mei 1594 op het Huis te Vliet W. CRAEN en WENDELMOET A BUYS met hunne wapens en spreuk: welligt was deze laatste eene zuster van PAULUS BUYS.

Het wapen van BUYS was van zilver met drie lelien, 2 en 1, van keel, tot helmdek eene achtpuntige star van keel.

Het wapen van VAN DER MERSCHE was van keel met drie St. Jacobsschulpen, 2 en 1, van goud, tot helmdek een zittende hazewind van zilver met halsband van sabel en goud, tusschen twee boomen in blad van sinopel.

V. D. N.

Geslacht van Diemen. In den *Navorscher* is reeds herhaalde malen over dit *geslacht* en over personen van dien naam gesproken in deel V, VI, VII, VIII, zie het *Algemeen Register*, en in deel XIV. 179, 221, 246; doch nergens, ook niet bij BALEN, *Dordrecht*, of KOK, *Vad. W. B.*, vind ik genoemd noch vermeld GERRIT VAN DIEMEN, van wien bij mij een *Claegh-gedicht over den doot van den alder-Doorluchtigsten Prince van Orangen*, MAURITS VAN NASSAU, *aen de Maget van Hollant;* tot Leyden, by GOVERT BASSON, Anno 1625, in 4°., vijf bladzijden groot. Noch WITSEN GEYSBEEK, noch VAN DER AA, noch HERINGA schijnen zijn werk gekend te hebben, en daarom is de vraag: wie was hij, en zijn er meer schriften van hem bekend?

V. D. N.

Getal XIIII op het wapen van Kappelle (vgl. XIII. bl. 29, 218, 284). Toevallig in het *Aardr. Woordenboek* van VAN DER AA het artikel *Kappelle* opslaande, las ik daarin dat: »*de gouden cijferletters XIIII in het* »*wapen beteekenen de ouderdom en eeuwen* »*der kerk*," die in der daad boven den ingang het jaartal 1427 draagt. Is dit waar, voert dan om dezelfde redenen de gemeente Ellewoutsdijk ook dat getal *XIIII* in haar wapen? Ik houd ten minsten de gouden cijfers *IIXII* in den zilveren dwarsbalk voor het getal *XIIII*, alhoewel zonderling genoeg geplaatst.

Bij mijn laatste bezoek op de bibliotheek van het »athenée royal" te Gent, zocht ik in het wapenboek van F. GOETHALS naar de généalogie der familie VILAIN, om te zien wat daar over dat door haar gevoerde getal *XIIII* gezegd wordt; wat ik vond is curieus genoeg om hier een plaatsje te vinden:

»*Le chiffre de XIIII qui s'est joint au* »*nom patronimique* de la famille [de VILAIN] »provient *d'une devise*, espèce de rebus, dont »quelques membres de la maison de GAND »dite VILAIN ont fait usage.

»Ce chiffre placé au milieu d'une guirlande de fleurs de houblon [hope] signi- »fiait en flamand »*veraien ou viertien in* »*hope*" c'est-à-dire »*mérite dans la foi.*"

Oostburg. F. CALAND.

Heeren van der Nisse — van Watervliet (vgl. XIV. bl. 186 en 248). Ten aanzien van de dochters van mr. GILLES CORNELIS VAN DER NISSE, heer van Nisse, Waarde enz., raad en burgem. van Goes, overl. aldaar den 17 oct. 1757, vond ik nog, dat jonkvr. JOHANNA VAN DER NISSE de heerlijkheid van Waarde ten huwelijk bragt aan mr. WILLEM NIJSSEN, en jonkvr. GEERTRUIDA VAN DER NISSE die van Nisse aan JAN TIELEMAN SPIJKER. Het wapen van VAN DER NISSE was een schild van goud, met een' keper van keel, vergezeld van 3 leliën van sabel, staande 2 en 1. Wie deelt mij de wapens mede van de heeren NIJSSEN en SPIJKER?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Wapen van sinopel met drie gouden leliën (vgl. XIV. bl. 248). In de *Wapenkaart van Utrecht* ziet men het wapen van de familie DE SWART *drie gouden leliën op veld van sinopel.*

V. D. N.

[Voor *daaromtrent* leze men in de vraag *omtrent die familie.*]

Afstammelingen van den admiraal Tjerk Hiddes de Vries (vgl. A. R.; XII bl. 342; XIII. bl. 28, 57, 124, 220, 254). Te Arum (Friesland) is woonachtig: SAEKELE HIDDES DE VRIES, zoon van wijlen HIDDE WIJTZES DE VRIES, die, naar ik wel eens onderrigt ben, familie van dien geslachtsnaam heeft te Sexbierum, de geboorteplaats van den admiraal.

ALOF.

Wapen van Hobbena. Vóór dat er iets aangaande den persoon en het bijzonder leven van MEINDERT HOBBEMA bekend was, had ik reeds alles wat mij sedert jaren onder den naam van HOBBEMA voorkwam aangeteekend, ten einde langs dien weg een draad te vinden, dien men aan den persoon van den grooten kunstenaar zou kunnen vasthechten, om hem meer van nabij te leeren kennen. Ik heb in mijn werk vermeld, dat er in 1851, te Leeuwarden, bij eene boekverkooping, onder de rariteiten voorkwam, een *op glas geschilderd wapen* van OTTO VAN HOBBEMA, 1620, en van MARGARETA VAN BORNIER *zijn wyff*, 1620, en dat deze glasramen door den oudheidkundigen boekhandelaar EEKHOFF te Leeuwarden zijn aangekocht. Ik had gezorgd dat er vóór de verkooping eene afteeke-

ning voor mij van werd gemaakt, omdat ik vreesde, dat zoo ik dit verzuimde, mij later de pas wel zou worden afgesneden. Maar nu verder. Dr. P. SCHELTEMA, in zijn *Amstels Oudheid*, *Gedenkwaardigheden van Amsterdam*, ald., 1863, bl. V. bl. 63, geeft een overzigt van het toen bekende over HOBBEMA, en heeft ook mijn berigt over genoemd wapen vermeld; doch hij zegt daarbij ten slotte »dat de heer EEKHOFF heeft verklaard, niet de minste kennis daarvan te dragen." Wanneer een navorscher met veel moeite, tijd en kosten in het belang der geschiedenis zaken ontdekt en aanvoert, en later andermaal verpligt wordt zijn berigten te staven, kan ik niet zeggen dat dit zeer bemoedigend is. Zie hier het antwoord op de door mij dienaangaande gedane vraag ontvangen: »Het door den heer KRAMM bedoelde glasraam kwam voor op den catalogus (bij mij gedrukt) van de bibliotheek van wijlen mr. A. VAN HALMAEL Jr., verkocht den 11 maart 1851, door den boekhandelaar P. ANDREAE MENGER (van Barneveld) en wel onder de varia (bl. 55). Daar staat: »»49. *Acht groote ramen, elk bestaande uit* 30 *ruiten, in lood gezet, waarop de fraai* geschilderde wapens (alle van 1620) van 1. ENGELBERT VAN BORNIER, 2, 3, 4 enz. 5. OTTO VAN HOBBEMA, 6. *zijn wijff*, MARGARETA VAN BORNIER enz. *Al 't bovenstaande afkomstig uit het huis thans bewoond door den WelEd. Heer* A. GRATAMA *te Leeuwarden, en uitmuntend geconserveerd in houten lijsten enz. Een en ander in een solide houten kist, welke met dezelve zal verkocht worden.*""

De kooper van die kist met haren inhoud was de heer W. EEKHOFF, boekhandelaar alhier, van wien ze is overgegaan aan of door wien ze is gekocht voor het Friesch Genootschap, ten behoeve van het museum van oudheden, waar zij nog aanwezig is.

Vermeenende hiermede aan het verlangen voldaan te hebben, heb ik de Eer met hoogachting te zijn WelEdele Heer; Uw Ed. Dw. Dienaar G. T. N. SURINGAR. Leeuwarden 24 Februarij 1864."

De lezer van *Aemstels Oudheid* zal nu het artikel HOBBEMA in mijn werk wel voor goed willen verklaren, gelijk ik een en ander, in het *Aanhangsel* daarop, behoorlijk voor waarheid heb te boek gesteld.

U. C. KRAMM.

Wapen van IJlst. Het wapen dezer stad is *een schip zonder roer*; wat is de oorsprong er van?

ALOF.

Het geslacht van der Lisse. Volgens hetgeen SMALLEG. in zijne *Chron. v. Zeeland*, bl. 525, en TE WATER in zijn *Hoog Adell. en Adelr. Zeel.*, Voorr. bl. 79—80, van dit geslacht melden, waren zijne leden vermaagschapt met de heeren van Haamstede, en hebben zij hunnen naam gevoerd naar het dorp of huis Lisse, weleer in Noordbeveland gelegen, doch in 1530 bij den watervloed, die dat eiland trof, vergaan.

TE WATER noemt eenen JAQUES VAN DER LISSE, op het jaar 1571; id. in zijne *Hist. van het verbond en de Smeekschriften der Nederl. Edelen*, I. bl. 190, 199 en 211. SMALLEGANGE, bl. 507 en 525: mr. LIEVEN IEMANTZ. VAN DER LISSE, burgem. van Zieriksee, 1565, 1570; JAN ADRIAANSEN VAN DER LISSE, idem 1591.

Toen SMALLEG. zijne *Chronyk* schreef, kwam onder de geregtigden van de ambachtsheerlijkheden Wissekerke en Geersdijk in Noordbevel. voor: jonkvr. ANGELA VAN DER LISSE. Zie bl. 755.

Bij KOK, *Vaderl. Woordenb.*, Bijv. III, bl. 79, 80 etc., vindt men, als vermaagschapt met het geslacht DE HUIJBERT, nog 3 leden van de familie VAN DER LISSE vermeld:

1. ADRIANA VAN DER LISSE, getr. met CLAES HERMANSZ. DE HUIJBERT.
2. LEVINA VAN DER LISSE, LIEVENS*dr.*, getr. met CLAES DE HUYBERT, JAN HERMANSZ.
3. GENOVEVA VAN DER LISSE, LIEVENS*dr.*, getr. met ANTHONY DE HUYBERT.

SMALLEGANGE verhaalt, bl. 525, dat PIETER DE HUYBERT een stamboom van dit geslacht bezat, doch dat hij dien evenwel niet gezien heeft.

In het kerkgebouw te Oostkerke (Wolfaartsdijk), ten jare 1861 afgebroken, waren twee grafzerken, waarop de naam van VAN DER LISSE voorkwam, n.l. van WILLEM VAN DER LISSE, ridder, in 1433 overleden, en van CORNELIA, CORNELIS CLAEYS *dochter*, VAN DER LISSE, den 15 febr. 1545 overl.

Wie mij ten aanzien van dit geslacht meer opgaven gelieft te verschaffen, zal mij zeer verpligten.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Jan Warmboutszoon en Warmbout Janszoon. Weet men, of kan men ook opsporen den geslachtsnaam van:

1. JAN WARMBOUTSZOON, die in het pinksteroproer te Leiden in 1445 betrokken, tot de den schout vijandige partij behoorde, en in eenen zoen tusschen partijen, *broeder* van HENDRIK HENDRIKSZOON VAN SWIETEN genoemd word.

Onder broeder zal hier waarschijnlijk zwager of halve broeder bedoeld worden.

2. WARMBOUT JANSZOON, die in eene acte van het kapittel der Hooglandsche kerk te Leiden, van het jaar 1444, voorkomt?

Door daaromtrent opheldering te geven, zoude men zeer verpligten

A. B.

Geslacht van der Ghoir. Wie kan mij, betreffende de familie VAN DER GHOIR eenige inlichtingen geven? Uit eene oude acte extraheer ik:

»Rente van CLAES HENDRIKzoon" (zonder vermelding van den geslachtsnaam) »ge-»huwd met CORNELIA JOESDIJNSdochter »VAN DER GHOIR, ter name van die COR-»NELIA (NEELTJE), 1525."

Aangezien men vooral belang heeft te weten, wie gemelde CLAES HENDRIKSZOON is, en dienaangaande wel een gegrond vermoeden, doch geene zekerheid bestaat, zoo zoude misschien, indien nopens de familie VAN DER GHOIR aanteekeningen bestonden, daarover het vereischte licht kunnen verspreid worden.

A. B.

Geslacht van Emmenes. In het eerste deel, bl. 101 der *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland*, van den archivaris mr. IS. AN. NIJHOFF, komt voor eene acte, waarbij HERBERT VAN PUTTEN zijne goederen opdraagt aan graaf REINOUD van Gelre. In die acte zegt HERBERT VAN PUTTEN: cupimus esse notum quod comparuimus coram LUBBERTO DE EMMENESSE, judice in Velua. — Datum a°. d°. MCCCVII, in vigilia nativitatis (24 decbr. 1307). Van die acte wordt ook melding gemaakt door mr. G. VAN HASSELT, *Geldersche bijzonderheden*, n°. 1. p. 19.

In het begin der 17e eeuw leefde (waarschijnlijk te Arnhem) HUIBERT VAN EMMENES. Hij had drie kinderen, waaronder CORNELIA, geboren te Arnhem in 1637, overl. 23 januarij 1719, gehuwd met LUBBERT VAN HIERDEN.

HUIBERT VAN EMMENES (HUIBERTSzoon) had een zoon, JACOB genaamd, die ongehuwd overleden en in wien het mannelijk oir uitgestorven is, en vier dochters, stammoeders van verschillende geslachten.

Het geslachtswapen van HUIBERT VAN EMMENES is een uit de wolken komende met een dolk gewapende arm. De arm is met groen bekleed; het veld, waarschijnlijk van zilver.

Zoude iemand mij kunnen opgeven, hoe het geslachtswapen was van LUBBERT VAN EMMENES, die in 1307 regter op de Veluwe was, en of het later levende geslacht van dien naam van hem afstamt. De heer archivaris NIJHOFF had mij welwillend toegezegd, pogingen te willen doen om dit op te helderen. Zijn kort daarop gevolgde dood heeft mij hierin te leur gesteld.

V. O.

Namen van eenige personen uit bekende geslachten, die in ondergeschikte betrekkingen in het laatst der 17de en begin der 18de eeuw naar Oostindië zijn vertrokken.

Jaren.	NAMEN.	van	met welk schip.	in welke kwaliteit.	*Aanmerkingen.*
1703	ARMINIUS, LAURENS	Amsterdam	Drie kroonen	Adelborst	
1698	BEAUMONT, BEMOLDUS VAN	Amsterdam	Spiegel	Landspassaat	
1706	BOERHAVEN, JACOB	Leiden	't Hof van Ilpendam	Landspassaat	
1690	BOR, ALBERTUS	Utrecht	Handboog	Assistent	1699 in Japan overl.
1699	BOREIL, WILLEM	Amsterdam	Drie kroonen	Sergeant	1709 kapitein te Pasaroean.
1682	CAMPO, FRANÇOIS DEL	Antwerpen	Oostenburg	Soldaat	1686 8 febr. te Castasocra gesneuv.
1700	CLOON, ARNOLDUS VAN	Tiel	Unie	Adelborst	1717 kapit.-luiten.
1686	CNOL, GOVERT	Delft	Boswijk	Sergeant	
1683	COCHIUS, HERMAN	Harderwijk	Romeyn	Sergeant	1687 overleden.
1699	FAMARS, JACOB FREDERIK DE	Frankf. a/m.	Drie kroonen	Adelborst	1713 Samarang overl.
1699	GOGEL, JOHANNES	Frankfort	Gent	Soldaat	
1696	HASSELAAR, CORNELIS	Amsterdam	Driebergen	Assistent	1710 opperkoopman.
1708	HAVELAAR, ABRAHAM	Rotterdam	Grimmesteyn	Bosschieter	
1699	HEMERT, C. DE RECHTERE VAN	Bergen o/Z.	Oestgeest	Commandeur over de soldaten	1708 overleden.
1698	HERINGA, JAN JANSZ.	Amsterdam	Overrijp	Bosschieter	
1688	KARDINAAL, JAN JANSZ.	Zaandam	Princeland	Ondertimmerman	
1705	KOEN, JAN JANSZ.	Hoorn		Hoogbootsm.	

Jaren.	NAMEN.	van	met welk schip.	in welke kwaliteit.	*Aanmerkingen.*
1706	KOEN, CORNELIS DIRCKSZ.	Hoorn	Jerusalem	Ond. chirurg.	
1705	LAAN, JAN ADOLPH VAN	Leiden	Spiegel	Sergeant	
1686	LADENIUS, MENSO HARMANUS	Leeuwarden	Nieuwland	Matroos	1721 kapt. op Amboina
1709	LEEGHWATER, CORNELIS	Zaandam	Barnevelt	Matroos	
1705	LEEUWENHOEK, ADRIAAN	Delft	Vegt		
1703	LOOPUYT, WILLEM	Schiedam	Schoonderloo	Ondertimmerman	
1702	MACARÉ, JAN	Middelburg	Oosterstegen	Matroos	1733 commandeur te Gale.
1702	MACARÉ, CORNELIS	Middelburg	Oosterstegen	Kajuitswachter	1715 onderkoopman, Colombo.
1707	MASSA, CHRISTIAAN	Haarlem	Gamron	Adelborst	
1706	MOUCHERON, BALTHASAR	Amsterdam	Jerusalem	Assistent	1727 onderkoopman.
1695	NEANDER, CHRISTOFFEL LAURENS	Boblitz		Soldaat aan de Kaap	
1700	NEER, EYLON VAN DER	Gouda	Dregterland	Jongen	
1697	NETSCHER, EVERHARDUS	's Gravenhage	Waalstroom		à ƒ 10 per maand.
1701	NETSCHER, ANTHONY	's Gravenhage	Concordia	Sergeant	1705 vaandrig, 1713 overleden.
1690	OLDENBARNEVELT, JOHANNES VAN	Batavia	Pampus	Onderbarbier	In 1661 was in Indië ERNST VAN OLDENBARNEVELT van Nieuwkerk, die daar als lantspassaat was gekomen.
1693	OSTADE, CAREL VAN	Haarlem	Nigtevegt	Adelborst	
1694	PALM, JACOB	Dordrecht	Sion	Sergeant	1709 kapitein.
1694	PALUDANUS, CORNELIS	Breda	Voorschoten	Soldaat	
1690	PATRAS, ABRAHAM	Grenoble	Havik	Soldaat	1735 gouv.generaal, 1737 overleden.
1680	PLANCIUS, RUDOLPHUS DE	's Hertogenb.	Sumatra	Soldaat	
1701	PLOOS VAN AMSTEL, NICOLAAS	Graft	Molenwerf	Korporaal	
1702	RIEBEEK, ISAAC VAN	Middelburg	Peperboom	Onderchirurg.	1716 onderkoopman.
1707	RIEBEEK, JOAN VAN	Batavia		Assistent	1712 koopman.
1699	RIEBEEK, FRANS VAN	Leiden	Overnes	Soldaat	
1703	ROGGEVEEN, CORNELIS JACOBSZ.	Rotterdam		Matroos	
1693	SELS, PIETER	Zutfen	Driebergen	Sergeant	
1693	SELS, HARMEN	Zutfen	Driebergen	Adelborst	1709 overleden.
1710	SNOECKART, JUSTUS WILHELMUS	Cleefsland	Wateringen	Adelborst	Zijn vader JACOB SNOUCKART VAN SCHOUWENBURG.
1679	SWAERDECROON, ABRAHAM	Utrecht	Vrije Zee	Korporaal	1685 te Cochin overl.
1684	SWAERDECROON, HENDRIK	Rotterdam	Purmer	Adelborst	1718-1725 gouvern. gen., 1729 overl.
1698	THEDENS, JOHANNES	Friederichstad	Unie	Soldaat	1741-1743 gouvern. gen., 1748 overl.
1710	THEDENS, CLAAS	Stein in Ditm.	Abbekerk	Soldaat	
1682	TENGBERGEN, ARNOLDUS	Deutichem	Oostenburg	Soldaat	
1710	TENGBERGEN, HERMANUS	Deutichem	Herst. Leeuw	Soldaat	
1694	VERHULST, ROMBOUT	Mechelen	Voorschoten	Tamboer	1695 overleden.
1703	WALRÉ, ANDRIES	Haarlem	Roosenburg	Adelborst	1717 Negapatnam overleden.
1686	WALRÉ WOUTERSZ., JAN VAN	Haarlem	's LandsWelv.	Adelborst	1691 te Haroekoe overleden.
1709	WASHINGTON, JOHANNES	Rotterdam	IJsselmonde	Korporaal	
1706	WELY, WILLEM ADRIAEN VAN	Breda	te Batavia	Soldaat	1725 koopman.
1710	WELY, MICHIEL VAN	Leiden	te Batavia	Soldaat	1716 assistent.
1698	WILDE, JACOB DE	Amsterdam	Unie	Sergeant	1709 vaandr. op Ceil.
1704	WILTVANG, NICOLAAS	Rotterdam	Grimmesteyn	Soldaat	1732 luitenant.

Geslacht de Munck [**de Meunck**]. De stad Gent telt reeds in 1328 een lid der adellijke familie DE MUNCK in haren magistraat; in 1518 vestigde zij zich in 't land van Waes en een andere tak in Zeeland, waar zij te Middelburg gewigtige ambten bekleedde en zich vermaagschapte met VAN RIEMSDIJK, PLOOS VAN AMSTEL enz., zie SMALLEGANGE en *Navorscher*. — Bezit ook iemand een volledigen stamboom van den edelen zeeuwschen stam DE MUNCK of DE MEUNCK?

S^t^. Nikolaas. Chevalier DE SCHOUTHEETE.

Van Borselen van Brigdamme. — van Voorhoute (vgl. XIV. bl. 281). In de genealogie van het geslacht BORSSELEN door BUISCH DE BRUIN vindt men het volgende omtrent de afstamming van ALYCT of ALICE VAN BORSSELEN, de echtgenoot van HECTOR VAN VOORHOUT.

CLAES VAN BORSSELEN VAN BRIGDAMME trouwt HADEWICH VAN SEVENBERGEN, nalatende vijf kinderen o. a.:

ALBRECHT VAN BORSS. VAN BRIGD. trouwt BEATRIX VAN DOMBURGH. Hij † 1390; zij † 7 febr. 1395. Zij laten vier kinderen na, o. a.:

CLAES VAN BORSSELEN VAN BRIGDAMME trouwt MARIA VAN ARNEMUIDEN. Hij † 5 januarij 1411; zij † 19 december 1404. Zij laten de volgende kinderen na.

1. GILLIS VAN BORSSELEN VAN BRIGDAMME † vóór 1411.
2. JACOB VAN BORSSELEN VAN BRIGDAMME, trouwt ANNA VAN HENNIN. Zij laten drie kinderen na.
3. JAN VAN BORSSELEN VAN BRIGDAMME,
4. HADEWICH VAN BORSSELEN VAN BRIGDAMME trouwt 1°. ADRIAAN VAN HEENVLIET, en 2°. WOLPHART VAN BORSSELEN, heer van Veere.
5. ALISE VAN BORSSELEN VAN BRIGDAMME trouwt HECTOR VAN VOORHOUT, ridder. Uit dit huwelijk ADRIAAN VAN VOORHOUT en MARGARETHA VAN VOORHOUT. Deze laatste trouwt met JAN VAN BERCHEM, ridder.
6. BEATRIX VAN BORSSELEN VAN BRIGDAMME, † zonder oir. Volgens sommigen gehuwd met ZWEER VAN CRUYNINGEN, volgens anderen met JAN VAN DOORN, gezegd ZONSBEEK.
7. ALICE VAN BORSSELEN VAN BRIGDAMME eene natuurlijke dochter. Zij trouwt 1°. PIETER VAN SOUTELANDE, en 2°. JAN MARTIJNSZOON.

Cz.

MENGELINGEN.

Rondheid der aarde (vgl. XIV. bl. 159). Of het gevoelen bepaald ketterij was, zal ik niet beoordeelen; ik herinner alleen ('t geen historisch schijnt te zijn), dat een bisschop aan 't hof van FERDINAND en ISABELLA, zijnen beschermeling vergunde COLUMBUS te vergezellen, doch hem wel uitdrukkelijk gelaste, fiks op te letten als hij aan den rand der aarde gekomen was, hoe men dan, vooral met schepen, aan de andere zijde van het plat komen moest en hoe snel die val wel ging.

G. P. ROOS.

Pond sterling. Uit de rekening betreffende de reize van prins WILLEM II naar Engeland wordt (*Nav.* XIV. bl. 164) »het pont sterlings ghereeckent op thien guldens, ende de schell. op thien stuivers." Men rekent nu het pond st. op *f* 12 en den shilling op 60 cents. Wanneer is de waarde van het pond en zijne onderdeelen zoo veel grooter geworden?

Ouderdom der visschen (vgl. A. R.). In den *Navorscher* dl. VIII bl. 144 noemde ik den heer SENAC als dengenen, die den ouderdom der visschen berekende naar het aantal beddingen waaruit de schubben bestonden. — In de *Biographie Universelle Classique*, Paris 1829, leest men: JEAN BABTISTE SENAC, *premier medecin de* LOUIS XV. *et membre de l'accademie des sciences etc. né* 1693. *m.* 1770. — Men kan m. i. als zeker aannemen dat het door mij opgegevene, in dl. VIII. bl. 144, uit een zijner werken getrokken is of voorkomt in eene zijner verhandelingen in de Académie des Sciences.

Is nu iemand in staat, door middel van den *Intermédiaire,* hieromtrent onderzoek te doen, dan zal hij mij zeer verpligten door het resultaat daarvan in den *Navorscher* mede te deelen.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Inboedel van een ongetrouwd Haarlemer in 1646. (Uit een HS. van dien tijd.)

»Op Heden den 21 Junij A°. 1646 Bevinde ick ADRIAEN HEERSEN, Bruydegom van ELISABETH VAN OORSCHOT, mijn capitael ontrent vijftien hondert gulldens te wesen, en daer by dese gespecificeerde goederen, te weten:

2 Bedden.
6 Oorkussens.
5 Deeckens.
3 paar gardijnen.
1 groene saeye sprei.
3 schoorsteen rabaties.
3 Beste rabaties.
1 treck-tafel met een scheel.
1 Kantoor tafel met een scheel,
1 achtkant tafeltie.
3 Bancken.
2 Spiegels.
1 ijsere kist, om gelt in te stapelen.

1 Koffer met gladde Banden.
1 Kapstock,.
12 groene stoelen.
2 swarte stoelen.
9 groene kussens.
1 Cap mantie.
14 pasteleyn Beteelties.
12 commeties.
3 Blaeckers.
2 Kopere Kandelaers.
1 coopere standart.
2 ijsere Blakerties.
2 kopere ketelties.
1 ijsere potie.
18 aerde borden.
6 tinne schotelties.
1 dosijn tinne Lepels.
2 rackies.
1 kaerslae.
2 roosters.
2 tangen.
1 schop.
1 Haertijser.
1 Brandt ijser.
1 tafel met een drie stal.
2 nacy manties.
1 coopere taert pan.
1 wafel yser.
1 coopere pan.
1 canne bort.
1 kleerben en kleer plack,
1 Lantaren.
2 Kleerborstels.
1 Kleermandt.
1 Soldertie.
1 Silver schaeltie.
25 Schilderijties.
7 paer Lakens.
15 Hemden.
12 Drooghdoecken.
2 dosijn servetten.
10 kleyne servetties.
10 paer sloopen.
7 tafel Lakens.
2 lange Handtdoecken.
2 dosyn nuesdoecken.
29 Beffen.
5 slaepmutsen.
3 Mantels.
4 pack kleeren.
3 Hoeden.
3 paer kousen.
12 kleerstocken.
2 water emmeren.
1 tobbetie.
1 scherfbort.
1 water ton.
t' Geweer met syn toebehooren.
Een nieuwe en oude bijbel.

P. A. T.

Kanterkaas (vgl. I. bl. 194 en 276). Wat kanterkazen zijn is t. l. a. p. reeds voldoende verklaard, maar aangaande de zwarte daarvan kwam geen voldoend antwoord in: men dacht er niet aan, dat de kaas in dien tijd verkocht werd bij 't schippond, dat is bij de driehonderd pond, en alzoo zijn de ter e. a. p. genoemde *Canterkesen* niet klein maar tamelijk groot geweest. Immers, 68 in 4 pond, dat is 1200 gewone ponden, maakt dat elke kaas $17^1/_2$ ℔ weegt. — In COMMELIN, *Beschr. v. Amsterdam*, bl. 913, vindt men aangeteekend op het jaar 1548: driehonderd pond kaas voor *f* 4. Ook in andere plaatsbeschrijvingen heb ik nu en dan aangeteekend gevonden, dat de kaas in die jaren slechts 4 à 5 gulden het schippond geldende was.

H. C. STRIK VAN WIJK.

Nederlandsche spot- en scheldnamen (vgl. A. R.; XII. bl. 32, 95, 156, 286; XIII. bl. 223; XIV. bl. 31). Bij de vele reeds in den *Navorscher* medegedeelde kan ik nog de volgende van bewoners van steden en dorpen in Noordholland voegen:

Medemblik, moppen. (naar eene lekkernij die er veel gebakken wordt.)

Enkhuizen, vijgen.

Hoorn, krentekoppen (niet krentebollen, zoo als in een vroeger artikel is gezegd.)

Opperdoes, turken.

Twisk, gladöören.

Oostwoud, bleiën.

Hauwert, schokken. Schokken zijn gedroogde klompen mest, die vroeger als brandstof gebruikt werden.

Benningbroek, speelmakkers.

Aardswoud, blooте beenen (het was in vroegeren tijd een moerasland) of duivelshoopen (Aardswoud was de laatste hoop dien de duivel in Noordholland neêrgelegd had.)

Blokker, boonen.

Binnenwijzend, theekisten.

Lutjebroek, uilen.

Nibbikswoud, aardappels.

Wieringen, schapen of biggen.

Schermerhorn, mollen. (In het wapen is een mol.)

de Rijp, snoeken. (Insgelijks naar het wapen.)

Schagen, roodjes.

Heer Hugowaard, blaauwe reigers.

Langedijk, koolstruiken.

ALIQUIS.

Fooien. Weet iemand te zeggen of het geven daarvan eene belasting is, die reeds van oudsher dagteekent? Waarin vond het zijn oorsprong? En bestaan er voorbeelden dat het een oud gebruik is?

Ieder zal het onkiesche van die gaven, met eene zoo geheel andere strekking dan liefdegiften, hebben ondervonden.

Was het nog maar de opregte aanwijzer of de gasten veel of weinig genoegen op eene partij gesmaakt hebben, dan had het nog eene nuttige zijde, maar veeleer is het een gevolg daarvan, dat de gasten het maal of de partij meer of minder kostbaar vonden.

Het allerminst zal er wel grond bestaan voor het offeren op het bakersaltaar bij het afleggen van de vervelende kraambezoeken; zoo ook voor het geven van fooien aan koetsiers, aan bedienden die een klein geschenk van hunne meesters overbrengen en meer andere gevallen.

P.

Een boschje stroo. De *Intermediaire* vraagt, waar het van daan komt, dat men aan voorwerpen die te koop zijn, ten teeken daarvan een boschje stroo vastbindt, en zegt, dat dit in geheel Frankrijk in gebruik is. In ons vaderland doet men het ook. Kent iemand er den oorsprong van?

Veelwijverij (vgl. A. R.; XIV. bl. 250). De *Polygamia triumphatrix* van LEYSER was eene repliek op de *Monogamia victrix* van BRUNSMAN, die eene weerlegging bevatte van LEYSERS vroeger uitgegeven werk *Discursus politicus de polygamia.* 't Zal wel eene hoogduitsche vertaling van dit laatste zijn, welke J. L. A. I. t. l. a. pl. vermeldt. BRUNSMAN gaf het echter nog niet verloren. BAYLE zegt, die er een werk van hem gereed ligt: *Polygamia triumphata.* Weet J. L. A. I., of iemand anders ook te zeggen, of dit boek inderdaad uitgegeven is en of de strijd daarmede een einde heeft genomen?

Een nieuw uitgevonden werktuig. In het 2de Heft voor 1844 van de *Mittheilungen aus Justus Perthes Geogr. Anstalt* etc. von d[r]. A. PETERMANN, komt, onder den titel: »*Herm. von Schlagintweit's Skalenrädchen*," de beschrijving van een nieuw uitgevonden instrument voor, dat in DINGLERS *Polytechnisch Journal* (oct. 1863. deel 170 bl. 1) beschreven en afgebeeld en bij de parijsche acad. en de Britt. Association vermeld geworden is. Ik deel dit door middel van den *Navorscher* mede en vraag: is dit eene nieuwe uitvinding? Reeds voor ruim 15 jaren bezat wijlen mijn vriend A. DE LIGNY een radje (spoor), welks tanden evenwijdig verdeeld met eene bepaalde schaal overeen kwamen. Men had het bij het kadaster te Middelburg en elders ingevoerd, om spoediger dan met passer en schaal lijnen van alle soort af te meten, bij het overbrengen van kaarten, enz. L. verhaalde mij toen, dat men op het denkbeeld van dit radje gekomen was, door een dergelijk instrument bij de banketbakkers, die het gebruiken om suikerkoekjes van rondgetanden vorm en kleine taartjes »uit te steken." Is het dus eene nederlandsche uitvinding?

G. P. ROOS.

Buitengewone vruchtbaarheid. Bij al de bijdragen omtrent ongemeene vruchtbaarheid van het menschelijk geslacht, in den *Nav.* geboekt, kan ik nog voegen die van eene vrouw met name HONEYWOOD in Engeland, welke als moeder zoo bejaard werd, dat zij 365 van hare afstammelingen gezien heeft, en wier afbeelding in de bibliotheek der kathedraal van Lincoln berust. Deze afbeelding is door ADRIAEN HANNEMAN, onzen vermaarden haagschen portretschilder, toen hij te Londen werkzaam was, vervaardigd, en dit dient onder meer andere feiten in mijn werk aangevoerd, tot bewijs, dat hij er wel deugdelijk is geweest en er vele voorname werken heeft volvoerd.

H. C. KRAMM.

Eetbare vogelnestjes (vgl. XIV. bl. 159, 222, 287.) *Verpachten* en *verhuren.* De heer G. P. ROOS wordt opmerkzaam gemaakt op de vragen door het bestuur beantwoord in den negenden jaargang van dit tijdschrift bl. 263. Of dit nu in Oostindië evenzoo te verstaan is durf ik niet beslissen.

LABORANTER.

Letterkundige eigendom (vgl. XIV. bl. 190.) De tweede vraag meenen wij geheel ontkennend te moeten beantwoorden. Immers, wanneer een auteur eene bijdrage voor een tijdschrift of courant heeft afgestaan, zonder daarvoor eenig salaris te ontvangen, blijft het kopijregt hem toebehooren. 't Is hier toch ook eene zaak van koop en verkoop, en nu zal men toch met ons willen erkennen, dat wanneer men iets ten *gebruike* afstaat dit geen *verkoop* kan heeten. 't Is naar ons inzien slechts eene leening van iets, dat na gebruik terug genomen kan worden. Verder behoeft een auteur zich nimmer te verontrusten, dat een uitgever hem daaromtrent later moeijelijkheden zal kunnen aandoen. Die uitgever toch moet kunnen bewijzen, dat hij het regt *gekocht* heeft en 't eigendom van het stuk hem toekomt; en hoe zal dat den uitgever mogelijk zijn, wanneer men het louter bij brief ter plaatsing gezonden heeft, zonder dat daarom-

trent contract is gemaakt of wel kwitantie van honorarium te vertoonen is. 't Is echter eene van die zaken, die naarmate de uitgever meer of minder lust tot procederen heeft, in langer of korter termijn getermineerd zal worden.

Utrecht. A. v. R.

Honderdjarigen (vgl. XIV. bl. 254, 282). Op bladz. 282 en vroeger van den *Navorscher* worden talrijke voorbeelden aangehaald van honderdjarigen leeftijd en daarboven. Het zou niet moeielijk vallen die lijst nog te vermeerderen, zoo als uit HUFELAND in zijne »*Kunst om het menschelijk leven te verlengen*", uit FORSTEN in eene dissertatie *de Macrobiosi*, uit FOURNIER *Curiosités historiques*, enz. Teregt echter wordt in den *Nav.* de vraag bijgevoegd: »Waar zijn de grenzen tusschen het geloofbare en ongeloofbare?" Schrijver dezes althans gelooft, dat het »geloofbare" hier eene zeer kleine plaats inneemt. Al dadelijk toch valt het in 't oog, dat genoegzaam alle voorbeelden personen betreffen in de vorige eeuw of nog vroeger overleden, en dus in een reeds verwijderd tijdvak, uit hetwelk het schier onmogelijk is thans nog wettige bewijzen dienaangaande te bekomen, of dat zij voorkomen in zoodanige landen, van welke het quaestieus is of de geboorte- of doopacten te voren altijd met de gewenschte naauwkeurigheid werden opgemaakt. Men kan dus de geloofwaardigheid alleen constateren »per analogiam" en door nasporing of ook nu nog in onzen tegenwoordigen tijd van statistiek dergelijke hooge jaren even frequent zijn. Wel is waar leest men in de hedendaagsche dagbladen dikwijls genoeg zulke voorbeelden, doch ieder naauwkeurig opmerker zal moeten erkennen, dat zij gewoonlijk voorkomen in meer verwijderde streken, doch dat zij in ons land, in België, Engeland, Frankrijk en Duitschland, alwaar men wegens verpligte wettige vereischten tot een beter onderzoek in staat is, hoe langer hoe zeldzamer beginnen te worden, althans wat den leeftijd betreft boven 110 jaren, en worden zij al vermeld, zoo zijn zij zelden wettig geconstateerd. Zoo overleed b. v. voor eenige jaren in 't Hôtel des Invalides te Parijs een Pool, gelijk men algemeen voorgaf, ruim 120 jaren oud. Op last van den tegenwoordigen keizer werd een onderzoek ingesteld, en door middel van de russische ambassade deed men te Warschau pogingen om de waarheid te vernemen. Het bleek nu, dat de man ten hoogsten 94 à 95 jaren oud kon zijn.

In 1856 overleed te Edinburg miss BETTY GRAY, geb. 10 mei 1748. Haar portret is te vinden in de »*Ill. Lond. News*, aug. 16, 1856, alwaar nog bovendien de bijzonderheid wordt vermeld, dat een harer broeders gestorven was in 1728, makende een verschil van 128 jaren tusschen het overlijden van broeder en zuster. Naar aanleiding van dit geval kwamen in het engelsche *Athenaeum* van 1856 en 1857 onderscheidene artikelen voor over »longevity", waarin herhaaldelijk met aandrang gevraagd werd naar eenig wettig bewijs van dien hoogen ouderdom, niet alleen de doopacte, maar ook dat de persoon, in mei 1748 gedoopt en in 1856 overleden, werkelijk dezelfde was. Hierop kwamen wel beschuldigingen in van impieteit, dat men aan zoo iets durfde te twijfelen; het gevraagde bewijs echter werd nooit geleverd, zoodat de schrijver van genoemde artikelen niet aarzelde te verklaren, dat hij toegaf dat er personen werden gevonden die het leven rekten tot 100, 101, 102, 103 jaren, maar dat hij, welke moeite daartoe ook genomen was, nooit nog de wettige bewijzen er van had kunnen bekomen, veel min van dezulken die tot 110 jaren en hooger zouden hebben geleefd. Ook is in Engeland, sedert de oprigting der eerste levensverzekeringmaatschappij (ongeveer in het jaar 1680) de hoogste ouderdom bij zoodanige maatschappij geweest 97 jaren [1]).

In 1857 overleed te Arnhem zekere THOMAS PETERS, gelijk men zeide, 112 à 113 jaren oud. Op 42jarigen leeftijd was hij soldaat geworden, doch wist niet op te geven wat er vroeger met hem was voorgevallen. Schrijver dezes heeft in der tijd in een onzer dagbladen een artikel ingezonden met de vraag, welk wettig bewijs er bestond dat de te Arnhem overleden persoon dezelfde was als THOMAS PETERS, die den 6den april 1745 te Leeuwarden was geboren. — Die vraag is onbeantwoord gebleven.

Een voorbeeld van hoogen ouderdom (hetwelk schijn van waarheid heeft) las men in de *Indépendance Belge* van 18 januarij 1864, in de volgende woorden:

»La Gazette de Brunn relate le fait »intéressant que voici:" »»Un Colonel »»pensionné de l'armée autrichienne, M. »»HUSSMANN, est actuellement établi à »»Bruxelles. Né en 1751, il a été pensi»»onné en 1797 comme Colonel du régi»»ment Wallon de ligne qui porte aujour»»d'hui le non de Nugent. Lorsqu'il ap»»prit que son ancien régiment se rendait

---

[1]) Men zie mede de *Ill. Lond. News* van sept. 16, 1854, waarin een artikel staat over „the ages of the people;" ook aldaar wordt de uiterste limite van het menschelijk leven op honderd jaren gesteld.

»»en Holstein, le vieillard, âgé de 113 ans, »»partit pour le revoir, Mais ses forces ont »»trahi sa volonté. Il a dû se contenter »»d'envoyer ses compliments par écrit au »»corps des officiers du régiment.

»»Le Journal »*Le Vieux Soldat*" de Vien- »»ne, ajoute que M. HUSSMANN est natif »»de Malines." "

Tot zooverre de *Indépendance*. Het is intusschen vreemd, dat zij een feit, hetwelk te Brussel zelf plaats heeft, en eenen Belg betreft, aan de oostenrijksche couranten ontleent, zonder eenige toevoeging tot bevestiging der waarheid. (Is welligt een der lezers van den *Navorscher* daartoe in gelegenheid?) 113 jaren toch en een pensioen sedert 1797 zijn zekerlijk hoogst zeldzaam! Gelijk aan schrijver dezes bekend is, kan het nederlandsche leger eenen hoofdofficier aanwijzen, die gepensioneerd is sedert 1804 en weldra 97 jaren oud.

In een n°. van het *Journal des Débats* van julij 1863 werd melding gemaakt van eenen colonel DUBOIS-FRESNEY te Parijs, die toen 105 jaren oud was geworden, en bij die gelegenheid het kommandeurskruis van het Legioen van eer had ontvangen. Bijzonderheden van 's mans levensloop werden niet opgegeven.

Volgens den census van Ierland van 1861 waren aldaar (op eene bevolking van 5,798,967) 765 honderdjarigen, waaronder 29 van 110 en hooger. De verslaggever in de *Ill. Lond. News* van 3 oct. 1863 vraagt dan ook, of men in Ierland een levenselixir heeft uitgevonden, of dat die opgaven even veel waarde hebben als de afkomst der Ieren van de Phoeniciers, en hunne geslachtsrekeningen tot aan Noach. Het is echter algemeen bekend, voegt hij er bij, dat die klasse van menschen waar zulke patriarchale jaren het meest voorkomen, evenmin doopacten als familieregisters bezitten. Reeds op middelbaren leeftijd weten zij dikwerf hun eigen ouderdom niet meer, en zijn zij eenmaal grootouders, zoo wordt een gewoon zonnejaar al spoedig dubbel gerekend, vooral door betrekkingen die zich zelven als 't ware vereerd gevoelen met »die oude leden" hunner familie. Daarbij komt dat de invulling der bevolkingslijsten volstrekt geen conscientiewerk is, en men er geen eed voor behoeft te doen.

Hier tè lande zijn mij navolgende thans nog levende honderdjarigen bekend (zonder echter voor de waarheid daarvan in te staan; welligt zijn er ook nog veel meer!)

JACOB FORMER te Rotterdam, geb. 8 maart 1758.

ANNEKE KINDT te Dussen, geb. 1 jan. 1762,

JAN VAN 'T HOFF te Giessen-Nieuwkerk, geb. 5 jan. 1762.

Wed. OOMEN te Oosterhout, geb. 25 jan. 1763. (¹)

R. A. WORDRAGER te Ammerzoden, geb. 24 julij 1762.

Wed. POL te Hoogeveen, geb. 6 dec. 1763.

Wed. GIEPKUS te Kleinmeer, geb. 7 dec. 1763.

Wed. LENTEN te Hollandsche Veld, geb. 28 maart 1764.

Wed. STIKKEL te Wageningen, geb. 10 mei 1764.

Nog hebben de dagbladen melding gemaakt van eenen heer D. J. DESCHAMPS, die in 't begin van 1863, 99 jaren oud, in zeer guur weder van Nijmegen naar Arnhem kuierde om van daar per spoortrein naar Amsterdam te gaan, zoo mede van eenen schipper JONGENEEL te Zevenhuizen, insgelijks 99 jaren, die in januarij l.l. nog zou hebben schaatsen gereden, enz. enz.

Van de wed. STIKKEL heeft men in de *Haarlemsche Courant* eenige bijzonderheden vernomen, o. a., dat zij in 1781 gehuwd was. Van de overige behooren de bijzonderheden tot de »desiderata."

Hoe zeldzaam intusschen, staan al deze voorbeelden verre achter bij de in dit tijdschrift medegedeelde uit de 16de, 17de en 18de eeuw. — Dat de geregelde opgaven der doopacten daartoe veel bijdragen, is hoogst vermoedelijk, even als dat men in eene volgende eeuw nog veel naauwkeuriger gegevens zal bezitten, althans in zoodanige landen alwaar, gelijk in het onze, sedert 1812, behalve eene kerkelijke ook eene inschrijving bij den burgerlijken stand wordt gevorderd, en alwaar men ook door andere verpligte aangiften, gelijk van verandering van woonplaats, van huwelijken, van overlijden van ouders en bloedverwanten, en voor het mannelijk geslacht van inschrijvingen voor militie, enz., meer middelen zal bezitten, om de identiteit van eenen persoon te constateren, ook dan, wanneer hij als 't ware alleen is overgebleven uit een vorig geslacht.

U.—H.

(¹) Juist dit schrijvende lees ik in het *Handelsblad* van heden 8 sept., dat deze vrouw den 3den sept. l.l. is gestorven. — Zoo overleed ook volgens de *Kamper Ct.* te Wijhe den 12 jan. l.l. mevr. BERNARD 103 jaren oud.

GESCHIEDENIS.

Reeckeninghe van de onckosten van de Reijse van Willem de II naer Engeland (Vervolg van bl. 291).

N°. 93. De Secretaris VAN DER LEE heeft den eersten Junij door ordre van S. H. tot een vereeringe ghegeven aen THOEMAS OEL den vierwercker tot een vereeringe 2 pond sterl. is holl. gelt ƒ 20.0.0.

N°. 94. Den Stalmʳ. monsʳ. LE MOIRE heeft betaelt door ordre van S. H. eerstelyck tot een vereeringe aen twee palfreniers van Milord GHORINGH die twee paerden aen S. H. presenteerden 10 pᵈ. sterl.

noch aen den palfrenier van Milord CRAUEN die een paert presenteerde 5 pᵈ. Sterl. te zamen ƒ 150.0.0.

N°. 95. Den tresorier JOHAN VAN VOLBERGHEN heeft door ordre van S. H. betaelt de naervolgende vereeringen, Eerstelijck de koetsiers van de koninghinne tot een vereeringe ghetelt 4 pond st.

noch aen een perssoon genaemt JAN HOUWER 18 Schell.

noch in de keucken van den Grave van HOLLANT 10 pᵈ. St.

noch aen de Page ten dienste van S. H. gegeven 10 sch.

noch den 10ᵈᵉⁿ Juny op de wederkomste uuyt Englant op 't schip van den Admyrael TROMP tot vereeringe, Eerstelyck voor alle de Matrosen 20 pᵈ. St.

voor de Dienaers in de kaijuyt, 12 p. st. 10 sch.

voor de Cocq en zijn maet 10 schell.

te zamen £ 48—8—0. of Hollants gelt ƒ 484,0.0.

N°. 96. Den tresorier heeft betaelt op ordonn. van S. H. (sic) princesse WILHELM aen heere Hoffmʳ. DORP de somme van 50 ponden Sterl. omme geemployeert te worden tot inkoop van een Ghouden Keeten voor de vice Admyrael DE WITTE, is Holl. gelt ƒ 500.0.0.

Somma der geschenken bedraghen ƒ 8344.2.0.

In welcker voorschʳ. somme de kappittelen int partickulier bedraghen als blijckt by de voorschr. Reeckeñ.

Cleederen voor Syne Hoochᵗ.	ƒ 5589.3.0.
Leveryen ende andre onckosten voor Pagens ende Lacqueijen	» 196.2.8.
Extraordinary onckosten	» 751.8.0.
Gheschenken . . . . , ...	» 8344.2.0.
Samen	ƒ 14.880.15.8.

Dese ƒ 14.880.15.8 syn gepasseert in de maentrekeninge van Tresorier Gräel VOLBERGEN van hoffhoudinge Juny 1641. fol. 29 vso.

Reeckeninghe van de Dispence van de stal van S. H. Prince Wilhelm ende den aencleven van dien vande onckosten dien aenghaende ghevallen op de Reijse van Enghlant t' zedert den 17 Apprillis 1641 tot en met de maent Junyus daer aen volghende.

Haver, Hoy ende Stroy.

N°. 1. MAERTGHE WILLEMS heeft door ordre van den stalmʳ. monsʳ. LE MOIRE, binnen den Briel gelevert, den 23ˢᵗᵉⁿ Apprillis 9 achtendeelen haver om 't scheep te brengen voor de paerden à 26 stᵉ. yder achtendeel, comt met dry sacken daertoe ƒ 14.14.0.

N°. 2. HENDRICK JANSSEN koetsier heeft door ordre als boven tot Rotterdam doen de Peerden ghescheept wierden in de herberghe voor voer voor de paerden ende verteerde kosten voor de palfreniers betaelt. . . . . ƒ 9.10.0.

Voor eenyge mandens om 't scheep de miste mede vuyt te werpen betaelt	» 0.15.0.
Voor 2 voeders hoy om scheep te nemen met d'arbeytsloon om dezelve scheep te brengen	» 24.6.0.
Voor drij sacken haver betaelt .	» 10.4.0.
	ƒ 44.15.0.

N°. 3. AMBROSYUS BARENTSZ heeft door ordre als boven binnen Lonnen gelevert den 1ᵉ Mayus 2 voeder Hoy à 34 Eng. Schell. yder voeder, noch een voeder Stroy kost 13 Eng. schell. te samen Holl. gelt ƒ 40.10.0.

N°. 4. AMBROSYUS BARENTSZ heeft noch gelevert door ordre als boven den 23 Mayus aen Stroy voor acht Eng. sch. ende ses pens, is hollants ƒ 4.5.0.

N°. 5. JAMES MOTES heeft door ordre vanden Stalmʳ. voornᵈ. ghelevert 't sedert den 1ᵉ May 1641 tot en met den 25ˢᵗᵉⁿ ditto, tweeenvyftich sacken Haver a 10 schell 8 pens de sack komt £ 27.14.8.

noch 4 sacken boonen a 17 schell 4 pens £ 3.9.4.

noch twee besemen in de stal gelevert £ 0.0.6 is Hollants ghelt ƒ 312.5.0.

N°. 6. GHONY CLOAD heeft gelevert door ordre als voren den 28ˢᵗᵉ Mayus een karre met stroy a acht schell. is hollants gelt ƒ 4.0.0.

N°. 7. Den stalmeester DU MOIRE voornᵗ. heeft den 28ᵉ May betaelt voor een half voer hoy, achthien Enghelsse schell. is hollants ƒ 9.0.0.

N°. 8. JAMES MOOTES heeft gelevert door ordre als boven 32 sacken haver à 10 schell. ende 8 pens £ 17.1.4.

noch 2 sacken met boonen £ 1.14.8.

noch 4 sacken ditto haver £ 2.2.8.

noch in de stal geleverd twee besemen £ 0.0.6.

is Hollants ghelt ƒ 209.12.0.

N°. 9. ROBBERT LITLE heeft gelevert door ordre van den Heere Stalmeester monsieur DU MOIRE den 31ᵉ. Mayus om meede 't scheep te nemen om op zee voor de paerden te gebruycken een voeder Hoy kost sessendertich Enghelse schellᵉⁿ. by den stalmʳ. voornᵗ. alsoo bedonghen, is holl. ƒ 18.0.0.

N°. 10. JOHANNES VAN LANGHENHOVEN Dispencier heeft betaelt doen S. H. te Greenwits was aldaer voor voeraghe van ses paerden £ 0.6.0.

noch voor voerage van een paert £ 0.1.0.

noch voor twee sweepen voor S. H. £ 0.8.0.

noch te Lonnen voor een waghen Hoy £ 0.18.0.

is Hollants gelt ƒ 11.10.0.

Somma Haver Hoy ende Stroy te samen ƒ 666.11 0.

Meubelen aenghaende de Stal.

N°. 11. FRANCHOIS GLOSBROECKE koetsemaecker heeft door ordre vanden Stalmʳ. monsʳ. DU MOIRE ghereparreert de koetsen van S. H. die doort vuijt ende inscheepen seer gheschent waren daertoe gelevert hout, Leer, Iserwerck ende voorts alles dat daertoe van noode was, voor leverantije vant welcke, mitsgaders verdiende arbeijtsloonen hem komt volgens de Declaratye daervan zynde gheattesteert by den Stalmʳ. voornᵗ ƒ 50.0.0.

N°. 12. DANIEL HALDAMBY Sadelmaeceker heeft door ordre als boven gelevert binnen Lonnen 4 Sadelen, met deckkleden, Hoessen, Toomen en verdere toebehoren by den Stalmʳ. bedongen £ 6.0.0.

noch een blaeuwe fluweele Sadel ghestoffeert met goude ende silvre frange ende passementen daer voor belooft is, mits daer onder begrijpende eenige reparatye van oude sadels £ 6.0.0.

is Hollants gelt ƒ 120.0.0.

N°. 13. THOMAS JHONSON heeft door ordre als boven gelevert inde Stal van S. H. binnen Lonnen thien palen ofte boomen, om de paerden te separeeren komt met de koorden daertoe dienende een pont sterling, is hollants ghelt ƒ 10.0.0.

N°. 14. EDWARD FLOOD Karossemaecker heeft door ordre als boven gerepareert ende vermaect, alle het getuych behoorende tot veerthien Koetspaerden ende de twee Karossen van S. H., ende dat op verscheyde tyden daeraen by hem verdient is, volgens syne declaratije gheattesteert by de Stalmʳ. voorñt ses ponden en thien schell. sterl., is hollants ƒ 65.0.0.

N°. 15. PIETER SER houffsmith heeft door ordre van den Stalmeester voorñt, alle de paerden van S. H. bloet gelaten, en ghekureert alsoo se, meest ongesont vuyt de scheepen quamen oock onder de zelve meestal nieuwe ysers geleyt daeraen verdient volgens syne declaratije gheattesteert byden Stalmʳ voorñt, seve pont thien schell. st. is Hollants ƒ 75.0.0.

N°. 16. JAN CORNELISSZ houffsmith tot Bueren heeft door ordre van den Stalmeester voorñt onderscheyde paerden nieuwe houffijsers geleyt ende eenijge andre paerden bloetgelaten, daeraen verdient volgens attest . . . . ƒ 6.3.0.

somma de meublen van de stal ƒ 326.3.0.

Schuijt ende Waghevrachten mitsgaders Reijskosten.

N°. 17. Den Heere Tresorier Generael VOLBERGHEN heeft op ordonnantije van S. H. betaelt aen PHILIPS KOETS waghemeester de somme van 252 gl. omme daermede by hem betaelt te worden, alle de Jachten ende Schuyten daermede S. H. Prins WILHELM met syne gantsche swite, mitsgaders alle de Baggaghe gevoert syn soo naer Rotterdam Hellevoetsluys, als op Maeslantsluijs volgens de lyste daervan zynde gheannexeert aen de zelve, dus hier de som van ƒ 257.0.0.

N°. 18. JACKOB JAKOBSSZ veerschipper op den Briel heeft den 18ᵈᵉⁿ en 19ᵈᵉⁿ Aprillis met noch een en twintich schuijten twee dagen te Maeslantsluijs gewacht op de komste van S. H. ende de selve den 2ᵈᵉⁿ dach met quaet Storm weer over gevoert, waer voor hun by de maghisstraet van den Briel (die als middelaers de saecke ackommodeerden) alsoo de voornt schippers daer voor heel groff ende onbehorelyck loon eyschten is toeghevoucht de somme ƒ 248.0.0.

N°. 19. CORNELIS KOMMERSSZ voerman heeft door ordre van den Stalmʳ monsʳ LE MOIRE, dien wij inden Briel naer de wint lagen te wachten, twee malen S. H. gevoert op Hellevoetsluys, comt voor yder vrachte 4 Gl is samen . . . . . . ƒ 8.0.0.

noch met dry wagens S. H. ende de switte gevoert in Heenvliet, comt voor yder wagen van vracht vyff Gl. . . . . » 15.0.0.

noch 2 malen S. H. ghevoert in de Duynen van Oostvooren alwaer S. H. ghinck Jagen, voor yder derzelver vrachte comt 4 Gl is voor de twee vrachten te zamen . . » 8.0.0.

ƒ 31.0.0.

(*Wordt vervolgd.*) V. D. N.

Hendrik Zwaerdecroon (vgl. XIV. bl. 294). Door LABORANTER wordt t. a. p. betwijfeld of H. Z. te Rotterdam zoude geboren zijn, op grond dat op de lijst van het schip waarmede hij in 1684 vertrok, staat *H. S. van Leyden*. Opmerkelijk is het, dat in denzelfden *Navorscher*, blz. 315 en volgende, op de lijst aldaar medegedeeld van de personen die naar Oostindiën vertrokken zijn, duidelijk te lezen staat: 1684. HENDk. SWAERDECROON van Rotterdam met de *Purmer*, volgens welk berigt de door hem aangewezen grond zoude vervallen; bovendien is, naar ik meen, nergens in twijfel getrokken dat hij te Rotterdam geboren is, want ofschoon, zoo als reeds in den *Nav.* 1854, *Bijbl.* xxxiv, door mij is berigt, in de doopboeken der remonstrantsche gemeente te Rotterdam zijn naam niet gevonden is, kan men dit voor geen bewijs van het tegendeel achten wegens den toen ter tijd nog zeer in zwang zijnden doop der bejaarden in die talrijke gemeente. En daar niet alleen bij VALENTIJN, *Beschr. van O. I.*, maar ook in het *in-* of *op*schrift van den gouden en zilveren gedenkpenning, uitgereikt bij zijne begrafenis den 16den augustus 1728, Rotterdam als zijne geboorteplaats staat vermeld, kan dit kwalijk meer worden in twijfel getrokken. Meer onzeker blijft het vooralsnog, wie der zonen van den rector HENRICUS SWAERDECROON, of PETRUS of DANIEL, zijn vader geweest is, en in welk jaar hij geboren werd, daar veelal het jaar 1660 of 1661, ook op grond van het vermelde door VALENTIJN, maar op den genoemden gedenkpenning, daarvoor den 26sten januarij 1667, wordt gesteld. Zie over een en ander den *Nav.* 1853, bl. 234, 235; *Bijbl.* bl. clxiv en clxv; 1854 *Bijbl.* bl. vii en xxxiv, alwaar uit het medegedeelde door den heer ELSEVIER men mag veronderstellen, dat ook te Leiden in de kerkboeken zijne geboorte niet vermeld wordt.

V. D. N.

[De geachte inzender van het artikel op bl. 315 heeft ons medegedeeld, dat daar ten gevolge van eene schrijffout verkeerdelijk staat: HENDRIK SWAERDECROON, Rotterdam. Het moet zijn: HENDRIK SWAERDECROON, Leyden.]

Honden met ingekorte voeten (vgl. XIII. bl. 201, 230, 291, 331). Dit »inkorten" geschiedde oorspronkelijk niet om het wild zoo min mogelijk te beschadigen, maar om de honden voor de jagt geheel onbruikbaar te maken. Het barbaarsche gebruik was een der beruchte »forest-laws" van de normandische koningen. Zij werden ingesteld door WILLEM den Veroveraar (1056), en later zoo gruwzaam uitgevoerd door WILLEM Rufus (1087). Op de minste overtreding dezer wetten volgde de wreedste straf. Het uitrukken der oogen, of het verminken der ledematen werd niet zelden op hunne onderdanen toegepast. Kooplieden, die de koninklijke jagt doortrokken, moesten hooge schattingen betalen. Geen honden, dan die des konings, en de gewone waakhonden, mogten in den omtrek van de koninklijke bosschen gevonden worden. De laatste moesten zelfs om de drie jaren voor een daartoe bestemde rechtbank gebragt worden, waar hun de drie middelste klaauwen van de voorpooten geheel werden afgehakt; men wilde zoodoende alle aanranding van het koninklijke wild beletten. Onder de regering van HENDRIK III (1216—1272) werden de barbaarsche »forest-laws" vernietigd.

L—F—T.

Stadhouders in de nederl. provinciën tot op de afzwering van Filips. Men vraagt eene naauwkeurige opgave van al de stadhouders, die in de nederl. gewesten zijn aangesteld tot op de afzwering van FILIPS II, met opgave van de jaren van hunne aanstelling, de jaren van hun aftreden of hunnen dood, en van de graven of andere vorsten door wie zij aangesteld zijn.

JOCHEM.

De heer van Oosterwee.

Een heer met maar één been, (wie had het ooit vermoed?)
Met een prinsesse zal van konings afkomst trouwen!
't Vermindren van één been, 't vermeerdren van zijn moed
Om naar den echt te staan van zoo doorluchte vrouwe.
Ja zoo hij had geweest zijn ander been ook kwijt,
Wie weet waar dat hij dan nog hooger hadt gevrijd:
Want die voor 't vaderland verliezen hunne beenen,
Verliezen ook met een de vrees voor blaauwe scheenen.

Wie was deze heer VAN OOSTERWEE, die eene prinses van Portugal huwde en wiens been in Maastricht was afgeschoten? Wie is de opsteller dezer rijmen? Ik vond ze in de *Koddige Opschriften* enz. uitgave van 1731, deel II. bl. 46, en schreef ze af met eenige verandering in de spelling.

J. C. K.

De Delfsche poort te Rotterdam. Men zal mij zeer verpligten indien men mij zal gelieven bekend te maken met de na-

men van den architect en de bouwmeesters van bovengemelde poort en zooveel mogelijk met hunne afkomst en nakomelingen, zijnde een daarvan een mijner voorouders geweest.

Rotterdam. v. W.

St. Pontarus en St. Aloutsdag. Op eene grafzerk te Goes vond ik als sterfdag vermeld „Sinte Pontarusdach" en op eene te Nisse in Zuidbeveland »Sint Aloutsdach." Wie gelieft mij mede te deelen, op welke data deze dagen invielen?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Hoitsma. Wie was HOITSMA van wien ik een portret bezit door H. VAN DER MEER *junior* in 1797 gegraveerd en door dezen met een vers voorzien, waarin H. de »Brutus van zijn tijd, die Hollands raadzaal stijft door klem en kracht van reden" wordt genoemd?

D. FRANKEN DZ.

Elizabeth Bathori. In de 10[de] aflevering van het bij NOOTHOVEN VAN GOOR te Leiden verschijnende *Historisch en Geographisch Woordenboek*, lees ik op bl. 442. »ELIZABETH BATHORI, de vrouw van den hongaarschen graaf NADASDI, is berucht door »hare wreedheid. daar zij zich van hare »dienstboden bediende om jonge meisjes op »te vangen, die zij dan in de kelders van »haar kasteel doodmartelde. In 1610 kwa»men hare gruwelen aan den dag, en men »telde met name 650 jonge meisjes op, die »zij dus langzaam van het leven had be»roofd. Haar knecht werd doodgekopt, hare »dienstmeiden werden levend verbrand; de »gravin zelve werd levenslang opgesloten, »en stierf in den kerker 1614."

Wie weet mij iets meer over dit vrouwelijk monster mede te deelen?

C. P. L.

Het Blaauwehuis op de Heerengracht te Amsterdam. Bij FILIPS VON ZESEN, *Beschreibung der Stadt Amsterdam*, Amst. 1664, bl. 356, leest men bij de vermelding van het in 1615 gebouwde Blaauwehuis op de Heerengracht over de Warmoesgracht (thans genummerd buurt LL—164) de volgende woorden: »*auf dessen jährliche mietgelder, nach hochlöblicher anordnung der frommen Stifterin, allezeit etliche Jünglinge in Hohen Schulen unterhalten werden.*"

Gaarne zoude ik iets meer van die erfmaking ten behoeve van het onderwijs vernemen, alsmede wat daarvan geworden is.

Amsterdam.

BERG VAN DUSSEN MUILKERK.

Jochem Gysen. De meeste geschiedschrijvers maken geen gewag van den admiraal JOCHEM GYSEN, zeer weinige noemen slechts zijn naam; kan men ook eene korte beschrijving van zijn leven en van zijne daden geven?

Willem III en de Witten. Sommige, vooral buitenlandsche, schrijvers beweren, dat WILLEM III, stadhouder van Nederland, kennis had van het plan om de gebroeders DE WITT te vermoorden en het gruwelstuk zelfs heeft aangemoedigd en sommigen der hoofdaanleggers later beloond. Welken grond, welke bewijzen kan men hiervoor aanvoeren?

Dirk Schaey. De naam SCHAEY wordt bij onze geschiedschrijvers zeldzaam aangetroffen. Wel vindt men den naam SCHEY vermeld. Is deze naam dezelfde? In welke betrekking staat de bovengenoemde dan tot het geslacht van GILLIS SCHEY, wiens graftombe men in de Oude kerk te Amsterdam vindt? Is er meer van hem bekend dan de volgende kloekmoedige daad?

DIRK SCHAEY was schipper en had zich gedurende het twaalfjarig bestand te Keulen gevestigd, van waar hij goederen vervoerde naar den Benedenrijn en hierin een ruim bestaan vond. Toen echter in 1622 de oorlog op nieuw begon en de Spanjaarden zich aan den Rijnkant zeer versterkten, uit vreeze dat de Nederlanders hier een inval zouden beproeven, werd de vaart zeer beperkt en de verlofpassen, den schippers vroeger uitgereikt, ingetrokken, waardoor de Spanjaarden de schippers wilden noodzaken om bij het leger in dienst te treden of aan de vaarten en grachten, die er om en bij de versterkte plaatsen gegraven werden, te arbeiden. Deze maatregel bezorgde hun echter vele en bittere vijanden, naardien de meesten, van hun bestaan beroofd, zich in dienst der staten begaven, om zoodoende de verstopte bron hunner welvaart met geweld te openen en zich op hunne onderdrukkers te wreken. Ook DIRK SCHAEY, wiens zaken zeer verachterden en die een gloeienden haat tegen de Spanjaarden koesterde, wachtte op eene gelegenheid om zijne schade op Spanje te verhalen; hij vatte namelijk het plan op om des konings gelden, tot het betalen der troepen bestemd en die door den penningmeester MARTIJN CORNET te Keulen verzameld werden, op te ligten. Om tot zijn oogmerk te geraken, begaf hij zich in dienst bij PIETER AERTSEN, kapitein op een oorlogsvaartuig, dat voor Rees op de wacht lag, die hem veroorloofde zijn bedrijf uit te oefenen en eene goede gelegenheid

waar te nemen om den vijand afbreuk te doen. Hierdoor bekwamen de Staatschen steeds berigt van de plannen des vijands en hadden zij gelegenheid hem menig nadeel toe te brengen. DIRK SCHAEY zocht intusschen het vertrouwen der Spanjaarden te winnen, door bereidwilligheid in het verrigten van diensten en door de vrachten voor veel minder geld te vervoeren dan andere schippers. Hoe meer deze zich hierover beklaagden en zich verwonderden hoe hij voor zoo weinig geld varen kon, hoe meer SCHAEY zich aan de Spanjaarden vasthield. Zijne vaardigheid en getrouwheid in het volbrengen van aangenomen verpligtingen bezorgden hem het vertrouwen der Spanjaarden, die hem dikwijls gebruikten om gelden naar de bezettingen te voeren. Toen eindelijk SCHAEY berekenen kon wanneer M. CORNET gelden moest verzenden, besloot hij zijn plan ten uitvoer te leggen. In schijn van nood, uithoofde zijner schrale verdiensten, verkocht hij zijn kromsteven aak aan den vorst van Nieuburg, om tot een uitlegger voor Wezel te dienen, voor 1700 rijksdaalders. Deze vorst, die van den lutherschen godsdienst tot den roomschen was overgegaan, trachtte hem insgelijks van godsdienst te doen veranderen, waartoe hij zich wel geneigd veinsde, en waardoor hij eindelijk de gunst en het vertrouwen van den penningmeester in die mate won, dat hij hem voor den geschiktsten man hield om des konings gelden over te brengen en hem eenmaal zelfs zes tonnen gouds toevertrouwde.

Ondertusschen liet hij een nieuw plat vaartuig maken, bestelaak genoemd, dat hij zoo liet inrigten, dat hij, die te roer stond, voor musketkogels bevrijd was, hopende de kosten daarvan wel betaald te zullen krijgen. Zijn besluit genomen hebbende, gaat hij in 't geheim naar Rees, om zijn kapitein te raadplegen; deze geeft er den prins kennis van, die hem in zijn voornemen sterkt en alle hulp toezegt. Zoo als SCHAEY verwachtte, gebeurde het dat CORNET in december 1626 eene goede som gelds verzameld had om de bezettingen langs den Rijn, die reeds morden, te betalen. Om deze penningen af te voeren werden verscheiden schippers bij den penningmeester geroepen, doch allen vroegen van 60 tot 80 rijksdaalders; DIRK SCHAEY eindelijk geroepen zijnde, bedingt slechts 31 rijksdaalders, om acht vaatjes met geld eene kist en eene mand, benevens den penningmeester, een juwelier, ANTONI MONS genaamd — die eenige waren bij zich had — en 22 soldaten den Rijn af te voeren. 't Verdrag gemaakt zijnde, sloeg de schipper voor, eenige soldaten in zijne aak te nemen en de rest in een ander vaartuig, naast het zijne roeiende, te zetten, dewijl het ongeraden was met zulk een ijsgang zijne aak, die zeer klein was, zoo vol te laden, hetgeen de penningmeester goedkeurt. Hierop bespreekt de schipper zijn plan met zijn medgezellen, die zich bereid verklaren, en om alles voor zijne vrouw bedekt te houden, beveelt hij haar met hare vijf kinderen tegen den avond eene gehuurde kamer in de stad te betrekken. Toen het donker geworden was, maakt hij zijn vaartuig gereed, en brengt er vier steenstukken, negentien geladen geweren en twee vaatjes buskruid in, zonder medeweten van zijne medgezellen en bergt ze in een kleed onder de plegt, vast besloten zijnde om zoo hij in den aanslag mogt te kort schieten zich in de lucht te laten vliegen. Dit verrigt zijnde, gaat hij tegen den morgen naar zijne vrouw en kinderen en neemt afscheid zonder eenige ontroering te laten blijken. Hierop gaat hij naar den penningmeester, die, gereed zijnde, hem beveelt, karren te halen om de goederen scheep te brengen; doch daar hij geen plan had om voor zonnenondergang te Dusseldorf te komen (waar hij eenige gelden moest afzetten) dewijl daar eene bezetting lag, gaat hij in de herberg de Zon en drinkt er een paar kan wijn, waarna hij tegen den middag weder bij den penningmeester komt, zich houdende alsof hij van karren bestellen niets wist, waarom er anderen om gezonden worden en het goed aan boord gebragt wordt, terwijl er nog eene aak gehuurd wordt, om 16 soldaten van het geleide in te bergen.

Intusschen komen er twee hollandsche bootsgezellen, die den schipper verzoeken, tot Meurs als roejers mee te mogen varen, hetgeen hij hun toestaat. De penningmeester vertoont den schipper een geleibrief, zoodat zij nergens behoeven aan te leggen dan daar waar 't noodig was, hetgeen dezen goed voorkomt die den penningmeester op de vier steenstukken wijst om zich tegen de Geuzen te kunnen verdedigen, zoo die zich mogten vertoonen. Alles gereed zijnde, steekt men te half twaalf van wal en om de Spanjaarden, die zich zeer verheugden over des schippers voorzorgen voor hunne veiligheid, nog meer in hun vertrouwen te versterken, worden de roeiers aangezet, om met kracht de riemen aan te trekken, opdat men nog voor den avond te Dusseldorf mogt aankomen. SCHAEY had echter het oogmerk, om de gehuurde aak waarin de zestien soldaten waren vooruit te komen, waarom hij gezorgd had, dat de riemen en het gereedschap van zijn vaartuig beter was, dan dat van de gehuurde aak. Onder Dusseldorf komende en de anderen vooruit

zijnde, roept hij de soldaten in de gehuurde aak toe, dat zij zouden landen en in der haast naar de stad te loopen, om de poorten voor des penningmeesters komst open te houden, hetgeen zij ook deden. Door dit landen geraakt SCHAEY nog meer vooruit en buiten gevaar om door de gehuurde aak vervolgd te worden, terwijl de roeiers, om de handen vrij te hebben, veinzen vermoeid te zijn, en door de soldaten vervangen worden. Zoo komt men eindelijk des avonds te 6 uur voor Dusseldorf, waar zij door de schildwacht worden aangeroepen, die ten antwoord bekomt, dat zij geld brengen, waarop zij doordrijven. SCHAEY, die met zijne bootsgezellen met stokken en haken de ijsschotsen van het vaartuig afweerde, zegt dat zij, wegens den ijsgang, zonder groot gevaar niet konden landen, waarom zij besluiten door te roeien en aan het benedeneinde der stad buiten den stroom en bevrijd van het ijs eene veilige ligplaats te zoeken. Dit doordrijven beviel den soldaten niet, zeggende, dat zij zoodoende wel naar Holland konden drijven. ARENT SMIT, des schippers maat, fluisterde toen de bootsgezellen in, dat zij, wanneer zij iets hoorden of zagen, zich zouden stilhouden, hetgeen zij beloofden. Toen zij de laatste schildwacht voorbij gedreven waren, oordeelde de schipper den tijd gekomen om zijn aanslag te beginnen en met de kreet: »Vive Oranje!" daartoe het teeken gevende, greep hij den penningmeester bij den hals, die met den uitroep: »Sancta Maria!" zich gevangen gaf. Intusschen grepen de anderen ook hun man aan, die om hun leven te behouden genoodzaakt waren, hun geweer af te leggen en zich stil te houden. De schippers meester zijnde, overtrekken het vaartuig met een wit kleed, dat SCHAEY tot dit einde had meêgenomen, waardoor de aak in den nacht niet wel van de drijvende ijsschotsen te onderscheiden was.

De drie gevangen soldaten werden tusschen Dusseldorf en Keizersweert op het onbewoonde eilandje Sumstay gezet, van waar zij door eenige aan den oever wonende boeren gered werden. De boeren, het ongeluk van CORNET vernemende, vervolgen SCHAEY tot Angeroort, zonder hem te ontdekken.

DIRK SCHAEY en de zijnen passeren ten 7 uur ongehinderd Keizersweert, en varen te 11 uur voorbij Orzoy, waar zij de schildwacht zagen wandelen, die hun echter niet ontdekte, alzoo hij het drijvende vaartuig voor eene ijsschots aanzag. Intusschen naderden zij Rijnberk, waar zij het grootste gevaar te duchten hadden, vermits hier zeer veel Spanjaarden om en in de stad en in de rivier lagen. DIRK SCHAEY houdt dit zijne makkers voor oogen en vermaant hun goedsmoeds te zijn, waarop zij elkander beloven getrouw te zijn. Vervolgens sterken zij zich door een glas wijn, en na in een vurig gebed zich Gode en zijne genade aanbevolen te hebben, passeren zij te 1 uur Rijnberk en de schansen aan den Rijn, zonder opgemerkt te worden, ofschoon zij de wachten overal zagen heen en weêr wandelen. Toen deed ieder zijn best weêr met roeien, zoodat zij des morgens te drie uur voorbij Wesel voeren, dat zij met eenige schoten en het trompetgeschal van het oude »Wilhelmus van Nassauwen" vereerden, waardoor de stad in rep en roer gebragt werd, en kwamen eindelijk, na eene moeielijke en gevaarlijke vaart van ruim 18 uur te Rees aan.

Intusschen had CORNET zich zeer beklaagd over deze handelwijze, doch SCHAEY antwoordde hem, dat hij zulks aan den koning moest wijten, die door het sluiten der vaart zoovelen broodeloos maakte, en dat, zoo het langer duren moest, anderen hooger voornemen ten uitvoer zouden brengen. De gevangenen, zijnde CORNET, A. MONS en een sergeant, werden te Rees gevangen gezet en de buit, 52,000 rijksdaalders en eenige goederen van waarde, bij den stedehouder in bewaring gebragt. SCHAEY begeeft zich met zijn kapitein onmiddellijk over Amsterdam naar den Haag, waar zij den staten en den prins verslag geven van hun bedrijf, die deze daad niet alleen prijzen, maar den schipper en zijne medgezellen met den geheelen buit vereeren. SCHAEY is in dienst der staten gebleven; zijn naam, zoo als hij hier geschreven wordt, komt misschien niet meer in de geschiedenis voor, doch zijne moed en vastberadenheid, die in de uitvoering van dit plan, dat hij vier jaren lang in zich omdroeg en waaraan hij steeds ijverig werkte, doorstraalt, stelden hem zeker tot hooger dingen in staat.

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Hunnebedden (vgl. XIV. bl. 202). De heer J. H. L. VAN DER SCHAAFF heeft de goedheid gehad ons te verwijzen naar FREDERIK VII, koning van Denemarken, maar de *Gids* (die bij ons te lande als een andere JUPITER den regen en het mooie weder maakt in elk wetenschappelijk of letterkundig debat) heeft ons bij monde van den

heer STARING juist gewaarschuwd (zie junijnommer), dat wijlen zijn deensche majesteit ons niets nieuws geleerd heeft en hoogstdeszelfs verhandeling zeer wel onvertaald had kunnen blijven. Wij zijn dus niet geholpen en daarenboven is het ons niet te doen om speciaal iets meer van onze drentsche Hunnebedden te vernemen, vermits dr. JANSSEN en de heer STARING ons daarvan genoeg hebben verteld om het onderwerp (behoudens nadere ontdekkingen) voor 't moment als uitgeput te mogen beschouwen. Het was ons meer te doen om het onderscheid te vernemen tusschen de drentsche reuzenbedden [1]) en de fransche dolmens, menhirs en peulvans, of de engelsche barrows, gasgals en lichaevens. Wel weten wij, dat de dolmens van Bretagne met onze hunne-, hune-, reuzenbedden in grondstof en constructie overeenkomen en uit twee opstaande en een daarover heen liggend steenblok bestaan en dat daaronder de overblijfselen der SCHAMIJLS en GARRIBALDIS van die dagen geborgen werden. — We weten ook, dat de menhirs en peulvans slechts eensteenige monumenten zijn — ook geen begraafplaatsen, maar voor offeraltaars der druïden doorgaan — wat baat ons intusschen dat weinige bij hetgeen er van te weten is? Helpt ons dan verder, heeren medenavorschers, of verwijst ons naar zulke uitlandsche werken, waarin — niet locale beschrijvingen — maar confrontatie te vinden is van hetgeen de veelvuldige celtische stammen in het noorden en in het westen van Europa ons als zoo vele slecht, of in 't geheel niet opgeloste raadsels hebben achtergelaten.

MARS.

Grafschriften in de Kerken te Amsterdam.

In de Westerkerk.

HET GRAF VAN ZIJNE EXELLENTIE
DEN HOOGED. GESTR. HEER
CORNELIS SCHRIJVER
LUITENANT-ADMIRAAL VAN HOLLAND
EN WESTFRIESLAND ETC. ETC.
OBIIT DEN 16den, BEGR. DEN 21sten
MEY VAN HET JAAR 1768.

[1]) Wanneer, zoo als de heer STARING ons leert, „Hunnenbedden" onzin is, en dat wij alzoo „Hunenbedden" moeten schrijven, omdat „Hune" reus beteekent, dan vereischt een consequent purisme dat wij Nederlanders voortaan reuzenbedden moeten schrijven, ook wanneer de Franschen van oordeel zijn „que le purisme est l'ennemi de la pureté."

In de Nieuwe kerk.

CIↃIↃCLXXIV
(het wapen)
EGREGIUS PARITER PIETATE
VEL ARTE VEL ANNIS
AMSTELIDUM CONSUL
TULPIUS HIC TEGITUR
NEC TEGITUR NAM CLARA
VIRI MONUMENTA SUPERSUNT
NEC TOTIES VITAM QUI
DEDIT OMNIS OBIT.

(een uitgesleten wapen)
AMPLISSIMO PROVIDENTISSIMOQUE VIRO
REYNERO CANTIO
AMSTELREDAMENSIS REIPUBLICAE CONSULI
VIGILANTISSIMO ET SENATORI CONSULTISSIMO
ILLUSTRISSIMI COMITIS MAURICII
CONSILIARIO FIDELISSIMO
UXOR ET CUM MARITIS FILIAE MARITAE
OPTIMO PATRI PIISSIMO LUBENTES
LUGENTES CUM LACHRYMIS POSUERE
SALIG SYN DE DOODEN
DIE IN DEN HEERE STERVEN

(de wapens van v. H. en zijne echtgenoot)
HIER LEYD BEGRAVEN DE
E. HEER JOAN VAN HOORN
OUD GOUVERNEUR EN RAAD
VAN NEDERLANDS INDIEN OUT
57 JAREN OBIIT 21 FEBRUARIJ
ANNO 1711

In de Oude kerk.

CORNELIA MIGCHIELS
HUISVROUWE VAN REI-
HIER PAUW ADRIAENSZ
BURGEMEESTER DESER
STEDE IS OVERLEDEN
ANNO MDCXVI
(het wapen)

(het wapen)
HIER LEYT BEGRAVEN ANNA SEYS
HUYSVROW VAN ADRIJAEN PAUW
STERF DEN 1 MEY ANNO 1607

HIER LYT BEGRAVEN
WOUTER GEURTZEN
OBIJT DEN 24 OCTOBER
A°. 1638

(Zie *Navorscher*, VIII. bl. 249.)

VAN DAM — OVERRYNE
LEEMPUTTE — OMMEREN
ONDER DESE STEEN RUST
PETRUS VAN DAM
IN SYN 85 JAER WAS

ADVOCAET VANDE GENERALE
OOSTINDISCHE COMPAGNIE
54 JAEREN. HAD
IN ECHT EERST LIDIA VAN SEGEWAERT.
VERBURCH DAER NAE WIJNBERGEN
DE BERGHES ANNA HASSELAER ASSENBROEK
VAN ESSEN- VERSTORVEN
DELLES 17 MAY 1706

NEELTGEN REYERS DE HUYSVROU VAN DIRCK
OPMEER HENRICZ DEN 23 JUNY A°. 1573
EN CORNELIS DEN 19 MARTIJ A°. 1573
HIER BEGRAVE BID V. D. ZIELEN

D. F. Dz.

Engelsche nobels. Uit onderscheidene bronnen is bekend, dat hertog WILLEM VAN BEIEREN zijn aandeel in het uitgors van Hongersdijk, den 8sten maart 1407, verkocht aan CLAES VAN BORSSELE VAN BRIGDAMME voor 375 engelsche nobels. Volgens v. D. AA, *Aardr. Woordenb. der Nederl.*, dl. V. bl. 740, zou deze som van gelijke waarde geweest zijn met ƒ 1404,14 en volg. id. dl. XII. bl. 581, met ƒ 2055,25. Wij meenen beide opgaven voor verkeerd te mogen houden, en zouden liever ERMERINS willen volgen, die in zijne *Z. Oudh.*, III. 1e stuk, bl. 51, uit eene rekening van a° 1403 aantoont, dat 20 eng. nobels toen eene waarde hadden van 45 gld., en bij gevolg 375 eng. nobels gelijk stonden met ƒ843,75. — VAN METEREN leert ons in zijne *Nederl. Hist.*, fol. 8 en 13, dat de waarde van het geld in die tijden zeer dikwijls afwisselde, en dat de eng. nobels a° 1489 50 stuiv., a° 1520 75 stuiv., a° 1526 86 stuiv., a° 1548 80 stuiv. en 1572 84 stuiv. golden. Zijn er nu ook bewijzen te leveren van de gangbare waarde dier munt in 1407, waaruit zou kunnen blijken, of men hier veilig de opgaaf van ERMERINS uit a° 1403 vermag te volgen?

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Gedichten van G. Brandt (vgl. XIV. bl. 122, 171, 208, 267). Dat N. B. A., de uitgever dezer gedichten, NICOLAAS BORREMANS geweest is, zoo als de heer V. D. N. vermoedt, wordt hierdoor bevestigd, dat wij dezen BORREMANS inderdaad onder de vrienden van BRANDT aantreffen. Deze namelijk droeg in 1648, dus twee maanden vóór de uitgave der *Gedichten*, zijne *Traanen van den Apostel Petrus* op aan N. BORREMANS, predikant te Nieuwkoop. Hij spreekt hem aan met den titel »waarde vriend," een duidelijk bewijs in dien overdeftigen tijd, dat zij met elkander op een gemeenzamen voet stonden. BORREMANS zegt o. a. in de voorreden: »Ten laetsten kon ick den drucker niet weygeren, hetgeen voor desen gedruckt zijnde,hy by anderen wel hadt konnen bekomen, noch UE. (t. w. den lezer) onthouden hetgeen my door bysondere vriendtschap van den Dichter zelfs, op verscheyden tijden in schrift was mede gedeelt, en toegelaten, om, mijn eigen nieuwsgierigheyt ten geval, uyt te schrijven." En later: »My dunckt dan daer het uytgeven van deez' gedichten zonder gevaar, en niet ontijdig is. De tijdt verhoop ick sal mijn getuige worden, de Leser mijn gevoelen staande houden, en den Dichter mijn vrymoedigheidt niet onaangenaam zijn." Of de uitgave in waarheid zoo geheel buiten den dichter om tot stand gekomen is, als deze voorreden zou doen denken, zullen wij niet onderzoeken. Altoos evenwel blijkt er uit, dat men er in dien tijd geen kwaad in zag, een stuk waarvan men een afschrift bezat zonder voorkennis van den schrijver uit te geven, en dat wat wij in de voorrede lezen gevloeid is uit de pen van een gemeenzamen vriend van BRANDT, zoo als wij nu weten dat BORREMANS geweest is, die tusschen october 1648 (datum van de opdragt der *Traanen*) en december van dat jaar (datum der voorrede) van Nieuwkoop naar Maesland schijnt vertrokken te zijn.

Abraham Migoen (vgl. IX. bl. 300, vr. 377; X. bl. 114, 235). Van dezen, door eenigen voor een schoolonderwijzer, door anderen voor een boekdrukker gehouden man, kwam mij onlangs het volgende werk in handen:

Kort Verhael ende Begrip van de gheheele Historie van den Hoochberoemden ende vermaerden Fransoyschen Historisschryver FROSSART, *wt de Fransoysche Tale eerst by eenghetrocken int Latyn, door* JOHANNEM SLEIDANUM.

Ende nu kortelyck in onse Nederduytsche Sprake overghestelt, door AD. V. N. A. *Met een Tafel vande merckelyckste Historien Zeer nut ende profytelyck voor den aendachtighen Leser.* (Vignet).

Tot Rotterdam, ghedruckt ten Huyse van ABRAHAM MIGOEN, *Fransoysche Schoolmeester, woonende inden Rystuin. Int Jaer* MDCXI. 46 bladen tekst en 2 bladen tafel in folio.

Hieruit nu leeren wij 's mans bedrijf

kennen. Wij zien tevens uit den titel, dat hij hier niet de vertaler was.

A. M. LEDEBOER.

L. F. de Beauforth (vgl. XIV. bl. 270, 304). Over LIEVEN FERDINAND DE BEAUFORT (en niet BEAUFORTH, gelijk J. L. A. I. hem noemt, denkelijk in navolging van mr. J. SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.*, dl. II. bl. 481) en zijn werk *Het Leven van Willem de I* leze men inzonderheid het volledige berigt door den heer P. SCHELTEMA in zijn *Oud en Nieuw uit de Vaderl. Gesch. en Letterkunde verzameld*, Amst. 1844, bl. 11 en verv., dienaangaande uit originele stukken medegedeeld, waaruit met zekerheid blijkt de grond, waarop DE B. de schrijver van het *Leven* enz. wordt genoemd, alwaar tevens de onderscheiden en zeer uiteenloopende beoordeelingen over dat werk worden aangewezen, waarbij nu het oordeel van den hoogleeraar (niet J. P. DE) maar J. W. TE WATER, en het gevoelen van den heer GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, t. I. p. 43* voorkomende, kunnen worden gevoegd. De schrijver zelve heeft een opstel over zijn eigen leven ten papiere gebragt, waarvan het h. s. laatst bij den heer RETHAAN MACARÉ berustte, en met vergunning, van dezen almede door den heer SCHELTEMA t. a pl. is medegedeeld.

Het laatste gedeelte der vragen van J. L. A. I. bestaat er eene *betere* levensbeschrijving van prins WILLEM I? valt niet zoo gemakkelijk te beantwoorden; want *lofredenen* bestaan er genoeg, maar eene eigenlijke *levensbeschrijving*, zoo als DE B. met zijn werk bedoelde, moge door anderen worden genoemd en aangewezen.

V. D. N.

De Beaufort (niet BEAUFORTH), LIEVEN FERDINAND. Bij 't geen dr. P. SCHELTEMA (aangehaald, op bl. 304) in het eerste deel van zijn *Oud en Nieuw*, over hem gegeven heeft, heb ik niets te voegen, dan alleen dat het ons niet verwonderen moet dezen man niet door P. DE LA RUE in zijn *Geletterd Zeeland* opgenomen te zien: deze heeft alleen *geboren Zeeuwen* daarin behandeld. DE BEAUFORT, geboren in 't fort St. Anna, polder van Namen, later door de Schelde overstroomd, behoorde tot het voormalig Staats-Vlaanderen. De hoogl. TE WATER heeft ook mij altijd geleerd, aan hem niet dan met omzigtigheid geloof te geven.

B.

Lud. Coelius Rhodiginus (vgl. XIV. bl. 207, 237, 268, 303). Volgens zeggen van U—H. t. l. a. p. zoude door mij verkeerdelijk berigt gegeven zijn op bl. 266; niet dat ik zulks onmogelijk acht, maar hier geloof ik toch dat dit oordeel onjuist is. Mijn berigt bepaalde zich tot de mededeeling van hetgeen bij EBERT, *Alg. Bibliaogr. Lexicon*, betreffende de onderscheidene uitgaven van het bedoelde werk, voorkomt. Bij nadere vergelijking blijkt, dat mijne opgave daarvan naauwkeurig was, zoodat indien hierbij abuis plaats heeft, niet ik, maar EBERT verkeerdelijk heeft berigt. Het lost zich echter welligt op in eene drukfout, ingeval het jaartal 1566 en niet 1666 zijn moet. Zonder dit te willen beoordeelen, vermeen ik het *bene distinguere* hierbij te mogen inroepen.

V. D. N.

W. Sewel (vgl. XIV. bl. 244, 269, 303). Bij hetgeen reeds van hem vermeld staat, kan nog gevoegd worden, dat zijne voorouders uit Engeland afkomstig waren, behoorende tot de secte der Brownisten en zijne ouders tot de Vlaamsche Doopsgezinden. Zij gingen echter omstreeks 1657 tot de Kwakers over. Ofschoon tot een handwerk opgeleid, toonde hij meer lust in letteroefeningen, legde zich toe op de latijnsche, fransche, engelsche en hoogduitsche taal, en vond in 't schrijven en vertalen voor boekverkoopers zijn bestaan, alsmede in het onderwijzen van jonge lieden en het opstellen der *Amsterdamsche Courant.* Zijne *Hist. van de opkomst en aanwas der Quakers* is geen oorspronkelijk werk, maar meestal ontleend uit G. CROESE, *Historia Quacerianа*, 1695. Dat hij ook een vermaard chirurgijn zou geweest zijn, daarvan heb ik geen spoor gevonden. VAN EMDE gelieve zijne bron aan te wijzen. Ook zou ik wel iets willen weten van de secte der Brownisten. F. MULLER noemt hem in zijnen *Catalogus van portretten*, no. 4922 een *Boekzaalschrijver*, van waar heeft hij dit?

J. C. K.

Handschrift van Beverland (vgl. XIV. bl. 175 en 268). Het door SAXO SYLVIUS t. l. a. pl. medegedeelde moet eenigermate verwondering baren, omdat het daarbij schijnt dat hij twee personen wil in verband brengen, die volstrekt geen betrekking op elkander hadden: den eenen ADRIAAN VAN BAARLAND of BAERLAND (van een' tweeledigen naam vind ik nergens gewag gemaakt), geb. in 1488, en gest. als hoogl. te Leuven in 1542, den anderen HADRIANUS BEVERLAND, naar het algemeen gevoelen geboren te Middelburg omstreeks 1653, gelijk hij dan ook door DE LA RUE onder de geletterde Zeeuwen opgenomen

en breedvoerig vermeld is. Ofschoon deze te Oxford moge gestudeerd hebben en in Engeland waarschijnlijk kort na 1712 overleden is, was hij daarom toch geen Engelschman; vanwaar dan ook SAXO SYLVIUS deze zijne meening ontleent, en op wat grond hij de vraag doet, of BEVERLAND zijn eigen naam of een pseudoniem was, is niet wel te begrijpen, tenzij hij zich deswege nader verklare. Uit den door hem aangehaalden *Catalogus* van VÖGT is zulks niet te verstaan, eerder het tegendeel uit hetgeen deze uit het werk van BAYER mededeelt, gelijk dan ook door meer andere uitdrukkingen van denzelfden (zie AUG. BEYERI *Memor. Libr. rar.*, pag. 226, uitgave Dresden en Leipzig 1734) genoegzaam blijkt, dat hij een Nederlander was.

VAN BEVERLAND voerde tot spreuk *Generoso sanguine parta*, aantoonende dat hij vermeende uit edel bloed gesproten te zijn, dat zeker het geval met BAARLAND niet zal geweest zijn.

Wat het geschrift de *prostibulis veterum* betreft, is dunkt mij de aangehaalde verklaring door BEVERLAND zelf, dat hij het h.s. daarvan aan den rector te Leiden had ter hand gesteld, en de vermelding daarvan in den catalogus der bibliotheek aldaar van vroeger tijd, alles afdoende. De vrager in den *Intermédiaire* zal alzoo ook van daar het best kunnen worden onderrigt.

V. D. N.

Handschrift van Beverland. Als men zich de moeite wil geven één van de meest gewone kenbronnen van de historia literaria voor de XVIIe en XVIIIe eeuwen open te slaan; namelijk, over ADRIANUS VAN BAARLAND, NICERON *Mém.* t. XLI. p. 245; DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, bl. 441; FOPPENS, *Bibl. Belg.*, p. 10; SAXE, *Onomast*, III. 106; CHALMOT, *Biogr. Woordenb.* II. 4, en over HADR. BEVERLAND, met uitzondering van FOPPENS, dezelfde, als NICERON, XIV. 340; DE LA RUE, bl. 10 en 567; SAXE, V. 256; CHALMOT, III. 43, dan zal ieder, ook SAXO SYLVIUS, zich mogen overtuigen, dat die twee mannen VAN BAARLAND en BEVERLAND niets met elkander gemeen hadden, in ver van elkander verwijderde tijdperken hebben geleefd en zich nooit elkanders naam hebben willen of kunnen toeeigenen. De eerzame leuvensche hoogleeraar BAARLAND, de vriend VAN ERASMUS, geb. in 1488, gest. omstr. 1542, heeft zijne lessen in de rhetorica met plegtige redevoering geopend den 4^den^ maart 1525 (z. SERRURE, *Vaderl. Museum van Nederd. Letterk.*, III. 23) en is daarmede toe aan zijn overlijden ongestoord en zediglijk voortgegaan. HADR. BEVERLAND, honderd vijftig jaren later geboren te Middelburg, gaf onder zijn eigen naam de beruchte dissertatio uit, *De Peccato originali*, met een opdragt, gedagteekend 21 maart 1679 aan zijn stiefvader BERNARD DE GOMME (Grammateus supremus?) en generaal van de genie bij koning KAREL II. Hij is in den aanvang van de vorige eeuw in Engeland overleden. De vraag: »hoe komt BEVERLAND de Engelschman aan den naam van BAARLAND?" is alzoo geheel doelloos, hij heeft dien nimmer gevoerd. Waarschijnlijk heeft het onduidelijk of min naauwkeurig opschrift van het boek van BEVERLAND, *de prostibulis veterum* (over welks inhoud men ook raadplegen kan SCHELHORN, *Amoen. liter.* t. VII. p. 170) SAXO SYLVIUS in de war gebragt. BEVERLAND was voor het overige bevriend met GRÆVIUS en NICOL. HEINSIUS. Beider vermaningen om zijn onrein geschrijf te staken, troffen geen doel. Men leze beider beklag hierover in het *Sylloge epist.* ed BURMAN, t. IV. p. 623, 624 en 626.

QUIESCENDO.

A. Koerbach (vgl. A. R.). ADRIAAN KOERBACH, regtsgeleerde en med. doctor te Amsterdam, in 't midden der XVIIe eeuw, maakte zich door zijne schriften bekend, als een voorstander der sociniaansche gevoelens, en werd deswege tot eene levenslange gevangenisschap veroordeeld. Z. C. VON UFFENBACH in zijne *Merkwürdige Reisen*, II. p. 66, die hem COERBAGH noemt, deelt eene bijzonderheid van hem mede, welke ik elders niet vond opgeteekend. In het tuchthuis te Amsterdam opgesloten, werd hij door een herv. predikant, over zijne atheïstische denkwijze toegesproken, maar gaf op alle bedenkingen, niets anders ten antwoord dan »tweemaal 2 is 4 en tweemaal 4 is 8." Daarmede willende te kennen geven, dat hij niets wilde hooren of aannemen, dan mathematische bewijsreden. — Niets nieuws onder de zon! — Zijne schriften worden door PAQUOT, YPEIJ en and. genoemd.

J. C. K.

Dessade (vgl. XIV. bl. 305) Waarde —e—! Vraag liever naar het leven en de werken van den markies DE SADES (niet DESSADE), eene nadere kennismaking zoude u de haren te berge doen rijzen. Laat het u genoeg zijn te vernemen dat het wezen (was het een mensch, een dier of een duivel? het is moeijelijk te bepalen) in 't dolhuis gestorven is. — Geachte medewerkers! Wij doen u de eer aan te gelooven, dat DE SADES u niet bekend is; mogt het anders zijn, houd het dan, in 't belang van dit tijdschrift, voor

u, en gij geleerde heer bestuurder! komt u, niettegenstaande ons welgemeend advies toch iets over DE SADES, ellendiger gedachtenis, uit den hoek, verwijs het dan illico naar hetscheurmandje. Of moeten onze gezellige, onschuldige en veelmaals leerzame causeries werkelijk den naam van vuilnishoop gaan verdienen? MARS.

Dessade. Een markies van dien naam is bij mij niet bekend. Wel vind ik vermeld DONATIEN ALFONSE FRANÇOIS, markies DE SADE, geboren te Parijs, 22 junij 1740 en aldaar overleden 2 dec. 1814. Indien deze de bedoelde persoon is, vertrouw ik, dat — e — noch met den wellusteling, noch met zijne afschuwelijke schriften kennis zal willen maken.

C. P. L.

Leven van Vondel door Brandt (vgl. XI. bl. 174; XII. bl. 81, 141; XIV. bl. 265). Het vermoeden van J. L. A. I. is waarheid. In het *Leven van Geeraert Brandt beschreven door* J. DE HAES ('s Gravenh. 1740. 4°) leest men, bl. 51, dat BRANDT in 1682, zorgvuldigheid besteedde aan de poëzij van den grooten meester der Hollantsche dichtkunde JOOST VAN DEN VONDEL, wiens leven hy met eene zonderlinge bevalligheit der gedenkenisse heeft bevolen." Intusschen blijkt uit de briefwisseling, gevoegd achter genoemd leven, dat nog een ander letterkundige de hand heeft gehad in BRANDTS geschrijf, en wel de bekende JOHANNES VOLLENHOVE, door VONDEL zelven genoemd zijn *zoon in de kunst*. VOLLENHOVE toch schrijft den 20 maart 1682 aan BRANDT (ibid. 221): »Ik heb VONDELS leven nog eens niet alleen doorloopen, maar naauwkeurig doorzien, en nu op de zaken minst lettende, daar we lest in 't breede van spraken, hier en daar slechts een letter of woord veranderd, of uit uwe veranderingen uitgekipt, 't geen my best behaagde, en d'afsnijdingen of verdeelingen hier en daar wat verminderd: de vrijheid hierin gebruikende, my van Uw Eerw. toegestaan, doch zaken van eenerlei aart doorgaans byéénhoudende, en aan uw goedvinden latende de veranderinge, die u mishaagt, wederom te veranderen."

QUIESCENDO.

Philip Angels (vgl. XIV. bl. 269). Ik heb niet voor mij dl. XI. bl. 174. PH. ANGELS schrijver van den *Lof der schilderkonst*, Leijden 1642, was ook kunstschilder en graveur, waarschijnlijk te Leiden woonachtig, alwaar hij op het S^t^. Lucasfeest zijn later gedrukt werk voorlas.

In 1665 leefde hij nog, daar in HOET, II. 56, een groot stuk voorkomt, een boer met eenige vogels.

Het werk van GAULT DE S^t^. GERMAIN heeft voor het overige weinig waarde, behelzende alleen korte en overbekende berigten over schilders, zonder aanhaling van bronnen.

Het stuk, offerhande van Abraham, opgegeven door GAULT, als nog berustende te Brunswijk, is door J. LIEVENSZ (naar welken schilder ANGELS ook geëtst heeft). GAULT schijnt den *Lof der schilderkonst* niet ingezien of begrepen te hebben. ANGELS spreekt (bl. 48) van een graeutje (grisaille) terwijl de groote schilderij te Brunswijk in kleuren is geschilderd.

Het werk van ANGELS is in mijn bezit, en ter dispositie der heeren VOSMAER en J. L. A. I., hoewel ik twijfel, of het aan de verwachting voldoen zal, zijnde geschreven in den geest van S. VAN HOOGSTRATENS *Inleiding tot de schilderkunst*, en bevattende weinig détails over destijds bloeiende schilders, zelfs stadgenooten van ANGELS, die alleen ter loops REMBRAND, LIEVENSZ, BACKER en G. DOU noemt.

C.

Overstraten (Adriana van) (vgl. XIV. bl. 270) gaf in 1788 te Amsterdam uit een *Eerkrans voor Bergen op Zoom*, 4°.

Adriana van Overstraten. In VERWOERTS *Vaderlandsch Woordenboek* vindt men: »Zij stierf te Bergen op Zoom, den 10 Januarij 1828, was 72 jaren oud, en weduwe van Mr. N. VAN CUYLENBORCH."

L—F—T.

Salomon van Rusting (vgl. XIV. bl. 270, 304). Hij was med. doctor en wordt ook door WITSEN GEYSBEEK vermeld. Van hem bestaan nog: *Volgeestige werken*, te Amsterdam bij JAN VAN HEEKEREN en JAN GRAAL, 1712, met drie opdragten: 1°. aan GODEFRIDUS CAMPIDOMUS; 2°. aan mr. ANDREAS DRESSCHER en 3°. aan GODEFRIDUS CAMPHUYS (dus nog eens CAMPIDOMUS). Deze uitgave is de 4^e^ en weldra van een tweede deel (mede voor de 4^e^ maal gedrukt terzelfder plaats en tijd) gevolgd.

Het 2^e^ deel heeft een titelplaat van 1698 (1^e^ druk), als blijkt uit de opdragt des tweeden deels aan den schout en regeerders van Zuijdschermerhorn gedagteekend: »Uit myn Studoor den 18 Septembris 1698." Zijne werken schijnen dus gezocht geweest te zijn. Hij was waarschijnlijk van duitschen of poolschen adel, want zijn collega F. ERM noemt hem in een lofdicht »op het

tweede deel zijner *Volgeestige Rijmwerken*" Jonkheer en Heer tot Staffholtszt.

Ter eere van RUSTING moeten wij vermelden, dat hij zich bekeerd heeft: want in 1707 verscheen van hem te Amsterdam een zeer ernstig werk: *Het schouwtooneel des doods* (bekend als de doodendans) met dertig zinnebeelden. Ook van dit werkje bestaan, naar de afdrukken der platen te oordeelen, meer uitgaven. Hij erkent naief genoeg voor deze plaatjes gerijmd te hebben en meer dan rijm vindt men er dan ook doorgaans niet in. In de opdragt aan JACOB COLLIS, burgemeester van Zuidschermer, en ALLARD BOON en HILLEBRAND SCHAGEN, kooplieden tot Rijp, noemt hij zich »Med. Dr. tot Groot Schermer." LAMBERT BIDLOO is hem in zijn *Pan Poëticon* (te Amsterdam bij ANDRIES VAN DAMME 1720) niet genadig: hij noemt hem (bl. 224) »den verkeerden SALOMON" en geeft ons in de noot (bl. 223) een alles behalve vleiend getuigenis van zijne *Volgeestige Werken*.

G. P. ROOS.

Mr. Gerrit van Lennep (vgl. A. R.; XIV. bl. 235.) Hij verdedigde in 1797 zijn regtsgeleerd specimen *ad fragm. Scavolae*. Doch niet *onder den hoogl. dr.* S. F. J. RAU. Deze heeft daarmede niets te maken gehad, dan dat hij toevallig dat jaar rector was. Hij was theol. dr.

Maagdeklachtje. Matthias Havius (vgl. XIII. bl. 180 en 211.) Bij het doorbladeren van prof. VAN VLOTENS CATS is het mij zekerheid geworden, dat HAVIUS de dordsche uitgever is van een bundelken van CATS, onder bovenstaanden titel, en ik voeg er bij, dat CATS en HAVIUS vrienden schijnen geweest te zijn. CATS droeg zijne *Hofgedachten* op aan jufvrouw CORNELIA BAERS, weduwe van D. (?) MATTHIAS HAVIUS, gouvernante syner huyshoudingh op Sorghvliet.

G. P. ROOS.

Jan Vos, Aran en Titus. Kan iemand mij ook opgeven of de personen van den *Aran en Titus* van JAN VOS (volgens een klinkdicht van HUYGHENS ook in het Latijn vertaald) alle fictive zijn?

Behalve van SATURNINUS (A. D. 262 vermoord) ontbreken van de andere personen, bij mij bekende schrijvers, alle bijzonderheden.

TACO.

[Men zie BILDERDIJK, *Bijdragen tot de tooneelpoëzy*, bl. 87—89.]

Eustachius Manglierius (vgl. XIV. bl. 146 en 205). Hij schreef zich MANGLERIUS, evenzoo zijn zoon JOHANNES, die 40 jaren jaren secretaris te Wormer is geweest, en zijn kleinzoon en naamgenoot, die als conrector te Hoorn overleed 10 aug. 1723. De eerstgenoemde en bedoelde was om den godsdienst uit Vlaanderen gevlugt en werd predikant te Wittewierum op paschen in 1603; hij verscheen 30 april 1604 op de classis te Loppersum, verzocht ten gevolge zijner beroeping naar Oostvlieland zijn ontslag, hetwelk hem verleend werd, onder voorwaarde, dat hij zulks ook van zijne gemeente zou zien te erlangen: spoedig daarna is hij vertrokken. Hij is te Wittewierum één jaar en zes weken in dienst geweest en ontving, behalve het gebruik van 53 grazen zeer goed land en eene woning in het klooster, over dien tijd een traktement van 253 gl. 2 st. 4 plakken. ADAMI, *Naaml. der predd.*, en BRUCHERUS, *Gedenkb. van Stad en lande*, melden, dat hij pred. te Loppersum is geweest, doch ten onregte, zoo als uit het aangevoerde genoegzaam blijkt: bovendien had Loppersum één pred. en werd de eerste tweede pred. er later beroepen. Niet alleen MANGLERIUS, maar ook zijne drie voorgangers te Wittewierum worden te vergeefs bij ADAMI en BRUCHERUS gezocht.

T. A. R.

J. Hellendoorn Cramer (vgl, XIV. bl. 270). Zijn voornaam is FRANCISCUS; hij was een hevig patriot en werd in 1788 van zijnen dienst te Suawoude en Tietjerk ontzet, doch in 1795 daar weder hersteld. Zie nader over hem VAN DER AA, *Biogr. Woordenboek*, dl. III. bl. 818.

T. A. R.

Driekoningenlied.

Starre Gesangh.

Stem: Hier treden wi Heere „met onse Heere.

I.

Steckt vrunden, het heuft ter deuren oet,
Ont loestert eyn mool no onsen geloet.

II.

Drie Kuningen keumen jo hier ter boon.
Wol i se nicht geven, soo lootse man goon.

III.

Want sicht wi singhen, hier nicht om sunst
Maer om dyn gelt, ont goede gunst.

IV.

Stieght oet, stieght oet, ont sieter ons oon,
Wi komen soo'n verre wech ghegoon.

V.

Wi komen hier al oet Orient,
Den junghsten, dat's eyn soo'n swarten vent.

VI.

Den wech die vil hem jo alle soo suer.
Noe steyt hy soo palle gheliecken eyn muer.

VII.

Wie volghden jo, de blinckende Star.
Die 't nicht en gheleuvet dat isser eyn Nar.

VIII.

Jan Rodis al oet den vensteren lach
On ons van verre keumen sach.

IX.

Noe stricket dyn Starre on set doe wat dool
Opdat ich doe nicht en achter hool.

X.

Wie vrooghden no Jan Rodis nicht,
Ont liecke wol, onse hacken ghelicht.

XI.

Noe singhen wye hier voor dynen deur
Doe bist door binnen, wie stoon door veur.

XII.

Geft wat, geft wat, ont teuvet nicht langh,
Ons keele wort dreugh van dit ghesangh.

XIII.

O smocke luyden, wat bist doe goet,
I gevet ons wat, noe 't liet is oet.

XIV.

Noe stieghen wye wedderom op eyn oor
I kieck ons nicht wedder voor 't ander Joor.

Johan hefteloose messen.
O, bloet »dat 's oet.

't Amsterdam, Voor DIRCK CORNELIS HOUTHAECK.

Het zal den inzender, die een exemplaar van dit, waarschijnlijk zeldzaam, stuk bezit, aangenaam zijn eenige opheldering te ontvangen omtrent den oorsprong en de historische waarde van dit lied.

Driekoningenlied. In vroegere eeuwen zag men, wanneer december in 't land was, ook de kerssterren verschijnen. 't Was gewoonlijk een drietal zangers, die er steden en dorpen mede rondgingen om oud en jong te vermaken en gedurende eenige weken den kost op te loopen. Soms stelden zij zelve de drie koningen voor: een hunner had dan het gezigt zwart gemaakt om zoo de rol van den Afrikaan te spelen. Een tweede exemplaar der drie koningen bevatte de ster, een papieren gevaarte op een langen stok gezet; behalve het drietal zag men daarin MARIA met het kind in de kribbe, verzelschapt door den os en den ezel, eindelijk aan de eene zijde een huis of toren met open venster, waaruit HERODES lag te kijken: alles van papier geknipt en door middel van touwtjes beweegbaar en 's avonds door een of twee kaarsjes verlicht. Het drietal zong daarbij een toepasselijk lied. Ik herinner mij nog in mijne jeugd te Amsterdam enkele malen zulk eene ster gezien te hebben. In Noordholland ziet men er nog de armoedige overblijfselen van, eene papieren ster met allerlei nietsbeteekenende figuren beplakt, bij dag door één persoon, bedelaar van beroep, rondgedragen. Er moeten verscheidene liederen hebben bestaan, die bij de kersster gezongen werden. Één wordt door HOFFMAN *Horae Belgicae* II. p. 69 medegedeeld. Het is het eenige hollandsche dat ik ken. Van eenige hoogduitsche maakt hij daar ter plaatse melding. Het hierboven medegedeelde, volgens den inzender, op een los blad gedrukt, schijnt van al de bij HOFFMANN vermelde te verschillen. Wordt er ook nog in andere deelen van ons vaderland met de kersster rondgeloopen, en welke liederen zingt men daarbij?

P. L. Wz.

Leven van Frederik Hendrik. De schrijver van *Het leven en bedrijf van Frederik Hendrik van Nassau* teekent zich J. J. — Welken naam moet men hier onder verstaan?

Zumbach. Z. C. VON UFFENBACH bragt te Cassel een bezoek aan den heer professor ZUMBACH. een stil en aardig man, die nog veel van zijne hollandsche manieren aan den dag legde. Hij toonde hem een door hem uitgevonden astronomisch instrument, waarvan hij het nut vroeger in zijn *Paradoxon* aangewezen had. Het instrument benevens het gebruik, is in 1700 bij VALCK te Amsterdam uitgegeven, onder den titel: *Planetolabium h. e. novum instrumentum astronomicum, quo loca et motus planetarum atque stellarum fixarum propria in longitudinem, et latitudinem, Zodiaci, Eclipses solis et Lunae occultationes stellarum exhibentur, una cum instrumento.* Deze beschrijving is uitvoeriger in het hollandsch vertaald. UFFENBACH deelt daarvan eenige bijzonderheden mede, waarin wij niet treden. Het doel dezer aanhaling is alleen om de lezers van den *Navorscher* uit te lokken tot opsporing en mededeeling van 't geen zij te weten zijn gekomen van gemelden prof. ZUMBACH, wiens naam niet nederlandsch klinkt. Trouwens, het is niet onbekend hoe wonderlijk buitenlanders met onze eigennamen omspringen, zoo dat er soms geen staart of steel

van te vinden is. Zie V. UFFENBACHS *Merkw. Reisen*, I. 63.

J. C. K.

Jan Perfect. *Jan Perfect of de weg der volmaking*, 's Gravenh. 1817, 2 deelen. Wie is de schrijver van dit werk?

ALIQUIS.

De weduwe Hans Matthijsz. Uit het begin der 17e eeuw (o. a. 1602) vindt men werken te Amsterdam bij HANS MATTHIJSZ. in de Pascaert uitgegeven. Na zijnen dood bleef zijne weduwe in de zaak. Van haar ken ik een werkje zonder jaar. Wie kan mij zeggen van wanneer af en tot hoe lang genoemde weduwe HANS MATTHIJSZ. is blijven uitgeven?

Twee tot nog toe onbekende boekdrukkers of boekverkoopers te Deventer.

WESSELUS ZUSELERUS. Met dezen werden wij bekend door een geschenk van twee boekskens in 4°. aan onze bibliotheek gebragt door den heer P. C. MOLHUIJSEN. Beide hebben het jaartal 1523. Het eene heeft achteraan *Daven. apud* WESSELUM ZUSELERUM *Anno M.D. XXIII.* Het andere heeft op den titel VUESSELUS ZUSELERUS *excudebat Daventriae Anno M. D. XXIII.* Aan het einde lezen wij nogmaals *Daventriae* VVESSELVS ZVSELERVS *imprimebat usui studiosorum. Anno salutis nostre XXIII supra sesquimillesimum Mense Maio.*

Van dezen, dien wij alzoo als boekdrukker leeren kennen, vonden wij bij niet éénen bibliograaf melding gemaakt. JAC. REVIUS spreekt evenwel in zijne *Daventria*, p. 750 en 751 van eenen JOANNES SUSELAER, anno 1555 consiliarius. Bij DUMBAR, *Kerkel. en wereldl. Deventer*, troffen wij dien naam tweemalen aan, blz. 245, JOHANNES SUZELER Vicedecanus, a°. 1408, en bladz. 635, GEERTRUIDT SUSELER. In het *Diarum* van prof. BRONCHORST (m.s. op de bibl.) vinden wij in maart 1595 een student te Leiden, SUSELER van Zutfen genoemd.

De andere is BAPTISTA DEUTECOMIUS, een naam, waarschijnlijk aan de stad Doetinchem ontleend. Het is de weduwe van dezen, waarvan wij den naam lezen onder den titel van een ongepagineerd boekje van 26 bladen, in kl. 8°., mij onlangs in handen gekomen. De titel in het latijn en hoogduitsch gesteld is deze: *Vera verae et Generosae nobilitatis origo, Ac Illustre Encomion, Carmine Heroico Latino & Germanico, graphicé descripta, typisq; evulgata, in Honorem & Gratiam laudatissimae Nobilitatis omnium Nationum; pracipue Germaniae communis Patriae;* etc. Volgt de hoogduitsche titel, voorts *Daventriae. Apud Viduam* BAPTISTAE DEUTECOMIJ, *Anno à nato Rege Christo, M.D.C.XIII.* De opdragt aan prins MAURITS is geteekend: ALBERTUS LOMEJERUS *Lubbecensis minister Verbi Divini.*

Dit is de eerste maal, dat wij dezen naam aantreffen. Wel vinden wij een geograaf van dien naam, JOH. DOTECHOMIUS, genoemd in de *Herstelde outheyt, ofte Beschrijvinge van Batavia*, door JOHAN VAN SOMEREN, Nymegen 1657, in 4°. bladz. 16.

A. M. LEDEBOER.

Pauperies pacem.

Pauperies pacem dat, opes pax, copia luxum.
  Luxus dat bellum bellaque pauperiem,
Fons amor est odii, vitae mors, turba quietis,
  Stant qui deciderant, quique stetere cadunt.
Et capti capiunt, et qui domuere domantur.
  Fit victo supplex qui modo victor erat.
Sic plebi indomitae, sic stant sua fata tyrannis,
  Sic Deus alternas versat in orbe vices.

HOOFT, die eene vertaling geeft van dit gedicht, zegt dat deze verzen in den Haag in het huis van den ambassadeur van Zweden voor de schoorsteen stonden. Welk was dat huis? Vindt men daar die verzen nog? En wie heeft ze gemaakt?

P. L. Wz.

Aanhaling.

Oderunt peccare boni virtutis amore.
Oderunt peccare mali formidine poenae.

Van wien zijn deze verzen?

P. L. Wz.

Lettres historiques et galantes. In den *Intermédiaire* voor 1864, wordt op bl. 186 (vgl. 136) als de eerste druk van dit werkje opgegeven de uitgaaf van 1714. (Keulen, 7 deeltjes in 12°). In 1707 verscheen echter reeds een eenig deeltje onder den titel: *Lettres historiques et galantes par Madame de C.* * * *Ouvrage curieux. A. Cologne, chez* PIERRE MARTEAU, (in 12°). Het is opgedragen aan den *Baron* DE CHALESAC, kamerheer van den koning van Pruisen. Het boekje is groot, behalve de opdragt en de *Avis au lecteur*, 424 bladzijden.

C. P. L.

Bijbels. Ik meen wel eens gehoord te hebben, dat enkele teksten in de bijbels van het britsch en nederl. bijbelgenootschap niet alleen veel verschillen in vertaling der woorden, maar somtijds geheel tegenstrijdig zijn in hunne beteekenis. Kan ik dit goed gehoord hebben? Zoo ja, welke plaatsen zijn het?

Utrecht. A. v. R.

Rouwklagt op het afsterven van Willem Carel Hendrik Friso. Dezer dagen kwam ik in het bezit eener hebreeuwsche »*Rouwklagt* (קִינָה) *op het zeer smertelyk afsterven* »*van zijn doorlugtige Hoogheid W. C. H. Friso,* »*Prinse van Oranje en Nassau, Erfstadhouder,* »*Capiteyn-Generaal en Admiraal der Vereenigde* »*Nederlanden enz. enz. enz.*," aan het slot waarvan is gevoegd een *Troostwoord* נֶחָמָה *aan zijne oudste dochter* (?) Beide mogen sierlijke dichtstukken worden genoemd. Kan mij ook iemand zeggen, waar en wanneer deze *Rouwklagt* enz. is gedrukt en wie de vervaardiger daarvan was, en of er ergens gewag van wordt gemaakt?

Leeuwarden. ALEXANDER.

Callot. Men vraagt het jaar van uitgaaf van: *De droeve Ellendigheden van den Oorlоogh* etc. *door* JAQUES CALLOT, *Loreyns Edelman en jn druck uytgeuen door* GERRIT SCHAGEN. Is deze uitgave oorspronkelijk of slechts een nadruk?

L—F—T.

Racine. Aan BUCHNERS *Französische Literaturbilder* ontleende ik het volgende, hetwelk door mij onder meer in 't *Rederijkers Weekblad*, N°. 37, 1864, werd geplaatst:

»Als reden waarom hij (RACINE namelijk) bij LODEWIJK XIV in ongenade viel, geeft ditzelfde werk het volgende op. Toen de glans der beroemde eeuw langzamerhand begon te tanen, schreef RACINE op verzoek van mevrouw de MAINTENON eene *brochure* over het middel tot herstel van de toenemende ellende van het volk. LODEWIJK vond dit geschrift bij deze vrouw en was ontstemd, dat een dichter zich met staatszaken inliet. »Meent RACINE alles te kennen, omdat hij een goed vers maakt? Wil hij minister zijn, wijl hij dichter is?" riep hij geërgerd, terwijl hij het boekje verachtelijk van zich afwierp, en sinds dien tijd verwaardigde hij zich niet meer RACINE aan te zien."

Het woord *brochure* zette ik hier expresselijk cursijf, wijl mijne vraag daarop neerkomt. Ik heb namelijk altijd gemeend, dat niet een klein geschrift, maar wel een grooter werk over de ellende van het volk, den koning zoozeer verbitterde, dat hij zijne gunst geheel aan RACINE onttrok. Wie kan mij daarvan de regte aanwijzing doen en juiste titelopgave van genoemd geschrift geven, alsmede waar het gelezen kan worden door A. v. R.

Utrecht.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Schuurman (Anna Maria) (vgl. XIV. bl. 274). *Pinxit* beteekent niet alleen *schilderde*, maar, in de eerste beteekenis des woords, *teekende*. Zoo werkte deze uitstekende vrouw met potlood en kleuren. Evenzoo heeft zij nog eenen derden utrechtschen hoogleeraar der godgeleerdheid, CAROLUS DE MAETS, keurig bewerkt, gelijk dit haar portret toonen zal, wanneer het uit de rijke kunstverzameling van wijlen den heer A. D. SCHINKEL welhaast onder den hamer zal komen. Schrijver dezes heeft het daar meermalen bewonderd.

L. B.

De tooneelspeler Corver (vgl. XIV. bl. 148, 307). Over M. CORVER is reeds gehandeld in *Navorscher*, VI. bl. 103 en 185.

J. C. K.

J. Lievensz. Waaraan kan toegeschreven worden, dat bij G. HOET en HOUBRAKEN melding gemaakt wordt van den ouden LIEVENSZ. en J. LIEVENSZ.? Zijn er twee schilders geweest van denzelfden naam?

C.

Afbeeldingen van de Loterijzaal te 's Gravenhage (vgl. XIV. bl. 79, 147, 209). Voor zoo ver mij bekend is bestaan er nog twee afbeeldingen van de Loterijzaal te 's Gravenhage; de eene is eene teekening, waarvan melding wordt gemaakt in een werkje, getiteld: A. DE RENNE, *Recherches Historiques, généalogiques et bibliographiques sur les Elzévir;* Bruxelles 1847, en is, volgens dit werkje in het bezit van den heer BAKHUYSEN te 's Gravenhage; de andere is eene schilderij, vervaardigd door POTHOVEN omtrent het jaar 1740 (?). In de zaal hangen de veroverde vaandels, en zij is rondom bezet met de uitstallingen der haagsche boekhandelaren. Aan het einde der zaal heeft de trekking der loterij plaats. Verder is de schilderij met eenige beeldjes gestoffeerd.

Amsterdam. D. G. J.

Portret van E. Swalmius. Gaarne zou ik eenige berigten ontvangen omtrent ELEAZAR SWALMIUS, die leefde van 1582 tot 1672 en predikant was bij de hervormde gemeente te Amsterdam. Onder zijn fraai geëtst portret van REMBRANDT staat: *Ecclesiastes Harlemensis*, en F. MULLER in zijn

Beschrijvenden Catalogus van portretten in voce, n°. 5216, zegt, dat hij nooit predikant te Haarlem is geweest. Zou dat *Harlemensis* ook niet kunnen beteekenen, dat hij te Haarlem geboren is, alwaar (volgens s. AMPZING, bl. 135) HENRICUS SWALMIUS predikant was, en voorzitter van de synode aldaar in 1627? Kan deze zijn vader geweest zijn?

J. C. K.

Portret van Hendrik IV. HOOFT zegt in zijnen *Hendrik de Gr.* (Mengelw. 1671 fol. bl. 8): »De gereformeerden konden geen aanstoot vinden in 't hoofdmanschap van HENRIK tegens zijnen Koning, gemerkt het was tot voorstandt van hunnen godtsdienst. Maar de genen, die met werelijke redenen getracht hebben zijn' faam te vlakken van de smette der oproerigheidt, braghten by, dat 't gene hem als onderdaan van Vrankrijk ongeoorloft was, hem vry stondt als opperoverste van Navarre; in welk rijk ende aanklevende heerlijkheden, hy door de kroone van Vrankrijk zelf merkelijk werdt verkort. Zijne vyanden misprezen 't met eerbiedigheidt, latende zijn beeltenis in prente gaan met dit byschrift:

O ghy doorluchtigh bloedt van Vrankrijk, wat ontknopen
Wilt uw' geblindhokt oogh; kent koener vorst, uw schuldt,
Verschoning zijnze waardt, die zich slechts eens verlopen;
Maar wie volhardt in 't quaat, die heeft zijn ramp gehuldt.

Gaarne zou ik omtrent dit portret iets meer weten en vooral wenschte ik het oorspronkelijke van het bijschrift te kennen.

P. L. Wz.

B. Picart. Vóór mij ligt een brief van den navolgenden inhoud:

Pour Monsr DE LA MARTIENIERE.

Monsieur.

Comme j'atendois de jour à autre le present Royal, selon la derniere lettre de son Exellence, je vous dirai que j'ai été fort éfrayé de lire dans la gazette, qu'on avoit arêté a la Douäne de Cambraij une personne qui i portoit 400 pistolles, sans pasport; mais en continuant de lire je me suïs rasuré sur ce que son Exellence les avoit reclamez comme êtant adresez a lui, ainsi il ne faut pas douter que ce ne soit le present du Roi d'Espagne qu'on nous envoije par le canal de son Exellence, et j'ai crû qu'il êtoit de mon devoir de vous feliciter sur les 200 pistoles que vous allez recevoir; suposé qu'on fasse les choses égalles. Si mes conjectures sont justes, cet arg[t] ne doit pas tarder, et me viendra tres a propos presentem[t].

En attend[t] la confirmation de ce que j'ai l'hoñ. de vous écrire, je vous prie de faire tenir a son Exellence les imprimez ci joints, ne doutant pas qu'il ne les fasse voir aux seigneurs qui sont a Cambraij, et que cela ne me produise quelques souscriptions de la.

Cependant je suis de tout mon coeur

Monsieur

votre tres humble serviteur

Amsterdam 19e juilet 1721. B. PICART.

Is deze PICART de bekende teekenaar en plaatsnijder, die vermeld wordt bij VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, bij IMMERZEEL en bij KRAMM?

Is die heer DE LA MARTIENIERE de bekende ANTOINE AUGUSTIN BRUZEN DE LA MARTINIÈRE?

Waarvoor ontvingen zij een geschenk van den koning van Spanje?

Was de exellentie van wien in den brief wordt gesproken, de spaansche gezant de markies BARETTI-LANDI?

C. P. L.

F. Naerebout. In mijne verzameling is aanwezig eene plaat, waarop 3 portretten in ovaal, 2 onder elkander en één daar naast. In 't verschiet open zee met een zinkend schip, eene visschersboot en 3 personen drijvende op een stuk hout of plank, Als bijwerk een anker met touw, een roeispaan met dieplood. De plaat is rondom zoo kort afgesneden, dat de namen verloren zijn gegaan, als ook die van den schilder of teekenaar en graveur. Ik ben te weten gekomen, dat de 3 portretten voorstellen: FRANS NAEREBOUT met zijn broeder JACOB en zijn neef JAN PAD. De 2 eerstgenoemden zijn met een hoed gedekt, de derde met een karpoetsmuts, alle in visscherskleeding, redders der schipbreukelingen van het oostind. retourschip *Woestduin*, den 24 julij 1779. Waarschijnlijk is de bovenste FRANS, de onderste JACOB NAEREBOUT en de middenste JAN PAD. Wie geeft mij daarvan zekerheid? Wie is de schilder of teekenaar en de graveur? In welk boek behooren zij te huis?

J. C. K.

C. G. O. Stoop. Wie kan mij eenige levensberigten van hem mededeelen? Zijn portret ligt voor mij, r. v. vor. omhangen met vrijmetselaars insigniën. Onderaan 6 reg.

nederl. verzen van A. J. SCHOUTEN. L. DE KONINGH naar Daguereotype. Steendr. v. E. BÖGER, Dordrecht. In 4°.

J. C. K.

Francisco de Ollanda. Wie is deze OLLANDA (Hollander?), die voor koning D. MANUEL van Portugal, tusschen 1469—1521 eene teekening vervaardigde voor eene fontein te Lissabon, zoo als ik uit het volgende vermeen te moeten opmaken.

El rey D. MANUEL fez encaminhar estas aguas para Lisboa, para que viessem a correr na praça do Rocio, para cujo incumbiu a FRANCISCO DE OLLANDA o desenho de um chafariz representando a figura de Lisboa em cima de uma columna cercada de elefantes os quaes deriam deitar agua pelas trombas.

Deze teekening schijnt echter niet gevolgd te wezen, want op dat plein do Rocio ziet men wel eene fontein, maar waarop het beeld van Neptunus is geplaatst.

TAALKUNDE.

Dialect van Westfriesland. De Westfriezen, die, even als hunne oostelijke stamgenooten, in de geschiedenis van ons vaderland zoo menige schoone bladzijde vullen en in de dagen der republiek hunne landstreek als een afzonderlijk gewest wilden beschouwd hebben, onderscheiden zich nog heden in vele opzigten van de overige bewoners van Holland. Misschien nergens in deze provincie is zooveel van het oude overgebleven als bij hen.

Het volkskarakter openbaart zich nog in bijzondere gehechtheid aan hunne woonplaats, in een eigenaardig verkeer onder elkander, in een' opmerkelijken vrijheidszin, in het moeielijk afleggen van oude wanbegrippen, gewoonten en gebruiken, in spelen en volksvermaken. Ook hunne spraak, die over het algemeen vrij slepend is, heeft vele eigenaardigheden. Zij onderscheidt zich door bijzondere afkorting der woorden, door klanken, die aan de beschaafde uitspraak geheel vreemd zijn, en door vele, vooral platte, figuurlijke en spreekwoordelijke uitdrukkingen, die voor taalvorschers misschien niet onbelangrijk zijn; waarom ik mij ten taak gesteld heb, het dialect van dit gewest, dat mij lang tot woonplaats verstrekte, eenigermate te beschrijven. Wanneer hier van Westfriesland gesproken wordt, moet men de landstreek in Noord-holland verstaan, waarvan de grenzen gevormd worden door den Oudendijk, den Beemsterdijk, Avenhorn, Schermerhorn, Ursem en Hensbroek, door den dijk om den Heerhugowaard langs Veenhuizen tot Niedorp; verder door Zijdewind (Zijdenskerk) Haringhuizen, Barsingerhorn en Kolhorn, vervolgens langs Winkel tot Aartswoud; van hier door den zeedijk langs Medemblik, Enkhuizen en Hoorn, welke genoemde plaatsen alle mede tot de bedoelde landstreek behooren. Een opmerkzaam hoorder ontdekt spoedig, dat bijna elke plaats van dit gewest hare eigenaardige uitspraak heeft, zoowel als hare bijzondere scheldnaam, alsmede, dat de steden ook haren invloed op de spraak in de omliggende dorpen hebben uitgeoefend en wel Medemblik het minst: in den onmiddellijken omtrek dezer plaats is de spraak het minst beschaafd; in het oosten helt zij naar die van Enkhuizen over, hetgeen in de oostelijke helft van de Streek zeer merkbaar is. In de plaatsen, die in het midden tusschen de drie genoemde steden liggen hoort men de zuiverste uitspraak. Ook Hoorn heeft haren invloed uitgeoefend, terwijl men in het westen en noordwesten ontwaart, dat de spraak allengs tot die van Alkmaar overhelt en het meest temend of slepend is.

Over de uitspraak der klinkers en klanken.

De A.

Wanneer men in Westfriesland de korte geslotene a uitspreekt, is zij zuiver van klank, zoo als in tak, man enz., doch zij wordt niet altijd uitgesproken in die woorden, welke met *a* geschreven worden. In af hoort men steeds de korte geslotene o, bv. ofstappen, ofgaan, hij blijft er of enz., voor afstappen enz. [1])

In woorden. waarin deze a door de r gevolgd wordt, hoort men in den omtrek der steden Hoorn en Medemblik, alsmede in de Streek de korte geslotene e b.v. herk, verkenmerkt, die erme man het ien erm, in plaats van hark, varkenmarkt, die arme man heeft één arm enz. De a in warm wordt overal uitgesproken als de eu in het fransche malheur, dus; *weurm*. Anders, ander, anderhalf, elkander verliezen in de uitspraak de n en d, waardoor de a met de volgende vokaal zamensmelt en lang wordt.

De aa en de opene a wordt gehoord in die woorden waarin deze klank oorspronkelijk is, zoo als vader, staan enz. De klank

[1]) De verwisseling der a en o komt ook in andere woorden voor, zoo als rot, ontwossen, onbeschoft, voor rat, ontwassen enz.

dezer a is niet overal dezelfde; bij Hoorn is hij achtermondsvokaal en dus het zuiverst: aarf (anderhalf) Klaas; in het noordwesten wordt hij als middenmondsvokaal en dus vermengd met den klank der e uitgesproken: aers (anders), vaeder enz.; in het oosten en noordoosten is hij meer een voormondsvokaal, en vermengd met den klank der o, waardoor hij overeenkomt met de au in het engelsche cause (oorzaak), maor, waoter, aorf en aorlef (voor anderhalf), baos enz.

In die woorden, wier oorspronkelijke a in een vroeger tijdperk in e overging, hoort men eene ee, wier klank gelijk is aan die der ee in heeren, keeren enz., zoo zegt men scheer voor schaar, heer voor haar (hoofdhaar), weerd, weerdig voor waardig, regtveerdig voor regtvaardig, enz. Ofschoon de invloed der r hier niet kan ontkend worden, is zij zeker toch niet geheel de oorzaak dezer klankverandering, dewijl zij ook voorkomt in woorden, waarin de r niet is. Zoo zegt men ook meet en meeten voor maat en maten; meezelen voor mazelen, eel voor aal, meel voor maal enz. (de melk, die de koe op een melktijd geeft heet *een meel*).

Eene andere e hoort men in die woorden, wier a oorspronkelijk e of i geweest is; de klank dier e heeft veel overeenkomst met onze ei, wanneer men n.l. den naklank der i van deze ei afzondert (dus bijna de fransche ai) zoo als: scheip voor schaap, bleis voor blaas, keis voor kaas enz.; te Enkhuizen zegt men ook jêr (bijna jir) voor jaar. De uitspraak dezer e is in geheel W. F. dezelfde. In slaaf en slaven (rusteloos werken) verandert de a in oo, wanneer men namelijk van eene vrouw spreekt— zoo zegt men: »die man is een slaaf;" maar van eene vrouw; »'t is eene oude sloof" deze oo is hard.

In sommige woorden heeft de a op het einde eener lettergreep den klank der geslotene a; zoo zegt men ja — tra, la, la; — sa, ha, ba, even alsof hier een medeklinker verzwegen werd.

Het werkwoord kapen heet kiepen, kieperen, welke ie soms verkort wordt in gekept, zijnde het verl. deelw. gekiepert voor gekaapt.

De E.

Wanneer men dezen klinker uitspreekt, klinkt hij zuiver, zoo als in stellen, pels, leven, geven, enz.; doch even als de a wordt hij in de uitspraak dikwijls met andere klanken verwisseld. De geslotene e, vooral wanneer zij door de r gevolgd wordt, verwisselt men te Enhuizen en omstreken dikwijls met de a, zoo als arg voor erg, kark voor kerk, zark voor zerk, enz.

De e, door de n gevolgd, wordt meestal met de gesloten i verwisseld, bi, ik bin, minsch, pin, print, enz. voor ik ben, mensch, pen, prent. Voor hengsel zegt men hangsel. In sommige woorden hoort men voor de e een klank, die de eu in het fransche malheur nabij komt. Met dien euklank zegt men eurten voor erwten, beub (grootvader), weurf (een groen erf), in welke woorden men te Enkhuizen de gesloten o (orten, bob) en in het Noorden de u hoort (urt, wurf). Voor de n en l wordt deze e soms als u uitgesproken, b. v. bungel voor bengel, spul en wulp voor spel en welp; voor: hij staat mij in den weg, zegt men altijd: »hij staat mij in *de weeg*," welke ee zacht is; de *ee* in *weeg* (wand of liever de buitenwand van een *houten* huis) is hard.

De opene e is of zuiver e, zoo als in leven, geven, of eu, zoo als zeuven, deuze voor zeven, deze, enz. Zeelen, een werkwoord, van zeel — een touw — heet zeulen; dat is zacht en gelijkmatig voortslepen; de touwen, waarmede men een paard aan den wagen bindt, heeten zeelen; het koord, waarmeê men het paard leidt, is een leidzel, dat is leidzeel; een hoornzeel is een touw van bepaalde gedaante, waarmeê men eene koe bij de hoorns bindt. Het werkw. zeulen is misschien het eenige met de opene *ee*, dat eu in de uitspraak heeft.

De opene ee is of ee (bezeeren, keeren), of ie zoo als stienen, bienen, hieten voor steenen enz., welke woorden in het hoogduitsch ei hebben.

De ee, die ai klinkt is voor de a. Het onderscheid tusschen de opene e en ee wordt overal gehoord; bij de laatste is de mond meer geopend dan bij de eerste, waardoor deze zachter klank heeft, in het noordwesten, waar men zeer slepend spreekt, kan men, bij eene aandachtige beschouwing, het meer of minder openen van den mond, bij het uitspreken der e of ie, zelfs zien, terwijl men overal zeer goed hoort, dat de e in *wezen, keten* (ketting) *weken* (tijdruimten), veel zachter is dan die in *weezen, keeten* (opgeslagen hutten) *weeken* (zacht maken).

De I.

De i wordt in de uitspraak wel eens met de ij verwisseld, zoo ale vijnden, kijnd, wijnd, bijnden voor wind, kind enz.; zoo ook *Sijmen* en *Tijmen* voor Simon, Timon; de o die men in deze namen schrijft, wordt nooit uitgesproken. Het woord verschrikken is bijna niet in gebruik; men zegt hiervoor verschieten; — voor *dit* zegt men *dut* [1]).

De ie wordt altijd uitgesproken behalve in vlies, waarvoor men vluus zegt; klieven

---

[1]) Te Enkhuizen hoort men DARK voor DIKK.

heet te Enkhuizen kluven en *klieffok*, kluuffok, waarvan men de ff als v uitspreekt; elders noemt men dit *kluiffok* en bij bejaarden hoort men soms, dat de schipper de *kloevok* bijzet en dat de ganzen de lucht *doorkloeven*.

Een riem, wanneer men een schoenriem bedoelt, heet veter; zoo zegt men overal en altijd veterschoenen en schoenveters voor schoenriemen enz., maar nooit hoort men schaatsveter, altijd schaatsriem.

De O.

Deze vokaal is in de uitspraak zuiver van klank, b. v. in boven Joden, kolen enz.

Even als de e wordt de gesloten o dikwijls in de uitspraak met andere vokalen verwisseld, vooral wanneer zij door de r gevolgd wordt. Zoo hoort men in het N. de gesloten u in durp, kurf, vurk voor dorp, korf, vork enz. In de nabijheid van Hoorn verneemt men in die woorden een klank, die de duitsche ö nabij komt: dörp, störm, körf enz.

Overal ontdekt men, dat deze o tweeërlei uitspraak heeft; wanneer zij onmiddellijk gevolgd wordt door de b, d, m, n, r en l (bij r en l zijn er uitzonderingen op) klinkt zij niet zoo helder, als wanneer zij gevolgd wordt door de g, k, f, p, s en t. Bij het uitspreken der o voor de eerste letters is de mond minder geopend en de tong meer aan het verhemelte genaderd (even als bij de gesloten u), waaruit volgt, dat zij zachter van klank is. Duidelijk hoort men het verschil in klank der o in rob en kop; vol, wol, dol en log, hof, lof; in tobben en toppen, in lor, ton, hom en sop, lot, rok enz., in podden (padden) en potten als ook in bol (zacht) en bol (bal).

De opene o wordt dikwijls als eu uitgesproken: zeun, zeunen, zeumer voor zoon, zonen, zomer enz. Somtijds wordt deze vokaal tot eene geslotene o verkort, in welk geval zij altijd zacht is; meestal wordt zij toch als gesloten u uitgesproken, zoo als boter, schotel enz. worden somtijds botter, schottel meestal butter, schuttel enz. In het N. O. hoort men niet zelden de oe voor deze o in boeren, schoevel enz voor boren, schovel (schoffel).

De opene oo wordt steeds uitgesproken en wordt in de uitspraak duidelijk onderscheiden van de opene o. Bij de uitspraak der oo is de mond meer geopend en het geluid komt meer uit het midden of het achterste gedeelte van den mond dan bij de o, bij welke laatste de lippen zich een weinig ronden. Duidelijk is het verschil in klank tusschen kolen en koolen, poten en pooten. Nimmer is de oo met eenige andere klank vermengd, zoo als in andere gewesten (b. v. Zeeland, waar die oo als geslotene o wordt uitgesproken). Ook in de woorden zoo, stroo en vloo heeft de oo denzelfden klank als in koopen, loopen.

De U.

De gesloten u wordt dikwijls met de gesloten o verwisseld, zoo als bonder, bonsing (uitspraak bontsem en bontseling), schob enz. voor bunder, bunsing, schub; de o in deze woorden is zacht, waaruit men mag opmaken, dat de u in deze woorden uit o ontstaan is.

In vele woorden, wier u uit i of e ontstaan is, hoort men nog die i of e zoo als in kigchen voor kugchen, rin voor runs klitsen en kletsen voor klutsen, reg (som, rig) voor rug; stik voor stuk, littel voor luttel, vligt voor vlugt (zoo ook hij vligt voor vliegt), kneppel voor knuppel enz.

Wanneer de w op de u volgt, wordt deze in de uitspraak met ou, oe of ui verwisseld, ja soms met ij, b. v. sprouw of sproe voor spruw, stouwen voor stuwen, douwen voor duwen, klouwen en kloen voor kluwen, grouwen voor gruwen, spouwen, spoegen, spijgen, spigen en spijen voor spuwen — in den zin van braken — speeksel heet spoeg (te Hoorn), elders spij, te Enkhuizen spie; met den mond spuwen, heet overal kwatten en het vocht uit den mond kwat.

De oe gaat bij de gesloten uu soms in oo over, zoo zegt men goor weêr voor guur weêr — ook goor voor zuur — soms hoort men bij bejaarden, dat de koe zich aan den paal *schoort* (voor schuurt).

De IJ.

Deze klank wordt zeer verschillend uitgesproken. Te Enkhuizen hoort men de i, die somtijds met den klank der gesloten u overeenkomt, of daarmede vermengd is, b. v. hi, wi, zi schriven. Mien zeun et te veul puppies rookt, ie is misselik (mijn zoon heeft te veel pijpjes gerookt, hij is misselijk (de h en het voorvoegsel ge spreekt men niet uit). Hoe meer men zich van deze stad verwijdert, hoe meer de ij in uitspraak verschilt. Langs de Streek merkt men op, dat zij hoe langer hoe meer den klank der ei aanneemt, vervolgens ook die verliest, en zoo als te Hoorn, bijna ai wordt. De Enkhuizers tellen de dorpen van de Streek naar het aantal kerken; zoodra men de 4ᵉ kerk (kark) voorbij (voorbie) is, ontdekt men dat de invloed van Enkhuizen op de spraak geheel ophoudt en die van Hoorn merkbaar wordt, waaruit volgt, dat de ij in den omtrek van de laatste stad meer naar ai of ei dan ie gelijkt, terwijl die plaatsen, welke tusschen of liever op gelijken afstand van die twee steden

liggen de ij het meest met ei overeenkomt. Onder Medemblik (ten z.w. van die plaats) ontdekt men een klank in plaats der ij, dien men niet beter beschrijven kan dan door de scherpkorte o door de i gevolgd. Zoo hoort men de uitdrukking: Kijk op den wijzer, 't is bij vijven, uitspreken:

Te Enkhuizen: kiek op den wiezer, 't is bie vieven.

In de middendorpen: keik op den weizer, 't is bei veiven.

Te Hoorn: kaik op den waizer, 't is bai vaiven.

Te Opperdoes: koik op den woizer, 't is boi voiven.

Het werkwoord ijken heet gewoonlijk eeken, welke ee te Enkhuizen harder is dan elders.

De OE, EU en EI.

De oe wordt somtijds met de o verwisseld, welke o gewoonlijk *zacht* is en niet zuiver gehoord wordt, of als ingesloten o verandert, b.v. broor voor broêr, roren voor roeren, genog voor genoeg, en meer andere woorden.

Voor de eu hoort men zeer dikwijls de o, die gewoonlijk zacht is toog voor teug, logen' voor leugen, sprook voor spreuk, schoor voor scheur, vool voor veulen; — in sommige woorden wordt de eu met de gesloten o of u verwisseld: b. v. drnmmel voor dreumel (een soort van koek, dien men den schaatsrijders op het ijs verkoopt), krukkelen voor kreuken (vouwen) enz. Voor ondeugd en ondeugend zegt men: ondoogd, ondôogend; ook: dat doogt niet, voor dat deugt niet.

Vleug is voor vlaag en *keuk* beteekent schik (pleizier).

De ei wordt gewoonlijk als ai uitgesproken: hij zaide, hai enz. voor hij zeide, hei; in het n. o. is deze ai niet van de aai te onderscheiden: klaai, praai, braaien voor klei, prei, breiden. In die woorden wier ei uit e door overgang der g in j ontstaan is, hoort men een klank, die veel overeenkomst heeft met de korte a, met welken klank men *zàlen*, *palen* enz. zegt voor zeilen, peilen. Een knecht (van Opperdoes) vroeg eens aan zijn boer om een dweil (welk woord als veil uitgesproken wordt), waarop deze hem een *muizenval* gaf(!) Te Enkhuizen wordt deze klank als ei uitgesproken. Het werkwoord breiden heet breien, maar wanneer men het woord breiden gebruikt, bedoelt men dol, razend. Zoo zegt men: zij zit te breien (braien) en hij is breid (dol), ook spreekt men van een *breiden* hond (dollen hond).

Landsmeer. J. SLOK WZ.

(*Wordt vervolgd.*)

Schamel (vgl. XIII. bl. 315; XIV. bl. 52, 277). Ook MEIJER verklaart in zijne uitgave van *Oude Nederlandsche spreuken en spreekwoorden* het woord *schamel* met *beschaamd, bedeesd*. Het oude spreekwoord luidt: De *schamele* ende midele (midende, die niet durft), gaet altijts ijdele (ledig).

L—F—T.

Jeschurun (vgl. XIV. bl. 105, b. aant. 4). Omtrent dit woord las ik nog in het *Lexicon Pentaglotton* van VALENTIN SCHINDLER (Frankf. a/M.) bl. 1832, litt. A. ad voc. ישרון ook ישר als den radix daarin nemende, het volgende:

JESCHURON, Israel vel Israelitae, qui viderunt השכינה *gloriam praesentiae divinae*, in promulgatione Legis. Esa. 44. *Ne timeas, serve meus Jaacob,* ישרון JESCHURON *quem elegi.*

Leeuwarden. ALEXANDER.

Moederziel alleen. Spel van moer aal. BILDERDIJK geeft in zijne Aanteekeningen op P. C. HOOFT'S: *Ware-nar,* III. 173 bij diens uitdrukking: *Moerlijk allien*, het volgende: »Gewone spreekwijze, doch kwalijk. Men zegt: *moedernaakt*, d. i. naakt gelijk men van de moeder koomt. Maar *moêr alleen* heeft geen zin dan in 't spelletjen van *moer aal*, dat men in mijne kindsheid nog speelde." Gaarne zou ik willen weten wat dat voor een spel was, en of de spreekwijze: »*Ik zit hier moederziel alleen*," ook elders, behalve in Gelderland, bekend is.

J. C. K.

[*Moederziel alleen* is ook te Amsterdam en waarschijnlijk nog wel op andere plaatsen in gebruik. Men vindt het verklaard door DE VRIES in *Warenaer*, bl. 199.]

Boekverkooper, wijnkooper. Waarom toch zegt men, *boekverkooper* en niet *boekkooper*, maar wel *wijnkooper* en niet *wijnverkooper*?

C. P. L.

Krensen. Hoogmoed deed nooit iemand goed. Robert Roberts. Jan Faurens. Na de opmerking van den heer VAN LENNEP (*Nav.* XIV. bl. 21), eene opmerking, die ik zeer beame, heb ik besloten den *Nav.* vooreerst geene woordenlijsten meer te zenden, maar mijne lijsten volledig uit te werken en ze daarna het bestuur aan te bieden. Ik denk dat het niet schaden zou, al had ik eens een paar vel druks bijeen. Men veroorlove mij echter nu en dan eene vraag, zoo doende toch moet men tot eene juiste verzameling van provincialismen komen of de gewesten leeren kennen waar verouderde woorden nog

gebruikt worden en alzoo nog niet verouderd zijn. Ik heb dan al dadelijk:

Krensen of *kriessen tarwe*, *krinselingen*, zoo heet in Zeeuwsch Vlaanderen die tarwe, welke het midden houdt tusschen kaf en koren en voor »hoendervoedsel" dient, men noemt ze ook »achterwindsel", of omdat ze uit den windmolen niet uitgeworpen wordt (door hare zwaarte) of omdat het die korrels zijn, welke aan den top der aren gewassen zijn en niet uit de sloos kunnen gedorschen worden. Bestaat dit *krinsen*, *kriessen* of *krinselingen* nog? JAN VAN DER VEEN, *Adams Appel*, (Amst. 1703) heeft op bl. 99 het werkwoord *krenselen:*

»Gelijk men stroo en kaf met dorschen in de wannen,
»En suiver krenselen van 't koren scheiden moet,
»Soo moet men, enz.

Apropos van VAN DER VEEN: boven het 42e zinnebeeld, bl. 162, staat een spreekwoordelijk gezegde:

»Den Hooghmoedt doet geen goet, alleen de Burgerij
»Van Hattem krijght daerdoor de boter in de brij."

Wat is 't historische?

Bl. 270—271 lees ik in een bruiloftsvers: »Laat mij preken (eenige secten genoemd) vervolgens:

»Robbert Robbersen den flouwer,
»Den mennisten Bruyloft-houwer,
»Jan Faurens in 't suchtend huys!

Wie waren het?

G. P. ROOS.

Krensen. Bij KILIAEN vindt men *krinse* = acus, cris; purgamentum frumenti, en *krinsen* = purgare frumentum, zonder eenige bijvoeging. Wij mogen daaruit opmaken, dat deze woorden toen niet in een enkel gedeelte van het land, maar, voor zoo verre de schrijver wist, overal gebruikt werden. Of het nu nog elders dan in Zeeuwsch Vlaanderen in gebruik is, weet ik niet; ik herinner mij niet, het ooit gehoord te hebben. Wel hoort men nog te Amsterdam en elders *krenselen*. Het wordt gezegd van iemand die zich op zijnen stoel heen en weêr beweegt, en van den slapeloozen of onrustig slapenden, die zich op het bed gedurig omkeert en woelt. Het is duidelijk het frequentativum van *krensen*, niet alleen de vorm maar ook de beteekenis leert het. Het oudste en eenvoudigste werktuig toch om het koorn te zuiveren is de wan en *krensen* zal dus oorspronkelijk beteekend hebben *wannen*. Wie op den stoel of te bed *krenselt*, maakt eene beweging die zeer goed kan vergeleken worden met die der gewone wan. BILDERDIJK in zijne naar GIJSBERT JAPICX vertaalde *Grootmoeders Klacht* (*Mengelingen*, dl. IV. bl. 52; uitg. v. KRUSEMAN, dl. XIII. bl. 162) zegt:

t' Huis te muffen, t' huis te krentelen,
Koe en ploegstaart na te drentelen,
Neen, dat leven heeft geen' aart.

Krentelen is hier niets anders dan *krenselen*. Het behoort tot de woorden (er zijn er meer) die BILDERDIJK veranderd en bedorven heeft, omdat hij ze niet verstond.

Het spreekwoord: »hoogmoed deed nooit iemand goed" is bekend. Waarop echter dat bijvoegsel, de burgers van Hattem betreffende, ziet, is mij onbekend, en ik verlang evenzeer als de heer ROOS het te weten.

Ik heb VAN DER VEENS gedichten niet bij de hand en kan dus niet beoordeelen of de daar genoemde ROBBERT ROBBERSEN de bekende ROBERT ROBERTS LE CANU (een 0 in 't cijfer zie *Nav. Alg. Reg.*) een tijdgenoot van VAN DER VEEN, of een ander is.

P. L. Wz.

Erweelt. In LAMBERTUS BIDLOOS *Pan Poëticon Batavum*, te Amsterdam bij ANDRIES VAN DAMME 1720 en in SALOMON VAN RUSTINGS *Doodendans*, ib. JAN TEN HOORN 1707 vind ik het woord *erweelt*, in den zin van opgeklommen. Bij BIDLOO: »Ik acht het een geluk — dat mannen tot onze Burgerschap *erweeld*, gelijkmatige eerbewijzing genieten met de inboorlingen;" bij RUSTING:

»Syt Gy niet hoog genoeg geresen?
»Gy syt tot Cardinaal *erweeld*."

Hangt het zamen met welig, groeien, opwassen?

G. P. ROOS.

[Reeds in de 17de en 18de eeuw hield men er leelijke germanismen op na. *Erweelt* is er een van. De door den heer ROOS medegedeelde zijn niet de eenige en ook niet de oudste voorbeelden. Het is het hoogduitsche *erwählt* en beteekent dus niet opgeklommen, maar verkozen.]

Verbuiten. In de *Resolutien van ridderschap en steden van Overijssel* van 24 oct. 1597 (*Tegenw. Staat v. Overijssel*, dl. II. bl. 420) lezen wij: »Van alle paerden die verbuytet, vermangelt ofte verkoft en gekoft werden den XXen penn. half by den koper ende half by den verkoper te betalen."

Welk onderscheid is er tusschen *verbuiten* en *vermangelen?*

Kerk, Kirche (vgl. XIV. bl. 179). Om de vraag naar den oorsprong van dit woord te beantwoorden, zal het noodig zijn in de eerste plaats te letten op de vormen,

waarin het in de verschillende duitsche talen voorkomt. In de gothische overblijfselen die wij bezitten wordt het niet gevonden. In het oudhoogduitsch is het *chiricha*, *churicha*, doch in de vertaling van BOETHIUS (Berl. 1837) p. 23 *chilicha*, middelhoogd. *kirche*, *chilche*, nieuwhoogd. *kirche*, oudfriesch *tjerka*, *tjurka*, angels. *cyrice*, eng. *church*, oudnoordsch *kyrkia*, zweedsch *kyrka*, deensch *kirke*.

Naar den oorsprong van het woord heeft men veel gezocht en gegist. De onzekerheid daaromtrent werd bevorderd door het voorkomen der *r* in sommige, der *l* in andere vormen. Dat die beide liquidae dikwijls verwisseld worden is bekend. Maar welke is nu de oorspronkelijke, de *l* of de *r*? J. GRIMM in zijne voorreden voor het *Gothisches Glossar* van SCHULZE, s. XI, houdt er de *l* voor. Hij leidt het daar af van het goth. *kelikn*. Driemaal komt dit in de fragmenten der bijbelvertaling van ULFILA voor, namelijk *Marc.* XII vs. 1 en *Luc.* XIV vs. 28 voor πύργος, toren, en *Marc.* XIV vs. 15 voor ἀνώγεον of ἀνώγαιον, bovenkamer. GRIMM wil *kerk* daarvan afleiden »da den ältesten kirchen der thurm nicht fehlte." Ik geloof niet dat hij gelijk heeft, en wel om drie redenen. Vooreerst twijfel ik er aan of reeds in de vierde eeuw *alle* kerken van torens voorzien waren. Ten anderen komt het mij wat vreemd voor, dat de kerk haren naam zou ontvangen hebben van den toren die er op of er bij stond en die altoos toch niet meer was dan een toevoegsel tot het gebouw zelve. Zulk een gebouw mag zijnen naam ontvangen naar een der voornaamste deelen daarvan, maar het zal dien niet ontleenen aan iets dat er niet noodzakelijk toe behoort, dat des noods gemist kan worden. Immers eene kerk blijft eene kerk, al is zij zonder toren. In alle talen, ook in alle duitsche talen, worden dan ook kerk en toren elk door een bijzonder woord uitgedrukt en beteekent »ik ben in de kerk geweest" geheel iets anders dan »ik ben in den toren geweest." Eindelijk welke is de oorspronkelijke beteekenis van *kelikn*, toren of bovenkamer? Ik geloof de laatste. Want de Gothen, schoon zij wel meest huizen van ééne verdieping zullen bewoond hebben, hebben er toch wel enkele met eene tweede verdieping gehad, maar geene torens. Als wij ook zien dat alle duitsche volken, wier talen wij kennen, het latijnsche *turris* hebben overgenomen, doet ons dit vermoeden dat zij voor *toren* geen eigen woord hadden. Alleen de Gothen moeten wij hier uitzonderen; hunne taal echter kennen wij bijna alleen uit de bijbelvertaling van ULFILA en in dien tijd hadden zij nog te weinig omgang met Romeinen om van hen veel woorden over te nemen. Waar zij vreemde woorden noodig hadden, riepen zij gewoonlijk de taal van hunne naburen, de Grieken, te hulp. Is nu *bovenkamer* de eerste beteekenis van *kelikn*, dan was dit geen zeer geschikte naam voor eene kerk, waartoe toch in die dagen geene bovenverdieping gebruikt werd.

Anderen leiden *kerk* af van het oudhoogd. *haruc*, angels, *hearge*, oudnoordsch *horg*, tempel, offerplaats. Daar echter in alle talen in *haruc* eene *h*, in *kerk* eene *k* (engelsch *ch*) voorkomt, bovendien het eerste altijd mannelijk, het laatste altijd vrouwelijk is, zou deze afleiding verworpen moeten worden, al bestond daartegen niet nog een ander bezwaar, dan wij beneden bij de wederlegging van het gevoelen des heeren FRANQUINET zullen vermelden.

Zeer velen, o. a. SCHILTER, ADELUNG en WEILAND willen den oorsprong van *kerk* vinden in het werkwoord *kiezen* of *keuren*. Dat men hieraan dacht in de middeleeuwen, toen men ἐκκλησία van ἐκλέγειν afleidde, is niet vreemd. *Kerk* zou dan beteekenen eene uitgelezene verzameling van menschen en dus eigenlijk de naam zijn der gemeente, die later was overgebragt op het gebouw waar zij vergaderde. Beide woorden hadden dan dezelfde geschiedenis gehad. Maar later heeft men gezien dat ἐκκλησία eenen anderen oorsprong heeft. En *kerk* — men heeft gezien dat dit ook niet van *kiezen* of *keuren* kan afgeleid worden. Vooreerst staat hiertoe de vocaal *i* in *chiricha*, zij moge kort of lang zijn, in den weg. Maar ten anderen, kwam *kerk* van *kiezen*, dan zou *christengemeente* de eerste, en *gebouw waarin de gemeente vergadert* eene latere beteekenis zijn. Doch reeds voor meer dan vijftig jaren heeft IJPEIJ zeer goed aangewezen, dat in de oudste oudhoogduitsche en angelsaksische geschriften waarin het woord gevonden wordt, *kerk* altijd het gebouw beteekent, terwijl de gemeente door andere woorden wordt aangeduid (Z. IJPEIJ en ACKERSDIJCK, *Taalk. Aanmerkingen over verouderde en minverstaanbare woorden in de staten overzetting des bijbels,* Utr. 1811, bl. 128 en vlgg.).

J. DIECMAN, die in 1718 een *Inquisitio in genuinos natales vocis Teutonicae Kirche* uitgaf, zegt er het volgende van: »Nempe ostendi, jam saeculo VII, interpretem Theotiscum fragmenti libri ISIDORI Hispalensis ad FLORENTINAM sororem latinum nomen *ecclesiae*, proprie pro coetu fidelium usurpatum, in casibus obliquis, *chirriihhun*, cujus rectus est *chiriihha*, transtulisse: idem postea ab aliis quoque factum esse, qui altero *i* extruso, *chirihhun* scripserint:

hanc vocem ex tritissimo Francis augmento syllabico *chi*, et *rihhe*, regnum, coaluisse, quo *regni* nomine in composito *chiriihha* ἐξοχικῶς admodum apposite ecclesia insigniatur, quae *regnum Christi* est. Cui illustrando solennem formulam, *regnante Christo*, jam in antiquissimis Francorum monumentis, usitatam, adducere possum." — Maar al gold ook niet de zoo even medegedeelde opmerking van IJPEIJ, dat augmentum, dat hier dient als een vijfde rad aan een wagen, en dat overspringen van den klemtoon op eene lettergreep met toonloozen klinker, terwijl de lettergreep die den klemtoon hebben moet niet alleen dezen maar zijnen langen klinker nog daarenboven verliest, zijn al te wonderlijke zaken.

Nog eene poging om in *kerk* een woord van duitschen oorsprong te vinden moeten wij vermelden. Na verschillende gevoelens daaromtrent vermeld en verworpen te hebben, zegt FRANQUINET (*Belg. Museum*, bl. 141): »Wij gelooven dat men tot de noordsche tael zijnen toevlugt nemen moet, om de zuiver oorspronkelijke beteekenis van *kerk* op te sporen. Daer vinden wij het werkwoord *kyrkia*, vergaderen, zamentrekken, het zelfstandig naemwoord *kyrkia* beduidend *volksvergadering*, *coetus*, en BIÖRN HALDORSON voegt er in zijn lexicon bij: *vulgo minus apte templum*. Nu, de vergadering van het Germaensche volk in de heilige wouden om de goden offeranden te doen, noemden zij *kyrkia*, juist gelijk de vergaderingen voor staet- of regtzaken. Die naem ging over in den christelijken godsdienst, en daerom zegt BIÖRN: *vulgo minus apte templum*. »Die eingeführte Christliche Religion, sagt ANTON (*Geschichte der teutschen Nation*, I. 89) behielt den vorgefundenen Namen zu ihren Versammlungen bei; aber nicht allein den alten Namen, sondern auch die Bestimmung dieser Oerter; denn man versammelte sich hier zu den Gerichten, nie zum Gottesdienste, bis die erstere KARL der Grosse verbot." — Ook tegen deze afleiding heb ik groote bezwaren. Vooreerst weten wij, dat zij die in Duitschland het christendom invoerden, ten einde dit gemakkelijker ingang te doen vinden, sommige gebruiken en namen uit het heidendom behielden, maar daarentegen er zich met bijzondere zorg op toelegden om andere gebruiken en namen te doen verdwijnen. Tot deze laatste soort behoorden zonder twijfel die der plaatsen waar de oude volksgoden vereerd werden. Immers het verdient opmerking, dat geen enkele naam door de duitsche volken aan dergelijke plaatsen gegeven overgebragt is op die waar de Christenen ter vereering van God zamenkwamen. Ik zou dus daarom veeleer vermoeden, dat juist het omgekeerde heeft plaats gehad van hetgeen de heer FRANQUINET onderstelt, te weten, dat de eerste beteekenis van *kyrkia* is *kerk*, plaats waar de gemeente vergadert, en dat daaruit later, toen het volk en de gemeente uit dezelfde personen bestonden, de beteekenissen van plaats waar het volk vergadert, en volksvergadering zijn voortgevloeid. Niet minder weegt bij mij het volgende bezwaar, niet tegen deze afleiding alleen, maar tegen alle reeds vermelde. Wij vinden in het ohd. *chiricha* de *i* der tweede lettergreep nu lang, dan kort. In de overige duitsche talen vinden wij haar in het geheel niet meer. Dit wankelen der quantiteit kunnen wij eerder in een vreemd dan in een oorspronkelijk duitsch woord verwachten, en nemen wij in aanmerking, dat die *i* in het oudhoogduitsch nu lang dan kort gevonden wordt, terwijl zij later geheel ontbreekt, dan doet dit ons vermoeden, dat het woord in den oudsten tijd delange *i* zal gehad hebben.

Wij moeten dus den oorsprong daarvan in eene vreemde taal zoeken. Zou deze het Latijn kunnen zijn? Zoo meende reeds LIPSIUS; en IJPEIJ (t. a. pl. bl. 142) is van dat gevoelen niet afkeerig. De tempels der oude Duitschers, zegt hij, waren rond, van daar de naam *haruc*, hetzelfde woord met *circus*. Bij de invoering van het christendom behield men den naam, en vandaar het woord *kerk*. — Dat *haruc* en *kerk* niet hetzelfde woord kunnen zijn, hebben wij reeds gezien, en daarmede vervalt de bewijsvoering van IJPEIJ. Maar zou *kerk* van *circus* kunnen komen? Ook GRIMM heeft het vroeger gemeend (*Gramm.*, III. 156). Zeker, de letters komen wel overeen. Maar dit ook alleen is er voor. Daarentegen, is het woord uit het Latijn overgegaan in alle duitsche talen niet alleen, maar ook in slavische (in het Boheemsch is het *cyrkew*, in het Poolsch *cerkiew*, in het Russisch *zerkow*), dan moeten wij verwachten, dat het in de romaansche talen, die regtstreeks uit het Latijn zijn voortgekomen, niet ontbreken zal. In geene van die alle echter treffen wij het aan. En dat in de taal zelve, waaruit naar het gevoelen van IJPEIJ en GRIMM dit woord zou overgenomen zijn, in het Latijn van lateren tijd, eene kerk *circus* genoemd is, hiervan is mij geen enkel voorbeeld bekend. Het zou ook wel allervreemdst zijn, indien wij daar een voorbeeld van aantroffen. De *circus* was de plaats waar de Romeinen hunne spelen gaven, spelen door de latijnsche kerkvaders met regt zoo bij herhaling en zoo streng afgekeurd, waar het volk een barbaarsch genot vond in de bloedige gevechten der gladiatoren, waar menige christen ten prooi

gegeven werd aan verscheurende dieren. Hoe zou het mogelijk geweest zijn, dat de christenen aan hunne vergaderplaatsen een naam gaven aan die gebouwen ontleend! Quandoque bonus dormitat Homerus, mogen zij wel zeggen, wanneer wij een man als GRIMM *kerk* van *circus* zien afleiden. Hij is later ook van gevoelen veranderd. In zijne *Geschichte der deutschen sprache* s. 318, staat hij in twijfel of hij het woord van *circus* of van *kelikn* moet afleiden en in zijne voorrede voor SCHULZES werk, wij hebben het reeds gezien, geeft hij aan de laatste afleiding de voorkeur.

Naar een ander latijnsch woord worden wij verzonden door DANZ, *Geschichte des Tridentinischen Concils* (1846) S. XIX. Of hij de eerste is die daaraan gedacht heeft, of het doet in navolging van anderen, weet ik niet. Hij zegt: »Das Wort Kirche ist — nichts anderes als das Lateinische *curia*, welches Wort gerade so wie das deutsche *kirche* theils die Gemeinde, theils das Gemeinde-Haus bezeichnet. Die Gesammtheit aller Tribunale und Congregationen, welche in Rom sich mit den Angelegenheiten der unter dem Papste stehenden Christenheit beschäftigt, heist die *römische Curie* und repräsentirt im Kleinen, wie die allgemeinen Kirchen-Versammlungen im Grossen, dieGesammtheit derchristlichenGemeinden in ihren Vorstehern." Zoo lang ons echter niet bewezen is, dat het latijnsche *curia* ooit *kerk, kerkgebouw* beteekend heeft, blijven wij ook hier ongeloovig.

Tot het Grieksch overgaande behoeven wij ons niet lang op te houden bij hen die kerk van *κύριε* willen afleiden, omdat men in de eerste eeuwen de godsdienstoefening aanving met een lied welks eerste woord *κύριε* was. Al bleven zij ons niet het bewijs schuldig, dat het inderdaad eene vaste gewoonte was, de godsdienstoefening met zoodanig lied aan te vangen en al lieten zij niet de laatste letter van *kerk* (die het woord niet alleen in de duitsche maar ook in de slavische talen heeft) onverklaard, wij zouden toch hunne afleiding, zoo zij niet historisch bewezen werd, wel niet onmogelijk, maar toch zeer onwaarschijnlijk achten.

Het andere grieksche woord, waar men den oorsprong van kerk in zoekt, is *κυριακόν*. Het is inderdaad vreemd dat men hier zooveel bezwaar in gevonden heeft, dat men allerlei onwaarschijnlijke gissingen heeft gemaakt om voor het woord *kerk* eenen anderen oorsprong te vinden. *Κυριακὸν* toch (en dit kan noch van *kelikn*, noch van *curia* bewezen worden), heeft de beteekenis van *kerk* gehad. Laat ik er twee voorbeelden van geven, beide uit de 4[de] eeuw. In den 13[dee] kanon van het concilie van Neocesarea (a. 314) wordt gezegd: *Επιχώριοι πρεσβύτεροι ἐν τῷ κυριακῷ τῆς πόλεως προσφέρειν ου δύνανται, παρόντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρων πόλεως.* En op het concilie van Ancyra (a. 372) werd voorgeschreven: *ὅτι ου δεῖ ἐν τοῖς κυριακοῖς, ἢ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τας λεγομένας αγάπας ποιεῖν.* Geen wonder dat dit gevoelen vele voorstanders heeft gehad. Het was, zoo als bekend is, dat van LUTHER, en wij zullen zoo aanstonds zien dat het reeds vele eeuwen vóór LUTHER gevonden werd, en het is steeds dat der meesten gebleven, ofschoon in de laatstverloopene en in deze eeuw velen, en daaronder mannen die te regt of ten onregte als grondige kenners onzer taal geacht werden, in Duitschland J. GRIMM, hier te lande o. a. WEILAND en IJPEIJ het verwierpen. Of wij BILDERDIJK onder de voorstanders moeten tellen is twijfelachtig. Hij zegt, *Geslachlijst.* dl. II. bl. 61: »Kerk, oorspronkelijk adjectief van *keren*, in den zin van besluiten. In 't Zweedsch *kyrker*, dat ons *kerker* is, Goth. *karkar*, steenen gebouw, zaal, 't welk — met ons *stein* in de namen van burgten overeenstemt. — In den byzonderen zin echter waarin wij dit woord gebruiken, zou ik de afleiding van het Grieksche *κυριακή* als huis of vergadering *des Heeren* niet durven wegwerpen. Men zei zoo *dominica* en *dominicum* in de Middeleeuwen en beide komen in oude schriften nog voor, waarvoor ons *Dom* voor hoofdkerk gebleven is." Hij wisselt tusschen de beide afleidingen, maar is toch meer gezind de laatste aan te nemen dan HOEUFFT, die zegt: (*Taalk Magaz.*, dl. I. bl. 156) »*Dom* in *Domkerk* is, naar mijne gedachten, van *Dominus*, zijnde *aedes Dominica* (Domkerk), zoo ik wel zie, eene overzetting van het Grieksche *κυριακή*, hetwelk van *κύριος*, *Dominicus*, komt, zonder dat ik evenwel daarom ons *kerk* van het Grieksche woord wilde afleiden." Hij verwijst naar zijne *Naamsuitgangen*, een boek dat ik niet bezit. 't Zou zeker geen geringe steun zijn voor het gewone gevoelen omtrent den oorsprong van *kerk*, indien er tusschen het latijnsche en het grieksche woord zoo groote overeenkomst bestond als BILDERDIJK en HOEUFFT meenen; ik ben daar nogtans niet zeker van. Zij meenen dat beide beteekenen huis des Heeren, d. i. huis Gods. Dat is zoo niet: *Dominica*, waar *Dom* eene verkorting van is, beteekent wel *huis des heeren*, doch die heer is niet God, maar de bisschop. *Dom* beteekent ook niet iedere kerk, maar alleen de cathedraal, de kerk van den bisschop, wien, gelijk een ieder bekend is, in de middeneeuwen, als

kerkvorst, de titel van heer toekwam. *Κυριακὸν* beteekent ook *huis des heeren*, maar of daarbij aan God moet gedacht worden of aan CHRISTUS, zoo als waar dit adjectivum in het Nieuwe Test. voorkomt (1 Cor. XI. 20, Apoc. I. 10), of aan den bisschop, weet ik niet. Het verdient opmerking, dat het concilie van Ancyra onderscheid maakt tusschen *ἐκκλησία* en *κυριακὸν*, en dat van Neocesarea schijnt te onderstellen dat er in iedere stad slechts *één* *κυριακὸν* is. Dit doet vermoeden, dat ook dit woord bisschopskerk wil zeggen. Verder kan ik deze zaak nu niet brengen. Om hieromtrent met zekerheid te kunnen spreken, zou men andere plaatsen, waar het woord voorkomt, moeten vergelijken, en daartoe ontbreekt mij op dit oogenblik de gelegenheid. Doch hoe het hiermede ook wezen moge, hetzij de overeenkomst tusschen deze twee woorden, welke BILDERDIJK en anderen meenden te zien, inderdaad bestaat, hetzij zij zich door den schijn hebben laten bedriegen, zoo veel is waar dat *κυριακὸν* de naam is van eene vergaderplaats der Christenen, en derhalve zoowel in beteekenis als in vorm met ons *kerk* overeenstemt.

Ik vind ook slechts *één* enkel argument bij IJPEIJ, FRANQUINET en anderen, die de afleiding van *κυριακόν* niet willen aannemen. »Wij verwerpen deze meening," zegt de laatstgenoemde, »om de reden die WEILAND en EBERHARD reeds gegeven hebben, namelijk dat de eerste duitsche leeraers geen grieksch verstonden en, indien zij grieksche uitdrukkingen gebruikten, zij deze uit het latijn namen. Nu, het woord *κυριακή* is nooit in het latijn overgegaen, en derhalve konden de duitsche leeraers het niet kennen." De weg om dit bezwaar te boven te komen wordt ons reeds gewezen door eenen Duitscher uit het midden der 9ᵉ eeuw, namelijk WALDFRIDUS STRABO, die zegt (*De rebus ecclesiasticis*, c. 7.) Sicut domus Dei Basilica i. e. Regia a Rege, sic etiam kyrica, i. e. Dominica, a Domino nuncupatur. Si autem quaeritur, qua occasione ad nos vestigia haec graecitatis advenerint, dicendum, Barbaros in Romana republica militasse, et multos Praedicatorum Graecae et Latinae locutionis peritos inter has bestias, cum erroribus pugnaturos venisse: et eis pro causis multa nostros, quae prius non noverant, utilia didicisse, praecipueque a Gothis, quiet Getae, cum eo tempore, quo ad fidem Christi, licet non recto itinere, perducti sunt, in Graecorum provinciis commorantes, nostrum id est Theotiscum sermonem habuerint." Wij willen die geleerde, niet alleen in het Latijn maar ook in het Grieksch ervaren predikers voor rekening van WALDFRID laten, even als den liefelijken naam van beesten, waar hij zijne voorvaderen mee vereert: wij gelooven ook den invloed der duitsche soldaten, die in de legers der Romeinen dienden, in dit opzigt niet al te hoog te moeten aanslaan; maar wijzen alleen op deze algemeen bekende zaak, welke zijne woorden ons herinneren, dat de Gothen het christendom van hunne naburen, de Grieken, hebben ontvangen. En terwijl wij volkomen toestemmen, dat de Duitschers van vroegeren tijd, ook de geleerden onder hen, geen Grieksch kenden, — er mogen enkele uitzonderingen geweest zijn, en in zoo verre kan WALAFRID waarheid spreken, maar deze doen hier niet ter zake — terwijl wij toestemmen dat bijna alle grieksche woorden die wij in de oude duitsche talen vinden, daarin niet regtstreeks, maar door middel van het Latijn gekomen zijn, doen wij opmerken dat men niet over het hoofd moet zien dat er *ééne* duitsche taal is waaromtrent dit laatste niet geldt, die der Gothen namelijk, en dat de Gothen het eerste duitsche volk geweest zijn dat het christendom heeft aangenomen. Vóór dien tijd hadden zij voor *kerk* geen woord: zij konden dat niet hebben, omdat de zaak zelve hun onbekend was. Wel kenden zij tempels, zij hadden b. v. het woord *alhs*, dat wij door ULFILA op den joodschen tempel te Jeruzalem toegepast vinden. Maar wij hebben gezien, dat de overige duitsche volken aan hunne kerken den naam niet gaven dien hunne tempels van vroegeren tijd droegen, maar daarvoor eenen anderen zochten en dit geeft ons regt te onderstellen, dat de Gothen even zoo gedaan hebben. Wat is dan waarschijnlijker, dan dat zij voor hunne kerken, even als voor andere voorwerpen en zaken die het christendom betreffen, den naam van de Grieken hebben overgenomen. Wij vinden dat woord in het Gothisch niet: of wij moeten met WACHTER (*Glossar. German.* op *kirche*) meenen, dat *kerk* van *kelikn* en dit weder van *κυριακὸν* afkomt, wat niet aannemelijk is, niet alleen omdat dan eerst de *r* in *l* en daarna deze weder in *r* zou zijn overgegaan, maar vooral omdat de Gothen zeer zeker aan geenen toren of bovenkamer den naam van kerk of cathedraal zullen gegeven hebben. Maar wij kunnen het ook in het Gothisch niet vinden, want wat wij in deze taal bezitten bestaat voor het grootste gedeelte uit de bijbelvertaling van ULFILA, voor zoo verre die bewaard is gebleven, en in den Bijbel wordt van geene kerkgebouwen gesproken. En daar nu, gelijk wij gezien hebben, in den tijd waarin de Gothen door de Grieken tot het christendom bekeerd werden, *κυριακὸν* bij deze laatsten in gebruik

was, is het waarschijnlijk dat dit woord door de Gothen van hen overgenomen en langs dezen weg in de talen der overige duitsche volken, die het christendom eerst later hebben aangenomen, overgegaan is.

Eindelijk, behalve in het Duitsch vinden wij het woord alleen in de slavische talen, en ook tot deze volken is het christendom door *grieksche* zendelingen overgebragt.

P. L. Wz.

Kruierwijn, Wolverstraat (vgl. XIV. bl. 83, 278). Ja wel, GERRIT! gy hebt het mis, al schijnt gy oppervlakkig gelijk te hebben, wanneer gy *kruidenwijn* en *Wolvenstraat* schrijft. Maar om de juiste spelling van een woord te weten, is 't niet genoeg, op naambordjes af te gaen of zich af te vragen, hoe twee nevens elkander gezette woorden luiden, men dient de zaak een weinig dieper te onderzoeken.

En dan komt in de eerste plaats in aanmerking; vooreerst, hoe het woord, waar sprake van is, van ouds werd *uitgesproken*.

Omtrent dit punt nu kan ik aan GERRIT de plechtige verzekering geven, dat ik, tot voor misschien 25 jaren, het eerste der twee bedoelde woorden, noch door mijn vader, noch door mijn grootvader, noch door een mijner of hunner bekenden, ja zelfs nooit door iemand, die gewoon was den bedoelden drank te drinken, anders heb hooren uitspreken dan *kruierwijn*, noch het tweede door eenig echt Amsterdammer anders dan *Wolverstraat*.

Ik zeg hier, om by 't eerste woord te blijven, met opzet, „door iemand, die *gewoon* was, den drank te drinken." Immers *kruierwijn* was lang geen gewone drank, om de zeer eenvoudige reden, dat men, tot bereiding daarvan, versch geplukte kruiden noodig had, die zelfs niet in alle moestuinen te bekomen waren [1]).

Wel is waar, ook de Apothekers verkochten pakjes kruiden voor kruierwijn; maar die waren gedroogd en er was te veel in van allerlei; zoo dat de drank wel eens naar de apteek smaakte. Wat men, eerst in later tijd, in de koffijhuizen onder de benaming van *kruier-* of *kruidenwijn* verkocht, was, en is nog hetgeen onze Hoogduitsche naburen *May-trank* noemen.

Wanneer nu een woord sedert onheuchelijke tijden op een bepaalde manier wordt uitgesproken en er in die uitspraak een *r* gehoord wordt, dan komt het niet te pas om, zelfs op schijnbaar verdedigbare gronden, die *r* weg te smijten en er een *n* voor in de plaats te stellen.

Te recht zegt GERRIT, dat het questieuse woord een *wijn* beteekent, die op *kruiden* getrokken wordt; doch zijn gevolgtrekking, dat men daarom *kruidenwijn* moet schrijven, gaat niet op. Zijn redeneering is dezelfde als die welke vroeger gebezigd werd om de oude spelling *Amsterdam* door die van *Amsteldam* te doen vervangen. 't Was immers de *dam* aan den *Amstel?* Een tijdlang vond die nieuwe spelling zelfs opgang; doch men zag eindelijk in, dat zy etymologisch niet deugde, en keerde tot *Amsterdam* terug [2]).

Dat de R van ouds, en wel uit verschillende oorzaken, zeer dikwijls by de samenstelling van woorden, als verbindingsletter gebezigd is, zal aan GERRIT blijken, als hy maar denkt om woorden als *veleRlei*, *middeleRwijl*, *eenigeRmate*, *WijkeRmeir*, *RotteRdam*, *ZoeteRwoude*, enz. — Of nu de R in *kruideRwijn* — zoo als men, in deftigen stijl, *schreef*, ofschoon men de *D* in de uitspraak nooit liet hooren [3]) — eenvoudig ter wille van de eufonie is tusschengeschoven — of 't eerste deel der samenstelling mag aangemerkt worden als verbastert voor *kruiderig*, dan wel herleid moet worden van 't frequentativum *kruideren* [4]), ziedaar vragen, die ik niet beslissen wil.

Kruidenwijn, zoo als GERRIT wil, zou in elk geval verkeerd zijn. Men schrijft niet *appelendrank*, *citroenensap*, *bloemenfestoen*, maar *appeldrank*, *citroensap*, *bloemfestoen*, en wilde men achter *kruid* welluidendheidshalve

---

[1]) De kruierwijn, zoo als ik dien van oudsher in mijn familie heb zien maken, bestond uit anderhalve flesch moezelwijn, broodsuiker naar den smaak, aardbeien, een spiraalswijze uitgesneden citroen, een handvol melisse, een handvol lievevrouwe-bed-stroo en een weinig toppen van perzikbladen; een en ander te samen in een groot kruierwijnglas gedaan en op een *koele* plaats — vooral niet in een broeikas — gedurende eenige uren te trekken gezet. Bij het ronddienen lengt men het vocht gedurig aan met wijn, even als men water in een theepot bygiet. — Ik geef het recept, dat mijn vader my leerde, om door een noot, die wat frischheid en geur bevat, het dorre en drooge van het artikel goed te maken.

[2]) In *Zaandam* voor 't oorspronkelijke en juistere *Saardam* heeft de wanspelling stand gehouden. Ook in *Utrecht* voor *Uitrecht*.

[3]) Zoo min als in *Scheybeek* voor *ScheiDbeek*, in *breikous* voor *breiDkous*.

[4]) Onze voorouders, altijd geleid door de zucht om by de vorming van een woord de zaak die 't beteekende, duidelijk uit te drukken, bezigden b.v. als zy van die voeding spraken, die langzaam, mondjes-maat geschiedt, niet het w. w. *voeden*, maar dat van *voederen* of *voêren*. Men *voedt* geen kleine kinderen, of menschen, men *voêrt* ze. Even zoo kon men, om op eigenaardige wijze de bewerking aan te duiden, die de wijn onderging, en waardoor hij, niet op eens, maar van lieverlede met den geur der kruiden werd doortrokken, van hem zeggen, dat hy *gekruiderd* werd.

de *E* behouden, de *N* zou in elk geval overtollig zijn [5]).

Wat nu *Wolverstraat* betreft is de zaak nog eenvoudiger. Ook hier heeft GERRIT volkomen gelijk, dat de straat naar de *wolven* heet, even als de naastgelegene naar de *beeren*, *herten*, *reeën*. *elanden* enz. [6]). Maar wat hy niet schijnt te weten, of vergeten te zijn, is, dat men oudtijds in 't m. v. *wolveren* schreef even als *kalveren*, *kinderen*, en dat het woord in de samenstelling dus *WolveRstraat* worden moest, even als *kalveRstraat*, *kindeRkamer*. Aangezien men tegenwoordig meer gewoonlijk in 't m. v. *wolven* schrijft, is *Wolvenstraet* (of liever *Wolvestraat* — als *Wolvega*, en niet *Wolvenga* — want het is eene naar de *wolven* genoemde, niet eene uit *wolven* bestaande straat) wel geen fout, maar toch een geheel onnoodige, pedante quasiverbetering van een goede, door 't gebruik van derd'halve eeuw geijkte benaming. J. VAN LENNEP.

Curieuse oproeping. Laden. Als een bewijs, hoezeer nog in 1807, in een gedrukt biljet, de term *laaden*, in den zin van het duitsche woord *laden*, *einladen*, verzoeken, uitnoodigen, gevonden wordt, strekke het volgende curieuse berigt, door ons, onder oude papieren gevonden:

»Mijn Heer!

»De Wel-Ed. Eerw. Heeren des Kapit»tels ten Dom te Utrecht, worden gelaaden »jegens Maandag den 19e Januarij 1807 »ten Elf uur, precies."

De datum alleen is ingevuld.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Laden. Wie geen ander werkwoord *laden* kent, dan dat wat nog tegenwoordig in algemeen gebruik is, moet deze oproeping inderdaad curieus vinden en denkt misschen, dat daarin sprake is van eene overdadige smulpartij. Maar behalve dit *laden* bestaat er nog een ander, geheel daarvan verschillend. Het eerste is in het Gothisch en Angels. *hladan*, het laatste goth. *lathon*, angels. *ladhian*. In het Hoogduitsch is het behouden gebleven. Bij ons echter is het langzamerhand verdwenen. In KILAENS tijd was het in Brabant reeds niet meer in gebruik, doch leefde in de noordelijke gewesten nog voort. Het beteekent zegt IJPEIJ (IJPEIJ en ACKERSDIJCK, *Taalk. Aanm.*, bl. 31) »*invitare*, noodigen, ook *convocare*, zamenroepen. Bijzonderlijk beteekende het dagvaarden, *in jus vocare*. Voorbeelden zijn er velen van in de schriften der ouden. Bij v. in *Die Statuten ende Landrechten van Westfriesland*, bl. 4: Wie voor onse overste gericht sal *gheladen* of geciteert mogen worden. En bl. 3 wordt gesproken van een' »*Ladebrief* ofte citatie." ACKERSDIJCK voegt er bij: »*Laden* voor *invitare*, noodigen, is hier te Utrecht nog steeds in gebruik gebleven, zoo dat men het bij één roepen der Vroedschap tot de verandering der Regering *de Vroedschap laden* noemde." Wanneer men dus in stukken uit het begin dezer eeuw *laden* in deze beteekenis vindt, is dit geen germanismus, zoo als velen misschien zullen meenen, maar een goed nederlandsch woord, doch dat geheel of bijkans geheel verouderd is.

P. L. Wz.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht Buis (vgl. XIV. bl. 281, 311). Bij hetgeen betreffende dit geslacht reeds is medegedeeld, kan nog worden gevoegd, dat:

JOHAN BUYS, door mij genoemd als de broeder van PAULUS, dezelfde was, die op den 20 junij 1579 de Unie van Utrecht teekende als gedeputeerde der stede van Amersfoort. De handteekening aldaar komt ook overeen met die onder de vermelde acte van scheiding. Hij wordt daar genoemd schepen der stad, waartoe hij was benoemd op den 17 maart van dat jaar, op bevel van graaf JOHAN VAN NASSAU, die toen de regering aldaar heeft veranderd. Later, in 1582, 84 en 85, was hij burgemeester, zie de lijst der regering bij VAN BEMMEL, *Beschrijving van Amersfoort*, in welke lijst wordt genoemd JACOB BUYS in 1587 als raad, welligt een zoon van JOHAN, voorts in 1596 en verv. WOUTER BUIS, WOUTERSZ., raad, 1600 kameraar, 1610 schepen; WOUTER BUIS, CLAESZ., 1611 raad, 1612 schepen, zoodat vermoedelijk het *gemeente-archief* te Amersfoort omtrent dit geslacht meer bijzonderheden zal bevatten.

JOHAN BUYS teekende en schreef in 1593 in het vermelde album van zijn broederszoon CORNELIS BUIS, *Nimant sonder viant* onder zijn wapen; ook ARNOLT BUYS, schreef den 29 januarij 1594, ouden stijls, in dit album van zijn broeder bij zijn wapen,

[5]) Even als die overtollig, ja bespottelijk is in de nieuwerwetsche schrijfwijs van *peereNboom*, *paardeNstal* (waarom ook niet *koeieNstal*?) *hoedeNmaker*, *brieveNport* enz. enz.

[6]) Wil GERRIT weten, wat de aanleiding is geweest, die deze namen, gelijk mede die van *huiden*- en *runstraat*, in 't leven geroepen heeft, hij leze 't in TER GOUWS Amsterdam.

gevierendeeld zijnde van BUYS met VAN DER MERSCHE, *Désir n'a repos*, onder staat: »is in Ostende geschooten", gelijk hij dan ook in 1596 bij de scheiding der nalatenschap van hun vader blijkbaar niet meer bestond: welligt was hij dezelfde als ARENT, en denkelijk ongehuwd overleden.

PAULS BUYS (CORNELISZOON) teekende en schreef ook daarin den 16 januarij 1629: *Wat wesen moet sal ik verdragen met een onveranderlijk gemoet — wie gaet, God blijft.*

Dat met deze dit geslacht van BUYS in 1678 uitstierf is reeds vermeld.

V. D. N.

Heeren van der Nisse—van Watervliet (vgl. XIV. bl. 186, 248 en 312). Tot eene bijzonder verlangde aanvulling omtrent deze geslachten, was mij dezer dagen hoogst welkom het volgende grafschrift, hetwelk ik, onder meer andere belangrijke, aanteekende in het ruime kerkgebouw en deszelfs koor te Nisse in Zuidbeveland: »Begravinge van de Heer GEERAERT VAN DER NISSE die sterf den 29 April A° 1604, ende J°. ANDREA VAN OOSTENDE sijne huysvrouwe die sterf den 5 September 1607."

Moge deze mededeeling opwekken tot het leveren van welwillende bijdragen ter vervollediging van de geslachtslijst dezer adellijke familiën, nu tevens met inbegrip van die VAN OOSTENDE, buiten hetgeen van het laatstgen. geslacht bereids aan het licht is gebragt in de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 1860, bl. 255—267 en *Nav.* XI. bl. 67, — hiertoe houdt zich zeer aanbevolen

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Heeren van der Nisse. Op een oud vel papier, dat ik voor mij heb liggen, staan eenige alliantien der heeren VAN DER NISSE.

1. DAVID V. D. N. trouwt N. VAN OOSTENDE.
2. GEERARDT V. D. N. waaruit de familie van MAUREGNAULT.
3. CORNELIS V. D. N. trouwt N. V. HALTEREN (waarsch. V. ALTEREN).
4. SIMON V. D. N. in Vranckrijk overleeft.
5. GILLIS V. D. N. trouwt GEERTRUYT VAN HALTEREN (ALTEREN).

Alle vier zonen van DAVID, die dus tweemaal gehuwd is geweest, daar hij, volgens zijne zonen, dezelfde is als de op bl. 248, k. 2, sub n°. 2 vermelde.

6. CORNELIA, dr. v. 3, trouwt WILLEM VAN NASSAU ODIJCK.
7. N. N., dr. v. 5, getrouwt met WATERVLIET SHREYNSKIND hertr. met SCHOONEWAL.
8. N. N., dr. v. 5, trouwt JAN VAN RUYTENBURG van Vlaerdingen.
9. DAVID V. D. N., zoon v. 5, trouwt CLARA VAN BORSELEN.
10. GILLIS CORN. V. D. NISSE, zoon v. 9, trouwt SUZANNA EYERMEED. Nog 2 susters.

Op een ander vel staat hij genoemd als Mr. GILLIS CORN., Burgemeester en Raad der Stad Goes.

Zijne dochter GEERTRUID VAN DER NISSE trouwt JAN T. SPIJKER, die nu heer van der Nisse wordt.

Nog bestaat er een kwartierlijst, waarop de volgende wapens staan:

V. D. NISSE.	BORSELE V. D. HOOGE.
V. ALTEREN.	VAN DER DUSSEN.
WATERVLIET.	VAN DE PERRER.
BATENBURGH.	TEELINK.
SPIJKER.	
OOSTENDE.	PARDUYN.
VAN CAMPEN.	HAIMAN.
LIER	HEENVLIET.
BERCHEM.	ZUIDTLANDT.
VERSCHOOR.	

M. D. V.

Oorsprong van familiewapens (vgl. XIV. bl. 57, 85). Ik was zeer verwonderd nadat ik het artikel van L. U. Z. gelezen had, toch nog een massa wapens te vinden die vier verschillende kwartieren hebben, zoowel van engelsche, fransche, duitsche als nederl. familien; bij voorbeeld in STOCKDALE's *Peerage:* HASTINGS, ROSSLYN, CAWDOR, THURLOW, GWYDYR, GLASTONBURY, enz. enz.; in RIETSTAP, *Arm. Gen.:* GRUDNA GRUDZINSKI, TINDAL, HARDENBERG DE NEUHARDENBERG en nog veel meer. Zelfs op het ruiterstandbeeld van WILLEM I te 's Gravenhage. L. U. Z. zoude mij veel genoegen doen door mij het boek op te noemen, waar hij die bewering gevonden heeft. Ik heb ze in RIETSTAP niet kunnen vinden.

M. D. V.

Wapen van van Baerle. In den *Navorscher* dl. XII. bladz. 323 wordt opgegeven, dat het wapen, gevoerd door het geslacht VAN BAERLE, waartoe SUSANNA, echtgenoot van CONSTANTIJN HUYGENS, behoorde, bestaat uit *zes fasces van goud en zwart* met een chef van zilver, waarin drie eekhoorns van keel. Ik meen ergens gelezen of gezien te hebben, dat het bestaat uit een *gouden veld*, waarop *drie fasces van sabel* met een chef enz. Wie kan mij het regte zeggen?

V. A.

Geslacht Pelgrom. In den *Navorscher*, dl. XII. bladz. 233, wordt van CASPAR VAN BAERLE, zoon van den bekenden dichter van denzelfden naam, vermeld (getrokken uit G. MEES, *Caspar van Baerle geschetst*), dat hij niet lang voor het overlijden zijns vaders huwde met eene dochter uit het aanzienlijk geslacht van PELGROM en dat hij

het aan dit huwelijk welligt te danken had, dat hij later de eervolle betrekking van consul in Portugal voor Nederland bekleedde. CASPAR VAN BAERLE, de oude, stierf in 1648.

Men verlangt nadere inlichtingen omtrent het geslacht der PELGROMS. — De eerste PELGROM welke zich uit Zuidholland naar Zevenaer metter woon ging vestigen, was JOANNES PELGROM. Hij stierf aldaar in 1757 in het 88ste jaar zijns levens en schijnt omstreeks 1700 daar gekomen te zijn.

De naam van PELGROM wordt, zegt men, ook gevonden in oude stukken in het Archief van 's Hertogenbosch.

P. N.

Geslacht Hasselaer. Van KENAU en haren neef PIETER DIRCKSZOON is in dit tijdschrift reeds vroeger gesproken. Maar hoe waren aan deze verwant:

PIETER PIETERSZOON HASSELAER, getrouwd met AAGJE HOOFT, CORNELISD., schepen van Amsterdam 1626, burgemeester 1635.

DIEDRIK HASSELAER, op wien een lijkdicht voorkomt bij G. BRANDT, *Gedichten* (1e uitg. bl. 121). Daaruit blijkt dat hij in het leger gediend heeft onder FREDERIK HENDRIK. Hij had »met d' ouden TRIP voor de Vecht 't krijgsvolk vrywillig aangevoerd", en door hem had de Veluwe »in 't uiterste gevaar heur staat bewaakt" gezien. Later ontving hij van burgemeesters een ambt, welk, wordt niet gemeld.

NICOLAAS HASSELAER, getrouwd met GEERTRUID VAN ERP. Als majoor van het stads krijgsvolk stilde hij het oproer van 1626.

GERRIT CLAASZ. HASSELAER, schepen van Amsterdam 1650, GERARD HASSELAER, schepen 1656, GERRIT HASSELAER, burgemeester 1665. Is dit dezelfde persoon?

Onbekend wapen. Kan men ook opgeven aan wien het volgende wapen behoord heeft:

Het komt voor op een fragment van een brief? op pergament; volgens het schrift uit het begin van de vorige eeuw. Of het eene vertaling is van de mogelijk *latijnsche* oorkonde, kan ik niet beslissen, dewijl dit fragment, dcordien er een aantal woorden aan ontbreken, geen zamenhangend geheel meer oplevert. Alleen zoude men er uit opmaken dat het gegeven werd door MAXIMILIAAN I aan eenen HENDRIK....?

Het is gevierendeeld. 1. een vogel met uitgespreide vleugels, keel op zilver; 2. twee tegen elkander over staande klimmende leeuwen, (?) keel op zilver; 3. drie wagenraden, sabel op zilver, 2 en 1; 4. een boom, natuurlijke kleur op goud. Een hertogs (?) kroon en daaruit komende een man met zwarten mantel en muts. de randen van den mantel en de boorden der mouwen van goud, in de hand houdende een gouden staf.

Geslacht Clotterboke enz. Kan iemand het vervolg van dezen kwartierstaat geven?

EVA CLOTTERBOKE, † 1743, huisvr. van professor PIETER BURMAN, † 1741.	Mr. CASPAR CLOTTERBOKE, burgemeester te Brielle, † 1678.	THOMAS CLOTTERBOKE. JACOMINA ORMEA.
	EVA V. COUWENHOVEN, † 1670.	WILLEM V. COUWENHOVEN, burgemr. te Rotterdam. EVA BRIELLE, gez. WELHOEK.

R.

MENGELINGEN.

Oorsprong der benamingen van sterren en sterrebeelden. Van waar de namen, die men aan sommige vaste sterren en aan de sterrebeelden gegeven heeft? Dat de namen van Arcturus en Cassiopea van griekschen, Aldebaran van arabischen oorsprong zijn is mij natuurlijk bekend. Maar wanneer, door wie en onder welke omstandigheden zijn die namen in de wereld gekomen? En wat beduiden sommige namen, zoo als bijv. Deneb, Algenib enz.? Kan ik daarover een of ander boek naslaan? Bestaat er eene *Geschiedenis der astronomie?*

JOCHEM.

Drukfouten (vgl. XIV. bl. 252). Eene menigte staaltjes van *drukfouten* zijn reeds in den *Navorscher* medegedeeld, maar, zoo ver ik weet, nog geene *opzettelijke drukfout.* Daarop onthaalt ons EVERARD MEIJSTER, o. a. bekend door het binnenhalen en ten toon stellen van een zeer grooten kei op de Varkensmarkt te Amersfoort in 1661. Als hij eens twee regenten van Utrecht een zoogenoemden steek onder water wilde toebrengen, noemde hij hen in een zijner rijmen: *twee stads uilen*, doch liet in de *errata* zetten, lees: *twee stads zuilen.* — Zie *Boekzaal* van oct. 1716. bl. 423. — Meer over E. MEIJSTER, *Nav.* VIII. bl. 163, 236, 299; IX. bl. 10, 117.

J. C. K.

Honderdjarigen (vgl. XIV. bl. 254, 282, 319). Tot rectificatie zij medegedeeld, dat

de wed. POL geb. LEUTEN, te Hoogeveen en ROELOFJE LEUTEN (niet wed. LEUTEN) in het Hollandsche Veld ééne en dezelfde persoon is; dat de coll. DUBOIS-FRESNEY in sept. ll. is overleden te Laval, in den ouderdom van 106 jaren 1 maand en eenige dagen, en dat ook in die zelfde maand door den keizer van Frankrijk de col. MARÉCHAL, te Chalon, bevorderd is tot commandeur van het Legioen van Eer, ter gelegenheid van zijnen 101sten verjaardag. Hoe men voorts in ons land in de vorige eeuw het tegenwoordige Ierland (zie *Nav.* l.l.) evenaarde, bewijst het volgende uittreksel uit de *Brieven over de Vereen. Nederlanden*, door J. GRABNER, alwaar men op pag. 31 leest, dat in den Haag, tusschen 1756 en 1779, negen en dertig personen den patriarchalen ouderdom van 100 tot 115 jaren bereikt hadden. 13 dezer bevoorregte menschen waren 100, vijf hunner 101, zeven 102, één 103, vijf 104, één 105, drie 106, twee 107, één 110, en de laatste 115 jaren oud geworden. Zou werkelijk de gezondheidstoestand in 's Gravenhage zoodanig zijn achteruitgegaan, dat die hooge jaren thans, ééne eeuw later, er volstrekt niet meer voorkomen, of zouden niet veeleer de juiste statistieke opgaven van den tegenwoordigen tijd ten bewijze strekken, dat onze voorouders, uit gebrek van voldoende middelen tot onderzoek, te dezen opzigte te ligtgeloovig zijn geweest? — Schrijver dezes aarzelt niet dit laatste als zijne meening aan te nemen.

u—H.

L'Homme porc-épic (vgl. XIV. bl. 190, 287.) In de *Verzameling van uitlandsche en zeldzame vogelen, benevens eenige vreemde dieren en plantgewassen, enz. Vertaald door* M. HOUTTUIJN, med. doct., 1776, 7e deel, bl. 4 staat het volgende:

»In den jare 1731 werd aan de Kon. Soc. van Londen een jongen vertoond, wiens huid door eene kwaal was aangetast, welke men nergends vond beschreven: wordende een berigt daarvan met de afbeelding van een zijner handen enz., in de verhandelingen van de Kon. Soc. te Londen, no. 424 aan 't licht gegeven. Die zelfde persoon liet zich nog in 't jaar 1755 te Londen kijken, onder den naam van de stekelvarken Man, hebbende een zoon van hem bij zich, in dezelfde staat. De vader, wiens naam EDUARD LAMBERT is, was te Brandon in Suffolk geboren, zijnde thans omtrent 40 jaar oud.

Het is een welgemaakt man, het aangezicht welgesteld en blozend hebbende; zoodat, wanneer zijne handen en ligchaam bedekt waren, hij niet van andere menschen scheen te verschillen, maar buiten het aangezicht en het hoofd, het binnenste zijner handen, de zijden en toppen der vingeren, en de zolen zijner voeten, was zijn geheele ligchaam begroeid met ontelbare dunne wrattig uitpuilende verhevenheden, sommigen van boven platachtig, anderen hol, eenigen puntig als een kegel, anderen onregelmatig gefatsoeneerd, zij stonden bijna zoo digt bij elkander, als de borstels in een schuijer, en werden ondersteld, eene verlenging te zijn van de tepelen der huid, tot de dikte van gemeen tweedraads touw gezwollen, 'twelk zijne huid zeer ruw maakte. Deze uitwassen hadden eene donkerbruine kleur, of waren roestig zwart, zijnde zoo stijf en veerkragtig, dat het strijken met de hand er over een schor geluid maakte. Op sommige plaatsen waren zij meer dan een half duim lang, en de algemeene oppervlakte vertoonde zich redelijk egaal, hoewel zij trapsgewijze in langte afnamen naar de enden der vingeren en toonen toe, al waar zij geheel verdwenen."

Op de plaat, die hier bij behoort staat de hand van zijn zoon afgebeeld en ook eenige dier uitwassen door 't mikroskoop vergroot.

M. D. V.

Bijzondere geheugenskracht (vgl. A. R.; XIV. bl. 63, 223). A. STOLKER heeft in de *Vaderl. Letteroeff. van* 1809. *Mengelwerk* bl. 40, meer in detail dan H. Bz., een staaltje van HUGO DE GROOTS geheugenskracht geboekt, dat wij de moeite zullen nemen af te schrijven. — Als DE GROOT zich in 1645 uit Frankrijk naar Zweeden begaf, nam hij zijne reis over Amsterdam, om zich van dáár naar Hamburg in te schepen. In de eerstgemelde stad werd hij plegtig door de burgemeesters verwelkomd, en op den morgen van zijn vertrek door hen statiglijk uitgeleid; gaande van den Dam langs het Water, naar de Nieuwe Stads-herberg. Hier een poos toevende, alzoo zijne pakkagie nog niet was aangekomen — terwijl J. VAN VONDEL zich ook bij hem voegde, — maakte GROTIUS eene aanmerking op een zeker uithangbord, dat op het Water in 't bijzonder zijne aandacht getrokken had. Een van het achtbaar gezelschap betuigde hier over zijne verwondering, dat hij, onder de wandeling een ernstig gesprek voerende, nog acht had geslagen op een uithangbord en onthouden wat daarop te lezen stond. DE GROOT gaf te kennen: dat er niet één zulk een bord op den ganschen weg was, 't welk hij niet gadegeslagen en de opschriften waarvan hij niet gelezen had, ja! dat hij ze alle achter elkander zou kunnen opnoemen. Dit scheen ongeloofbaar, en men verzocht hem daarvan

nader bewijs te geven. Hij beschreef ze daarop alle, met bijvoeging der opschriften; doch in eene omgekeerde orde, zoo dat hij eerst diegene noemde welke hij het laatst gezien had, op dat het gezelschap, langs denzelfden weg terugkeerende, zich des te gemakkelijker zou overtuigen, dat hij niet gemist had. — Bij den teruggang vond men, — zoo ver hun gehengen het toeliet.— ter algemeene verbazing, dat DE GROOT in zijne opgave, ook niet den geringsten misslag had begaan.

Men weet dat men toen meer met uithangborden en opschriften pronkte, dan later.

J. C. K.

Luchtverschijnsel (vgl. A. R.; XII. bl. 155; XIV. bl. 224, 288). Hiervan maakt HUYGENS ook melding in zijne *Zee-straet* VIIIe boek bl. 4, uitg. v. BILDERDIJK. Men weet hoe verdienstelijk HUYGENS zich gemaakt heeft, om het prinsdom Oranje terug en in rust te brengen. »God heeft het willen loonen," zegt hij, »God heeft het midden op den middagh willen kroonen." »Ja met een gelukkigen uitslag," zegt BILDERDIJK in zijne *Aanteekeningen* op het IIe deel, 7e boek bl. 285. »Doch het aangehaalde vers zegt nog iets meer. Het ziet op het heerlijk luchtverschijnsel, dat, bij de plechtige huldiging welke HUYGENS te Oranje voor WILLEM HENDRIK ontfing, ieders oogen trof, en de glorierijke dubbele kroon deed zien, tot welke de voorzienigheid den jongen Vorst bestemd had. Ik weet hoe men thands met zulke verschijnselen spot, maar het feit is onloochenbaar; (?) en, wat de toepassing of overeenstemming met de latere gebeurtenissen aangaat, 't verband der zaken in te zien is boven ons, maar het te ontkennen is Duivelenhoogmoed (sic) die zich Gode gelijk maakt, en den mensch niet toelaat in te zien wat hy ten minste van SOCRATES leeren kon: *Dat hy niet weet*."— Of er wel velen met BILDERDIJK zullen instemmen, betwijfele ik. Doch ik achtte het niet onbelangrijk eene van zijne paradoxen hier mede te deelen, om andere pro en contra's uit te lokken.

J. C. K.

Antoni van Leeuwenhoeks zienswijs over veenstoffe en turfgraverij. Onder mij berust een eigenhandig schrijven van bovengemelde aan den heer FREDERIK ADRIAAN baron VAN RHEDE etc. etc. over dit onderwerp, hetwelk na alle nasporing niet schijnt uitgegeven. Zijn meeste schrijven toch was aan buitenlandsche geleerden. En al zag het het licht, dan zou de *Navorscher* gemakkelijk nog eens kunnen herhalen wat de groote onderzoeker hierover schreef. Meermalen toch behandelde hij dit onderwerp.

F. A. baron VAN REEDE VAN RENSWOUDE werd 1684 beschreven in de staten van Utrecht, en afgevaardigde ter vergadering der staten-generaal. Hij verscheen ook als gevolmagtigde van h.h. mog. in 1712 tot den vrede van Utrecht. In 1685 huwde hij de voortreffelijke MARIA DUYST VAN VOORHOUT, later bij erflating opgtster der stichting van Renswoude. Zie over hem KOK, *Vaderl. Woordenb.*, XXIV. 119.

L. B.

Delft, desen 9 febr. 1701.

H. Ed. W. Geb. Heere!

Na presentatie van mijn onderdanigste dienst... gaat hiernevens volgens afspraak de copie van mijn brief rakende de veenstoffe enz. Maar neme ook de vrijmoedigheyt een afschrift van diergelijke tweede brief U. — toetezenden.

Ik kome in de brief van .. Mey 1700 te seggen van sagt en buygsaam willigen hout dat op het welzand wierde uytgegraven.

Dit was hout dat uytgegraven wierde doen U. — een doorgravinge lietdoen om de vijver ofte kom, die om het Hof van Renswoude loopt, te vereenigen. Van welk hout ik een stukje medenam, om thuys komende het selvige na mijn vermogen te beschouwen, alsoo ik mij inbeelde dat dit hout lange tijd int water hadde gedreven, eer dat het na de gront gesakt of onder het sand geworpen was; en daar door de bederffelijkheijt al onderworpen was geweest, ende dat dus de meeste pory waar uyt het hout bestaat, van binnen soude vergaan zijn; dog hoe sagt soodanig hout is, soo bevond ik dat alle de pory nog in haar geheel waren.

Ik hebbe voorleden soomer tot Aer(n)hem zijnde, veel turf sien ontschepen, die men tot mij seyde dat uyt het Veen quam, omtrent het dorp dat in de Kaart Veenendaal genoemt werd.

Ik nam een stukje van die turff, en thuys komende ondersogt ik het selvige, en vond daar in mede al eenige aanmerkende saken, maar hebbe daarvan geen aantekeninge gehouden.

Dese turf sag ik dat niet vast aan een klevende, maar seer ligt van malkanderen was brekende, uyt welk gesigt ik in gedagten nam, of men dat veen niet soude konnen verbeteren, als men hetselvige inde schuyt, ofte op het land gebaggert zijnde, met de voeten ofte met laarsen aan de beenen, voor een weynig tijd, door malkanderen trapte of als knede, ende dit verrigt hebbende dan met borden onder de voeten

het opgebaggerde gelijktrapte [1]). Waardoor beelt ik mij in, de turf niet alleen vaster ofte aan een klevende, maar ook int verbranden langer souds duuren, en hiervan sonde men met een vierkante roede bagger een proef konnen nemen.

Laat men nu aan een roede opgebaggerde veen een arbeijder den tijd van een ure besteden, om deselve te doorkneden ofte te doortrappen, en voor arbeyt-loon genieten 1½ st., soo sal op ijder tonne turf dat maar ¼ stuiver komen te bedragen.

Gelieft het mij ten goede te nemen, dat ik U... met dese mijne geringe gedagten ben lastig vallende, en sal onder des blijven sijne.... alderootmoedigsten en verpligten dienaar

ANTONI VAN LEEUWENHOEK.

Commissaire ordinaire des montres (vgl. XIV. bl. 190, 288).

„*Montre*" (ancien article militaire.)

„Revue mensuelle ou trimestrielle faite pour le payement de la solde militaire, à l'époque où les troupes étaient entretenues par les chefs de corps. — Les officiers mirent leurs valets dans les rangs et les firent passer à la montre."

„BESCHERELLE ainé."

In ons land ging het gedurende de XVIIe en een groot deel der XVIIIe eeuw niet beter en niet anders toe dan wij het hierboven voor het Frankrijk van voor de revolutie lezen: kolonels, majoors, hoplieden waren, buiten hun hoogeren of lageren titel en rang om, eigenaars of bezitters eener compagnie, waarvan de manschap in vredestijd ver te zoeken was en met een soort van „groot verlof" herwaarts en derwaarts een goed heenkomen mogt zoeken. Bij de monstering evenwel wisten de chefs het kader genoegzaam aan te vullen om den „commissaire ordinaire des montres" (militairen intendant of kwartiermeester van lateren tijd) behoorlijk quittancie te kunnen geven.

Dat wij voor het overige van het oude fransche woord montre, „monster" gemaakt hebben is bekend; minder, dunkt ons — waarom? en met welk regt? Wat de tegenwoordige Franschman met échantillon bedoelt, heet bij ons in enkele gevallen staal, maar meer algemeen nog monster. Daarenboven hebben wij van dat verouderde fransche montre, in onze taal nog overgehouden montering, monsteren, aanmonsteren, afmonsteren, monsterrol enz., thans evenwel meer bepaald voor het zeevolk in gebruik.

MARS.

---

[1]) De plaat in het werk *de Tegenw. Staat der V. Ned.*, dl. IV. blz. 24, bewijst dat men L's raad reeds in 1741 niet versmaadde. B.

Grafschrift in de kerk te Spanbroek. In de kerk van het genoemde noordhollandsche dorp vindt men het volgende grafschrift:

Hier ligt begraven mijn vrouw GRIET.
In den hemel is zij, niet
In de hel
Dat weet ik wel.

Zoo staat er duidelijk. Dat wij de spelling precies weergeven durven wij niet verzekeren; maar wel, dat er eene comma staat achter het woordje *zij*, en geene comma achter het woordje *niet*.

Friesche paarden te Rome (vgl. XIV. bl. 95, 224). In antwoord op de vraag van A. v. R., te Utrecht, diene, dat, volgens eerst dezer dagen door mij bekomen informatiën, in vroegeren tijd jaarlijks op de voorjaarspaardenmarkt te Leeuwarden door een vreemdeling eenige echt friesche paarden werden gekocht, waarvan men dan steeds hoorde zeggen: „Die zijn voor den paus van Rome." Zoover echter bekend is, is in de laatste 25 jaren zoodanige aankoop niet meer geschied.

Leeuwarden. LEO.

Plaatselijke lekkernijen. De meeste zoowel kleinere als grootere plaatsen in ons vaderland hebben de eene of andere lekkernij, die haar zoo niet beroemd, dan toch bekend maakt. De volgende lijst is mij daarvan bekend, maar vereischt zeker aanvulling. Wie kan mij daarin helpen en tevens opgeven, of er ook aanleiding bestond om juist zóó iets in die plaats te doen bakken. Haarlem toch heeft zijne roode letters, wijl COSTER er de drukkunst uitvond, en zóó meer.

Amsterdamsche Korstjes.
Amersfoortsche Janhagel.
Arnhemsche Meisjes en Jongens.
Biltsche Koekjes.
Dokkummer Taai.
Goudsche Sprit.
Haagsche Beschuitjes.
Haarlemsche Roode letters.
Leeuwarder Drabbelkoek.
Rotterdammer Peperkoek.
Schoonhovensche Fonteinkoek.
Utrechtsche Theerandjes.
Zeister Krakelingen
Deventer, Groninger en Bossche Koek, Dalfser, Graafsche, Nijmeegsche en Weesper Moppen.

Utrecht. A. v. R.

GESCHIEDENIS.

Reeckeninghe van de onckosten van de reyse van Willem II naar Engeland 1641. (Vervolg van bl. 322.)

N°. 20. Cornelis commerssz Voerman heeft noch door ordre van den Stalm^r. voorn^t. den 24^e Appril met twee wagens S. H. en de swite gevoert te Swartewael, comt hem voor yder vrachte 4 Guld: is te samen de somma van *f* 8.—.—

N°. 21. Hendrick janssz koetsier heeft door ordre van den Stalm^r. voorn^t. den 30 Appril te Greenwits in Englant betaelt, alsoo de koetspeerden vermoeyt synde aldaer snachts bleven rusten, voor stallinge haver ende hoij ende verteerde kosten voor de koetsiers samen £ 2.7.6.

noch voor eenijge Baggage en stalgereets: vuijt den Boeijer te halen, betaelt, £ 0.2.6

noch voor spyekers, reusel, seep, besems ende andre behouften voor de stal binnen Lonnen £ 0—8—6.

noch aen Olye betaelt £ 0,—1—6, te zamen Holl. geld *f* 30.

N°. 22. Monsr. le moire Stalm^r. heeft ten dienste van S. H. betaelt, Eerstelyck in den Briel aen de koetsier van den Baillieuw die S. H. met de koetswagen ter Jacht reet £ 5.0.0.

voor eruyt hagel enz. om te schieten ende een sack om't selve in te doen betaelt £ 3.0.0.,

noch aen voorsch: koetsiers die nochmaels, met S. H. ter Jacht reedt gegeven £ 4—0.0,

noch tweemalen, te Hellevoetsluijs aen't peerdeschip geweest, verreden en vervaren £ 3—3—0.

Den 30^e ditto te Gravesant in Enghelant voor't vuijthijssen van de paerden ende t'recht van de kraen, betaelt £ 5—5—0.

Te Gravesant in de herberge, betaelt voor stallinge ende voerage voor de paerden, die aldaer een nacht ende een dach gestaen hadden £ 23—0—0.

Aen de stalknechts in de herberge vereert £ 1—1—0.

Aen een guide die hun de wech wees, van Gravesant tot Lonnen, betaelt £ 2,—12—8.

Aen de schipper die met zijn Barge de Lacqueyen van S. H. vant Oorlochschip te Gravesant aen lant bracht £ 2—2—0.

Te Greenwits alwaer S. H. overghinck in de Karossen van den koninck die sijne Ed: komst aldaer verwachten, in de Herberge daer S. H. een weijnich rusten, betaelt tot vereeringe £ 16—0—0.

noch voor een kanne wijn om de Lacqueijen die heel sterck hadden geloopen, te versien, betaelt £ 0—12—0.

Voor arbeytsloon van eenijge baggage vuijt het schip te halen, betaelt £ 1—1—0.,

noch te Lonnen aen de arbeijders die twee groote koffers met de Leverijen boven droegen, bet: £ 3—3—0.

Den eersten dach dat S. H. te Lonnen ghekomen was, ende met de Prince van Wales langs de reviere reijden plaijsieren, voor de barge daermede de Stalm^r. voorn^t. volchden, betaelt van vracht £ 2—2—0.

Den andren dach als S. H. met den Prins van Wales voorn^t. met een cleijn scheepgen langs de reviere zeijlden, voor de Barge om te volgen betaelt £ 2—12—8.

Op verscheijde tijden onderwege op de weghen door ordre van S. H. aen armeluijden gegeven samen £ 4—4—0.

Alsoo de stalm^r. mons^r. le moire voorn^t. dese betalinge heeft gedaan vuijt zijn eijgen gelt met halve rijders, daer aen hij verlooren heeft £ 7—7—0. te samen Holl. gelt. *f* 86.5.0.

N°. 23. Albert pieterssz Schipper van een Boeijer ghenaemt *de verlooren Zoon*, is by den Stalm^r. du moire, ende den Lieutenant Admijraal tromp aengenomen over te voeren tot Lonnen toe 26 peerden twee Karossen ende andre Baggasye, waervoor by hem voor vracht is bedongen, als hij 't zelve goet en de paerden zal overgebrocht hebben, de somme van 1160 Guld^s., te weten 1150 Guld van vracht, ende thien Gl tot een kaplaecken, welcke somme van 1160 gl hem by den Heere Tresorier Ghenerael is betaelt, naer dat hy volgens attestatye by voorn^t. Stalm^r. gepasseert het zelve goet ende paerden wel hadde overgebracht, binnen Lonnen, dus hier dan dezelve somme van elffhondert ende tsestich Car^s guld. *f* 1160.0.0.

N°. 24. Noch heeft den Heere Tresorier voornt. op Attestatije van den Stalm^r. mon^r. le moire aan den voorn^t. albert pieterssz betaelt de somma van 92 Gl. voor dat hy elff persoonen, die by de paerden waren, 't scheeps vijfthien dagen heeft de kost ghegeven volgens 't ackoort met de voorn. Stalm^r. gemaect, dus hier dezelve somme *f* 92.00.

N°. 25. Lourens kornelissz Schipper van een Boeijer genaemt *den koninck Davidt*, groot 56 lasten, is bij den Stalm^r. en den Lieutenant Admijrael voorn^t. aengenomen om met zijn schipp over te voeren tot Lonnen toe, 12 paerden, een karosse, ende voorts andre Baggasije, van alle de swite, daervoor hy heeft bedongen, als hy 't wel zal overgebracht hebben voor vracht 1050

G[l]. ende thien Gul: voor een kaplaecken is samen 1060 G[l]. welcke somme hem volgens attestatije van den Stalm[r]. DU MOIRE by den Heere Tresorier Gheneracl is betaelt *f* 1060.0.0.

N°. 26. JAN PANGHE ende JAN FRANSSZ koetsiers hebben met kennisse van den Stalm[r]. DU MOIRE betaelt, den 2[e]. Junij voor een paert scheep te brengen dat, naer dat alle de paerden ghescheept waren aen S. H. gheschoncken wiert 9 Eng: schell, is Holl: *f* 4.10 0.

N°. 27. Mons[r]. LE MOIRE Stalm[r]. heeft betaelt t'ghene volcht. Eerstelijck den 2[e]. Junij aen de arbeijders die de paerden hielpen scheep brenghen £ 0.12.0.

Aen *kaerssen* om 't scheep te bruijcken £ 0—2—0

voor *palen* ofte *boomen* om de paerden 't scheep te separeren £ 0—2—0.

noch aen verscheijde behouften 't scheep nodich voor de paerden £ 0—4—0.

Aen een palfrenier van den *Grave van Arouñ* die met zyn kameraet het paert aen S. H. vereert aen 't schip leijden, tot vereeringh £ 0—5—0.

Aen bier voort arbeijtsvolck £ 0—2—0.

Voor een Barge om aen 't schip te varen £ 0—0—6.

noch voor 4 deckleden op de paerden £ 0—12—0.

noch te Grenwits aen verscheijde minutes £ 0—7—0.

Aldaer aen een palfrenier vereert £ 0—5—0.

Te Gravesant voor een huerpaert £ 0—2—0.

Te Rochester ghehuert thien koetspaerden om S. H. paerden te verpoosen £ 1—6—0.

te Sutenburch voor thien huerpaerden £ 1—11—0.

Aldaer voor bier by S. H. gedroncken met de Grave VAN HOLLANT ende de Ambassadeurs £ 0—12—0 te samen Enghels £ 6—2—6, is Hollants ghelt *f* 61.5.0.

N°. 28. RICHARD CROTSSEN Schipper heeft met syne kitse een deel volck ende Baggage overgeñ te Gravesande vuijt de twee gehuerde Boeijers alsoo dezelve overladen waren, ende die gevoert in Duijns, heeft voor vracht daervoor bedongen van JOACHEM VAN DER PLASSE halbardier, die hem huerden ende by de baggage tot opsicht was, elff ponden sterlinghs, welcke somme hem naer dat hy de baggage in Duijns hadde overgeseth is betaelt bij den Tresorier, dus hier in Holl gelt *f* 110.0.0.

N°. 29. JHON STAKTSIJ heeft met syne karre gevoert alle de kamerbaggage (die S. H. te Lonnen nootsaeckelyck moste by hem houden) van Gravesande tot in Duijns, daervoor hij van vracht heeft bedonghen van PHILIPS STAETS halbardier 7½ ponden sterlings, is Hollants ghelt *f* 75.0.0.

N°. 30. Den Controlleur GHERAERT VAN LANGENHOVEN heeft op zee betaelt aen Cappiteyn JAN GHYSEN voor Bisquet ende boonen voor de paerden alsoo de voerage 't ende was, de somma van *f* 12.0.0.

N°. 31. JOANNES VAN LANGENHOVEN dispencier heeft te Duijns betaelt, aen een schipper die voor ordre van VAN DER PLASSE, alsoo de eene kitse, by hem gehuert de Boeijers noch niet genoch konde ontlossen wantse alsoose overladen waren niet zeijlen konden, met zyne kitse meede een deel Baggage heeft overgenomen ende de zelve gevoert in Duijns, waervoor hy van vracht hadde bedongen, 7 ponden sterlings en seve schell Engels gelt, is Holl: *f* 83,—10—0.

noch den 15[e]. Junij te Isselsteijn, aen de koetsiers die met de karosse vuijt den Hage quamen naer Bueren, om aldaar snachts voort voerage van de paerden te betalen *f* 7—10—0.

N°. 32. JAN WILLEMSZ voerman heeft ontfangen voor hem ende sijne kameraden voor 7 wagens daer mede S. H. gevoert worden, met sijne bijhebbende swite, van Papendrecht naer Bueren den 10 Junij voor yder wagen van vracht 17 Guld. te samen *f* 119—0—0—

N°. 33. CORNELIS BALTE Voerman, heeft op ditto met noch een van syne kameraden met 2 waghens van Papendrecht tot Bueren gevoert den Tresorier VOLBERGEN, ende den Secretaris VAN DER LEE met hunne Baggage ende Dienaers, voor yder wagen van vracht bedongen 17 gl. is samen *f* 34—0—0.

N°. 34. JAN WILLEMSZ, Voerman, heeft noch ontfangen voor hem ende sijne kameraden vyff guldens hun extraordinaris toegevoucht voor dat zy de baggage hebben helpen arbeyden, ende onder de voorsz wagens met 2 koetswagens hebben gelevert, dus hier deselve somme van *f* 5—0—0.

N°. 35. JAN FRANSZ koetsier heeft doen hy met de karosse van den Hage naer Bueren reet, ter Gonda voor voer voor de peerden en teerkosten voor hen betaelt *f* 5—13—0.

N°. 36. GHIJSBERT JACKOBSZ Voerman, heeft met zijn wagen gevoert, van Bueren in den Hage, ende wederom tot Isselsteyn den onderkamerlingh BARNHART BORCHT, die aldaer gesonden wierde met een koffer met kleederen voor S. H. komt voor vracht van syne koetswagen *f* 20—0—0

noch dry dagen en nachten in den Hage ghewacht, comt voor ijder nacht drij gl., is *f* 9—0—0

(*Wordt vervolgd.*) V. D. N.

Isaac Massa. Sedert dat het werk van mr. J. SCHELTEMA, *Rusland en de Nederlanden*, den persoon van MASSA heeft vermeld, trok deze mijne belangstelling, die vermeerderde na het verkrijgen van zijn zeldzaam voorkomend, zeer fraai portret. Dezer dagen door den heer dr. A. VAN DER LINDE eene belangrijke brochure in het licht gegeven zijnde, bevattende hetgeen hem van MASSA bekend is, vertrouw ik nu geen ondienst te doen, met door middel van den *Navorscher* ook mede te deelen, hetgeen mij, MASSA betreffende, nog is voorgekomen, waartoe behoort: ten eersten dat MASSA is gehuwd geweest met BEATRIX VAN DER LAAN GERRITSD. EX MAGDALENA VAN BERESTEYN. Zij werd geboren 1592, stierf 1659, was eerst gehuwd met N. BLOCK; zie FERWERDA, *Adelijk Wapenboek*, genealogie VAN DER LAAN, 6de generatie. Het geslacht VAN DER LAAN behoorde tot de aanzienlijke te Haarlem — Voorts dat MASSA genoemd wordt »onder de meesters door welken *steden en Lantkaarten* zijn vervaardigd," zie LE COMTE, *Konst Cabinet*, dl. II, bl. 501, wat tot bewijs kan strekken dat hij ook tot de wetenschappelijke mannen van zijn tijd behoorde.

Het exemplaar van zijn portret bij mij heeft boven aan, behalve het jaartal 1635 *aetatis suae* 38, nog de spreuk *in Coelis* MASSA, waarvan het wenschelijk ware geweest dat de eigenlijke beteekenis door den heer VAN DER LINDE was verklaard, terwijl de vertaling daarvan door VAN HARDERWIJK, in zijne spreukenverzameling (zie *Konst- en Letterbode* 1847) gegeven, *een hoop in den Hemel*, dunkt mij, niet aannemelijk is, veeleer lees ik: »*het grootste*, of *het meerendeel in den Hemel*." — Onder dat portret is, in plaats van het door den heer VAN DER LINDE medegedeelde kreupel rijm, met de pen geschreven het volgende latijnsche vers:

Saepius invidiae nimbo graviore petitus
  MASSA, per adversos tendit in Astra dolos,
Hollandus Scythicas Orator missus ad oras,
  Expertus dubiae sortis utramque manum
Nunc favit fortuna viro, nunc lumine turbo
  Floruit. Ad Reges hinc sibi sternit iter.
GUSTAVO gustis Auris placuere Batavae;
  Abs te non potuit nobiliore vehi.

onder staat Fr H: pinxit,
A MATHAM sculpsit.

waarmede ongetwijfeld worden bedoeld, gelijk door den heer VAN DER LINDE worden genoemd, FRANS HALS en ADRIAAN MATHAM, die beide niet alleen tijdgenooten, maar ook stadgenooten van MASSA te Haarlem waren.

V. D. N.

De schatgravers van Muiden. 1810. Oliekoopen. In de *Hist. romant. Huisbibliotheek* van de h.h. ENGELBERTS GERRITS en W. VAN DEN HEUVEL, IV. bl. 246 vv., komt een verhaal voor dat veel te wenschen overlaat, uit een historisch oogpunt althans. De hoofdpersoon, de heer V., zou te Amsterdam gesteld geweest zijn aan het bestuur der toenmaals zoo smartvolle krijgsdienstheffing en wordt voorgesteld als een ijverig keizersgezinde. Wij kunnen niet inzien, waarom de gemoedelijke ambtenaar, die al te goedgunstige certificaten, al werden die door geneeskundigen verstrekt, niet wilde laten gelden, zóó gebrandmerkt wordt. De schrijvers blijven ook in gebreke het verband aan te wijzen tusschen de jongelieden, die dien heer eene poets wilden spelen en den oliekoop. Was »SCHELESBRY" dezelfde persoon als de zeventigjarige Muider schipper? In welk verband stond hij met de spotvogels? Is de oliekoop nooit achterhaald en gestraft? Kan en wil iemand meer bijzonderheden verstrekken, ook omtrent het genus »oliekoop", dat hier te lande in het heilrijke jaar 1848 heet te zijn uitgestorven?

H. R.

Uitgewekenen 1787—1795 (vgl. XIII. bl. 236, 259; XIV. bl. 136). Behalve de opgegeven bronnen bestaat er ook nog een werkje van K. KAMMINGA, *Geene Heeren meer!* enz., Amst. 1795, aan het einde waarvan op bladzijde 87 en volgende uitgebreide lijsten voorkomen van uitgewekenen van 1787. Daaruit blijkt van 1356 personen, die wekelijks van de fransche regering ruim 13000 franken tot alimentatie ontvingen. Met de hand van een ouden prinsgezinde is er bij geschreven: »behalve »de militairen die door LOUIS XVI gebre»vetteerd zijn geworden, of in het *Légion Etrangère* of *Batave* dienden." Door denzelfde is de titel van het werkje aldus aangevuld: GEENE HEEREN MEER! (daar nu alle Heeren willen zijn on) ZALIGE EGALITÉ! *medegebragt uit het paradijs der vrije Franschen*, *een stuk uit de oudheid* (om te blozen.) Wat hier staat in parenthesi is van de hand van den Oranjeman J. W. v. J. v. B.

Hollandsche uitgewekenen in 1787. Mr. G. GROEN V. PRINSTERER geeft het getal op als ongeveer 40,000.

Uitvinding der Boekdrukkunst. In de kronijk van rabbi JOSEPH BEN JOSHUA BAR MEIR THE SFARDI (in het engelsch vertaald door BIALLOBLOTZKY, Londen 1835), vindt men vol. I. p. 264. JOSEPH the priest saith;

»it seemeth that there existed printed in »»those days, for I have seen a book at »»Venice in the year 1428."" Deze oude aanteekening kwam mij heden ter hand, en geef ik die, zoo als ik ze vond. Wie weet hieromtrent iets naders te melden?

Omwentelingstijdvak van 1795 en volg. jaren. L. J. weet blijkbaar vele bijzonderheden, welke het van aanbelang mag gerekend worden aan de vergetelheid te ontrukken. Misschien kan hij opgeven wat *Nav.* XIII. 140 (over den oorsprong der leesgezelschappen) wordt gevraagd.

't Gebed voor Napoleon, enz. (vgl. A. R.) Gaarne zou men een exemplaar zien van den bedoelden cathechismus 1807. Het schijnt wel, dat die in onze taal is uitgekomen. doch het jaartal voegt niet wel bij de meening, alsof die catechismus hier te lande van toepassing zou zijn geweest.

Heidens in Nederland (vgl. A. R.; XI. bl. 34; XII. bl. 353; XIII. bl. 164; XIV. bl. 40, 100, 161). De uitvinding van de kaartspelen vindt men, naar ik meen, toegeschreven aan de Gypsies in *the Art journal*, een maandschrift te Londen uitgegeven; de bedoelde jaargang zal zijn van 1862. Indien ik mijne aanteekeningen terugvind, zal ik er meer van kunnen zeggen.

Zoo veel ik mij herinner is dit uitvinden zóó te verstaan, dat de kaarten der Heidens hoofdzakelijk dienden tot kaartleggerij of voorzegging uit de kaarten, waaruit dan de kaartspelen zouden zijn ontstaan. Op mijne beurt vraag ik weder of dit juist is?

A—A.

Stadsgekken (vgl. XIII. bl. 154). Zijn er meer voorbeelden bekend van zoodanige aanstellingen, hetzij door steden, hetzij door edellieden of graven, of hertogen hier te lande?

De graaf de St. Germain (vgl. XI. bl. 164). Hieromtrent las men in de *Revue Germanique* 1860, p. 694:

»Ce qu'il y a de certain c'est qu'un membre des Etats Généraux qui approcha soixante dix ans, m'a dit (à Mr. D'AFFRY) qu'il a vu cet homme extraordinaire dans la maison de son père, lorsqu'il était encore enfant et qu'il l'a vu a peu près tel qu'il est aujourd'hui. Cependant il a l'air leste et dégagé comme un homme de trente ans", etc. *Dépêche* du 9 Mars 1760 van den minister résident van Saxen, KANDERBACH, à la Haye. Il se disait Espagnol. Een bevel tot uitlevering gegeven zijnde, heet het verder: »Le Comte DE BENTINCK DE RHOON fit par»tir ce M. DE ST. GERMAIN pour Londres. Van daar ging hij naar Rusland. In 1790 was hij te Livorno.

De aanwijzingen omtrent zijn overlijden plaatsen het tijdstip tusschen 1780 en 1795. Kan iemand omtrent dat bedoelde lid van Hunne Ho. Mo. of anderzins eenige opheldering geven?

H. R.

Joden bij de Ouden vermeld (vgl. A. R.). Men zie hierover MEIER, *Judaica, seu veterum S. S. de rebus judaicis fragmenta.* Jenae. 1832. 8°. Ik meen dit boekje te bezitten, en wil de vrager dit ter leen hebben, dan zal ik er naar zoeken. Het kwam mij vroeger vrij kompleet voor, doch ik heb het niet met eene reeks van door mij zelf gemaakte citaten vergeleken.

LINIUS.

Hogguer. Voor mij ligt eene eigenhandige missive van den hoofdofficier te Amsterdam van 7 april 1806 aan een hoofdambtenaar van het openbaar ministerie in Holland, luidende, na behandeling eener aangelegenheid, geheel vreemd aan het hieronder te vermelden ongeval, aldus: »....*Nunc alia.* Op den 1sten April ll. is »in het huijs van den Heer HOGUER alhier »de lijfknecht afgrijsselijk vermoord ge»vonden, liggende op zijn bed geheel uit»gekleed — by het lijk lag op tavel een »bebloede hamer en onder de lakens een »scheermes; de hamer behoorde in het huijs »en inde kamer; het scheermes was het »zijne; in het bed een gebroken fles, en »in de kamer was een roode wijnlugt. Even »voor zijn dood is hy verbonden en hy had »nog juist kragt genoegs aan den Chirur»gijns knegt, en" (aan) »zijn broeder, die »terstonds ontboden was, te verklaren, dat »hy vermoord en dat hy mishandelt was »door een mans persoon, welke niet sprak »en dien hy niet kende — het lijk door »deskundigen geexamineert zijnde, is be»vonden, dat de man op zijn Craneum" (*sic*) »had geweldige deuken, vijf à zes in »getal, overeenkomende met de twee klau»wen" (*zoo lees ik*, maar het woord is onduidelijk geschreven; er kan b. v. ook staan *klavieren*) »het voorste gedeelte der »hamer en de wonden in den hals kwamen »overeen met het scheermes, waarin eenige »hakkels waaren, en welke hakkels ook in »de wonden kenbaar waaren. Buiten het »kamertje was geen sprenkel bloeds te ont»dekken. Het huijs is van vooren en van »agteren goed gesloten geweest en ook

»alzo bevonden; de deuren op het nagt- »slot; het huijs was ledig; alleen in het- »zelve sliepen de Heer HOGUER, omdat »zijn comptoir daar nog was, wiens cha- »racter bekend en boven alle bedenking is, »een oude koetsiersvrouw, een goedaardig »schepzel, en de knegt die vermoord is. »Er is niets ter waereld vermist en men »weet niet, dat hy met iemand hoe ook ge- »naamd rugie (*sic*) of vyandschap had. De »eenigste gissing, welke my het waarschijn- »lijkst voorkoomt, is dat het geschied is »door een insluiper, die uit vrees van ont- »dekt te worden, op het schellen van den »Heer, den knegt heeft geattacqueerd; toen, »in de confusie, nadat door den Heer de »onderdeur geopent was, en het werkvolk »ingelaaten, ontsnapt is. Dan hiertegen zijn »ook veele bedenkingen 1°. De moord van »de knegt kon hem de deur niet openen; »daar het huijs zeer groot, met veele hoe- »ken en gaaten is en hy zig gemakkelijk »had kunnen behelpen. 2°. Het kamertje, »waarin de knegt vermoord gevonden is, »is digt by de straat en de onderdeur welke »geopend is; alwaar, zooals natuurlijk, »continueel menschen zijn geweest, tot dat »ik met schepenen ben gearriveerd en het »huijs heb laaten doorzoeken. Ik schrijf u »dit, omdat er misschien wel van gepraat »zal worden, en gy dan nauwkeurig van »de omstandigheden onderrigt zijt en moog- »lijk schiet u wel een *dilucida idea* te bin- »nen, waarop ik voort kan werken; ik ben »thans bezig om zyne meisjes nategaan, »waarvan hy een liefhebber was."

Voorshands onthoude ik mij van *alle* toelichtingen en vrage alleen wat er meer van dit *geheimzinnig geval* bekend is of door het napluizen der bescheiden van het onderzoek (al zij de zaak misschien in den doofpot geraakt) daaromtrent iets aan het licht zou kunnen komen? Is de onderteekenaar van de dépêche aan Hunne Ho. Mo. van 30 maart 1792, betrekkelijk *den moord van den koning van Zweden op een gemaskerd bal* (*Navorscher*, I. bl. 6) dezelfde persoon, ten wiens huize de hierboven vermelde moord heeft plaats gehad?

H. R.

Jonkr. J. W. van Imbyze van Batenburg. Deze persoon was een ijverig verzamelaar van stukken de patriotterij betreffende. Hij schijnt vóór eenige jaren te Utrecht overleden te zijn. Wil iemand zich verledigen mij aan te wijzen, wáár berigten omtrent zijn leven, werken en verscheiden zouden te vinden zijn?

A. L. T. A.

Johan Valckenaer. Had hij blond of wel donkerbruin haar? Droeg hij een bril of niet? Had hij eene schoone dochter of niet, die in 1797 huwbaar was? Zoo hij eene destijds gehuwde dochter had, met wien is zij gehuwd? In welk huis te Utrecht woonde VALCKENAER in 1787?

Pamfletten van 1798 en 1799. *De bataafsche republiek, zoo als zij behoort te zijn* 1798. (Revolutionaire droom). Hierin komen blijkbaar persoonlijke zinspelingen voor, zoo als bijv. p. 39 de zotte professor wien gij nog gewigtiger staatsbelangen hebt toevertrouwd. Is hier VAN DER PALM bedoeld, dan is 't zeker een caricatuur. Zie ook 42 hierbij.

Het leven en sterven van een hedendaagsch Aristocraat, 1798. Hierbij heet het fransch vrij gevolgd te zijn. Is dit zoo, en zoo ja in hoeverre?

Vrolijke Caracterschetsen 1797. Dit wemelt naar het schijnt van portretten; zie bijvoorbeeld bl 37, drie belangrijke staatsleden en ook p. 54, De wijsgeerige FERDINAND? p. 65: Staatskeurslijfmakers, p. 87, De geschiedenis van JAN: p. 109, Bijzonderheden over eene »vaderlandsche courant." Wie geeft hieromtrent opheldering?

Eau de Cologne. In eene der straten te Keulen hangt een groot portret van PAUL FEMINIS, als de uitvinder van het beroemde reukwater. Waar kan men »de *waarheid*" vinden omtrent deze uitvinding?

H. R.

Levensbeschrijvingen. Hoe weinig men hierop vertrouwen kan, bleek ook weder in een artikel der *Allg. deutsche Real-Encyclopädie* (*Conversations Lex.*) X[e] uitg. Leipzig BROCKHAUS 1855, waar gezegd wordt, dat de heer THORBECKE, na zijn ontslag als minister in 1853 te hebben genomen, weder als professor te Leiden werkzaam is geweest.

Kalkoensche hoenderen (vgl. XIII. bl. 304). Het moge eene gewaagde gissing zijn, maar het is mij meermalen voorgekomen, dat, waar men in *oude schriften* leest van *pavones* of paauwen, ter tafel opgedischt, men ook wel eens aan *kalkoenen* of *gallopavones* te denken heeft; deze toch hebben overeenkomst met de paauwen, doordien de hanen de staarten opzetten even als de paauwen. Dat de kalkoenen eerst *na* de ontdekking van Amerika in Europa bekend zijn geworden is eene stelling, waaromtrent het volstrekt bewijs welligt nog moeielijker zal te leveren zijn dan omtrent zekere (zoogenaamde geheime) ziekte.

Kalkoensche hoenderen. Ik geloof inderdaad, dat deze gissing van onzen medewerker zeer gewaagd is. Wanneer de romeinsche schrijvers van den *pavo* spreken meenen zij daarmede zonder twijfel den paauw. Men herinnere zich slechts de bekende fabel van PHAEDRUS (lib. III fab. 18), waar JUNO tot dien vogel, die zich beklaagt dat hij de schoone stem van den nachtegaal niet heeft, zegt:

Sed forma vincis, vincis magnitudine;
Nitor smaragdi collo praefulgit tuo,
Pictisque plumis gemmeam caudam explicas.

Deze beschrijving past wel op den paauw maar niet op den kalkoen. En wanneer in eene andere fabel (lib. I, fab. 3) de kauw zich met de uitgevallen vederen van den *pavo* opschikt, moeten wij daar ook zonder twijfel aan den paauw denken. Ik geloof niet dat het bewijsbaar is, dat de Romeinen kalkoenen gekend hebben. Toen men nu later dat dier leerde kennen, zal men het eerder tot de hoenderen dan tot de paauwen gerekend hebben. Met de laatste heeft hij toch meer overeenkomst dan met de eerste. Ten bewijze mogen de namen strekken, die het dier in onderscheidene nieuwe talen heeft: Fransch, *coq d'Inde;* Engelsch, *turky cock;* Italiaansch, *pollastro, gallo d'India;* in onze taal, *kalikoetsche haan* (nog bij CATS heet hij zoo), later verbasterd tot *kalkoen*. Dat men in de middeleeuwen den kalkoen *pavo* noemde, geloof ik niet: ik ken er geen enkel bewijs voor en het door mij vermelde doet het tegendeel vermoeden. Voor zoo verre het ons vaderland betreft kan ik het bepaald tegenspreken; want

1°. Door *pavo* verstond men daar het dier dat wij nu nog paauw noemen, en dat men toen zeer goed kende. Ten bewijze laat ik MAERLANTS beschrijving daarvan volgen. (*Der Nat. Blume*, B. III. vs. 3025 en verv.)

PAVO, dats in dietsch die paeu;
Die es van vedren root ende blaeu,
Ende die scoonste die men kent.
Ghehovet es hi na tserpent.
Elc man kinnet sine ghedane,
Dies keeric mi te min daer ane;
Maer een meester spreect dese sprake:
Die paeu is ghehalset na den drake,
Sijn luut es ofte die duvel ware;
Sijn ganc stille, in der ghebare
Alse die dief; sine plumen mede
Recht na des hemels scoonhede.
Sijn luut verjaghet, daer si sijn,
Alle beesten die draghen venijn,
No hare negheen ne blivet lanc,
Daer si horen sinen sanc.
Augustijn seit oppenbare,
Dat spaeus vleesch in enen jare
No ne stinct no ne rot.
Die paeu es een hoverdech sot:
Siet menne dor sine scoonheit an,
Hi ontdoet sinen steert dan
Jeghen die sonne, dat men bi dien
Te bat sal sine scoonheit sien;
Maer alse hi sine voete siet,
Velt hi den steert dan ende vliet
XXV. jaer mach hi leven.
In ouden boeken es bescreven,
Dat den ouden paeu wast int hovet
Een precieus steen, dies ghelovet.
Die paeu werpt, alse die loveren vallen,
Sine steertvedren al met allen,
Ende dan laet hi hem node bekinnen,
Onthier ende si wassen beghinnen.
Alse hi ontwake wert bi nachte,
Roept hi lude ende onsachte,
Want hi vaer hevet ende toren,
Dat hi sine scoenheit heeft verloren
Eier leggen si eens ten jare;
Ende die pauwinne die pijnt hare,
Dat sise den paeu ontsteect;
Want vint hise, dat hise breect.
Sine jonghe wille hi verslaen,
Tote hi hem siet die toppen uutgaen.
Bonen niet te seere ghebraden,
Doet den paeu gheerne ghegaden.
Alse die paeu climmet hoghe,
Dat meent nat, waert te voren droghe.
Witte paeuwe vint men mede,
Ende wilde paeuwe te somegher stede;
Maer niet van vedren so fijn
Alse die hunspaeuwe sijn.

Hieruit blijkt dat men in dien tijd niet alleen door *pavo* onzen paauw verstond, maar ook dat men zeer naauwkeurig met het dier bekend was. Want dat hier gesproken wordt van eenen steen die in het hoofd van den ouden paauw wast en meer van dien aard bewijst daartegen niet. Ook omtrent andere even bekende dieren geloofde men dergelijke dingen. De vermelding van *huuspaeuwe* in het laatste vers doet zelfs vermoeden dat er toen reeds hier te lande waren, al waren het ook niet velen, op wier erf men even als nu den paauw zag rondloopen.

2°. De kalkoen moge reeds vroeger in andere landen van Europa gezien zijn, althans men is het daaromtrent niet eens en ik ben niet in staat te beoordeelen wie gelijk heeft; maar *in ons vaderland* is het dier eerst na de ontdekking van Amerika en zelfs vrij lang daarna, in het begin der 16de eeuw overgebragt en wel uit Oostindiën. Mij dunkt, dat wij hieromtrent voldoende zekerheid hebben.

Vooreerst toch leert ons de naam *kali-*

koetsche haan, dat het dier hierheen gebragt is uit Kalikoet, eene stad gelegen (zie *Navorscher* XIV. bl. 149) op de kust van Malabar, de eerste plaats door VASCO DE GAMA in 1498 bezocht.

Ten anderen, BOXHORN berigt dat de eerste kalkoenen in 1528 in Zeeland zijn aangebragt (*Nav.* XIII. bl. 564). Men zou kunnen zeggen dat een berigt van meer dan honderd jaren later niet veel afdoet, althans indien BOXHORN zijne bron niet aanwijst, wat ik niet in de gelegenheid ben na te zien. Maar wij hebben behalve BOXHORNS berigt nog een ander, en wel van eenen man die in dien tijd geleefd heeft en zeer geloofwaardig is, namelijk van ADRIAEN COENENSZ., van wien in den *Navorscher*, XII. bl. 377 en XIII. bl. 12 en 84 gesproken wordt. Zelve kan ik zijn werk niet raadplegen, maar VAN WIJN zegt er het volgende van, *Avondstonden*, dl. II, bl. 90: »Ik vinde onder de onzen, geen vroegere getuigenis en die by my meer ingang heeft, dan in het allerzeldzaamst handschrift, getiteld *Visboek*, dat ADRIAEN COENENZOON VAN SCHILPEROORT, in de wandeling AERTGEN gezegd, strandvonder van de Graaflijkheid, omtrent het jaar 1578 te samen stelde. Die man, die zoo naauwkeurig als eenvoudig in alle zijne verhalen is, zegt (bl. 3) »de *Kalkoetschen haen*, werdt, *by mijn tijd* eerst bekent." Hij beeldt hem vervolgens af en voegt er dan bij: »*In mijn jongen tijd*, gaf men een oortgen van deezen haen te bezien in Hollant, ende *onlanx*, zijn se in Hollant overvloedich voortghecomen ende gebruict geworden." 't Is my gebleken (vervolgt VAN WIJN) dat men, byzonderlijk in Vlaanderen, deze vogels nog in de vorige eeuw *kalkoetsche hoenderen* plag te noemen, waaruit de naam van *kalkoen* is gesproten. Ik acht het vermoedelijk, dat deze hoenderen, schoon zij in vroegere tijden uit Amerika (zoo als sommigen meenen en waarover ik niet wil twisten) naar Asia kunnen verplant zijn geworden, echter aan ons uit het laatstgemelde werelddeel zijn toegevoerd en veelligt iets vroeger dan aan de Franschen, want AERTGEN was omtrent het jaar 1578, toen hij het boven verhaalde schreef, reeds een bejaard man.

Het berigt van ADRIAAN COENENSZ., en de naam dien het dier hier van den beginne af gedragen heeft, bevestigen dus beide de geloofwaardigheid van BOXHORNS berigt. De eerste kalkoenen, wij mogen dit als waarheid aannemen, zijn hier te lande gekomen in 1528 met een der eerste nederlandsche schepen, die den dertig jaar vroeger door VASCO DE GAMA gevondenen weg naar Indië zijn ingeslagen.

P. L. Wz.

—

Stadhouders in de nederl. provinciën tot op de afzwering van Filips (vgl. XIV. bl. 323). De lijst dezer stadhouders vindt men in KOK, *Vaderl. Woordenb.*, behoorende tot het *eerste*, doch veelal in het *tweede* deel, in een tafel waarbij tevens hun leef- en regeringstijd en die van meer anderen wordt vermeld. Dit werk algemeen verspreid of verkrijgbaar zijnde, acht ik het onnoodig die lijst hierbij af te schrijven.

V. D. N.

—

De Delfsche poort te Rotterdam (vgl. XIV. bl 323). Als bouwmeesters van die poort worden genoemd ANTHONIE HATTINGA en P. SWART. Over HATTINGA en zijn geslacht vooral ook van hun werk heeft de *Navorscher* reeds meermalen berigt gegeven; zie: dl. IV. 377; X. 123, 188, 333; XI. 296 en elders. Van de kaarten die de gebroeders VAN HATTINGA vervaardigden, waren eenige voor weinige jaren te 's Gravenhage bij een hunner erfgenamen berustende, en werden aldaar in oct. 1860 door den boekhandelaar VAN DOORN verkocht; andere van die geteekende kaarten zijn nog bij de familie VAN STOLK te Rotterdam aanwezig.

Van P. SWART zijn mij geene bijzonderheden bekend. V. D. N.

—

Hoitsma (vgl. XIV. bl. 324). DIRK HOITSMA, van wien een portret bestaat met hollandsch vers van N. V. D. MEER JUNIOR, waarvan de originele teekening nog voorhanden is, waarbij staat aangeteekend J[s]. C[s]. MERTENS *ad. viv. delin* 1696, was lid van het Wetgevend Ligchaam van Holland op de Nationale Conventie, in welke hij de staatsregeling van 1798 afkeurde. In het vervolg op WAGENAAR, *Vaderl. Historie*, dl. XXXII en XL, en vervolgens wordt hij bij herhaling vermeld: zie de registers in dl. XLVII en XLVIII.

V. D. N.

—

OUDHEID-, MUNT- EN PENNINGKUNDE.

Politieke speeltuigjes. Men vindt in het *Magasin pittoresque* (1862 p. 203) het een en ander omtrent dit onderwerp; bijv.: afbeeldingen in houtsnede van gedraaide houten knoppen, welker schaduw de beelden afwierp van LODEWIJK XVI, van

NAPOLEON I enz., zoo ook prentwerkjes, waarin deze of andere beelden voorkomen, alleen doordien de omtrekken van enkele bloemen de buitenste lijnen (of het profil) van zoodanige portretten opleveren en het beeld in het wit te zoeken is. Wij herinneren ons ook zulke speelwerken gezien te hebben van vaderlandschen oorsprong vooral WILLEM V betreffende. Zoude iemand hieromtrent bijdragen kunnen verstrekken? Wij zagen te Zwol bij de familie B. meermalen een schilderijtje, hetwelk eene graftombe vertoont; wanneer men dit werkstuk aan eenigen bijzonderen warmtegraad blootstelt, verdwijnt eene wolk (de vetstoffen) en komt het afbeeldsel van WILLEM V te voorschijn. Koud geworden verdwijnt dit beeld weder en herneemt de wolk hare plaats. Men denkt daarbij onwillekeurig aan het napelsche wonderwerk van het bloed van den heiligen JANUARIUS, waaromtrent wij welligt iets naders mededeelen bij eene andere gelegenheid.

HORA RUIT.

Onbekende penning. Van welk jaar is —, en waarop ziet de volgende zilveren medaille? Aan de eene zijde, het engelsche wapen verbonden met het nederlandsche, en *Je Maintiendray* er onder; aan de andere zijde, een oranjeboom door de zon bestraald met het omschrift: *aureos fert aurea fructus,* en er onder: n°. 2. M. S.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

Clotilde (vgl. XIII. bl. 266, 303, 339; XIV. bl. 117, 169). Un certain marquis DE SURVILLE, né dans le XVIIIe siècle et passionné pour la poésie, ayant vu ses essais se perdre dans la foule, avait imaginé de réveiller sa muse. Une curiosité féodale, qui lui faisait relire avec plaisir les vieux titres de sa famille, le portait à imiter l'ancien style, ses amis ont prétendu qu'il avoit retrouvé les poésies d'une arrière-bisaïeule, qu'il les avait déchiffrées, transcrites et que peu de jours avant de mourir, il avait recommandé par une lettre ce précieux dépôt.

Ainsi, en 1802 on annonça les poésies inédites de CLOTILDE DE SURVILLE, qui venaient, disait-on, d'être découvertes. Mais on ne tarda pas à reconnaître dans ces poésies une fabrication moderne. En effet, CLOTILDE, dans ses poésies, est beaucoup plus savante que son temps. Elle cite des livres qu'on n'avait pas au XVe siècle, elle parle de choses qui n'étaient pas encore découvertes; elle observe dans sa versification des règles qui n'existaient pas.

Enfin sous les vieux mots accumulés, et sans la vieille orthographe, on découvre sans cesse des tours d'idées modernes.

Cependant, quel que soit l'auteur de ces poésies elles sont charmantes. Il est impossible de réunir à une plus profonde sensibilité une plus exquise élégance de style; les *Verselets à mon prèmier né*, *l'Héroïde à Béranger*, son époux, le *Chant-royal de Charles VII*, plusieurs rondeaux et des ballades du prétendu auteur sont les chefs-d'oeuvre du genre.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

[Uit welk werk is dit genomen?]

De Heer van Espenblad (vgl. VI. bl. 360; VII. bl. 345). Wien de schrijver van *Elisabeth Mulde* kan bedoeld hebben te beschrijven, weten wij niet; wij herinneren ons evenwel in der tijd vernomen te hebben, dat een heer HUIDECOPER zou geleefd hebben in 1666, op wien personen met de geschiedenis van dien tijd, en ook met den schrijver van den roman wel bekend, vermeenden dat het masker wel paste. Wij zijn niet in de gelegenheid geweest, dit nader te onderzoeken; misschien kunnen andere navorschers daarin slagen. Een onderzoek naar de bedoeling des schrijvers kon onbescheiden geacht worden; het zelfde kan echter evenmin hier, als bij *Coningsby* (vgl. XI. bl. 89) of bij zoovele historische verdichtingen er zijn mogen, gezegd worden, wanneer men enkel vraagt of een persoon geleefd heeft, wiens beeld in een meer of min verdicht kleed gestoken is. Dit is hetgeen bij alle zoogenaamde sleutels geschiedt.

A—Z.

De heer van Espenblad. Het zou onbescheiden kunnen zijn, den heer VAN LENNEP te vragen wien hij in zijnen roman onder den naam van *den heer van Espenblad* eene rol liet spelen. Maar waarom het onbescheiden geacht zou kunnen worden zelve daarnaar te zoeken of daartoe de hulp der medewerkers van den *Navorscher* in te roepen, verklaar ik, niet te begrijpen. De heer VAN LENNEP heeft zijn werk uitgegeven en voor ieder verkrijgbaar gesteld. Daardoor heeft hij allen het regt gegeven om het te lezen, te beoordeelen, en ophelderingen te zoeken van hetgeen hun daarin duister blijft. De vrager in ons tijdschrift

heeft daarom niets anders gedaan dan gebruik gemaakt van een regt dat hem toekomt en dat, ik houd er mij van overtuigd, de heer VAN LENNEP zelve hem niet zal betwisten. 't Is er mede als met een brief in cijferschrift: krijgt een ander dien bij geval onder de oogen en slaagt er in de teekens te verstaan, dat is onbescheidenheid; maar zet men zijnen brief in de courant, dan heeft men geen regt er zich over te beklagen indien een nieuwsgierige er zijnen tijd en zijn vernuft aan te koste legt en achter het geheim komt. Men heeft dan het publiek een raadsel opgegeven en het mag het raden, zoo het kan.

P. L. Wz.

De gekortwiekte faam (vgl. A. R.; XIV. bl. 111.) Dat mr. P. N. ARNTZENIUS mede schreef in dit tijdschrift, is wel niet betwijfelbaar. Hij was, naar ik meen, de zanger of schrijver der versjes, die er hier en daar in voorkomen, evenals hij lid was der commissie van studenten in de zaak van 10 october, welke met de redactie nagenoeg één was. Bewijzen heb ik niet. Hij was ook dichter van de geestige parodie op het *T'en souviens-tu, disait un capitaine* van BERANGER, in betrekking tot deze zaak.

[Wij hebben die versjes wel eens aan een ander levend dichter hooren toeschrijven, doch weten niet in hoe verre onze zegsman op de hoogte van de zaak was. Het lied t' *En souviens-tu* is, zoo wij ons wel herinneren, niet van BERANGER maar van EMILE DEBRAUX.]

Adriana van Overstraten (vgl. XIV. bl. 270, 331) gaf uit *Jacoba van Beijeren*. in vijf boeken, gr. 8°. 1790, bij de wed. J. DÖLL te Amsterdam; verder zijn mij nog bekend van A. VAN OVERSTRAATEN:

Verheerlijkte Middelaar
Geestelijke gezangen en gedichten.
Gekroonde Heilzugt.
Ootmoedigheid en Traanen.

Deze laatste werden uitgeven omstreeks 1730; daar nu genoemde ADR. VAN OVERSTRATEN volgens L—F—T in 1828 stierf en 72 jaren oud was, is 't onmogelijk dat die van haar kunnen zijn. Is dit een andere v. O., of kan dit haar vader geweest zijn? Eene *a* te veel in den naam kan ons toch niet bevreemden: daar zag men in vroegere eeuwen zoo naauw niet op.

A. v. R.

Caspar Casparius (vgl. A. R.). In den catalogus van SCHINKEL vind ik bl. 37, n°. 294, CASPAR CASPARII (*D. Heinsii*) Princeps Auriacus sive libertas defensa tragoedia nova, Delphis ex off. BRUNONIS SCHINCKELII, 1598 in 4°. en parch. Exemplaire très-curieux ayant servi de présent; offert par D. HEINSIUS, sous le pseudonyme de CASPAR CASPARIUS, à JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, d'après l'inscription de H. sur le titre; le nom de WILLEM VAN OLDENBARNEVELT est inscrit sur la garde. Het blijkt dus dat CASPAR CASPARIUS wel degelijk DANIEL HEINSIUS is.

Caspar Casparius. Is dit inderdaad DANIEL HEINSIUS? Om dit toe te stemmen zouden wij wat meer van die inscriptie op het titelblad van het door SCHINKEL nagelatene exemplaar moeten weten. Ik voor mij blijf hier nog ongeloovig. Versta ik wel wat er in den catalogus staat, dan biedt op den titel CASPARIUS het exemplaar van OLDENBARNEVELT aan en is de vermelding dat die CASPARIUS geen ander is dan HEINSIUS alleen eene opheldering door den auteur van den catalogus gegeven. Het is evenwel mogelijk dat ik de woorden misversta: zij zijn niet zoo duidelijk als men hier wenschen zou. Wat de zaak zelve betreft, dat HEINSIUS in 1598 een latijnsch treurspel heeft uitgegeven is mogelijk: wij weten dat hij reeds zeer jong als geleerde en dichter uitmuntte. Maar wat de zaak zeer onwaarschijnlijk maakt is, dat er in dien tijd, zoo als *Nav*. VI. bl. 284 is aangewezen, inderdaad een man geleefd heeft wiens naam CASPAR CASPARIUS was en dat die CASPARIUS zich als latijnsch dichter heeft bekend gemaakt. En dat men zijnen naam voor een pseudoniem van HEINSIUS gehouden heeft komt eenvoudig hierdoor, dat beide een treurspel gemaakt hebben met bijna denzelfden titel. Dat van CASPARIUS heette *Princeps Auriacus sive libertus defensa*, dat van HEINSIUS, *Auriacus sive libertas saucia*. De eerste uitgave daarvan is in 4°. in het jaar 1602. Eene tweede uitgave wilde HEINSIUS geven in 1610: wij weten dit uit eenen brief en het fragment van een lofdicht van HOOFT. Daar is echter niet van gekomen en later rekende de dichter het tot de gebrekkige gedichten uit zijnen jeugdigen leeftijd die hij niet herdrukt wilde hebben. Men vindt dit ergens in zijne *Poemata*. Wie kan en wil ons helpen om dit verschil te beslechten, door woordelijke mededeeling van de inscriptie op het titelblad van het genoemde exemplaar?

P. L. Wz.

Driekoningen lied (vgl. XIV. bl. 333). Ook hier ter stede wordt er 's avonds aan de huizen der ingezetenen gezongen. Het meest echter door kinderen, die met hun tweeën of drieën hierdoor de burgerij op eene fatsoenlijke wijze eene aalmoes af-

vragen. De versjes zijn altijd dezelfde; zij verschillen te dikwijls om hier op te geven. Vele zijn beneden alle kritiek en niet der moeite waard om bekend te zijn. Over 't algemeen toch zijn straatdeuntjes, 't zij zedelijk of niet, alles behalve vermeldenswaardig.

Utrecht. A. v. R.

Driekoningenlied. De vraag van den geachten bestuurder kan ten opzigte van het platte land der Meierij van 's Hertogenbosch hierdoor beantwoord worden, dat er op den 6 januarij, somtijds ook reeds daags te voren, een drietal jongens rondloopen; een met zwart gemaakt gelaat en handen. Een ander draagt een molentje met gekleurd papier beplakt, dat aan een mede beplakt papier is bevestigd en door middel van een touwtje in beweging gehouden wordt. Om centen langs de straat loopende, zingen zij:

Drie koningen, drie koningen met onze ster,
Wij zoeken den Heer en hadden Hem zoo ger(ne);
Wij klopten al aan Herodes zijn deur,
Herodes de koning kwam zelvers veur;
Hij vroeg al met een valschen hart,
Hoe komt dat kindje van dreiën zoo zwart?
Het is de koning van Moorenlanden,
Daar die ster zoo stil staat te branden.
Sterre, gij moet er zoo stille niet staan,
Gij moet met ons naar Bethlehem gaan.
Bethlehem, in die schoone stad,
Daar Maria met haar kindje zat.
Hoe klein is het kindje, hoe grooter is God,
Die hemel en aarde geschapen had.

De twee laatste regels schijnen er niet bij te behooren, maar slechts een bijlapsel te zijn. Zij worden dikwijls weggelaten.

Zulk een molentje—de „ster" (*Matth.* II)—wordt door arme lieden ook dikwijls op Driekoningendag aan de kinderen van welgestelde lieden ten geschenke gegeven.... natuurlijk om een fooitjen.

Of dit lied hetzelfde is als het door HOFFMAN, *Hor. Belg.* opgegevene, kan ik niet zeggen, daar ik dat boek niet bij de hand heb.

[Het hier medegedeelde lied is hetzelfde als bij HOFFMAN gevonden wordt, doch nog meer bedorven.]

Driekoningenlied. Dikwijls heb ik tegen Kersmis en Driekoningen in onze steden liedjes hooren zingen, die op die feesten doelden. Dat het orchest uit het traditionele drietal bestond, durf ik echter niet beweren. Gewoonlijk was de wijs, waarop die liedjes gezongen werden, eentoonig genoeg om een eenigzins oorspronkelijken tekst te beloven. Tot nu toe ben ik echter steeds teleurgesteld, en nooit heb ik iets eigenaardigs in die meestal vulgaire kreupelrijmpjes kunnen vinden; zij droegen slechts kenteekenen van een moderne redactie. Dat in sommige streken, vooral op het land, nog iets op te sporen zou zijn, waardig om aan de vergetelheid onttrokken te worden, is niet onwaarschijnlijk. Kersmis en Driekoningen naderen, en wanneer medenavorschers, vooral zij die op het land wonen, op hun *qui vive* zijn, mogen we welligt belangrijke mededeelingen te gemoet zien. Bij bedoelde serenades heb ik echter nooit sterren of andere decoraties gezien, welke gewoonte van ouderen datum is, verder verwijderd dan mijne herinneringen kunnen strekken. Het is opmerkelijk, dat die gewoonte in Holstein nog stand houdt. Volgens eene mededeeling in den *Illustrirter Familien-Kalender* voor 1864, trekken in Holstein de armen van het Driekoningenfeest partij, om een beroep te doen op de liefdadigheid van beter bedeelden. Drie personen in witte hemden gekleed, met zich dragende een ster van goudpapier aan een stok bevestigd, gaan dien dag de huizen langs en zingen:

Wir, Kaspar und Melcher und Baltser genannt,
Wir sind die heiligen drei Könige aus dem Morgenland.

Met den meesten grond mag men in zulke optogten een overblijfsel zien van de middeneeuwsche mysteriën. THOMAS FOSBROOKE verhaalt in zijn *Antiquities* den gang van zulk eene voorstelling, bij gelegenheid van het Driekoningenfeest in de kerken gespeeld. Ook daar speelt een lichtkroon in den vorm van een ster een voorname rol. Dat men in de vieringen van Kersmis en Driekoningen zooveel overeenstemming vindt, is een gevolg van de vroegere feestviering. Voorheen waren Kersmis en Driekoningen één feest. Het begon bij de geboorte van JEZUS en eindigde bij de aanbidding van de Magiërs. Men zegt, dat in 813 Driekoningen voor het eerst afzonderlijk gevierd werd. Het medegedeelde lied is der in de middeneeuwen gangbare legende niet geheel getrouw gebleven. Volgens die legende was KASPER (de moor) van rijzige ligchaamsgestalte, en de grootste van het trio. In het medegedeelde lied daarentegen speelt de jongste de rol van moor:

Wi komen hier al oet Orient,
Den junghsten, dat's eyn soo'n swarten vent.

't Zal ongeveer twintig jaren geleden zijn toen in de stad Utrecht onder kruideniers en kaarsemakers de gewoonte bestond, met Driekoningen hunne klanten te beschenken met driearmige kaarsen. 't Was voor de jeugd een groot feest 's avonds die kaarsen te ontsteken en er over heen te springen. Ook dit gebruik is als zoovele andere verdwenen, en behoort tot de aangename herinneringen onzer kindschheid. Bestond of bestaat die gewoonte ook elders?

Eene historische en oudheidkundige beschrijving van de Kers- en Driekoningenfeesten, zoo als EELCO VERWIJS ons nog schuldig is, zullen zeker velen met mij verlangend te gemoet zien.

L—F—T.

Aanhaling (vgl. XIV. bl. 334). Ik lees in de *Epist.* HORAT. lib. 1. vs. 16:

Oderunt peccare boni virtutis amore.
Tu nihil admittes in te formidine poenae

En hiermede is de vraag van den heer P. L. Wz., meen ik, beantwoord, hoezeer bij dezen de tweede regel dan ook anders luidt, en kennelijk een veranderde tekst is.

Haarlem. DIXI.

Mejonkvrouwe Agnes Isabella Emilie van Tuyll van Serooskerken. — In een nog niet verschenen werk van mevr. DORIA D'ISTRIA over de vrouwen, bespreekt deze schrijfster ook de hollandsche vrouwen. Na over de 16e en 17e eeuw (bij wijze van luchtsprong) vlugtig heen gestapt te zijn, en van de vrouwen in dat tijdperk *niets* gezegd te hebben, noemt zij in eenen adem WOLFF en DEKEN en mejonkvr. VAN TUYLL, die zich »door hare geschriften in de 18e eeuw een naam verwierven, die door de kritiek van onzen tijd volkomen bevestigd is." Van mejonkvr. VAN TUYLL zegt zij o. a. dat zij te Utrecht geboren werd; haar vader gezant der Staten bij den grooten FREDERIK is geweest; dat, op huwbaren leeftijd gekomen, zich verscheidene schitterende partijen voor haar voordeden, en zij, na lang aarzelen haar hand schonk aan den heer DE CHARRIÈRE, die haar naar Colombier (Neuchâtel) *voerde*. Verder verwijst zij naar hare *Femmes en Occident*, waar men kan vernemen welke betrekkingen mejonkvr. VAN TUYLL met de Zwitsers aanknoopte, en hoe zij, na in Holland in 1763 eene eerste novelle te hebben uitgegeven, het werkzaamste deel nam in het letterkundig leven van haar aangenomen vaderland. Zij overleed in 1806.

Kan iemand mij nu ook zeggen, 1°. wat dat voor eene novelle is, door haar in 1763 uitgegeven; welke geschriften van haar meer bestaan, of die waarlijk op eene lijn staan met de veel gelezene van WOLFF en DEKEN, en 2°. waar men meer, hetzij korte of uitvoerige berigten omtrent haar leven en werken kan vinden? — Verwijzingen naar artikels uit oppervlakkige woordenboeken, zooals van VERWOERT en consorten, worden hier niet bedoeld.

J. v. R.

Een kinderboekje. Veertig jaar geleden was in mijn bezit een kinderboek, wie zegt mij den titel? Het eerste plaatje stelt voor een kleinen jongen die zijn boterham aan een armen man geeft, terwijl zijne moeder boven door een raampje er naar kijkt. — Een ander stelt voor een heer, die een grooten steek op heeft en met zijne zuster ter kerke gaat en zegt: »Kom zusterlief 't klokgebrom, dat roept ons naar Zijn heiligdom, om daar Zijn woord te hooren." Een ander ten laatsten: Een kleinen jongen met een slaapmuts, die staat te schreien, de moeder zegt: »Kom lieve NIJS, de kinderschoenen moeten uit."

N. N.

The Character and Part of the Speech of Leonidas (from the Dutch of Mr. van Haaren).

Not so — unaw'd by terror as by art,
LEONIDAS disclos'd his blameless heart;
His sparkling eye a generous warmth confess'd
And all the Patriot kindled in his breast!
Firm and devoted to the publick good,
Thoughtful th'assembled Senate he review'd,
An honest candour dignify'd his brow,
As conscious virtue gave his soul to glow.
So meets the Eagle with the blaze of day,
Extends her wings, and gladdens in the ray!
While seeks her darksome cell the bird of night,
And joyless hides her from the face of light.
Soon as to speak his manly form he rais'd,
Desponding Virtue felt her doubts appeas'd;
To Freedom's love each wav'ring heart inclin'd,
Arous'd to Honour's call each worthy mind,
While from his lips the sounds majestick broke,
And *Sparta's* Senate listen'd as he spoke
"O shame to thought! what language do I hear!
Have then the sons of *Sparta* learnt to fear!
Still bathes our walls DIANA's sacred wave [1])
And can a Spartan stoop to be a slave?
Was it for *this* LYCURGUS, truly great,
To patient virtue form'd his rising state?
But go! unworthy of your spotless race,

[1]) *Eurotas.*

Degenerate, go — and court your own di-grace:
Go, fill the wanton Persian's gaudy train,
A task, which truth and honour bid disdain;
Your greater sires such bondage had with-stood,
And stemm'd invasion with their dearest blood,
Their generous souls tyrannic force had brav'd,
And show'd that *Greece* was *not* to be inslav'd.
Go — act as fear or avrice may incline,
This breast shall native freedom ne'er resign,
Alone this hand the honest weapon draws,
And joys to perish in so just a cause!
Unaw'd by fate their barbarous host I view,
A wild, tumultuons, heartless, servile crew!
Whose breasts *one* generous impulse never found,
Whose ears were never blest with freedom's sound!
Yes, go, unworthy of Laconian air,
And earth and water to the tyrant bear [1])!
Nor blush to swell the pegeant pomp of power,
Since *Thebes*, since *Athens* did the same before!
A power which antient *Greece* with scorn beheld,
Her arts derided, and her arms repell'd:
Nor meanly think to hide a vassal's shame,
And veil submission with a Treaty's name;
On that no stress, no safety can be laid,
Writ in the sands, and broke as soon as made!
Ere on such abject terms I yield my voice,
Determin'd death shall be my bitter choice!"

Overgeschreven uit *the Gentleman's Magazine for* 1742, vol. XII, p. 156, door

J. H. VAN LENNEP.

Kamphuyzens Meische morgenstond. Steeds is de *Meische morgenstond* onder de gedichten van KAMPHUYZEN gerekend en opgenomen (ook nog door prof. d^r. J. VAN VLOTEN), doch prof. jhr. mr. J. DE BOSCH KEMPER moet in der tijd in het *Volksblad* dat gedicht aan mr. PIETER DE GROOT hebben toegekend; gaarne zoude ik daarvan de oorzaak weten, en wie dan nu de dichter er van is.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Wabe Kamp. Onder dezen naam werd in 1795 te Amsterdam een *Patriotsche Catechismus der zedenleere* uitgegeven in kl. 8º. Wie was de schrijver? J. B.

---

[1]) The tribute paid to the Persian Kings as a token of submission and vassalage.

Theologische curiositeiten. In 1824 verscheen bij VAN KESTEREN te Amsterdam onder dezen titel een klein 8º. boekje? Wie was de schrijver en welke waarde kent men aan deze verzameling van aardigheden toe? J. B.

Oude reis naar Londen. In het mengelwerk der *Vaderl. letteroef.* van 1846 bl. 693 treft men een verslag aan van een reize naar Londen in 1661, getiteld: *Memoriaal* enz. door SIXTUS P. ARNOLDINUS, *bijgenaamd de kleinste.* Het stuk schijnt tweemalen gedrukt te zijn. Wie kan daarvan inzage verstrekken aan een belangstellende door tusschenkomst der redactie?

H. R.

[Eenige jaren geleden, wij herinneren ons niet meer in welk jaar, gaf de heer mr. J. DIRKS een verslag van deze reize in den *Frieschen Volksalmanak.* Daar wordt zonder twijfel gezegd waar een exemplaar te vinden is.]

David Mostart. In den catalogus der bibliotheek van SCHINKEL komt o. a. voor het album van DAVID MOSTART, notaris te Amsterdam 1598. Wie was deze en behoorde hij tot de familie van DANIEL MOSTART, secretaris van Amsterdam en lid der kamer van rhetorica aldaar, die omstreeks denzelfden tijd leefde?

Gothen bij Walafridus Strabo. In den *Navorscher* (XIV. bl. 345) wordt eene plaats uit WALAFRIDUS STRABO aangehaald, waarin gezegd wordt »et eis pro causis multa nostros, quae prius non noverant, utilia didicisse, praecipue a Gothis, qui et Getae." Doch bij WACHTER, *Gloss. Germ.* p. 201, die deze zelfde plaats aanhaalt, wordt gelezen »a Gothies (qui et Guttoni)." Ik vraag nu, hoe heeft WALAFRID geschreven?

Spijkerschrift. Sinds men aangevangen heeft dit schrift te ontcijferen, is er welligt niet op gelet, dat bij onzen VALENTIJN, *Beschrijv. van O. I.*, V. p. 246 afdrukken daarvan voorkomen. Misschien kan deze aanwijzing een deskundige opwekken zijne krachten daaraan te beproeven.

Dessade (vgl. XIV. bl. 305, 336). De wijze waarop aan —e— wordt geantwoord op zijne vraag naar den marquis DE SADE is inderdaad curieus, vooral wanneer men zich MARS teekent. Die titel toch, dunkt mij, rijmt kwalijk met de aan den dag gelegde *pruderie*, evenmin als deze *pruderie* met de termen van »duivel" en »dolhuis" enz. Dit laatste woord vooral, meende ik,

dat in den tegenwoordigen tijd obsoleet was geworden.

Wat mij betreft, ik geloof niet dat het motto van dit tijdschrift alléén behoeft te zijn: »Virginibus puerisque canto." Het doel is inlichtingen te vragen en te geven ten dienste van meer gevorderden. Hij die vraagt moet voor zich zelven weten waarom hij de vraag doet. Hij die het antwoord weet en dat wil mededeelen, heeft niet naar de reden te onderzoeken. Bijaldien dus de vrager, gelijk in 't onderwerpelijk geval, eenvoudig vraagt waar hij iets omtrent een door hem opgeven persoon of zaak kan te weten komen, moet het antwoord niet in exclamatiën ontaarden, of eene zedeles prediken welke niet te pas komt.

Het is nu eenmaal een feit dat er een marquis DE SADE heeft bestaan, die veel van zich heeft doen spreken. Waarom zou zijn naam minder mogen genoemd worden dan die van zoo vele andere beruchte personen? Niet dat ik hem wil verdedigen; dat zij verre. — Het beste dat men van hem zeggen kan is, dat hij een gevaarlijke »maniacus" is geweest, en dat zijne ellendige werken onder den invloed van »manie" zijn geschreven.

Zoo echter BOUILLET in zijne uitmuntende *Dictionn. d'Histoire* enz. zelfs geene zwarigheid heeft gemaakt om eene korte biographie van hem mede te deelen, behoeft waarlijk de *Navorscher* niet huiverig te wezen om een antwoord op eene vraag hem betreffende te plaatsen.

—e— wordt dus door mij verwezen naar genoemd werk, of, is zulks hem onvoldoende, naar de *Biographie Universelle*, Paris, MICHAUD, 1825, alwaar in vol. XXXIX. p. 472—480 eene uitvoerige levensbeschrijving en opgave der geschriften van D. A. F. marquis DE SADE voorkomt, zonder dat ooit, voor zoover mij bekend is, iemand het in 't hoofd heeft gekregen die biographie daarom voor eene vuilnishoop uit te maken.

U—H.

Racine. (vgl. XIV. bl. 335). Het is noch eene brochure, noch een dik boek, of groot werk over den jammerlijken toestand, tot welken het fransche volk was gedaald, waarvan de uitgave den schrijver, JEAN RACINE, het ongenoegen van koning LODEWIJK XIV dermate berokkende, dat hij hem zijne gunst onttrok en hem in zijne tegenwoordigheid niet weder toeliet. Zie hier wat ons het verhaal van RACINES eigen zoon daaromtrent leert. Het was de gewoonte van mevrouw de MAINTENON, om nu en dan met den beroemden treurspeldichter in gesprek te treden over staatkundige onderwerpen van algemeenen aard. De gevoelvolle man kon niet nalaten alsdan met bijzonderen nadruk van den deerniswaardigen toestand te gewagen, waartoe zijne landgenooten vooral ten platten lande verzonken waren, vooral ten gevolge van de langdurige oorlogen, waarin Frankrijk gewikkeld bleef. Bij zekere gelegenheid toonde mevrouw MAINTENON zich diep bewogen over des dichters taal. Zij verzocht hem zijne opmerkingen in schrift neder te stellen tot haar eigen gebruik en met stellige belofte van zijn geschrijf nimmer uit handen te geven. RACINE was historieschrijver van Frankrijk. Des te eerder voldeed hij gaarne aan het verlangen van zijne begunstigster. Na eenige dagen gaf hij haar over het besproken onderwerp een geschreven stuk over, dat zij met belangstelling bezig was door te lezen, toen de koning onverwacht haar vertrek binnen trad: hij nam het geschrift in handen, zag het in, en vroeg dadelijk naar den naam van den in zijn oog vermetelen steller. Wel weigerde de oude dame dien op te geven, zij bezweek voor het bevel of den wensch van haren minnaar, RACINE werd genoemd; en weinige dagen later duwde de verstoorde majesteit MAINTENON deze woorden toe: „Meent uw vriend, dat hij alles weet, omdat hij fraaie verzen weet bij één te rapen. Waant hij minister te kunnen worden, omdat hij een groot dichter is?" (In latere, in onze, dagen zou die waan, in Frankrijk althans, niet zoo geheel onzinnig hebben geklonken!) Voor MAINTENON was de uitval duidelijk genoeg. De koninklijke recensie werd tot RACINE overgebragt met uitdrukkelijk bevel, om voortaan zijne gemeenzame bezoeken bij de onvoorzigtige dame te staken. Of de *mémoire*, zoo als RACINE die zelf noemde, weder MAINTENON in handen werd gesteld, is niet bekend, maar wel, dat, naar het verhaal van LOUIS RACINE, zijn vader, zwaar getroffen door 'skonings ongenade, tot diepe zwaarmoedigheid verviel. »Il ne s'occupa plus que d'idées tristes", schrijft hij, »et fut attaqué quelque tems après d'une fièvre assez violente", die veel bijdroeg tot verergering van de leverongesteldheid, welke korten tijd daarna zijn overlijden ten gevolge had.

De *mémoire* is intusschen nimmer in druk verschenen, gelijk men zich overtuigen kan door inzage van de volledigste verzameling van RACINES werken, in proza en dichtmaat, door AIMÉ-MARTIN in 1825 te Parijs bezorgd. Vermoedelijk is het bedoelde stuk met andere geschiedkundige aanteekeningen van RACINES hand in bewaring gebleven bij zijn opvolger in de waardigheid van

historiegraaf van Frankrijk, DE VALINCOUR, en alzoo bij den brand, welke diens boekerij en verdere letterkundige verzamelingen, waaronder RACINES nagelaten papieren, in 1726 te St. Cloud deed vergaan, spoorloos verdwenen.

Dan met de vermelding van het bovenstaande is de geopperde vraag nog niet afgedaan. Het is zoo; de zoon van RACINE (in *Mémoires sur la vie de Jean Racine par Louis Racine*, p. 167 éd. d'AIMÉ MARTIN) schrijft den onwil, dien LODEWIJK XIV tegen den dichter opvatte, aan de hier boven verhaalde gebeurtenis toe. Maar ziet! een wel onderrigt tijdgenoot en hoveling, DE ST. SIMON, levert hierover eene geheel andere lezing. Hij gewaagt van een vertrouwelijk avondgesprek tusschen LODEWIJK XIV, MAINTENON en RACINE, dat voor den laatste zeer ongelukkig afliep, en naar ST. SIMON's oordeel voor de ware aanleiding tot RACINES droevig uiteinde gelden moet. Het gesprek van het drietal liep over den vervallen staat niet van het rijk, maar van het tooneel: en... RACINE had de onvoorzigtigheid zich te beklagen over de ellendige keuze, waartoe de tooneelspelers, bij gebrek aan goede tooneelstukken gedwongen werden hun toevlugt te nemen. „Oude vodden moeten zij thans ten tooneel voeren, onder anderen — zoo sprak hij — ellendige stukken door SCARRON gedicht, wangedrochten in de kunst, die geene de minste waarde hebben en iedereen vervelen!" SCARRON was de eerste man geweest van MAINTENON. Dien naam mogt men nimmer in haar bijzijn uitspreken. Op het gezegde van RACINE werd de weduwe vuurrood. De koning scheen verlegen. RACINE zelf raakte verward »sans plus oser lever les yeux, ni ouvrir la bouche!" Toen niemand sprak verdween de koning en, vervolgt DE ST. SIMON »Oncques depuis le roi ni madame de MAINTENON ne parlerènt à RACINE, ni même le regarderènt: il en conçut un si profond chagrin qu'il en tomba en langueur, et ne vécut pas deux ans depuis."

Zeer zeker strookt dit verhaal weinig met dat van RACINE, den zoon: maar wat de zwarigheid vergroot, of liever een nog onopgelost geschiedkundig raadsel oplevert, is de bijzonderheid, dat al wat de hertog DE ST. SIMON, tijdgenoot, bewonderaar van RACINE, en dagelijks ten hove verkeerende, hier opdischt, door genoemden zoon van RACINE in de aangehaalde *Mémoires* bl. 114 wordt voorgedragen als een ongeval, den beroemden dichter BOILEAU overkomen. Hij treedt aldaar in breedvoerige beschrijving van het gesprek, waarin BOILEAU zich had verstout, ten aanhoore van de thans oude, vroeger schoone, weduwe van SCARRON, met minachting van haren voormaligen physiek en moreel kreupelen echtvriend te gewagen. Volgens LOUIS RACINE zou BOILEAU zich tot tweemalen toe aan zulk onhoofsch vergrijp hebben schuldig gemaakt, maar toch zonder daaruit de droevige gevolgen te ondervinden, door de ST. SIMON aan RACINE toegedicht. Wiens verhaal verdient hier het meeste vertrouwen? dat van RACINE, of dat van den hertog? Ik heb noch middel, noch... lust om de oplossing van het vraagstuk te beproeven. Zij behoort in de allereerste plaats tot de competentie van den franschen navorscher, *l'Intermédiaire*. A. v. R. vervoege zich dáár, zoo hij meer licht verlangt.

QUIESCENDO.

Experto crede Ruperto (vgl. XIV. bl 175). Ik herinner mij niet die aanhaling immer ergens te hebben gelezen; wel staat mij iets voor van *experto crede magistro* of iets dergelijks, maar ook die uitdrukking heb ik tot dusverre niet terug kunnen vinden. Dezer dagen echter, bij het doorbladeren der onlangs verschenen 2de editie van NISARD, *Historie des Livres populaires*, trof mij op pag. 161, vol. I. het *Experto crede Alberto*, en dat wel bij het citeren eener fransche vertaling van het werk van ALBERTUS MAGNUS, *Liber Secretorum de Virtutibus herbarum lapidum et animalium*. Het zou mij alzoo niet verwonderen zoo *Ruperto* verkeerdelijk voor *Alberto* was opgegeven, en dat de bewuste aanhaling aan genoemd werk is ontleend. Ik bezit het echter niet om er mij van te kunnen overtuigen.

U—H.

Experto crede Ruperto. Het is mogelijk, dat *Alberto* de ware lezing is en dat het vermoeden van onzen medewerker U—H waarheid bevat. Ik voor mij evenwel houd het tot nog toe met de lezing *Ruperto*. Want men weet dat soortgelijke spreekwijzen meestal aan verzen ontleend zijn. Nu is experto crede Ruperto een vers, het laatste deel van een hexameter en wel van een versus leoninus, zoo als de meeste hexameters in de middeleeuwen zijn. De eerste lettergreep van *Rupertus* zou eigenlijk lang moeten zijn, want het is het oudhoogd. *Hruodpert*. Doch daar zag men in de middeleeuwen niet op. Leest men *Alberto*, dan is de voorlaatste voet van het vers een spondaeus.

P. L. Wz.

Bijbels (vgl. XIV. bl. 334). Gaarne zal ik de vraag van A. v. R. willen beantwoorden, doch wensch vooraf te weten of hier alléén de bijbels van het britsch en

nederl. bijbelgenootschap worden bedoeld, als zouden nl. enkele plaatsen *dezer* bijbels met elkander, of wel deze soort met andere verschillen?

Slechts in het laatste geval acht ik het der moeite waard de vraag te beantwoorden, daar ik, zoo aan de bijbels van het britsch als aan die van het nederl. bijbelgenootschap te weinig gezag toeken, om er nota van te nemen, zoo er in beide eenig verschil wordt aangetroffen.

Leeuwarden. ALEXANDER.

—

Jan Perfect (vgl. XIV. bl. 334). In den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van 1818 n°. 58 bl. 436 leest men het volgende:

„'s Gravenhage den 8sten december. Heden overleed alhier de WelEdelgeb. Heer P. DE WACKER VAN ZON, Secretaris van den Hoogen Raad van Adel. Onder de letters B.D. of onder den naam van BRUNO DAALBERG, of nameloos, heeft hij onderscheiden Romans geschreven en in het licht gegeven, die, gelijk alle uitkomende geschriften, aan zeer onderscheidene oordeelvellingen ten doel stonden, maar aan welke door niemand de verdienste van geestigheid, en als blijken dragende van eene zeer uitgebreide lectuur en kennis der hedendaagsche Letterkunde, ontzegd is. Men telt daaronder *Willem Hups*, *de Twee-en-dertig Woorden*, *de Steenbergsche Familie*, *Jan Perfect* enz. Ook werd hij algemeen gehouden voor den Redacteur van een Weekblad, waarvan onder den titel van *de Prullemand en Apollo* eenige N°. het licht zagen."

W. D. V.

—

KUNSTGESCHIEDENIS.

De rijder (vgl. XIV. bl. 308). De plaat waar V. D. N. naar vraagt komt voor in het vierde deel van het werk: *Dichtkundig Praal-Tooneel van Neêrlands Wonderen. Te Embden; gedrukt voor de liefhebbers* 1753.

De plaat schijnt te zien op PIETER REIJERS, collecteur van den wijnimpost te Amsterdam, die zich op woensdag 11 aug. 1751 met een groot gedeelte van 's lands geld op de vlugt begaf.

Op blad 81 staat een vers: *De Valsche Rijer of Mooi Pietje op de vlugt*, den 13den Augustus 1751.

Mogt V. D. N. dit werk, waar veel over *de Doelisten*, DANIEL RAAP enz., in voorkomt, willen inzien, het is ter zijner beschikking.

Gaarne zoude ik een en ander over dit werk, dat uit 7 deelen moet bestaan, weten; of het geschiedkundige waarde heeft; wie de schrijvers er van waren, enz.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

—

Oude afbeeldingen van hyacinthen (vgl. A. R). De vraag naar zeker werkje van 1620 zal de schrijver der gemelde *Geschiedenis* best kunnen beantwoorden. Dan kan de vrager dit antwoord in den *Navorscher* mededeelen, wat ons genoegen zou doen.

—

Portret van E. Swalmius (vgl. XIV. bl. 335). Het portret van dezen door J. C. K. vermeld, ook bij mij met het onderschrift *Ecclesiastes Harlemensis* onder in de plaat gedrukt, en door een zwarten rand omgeven, is denkelijk uit eene verzameling van portretten gelijk die van VAN DER AA. Dat zulks verkeerd is en dat de heer MULLER in zijne aanteekening gelijk heeft, dat ELEAZAR SWALMIUS nooit predikant was te Haarlem, is buiten kijf: de andere portretten van dezen in MULLERS catalogus onder n°. 5215, 5217 tot 19 vermeld, alle met het vers van GELDORP, hebben *Ecclesiastes Amstelre-* of *Amstelodamensis*. Dat Haarlem zijn geboorteplaats zoude geweest zijn, is niet waarschijnlijk; zijn vader HENRICUS SWALMIUS, uit een oud aanzienlijk hollandsch geslacht te Delft, werd predikant te Rhoon en later te Bleiswijk. Deze had 4 zonen, waarvan ELEAZAR SWALMIUS in 1605 predikant werd te Poortugaal en Hoogvliet, in 1612 te Schiedam, in 1616 bij leening te Utrecht, in 1617 te 's Gravenhage in de Kloosterkerk, in 1621 te Amsterdam. Aldaar in dienst zijnde stierf hij den 8sten junij 1652, oud 70 jaren. Behalve in de kerkelijke registers van Zuid- en Noordholland wordt hij vermeld bij BRANDT, *Hist. der Reformatie*; KOK, *Vad. W. B.*, *Bijvoegsel*, dl. III; IJPEY en DERMOUT, *Gesch. Herv. Kerk*, dl. II, aant. 249. VAN ABKOUDE, *Naamreg. Nederd. Boeken*, noemt van hem *Kleed der waare geloovigen*, over Col. III vs. 12—14, 1645, 12°. en *Verklaringe over* 2 *Cor.* V vs. 1, 12°. Zie aldaar dl. I. 351 en *Aanhangsel*, 207.

HENRICUS SWALMIUS, die predikant te Haarlem geweest is, was de broeder van ELEAZAR.

V. D. N.

—

TAALKUNDE.

Taalzuivering. Daarstellen (vgl. XIV. bl. 245, 274, 308). Toen ik de opname in den *Navorscher* verzocht van hetgeen daar, op bl. 245 van den tegenwoordigen jaargang, ter zake van het woord: *daarstellen*, voorkomt, was ik wel overtuigd dat dit woord geen Nederlandsch is; maar geen taalkundige van professie zijnde en op dat oogenblik geen taalkundige autoriteit voor den geest hebbende op welke ik mij kon beroepen, — ik herinnerde mij niet dat ik voor ongeveer drie jaren prof. JONCKBLOETS *Taal en gezond verstand* in den *Volksalmanak* voor 1862 met groot genoegen gelezen had,— heb ik niet op stelligen toon willen spreken, maar mijne bedenking in den vorm eener vraag gesteld, vertrouwende dat daarop wel een bevredigend antwoord van een der vele heeren »navorschers" zou volgen.

In deze verwachting ben ik niet te leur gesteld geworden. De beide antwoorden, op bl. 274—277 gegeven, hebben mijne overtuiging bevestigd, dat *daarstellen* geen Hollandsch is.

De heer P. L. Wz. twijfelt er aan of het mij gelukken zal dat woord uit onze taal te verbannen. Ik twijfel daar misschien nog veel meer aan dan de geachte bestuurder van den *Navorscher* zelf. *Mij* zal het zeker niet gelukken. Maar het zal, meen ik, onzen taalkenners kunnen gelukken, wanneer deze mogten kunnen goedvinden gezamenlijk en onophoudelijk jagt te maken op dat woord, en het leelijke en ongepaste er van zonder genade aan de kaak te stellen telkens wanneer zij het, 't zij in onze wetten en andere officiële schrifturen, 't zij in de geschriften van onze meer dan middelmatige stijlisten aantreffen. Op de *dii minorum gentium* onder deze komt het minder aan, daar deze den toon niet geven, maar gewoon zijn te volgen.

Maar wanneer uitstekende schrijvers en taalkenners, zoo als b. v. BEETS in zijne *Camera obscura*, van »een weinig verscheidenheid *daarstellen*," van »kattenmuzijk *daarstellen*," van »effect *daarstellen*" spreken, en daardoor onzen taalverknoeiers de wapenen in handen geven om onze schoone moedertaal steeds meer te bederven, dan geloof ik dat men door de eersten op de vingers te tikken telkens wanneer dat te pas komt, aan de laatsten het gezag zal ontnemen waarop zij zich tot nu toe kunnen beroepen.

Er is daarvoor m. i. eene bijzondere reden ten aanzien van het *daarstellen*; en wel omdat er onder de vele germanismen en barbarismen, waarvan onze literatuur overvloeit, geen is 't welk zoo algemeen is en zoo ter goeder trouw door bijna iedereen voor echt Hollandsch wordt aangezien. Ik spreek niet van de dagbladliteratuur, die »den kruisvaarder digte bosschen om neder te sabelen" aanbiedt, en waarop toepasselijk is 't geen L—F—T. zegt: »zuch»tend denkt men aan de lernasche hydra; »voor elken afgeslagen kop komen twee »nieuwe in de plaats, en zelfs HERCULES »zou met zulk eene taalverslindende hydra »zeker bij zijn tweede werk gebleven zijn." Tegen courantiers, die eene oorlogsvloot van stoomschepen, — een wapenstilstand, — een onderzeeschen telegraafkabel *daarstellen*, en die niet schijnen te weten dat men eene oorlogsvloot *bijeenbrengt* of *bouwt*, dat men een wapenstilstand *sluit*, dat men een onderzeeschen telegraafkabel *legt*, is geen redeneren met vrucht mogelijk. Maar dat men in onze wetten leest van het wegnemen van hetgeen in strijd met de verordeningen is *daargesteld* (art. 180 der grondwet), of van gouvernements-vestigingen, welker *daarstelling* aan de beslissing des konings is overgelaten (art. 63 *Regl. op het bel. der reg. van Ned. Indië*), — dat men geen vonnis van ons hoogste regtscollegie kan inzien zonder daarin ten minsten eenmaal het woord *daarstellen* aan te treffen, (in een en hetzelfde arrest las ik van »twee »onderscheiden overtredingen die slechts »eene daad *daarstellen*," en van „twee on»derscheiden feiten die twee onderscheiden »misdrijven *daarstellen*,") — dat men den schrijver van een woordenboek, als de abt OLINGER in diens *Nouveau Dictionnaire classique français-hollandais* (Brux. 1830) het woord *synoptique* aldus ziet verklaren: »dat »zich met eenen blik *daarstelt*," ofschoon men in het andere deel van datzelfde werk, *Nieuw klassisch nederduitsch en fransch woordenboek* te vergeefs naar *daarstellen* zoekt, — bewijst niet alleen hoe algemeen het gebruik van dit woord is, maar tevens hoe zelfs taalkenners zich door deze algemeenheid van gebruik soms laten verleiden om het woord, waarschijnlijk zonder er bij te denken, uit hunne pen te laten vloeien, ofschoon zij het, bij eenig nadenken, als een barbarisme zouden hebben verworpen.

Ik noem het een barbarisme; omdat ik geloof dat het eer dezen naam verdient dan dien van germanisme. De Duitschers toch gebruiken het woord: *darstellen*, zooveel ik weet, nooit in den zin waarin het bij ons op zoo onderscheiden wijzen gebezigd wordt.

Wanneer men KRUG zijn werk over het liberalisme ziet betitelen als: *Geschichtliche Darstellung des Liberalismus* (Leipz. 1823), of BENDER zijne verhandeling over het loterijregt als: *Das Lotterierecht dargestellt von* enz. (Giessen 1841), of FISCHEL zijn geschrift over de constitutie van Engeland als: *Die Verfassung Englands dargestellt von* enz. (Berlin 1864), dan zal het immers niemand in de gedachte komen dat in deze boeken te zien is hoe KRUG het liberalisme, hoe BENDER het loterijregt, hoe FISCHEL de constitutie van Engeland *gemaakt* of *opgerigt* hebben (in welken zin het woord *daarstellen* bij ons het meest gebezigd wordt); maar men zal het er teregt voor houden dat in gemelde geschriften het liberalisme, het loterijregt, de constitutie van Engeland *verklaard* of *uiteengezet* worden. Die er prijs op stelt om zijne gedachten in goed Hollandsch uit te drukken, zal zich alzoo dienen te wachten van *daarstellen* te bezigen, om het op- of inrigten van iets zigtbaars en tastbaars te kennen te geven. En zulks te eer, nu onze taal gelukkiglijk rijk genoeg is om voor de twintig of dertig verschillende beteekenissen, waarvoor men bij ons het woord *daarstellen* bezigt, een verschillend en verstaanbaar hollandsch woord te vinden. Men *neemt* maatregelen, en *maakt* reglementen van orde; men *stelt* een antecedent, en *brengt* verscheidenheid *aan* of *te weeg;* een band tusschen moederland en koloniën wordt *gelegd* of *geknoopt;* eene verbetering wordt *ingevoerd* of *aangebragt;* enz. enz. Alle deze denkbeelden, en nog vele dergelijke, vond ik in geschriften, van verdienstelijke mannen afkomstig, door *daargesteld* uitgedrukt, om nu niet te spreken van dien kruidenier, die onlangs in de *Haarlemsche Courant* adverteerde, dat een lepel van zijne kruidewijn-essence op een flesch wijn die aangename en gezonde drank in een oogenblik *daarstelt.*

Zou het geen tijd worden, dat onze taalkundigen zich vereenigden om dat leelijke woord uit onze schrijftaal te doen verdwijnen? Van zulke poging verwacht ik heilzame vruchten, mits er zamenwerking zij en niet slechts onze taalkundigen van beroep, maar ook ieder die geen vreemdeling is in de kennis der nederduitsche taal, eendragtiglijk den strijd voeren, zij het dan ook misschien alleen door telkens de zonden, waaraan onze regeerders in hunne wetten, verordeningen en vonnissen, en sommige onzer verdienstelijke schrijvers in hunne geschriften zich ten dezen nu en dan schuldig maken, in dit of in eenig ander tijdschrift ten toon te stellen. Mij dunkt men zal er dan verdriet in gaan krijgen dat men voortaan geen spoorweg, geene wet, geen maatregel, geen antecedent, zelfs geen telegraafkabel meer zal kunnen *daarstellen*, zonder dat de critici er op vitten. En wie weet of dat verdriet er niet toe leiden zal, dat men, voor die armelijke eenheid van vorm ter aanduiding van zóó verschillende handelingen, den grooten rijkdom van woorden dien onze moedertaal tot dat einde verbiedt, zal gaan aankiezen.

De *Navorscher*, die immers eene rubriek TAALZUIVERING heeft, en die, naar ik vertrouw, door de meeste onzer letterkundigen gelezen wordt, schijnt mij een geschikt terrein voor zulk een veldtogt aan te bieden. Wordt deze geopend, ik verwacht dat alsdan geen zeer lang tijdsverloop zal noodig zijn om het gebruik van het *daarstellen*, althans bij onze schrijvers van eenigen naam, te doen ophouden. En gaan deze voor, de rest zal volgen.

G. A. F.

Taalzuivering. Ik meen verscheidene jaren geleden, als ik mij wel herinner in de zondags-editie van het *Handelsblad*, te hebben gelezen, dat de uitdrukkingen: *dezelve, derzelve, deszelfs, hetzelve, dewelke, onderhavige* (voor *onderwerpelijke*) en vele andere dergelijke woorden door wijlen het Nederlandsch Instituut vogelvrij verklaard zijn geworden.

Kan mij ook iemand zeggen of en wanneer dit is geschied en welke woorden bij de reeds opgegevene genoemd zijn geworden?

Leeuwarden. ALEXANDER.

[De door ALEXANDER bedoelde stukken van het Kon. Ned. Instituut, worden gevonden in het *Archief voor Nederlandsche taalkunde* van de JAGER, dl. I. bl. 279—293 en dl. II. bl. 74—81.]

Kruierwijn, Wolverstraat. De heer VAN LENNEP wijst aan, dat men te Amsterdam reeds eene eeuw lang van *kruierwijn* gesproken heeft en wil daarom dat men het woord ook zoo schrijve. Ik twijfel aan de geldigheid van die conclusie.

Ik zal hier de vraag niet behandelen: welke is de hoofdregel der spelling? Daartoe hoop ik later gelegenheid te vinden. Bovendien is die vraag zoo gemakkelijk niet als zij schijnt. Althans een voldoend antwoord heb ik nog niet gevonden. »Schrijf zoo als gij spreekt", zeide men vroeger. Men zegt het echter niet meer, omdat men begrepen heeft, dat men, zoo doende, even veel verschillende spellingen zou krijgen als er personen in Nederland zijn. »Rigt u in het schrijven naar de zuiverste en meest beschaafde uitspraak", zeide SIEGENBEEK. 't Is nagenoeg of hij zeide: »rigt u bij het beoordeelen van personen en gebeurtenissen uit de geschiedenis van ons

vaderland naar WAGENAAR en BILDERDIJK." Want even groot verschil als tusschen die beide schrijvers kan er zijn tusschen beschaafde en zuivere uitspraak, indien ik althans wel versta wat dat woord *beschaafd* bij SIEGENBEEK zeggen wil. Dr. TE WINKEL maakt het niet beter. Hij zegt: »stel in uw schrift de beschaafde uitspraak voor." Dit zou duidelijk zijn, wisten wij maar waar wij die beschaafde uitspraak te zoeken hebben. Beschaafde menschen vinden wij in alle deelen van Nederland, maar in hunne spraak is zoo veel verschil, dat wij er duidelijk aan onderscheiden kunnen of zij b. v. te Leeuwarden, te Amsterdam, te Rotterdam, te Gend of te Antwerpen te huis behooren. Er wordt wel tot toelichting bijgevoegd »d. i. geef door letterteekens al de bestanddeelen op, die in een woord gehoord worden, wanneer het door beschaafde lieden zuiver uitgesproken wordt"; doch hierdoor wordt de regel niet toegelicht, maar integendeel omverre geworpen. Want in de regel wordt de *beschaafde*, in de toelichting daarentegen de *zuivere* uitspraak als grondslag der spelling aangenomen. Immers de *zuivere* uitspraak van een woord is altijd dezelfde, hetzij die uit den mond van beschaafde, hetzij van onbeschaafde lieden komt. Er wordt ook niet bepaald wat wij door *zuivere* uitspraak te verstaan hebben, terwijl in het vervolg van het werkje de *beschaafde* uitspraak altijd meer op den voorgrond gezet wordt, maar van de *zuivere* geene sprake meer is. Uit het gebrekkige van deze hoofdregel zijn ook de meeste gebreken te verklaren, die het in vele opzigten voortreffelijke spellingontwerp van d^r. TE WINKEL heeft.

Bij het woord *kruiderwijn* echter hebben wij niet te doen met een dier conflicten, die de heer TE WINKEL bij het maken van zijn woordenboek te wachten heeft, en die het hem, wij voorzien het, niet zelden lastig zullen maken. Het is, volgens den heer VAN LENNEP, sedert onheugelijken tijd algemeen zoo uitgesproken, en hij beweert dat het om die reden niet te pas komt, het op andere wijze te spellen. Wanneer woorden sedert onheugelijken tijd slecht uitgesproken en geschreven zijn, en ieder daar vrede meê blijft hebben, dan ja ben ik het met hem eens, dan doen wij wel met het gebruik te volgen. Alleen wijzer te willen zijn dan alle anderen is in sommige gevallen dwaasheid. Ik heb er dus niets tegen, dat men b. v. schrijve *kamperfoelie*, hoe ongerijmd die vorm van het woord ook is. Maar het is hier een eenigzins ander geval. Wij hebben hier niet te doen met een woord van vreemden oorsprong, dat niet alleen de onbeschaafde menigte, maar ook het grootste gedeelte der meer beschaafden niet begrijpt; maar met een woord dat voor elk die maar even nadenkt duidelijk is, waarin ieder, waarin zelfs een kind eene zamenstelling erkent uit *kruiden* en *wijn*. En daarom kan het niet anders of men moest, al was het wat laat, toch eindelijk zien dat *kruiderwijn* een vorm is, met de regelen der grammatica in strijd. In de laatste vijf en twintig jaren heeft men dat gezien, de heer VAN LENNEP zelve getuigt het. En het zijn niet de grammatici geweest, die zich aan den slechten woordvorm ergerden, die daarom verandering wilden en verandering maakten, maar apothekers, droogisten en anderen, kortom een aantal Nederlanders uit den beschaafden stand. Zullen wij nu meenen dat het niet te pas komt eenen beteren woordvorm te gebruiken, omdat men zich langen tijd met den slechten beholpen heeft, en dat nog wel terwijl de behoefte aan dien beteren door velen gevoeld en erkend wordt? 't Zou dezelfde wijze van handelen zijn als die van den boer in STARINGS bekende vertelling, die pruttelde tegen het leggen van een vonder, omdat men van ouds gewoon was door de sloot te waden, en die toen de vonder er lag, voor zich zelven aan den ouden modderweg de voorkeur gaf.

Ik weet, dat de heer VAN LENNEP niet behoort tot die verdedigers van het oude, quand même: het argument echter, dat hij hier gebruikt, zou alligt sommigen in den waan brengen, dat hij tot die klasse behoorde, al noemt hij ook de gronden waarop men de *r* uit *kruierwijn* weg wil smijten slechts schijnbaar verdedigbaar, — ware het niet dat hij nog andere bewijzen voor het behoud dier letter te berde bragt. Maar ook deze acht ik niet houdbaar.

GERRIT wil, zoo het schijnt, de *d* in *kruidenwijn* behouden, de heer VAN LENNEP wil die weggelaten hebben. Te Amsterdam, en ook elders, laat men bij de uitspraak die letter niet hooren. Maar bewijst dit dat wij haar moeten weglaten? Op die zelfde plaatsen zegt men ook *beduien*, *luien*, *Muien*, *Leien*, spreekt men van *rooie* bessen, *dooie* boomen. Schrijft men daarom ook zoo? Integendeel in al die, en nog verscheidene andere woorden waarin zij ook niet uitgesproken wordt, schrijft men de *d*. De heer VAN LENNEP zelve doet dit, zoowel als ieder ander, en erkent dus dat het niet de uitspraak alleen is die de spelling van een woord bepaalt. Daar wij echter, althans bij dichters, *kruien* wel meer zonder *d* geschreven vinden, daar er meer dergelijke woorden zijn waaruit wel eens de *d* weggelaten wordt, en het woord ook op die wijze gespeld voor den lezer dui-

delijk is, zie ik niets tegen, om, waar men het noodig of wenschelijk acht, het in dien vorm te bezigen.

't Is een andere vraag of de *r* in *kruierwijn* goed te keuren is. Dat eene zelfde redenering als die van GERRIT omtrent *kruiderwijn* vroeger werd gebezigd om de spelling *Amsterdam* door *Amsteldam* te doen vervangen, is waar.

Er is hier evenwel een klein onderscheid, hierin bestaande, dat GERRIT naar mijn oordeel gelijk heeft, de voorstanders der spelling *Amsteldam* ongelijk. De oude naam der stad toch was *Amstelerdam:* bij versnelde uitspraak moest uit dien naam de *l* die een lettergreep aanving [1]), eerder wegvallen dan de *r* die eene lettergreep sloot. Op gelijke wijze is *Saardam* uit *Sanerdam* ontstaan en de heer VAN LENNEP noemt te regt *Zaandam* wanspelling. Dien naam zou ik echter aan de spelling *Utrecht* nog niet durven geven. Het eerste gedeelte van dit woord is, zoo als ik vroeger in den *Navorscher* heb aangewezen, het voorzetsel *ut*. Oudtijds zeide men daarvoor *uut* en de naam der stad werd derhalve uitgesproken *Uuttrecht*. Maar de uitspraak veranderde, voor de lange *u* kwam de klank *ui* in plaats. Zulke veranderingen strekken zich gewoonlijk zoowel tot de eigennamen, vooral de plaatsnamen, als tot de overige woorden uit. *Muiden*, *Enkhuizen*, *Uitgeest*, *Zuilen* namen den *ui*klank aan tegelijk met de overige woorden, even als, toen ter kwader ure de lange *i* als *ij* begon uitgesproken te worden, men ook begon te zeggen *Rijnsburg*, *Beverwijk, IJselstein*. In eenige weinige woorden nogtans bleef in de uitspraak de oorspronkelijke klank nog lang bewaard, ofschoon zij meestal met *ij* en *ui* geschreven werden: zoo in *ijdel* en *ijver*, in *duivel* en *duizend*. Zelfs nu nog hoort men dikwijls *idel* en *iver* en meestal *duvel* en *duzend*. Ik geloof dat *Utrecht* ook tot deze woorden behoort. Gewoonlijk is men blijven schrijven *Utrecht*, hoewel van de spelling met *ui* voorbeelden genoeg gevonden worden: HOOFT o.a. schrijft altijd *Uitrecht*. Men zegt, zoowel in die stad zelve als te *Amsterdam*, *Utrecht* en *Uitert; Uitrecht* heb ik nooit hooren zeggen. Ik geloof dus, dat de schrijfwijze *Utrecht* niet af te keuren is.

De heer VAN LENNEP schijnt omtrent den oorsprong der *r* in *kruiderwijn* niet zeker te zijn: althans hij geeft ons de keus uit drie gevoelens daaromtrent. Eerst wil hij die *r* beschouwd hebben als eene letter wegens eufonie ingelascht, als in *velerlei* enz. Ik ontken, dat de *r* in die woorden zulk eenen oorsprong heeft. *Velerlei*, *middelerwijl*, *eenigermate* zijn genitiven en de *r* daarin is zeer duidelijk de uitgang van den genitivus van het adjectivum. *Wijkermeer* is *Wijker meer*, en *Wijker* is daar adjectivum of heeft ten minsten de kracht van een adjectivum, even als *Buikslooter* en *Haarlemer* in *Buikslooter tolhuis* en *Haarlemer courant*. Tegen de tweede gissing van den heer VAN LENNEP, dat het eerste deel der zamenstelling moet aangemerkt worden als verkorting van *kruiderig* zal ik alleen zeggen, dat mij van zulk eene wonderlijke manier van zamenstellen in onze taal nooit een enkel voorbeeld is voorgekomen. Zijne derde gissing, dat het eerste deel der zamenstelling het frequentativum *kruideren*, dat is, niet langzaam met den geur der kruiden doortrekken, maar keer op keer, gedurig kruiden, zijn zou, wordt reeds hierdoor weersproken, dat de wijn, zoo als de heer VAN LENNEP zelve ons meedeelt, niet gedurig gekruid, maar, integendeel, het kruidenaftreksel gedurig met wijn aangelengd werd.

Ik geloof dus niet dat een der door den heer VAN LENNEP aangevoerde bewijzen ter verdediging van de spelling *kruider-* of *kruierwijn* steek houdt. Ik voor mij zou aan dien vorm een gansch anderen oorsprong toekennen. 't Is, dunkt mij, niet anders dan een verwerpelijke germanismus. Beide den drank en den naam dien hij draagt, zullen de Duitschers ons wel hebben leeren kennen. *Kräuterwein* is zonder twijfel Hoogduitsch, en geen Hollandsch, en wij zullen daarom wel doen, indien wij het leelijke woord verwerpen en den goeden drank eenen goeden naam geven.

» Wat nu Wolverstraat betreft is de zaak nog eenvoudiger" zegt de heer VAN LENNEP. Ik zeg het mede. Dat GERRIT niet weet, dat men oudtijds in 't meervoud *wolveren* schreef, verwondert mij niet. Ik weet het ook niet, en twijfel naauwelijks, of de heer VAN LENNEP vergist zich hier. *Wolvenstraat* is dan geene pedante quasiverbetering, maar eene verbetering die een goeden grond heeft. Of is het dit, dan behoort men ook te schrijven *Monkelbaanstoren*, *Ossiessluis*, *Wije Lommersteeg*, *Maagdelievenstraat*, enz. enz. Want even lang, ik geloof zelfs langer, heeft men die namen op zulk eene wijze uitgesproken, als *Wolverstraat*. Het laatste zal wel niets zijn dan eene slechte uitspraak. Wij vinden dan ook niet alleen in onzen tijd, maar ook in de 18ᵉ, ja in de 17ᵉ eeuw steeds geschreven *Wolve-* of *Wolvenstraat*. Welke van beide vormen te verkiezen is? De heer VAN LENNEP verwerpt den laatsten, die, zegt hij, beteekenen zou niet eene naar de wolven genoemde, maar eene uit wolven bestaande

[1]) En wel eene toonlooze lettergreep door eene andere toonlooze voorafgegaan.

straat. Dit is eene dwaling. *Wolvenstraat* behoeft dat evenmin te beteekenen, als *Heerenveen* het veen uit heeren bestaande. De spelling van het woord hangt hier af van den tijd waarin het ontstaan is. Het is de straat der wolven, der wolven straat, het is zamengesteld uit den genitivus pluralis van het woord *wolf* en het woord *straat*. *Wolf* is een woord van de eerste sterke mannelijke declinatie; de genitivus daarvan is *wolve*. Nu echter zijn de oude declinatievormen verloren en voor het meervoud slechts één vorm, *wolven*, overgebleven, dien het woord in alle naamvallen heeft. Dus is de vraag, wanneer is de naam der straat ontstaan? Is die ontstaan toen nog de oude declinatievormen in gebruik waren, dan moet men zeggen *Wolvestraat*, even als men zegt *hoedemaker*, *dievelantaarn* enz.; heeft daarentegen de straat eerst in latere dagen zijnen naam ontvangen, dan moet het *Wolvenstraat* zijn.

De vergelijking van den plaatsnaam *Wolvega* geeft hier geen licht. Vooreerst is die naam te oud dan dat er eene *n* in zou kunnen voorkomen, ook indien die van de wolven afgeleid was, maar ten anderen geloof ik dat wij daarin geen *wolven* maar den eigennaam WOLF moeten zoeken.

P. L. Wz.

Nederlandsche geldbenamingen (vgl. XIII. bl. 377; XIV. bl. 16, 51, 82, 126). In de bijdrage van DIXI worden onder de fictive munten genoemd: de groot, het oortje en de penning.

Zijn deze niet *werkelijk geslagen* munten geweest?

De grooten werden het eerst door FLORIS V geslagen, en verder door zijn opvolgers. Het waren groote, fraaie, zilveren munten.

De *oortjes* (of liever *oordjes*) werden in de 17e eeuw nog geslagen. Die van Zeeland vertoonen op de VZ. het wapen van genoemde provincie met het jaartal 1636, en op de KZ. het hoofd van FILIPS II. De friesche hebben, even als de achtentwintigen, het wapen der provincie en het borstbeeld met de klapmuts en het zwaard. Ook op de hollandsche munt sloeg men oordjes, met den hollandschen tuin gestempeld. In de Oostenrijksche Nederlanden deed MARIA THERESIA oorden munten, zoowel als VAN DER NOOT in 1790.

Wat den penning betreft, ik heb hem nooit in natura of afbeelding gezien, maar ik weet wel, dat er vroeger vele duitsche Hellers of Pfennigen o. a. (Frankforter en Hessische) als halve duiten of penningen in omloop waren. Zoo iemand eenige bijzonderheden, aangaande den wezentlijken penning, weet mede te deelen, zal hij daarmeê zeer verpligten

H. O.

Een vers van Tibullus. Zoo dikwijls ik TIBULLUS in handen neem hindert mij het allereerste vers,

Divitias alius fulvo sibi comgerat auro,

omdat het mij onbegrijpelijk is en onbegrijpelijk blijft. Ik vat wel wat de dichter zeggen wil, maar niet waarom hij het op zulk eene wijze gezegd heeft. Waar ik geen weg meê weet is die ablativus *fulvo auro*. Wel zou men kunnen vertalen »rijkdommen die men voor goud koopt": maar dat heeft de dichter toch zeker niet willen zeggen, want in het volgende vers zegt hij:

Et teneat culti jugera multa soli,

en land is, en was evenzeer in de dagen van TIBULLUS, ook voor goud te koop. Hij spreekt dus vs. 1 van rijkdommen van eene andere soort dan in vs. 2 genoemd worden; bij gevolg moet »fulvo auro" dienen om aan te duiden waarin die rijkdom bestaat. Maar als hij dan meent, en hieraan kan men dunkt mij niet twijfelen, rijkdommen die in goud bestaan, waarom gebruikt hij dan niet den genitivus en zegt »fulvi auri"? HEYNE zegt op het eerste vers: »Simplex erat: alius sibi divitias paret. Addi poterat: auro congesto." Tot zooverre gaat het goed. Maar als hij er bijvoegt: »Inde, doctius dictum: congerere divitias auro," wordt het mij al te geleerd. De lezing schijnt zuiver te zijn: HEYNE geeft geene varianten op, en de codex op de provinciale bibliotheek te Leeuwarden, dien HEYNE in zijn verslag, omtrent de handschriften en uitgaven van TIBULLUS niet noemt, leest ook »al fulvo auro." Ik heb er zelve de plaats in nagezien. Wie helpt mij te regt? Het is duidelijk wat de dichter zeggen wil, maar ik wenschte te weten hoe men dien ablativus moet verklaren en of er bij goede latijnsche schrijvers meer voorbeelden gevonden worden van eenen ablativus in zoodanige beteekenis gebruikt.

ALIQUIS.

Op de straat. Men woont *op* eene gracht, maar *in* eene straat. De Amsterdammer maakt, voor eenige straten zijner stad, ten dezen eene uitzondering. Aldaar zijn enkele straten, waar*op* men woont. Ik herinner mij slechts vijf de Leidsche, Utrechtsche, Weesper, Reguliers bree- en Joden breestraat. Wat reden kan er voor deze uitzondering bestaan? Elders schijnt men ook dergelijke uitzonderingen te kennen.

Haarlem. DIXI.

Op de straat. *Straat* is eigenlijk *via strata*, de geplaveide wag, en deze beteekenis heeft het nog: wij zeggen b.v. op de straat loopen, over de straat slepen, men is daar bezig de straat te maken. Bij gevolg moest men zeggen; ik woon aan de Leidsche straat, ik wandelde op de Leidsche straat, even als men zegt ik woon *aan*, ik wandel *op* den Sloter, den Amstelveenschen, den Haarlemer weg. Ik woon *op* de Leidschestraat, is ook goed, want het huis staat aan den kant der straat en hooger dan de straat. Even zoo zegt men, hij woont *op* de Heerengracht en zeide men oudtijds, hij woont *op* de zee d. i. aan den kant van de Heerengracht, van de zee. De Franschen gebruiken in het laatste geval nog heden ten dage *sur*. Vgl. de woordenlijst op *der Minnen Loep*. Maar er werden aan den kant der straten langzamerhand meer huizen gebouwd, op het laatst was het huis aan huis. Toen veranderde de beteekenis van *straat*. Men begon er door te verstaan een bestraten weg aan beide zijden door huizen ingesloten, later de ruimte tusschen die twee rijen huizen, en gaf men er deze beteekenis aan dan moest men ook zeggen: ik ben hem *in* de Warmoesstraat tegengekomen. Vandaar dat men meestal bij de namen van straten *in* gebruikt, maar dat bij enkele toch het oudere *op* nog is overgebleven. Waarom de Amsterdammers deze laatste praepositie juist bij de namen der vijf door DIXI genoemde straten en bij geene andere bezigen, weet ik niet. Wat wij hier ten opzigte van het woord *straat* zien geschieden dat zelfde heeft ook met andere woorden plaats, d. i. wanneer de beteekenis van het woord gewijzigd wordt, gebruikt men er somtijds, maar toch niet altijd, eene andere praepositie bij. Zoo zegt men *op* de markt. Is de plaats, waar die markt gehouden wordt of vroeger gehouden is, eene straat, dan blijft men toch bij den naam daarvan het voorzetsel op gebruiken doch te Utrecht zegt men: *in* de Lijnmarkt.

P. L. Wz.

Krenselen (vgl. XIV. bl. 341). Bij V. D. VEEN staat niet *Robbert Robbertsen*, maar: *Fobbertsen*. Wat zijne aanduiding »flouwer" beduidt, weet ik niet, maar het: »mennisten Bruylofts-houwer" doet denken aan iemand van een in zijne soort nuttig, maar zeer vies beroep. De man staat bij V. D. VEEN in gezelschap met:

Puriteynen Arrianen,
Libertijnen en Sophist,
Socinianen en Sophist. (?)
ROBBERT enz.
JAN FAURENS in 't suchtend huys.
Broeders van de Roose-Kruys,
Turcken, Joden ende Heyden,
KNIPPERDOLLINGH, JAN VAN LEYDEN.

V. O.

Dialect van Westfriesland (Vervolg van bladz. 340).

De Ui. Deze klank wordt te Enkhuizen als u uitgesproken, onverschillig of hij op het einde eener lettergreep, of tusschen medeklinkers voorkomt zoo als: huzen, muus, stunt, voor huizen, muizen, stuit enz. In het N.O. en vooral in de nabijheid van Enkhuizen, hoort men dikwijls de gesloten *u* in plaats van de *ui*, vooral wanneer deze klank door eene *k*, *t*, *p* of *f* gevolgd wordt, b.v. luk voor luik, kup voor kuip, stutten voor stuiten, snuf voor snuif. Voor snuif zegt men ook snof, doch het werkwoord snoffen beteekent gewoonlijk schreien en wordt meestal in de onbepaalde wijs — met het voorzetsel te gebezigd. — Hij snoft beteekent: hij snuift; maar, »hij zit te snoffen", wil zeggen: hij zit te schreien. Snuiven in de beteekenis van grootspreken heet overal snoeven. — De werkwoorden, welker *ui* in het N O. met de gesloten *u* verwisseld wordt, hebben in den onvolmaakt verleden tijd *eu* en somtijds ook *o*, b.v. strukkelen, streukelde, voor: struikelen, struikelde; — dukken, deuk, voor duiken, dook; slukken, sleuk, voor sluiken, slook; — verstukken, versteuk en verstook, voor verstuiken, verstuikte; — gebrukken, gebreuk, ook gebrook (deelw. gebroken), voor gebruiken, gebruikte enz. enz.

Kuiken is niet in gebruik, hiervoor zegt men pul, pullen, b.v. hennepullen, eendepullen enz. — Uilskuiken is een ondeugend of kwaadaardig *kind* en nooit *uilspul*.

Ruiken heet overal luchten: »wat luchten de rozen, ik kan het niet luchten." Voor vergruizen zegt men vergriezelen, voor gruis ook wel een griezeltje. Hoe meer men zich van Enkhuizen verwijdert, hoe minder men de verwisseling der *ui* met de *u* opmerkt, maar nergens hoort men in de uitspraak den klank *i*. Bij het uitspreken der *ui* heeft de mond de opening die hij bij de *a* aanneemt, maar de zijden der tong drukken zich niet tegen de kiezen (zoo als bij de *i*), terwijl de lippen zich sluiten zoo als bij de *u*; vandaar dat de *ui* in Westfriesland steeds door de *w* schijnt gevolgd te worden, zoodat bv. de woorden muizen, tuinhuis, klinken als *muiwzen*, *tuiwnhuiws*.

De *ou*, die dikwijls gehoord wordt in woorden, die men met *u* schrijft, wordt niet met andere klanken verwisseld. Voor houwen zegt men wel eens hieuwen, gewoonlijk echter hakken, slaan, »hij slaat, hakt

of hieuwt er op in." Houwen en houden gebruikt men in dezelfde beteekenis (houden is in de uitspraak houwen). Menigvuldig zijn ook de uithangborden van slagers, die met het woord *vleeshouder* prijken: te Nibbixwoud las men op een uithangbord: »*Hengsthouwer*."

De *aau* wordt in de uitspraak dikwijls met *eeu* verwisseld, waarvan de *ee* hard is, bv. reeuw voor raauw, fleeuw voor flaauw, kleeuw voor klaauw, meeuwen voor maauwen (van eene kat); wanneer men van klaauw spreekt bedoelt men eene hark met kromme of gebogen ijzeren tanden; greeuw voor graauw is een bijvoegelijk naamwoord, maar graauwen is een werkwoord, dat ongemanierd, bits spreken beteekent,—»graauwen en snaauwen" is eene spreekwoordelijke uitdrukking.

In de uitspraak hebben *ou*, *au* en *aau* overal en altijd den klank van *ou* — b.v. vrouw, — douw (dauw), kouw (dat is kaauw, torenkraai).

De *eeu* wordt *aau* of *u* in snaauwen, snuwen (sneeuwen) en *u* of *ie* in muwen, mieuwen (meeuwen). — De *ee* van *eeu* wordt altijd hard uitgesproken.

De *ieu* wordt in het gering getal woorden, die dezen klank vereischen, nog weinig uitgesproken; gewoonlijk hoort men daarvoor *u* of *o*, b. v. nieuw is overal nuw, — te Hoorn nuut, te Enkhuizen nij; kieuwen noemt men kuwen of konen (de o zachtlang). Voor den eigennaam Dieuwertje of Dietje, Duur; voor Rieuwert, Ruurt.

De *aai* hoort men zeer dikwijls in plaats van *ei*. In het N. O. is de *aai* niet zoo helder als in de overige deelen, dewijl men hier den mond meer opent, om de *aa* beter voort te brengen, waarom men de *aai* ook vrij slepend uitspreekt. De *aai* is in het N. O. niet zoo slepend en schijnt meer overeen te komen met *ai* (waarvoor wij nu *ei* schrijven).

Het woord poehaai, dat veel in zwang is, wordt dikwijls poehee, poehei uitgesproken; slaai is een groote houten hamer, waarmede men zwaaiend slaat. Voor kade zegt men kaai, en made, dat meest altijd in het meervoud gebezigd wordt, is steeds van het verkleinwoord ke voorzien en wordt maaikes. Ofschoon made en kade op *de* uitgaan, is het zeer tegen het spraakgebruik in Westfriesland, om dat *de* in andere dergelijke woorden tot *je* of *ije* te verzachten en daardoor de voorgaande *a* in *aje* of *aai* te veranderen, gelijk men in Amsterdam en andere steden hoort. Woorden die hiervoor vatbaar zijn, krijgen of andere klinkers in de uitspraak, of de medeklinker wordt sterker, of men laat den zachten uitgang weg, b. v. raden, Amsterdamsch raaijen, W. F. reeden; lade, Amsterdamsch laai, W. F. laat; salade, Amst. slaai, W. F. sla; spade, Amst. spaai, W. F. spaat en schop. Nimmer wordt de *aai* op deze wijze gevormd. Hetzelfde geldt bij de

oei; deze klank wordt insgelijks nooit geboren uit *oe* gevolgd van *de*, zoo als te Amsterdam en elders, waar men b. v. van armoei, hoeien, roei, moei enz. spreekt. Het woord moei (tante) is te Enkhuizen meut of meuje, in het overige W. F. zegt men peet. De meeste woorden, die met *oei* geschreven worden, hebben hunne beteekenis verloren of worden door andere woorden vervangen. Stoeien b. v. wordt van eene koe gezegd, en beteekent togtig zijn; de gewone beteekenis wordt door spoken, revotten of maljagen aangeduid. Vloeien wordt vervangen door loopen: »het bloed loopt uit den neus. Voor besproeien zegt men besprenkelen, begieten, met water nat gooien. Het hooi broeit, ook broeit er onweêr aan de lucht, maar die koû gevat heeft moet in het bed *broeden*; de kippen broeden op hunne eieren en de drift tot broeien bij die beesten noemt men *broesch* zijn. Snoeien beteekent ook snoepen, doch in die beteekenis klinkt snoeien te zacht; men hoort dan ook hiervoor gewoonlijk snaaien. Voor schroeien zegt men schrooken, welke *oo* zachtlang is; schrook is een zelfst. naamw. en beteekent een gedrongen ineengekrompen voorwerp. Vermoeid, moede noemt men loof: »ik ben loof" (vermoeid); ook: »ik ben het loof" voor: het verveelt mij; in uitroeien hoort men de *o*, uitroden, welke *o* zachtlang is.

In het algemeen bespeurt men, dat woorden, die een' zachten uitgang hebben, of eene zachte hoedanigheid aanduiden, of zacht en vloeiend in de uitspraak zijn, in Westfriesland door meer sterke woorden vervangen worden.

De Medeklinkers.

Even als bij de klanken ontdekt men in Westfriesland bij de medeklinkers afwijkingen van de beschaafde uitspraak.

Van de stomme letters wordt de *b* met de *m* verwisseld in tobbe, tomment of tommet, verkleind tommentje; in hobbelen en hommelen (waarvan het zelfst. n.w. hommelke (veelal hummelke) dat is: een klein kind, dat loopen leert.)

De verwisseling der *b* met de *w* is niet zeldzaam, vooral in het N.O., zoo als kawelen, zà-welen, hè-wen (in welke woorden de klinkers kort zijn), voor kabbelen, zabbelen, hebben; in knaauwelen (knabbelen), kraauwelen, kraauwen voor krabbelen, krabben, — in verlebben hoort men eene p:

verleppen. Babbelen heeft altijd de beteekenis van kwaadspreken en om de kwade beteekenis nog te verhoogen verwisselt men de *b* vooraan het woord met de *l* en zegt labberen of labben; — in de beteekenis van praten, kouten, schertsen, wordt de *b* vóór en in het midden met *w* verwisseld en dus wa-welen, waarvan de *a* in het N. O. kort is. Waa-welen, wauwelen (?) wordt wouwelen uitgesproken en beteekent langzaam gaan, zich onnoodig ophouden, b.v. langs den weg wouwelen.

De *d* in tonder wordt steeds als *t* uitgesproken, tontel, en de *k* verwisselt men soms met de *g*: knap is altijd gnap, knorren en gnorren zijn beide in gebruik; in het N. en O. lascht men de *t* hierin en zegt gnorten.

De *f* wordt veelal als *v* uitgesproken, vooral vóór eene vloeibare letter, b.v. vlesch, vrisch, Vreek (Frederik), vret, enz.; ook in het midden van een woord, inzonderheid wanneer er geen vorm bestaat met de *v*, b.v. tavel, luivel, trovvel enz., in het N.O. hoort men ook stoover voor stoffer, schovel voor schoffel, kovvi voor koffie. In woorden, die een vorm met de *v* nevens zich hebben, wordt de *f* sterk gehoord, zoo zegt men steeds teffens, effen.

De *h* wordt te Enkhuizen niet uitgesproken, maar wanneer een woord of lettergreep met een klinker begint, wordt zij sterker gehoord dan in andere streken, waar men deze letter uitspreekt waar het behoort, zoo zegt men b.v.: »i kwam te alf helf tuus" voor »hij kwam te half elf t'huis." Aan het uitspreken der *h* kan men nagaan, dat de invloed van Enkhuizen op de spraak niet ver gaat en zich tot enkele dorpen in hare onmiddellijke nabijheid bepaalt.

De *g* is in sommige woorden met de harde *k* verwisseld, b.v. zukken (in het N. O.) voor zuigen, bokken voor buigen; in vegen wordt de *g* gehoord, maar in veegdoek wordt zij uitgeworpen en de *e* in *a* verwisselt, overal zegt men va-doek.

De *ch* wordt voor de *t* op 't eind van een woord dikwijls met *f* verwisseld; dikwijls, en bij bejaarden algemeen, hoort men kraft, verkoft, efter, hij zet er wat after, graft, stift, heft, ziften, kluft (een hellend vlak), zaft.

De *s* wordt vóór een medeklinker scherp uitgesproken, ook vóór de *w* en *k*. Nergens toch zal men in Westfriesland *sch* hooren, noch vóór, noch in het midden, noch op het einde van een woord; altijd is dit teeken sk, b. v. skool, wasken, mensk, visken (werkw., het zelfst. naamw. is vissen); groo(t)sk (trotsch). Dit *sk* is zoo vast bij het volk geworteld, dat de onderwijzers in de lagere scholen het niet kunnen overwinnen en zij na eene inspanning van jaren nog hooren lezen: »skipper skermer skeert de skapen dat 't skande is, dat sweer ik!"

J. STOK WZ.

(*Wordt vervolgd*).

Kindsheid en Kindschheid (vgl. XIII. bl. 377; XIV. bl. 48). Ik kan mij volkomen vereenigen met hetgeen over de afleiding en geschiedenis dezer woorden door den Heer LEENDERTZ gezegd is; hij heeft echter het punt der tegenwoordige spelling daarbij geheel in 't midden gelaten, en dus de onzekerheid van den briefschrijver niet weggenomen. Mijns inziens blijft het voorstel om, waar van werkelijke kinderen gesproken wordt, met Prof. BRILL en anderen *kindsheid* te spellen, het aanneemlijkst, omdat nu *kindsch* eenmaal meer bepaaldelijk voor den vervallen toestand der grijsheid gebruikt wordt, en in een anderen zin door *kinderlijk* of (in zamenstellingen) *kinder*-vervangen is. Daar gelaten dus de vroegere, meer algemeene beteekenis, zou men voortaan de gelukkige *kindsheid* van den mensch van zijn jammerlijke *kindschheid* ook in de spelling kunnen onderscheiden.

VAN VLOTEN.

Geren. De beschrijving van dit spel, gegeven XII. bl. 247, komt vrij wel overéén met de speelwijze te Zwol in zwang; doch schijnt onvolledig; ook wordt het spel daar met meer dan vier personen gespeeld. Ik meen, meestal met vijf of zes spelenden. *Verkeerd jassen* schijnt een ander spel. Bij geren verkrijgt elk speler ook wel minder dan acht kaarten.

Dienst (vgl. A. R.). Ten aanzien van het taalkundig geslacht van dit woord, herinner ik mij, dat er, nu wel dertig jaren geleden, door wijlen prof. JOD. HERINGA eene correspondentie is gevoerd (in der minne) met bedillers, die hem hekelden omdat hij »*den dienst*" in een briefje gesteld had. Ik herinner mij niet met wie die correspondentie is gevoerd; maar zij was niet onaardig, naar men verzekert, en waarschijnlijk zal er te Utrecht nog wel iemand zijn, die hieromtrent inlichting kan en wil geven.

Blue Stockings (fr. bas-bleus). Men beweert, dat lord BYRON de geleerde dames alzoo heeft genoemd. Is dit juist, of van waar elders is die schimpnaam ontstaan? Waarom de *blaauwe* kleur in dezen als kenmerk gekozen?

J. B. J. S.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Wapen van de Ruever. Hoe was dit? Deze familie, zegt men, zou dezelfde zijn als die van DE ROVÈRE, overgebleven in DE ROVÈRE VAN BREUGEL; eene dame DE RUEVER (CATHARINA MARIA) huwde eerst met JAN JACOB RAM en daarna met ISAÄC JACOB VAN ALPHEN (circa 1770). Deze CATHARINA MARIA was eene dochter van ARENT ALBERT DE RUEVER en van SUSANNA MARIA VAN DE WALL.

Huwelijken van predikanten te Vlissingen.

1602—1604. JACOBUS HONDIUS, Dienaer des Godd. woords uyt de Pals en ELIZABETH SCHIJN, J/d. van Antwerpen.

Mr. TOBIAS DE WITTE, J/g. van London, Dienaer des Godd. woords te Oost-Cappel en SUSANNEKEN D'AMIENS, J/d. van Amsterdam.

1609 dec. TOMAS POTTS, Dienaer des Godd. woordts in de Engelsche gemeynte alhier en SARA DE MAEGHT, J/d. van Vlissingen.

1617 January. JEREMIAS VAN LAREN, van Amerongen, Predicant te Serooskercke en LYSBETH JANS, J/d. van Vlissingen.

SAMUEL VAN LAREN, Predikant te Ellewoutsdyck en ADRIAENTGE TAETS, J/d. beyde van Arnemuyden.

1618 Aug. Mr. ELIAS MORIS, J/g. van Vlissingen, Predikant binnen Borselen en MAYKEN VAN LAREN, J/d. van Arnemuyen.

1621 Julius. Mr. GUILJAM BOGAERT, J/g. van Vlissingen, Dienaer des Heil. woorts en MARIA VAN HOORNBEKE, J/d. van Middelburg, ondertr. tot Middelb.

1621 October. Mr. JACOBUS VAN LAREN, J/g. van Arnemuyden, Dienaer des Godd. woorts en ADRIAENTIEN JASPERS, J/d. van Vlissingen.

1622 Nov. Mr. JACOBUS HONDIUS, Dienaer des Heyl. Evang. alhyer, wed^e^. van ELISABETH SCHYN en ESTHER VAN KEERBERGE, van Antwerpen, wed. van JASPER JANSEN, ondertr. te Middelburg.

1622. Mr. JOHANNES OLIVARIUS, J/g. van Vlissingen, Dienaer des H. Evang. en NEELKEN VAN HEUSSEN, J/d. van Arnemuyden.

1624 April. Mr. CORNELIS FIERENS, J/g. Dienaer des H. Evang. tot St. Anne ter muyden en CORNELIA WERSING, J/d. beyde van Vlissingen.

1625 Juny. Mr. PIETER DE LAYCK, Predicant ter Groede, wed^e^. van AELKEN SIMONS en NEELKEN CRYNS, J/d. van Vlissingen.

Nov. Mr. JACOBUS MIGGRODIUS, Dienaer des Godd. woorts te Middelburg, wed^e^. van ELISABETH CLOCKE en CLAUDINA WILLEMS, van Vlissingen, wed. ABRAHAM MOLTINUS.

1626 May. Mr. ADRIANUS JANSSONIUS, J/g. Dienaer des H. Evang. in Colynsplaet en LEUNTGEN DANIELSEN, J/d., beyde van Vlissingen.

Juny. Mr. JACOBUS DAPPERUS, Dienaer des Godd. woorts tot Elfsdyck, wed^e^. van ANNA SCHOUTENS en ANTONETTE DE WALE, J/d. beyde van Vlissingen.

1627 Sept. Mr. JOHANNES VAN DEN BRANDE, J/g. van Vlissingen, Dienaer des Godd. woorts en ELISABETH BISSCHOP, J/d. van Middelb., aldaer ondertr.

1628 Martij. Mr. PETRUS REGEMORTERUS, J/g. Dienaer des H. Evang. tot Aerdenburg en CORNELIA DE HONT, J/d. beyde van Vlissingen.

1628 Juny. Mr. CHARLES EVERWYN, J/g. van Middelburg, Dienaer des Evang. in de fransche kerck ter Goude en JACQUEMYNTJE DE HONT, J/d. van Vlissingen.

Mr. MAXIMILIAEN TEELGINCK, J/g. van Angers en Dienaer des H. Evang. tot Zeist en SUSANNA BAGGAERS, wed. van JANSSEN MORIS.

1629 April. Mr. ABRAHAM DAMBUSUS, J/g. van Budel (?) Dienaer des Godd. woorts tot Elfsdyek en Outtelande en ANNA BUSONJY, J/d. van Oost-Souburg.

1630 Juny. Mr. JOHANNES ROK, J/g. van Humer.. (?) in Engelant, Dienaer des Godd. woorts van de Engelsche gemeynte alhyr en LOYSA MOLENAERS van Vlissingen, wed^e^. van AERNOUT VAN CITTERS.

1631 Mey. Mr. FRANÇOIS BOGAERT, J/g. Dienaer des Godd. woorts tot Breskens en MARGRIETA BAQUEMAN, J/d. beyde van Vlissingen.

1633 January. JACOBUS BOSSCHAERT, J/g. van Vossemeer, Dienaer des Godd. woorts ter Goes en CHRISTINA VAN DE PUTTE, J/d. van Vlissingen.

1635 Aug. Mr. JOOS VAN LAREN, Dienaer des Godd. woorts alhier, wed^e^. van SAERTGEN BAGGAERTS en SOETGE SCHOUTENS van Middelburg, wed. van JAQUES ROOSE.

1636 Nov. Mr. SAMUEL VAN LAREN van Arnemuyden, wed^e^. van ARIAENTGE TATS en ARIAENTJE PIETERS ACKERSDYCK, wed. van DIRCK TER COCKE.

1637 february. Mr. HEINDRIC ZWERIUS BOXHORNIUS, J/g. van Bergen op Soom, Dienaer des Godd. woorts op de Cruysschans en CATELYNTGE VAN DE PUTTE, J/d. van Vlissingen.

Aug. Mr. JOHANNES HAPPART, J/g. van

Oost Cappel, Dienaer des Godd. woorts tot Woerden en SUSANNA TAETS, J/d. van Vlissingen.

1640 Maert. Mr. ABRAHAM WELSENS, J/g. Dienaer des Godd. woorts tot St. Anna ter muyden, van Vlissingen en ANNA MARGRITA BEYENS, J/d. van Goederede.

Mr. PIETER DE BUYSSON, J/g. van Nieuw Beyerland, Predicant tot Berckwerve en CATRINA PYPAERTS, J/d. van Zieriekzee, aldaer ondertr.

1641 Sept. Mr. NICOLAAS DE LA BASSECOUR, J/g. van Mulhorn, Predicant der fransche Gemeynte alhier en ANNA VAN DE PUTTE, J/d. van Vlissingen.

1643 January. Mr. JOHANNES BOSSCHAERT, Dienaer des Godd. woorts tot Lillo en CATARINA VAN DE PUTTE, wed. van HENDRICUS BOXHORNIUS ZUERIUS, ondertr. te Goes.

1645 January. Mr. HEYNDRICK DE RIDDER, Dienaer des Godd. woorts tot Haemstede en CRISTINA VAN DE PUTTE van Vlissingen, wed. van JACOBUS BOSSCHAERT. Zij woonde ter Goes.

Van 1647 tot 1652 ontbreken de opgaven.

1653 aug. Mr. JACOBUS COSSUW, Dienaer des Godd. woorts tot Ooltiesplate, wed^{e}. van ABIGAEL VAN WIEL en JOHANNA SCHOTTE, wed. van den Heer ABRAHAM SAEL, beide van Vlissingen.

1654 Juny. Mr. JACOBUS LARENIUS, J/g. van Vlissingen, Dienaer des Godd. woorts tot Elfsdyck en MAGDALENA ENGELS, J/d. van Middelburg. Ondertr. aldaer

Aug. Mr. HENDRICUS DU PRIE, J/g. van Sluys, Dienaer des Godd. woorts op de Eede en ARNOUDINA GYSELINCX, J/d. van Vlissingen.

1656 Maert. Mr. JACOBUS PEUDEVIN, J/g. van Hekelinge, Dienaer des Godd. woorts aldaer en MAGDALENA VAN SCHOONHOVEN, J/d. van Vlissingen.

April. Mr. GEORGIUS DE RAAD, J/m. van 's Gravenpolder, Dienaer des Godd. woorts tot West Souburg en MARIA FEYS, J/d. van Vlissingen.

Aug. Mr. BALDUINUS WATEUS, J/g. van Leyden, Dienaer des H. Evang. tot Arnemuyen en ELISABETH TIJSSEN, J/d. van Vlissingen.

1657 Mey. Mr. DANIEL DE SWAEFF, J/g van Aechtekercke, Dienaer des Godd. woorts tot Breskens en JOSINA DE MOOR, J/d. van Vlissingen.

Octob. Mr. JOHANNES MOORIS, J/g. van Cruyningen, Dienaer des Godd. woorts tot Breskens en CRINA EVERTS, J/d. van Vlissingen.

1658 Nov. Mr. BOUDEWYN DE KOUSEMAECKER, J/g. van Scherpenisse, Dienaer des Godd. woorts tot Schoondycke en SUSANNA BIENS, J/d. van Biervliet.

1659 Sept. Mr. JOOS VAN LAREN, J/g. van Koudekerck, Dienaer des Godd. woorts tot Ellewoutsdyck en PETRONELLA LUCAS, J/d. van Vlissingen.

Mr. JOHAN VAN CEULEN, J/g. van Utrecht, Dienaer des Godd. woorts tot Lillo en JANE HEYNDRICKS, J/d. van Brugge.

1660 January. Mr. GEORGIUS DE RAAD, van 's Gravenpolder, wed^{e}. van MARIA FEYS, Dienaer des Godd. woorts tot Vlissingen en JACOBA BLONDEL, J/d. van Middelburg, ondertr. ald.

Van nu tot 1669 ontbreken de opgaven.

1670 Febr. JONAS MAESHOUT, Predicant tot Sluys, wed. van MARY JANS en ANNA ITA, J/d. van Vlissingen.

1671 Sept. EWALDUS REINVAEN, J/g. van Middelburg, dienaer des Godd. woorts tot Aechtekercke en ANNA PELLETIER, J/d. van Oost Souburg.

Oct. Mr. JACOBUS SCHAMFELARE, J/g. van Vlissingen, dienaer des Godd. woorts op den Oudenman en SARA WILLAERTS van Middelburg, wed. van JACOB MOGGE.

1672 Aug. JACOBUS PEUDEVIN van Hekelingen, wed^{e}. van MAGDALENA SCHÖRER, dienaer des Godd. woorts tot Biervliet en en JOHANNA JACOBS van Ysendyck, wed. van PIETER SOHIERS.

Sept. NICOLAES DAGH, J/g. van Edam, dienaer des Godd. woorts tot Philippine en CATHARINA BOSSCHAERTS, J/d. van Lillo.

1673 Febr. WILHELMUS HULSIUS, J/g. van Breda, Predicant tot Vlissingen in de Walse Kerck en MAGDALENA THYSSEN, J/d. van Vlissingen.

1675 Juny. Mr. PETRUS VAN DER BURGHT dienaer des H. Evang. hier ter Stede, wed^{e}, van SARA BOOGERT, en ANNA MENTSLAGER. wed. van den Heer Vice-Admirael VAN DER HULST, ondertr. tot Amsterdam.

1677 Juny. Mr. FRANCISCUS VAN DER EEDE, Predicant tot Ritthem, wed^{e}. van ANNA ZEUSE, en LYSBETH KNOOPERS, wed. van JOHANNES DE CLIEVER, beyde van Vlissingen.

1678 Nov. Mr. JOSEPHUS LA GOUCHE, Bed. des Godd. woorts tot Stavenisse, en JACOBA BLONDEL, wed. van GEORGIUS DE RAAD, beyde van Middelburg.

(Ontbreken de opgaven van 1680—1695.)

1697 July. Ds. ANDREAS ESSENIUS, J/g. van Bommenede, Predicant tot Biervliet en JOHANNA SORGELOOS, J/d. van Vlissingen, ondertr. tot Breskens.

1701 April. Mr. ANTHONY GERBRANDUS, J/g. van Recken, Predicant tot Grypskercke en MARIA VAN DEN SUYPE, J/d. van Vlissingen.

1702 Sept. Mr. NICOLAES DAGH van Edam, wed^{e}. van ALETTA COYMANS, Bedien. des Godd. woorts alhier en PETRONELLA DE LA PALMA, J/d. van Vlissingen.

1706 July. De Heer CORNELIS BOOT, J/g. Bedien. des Godd. woorts alhier en ANNA SMYTEGELT, J/d. beyde van Middelb. Ondertr. te Goes.

1707 January. De Heer NICOLAES LINCKENS, J/g. van Aken, Bedien. des H. Evang. tot Schoondycke en ELISABETH MARTENS, J/d. van Vlissingen.

Opgemaakt uit de trouwboeken te Vlissingen door

LABORANTER.

Onbekend wapen (vgl. XIV. bl. 349). Het is van het geslacht PELGROMS in Vlaanderen.

Ecartelé. 1. d'argent à l'aigle de gueules.
2. d'argent à deux belettes affrontées.
3. d'argent à 3 roues de sable.
4. d'or au pin arraché de sinople.

Geslachten Huigens en Sluisken (vgl. XIV. bl. 128). Uit onder mij berustende genealogische papieren van het oude geldersche geslacht TULLEKEN, deel ik nog het volgende mede:

RUTGER TULLEKEN, burgemeester van Arnhem, en sedert 28 junij 1580 rekenmeester der provinciale rekenkamer van Gelderland, is gehuwd geweest met GEERTRUYD GAEYMANS, en zij hebben tien kinderen gehad.

Hun derde kind WILLEMKE TULLEKEN is gehuwd geweest met WILLEM HUYGENS, 1590 burgemeester van Arnhem, en zij hebben acht kinderen verwekt.

1. ANTHONY HUYGENS, (oudste zoon) 29 april 1611, raadsheer in den ed. hove van Gelderland.
2. RUTGER HUYGENS, (2e zoon) 1618 burgemeester van Arnhem. [1])
3. WILLEM HUYGENS.
4. JOHAN WILLEM HUYGENS.
5. JAN HUYGENS.
6. ALIDA HUYGENS.
7. EVERHARD HUYGENS.
8. DIRCK HUYGENS.

J. H. L. VAN DER SCHAAFF.

Geslacht van Heemskerck. Kan iemand ook opgeven de afstammelingen van:

1. COENRAAD VAN HEEMSKERCK, heer van Achttienhoven enz. en AGNES MARGARETHA ALBINUS.
2. WILLEM VAN HEEMSKERCK, burgemeester van Amsterdam enz., gehuwd geweest 1°. met ADRIANA ANTHONIA BACKER, 2°. met CORNELIA JACOBA VAN SCHUYLENBURCH.
3. CORNELIS VAN HEEMSKERCK.

Zoons van JAN HENDRIK VAN HEEMSKERCK, heer van Achttienhoven enz., geb. 15 febr. 1689, overl. 1730, en ANNA PETRONELLA VAN SCHUYLENBURCH.

T.......n.

Pierre de Veines. PIERRE DE VEINES of VAYNES, die gehuwd is geweest met ANNA STEMPEL, was de zoon van GUILLAUME DE VEINES of VAYNES, die in 1583 in het gevolg van LOUISE DE COLIGNY in Nederland is gekomen. Nopens dien PIERRE zou men gaarne eenige bijzonderheden vernemen b. v. den datum van zijn geboorte en dien van zijn overlijden. Wel is bekend dat de zoon van PIERRE, genaamd GUILLAUME en gehuwd geweest met SOPHIA VERSTEEGH, de expeditie naar Engeland onder WILLEM III als adjudant van den luitenant-generaal marquis DE MONPOUILLAN, gouverneur van Naarden, aan wien hij vermaagschapt was, medemaakte. Deze generaal is gehuwd geweest met AMABELE WIRHELMINE VAN BREDERODE, en te 's Gravenhage den 16den mei 1701 overleden.

Mogt iemand in staat zijn die bijzonderheden op te geven, hij zoude daarmede zeer verpligten — ll. N°. 2.

Wapen van van Baerle (vgl. XIV. bl. 348). In antwoord op de vraag van V. A. kan ik melden, dat het wapen van de familie VAN BAERLE, waarmede CONSTANTIJN HUYGENS zich vermaagschapte, bestaat uit een gouden veld beladen met drie fasces van sabel, en een chef van zilver beladen met drie roode eekhoorns, overeind zittende.

Intusschen geloof ik, dat men zich ligtelijk bij het bezien van het wapen heeft kunnen vergissen en dat men vermeend heeft daarin zes fasces van goud en zwart te zien.

Utrecht. VAN BAERLE.

Opgave van eenige predikanten te Batavia in den huwelijken staat bevestigd, 1622—1662.

1622. julij. JACOB ANTONISSZ. DUBBELTRYCK, j/m., van Amsterdam, met HESTER JANE, j/d., van Amsterdam.

1628. April. ROBERTUS JUNIUS, j/m., van Rotterdam, met GEERTRUYD VAN NEDERHOVEN, j/d., van Dortrecht.

---

[1]) Volgens de gedrukte „Kaert en Lijst der Naamen ende Waapenen van die Heeren Canzelers, Ordinairis en Extra-ordinairis Raaden in den Hove des Furstendumbs Gelre en Graafschap Zutphen, zedert deszelfs oprigtinge door keyzer CAREL de 5e in den jare 1545. Alsmede de Naamen ende Waapenen van de Heeren Raaden en Rekenmeesters in Gelderlandt, zedert de oprigtinge van de Camer van Rekening, door Coninck PHILIPS de 2e in den jare 1558, met bijvoeginge wanneer dezelve Sessie hebben genomen."

1628. Nov. ABRAHAMUS DE ROY, j/m., van Leyden. met JACOMYNTJE HENDRICKS, j/d., van Amsterdam.

1629. Nov. JONAS AERTSZ, Proponent, wedr. van BARBARA DANIËL, met MARIA TORTEAU, wed. van COENRAED GIJSBERTSZ. VAN WELSINGEN.

1631. febr. HELMICHIUS HELMICHSZ, van Utrecht, wedr. van GRIETJE ELBERTS, met JUDITH GYSBRECHTS, van Dordrecht, wed. van PIETER VAN DER HOEVEN.

1631. julij. GYSBRECHT BASTIAANSZ, van Dordrecht, wedr. van MARIA SCHEPENS, met MARIA CNYF, van 's Gravenhage, wed. van YSBRAND VAN SWAENSWYCK, bailliu dezer Stede.

1632. mei. GEORGIUS CANDIDIUS, van Küchardt? gelegen in den Pfaltz., j/m., met juffrouw SARA SPECX.

1635. January. SAMUEL CARLIER, van Middelburg, wedr. van JANNETTE KEYSERS, van Ouwater, met GEERTRUYT MINNENS, van Amsterdam, j/d.

1636. Sept. GERARDUS LEEUWIUS, van Deventer, wr. van DINA POLENBURG, met LISBETH PAETS, van Delft, j/d.

1641. Nov. ABRAHAM FIERENS, van Middelburg, j/m., met MARIA ARENTS, van Roermont, wed. van den commissaris JOHAN DE MEERE.

1644. Aug. LAURENTIUS PERSANT, van Middelburg, wedr. van SARA VAN ZEELST, met CATHARINA SPECHTS, van Batavia.

1645. Dec. DANIËL GRAVIUS, van Dordrecht, j/m., met juff. MARTYNTJE POOTS, van der Gou, wed. van GERBRANT CUNST.

1647. Febr. NICOLAUS KITSIUS, van Sutphen, beroepen te Banda, met HILLEGONDA DE CONINCX, j/d., van Batavia.

1647. Aug. JOHANNIS KRUYF, van Geldermalsum, j/m., met JOHANNA BATAILLE, van Middelburg, j/d.

1647. Nov. JOHANNIS ROMAN van Haerlem, j/m., met MARIA HENRICKS, van Amsterdam, j/d.

1648. Sept. HENRICUS BONGAERD, van Essen, j/m., met HELENA COSTERUS, van Houten, j/d.

1649. Sept. ANTONIUS STAMPERIUS, van ?, j/m., met CATHARINA OOSTERZEE, wedr. van Do. JOANNES BAKUS.

1649. Oct. GUALTERUS BACKER, van Amsterdam, j/m., met MARIA DUREUS, van Batavia, j/d.

1649. Dec. JAN JANSEN BRUNDT, van Middelburg, wedr. van WILLEMYNTJE DYCKMANS, met juffr. SYTJE JANS van Amsterdam, wed. van COENRAAD SALOMONSZ. VAN DUEREN, Commandeur.

1650. Dec. RUTGERUS TESSEMAECKER, van Gennip j/m. met MARIA STEUR, van Paliacatte, op de kust van Choromandel, j/d.

1651. Nov. DANIEL BROUWERIUS van Yhorst, wedr. van ELISABETH DONTECLOCK, van Ham met SARA CROESE van Amsterdam, wed. van BARENT JANSEN, Schipper.

1652. Febr. PHILIPPUS JOANNESZ., van Franeker j/m. met ANNA LOENIUS, van 's Gravenhage j/d.

Op Formosa.

1658. Febr. JOANNES LEONARDUS van Haarlem, Predikant in Favorlang, wedr. van CLARA MAURIQS, van Oud-Beyerland met juffr. SOPHIA KOECKEBACKER, van Firando.

1660. Sept. JOHANNES KRUYF van Geldermalsum, wedr. van JOHANNA BATAILLE, met juffr. FRANCINA PEDEL, van Tayouan.

LABORANTER.

MENGELINGEN.

Fooien (vgl. XIV. bl. 317). Omstreeks 1765 trok men in Grootbrittanje reeds te velde tegen die belasting. In Engeland en Schotland bestonden toen zelfs „vereenigingen tot afschaffing van fooien geven." Volgens deze bedierf het gebruik de goede zeden van de dienstboden. Een boekske uit dien tijd zegt omtrent dit onderwerp het volgende:

„Cet usage, a dit certain Anglais, est funeste à l'Etat, parce qu'il contribue à corrompre les moeurs des domestiques. Il n'est pratiqué par aucune autre Nation. Il ne nous attire que des reproches ou des railleries de la part de tous les peuples de l'Europe. Il gêne la liberté de la communication entre les amis, en l'assujettissant à un impôt, souvent très onéreux. Nos grands Seigneurs, avec leur foule de valets, s'attirent le mépris de toút Etranger, qui sçait qu'il n'y a pas la dixième partie de cette nombreuse suite, qui soit payée par le Maître dont elle porte la livrée, et que tout le reste est entretenu du produit des contributions levées sur les honnêtes gens qu'il invite à sa table. Un galant homme reconduit jusqu' à sa porte un ami qu'il à eu le plaisir d'avoir à dîner; il veut prendre la main de cet ami, celuici la retire brusquement: elle est remplie de pièces d'argent qu'il est obligé de distribuer à une foule de domestiques formés en haie sur son passage." (*Les Nuits anglaises*. Paris 1770.) De schrijver verkeert hier in het denkbeeld dat het gebruik slechts in Engeland heerschte. Voor eenige

jaren is men ook hier te lande tegen het fooien geven opgekomen, en in verschillende tijdschriften tegen dat gebruik te velde getrokken.

Ik ben het volkomen met P. eens, die de bakersfooien een onregtvaardige belasting vindt. Vooral voorheen, toen men bij zulke gelegenheden niet zelden een *menu* te verteren had als op de kraamvisite van »nicht Esterweeg" (zie: *Man's Vand-Tijd*, V. VLOTEN, *Nederlandsch Liedeboek*). Doch het misbruik blijft voortbestaan, dank zij de beminnaars en instandhouders van oud-vaderlandsche gewoonten. Zij behoeven echter niet te vreezen, dat met het afschaffen van hunne bakers fooien ooit de herinnering aan die belasting zal verloren gaan; het gebruik heeft zich een duurzaam monijment opgericht in den *baker*schelling: zoolang er numismatici zullen zijn, zal de kraambelasting niet vergeten worden.

L—F—T.

De asteroïden (vgl. XII. bl. 191 en 256). α γ heeft mij eenen werkelijken dienst bewezen met de aanvulling mijner lijst. Hij verwijst ook naar KAISERS verdienstelijk werk: *De geschiedenis der ontd. van plan.* enz., Amst. SULPKE, 1851, doch een werk van 1851 is op dit gebied reeds zeer verouderd. De heer H. FRIJLINK, in het te dezen jare 1864 door en bij hem uitgegeven *Handboek der Aardrijkskunde*, 1e stuk, bl. 14, vermeldt al de 79, tot heden ontdekte asteroïden, doch heeft van 75, 77 en 79 de namen niet. Van 75 kan dit ook niet, als zijnde bij ons hoogst waarschijnlijk nog onbekend. Ten einde nu den lezers van den *Navorscher*, die in dit onderwerp belang mogten stellen, te gerieven, vul ik zelve de lijst aan en geef er een paar aanmerkingen bij:

Pseudo Daphné (56) heeft den naam Melete ontvangen.

(59) Olympia heeft ook den naam Elpis ontvangen.

(60) Titania heeft den naam Echo ontvangen.

(65) Maximiliana (Cybele?)

(71) Niobe, ontdekt 13 augustus 1851 door LUTHER te Bilk.

(72) Feronia, ontdekt 12 febr. 1862 door SAFFORD te Cambridge en PETERS te Hamilton (N. Am.)

(73) Clytia, ontdekt 7 april 1862 door TUTTLE te Cambridge (N. Am.).

(74) Galatea, ontdekt 30 aug. 1862 door TEMPLE te Marseille.

(75) nog onbenoemd, ontdekt 22 sept. 1862 door PETERS te Hamilton (N. Am.).

(76) Freya, ontdekt 21 oct. 1862 door D'ARREST te Kopenhagen.

(77) Frigga, ontdekt 12 nov. 1862 door PETERS te Hamilton.

(78) Diana, ontdekt 16 Maart 1863 door LUTHER te Bilk.

(79) Eurynome, ontdekt 14 sept. 1863 door WATSON te Ann-Arbour.

Het berigt (*N. Rott. Courant* van woensdag 30 aug. 1862) dat AYTT (in Ecuador?) de 73e vond is onjuist.

Wie weet nu de naam der 75e?

Zouden ook Olympia, Titania en Cybele nieuwe asteroïden zijn, of heeft men aan dubbele naamgeving te denken?

G. P. ROOS.

Geschiedenis der astronomie (vgl. XIV. bl. 349). JOCHEM zal, geloof ik, veel over 't gevraagde kunnen vinden in BAILLY, *Histoire de l'astronomie ancienne* van 1781. — *de l'astronomie moderne*, 3 vol. van 1785, en — *Traité de l'astronomie indienne et orient.* van 1787. Verder vindt men ook nog vele bijzonderheden over de geschiedenis der astronomie in MONTUCLA, *Histoire des Mathématiques* etc., édition achevée par DE LA LANDE van 1799; dit laatste werk is ook in het Hollandsch overgebragt en komt dikwijls voor. Deze vertaling is van STRABBE en met bijvoegsels en aanmerkingen voorzien. Wat aangaat BAILLY zal hij best doen zich te wenden tot de eene of andere bibliotheek. Dit werk is namelijk zeer zeldzaam, vooral wat aangaat het *Traité indienne et orient.* Op de academische bibliotheek alhier worden echter én van BAILLY én van MONTUCLA fraaie exemplaren van de beste edities gevonden. Als een vervolg op BAILLY kan men beschouwen: VOIRON, *Hist. de l'astronomie depuis* 1781 *jusqu'en* 1811. Verder heeft men nog belangrijke werken over genoemd onderwerp van DELAMBRE, alle uitgegeven te Parijs omstreeks 1820.

Utrecht. A. v. R.

Een bosje stroo aan te koop aangeboden voorwerpen (vgl. XIV. bl. 318). Zonder te weten waarom, geloof ik nogtans dat dit alleén wordt opgemerkt bij voorwerpen, die hier of daar buitenshuis door particulieren te koop worden aangeboden, terwijl dat met de eigenlijke winkelgoederen nooit geschiedt. Welligt diende dus het bosje stroo als een onderscheidingsteeken daarvan.

Uit het spreekwoord, dat men iemand toevoegt die op de eene of andere bezitting pocht: »Zoo, kom je er eerlijk aan — hang je 'n bosje stroo om!" zou misschien kunnen worden afgeleid, dat het *bosje stroo* als een teeken moest gelden, dat het te koop aangeboden voorwerp de proef van *eerlijk verkregen goed* kon doorstaan.

Nog hoorde ik wel eens zeggen tot iemand die men uit een langen goudschen pijp zag rooken (van wien men dit niet gewoon is) »hé, *'t stroo is goedkoop.*" Wat dit beteekent, is mij nooit opgelost.

Leeuwarden. ALEXANDER.

Een bosje stroo. Het gebruik om voorwerpen, die te koop of te huur zijn, met een bosje stroo te merken, bestaat voor zoover ik weet in de meeste landen van Europa.

De *Intermédiaire* heeft reeds medegedeeld dat de gewoonte in Frankrijk plaats vindt. Ieder Nederlander heeft kunnen opmerken hoe in onze steden, doch vooral op het platte land, te huur of te koop staande voorwerpen, zoo als boerenwoningen, wagens, enz. van zulk een teeken voorzien zijn. Op onze paardemarkten heeft het gebruik nog dagelijks plaats; zoodra het paard verkocht is, en de koop gesloten, wordt het bosje stroo weggenomen. De verschillende plegtigheden, waarbij het stroo voorheen een rol speelde, in aanmerking genomen, durf ik de volgende gissing wagen. Stroo aan een voorwerp of persoon bevestigd, diende om aan te duiden dat de betrekking tot zijn eigenaar of meester geëindigd was, dat er een scheiding zou plaats hebben. De eigenaar wilde afstand doen van zijne aanspraken op eenig voorwerp, een einde maken aan zijne verbindtenissen met een persoon. Want niet alleen bij goederen, maar ook bij personen zag men voorheen de gewoonte toegepast. Wanneer dienstboden ten plattelande zonder meester waren, gingen zij met eenig stroo aan de muts rond, om hunne vrijheid aan te tonnen. Op den zoogenaamden *Jutjes-dag* kwamen voorheen de jongelingen (jennen) en jongedochters (jutten), die een dienst zochten, naar de naastbijgelegen marktplaats om zich aan de daar zaamgevloeide landbouwers te verhuren. Ofschoon de bewuste marktdag te Utrecht ook nu nog uitmunt door een druk bezoek van frissche boerinnetjes met dat doel gekomen, is de oprechte Jutjes-markt verdwenen.

In Groot-Brittanje was het huren van dienstboden een der hoofdzaken, die op een jaarmarkt verhandeld werden. In het noorden van Engeland en het zuiden van Schotland houdt die gewoonte zich nog staande. Dikwijls houdt men er markten hoofdzakelijk tot dat doel. De boerenknechts en meiden staan gewoonlijk ieder op een rij, en houden een strooha1m in den mond: hunne verbintenis met een vorigen meester is geeindigd. In Engeland verkocht men zelfs dikwijls personen, ofschoon dat alleen onder de ruwe en onkundige klassen geschiedde, die niet wisten dat zulke overeenkomsten voor de wet zonder waarde zijn. Nog onlangs gewaagden de dagbladen van zulk een voorval, dat in Ierland had plaats gehad. Het *Annual Register* van 1832 deelt op 7 April het volgende mede: JOSEPH THOMSON en zijne huisvrouw, na drie jaren gehuwd te zijn, hebben het geluk dat zij zich eens voorspelden niet gevonden. Zij vonden onderling goed het huwelijk te breken, en verschenen heden op de markt te Carlisle. In een zeer welsprekenden speech schilderde THOMSON de deugden en gebreken van zijne huisvrouw, en bood haar toen het mannelijk publiek te koop aan. Alles geschiedde met goedkeuring van zijne wederhelft, die met een *strooien* strop om den hals naast haar man stond. Na veel loven en bieden werd zij toegewezen aan zekeren HENRY MEARS voor 20 schellingen en een newfoundlandschen hond. Wie den besten koop had deelt het *Annual Register* niet mede.

Vooral nu wij zien, dat het plaatsen van stroo aan personen of voorwerpen dezelfde bedoeling heeft, voeren deze gebruiken ons in gedachte naar het leenstelsel terug, toen lijfeigenen niet meer waren, dan een artikel waarmede de leenmannen onderling handel dreven. En werkelijk speelt de oudste symbolische toepassing van het stroo, die mij bekend is, in die tijden, en wel bij een historische plegtigheid in 922.

KAREL de Eenvoudige had den Noormannen onder ROLLO een stuk land (Normandië) ter bewoning afgestaan, ten einde aan hunne gedurige invallen een einde te maken, en ze tot vriend te krijgen. Deze handelwijze van KAREL, meer politiek dan dapper, mishaagde zijnen krijgslustigen leenmannen, die nu niet langer onder een laaghartig meester wilde staan. Zij sloten een verbond en naderden den troon, om KAREL zijne inschikkelijkheid te verwijten. Toen zij hunne klagten hadden uitgebragt, braken zij voor het oog van KAREL eenige stroohalmen, dat is: hij hield op hun meester te zijn, zij braken met hem. Tot zoover de geschiedenis.

Zou het te ver gezocht zijn, indien men giste, dat de edelen aan het einde van deze plegtigheid zich met het symbool hunner vrijheid versierden, en daarmede een nieuwen beschermer verheergewaadden?

Wanneer men voorheen zijn huis en bezittingen aan schuldeischers afstond, moest men als zigtbaar teeken op den dorpel van zijne woning een stroohalm breken. Men wilde daarmede zeggen, dat de goederen van meester veranderden en men van alles scheidde.

In onze vaderlandsche geschiedenis vindt men van deze formule een voorbeeld bij

het overlijden van graaf AELBRECHT (1404), die zooveel schulden achterliet, dat zijne weduwe afstand deed van alle aanspraken op de nalatenschap. Bij de begrafenis legde zij een stroohalm op de kist: zij maakte een einde aan de verpligtingen, die zij als weduwe van den graaf en aanvaardster van den inboedel zou moeten nakomen. De nalatenschap veranderde bij deze plegtigheid van meester.

Ik heb lang gemeend, dat de gewoonte om juist stroo te gebruiken op een mythologische beteekenis berustte, die men voorheen aan de planten toekende, doch waarvan men den oorsprong gewoonlijk te vergeefs zoekt. Misschien kan een ander »navorscher" daaromtrent inlichting geven. Sedert ik echter voor eenigen tijd in de frissche, pastorale novelle van GEORGE SAND, *François le Champi* vond, dat de landlieden in Frankrijk, wanneer zij een dienst zoeken, een takje van den populierboom plukken en aan de muts dragen, geloof ik, dat het gebruik zinnebeeldig is, en men daarbij welligt dacht aan den gebroken toestand van het stroo en de takjes met betrekking tot hunnen oorsprong. Zulk een zinnebeeldig gebruik van het stroo heeft in de fransche taal nog een herinnering achtergelaten.

Rompre, of *briser une paille* gebruikt men in den zin van *brouilleren*.

Wanneer *Gros-René* in *Le dépit amoureux* van MOLIÈRE quasi een einde wil maken aan zijne minnarijen met *Marinette*, voegt hij haar toe:

»Pour couper tout chemin à nous rapatrier,
Il faut rompre la paille. Une paille rompue
Rend, entre gens d'honneur, une affaire conclue.
Ne fais point les doux yeux; je veux être fâché."

Gaarne wilde ik weten, 1°. welke nederlandsche spreekwoorden op de bovengenoemde toepassingen van het stroo wijzen; 2°. of men de gewoonte verder kan nasporen dan 922; men heeft mij wel verzekerd, dat bij de Romeinen dergelijke gebruiken in zwang waren. L—F—T.

Proeve van interpunctie. In het dorp Aartswoud in Westfriesland las men nog zeven of acht jaren geleden op een uithangbord aldus:

Pieter Ott!
Timmer.man, tap?
per, en billart, hou!
der"

Chronische humeuren (vgl. XIII. bl. 256, 287). Voor zoo verre ik heb kunnen nasporen, is van dergelijke kwaal op geneeskundig gebied niets meêgedeeld. Ik vertrouw ook, dat als er van zoo'n kwaal, als werkelijk bestaande, sprake is, die wel immer aan toevallige, betrekkelijk snel voorbijgaande, van buiten komende oorzaken zal te wijten zijn, en meer *periodiek* dan wel eigenlijk *chronisch* moet genoemd worden: chronisch toch wil meer beteekenen een toestand, die voortduurt, d. i. zonder, of ten minsten zonder goed waar te nemen intermissies. Ik zelf heb iemand gekend, die op vaste tijden een buitensporig onaangenaam humeur vertoonde. Die vertooning was echter geheel onafhankelijk van de gesteldheid des ligchaams, daar die allezins normaal was en bleef; dit bleek bijv. uit den goeden eetlust, die 't voorwerp dan ook nooit verliet. Alleen het besef, dat hij op bepaalde tijden eene zekere taak *moest* verrigten joeg hem zoo sterk 't land aan, dat hij tegen dat die tijden kwamen een soort van *spleen* kreeg, die hoogst hinderlijk naar buiten werkte. Voorts heb ik vrouwen gekend en meisjes, van wie gezegd werd, dat ze immer, bij zwangerschap of menstruatie zeer uit haar humeur geraakten. Ik zelf heb echter niets er van aan haar bespeurd, hoe vaak ik ze ook ontmoet heb. Intusschen staat het vast, dat sommige toestanden van het sexuale leven, zelfs al zijn die zuiver normaal, als zoodanig onaangenaam op de psyche kunnen reageren. Onbevredigde geslachtsdrift bijv. kan er uit volgen, die, gelijk zich heel wel laat denken, de zielsgesteldheid sterk kan wijzigen.

NEPTUNUS.

Visschen en schaaldieren. Ligt in het woord »visch" (piscis) eene beteekenis, waardoor men sommige schaaldieren niet tot de visschen rekenen mag? De fransche akademie gaf eens in haar woordenboek van de kreeft deze bepaling: »petit poisson »qui marche à reculons." De kritiek beweerde dat eene kreeft geen visch, maar een schaaldier (crustacé) was en dat het beest niet of althans niet meer achteruitliep dan elk ander dier. Men leest dan ook sinds jaren in de opvolgende uitgaven eene andere hier niet ter zake doende omschrijving. Onder visschen verstaat men in het water levende dieren, ook *walvisschen*, ofschoon die ook tot de zogende dieren behooren. Waarom dan niet *de visschen* verdeeld in: 1. schaalvisschen, 2. zogende visschen, 3. geschubde visschen?

EEN WOORDENVISSCHER.

LIJST DER VRAGEN UIT HET XIII^DE DEEL, WAAROP GEEN ANTWOORD IS INGEKOMEN.

BLADWIJZER.

MEDEWERKERS.

LEES-, SCHRIJF- EN DRUKFOUTEN.

IN HET XIIIde DEEL.

Bl.	133,	kol. 2, r. 17 v. o.	staat:	91; lees: 191.
—	342,	— 1, r. 31 v. b.	—	XII. bl. 370; lees: XI. bl. 174, 370.
—	365,	— 1, r. 16 v. b.	—	dl. II; lees: dl. I.
—	365,	— 1, r. 10 v. b.	—	WELTON; lees: WILTON.
—	367,	— 2, r. 19 v. o.	—	bak; lees: tak.
—	376,	— 1, r. 6 v. o.	—	schuur; lees: schuw.
—	377,	— 1, r. 33 v. b.	—	*einder;* lees: *eender.*

IN HET XIVde DEEL.

Bl.	3,	kol. 2, r. 6 v. o.	staat:	*en;* lees: *et.*
—	4,	— 1, r. 18 v. b.	—	worden onder; lees: onder.
—	5,	— 2, r. 28 v. b.	—	XIII. bl. 253; lees: XIII. bl. 299, 353.
—	6,	— 2, r. 28 v. b.	—	PAPMANI; lees: CAPMANI.
—	7,	— 1, r. 15 v. b.	—	Munker; lees: Munter.
—	8,	— 1, r. 10 v. b.	—	1613; lees: 1685.
—	9,	— 1, r. 15 v. o.	—	220; lees: 242.
—	12,	— 1, r. 13 v. o.	—	bl. 368; bl. 306, 340, 368.
—	12,	— 2, r. 13 v. o.	—	prof., NICOLAAS WILLEM; lees: prof. NIKOLAAS, WILLEM.
—	13,	— 1, r. 12 v. o.	—	Groote kerk; lees: Groote kerk te Alkmaar.
—	23,	— 1, r. 28 v. b.	—	GEUHE; lees: GAUTE.
—	23,	— 1, r. 21 v. o.	—	het; lees: uit het.
—	23,	— 1, r. 7 v. o.	—	dit; lees: het vorige.
—	23,	— 2, r. 24 v. o.	—	DE WITT; lees: DE WETT.
—	26,	— 1, r. 14 v. b.	—	ASTOR; lees: ESTOR.
—	29,	— 1, r. 31 v. b.	—	1692; lees: 1592.
—	37,	— 1, r. 4 v. o.	—	Nederland; lees: vaderland.
—	48,	— 1, r. 11 v. o.	—	onverbeterde; lees: onverbasterde.
—	51,	— 1, r. 1 v. b.	—	*apart;* lees: *part.*
—	51,	— 1, r. 10 v. o.	—	zacht of scherp; lees: zacht- of scherpkort.
—	52,	— 1, r. 24 v. o.	—	berekeningen; lees: boekingen.
—	52,	— 2, r. 27 v. b.	—	gebragt; lees: ingebragt.
—	55,	— 2, r. 26 v. b.	—	nu; lees: nie.
—	63,	— 1, r. 11 v. b.	—	WEND; lees: WENA.
—	82,	— 2, r. 19 v. b.	—	VIII. bl. 354; lees: VII. bl. 353.
—	82,	— 2, r. 29 v. o.	—	thecla; lees: thecia.
—	82,	— 2, r. 4 v. o.	—	Het; lees: Wes.
—	82,	— 2, r. 1 v. o.	—	billic; lees: belast.
—	96,	— 2, r. 14 v. o.	—	perfecten; lees: prefecten.
—	106,	— 2, r. 19 v. b.	—	עבר lees: ערב

Bl. 107, kol. 2, r. 7 v. o. staat: nadat; lees: omdat,

— 107, noot [12]) r. 2 v. b. —— aangemerkt, dat; lees: aangemerkt, wijs ik er op, dat.

— 107, noot [12]) r. 3 v. b. —— steeds; lees: meestentijds.

— 108, kol. 1, r. 18 v. b. —— twintigjarig (?); lees: veertigjarig.

— 112, —— 2, r. 17 v. b. te voegen: V. D. N.

— 146, —— 1, r. 18 v. o. staat: 1589, lees: 1582

— 169, —— 1, r. 26 v. b. —— XII; lees: XIII.

— 169, —— 2, r. 24 v. b. —— 434; lees: 341.

— 171, —— 2, r. 5 v. b. —— Feraum; lees: tera um.

— 171, —— 2, r. 11 v. b. —— Les autre; lees: Lis autres.

— 174, —— 1, r. 18 v. b. —— V. bl. 212; lees: VI. 62, 212 en 376.

— 202, —— 1, r. 17 v. b. —— bl. 44; lees: bl. 114.

— 205, —— 2, r. 10 v. o. —— den Uithoorn; lees: naar Hoorn.

— 206, —— 2, r. 24 v. o. —— 1619; lees: 1819.

— 206, —— 2, r. 9 v. o. —— MEINEN; lees: MEINERS.

— 206, —— 2, r. 1 v. o. —— 1797; lees: 1793.

— 207, —— 1, r. 1 v. b. —— THEDEN; lees: THEEDEN.

— 207, —— 1, r. 3 v. b. —— 1646; lees: 1846.

— 208, —— 1, r. 8 v. b. —— ×; lees: ±.

— 208, —— 2, r. 6 v. b. —— 1610; lees: 1810.

— 213, —— 2, r. 4 v. b. —— BERNAHDUS; lees: BERNARDUS (hij overleed niet 1664 maar 1694)

— 213, —— 2, r. 10 v. b. —— doct.; lees: doct. en professor.

— 215, —— 1, r. 10 v. o. —— Ouderoort; lees: Oudervoet.

— 215. —— 2, r. 21 v. b. —— KONINCK; lees: CONINCK.

— 222, —— 2, r. 25 v. b. —— 1853; lees: 1653.

— 281, —— 1, r. 28 v. b. —— 1497; lees: 1407.

— 281, —— 1, r. 32 v. b. —— HEATRIX; lees: BEATRIX.

— 281, —— 2, r. 9 v. o. —— opgeteekend; lees: opgehelderd.

— 282, —— 2, r. 31 v. b. —— 1651; lees: 1751.

— 287, —— 2, r. 11 v. o. —— ou; lees: on.

— 288, —— 1, r. 29 v. b. —— en dus; lees: en is dus.

— 303, —— 1, r. 6 v. o. —— Zij; lees: Hij.

— 306, —— 1, r. 5 v. o. —— STEENMAN; lees: STEENDAM.

— 306, —— 2, r. 2 v. o. —— STEINDAM; lees: STEENDAM.

— 310, —— 1, r. 3 v. o. —— AILAIN; lees: VILAIN.

— 314, —— 1, r. 12 v. o. —— SCOENHOVE; lees: SEVENHOVE.

— 315, —— 1, r. 3 v. b. —— LAAN, JAN ADOLPH VAN; lees: LAAN, JAN ADOLPH VAN DER.

— 315. —— 1, r. 13 v. b. —— EYLON; lees: EGLON.

— 315, —— 1, r. 20 v. b. —— PATRUS; lees: PATRAS.

— 315, —— 1, r. 31 v. b. —— SWAERDECROON, HENDRIK, Rotterdam; lees: SWAERDECROON, HENDRIK Leiden.

